

**FARSANGI DRAMATIKUS SZOKÁSOK,
NÉPI SZÍNJÁTÉKOK MAROSSZÉK RÉGIÓBAN**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a bölcsészettudományok tudományágban

Írta: Barabás László okleveles magyar nyelv- és irodalom szakos tanár.

Készült a Debreceni Egyetem Multidiszciplináris Bölcsészettudományok doktori iskolája
(Néprajz és kulturális antropológia programja) keretében

Témavezető: Dr. Ujváry Zoltán professor emeritus
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200.....

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200.....

“Én, Barabás László teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

Doktori (PhD) értekezés

**FARSANGI DRAMATIKUS SZOKÁSOK,
NÉPI SZÍNJÁTÉKOK MAROSSZÉK
RÉGIÓBAN**

Készítette: Barabás László
Témavezető: Dr. Ujváry Zoltán

Debreceni Egyetem
BTK
2008

TARTALOMJEGYZÉK

I. A FARSANGI KULTÚRA MEGKÖZELÍTÉSE.....	6
1. Bevezetés.....	6
2. A farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok kutatása a magyar folklórban	8
3. Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok gyűjtése Marosszék régióban	15
4. Metodikai kérdések	20
II. MAROSSZÉK MINT TÖRTÉNETI ÉS NÉPRAJZI TÁJ, KULTURÁLIS RÉGIÓ.....	27
1. Bevezetés.....	27
2. A történeti Marosszék.....	29
3. Maros-Torda vármegye	37
4. A néprajzi Marosszék	43
4.1. <i>A nyelvjárás</i>	45
4.2. <i>Népi tájszemlélet és lokális identitástudat</i>	47
4.3. <i>A házak és csűrök</i>	50
4.4. <i>A fedeles (székely) kapu</i>	51
4.5. <i>A (székely) harisnya</i>	54
4.6. <i>Kalendáriumi szokások (A tavaszi zöld ág)</i>	56
4.7. <i>Vásárok, vásárkörzetek</i>	58
4.8. <i>Falucsúfolók, falusorolók</i>	60
5. Összegzésképpen.....	64
III. A MAROSSZÉKI FARSANGI DRAMATIKUS SZOKÁSOK ÉS.....	69
NÉPI SZÍNJÁTÉKOK RENDSZERE	69
1. A maszkos alakoskodás alkalmi és színterei	69
2. Hagyományozódás és előadás	72
3. Farsangi dramatikus játékok.....	73
3.1. <i>Állatmaszkos játékok</i>	74
3.2. <i>Mitikus alakok, maszkok</i>	76
3.3. <i>Életfordulók játéka, paródiái</i>	78
3.4. <i>Zsánerfigurák, zsánermaszkos játékok</i>	80
3.4.1. <i>Betyáros játékok</i>	80
3.4.2. <i>Cigányos játékok</i>	81
3.4.3. <i>A másság egyéb képviselői</i>	82
3.5. <i>Az aktualitás játéka, napjaink farsangi alakjai</i>	83
4. Farsangvégi dramatikus szokásjátékok	84
4.1. <i>Farsangvégi szimbolikus lakodalom</i>	85
4.2. <i>Vénleány- és vénlegénycsúfolás farsang végén (csutakhúzás)</i>	87
4.3. <i>A farsang temetése</i>	88
4.4. <i>Más farsangvégi utcai menetek</i>	90
4.5. <i>Konc király és Cibere vajda küzdelme</i>	92
5. Farsangi jellegű maszkos alakoskodás egyéb alkalmakkor.....	93
5.1. <i>Az aranycsitkó - újévkor</i>	94
5.2. <i>A didergés - húsvétkor</i>	95
5.3. <i>A hamubotos és egyéb maszkos alakok – húsvétkor</i>	96
5.4. <i>A gircsózás – aprószentek napján</i>	97
IV. ESETTANULMÁNYOK, JÁTÉKREPERTOÁR	100
1. FARSANGI DRAMATIKUS JÁTÉKOK	100
1.1. <i>Állatmaszkos játékok</i>	100
1.1.1. <i>Kecske- és szarvasmaszkos játékok</i>	100
1.1.2. <i>Lómaszkos játékok</i>	121
1.1.3. <i>Bikamaszkos játékok</i>	132

1.1.4. Medvemaszkos játékok	138
1.1.5. Pulyka-, tyúk- és gólyamaszkos játékok	152
1.2. <i>Mitikus alakok, maszkok</i>	155
1.2.1. Szalmaember, szalmabábu	155
1.2.2. A hamubotos	164
1.2.3. Csúf fársáng	168
1.2.4. Halál és ördög	171
1.3. <i>Életfordulók játéakai, paródiái</i>	193
1.3.1. Lakodalmas játékok	193
1.3.2. Halottas játékok	252
1.3.3. Gyermekáldás-paródiák	294
1.3.4. Beavató játékok	308
1.4. <i>Zsánerfigurák, zsánermaszkos játékok</i>	311
1.4.1. Betyáros játékok	311
1.4.2. Cigánymaszkos játékok	354
1.4.3. Egyéb zsánermaszkos játékok, alakok	398
1.4.3.1. <i>Borbély, doktor</i>	398
1.4.3.2. <i>Kovácsok</i>	402
1.4.3.3. <i>Kéményseprő</i>	404
1.4.3.4. <i>Kondások</i>	405
1.4.3.5. <i>Vándorárusok</i>	406
1.4.3.6. <i>Urak, úrnők</i>	406
1.4.3.7. <i>Úrfik és kisasszonyok</i>	407
1.4.3.8. <i>Koldusok, kéregetők</i>	410
1.4.3.9. <i>Székelyek, szász leányok, román fáták</i>	411
1.4.3.10. <i>Szomszédfalusiak, vidékiek</i>	413
1.4.3.11. <i>Papok, apácák</i>	414
1.4.3.12. <i>Kurvák, vénleányok</i>	415
1.5. <i>Az aktualitás játéakai, napjaink farsangi alakjai</i>	419
1.5.1. A mindenkori aktualitás alakjai, játéakai (1944–2004)	419
1.5.2. Mese-, ballada- és irodalmi szereplők	430
1.5.3. Film- és televíziós szereplők, -akciók	435
2. FARSANG VÉGI DRAMATIKUS SZOKÁSOK	437
2.1. <i>Farsang végi szimbolikus lakodalom</i>	437
2.1.1. Fehér fársáng, szép fársáng a Marosszéki Mezőségen	437
2.1.2. Fársáng a Felső-Küküllő vidékén	476
2.2. <i>Vénleány- és vénlegénycsúfolás farsang végén (csutakhúzás)</i>	502
2.2.1. Csutakhúzás Marosszék falvaiban	502
2.2.2. A szentgericei csutakhúzás	511
2.3. <i>A farsang temetése</i>	535
2.3.1. A farsang farka Görgényüvegcsűrön	535
2.3.2. Farsangtemetés Sóvidéken	571
2.4. <i>Más farsangvégi utcai menetek</i>	642
2.4.1. Púpos napi farsangolás Beresztelkén	642
2.5. <i>Konc király (Sódor vajda) és Cibere vajda küzdelmének emléke</i>	683
V. ÖSSZEGRÖZÉS	691
1. A marosszéki farsangi játékrepertoár mennyiségi mutatói és belső arányai	691
2. A farsangi játékok régióbeli elterjedése	693
3. A farsangi szokások és játékok történeti – társadalmi és egyházi – felekezeti kontextusa	696
4. Farsangi szereplők	699
5. Szereplők, résztvevők	701

6. Maszkok, öltözetek, kellékek	704
7. Rítus és játék.....	707
8. Farsangi szövegek, énekek, táncok	709
9. A farsangi maszkos színjátszás dramaturgiája	712
10. A maszkos szokások és játékok rendszerének időbeli alakulása, napjainkbeli folyamatok.....	718
IRODALOM.....	721
ADATKÖZLŐK MUTATÓJA	735
A GYŰJTŐTERÜLET. A GYŰJTÉSBEN SZEREPLŐ TELEPÜLÉSEK JEGYZÉKE.....	740
TÉRKÉPLAPOK	
FOTÓDOKUMENTÁCIÓ	

I. A FARSANGI KULTÚRA MEGKÖZELÍTÉSE

1. Bevezetés

Közismert, hogy a dramatikus népszokások és népi színjátékok jelentős csoportja mind általában az európai, mind közelebről a magyar népi kultúrában a farsanghoz kapcsolódik.

A farsang az európai és a magyar néphagyományban a karácsonyi ünnepkör és a húsvéti ünnepkör közötti, télközépi időszak. Vízkeresztől (január 6.) hamvazó szerdáig, a böjti időszak kezdetéig tart. A két nagy egyházi ünnepkörhöz viszonyítva ez az időszak és ünnepkör profán jellegű.

Farsang szavunk bajor-osztrák jövevényszó és eredetileg a húsvéti nagyböjtöt megelőző éjszakát jelölte, majd jelentése kiterjedt az egész ünnepi periódusra.¹

A farsangi hagyományok, szokások egyik rétege a középkortól kezdődően nyugatról terjedt el a magyar nép körében.² Erre utal a farsang mellett az olasz eredetű *maskara*, *maszkura* és *karnevál* szavunk is. A *karnevál* szó a magyar nyelvben csak későn, a 18–19. században kezdett elterjedni, és nem időszakot, hanem elsősorban olyan ünnepséget jelölt, amelynek fő jellemzője a jelmezes felvonulás és az álarcosbál. Az újlatin nyelvekben ezt a fogalmat használják a farsang megjelölésére.³ A farsangnak a böjtre utaló középkori vonatkozásoknál sokkal régebbi, évezredes európai szokásokban gyökerező mágikus-rituális elemei is vannak.⁴

A magyarokkal szomszédos románság nem ismeri ezt a nyugat-európai hagyományt. A román népi kultúrában különösen a téli napfordulóhoz, a karácsonyhoz és az újévhez fűződnek az archaikus, maszkos játékformák és a házról házra járó vagy utcai felvonulások.⁵

A közelmúltig a farsangot a fiatal párok egybekelésének szerencsés, sőt, kötelező idejének tartották, nemzésre-fogamzásra, általában a termékenység előidézésére alkalmas időnek.⁶

¹ Ujváry 1991 b. 13.

² Dömötör 1979. 79.

³ Ujváry 1991 b. 11-14.

⁴ Úó. 1991 a. 107-128.

⁵ Pop 1976, Şeulean 1996, 38-43, Pozsony 2006, 205.

⁶ Bálint 1976, 177, Róheim 1990, 213-219, Pozsony 2006, 217-218.

Az ünnepkör abban is különbözött az esztendő kalendáriumi rendjében a farsangot megelőző illetve követő időszakoktól, ünnepektől, hogy végig a farsangon, de különösen az utolsó napjaiban fellazultak, fellazulhattak a falusi és városi kisközösségek merev, szigorú erkölcsi és kommunikációs szabályai, vagy éppenséggel a visszájukra fordultak. „Felfordult világ” jött létre, a játék és a szabadság világa. Ez az idő- és életszemlélet az alapja sok máig élő farsangi szokásnak, népi színjátéknak.

E télközépi periódus a falu hagyományos életrendjében a pihenés és szórakozás rövid időszaka volt, a mezei munkák téli szünete. A társas házimunkák és összejövetelek sajátos népi intézményként működtek. A hosszú téli estéken könnyebbé tették a munkát, és alkalmat teremtettek a játékra, szórakozásra, a fiataloknak a párválasztásra. A fonók és egyéb társas összejövetelek, a lakodalmak a farsangi népi színjátékok keretül, színpadaként is szolgáltak. A farsangi időben a legnépesebb, leghangosabb a „fonószínház”.

A farsang utolsó napjaiban minden korosztály és társadalmi réteg megtalálta a játék és szórakozás lehetőségeit. Bőségesen ettek-ittak, mulattak. A farsang vége, a „farsang farka” szimbolikus cselekvésekben gazdag átmeneti időszaknak, a tél-tavaszi fordulójának számított. A farsangi jókedv, mulatság eredetileg a tavasz eljövetelén érzett örömmel volt archaikus kifejezése. A nagy evésekkel, dús lakomákkal a természetet is hasonló bőségre akarták ösztönözni.⁷ Ekkor az ünnepkört lezáró utcai menetek, felvonulások, házi mulatságok és farsangi bálok gyakoriak.

A farsang elteltével a fonókat is befejezték. Kezdődött a tavaszi mezei munkák időszaka, az egyházi év rendjében pedig a húsvéti idő.

A farsang sokféle szokása, játékosnak nevezhető jelensége emberi, közösségi, szociálpszichológiai szükségletet elégített ki, és sajátos farsangi kultúrát teremtett. Nemhiába maradt fenn és alakult sokféle változatban, vidékenként, koronként és nemzedékenként. A hagyomány által megőrzött, szinte napjainkig kedvelt, élő dramatikus szokásokban, népi színjátékokban változatos formában jutott kifejezésre népünk életöröme, játékigénye, az élet nehézségeivel dacoló, azokat legyőzni próbáló kedve.

A játékos dominanciájú farsangi életszemlélet és kultúra – bár külsőségeiben sokszor úgy tűnt – nem állt szemben a keresztény egyház hirdette életszemlélettel és kultúrával. A kultúra mélyszerkezetében ugyanazokra az értékekre koncentráltak, más nyelvezetben ugyanazt üzenték, vagy egymásra felelő üzeneteket fogalmaztak meg. Ebből adódik az a paradoxon is, hogy a farsang az egyház számára sokáig egyrészt az „ördög ünnepét” jelentette, másrészt az óhajtott mennyországot a földi világ farsangi képeivel, életmózzanataival népesítette be.⁸

⁷ Bálint 1976, 176.

⁸ Heltai 1980 (1552), 10. Lukácsy 1994.

A farsangi kultúrában megragadható az egyetemes kultúra két egymással szembenálló és egymást kiegészítő típusa: a rendre és szabályokra, a harmóniára, erkölcsiségre és szellemiségre épülő *apollói* és az ösztönös, a szabad, minden kötöttséget elsöprő, a káoszt is jelképező *dionüszoszi* kultúra; pszichológiai értelemben pedig a személyiség sajátos kettőssége, bipolaritása, a tudatos és az emocionális viszonyulásunk a világhoz.⁹

Bár a farsangi kultúra jelentékeny része mind az európai, mind a magyar néphagyományban általánosan jellemző, ugyanakkor a farsangi szokások változataiban területi, táji, lokális eltérések is megfigyelhetők.¹⁰ A népszokáskutatásnak egyik feladata éppen az, hogy ezt a lokális farsangi kultúrát felszínre hozza, hiszen minden kisebb-nagyobb vidéknek, sőt egy-egy településnek is lehet sajátos szokás- és színjáték repertoárja.

2. A farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok kutatása a magyar folklórban

A magyar népi színjáték kutatása sokáig nem vett tudomást a farsangi játékokról. A kutatók a népi színjáték fogalma alá kezdetben elsősorban a vallásos jellegű játékokat (betlehemes játékok, vízkeresztji játékok) sorolták. Ezeket népi drámáknak tekintették, és az európai színház színjátékainak kritériumai szerint vizsgálták.¹¹ Ez a szemlélet a 20. század első harmadában változott. Viski Károly *A magyarság néprajza* III. kötetének összefoglalójában drámai hagyományoknak tekintette mindazokat a teátrális szokásokat, alakoskodásokat, amelyekben a mozgásnak, cselekvésnek és a párbeszédnek jelentősebb szerepe van.¹² Ebben a tág keretben helyet kaptak a dramatikus gyermekjátékok, a betlehemezés, a háromkirályok, a gergelyezés, balázoslás, regölés stb. A farsang, a farsangi játékok viszont nem, mert Viski népköltészet-központú szemlélete szerint a teátrális szokások fő kritériuma nemcsak a „megjátszható szerep”, hanem a szöveg, a párbeszéd. „A népköltészet keretébe nehéz volna beilleszteni mégoly drámai jellegű hagyományt is, ha szóval, hiszen a költészet sajátos megjelenítője a szó, a nyelv.”¹³ A népköltészet-központú szemlélet alapján a gyűjtők jobbra a szöveget írták le és nem az adott pillanatban aktualizálódó élettel teli játékot.

Az első összefoglalás után a műfajba sorolható hagyománnyal Dégh Linda és Ortutay Gyula foglalkozott. Dégh megkülönböztetett népi színjátékot és színjátékszerű népszokást,

⁹ Nietzsche 1986, Pál-Újváry 1997, 50-51, 103-105, Kozma 1998, 28-36, Tánczos 2006, 101.

¹⁰ Újváry 1991b. 5; 1997, 7.

¹¹ Uő. 1990a, 265, Dégh 1947, 21-22.

¹² Viski 1935 (1992), 327-371.

¹³ Uő. 1935, 325-327.

Ortutay a színjátékszerű szokás és a dramatikus játék kategóriáját használta.¹⁴ Mindketten a népi színjátékok illetve a színjátékszerű szokások közé sorolták a farsangi és fonóbeli játékokat is. Dégh külön hangsúlyozta, hogy a népi színjátékok szempontjából a farsang „egyike a legfelfedtelenebb és legizgatóbb problémáknak. Az eddigi kutatás egyáltalán nem minősítette színjátéknak e legutóbbit (a farsangi multságot, játékokat B.L.), holott alakoskodásban, jelmezben, maszkban és változatos cselekményelemekben is a leggazdagabb. Valószínű, hogy a lejegyzések körül való nehézségek miatt nincs rá kellő számú adatunk”. Összegzését azzal zárja, hogy „ilyen és hasonló játékok bőven szerepelnek ma is, ami azt bizonyítja, hogy méltatlanul hagyták ki eddig a farsangi játékokat a népi színjátékok csoportjából”.¹⁵

Bizonyító adatainak, példáinak többségét Dégh az 1939-ben megjelent erdélyi népszokásgyűjteményből merítette.¹⁶

Györffy István ösztönzésére két fiatal teológus, Nagy Ödön és Makkai Endre által szervezett gyűjtés és az eredményeként létrejött kötet kimagasló teljesítménye a két világháború közötti időszaknak. A gyűjtést a második világháború utáni évtizedekben is folytatták, gyűjteményüket bővítették, méltán jelentette meg második, bővített kiadását 1993-ban a Magyar Néprajzi Társaság.¹⁷ A gyűjtemény első kiadásában 60 erdélyi és partiumi magyar település téli néphagyományait, szokásait és hiedelmeit tárták fel, köztük fonóbeli és farsangi alakoskodó játékokat is. A maroszeői szokásokat és játékokat is tartalmazó gyűjtést jelen munkánk legfontosabb előzményének tekintjük.

Az 1930-as évek közepén végzett gyűjtést a csíki falvak farsangvégi szokásai körében Vámszer Géza is, de közleménye csak később jelenhetett meg.¹⁸

A második világháború éveiben és az azt követő néhány évben különösen fellendült a népi színjátékok kutatása Erdélyben. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem néprajzi tanszékére kinevezett Gunda Béla nagy szerepet játszott a szakképzett erdélyi folklorista, néprajzos nemzedék kinevelésében, funkcionalista jellegű kutatások és elemzések elvégzését szorgalmazta.¹⁹ Ennek hatására Faragó József és Antal Árpád újszerűen, funkcionalista módszerekkel vizsgálták a betlehemezés szokását, népi színjátékát.²⁰ Faragó József módszertani újításait (a szöveg, a játék, a maszkok, kellékek együttes vizsgálata, a játékban

¹⁴ Dégh 1939, 78-90; 1947, 1-31; Ortutay 1958, 52-85.

¹⁵ Uő. 1947, 26, 27.

¹⁶ Makkai-Nagy 1939.

¹⁷ Uők 1993.

¹⁸ Vámszer 1959, 393-405.

¹⁹ Pozsony 2006, 14.

²⁰ Antal 1947, Faragó 1947, 1949, 2001.

résztevő szereplők rendszere, a változatok, a többszöri megfigyelés, a forgatókönyvszerű leírás) kellőképpen értékelték a kortársak, de követője nem akadt.²¹

A következő évtizedekben az ismert társadalmi és politikai okok miatt az erdélyi népszokásgyűjtésben és kutatásban szünet következett. Találón állapította meg Faragó József 1973-ban, hogy „a folklór öt nagy klasszikus területe (népköltészet, népzene, néptánc, népszokások, néphit) közül, szakembereink specialitása folytán, a három utóbbi gazda nélkül maradt.”²²

Dömötör Tekla a második világháború utáni évtizedekben kibontakozó kutatásaiban a naptári ünnepek és a népi színjátszás történeti vizsgálatát és a népszokások költészetének elemzését állította középpontba.²³ Ebben az összefüggésben foglalkozott az ünnepkörök, így a farsangi ünnepkör és a hozzá kapcsolódó dramatikus, párbeszédés formák történeti rétegeivel és a népszokások költészetének párbeszédés formáival, a népi színjátékokkal is. Hangsúlyozta, hogy számos európai néptől némileg eltérően a magyar néphagyományban a népi színjátszás szorosan kapcsolódik a népszokásokhoz, a szokások a színjátszás keretét alkotják, szokástól független népi színjáték alig létezett a magyar népi kultúrában.²⁴ A népköltészeti szempontokat figyelembe véve, csoportosította a szokásokhoz fűződő alkotásokat, szövegeket, dramatikus formákat, színjátékokat. A legegyszerűbbeknek tekintette a szöveg nélküli mimikus játékot, táncot, legfejlettebbeknek, összetettnek pedig a többszereplős, mimikusan előadott drámai szövegeket, amelyek közé sorolta a betlehemes játékok mellett a farsangi játékok néhány típusát is (betyárfarsangolás, lakodalmas és temetési játékok).²⁵ Hangsúlyozta azonban, hogy a színjátszásnál maga a szöveg nehezen értékelhető egymagában: csak az előadással, mimikus megjelenítéssel kaphatunk igazi képet.

Dömötör Tekla európai példák alapján, főleg Leopold Schmidt rendszerezését²⁶ figyelembe véve, a következő népi színjátéktípusokat különböztette meg: Az első csoport a vetélkedő játékok, más szóval a rituális dráma, amely magában foglalhatja a megjelenített cselekményes összeütközést és a tisztán szóbeli vitatkozást is. A farsangi játékok közül ide sorolja a Farsang és a Böjt (Konc és Cibere) tréfás küzdelmét, a tréfás bírósági tárgyalást, ítélezést. A második csoportot a népi bohózatok alkotják, amelyek az egyénnek vagy egy bizonyos csoportnak az általánostól eltérő és többnyire nevetségesnek tartott vonásait gúnyolják. Ez a színjátéktípus elsősorban a sikeres utánzáson alapul. A farsangi játékok többségét (betyárjátékok, halottas játékok, állatalakoskodások) ebben a csoportban tárgyalja.

²¹ Ortutay 1956.

²² Faragó 1973, 134-146.

²³ Dömötör 1979, 1983.

²⁴ Uő. 1983, 196-197, 1988, 577-583.

²⁵ Uő. 1979, 210.

²⁶ Schidt, Leopold 1965.

A harmadik csoport az, amely a mitikus történetek megjelenítése által jön létre: ez a kultikus dráma. Ide tartoznak a vallásos tárgyú színjátékok, a betlehemes játékok, misztériumok és moralitások, a Gergely-járás és Balázs-járás stb.²⁷ Utolsó összegzését Dömötör Tekla azzal zárja, hogy „a magyar kutatás mostohagyermekének nevezhetjük a népi színjátékot, mert még olyan összefoglaló kiadvány sincs, amely az utolsó évszázad fő népi színjátéktípusait tartalmazná.”²⁸

A 20. század második felétől kezdődően a magyar dramatikus népszokások, népi színjátékok kutatásának sokoldalú, meghatározó egyénisége Ujváry Zoltán. Ujváry professzor több évtizedes gyűjtő- és kutatómunkája a dramatikus népszokások és ezen belül a farsangi játékok addig nem ismert, rendkívül gazdag repertoárját tárta fel az egész magyar nyelvterületről, különösen a Nagy Magyar Alföldről, Kelet-Magyarországról és a Felvidékről.²⁹ A gyűjtött korpusz példái jól bizonyítják, hogy a színjátékok, alakoskodások szinte minden típusa előfordul a farsangi hagyománykörben, a játékok egyik legfontosabb előadási alkalmá a farsang vége, illetve a farsang idején tartott fonó.

A farsangi játékok kutatását már pályája elején elkezdte, Ferenczi Imrével együtt élő gyakorlatban megfigyelte a szatmári dramatikus játékokat, mintaszerűen bemutatta és elemezte a farsang, a fonó és a játékok összefüggéseit, a színjátszás és a hagyományos elemek interetnikus kapcsolatainak kérdéseit.³⁰ Nagy sikerű, sokat idézett könyvében a dramatikus szokások egyik legrégebbi rétegét, a temetést utánzó paródiákat, halottas játékokat gyűjtötte össze és dolgozta fel monografikus módszerrel, megkülönböztetve az ún. prédikációs temetési paródiákat, amelyeket zárt térben, álló helyzetben – legtöbbször a lakodalomban, ritkábban a fonóban – adtak elő, és a felvonulós halottas játékokat, amelyek megjelenítési alkalmá a farsang.³¹ Gyűjtései nyomán a dramatikus népszokásokat előbb a hagyományos előadási alkalmak szerint csoportosította – játékok és maszkok jeles napokon, a lakodalomban, munkaalkalmakkor –, majd a repertoár elemzése kapcsán arra a következtetésre jutott, hogy a játékokat és maszkokat a szokásalkalmaktól függetlenül játéktípusok és jellegzetes típusfigurák szerint vizsgálja: „A hagyomány ilyen szempontú rendezése és elemzése nyújt megfelelő áttekintést és hiteles képet a magyar dramatikus játékok repertoárjáról. Ez a vizsgálat megkönnyíti az összehasonlítást a Kárpát-medence és általában Európa népeinek dramatikus játékaival.”³²

²⁷ Dömötör 1983, 201-210; 1988, 577-583.

²⁸ Uő. 1988, 583.

²⁹ Ujváry 1978, 1983, 1988.

³⁰ Ferenczi-Ujváry 1962.

³¹ Ujváry 1978.

³² Ujváry 1988, 6.

Elemzéseiben Ujváry hangsúlyozza, hogy a magyar dramatikus hagyományokra nem lehet mereven, mechanikusan alkalmazni az európai népi színjátszással kapcsolatos elméleteket és szempontokat. Mindig a konkrét magyar szokásból indul ki, és kutatja interetnikus kapcsolatait, főleg a szomszédos népek körében. Következétesen képviseli, több munkájában kifejtette azt a néprajzi szemléletet is, hogy a néphagyomány dramatikus játékaire nem lehet változtatás nélkül alkalmazni a műdráma és a hivatásos színház kategóriáit, dramaturgiáját, elemzési szempontjait. Alapelve, hogy a népi színjátszást csak komplex módon, a vonzáskörébe tartozó legkülönbözőbb műfajok, rítusok, jelenetek összességében, a teljes repertoár feltárásával lehet tanulmányozni.³³ Főbb kategóriáknak a dramatikus népszokás, a dramatikus játék, népi színjáték fogalmakat és megnevezéseket tartja, de nem ragaszkodik mereven valamelyikhez, gyakran használja a maszkos játék, alakoskodás, maszkos alakoskodás megnevezéseket is.

„A magyar szakirodalom gyakran alkalmazza a dramatikus népszokás fogalmát az olyan szokásra, amely a színjáték felé közelít, de ugyanakkor része egy ünnepi alkalomnak, naptári napokhoz fűződő szokáshagyománynak, az évszakhoz kapcsolódó szokásköröknek... A dramatikus jelző azt mutatja, hogy olyan szokásokról van szó, amelyekben a drámai, a színjátéki elemek fokozottabban kapnak hangsúlyt, és a játék, az alakoskodás adja a szokás elsődleges funkcióját. Az alakoskodó – valamilyen szerepben, többnyire álöltözetben megjelenő személy – már önmagában is a játék, a dramatikus játék, a színjáték fogalmkörét indikálja. Éppen ezért a műfajon belül rendkívül nehéz az elhatárolás.”³⁴

Ujváry professzor rendszerezése középpontjába a játéktípusokat és a maszkos alakokat állította, a dramatikus szokásokat tematikus csoportokba sorolva vizsgálja, függetlenül attól, hogy milyen alkalommal fordulnak elő. Témakörök és maszktípusok szerint – a nagyobb, többszereplős jelenetekkel kezdve – ezek a következők: 1. temetést parodizáló játékok, 2. ítélkező játékok, 3. történelmi témát és társadalmi konfliktust megjelenítő játékok, 4. zsánermaszkos jelenetek, foglalkozást utánzó játékok, 5. állatmaszkos játékok.³⁵

Az 1970-es évektől kezdődően több olyan folklórkiadvány, monográfia jelent meg erdélyi magyar településekről, néprajzi tájakról (Magyarózd, Esztelnek, Barcaság, Gyergyó, Kalotaszeg), amelyek a helyi kultúra megtartó elemeiként bemutatták a népszokásokat, köztük a farsangi szokásokat is leírták.³⁶ A Dr. Kós Károly és Faragó József szerkesztésében 1976-ban elindított *Népismereti Dolgozatok* könyvsorozata számos népszokásgyűjtést,

³³ Uő. 1988, 281; 1990 a. 265-281; 1997, 317-319.

³⁴ Uő. 1997, 15.

³⁵ Ujváry 1990, 281-328.

³⁶ Horváth 1971, Gazda 1980, Tarisznyás 1982, Seres 1984, Vasas–Salamon 1986.

közleményt, a népszokásokkal kapcsolatos tanulmányt jelentetett meg.³⁷ Az 1980-as évek második felében Nagy Olga több kiváló könyvében és esszéjében foglalkozott, társadalomnéprajzi szempontból a hagyományos paraszti kultúra értékrendjével, szertartásos és játékos vonásaival, így a farsangi játékokkal is.³⁸

A romániai változások után az 1990-ben alakult Kriza János Néprajzi Társaság több tematikus konferenciát szervezett az erdélyi és a moldvai magyarság karácsonyi, farsangi és tavaszi szokásairól; a farsangi hagyományokat tematikus kötetben is megjelentette.³⁹ A kötet értéke, hogy átfogó horizontális képet nyújt a 20. század második felében élő vagy az emlékezetben megőrzött farsangi szokásokról és játékokról a Székelyföld tájaitól, a Mezőségen, Szilágyságon át Biharig és Szatmárig. Módszertanilag sokféle közlemény került egymás mellé: adatközlés, személyes élményekre épített beszámoló, játéktípusokat és szokásváltozatokat, a társadalmi kontextust is elemző tanulmány, de közös jellemzőjük az adatgazdagság, a tematikus sokszínűség és annak hangsúlyozása, hogy a farsangi hagyományok az erdélyi magyar népi kultúra élő, eleven valóságához tartoznak vagy tartoztak a közelmúltig. Több tanulmány foglalkozott a kötetben a farsangi tradíciók történeti változataival és az erdélyi szász és román közösségek ebben az időszakban gyakorolt szokásaival is.

Az erdélyi szászok jeles napi szokásait Pozsony Ferenc külön monográfiában tárta fel.⁴⁰ Véleménye szerint az évszázadokon át erdélyi szomszédságunkban élt szászok szokásrendszerének ismerete nélkül sohasem kapunk teljes képet az erdélyi magyar folklórról. Munkájában sokoldalúan, funkcionalista és rendszerelméleti megközelítésben elemzi a szokásrendszert és működését, funkcióit az adott közösség életében. Ebben az összefüggésben bemutatja a szász városi farsang formáit, a falusi szomszédságok farsangi szokásait, az agrárkultuszban gyökerező hiedelmeket, a dramatikus, maszkos alakoskodásokat és a karneválszerű jelmezes táncmulatságokat. Következő tanulmányában Pozsony Ferenc a magyar és a szász ünnepi szokások összehasonlító elemzésére vállalkozott a művelődéstörténeti megalapozottságú komparatív módszer segítségével.⁴¹ Ebben többek között naptári rendben bemutatja azokat a szokáselemeket, melyek az erdélyi szász jeles napi szokások rendszeréből sugároztak át a magyar közösségek folklórájába, így a farsangi szokások szász elemeit is (pl. élőképeket bemutató utcai felvonulások, keréken forgó bábuk, libanyak-szakítás stb.).

³⁷ *Népismereti Dolgozatok* 1976, 1978, 1980, 1981, 1983, 1994.

³⁸ Nagy 1989, 1990, 1994.

³⁹ Barabás–Pozsony–Zakariás (szerk.) 1996.

⁴⁰ Markel 1996, 29-38, Şeulean 1996, 38-44.

⁴¹ Pozsony 1997.

Liszka József a kislalföldi farsangvégi szokások jelenét, a napjainkban lejátszódó folyamatokat vizsgálta.⁴² Az összegyűjtött szokásváltozatok, maszkos, alakoskodó felvonulások alapján körvonalazta a tréfás farsangvégi lakodalom színjátéktípusát és az újabb típusú farsangi köszöntő szokásokat. Elemzésében arra keresi a választ, hogy a napjainkban gyakorolt farsangvégi szokásokat, játékokat mennyiben lehet folklórnak vagy másodlagos folklórnak tekinteni; és mennyiben a folklorizmus, esetleg a neofolklorizmus jelenségei, vagyis mennyiben élő és fejlődőképes hagyományok, mennyiben felújított közösségi eseményként élnek tovább, csak színpadi, fesztiváli előadások, vagy visszakerültek a közösség aktív kultúrájába.

Ezek a kérdések az erdélyi magyar népszokásokkal kapcsolatban is felmerültek.⁴³

Mihai Pop, a kiváló román folklorista a hagyományos román népszokásokat, köztük a karácsonyi és újévi maszkos alakoskodó játékokat kommunikációs tényeknek, eseményeknek tekintette, amelyeknek jól meghatározott üzenetük, jelentésük volt az adott közösségben, s ezt az üzenetet sokrétű kódrendszer segítségével fejezték ki.⁴⁴ Végigkövette azt az utat is, amelyen a spontán szokásból szervezett szokásokká, fesztiváli előadásokká, színpadi látványosságokká váltak.

Keszeg Vilmos szerint kommunikációelméleti szempontból minden szokás olyan kontextusnak tekinthető, amelyen belül sajátos verbális és nemverbális viselkedési módok és események értelmezhetők. Az Aranyosszék népköltészetéről közzétett monográfiájában ennek alapján elemzi a torockói farsangtemetés szokásának új funkcióit, a szokásnak ünneppé alakulását, az idegeneknek, turistáknak felmutatott látványos produkciót.⁴⁵

Herman Bausinger az elmúlt évtizedekben lezajló folyamatokat a következő sémával érzékeltette: 1. szokás, 2. ünnep/ ünneplés, 3. folklorizmus/fesztivál. A folklór keretében értelmezhető szokás szimbólumokat használó, gyakorlati célokat szolgáló rituális végrehajtást jelent. Az ünnep fázisában a pragmatikus funkciót felváltja az ideológia (pl. a hagyományápolás), majd az esztétikai, szórakoztató funkció. A harmadik fázisban a folklór a folklorizmus formájában jelenik meg mint esztétikai jellegű, játékos, az egyénre alig kötelező kifejezés, mely egyes jelképeket használ, az egyes ember ezekkel a jelképekkel azonosulhat, de ez az identitás képlékeny.⁴⁶ Bausinger azt is hangsúlyozta, hogy a napjainkbeli néprajzi kutatások lényegi kiindulópontja az, hogy értelmetlen dolog a népi kultúrát a paraszti életmód érintetlen-folyamatos formájaként elkülöníteni, inkább a mindenkori, történetileg változó mivoltában kell leírni és megérteni, a szokásokat a normarendszerükkel együtt, társadalmi

⁴² Liszka 1992.

⁴³ Balázs 1987

⁴⁴ Pop 1976.

⁴⁵ Keszeg 2004, 69-72.

⁴⁶ Bausinger 1983.439.

struktúrájuk specifikumában kell megragadni.⁴⁷ Az utóbbi évtizedek kutatási irányultságának megfelelően a kutatók a falusi, paraszti alakoskodás kutatásában már nem az eredet és a diffúzió kérdéseivel foglalkoztak, hanem a szokás egészének társadalmi jelentésével.⁴⁸

Különösen nagy figyelmet szenteltek a farsangnak (karneválnak) a történeti antropológiai szakirodalomban; a kultúra karnevaeszk elemeinek, a karneváli világszemléletnek.⁴⁹ Másrészt a népszokások, népi színjátékok kutatásában is termékenynek bizonyulhatnak a társadalmi folyamatok dramaturgiáját, színjátékszerű vonásait előtérbe állító rítuselméletek, a performance és a szimbólumkutatás.⁵⁰

Mindehhez alapot teremthetnek a lokális és regionális tematikus gyűjtések és kutatások, amelyek Bausinger szerint továbbra is a néprajzi munka lényeges részét alkotják.⁵¹ Ez a népszokáskutatásra is érvényes. A magyar kalendáris szokásainknál maradvá, legutóbbi szintézisében Tátrai Zsuzsanna differenciáltabb táji és mikrotáji kutatásokat sürgetett, tájegységenkénti katalógusok és példatárak elkészítését.⁵² Véleménye szerint a farsangi szokások táji tagolódásához további alapos kutatásokra van szükség, hogy az azonos elnevezések mögött rejlő változatokat is regisztrálni tudjuk. Egyebek között megoldandó feladatként jelölte meg a farsangi vénleánycsúfolás változatainak alaposabb elemzését is.⁵³

Az erdélyi néprajzi tájak farsangi szokásai mindehhez megfelelő kutatási lehetőséget biztosítanak, hiszen a friss gyűjtések⁵⁴ és elemző összefoglalások⁵⁵ alapján is elmondható, hogy a magyar népi kultúra nem teljesen lezárult, letűnt rétegéről, fejezetéről van szó, hanem napjainkig vagy napjainkban is élő, változó, megújulni is képes, jelentésteli szeletéről.

3. Farsangi dramatikus szokások, népi színjátékok gyűjtése Marosszék régióban

A farsangi szokásokkal és játékokkal kapcsolatos első élményeim gyermekkoromból valók. Az 1950-es években a sóvidéki Parajdon még szokásos volt a fonó. A szomszéd asszonyok farsang idején összegyűltek rendre egy-egy házhoz fonni, varrni, kötni. Nagyon vártam azokat az estéket, amikor nálunk tartották a fonót. Érdekes történeteket lehetett hallani boszorkányokról, *lödércekről*, szerelmes párokról, rablókról és sok más egyébről. A fonóban

⁴⁷ Uő. 1995, 166.

⁴⁸ Verebélyi 2005b. 178-179.

⁴⁹ Bahtyin 1982, Klaniczay 1990, Burke 1991, Voigt 2000, Tánczos 2006.

⁵⁰ Turner 2002, Schechner 1977, Tánczos 2006, Verebélyi 2005b.

⁵¹ Bausinger 1995, 167.

⁵² Tátrai 2002, 33.

⁵³ Uő. 2002, 331.

⁵⁴ Barabás–Pozsony–Zakariás 1996, Tátrai–Karácsony–Molnár 1997, 2003, 2004, Barabás 1998, 2000, Ujváry 1997.

⁵⁵ Pozsony 2000, 2006, Verebélyi 1998, 2005a, 2005b, Keszeg 2004, Tánczos 2005.

hallottam először Petőfi Sándor verseit, estéről - estére olvasták Szilaj Pistáék szerelmi történetét.

De a legérdekesebb az volt, hogy a fonókat meglátogatták titokzatos alakok, akiket a fonóbeliek *maszkuráknak* neveztek. Mint vendégeket vagy elfáradt utasokat kéreztette a házba egy utcabeli férfi. Helyet adtak nekik, de nemhogy fáradtak lettek volna, hanem elkezdtek *helytelenkedni*, fel-fellökték a guzsalyon a kendert, ölelgették az asszonyokat, csontot kunyeráltak a gyermekeknek, aztán énekeltek, táncoltak, megtáncoltatták a fonóbelieket. Lett nagy felfordulás, de senki sem haragudott, mindenki kacagott. Olyan jókedvűnek máskor soha nem láttam gondokkal terhelt, sok gyermeket nevelő édesanyámat, házigazdaként édesapámat és a szomszéd asszonyokat, rokonokat. Pedig csak a gyapjúpokróc alól leskelődhettem, idejében lefektettek, de nem bánták, ha nyitva a szemem, néha belealudtam, néha ébren voltam a fonó végéig.

Aztán egyik téli napon, jól emlékszem, délelőtt lehetett, nagy riadalom támadt az utcánkban. Valami kormos arcú, rongyos ruhákba öltözött alakok futkároztak az úton és kiabáltak. Nemcsak kiabáltak, hanem mindenkit megállítottak, kinyitották a kapukat, betörték a házakhoz. Ahogy közelebb értek, láttam, hogy ketten nagy bottal hadonásznak, aminek a végén egy kicsi, tömött zsák van. Avval a kicsi zsákkal akartak mindenkit megütni. Kettőnek a botján nem púpos zacskó volt, hanem egy fej savanyú káposzta. Azt lóbálták a fejük fölött, s kiabáltak, szinte sírtak, ordítottak: *Jaj, mi tőt el! Jaj mi tőt el! Mi tőt el? Mi telt el? –* kérdeztem én is édesanyámat, amikor ezek a másféle maszkurák elmentek. *Eltőt, fiam, a fársáng, többet nem lehet fársángolni.*

Ezen elszomorodtam, mert valaminek, ami jó volt, a végét jelentette. Eddig, ha cimboráimmal nyakamba vettem a falut, és szánkózni vagy a fenyves hegy oldalába mentünk madarakat lesni, és térdig vizesen értem haza, édesanyám így vont kérdőre: *Hát te fársángoltál eddig?* Máskor, ha elkéreztem, hogy mehessenek a faluba, így figyelmeztetett: *Osztán ne fársángolj sokáig!* Nem értettem a szót, de amit takart, ami mögötte rejtőzött, az nagyon vonzott, arra nagyon vágytam.

Nemcsak a fársángolással voltam így, hanem a maszkurákkal is, de idővel édesanyám kedvemet szegte. Ahogy nőttünk, cseperedtünk, így kezdte figyelmeztetni, inteni leánytestvéreimet, bátyámat és engem is, ha kellett: *Öltözzetek fel rendesen, ne legyetek olyanok, mint a maszkurák!*

A szülőfalum és a környező falvak népszokásairól a néprajzi gyűjtés szándékával kolozsvári egyetemi hallgatóként kezdtem érdeklődni. Kissé el kellett távolodnom időben és térben attól a világtól, amelyben legénykoromig éltem, és a korosztályomnak megfelelő szokásokat magam is gyakoroltam. De hamar vissza is tértem hozzá, mert gyorsan kiderült: ez

az én felfedezésre váró világom. Nyomába eredtem a sóvidéki szüreti bál hagyományának, a húsvéti hajnalozás és fenyőágazás szokásának, a pünkösdi királynézásnak és hesspávázásnak, a farsangi szokásoknak. Téli-nyári vakációkban mint újságíró gyakornok bebarangoltam a Sóvidéken kívül a Kis-Küküllő völgyének településeit, a Nyáradmentét és Marosvásárhely környékét. Az egyik nyári vakációban barátommal felkerekedtünk, és kerékpárral bejártuk az egész Székelyföldet; eredményét további életemre meghatározó élményként tarthatom számon. Kolozsvárról ki-kiruccantam Kalotaszegre és Székre, tájékozódni az ottani magyarság gondjairól. Pályakezdő tanárként a Marosszéki Mezősége, a Mezőbánd melletti Feketére kerültem, aztán a Felső-Marosmente falvaiban folytattam tanári munkámat. Az évek során felfedeztem, benne élve, személyes élményként, hogy milyen nagy ez a „mi világunk”, hányféle kis világból tevődik össze.

A farsangi szokások gyűjtésében a parajdi gyermekkori élmények és több más településen a megkérdezettek emlékeinek felidézése és rögzítése után újdonságot jelentett az alsósófalviak farsangtemetési játékaival és fonóbeli játékaival való találkozásom. Az élő népi színjátszás élménye meghatározó volt a további gyűjtőmunkában. Alsósófalvi asszonyok és férfiak, jórészt a szüleim nemzedéke részeltetett a farsangi jókedvből: farsangtemetési paródiájuk életet, reményt sugárzott, a nehézségekkel, még a halállal is dacoló kedvet. Kinevették és dacoltak azzal a társadalmi halállal, tetszhalott állapottal is, amelyben akkor, 1982-ben mindannyian léteztünk. Az asszonyok, leányok beengedtek a fonójukba, és megajándékoztak fonóbeli játékaik bőségével, a maszkurázás izgalmas jeleneteivel. A felfedezés örömevel írhattam le, hogy aminek részese voltam, a folklór eddig kevés figyelemre érdemesített műfaja: népi színjáték, népi színjátszás.⁵⁶

Hasonló élményben volt részem nemsokára a Kis-Küküllő melléki Kibéden is, négy falunyi távolságra Alsósófalvától. A farsang végi házról házra járó felköszöntés és bálba hívogatás során olyan maszkos alakokkal találkoztam (bőrálarcos ostorosok és *kúdosok*, falovasok, bokrétás huszárok, piros *bóvér*, fehér *bóvér*) akikről eddig vidékünkön nem hallottam. Egész nap velük járva, sok mindenre fény derült: nemcsak arra, hogy kiket rejt e maszk, mindannyian legények, még a menyasszony, a székely leányok és a kisasszony is, hanem arra is, hogy melyik legény mikor vállalkozhat valamely maszkos alak megjelenítésére, milyen szabályai vannak ennek, hogyan állt össze a társaság, hogyan folyt le az egész napos, kétféle – egy felköszöntő és egy tréfás csínytevő - játék, hogyan viszonyul mindehhez a falu népe. A kit rejt a maszk kérdését átfogalmazhattam arra, hogy mit rejt a maszkos alakoskodó játék: a falu kultúrájának fontos, a fiatalok várva várt eseményét, a résztvevő legényeknek szinte a felnőtté avatását.

⁵⁶ Barabás 1984, 97-103.

A témakör irodalmában való tájékozódás és Ujváry Zoltán biztatása, ösztönzése nyomán szélesebb körben kezdtem érdeklődni hasonló szokások és játékok iránt. Az alsósófalvi és kibédi gyűjtés azzal a továbbiakban is hasznosítható tanulsággal szolgált, hogy az időperiódusokhoz, ünnepekhez, alkalmakhoz kapcsolódó szokásokat magukon az eseményeken, szokásalkalmakon személyes résztvevéssel lehet, kell hitelesen dokumentálni. A szemünk előtt megvalósuló, élő, pillanatnyi játékot kell – amennyire lehet – rögzíteni. Az idős adatközlőkkel az egykori és jelenlegi résztvevőkkel folytatott beszélgetés, a kikérdezés módszere is sok szempontból célravezetőnek tűnt. Rengeteg adatot, ismeretet lehetett gyűjteni a szokás történetére, a szereplőkre, a változatokra stb. vonatkozóan. De egészében nem helyettesíthette az élő gyakorlatú vagy a még megjeleníthető szokás, játék több szempontú, többszöri megfigyelését és rögzítését. Az mutatkozott eredményesnek, hogy a két módszert egymásra építve, egymást kiegészítve alkalmazzuk a gyűjtésben.

A a nyolcvanas években tudatosan kezdtem feltérképezni, a még gyakorolt farsangi játékokat Sóvidéken kívül is. Alsósófalvára, Kibédre, Mezőfelébe, Mezősámsondra, Szentgericére, Nyárádgálfalvára, Gyulakutára, Nyárádszentlászlóra stb. a szokásesemények idején többször visszatértünk, és folyamatosan követtük a régebbi játékok alakulását, újak megjelenését. Mindenütt jó fogadtak; a szemek villanásából, egy-egy mozdulatból, fél szóból értettük egymást. Azt mondták a szemek: „ez a miénk, ez a mi szokásunk, ehhez ragaszkodunk”. És jöhetett a fonóbeli ének, tánc, maszkura és farsáng, szertartásos köszöntés, évődés és kacagás. A fonókban és az utcán kikacagták magukat az emberek, és szétkacagták a rájuk nehezedő mindenféle elnyomást. A hatalommal szembenálló világ és kultúra részének érezhettem a farsangi szokásokat. Azokon a településeken, ahol már nem éltek a fonóbeli és más játékok, kalendáris ünnepekhez fűződő népszokások, idős adatközlők úgy idézték fel emlékezetükből, mint fiatalságuk idejének legmaradandóbb emlékeit.

A gyűjtésekből, játékváltozatokból lassan kibontakozott egy sokszínű farsangi kultúrájú erdélyi néprajzi táj képe.

A kilencvenes évek elején már az a kutatói szándék vezetett, hogy a tematikus gyűjtést a teljes, tágabban értelmezett Marosszékre és környező vidékeire is kiterjesszük, és a gyűjtőpontokat az eddigi területen is sűrűbbé tegyük, lehetőség szerint a teljes színjáték-repertoárt feltárjuk. Az eddigiek mellett így jutottunk el újabb, gazdag szokáskultúrájú falvakba: Teremiújfaluba, Szentháromságra, Mezőpanitba, Mezőkölpénybe, Sárpatakra, Péterlakára, Vajdaszentiványra, Beresztelkére, Magyaróra, Szásznádasra, Pipére, Véckére, Görgényüvegcsúrra stb. Ezeken a településeken egyrészt még hagyományos keretben, szobai, zárt társas összejöveteleken vagy farsang végi hagyományos időpontban, utcai menetben gyakorolták a dramatikus szokásokat. Másrészt megfigyelhető volt az a jelenség is, hogy

többfelé felújították a játékokat és művelődési otthonokban, farsangi találkozók során adták elő.

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület kezdeményezésére és támogatásával 1992-ben megtartottuk az egy-egy vidékre jellemző farsangi játékok bemutatóját: Szentgericén (Középső-Nyárádmente), Gyulakután (Alsó-Küküllő vidéke), Szabédon (Marosszéki Mezőség), Beresztelkén (Marosmente). A hagyományápolás körébe utalható farsangi találkozók közművelődési újdonságuk és identitásmegőrző jellegük mellett a gyűjtő számára azzal a felismeréssel és tanulással is szolgáltak, hogy egy-egy kisközösség hagyományos játékeinak és dramatikus szokásainak elsősorban az azokat fenntartó, éltető helyi közösségben, annak közegében, kontextusában van/volt funkciójuk, jelentésük, üzenetük. Ez különösen a farsagvégi szokásokra érvényes, amelyek napjainkban lassan feloldódnak a közösségi ünneplésben.

A gyűjtőterület teljes játékrepertoárjának megismerése érdekében azokban a falvakban is gyűjtöttem, amelyekben nem újították fel a farsangi szokásokat, és csak az emlékezetből voltak felidézhetőek. Igyekeztem, hogy a játékok egykori aktív szereplőit, résztvevőit szólaltassam meg. A viszonylagos teljes kép kialakítása érdekében a kérdőíves adatgyűjtésbe a marosvásárhelyi Kántor-Tanítóképző Főiskola hallgatóit is bevontam. A diákok szülőfalujukban vagy az általuk ismert marosszéki faluban jegyezték le a tizenhét kérdésből álló kérdőívre adott válaszokat. Néhány év gyűjtőmunkája révén szinte mindenik falura sor került, tehát a teljes Marosszék régió farsangi szokás- és játékrepertoárjára ráláthattunk.

Az 1990-es évek második felében újabb változás állt be a farsangi szokások és játékok életében. A hagyományos formákat éltető fonók és egyéb társas összejövetelek azokban a falvakban is megszűntek, amelyekben az 1980-as években, vagy a '90-es évek elején még léteztek. A házról házra járó farsangolás, maszkurázás szórványossá vált, bár nem szűnt meg teljesen. A farsangi alakoskodás a felnőttek köréből jobbra áttevődött a kamaszok és a gyermekek körébe. Ezt segítik, táplálják az iskolai karneválok, álarcosbálok is. Megfigyeléseim szerint leginkább azokban a falvakban él a farsangi játék, amelyekben valamilyen közös munkára (szatyor-, gyékény-, kukoricalevélfonás, kötés-varrás) rendszeresen összegyűlnek.

A hagyományos farsangi játékok felújítása, közművelődési hasznosítása is abbamaradt. Legtöbb faluban szerveznek farsang idején egy-egy bált; *házasemberbált*, *kosarasbált*, *maszkabált* stb., de hagyományos farsangi játékok nélkül. Legtovább Mezőfelében élt az gyakorlat, hogy a bál előtt – mintha a bál népe egy közös szatyorfonóban lenne – előadják a hagyományos fonóbeli játékokat, és évről évre újabbakal egészítették ki.

A farsang végi dramatikus szokások, utcai menetek viszont nem szűntek meg, alakuló, változó formában ezeket napjainkban is gyakorolják. Kivétel a szentgericei csutakhúzás, amelyet 1992-ben felújítottak, 1995-ben még megtartottak, de azóta nem.

A gyűjtői figyelmet az elmúlt években az ezredfordulón is élő farsangi dramatikus szokásokra fordítottuk, arra, hogy milyen igény milyen formában élte napjainkban a hagyományos játékokat: a mezősámsondi *fehér fársángot*, a mezőkölpényi *szép fársángot*, a kibédi *fársángot*, a görgényüvegcsüri *fársáng farka* szokásrendjét, az alsósófalvi *fársángtemetést*, a beresztelki *púpos napi* menetet, Konc király és Cibere vajda küzdelmét.

4. Metodikai kérdések

A fentiek alapján is állítható, hogy kutatási terepünkön, Marosszék régióban a farsangi ünnepek igen gazdag szokáshagyományokban. Dolgozatomban nem a teljes farsangi ünnepkört mint regionális szokásrendszert szándékozom feltárni, hanem annak egyik expresszív és jól strukturált szegmensét: a dramatikus népszokásokat és színjátékokat. Érintem viszont a farsangi hagyományok más területeit is (hiedelmek és rítuscselekvések, társas összejövetelek, multságok, bálók, farsangi ételek stb.), amennyiben kapcsolódnak a dramatikus formákhoz.

A farsangi dramatikus szokások és játékok közül is azoknak a bemutatását, értelmezését és elemzését tűztem ki célul, amelyeknek a fő jellemzője a maszkos alakoskodás, a színjátszás. Gyűjtőterületünkön a farsangon előadott játékok és megjelenített szokások túlnyomó többsége ilyen. A maszkot, a maszkviselést nem a szűkebb jelentésű álarc szinonimájaként értelmezem, hanem a 'maskara', az 'álruha', 'álöltözet' – sőt 'jelmez' – tágabb jelentésében.

Az etnográfus számára a kutatás tárgya jelen esetben saját etnikuma, sőt annak a néprajzi csoportnak a kultúrája, amelyhez ő maga is tartozik. A kutatás terét, terepét viszont néprajzi és egyéb módszerekkel konkretizálni szándékozott, és határozott körvonalúvá kívánta tenni. Az évek során terepmunkával alakult ki a kutatás földrajzi, regionális kerete: Marosszék néprajzi régió. Az előzőkben bemutatott személyes indítékok és gyűjtési tapasztalatok alapján élete ide kapcsolódott, ezt szándékozta legjobban megismerni. A személyes indítékokon túlmenően, ahogyan haladt előre a gyűjtésben, egyre inkább meggyőződésévé vált, hogy ez a régiónyi erdélyi néprajzi táj, valamint ennek szokás- és játékkultúrája eddig nem ismert változatosságot, gazdagságot rejt magában. Olyan gazdagságot, amely a lokálisan és regionálisan jellemző mivoltában és azon túl, általánosabb néprajzi és kulturális antropológiai tanulságokkal is szolgálhat. Ebben látta munkájának értelmét.

A regionális szokás- és játékrepertoár feltárásában viszonylagos teljességre törekedtünk. Ezt úgy próbáltuk megvalósítani, hogy előzetes, tájékoztató gyűjtést végeztünk egy-egy falucsoportban, mikrorégióban. Ennek alapján kialakult a kutatópont-hálózat, amely összesen 126 települést tartalmaz. Ezekben több részletre kiterjedő, aprólékos gyűjtést végeztünk. A régió általános fedettsége és a mikrorégiók sajátosságainak feltárása érdekében az összesen tíz mikrorégióban általában tíz-tizenöt kutatópontban gyűjtöttünk. (A gyűjtőterületet és a kutatópontok hálózatát az I. térképlap szemlélteti.)

Az országos vagy a teljes etnikumra kiterjedő vizsgálatok ennél jóval ritkább kutatópont-rendszerrel dolgoznak, dolgozhatnak a nagyságrendbeli különbségekből adódóan. Összehasonlításképpen megemlítjük, hogy a gyűjtőterületünkkel megegyező területen a Magyar Néprajzi Atlasz nyolc kutatópontról, a Romániai Magyar Nyelvjárások Atlasza tizenhárom kutatópontról gyűjtötte adatait.⁵⁷

A viszonylag teljes sűrűségűre törekvő gyűjtőponthálózat lehetővé tette, hogy – az egy-egy településre szorítkozó vagy a nagyobb területen szűrőpróbaszerű gyűjtésekkel ellentétben – feltáruljon a (farsangi) kultúra adott térbeli rendszere. Ennek alapján pedig a részletre kiterjedően is megállapítható lehet – az adott néprajzi és kulturális összefüggésben – a régió és a régiót alkotó mikrozónák kulturális karaktere.

Természetesen nem minden kutatópontról lehetett azonos vagy megközelítően azonos számú, színvonalú, több tényezőre kiterjedően előadott stb. játékváltozatot gyűjteni. Ennek okai a terepen és a terepmunkában rejlenek. Egyrészt nem minden kutatóponton éltek ugyanazon játéktípusok, és a hasonló játéktípusoknak is más-más változatai valósultak meg az évenkénti előadás során. Így volt ez különösen az emlékezetben elérhető, felidézhető időben, de napjainkban sincsen másképpen.

A másik, talán még fontosabb tényező a gyűjtés módja, módszerei. A népszokáskutatás hosszú ideig megelégedett azzal, hogy a gyűjtők az adatközlők emlékezete, elbeszélése alapján (rendszerint több adatközlő elbeszélése nyomán) összeálított ún. ideális változattal dolgoztak. Azt jegyezték le, azt tekintették a reális szokásnak, anélkül, hogy a megvalósuló, élő és illékony szokáseseménnyel találkoztak volna. Anélkül, hogy személyes részvétel alapján rögzítették, dokumentálták volna – nem az ideális –, hanem a konkrét változatot mint egyetlen realitást.

A kortárs népszokáskutatás különbséget tesz az adatközlők elbeszélése nyomán nyert adatok és az etnográfus, a kutató személyes megfigyelése, dokumentálódása között. Az adatközlő elbeszélése elsősorban nyelvi leírás, szokásszöveg és ebbéli mivoltában egységesebb,

⁵⁷ Barabás 1992. VIII. 508–567. sz., térképlap; Murádin 1995–2001.

szegényesebb, mint a megfigyelhető, sokoldalúan dokumentálható szokásesemény, szokásforma.⁵⁸

Terepmunkánk során mindkét módszert alkalmaztuk, anélkül, hogy az elején ennek tudatában lettünk volna. Módszereink menet közben kristályosodtak ki, tapasztalhattuk azt is, amit a mai néprajzi–antropológiai irodalom a terep követelményeként megfogalmaz: a terep nem más, mint találkozások sorozata. Az etnográfus, a kutató és az őt érdeklő társadalmi–kulturális csoport találkozása, szembesülése, interakciója.⁵⁹

Terepmunkánk legfontosabb módszerének a résztvevő megfigyelést tartottuk, ahol erre lehetőség nyílt, ezt részesítettük előnyben. A legnehezebben megvalósíthatónak is ez bizonyult: jelen lenni a szokás- és játékalakokon ott és akkor, ahol és amikor kellett, az előkészületektől az esemény lezáródásáig, és azon túl is; megfigyelni, regisztrálni, dokumentálni a felvillanó és eltűnő komplexitás lehető minden összetevőjét. (De a legtöbb örömet, sőt izgalmas gyönyörűséget is ezek a percek, órák és napok jelentették a gyűjtő számára.) Az egy embert jóval meghaladó terepmunkában gyűjtési szempontként és módszerként jelöltük meg azt is, hogy minden szokásalkalomról és játékról hangfelvétel és lehetőleg minél több fénykép és filmes dokumentáció is készüljön. (Ez utóbbiakban fotós és filmes barátaim voltak segítségemre.)

A résztvevő megfigyelést és az ehhez kapcsolódó módszereket csak a gyűjtés idején is élő, aktualizálódó szokások és játékok esetében lehetett fő eljárásként alkalmazni. Néhány esetben játék-rekonstrukcióra, -felelevenítésre is sor került. Ekkor a dramatikus esemény egykori résztvevői a hagyományos vagy új színhelyen a jelenben mutatták be illetve elevenítették fel azt a játékváltozatot, amelyet évekkel, netán évtizedekkel ezelőtt gyakoroltak.

A már nem gyakorolt, csak az emlékezetben megőrzött szokás- és játékformák dokumentálására a kikérdezés, az adatközlőkkel folytatott párbeszéd, interjú, az emlékező elbeszélés rögzítésének módszerét használtuk. Fontos kritériumnak számított az adatközlők, beszélgetőtársak kiválasztása. Arra igyekeztünk, hogy a dramatikus hagyomány előadásának egykori aktív résztvevőit, jó ismerőit és emlékezetben megőrzőit szólaltassuk meg. Egy-egy nemzedék tagjai az ő generációjuk (továbbmenve: legény- vagy leánytársaságuk, fonójuk, falurészük, utcájuk, baráti körük, cimboráik) játékrepertoárját ismerik részletesen, belülről, hiszen abban vettek részt, akár mint előadók, akár mint közönség. A beszélgetést, az emlékező elbeszélést az adatközlő által látott, átélt konkrét játékokra, esetre, farsangi színi évadra stb. irányítottuk. Így az emlékezéseket legtöbbször áthatja a személyes élmény hitelessége és

⁵⁸ Hoppál 1987, 363; Niedermüller 1981, 177-200; Katona – Voigt 2002, 7-43.

⁵⁹ Laplantine 2000, 69.

melegsége. Ezzel a módszerrel talán összetettebb, sokszínűbb képet sikerült kialakítani, egy-egy vidék és település vagy korszak és generáció játékvilágáról, mint a hagyományosan gyűjtött, fentebb említett „ideális” szokásleírásokkal.

Az általános szokásállapot érzékeltetése érdekében viszont nem mondhattunk le a több adatközlő emlékezete, egymást kiegészítő adata révén létrejövő ideális változat rögzítéséről és felhasználásáról sem. Ebben az esetben a kérdőíves módszert alkalmaztuk. Az általunk összeállított, tizenhét kérdés csoportból álló kérdőívet használták a gyűjtésben segítő diákjaink is. A kérdőív alapján általános adatokat nyertünk az illető település farsangi szokásairól, a játékalkalmakról, játéktípusokról, a résztvevőkről, szövegekről, énekekről stb., részletező feltárás, elmélyültebb leírás nélkül. Módszertanilag mégis fontos volt ez a kérdőíves felmérés, mert rávilágított a farsangi kultúra térbeli és időbeli viszonyaira.

A gyűjtőterület egészét figyelembe véve, az a szándék vezetett, hogy a fentiekben bemutatott mindhárom módszerrel gyűjtsünk, dolgozzunk minden mikrorégióban. Szerettünk volna minden mikrorégióban felkutatni olyan települést, hagyományörző közösséget, ahol az élő játékot, dramatikus szokást a részvevő megfigyelés módszerével is tudtuk volna dokumentálni, nemcsak beszélgetéssel–emlékezéssel és kérdőíves felméréssel. Ez kilenc mikrorégióban sikerült. A tizedik, Marosvásárhely vidéke mikrorégió településein már csak emlékezéssel és általános adatokkal lehetett a farsangi kultúrát dokumentálni. (Itt jegyezzük meg, hogy a régió két nagyobb városa, Marosvásárhely és Szászrégen nem tartozott kutatópontjaink közé, bár ezekben is végeztünk tájékozódó felmérést. A két város farsangi kultúrájának feltárása külön gyűjtést és kutatást érdemel.)

Akármelyik módszerrel is dolgoztunk, legtöbbször fölsejlett a rítusok, dramatikus szokások és játékok életének, szerveződésének, megjelenítésének, hagyományozódásának belső szerkezeti rendje, folyamata. Gyűjtőmunkánk kezdetétől fogva az a véleményünk alakult ki, hogy ennek a forgatókönyvszerű rendezettségnek a dramatikus hagyomány nyelvi átformálásában, leírásában is meg kell jelennie. Éppen ezért a dramatikus szokások és játékok bemutatására legalkalmasabb módszernek a szokás-forgatókönyvet, a forgatókönyvszerű nyelvi megjelenítést tartottuk.⁶⁰

A forgatókönyv mint módszertani kategória, nemrég honosodott meg a szokáskutatásban.⁶¹ Katona Imre és Voigt Vilmos szerint a népszokások gyűjtésében alapvető követelmény a filmforgatókönyvhöz hasonló leírás készítése; népszokáselemzéseiben Pozsony Ferenc és Keszeg Vilmos ezt a kategóriát is használja.⁶² Németh Imre szerint a dramatikus hagyomány, a népi színjátszás szokásjátékként tökéletesen forgatókönyvszerű.

⁶⁰ Barabás 1984, 97-102; 1979, 206-207; Vasas – Salamon 1986, 38.

⁶¹ Németh 1971, 14-15; Pop 1976, 188-190

⁶² Katona – Voigt 2002, 20; Pozsony 1999, 193; 2000a, 202; Keszeg 2004, 9-11.

Minden kutató egy forгатókönyvvel dolgozik, amely minden olyan jelenséget magában foglal, amely a szokásban stabil, hagyományos, sztereotip. A forгатókönyvet vizsgálандó dokumentumként akkor kapjuk meg, ha valamelyik szokást vagy szokásszerű jelenséget leírjuk, rögzítjük.⁶³ A napjainkban is gyakorolt játékokról a résztvevő megfigyelés és beszélgetés, kikérdezés nyomán készítettem a forгатókönyvet. Az emlékezetből felidézhető játékokat legtöbbször hangfelvétel alapján beszélgetőtársaim segítségével, az ő szavaikkal, megnevezéseikkel, nyelvi megjelenítésükkel írtam le. Így tartottam hitelesnek.

Valamely jelenséget, tényt vagy tárgyat leírni sokféleképpen lehet. A leírás az etnográfia (a tudomány nevében is megjelenő) régi, kipróbált módszere. De az is igaz, hogy szinte annyiféle leírásmód létezett, ahány kutatási irányzat, iskola vagy kutatóegyéniiség. A néprajztudomány történetében a hagyományos, az értelmezést sokszor nélkülöző, csupán adathalmazó leírást egyre inkább felváltotta a rendszerezést, értelmezést, sőt az elemzést is magában foglaló leírás, hiszen ezek elválaszthatatlanul összetartoznak. A kulturális antropológiában az előbbit ritka leírásnak, az utóbbit sűrű leírásnak tekintik, nevezik. A sűrű leírás a kortárs etnográfia és kulturális antropológia egyik legfontosabb módszere, sőt Clifford Geertz szerint maga a néprajz. „A néprajz: sűrű leírás. Az etnográfus – kivéve, ha rutinszerű adatgyűjtést végez (amit természetesen szintén meg kell tennie) – valójában összetett fogalmi struktúrák sokaságával kerül szembe, számos struktúra egymásra rétegződik vagy összegabalyodik. Ezek a struktúrák egyszerre idegenek, szabálytalanok és rejtettek, s neki kell kitalálnia, hogy először miként ragadja meg, majd hogyan mutassa be őket. S így áll a dolog működésének már legföldhözragadtabb szintjén, a terepmunka őserdejében is: az adatközlők kikérdezésében, szertartások megfigyelésében... azaz a kutatási napló megírása során. Az etnográfia művelése egy kézirat elolvasásához hasonlítható (abban az értelemben, hogy „létrehozuk valamilyen olvasatát”) – egy idegen, elhomályosult, talányokkal, önellentmondásokkal, gyanús javításokkal és célzatos kommentárokkal teli kéziratéhoz, ami azonban nem a hagyományos írásjelekkel, hanem a megformált viselkedés illékony példáival íródott.”⁶⁴

A fentiek értelmében a sűrű leírásokkal is létrehozott marosszéki farsangi szokáskorpusz a szubjektivitást sem nélkülöző olvasata a „megformált viselkedés illékony példáival íródott” nagy kéziratnak: az erdélyi magyarság dramatikus szokásvilágának, népi színjátszásának. Ezt a kutatói magatartást és leírásmódot már előző munkáinkban kipróbáltuk,

⁶³ Németh 1971, 14-15; 1979, 206-20.

⁶⁴ Geertz 1994, 170-200.

kikísérleteztük.⁶⁵ Kedvező szakmai és publicisztikai fogadtatása biztatást jelentett a folytatására is.⁶⁶

Jelen munkában a dramatikus szokásokról és játékokról készült forgatókönyvek, sűrű leírások, esettanulmányok rendszerint a következő elemekre épülnek:

- a szokás, a játék megnevezése,
- a szereplők, a maszkos alakok megnevezése,
- a játékban résztvevők neme, életkora, korcsoportja,
- a játékok ideje, alkalma,
- az előadások tere, színhelye,
- a játékok szerveződése, előkészületei,
- az öltözet, a maszkok és más kellékek,
- a dramatikus szokás, játék eseményeinek sorrendje, egymásutánisága,
- egy-egy előadás, esemény pillanatnyi megvalósulása, az élő, illékony játék,
- a színjáték felépítése: szövegek, párbeszéddek, énekek, táncok,
- a színjátszás eszközei, a színészkedés,
- kiscsoportok és egyéni előadók,
- a nézők, a befogadók, a közönség–közösség viszonyulása,
- egy-egy színjátszó társaság tevékenysége,
- a különböző generációk szokásváltozatai,
- a felekezetekhez vagy etnikumokhoz kapcsolódó változatok,
- a szokások, játékok funkciójának érzékeltetése,
- a dramatikus játékok helye, aránya az adott közösség kultúrájában,
- a szokások életében, funkciójában végbemenő változások: megszűnés, újrakezdés, felújítás stb.,
- a napjainkbeli folyamatok.

Mindezek a szokáselemek természetesen nem kerülhetnek sorra minden kisebb-nagyobb leírásban, de minden forgatókönyvnek tartalmaznia kell legalább három-négy olyan elemet, támpontot, amelynek alapján a szokás, a játék besorolható a repertoár rendszerébe.

A lehető legtöbb változatra kiterjedő, meghatározott területre koncentrálnó gyűjtés és a szinkron metszetekben, térbeli rendszerben való bemutatás mellett fontosnak tartottuk az időbeli alakulás, a folyamat szemléltetését, a szokás- és játékváltozatok diakrón szemléletű elrendezését. A kutatott periódus a 20. század első évtizedeitől a napjainkig terjedő közel egy évszázadnyi idő: a legidősebb beszélgetőtársaim emlékezete az első világháború körüli

⁶⁵ Barabás 1984; 1990; 1998; 2000.

⁶⁶ Szabó 1999; Nagy 1994, 140-141; 2000; Keszeg 2002, 129.

szokásváltozatokat rögzítette; a legutóbbi szokáseményt pedig 2007 farsangján dokumentáltam.

A fentiekben vázolt szemlélet azt is igényelte, hogy az említett gyűjtési és kutatási módszerek mellett a néprajz általános eredményeit és módszereit is hasznosítsuk. Gondolunk itt elsősorban a téma szakirodalmára; a népi kultúra táji tagolódásának összetett kérdéseire; a folklór, a társadalomnéprajz és a tárgyi kultúra egységben láttatására vagy a marosszéki farsangi szokások térbeli ábrázolásának lehetőségére, a kartográfiai módszerre.

A gyűjtést és kutatást nagyban segítette az évek során készült, sok órányi hangfelvétel, több száz fekete–fehér és színes fényképfelvétel és több tíz órányi videofilm dokumentum. A farsangi fényképek egy részét, más szokásalkalmakon, a közös gyűjtőútjainkon készültekkel együtt Bálint Zsigmond etnofotográfus fotoalbumban is megjelentette.⁶⁷

Az intenzív gyűjtés kezdete (1982) óta az említett sokórányi filmes dokumentációból munkatársakkal, filmes szakemberekkel néprajzi kisfilmeket, dokumentumfilmeket állítottunk össze. Ezek legtöbbjét bemutatta a bukaresti RTV magyar adása, később a Duna TV és a Magyar Televízió.⁶⁸

Végül az a szempont sem mellékes, – sőt ezzel kellett volna kezdeni –, hogy az olyan összetett társadalmi–kulturális jelenséget, mint a (farsangi) népszokások világa, interdiszciplináris megközelítéssel, szemlélettel vizsgálhat korszerűen a folklorisztika. A leírásban, értelmezésben és elemzésben helye lehet a történelem, a művelődés- és egyháztörténet, a dialektológia, a szociológia, a szociálpszichológia (a mentalitás- és viselkedéstudomány), a színház- és irodalomtudomány, a liturgia tudománya, az antropológia, a kommunikációelmélet és szemiotika mérvadó eredményei befogadásának, anélkül, hogy valamelyik gyorsan megjelenő és gyorsan előregedő elméleti konstrukció elszánt követőjévé, netán szolgájává válnánk.

⁶⁷ Bálint 2004.

⁶⁸ Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül felsoroljuk a filmdokumentumokat és az elkészült, bemutatott néprajzi filmeket:

1. A farsang temetése Alsósófalván. Schnedarek Ervinnel. Fekete–fehér hangosfilm. 1982, 12 perc.
2. Marosszéki farsangi szokások (Nyárárdmente, Küküllő vidéke, Marosszéki Mezőség falvai). Miholcsa Gyulával. Több órányi videofilm dokumentum és egy 15 perces kisfilm, 1992.
3. Csutakhúzás Szengericén. Miholcsa Gyulával 1992, 8 perces videofilm.
4. Farsangi játékok Szentháromságon. Miholcsa Gyulával. 1993, 20 perces videofilm.
5. Farsangi játékok Mezőpanitban. Miholcsa Gyulával. 1993, 25 perces videofilm.
6. Téltemetés Alsósófalván. Tari Jánossal és Birinyi Józseffel. Több órányi filmdokumentumból készült videofilm. 1994, 30 perc.
7. Farsangi életszínjáték Szásznádason és Pipében. Miholcsa Gyulával. Videofilm-dokumentáció. 1994, 20 perc.
8. Farsangi lakodalom Beresztelkén. Miholcsa Gyulával. Videofilm. 1995, 7 perc.
9. Marosmenti farsangi játékok. Miholcsa Gyulával. Videofilm-dokumentáció. 1995; 60 perc.
10. A farsang farka Görgényüvegsűrön. Miholcsa Gyulával. Videofilm-dokumentáció. 1997, 30 perc.
11. Szép farsáng Mezőkölpényben. Miholcsa Gyulával. Videofilm-dokumentáció. 1998, 50 perc.
12. Farsang farkán (Torockó, Kibéd, Beresztelke) Kötő Zsolttal és Karácsony Molnár Erikával. Több órányi filmdokumentum valamint egy szerkesztett néprajzi videofilm. 2001, 21 perc.

II. MAROSSZÉK MINT TÖRTÉNETI ÉS NÉPRAJZI TÁJ, KULTURÁLIS RÉGIÓ

1. Bevezetés

Néprajzi tájunk meghatározása, körülhatárolása, belső tagolódásának vizsgálata külön feladatot jelent, mert a Marosszékkal jelölt területen nem ugyanazt értik még a szakemberek sem. Hasonló a helyzet más erdélyi néprajzi tájak esetében, mint például Kalotaszeg vagy Aranyosszék.⁶⁹

Induljunk ki Kósa László összefoglalójából. „Marosszék: önálló tájegység, a régi székely székek egyike, melynek székhelye Marosvásárhely volt. Eredetileg a Kis-Küküllő felső völgye (Erdőszentgyörgy vásáros központtal), a Nyárád völgye (Nyárádszereda vásáros központtal) és Marosvásárhely környékének falvai tartoztak hozzá. Az 1876. évi megyerendezés óta általában hozzáveszik a Szászrégentől délre húzódó Mezőség széli, Maros menti magyarlakta községeket is... Jellegzetes tájai a Kisküküllő felső völgyében a Sóvidék, illetve a Nyárádmente, melynek római katolikusok lakta főlő részét tréfásan Szentföldnek nevezik, és az ugyancsak humoros színezetű nevet viselő Murokország, amely a Nyárád torkolata közelében fekszik.”⁷⁰ A szerzőtől ugyanezt a szócikket közli a Magyar Néprajzi Lexikon, annyi különbséggel, hogy Marosszék jellegzetes tájai között elsőként említi a Mezőséget (Mezőbánd, Mezőmadaras, Mezőpanit nevezetes községekkel).⁷¹

Dr. Kós Károly több írásában foglalkozott a romániai, erdélyi magyarság néprajzi tájaival, és ezeket térképre vetítve is bemutatta.⁷² Marosszék tájegység nem szerepel a térképén, ellentétben Udvarhelyszékkal, Háromszékkal és Aranyosszékkal, amelyeket jelöl. Marosszék helyett annak kisebb tájait jelöli meg: Marosmentét, Nyárádmentét és a Sóvidéket. Szövegbeli felosztásában a székelyföldi néprajzi tájak sorában Erdőszentgyörgy vidékét is említi mint a Kisküküllő felső völgyének 20 marosszéki faluját. Itt előbukkan a *marosszéki* megjelölés, akárcsak Nyárádmente esetében, amely *Marosszék*nek a Nyárádmentén fekvő félszáz faluja. Marosmentének a Nyárádtő és Régen közti Maros-szakasz és mellékvölgye mintegy 50 „marosszéki” faluját tartja Marosvásárhely környékén.⁷³ Az idézőjel használata itt

⁶⁹ Kürti 2000, 11-53, Keszeg 2001, 283-297.

⁷⁰ Kósa–Filep 1980, 139.

⁷¹ Kósa 1980, 522.

⁷² Kós 1957, 32-34; 1993, 58-61.

⁷³ Kós 1957.

azt jelzi, hogy a Marosmenteként megjelölt falucsoportnak legalább fele nem tartozott Marosszékhez, ellentétben az előbbi két kistájjal, amelyek egészében marosszékiek.

Kós Károly fenti tájbeosztásából kitűnik, hogy Marosszék nem tartja önálló székely néprajzi tájegységnek, hanem egykori széki közigazgatási területnek, amelyen több, kisebb-nagyobb, a határait is átszelő néprajzi táj alakult ki. Jellemző ebből a szempontból, hogy a Marosszék nyugati, Maroson túli falucsoportját – Mezőbándot és környékét – a Mezőség részeként a vármegyei néprajzi tájakhoz sorolja, ami csak a 19. század utolsó évtizedeitől lehet érvényes.⁷⁴ Kós Károly későbbi, a Mezőség néprajzáról írott tanulmányaiban is e tájhoz tartozónak tekinti a Maros jobb partján fekvő marosszéki településeket.⁷⁵

A kolozsvári nyelvjáráskutatók székely nyelvföldrajzi szótárában nem szerepelnek a marosszéki falvak tájszavai, mert nem tartották a székely nyelvjáróterület részének.⁷⁶ A három folyó völgy – a Maros, a Nyárad meg a Kis-Küküllő – és a köztük lévő terület nyelvjárását mint Marosvásárhely vidéki tájnyelvet írták le, amely átmenetet képez a mezőségi és a székely nyelvjárások között. A nyelvjárási jelenségek alapján három, egymástól elütő nyelvjárástípust különítettek el: egy mezőségi típust, egy sóvidéki (székely) nyelvjárástípust és a kettő között egy nem mezőségi és nem székelyes nyelvjárástípust.⁷⁷

A kultúra másik expresszív területén, a néptáncok körében végzett vizsgálatai alapján Martin György az erdélyi táncdialektus külön egységeként tárgyalja a marosszékit és körülhatárolja a területét is. „A régi Maros-Torda megye déli felén a Maros, a Nyárad és a Kis-Küküllő közén fekvő Marosszék a Székelyföld legsűrűbben lakott északnyugati vidéke... Marosszék két kisebb táncdialektusra oszlik: 1. Maros–Nyárad–Kis-Küküllő közti teljesen magyar lakosságú keleti részre, 2. a Maros jobb parti, románokkal vegyes lakosságú ún. Székely Mezőségre, melyhez a Szászrégen környéki magyar falvak tánc kultúrája is hasonló... Marosszék a vármegyei, mezőségi magyarság és a székelység sajátos átmeneti területe s egyben a Székelyföld legfejlettebb tánc kultúrájú része.”⁷⁸ Ehhez hasonló a romániai magyar népdalok gyűjteménye összeállítóinak szemlélete, hiszen a Szászrégentől északra fekvő Magyarót, Holtmarost és Disznajót – egykori Torda vármegyei falvakat – Marosszék tájegységéhez sorolják, megjegyezve, hogy közigazgatásilag Maros megyéhez tartoznak.⁷⁹ Ugyanilyen szemléletű a székely népviseletet elemző és színes képekkel bemutató kötet: az egykori, tulajdonképpeni Marosszék falvai mellett a peremvidékek, a Kis-Küküllő menti

⁷⁴ Uő 1957.

⁷⁵ Uő. 2000, 9-12.

⁷⁶ Gálffy–Márton 1987.

⁷⁷ Balogh–Teiszler 1980, 7-34.

⁷⁸ Martin 1990, 440-442.

⁷⁹ Jagamas–Farágó 1979, 356-358.

Vízmellék (Kend, Balavásár, Vámosgálfalva stb.) és a Felső-Maros mente (pl. Magyaró) falvainak népviseletét is prezentálja.⁸⁰

Legutóbb Pávai István végezte el az erdélyi magyar néprajzi tájak, kistajak tánczenei szempontokat érvényesítő rendszerezését.⁸¹ Rendszerében a Székelyföld része, tája Marosszék, kisebb tájai a marosszéki Mezőség, Maros tere, Nyárádmente, Kis-Küküllőmente. Beosztásában a Sóvidék Udvarhelyszék kistajaként szerepel, de megjegyzi, hogy részben Marosszékhez tartozik. A minket érdeklő területen megkülönbözteti még a Maros és Sajó vidékét, benne a Déli Felső-Marosmente, Lucmente, Bölkény völgye, Görgény völgye és Északi Felső-Marosmente kistájakat.

A fentiek alapján legalább három következtetést fogalmazhatunk meg: 1. Marosszék nevében hordozza, hogy az egykori székely székek, területi-közigazgatási egységek egyike. Ez a történeti Marosszék. A történeti Marosszék önálló, közepes méretű néprajzi tájegység a székelyföldi tájak sorában. 2. Marosszék nem önálló néprajzi tájegység. A marosszéki terület kisebb tájai meghatározóak, jobban elkülönülnek, illetve szorosan kapcsolódnak a szomszédos vidékekhez, a mezőségi magyarsághoz és a székelységhez. 3. Létezik a néprajzi Marosszék tájegység, kulturális régió, de jóval kiterjedtebb a történeti Marosszéknél. A nyelvjárási és a néprajzi-kulturális jelenségek átmeneti jellegűek: egyesek *mezőségi*ek, mások *székely*ek, de megkülönböztethetőek a Marosszékre jellemző, közös kulturális sajátosságok is.

2. A történeti Marosszék

A történeti Marosszékről szólva, nem kerülhetjük meg a székely eredetkérdést. Ezt máig sem tisztázta megnyugtató módon a történettudomány. A székelyek származásával kapcsolatban számos elmélet jött létre, amelyeket a székelyek történetének legfrissebb összefoglalójában Egyed Ákos négy főbb irányzat szerint csoportosít:⁸² az első szerint a székelyek ősei a hunok voltak, a második a magyarsághoz csatlakozott rokon népnek tartja a székelyt, a harmadik szerint a székelyek eredetileg is magyarok, végül „a kettős honfoglalás” hívei amellet sorakoztatnak fel érveket, hogy a honalapító magyarság a székelyeket a Kárpát-medencében találta. A hun származás krónikás értelmezését ma már általánosan elutasítják a szakemberek. A nyelvészek és a történészek egy része inkább a tisztán magyar származást

⁸⁰ Gazda-Haáz 1998, 9-12, XCIII–CXII kép.

⁸¹ Pávai 2005, 15-47.

⁸² Egyed 2006, 7-15.

bizonyítják,⁸³ a történészek többsége viszont csatlakozott népnek tartja a székelyt.⁸⁴ Ezek közé tartozik a fent említett összefoglaló szerzője, a kiváló székely-magyar történész Egyed Ákos is, aki „olyan csatlakozott népet lát a székelységben, amely a magyarral nagyon közeli rokon lehetett, hosszú ideig együtt élt vele, magyar nyelvűvé vált, s a honfoglalás előtt betelepíthetett a Kárpát-medencébe, így a csatlakozás már itt történhetett (kettős honfoglalás)”.⁸⁵ Hangsúlyozza viszont azt a tényt, amellyel a székelységgel foglalkozók mindannyian egyetértenek: a székelység, amióta írott történelmünkben feltűnt, magyarul beszélt, s magyarságát sohasem tagadta meg.

A kevés írott forrás, a helynevek és a nyelvjárási kutatások szerint a 10–11. században a székelyek az ország nyugati gyepűvonalai mentén éltek, a határokat őrizték. Innen költöztette őket az uralkodói akarat a keleti határok védelmére, előbb Biharba (Telegd és Székelyhíd környékére), majd a Küküllők és az Olt vidékére. Amikor erre a területre betelepítették a szászokat, a székelyek áttelepedtek mai szállásterületükre. Mindez a 12. század végéig megtörtént.⁸⁶

A székelység letelepedése nemzetségi szervezetben, nemek és ágak szerint történt. A székelység egésze hat nemre és mindenik nemzetség négy ágra oszlott. A nemek és ágak rendje teljes egészében éppen Marosszéken maradt fenn.⁸⁷ A nem- és ágnevekből egyes történészek arra következtettek, hogy a Maros két oldalára a székelyek délről, Medgyes környékéről települtek.⁸⁸ Több bizonyíték van viszont arra, hogy a bihari (telegdi) székelység érte el a Maros felső vonalát, és megszállták a későbbi Marosszék és Udvarhelyszék területét.⁸⁹ A marosi székelység nem sokkal korábban válhatott ki a telegdi anyaszervezetből, és a későbbi Udvarhelyszékre települt ún. telegdi székelyekkel együtt egyházilag a telegdi főesperesség alá tartozott.

A településtörténeti és névadási bizonyítékok alapján az is állítható, hogy a székelyek a Maros két oldalát szállták meg először. Marosvásárhely környékén több olyan településnév született, amely az egykori székely nemzetségneveket tartalmazza, például Meggyes(falva), Názán(falva), Adorján, Vaja, Karácsony, Vácmány (elpusztult falunév). A nemzetségnévből lett helynevek a Maros két oldalán találhatók, csak itt gyakoriak. Másrészt a Maros völgyében fordulnak elő gyakran a legrégebbi magyar névadási mód alapján, pusztá, egyszerű személynevekből keletkezett településnevek mint Ernye, Kál, Bő, Tompa, Szövérd, Bánd.⁹⁰ A

⁸³ Benkő 1990, 109-122, Bóna 1991, 9-18.

⁸⁴ Györffy 1990, 43-79, Makkai 1989, 158-162, Kristó 1996, Tonk 2000, 317-341.

⁸⁵ Egyed 2006, 13.

⁸⁶ Tonk 2000, Bóna 1991.

⁸⁷ Györffy 1990.

⁸⁸ Makkai 1989.

⁸⁹ Egyed 2006, 14, Pál-Antal 2002, 40.

⁹⁰ Györffy 1990, 28.

Nyárádmentén már több a későbbi keletkezésű *-falva*, *-háza*, *-telke* típusú helynév: *Lőrincfalva*, *Ákosfalva*, *Fintaháza*, *Deményháza*, *Csíkfalva*, *Jobbágytelke* és a szentek nevére elnevezett falu: *Szentlászló*, *Szentbenedek*, *Szentgerice*, *Szentmárton*. A Kis-Küküllő felső völgyében már a legtöbb településnév ilyen: *Makfalva*, *Kelementelke*, *Csokfalva*, *Gyulakuta*, *Szentsimon*, *Szentdemeter*, *Erdőszentgyörgy*.

Az újabb településtörténeti és nyelvjárási kutatások azt is bizonyítják, hogy Marosvásárhely környékén, főként a Nyárád alsó folyásának vidékén a székely betelepedés előtt már volt magyar lakosság: a mezőségi magyarság telepei. Ennek a vidéknek a nyelvjárása a mezőséggel mutat hasonlóságokat.⁹¹ A magyarság egyik jelentős csoportja a honfoglalás óta jelen van az erdélyi medencében, létrejöttek a várispánságok és a királyi vármegyék. Ezen a területen Torda megye. „A Maros és az Aranyos mellékét a bihari hegyektől a Kárpátokig hosszú keskeny sávban Torda megye foglalta el. Az eredeti Torda megyébe később mélyen beékelődött a marosi székelyek földje, annak jelét őrizve, hogy az itt lakó székelység Torda megye felállítása után települt ide.”⁹² Ugyanígy a telegdi-udvarhelyi székelység és később a csíki, gyergyói a már kialakult Küküllő megye területén, a sepsi-kézdi és orbai székelyek Fehér megye területén szervezték meg szállásaikat, és látták el határvédő feladatukat.⁹³ A későbbi Aranyosszékre telepített székelyek földje a tordai várbirtokon – a marosszékiekéhez hasonlóan – beékelődött Torda megyébe.

A marosi székelyek legfőbb védelmi feladata volt, hogy őrizzék a Maros völgyét, akárcsak a Torda vármegye északkeleti részén a Maros két oldalára épített Vécs és Görgény várának.

A történészek egybehangzó véleménye szerint a szállásterületből mintegy évszázadnyi idő alatt Székelyföld (*terra siculorum*), székely haza lett. A nemzetségi szállásterületet pontosan elkülönítették, s ezeken kezdetleges igazgatási egységeket hoztak létre, amelyeket „székelyek földjé”-nek neveztek. Ezekből bontakozott ki a székek rendszere. A 13. században a közigazgatási-politikai szervezet már a szék volt, amely földrajzilag körülhatárolt egységeket képezett, s mindegyik szék külön törvényhatóságként működött. Élére hadnagyot és székbíróvá választottak a hadi és igazságszolgáltatási feladatok ellátására.⁹⁴

Marosszék névadója, a Maros folyó oklevelekben már 1150-től szerepel.⁹⁵ Ebben az időben említik először a többi szék nevét is (Kézdi-, Orbai-, Sepsi-, Udvarhely-, Csíkszék, és a későbbiekben Aranyosszék). A 14–15. században eltűnt nemzetségi szervezet helyét a Hét székely szék egyeteme (*Universitas Siculorum septem sedium Siculicalium*) foglalta el,

⁹¹ Benkő 1990, 119.

⁹² Györffy 1990, 27.

⁹³ Benkő 1992, 21-28.

⁹⁴ Egyed 2006, 25, Kristó 1996, 147, Pál-Antal 2002, 59-68.

⁹⁵ Vofkori 1998, 65.

melynek élén a székely ispán (Comes Siculorum) állt. Ő a királyi hatalom képviselője, Erdély második főméltósága volt, székhelye Udvarhely, majd Görgény vára.

A letelepedést követően rövid idő alatt létrejött a székely faluhálózat. Erről a 14. század első harmadában készült pápai tizedjegyzékből alkothatunk képet. Az 1009-ben alapított erdélyi püspökség területén 13 főesperesség szerveződött, ebből kettő, a Telegdi és a Kézdi főesperesség a Székelyföldön.⁹⁶ A Telegdi főesperességet három esperesi kerület alkotta: az erdőháti (udvarhelyszéki), a marosi és a csíki. A marosi esperesi kerület nagyjából Marosszék területének felelt meg. Itt 40 plébániát, egyházas települést találtak az összeírók, a legtöbbet valamennyi székely esperesi kerület közül, a Székelyföldön összesen 174-et.⁹⁷ Pál-Antal Sándor és Szabó Miklós levéltári adatokkal 42 egyházas község létezését bizonyította Marosszék területéről az 1330-as években. Elfogadva azt a feltevést, hogy a 13–14. században egy egyházközségre három település esik, Marosszék akkori településeinek számát 128–132 közöttire becsülik. Ez megfelel a marosszéki falvak számának a 16. században is, amikor erről már pontos adatok vannak.⁹⁸

A legrégebbi marosszéki települések földrajzi elhelyezkedését tekintve kitűnik, hogy sűrűn sorakoztak a falvak a Maros terén és a mezőségi részen, a templomos falvaknak több mint a fele (23) ezen a vidéken alakult, a Nyárádmentén is sűrűn követték egymást (15 falu), a Kis-Küküllőmentén viszont csak néhány (5) egyházas települést találtak az összeírók. A 40 illetve 42 templomos hely egyben azt is bizonyítja, hogy Marosszéken a 14. század elejére erős egyházszerkezet alakult ki.

Marosszék településhálózata a századok során változott, de inkább zsugorodott, mint növekedett, főleg a mezőségi részen és Marosvásárhely környékén pusztultak el települések. Az 1602–1603-as Basta-féle összeírás 132 települést vett nyilvántartásba, de többről megjegyzi, hogy puszta (pl. Bazéd, Csittfalva, Fekete, Sárd, Sópatak, Szabad).⁹⁹ A későbbiekben a marosszéki települések száma 127-re állandósult, beleértve a két várost, Marosvásárhelyt és Nyárádszeredát is.¹⁰⁰

Marosszékre az apró és közepes nagyságú falvak jellemzőek, akárcsak Udvarhelyszékre, a székek közötti viszonylatban is kevesebb volt itt a lakosság.

A településhálózat valószínűleg összefüggésben állt a szék területének domborzatával, ökológiai feltételeivel: a Maros és a Nyárád eléggé széles és termékeny völgyével, a mezőségi, de még erdős dombhajlatokkal, halban gazdag tavakkal, a Maros–Nyárád–Kis-Küküllő közének apró völgyeivel, patakmentéivel. A Maros völgyének mintegy 25 km-nyi

⁹⁶ Lestyán 1996, 20.

⁹⁷ Egyed 2006, 22.

⁹⁸ Pál-Antal – Szabó 1997, 17-27.

⁹⁹ Demény 1997, 30.

¹⁰⁰ Benkő 1861, Orbán 1870.

szakasza tartozott Marosszékhez – Nagyernyétől Nyárádtőig. A Nyárad teljes egészében, közel 80 km-en a szék területét öntözte. Ezért is nevezte Orbán Balázs a Nyáradot a Székelyföld leghűségesebb folyójának, és felróta, hogy nem Nyárádszéknek nevezték el a törvényhatóságot, hanem Marosszéknek.¹⁰¹ A Kis-Küküllő felső völgye Szovátától Balavásárig, Küküllő vármegye határáig tartozott Marosszékhez, a folyó mintegy 60 km-es szakasza.

A szék összterülete 1424 km² volt, nagyságrendben Aranyosszékot kivéve, Csíkszék, Háromszék és Udvarhelyszék is megelőzte.

Marosszék sajátossága, hogy a századok során szervezetileg egységes maradt, nem alakult ki területén társszék vagy fiúszék. A szék a törvénykezéseit Nyárádszeredában tartotta, de Szeredaszék nem vált területi-közigazgatási egységgé.¹⁰² Egy 1716-os széki okirat szerint¹⁰³ a törvénykezési napokat külön tartották a „Mezőségi atyafiaknak, a Nyárádmellyékieknek” és a „Küküllőmellyékieknek,” a szék területi tagoltságához igazodva.

A székelyek katonai életformájával, adómentességével illetve sajátos önkéntes adójával, a királynak felajánlott „ököradó” beszolgáltatásának helyével hozzák összefüggésbe újabban a történészek Marosszék legfontosabb településének, vásáros helyének kialakulását.¹⁰⁴ Székelyvásárhely, a későbbi Marosvásárhely a Maros tágas, lankás teraszán jött létre a 13. század második felében, több kisebb település összeolvadásából. Sajátossága, hogy szabad székelyek lakta területen, Marosszéken alakult ki. Vásártartási jogát, kiváltságait legtöbbször Marosszék tisztsége ellenében kellett elnyernie és érvényesítenie, hiszen igazgatásilag, igazságszolgáltatásilag ennek volt alárendelve. Ebben a folyamatban Mátyás királytól több kiváltságlevelet nyert. Mátyás 1482-ben vásártartási jogot biztosított számára, évi három sokadalmas napot – a Virágvasárnap előtti csütörtökön, Úrnapján és Szent Márton napján –, a következő kiváltságlevelben felmentette a város lakóit mindenféle vámfizetés terhe alól. A sokáig földműves jellegű városban a kézművesek és kereskedők váltak jelentős társadalmi réteggé, gazdag céhes élet bontakozott ki. Kedvező fekvése és forgalma, majd századok múlva Bethlen Gábor kiváltságlevele (1616), amely a szabad királyi város rangjával ruházta fel, elsőseget biztosított számára a Székelyföld városai között.¹⁰⁵

Marosszék második városa, Nyárádszereda 1493-ban tűnik fel oklevélben „Zereda” néven mint mezővárosi kiváltságokkal rendelkező település. Nyárádszereda vásártartási jogot 1606-

¹⁰¹ Orbán 1870.

¹⁰² Pál-Antal 2002, 58.

¹⁰³ Benkő 1861.

¹⁰⁴ Egyed 2006, 48.

¹⁰⁵ Szabó 1999, 30.

ban nyert, valószínűleg Bocskai Istvántól, akit a mezővárosban iktattak be a fejedelmi székbe. E mezővárosban tartották Marosszék viceszékének üléseit 1806-ig.¹⁰⁶

A marosszéki székelyek teljesen egyeztek a székelység többi részével abban, hogy önkormányzatuk volt, és ugyanúgy részesültek a kollektív és egyéni szabadságjogokból. Közösén és egyénileg is birtokolták a földet, adómentességet élveztek, tisztségviselőiket választhatták. Mindezek ellenében személyesen kötelesek voltak katonai szolgálatot teljesíteni, hadra kelni. Minden széknek, így Marosszéknek is külön hadserege volt. A székely társadalom rendi megoszlása is a katonai szolgálathoz igazodott: a főembereknek (primores) legalább három nyílföldet kellett birtokolniuk, hogy elláthassák katonai és más feladataikat, a lófőknek (primipili) lóval és más hadi felszereléssel kellett rendelkezniük. A gyalog harcba induló közszékelység volt a legnépesebb társadalmi réteg (pixidarius). A három katonai rend, a „trium generum Sicularum” és társadalmi réteg kialakulása nem vezetett az örökölt jogi egyenlőség megszűnéséhez. Mindhárom rend élhetett a szabad tisztségviselő választás jogával, adómentességgel, vagyonbirtoklás és személyi szabadság jogával. Ezek a nemesi jellegű szabadságjogok biztosították a székelység kollektív nemességi státusát.¹⁰⁷ A székely társadalom ebben különbözött az erdélyi vármegyék társadalmától, és ezzel magyarázható sokféle küzdelmük is később a székely szabadságjogok visszaszerzéséért. Ezekből a küzdelmekből a marosszékiek is bőven kivették a részüket: talán elég itt említenünk az 1562-es felkelést, az 1596-os „véres farsangot”, vagy a szabad székelyek mozgalmát 1809-ből.¹⁰⁸

Az önálló erdélyi fejedelemség korában olyan új társadalmi rétegek is kialakultak, amelyek korábban csak a vármegyékben voltak jellemzőek, és sajátos székely képződmények is megjelentek annak következményeként, hogy a szabad székelyek egy része jobbágysorba süllyedt, egy szűkebb réteg pedig nemesi kiváltságokat kapott. A fejedelmeknek (Bocskai István, Bethlen Gábor, I. Rákóczi György) szükségük volt a székelyek haderejére, ezért továbbra is biztosították szabadságjogaikat. A 17. században a Székelyföldön a következő rendeket és rétegeket jegyezték fel az összeírások: főnemesek, birtokos köznemesek, armalisták és egyházi nemesek, városi nemesek, bebíró nemesek, lófők, darabontok, libertinusok vagy szabadok, jobbágyok, zsellérek, jövevények.¹⁰⁹ Marosszéki sajátosság, hogy két réteg nagyobb arányt képviselt, mint a többi székely székben: az egyik a „bebíró nemesek” rétege, nem a székben lakó, de ott birtokot szerzett nemeseké, a másik a darabontoké, olyan új, katonai renddé, amelyet az 1562-es székely felkelés után fejedelmi jobbágyokká süllyesztettek felszabadításával hoztak létre.

¹⁰⁶ Bónis 1999, 57-77.

¹⁰⁷ Pál-Antal 2002, 229-230.

¹⁰⁸ Pál-Antal – Szabó 1997, 77-99.

¹⁰⁹ Egyed 2006, 147-203.

Megindult a jobbágyosodás, teret hódítottak a feudális viszonyok. A szék mezőségi és marosmenti részén alakultak ki nagyobb birtokok, jelentősebb számú zsellér- és jobbágy lakossággal (Mezőmadaras, Mezősámsond, Marosszentgyörgy, Koronka), de ezek a Nyárádmentére (Nyárádszentbenedek, Szentháromság) és a Kis-Küküllő völgyébe (Erdőszentgyörgy) is felnyúltak. A székely falvak szívósan őrizték szabadságjogaikat, közösségi rendjüket és önkormányzatukat. A székely társadalomban 1848 előtt a népesség 63%-a megmaradt szabadrendűnek, és csak 37% került jobbágy- vagy zsellérsorba.¹¹⁰ Marosszéken ez utóbbiak aránya, főleg a zselléréké valamivel nagyobb volt, de nem tette ki a lakosság felét. A szék falvainak egyötöde volt jobbágyfalu, a többi vegyes (szabadrendű-jobbágy), vagy döntő többségben szabad.¹¹¹ A szabad székelyek a hajdani lófők és gyalogrendűek leszármazottai. „Ez a két társadalmi csoport volt Maros-, Udvarhely-, Aranyosszék falvaiban a szabad székelyek hagyományos jogállásának őrizője, valamint egyházhelyi kis-, bocskoros nemességhez hasonló státusú népesség, amelyhez hasonló több nyugat európai társadalom szabad paraszti rendje” – állapítja meg Imreh István.¹¹²

Az 1848-as forradalom előestéjén (1846) Marosszék lakossága 79 900 lélek, az 1850-es osztrák népszámlálás szerint már 87 000. Ez a székelység 21%-át jelentette, a teljes Székelyföld lakossága ekkor 402 806 lélek.¹¹³ Marosvásárhelynek – Orbán Balázs szavaival „Székelyföld legnagyobb, legszebb városának” – 1837-ben 7348, 1858-ban már 11 710 lakosa volt.

Az említett 1850-es osztrák népszámlálás a Székelyföld népességének anyanyelv szerinti megoszlását is tükrözte. A magyar anyanyelvűek aránya Udvarhelyszéken volt a legmagasabb, meghaladta a 90%-ot, aztán Csíkszék következett (82%), majd Háromszék (80%). Marosszék lakosságának 66–67%-a volt magyar. A románok a széknek mintegy negyedét tették ki.¹¹⁴ Levéltári adatok alapján dr. Szabó Miklós a következő képet vázolja a marosvásárhelyi lakosság etnikai összetételéről 1850-ből: össznépesség 7855, ebből magyar 6488, román 472, német 241, zsidó 202, cigány 285, egyéb 167.¹¹⁵

A marosszéki népességcsere a 17. század első évtizedeiben indult meg, amint erről az összeírások adatai tanúskodnak. Tízévnyi időben 1418 családfő költözött Marosszékbe, arányuk a széki összlakosság (3760 családfő) viszonylatában meghaladta a 37%-ot. Minden faluba érkeztek és telepedtek le jobbágyok és zsellérek. A frissen megtelepültek között jelentős volt a románok és a szászok aránya. Az összeírt 116 marosszéki faluból 76 helységbe

¹¹⁰ Uó. 1981, 106.

¹¹¹ Pál-Antal-Szabó 1997, 82.

¹¹² Imreh 1973, 15.

¹¹³ Egyed 2006, 211-212.

¹¹⁴ Orbán 1870, IV. 106, Szabó 2003, 164.

¹¹⁵ Egyed 2006, Pál-Antal – Szabó 1997, 82.

összesen 194 román család és 54 faluba 119 szász család települt le. Ekkor az összeírt marosszéki családfejek öt százalékát románok alkották¹¹⁶ A népességpusztulás a következő évtizedekben is folytatódott (ennek külön fejezete az 1661-es tatár betörés, amelynek következtében több település pusztává vált). A betelepülés nyomán román lakosságúvá vagy román többségűvé váltak a következő marosszéki települések: Bazéd, Bárdos, Malomfalva, Száltelek, Meggyesfalva, Sospatak, Mezőszabad, Mezőménés, Náznánfalva, Kebeleszentiván, Székelymoson, Vece, Kísszentlőrinc.

A reformáció idején a marosszékiek először a lutheri evangélikus hit mellett foglaltak állást (1557), de gyorsan áttértek a kálvini hitvallásra. Egy évtizeddel később, 1567-ben már az unitáriussá lett Dávid Ferenc és a kálvinisták között tartottak hitvitát a marosvásárhelyi vártemplomban.¹¹⁷ Ugyancsak a vártemplomban tartott 1571-es országgyűlés erősítette meg az 1568-as tordai országgyűlés vallásbéke törvényét, hogy „Isten igéje mindenütt szabadon prédikáltassék, Confessióért senki meg ne bántassék”.¹¹⁸ A század végére az unitárius felekezet került túlsúlyba, de azután a gyülekezetek jelentős része visszatért a kálvini reformációhoz. Marosszék falvainak többsége reformátussá vált. Római katolikusok maradtak egy tömbben a Felső-Nyárádmente falvai, szórványosan másutt is maradtak katolikusok, vagy a későbbi rekatolizáció idején jöttek létre újabb gyülekezetek. Kisebb létszámban, de Marosszék minden táján éltek-élnek unitáriusok a Mezőség szélétől (Szabéd), a Nyárádmentén át a Kis-Küküllő völgyéig (Rava, Csokfalva), falusort alkotva a református és katolikus települések szomszédságában.

A letelepült románok főleg a görög katolikus vallást követték, kevesebb volt közöttük az ortodox felekezetű. Orbán Balázs adatai alapján Marosszék (és Marosvásárhely) lakosságának felekezeti megoszlása a következő volt: reformátusok 48 034, római katolikusok 15 697, görög katolikus 12 641, unitárius 7 116, ortodox 5 520, zsidó 944, lutheránus 285, egyéb 771, összesen 91 008 lélek.¹¹⁹

Az értelmiségi elit létrejöttében igen jelentős volt a marosszéki fiatalok külföldi egyetemjárása. A történészek közel 200 fiatal pályáját követték nyomon, akik Marosvásárhelyről és környékéről a 14–19. században külföldi akadémiákon tanultak, és hazajöve, Erdélyben papi, tanári, orvosi stb. hivatást töltöttek be. Szinte alig volt olyan marosszéki falu, amely ne adott volna egy-két peregrinus diákot.¹²⁰ Az 1557-ben alapított marosvásárhelyi református ún. partikuláris iskolába, később a Református Kollégiumba a székelység református vidékeiről (Háromszék), a vármegyei területekről és a szászság köréből

¹¹⁶ Demény 1997, 34.

¹¹⁷ Uő. 1997, 34.

¹¹⁸ Egyed 2006, 108.

¹¹⁹ Orbán 1870, IV. 9.

¹²⁰ Szabó – Szögi 1997, 99-122.

is jöttek tanulni vágyó fiatalok. A 18. századtól főleg a marosszéki falvak és a marosvásárhelyi civisek gyermekeinek iskolája lett a Kollégium. Sokan jöttek az Alsó-Nyárad mente, a marosszéki Mezőség falvaiból, de olyan kicsi, jelentéktelennek tűnő településekről is, mint Szövérd, Somosd.¹²¹ A római katolikus és román görög katolikus fiatalok a marosvásárhelyi katolikus gimnáziumban tanultak, pl. 1799–1800-ban 15-en iratkoztak be marosszéki falvakból. A marosszéki unitáriusok Torda és Kolozsvár unitárius iskoláiba küldték továbbtanulni gyermekeiket, míg a román görög katolikusok és ortodoxok Balázsfalvára.¹²²

A népoktatásnak is régi hagyományai vannak Marosszéken. A 18. századi összeírások szerint legtöbb falunak már volt tanítója, de nem állítottak egységes követelményeket az oktatás tartalmát illetően. Általában vallásra, éneklésre, olvasásra, a „népesebb eklézsiák” jobb tanítói pedig írásra és kevés aritmetikára tanították a gyermekeket.¹²³ „A népoktatás az iskolába járóknak még nem nyújtott a hagyományos paraszti művelődés szintjét meghaladó, a szóbeli kultúra köréből való kilépéshez szükséges ismereteket, hiszen a jobbágy és zsellér parasztok csaknem teljesen, a szabadparasztok és az egyházhelyi nemesek pedig döntő többségben megmaradtak írástudatlannak. Eredményesebben látta el a marosszéki népoktatás az értelmiség utánpótlásának elemi szinten való biztosításában ráháruló feladatokat. Minden bizonnyal több ezer tehetséges, főleg kisnemesi és szabadparaszti származású gyermeket irányított közeli partikulák, gimnáziumok és kollégiumok felé.”¹²⁴

3. Maros-Torda vármegye

A kiegyezés után megváltozott Erdély öröklött közigazgatási rendszere. 1876-ban megszüntették a szász és székely székeket, és általánossá tették a megyei szervezetet. Udvarhely-, Csík- és Háromszék vármegye az azelőtti székely szék településeit foglalta magába (kevés kivétellel), Aranyosszék és Marosszék viszont egyesült Torda vármegyével, és ezen a területen két vármegyét alakítottak. Aranyosszék Torda megye alsó kerületével együtt képezte Torda-Aranyos megyét, amelynek székhelye Torda maradt. Torda megye északkeleti részét, négy járását (továbbá Kolozs megye és Naszód vidék néhány faluját) Marosszékkel egyesítve létrehozták Maros-Torda vármegyét, amelynek Marosvásárhely lett a székhelye. Az addig két külön jogállású terület (székely szék és vármegye) egy közigazgatási egységbe és jogállásba került.

¹²¹ Tonk 1994, 7-21.

¹²² Szabó 1997, 80.

¹²³ Sipos 1980, 107-135.

¹²⁴ Szabó 1997, 85.

Az előzőekben szó volt arról, hogy eredetileg a marosi és aranyosi székelyeket a már kialakult – az Erdélyi Érchegeységtől a Keleti-Kárpátokig hosszan elnyúló – Torda királyi vármegye területére telepítették védelmi célokból. Az egymástól távoli Aranyosszék és Marossszék keletről beékelődött Torda megyébe. Területileg-közigazgatásilag ezt a „beékelődést” 1876-ban megszüntették, a két megyét „kikerekítették”.

Maros-Torda vármegye területe Marossszékhez viszonyítva háromszorosára gyarapodott (1429 km²-ről 4324 km²-re), a megye területének felét viszont erdők és havasi legelők borították. Településeinek a száma 127-ről 204-re nőtt; ide kerültek a Maros-völgyi települések Sáromberkétől Maroshévizig, a Görgény-völgyiek és a Mezőség széléiek is. Az új megyében öt járást hoztak létre, a régi Marossszék falvaiból alakult a marosi alsó, felső és a nyáradszeredai járás, a régi Torda megye idecsatolt falvaiból a régeni alsó és felső járás. Ennek a vidéknek 1876 előtt két városa volt: Szászrégen és Görgényszentimre, 1876-ban ez utóbbit községgé minősítették.¹²⁵

A Marossszékkel egyesített Torda megye felső kerületében a történelmi, gazdasági, jogi, demográfiai és etnikai viszonyok a századok során másképpen alakultak, mint a vele szomszédos székely székben.

A terület közigazgatási megszervezése kezdetben a tordai várispánság hatáskörébe tartozott. Palkó Attila kutatásai alapján a magyar lakosság két úton telepedett le a 11. században: egyrészt a vármegye délnyugati részéből, másrészt a Kolozs és Doboka vármegyéhez tartozó Mezőség keleti feléből.¹²⁶ A gyér lakosságú peremvidéken Vécs és Görgényszentimre központtal két nagyobb kiterjedésű királyi uradalmat hoztak létre, és ugyanott felépítették a terület védelmét biztosító, hadászatiilag fontos szerepet betöltő két királyi várat is, ezeknek a várnagyai irányították a közigazgatást.

Makkai László szerint a Maros felső folyása mentén és a Mezőség keleti felében eredetileg Ózd királyi vármegye volt kialakulóban. Megnevezését a mezősegi Ózd (Uzd) nevére kapta, ezt máig őrzi Uzdiszentpéter település neve. Ennek bizonyítéka, hogy az erdélyi püspökség esperességei nagyjából a királyi vármegyékkel estek egybe, csak egyedül az ózdi esperességnek nem felelt meg vármegye. Kialakulása a székelyek letelepítésével szűnt meg, illetve részben Kolozs, részben Torda megyébe olvadt.¹²⁷

Ezen a vidéken korán kialakultak a nagybirtokok. Először királyi birtok volt, és adományként kapta a 13. század elején a Kácsicsnembeli Simon bán. A vidék első okleveles említése 1228-ból való. II. Endre király a Gertrúd királyné megöletésében vétkes Simon bántól elvette a széplaki uradalmat, s a Tomaj-nembeli Dénes tárnokmesternek, a későbbi

¹²⁵ Barabás 1907, 17.

¹²⁶ Palkó 1995, 10.

¹²⁷ Makkai 1989, 186-188.

Losonczi, valamint a Losonczi, Bánffy és a Dezsőfi család közös őséneke adományozta. Ezek a családok az akkori idők legnagyobb kiterjedésű nemesi birtokállományát hozták le. Birtokközpontjuk először Széplak, majd Régen volt. Később Károly Róbert hű embere, Szécsényi Tamás vajda szolgálatai jutalmául 1319-ben megkapta a Maros és Beszterce között elterülő hatalmas sáromberki uradalmat.¹²⁸

A tatárjárás után meggyérült vagy elpusztult lakosság pótlására erre a vidékre is szászokat telepítettek. Régen központ körül 17 településen éltek szászok: a Maros és a Luc-patak völgyében, sőt, valószínűsíthető, hogy egészen a marosi székelyekig megtelepültek. Erre utal a Marosszékkal szomszédos falu, Sáromberke régi neve (Sarumberg, 1319).¹²⁹ A Régen körüli szász falvak betagozódtak előbb a királyi, majd nemesi megyébe, itt nem alakult ki szász autonómia. Bátos, Régen mezővárosok kapcsolatban álltak a szász Királyfölddel, peres ügyekben másodfokon Beszterce, harmadfokon Szében tanácsa döntött, de a falvak magyar és szász földesurak fennhatósága alá kerültek.¹³⁰

A szász falvak egyházilag a régeni dékánátushoz tartoztak egészen a reformációig. Az Ózdi Főesperesség két kerületből állt: az ózdi és a régeni esperesi (dekanatus) kerületből.¹³¹ A pápai tizedszedők 1332-ben 62 olyan egyházközséget írtak össze, amelyek hozzájárultak a tized fizetéséhez. Ez a szám sűrű településhálózatra vall, hiszen csak a templomos egyházközségek fizettek tizedet. A települések zöme a Maros és a Luc-patak mentén tömörült. A legnépesebbek Régen, Ózd, Bátos, Dextrád és Teke voltak. A tizedfizetésre csak a római katolikus vallású lakosság volt kötelezhető, így az összeírt falvakban a lakosság magyar és szász volt. A magyar lakosság főként Régentől délre, a Maros jobb és bal partján (Marosjára, Magyarpéterlaka, Sáromberke, Sárpatak, Póka, Pókakeresztúr, Erdőcsinád, Vajdaszentivány, Beresztelke), valamint Ózd környékén és a Sajó mentén volt számottevőbb, a szászok a Luc-patak és a Mezőség északkeleti részét népesítették be (Bátos, Dextrád, Ludvég, Monor, Teke, Vajola).¹³²

A reformáció után az Ózdi Főesperességből kivált a régeni dékánátus a hozzá tartozó szász falvakkal, és régeni káptalan néven működött tovább mint evangélikus egyházszervezet. Közismert, hogy a szászok Luther követőiként evangélikus, lutheránus felekezetűek lettek. A magyarok is először a lutheri tanokat tették magukévá, de aztán gyorsan a reformáció kálvini ágához csatlakoztak, csak egy-két településen szolgáltak tovább lutheránus lelkészek, például Magyarrégenben vagy Marosfalfaluban.¹³³ A magyar református egyházközségek püspöki

¹²⁸ Palkó 1995, 60.

¹²⁹ Szabó 1994, 5.

¹³⁰ Wagner 1990, 22-32.

¹³¹ Léstyán 1996, 20.

¹³² Palkó 1995, 29.

¹³³ Léstyán 1996, 120-133.

rendelkezés nyomán a Marosi Esperességhez kerültek. Később, a 17. század első felében a vidék református gyülekezeteiből megszervezték a Görgényi Egyházmegyét.¹³⁴

A szászokon kívül a 13. század második felében és a 14. század végén oroszokat (ruténeket) is telepítettek néhány faluba (Marosoroszfalu, Oroszidecs, Felsőidecspatak). A román lakosságról a 14. századtól kezdve vannak okleveles adatok.¹³⁵ A 14. század végétől a mezőségi magyar földesurak fatemplomokat építettek, és ortodox papot tartottak román jobbágyaik számára. Az Ózdi Főesperesség területén éppen a nevét adó Uzdiszentpéteren épült legelőbb (1415) görögkeleti román templom, ezt követte a mezőgerebenesi (1447), faragói (1451) és a mezőpagocsi (1539).¹³⁶

A 15. századig kialakult a vidék települési arculata. A századok során egyes falvak eltűntek, mások etnikai jelleget váltottak, több, eredetileg szász falu elrománosodott (pl. Monor, Gledény, Banyi), mások elmagyarosodtak (pl. Körtvélyfája, Felfalu). Elrománosodott a három orosz falu is. A Dédától Maroshévízig tartó Maros-szoros végleges betelepítésére csak a 18–19. században, az erdőkitermelés és tutajozás hőskorában került sor.

A falvak meggyérült lakosságát a birtokosok többször újabb telepítésekkel próbálták gyarapítani. Palkó Attila szerint az 1700-as években így kerültek Magyaróra szilágysági magyarok, gyergyói székelyek, mezőségi, felső-marosmenti, Fogaras vidéki, moldvai és Olt melléki románok. A 18. század végétől kezdve cigányok, az 1800-as évek első felében pedig zsidók telepedtek le Magyarán. A vidék többi településéhez hasonlóan ekkor vált vegyes lakosságúvá.¹³⁷ A 18. század folyamán Sáromberkén is nagyméretű népmozgás zajlott le, az 1685-ben összeírt lakosság mintegy 62%-a 1750-ig kicserélődött. Egyrészt a Teleki uradalomhoz tartozó helységek közötti népmozgásról van szó, hoztak azonban Sáromberkére a Telekiek egészen távoli vidékekről is jobbágy-zsellér munkaerőt. Az összeírt névsorok azt mutatják, hogy bizonyos számú román jobbágyot és zsellért is telepítettek Sáromberkére a helység birtokosai. Görgényüvegcsúrt ifj. Bornemissza János telepítette 1777–1778-ban az itt létesített üveghutához. E település lakosai többségükben római katolikusok. A 18. században katolikus gyülekezetek alakultak Szászrégenben, Abafáján és Magyarrégenben is.

A felső-marosmenti helységek közül Régen (a 16. századtól kezdve Szászrégen) emelkedett ki. Fekvése igen kedvező, több földrajzi tájegység találkozási pontján. Fejlődésére jótékonyan hatottak az idetelepített szász kézművesek és szőlőtermesztő gazdák is. Lakói a 15. század elején elnyerték a szabadabb fejlődést biztosító mezővárosi státust. Előnyös jogi helyzete megnyilvánult a vásártartásban és céhszervezésben is: 1427-től joga volt évente négy

¹³⁴ Palkó 1995, 26.

¹³⁵ Uő. 1995, 27.

¹³⁶ Makkai 1989, 188-194.

¹³⁷ Palkó 1995, 38, Szabó 1994, 13.

országos vásárt és minden csütörtökön hetivásárt tartani. Hasonló szerepe volt a céheknek a kézműipari termelés fellendítésében. 1749-ben a városban 17 céh létezett, 202 mesterrel.¹³⁸ A mezőváros polgárai szívós harcot folytattak a vármegye tisztjeivel és saját földesuraikkal a kiváltságaik megszerzéséért, megvédéséért, hol sikerrel, hol sikertelenül.

A Torda megyei nagybirtokokon korán kialakultak a feudális tulajdonviszonyok és a rendi társadalom rétegei. A feudális jogrendszer szerint a föld tulajdonjoga a nemeseket, az illető falu birtokos nemeseit illette meg, akik a falulakó parasztcsaládoknak engedték át a földhasználat jogát, s ezért tőlük szolgáltatásokat kaptak.¹³⁹ Ez a jogrendszer századokon át érvényben volt és csak az 1848-as jobbágyfelszabadítással szűnt meg. Ekkor Torda megye 173 települése közül 112 volt jobbágy- és 37 zsellérfalu. Mindkét falutípus lakói feudális függőségben éltek. 22 faluban vegyesen éltek jobbágyok és kisnemesek vagy libertinusok (egyéni felzabadítottak), és csak két falu volt teljesen szabadrendű határőrfalu. Egyed Ákos kutatásai szerint a 19. század közepén Torda vármegye 41 falujában éltek magyarok, ezek mind jobbágy- és zsellérfalvak voltak: 11 falu túlnyomó részben (90%-on felül), 14 több mint felerészben, 16 felén alul (10–50%) volt magyar etnikumú.¹⁴⁰ A magyar többségű falvak jobbára a Maros völgyében és a Mezőség keleti szélén helyezkedtek el, abban a felső kerületben, amelyet 1876-ban Marosszékkal egyesítettek.

Az újabb társadalomtörténeti kutatások hangsúlyozzák, hogy a sokféle feudális függőségben élő, kiszolgáltatott jobbágy- vagy zsellérfalu mindennek ellenére élhető keretet, megtartó közösséget biztosított az ottlakóknak. Működött, ha megszorításokkal is, a faluközösség, a *communitas*, a jobbágyfaluk önkormányzatának megtestesítője, amely a termelőmunkától az úrbéri és közteherviselésen át a közrend és közbiztonság megőrzéséig, a szokások megtartásáig sokféle funkciót ellátott. A vármegyei jobbágyi faluközösség is, a szabad székely faluközösség is *communitas*nak nevezte magát. A magyarói jobbágyok 1806-ban mint *paraszt communitas* védekeztek az ellenük felhozott vádak ellen, és a kerületi bíróság a faluközösség érvelésének adott helyet.¹⁴¹ Másutt, így a Sáromberkén lakók a mindenkori földbirtokos által korlátozott jogkörű faluközösségben éltek, íratlan szokásjogi szabályok szerint. A földbirtokosok olyan ügyekben is intézkedtek, parancsoltak, büntettek, amelyekben a szabad faluközösségekben, a *rendtartó székely faluban* a falu törvényei intézkedtek.¹⁴²

A marosmenti falvak birtokos urai, különösen a Telekiek, ugyanakkor a református egyház és iskolák patrónusai is voltak, jelentős adományokkal támogatták a lelkészeket és

¹³⁸ Bíró 2006, 111.

¹³⁹ Egyed 1981, 26.

¹⁴⁰ Egyed 1981, 20-25, 48-53.

¹⁴¹ Palkó 1995, 89.

¹⁴² Szabó 1994, 48.

iskolamestereket, református kollégiumokat, a külföldön tanuló diákokat. Templomokat és iskolákat építettek. A könyvtáralapító kancellár, gróf Teleki Sámuel (1739–1822) művelődési felfogásának szellemében készült 1794-es Regulamentum, iskolai szabályzat, előírta a Teleki-birtokon az összes gyermek beiskolázását, beleértve a román és cigány gyermekeket is. Az iskolában első osztályban vallást, imádságokat, olvasást és számolást tanultak, a következő osztályban énekeket és írást is, a harmadik osztályban erkölcsöt, kátét, számvetést, írást, Újtestamentumot és éneket. Évente kétszer nyilvánosan a templomban kellett vizsgázniuk.¹⁴³ A szabályzat alkalmazásának eredményeként 1846-ban Sáromberkén 80 gyermek járt iskolába, és gróf Teleki Ferenc illetve felesége jelenlétében vizsgáztak. De nem mindenütt volt ilyen jó a „beiskolázási arány”. Magyarán a 18. század végén a gyermekeknek csak 6–7% járt iskolába, és később, a 19. század első felében is alig 8–10% részesülhetett az iskolai oktatásban. Hasonló volt a helyzet a többi Felső-Maros menti magyar és román faluban is. Az összeírások szerint 1870-ben Maros-Torda vármegyében a lakosságnak mintegy 20%-a tudott írni és olvasni, tehát magas volt az írni és olvasni nem tudók aránya, főleg az egykori jobbágy- és zsellérrendűek leszármazottainak körében.¹⁴⁴

Régebben a település ősi latin nyelvű iskoláját még a reformáció előtt, 1483-ban a szászok létesítették. A legrégebb magyar nyelvű református iskola Magyarrégenben létesült 1725-ben. A szászrégeni római katolikus és román nyelvű iskola 1782-ben, a református iskola 1860-ban alakult. Itt az írástudók aránya a falvakénál jóval magasabb volt.¹⁴⁵

Maros-Torda vármegye lakossága a 19. század végére elérte a 178 000 főt, és ezzel jóval meghaladta a többi székelyföldi megye lélekszámát. Marosvásárhely lakossága megközelítette a 20 000 lelket, az utána következő Székelyudvarhelynek csak feleannyi lakosa volt. A megye össznépességének 75%-át a parasztság tette ki, ez az arány Háromszéken alacsonyabb (73%), de Csíkban (79%) és Udvarhely megyében (81%) jóval magasabb, a Maros-Tordával szomszédos Kis-Küküllő vármegyében 86%-os volt, jelezve a polgárosodás mértékét.¹⁴⁶ Etnikai megoszlás szerint Maros-Torda lakosságának ekkor 57% volt magyar, 36% román, közel 6% német, Marosvásárhelyen 85% magyar, 9,5% román és 2,5% német. Szászrégen lakossága 1910-ben 7310 lélek, ebből 2994 szász, 2947 magyar, 1311 román és 58 zsidó, Magyarrégen 1640 lakosából 1340-en voltak magyarok.¹⁴⁷

A század második felében új társadalomszerkezet alakult ki, amelynek legnépesebb rétegét a szabad kisbirtokosok alkották. Helyzetüket a kiegyenlítődés felé terelte az élet, a termelés, az egymásra utaltság. A jobbágyfelszabadítás után az addigi jogi válaszfalak

¹⁴³ Szabó 1994, 49.

¹⁴⁴ Egyed 2006, 262.

¹⁴⁵ Bíró 1997, 181-200.

¹⁴⁶ Egyed 2006, 250, 1981, 228.

¹⁴⁷ Barabás 1907, 18.

leomlottak a jobbágyok, zsellérek és szabadrendűek között. Az egységesülési folyamatot jelzi például vidékünkéről az a peres ügy, amelyet a görgényszentimrei volt úrbéresek, darabontok, egyházhelyi nemesek, telepítvényesek és szabad székelyek, románok és magyarok együtt indítottak a földesúr ellen, holott régen ilyesmiről szó sem lehetett. Más példák viszont arra figyelmeztetnek, hogy a rendi világ még sokáig hatott. A marosszéki Panitban a volt székely szabad gazdaréteg *székely közbirtokosság*ba tömörült, akárcsak Mezőfelében – itt a neve *felei székely közbirtokosság* –, Gernyeszegen ellenben a volt jobbágyság alkotott birtokközösséget, *úrbéri közbirtokosságot*.¹⁴⁸ Az egységesülés ellenére a társadalmi különbségek tudata még elevenen élt, amint arra Kósa László is felhívta a figyelmet. A Szászrégentől északra és délre, a Maros mentén húzódó falvak magyar lakosai 1876 után, Maros-Torda megye keretei között sem vallották magukat székelynek, holott lényegében kultúrájuk nem választotta el őket a történetileg Marosszékhez tartozó székely községektől. A Marosszék nyugati, mezőségi részének népe, jóllehet életmódjában teljesen alkalmazkodott a Mezőségnek a székelyföldi folyóvölgyektől és hegyi medencéktől alapvetően különböző földrajzi adottságaihoz, öntudatosan ápolta székely tudatát. „Az egykori szabad paraszti székely közösségek és a földesúri udvarokban robotoló Maros menti falvak jobbágysai nagyon hasonló ökológiai és árucseré-körülmények között laktak, de társadalmi különbségeiket azok megszűnte után is sokáig számon tartották.”¹⁴⁹

A jelenlegi Maros megye az egykori Maros-Torda vármegyénél is nagyobb és több közigazgatási átszervezés nyomán jött létre. A legutóbbi megyerendezés során 1968-ban, hozzácsatolták az egykori Kolozs (Marosludas és környéke), Nagy-Küküllő (Segesvár vidéke), valamint Udvarhely vármegye (a székely Partium falvai) kisebb-nagyobb részét.

A 2002-es népszámlálási adatok szerint Maros megye összlakossága 580 120, a románok lélekszáma 309 375, a magyaroké 228 375, a románoké 40 425, a németeké 2 045.¹⁵⁰

4. A néprajzi Marosszék

A néprajzi Marosszék területileg és kulturálisan nem azonos sem az egykori székely székkel, sem a jelenlegi Maros megyével. Az előbbinél jóval nagyobb, az utóbbinál kisebb kiterjedésű. Leginkább Maros-Torda vármegyének megfelelő nagyságrendű közép-erdélyi régió, de nem egyezik pontosan annak egykori területével, lakosságával sem.

¹⁴⁸ Egyed 1981, 227-252.

¹⁴⁹ Kósa 1991, 377-379.

¹⁵⁰ Bíró 2006, 164.

A néprajztudományban közismert, hogy a népi kultúra jelenségei, jellegzetességei nem követik az egykori és mai közigazgatási határokat. A magyar néprajzkutatók a kulturális tagolódás egységeire leggyakrabban a néprajzi csoport, táj, illetve a régió kifejezést alkalmazták.¹⁵¹ Eszerint a székelyek magyar néprajzi csoport Erdély délkeleti felében, a Székelyföldön. A Székelyföld egyik tája Marosszék, neve a székely szék nevéből alakult.

Az egykori székely szék leggazdagabb leírását Orbán Balázs nyújtotta, de Benkő Károly és Barabás Endre munkája is napjainkig megőrizte érvényességét.¹⁵² A 20. század harmincas éveiben Böződi György a szociográfia műfajában hívta fel a figyelmet a Székelyföld megoldatlan társadalmi gondjaira, bemutatta Marosszék néhány vidékének népéletét is,¹⁵³ az 1970-es években Benkő Samu szülőföldjének, az Alsó-Nyárádmenti Murokország táj-, gazdaság- és művelődéstörténetének érzékletes képét rajzolta meg.¹⁵⁴ Az 1970–1980-as években több vidéken – így Kibédén, Havadon, Magyarón, a sóvidéki falvakban – folytattak néprajzi-népköltészeti, helytörténeti feltáró és kutatómunkát, amelynek eredményeit jórészt csak az 1989-es változások után sikerült közzétenni.¹⁵⁵ Két kortárs enciklopédikus jellegű mű szintén a Székelyföld részeként írja le a történeti Marosszék településeit.¹⁵⁶

Figyelemre méltó, hogy Balassa Iván összefoglaló műve a szomszédos országok magyarjainak néprajzáról a székelyek kultúrájának bemutatását Maros-Torda vármegyével kezdi, és ebben helyet kap a Marosszéki Mezőség, Felső-Maros mente, Kis-Küküllő felső vidéke, Sóvidék és Nyárádmente.¹⁵⁷ A Marosszékkal egyesült Torda vármegyei településeket „Szászrégen és vidéke” címmel vette számba a településtörténet kutatója.¹⁵⁸

Az utóbbi évtizedekben a néprajzi csoport és táj mellett egyre hangsúlyosabbá vált a néprajzi zóna, a kulturális régió terminusok használata. Barabás Jenő szerint a népi kultúra területi tagolódásában kulturális zónák vannak, és ezek általában nem fedik az ún. néprajzi csoportok területét.¹⁵⁹ A román néprajzkutatás zónák szerint végezte el Erdély néprajzi beosztását.¹⁶⁰ Kósa László a táj terminus szinonimájaként használja a kistáj, vidék, régió, tájegység, területegység szavakat, azzal a megszorítással, hogy a zóna, sáv esetleg az egység alakjára illetve átmeneti voltára utal, míg a kistáj csak méretben különbözik a tájtól, ahhoz

¹⁵¹ Borsos 2002, 107.

¹⁵² Orbán 1870, Benkő 1868, Barabás 1907.

¹⁵³ Böződi 1985.

¹⁵⁴ Benkő 1972.

¹⁵⁵ Ráduly 1975, 1997, Nagy 2000, Palkó 1995, Zsigmond–Palkó 1996, Bíró 1992, Haáz 1993, Tófalvi 1996, Barabás 1998, Madar 1998, K. Kovács 2000.

¹⁵⁶ Vofkori 1998, Sepsiszéki Nagy 2006.

¹⁵⁷ Balassa 2003, 316-333.

¹⁵⁸ Bíró 2006.

¹⁵⁹ Barabás 1980, 23-37.

¹⁶⁰ Butură 1989, 18-35

hierarchikusan nem kapcsolódik.¹⁶¹ Andrásfalvy Bertalan szerint a kistáj nagysága egybeesik egy-egy ember tényleges látókörével, bejárt, ismert szülőföldjével, melyhez érzelmileg is élményszerűen kötődik, a nagytáj ezzel szemben akkora terület, melyen belül létrejön a szakosodott falvak egymást kiegészítő, önellátó egysége. Véleménye szerint a régió a kistájra épülő, összefoglaló nagy területi egység, megyényi nagyságú.¹⁶² Más megközelítésben Paládi Kovács Attila szerint a kulturális régió földrajzilag körülhatárolható nagytáj, amelyen a kultúrának egy történelmileg stabil, folytonosságot mutató, a környezettől eltérő, sajátos struktúrája mutatható ki, több kistájból tevődik össze.¹⁶³

A néprajzi zónák, kulturális régiók meghatározása, körülhatárolása nem könnyű feladat. Legtöbb kutató más-más szempontokat, tényezőket vesz figyelembe. Azzal azonban mindenki egyetért, hogy nem elegendő egy-két kulturális jelenséget, sajátosságot figyelembe venni, hanem a kulturális jelenségek együttes előfordulása, sajátos mintázata szolgálhat alapul a régió meghatározására.¹⁶⁴

Az alábbiakban sorra vesszük azokat a kulturális jelenségeket, amelyek alapján – az eddig felsorakoztatottak mellett –, meghatározhatónak, körülírhatónak véljük a néprajzi Marosszék régiót, és kitapinthatónak belső tagolódását.

4.1. A nyelvjárás

A néprajzi Marosszék két erdélyi nyelvjárás határterülete, itt találkozik a mezőségi nyelvjárás régió a székely nyelvjárás régióval. A magyar dialektológia legújabb összefoglalása¹⁶⁵ a mezőségi nyelvjárás régió egyik nyelvjárás csoportjának tartja a *Maros-Küküllő vidékét*, a Maros völgyének, a két Küküllő közti települések és az Alsó-Nyáradmente falvainak nyelvjárását. A mezőségi nyelvjárás régió más fontosabb nyelvjárás csoportjai: a *belső mezőségi* (a földrajzi értelemben vett Mezőség dialektusai) és az *Aranyos vidéki* (az Aranyos folyó középső és alsó szakasza mellett, az egykori Aranyosszék is). Mivel a mezőségi régió túllépi a földrajzi Mezőség határait, pontosabb lenne *belső erdélyinek* nevezni – véli a szerző –, de a hagyomány kedvéért megmarad a mezőségi név mellett. A székely nyelvjárás régióhoz a következő fontosabb nyelvjárás csoportok tartoznak: a *háromszéki*, a *kászoni*, az *alcsíki*, a *felcsíki*, *gyergyói*, *udvarhelyszéki* és a *kelet-marosszéki*.¹⁶⁶

¹⁶¹ Kósa 1998, 31.

¹⁶² Andrásfalvy 1978, 240-241; 1980, 51.

¹⁶³ Paládi-Kovács 2003 a/ 7-21.

¹⁶⁴ Borsos 2001a, 182.

¹⁶⁵ Kiss 2003, 296.

¹⁶⁶ Uő. 2003, 302.

A mezőségi nyelvjárás legfeltűnőbb sajátossága az a-hang ejtése akkor is, amikor a köznyelvben *o* hangot ejtünk, a nyílt a-zás. Murádin László kutatásai alapján a mezőségi régióban ismerjük e nyelvjárási jelenség állapotát, fokozatait. A teljes a-zás (hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben is, pl. *baranál* a köznyelvi 'boronál' helyett) a Marosmente falvaira jellemző; a marosszéki Mezőség falvaiban csak hangsúlytalan helyzetben fordul elő (pl. *malam* = malom), az Alsó-Nyárádmentén hangsúlytalan helyzetben, többszótagú szavakban (pl. *voltatak* = voltatok), végül leghalványabb az a-zás a Középső-Nyárádmente falvaiban.¹⁶⁷ Ezt igazolják Benkő Lóránd nyárádmenti, Balogh Dezső és Teiszler Pál 130 falura kiterjedő Maros megyei nyelvjárásvizsgálatai is.¹⁶⁸ Megállapításaik szerint a mezőségi nyelvjárási sajátosságok a Maros völgyében és a Nyárád alsó folyása mentén jellemzőek, a Nyárádmente közepén, Nyárádszereda tájékán, a Kis-Küküllő völgyében Erdőszentgyörgy tájékán megszűnnek. Ettől keletre és északra, a Kis-Küküllő felső vidékén és a Felső-Nyárádmentén a székelyes nyelvjárási sajátosságok kerülnek előtérbe. Jellemző példája ennek a köznyelvi *barazda* szó mezőségies *barazda* és székelyes *borozda* alakja vagy a köznyelvi juhász foglalkozásnév mezőségies *bács* és székelyes *major* változata; a *juhnyáj* mezőségies *turma* és székelyes *sereg* (juhsereg) változata stb. A székely nyelvjárástípus legfőbb hangtani sajátossága, a zárt *ĕ* fonéma megléte illetve nagyobb megterheltsége. Marosszék székelyes részében és Udvarhelyszék nyugati felében jellemző az *á* hang előtti szótagban jelentkező asszociatív *á*-zás, pl. *ápám, kászál, ákárjátok*.¹⁶⁹

A falvak és vidékek a nyelvjárás alapján is megkülönböztették egymást. A marosmenti falvakat, amelyekben teljes az a-zás, a többiek *Lapas-Marasmentének* nevezték, és utánozták az ottlakók beszédmódját:

- Péterlakán még az öker is bart iszik. (A nagyernyeiek szerint).
- Hazd ki a víkát, hogy adjak a barnyúknak rípát (Körtvélyfája).
- Ha találtak egy halattat a Marasba, tudjátok, hogy az én vagyok (Udvarfalva).
- Ha nem adnak bart, kalácsot, összetörjük a tarnácot (Csittszentiván).

A szintén marosmenti, de az egykori székely székhez tartozó ernyeiek arra voltak büszkék, hogy ők *tiszta irodalmi nyelven* beszélnek, nem *tájszóval*, mint a sáromberkiek, sárpatakiek, gernyeszegiek: *azok a lapas marasmentiek*. A marosszéki Mezőség falvaiban *nem a-val beszélnek inkább, hanem e-vel*, tartják Mezőmadarason. Tapasztalatuk szerint a mezőségiek *rágják a szót*, a madarasiak gyorsabban beszélnek, de nem annyira *habariak*, mint a szomszéd falusi panitiak.

¹⁶⁷ Idézi Kiss 2003, 297.

¹⁶⁸ Benkő 1947, Balogh–Teiszler 1980.

¹⁶⁹ Kiss 2003, 303, Gegesi 2000, 103-111.

Az Alsó-Nyárádmentén a lukafalviak, ilencfalviak, fintaháziai egyféleképpen, a szomszédos somosdiak már másféleképpen beszélnek. *Mű barnyút mondunk, ők bornyút, mű tajást, ők tojást* (Fintaháza). A Középső-Nyárádmentén a harasztkerekiek azzal csúfolták a szomszédos szentgericeieket, hogy ők azt mondják: *Ápám, hozza ki a kászát, hogy vágjuk le a márháknak a farkát.* (Éppen ezen a tájon vált át a mezőségi nyelvjárás székelyesbe).

A Felső-Nyárádmentén nyomon lehet követni a székelyes nyelvi sajátosságok előretörését. A jobbágytelkiekről *a lentebbi falvak* azt tartják, hogy ők *e-vel beszélnek*. Nyárádremetén azt érzékelik, hogy a lentebbi falvakban a szókiejtés *finomabb, a mű beszédünk darabosabb*. Mű azt mondjuk: *ményék, ott lennebb, hogy megyek*. A mikháziai a szomszédos köszvényesiek *szójárását* kacagták. Íme egy példa: Azt kérdezi a mikházi leány a köszvényesi leánytól: – Lesz-e tánc nálatok? A felelet: – Lész, lész, csak gyerték.

4.2. Népi tájszemlélet és lokális identitástudat

A nyelvjárással szorosan összefonódik a helyi identitástudat. Az eltérő ökológiai feltételek és gazdálkodás kialakították egy-egy kistáj sajátos arculatát, amit befolyásolt a történelmi múlt, a rendi tagozódás, a felekezeti és etnikai viszonyok is. Ezeket a sajátosságokat számon tartották az ott élők, és az idősebb nemzedék napjainkig ezek szerint tájékozódik a falvak, vidékek között.

A nyelvjárás változásaival párhuzamosan észak-nyugatról dél-keletre haladva változatos kép tárul elénk.

Orbán Balázs *székely Mezőségnek* nevezte Marosszék Maroson túli részét,¹⁷⁰ és ezek a falvak még a 20. században is őrizték székely mivoltukat, bár mezőségi életmódban és etnikailag vegyes környezetben éltek. A mezőcsávásiak megkülönböztették magukat a *vármegyes falvaktól*, azoktól a marosmenti településektől, amelyek nem tartoztak Marosszékhez. A hagyomány szerint a panitiak és a szabédiak más székely vidékekről települtek mai lakóhelyükre.¹⁷¹ A bergenyieiek *nemeseknek* tartották magukat.

Marosszéknek a Maros terén fekvő falvai is megkülönböztették magukat a vármegyeiektől. Nagyernye lakói *nemeseknek, székelyeknek* tartották magukat (akárcsak a szomszéd Ikland, Székelykál), szemben a vármegyei, de szintén szomszéd Sáromberkével. *Nagyernye nemes község, Sáromberke jobbágy község. Azok ott felfelé Disznajóig lapas-marasmentiek.*

¹⁷⁰ Orbán 1870, IV. 200.

¹⁷¹ Konrád 1996.

Marosmentinek tartották magukat azok a falvak, amelyek Szászrégen és Marosvásárhely között a Maros terén (Sárpatak, Sáromberke, Gernyeszeg, Körtvélyfája), és azok is, amelyek egy-egy mellékvölgyben feküdtek (pl. Marosjára, Alsóbölkény, Magyarpéterlaka). A marosmenti falvak lakói nem tartották magukat székelyeknek. A sáromberkiek számára azok a sóvidékiek (parajdiak, korondiak) voltak székelyek, akik nyáron aratni vagy kaszálni jöttek a faluba. A sóvidékiek számára ők *marosszékelyek* voltak. *Mi bölkényiek magyarok vagyunk. A jobbágytelkiek azt mondják, hogy ők székelyek, ők a valódi magyarok.* (Jobbágytelke két faluval tovább fekszik, már a Nyárádmentén). Felső-Nyárádmentéről, Szentmártonból nézve a marosmenti falvak *egészen Régenig olyanok, mint mű, székelyek. Régenen felül Disznajón ott magyarok laknak.*

A Maros jobb oldalán fekvő marosmenti falvak elhatárolták magukat mind a *mezősegi*, mind a *felvidéki* falvaktól. A Mezőség a vajdaszentiványiak szerint tőlük jóval nyugatabbra, *bent a dombok között* kezdődik, ahol nem magyarok élnek. *Felvidéknek* a Déda környéki és a Görgény-völgyi román falvakat tartották. A Maros szorosában, a Felvidéken (Ratosnyán, Palotailván, Gödemesterházán) lakó magyarok a Régen és Déda közötti magyar falvakat a Maros terén (Disznajó, Magyaró, Marosvécs) *alföldieknek* nevezték. Főleg azok használták ezt a megnevezést, akik fentről, a gyergyói falvakból költöztek a Maros szorosába.

A gyergyóiak számára viszont az egész Marosmente, Marosszék, Sóvidék, Udvarhelyszék együtt: *külső föld* (külső föld) volt, ellentétben a belső földdel, amely természetesen Gyergyó. Más megnevezése a külső földnek: *Görjeország*, lakói: *görjék*. Gyergyó népe a görjék számára: *komék*.

Benkő Samu szerint az alsó-nyárádmenti Lukafalván és Ilencfalván a 20. század közepén a nagyapák nemzedéke még székelynek tartotta magát, a fiatalok már nem.¹⁷² A szomszédos fintaházaiak szerint az Alsó-Nyárádmentén *pórnép* lakott, a Felső-Nyárádmente falvai *székelyek*. *Ott tiszta magyar falvak vannak, itt már vegyes a nép. Azok jobban húznak a magyarsághoz.*

A földrajzi-ökológiai feltételek és a gazdálkodás alapján a jártasabb gazdaemberek a Nyárádmentén többféle falucsoportot megkülönböztettek. Az Alsó-Nyárádmentén a zöldséget termesztik, az Murokország, Középső-Nyárádmentén a búza, a bor, a szép állat a legfőbb termény, Felső-Nyárádmentén a fa, az erdő, Bekecsalján a gyümölcs. A Nyárád széles völgyében megkülönböztették a *téri falvakat* (ezek a folyó jobb partján települtek, például: Luka – Ilencfalva, Nyárádkarácsony, Ákosfalva, Backamadaras, Nyárádgálfalva,) és az *északos falvakat* (általában a baloldali dombsorok között, például: Teremiújfalu, Somosd, Kisgörgény, Harasztkerék, Szentgerice, Szentháromság). Az előbbieken jobban lehetett

¹⁷² Benkő 1972, 10.

gazdálkodni, hamarabb elindultak a polgárosodás útján, utóbbiak jobban ragaszkodtak a régi életformához és hagyományokhoz.

A nyárádmentiek a vidék központjától, Nyárádszeredától északra és keletre székelyeknek tartották magukat. Nyárádszeredában a két világháború között a *székely* megnevezés a gazdálkodókat illette. A mezőváros illetve nagyközség társadalmában a helyi hagyomány szerint külön réteget alkottak az urak, az iparosok és a gazdák (székelyek).

Nyárádszereda és környéke nagyjából református, de unitárius többségű falvak is sorakoznak egymás mellett (Szentgerice, Nyárádszentlászló, Vadad, Nyárádszentmárton stb.). Ezek a protestáns falvak adták a fentebbi, Mikháza környéki katolikus falvaknak a *Szentföld* nevet. *Azok a Bekecs megyiek (Remete, Köszvényes, Mikháza, Deményháza) katolikusok, mű reformátusok vagyunk. Az ott lakók nem nevezték régebb magukat szentföldieknek. Mű nem mondjuk szentföld, a lentiek mondják. Mű tiszta katolikusok vagyunk, lennebb már vegyes a nép, de azok is székelyek.*

Szentföldnek szűkebb értelemben csak a fenti négy falut tartották, tágabb értelemben hozzávették a többi római katolikus falut is (Jobbágytelke, Székelyhodos, Búzaháza, Ehed, Iszló). Ezek a falvak a Nyárádszeredánál két ágra szakadó Nyárád nagyobbik ága mentén vagy jobb oldali mellékvölgyeiben helyezkednek el. Itt a falvak csoportjának nincsen külön neve, egyszerűen Felső-Nyárádmentének, nyárádmentieknek tartják.

Nem úgy a Kis-Nyárád vízgyűjtő területének falvait: ők a *bekecsaljiak*. Ezek a falvak (Nyárádmagyarós, Nyárádselye, Márkod, Kendő, Mája, Nyárádszentimre, Bere stb.) a Bekecs déli oldalán helyezkednek el, és többségükben reformátusok, valamikor mind a berekeresztúri egyházközséghez tartoztak. A Bekecsalja név táguló lokális identitást fejez ki, értelmiségi hatásra napjainkban az egész Felső-Nyárádmentét Bekecsaljának nevezik. A marosszéki zsinóros díszítés elterjedése kapcsán Bekecsalja határait szinte a teljes Nyárád- és Kis-Küküllő völgyének falvaira kiterjesztették,¹⁷³ ami nyilvánvalóan túlzás, hiszen csak egyetlen kulturális elemre vonatkozik.

A szentföldi, hegyi katolikus falvak a 10–15 km-rel lentebbieket *alföldieknek*, a vidéket Alföldnek tekintették. Kacsó Sándor mikházi születésű író gyermekkori visszaemlékezései szerint a 20. század elején szülőföldjéről Alföldre: Csíkfalvára, Jobbágyfalvára, Szentmártonba jártak kaszálni, s az ottani bőség jele volt, hogy ott már meghonosodtak a nagy testű, lassú mozgású svájci tehének.¹⁷⁴

¹⁷³ Haáz 1978, 129-178.

¹⁷⁴ Kacsó 1971, 59.

A Kis-Küküllő menti marosszéki falvak a nyelvjárásukkal egyezően székelyeknek tartották magukat. Ez a tudat az Erdőszentgyörgyön aluli falvakban halványabb, azon felül erősebben érvényesült. Az *alsó Küküllő vidéke és a felső Küküllő vidékének* határát ezen a tájékon gondolják.

A tágabban értelmezett Küküllő vidékén két kistájat, falucsoportot is megkülönböztettek. Az egyik a *vízen túliak*, a Küküllő bal oldali mellékvölgyében fekvő falvak (Szentdemeter, Bordos, Székelyszállás, Vécke, Zsákod). Az idősebbek emlékeznek arra, hogy ezeknek a falvaknak a neve *Partium*, és Udvarhelyszékhez tartoztak. Abban is különböznek a szomszédos vidékektől, hogy többségében római katolikusok lakják. A másik a Kis-Küküllő jobb oldali mellékvölgyének falvai a Kis-Küküllő és a Nyárad között (Rigmány, Nyárádszentsimon, Geges, Abod, Havad, Vadasd). Ezeket a református falvakat *Patakmentének, Patakmedlyének* nevezték.

A Kis-Küküllő mentén is érvényesült az alföld-felföld megkülönböztetés. A balavásáriak, nagykendiek a sóvidékieket *felföldieknek* tekintették, a sóvidékiek számára pedig Kibédnél, ahol a szőlő már megterem, kezdődött az *Alföld*. Ez olyan kisebb távolságra is érvényesült, mint Nagykend, Balavásár és a *hegyek közötti* partiumi falvak.

4.3. A házak és csűrök

A népi építészet kutatói Erdély középső és keleti zónájában általában két házterületet különítenek el. Az egyik a közép-erdélyi vagy szamosi házterület. Itt általános lehetett a kéthelyiséges, *házból* és *pitvarból* álló ház. A másik a délkelet-erdélyi vagy székely házterület. Ennek jellegzetes épülete az *ereszes ház*. A nyitott ereszből lehetett bejutni a másik két helyiségbe, a *nagyházba* és a *kicsiházba*. A két házterület közötti átmeneti zóna éppen a mi vidékünkön húzódik, és elválasztja az erdélyi magyarság észak-nyugati és délkeleti csoportjait.¹⁷⁵

A szerkezeti elemek alapján Harkai Imre öt házrendszer területet és hat átmeneti zónát különített el. A negyedik házrendszer Erdély középső részét öleli fel, az ötödik pedig Délkelet Erdélyt és a Székelyföldet. A kettő között hosszú sávban elnyúlik egy átmeneti zóna, amely a Maros és a Küküllő közét, valamint a Királyföld központi részét foglalja magába. Marosszék nagy része ehhez az átmeneti zónához tartozik, jellegzetes strukturális építészeti elemei megegyeznek a szomszédos (közép-erdélyi és székely) házrendszerek szerkezeti elemeivel, illetve vegyes strukturális elemeket is tartalmaznak.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Barabás–Gilyén 1987, Balassa M. 1997, 281-284.

¹⁷⁶ Harkai 1995, 92-100.

A csűrnek, mint az egykor legfontosabb gazdasági épületnek, többféle típusa alakult ki az erdélyi magyarság körében is. Szatmárban, a Szilágyságban és a Mezőségen különálló épület volt, a Székelyföldön egybeépült az állatok tartására szolgáló istállóval, pajtával.¹⁷⁷ A mezőségi csűr *jármos csűrnek*, *hosszúcsűrnek* is nevezték. A gabona csépelésére alkalmas, oszlopokra állított épület volt, amelybe megrakott szekérrel is be lehetett hajtani. Ezeket az épületeket a Küküllő vármegyei vidékeken *mezőségi formájú csűrnek* nevezték, ellentétben a boronákból építettekkel, amelyeket *székelyes* vagy *székely módra* épített csűrnek nevezték.¹⁷⁸

A mi területünk átmeneti zóna a mezőségi és a székelyes csűrök építésterülete között. (Amint azt a IV. térképlap szemlélteti). A marosszéki Mezőség nyugati szélén (Mezősámsondon, Mezőmadarason) a 20. század elején még voltak a Belső-Mezőségen szokásos különálló hosszúcsűrök, de már ott is általánosabb volt a *pajtacsűr*, amely három részből állt: szénaszín, csűr, pajta. Ezt a többfunkciójú épületet a lakóház mögött, a telek hosszában helyezték el, de nem vele egybeépítve, mint a Régen környéki szászok. A pajtacsűröknek ez a szerkezete és elrendezése a marosszéki Mezőségen, a Marosmentén és az Alsó-Nyárádmentén általános. Ezzel párhuzamosan megjelenik az az elrendezés, hogy a háromosztatú pajtacsűr az udvar végében, a telekre merőlegesen helyezték el, ezáltal elválasztották az udvart és a csűrös kertet. Kelet felé haladva ez az elrendezés fokozatosan kiszorítja az előbbit. A Nyárádmentén Nyárádszereda vonalától keletre és a Kis-Küküllő mentén Erdőszentgyörgytől, sőt lennebb a partiumi falvakban megjelenik és általánossá válik a *kétpajtás csűr*. A csűr mindkét oldalán pajta, istálló van, a szénát a szénapadláson, az odorban tárolják. Ez a csűr típus a Felső-Nyárádmentén, a Felső-Küküllő vidékén és Sóvidéken kizárólagos. A székely porta legfontosabb gazdasági épülete volt, amely méretében sokszor a lakóházat is meghaladta.¹⁷⁹

4.4. A fedeles (székely) kapu

A fedeles vagy kötött galambbúgos kaput *székelykapuként* ismeri a köztudat. A történeti adatok azt bizonyítják, hogy Erdélyben többfelé létezett ez a kaputípus, és a magyar lakosságon kívül a románok és a szászok is készítettek ilyeneket.¹⁸⁰ Annyi bizonyos azonban, hogy állítása legtöbb vidéken a 19–20. század fordulójára megszűnt, de a székelység körében nem, sőt e népcsoport egyik etnikus jelképévé vált. A 20. század második felében –

¹⁷⁷ Dám 1997, 214.

¹⁷⁸ Kós 2000, 88.

¹⁷⁹ Bíró 1999, 72-88.

¹⁸⁰ Szabó T. 1980, 392-434.

legtöbbször értelmiségi kezdeményezésre – a székelykapu állítása reneszánszát élte, és ez a folyamat napjainkban is tart.

Székelykapuk állítása minden székely székben szokásos volt, különösen ismertek a háromszéki, a kászoni és az udvarhelyszéki fedeles kapuk.¹⁸¹ A marosszéki régi kapukról csak szórványos adatokkal rendelkezünk. Orbán Balázs írja Szovátáról, hogy „A helység maga igen csinos, s az idegen előtt felöltők lesznek bizonynal a lakok előtt pompálkodó rendszerint élénk színekkel kifestett galambbúgos kapuk, melyek köríves nyilatúak, s díszkeretükben a növényvilágból vett díszművezettel vannak előntve: különben az ily kapuk a kis Küküllő völgyén mindenütt előfordulnak.”¹⁸² A cikornyás fogalmazás ellenére értékes tudósítás arról, hogy nagy galambbúgos, festett székely kapukat állítottak Szovátán és a Kis-Küküllő menti településeken. Marosszék másik, nyugati végéből arról tájékoztat Orbán, hogy Csávás lakói nagyon híres ácsok, kik a városi ácsokkal versenyeznek, s nemcsak a közeli vidéken minden épületet ezek raknak, hanem még messzebb, a Marosmentére is elhívják... „A templomkerítés kapuja mintaképe az ezen vidéken divatos udvarkapuknak, melyeknek cserfából készült köríves nyilata fölött domborművű arabeszkekkel díszes táblázat ékeskedik; ez ornamentikából ritkán marad el az egymással szemben agyarkodó krokodil pár, valamint annak neve, ki az ily kaput Isten kegyelméből állította.” A szomszédos faluról, Mezőfélérről azt írja, hogy lakói szintén híres ácsok és építőmesterek, bemutatja *a mezőségi székely lakóházat* és megjegyzi, hogy „a Belszékelyföld galambbúgos kapui itten nem divatosak.”¹⁸³ Orbán Balázs idejében tehát Szovátán és környékén mindenütt előfordultak a galambbúgos kapuk, a székely Mezőségeen viszont nem, ott az udvarkapuk divatosak...

A látszólagos ellentmondás úgy oldható fel, hogy a székelységben galambbúgos kapunak a magas fedeles kötött kaput, az ún. *nagy székely kaput* tartották. A földbe ásott három kapulábat vagy kapuzábét homlokgerenda fogja össze, ezen helyezkedik el a kapuszerkezetet a csapadéktól védő galambbúgos fedél. *A kicsi székely kapu* alacsonyabb, a három láb közül csak kettőt fog egybe a homlokgerenda, a harmadik különálló. Mindkét kaputípus egyaránt szolgálhatja a személyek (gyalogbejáró) és szekerek (szekérbejáró) közlekedését, faragások, díszítésük is hasonló lehet. Többfelé kicsi székely kapunak nevezik a csak személyek számára szolgáló *gyalogkapukat* is.

Változatos formái lehettek annak is, hogy valamely vidéken melyik kaputípusból állítottak többet és mi okból. Kós Károly megfigyelései alapján Kászonban csak a szabad székely katonarendűek építhettek maguknak nagy székely kapukat, a jobbágyoknak sem joguk, sem

¹⁸¹ Kós–Szentimrei–Nagy 1972, Csergő 1999.

¹⁸² Orbán 1870, IV. 15.

¹⁸³ Uő. 1870, IV. 295-296.

fájuk nem volt az ilyenek építéséhez.¹⁸⁴ Udvarhelyszéken a nagy székely kapuk állítása volt általános, de nem hiányoztak a kicsi kapuk sem. A kapuállítás rendjének társadalomtörténeti vizsgálata még várat magára.

Marosszékről lefelé az 1673-ban épült és a mikházi ferences kolostor előtt álló nagy székely kapu vonta magára a kutatók figyelmét. Ezt később a budapesti Néprajzi Múzeumba került és többször kiállították. A mezőpaniti református parókia kicsi székely kapuja 1760-ban épült és napjainkban is áll. A nyárádszentmártoni unitárius templomkertben is felállítottak egy ebből az időből származó, hasonló szerkezetű, faszegekkel sűrűn televert gyalogkaput. Az író Petelei István helybéli mesterekkel galambbúgos nagy székely kaput építtetett szovátai villája elé 1895-ben, Kacsó Sándor nyárádköszvényesi nagyapjának hatalmas galambbúgos székely kapuja volt a 20. század elején.¹⁸⁵ Ugyanebben az időben Szinte Gábor a Nyárad középső folyása mentén, Backamadarason is talált galambbúgos székely kapukat.¹⁸⁶

A dokumentumok, régebbi fényképek, adatközlők tájékoztatásai és a meglévő kapuk alapján állítható, hogy Marosszék régióban mind a székely nagykapu, mind a székely kicsi kapu állításának volt hagyománya, vidékenkénti eltéréssel.

Délkeletről, Udvarhelyszék felől indulva a Sóvidéken, a Kis-Küküllő felső völgyében és a Felső-Nyárárdmenté falvaiban mind a nagy, mind a kicsi székelykapuk állítása szokásos volt. A kászoni példa alapján vizsgálatot érdemelne, összefüggésben áll-e ez azzal, hogy Marosszéknek ezen a vidéken az egykori szabadrendűek nagyobb arányt képviseltek a falu társadalmában, mint a jobbágyok vagy zsellérek, vagy milyen más tényezőkkel (tölgyerdők bősége, vagyoni helyzet, ácsmesterek stb.) hozható kapcsolatba. Tény viszont, hogy a Nyárad középső folyása mentén a nagy székely kapuk a 20. század elején is ritkábbak voltak, inkább csak egy-egy középület, templom elé állítottak ilyent. Ákosfalván alul, az Alsó-Nyárárdmentén még a kicsi székely kapu is ritka volt. A székely Mezőségen ezzel szemben gyakoribb volt a nagy székelykapuk állítása, főként Panitban és Madarason, a kicsi székelykapuk és gyalogkapuké az egész vidéken. Szép példányok maradtak fenn Szabédon, Csáváson, Felében és Panitban.

A régió egykori vármegyei falvaiban a cintermek, haranglábak elé építettek népi ízlésű fedeles kapukat (Póka, Nagyfülpös), de nem alakult ki a székelyes nagykapuk építésének népi hagyománya. A fedeles kicsi kapuk több faluban találhatók napjainkban is (Gernyeszegen, Péterlakán, Körtvélyfáján) de ezeket nem nevezik székelykapunak. A Felső-Maros mentén

¹⁸⁴ Kós-Szentimrei-Nagy 1972, 87.

¹⁸⁵ Kacsó 1971, 49.

¹⁸⁶ Szinte 1909, X.

sűrűbben sorakoznak a kicsi fedeles kapuk – itt székelykapunak nevezik – és dokumentumok alapján a nagy fedeles kapuk állítása is szokásban volt Magyarón, Disznajón.¹⁸⁷

A nagy és kicsi székelykapuk állítása az utóbbi évtizedekben reneszánszát éli Sóvidéken, Szovátán és környékén, a Felső-Nyárádmentén és a Kis-Küküllő felső vidékén. Itt középületek és magánházak elé is állítanak kis- és nagy fedeles kaput egyaránt. A következő új székelykapus vidék a marosszéki Mezőség, amelynek falvaiban főleg középületek, templomok kapuinak faragására hívnak sóvidéki (alsósófalvi, korondi) mesterembereket.

4.5. A (székely) harisnya

A mai erdélyi magyar köztudat általában a székelyek által viselt szűkre szabott posztónadrágot tartja harisnyának. E nadrágféle változatait azonban az elmúlt századokban a székelységen kívül Kalotaszegen, a Szilágyságban, a Fekete-Körös völgyében, a Mezőségen és az erdélyi szászok körében is viselték. A románok „cioareci” néven ismerték és népviseletük állandó ruhadarabja volt a domb- és hegyvidékeken.

A székely harisnya viszont, amint erre többen rámutattak, szerkezetében, szabásában több ponton is különbözik más vidékek hasonló nadrágféléjétől. Szűkebb, lábszárra, combra feszülő. Fenékrészét betoldások alkotják illetve kötik össze a szárakkal. Elöl elmaradhatatlan a két hasítás az ellenzővel. A szárakat a külső oldalukon varrják össze, s a varratba posztó vagy szövet csíkot illesztnek, ezzel szegik be a hasítékot is. A harisnyának ez a formája hosszas fejlődés eredménye és nagymértékben befolyásolta a Mária-Terézia idejében felállított székely határőrség intézménye. A harisnyán a posztócsík vagy zsinór színe az ezredi hovatarozás kifejezője lett. Így Felcsíkban és Gyergyóban a piros vagy fekete-piros-fekete, Közép-Csíkban a zöld-fehér-piros, Udvarhelyszéken a széles fekete, Kászonban és Háromszéken a keskeny fekete oldalzsinórozás járta.¹⁸⁸ Marosszéken a harisnya szegője kék színű volt. Orbán Balázs és nyomában többek a kék díszítést összefüggésbe hozták az egykori székben népes katonarenddel, a kék darabontokkal: „Marosszék kék darabontjai minden időben híresek voltak. Ennek emlékére a marosszéki székely még most is világoskék posztóval szegélyezi körül zsinóros magyar szabású ujjasát, ily posztóval díszíti ujjasa, zakója gallérját.”¹⁸⁹ Rendi jelzőszerepe lehetett egykor a harisnyaposztó színének is: Háromszéken a szürke harisnya a szabad székelyeknek, a szederjés a nemeseknek, a fehér a jobbágyoknak járt, Marosszéken a jobbágyrendűek viseltek szürke, barna és fekete harisnyát, általános a

¹⁸⁷ Palkó 1995, 113.

¹⁸⁸ Nagy 1984, 140-144.

¹⁸⁹ Orbán 1870, IV. 6, Benkő 1868, 12.

fehér színű volt.¹⁹⁰ A harisnyán eredetileg sem zseb, sem vitézkötés nem volt. Zsebes, vitézkötéses harisnyát, mint rangjelzést, a székely társadalomban eleinte csak a lófők viselhették, majd a vagyonos rétegek kiváltsága lett, utóbb a fiataloké. A zsebes, vitézkötéses változat keletről, a Székelyföld belsejéből terjedt nyugat felé és a 19–20. század fordulójára érte el Marosszéket, de ott nem vált általánossá. Ebben az időben a legtöbb helyen csak lokális identitást fejezett ki bármilyen, a harisnyával kapcsolatos jegy: a posztója színe, a zsebe megléte, hiánya vagy száma, a szegője színe, a díszítménye mibenléte. Az első világháború után megindult a harisnya felcserélése a szürke háziszöttes vagy gyári anyagú *priccses nadrággal*.¹⁹¹

A mellékelt V. térképlap Marosszék régió harisnyáinak lokális változatait mutatja be a 20. század első évtizedeitől.¹⁹² A változatok a következők:

- 1. fehér posztójú, sima (zseb és vitézkötés nélküli), fekete szegőjű harisnya,
- 2. fehér posztójú, sima (zseb- és vitézkötés nélküli), kék szegőjű harisnya,
- 3. fehér posztójú, zsebes, vitézkötéses, kék szegőjű harisnya,
- 4. fehér posztójú, zsebes, vitézkötéses, fekete szegőjű harisnya,
- 5. szürke, barna vagy fekete posztójú harisnya,
- 6. a harisnyát felváltotta a *priccses nadrág*.

A változatok térbeli elhelyezkedéséből jól megragadhatóak a régió jellegzetességei és azon belüli lokális különbségek, amelyek egyben időbeli, viselettörténeti különbségeket is jeleznek.

A harisnyaposztó színe az egész régióban fehér, csak a széleken készítettek szürke, barna vagy fekete posztóból is harisnyát. Legáltalánosabb változat a fehér posztójú, zseb- és vitézkötés nélküli kék szegőjű harisnya, amelyet viseltek a sóvidéki Parajdtól, Alsósófalvától a Küküllő mente falvaiban Gyulakutáig, Felső-Nyárádmentén, a Marosmentén, Felső-Marosmentén és a marosszéki Mezőség falvaiban is. Tehát ez a tipikus marosszéki harisnya. A felsorolt vidékeken többfelé meghonosodott ennek a zsebes, vitézkötéses változata is. Az Udvarhelyszékkal és Kis-Küküllő vármegyével, valamint a Mezőséggel érintkező településeken – általában Marosszék peremterületein – fekete szegőjű harisnyát viseltek, amelynek szintén kialakult a zsebes és vitézkötéses változata is. Az is megfigyelhető, hogy keletről nyugatra haladva a zsebes és vitézkötéses változatok egyre gyérülnek, bizonyos vidékekre nem (pl. Felső-Marosmente) vagy szórványosan (pl. székely Mezőség) jutottak el. Végül az is megállapítható, hogy némely faluban, sőt egész kistájon, az Alsó-Nyárádmentén –

¹⁹⁰ Gazda 1998, 145, Haáz 1993, 76.

¹⁹¹ Gazda 1998, 196.

¹⁹² Saját gyűjtésünkön kívül felhasználtuk Haáz Sándor színes képeit: Gazda–Haáz 1998, 112–149.

általában a kevésbé székelyes vidékeken – a harisnyaviselés ekkor már megszűnőben volt, helyette a priccses nadrágot kezdték viselni.

4.6. Kalendáriumi szokások (A tavaszi zöld ág)

A magyar kalendáriumi szokások táji tagolódásának rendszerezése az ezután elvégzendő feladatok közé tartozik. Tátrai Zsuzsanna véleménye szerint a kalendáriumi szokások elterjedési területe nagyjában-egészében megfelel a népzene kutatásban megállapított dialektus területeknek: Dunántúl, Felföld, Alföld, Erdély, Moldva. E nagytájak szerint táblázatban szemlélteti a kalendáriumi szokások táji tagoltságát, de nem utal az adott dialektusterületen sem az elterjedtség mértékére, sem a szokások változataira.¹⁹³ Ez lehetetlen is minden vidékre kiterjedő alapos gyűjtés nélkül. Összesítésében szerepelnek a következő, Erdélyben általában ismert ünnepi szokások is: karácsonyi kántálás, betlehemezés, István-, János-névnepköszöntő, aprószentek napi vesszőzés, újévköszöntés, farsangi alakoskodás, farsangi vénlánycsúfolás, húsvéti locsolás, májusfaállítás. Azért utalunk éppen ezekre, mert ezeket Marosszék régióban is gyakorolták, illetve napjainkban is gyakorolják.

Véleményünk szerint e kalendáriumi szokások változatait fel lehet használni a régió sajátosságainak megragadásában és a mikrorégiók behatárolásában.¹⁹⁴ A Közép-Erdélyre kiterjedő kalendáriumi szokásgyűjtésünk alapján bármelyik fenti szokás változatait lehetne elemezni, mégis egyet ragadunk ki közülük: a májusfaállítást. A májusfaállítás Moldván kívül minden dialektus területen ismert, általános magyar (és tegyük hozzá: európai elterjedésű) népszokás. A májusfa a természet újjászületésének szimbóluma, a májusi-pünkösdi ünnepkör történelmi kapcsolatai következtében egyaránt tükrözi a természet ciklikus változásaihoz fűződő mágikus-praktikus elképzeléseket és a naptári év egyházi, vallási mozzanatait. A májusfa állításának napja a magyar nyelvterület legnagyobb részén május elseje, de pünkösdi napján is állítottak májusfát, sőt a Székelyföldön húsvét hajnalán is.¹⁹⁵

„Székelyföld” itt éppen Marosszéket jelöli, mert ebben a régióban szokásos a *májusfa* és a *pünkösdi virágozás* mellett a *húsvéti zöld ág* állítása is.

A 19–20. század fordulóján a tavaszi zöld ágat általában nagyleányok tették a nagyleányok tornácára, kapujára szerelmi ajándékként, utóbb sokfelé már csak a fiatalabb fiúk, fiúgyermek kislányoknak, leánygyermeknek. Sőt a húsvét, illetve virágvasárnap általánosabb szokásalkalom, mint május elseje vagy pünkösdi. A húsvéti zöld ág: fenyőfa. A

¹⁹³ Tátrai 2002, 317-339.

¹⁹⁴ Ezzel kapcsolatban a Sóvidékről: Barabás 1998.

¹⁹⁵ Németh 1980, 506-507.

májusfa kizöldült magas lombos ág, amit szintén szerelmi ajándékként vittek a legények a leányoknak illetve a rokonok egymásnak. A pünkösdi virágozás abból állt, hogy a legények lombos ágakból bolthajtást készítettek a leányok kapujára s azt (általában lopott) virágokkal, virágcsokrokkal díszítették.

A fentiek alapján a következő *tavaszi zöld ág* változatokat lehet megkülönböztetni:

1. húsvétkor fenyőhegy, tető,
2. húsvétkor fenyő oldalágak
3. húsvétkor bokréta, bolthajtás
4. virágvasárnap fenyőágak, bokréta
5. pünkösdi virágozás
6. május elsején májusfa.

E változatok gyűjtőpontjait térben elhelyezve azt látjuk, hogy régióinkban a húsvéti fenyőág állítása a legáltalánosabb szokásforma (1, 2, 3 változat). A Sóvidéken, a Kis-Küküllő és a Nyárad felső folyása mentén inkább a fenyőhegy, lennebb az oldalág dominál. A bokréta és a bolthajtás a Maros mentére jellemző, szinte elválasztja egymástól az egykori széki és vármegyei falvakat. A virágvasárnapi szokásalkalom csak a Felső-Maros menti falvakra jellemző. Ugyanígy, a pünkösdi virágozás csak a székely mezőségi falvakra, illetve egy-két partiumi településre. Végül a májusfa állítása sűrűbben a régió Udvarhelyszék felöli oldalán és a Mezőség felé jelentkezik, de szórványosan másutt is. (A tavaszi zöld ág állításának változatait és szokásalkalmait a VI. térképlap szemlélteti).

Marosszék régió tavaszi zöld ág állításának sajátossága akkor válik még szemléletesebbé, ha a szomszédos régiókkal összehasonlításban vizsgáljuk. Az említett gyűjtésünk alapján a Marosszékkel szomszédos udvarhelyszéki és gyergyói falvakban a májusfa szokásos; a Kis-Küküllő Marosszéken kívüli szakasz mentén a májusfa, a Mezőség bizonyos részein a májusfa.. Ezt igazolják egyébként más gyűjtések, szakirodalmi adatok is.¹⁹⁶ A Mezőség észak-keleti részén, a szászok lakta vidékek szomszédságában a magyar falvakban is pünkösdi a zöldágállítás alkalma, akárcsak a segesvárszéki és Kis-Küküllő vidéki szászok szomszédságában. Pozsony Ferenc kutatásai alapján az erdélyi szászoknál egységesen elterjedt volt a pünkösdi virágozás.¹⁹⁷

Marosszéket tehát májusfát állító és pünkösdkor zöldágazó régiók veszik körül. A határsávokban többféle szokásalkalom és szokásforma élt egyidejűleg. A szokásalkalmak és szokásformák ugyanakkor egy-egy kisebb egységre, mikrozonára is jellemzőek pl. bokrétás Marosmente, virágvasárnapos Felső-Marosmente, pünkösdi virágozó székely Mezőség. Ezek

¹⁹⁶ Horváth 1971, 120, Kós 2000, 248.

¹⁹⁷ Pozsony 1997, 176.

a mikrozonák viszont a régió külső szélét, peremét alkotják, belső magjára a húsvéti fenyőág állítása jellemző. Húsvét ünnepe (a virágvasárnapot is ideértve) itt magához vonzotta a tavaszi újjászületés ősi, egyetemes szimbólumát. Ebben áll a régió sajátossága.

4.7. Vásárok, vásárkörzetek

A városoknak évszázadokig fontos szerepük volt egy-egy település vagy vidék gazdasági és társadalmi életében. Az egykori Marosszék két városa – Marosvásárhely és Nyárádszereda – nevében hordozza vásáros hely jellegét. Nyárádszereda neve a szerdai törvénykezési naptól származik, amely egyben vásárnap is volt, és azóta is szerdán tartja hetivásárait.¹⁹⁸ Marosszéken kívül, de közvetlen közelében feküdt a harmadik 'vásáros hely' nevű település, Balavásár. Torda vármegyének a minket érdeklő felső kerületében Szászrégen városának és vásárainak alakult ki több kisebb-nagyobb tájat egybefogó vonzaskörzete.

Egy-egy vidék vagy kistáj körvonalait jelzi, hogy lakói melyik vásárra vitték eladni állataikat, terményeiket, kézműves termékeiket, hol szerezték be a szükséges árukat, a fiatalok hová jártak szórakozni, ismerkedni. Egy-egy nagyobb vásáron áruik, viseletük, beszédjük alapján jól elkülönültek a más-más vidékiek. A vásárokon, az áruk cseréjével a kommunikáció, a települések, falucsoportok közötti ismerkedés is megtörtént. A 19. század végi leírások a marosvásárhelyi fapiacról jól illusztrálják ezt a változatosságot.¹⁹⁹

A vásárok a táji-ökológiai, foglalkozásbeli, stb. különbségeknek megfelelően szinte kijelölték egy-egy település vagy falucsoport sajátos helyét a régióon belül. Így a vásároknak, sokadalmaknak különböző nagyságrendű körzetei alakultak ki.

A sóvidéki gazdák állataikat a parajdi, korondi és etédi vásárokbá vitték eladni, de jutott belőlük Balavásárra és a nyárádmenti székelyhodosi vásárba is. A Kis-Küküllőmente falvai Makfalvára és Erdőszentgyörgyre jártak vásárba, de beletartoztak Nyárádszereda vonzaskörébe is. A balavásári nagyvásárokon találkozott a Kis-Küküllő, Nagy-Küküllő, a Nyárádmente és a Sóvidék népe, sőt a távolabbi Mócvidék román és Segesvár környékének szász népe is. Itt nagy keresletnek örvendtek a segesvári szász mesterek (segesvári posztó, szöttes, segesvári láda) termékei.²⁰⁰ A szászrégeni vásárok vonzaskörzete kiterjedt a gabonatermelő Mezőség keleti peremére, a Marosmentére, gabonát és állatot előállító, a szőlő-, gyümölcs- és zöltségtermesztő Régen környéki falvakra, az erdő- és fa kultúrájú Görgény völgyére és a hegyi legelőkön nevelt állatokban bővelkedő Felső-Marosmentére. Sőt

¹⁹⁸ Kós 1976, 366-371.

¹⁹⁹ Gergely 1866.

²⁰⁰ Tar 1978, 178-186.

ide jártak a Nyárádmente Régenhez közelebbi falvaiból (pl. Jobbágytelkéről is). A helybéli mesteremberek közül a bőrművesek termékei voltak a legkeresettebbek. Kisebb hatósugarú, kistáji jellegű volt a nyáreleji vécsi vásár, amely árucserre jellege mellett a környékbeli magyar és román fiatalság ismerkedési és szórakozási alkalma volt.²⁰¹ Hasonló jellegű volt a görgényszentimrei, szintén nyáreleji leányvásár is, főleg a Görgény-völgyi elszórt hegyi településeken élő románok találkozási és párválasztási alkalma.

A marosszéki Mezőség falvai a mezőbándi vásárokon értékesítették terményeiket, főleg a gabonát és állataikat. Ősszel akkora gabonavásárokat tartottak, hogy ezer véka búza is gazdát cserélt egy-egy szombati heti vásáron.²⁰² Gabonával és állattal ezek a falvak a marosvásárhelyi heti piacot is rendszeresen felkeresték.

A nyárádszeredai nagyvásárok az egykori Marosszék keleti felének, sőt tágabban négy-öt ökológiai kistájnak és kultúrának voltak találkozási alkalmai. A szép fehér marháért és a székely parlagi lóért pedig messzi vidékekről felkeresték. A sóvidéki falvak sót és cserépedényeket hoztak, a felső-nyárádmentiekkel együtt sajtot, túrót, az erdőövezetből szenet, gerendákat, szekereket, szövőszékeket, a dombvidékről gyümölcsöt, szalmakalapot, murokországból zöldséget. Négy város mesteremberei – a marosvásárhelyi csizmadiák, a régeni szűcsök, a segesvári kalaposok és a székelykeresztúri szítások – hozták el rendszeresen termékeiket.²⁰³

A vásároknak kistájak, vidékek és a nagyobb régiók életében betöltött integráló szerepét a marosvásárhelyi napipiac, hetivásár és országos vásár vonzáskörzete, kiválóan szemlélteti.²⁰⁴ A 19–20. század fordulóján Marosvásárhely napi piacának vonzáskörzetét azok a környékbeli falvak alkották, ahonnan gyalog hozták be 8–10 km távolságról terményeiket, élelmiszereiket (Marosszentgyörgy, Nagyernye, Jedd, Koronka, Kakasd, Marosszentkirály, Maroskeresztúr, Udvarfalva, Marosszentanna stb.) A heti vásárookra már rendszerint szekérrel jöttek, legtávolabbról (kb. 40 km) félnapi szekerezéssel értek el a vásárba. Ebből a megyényi vonzáskörzetből mindent hoztak, amire a városlakóknak rendszeresen szükségük volt: murokországi friss zöldséget; Szászrégen környékéről hagymát; a Mezőségről gabonát és állatokat, a Nyárádmentéről gyümölcsöt; a havasalji, sóvidéki, nyárádmenti, küküllőmenti falvakból fát, szenet, gyapjúholmit, kézműves termékeket. A környékbeli vásározók mellett a városbeliek megkülönböztették a *székelyeket*, akik a *havasalji falvakból* a fát hozták szerintük, a *mezőségi románokat*, a Régen környéki *szászokat*.

²⁰¹ Zsigmond–Palkó 1996, 315-318.

²⁰² Petelei 1998, 66-85.

²⁰³ Kós 1976, 366-371.

²⁰⁴ Keresztes 1996, 61-63.

Az országos vásárok vonzáskörzete két – három megyényi területre is kiterjedt, egy – két napi szekerezés kellett az út megtételéhez. Ez a vonzáskörzet magába foglalta Székelyudvarhelyt, Gyergyószentmiklóst, Segesvárt, Medgyest, Dicsőszentmártont, Marosludast, Nagysármást, Mócsot, Tekét és környező vidéküket. Erdélyben ekkor (betűrendi sorrendben), Bánffyhunjad, Beszterce, Dés, Déva, Kézdivásárhely, Kolozsvár, Sepsiszentgyörgy mellett Marosvásárhelynek volt legjelentősebb vására.²⁰⁵

A napi piac vonzáskörzete kialakította a város körüli kistáját, a hetipiac vonzáskörzete hozzájárult a régió kialakításához és jelezte azt is, hogy Marosvásárhely vonzáskörzetében több vidék és etnikum találkozik. Országos vásárainak vonzáskörzete alapján Közép-Erdély legjelentősebb vásárhelye lehetett.

A vásárokkal összefüggésben jól kirajzolódnak a régió ökológiai, foglalkozás- és életmódbeli övezetei. Régióink ebből a szempontból sokszínű és mégis összetartozó, egymást kiegészítő: *Európa kicsinyben* – parafrázálhatnánk a Kárpát-medence egészére használt megállapítást. A Görgényi-havasoktól és benne a marosszékiek *szent hegyétől*, a Bekecstől domborok húzódnak három folyó völgy között az egykori nagy mezőségi tavakig, tógyepükig. Mindenik földrajzi és ökológiai övezet kialakította életmódbeli sajátosságait. Sóvidéken a só és az agyag mellett a fa és az állat volt a legfontosabb életmód alakító tényező. Erdő- és fakultúrájú vidék volt Felső-Marosmente, Felső-Nyárádmente, a Kis-Küküllő felső völgye és a Partium is. A folyók közötti dombvidékeken a gyümölcs (vackoros falvak, a marosszéki piros párizs alma hazája), és az állattartás, a folyóvölgyekben a gabonatermesztés és az istállózó állattartás fontos. A Mezőségeen a halászat, a gyékényfeldolgozás is jelentős volt, de a gabonatermesztés az életmód-meghatározó, Murokországban és Szászrégen környékén a zöldségtermesztés. A Kis-Küküllő alsó vidékén, a Középső Nyárádmentén és a szászrégeni dombokon megjelent a szőlőkultúra is.

4.8. Falucsúfolók, falusorolók

A falucsúfolók tréfás-humoros népköltészeti alkotások, anekdoták, rigmusok, szólásmondások, egy-egy közösségre találó vagy kitalált megnevezések, jelzők. Az európai és magyar folklórban is széles körben elterjedtek.²⁰⁶ A falucsúfolás szokásának különösen nagy hagyománya volt a székelység körében és ott napjainkban is élő gyakorlat.²⁰⁷ Érvényes mindez Marosszék régióra is.

²⁰⁵ Dankó 1982, 496-504.

²⁰⁶ A falucsúfolókról Gunda 1989 további irodalommal.

²⁰⁷ Duka 1995.

Az alábbiakban csupán abból a szempontból vizsgáljuk a falucsúfolókat, hogy mennyiben segítenek a kistáji hovatarozásban. Egy-két nemzedékkel ezelőtt az egyes emberek és közösségek kommunikációs tere addig terjedt, ameddig befogta a falucsúfolók hálózata. Az volt az ismert világ, amelyben minden falunak lehetett sajátossága, mássága beszédben, viseletben, foglalkozásban, mentalitásban, szokásokban és sok egyébben. A falucsúfolók elhatárolták egymástól a szomszédos vagy távolabbi falvakat, de a nagyobb egységben – ez lehetett egy-egy kistáj, vidék vagy még nagyobb hatósugarú terület – újból egyesítették azokat. Mindezek alapján jól kirajzolódik egy-egy kistáj falucsúfoló térképe.

Az egész régióra kiterjedő gyűjtésünkéből a terület nyugati „nem székelyesnek” tartott részéből veszünk sorra néhány mikrorégiót mintaként és csak egy-két falusorolót a keleti feléből, a teljes repertoár meghaladná dolgozatunk kereteit.

A marosszéki Mezőségeen leginkább foglalkozásuk és életmódjuk szerint látták el csúfolódó jelzővel a kistáj falvainak lakóit. A csittszentivániak *halasok*, mert a Maros mellett laknak és halásznak. Egykor *kendereseknek* hívták, mert a környező falvak az ő határukban áztatták a kendert a Marosban. A panitiak *átalvetősök*, mert kevés áruval is a vásárhelyi piacra szaladtak. Mezőbergenye *túrós* Bergenye, mert sok juhot tartottak. A mezőfeleiek *szatyrosok*, a ménesiek *lábtörlősök*, mind a szatyrot, mind a lábtörlőt a tavak mellékén termő gyékényből fonták. A sámsondiakat *seprűsöknek* csúfolták, mert cirokból sok seprűt készítettek. A kölpényiek *vackorosok*, náluk abból volt bőven, a mezőbándiak viszont azért *nagypipások*, mert egykori kisnemesei különösen szerettek füstölni. Ez utóbbi nem egyszerűen tréfás jelző, hanem szemléletbeli, értékítéletbeli másságot is kifejez. Ezek sorában hadd említsük tovább azt, hogy a bergenyieiek magukat *nemeseknek* tartották, de őket a környékbeliek *úrhatnámoknak*. A panitiakat a csittszentivániak *zöldkalaposoknak* csúfolták megőrzött népviseletük miatt, ők viszont a szentivániakat *úri cifráknak*, akik nem adnak semmit a gazdaságra, csak bútorokra és ruhákra. Kövesdet *koldus* Kövesdként emlegették, sok szegény ember lakott ott. A szabédiakat kisebb határuk, gyengébb termőföldjük miatt a szomszédos sámsondiak, madarasiak *félvékásoknak* csúfolták. Jellemző egy-egy falucsúfoló más-más magyarázata, megítélése. A bándiak szerint azért kapták a *perjés Bánd* gúnynevet, mert a mezőségi tavak környékén égették a nádat és perje szállt a levegőben, azt látták a szomszéd falusiak. Azok szerint viszont a bándiak régebb szalmával tüzeltek, mert nem volt fájuk és a szalma maradékát, perjéjét kiöntötték az útra. A jó gazda hírében álló madarasiak szerint azért *perjések* a bándiak, mert a búzavetésük tele van gyommal, perjével. A panitiak minden környékbeli falunál előbbrevalónak tartják magukat, ezért csúfolják őket ezzel a megszólítással: *Előre, panitiak!* Ritkán, de még mondják a három szomszéd faluról:

Harcó, Kövesd, Madaras,

Mind a három tyúkszaras.

A madarasiak viszont, akik jó táncosok, így csúfolták a feleiek táncát:

Úgy táncolnak Felébe,

Mind a kanál a lébe!

Hasonlóképpen a Szászrégen és Marosvásárhely közötti Lapos-Marosmente térképét is megrajzolhatjuk falucsúfolókból. Marosszentgyörgyöt *Cigányszentgyörgyként* ismerték. Az ernyeiek *dinnyefosók*, itt természetették a vidéken a legtöbb sárgadinnyét. A pókakeresztúriak *almarágók*. Abafáján sok volt a molnár, a szomszéd falvakban azt mondták: *Ha molnár kell, menj Abafájára! Ha asszony kell, menj Körtefájára!* Ennek némileg ellentmond, hogy Vajdaszentiványban azt tartották: *Aki Körtefájáról nősül, a nyomorúsággal fog kezét.* Az egész vidéken ismert a gernyeszegi leányokról szóló rigmus:

Gernyeszegi liánysereg,

Márciusban mind megbereg.

(bereg = juhok-kosok párosodása). A környéken a vajdaszentiványiak tartották magukat a legkülönbnek, nem házasodtak össze sem a körtefájiakkal, sem a gernyeszegiekkel, sem a sárpatakiakkal. A sárpatakiakra több jelzöt is ragasztottak: *vaskalaposok*, mereven ragaszkodnak véleményükhöz, *bicskások*, szerettek verekedni, *priccsesek*, elhagyták a harisnyát, *priccses posztónadrágban* jártak, ellentétben a pókaiakkal, akik *harisnyások*. A sáromberkiek viszont *úrhatnámok*, *nyírotthajúak*, nem szeretnek dolgozni. A marosjáraiak *nemeseknek* tartották magukat s ezt a környékbeli tréfásan szokták emlegetni. Annak már kevésbé volt tréfás íze, hogy a körtefáji az *festumos* nép (számító, magánakvaló). Ugyanezt tartották a petelei szászokról is.

A Felső-Maros menti falvak lakói a havasolásban, az erdőkitermelésben létrejött munkamegosztás szerint csúfolták egymást. A magyaróiak *szurkosok* és *fuszulykások*, ők vágják le a fát és hordták ki az erdőből; a holtmarosiak *poloskás barakklakók*, ők a vágtereken osztályozó munkát végeztek; a disznajóiak *fűrészporosak*, *deszkaszaguak*, ők a fűrészüzem rönkterein dolgoztak; a marosvécsiek *krampácsolók*, ők a gyártelepi iparvasutakat építették és kezelték.²⁰⁸

Az alsó-nyárádmenti Murokország határait aszerint is meg lehetne vonni, hogy melyik falu milyen zöldséget termelt nagyobb mennyiségben, illetve, hogy mit tartottak egymásról a környékbeli falvak lakói. Luka- és Ilencfalva *murkos*, Lőrincfalva *paradicsomos*, Szentmiklós és Csiba *káposztás és retkes*, Teremeújfalva *salátás*, Karácsonyfalva és Folyfalva úgy általában *piacozó és kupeckedő*. Hagymásbodon már csak a nevében *hagymás*. Fintaházának és

²⁰⁸ Zsigmond 1978, 214.

Cserefalvának nincs megkülönböztető neve, de ők is *zöldségesek*. A szomszédos somosdiak viszont már nem: ők *tojásosak* és *tejfelesek*.²⁰⁹

Nyárádszereda környékén a nyomátiak és a szövérdek *vackorosok*, a harasztkerekiek *gyékényesek*, a szentgericeiek *kacrosok*, (a szőlőmetsző kacorkéssel verekedtek), az ehediek *baglyok* (még éjjel is dolgoznak), az adorjániak *kakukkfalviak* (korán munkába indulnak) az ákosfalviak *úrhatnámok* és *cseréppipások*, a backamadarasiak *vékonybelűek* és *cifragúnyájúak* (a ruhára költik a pénzt, nem élelemre). A nyárádszentannaiak piacozók, náluk a szerdát, a nyárádszeredai vásár napját *szentannai vásárnapnak* hívják, ünneplő ruhában mennek a vásárba és az egész napot ott töltik.

A falucsúfolók sorát tovább lehetne folytatni. Még csak két példát: A felső-nyárádmenti katolikus Szentföld falvai a csúfoló szerint:

Kosárkötő Remete,
Seprűkötő Köszvényes,
Barátszarta Mikháza,
Kúdús Deményháza,
Bolond Búzaháza.

A második példánkban a falusoroló egybefogja a Kis-Küküllő forrásvidéke tágabb térségének falvait:

Kevély Etéd, cifra Küsmőd,
Pokolba bépadolt Siklód,
Nyirgi-nyargaló Sófala,
Sónyaló Parajd,
Szúnyogszárnyú Szováta,
Szuszékdöngető Várad,
Kerékfalazó Kibéd,
Csiporpuvasztó Makfala,
Atosfala, Szentistván
Kicsi csupor, nagy kanál,
Szotyorba szaró Szolokma.

²⁰⁹ Barabás 1999, 126-139.

5. Összegzésképpen

A településtörténeti, nyelvjárási és néprajzi jelenségek fenti rendszerét figyelembe véve meghatározható a néprajzi Marosszék kulturális régió és belső tagolódása.

A Maros két oldalát védő székelyek földje, a későbbi Marosszék területileg beékelődött a már kialakult erdélyi vármegyei közigazgatási rendszerbe. Több oldalról vármegyei terület vette körül és bizonyos részein eredetileg is mezőségi nyelvjárást beszélő magyarok éltek. A történeti Marosszék székelyei katonai szerepükben, rendi tagozódásukban, székely mivoltukban ugyanúgy éltek, mint a székelység zöme. Különösen szorosán kapcsolódtak a szomszédos Udvarhelyszékhez a nemzetségi letelepedés, településszerkezet, földrajzi-ökológiai adottságok, később a felekezeti megoszlás és a társadalomszerkezet szempontjából. A későbbi századokban életmódbeli, társadalmi és etnikai viszonyaiban Marosszék a szomszédos vármegyékhez kezdett hasonulni, főleg a velük érintkező nyugati részein. Ez az egységesülés a 19. század második felében felerősödött, amikor közös közigazgatási egységbe került Marosszék és Torda vármegye keleti része. Az egységesülésben jelentős integráló szerepe volt a megyeszékhelynek, Marosvásárhelynek, a „székely fővárosnak”.

Körvonalazható a történeti Marosszéknél szélesebb hatósugarú régió, nagyjából megyényi terület, ahol az ökológiailag változatos tájakon kialakulhatott a szakosodott vidékek, falvak és életformák egymást kiegészítő rendszere. Ez a régió magában foglalta a történeti Marosszék területét mint központi magot, de idekapcsolódtak a marosmenti, „vármegyei”, többségükben magyar lakosságú falvak Szászrégentől délre és északra, valamint a Kis-Küküllő völgyének egykori udvarhelyszéki és vármegyei falujából is jó néhány.

A régiónak a vármegyei egységesítés után nem alakult ki sajátos néprajzi neve, bár Bartók Béla és Kodály Zoltán gyűjtései idején eléggé elterjedt a *maros-tordai* megjelölés. Inkább a *maroszéki* elnevezés maradt általános. A népi kultúrában rögzültek a maroszéki sajátosságok, mint ahogy szó volt róluk a csűrök, a kapuk, a harisnya, a szokások kapcsán, amelyek mellett más jellemzőket is számba lehetne venni. Ezek közül legismertebb a táncművészet volt, hiszen a maroszéki forgatók változatait messze vidékeken *maroszéki*ként ismerték, akárcsak a hozzá kapcsolódó táncdallamokat.²¹⁰

A román szakirodalom a néprajzi tájak zonális felosztásában *marosi zónaként* jelöli az egykori Marosszéket és a marosmenti falvakat Szászrégenig; a Görgény-völgyieket és felső-marosmentieket *görgényi zónaként*. Ez a zónabeosztás inkább a román népi kultúrára alapoz, de hangsúlyozza a román–szász–székely együttélés nyomán kialakult közös vonásokat és a

²¹⁰ Erről bővebben Seprődi 1974, 143-155, Pávai 1984, 69-88, Breuer 1984, 97-105, Martin 1990, 440-442.

szomszédos vidékek befolyását is. Az említett zónák mellett a Székelyföldön (Secuimea) megkülönbözteti még Udvarhely, Csík, Gyergyó és Kovászna zónát. A mezőgazdaságra kevésbé alkalmas területet és a székelyeket a Nyugati-Érchegységhez és a mócokhoz hasonlítja, akiknek állandóan úton kellett lenniük a hiányzó élelmiszerek megszerzésében.²¹¹

A zóna nemzetközi terminus a magyar szakirodalomban nem terjedt el, nem vált közhasználatúvá, bár történt erre javaslat.²¹² Marosszék esetében a zóna fogalom és a hozzá kapcsolódó többi megnevezés (makrózóna, mezozóna, mikrozoná, reliktumterület, integrált zóna, kontakt zóna) segíthet a régió sajátosságainak megragadásában. Különösen ez utóbbira, a kontakt zóna terminusra gondolunk, amely karakterisztikus zónák közötti átmeneti terület. Marosszék régió sajátosságai úgy alakultak, hogy néprajzi-kulturális értelemben kontakt zónává vált a vármegyei területek és Székelyföld között, a nyugat-erdélyi (mezőségi) magyarság és a kelet-erdélyi magyarság (székelyek) kultúrája között. Az etnikai sokszínűség tekintetében kontakt zóna egyrészt a mezőségi valamint a Görgény-völgyi románság felé, másrészt a Régen környéki, valamint a Segesvár vidéki és Kis-Küküllő menti szászok néprajzi vidékeivel állott kapcsolatban.

A felekezeti megoszlás tekintetében hasonlóképpen kontakt zónának, átmeneti területnek tekinthetjük a római katolikus keleti székelység (konkrétabban: a szomszédos Udvarhelyszék havasalji katolikus fele és Gyergyó vidéke) és a protestáns többségű nyugat-erdélyi vidékek (konkrétabban: a szomszédos Mezőség és a Kis-Küküllő mente) között. A felekezeti határ a Marostól indult (Marosszentgyörgy, Székelykál, Iszló), kettévágta a Nyárádmentét, a Sóvidéket, Kis-Küküllő vidékét, kialakítva egy-egy olyan jellegzetes kistájat mint a katolikus Szentföld és Partium vagy a református Marosmente, Murokország vagy Patakmente. A római katolikus és református határ mentén – a felekezeti kontakt zónában – unitárius falusor húzódott Szabédtól, Nagyernyén át Csokfalváig, Raváig és Böződig, a Középső-Nyárádmentén alkotva jellegzetes szokáskultúrájú falucsoportot (Szentgerice, Szentlászló, Szentháromság, Gálfalva, Szentmárton, Vadad). A régió több vidékén a felekezeti sokszínűség jellemző, a történelmi magyar egyházak tagjain kívül jelentős számú ortodox és görög katolikus hívő élt, különösen a régió nyugati felében. (A kutatópontok magyar lakossága felekezeti megoszlásának arányait a III. térképlap szemlélteti).

A kontakt zóna jellege abban is megmutatkozott, hogy a régió mind a nyelvjárás, mind a lokális identitás és más sajátosságok tekintetében két domináns mezozónára, alrégióra, egy nyugati-mezőségiésre és egy keleti-székelyesre tagolódott. A nyugati mélyen benyúlt az egykori székely szék területére, a keleti egyre kisebb területére húzódott vissza. A két alrégió

²¹¹ Butură 1989, 18-35.

²¹² Barabás 1980, 23-41.

(mezozóna) határa délről-északra haladva Nagykend–Erdőszentgyörgy–Nyárádszereda–Jobbágytelke vonalánál húzódott.

A nyugati (mezőségies) és a keleti (székelyes) mezozóna elkülönülése nemcsak a fentebb számba vett kulturális jelenségek alapján rajzolódik ki, hanem egzaktabb módon, a Magyar Néprajzi Atlasz térképeinek számítógépes vizsgálatából is. A magyar nyelvterület nagy, közepes és kisebb régióinak számítógépes meghatározása során csoportosították azokat a településeket, amelyek az azokat jellemző kulturális jelenségeket illetően leginkább hasonlítanak egymásra (klaszteranalízis). A fő tömbtől először az erdélyi települések váltak le, jelezve hosszú történelmi függetlenségüket és késői polgárosodásukat. Azután több csoportosítási menetben együtt maradtak, csak a 17. lépés után alkotott az addig egységes Erdély két csoportot. „A Székelyföld (és Bukovina) a Maros középső folyásától keletre egy nagyjából észak-déli vonal mentén válik el Erdély nyugati részétől. Ez a vonal nem követi a történelmi határokat, mert Maros-Torda és Kis-Küküllő megyéket kettévágja. A földrajzi határokat is csak annyiban, hogy mind a Maros, mind a Küküllő menti falvak esetében a magasabban fekvő falvak kerültek a kelet-erdélyi régióba.”²¹³ A még részletesebb csoportosítás során a nyugat-erdélyi régió két csoportra bomlott, az egyik a Szamos völgyi, a másik a Maros völgyi településeket fogta össze. A kelet-erdélyi régióban három csoport különült el, az egyik Csík-Gyimes és Gyergyó, a másik Háromszék, Kászon és az Olt mente falvai, a harmadik Udvarhelyszék és Marosszék keleti fele.²¹⁴ A számítógépes elemzés eredményeinek értékelésekor figyelembe kell vennünk a kutatópontok viszonylagos távolságát (a minket érdeklő területen 40–50 km) és azt is, hogy a Néprajzi Atlasz kérdései közül olyan, a kulturális tagolódás szempontjából fontos témák kimaradtak, mint a néptánc, népzene. Mégis úgy véljük: az árnyalatokban lehetnek eltérések, de a végeredmény meglepően hasonló.

A fentiek alapján még jobban kidomborodik a néprajzi Marosszék kontakt, átmeneti zóna jellege. Tágabb összefüggésben kulturális régióink mint átmeneti zóna elválasztja és egyben összeköti az erdélyi magyarság északnyugati és délkeleti csoportjait.²¹⁵

A népi tájszemlélet és lokális identitástudat „mértékegysége” viszont nem a megyényi terület, a régió, hanem annál jóval kisebb; vidék vagy kistáj nagyságrendű. Régióinkban ezek karakterisztikusak, jól megkülönböztethetőek és máig közhasználatúak: Sóvidék, Küküllő vidéke, Nyárádmente, Marosmente, (marosszéki, székely) Mezőség. Megkülönböztetésüket, nevüket a sajátos altalajkincsről, a három folyóvölgyről és a domborzati formáról kapták. Ez az öt kistájból álló rendszer az egész régiót magába foglalja.

²¹³ Borsos 2001, 50.

²¹⁴ Uő. 2002b, 56-57.

²¹⁵ Paládi–Kovács 2003b., 60.

A népi tájszemlélet a még kisebb egységekként a sajátosan összetartozó falucsoportokat nevezi meg: fekvése, holléte alapján a Felső Maros mentét, Bekecsalját, vallása alapján Szentföldet, történelme alapján Partiumot, foglalkozása alapján Murokországot.. Vagy azokat, amelyek valamiben különböznek. Így alakult ki a kistáji *alföldiek, felvidékiek, vizen túliak, lentiek* stb. falucsoportja vagy az adott csoporton belül a falucsúfolók, falusorolók megjelölte másság (*halasok, perjések, túrósök, vackorosok, kacrosok, sónyalók, szuszékdöngetők* stb.).

Régióink kistájaira is érvényes, hogy a népcsoport egésze 2 –5 faluból álló egységekre tagolódik, s ezekből mint sejtekből épül fel az egész.²¹⁶

A kalendáris és dramatikus népszokások gyűjtése és kutatása során, a fentiekre alapozva a néprajzi Marosszék régióban a következő vidékeket és azokon belüli kistájakat, mikrorégiókat különböztettük meg:

- 1 Marosszéki vagy székely Mezőség. Néprajzi szempontból nem tagolódik kisebb, jellegzetes mikrorégiókra.
- 2 Marosmente. Legalább három mikrorégióból áll:
 - 2.1 Vásárhely környéke, vidéke. Egykori marosszéki falvak Marosvásárhely közelében, piaci vonzáskörzetében. Integrált mikrorégió.
 - 2.2 Tulajdonképpen Marosmente (Lapos Marosmente). Az egykori vármegyei marosmenti falvak Szászrégentől délre, a Mezőség széliekkel együtt.
 - 2.3 Felső – Marosmente. A marosmenti magyar falvak csoportja Szászrégen és Déda között, a Görgény völgyiekkel együtt.
- 3 Nyárádmente. A Nyárád völgyében legalább három mikrorégiót lehet megkülönböztetni:
 - 3.1 Alsó – Nyárádmente, benne Murokország és környéke. Integrált mikrorégió.
 - 3.2 Középső – Nyárádmente. Ákosfalva és Nyárádszereda közötti falvak. Jellegzetesen protestáns (református, unitárius) karakterű kistáj.
 - 3.3 Felső – Nyárádmente – benne a karakterisztikus, katolikus Szentföld és a református Bekecsalja.
- 4 Küküllő vidéke. Ezen a vidéken két kisebb egység körvonalazható:
 - 4.1 Alsó – Küküllő vidéke. Balavásár és Erdőszentgyörgy közötti protestáns falvak és a székely Partium római katolikus falvai.
 - 4.2 Felső – Küküllő vidéke. Erdőszentgyörgy és Sóvárad közötti falvak és a Patakmente települései.
- 5 Sóvidék.

²¹⁶ Barabás 1989, 5.

Karakterisztikus kistáj a Kis – Küküllő forrásvidékén, az egykori Marossszék és Udvarhelyszék határán. A néprajzi jelenségek viszont nem a közigazgatási határokon válnak el, így nem indokolt marossszéki és udvarhelyszéki Sóvidéket megkülönböztetni. (A Marosszékkal határos néprajzi tájakat és a régió belső tagolódását a II. térképlap szemlélteti).

III. A MAROSSZÉKI FARSANGI DRAMATIKUS SZOKÁSOK ÉS NÉPI SZÍNJÁTÉKOK RENDSZERE

1. A maszkos alakoskodás alkalmi és színterei

A maszkos alakoskodásnak Maroszáéken több neve van: a nyugati-mezőségi felében *fársángolás*, a keleti-székelyes részében *maszkurázás*, valamint ezek alakváltozatai (farsángolás, muszkurázás). A Küküllő alsó vidékén elterjedt a *batykózás*, néhány faluban pedig a *bakusozás* megnevezés. A maszkos alakoskodó neve ezek szerint: *fársáng*, *maszkura*, *batykó*, *muszkura*, *bakus*. A *fársáng* és *batykó* esetében az alak nevét mint utónevet használják egy-egy maszkos játék megnevezésére: pl. *lovas fársáng*, *bikás fársáng*, *betyáros fársáng*, *lakodalmas batykó*, *halottas batykó*. A *maszkura* és a *bakus* esetében a játékra utaló kéttagú nevének nem használatos. Mind a *maszkurák*, mind a *fársángok* lehetnek szépek és csúnyák, általános a *szép fársáng*, *csúf fársáng* megkülönböztetés a farsángoló vidékeken. Az is gyakori, hogy nemcsak az alakoskodót nevezik *fársáng*nak, hanem magát a dramatikus szokást, játékot is: Mezőkölpényben *szép fársáng*nak, Mezősámsondon *fehér fársáng*nak, Kibédén *fársáng*nak. (A farsangi maszkos játékok és alakoskodók megnevezésének térbeli rendszerét a VII. térképlap szemlélteti.)

E megnevezésekből is fölsejlik a farsang mint szokásalkalom és a maszkos alakoskodás szoros kapcsolata. Gyűjtésünk alapján a maszkos alakoskodás legfontosabb naptári időszaka Maroszáéken a farsang. Álruhát, álarcot öltetni, abban valahol megjeleníteni, netán *komédiázni* és *figurázni* a recens hagyomány szerint – néhány ritka esettől eltekintve – csak farsang idején illett, szabadott. Más naptári ünnepeken, jeles napokon alig találunk maszkos játékokat. Maszkos alakok egyéb alkalmakkor, más szokások részeként is megjelenhettek, de ezek aránya, jelentősége a farsanghoz képest sokkal kisebb.

Első szembetűnő sajátosságként tehát a maroszáeki maszkos játékok farsangi kötöttségét, alkalmosságát hangsúlyozzuk. Azért fontos ezt hangsúlyozni, mert a Maroszáékkal szomszédos udvarhelyszéki és gyergyói falvakban végzett gyűjtésünk, valamint a szakirodalom alapján²¹⁷ a keleti katolikus székelységben a maszkos alakoskodás nem ennyire farsangi kötöttségű. Más magyar néprajzi tájakon is változatos alkalmakkor gyakorolhatták a maszkos alakoskodást.²¹⁸

²¹⁷ Balázs 1994. 146-148; 1996. 159-167.

²¹⁸ Ujváry 1983, 1988, Barabás szerk. 1992. VIII. 539-556. térkép.

A magyarság szomszédaira tágítva a kört, ismeretes, hogy pl. a lengyel, ukrán, román maszkos szokások, játékok legfontosabb megjelenési, előadási alkalma a téli napforduló ideje, a karácsonyi ünnepekör.

A farsangi idő viszont Marosszéken jóval telítettebb, játékokban gazdagabb, mint az említett szomszédos székely vidékeken, ahol főleg a farsang utolsó napjai jelentették a maszkos alakoskodás alkalmát.²¹⁹ A farsangi idő: a teljes időperiódus, ünnepekör vízkeresztől hamvazószerdáig.

Ezt az időt más néven *fársángi hat hét-ként*, a *hat hétnek*, a *hat hétben* emlegették. Ebben végig a farsangi élet- és világszemlélet érvényesült és ez szabályozta a maszkos alakoskodást is.

A farsangi hat hét kiemelkedő játékszínhelye, játéktere a *fonó*. A fonók vagy guzsalyosok már az őszi betakarítás után, novemberben megkezdődtek. A leányfonókban leányok és legények sokféle (párválasztó, beugrató, testedző, virtuskodó) játékot játszottak a fonóidény kezdetétől fogva. Játékra, táncra kerekedett az asszonyfonók népe is.

Maszkos játékokra a fonóban viszont – néhány kivételtől eltekintve – csak a *fársángi időben* kerülhetett sor, ekkor öltözhetett valamelyik fonó népe vagy bárki más fárságnak, maszkurának. A hat hétben a fonót minden este (szombat és vasárnap kivételével: e két napon nem tartottak fonót) felkereshette egy vagy több farsangoló társaság. Nagy Olga írja havadi gyűjtési tapasztalataira, adatközlőkre hivatkozva: „Fonó és farsang úgyszólván szinonimák.”²²⁰

A marosszéki falvakban a farsangi fonókban élte életét a maszkos alakoskodás a teljes farsangi periódusban. A fonókhoz kapcsolódó megnyilvánulási formája a bekéreztető típusú szobai játékok előadása, a „fonószínház” sokféle változata. A fonóhoz hasonló, de kisebb hatósugarú és jelentőségű asszonyi munkaalkalom volt a *tollutépő kaláka* (tollfosztó). Ezt is rendszeresen meglátogatták a maszkurák. A két tipikusan téli társas összejövetelen kívül házról-házra is járhattak utcabeliekhez, rokonokhoz, ismerősökhöz.

A farsangi hat hét másik figyelmet érdemlő szokásalkalma a *lakodalom*. Számadatokkal bizonyíthatóan Marosszéken is farsangon tartották a legtöbb lakodalmat. Ennek ismeretében meglepő lehet, hogy a farsangon tartott lakodalom mint szokásalkalom a maszkos játékok előadásában nem vetekedhet a fonóval. A nyugati, mezőségi kultúrájú falvakban a lakodalmakban egyáltalán nem szokás maszkos játékok bemutatása. A keleti, székelyes vidékeken főleg az állatmaszkos játékokat szokták a lakodalomban is előadni,

²¹⁹ Orbán 1868. II. 29-30, 110, VI. 291, Vámszer 1959, 313-404, Kardalus 1991, 419-427; 1996, 144-151, András 1996, 137-143, Szabó 1996, 152-156, Csergő 1996, 213-215, Pozsony 1996, 96-136, Barabás 2000, 54-63.

²²⁰ Nagy 1990, 162.

szórványosan halottas vagy lakodalmos játékot is. Előadók egyaránt kikerülhettek a meghívottak vagy hivatlanok közül. A farsangi időszakon kívül a lakodalmakban az álmenyasszony bemutatásának általános szokása, lakodalmi játéka mellett szórványos adataink szerint a nyárádmenti Szentföld néhány falujában a lakodalmak állandó szereplője volt a maszkos *hamubotos*. A hamubotos és más maszkos alakok szintén a szentföldi Jobbágytelkén járhattak a *céhekbe* (fonókórusokba) a farsang előtti adventi és farsang utáni böjti időszakban.

A farsang vége, a *farsang farka* Marosszéken is megkülönböztetett szokásalkalom. Ez a rövid, néhány napos idő – leginkább húshagyókedd és hamvazószerda – maszkos alakoskodással telített. Ebben a szűkített farsangvégi időben egyrészt tovább élhettek az elmúlt hetek színjátékai. Bizonyos vidékeken, falvakban ezekből a bekéreztető, házról házra, fonóról fonóra járó, fonószínház jellegű színjátszásból állt a farsangvégi maszkos alakoskodás is.

Másrészt ezekben a farsangvégi napokban népes menetek, maszkos alakok vonultak az utcákon. Bekérezkedtek házakhoz, vagy meg-megállhattak egy-egy jelenet előadására, rögtönzésére. A fő játékszínhely farsang végén mégis az utca, a nyilvános tér, a játék formája a felvonulás. Ez a farsangi „utcaszínház”. A megvalósuló játék szokáscelekménye, szimbolikája, funkciója rendszerint kapcsolódik a farsang befejezéséhez.

A csoportosítás rendezőelvének a fentiek alapján az alkalmosság mutatkozik. Ez természetesen csak egyike a néprajzi-folklorisztikai szempontoknak, nem beszélve más megközelítésmódokról.²²¹ Egyrészt gyakorlati jellegű, megkönnyíti az anyagbemutatást, a változatok közötti eligazodást. Másrészt rávilágít a népi színjátszás alkalmosságára, a szokás, a rítus, a mindennapok és a költészet összefüggéseire, a különböző játékformák és funkciók együttélésére egy adott közösségben vagy vidéken. Ugyanakkor összehasonlíthatóvá teszi a marosszéki farsangi maszkos szokások és játékok rendszerét más magyar vidékek vagy más népek hasonló színjátékaival.²²²

Az alkalmosság szerint a marosszéki maszkos szokások és játékok három nagyobb csoportra tagolódnak. Az elsőbe a farsang idején többször előadható, tehát kötetlen, főként a fonókhoz kapcsolódó, bekéreztető vagy szobai játékokat soroljuk. Ezt a csoportot a továbbiakban *farsangi dramatikus játékok* néven emlegetjük.

A második csoportba a színjátékszerű szokásokat soroljuk. Ezek egyebek mellett abban is különböznek az előbbiektől, hogy előadási idejük, alkalmuk a helyi néphagyomány szerint kötelezően a farsang vége. Tehát szorosan rögzítettek a farsang végéhez mint

²²¹ Ujváry 1988, 15-19.

²²² Ujváry 1978, Schmidt 1962, 1965, Benes 1985, Penavin 1988, Liszka 1992, Frolec 1992, Lukács 1992, Pozsony 1996.

szokásalkalomhoz. A két csoport között az átfedés természetesen lehetséges. Ez utóbbi csoportot a továbbiakban *farsangvégi dramatikus szokásjátékok*nak nevezzük.

A harmadik csoportba tartozónak azokat a maszkos játékokat véljük, amelyeknek előadása, megjelenítése a marosszéki recens hagyományban nem a farsang, de jellegükben, szerkezetükben, maszk típusukban, funkciójukban farsangiak. Farsangin ebben az értelemben a fordított világ, a farsangi szabadság és maszkos játékosság megnyilvánulásait értjük. Ezeket *farsangi jellegű szokásjátékok*nak tekintjük.

2. Hagyományozódás és előadás

A népi dramatikus játékok és szokások hagyományozódása kapcsán két szintről beszélhetünk. Az egyik az ideális vagy modell szint, amely csak a hagyományt ismerők tudatában létezik. Ezen a szinten a dramatikus szokáshagyomány forgatókönyvszerű cselekvésvázsként őrződik és hagyományozódik.²²³ Ezt a modellt, ezt a forgatókönyvet keltik életre az előadás során. A két szint sohasem fedi teljesen egymást: ez a változatképződés alapja.

A népi színjátszás központi kategóriája az előadás. Nevezhetjük tágabb értelemben kommunikációs eseménynek is. Az esemény leírása, mozzanatainak rögzítése szintén forgatókönyvszerű, de ez már a gyűjtő, a kutató vizsgálandó dokumentuma.

A farsangi népi színjátszásban az előadást, az eseményt három lineáris időbeli szegmentum alkotja, amelyek láncszemekként kapcsolódnak egymásba. Az elsőt és a harmadikat az előadás keretének tarthatjuk. Legtöbb farsangi játék a bekéreztetéssel, engedélykéréssel kezdődik. Ez teremti meg a játékon kívüli valóság és a játék világa közötti kapcsolatot. A népi színjátékoknak erre külön specializált szereplői (*bekérők, vőfélyek, hordozók*) és szövegformái vannak. A játék befejezése, a valósághoz való visszatérés is jól elkülöníthető: akusztikus és más jelzésekkel, tánccal, a játékosok bemutatkozásával, az álarc esetleges felfedésével, a szereplők megkínálásával (vagy éppen elkergetésével, ha túl durva volt a játék).

A kezdő és záró szakasz a dramatikus szokásokban is megfigyelhető: szervezettebb előkészítés, az esemény emlékezetessé tétele pl. fényképcsínáltatással; tánc, közös multság a végén.

²²³ Németh 1971, 15.

A keretben megjelenő játékra – cselekvéssorra – kompozicionális értelemben a jelenet műszó használható. A jelenetet a színházművészet a legkisebb szerkezeti egységnek tartja, a népi színjátszásban viszont a legnagyobb. A legtöbb népi színjáték végső soron egy-egy kisebb-nagyobb jelenet. Jelenet lehet az egyszerű megjelenés, a jelmezes, maszkos megmutatkozás, némajáték, a pantomim is. Állhat viszont több momentumból, játékmozzanatból. A játékmozzanat lehet szöveges, vagy állhat táncból, énekből, lehet csak a játékosok akciója vagy játékos–néző interakció stb. A játékmozzanatok – akár a néptánc esetében – összefolyó természetűek, és többször ismétlődhet ugyanaz a mozzanat egy előadás során.

A menetszerű dramatikus szokások esetében több játékmozzanat folyhat egyidejűleg különböző maszkos alakok előadásában. A házról házra járó szokásokban ugyanaz a jelenet ismétlődik sok-sok változatban, a felvonulásokat is meg-megszakíthatják álló helyzetű jelenetek. A jelenet és a játékmozzanatok az előadás linearitását, a játékmenet hagyományok szerinti vagy éppen változó állandóságát biztosítják.

A legkisebb jelentéses elemek a játékmozdulatok, mozdulatsoportok. Ezek lehetnek a szó szoros értelmében mozdulatok, de lehetnek bármilyen kinezikus vagy akusztikus jelek. Ezek együtteséből épül fel a jelezés, a színjátszó magatartás, a színjáték kommunikációja. Ezt a jelező színjátszó magatartást, játékmódot a népi szóhasználat *figurázás*nak nevezi.

Az előadások felépítése, az állandó, sztereotip mozzanatok és az improvizáció viszonya, modell és pillanatnyi megvalósulás, a színjátszás teljes kommunikációja ennél jóval több kérdést vet fel. A tartalmi-formai szerveződésnél maradván nyilvánvalónak tűnik, hogy a tagoltság első, ideális vagy modell szintjén játéktípusokkal találkozunk, az előadás szintjén pedig változatokkal. A hagyományozódásban a típus marad meg, az előadásban pedig valamely típus változata realizálódik.

3. Farsangi dramatikus játékok

A farsangi dramatikus játékok előadásának említett kötetlensége többek között a következőkben nyilvánul meg:

Kötetlen a dramatikus játékok:

- alkalma, ideje: a farsangon szinte bármikor előadhatók,
- gyakorisága: akárhányszor megjeleníthetők,
- helye: belső térben, fonóban, lakodalomban, házról házra,

Nem kötik szigorú szabályok a szereplők, játékosok:

- nemét: férfiak és nők egyaránt lehetnek,
- korcsoportját: házasemberek, menyecskék, legények, leányok, öregek, gyerekek is lehetnek játékosok,
- számát: az egyedüli maszkostól öt-tíz maszkos alakig terjedhet a játékosok száma.

Nem különülnek el élesen az előadás résztvevői:

- előadókra és közönségre: a mai fonóbeli játékos holnap a közönség soraiban ül és fordítva; aktív közreműködés nélkül nem is jön létre előadás.

E néhány csoportjellemző felvillantása után tematikus rendben és ezen belül játék- és maszktípusok szerint mutatjuk be a marosszéki repertoárt. A tematikus csoportok kialakításában elsősorban a gyűjtött anyagra támaszkodtunk, de figyelembe vettük az eddigi rendszerezést is.²²⁴

A tematikus csoportok az alábbiak:

1. Állatmaszkos játékok
2. Mitikus alakok, maszkok
3. Életfordulók játéka, paródiái
4. Zsánerfigurák, zsánermaszkos játékok
5. Az aktualitás játéka, napjaink farsangi alakjai.

Ezek a csoportok többségükben egy-egy típustömböt, típuscsaládot alkotnak. Fenti sorrendjük a játékok világszerúségét követi a teriomorf és mitikus maszkoktól, a szimbolikus ábrázolástól, a „mi” és az „ők” megjelenítésén át az életképszerű jelenetekig.

3.1. Állatmaszkos játékok

Állatmaszkos játékot legtöbb marosszéki faluban ismertek, de a református falvak repertoárjában hangsúlyozottabb a jelenlétük. (Az állatmaszkos játékok térbeli rendszerét a VIII. térképlap szemlélteti).

Állatalaknak házas férfiak és legények öltöztek. Népszerűségi sorrendben minden bizonnyal a kecskés játék, *kecskés farsáng* vezet.

A kecskét úgy alakították, hogy a játékos előrehajolt, pokróccal vagy lepedővel leterítették. Fából faragott kecskefejet tartott maga előtt. A kecskefej alsó állkapcsát spárgával mozgathatta; a kecske *kapsogtatott*. A jelenetet rendszerint ketten adták elő: *a gazda* és *a kecske*. Bekérézés után a kecske a fonóban *ugrándozott, kapsogtatott* és *helytelenkedett*,

²²⁴ Ferenczi–Ujváry 1962, Székely 1963, Ujvári 1988.

ijesztette, szarvával döfködte a fonóbelieket. Másik mozzanat a *kecsketánc*: a fonóbeliek énekére ritmusosan ugrándozik és kapsogtat. Péterlakán a játék része a kecske agyonütése, siratása és testrészeinek kiosztása.

A kecskés játékhoz hasonló a *berbécs* alakítása. A játékost juhbőr bundával takarták be, kezében botra szerelt berbécsfejet tartott és kapsogtatott. A marosmenti és mezőségi falvakban a kecskemaszkot *turkának*, *turkásnak* is nevezték.

Az egész gyűjtőterületen igen elterjedt volt a ló-, lovas alakítás, *lovas fársáng*, *falovas*. Kétféleképpen alakították, de mindig együtt a lovat és a lovast. A falovas változatok a kelet-székelyes vidéken ismertek. A fából faragott lófejet a játékos a melléhez, farát a hátához erősítette. Felvehető faváza a lónak újabban káva, régebben teknő volt. A lovat elől-hátul leterítették, a lovas saját lábán állt, gyeplőt fogott a kezében, úgy nézett ki, mintha lovon ülne. A fafejes ló, a falovas a fonóban „szépen” viselkedett, kevésbé ijesztett, mint a kecske; körbejárt, ugrándozott, a fonóbeliek énekére táncolt (Harasztkerék). Csatlakozhatott a betyárokhoz is (Szentháromság). A fafejes ló és lovas a farsangvégi dramatikus szokásokban és a farsangon kívüli szokásjátékokban is gyakran felbukkan (Kibéd, Böződújfalú, Hármásfalú).

A nyugati-mezőségies falvakban a fazékfejes lóalakítás ismeretes. Ezt a lovat pokróccal letakart, derékből meghajolt két játékos alakította. Az első egy botra húzott cserépfazakat tartott a feje fölött. A lovas, a gazda „lóra” ült, és így mentek be a fonóba. Együtt járt velük néhány kupec, akik szerették volna a lovat megvásárolni. A komikus, fordított vásári jelenet során a gazda agyonüti az állatot. Botjával széttöri a fazakat. A ló meghal, elterül, majd kis idő múlva a játékosok kiszaladnak a szobából (Panit, Teremiújfalú). A kétféle lóalakításhoz tehát teljesen más jellegű jelenet kapcsolódik.

Szamáralakításról csak szórványos adataink vannak (Péterlaka, Sóvidék). Egy nagy szokmányba (téli posztókabátba) ketten belebújtak, a két kabátujj volt a szamár füle. A *szamár* a fonóban az állatot utánozta: iázott, ordított, rúgott, ment neki az asszonyoknak.

A bikás játék, *bikás fársáng* a lóvásárhoz hasonlóan vásári jelenet – szereplői a bika gazdája és egy-két kereskedő –, és a bika agyonütésével végződik (Mezőfele, Székelyvaja, Bordos). Régebb eljátszották a megnyúzást is.

A medvealakítás általános módja a *szalmamedve*. A játékost a lábától a fejéig szalmával tekerték be. Arcát medveálarc fedte. Állva, ritkábban négykézlábra ereszkedve ment be a fonóba, gazdája láncon vagy kötéllel vezette. Medvét nem szívesen engedtek a fonóba, mert félték tőle. Ijesztett vagy felforgatta a házat. Esetlenül topogott, ugrándozott, vagy a gazdája énekére táncolt. A ház előtt vagy az úton a bátrabb legények megpróbálták meggyújtani.

Figyelemre méltóak azok a változatok, amelyekben két medvét – egy nőtényt és egy bakot – alakítanak, és azok a fonóban összeölelkeznek, párzási jelenetet utánoznak (Nyárádszentlászló, Székelyszállás). Beresztelkén valódi medvebőrbe bújt a játékos. Itt örültek a *medvefárságnak*, az asszonyok bújtak a medve alá. Azt tartották: *Ha bejön a medve a fonóba, meglesz a szaporulat a faluban*. Az egész jelenetből kiviláglik, hogy az adott közösség tudatában a medve termékenységi szimbólum.

Talán ezzel hozható összefüggésbe, hogy a medve és a kecske a keleti-székelyes vidékeken a lakodalmakban is felbukkanó maszkos alakoskodó.

A medvealakítás mellett szórványos adatokat sikerült gyűjtenünk farkas- és vaddisznó-alakoskodásról is.

Gyűjtőterületünkön a recens hagyományban elég ritka a gólyamaszk. A Sóvidéken, Alsósófalván mind a fonók, mind a farsangtemetés állandó szereplője. A játékos fehér lepedőt vett magára, a gólya fából készült fejét, hosszú csőrét pálcára erősítve tartotta. A csőr alsó lapját spárgával mozgatni tudta, ezáltal a *gólya kelepelt*. Régebb hosszú falábat is húzott a játékos. A gólya a fonóban köszönetet (csőrével bólongatott), csipkedte a leányokat.

A gólyánál gyakoribb előfordulású ornitomorf maszk volt a *pulyka*. Ugyanezt a maszkos alakot nevezték még *gulyatyúknak* és *guji embernek* is. Egy kisebb termetű legény (ritkábban leány vagy gyermek) kétrét görnyedt, és egy szokmányba bújt úgy, hogy a nagykabát egyik ujján dugta ki a kezét, a másikon a lábát. A szokmány aljából farkat képeztek ki. A pulykát kosárba tették, és úgy vitték a fonóba. Ott kiborították, és *hengergették neki egy-egy fehérnépnek* (Mezőfele), vagy minden asszonyt meg kellett ütögetnie a farkával (Kibéd). A játékmozzanatban a termékenységre utaló szimbolikus cselekvés nyilvánvaló.

3.2. Mitikus alakok, maszkok

Látszólag igen távoli szimbolikus alakok kerültek ebbe a tematikus csoportba. Egymás mellé sorolásuk jelezni kívánja az esetleges genetikai összetartozásukat vagy tipológiai rokonságukat. Annál is inkább megérdemlik a figyelmet, mert valamelyikük a legtöbb marosszéki falucsoport szokáshagyományában előfordul. (A mitikus maszkok térbeli rendszerét a IX. térképlap szemlélteti.

A *szalmabábu* többfelé a farsangvégi menetek (Alsósófalva, Beresztelke) vagy halottas játékok (Szabéd, Teremiújfalva, Mezőfele) kellékének számít, de a farsangi fonók játékaiknak is tartozéka. Ágyba való szalmazsákot, *duszát* töltöttek meg szalmával, és alakították ember formájúvá, vagy inget-gatyát varrtak össze, és szalmával tömtek tele. Az így elkészített bábu ambivalens viselkedésű. Ijesztgettek vele, bedobták a fonóba (Vajdaszentivány), lökték a

lányokra (Mezőbánd), vagy kéregettek a számára (Geges). Alsósófalván estéről estére vitték az asszonyok a fonóba; a hozzá fűzött történetek szerint elősegíthette az asszonyi termékenységet, de árthatott is.

A *szalmaembert* vagy *duszást* élő személy alakította. Egy legényt vagy házasembert szalmával tekertek be (Panit, Nyomát), de gyakoribb volt az, hogy ruhája fölé bő gatyát és inget vett magára, és a kettő közét megtöltötték szalmával (Harasztkerék, Szentháromság, Mezőfele). Arcára házilig készített gyolcs álarcot tett. A szalmaember a visszaemlékezések szerint komikus és egyben félelemkeltő alak volt. Igen nehézkesen, alig tudott járni. A fonóban féltek tőle vagy kacagták. A következő mozzanatokra emlékeznek: topog, hull le róla a szalma, ellökik, elesik, de úgy, hogy az asszonyok, leányok ölében kössön ki, táncolnak vele a fonóbeliek, a rivális csapat tagjai meggyújtják a szalmát stb.

A nyugati-mezőségi falvakban ez a szalmaembertípus dominál. Keletre haladva mind vékonyabb lesz rajta a szalmaréteg, kezében botot fog, amelynek végén egy kicsi, hamuval telt zacskó csüng. A szerepköre és a neve is megváltozik: a neve *hamubotos*, és a szerepe a többi maszkura védelme, a túlságosan közel merészkedők elkergetése. A Felső-Nyárádmentén és környékén minden maszkurázó csapatot egy vagy két hamubotos kísért (Márkod, Kőszvényes, Hodos, Abod). Jobbágytelkén meglátogatta külön is a céheket (fonókat, szalmakalapfonó kalákákat), és megbüntette azokat, akik nem énekeltek.

A Nyárádmente középső részén a hamubotossal a húsvéti öntözőmenet élén találkozunk. Szerepköre egyszerre rendcsináló, gyermekijesztő és komikus. A küküllővidéki Szentistvánon az aprószentek napi gircsózásban *duszás* néven szintén a hamubotos szerepkörét gyakorolja.

Itt említjük azokat a bekormozott vagy szilvaízzel bekent arcú ijesztő alakokat is, akik a fonóban *némák*, nem szabadott megszólalniuk csak valamilyen néma jelenetet adhattak elő, vagy ijesztették a fonóbelieket. Az ilyen alakot *csúfnak*, *csúf fárságnak* nevezték.

A középkori keresztény mitológiai hagyomány két szimbolikus alakját – a halált és ördögöt – gyakran megjelenítették a farsangi játékokban.²²⁵ Gyakoribb a halál-, ritkább az ördögalakoskodó. Az is előfordult, hogy együtt jelentek meg a fonóban. Mindkettő ijesztő, félelmet keltő alak, a csúf fársángok közé tartozik. Bekéreztetés nélkül, váratlanul rontottak be a fonóba.

Mezősámsondon a *halálfársáng* arcát belisztezte, szájába krumplifogakat tett, fehér lepedőt terített magára. Szentháromságon papírból készült az álarca, Szentgericén fehér gyolcsból. Jellegzetes attribútuma a (fából készült) kasza vagy sarló, amellyel kaszáló, illetve arató mozdulatokat tett a fonóbeliek irányába. Elváltoztatott hangon meg is szólalt: *Jöttem, hogy*

²²⁵ Makkai–Nagy 1993, 113, Ujváry 1991, 245–248, Mitruely 1996, 244, Major 1996, 258, Tóth 1996, 277.

vigyelek el! Teremiújfaluban fából készült, és festett maszkkal jelenítették meg. Egy legény fehér lepedőt terített magára, és a halálfejet maga előtt tartva ment be a fonóba.

Gegesben az ördögalakoskodót *tollas ördögnek* nevezték. A játékos bekente magát mézzel, majd tolluba feküdt. Kezébe vasvillát vett. Abodban arcát bekormozta, és rongyos fekete ruhába öltözött, szarvat tett. Az ördög kelleke a hosszú, piros, lógó nyelv és csörszerű orr is. Az ördögöt néhány „mutatvány” után rendszerint ütlegelni kezdték a guzsallyal, és kikergették a fonóból.

Néhány faluban szöveges jelenetet adtak elő, amelyben a halál eljön az öregasszonyokért, az ördögök pedig a „pokolba” viszik őket (Szentgerice, Póka, Péterlaka).

3.3. *Életfordulók játéka, paródiái*

A marosszéki farsangi dramatikus játékok egyik legkedveltebb csoportja az, amelyben az emberélet fordulóinak szokásait jelenítik meg, legtöbbször parodisztikus formában. Ezeket a játékokat széles körben ismerték a magyar folklórterületen. A kutatók két fő játéktípust különböztettek meg: a lakodalmas játékot és a halottas játékot.²²⁶ Marosszéken is ez a két játéktípus a legelterjedtebb. (Az életfordulók farsangi játékaiknak térbeli rendszerét a X. térképlap szemlélteti.

Lakodalmas játékok. A lakodalmas játék (névváltozatai: *új pár, násznépe, esküvő, lakodalmas batykók stb.*) minden gyűjtőpontunk farsangi hagyományában előfordult. Népszerűségében egyetlen alak sem vetekedhet a menyasszonnyal és a vőlegénnyel. Ezekben a játékokban tág tere nyílt a farsangi fordított világ érvényesülésének: a nemi, a ruha- és szerepcserében, a közösséget irányító erkölcsi normák ideiglenes felfüggesztése, illetve parodisztikus formában való megerősítése, a szabadszájúság, szókimondás, a fennkölt és ünnepélyesen komoly életmozzanatok fonákjának megmutatása.

A lakodalmas játékok egyszerűbb változataiban a menyasszony (rendszerint férfi) és a vőlegény (rendszerint nő) *néma*, nem beszélnek. Néma szerelmi együttlétet adnak elő, vagy csak körbesétálnak a fonóban. A házbeliek énekére táncolnak, majd megtáncoltatják őket is. Ezekben a játékokban az a tét, hogy felismerik-e a maszkurákat. Különben minden maszkos játéknak ez egyik belső mozgató ereje: úgy mozogni, cselekedni, táncolni vagy elváltoztatott hangon beszélni, hogy a beavatottakon kívüliek ne ismerjék meg. Azok pedig minden módon éppen ezt szeretnék.

A „beszélő” változatok egy részében csak a közönség beszélhet. A lakodalmi költészet egyik sajátos műfaját, a *rikoltozást, verselést* ültetik át a farsangi lakodalmas játékba

²²⁶ Dömötör 1979, 1983, Ujváry 1983, 1988.

(Gyulakuta, Szentgerice). A lakodalmas játékok teljesebb változatainak középpontjában a parodisztikus esketés áll (Mezőpanit, Szentháromság, Mezőfele). Az esketésparódia jellegzetesen farsangi folklórműfaj. Találó népi kifejezéssel *ferdemondókák*ból áll. A ferdítés jellegzetes eljárása az, hogy a komoly esketés szövegét egy-két szóval, félmondattal megváltoztatják vagy kibővítik. Például: *Őt sem betegségében, sem francos, sem brantos állapotjában el nem hagyom... Véle tűnök, véle szenvedek és mással kefélek.* Ezek az esketésparódiák nem a papot és nem az egyházi esküt teszik nevetségessé. A nevetők önmagukon nevetnek, önmagukat szemlélik parodisztikusan. A paródia szelleme sokkal mélyebb rétegből fakad. Mihail Bahtyin szerint ez a népi nevetéskultúra egyik jellegzetessége.²²⁷

Halottas játékok. Jól strukturált, megszilárdult szerkezetű változatokban gazdag játéktípus ez is.

A nyugati-mezőségi falvak hagyományában az álhalott lehet szalmabábu (Szabéd, Mezőfele) vagy élő személy (Mezőpanit, Teremiújfalú, Szentháromság). Halottat alakítani csak férfi vállalkozott. Létrára fektették, arcát eltakarták, pokróccal leterítették, és úgy vitték be négyen az előadás színhelyére. A Küküllő vidékén (Gyulakuta, Kelementelke, Székelyszállás) két álló férfi alakította a halottat a ravatalon. Egymás mögé állva két karót vettek a vállukra, s azokba elöl egy pár csizmát húztak; ez a halott lába. A hátsó, magas növésű játékos a fejét hátrahajtotta. Mindkettőjüket letakarták lepedőkkel, hogy csak a csizmák és a halott arca látszott. Arcát belisztezték, állát felkötötték. Ez a *halottas batykó* a saját lábán ment be a fonóba. Sokszor be sem engedték, mert először ijedséget, rémületet keltett. Ezt a hatást fokozta az, hogy a kísérők a lámpát vagy a villanyt eloltották, és egy edényben szeszt gyújtottak meg, ami kékes lánggal égett.

A megszemlélés után következett a halott siratása. Állhatott egyszerű utánzó jajgatásból is, de legtöbb faluban kétértelmű siratóparódiák alkotják a jelenet szöveggönyvét. Ezek is a farsangi fordított világ jegyeit viselik. Motívumaik: megszabadulás a halottól, ki füttyül be ezután, ki dugja be a csepegő lyukakat stb. Megszólaltatásuk férfiak szerepköre volt. Ez a hagyomány Mezőfelében megmaradt, legtöbb faluban viszont nők vették át a siratóasszonyok szerepét. A nyugati-mezőségi vidéken a halottas játékok szereplője az álpap is, aki elprédikálja, elbúcsúztatja a halottat. Ennek nem alakult ki a siratóparódiákéhoz hasonló, rögzült szöveggönyve. Mezőfelében a pap és a siratóasszony párbeszédére épül a jelenet. Íme egy részlete: *P: – Most már ki kell kísérnünk őt a temetőkertbe. S: – Vigyék, vigyék, csak ne a kertek alatt vigyék, mert megakad a karja a karóba, s visszajön a nyakamba. P: – Ez az ember*

²²⁷ Bahtyin 1982, 18.

sánta volt. S: – Jaj, lelkem uram, tetőfedő vót. Icegett-bicegett, mindig bedugta, ahol csepegett. Ki dugja be ezután énnekem? P: – Ne búsulj, mert én bedugom.

Gyermekáldás-paródiák. Farsangi játékok témája a gyermekáldás is. Ezeknek a szereplője a gyermeket váró-viselő, terhes – nagyhasú asszony vagy anya gyermekével: a kicsi bubás asszony. Mindkettőt ezelőtt férfiak alakították, erősen bohózati stílusban. Nem beszéltek, csak mutogatniuk volt szabad. Napjainkban nők vették át a szerepkört, és ezzel némileg tompult vaskos komikumuk.

Néhány faluban a fonó színpadára vitték magát a szülést, ennek szereplői férfiak voltak (Gyulakuta, Péterlaka). Újszülöttként egy-egy rongybabát vagy kisebb állatot (macskát) kapott elő megfelelő pillanatban a *bábasszony*.

Székelytompában és Nyárádgálfalván *keresztelővel jártak* házról házra. Szereplői a pap, a keresztszülők, szülők. A pap a szobában körbeállította a népet, a keresztanya karján tartott játékbabát megkeresztelte. A keresztelői szöveg – akárcsak az eddigi játékok szövege – a kétértelműsége és a csattanóra épült. Például: *A te neved legyen Amáli! Mikor megnősz, neked muszáj megállni.*

Beavató játékok. A marosszéki Mezőség és a Patakmente falvaiban (pl. Mezőfele, Panit, Geges, Abod) az ötvenes években még néhány merészebb legény vagy házasember *csurdé fárságnak* „öltözött”. Testét bezsírozta vagy beszilvaíezte, majd tollat szórt rá, így felismerhetetlenné vált. Lepedőt terített magára, és egyik társa bekísérte a fonóba. Adott pillanatban ledobta magáról a lepedőt. A fonóbeli asszonyok sikoltottak, kiabáltak, menekültek a csurdé fárságtól, de azért oda-odapillantottak. Guzsalyakkal kiverték a szobából. Volt rá eset, hogy valamelyik fonóbeli asszony férjére ismert a *csurdé fárságban*.

Beavató játékként értelmezzük azokat az eseteket is, amikor egy-egy idősebb farsangoló asszony megmutatta a fonóbeli fiataloknak, hogy *mije van* (Tancs, Alsósófalva). Ezt is csak felismerhetetlenül szabadott megtenni.

3.4. Zsánerfigurák, zsánermaszkos játékok

3.4.1. Betyáros játékok

A betyárok az európai népek folklórjának jellegzetes alakjai, több műfajban felbukkannak, népi színjátékok hősei is. A magyar népi színjátékok sorában sajátos típust képviselnek a betyármaskos alakoskodók. Az eddigi gyűjtések jobbára a Nagy Alföldről, Észak és Kelet Magyarországról származnak, az utóbbi időben viszont szinte egész Erdélyből jelezték e

játéktípus előfordulását.²²⁸ Ebben az összefüggésben figyelemre tarthat számot, hogy Marosszék a betyárjátékok keleti előfordulási területének mutatkozik. A nyugati-mezőségi részen több változatban is éltek ugyanazon falu farsangi hagyományaiban (pl. Mezőfele), kelet felé haladva fokozatosan ritkultak, a Sóvidéken pedig már hiába keressünk betyárjátékot. (A zsánermaszkos játékok térbeli rendszerét a XI. térképlap szemlélteti).

A betyárok a *szép fársángok*, *szép maszkurák* közé tartoztak. Ezt elsősorban öltözetüknek, külsejüknek köszönhetik. Megjelenítésükre különös gonddal készültek mindenütt. Öltözetük: fekete csizma, bőgatya (ezt ágylepedőből varrták össze), bő ujjú ing, árvalányhajas fekete kalap, vállukon átkötött díszes kendő vagy szalagok. Fonóbeli viselkedésük is szép: táncolnak–táncoltatnak és énekelnek. A faluban-fonóban mindig izgalommal várták a betyárok öltöztetését és megjelenését. A betyárok rendszerint legények, az öltöztetők a fonóbeli lányok voltak.

A nyárádmenti változatok énekből–táncból állottak. Négy-hat betyár a fonó közepén táncolt, majd megtáncoltatták a fonóbelieket. Csipkeálarcukat feldobták, bemutatkoztak. Más változatokban már egyéníteni is próbálnak: megjelenik Rózsa Sándor. Ezekben a falvakban a játékot *Rózsa Sándor és bandájának* nevezik (Alsó-Nyárádmente). Életképszerű jelenetekben idézhetik fel a betyárélet elképzelt mozzanatait; elveszi a *pénzcsaló zsidótól* a pénzt (Szentistván), csárdában mulat, elmenekül a csendőrök elől (Sárpatak).

Többszereplős, többjelenetes, énekes-szöveges daljátékszerű formában a marosszéki Mezőség falvaiban él. Konkrét népszínmű előképet eddig nem sikerült kinyomozni. Mezőfelében és Szabédon felújított változatát napjainkban is játsszák. A játék határhelyzetet mutat be: a betyárok utolsó csárdái mulatását és elfogásukat. Szereplői: hat-tíz betyár, kocsmárosné, zsandárok. Prózai szövege minimális, minden mozzanatát betyárénekekkel, balladarészletekkel „beszélik el”.

3.4.2. Cigányos játékok

Az európai és a magyar farsangi játékok egyik leggyakoribb maszkos alakoskodója a cigány.²²⁹ Így van ez a marosszéki néphagyományban is.

Ezeknek a játékoknak fő jellemzője az utánzás és a rögtönzés. A cigánynak öltözött alakoskodók lehetnek szép és csúf fársángok is. A maszkurázó vidékeken csak maszkurák. A

²²⁸ Ferenczi–Ujváry 1962, 51 – 70, Ujvári 1988, 215–223; 1997, 181–191, Makkai–Nagy 1993, 134, Asztalos 1996, 2007, Mitruly 1996, 247, Burke 1996, 242, Pozsony 1996, 104, Bagosi 1996, 272.

²²⁹ Ujváry 1997, 159–168.

csúfok rongyos ruhába öltöztek, arcukat bekormozták, beszilvaízezték. Ezek általában „csúnyán” is viselkedtek, ijesztettek vagy fogdosták, bekormozták az asszonyokat és leányokat. Nem beszéltek, jelenetük gyakran csak mutogatásból állt. A szép cigányok színes ruhába öltöztek, és a fonóban cigánytáncot táncoltak. Cigányoknak mind férfiak, mind nők öltözhetnek. A cigány alakoskodókat általában kettesével-hármasával kéreztették be a fonóba. Tipikus alakok a cigány mesteremberek: az *üstfoldozó*, az *edényjavító*, (Gyulakuta, Siklód, Szentháromság). Szerszámaikkal edényjavítást utánoztak, s közben felfordították az egész helyiséget. Legtöbbször utánozták a cigányok beszédmódját is. Ha a jelenet szöveges, nem hiányozhatnak a farsangi, kétértelmű motívumok, mint a lyukbedugás, edényfoltozás. A másik tipikus cigányfigura a *vándor árus*: bőroket, tollat vásárol és mindenféle ritka holmit árul.

A cigányasszonyoknak két jelenete rögzült több falu hagyományában: az egyik a *kéregető cigányasszony*, a másik a *kártyavető*. A kéregető legtöbbször néma. Kosárral a karján vagy „gyermekkel” az ölében csontot, krumplit kéreget. A kártyavető annál beszédesebb. Minden fonóbeli leánynak megmondhatta, ki lesz a jövőbelije, az asszonyoknak, hogy a férjük melyik kománéval *tart össze* stb.

Ezek mellett egész cigánycsaládokat megjeleníthettek életképszerűen: öreget, fiatalokat, purdékot. Napjainkban a táncoló-éneklő *szép cigányok* kezdik kiszorítani a régebbi megjelenítési formákat (Magyaró, Szentgerice, Szentlászló, Sárpatak).

3.4.3. A másság egyéb képviselői

Ebbe a csoportba azokat a maszkos alakokat, játékokat soroljuk, amelyeknek az elterjedtsége nem vetekedhetett a betyáros, illetve a cigányos játékokéval, de egy-egy falucsoport vagy falu hagyományában jól körvonalazhatók.

Ezek a hagyományos farsangi alakok jobbra olyan embertípusokat jelenítettek meg, akik nem tartoztak szorosan az illető közösségbe, de kapcsolatban álltak velük. Megjelenésük, beszédmódjuk, viselkedésük eltért az illető közösségtől. Valamiben mások, különbözőek voltak. Ez a különbözőség az alapja az utánzásnak, a komikus megjelenítésnek. A másság lehetett foglalkozásbeli (kovács, borbély, cipész, doktor, kondász, kéményseprő stb.), társadalmi (uraság, úrfi és kisasszony, koldus, zarándok stb.), táji-nemzeti (szász leányok, román fáták, román medvetáncoltató, székely pár, erdőszentgyörgyiek, balavásáriak, siklódiai stb.), erkölcsi-értékrendbeli (vénleány, kurva, részeges ember).

A maszkos alakok az embertípus spontán megjelenítésére törekedtek, legtöbb játékban nincsen rögzült, állandó cselekvéssor. A játékok állandó játékmenetű változataiban a maszkos alakokhoz egy-egy játékmozzanat kapcsolódik. A *kovácsok* jelenetében a kovács és inasa megpatkolták a fonóbeli leányok és asszonyok csizmáját (Vajdaszentivány, Póka). Sárpatakon a *kondászok* (disznópásztorok) kiválasztották és megvásárolták a levágandó állatokat, (ti.) a fonóbeli leányokat. Péterlakán a *kéményseprő* minden fonóbeli asszonynak kiséperte a „kéményét”, Mezőfelében a *borbély* egy faborotvával borotvált, Szovátán az *orvos* harapófogóval fogat húzott, másutt a *tollas zsidó* tollut és bőroket szedett össze, a *drótosót* edényeket drótozott (Mezősámsond).

Érdemes megjegyezni, hogy a magyarsággal kapcsolatba kerülő vagy velük együtt élő népeket, nemzeteket elsősorban nem nemzeti mivoltukban jelenítik meg, hanem társadalmiságukban, mint a fenti példákban is látható. A betyárjátékokban a *zsidó* a *penzcsalók* jelképe. A *szász leányok* (Körtvélyfája, Péterlaka) és a *román fáták* (Gyulakuta) a szép fársángok közé tartoztak, népviseletbe öltöztek. A mezőségi falvakban a medvetáncoltató román nyelvű versikével biztatta táncra a medve-alakoskodót.

A nyárádmenti falvak fonóit a farsang vége felé *vénleánynak* öltözött alakoskodók keresték fel. Vagy némán ültek ott egy ideig, s ekkor a fonóbeliek sajnálkoztak rajtuk, vagy énekekkel (Szentgerice) vagy veszekedési jelenetben (Szentlászló) elpanaszolták, hogy nem viszik férjhez őket a farsangon. Mind a vénleányokat, mind a *kurvát* (Nyárádgálfalva, Szentlászló, Gyulakuta) legények alakították.

3.5. Az aktualitás játéka, napjaink farsangi alakjai

Elvileg ez a csoport lehetne a legtágasabb, mert az utóbbi évtizedek minden maszkja és játéka beleférne. Keretét úgy szűkítjük, hogy egyrészt csak az említett időperiódusban megjelenő maszkokat vizsgáljuk, másrészt az alakoskodás napjainkbeli tendenciáit jelezzük.

Az ötvenes évektől kezdve szinte minden évtizedet egy-egy maszkos alakkal lehetne jellemezni. Megjelenítették a *menekülést*, az *oroszt*, a *katonát*, az *adószedőt*, a *kollektív gazdaság fogatosát*, *brigádosát*. A nyolcvanas években nyomon követtem a mezőfelei játékok szereplőinek alakulását. Mindenki másnál gyakoribb szereplővé vált a *rendőr*. A hagyományos jelenetekben is felbukkant, parancsolt, pl. a bikavásárban követelte a marhacédulát stb.

Az alsósófalvi játékokban 1990 farsangján újdonság volt a *suszter* (a kivégzett diktátor öltözetét utánozva, cipézszerszámokkal a kezében), 1991-ben a mezőfeleiek a *bányászok*

bukaresti *rendcsinálását* vitték a farsang színpadára. A következő években több jelenet mellékszereplőiként megjelentek a *fotóriporterek*, *filmese*k, és disznóperzselő szerkezettel filmeztek.

A fentiek jobbára legények, suhancok játéka, és mára elszakadtak régi színhelyüktől, a fonótól. A fonó is megszűnt legtöbb faluban, de a társas együttlét, a közös munka és szórakozás valamilyen formája még sokfelé él. Egymás szórakoztatására ezeket még felkeresik a fársángok, maszkurák.

A farsangi játékok alakoskodói napjainkban leginkább az asszonyok és gyerekek. Asszonyok öltöznek: *kisasszonynak* és *gavallérjának*, *öregembernek-öregasszonynak*, *pesti nagyságának* vagy *párizsi hölgynek*, *székely párnak* stb. A skála szinte végtelen.

Az egyéni fantázia mellett a tömegtájékoztatási eszközök hatásával is kell számolnunk. És az iskolázottsággal, az irodaloméval; irodalmi művek (János vitéz, Rózsa Sándor a lovát ugratja), népballadák részletei válhatnak farsangi előadássá (Magyaró, Sárpatak). A gyermekek farsangolásának szervezett alkalma az iskolai álarcosbál, karnevál, de néhány faluban létezik a gyermekek spontán, házról házra járó farsangolása is (Gyulakuta, Teremiújfalú, Somosd, Geges).

4. Farsangvégi dramatikus szokásjátékok

A farsangi dramatikus szokások – mint szokásjátékok – a farsang végének dramatikus kifejezői. Az alkalmosság legfőbb vonásukban megnyilvánul.

Alkalmához kötött e szokásjátékok megjelenítésének

- időpontja: eredetileg húshagyókedden vagy hamvazószerdán adták elő,
- ideje: a fonójátékok estéliségével szemben ezek inkább nappali események,
- gyakorisága: egyszeriek, megismételhetetlenek az év során.

Különböznek a farsangon végig előadható játékoktól a helyszín, a játék módja és a résztvevők száma tekintetében is. A szokásjátékok esetén

- a játék színhelye, a játék tere: az utca, a külső, nyilvános tér, ritkábban előfordul házról házra járás is,
- a játék módja: helyváltoztató, felvonulásszerű menetben valósul meg, ezt meg-megszakítják az álló helyzetű jelenetek,
- a résztvevők száma: sokkal több, mint a belső, szobai játékokban, húszan-harmincan, sőt még többen is részt vehetnek a menetben.

A résztvevők nemét és korcsoportját szintén jobban meghatározták az íratlan szabályok: eredetileg csak férfiak – legények és házasemberek- vehettek részt. Ezek a szabályok egy-két helyen máig megmaradtak, de többnyire feloldódtak. Asszonyok, leányok is résztvevők lehetnek, sőt átvették-átveszik a hagyományos férfi szerepkörök egy részét.

Ezek a szokásjátékok és maszkjaik nem egyértelműen szépek vagy csúnyák, komikusak vagy parodisztikusak, hanem legtöbbször összetett, inkább szimbolikus jellegűek. Bővelkednek viszont a humoros, komikus, csúfolódó mozzanatokban. Legtöbbszörben érezhető a szokásalkalomnak kijáró ünnepélyesség, szertartásosság és mindennek a fordítottja, a mágikusból-rituálisból játékba váltó kontextus, kitapintható e szokásjátékokat élető-fenntartó közösségi erkölcs-és normarendszer is. Napjainkban a még gyakorolt vagy felújított szokásjátékokban mindezek mellett és mindezek felett dominánssá vált a látványban-együttlében megteremthető szórakozás és szórakoztatás.

A maroszeleki falvak farsangvégi szokásjátékainak tematikus csoportjaiban a magyar és európai farsangi szokások jellegzetes témái, motívumai szinte mind sorra kerülnek. De legtöbbször csak a téma, a motívum azonos. Mindaz, ami erre épül, vidékenként, falucsoportonként, sőt egy falun belül is változó lehet, összességében pedig oly sokszínű.

A farsangvégi szokásjátékok tematikus csoportjai:

1. Farsangvégi szimbolikus lakodalom,
2. Vénleány- és vénlegénycsúfolás farsang végén (csutakhúzás),
3. A farsang temetése,
4. Más farsangvégi utcai menetek,
5. Konc király és Cibere vajda küzdelme.

(A farsangvégi dramatikus szokásjátékok térbeli rendszerét a XII. térképlap szemlélteti).

4.1. Farsangvégi szimbolikus lakodalom

A termékenység gondolata a farsangi szokások alaprétegéhez tartozik, és a dramatikus szokások többségében is valamiképpen kifejezésre jut. Éppen ezért nehéz különválasztani azokat a szokásjátékokat, amelyeket a lakodalom témakörébe sorolunk, azoktól a többféle szereplőjű, összetett alakoskodó szokásoktól, amelyekben a menyasszony és vőlegény is megjelenik.

A különbség abban mutatkozik, hogy- mint látni fogjuk- a szimbolikus nász tematikus csoport szokásjátékai „szép lakodalmak”, szereplői a *szépek* kategóriájába tartoznak. A résztvevő házasság előtti fiatalok szimbolikus eljátsszák, mintegy előre vetítik a lakodalmat. E

szimbolikus lakodalomra a verbális kommunikáció hiánya jellemző, helyette az öltözetnek, az álarcnak, az éneknek és a táncnak van megkülönböztetett kommunikációs funkciója.

A marosszéki lakodalmi szokásjátékok mezőségi változataiban *vendégséges alapon megy minden*, vagyis a szokás egészében lakodalszerű. Mezősámsondon és Mezőmadarason a neve *fehér fársáng*, Mezőkölpényben *szép fársáng*. Szereplői Sámsondon a *násznagy (bojér)*, két *vőfély*, *menyasszony*, *vőlegény* és a *vendégséges párok* (6–8 fiú-leány pár); Kölpényben a *csattogtató (ostoros)*, *vőlegény (első huszár)*, *násznagy (második huszár)*, *vőfély* és *koszorúleány* (több pár), *lakodalmi gazda és szakácsné*. Kölpényben régebb csak legények öltöztek szép fársángnak, Sámsondon legények-leányok vegyesen. A játékra hetekkel azelőtt készülődni kezdtek, beszerezték a ruhákat. A legényeket szeretőjük öltöztette, a leányokat az édesanyjuk. A farsang utolsó hetében – régebb hagyományos módon húshagyókedden – egyik társuknál felöltöztek, délután és este házról házra menve végigjárták az egész falut. A játék abból állt, hogy bevonultak, és énekelve körbetáncoltak a szobában. Kétszeri körbetáncolás után bemutatkoztak, felhajtották a csipke álarcukat. A háziaktól adományokat kaptak, régebb természetbenieket, napjainkban pénzt. A falufeljárás után visszatértek az elindulási helyre és együtt mulattak.

A multság az elmúlt évtizedekben áttevődött a művelődési otthonba, a szokásjáték pedig bálba való hívogatássá alakult. Sámsondon három bált tartanak a farsangon: egyet a magyarok, egyet a románok és egyet a cigányok. Ennek megfelelően a bál napján a magyar, román vagy cigány fiatalok öltöznek fehér fársángnak, és a bálban is bemutatják a táncot.

A Küküllő vidéki kibédi változatban a szimbolikus nász megtestesítői szintén a *szépek*, a *szép párok*. Itt a szokásjáték neve egyszerűen: *fársáng*. A szépeket négy pár alkotja: a *fehér bóvér (vőlegény) a menyasszonnyal*, a *piros bóvér (násznagy)*, a *székely leánnyal*, a *huszár a leánnyal* és az *úrfi a kisasszonnyal*. A szépekhez tartozik két díszesen öltöztetett *falovas* is. Itt is nagy gonddal öltöztetik a szépeket, mindenik alaknak megvan a sajátos öltözete. A szépek az utcán vonulnak, és minden felkeresett ház udvarán, tornácán egyet táncolnak, majd a vőlegény megtáncoltatja a házileányt. A háziaktól adományokat gyűjtenek (kolbászt, szalonnát, tojást), ezeket a bőrálarcos *kudusok* szedik össze. A szépeket Kibéden a szintén bőrálarcos *ostorosok* kísérik, védik. Ők vannak a legtöbben, napjainkban tizenketten. Ostorukkal nagyokat csattintanak, elkergetik a gyerekeket, ölelgetik az utcán a lányokat, pénzt kunyerálnak, megállítják a forgalmat stb. A rituális rendetlenség jegyében ezt a helybeliek úgy fogalmazzák meg, hogy *nincs törvényük*, bármit elkövethetnek; jobbára komikus jeleneteket rögtönöznek a falovasokkal.

A kibédi szokásjáték tehát egy ünnepélyes, szimbolikus felköszöntésből és egy utcai, bohózáti jellegű jelenetsorból áll. Ugyanakkor legénypróba jellege is van, mert szervezői a

besorozott legények, és napjainkban is a legénysereg belső hierarchiája szabja meg a játékban való részvételt és a szerepköröket is. A szokásjáték egész napos, reggel kezdődik és estefelég tart a falufeljárás, este a fársángok közös mulatságával folytatódik, majd a reggelig tartó farsangi bállal zárul.

4.2. Vénleány- és vénlegénycsúfolás farsang végén (csutakhúzás)

A vénleány- és vénlegénycsúfolás legfontosabb szokásalkalma Marosszéken a farsang vége. Ennek konkrét szokásformája a magyar folklórterület más vidékeiről is ismert csutakhúzás (tuskóhúzás, tökehúzás).²³⁰ Magyarozatát a kutatók összefüggésbe hozták azzal, hogy a farsang az új párok egybekelésének hagyományos, sőt kötelező időszaka volt. A néphit mágikus kapcsolatot érzett az új pár jövője és az ébredő természet, a nappalok meghosszabbodása és enyhülése között. Akik nem mentek férjhez, nem házasodtak meg a legalkalmasabb időben, azokat a közösség elítélően számon tartotta, sőt büntette.²³¹ Más vélemény szerint a tuskóhúzás az agrármágiához kapcsolódó rituális ekehúzás szokását őrizte meg.²³² Bármelyik is az alapja, a recens hagyományban ez már elhalványult.

A csutakhúzás abból állt, hogy a falu fiatalabb legényei idősebb társaikat húshagyókedden egy csutak (tuskó, töke) elé kötötték, és végighúzták az utcákon. A menet felkereste a vénlegényeket és vénleányokat. Egyrészt csúfolták őket, hogy nem mentek férjhez, nem házasodtak meg a farsangon, másrészt biztatták, hogy ezt a jövő farsangon megtegyék. Az elutasító csúfolás ritka, inkább félig komoly, félig tréfálkozó a hangnem vagy együttérző a biztatás. A szokásmodell árnyalatai jelzik fokozatosan változó funkcióját, játékká válását.

A marosmenti és a mezőségi falvakban tréfásan és csak utalásszerűen (szóban, verbálisan) figyelmeztették a vénleányokat és vénlegényeket a házasodásra vagy arra, hogy vénlegényekül csutakot kellene-illene húzniuk.

A Nyárádmentén viszont szinte minden faluban élt a szokás színjátékszerű, alakoskodó formája. Az alsó-nyárádmenti változatokban (Káposztásszentmiklós, Karácsonyfalva) hiányzik a csutak. A legények közül ketten *vénleánynak* öltöztek, kenderkócból hosszú hajat fontak maguknak. A többi legény rongyos ruhába öltözött, hogy ne ismerjék meg, ők voltak a *hamubotosok*. A menet nagy siratással, jajveszékeléssel vonult végig az utcán. Ha elkapták a vénlegényeket, a hamubotosok eldöngették. Verték a leányok kapuját is. A menetbeli

²³⁰ Ujváry 1983, 1991, Vasas–Salamon 1985, 130–132, Makkai–Nagy 1993, Barabás–Pozsony–Zakariás 1996, Pozsony 2000, 136–141.

²³¹ Bálint 1976, 177.

²³² Ujváry 1991, 225; 1997, 62–64.

vénleányok sirattak: *Nem mentünk férjhez, te is itt maradtál, én is.* A másik sirató a vénleány nevében válaszolhatott: *Férjhez mentem volna, de nem vett el senki* stb.

A Középső-Nyárádmente falvaiban (Szentgerice, Nyomát, Gálfalva, Harasztkerék) a fiatal házasemberek és katonaviselt legények vénlegény társaikat (a 25–26 évet meghaladottakat) húshagyókedd délutánján csutak elé kötötték, és ostorral hajtották végig a falu utcáin. A menet betért minden vénlegény és vénleány udvarába. Ha zárt kaput találtak, bemásztak a kerítésen, és mindent szétdobáltak az udvaron. A vénlegényeket csúfondáros énekkel *biztatták*: *Házasodj meg, vén kappan, / vedd el ezt a mosatlant*, a vénleányokat siratták: *Húshagyó, húshagyó, / engemet itthagyo.* Szentgericén a szokás része volt az is, hogy az egyik vénleányt a csutakra ültették, és úgy húzták végig az utcán. Ebből is nyilvánvalóvá válik, hogy az adott közösségben a csutak termékenység szimbólum.

A Felső-Nyárádmente református és katolikus falvaiban is a fenti szokásforma valamelyikét gyakorolták, elmaradhatatlan a csutak, a tőke. A református falvakban nem mentek be a kapun, csak megdöngették a kerítést. A szentföldi katolikus falvakban hamvazószerdán reggel, a bál után került sor a *tőkehúzásra* szelídebb, inkább felköszöntő jellegű formában, bár itt is csutak elé fogták a vénlegényeket. Közösen még egyet mulattak, és azzal vége lett a farsangnak.

4. 3. A farsang temetése

A farsang végéhez kapcsolódó szokásjáték, a parodisztikus temetés gyakori az európai néphagyományban.²³³ A temetés valamilyen formája ismeretes volt a magyarság körében is, különösen nagy népszerűségnek örvendett a farsangtemetési játék az erdélyi magyarok kalendáris szokásrendjében.²³⁴ A szokásjáték abból állt, hogy a farsang végén – leggyakrabban hamvazószerdán – a farsangot élő személy vagy bábu (esetleg állat) alakjában tréfásan eltemették (vagy elégették). A szokáscelekmény egykori funkcióját szintén mágikus-rituális gyökerűnek tartják; kapcsolatba hozták a meghaló és feltámadó vegetáció szellemével, tél-tavaszi szimbolikus küzdelmével, egykori áldozatokkal.²³⁵ Erdélyben ezt a játéktípust a székelységben gyakorolták változatos formákban, néhány helységben (Gyergyóditró, Menaság, Csíkcsicsó, Torockó) felújítva napjainkban is előadják.²³⁶

Marosszék nyugati-mezőségi részében a farsangvégi utcai temetési játékot nem ismerték. Itt a fonóbeli halottas játékokat adták elő, végig a farsangon. A belső székelységgel és a

²³³ Ujváry 1978.

²³⁴ Uő. 1978, 140-146, és e fejezet 3. sz. jegyzete.

²³⁵ Uő. 1988, 47-70, Fraser 1995, 192-198.

²³⁶ Vámszer 1959, Kardalus 1991, 1996a, b, Balázs 1996, Barabás 1996, 1998, 2000, Kun–Krizsa 1996, Szabó K. 1996, Pozsony 1996, 2006.

szászsággal érintkező vagy kapcsolatot tartó falvak (pl. Görgényüvegcsúr, Nyáradgálfalva, Szentdemeter) szokáshagyományai között már megjelenik a farsang temetése.

Görgényüvegcsúron – a katolikus székely településekhez hasonlóan – három napos, több elemből álló szokásrenddel és tánccal fejeződött be a farsang. A farsang utolsó napjaiban bekormozott arcú, rongyos ruhájú *csákós maszkurák* – legények és házasemberek csapata – járta végig a falut, adományokat (szalonnát, tojást, kenyeret, italt) gyűjtöttek, amit a táncban közösen elfogyasztottak. E szokáselemben napjainkig megnyilvánul egykori termékenységvarázsló funkciójának halvány emléke is. A menetben rendszerint *mennyasszonynak* és *vőlegénynek* is öltöztek, de különösebb szerepük, akciójuk nem volt.

Húshagyókedden délután a falu központi terén *eltemették a fársángot*. A kocsmá előtt az egyik legényt szánra fektették és betakarták szalmával. A szánt azok a legények kellett húzzák, akik a farsangon nem nősültek meg, az *agglegények*. Ezen a tréfás büntetésen kívül a temetés idején tojással is megdobálhatták őket.

A temetésen az egyik legény *papnak* öltözött és rövid, parodisztikus prédikációval búcsúztatta a farsángot. Társa, *a kántor* vezette a parodisztikus elemekben bővelkedő éneket, néhányan a csákósok közül sírattak. Ezután a szalmát meggyújtották. Ekkor a benne fekvő legény felugrott és elszaladt.

A temetés után tovább folytatták a táncot éjfélig. Éjfélkor a templomban *elharangozták a fársángot*. Ekkor a táncban mindenkit meghamvaztak.

Üvegcsúron a farsangvégi gyűjtögetést, a temetést és a farsangi bált folyamatosan, szinte megszakítás nélkül napjainkig megtartották, megtartják, így több generáció szokásrendje dokumentálható.

A legkeletibb, székelyes jellegű kistájon, a Sóvidéken a *fársángtemetés* az egész farsangi periódus legnagyobb eseménye volt. A temetési szokásjáték itt is magához vonzotta a vénleány- és vénlegénycsúfolás és Konc király távozásának motívumait, valamint a fonóbeli halottas játékok siratóparódiáit.

Sóvidéken több változatban élt a szokásjáték. Korondon az 1930-as években a húshagyókeddi bál után a parajdi cigányzenészekkel megtartották a *bőgő temetését*. Parajdon a két világháború közötti időben a húshagyókeddi bál után a legények egyik társukat ládába vagy létrára fektették, és végighordozták a faluban. Kettlen-hárman síratták: „*Jaj, miből fogytunk ki, jaj, mi tölt el! Jaj, eltőt a fársáng.*” A siratásba beleszótták Konc király nevét, mintha őt temették volna. Felsősófalván hamvazószerdán reggel a legények és a fiatal házasemberek szalmabábut vittek végig a falun. Két legény asszonynak öltözött és siratott. A menet a vénleányok és vénlegények kapuja előtt állt meg, és a két asszony a vénleányok

anyjaként siratott: „*Jaj, jaj, nyakamra maradtál! Jaj, jaj, nem vitt el a fársáng.*” A szalmabábut a játék végén a falu szélén elégették.

A farsangtemetés alsósófalvi változatában is szalmabábut vittek a falu utcáin, Ilyést, akinek falloszt is készítettek sárgarépából. A szokásjáték szereplői a *halottvivők*, a *siratók*, a *maszkurák* és a *búcsúztató* (újabbban *pap*). A temetési menetet utánzó, zajos, éneklő, a böjt jelképeit hordozó *bolondozó* menetben régebb csak házasemberek és legények vehettek részt, napjainkban asszonyok vették át a siratók szerepét.

A farsang temetése ebben a változatban egy falusfél komikus-parodisztikus siratásává és búcsúztatásává vált. Helyváltoztató, utcai felvonulós játék, de álló helyzetű jelenetek sorából áll. Ezek a jelenetek a haláleset bejelentésével kezdődnek, utána a halott hozzátartozói: *felesége, komája, fia, szomszédasszonya* stb. sorra elsiratják. A párbeszédre épülő, felelgető szöveggönyv különböző eredetű folklórműfajokból (siratóparódia, vígballada, sírfeliratparódia, ivással-részegeskedéssel kapcsolatos énekek) áll, amelyeket az azonos funkció, a paródia rendezőelve helyezett egymás mellé. Előadásukra az ötvenes évekig a *derék, komédiás* emberek vállalkoztak, *akiket fogott a figura*, napjainkban pedig a harminc-negyven éves, *komikus asszonyok*, akik asszonyi önkifejezésüként játsszák életbe évről évre.

4.4. Más farsangvégi utcai menetek

Ezen a gyűjtőnéven azokat a szokásjátékokat tárgyaljuk, amelyek az előző, viszonylag egynemű csoportoknál összetettebbek, több motívum és játéktípus jelentkezhethet bennük, többféle maszkos alak lehet a résztvevőjük egyazon időben és helyen. A változatokat egy-egy közös maszk típus vagy játékmozzanat, szokáscselekvés szerint mutatjuk be.

Mezőbándon húshagyókedden legények csapata járta be a falut, és adományokat (élelmet és pénzt) gyűjtött. Néhányan *betyárnak*, *csikósnak* öltöztek, ostorral csattogtattak, a többiek civilben voltak. Az egész csapatot *Hamu Jutka* kísérte: rongyos ruhába öltözött, gyolcsálarcos legény, botra kötve hamuval telt zacskót vitt, és megveregetett minden járókelőt. Az adományokból este közös mulatságot csaptak. Mezőmadarason hasonlóan bejárták a falut húshagyókedden. Itt a betyárokon kívül *vőlegény*, *menyasszony* és néha egy-egy *turkás* (turka állatalakoskodó) is részt vett a menetben.

Az alsó-nyárárdmenti Káposztásszentmiklóson szintén adományokat gyűjtöttek, de itt szabad volt szerezniük is. Felfordíthatták az udvart, elvihették a kapukat, ha nem vittek a háziak a kapuba kürtőskalácsot. A menetben elől vonultak a *betyárok*, utánuk az álarc nélküli legények, leghátul a falábas, fehér lepedős *halál* és a bekormozott arcú *ördög*. A farsangokat itt is *hamubotos* védte, mindenkit megcsaphatott, ijesztette a gyermekeket. Harasztkeréken az

alföldi *betyárokon, huszárokon* kívül *cigányok, vőlegény, menyasszony* és *násznép* vett részt a húshagyókedd délutáni menetben. Adományokat gyűjtöttek, és minden alakoskodó valamit *figurázott* vagy *rendetlenkedett*.

Ezeket a változatokat a közös maszkos alakoskodó és szokáscselekvése nyomán hamubotozó szokásjátékoknak nevezhetjük. Elterjedési területük a marosszéki Mezőség és az Alsó-Nyárádmente.

Gyűjtőterületünk északi és déli szélein (azokon a vidékeken, ahol a magyarság a szászokkal érintkezett) a farsangvégi menetekben a fenti változatokhoz viszonyítva még több maszkos alakoskodó vett részt. Véckén és Pipén a *lovas huszárok, cigányok, terhes asszony, menyasszony, vőlegény, násznagy, szakácsnék* állandó szerepkörök voltak, és ezekhez társultak az alkalmi maszkos alakok. Felültek három-négy szekérre, és nagy zajjal, énekszóval bejárták a falut. Az egyik szekéren ült a menyasszony, a másikon a násznép, a harmadikra tüzelő kályhát tettek, és szakácsnének öltözött legények sütötték a palacsintát. A félig sült, kormos palacsintákat a *népek* közé dobálták. A maszkurák leszállhattak a szekerekről, bekormozták, megölelgették az utcabelieket, táncoltak vagy másképpen „figuráltak”. Hívogattak bálba, mert az utcai játékot este bál követte.²³⁷

A Szászrégen melletti Beresztelkén szintén *lovasok (huszárok)* vezették a húshagyókedd délutáni menetet, utánuk nyolc-tíz szekér következett tele maszkurával. Elmaradhatatlan a *menyasszony-vőlegény, a násznép, a cigányzenészek* szekere és a *palacsintasütő szakácsok* szekere. Ezen a fent leírt módon sütötték a hígpalacsintát, és a nézőknek dobálták. A menethez tartoztak a *falovasok, a kutyapecérek, a köszörűsök, mészárosok* stb. Egyik szekéren szalmaembert: *meghótt embert* vittek. A lovasok az esti bálba hívogattak, a falu ugyanolyan rikoletással fogadta, kísérte a menetet, mint a fonóbeli lakodalmas játékokban. Beresztelkén szinte megszakítatlanul élt ez a szokásforma, és aktuális maszkos alakokkal, jelenetekkel kibővítve napjainkban is előadják.²³⁸ Körtvélyfáján a felvonulás központi játékmozzanata szintén a palacsintasütés. *Maszkás legények* mozgó szekéren levő kályhán sütötték a palacsintát és a nézők, báméskodók közé dobálták.²³⁹

Ezeket a változatokat – figyelembe véve a beresztelki megnevezését: *palacsintasütés* – a közös szokáscselekvésről, játékmozzanatról palacsintasütéses szokásjátékoknak tartjuk.

Az összetett menetek harmadik variánsaként a *bábuk* a *keréken* motívumú vagy *bolondkerekes* szokásjátékokat említjük még meg. Gyűjtőterületünkön többfelé szokásban volt, hogy ló vontatta rúdra (szerkezetre) szekérekereket erősítettek, és azon menet közben két bábu – egy leány és egy legény – forgott. Ez a *maszkurakeréknek* vagy *bolondkeréknek*

²³⁷ Barabás 2000, 62–68.

²³⁸ Borbély–Bartis 1996, 190–198.

²³⁹ Szabó J. 1996, 199–204.

nevezett látványos-szimbolikus elem a farsangvégi menet egyik, de nem egyedüli összetevője. A beresztelki szokásjátékban gyakori volt ez a *bubás kerék*, s az 1995-ös felújított változatban két keréken forgott négy bábu. Bözödújfaluban a *duszásokkal* és a *falovasokkal* együtt járt a *szürke lovas*. Ez húzatta a jobbra-balra dülöngélő, kerékre rögzített, ölelkező leány- és legényalakot.²⁴⁰ A marosmenti Magyarón az első világháború előtt a farsangon tartott lakodalmak harmadik napján indították a menyasszonyi háztól a vőlegényes házhoz a *komédiás menetet*, amelyben szekérkeréken forgó rongybabákat sirattak.²⁴¹ Siklódon szintén a farsangi lakodalmak szokáseleme a *maszkuraszekér* vagy *szán*, amelyhez a maszkurakereket vagy bolondkereket kötötték a forgó szalmabábu figurákkal.²⁴² Székelyszálláson és Teremiújfaluban viszont (Beresztelkéhez és Bözödújfaluhoz hasonlóan) a farsangvégi utcai menet egyik összetevője a forgó bábus kerék.

E játékvariáns elterjedési területe (Szászrégen, illetve Segesvár hatósugara) arra vall, hogy összefüggésbe hozható a magyar–szász kölcsönhatásokkal, illetve interetnikus kapcsolatokkal. További farsangvégi bolondkerék párhuzamok Háromszékről és a szászokkal együtt vagy azok közelségében élő magyarok köréből idézhetők (pl. Apáca).²⁴³

4. 5. *Konc király és Cibere vajda küzdelme*

A magyar népszokásokban a farsang és a böjt vetélkedése Konc király és Cibere vajda megszemélyesített küzdelmeként maradt fenn. A középkori eredetű – irodalmi forrásokból a folklórba került – jelképes küzdelem emléke főként az erdélyi és dél-magyarországi területeken őrződött meg.²⁴⁴ Marosszéken ezt a vetélkedést egyrészt bábukkal jelenítették meg, másrészt szájhagyományban maradt fenn az emléke. Gyermekek megajándékozásának szokásaként napjainkban is él.

Harmath Lujza 19. század végi leírása szerint Nyáradmentén év elején két, papírkoronával ékesített szalmabábut készítettek: *Csont királyt* és *Cibere vajdát*. A két bábut mind farsang kezdetekor, mind a végén összeverekedtettk. Vízkeresztkor Csont király győzött, húshagyókor Cibere vajda.²⁴⁵ A bábukkal vívott küzdelem szélesebb elterjedésű lehetett, emlékét több faluban megőrizték (Márkod, Székelyszállás). A sóvidéki Parajdon – mint fennebb szó volt róla – húshagyókedden Konc királyt kergették, illetve temették.

²⁴⁰ Makkai–Nagy 1993, 304.

²⁴¹ Zsigmond–Palkó 1996.

²⁴² Barabás 1998, 45.

²⁴³ Pozsony 1996, 1998. 214–216, Kardalus 1996. 148.

²⁴⁴ Vámszer 1959, 312–405, Tarisznyás 1982. 235, Ujváry 1990, 128–132; 1991, 237–244, Makkai–Nagy 1993, 305, Csergő 1996, 215.

²⁴⁵ Harmath 1899.

A nyárádmentihez hasonló 19. század végi híradás szerint Udvarhelyszéken úgy tudták, hogy Cibere vajda és Konc király két nagy fejedelem. Vízkeresztkor és húshagyókor élethalálharcot szoktak vívni egymással. Vízkeresztkor a verekedésben Konc király, húshagyókor Cibere vajda győz, attól kezdve nem szabad húsos ételt enni, csak ecetes, túrós, fokhagymás ciberét.²⁴⁶

A farsang és a böjt küzdelmének ez a szájhagyományos, megjelenítés nélküli formája a marosszéki katolikus falvakban a böjti étkezésre vonatkozó tiltásként maradt fenn. Nyárádszentháromságon az öregek úgy tartották, hogy Konc király és Cibere vajda a közeli Tüzes hegyen verekedett össze. Mivel Cibere vajda győzött, el kell tenni a kürtöskalácsot, a húslevest és mindenféle húsos ételt.

A Kis-Küküllő mentének és mellékvölgyeinek református falvaiban (Nagykend, Székelyszentistván, Kibéd, Geges, Abod, Rigmány) a két szimbolikus alak verekedésének maradványai, nyomai köré szerveződött színjátékszerű szokás. Hamvazószerdán reggel kürtöskalácsot, pánkót, süteményt aggattak a gyermekes szülők az ajtó előtti fák ágaira vagy más, jól látható helyre. Az ébredő gyerekeknek előadták Sódar Mihály és Cibere Domokos verekedését, és azt, hogy a nagy küzdelemből csak Sódar vajda csonka kardja maradt meg, elhullatta, éppen itt van, az udvaron. Gegesben a komaasszonyok, rokonok is hoznak csonka kardot a gyerekeknek. Itt az ajándékozó szokás neve *sódorvajda járás* vagy *csonkakard*.²⁴⁷

5. Farsangi jellegű maszkos alakoskodás egyéb alkalmakkor

Többször szó esett arról, hogy Marosszéken a maszkos alakoskodó játékok és szokások gyakorlásának fő időperiódusa, szokásalkalma a farsang. Ezzel egyáltalán nem azt állítjuk, hogy más naptári ünnepeken és egyéb alkalmakkor nem lett volna farsangi jellegű maszkos alakoskodás. Farsangi jellegűn elsősorban a farsangról ismert maszkos alakok, szokás- és játékmozzanatok megjelenését értjük, de tágabb értelemben mindazt, ami a farsangra utal (férfi-női ruhacsere; a nemi szerepek cseréje, megfordítása; rejtett, megváltoztatott „én” öltözettel, hanggal, mozgással; szabados, „rendetlen” viselkedés, erotikus megnyilvánulások; szimbolikus alakok; legényavató szokások; a szertartásosan komoly és a paródia, a csúfolódás és a felköszöntés egybefonódása; ijesztés és bohóckodás, büntetés és játékosság; karneváli nevetés; utcai felvonulás és házról házra járás stb.) Találónak érezzük Peter Burke

²⁴⁶ Balásy 1898.

²⁴⁷Erről bővebben László 1996, 209–213.

figyelmeztetését – igaz, hogy a népi kultúra korábbi, kora újkori szakaszáról írja –: „bizonyos értelemben minden ünnep miniatűr farsangnak számított”.²⁴⁸

Megállapítása a 20. századi népi ünnepekre és gyűjtőterületünkre is érvényes, bár nem tágíthatjuk parttalan farsangig a vizsgálódási körünket. Itt csak arra szorítkozunk, hogy számba vegyünk néhány olyan téli-tavaszi szokásjátékot, amelyek a fenti értelemben farsangi jellegűek. Nem lehet célunk a jelenség kimerítő magyarázata sem (például az, hogy mikor és milyen folyamatok révén rögzülhettek egy-egy ünnephez ezek a szokásjátékok, vagy mikor és hogyan szóródtak szét a téli-tavaszi periódusban). Annyi viszont jelezhető, hogy ezzel a csoportosítási eljárással különböző eredetű, funkciójú, de meglepően hasonló maszktípusok és játékmozzanatok kerülnek egymás mellé.

A marosszéki farsangi jellegű maszkos alakoskodás változatait szokásalkalmak szerint mutatjuk be. Ahol van a szokásnak ismert, elfogadott neve, azzal jelöljük:

1. Az aranycsitkó – újévkor
2. A didergés – húsvétkor
3. A hamubotos és egyéb maszkos alakok – húsvétkor
4. A gircsózás – aprószentek napján.

5.1. Az aranycsitkó - újévkor

Mint a neve is mutatja (csitkó–csikó) lóalakoskodásról, állatalakoskodó szokásjátékról van szó. Az eddigi gyűjtések Maros és a Kis-Küküllő mentéről, valamint Szászrégen környékéről jelezték előfordulását.²⁴⁹

Magyarkirályfalván újév reggelén járt az *aranycsitkó*. Keresztszülők, rokonok, szomszédok öltöztek aranycsitkónak, és újév reggelén ajándékot vittek a gyermekeknek. A csitkót úgy alakították, hogy egy fejsze élet rongyba tekerték, ez volt a feje, fülnek két tollseprűt tettek, nyakára csengőt kötöttek. A fejsze nyelét fogva a csikófejet maguk előtt tartották, hátukra lepedőt vagy pokrócot terítettek. A fejet és a pokrócot, a csikó bőrét összevarrták. A felkeresett ház udvarán a játékos magára vette a csitkót, az ajtó előtt csengetett, dobogtatott, nyerített, majd az ajtót hirtelen kinyitva a szoba földjére szórta az ajándékokat: almát, diót, mogyorót. Ezután gyorsan el kellett szaladnia. A házigazda kötelessége volt, hogy utána fusson, megfogja és – ha kell, erőszakkal – visszavezesse. A játékos kint letette a csitkót, bent étellel-itallal kínálták. A gyermekekkel együtt örültek az aranycsitkó látogatásának.

²⁴⁸ Burke 1991, 236.

²⁴⁹ Horváth 1971, 115, Karsai–Martin 1989, 54, Makkai–Nagy 1993, 27, 144.

Gyűjtésünk alapján az aranycsitkónak nevezett alakoskodó ajándékozta meg a gyermekeket szilveszter éjszakáján vagy újév reggelén a Nagyenyed környéki, aranyosszéki és Kis-Küküllőmenti magyar falvakban.²⁵⁰

Buzásbocsárdon úgy tartották, hogy szilveszter éjszaka jár az *aranyos csitkó*. A felnőttek aranyos vizet hoztak a csorgóról, és akkor találkoztak az aranyos csitkóval, aki a csorgónál ivott. Otthon egy kosár sarjút is készítettek számára, hogy legyen ennivalója és ottjártát juhganéval bizonygatták a gyermekeknek. A gyermekeknek addig hozott ajándékot, amíg konfirmáltak.

Torockón és Torockószentgyörgyön úgy mesélték a gyermekeknek, hogy az *aranyos csitkó* a várban lakik, és onnan látogatja meg a gyermekeket. Régebb diót, mogyorót, almát szórt be az ajtón. A családok egy részében napjainkban is az aranyos csitkó hozza a karácsonyi ajándékokat, többségükben viszont az angyal.

Vajadon óesztendő estéjén a legények is jártak a leányokhoz, mint aranyos csitkók. Fehér lepedőt vettek magukra, tolluseprűből fület is akasztottak, *maszkuraféleség*nek öltöztek. A legények tréfából disznótököt vagy egy zsúp korét is bedobhattak a leányoknak. Megtörtént, hogy élő állatot dobtak be az ajtón, bárányt, kutyát, macskát, azután gyorsan elszaladtak.

Napjainkban névátvitellel az ajándékokat is *aranycsitkónak* nevezik. Egy-egy kiterjedt rokonságban egy gyermek öt-hat aranycsitkót is kap újév reggelén. Ezeket a csomagokat (tartalmuk: csokoládé, sokféle édesség, zsebkendő, pénz) azonban már nem felöltözött aranycsitkó hozza a gyermekek többségének, hanem az ajándék az aranycsitkó, amit a rokonok, keresztszülők visznek a „jó” gyermekeknek.

Az aranycsitkó szokáskörének elterjedtségi területe szász–magyar interetnikus kapcsolatot sejtet.²⁵¹

5.2. A didergés - húsvétkor

A didergés charivari típusú büntető-csúfoló szokásjáték, sokban hasonlít a farsangvégi vénleány-és vénlegénycsúfolásra. Talán nem véletlen, hogy ugyanabból a nyárádmonti faluból ismerjük, Szentgericéről, amelyben legtovább élt a csutakhúzás szokása is.

A didergés már a 19. században felkeltette történészek, néprajzi gyűjtők figyelmét, többen leírták.²⁵² A napjainkban még megszólaltatható férfinemzedék gyakorolta utoljára a második világháború körüli években.

²⁵⁰ Barabás 2000, 253–261.

²⁵¹ Pozsony 1998, 207–210.

A szokás abból állt, hogy húsvét első vagy harmadnapján este tizenöt-húsz házas férfi és legény rongyos ruhákba, *sátoros cigánybandának* öltözött és végigjárta a falut. Minden olyan házhoz, családhoz elmentek, ahol valami *kibeszélnivalót* találtak. Megérkezve az ajtót csendesen bekötötték, hogy a bentiek ne tudjanak kijönni. Utána az ablak alatt, vagy az ajtó előtt nagy zajjal, reszketve dideregni kezdtek: *bu-bu-bu-bu-bu-bu*. Hangjukat elváltoztatva, cigányosan beszélve, egymással szinte versenyezve kikiabálták az illető család tagjaival történt eseteket. A kikiabálás rögtönzött megnyilatkozásokból vagy a bentiekkel folytatott szópárbajból, ún. *vagdalkozásból* állott. Ez a csúfolódó felköszöntés kijárt mindenkinek, akinek a magatartása, viselt dolgai nem egyeztek a közösség normáival. A leírások szerint a didergők „ajándékokat” is vittek: tolvajnak börtönt, rossz jegyzőnek segédet, hanyag papnak keresztelni való gyermeket, eladósodott embernek váltót, lúdtolvajnak libát. A 20. században inkább a házi-családi dogokat dideregték ki, enyhébb formában. A csúfolódás skálája a *minden bűnjit ott a másiknak elmondták* szigorától az *egy vicc vót az egész játékoságáig* terjedhetett. Ennek megfelelően változatos a fogadtatása is. A kicsúfoltak mindenféle vízzel, még ágyalatti edény tartalmával is leönthették a didergőket, elkergethették őket. Gyakoribb volt az, sőt szabály, hogy behívták és megkínálták őket, kilétüket azonban nem mindig fedték fel.

5.3. A hamubotos és egyéb maszkos alakok – húsvétkor

A Középső-Nyárárdmente falvaiban (Szentlászló, Szentháromság, Bede, Gálfalva, Nyárádszereda, Jobbágyfalva, Csíkfalva) a legények, férfiak házról házra járó húsvéti öntöző menetét egy-két maszkos alakoskodó vezeti vagy kíséri. Ezek a farsangi szokásokból ismert hamubotosok. (Névváltozataik: *hamubucskás, hamubutykás, kardos, kókós*.) A Nyárád és Kis-Küküllő közötti falvakban *húsvéti bolondnak* nevezik (Vadasd, Rigmány). Itt a *hajnalozás, kántálás* néven emlegetett húsvéti köszöntő-öntöző menet állandó szereplői.

Szentháromságon a *kókós* öltözete fehér ing, fehér gatyka, fején papundekli álarc és süveg, lelógó papírszalagokkal. Derékszóján kolompok és csengők lógnak. Jobb kezében pirosra festett fakard, balkezüben hamubot. Gálfalván és Andrásfalván ezelőtt a felszereléséhez tartozott a lába közé kötött kukoricacsusza fallosz is. Az öltözet napjainkban legtöbb helyen jelzesszerűvé egyszerűsödött, az álarc is elmaradhat, de a legfontosabb attribútum, a hamubot mindenütt megmaradt. (Igaz, a zacskóban már nem hamu van, hanem fűrészpor vagy gumilabda.)

²⁵² Jakab 1854 (1970), Varga 1900.

Szerepkörük szerint a hamubotosok vezetik a hajnalozó-öntöző menetet, legelől haladnak, kinyitják a kapukat; vigyáznak a rendre. Jobbágyfalván, Csíkfalván csak az ő engedélyükkel lehet a menetbe állni vagy abból kiállni. A lemaradókat visszarendelik a sorba, a rendetlenkedőket megbüntetik, *meghamubotozzák*. Teret biztosítanak a menetnek, elkergetik a báméskodókat, ijesztgetik a gyermekeket, utánuk szaladnak stb. De nemcsak ijesztő, védő figurák, hanem csúfolható bohócok is. Elakaszthatják, leönthetik őket vízzel, megdobálhatják tojással, a gyermekek csúfolhatják. (Pl.: „*Hamubucskás! Kell-e kotlós tojás?*” *Esti! A farodat vesd ki!*” „*Cige, cige, cige, cáp! Az én seggem a te szád*” stb.) Megfigyeléseim szerint az utóbbi évtizedben a hamubotosok szerepköre szegényedik, dekoratív figurákká, a felköszöntő szokás élő kellékeivé válnak.

Nyárádszeredában és környékén más farsangi alakok is megjelennek a húsvéti öntöző menetben. Andrásfalván a hamubotos mellett állandó szereplő a *lovas*. Alakítása, felszerelése ugyanolyan, mint a farsangi fafejes típusú lovasé, de itt kardja, hamubotja is volt. Szerepköre is megegyezik a hamubotoséval: ő is hamubotozhatott, őt is megbüntethették. A két maszkos alakoskodót együttesen *gucujoknak* nevezték, és az öntözőmenetet vezető választott *király parancsa alá* tartoztak.

Nyárádszentlászlón a hamubotoson kívül egy nőnek öltözött férfi, a *bubás* vagy *kurva* járt a menettel. Egyik karján játékbabát vitt, másikon kosarat, és gyermekének adományokat kéregetett. Nyárádszeredában is felbukkan a nőnek öltözött alakoskodó, itt *cigánynénak* nevezték.

A hamubotosokon és a cigánynén kívül Szeredában – és eddigi gyűjtésünk szerint csak itt – *turkásnak*, *turkácsnak*, *gólyának* nevezett férfi alakoskodó is járt a menettel: magára terített fehér lepedőből kiálló, hosszú facsőrével kelepel, ugrándozik, oda-odakap a járókelőkhöz; a gyermekeket ijeszti, vagy mókázik velük.

Míg a házaknál, a szobákban a felköszöntés, öntözés tart, a maszkos alakok a ház előtt, az udvaron, az utcán komikus jelenetet rögtönöznek. Faluról falura, sőt ugyanabban a faluban évről évre változhat, hogy az utcai színjátékban, hamubotozásban hol a határ. Megfigyelésünk szerint a színjátékszerű mozzanatok visszaszorulóban vannak.²⁵³

5.4. A *gircsózás* – *aprószentek napján*

A *gircsózás* dramatikus szokásjáték a Küküllő vidékének néhány falujában, Székelyszentistvánon, Csokfalván és Atosfalván (Hármasfalu). Az 1930-as évek két rövid

²⁵³ Barabás 1980, 203–216; 2000, 131–167.

közleménye alapján Dömötör Tekla foglalkozott a gircsózás szokásával.²⁵⁴ Spontán módon a hatvanas évekig gyakorolták, utána ki-kimaradt, majd néhányszor felújították, legutóbb 1998 – ban.

A szokásjáték maszkos alakoskodói a *gircsók*. Kik ők? Korábbi ismerőseink: egy *falovas*, három-négy *hamubotos* és egy *kurva*. Más megnevezések a falovasra: *huszár*, *katona*, *parancsnok*; a hamubotosra: *duszás*; a kurvára: *bába*. Minden szereplőt férfiak alakítottak, szegényebb rendű *komédiás emberek*. A kurva hosszú női ruhát vett magára, fejére kendőt kötött, álarca fekete fátyol vagy korom. Kezében nyírágseprűt tartott, azzal spriccolt a játék során. A lovas a már ismertetett fafejes típusú lóalakítás. A játékos kivágott középu dagasztóteknőbe bújt, ehhez illesztették a ló fejét és farkát, két oldalát pokróccal takarták le. A lovas a saját lábán ment, és a derekán vitte a lovat. Kezében fakardot hordott. A hamubotosok hétköznapi ruhájuk fölé bő fehér gatyát és inget vettek magukra, s a kettő közét szalmával kitömték. Így szinte duszává, szalmazsákká váltak (vö. *szalmaember*, *duszás*). Dereken és térdükön szíjakra kötött csengők, lantok lógtak. Rongyból vagy csipkéből készült álarcot viseltek, fejükre kifordított báránybőr kucsmát tettek. Legfontosabb attribútumuk a botra kötött, vizes hamuval teli zacskó, a hamubot.

A gircsók a legények aprószentek-napi felköszöntő menetét kísérték. A felköszöntést minden évben a besorozott katonalegények szervezték. Maguk közül kettőt *vőfélynek* választottak. A gircsók felett viszont a házasemberek rendelkeztek, ők fogadták meg, tőlük vették át fizetség (legtöbbször bor) ellenében a legények a karácsony-harmadnapai bálon.

Másnap reggel a legényekből és házasemberekből álló csapat zenészekkel végigjárta a leányos házakat. Bent a vőfélyek köszöntőt mondtak, megtáncoltatták a házi nőszemélyeket, adományokat gyűjtöttek. Utána este közös mulatságot tartottak. A szokásjáték reggeltől késő délutánig az egész falu szórakozása.

A gircsók *némák*, vagy csak elváltoztatott hangon beszélhettek. Szerepkörük viszont jól körülírható cselekvéssort engedélyezett számukra. A falovas, mint parancsnok vezette a menetet, a hamubotosok vigyáztak a rendre, a legényeket visszarendelték a sorba, minden rendetlenkedőt (és egyáltalán mindenkit) megcsaphattak a hamubottal. A kurva a seprűvel hadonászott, havat vagy sárt szórt a járóelőkre. Míg bent a felköszöntés tartott, az utcán, az udvaron ez a farsang típusú játék folyt. Ennek főszereplői egyrészt a házasemberek – ők sem mentek be a leányokat köszönteni -, másrészt a gircsók. A házasemberek ellophatták a falovast, a kurvát, sőt a hamubotosokat is. Ekkor a legények, vőfélyek borért visszaváltották őket vagy megpróbálták kiszabadítani. Ez az elfogás, ellopás és visszaváltás a leginkább rögzült játékmozzanat. Hasonló ehhez a patkópénz szedése. A gircsók minden arra járótól –

²⁵⁴ Szilády 1930, 208–210, Dömötör 1979, 177, Makkai–Nagy 1993, 147–148.

főleg a szomszéd falusi, makfalvi vásárba igyekvőktől – patkópénzt követeltek, mert a lónak *elvásott a patkója*. A *botozás* sem maradt el. Több visszaemlékező szerint az a játékmenet is gyakori volt, hogy a végére a legények vették át a „hatalmat” a gircsók felett, ők botoztatták meg a házasembereket.

A szokásgyakorlók és a helyi szokásmagyarázat szerint a gircsózást a betlehemi gyermekgyilkosság emlékére tartották, ezért volt aprószentek napján. Egyik magyarázat szerint a gircsók Heródes katonái (lásd parancsnok, katona, bába megnevezések). A másik magyarázat és a házbeli köszöntés szövege szerint is „orvosok”, akik Heródes katonái után mentek és orvosságot vittek. Ezeket utólagos szokásmagyarázatoknak tartjuk.

A hétfalusiak *borica* tánca és a kukák játéka újabb időkben szintén aprószentek napi szokássá vált, de régebb egész farsangon járták.²⁵⁵ Hasonló típusú szokásjátékok a környéken – Kibéd, Bözödújfalú – szintén a farsangi hagyománykörből ismertek. Figyelemre méltó az is, hogy Domokos Pál Péter a gircsózást a moreszkához (európai elterjedésű, kultikus eredetű, gonoszúzó és termékenységvarázsló tánc) kapcsolódó drámai hagyományként tárgyalja.²⁵⁶

(A farsangon kívüli maszkos alakoskodás változataival a továbbiakban az esettanulmányokban nem foglalkozunk).

²⁵⁵ Seres 1984.

²⁵⁶ Domokos 1990, 301–303.

IV. ESETTANULMÁNYOK, JÁTÉKREPERTOÁR

1. FARSANGI DRAMATIKUS JÁTÉKOK

1.1 *Állatmaszkos játékok*

1.1.1. Kecskemaskos játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezősámsond

(1) a. A játék (maszk) neve: *kecskés fársáng*.

A kecskét a magyarok csinálták a farságon. Egy legény fel volt öltözve kecskének, s a gazdája vezette. Jártak az utcákon végig s a fonóba is bementek. A kecske farkára tükröt kötött a bácsi, s próbált borotválkozni; de a kecske szökött, mozgott. A gazda ütötte, hogy álljon helyt, tudjon borotválkozni, jót vágott az oldalára. A kecske mekegett, a gazdája elváltoztatott hangon beszélt neki. (F. F., a. f., 1911, gy. i. 1988)

(2) b. A játék (a maszk) neve: *turka*.

Gyermekkoromban a románok *turkával* jártak. A feje olyan volt, mint egy kecskefej, fából kifaragva, s hosszú nyelve volt. Furulyáztak, furulyával figuráltak neki, s arra táncolt. A nótára csattogtatta a száját. Táncolt, szökdösött, s avval jártak házról házra. (F. F., a. f., 1911; gy. i. 1988)

Mezőmadaras

(3) A játék (maszk) neve: *turkás*.

A legények felöltöztek fárságnak s mentek házról házra. Volt közöttük egy *turkás* is. Hosszú gólyacsőre volt és azzal csattogtatott. Az ember meg volt görbülve. A ruhája fehér lepedőből volt összedolgozva. A feje is lepedőből kicsomókázva. A szája, a csőre úgy volt megcsinálva, mint a gólyának. Két nyelv volt fából, gumival összeszerelve, amivel csattogtatott.

Bémentek a házakhoz, ott énekeltek, táncoltak s a turkás csattogtatott. Fársángi ének volt, amit énekeltek. Azt fűjták, hogy:

Ringasd uram a gyermeket,
Hadd menjek a bálba.
Ott vannak a szép legények
A jó multságba.

A turkás tánc után mindjárt jött a násznép is. (B. M., a. f., 1924; gy. i. 1988)

Mezőpanit

(4) a. A játék (maszk) neve: *kecskefársáng, turkás*.

A kecskefársángot úgy csináltuk, hogy előrehajoltam, s a hátamra egy pokrócot tettem, bébújtam alája. Volt egy bot, abba belé volt a kecskefej téve, fából kifaragva. A kecske fejének alsó állkapcsát lehetett mozgatni, avval csattogtattam.

A fonóban evvel a kecskével ijesztgettem a leányokat. A kecske szökött, ment a leányoknak, s döfte. Azok féltek. Volt olyan, amelyik még oda is pisilt.

Volt egy ének, amire a kecske táncolt, ugrándozott. Közben mekegett s döfte őket. Azt is szokták mondani a kecséknek, hogy:

Giusto ♩ = 105

Tátsd ki tur - kás a szá - dat, Hoz - zák a pi - cu - lá - dat.

Erre is táncolt, de piculát nemigen adtak. (B. J., a. f., 1929; gy. i. 1992)

(5) b. A játék (maszk) neve *kecskefársáng, turkás*.

1993 farsangján a felszegiek társas összejövetelel felújították a hagyományos farsangi játékokat. Ezek egyike a kecskefársáng.

Szereplők: *bekérő*, aki egyben a *kecske gazdája*, és a *kecske (turkás)*.

A bekérő meglelt korú férfi, hétköznapi falusi öltözetben. A kecskét alakító játékos hetvenes éveiben járó földműves. Egész testét beborító gyapjas bőrszövetet terített magára. Fából készített kecskefejet földig érő boton tart. Alsó állkapcsát madzaggal tudja húzogatni, nyitja és csukja, csattogtatja a kecske száját. A kecske szarva két hegyes pálcika, füle fehér papandekliből, ajakán lógó szakállal fehér vászon darab. Az ajtón kívül derékből előrehajlik, a kecskefejet tartó botra támaszkodik.

Bekérő: Szerencsés jóestét kívánok!

Bentiek: Jóestét

Bekérő: Mivel tudják, hogy a kollektívek felbomlottak, sok szegény embernek nincsen fejőstehene. Volna egy jóképű kecskénk, el szeretnük adni, olcsón. Ha ide befogadják, maguknak eladjuk.

Bentiek: Ha lesz teje...

Bekérő: Két kicsi gidója is van... Ha befogadják, béhozom.

Bentiek: Jöjjön bé...

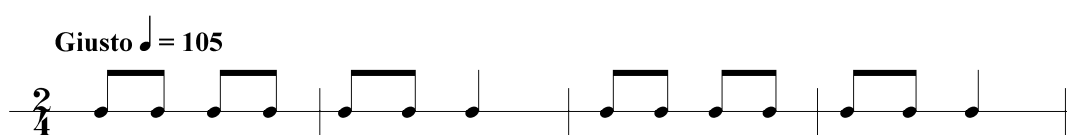
Bekérő: Gyere kicsi kecském, olyan jó fejős vagy...

Bejön a kecske. A szoba közepén megáll. Megeg, forgolódik, veti a farát, kapsogtat a szájával. Az asszonyok, a leányok szemrevételezik, „megcsodálják”.

Bekérő: Na énekeljenek valamit, mert tud táncolni is ez a jóképű kecske.

A bentiek kánonban mondják, recitálják:

Giusto ♩ = 105

Tátsd ki tur - kás a szá - dat, Hoz - zák a pi - cu - lá - dat.

A kecske a mondóka ritmusára ugrándozik, tátja és csukja a száját, kapsogtat, a botot a földhöz ütögeti. Oda-odaugrik a fiatalabb menyecskékhez és a szarvával dőfőlé mozdulatokat tesz. Azok megjátsszák, hogy félnek, a guzsallyal védekeznek. Senki sem tesz piculát a turkás szájába.

Miután a mondókát többször megismétlik, a *kecsketáncoltató ének* következik:

Tempo giusto ♩ = 92-96

Sú - rún vet - tem a ken - dert, rit - kán te - rem raj - ta,
 Poz - dor - já - ból tü - zet ra - kok, meg - fü - tö - zöm ná - la,
 Nem kell né - kem a ken - der csak a poz - dor - já - ja.
 A ba - bám - nak gyolcs ga - tyá - ját meg - szá - rí - tom raj - ta.
 Hess, légy, ne szállj rá, be - teg va - gyok én,
 Adj egy csó - kot é - des ró - zám, meg - gyó - gyu - lok én.

Az éneket többször megismételik. Ritmusára a kecske táncol, körbeugrándozza a fonóbeli asszonyokat, és a döfölő játék is többször megismétlődik.

Mikor elfáradnak, újból beszélgetés indul:

Egyik asszony: Vigye el gazduram, nem vesszük meg, mert olyan büdes, kecskebüzű ez az állat.

Bekérő: Igen, de jó fejős...

Másik asszony: Ez biza cáp, bakkecske büzű. Vigye ki, mert mindjárt idepisil.

Bekérő: Bakkecske, de éppen idevaló, maguk közé való jó ez! Na gyere kicsi Miska, nem kellesz az asszonyoknak. A kecskét a gazdája az asszonyok kacagása közben kihajtja a teremből. (A gyűjtés ideje: 1993 farsangja.)

Mezőcsávás

(6) A játék (maszk) neve: *kecskefársáng, turkás*.

A kecske feje fából volt, kötővel volt megkötve a szája. A kötőt meghúzták s csattintott. Báránybőrbe bújt valaki, s olyan volt, mintha négykézláb menne.

Aki a kecskét játszotta, turkásnak hívták. A fonóban a kecske ugrándozott, táncolt.

(N. E., a. n., 1911; gy. i. 1995)

Mezőfele

(7) a. A játék (maszk) neve: *kecske, turka*.

A kecske a csúf fársángok közé tartozott, turkának is nevezték. A kecskével többen is mehettek. Vót egy ember, aki a kecskét bekérezte, az vót a gazdája.

A kecskét úgy csinálták, hogy egy legény lehajolt, s a hátára egy szőnyeget terítettek. A feje, szája fából volt megcsinálva, s egy bot tartotta. Amikor ütötte a botot a legény a földre, csapott össze a szája, s jó nagyokat szólott.

A kecskét a fonóban táncoltatták. Vót neki egy nótája, s arra ugrott, hopp, hopp.

(Sz. J., a. f., 1916; gy. i. 1983)

(8) b. A játék (maszk) neve: *kecskés fársáng*.

A farsangi szokások kultúrotthonbeli előadásának állandó jelenete a *kecskés fársáng*. Megjelenítésére egy-egy ügyes, táncolni jól tudó legény vállalkozik.

A már ismertetett módon öltözik kecskének, a fa kecskefej évről-évre öröklődik.

A kecske kísérő nélkül beugrik az előadás színhelyére, a kultúrotthon nagytermébe. Ugrándozik, veti a farát, csattogat, kapsogtat a szájával. Körbeszaladja a teret, oda-odafut a nézőkhöz, ijesztgetni próbálna. A nézők illően „félnek” tőle, de inkább kacagják komikus mozdulatait. Főleg a gyermekek élvezik a játékát.

Miután egyszer-kétszer körbejár, kintről a többi farsangos énekelni kezd, amire a kecske ugrándozva táncol, ütemesen csattogatja a száját.

Az énekek rendszerint a következők:

Tempo giusto ♩ = 108

Sze-gény kecs-két meg-fog-ták, Tán-col-ni ta-ni-tot-ták.

Lá, lá, lá lá lá, lá, lá, lá lá lá.

Tempo giusto ♩ = 104

1. Há - rom sza - bó le - gé - nyek, mek - mek - mek,
 Meg - in - dul - tak sze - gé - nyek, mek - mek - mek,
 El - men - tek Mics - ké - re,
 há - r - man ül - tek egy kecs - ké - re, mek - mek - mek, mek - mek - mek.

2. Mikor Micskére értek, mek-mek-mek,
 Egy kocsmába betértek, mek-mek-mek.
 Kértek egy icce bort,
 Hogy lemossák az úti port, mek-mek-mek.

3. Mikor a bort megitták, mek-mek-mek,
 Szorult rajtuk a nadrág, mek-mek-mek.
 Az ablakhoz álltak,
 Mint a kecskék kiugráltak, mek-mek-mek.

A játék sikere a kecske ügyességétől, leleményességétől függ. (A gyűjtés ideje: 1990. farsangja)

MAROSMENTE – VÁSÁRHELY VIDÉKE

Csittszentiván

(9) A játék (maszk) neve: *kecskés fársáng*.

A kecskét a legények formálták úgy, hogy egyik lehajolt, s a másik hátul megfogta a csipejét. Ő is lehajolt, így a kecske négy lábú lett. A kecskét letakarták pokróccal, csak elől a feje láccott ki a pokróc alól. A feje fából volt csinálva, volt szarva, szeme, szája. Úgy mondták, csattogató kecskefej. A legény a pokróc alatt húzogatta a kötőt, s az mozgatta, csattogtatta a kecske száját.

A kecske a fonóban mekegett, csattogtatta a száját, a nótára verte a taktust, táncolt a társaival.

Erre táncolt:

Hopp rongyász, majd tél lesz.

Ne félj füstös, baj nem lesz.

Azt is énekelték neki az időmben, hogy:

Az én apám kecskepásztor, fia vagyok én.

Apám őrzi a kecskéket, a lányokat én.

Gólya, gólya, sárga lábú gólyamadár.

Ijesztette a lányokat, s akit elkapott a szájával, jól megcsípte.

(S. P., a. f., 1927; gy. i. 1993)

Marosszentgyörgy

(10) A játék (maszk) neve: *kecske, turka*.

A kecskét turkának is nevezték. A turka feje fából volt kifaragva, s azon kecskeszarvat viselt. A nyakába kis csengők, zörgentyűk voltak kötve. A kecske a fonóban táncolt és csattogtatta a száját, zörgentyűzött. (B. J., a. f., 1920; gy. i. 1993)

A kecskemaszkos játékot gyakorolták Koronkában is. (Makkai–Nagy, 1993, 160).

LAPOS MAROS MENTE

Sárpatak

(11) a. A játék (maszk) neve: *kecskefársáng*.

Szereplők: *a kecske és a bács*.

Itt nálunk jártak a kecskével. A kecskének vót fából rendesen feje, szája, szarva. Egy olyan szokmányszerűségbe bele volt bújva az ember. A feje egy botra vót beállítva, s a nyelve keresztülfúrva. Teljesen olyan feje volt, mint a kecskének. A nyakába csengettyűt kötöttek.

Rendesen vót egy *bács* vele, az is szokmányban, nagy szőrös bundában. Az járt a kecskével.

A kecske ment közel a leányokhoz, asszonyokhoz, hogy minnyár-minnyár megcsípi. Vót, aki nem félt, de vót, aki visított, kiabált. Édesapám mindig ott feküdt az ágyban, úgy is vót, hogy a leányok befeküdtek az ágyba melléje, úgy féltek.

A bács táncoltatta a kecskét, egy bottal taktusra tappintott. Erre táncolt a kecske...

Heppentyű, vaskesztyű,

A nyakadon csengettyű.

Ha eztet te ki nem járod,

Szakadjon le kezed, lábod.

Heppentyű, vaskesztyű,

A nyakadon csengettyű. (Sz. E., a. n., 1924; gy. i. 1992)

(12) b. Én is vótam *kecskefársáng*, mikor még fiatal vótam. Mellettem vót egy *bács*, aki őrzi a kecskét. Az kopogtatott, s az ment be elől, a kecske utána.

A kecskejáték az olyan, hogy vót egy kecskefej, és annak a nyelve úgy csattogott, ahogy húzta spárgával az ember, ütötte a botot és a nyelvét csattogtatta a taktusra.

Azt énekelték az asszonyok s a leányok:

Ha te eztet ki nem járod,

Szakadjon le kezed, lábod.

Ment oda a kecske az asszonyokhoz, a leányokhoz. A szösöt, amit fontak, szájába vette, rágta. Amelyik félt a kecskétől, visított. Erre a kecske még jobban kezdte döfködni. A guzsallyal kapott is a hátára. (M. S., a. f., 1926; gy. i. 1992)

(13) c. Sárpatakon volt, aki *berbécsnek* öltözött pokrócba. Annak berbécsfeje volt, szarvakkal. Az nem táncolt, az már inkább a szösöket döfte fel, a guzsalyt. Visítottak a leányok. Amelyik nem félt, azzal nem foglalkozott annyira a fársáng.

(M. S., a. f., 1926; gy. i. 1992)

Pókakeresztúr

(14) A játék (maszk) neve: *kecskefársáng*.

A kecskét a pásztor kéreztette be. Utána a kecske beszökött a ház közepébe, ritmusra csattogtatott a szájával és a bottal.

A legény a kezében egy botot tartott, s azon volt a kecskefej, s a száját spárgával mozgatta. A kecske díszesen volt öltöztetve, a hátán takaró, kendő, kézimunka.

A fonóban a kecskének énekeltek, s ő arra táncolt:

Ha te eztet ki nem járod,

Száradjon le kezed, lábod.

Heppentyű, vaskesztyű,

Az uradra csengettyű. (K. S., a. n., 1936; gy. i. 1995)

Toldalag

(15) A játék (maszk) neve: *turka*.

A kecskét, más néven turkát, a fonó ideje végén szokták öltöztetni. A fonóházban ügyesen táncolt a kecske. Volt egy nagy csattogtatós szíja, amivel csípte meg az asszonyokat. Azok úgy féltek tőle, visítotak. (A. Gy., a. n., 1935; gy. i. 1993)

Vajdaszentivány

(16) a. A játék (maszk) neve: *turka*.

Amikor a turka jött, mindenki előre tudta. Volt egy csengettyű a nyakába kötve, s azzal csengetett.

- A turka egyedül jött vagy kísérték?

- Nem egyedül jött ez a bizonyos turka, ketten-hárman kísérték. Kopogtattak, bejöttek s mondtak valamit.

- Hogy nézett ki a turka?

- Egy ember le volt hajolva, előregöbülve és le volt terítve egy ágyterítővel. Egy botra volt állítva egy kecskefej, összetákolva, volt rajta báránybőr és berbécsszarvak. A szarvakat összeszedték, amikor juh vagy berbécsvágás volt. A fej alsó részén volt két lapos fa összetéve és volt egy meghúzó kötéll. Az, aki le volt hajolva, húzogatta a kötelet, és amikor elengedte, a kecske szája összecukódott, amikor meghúzta a két fa nyílt széjjel. Úgy nézett ki, mint valami száj.

- Mit csinált a turka a fonóban?

- Szökdösött, táncolt. Arra a botra támaszkodott és szökdösött körbe. A lányok ijedtek meg a fársángtól, a turkától. Úgy megijedtek, hogy felszöktek az ágyba, visítotak, elbújtak az ágy alá. Egy része kacagott. Én nem féltem tőle, nem volt miért félni.

(Sz. R., a. n., 1923; gy. i. 1993)

(17) b. Legénykoromban én is voltam a turkával. Kerestünk berbécs szarvat, s azt tettük a fafejbe.

Bevittem a fonóba. A leányok énekeltek, a turka táncolt. Amelyiket látta, hogy fél, csipdeste meg a szájával, ment reá még jobban. A leányok visítotak, felfordították a házat.

(P. I., a. f., 1908; gy. i. 1993)

Körtvélyfája

(18) A játék neve: *turkás, kecsketánc*.

Vót a turkás. Az ember belé vót búva egy lepedőbe, egy bárányfejet tartott bottal a kezében. A másik kezében vót egy kötő, azt ráncigálta és az csapta a turkát. A száját mozgatta nótára, ugrándozott és táncolt. Ezt kecsketáncnak nevezték. (B. ZS., a. n., 1921; gy. i. 1994)

Magyarpéterlaka

(19) A játék (maszk) neve: *kecske*.

Szereplők: *bekéreztető, a kecske, kísérő pásztor, pásztorfiú*

A kecskét bekérezteték a fonóba. Ahogy mondták, hogy jön a kecske, már húzódtunk is félre, s ahogy nyílt meg az ajtó, mi már énekeltünk. A kecske csattogtatta a száját a dallam után. Jött a kecske, döfött egyet, s mi mondtuk, *bosszantottuk*:

A vénasszony amit ígért,
Hidd meg, hogy megadja,
A nagy seggit kifordítja,
S az orrodra húzza.

Akkor mérgelődött s még nagyobbat döfött. Amikor ezt a kísérő megelégette és fejbe ütötte... A kecske elterült, megdöglött. A pásztorfiú siratta, mit csinál a gazda majd vele, megholt a kecskéje. Mondtuk neki, ne sírjál, majd eladjuk, kiosztjuk. Akkor fogtak neki s osztották ki a fársángok a fonóbeli asszonyoknak, egyiknek a tökit, másíknak a körmit. A kísérő pásztor: No, neked honnat vágjam? Neked ezt vágom. A másik mondta, nekem ne onnat, hanem innét vágjad. Nem, neked én azért is azt vágom. (Sz. I., a. f., 1918; gy. i. 1993)

Marosjára

(20) A játék (maszk) neve: *kecske fársáng*.

A kecske fársáng *két pakurárból, a kecskéből és a kísérőből* állt.

A kecske feje itt is fából készült, és botra erősítették, a kecsketáncos tartotta a kezében. Hosszú állára kendert ragasztottak szakállnak. A pokróc alatt előrehajló játékos kötővel irányította, csattogtatta a kecske állát.

Az egyik pakurár füttyült a kecskének, hogy táncoljon. A másik vigyázott, hogy ne nyúljon hozzá senki, mert a házbeliek meg akarták tudni, hogy ki a kecske. A füttyező mellett a fonóbeliek énekelték is a kecskének:

Virágos kenderem elázott a tóba,
Kedves kisangyalom, ne menj a fonóba,

Leesik az orsód, nem lesz feladója,
Bánatos szívedet ki megvigasztalja. (Sz. K., a. n., 1920; gy. i. 1993)

Erdőcsinád

(21) a. A játék (maszk) neve: *kecske*.

Szereplők: *a kecske, a kecske gazdája, citerás.*

Juhfejet vagy kecskefej formát készítettek deszkából, jól kiélezett fogai voltak. A kecske alsó állkapcsát egy kötővel lehetett mozgatni, csattogtatni. A legény hátára juhbőröket teríttek, s a gazdája bevezette a fonóba. Volt egy citerás is velük, aki citerázott s a kecske erre táncolt. A szájával csattogtatott. A fonóban voltak, akik igazán féltek, mert nem tudták, hogy ki csattogtat. (Sz. J., a. f., 1923; gy. i. 1994)

(22) b. A kecske, az csúf fársáng volt. Addig szökdösött a fonóban, amíg egyszer csak összeesett. A gazdája megölte az állatot, kiengedte a vérit. Erre céklalevet használtak. (Sz. D., a. f., 1924; gy. i. 1993)

FELSŐ MAROS MENTE

(23, 24) Erre a kistájra nem jellemző a kecskemaszkos játék. Csak **Marosfalfaluban** és **Holtmaroson** emlékeznek a kecskejátékra, amelynek ugyanaz a menete, mint a többi marosmenti faluban.

Holtmaroson például az 1996-os álarcosbálon a *kecske fejését* mutatta be a gazda. Egy kicsi széket vitt magával, ráült és fejte a kecskét. A kecske tőgye egy ötujjas felfűjt *gumikesztyű* volt. (K. M. a. n., 1958)

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ NYÁRÁDMENTE

Teremiújfalu

(25) A játék (maszk) neve: *kecske fársáng*.

Szereplők: *bekérő, a kecske és gazdája.*

A kecskét bekéreztetik a társas összejövetel színhelyére.

Bekérő: Jó estét kívánok e háznépnek. Van egy ifjú gazda itt kint, aki fiatal kecskéjével nagy vásárt eljárt. Eladó a kecskéje, ha valakit érdekel. Három liter tejet ad... egy hónapon keresztül. (Kacagás.) Ha mégis valakit érdekelne, nézzék meg. Megengedik, hogy bejöjjön?

Bentiek: Meg, meg, tessék behozni, gazduram.

A gazda bevezeti a kecskét. A kecske két lábon jön, nincs meghajolva, álló helyzetű. A kecskét alakító legény fehér ágyterítőt vett magára, és a feje előtt egy boton fából készült kecskefejet tart. A fejet báránybőr borítja, az alsó állkapcsa mozgatható.

A gazda kötéllel vezeti a kecskét a vásárba. A kecske vagy nem akar menni és akkor a pálcával üti a farát, vagy ugrándozik, veti a farát és szökik neki a leányoknak, a szarvával mintegy ökleli őket és kapsogtat.

A kecskét nem veszik meg, mert bakkecske, nem ad tejet. Inkább énekelnek a kecskének, hogy táncoljon arra a *kecskenótára*, hogy:

Tempo giusto ♩ = 88

Kecs - ke - bé - ka fel - má - szott a fűz - fá - ra,
 An - nak is a leg - ma - ga - sabb á - gá - ra.
 Így se volt jó, úgy se volt jó, se-hogy se volt jó, jó, jó, jó, jó,
 Min - dig csak a más asz - szony - a volt a jó.

(A gyűjtés ideje: 1990 farsangja)

Káposztásszentmiklós

(26) A játék (maszk) neve: *kecskefársáng*.

Felöltöztek kecskefárságnak. Eljöttek hárman, négyen, ötön is.

Belébújt egy legény egy lepedőbe, csak a kecske feje látszott. Ő belől fogta a fejet.

A fonóban mekegtek, mint a kecske. Mind jöttek nekünk, hogy döfjenek a szarvukkal. Én ajan böcs vótam, nem féltem tőlek. A kecske mondta: *no, nem baj, me még találkozunk. Mondom: ajant ütök a guzsallyal a szarvadra, hogy rögtön letörök.*

A liányok énekeltek nekik, s ők táncoltak. Osztán mondták a fonóbeliek: „no, menjetek a nyavalyatörésbel!” (F. R., a. n., 1901; gy. i. 1993)

Székelyvaja

(27) A játék (maszk) neve: *kecsketánc*.

A kecskét két legény és egy fiatalabb fiú alakította. Elöl a fiú állt és fából, lécből készült kecskefejet tartott, két szarva is volt. Kenderből szakállat serítettek neki az állára. Utána a két legény szorosán egymás mögött meghajolva lépkedett. A hátukat, egész testüket báránnyal borították.

A fonóban a kecske tánc lépésben mozgott, ugrándozott. A leányokat, asszonyokat döfködté a szarvával, hogy sikoltsanak. A leányok azon igyekeztek, hogy felismerjék őket, és megpróbálták letépni a hátukról a báránnyal.

 (Sz. P., a. n., 1925; gy. i. 1993)

Szövérd

(28) A játék (maszk) neve: *kecske*.

Kecskének mindig a legfürgébb legényt öltöztették. Ahogy megnyílt az ajtó, beszökött a fonóba. Az volt a jó kecske, amelyik az ajtóból egy ugrással felszökött az asztalra, hogy a lámpát leverje vagy elfújja. A háziasszony arra kellett ügyeljen, hogy hamar a lámpát akassza le a gerendáról, nehogy a fársángok elfújják vagy eltörjék. Mert ha ez megtörtént, jaj volt a lányoknak, kaptak csipdesést, még az ágy tetején is futkároztak.

A kecskétől féltek, ez mindig döfött, szökdösött. Szarva és csattogó szája volt csinálva fából. (N. A., a. n., 1929; gy. i. 2003)

(29–30) A kecsketánc típusú játékot gyakorolták **Nyáradkarácsonyban**, **Göcsön** és **Somosdon** is.

KÖZÉPSŐ NYÁRÁDMENTE

Szentgerice

(31) a. A játék (maszk) neve: *kecsketánc*.

Szereplők: a *kecske* és a *pakulár*.

A fárságon sokat jártunk a kecskével. Volt a kecske s mellette a pakulár egy jó nagy bottal. A kecske táncolt, mozgatta a fejét, forgott, a pakulár meg-meg fogta a kecskét, simogatta.

Egy magas pálcán, egy kecskefő, meg vót faragva, két szarvat fűrtak belé, s lefestették feketére. Aztán gyapjából szakállat tettek, mint a kecskének. Egy kicsi zörgőt tettek a nyakába.

Amint simogatta, a pakulár ezt mondogatta, dúdolgatta:

Milyen pina vagy te?

Milyen pina vagy te?

Megkeféllek, simogatlak,

Mégis borzas vagy te?

A kecske erre *táncolt, szökött*. A fonóbeliek azt szokták énekelni a kecskének, hogy:

Fekete kecskének csára áll a szarva,

Add el a jószágot s szarjál a markodba. (V. D., a. f., 1908; gy. i. 1990)

(32) b. A játék (maszk) neve: *kecsketánc*.

Az ajtó előtt csengetnek. Belép a pakulár.

Bekéreztető: Jó estét kívánok!

Bentiek: Jó estét!

Bekéreztető: Megérkezett egy kecske, béengedik?

Bentiek: Hát hogyan engednők...

A bekéreztető a szobába hajtja a kecskét:

- Hí bé ne, Sári ne (Kacagás). Hí bé ne, cige ne! Sári ne!

A kecske öltözete: kecskefej fából, bőrrel bevonva, füle, szakála is van. Szarva eredeti kecskeszarv. A kecskefejet maga előtt tartja a derékból előrehajló játékos egy bottal, ezzel üti tánc közben a taktust is. Az egész alakot pokróc fedi, csak a kecskefej és a csengő látszik. A kecske a fonóban megy neki az asszonyoknak, döfi, döfné őket.

Egyik asszony: Jaj, de döfös ez a kecske, te Marci!

Másik asszony: Meg lehet fejni?

Bekéreztető: Meg, meg. Meg lehet. Na, fejje meg valamelyik!

Az asszonyok a kecskéhez közelednek. A kecske rüg, forog.

Egyik asszony: De hát ez bakkecske! (Kacagás.) Hát miért nem mondtad, hogy bakkecske?

Másik asszony: Táncolni tud?

Bekéreztető: Hogyan tudna!

A fonóbeliek énekelni kezdenek:

Tempo giusto ♩ = 88

El - vesz - tet - tem kecs - ké - i - met, meg - ver a - nyám ér - te,
Meg - kap - ták a nagy le - gé - nyek, csó - kot a - dok ér - te.
Hej, a - zok nem a - zok, a - zok sze - nes esu - ta - kok,
Töb - bet nem a - lu - szom el!

Az énekre a kecske táncol, ugrándozik. Nyakában szól a csengő. A tánc után újból mekeg, szalad az asszonyokhoz. A bekérő-pakulár csendesíti: – Cige ne, cige ne!

Egyik asszony: Mutatkozzék be a kecske, mutassa meg magát!

Bekéreztető pakulár: Bemutatkozik, ha adnak neki egy liter bort, mert szomjas.

Hozzák a liter bort, a kecske iszik. Ezzel vége a játéknak.

(A gyűjtés ideje: 1990 farsangja; helyszíne: társas összejövetel.)

Nyárádgálfalva

(33) A játék (maszk) neve: *kecsketánc*.

Hétfőn és szerdán kecskével mentünk a fonóba. A kecske Damó Kálmán volt, ő úgy játszott, hogy nincs az a kecske, aki úgy tudjon táncolni. A kecske szarva fából volt kifaragva. Az alsó állkapcsát cérnával lehetett húzni. Ahogy húzták a cérnát, az álla esett le, s csapódott vissza, kapsogtatott. A kecskefejet pálcán egyik keziben fogta. Vót egy pokróc, abba belébújt. A pokrócon hátul farka is volt varrva a kecskének.

A fonóban a kecske a szájával kikapta az orsót a leányok keziből, a fonókereket a szarvával fellökte, dőfte a leányokat. A leányok s a gyermekek féltek, rikkótoztak. A kecskének énekeltek s arra táncolt. Damó Kálmán is énekelt, amikor kecske volt:

Fokhagyma, fokhagyma,

Rontson ki a nyavalya.

Ezt énekelte, csúfságotla, amikor táncolt. (F. K., a. f., 1927; gy. i. 1990)

Nyárádszentlászló

(34) A játék (maszk) neve: *kecsketánc*.

Szereplők: *a kecske és őrzője*.

Öltöztettünk kecskéket. Volt két rendes kecskeszarv, fel volt szerelve fafejére, botra. Azt a legény a feje föli tartotta, künn vót a pokrócból, mert különben a legény le vót takarva pokróccal.

Vót a kecskének egy őrzője is, az is fel volt öltözve maszkurának. Cige ne, cige ne – mondta, nem engedte, hogy bántsák.

A kecske a fonóban táncolt és ijesztegette az asszonyokat. Szabadult nekijek, döfte. Az asszonyok sikóltotak, kacagtak. Volt olyan is, hogy úgy megijedt tőle, hogy ólmot kellett neki önteni. (J. D., a. f., 1912; gy. i. 1989)

Nyomát

(35) A játék (maszk) neve: *kecskemaszkura, kecsketánc*.

A kecskemaszk a többi nyárádmenti faluéhoz hasonló. Egyik legényt kecskemaszkurának öltöztették, két társa kísérte a fonóba. A kísérők mosdótálba havat tettek, abban táncoltatták a kecskét, s az tánc közben a havat, tálat a ház földjére borította.

(Sz. Zs., a. n., 1913; gy. i. 1994)

Szenháromság

(36) a. A játék (maszk) neve: *kecske, csúf maszkura*.

A kecske az csúf maszkura volt. Csúf maszkurákkal nálunk a fárságon hétfőn, szerdán és pénteken jártak. A csúf maszkurákat nem engedték be minden guzsalyosba, mert garázdálkodtak.

A kecskének ráma volt csinálva fából, azon a feje. A rámát felvette a vállára és úgy ment két lábon a fonóba. Az alsó állára spárgát kötöttek, s azt húzta, kapsogatta a szájával.

A kecskétől féltünk, szökött a leányokra, azok ugrottak félre. Ha sokat garázdálkodott, a házigazda vette a seprűt, ütötte a fejét. (A. I., a. n., 1916; gy. i. 1983)

(37) b. Az 1993-as *kecskétől* már nem féltek az társas összejövétel leányai és asszonyai. Szinte észrevétlenül, éneklés közben lepte meg őket. *Jaj, nézz oda, te milyen állat!* – fölkiáltással fogadta a háziasszony, amikor észrevette a pokrócba burkolózott alakot.

A játékos maga előtt fából faragott kecskefejet tartott. A fejen két valódi kecskeszarv és két nagy tyúktoll, hogy füle is legyen, szakálla fehér kenderkóc. Alsó állkapcsát rugóra szerelt spárgával mozgathatja, s a falemez csattogó hangot ad. Az egész kecskefejet jobb kezében tartott boton viszi, bal kezével szorgalmasan húzogatja a spárgát, csattogtat.

Nagy csattogatással, döfő mozdulatokkal ugrik az asszonyok közé, de azok nem félnek tőle, inkább finoman, de határozottan ellökik maguktól, nem engedik „garázdálkodni”. Föléje kerekednek. A háziasszony azt kérdezi, vajon van-e tőgye, meg lehetne-e fejni? Indul is, hogy megnézze két másik asszony segítségével. A kecske elugrik, elmenekül a vizsgálat elől.

Nem marad más hátra, hogy táncoljon a kecske. Az asszonyok énekére ugrik előre-hátra, jobbra-balra. A *kecskének való ének* a következő:

Tempo giusto ♩ = 76

1. Nagy gaz - da volt nagy - a - párn, Nagy gaz - da - ság ma - radt rám:
 Hat ö - kör kö - te - le, Há - rom vas - vil - la nye - le.
 Hat ö - kör kö - te - le, Há - rom vas - vil - la nye - le.

2. Vigyél a sárga tökre,
 Nincs apádnak hat ökre.
 Hat ökör kötele, három vasvilla nyele,
 Hat ökör kötele, három vasvilla nyele.

3. Járompálca, járomszeg,
 Járjad bolond, nincs eszed
 Nincs eszed, nincs eszed,
 Ami volt is elveszett.

A „bolond” járja, járja és az ének végeztével kiugrándozik a helyiségből.

(A gyűjtés ideje: 1993 farsangja)

(38–42) Gyűjtésünk alapján a *kecskemaszkos* játék ismeretes volt a következő Középső-Nyárádmenti falvakban is: **Backamadaras, Nyárádszentanna, Nyárádszentmárton, Székelytompá, Bede.**

FELSŐ-NYÁRÁDMENTE

Nyárádköszvényes

(43) Egy férfit felöltöztettünk *kecskének*. Tóth Laci bátyám volt felöltöztetve. Lantot tettünk a nyakába. Elmentünk a tollufosztóba. László Menyhértnitt vót a tollufosztó. Békéztettük, hogy jött egy idegen vendég. Béengedték. Ahogy bémentünk, kezdtünk táncolni, a tollat mind szétvertük. A kecske felmászott az asztalra a tollak közé.

Kikergettek, valahogy kijöttünk onnét. (K. M., a. n., 1920; gy. i. 1990)

Márkod

(44) A játék (maszk) neve: *kecskés*.

Szereplők: *bekéreztető, a kecske, két testőr, komorna, szolga*.

Az úgy volt, hogy egy férfi bement a fonóba és azt mondta, hogy messze Perzsiából egy király érkezett a faluba kisebb kísérettel és mivel nagyon fáradt, szálást kérne a háziáktól. A bekéreztető elmondta, hogy a királynak van egy kecskéje is, amit azért hozott magával, hogy legyen élelme a nagy úton.

Kecskének egy legényt öltöztettek, bottal egy fa kecskefejet tartott. A hátát juhbőrökkel takarták le.

A király kíséretébe tartozott két testőr, egy komorna és egy szolga. A szolga a kecskét meg akarta fejni kupába. A kecske forgott, ugrándozott, rúgott, nem engedett senkit közel magához. (K. S., a. f., 1921; gy. i. 1995)

(45–47) Gyűjtésünk alapján a kecskemaszkos alakoskodó játékot ismerték a következő falvakban is: **Iszló, Vadad, Nyárádremete. Nyárádszentimrén** a kecske fejését utánozták. (Makkai–Nagy, 1993, 224.)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – ALSÓ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Nagykend

(48) A játék (maszk neve): *kecske batykó*.

Szereplők: *a kecske és a pásztor*.

A kecskét két legény alakította. Egymás mögé álltak, előre hajoltak, a hátulsó megfogta az első derekát. Az első legény tartotta a botra szerelt kecskefejet. A hátulsó legény a farával

játszott, mozgatta. A kecskét pokróccal vagy fehér lepedővel leterítették. A pásztor kifordított bundát vett magára.

A kecske a fonóházban ijesztgette a leányokat, szökdösött

Régebb kecske batykót a farsangi lakodalomba is vittek, a lakodalmi háznál táncoltatták. (F. J., a. f., 1927; gy. i. 1992)

Gyulakuta

(49) a. A játék (maszk) neve: *kecskebatykó*.

A kecske bejött a fonóba. Mekegett, szökdösött. Egyik szegletből futottunk a másikba, mert fogta meg a lábunkat a legény, amelyik bé volt bújva a pokrócba.

(T. A., a .n., 1912; gy. i. 1988)

(50) b. A farsangi játékok felújítására szervezett társas összejövetelen 1992-ben is öltöztettek *kecske batykókat*.

Szereplők: *bekérő, házigazda, 2 kecske*.

Bekérő: Jó estét! Az úton valami állatokat láttam, errefelé tartanak. Beengedik-e?

Házigazda: Bé, bé!

Bekérő: De ügyeljen, mert el kell őket kúrálni.

Házigazda: Az már az én dolgom.

Bekérő: De aztán vissza is kell adni. Ahhoz valaki számot tart

Házigazda: Ha béhozza, innen nem adom ki, az az enyim.

Beugrik a két kecske. Egyik nőtény, a másik bakkecske. Nincsenek meghajolva, „emberformájúak”. A nőtény öltözete: kifordított bundamellény, fején báránybőr sapka, füle rongyból, hátulján fark; lábán csizma. Inkább mesefigura, mint hagyományos kecskebatykó. A bakkecske viszont fakecskefejet visel, kosszarvakkal. Egész testét kifordított bunda fedi. Alsó állkapcsát spárgával mozgathatja.

A kecskék ugrándoznak, szaladnak az asszonyokhoz, fejükkel, szarvukkal, döfködő mozdulatokkal riogatják a házbelieket. Sorra vesznek mindenkit. Az asszonyok nem félnek tőlük, a guzsallyal vagy más kézbelivel a fejükre ütnek. A kecskék össze-vissza szökdösnek. A házigazda végül kikergeti őket. Nincsen éneklés, nincs kecsketánc. (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

Székelyszállás

(51) A játék (maszk) neve: *kecske*.

Farsangolni jártunk a kecskével. A kecskének meg volt a feje csinálva. A kecskeszarv s szája neki. Pokróccal le volt takarva, de a feje kint volt. Hosszú álla volt, erre egy kötél. A legény húzogatta a spárgát, s csattogott, kapsogott a szája a kecskének.

A fonóban a kecske ment neki a leányoknak. Az egyik idegenből jött leány félt tőle, s azt mondja neki az egyik helybéli asszony: Ne féljen lelkem, mert a kecskék is emberek!

Kecskével a farsangon tartott lakodalmakba is elmentünk. Bévittük oda hátul, s a vacsora alatt táncolt, szórakoztatta a násznépet. Még áldomást is fizettek.

(R. L., a. f., 1927; gy. i. 1990)

Magyarzsákod

(52) A játék (maszk) neve: *berbécs*.

A legények az őszi juhvágások idejéről megmaradt berbécs (kos) szarvait egy fából kifaragott berbécs fejre erősítették. A fejet bevonták juhbőrrel, s az egészet egy rúdra szerelték. A fej alsó állkapcsa mozgatható volt egy kis spárgával.

A berbécsnek öltözött legény a fejet maga elé vette, hátát betakarták pokróccal. A berbécs a fonóba kapsogtatott, ijesztgette a leányokat, asszonyokat.

(D. D., a. f., 1936; gy. i. 1992)

(53–56) Gyűjtési adataink szerint kecskebatykót a fenti falvakon kívül **Bordoson, Szentdemeteren, Véckén és Kelementelkén** is öltöztettek.

FELSŐ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Szolokma

(57) A játék (maszk) neve: *juh fársáng*.

Nálunk régebb farsangon felöltöztek kecskének és juhnak is.

Én gyermekkoromban egyszer nagyon megijedtem egy fársángtól, aki juhnak volt öltözve. Csúnya gyapjas volt és szarva is volt és jött nekem. Minél jobban bújtam el, annál inkább jött utánam. Megfogott, kivitt a hóba és megmosdatott. Én meg sírtam.

(J. D., a. n., 1974; gy. i. 1994)

(38–62) Gyűjtési adataink szerint a kecskemaszkos játékokat ismerték és gyakorolták **Havadtón, Vadasdon, Erdőszentgyögyön, Bözödön és Gegesben is.**

Az eddigiekhez hasonló módon készítették a kecskét **Bözödújfaluban** és **Havadon** is. (Makkai–Nagy 1993, 305; Nagy Ö. 2000, 332)

SÓVIDÉK

Siklód

(63) a. A játék neve: *kecske*.

A *kecskének* fából vót a feje, a szarva rendes kecskeszarv. Egy legény hosszú szőrű, kifordított bundát vett magára, derékból előre hajolt. A bunda alatt egyik kezében a kecskefejet tartó botot fogta, a másikban az alsó állkapcsot mozgató kötelet. Amikor a legény meghúzta a kötelet, a kecske kinyitotta, majd összecsukta a száját.

A kecske a fonóban mindenkire odakapott. Az asszonyoktól, leányoktól elkapta a csepüt, ott ne, viccelődött. (B. I., a. f., 1911; gy. i. 1982)

(64) b. A farsangi lakodalmak idején élő kecskét szoktak bedobni a leányos háznak a tornácára. Az ajtót megnyitották, belökték, elfutottak. Megviccelték a leányt.

(D. J., a., f., 1935; gy. i. 1996)

Alsósófalva

(65) a. A játék neve: *kecske*.

A háború előtt, gyermekkoromban egy lepedőt terítettek a legényre s a kecskefejet *vitte* maga előtt, valaki vezette. Kicsi leányka vótam, láttam.

A *kecske* a fonóban ajáta (ajánlotta) *magát*, mindenkinek *kapsogtatott*. Tollutépőbe is mentek, s a kecske feltette a fejét az asztalra. A lányok fétek tőle. Inkább fétek. Egyik fét, a másik kacagta, hogy miket művel. (K. M., a. n., 1904; gy. i. 1979)

(66) b. *Kecskének* öltöztek és odajöttek a tollutépőbe. Bekéreztek. Vót egy pásztor, aki bévezette. A kecske jött-ment, matatott. *Kapsogtatott*.

Pokróccal le volt terítve a teste, csak a fafej és a szarva látszott ki. Egy kötél kötött az állkapcsára, s azt húzta a pokróc alól, aki benne vót, s akkor a kecske kapsogtatott.

(K., a. n., 1923; gy. i. 1983)

(67–68) Gyűjtési adataink szerint a kecskemaszkos játékot ismerték és gyakorolták **Parajdon és Felsősófalván** is.

1.1.2. Lómaszkos játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Szabéd

(69) A játék (maszk) neve: *lovas fársáng*.

Szereplők: *ló, a gazdája, vásárlók*.

A lovas fársáng egy ember volt. Volt egy lófej fából kifaragva, s egy káva vagy lajtorja, amit elől-hátul a derekához tett. A káva piros pokróccal letakarva, s hátul farka kenderből. Az ember a lábán ment, s a lajtorját a lófejével mozgatta.

A lovas fársáanggal a fonóba mentek, de nem engedték be akárhova, mert megtöltötték a házat lóganéval. A lovas fárságnak volt gazdája, s az legtöbbször cigánynak öltözött. A fonóban adta el a lovat. Hátrább mi vásárlók is mentünk, cigánynak öltözve, nagy kalapban, parókában. Talicskában vittünk lóganét. A gazda adta el a lovat, mi vettük meg. Ennyiért, nem, annyiért. A ló rúgott, ugrott fel. A vége az lett, hogy megtöltöttük a házat lóganéval.

(F. GY., a. f., 1930; gy. i. 1991)

Székelykövesd

(70) A játék (maszk) neve: *lovas fársáng*.

Szereplők: *ló, a gazdája, vásárlók*.

Azt úgy csináltuk, hogy két férfi megbútt, szembe egymással összefogóztak. Letakarták lepedővel, s egy felült a nyakok köré. Tettek egy nagy korondi fazakat a fejéhez, megtöltötték hamuval s azt az első legény tartotta. Megcsinálták künn a lovat, s úgy jöttek bé négy lábon.

A lóval mentek többen legények a fonóba. Előre megbeszéltük, hogy vesszük meg a lovat.

- Mennyiért adod nekem a lovat?

- Ennyiért.

- Annyit nem adok.

Azt mondta a másik:

- Adok én.

De osztán az se adott annyit, amennyit a gazdája kért.

- Annyiér nem adom, inkább agyonütöm.

S akkor reavágott egy bottal a ló fejire. A fazék széjjeltört, a szoba megtelt hamuval, porral. Csináltunk dolgot a leányoknak. A cserépdarabokat s a hamut össze kellett takarítsák. Kacagtunk egyet s avval elmentünk. (F. P., a. f., 1931 és F. I., a. n., 1933; gy. i. 2004)

Mezőpanit

(71) A játék (maszk) neve: *lovas fársáng*.

Szereplők: *bekéreztető, ló, a lovat áruló gazda, vásárló, bőrös cigány*.

Öltözet, felszerelés. A lovat két férfi alakítja. Az előkészület során háttal egymás mellé állnak, és derékból meghajolnak. A gazda kötéllel összeköti a derekukat, így menet közben a ló első felét alakító férfi előre lépked, a hátulját alakító pedig hátrafelé. Az első legény feje fölött cserépfazakat tart a kezében. Az így kialakított lovat gyapjúpokróccal letakarják, és a gazda felül a ló hátára. Kezében pálca. Így jönnek be az előadás színhelyére. A gazda végig a lovon ül, a vásárló és a bőrös cigány a ló két oldalán mozog.

Öltözetük hétköznapi, a gazda és a cigány fején szalmakalap, *tollúseprű* díszítéssel. A cigányt alakító játékos arcát enyhén bekente szilvaízzel. A vásárló felszerelése a hátán viselt bőrtáska és a vásári *kankós pálca*.

Bekéreztető: Szerencsés jó estét kívánok.

Bentiek: Jó estét.

Bekéreztető: Hallottam, hogy itt maguknál Panitban szokott lenni országos nagy lóvásár. Be tetszik engedni, hogy egy csitkót adjunk el? Olcsón adjuk, s az áldomásra magukat is meghívjuk.

Bentiek: Igen, igen...

Bekéreztető: Ha jól sikerül a vásár...

Bentiek: Van sok pénzek?

Bekéreztető: Aki lovat vesz, annak biztos van.(Kiszól): – Gyere, csitkó, gyere.

(Bejön a ló, hátán a gazdával, a vásárló és a bőrös cigány. Azonnal megkezdődik a lóvásár.)

Vásárló: Eladó ez a ló?

Gazda: Ha nem lenne eladó, nem jöttem volna vele ebbe a hosszú útba.

Vásárló: Felelősség?

Gazda: Felelősség? Mindenről felelek.

Egy asszony: Enni tud? Rúgni tud?

Gazda: Mindent csinál.

Másik asszony: A táskában van sok pénz biztos...

Vásárló: Nem biztos... Nem biztos a ló. Mi az ára?

Gazda: Ha akarja tudni, én megmondom, csak egy kicsit hangosan kell beszélni, mert nem vagyok elég ép.

Vásárló (kiáltva): Mi az ára?

Gazda: Százötven az ára.

Vásárló (gúnyosan): Százötve... en ?

Egy asszony: Vajon bírja ez a szekeret? Erősen vékony a lába...

Vásárló (Körbejárja a lovat, vizsgálgatja, próbálja felvenni a lábát): Nem telitalpú? Nyolcvanat adok érte.

Gazda: Inkább odaadom a cigánnak a bőriér. Kérték az úton, kettő-három, nem nyolcvanér, kétannyiér. (A bőrös cigány is szeretne a ló közelébe menni, de a vásárló nem engedi).

Vásárló: Mit akarsz? Cigán, ki innét! (A gazdához): Kérni lehet, de a pénz itt van (A hátán lógó táskájára üt).

Egy asszony: Aki hamarabb fizet, annak kell adni.

Vásárló: Cigán, cigán... A cigán olyan, mint a világ. Itt a pénz ne!

Gazda: Az nem elég. Százötvenet kértem.

Vásárló: Indítsa meg hadd lám!

(A ló nem indul, veti a farát, rúgkapál. A nézőközönség kacagja a jelenetet.)

Házbeliek: Egyik lába kehes, nem látja?

Gazda: Fáradt a ló, már három hete jövök.

Vásárló: Rúg is, telitalpú is... Mi az utolsó ára? Kilencvenet adok érte, itt a pénz...

Gazda: Nem elég. A cigán is többet ad annál a bőriér.

Vásárló: Neki nincs pénze..

(Újból körbejárja a lovat, a ló rúg stb. A cigányhoz): Legyen a magáé, nekem nem kell.

Cigán: Adok a bőriér százhuszat.

Gazda: Kifizeti a cigán a bőrit. Inkább neki adom.

Vásárló: Nekem olyan ló kell, hogy a feleségem is tudjon menni vele tőkér, ide-oda.

Egy asszony: Milyen töket hord?

Vásárló: Dísztöket. Hozd ki a lovat, menj ide, menj oda. Bé szoktam fogni, s a feleségemet felültetem a szekérbe.

Gazda: Bé-bé. Maga befogja a feleséginek a száját, hogy ne mind kiricsájon. (Kacagás)

Vásárló: Nem veszem meg, mert rúg is, telitalpú is, felelve nem adja...

Gazda: Az az egy hiba benne: fára nem mászik, vasat nem eszik. (Kacag a közönség.)

Vásárló: A zabolát nem veszi bé? Akkor vegye bé maga! (Újabb kacagás). Maga is csak olyan, mint ez a ló. Ilyen lovat ne tartson! Annyit nem adok, amennyit kér, inkább vegye meg a cigán.

Gazda: Ha nem veszi meg annyiér, amennyit kértem, inkább agyonütöm, s a bőrit a cigánnak adom. A kutyák élnek két hónapig a húsán.

(A lovat főbeüti, botjával rávág a fazékra, összetöri. A ló elterül, „megdöglök”).

Vásárló: Látszik, hogy telitalpú... A bőre is gyenge, nem kap érte semmit.

Háziasszony: A döglött lovat vigyék ki innen, na nézz oda te!

Gazda: Még nem büdes, minnyárt megnyúzzák.

(A bekéreztető, a gazda és a cigány kihúzzák a lovat a helyiségből.)

(A gyűjtés helye: felszegi társas összejövétel; ideje 1993 farsangja)

MAROSMENTE

Toldalag

(72) A játék (maszk) neve: *lovas*.

Vittük a lovat a vásárba. Úgy lett a ló, hogy két ember lehajolt, egyik előre, másik hátra. Betakarták lepedővel. Egy fazék volt a ló feje.

Ha nem volt fazék, hiába akartunk lovat játszani. A cserépfazekakat az asszonyok ki szokták tenni a sövénykerítésekre, a karóra. Mentünk s elloptuk. Kereshette a háziasszony, hogy hol a fazeka, mert már össze volt törve. Minden fonóháznál eltörött egy fazék. A vásárban agyonütötték a lovat, egy bottal ráhúztak a fazékra és megdöglött a ló.

(A. Gy., a. f., 1935; gy. i. 1994)

Magyarpéterlaka

(73) a. A játék (maszk) neve: *lófársáng*.

Szereplők: *ló, kocsis, kovácslegény*.

Voltak lónak felöltözve, két férfi. Egyik volt az eleje, másik a hátulja, de volt lófej. A lófej nyárfából volt készítve, s egy botra téve. Az egyik férfi meg volt hajolva és fogta a lófejet. A hátsó férfi szintén meghajolt és fogta az első derekát. Egy nagy pokróccal le voltak takarva. A pokrócra még egy nagy lófarok is volt kötve.

A ló mellett volt még kocsis, kovácslegény is, négyen-ötön voltak ebbe a körbe. Futott bé a ló a fonóba, éhes volt, szomjas volt. A kocsis meg kellett etesse, itassa. Ment és dugta belé a fejét a vederbe, fazekakba. Hamar kellett a vedret s a fazakakat eldugni.

A kovácslegény meg akarta vasalni, patkót ütni, de a ló nem hagyta, szökött. Osztán kimentek a szobából.

Ilyen kótyaságokkal foglalkoztak a legények. (M. B., a. n., 1935; gy. i. 1993)

(74) b. A játék (maszk) neve: *szamarazás*.

A férjem is fel volt öltözve számárnak, az én emberem. Egy nagy kabátba, szoknyába voltak bebújva hárman.

Az első a két kezét bedugta a kabát két ujjába, s a két kara lógott. Az volt a nagy füle. A többiek fogóztak utána. Pokróccal le voltak takarva, úgy jöttek be a fonóba. A szamár iázott, rúgott, ment neki az asszonyoknak.

Nem volt bekérőjük, csak beugrottak a fonóba. Nem sokáig engedték, hogy bent rugdosson a szamár, kilökdöstük a pitarba, mennyetek a nyavalyába. S közbe három férfi volt. Mikor haza jöttem a fonóból, megláttam a szamár ruháját, le volt téve csomóba a kanapéra.

(B. E., a. n., 1935; gy. i. 1993)

Erdőcsinád

(75) A játék (a maszk) neve: *lófársáng*.

Szereplők: *ló és két betyár*.

A *lófársángot* a fonóba a betyárok vezették. A *lófársáng* az is egy legény volt, ágytakaróval leborítva és a fejénél összevarrva. A lófejet tartotta, fából volt, s úgy nézett ki, mint egy juhfej, s azt rángatta, mozgatta. A feje künn volt, amikor magára vette azt a lepedőt. A lába látszott egy kicsit, amikor úgy ugrott. Hátul farka volt csinálva kenderből.

A betyárok csizmában, fehér szoknyaféleségben, nagy bő ing lobogott rajtuk, szalagokkal kidíszítve. Csipkéből álarcot tettek, hogy ne is merjék meg. A fonóbeli lányok már figyelték, hogy mikor jönnek, me bé vót mondva, hogy máma öste lesz ilyen és ilyen fársáng.

Ahogy beugrott a két betyár a *lófársáanggal*, a ló azonnal nekifogott táncolni, s azután táncoltak mind. A ló közben a lányokat csipkedte, futott nekik.

Aztán mikor bémelegedtek, a betyárok feldobták a csipke álarcot s bemutatkoztak. Volt, ahol megkínálták egy kicsi borral, kürtőskaláccsal, palacsintával.

(Cs. S., a. f., 1927; gy. i. 1993)

(76–78) Gyűjtési adataink szerint **Pókában** és **Pókakeresztúron** is alkudoztak a fazékefejes lóra, a **marosjárai** fonókat pedig fafejes lóalakoskodó látogatta meg.

NYÁRÁDMENTE

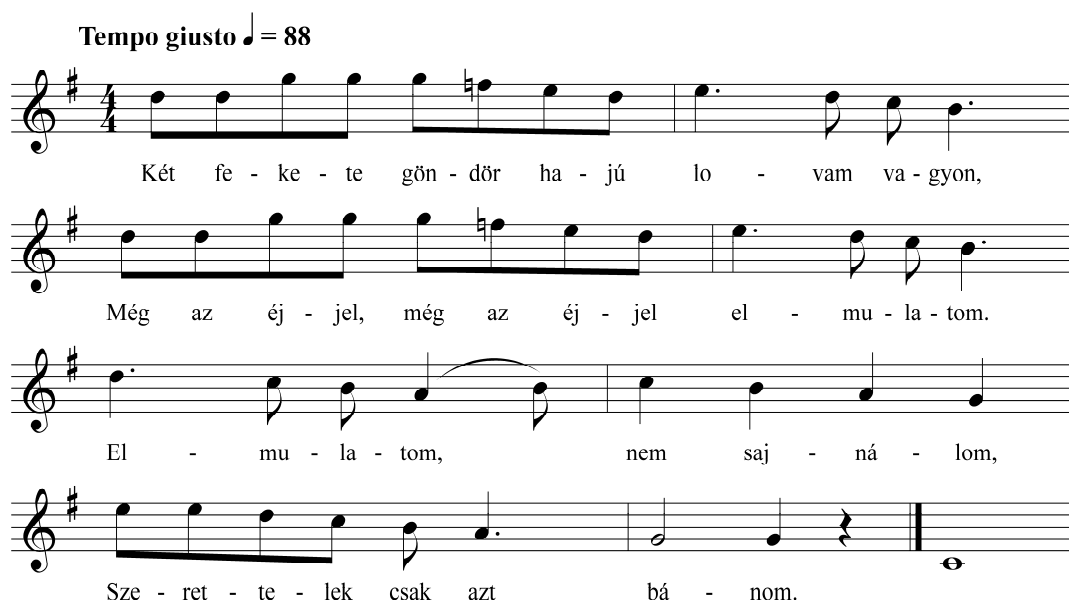
Teremiújfalu

(79) A játék neve: *lóvásár*.

Szereplők: *bekérő, ló, a ló gazdája, kupecok*.

(A szereplők az ajtón kívül énekelnek. A bentiek tudják, hogy fársángok érkeztek.)

Tempo giusto ♩ = 88

Két fe - ke - te gön - dőr ha - jú lo - vam va - gyon,
Még az éj - jel, még az éj - jel el - mu - la - tom.
El - mu - la - tom, nem saj - ná - lom,
Sze - ret - te - lek csak azt bá - nom.

Bekérő: Jó estét kívánok e ház népének. Itten az utcán találkoztam egy olyan emberrel, akinek van egy lóva eladó. Én meg akartam venni, meg is venném, de mivel a lovak megdrágultak, több a vevője. Megengedik, hogy itten elárverezzük?

Asszonyok: Meg, meg!

Bekérő: Hozza be a gazda a lovat!

A ló beront, körbeszalad. A lovat két játékos alakítja. Háttal egymás mellé álltak és ellenkező irányba előrehajoltak. Dereknál erős kötéllel összekötötték őket. A ló elejét alakító szereplő egy botba húzott tejesköcsögöt tart a kezében. Ez a fazék a ló feje. A második játékos – a ló hátulja – hátrafele lépked. A lovat akkora pokróccal takarták le, hogy csak a négy lába látszik. A ló hátán közepén ül a gazdája. Nem visel álarcot.

Gazda (megállítja a lovat): Hó, hó, hó!

Bekérő (egyben kupec is): Mivel az utcán én voltam az első kérője, mi az ára ennek a lónak?

Gazda: Tizennyolc ezer lej!

Kupec: Gazdástól?

Gazda: Hogyne! A gazdát nem adom. Kell a vénasszonynak a gazda. (Kacagás.)

Másik kupec: Én nyolcat adok. De hogy menyen ez a ló?

Gazda: Négy lábon.

Bekérő kupec (tapogatja a ló hátsó lábát. A ló rúg.): Pókos ez a lába, csak három lába jó.

Gazda: Maga egy kupec ember. Maga nem akarja megvenni. Mennyit ad?

Bekérő kupec: Kilencet.

Másik kupec: Én tízet adok. De kantárostul.

Gazda: Azt nem adom el. A vén szárnak is szüksége lesz rea. (Kacagás).

Másik kupec: Kint a temetőben...

Gazda: Ott is van hely mindenkinek... Há, há, há !

Bekérő kupec: Száz szónak is egy a vége, mi az utolsó ára?

Gazda: Tizenötön alul nem adom. Ez engem a szarból sokszor kihúzott.

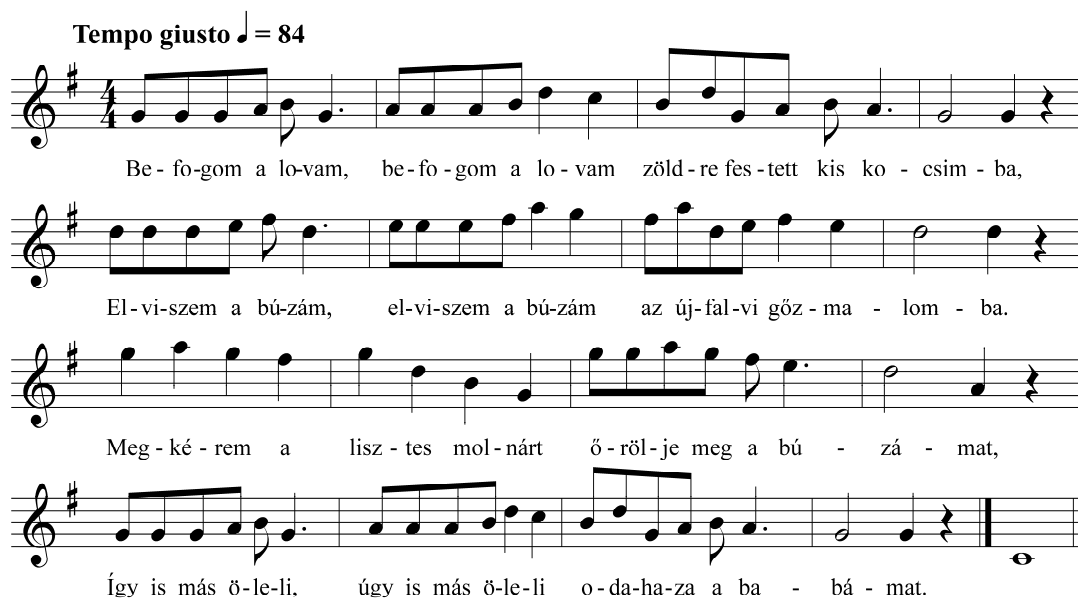
Másik kupec: Tízezer ötszáz lej. Ezen fejül nem adja maga el.

Gazda: Nem adom. Inkább a kutyák egyék meg. Főbeütöm.

A kezében tartott bottal a ló fejére ütött, úgy, hogy a tejesköcsögöt találja el. A ló összeroskad, eldől, a gazda leesik róla. Nagy kacagástól kísérve a három játékos feltápászkodik és a kupecekkel együtt kimennek.

A bentiek énekbe kezdenek:

Tempo giusto ♩ = 84

Be - fo - gom a lo - vam, be - fo - gom a lo - vam zöld - re fes - tett kis ko - csim - ba,
El - vi - szem a bú - zám, el - vi - szem a bú - zám az új - fál - vi gőz - ma - lom - ba.
Meg - ké - rem a liz - tes mol - nárt ő - ről - je meg a bú - zá - mat,
Így is más ő - le - li, úgy is más ő - le - li o - da - ha - za a ba - bá - mat.

(A gyűjtés helye: társas összejövetel, asszonyfonó; ideje: 1990 farsangja)

Székelyvaja

(80) A játék (a maszk) neve: *lófársáng, huszár.*

Jártunk lófársággal a fonókba. Egy legény derekához tekenyőt kötöttek s azt

leterítették pokróccal. A ló feje fából volt kifaragva. Úgy nézett ki, mintha a huszár ült volna a lovon. A fonóban a ló ugrándozott, viháncolt, nyeherészett.

Az 1936–40 közötti esztendőkből jártunk ezzel a lófársáanggal s a csendőrök kezdtek kergetni, mert felöltöztünk huszárnak. (B. M., a. f., 1914; gy. i. 1993)

Harasztkerék

(81) A játék (a maszk) neve: *lovas fársáng*.

A lovas fársáng a *násznépével* járt. Mikor a násznépe a fonóból ment ki, ő bément és megjárta a helyet. Volt úgy, hogy külön is ment a fonóba.

A ló testinek egy káváat hajtottak a legények. Arra a kávéra volt egy lófő csinálva. A káva közepébe a huszár beléállott, magához kötötte. Tettünk reá egy piros szőrlepedőt, középen ki volt vágva s ott a fejit kidugta. Az arca elé csipkét tett álarcnak.

Ennek a lovas fárságnak nagy hely kellett. A szobában helyet csináltak, félretették az asztalt. A ló körbeszaladt, rúgott hátra. Futottak el a népek tőle. De nagyon szép volt, vártuk, hogy jöjjön. (K., a. n., 1926; gy. i. 1992)

Szentgerice

(82) a. A játék (a maszk) neve: *falovas, huszár*.

Volt nálunk ez a faló. Evvel jártak a házakhoz s a fonóba. Úgy nézett ki az ember, mintha lovon ült volna.

A ló meg volt csinálva ügyesen. Egy hosszú, másfél méteres létra, azon elöl két fog, hátul is két fog. A létrába közepesen beleállt. Volt két pánt keresztül, vette a vállára, s osztán így elöl tartotta. Hátul a létrára ügyesen egy párna volt téve s az bé volt húzva pokróccal, házi takaróval. Elöl meg volt csinálva a feje fából, nyaka, füle rendesen. A fején kantár, s aki belébútt, az fogta. Az arcát csipkeálarccal takarta el.

Nagy Péter bácsi nagyon jól tudta hordozni ezt a falóat. A fonóban széjjelnézett, hol vannak a leányok. Akkor felrúgott, feleresztette az elejét. A leányok nagyokat sikítottak. Mikor az ajtón eresztették bé, már akkor mondták, nehogy megrúgjon valakit.

Akkorjában a harasztkerékiek ide jártak Szentgericére a polgári esküvőre. A farságon lakodalomkor öt-hat legény jött elöl lóháton, utána jött a menyasszonyos szekér, s utána a násznép. A lovas legények felöltöztek bőgatyába, s csipkés álarcot tettek.

Egy ilyen farsangi esküvőkor Nagy Péter bácsi gondolt egyet, s felöltözött falovasnak. Megvárta a harasztkerékieket a bolt mögött. Amikor közel értek, Péter bácsi a falóval kiugratott a bolt mellől. A harasztkeréki násznak mind a hat lova megfordult, s visszafutottak a szekerek mellé. Úgy kacagott mindenki, hogy alig tudott állni a lábán.

(V. D., a. f. 1908; gy. i. 1988)

(83) b. A falovasokat huszároknak nevezték. A huszárok a falovakon ültek. A fejükön huszárcsákó volt, a kezükben hosszú fakard.

Két-három huszár is öltözött egyszerre. Körbejártak a fonóban, s aztán táncoltak, kettőt jobbra, kettőt balra ugrottak. A fonóbeliek énekeltek nekik.

(A. K., a. f., 1935; gy. i. 1988)

Szentháromság

(84) a. A játék (a maszk) neve: *lovas, huszár*.

A lovas *szép maszkura* volt. Úgy volt felöltözve, mint a huszár. Volt egy faszerkezet, azt a derekára húzta a legény, a feje fából, meg volt festve, még gyeplője is volt. Úgy nézett ki, mintha lovon ülne.

A lovast bekérezttették a *guzsalyasba*. Tudták, hogy lovakat szoktak öltöztetni, s takarodtak félre az asszonyok, húzódtak el. A leányok féltek, nyivogtak, jajgattak. A ló ugratott, szökött reájuk. Nyihogott, mint a rendes ló. (A. I., 1916; gy. i. 1988)

(85) b. A játék neve: *a lovas és a betyárlegények*.

Szereplők: *bekéreztető, lovas, 6 betyár, házigazda, háziasszony, más fonóbeli asszonyok*.

Bekéreztető: Adjon Isten jó estét.

Háziasszony: Jó estét. Na, mi járatban van?

Bekéreztető: Valami betyárlegények hallják kint, hogy itt bent milyen nagy zaj... mulatság van. Szeretnének bejönnék egy kicsit megpihenni. Vásárban voltak, szombaton Hodoson nagy vásár volt, s vettek egy lovat.

Háziasszony: Aztán ide behozzák a fonóba?

Bekéreztető: Megáll hátul a sarokban. A betyárok falnak itt, s egy kicsit szórakoznak a lányokkal.

Háziasszony: A ló nem csitkózó?

Bekéreztető: Paripa az.

Fonóbeli asszonyok: Az éppen jó lesz nekünk...

Bekéreztető: Akkor beengedik?

Háziasszony: Nézzük meg...

Bejön a lovas és a hat betyárlegény. Öltözet, kellékek: A bekéreztető és a fonóbeliek hétköznapi, illetve félünneplő ruhában vannak. A lovat a már ismert módon készítették. A lovas derékből tartja a pokróccal letakart faszerkezetet. A fafej díszesen kifestve, füle is fából, sörénye és farka kenderből. A játékos kantárszíjjal irányítja a „ló” mozgását. A lovas is

betyárnak öltözött: fekete bőrcsizma, fehér bőujjú ing, fekete lájbi, vállán-derekán csipkés, díszített kendő, fekete kalap, arcán csipke álarc.

A betyárok is hasonló öltözetben, azzal a különbséggel, hogy nekik csipkés lepedőből bőgatyát, szoknyát is készítettek, kalapjukban árvalányhaj, de nincsen csipke álarcuk.

A lovas és a betyárok megjelenésekor a mulatságbeli zenészek – hegedűs és tangóharmonikás – a szokásos táncnótát kezdik húzni, az asszonyok énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 160

A csiz-má-mon nin-csen ké-reg, El-rág-ta a pat-kány-fé-reg.
De én te-te-tek, de én te-te-tek, Mert én bar-na kis-lányt sze-re-tek.

Először a lovas táncol be a helyiségbe, majd a betyárok. Közrefogva a lovat, félkörben táncolnak, verbunkos táncot.

Tánc után a betyárok egy-egy leány vagy asszony mellé ülnek, némelyikük a leány ölébe. A ló pihen.

Ekkor újból a lóról kezdődik beszélgetés.

Háziasszony: Jó ló ez. Drága lehetett. Mennyi volt az ára?

Bekéretető: Nagyon drága volt. Nem is merem megmondani. De megérte, jó táncos ló.

Házigazda: Lehet vele azért télen ganézni, tavasszal szántani?

Bekéretető: Ezzel igen, csak hegyre nem szereti menni.

Újból tánc következik. Az asszonyok énekelnek. A lovas egyedül táncol, az „Erdő mellett nem jó lakni” népdal ritmusára. Oda-odatáncol a helyiségben félkörben ülő, fonó asszonyokhoz, nekik ugrat, de fontosabb a ló szép, ritmusos mozgatása.

A lovas bemutató tánca után a betyárlegények is táncolni kezdenek a fonóbeli leányokkal és asszonyokkal. Akinek nincs párja, éneklie a táncnótát: „Már minálunk, babám, / Már minálunk babám, / Az jött be szokásba...”

A közös tánc után vége a jelenetnek.

(A gyűjtés helye: fonókibontó mulatság, ideje: 1993 farsangja)

Vadad

(86) A játék neve: *lovas huszárok és betyárok*.

A betyárok a lovakkal körbejártak a fonóban. Két vagy három lovast öltöztettek. Két

kicsi lajtorja volt téve elől és hátul a legénynek. Két csipkés lepedővel le volt ügyesen takarva. Olyan volt pontosan, mint egy ló, még kantárja is volt. A fejét is úgy jártatta, mint egy ló.

A huszárnak csákója volt papírból, a kezében egy hosszú fakard. A fonóban a betyárok s a lovas huszárok táncoltak olyan verbunk félet, kettőt erre, kettőt arra.

(K. I., a. n., 1920; gy. i. 1995)

A lovas játékot a szomszédos **Nyárádszentlászlón** is ismerték. (Makkai–Nagy, 1993, 225.)

SÓVIDÉK

Siklód

(87) A játék (maszk) neve: *ló, számár*.

Szereplők: *ló vagy számár, hamubotos*.

Nálunk fárságon *lónak* és *számárnak* is öltöztek. A lófejet én csináltam, fából faragtam, s azt több évben használták a legények. A fejhez egy káváat szegeztünk, s azt a legény elől a derekára kötötte. Hátul egy másik káváat, az volt a fara. A lónak négy lábat is csináltam fából, s ezeket a legény belülről irányította. Menet közben spárgával felhúzta. Mikor megállt, leeresztette, Úgy nézett ki, mintha egy lovas lovon ülne, a falovat pokróccal terítették le.

A számárnak is négy mozgatható lábat készítettünk, de annak két nagy füle is volt. Bement a fonóba, úgy látszott, hogy a számár lépik, pedig az ember vitte.

A ló a fonóban nyerített, figurázott, táncolt. A lovat s a szamarat egy-egy hamubotos védte, hogy ne bántsák. Aki hozza akart hajolni, arra ráütött a hamus zacskóval.

(B. I., a. f., 1897; gy. i. 1982)

Parajd

(88) A játék (maszk) neve: *szamarazás*.

A fonóban két legényt felöltöztettünk *számárnak*, s úgy mentek el, hogy a másik fonót meglátogassák. A két legény meghajolt egymás háta mögött, s egy kozsókot, bundát terítettünk a hátukra. A kozsókot két ujja a számár két füle, a fejét rongyból megcsináltuk.

A fonóban a szamarat táncoltatták. Furulyáztak neki, s a számár vetette a farát.

(M. A., a. n., 1911; gy. i. 1976)

1.1.3. Bikamaszkos játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Szabéd

(89) A játék (maszk) neve: *bikás fársáng*.

Én nem láttam, de hallottam, hogy régebb itt Szabédon is volt *bikás fársáng*. A bikát a fonóban agyonütötték. Annyi korondi fazekat kellett összeszedjenek, ahány helyre mentek, mert mindenütt összetörtek egy fazekat, az volt a bika feje. (V. F., a. f., 1937; gy. i. 1991)

Mezőfele

(90) a. A játék (maszk) neve: *bikás fársáng*.

Szereplők: *bika, a gazdája, vásárlók, mészáros.*

- Ez a régi fonóban volt, a 30-as években. A barátok összeállottak, legények, házasemberek és mentek a fonókba a bikás fársáanggal. Voltak benne vagy tízen is: a bika, a gazdája, a zsidó, aki vásárolta meg, s még több vásárló, kupec.

A bika feje fából volt csinálva, abba belefűrtak rendes szarvakat. Az ember az egyik kezével fogta ezt a bikafejet, a másikkal mellette egy cserépfazekat tartott. A saját fejét behúzta, nehogy azt érje a bot, amikor megütik a bikát.

Az ember hátára több lepedőt terítettek, mintha a bika bőre lenne. Azon alul megvolt az ember saját öltözete. Belépés előtt derékból meghajolt, bikává vált.

A bikát a gazdája kötéllel bevezette a fonóba. Velük együtt mentek a vásárlók is. Ugyanúgy kezdtek beszélgetni, mint a vásárban, a piacon:

- Mennyit kér ezért a bikáért?

- Ennyit s ennyit.

- Nem ér annyit. Nem adok érte csak ennyit.

A másik odament s mondta:

- Én ennyit adok.

Kérte ez is, kérte az is, de nem tudtak összeférni a vásárban.

A bika gazdája azt mondta: – Nem adom, inkább agyonütöm.

A kezében lévő bottal a bika fejére vágott. A cserépfazék akkorát szólott, hogy a házban megijedtek. A bika összeesett, elterült a földön. Akkor nekifogtak, hogy nyúzzák meg, húzzák le a bőrt. Egy rendbéli lepedőt lehúztak, egy rendbéli rajta maradt.

Megnyúzták a bikát, levették a bőrit s avval mentek is ki a fonóból.

(Sz. J., a. f., 1916; 1983)

(91) b. A játék (maszk) neve: *bikavásár*.

A farsangi szokások előadásán, 1974 óta egyik elmaradhatatlan játék a bikavásár. Az alábbiakban az 1992 farsangján előadott változatot mutatom be.

A játék szereplői: *bika, a bika gazdája, három vásárló, rendőr*.

A bikát két legény alakítja, úgy, hogy egymás mögött előrehajolnak, a hátsó megfogja az elülső derekát. Az első játékos tartja a fából faragott, botra rögzített bikafejet; a bika szarva két hegyes pálcá. A bikafejre, a szarvak közé cserépfazekat helyeznek. A legényeket zöld pokróccal letakarják, csak a négy lába látszik. A pokrócot papírszalagokkal díszítik.

A gazda szegényes hétköznapi öltözetben, köpenyben árulja a bikát. Gyékényből font kötéllel vezeti az állatot a vásárba. Az első két vásárló inkább kereskedő, hosszú bőrkabátban, kucsmában, hátukon tarisznyával, vásári pálcával, a harmadik falusi ember szalmakalapban, bőrmellényben. A rendőr tányérsapkával, zubbonyal és rendőrbottal jelzi kilétét.

A gazda bevezeti a bikát a terembe. A bika az állat hangját utánozza, bög és méltóságosan lépked. Középen megáll.

Gazda: Megérkeztem ezzel a szép bikával. Háromszáz kilométerről jöttem, este tíz órától jövök mostanig. Olvastam az újságban, hogy itten egy nagy országos vásár lesz, ahol veszik a szimentáli bikákat. Na, én aztán eljöttem, hogy ezt a szép bikát adjam el. Otthon van még öt bikám, de gondoltam, egyet adjak el belőle, kell vegyek valami ruhát, mert ne hogy nézek ki. (Mutatja a ruháját.) Gondoltam, hátha, hátha jönnek valahonnan, Besztercéről s megveszik.

Valaki a bentiek közül: Mennyiért adja?

Gazda: Mindjárt megválnék aztán. Ha pedig nem adják meg az árát, inkább agyonütöm, haza nem viszem háromszáz kilométerre.

Bejön az első vásárló.

I. vásárló: Jó reggelt!

Gazda: Adjon Isten jó reggelt, főnök.

I. vásárló bemutatkozik, kezet fognak: Dr. Görcs vagyok.

Gazda: Örülök, hogy meglátogatott...

I. v.: Mit árul?

G.: Egy bikát árulok. Egy szimentáli bikát. Fajbikát kérem.

I. v.: Meg lehet nézni?

G.: Meg lehet nézni elülről, hátulról, megkerülni.

A vásárló körbejárja a bikát, szeretné megtapogatni. A bika rúg, eltalálja, a közönség kacagja.

I. v. (csalódottan): Ha rúg, nekem nem kell.

G.: Majd megszokik velem.

Megjelenik a második vásárló.

2. v.: Erőt, egészséget!

G.: Adjon Isten.

Az első vásárló türelmetlenkedik.

1. v.: Mi az ára?

G.: Ennek az ára ötezer pénz.

1. v.: Ötezer pénz? Adok érte kettőt, kettő egész ötöt.

G.: Az már igaz, hogy nem igaz. Ötezer pénz nélkül haza nem megyek. Nekem a feleségem megmondta, hogy ötezer pénz nélkül haza ne menjek. Engem otthon felakasztanak.

Megjelenik a harmadik vásárló

3. v.: Adjonisten!

G.: Adjon, adjon!

3. v.: Eladó a bika?

Nem tudják folytatni a vásárt, mert hirtelen megjelenik a rendőr.

Rendőr: Jó napot! (szigorúan, lekezelően) Miféle biznichelés van itt?

G.: Itten árulás van, kérem!

R.: Van buletinje?

G.: Van a néptanácsnál bent a fiókban. (A közönség kacag)

R.: Van cédulája?

G.: Van. Sárga cédulám van. (Kacagás). Itt a rendőr úrnak keresnivalója nincs.

R.: De van...

G.: Mert most szabad vásár van. Mindenki az övét úgy adja el, ahogy akarja.

R.: Nem igaz!

G. (fenyegetően): Menjen el, amíg nem fordítom a botot a hátára a milicista úrnak.

R.: Nekem?

3. v.: Álljon sorba! Mi hamarabb jöttünk!

R. (parancsolóan): Elkobozom a bikát. Inkább beadni az államnak, mert úgysincs mit egyék a nép.

G.: Tessék elmenni, itt nem parancsol.

R.: De nincs cédula!

Dulakodás, lökdösődés kezdődik. Végül a bika nekimegy a rendőrnek, és a szarvával kilökdösi az ajtón. Nagy kacagás hullámszik végig a nézőközönségen.

2. v.: Én is megadom azt, amit a kollégám, még egy liter pálinkát is.

3. v. (a gazdához): Ide figyeljen! Én megnéztem a maga bikáját. Ez tiszta román tarka.

G.: Az.

3. v.: Hátul nincsen farka...

G.: Nem baj...

3. v.: Elül van két szarva,

A hátulja le van szarva,

Nem ér semmit! (kacagás)

G.: Ha megveszik ötezerért, akkor jó, s ha agyonütöm, maradjon itt.

2. v.: Háromezret adok érte!

3. v.: Maga ne vágjon a vásáromba!

G.: Ötön alul nem adom!

1. v.: Nem adok érte többet egy banival.

G.: No, ha nem, akkor agyonütlek, világ kutyája.

Botjával a bika fejére vág, a cserépfazék széttörik. A bika elterül. Ezzel vége a játéknak.

(A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

NYÁRÁDMENTE

Székelyvaja

(92) A játék (maszk) neve: *bikavásár*.

Szereplők: *bika, a gazdája, vásárló.*

Nagyon érdekes volt, emlékszem, mikó eccer valaki, má nem is emlékszem, hogy ki, bikának vót felötözve. Na jű bé a bika, a fejébe egy nagy korondi fazék. Aztán még bėjütt vagy kettő, azak is nagy csúful be vótak ötözve. Na asztán kezdtek ott alkudozni, így né, hogy:

– Bácsi, mennyié aggya eszt a bikát?

– Há maga mennyit ad?

– Há én ennyit s ennyit.

– Na biza, én annyié nem adom. Aggyon érte ennyit.

– Na asztán, jó bolond lennék! Ennyit adok, s kész.

– Ennyié nem adom, inkább főbe ütöm.

– Na, há üsse főbe!

Erre asztán vette a másik a botot, s akkorát ütett a bika cserépféjére, hogy az abba a helybe ketté is tört, a bikának ötöztetett ember pedig leesett a földre, mintha meghótt vóna.

Lett erre nagy kacagás. Na de aztán ott elé s hátra, megkínáltak őket borral, pánkóval, há el is mennek. Écce aztán éreztük, hogy ojan csípős szag van s füst. Há nem béhintették a kemencét csípőspaprikával? Biza bé, s egész öste kellett szellőztessünk.

(M. M., a. n., 1925; gy. i. 1993)

(93–94) Gyűjtési adataink szerint hasonló fazékfejes, vásárral egybekötött bikamaszkos játékot ismertek és gyakoroltak a **somosdi** és **göcsi** fonókban is. **Kisgörgényben** hamut tettek a bika fejét jelképező cserépfazékba, széttörésekor a hamu szétszóródott. (Zakariásné, 2001, 64.)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Székelyszállás

(95) A játék (maszk) neve: *bikavásár*.

Szereplők: *bekérő, bika, a bika gazdája, vásárló, házigazda.*

A legények csinálták a bikát. Vettek egy karót s egy rossz cserépfazakat tettek reá. A „bika” meghajolt s fogta azt a karót a feje mellett. A teste le volt takarva pokróccal.

Békéztették a bikát, a gazdája bévezette. A gazda kezében egy bot vagy fejsze volt.

A fonóban a bika bögött, bömbölt, rúgott ide is, oda is. A gazda csitította: hó, hó, hó!

A vásárló mindjárt megkérdezte: Eladó a bika?

– Az.

– Mennyiért adja?

– Kétszáz lej.

– Én csak négyet adok.

– Adjon hármat!

– Én csak ötöt adok – s így tovább. Veszekedni kezdtek, nem tudtak megegyezni. Vót úgy is, hogy a bika gazdája avval vásárolt, akihez bementek, a házigazdával, nem volt külön vásárló.

Utoljára azt mondta a bika gazdája:

– Minthogy odaadjam, inkább fejbeütöm.

A fejszével szétütötte a fazakat. Úgy kellett megüsse, hogy az pattanjon, menjen széjjel.

Mikor megütötték, a bika összeroskadt, összeesett. Aztán felugrott, és a gazdával együtt kiszaladtak a házból.

Egyszer az egyik komám eltévesztette az ütést, nem a fazékra ütött a fejszével, hanem a fejemre, mert én voltam a bika, s a vér ellepett. Megbolondultál, agyon akarsz ütni? Vizes ruhát hoztak, béborogattak.

A lényeg az volt, hogy a bikát ne ismerjék meg, s a fonóban legyen min kacagni is.

(R. L. a. f., 1927; gy. i. 1990)

Bordos

(96) a. A játék (maszk) neve: *bika, bikavásár*.

Szereplők: *bika, a gazdája, vásárló*.

Nálunk a bikát csak lakodalmakba vitték a farsangon. Mikor a násznép vacsorázott akkor jelent meg két–három hívatlan a bikával.

Egy legényt vagy házasembert fehér lepedővel leterítettek. A kezében egy boton cserépfazakat tartott, az volt bika feje. Arra igyekeztek, hogy a bika tökit is valamiből megcsinálják, s jól látható legyen.

A kísérők közül egyik volt a gazda, a másik a vásárló. A gazda próbálta eladni a bikáját, számára előnyös áron. A vevő ócsárolta a bikát, hogy minél olcsóbban megvehesse. Sok vitatkozás után a bika gazdája úgy dönt, hogy inkább agyonüti a portékáját. Egy bottal széttörte a cserépfazakat, és a bika összeesett.

Ezen a násznép szórakozott. (B. A., a. f., 1913; gy. i. 1992)

(97) b. A játék (maszk) neve: *bikavásár*.

A bordosiaiak 1992-ben a farsangi találkozón Gyulakután előadták a bikavásár jelenetet.

Szereplők: *bika, a bika gazdája, vásárló*.

A bikát egy magasnövésű legény alakította. Derékból előrehajolt, fehér lepedővel takarták be az egész testét. A lepedő alatt egy boton kerek cserépfazakat tartott. Két női műanyag harisnyába hamut tettek, és a nadrágjához kötötték, így a lába között lógott jól láthatóan, a bika töke.

A gazda és a vásárló falusi ruhába öltöztek, mindketten idősek. A gazda kötéllel bevezette a bikát a terembe, velük jött a vásárló is. A látványon első pillanattól kezdve jól derült, kacagott a közönség.

Vásárló: Na, elhozta Józsi bátyám?

Gazda: Elhoztam István bátyám ezt a holland bikát. Vedd meg, jól jársz vele...

Vásárló: Jó fajta?

Gazda: Igen jó fajta. Örökké szökik... amikor kell.

A bika ugrik, szökik.

Vásárló: Meg lehet simogatni?

Gazda: Meg, meg. Hó, hó-hó!

A vásárló körbejárja a bikát. A bika ugrál, forog, nem engedi, hogy vizsgálgassák. Ahogyan a farát mozgatja, a lába között himbálózik a töke.

Vásárló: Azt akartam megnézni, hogy mekkora a farka. Azt mondják, ha térden alul ér, jó fejőstehén lesz a bornyúja.

Gazda: Jó meddű bika ez.

Vásárló: Adok érte hetvenezer lejt.

Gazda: Azért nem adom.

Vásárló: Mennyi az ára?

Gazda: Hetvenötezer lejt.

Vásárló: Én csak hetvenet adok.

Gazda: Annyiért nem adom. Inkább főbe ütöm.

Botjával a bika fejére üt. A fazék összetörik, a bika elterül. A nézőközönség jól mulat a gyorsan pergő komikus jeleneten.

Gazda: Hí fel ne!

A botjával felkölti és kivezeti a bikát. (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

1.1.4. Medvemaszkos játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezósámsond

(98) a. A játék (maszk) neve: *medve, medvés fársáng.*

Egy embert bécsavartak sátéval, sáté fonadékkal. Kezit, lábát is. A fejibe sapka, báránybőr sapka vót, mégis hasonlított a medvéhez. A dereka meg volt kötve egy szekérlánccal. Volt egy idomító, aki vezette bé. Bent táncoltatta a medvét.

Annyit mondott románul a táncoltató:

Joacă, joacă Niculai, Táncolj, táncolj Miklóskám,
Că ți-ar da bade mălai. Ad a bácsi málécskát!

A medve szökett, táncolt. Még neki-nekiszökett egy-egy asszonynak is, akiről látta, hogy fél.

Régebb, gyermekkoromban élő medvével jártak az utcán. Ketten-hárman táncoltatták. Az emberek szilvát, gyümölcsöt hoztak neki. (F. F., a. f., 1911; gy. i. 1988)

(99) b Verték nagyon az ajtót kintről. Akkor már mindenki húzódott félre, szökött bé az ágyba, mert tudták, hogy jönnek a medvével.

A medvének bőr álarca volt, bé volt bugyolálva, bécsavarták juhbőrbe, bundába. Egy nagy lánc volt rákötve, azzal vezettek.

A fonóban nem mondtak semmit. A medve dunnyogott, morgott. Grimaszkodott, táncolt. Csak úgy ment neki valakinek.

Nem sokáig maradtak a fonóban, mentek ki. Találgatták utána, hogy ki lehetett a medve. Volt, mikor eltalálták. (B. M. a. n. 1913; gy. i. 1988)

Mezőkölpény

(100) A játék (maszk) neve: *medve*.

Szereplők: *medve, vezetője, kísérők*.

A medve csúf fársáng. Én is voltam felöltözve medvének. Nagy posztó szokmánt vettem magamra. Ahhoz csináltunk fejet valami gyolcsféléből. Medvét lehetett úgy is csinálni, hogy szalmával bétékerték.

A medve magára nem ment a fonóba, ketten-hárman mentek vele. Volt egy vezető, volt nála egy ostor, azzal hajtott. A medve táncolt, ringatta magát. Volt, aki félt a medvétől. Sokszor úgy csináltuk, hogy be volt hintve hamuval a bundája. Leányos háznál a medve megrázkódott, s a hamu hullt belőle, hogy legyen mit takarítson a leánynak.

(H. M., a. f., 1933; gy. i. 1988)

Szabéd

(101) a. A játék (maszk) neve: *szalmamedve*.

Magas, vállas ember lehetett a medve. Ha este medvét akartak öltöztetni, akkor ketten délután három órától csavarták szalmával a köteleket, hogy legyen mivel betakarni. Bétékerték tetőtől talpig s úgy vezették a fonóba.

Én láttam Páll János bácsit mint medvét. A feje fából volt s ki volt festve.

A cigányok hoztak élő medvét. Két-három ember vezette nagy láncsal. Volt citorájuk. Citoráltak s akkor a medve táncolt. (V. F., a. f., 1937; gy. i. 1991)

(102) b. Szereplők: *medve, gazda, dobos*.

1992-ben, a farsangi találkozón a szabédi fiatalok *szalmamedvét* öltöztettek. Az egyik legényt szalmatekercekkal fonták be, a fejére barna szövetanyagból jegesmedve álarcot

tettek. Az álarc szeme, füle és nyelve fehér; a játékos a medve szemének vágott lyukon tájékozódik.

A medvét a gazdája láncsal vezette a fonóba, a másik kezében tartott bottal ütögette, irányította. A gazda rongyos, szegény vándornak öltözött, a hátán tarisznya. A harmadik szereplő a medvetáncoltató dobos. Dobja egy éppen kéznél levő veder, annak alját ütögette.

A medvét a fonóban végigvezette a gazdája. Esetlen mozgásán jól szórakoztak a fonóbeliek. A medve a dobolás ritmusára illegett-billegett. Közel ment az asszonyokhoz, hozzájuk surlódott, azok kacagva húzódtak félre. A fonóbeli férfiak szerették volna megnézni a medve fogát, s megtapogatni, nem sovány-e, de a gazdája nem engedte. A játék azzal fejeződött be, hogy a medve újból végigcammogta az asszonyok sorát, ajánlotta magát, majd a gazdája kivezette. (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja.)

Mezőmadaras

(103) A játék (a maszk) neve: *medve*.

Medvét úgy öltöztettek, hogy egy legényt sátéba, sátészalmába bugyoláltak, arcát korommal kenték be. Az úton a lábán ment, de a házba négykézláb ment be. A másik legény kötélén vezette.

Táncolj, Miklós bá – kiáltották a medvének. A medve csak táncolt, nem bántott senkit. (S. L., a. f., 1921; gy. i. 1993)

Galambod

(104) A szalmát drótra csavarták, és ezt tekerték az ember köré. Egyik farsangon az uram is felöltözött medvének, és egyik háznál meggyújtották a szalmát.

(Z. M., a. n., 1926; gy. i. 1995)

MAROSMENTE – VÁSÁRHELY VIDÉKE

Csittszentiván

(105) A játék (maszk) neve: *szalmamedve*.

Szereplők: a *medve* és *gazdája*.

Egy embert szalmával bétekertek, s bokájánál fel, a két lábát s a derekét, csak a feje maradt künn. A fejire tettek egy nagy szalmakalapot. Az arca el volt takarva. Vót csinálva egy medve álarc papondekliből, s az ki volt festve. Azt nem lehetett megüsmerni, hogy ki a medve.

Megkötötték láncsal, s a fonóban táncoltatták a medvét. A gazdája táncoltatta láncon. Füttyült neki, s a fonóbeliek is énekeltek fársángos nótákat. amijen eszekbe jutott. A medve csak szökdesett, topogott ide-oda, aztán kivezették. (G. P., a .f., 1914; gy. i. 1993)

Nyárádtó

(106) A játék (maszk) neve: *medvetáncoltatás*.

A medve gazdája ritmusosan verte a dobot. A medve táncolt, s közben ijesztgette a körülötte levőket. (Ny. Á., a. f., 1933; gy. i. 1995)

Nagyernye

(107) A játék (maszk) neve: *medvetáncoltatás*.

A medvetáncoltatásban valakit medvének öltöztettek. Láncot tettek a nyakába és megtáncoltatták a fonóban.

A medve ütötte ki a guzsalyt a leányok kezéből, és csókért lehetett kiváltani.

(Cs. P., a. f., 1926; gy. i. 1993)

A medvetáncoltatás kedvelt farsangi játék volt **Székelykakasdon** is. (Asztalos E., 1998. 86)

LAPOS MAROS MENTE

Tancs

(108) A játék (maszk) neve: *medve*.

Szereplők: *medve, kísérő, medvetáncoltató*.

A lányok felöltöztettek egy legényt medvének. Barna báránybőröket varrtak össze s ezt adták rea. Volt egy kísérő, aki bekérezte a fonókba. Ezt lencének hívták és ócska holmikba öltözött, befestették az arcát. A lényeg az volt, hogy ne ismerjék fel őket.

A fonóban, ahol a leányok és asszonyok körben ültek és dolgoztak, a medvét a lence táncoltatta. Tánc közben a medve meg-megfogott egy-egy leányt. Kivitte és belefektette a hóba. Utána visszajöttek és táncoltak a leányokkal és asszonyokkal, amíg meg nem unták.

(Cs. E., a. n., 1934; gy. i. 1995)

Beresztelke

(109) a. A játék (maszk) neve: *medve*.

Szereplők. *Medve, medvetáncoltató, kísérők.*

A fonóban járt a medve. Egy legényre medvebőr volt reá adva, rendes medvebőr, fejjel kikészítve. A hasára volt kötve a lánc. Jó kemény legényt öltöztettünk medvének. Én vezettem, táncoltattam. Tettem magamat, hogy nem bírok vele, nem tudom lefogni. A másik két társam, jó kemény fiúk ők is, megfogták a lányokat a fonóban és bebújtatták a medve alá. A medve hasára kötött láncsal meg megburkolta a lány hátát. A lányok visítottak, bújtak el, de azért átbújtak a medve alatt, mert azt tartották régebb, hogy az a leány, aki farsangon a medve alatt átbújik, hamarosan férjhez megy. (F. F., a. f., 1932; gy. i. 1993)

(110) b. Az 1995-ös farsangi találkozón a fonóbeli műsorban a medvealakoskodást is felújították. Egy magas, jól megtermett férfit medvének öltöztettek.

A „medve” kétrészes, kezeslábasszerű műszörme ruhát vett magára. Ugyanabból az anyagból készült a medvefej is, nagy fülekkel. Kezére fehér kesztyűt húzott. A medve gazdája vándornak öltözött, bottal a kezében.

A medve érkezését nagy dobogás, zörgetés előzte meg. A fonóba hozott gyermekek az asztal alá bújtak, az asszonyok közül néhányan a székek mögé húzódtak.

A medvét a gazdája kötéllel vezette a fonóba, botjával finoman ütögette, biztatta. A medve nagyokat lépve és ugrándozva először a gyermekeket ijesztgette, majd figyelme az asszonyok felé fordult. Ölelgetni kezdte őket. Az asszonyok húzódoztak, de hagyták magukat. Az egyik asszony elkiáltotta magát: Jó, hogy jött a medve!

Ha nem jön a medve a fonóba,

Nem lesz szaporulat a faluba.

A medve eddig két lábon járt. Most négykézlábra ereszkedett úgy, hogy a hasa alatt bőven legyen hely.

– Menjetek, na – szólt az előbbi asszony, de nem is kellett sok biztatás. Három fiatal asszony szintén négykézlábra ereszkedett, és egymás után a medve hasa alá bújt.

A medve meg-megsúrolta az asszonyok hátát, s közben párosodást utánozó mozdulatokat tett. Mind a résztvevő asszonyok, mind a többi fonóbeli asszony élvezte a játékot, egész testüket rázta a kacagás.

A jelenet után a gazda a medvét táncoltatni szeretne volna, de annak már nem volt erre kedve. Az asszonyok zsvajja, kacagása közben kimentek a fonóból.

(A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

Magyarpéterlaka

(111) A játék (maszk) neve: *medve*.

Szereplők: *medve, két kísérő*.

Voltunk medvének öltözve. Juhbőröket szedtünk össze, kifordítottuk a gyapjas felével s azokba öltöztettük a medvét. A fejét az asszonyok csinálták rongyból.

A medvének volt két kísérője. Az egyiknek a kezében egy bot, s a másiknak két cintányér.

Az egyik kísérő megkérte a helyet. A medve addig két lábon ment, az ajtó előtt négylábra ereszkedett. Az asszonyok mind kukucsálták, hogy ki lehetett a medve bőrében.

Vertük a tányért össze s medve kellett táncoljon. Volt egy nótája, amire táncolt. Az asszonyok, leányok énekelték neki.

Szegény medvét megfogták,
Táncolni tanították.
Kellott neki szilvaíz,
Frissen főzött tejbegríz.

Ha nem táncolt, akkor a bottal húztunk egyet-egyét rea. Ha nem táncolt, kellett szökjön. Négy-öt zörgő volt a nyakában, bele voltak fűzve egy rongyba s azok zörögtek.

Aztán játékból levágtuk a medvét. Vettünk kést elé, nem rendes kést, hanem fakést. Levágták s szétosztottuk a fonóban. Egy-egy rész jutott mindenkinek, kinek a töke, kinek a farka.

Ezután a medvét felhúztuk, kivezettük, s mentünk tovább.

(Sz. I., a. f., 1918; gy. i. 1993)

Kisszederjes

(112) Betakartak szalmával, medvét csináltak belőlem. Elvezettek a fonóba. A házban belefektettek a gazda ágyába. A fonóbeliek rikoltoztak, féltek tőlem. Az egyik odajött, hogy gyújtóval gyújtson meg. De a szalma vizes volt, azelőtt megvizeztem.

(L. T., a. f., 1911; gy. i. 1993)

Kisillye

(113) A játék (maszk) neve: *jegesmedve*.

A mi legénykorunkban vót itt egy alamuszi Marci nevű szolga. Mentünk, tekertük bé szalmával körbe jegesmedvének. Egy nagy láncot a nyakára.

Egyik vezette s úgy kéreztettük bé, hogy jön a jegesmedve. Ott bent a tollutépőben tapogott erre-arra, felrúgta a tollas edényt.

Vagy szórtunk egy kicsi csípőspaprikát a kályhába, s neki prüsszegni, s mind szétment az egész tollú. Aztán húztuk el a csíkot. Ezt mind legények csináltuk.

(Sz. J., a. f., 1933; gy. i. 1993)

NYÁRÁDMENTE

Somosd

(114) A játék (maszk) neve: *medve fársáng*.

Szalmából öltöztettek medvét, s azt a medve fársángot bevitték a fonóba. A gazdája táncoltatta, s a fonóbeliek énekelték:

Ezt a medvét most fogták,

Táncolni tanították.

Dirmeg-dörmög a medve,

Nincsen neki jó kedve. (H. M., a. f., 1923; gy. i. 1993)

Kisgörgény

(115) A játék (maszk) neve: *medve fársáng*.

Egy legénynek sátéval bétekerték a kezét, lábát, derekát, hogy hasonlítson a medvére.

A medve a fonóban dörmögött, szökött. A fehérnépeknek mutatta a lábait, s azok visitottak, rippadoztak. (H. S., a. f., 1931; gy. i. 1993)

Szövérd

A játék neve: *medvetánc*.

Szereplők: *medve, medvetáncoltató, szájharmonikás*.

Amelyik legény medvének öltözött, az már délután elkezdte magát készíteni, hogy estére elérjen. Szalmatekerceket font és magára kötözte. A nyakára láncot tettek.

A medvét ketten kísérték. Az egyik táncoltatta, a másik szájharmonikán játszott. Úgy megtáncoltatták a medvét, hogy az egész szoba tele lett szalmával.

(Sz. R., a. n., 1927; gy. i. 1998)

Szentgerice

(117) a. A játék (maszk) neve: *szalmamedve*.

A zabszalmát tekercsbe, gúzsba fonták, és azzal egy férfit betekertek. Egyik háztól a másikig szánkóval húzták, mert nagyon nehezen tudott mozogni

A szalmamedvét bekéreztték a fonókba, s ott illegette magát, táncolt.

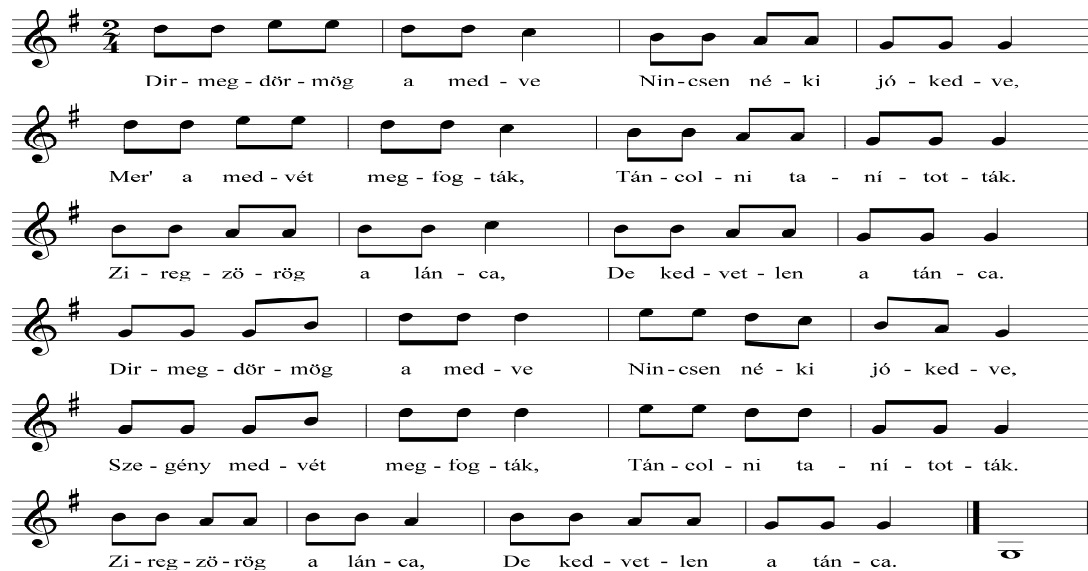
(J. B., a. f., 1928; gy. i. 1990)

(118) b. Az 1992-es farsangi találkozón a szentgericeiek két szalmamedvét is öltöztettek, a *medvemamát* és *bocsát*. Öltözetük hagyományosan szalmatekercsből készült. Fejükre barna műszőr kucsmát tettek, s arra két nagy fület illesztettek. Kezére a medvemama fehér, a bocs barna kesztyűt húzott.

A medvék egymás után, két lábon billegve, cammogva jöttek be a játék színhelyére. Nincsen kéreztető, gazda vagy táncoltató.

A fonóbeliek miután hüledezve „megcsodálták”, énekelni kezdték a szokásos medvetáncoltató éneket:

Tempo giusto ♩ = 84

Dir - meg - dör - mög a med - ve Nin - csen né - ki jó - ke - d - ve,
Mer' a med - vét meg - fog - ták, Tán - col - ni ta - ní - tot - ták.
Zi - reg - ző - rög a lán - ca, De ked - vet - len a tán - ca.
Dir - meg - dör - mög a med - ve Nin - csen né - ki jó - ke - d - ve,
Sze - gény med - vét meg - fog - ták, Tán - col - ni ta - ní - tot - ták.
Zi - reg - ző - rög a lán - ca, De ked - vet - len a tán - ca.

Az ének ritmusára a medvék topogtak, forogtak, táncoltak. Mint később kiderült, kamasz fiúk öltöztek szalmamedvének. (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

Nyárádszentlászló

(119) A játék (maszk) neve: *medvék, medve maszkurák*.

Szereplők: *két medve, medvetáncoltató*.

– Szoktunk medvét öltöztetni. Elmentünk a szalmakazalhoz, osztán húztuk a szalmát, s addig tekertük, míg jó hosszú volt. Akkor megkezdtuk a lábfejnél, betekertük az egyik lábat avval a szalmafonattal, utána betekertük a másik lábot, jött osztán a derék, egész fel a nyakig.

A főre jött egy medvearc, kifestve rongyra, a szemnek s szájnak ki vót vágva a helye, osztán kalap vót.

– A medve egyedül ment be a fonóba?

– Vót felöltöztetve egy ember, az is farsangnak, az is álarccal, az vezette a medvéket.

– Több medvét öltöztettek?

– Két medve volt. Osztán úgy jártunk házról-házra. Ahová béengedték, ott nem féltek. Sok helyen féltek, nem engedték bé a fársángot, mert béjelentették, hogy medvék.

– Hogyan jelentették be?

– Aki nem öltözött fé, az hordozta – így mondva – a maszkurákat. Na, az jelentette bé. Azt mondta: – Két medvét találtam az úton, a kísézőjével – azt mondja –, béengedik-e a házba? Vót, ahol béengedték, vót, ahol nem. Ahol béengedték, ott a két medve táncolt. A kísézőjük, aki vezette, azt mondta: – Na, táncoljatok!

Akkor a két medve összeölelkezve táncolt. Medvésen topogott. Ennyi vót az egész. Avval jöttünk ki.

– Nem ijesztették az asszonyokat, leányokat?

– De igen, hogyne, ijesztegették. Meg-megfogták, pláné nagy háznál, a fonóban. Ott megfogdogaltak egy-egy asszonyt, s azok sikótoztak. Egy este végigjártuk a fonókat s más házakhoz is, ahová béengedtek. (K. L., a. f., 1911; gy. i. 1988)

Nyárádgálfalva

(120) a. A játék (maszk) neve: *szalmamedve*.

Szereplők: *medve, táncoltató, kéreztető*.

– Medvét öltöztettek-e Mihály bácsi?

– Igen. Amikor szánút volt. Máskor nem lehetett, mert nem tudott menni. Szalmával felöltöztettük, szánkóra tettük s húztuk. Az ajtóig kellett vinni, ott aztán be tudott menni.

– Hogyan öltöztették a medvét?

– Az öltöztetéshez a zabszalma volt a legjobb, mert hosszú is, erős is és azt úgy meg lehetett csavarni és rátekerni, hogy azt nem tudták letépni.

Megkezdték a nyakán alul, a vállát, a karát, mindent. Ha sokan csinálták, az hamar ment, egybe meglett. Lábszáron alul nem kellett, többnyire csizmában volt a legény, arra nem kellett tenni. Az arca papondekliből volt, s bekenték a szalma színire s éppen olyan volt, mint a többi fele.

Emlékszem, hogy amikor Szöllősi Gyula komám volt a medve, a túlsó hegyről húztuk le szánnal, találkoztunk Pap őrmester farkaskutyáival. Futni kezdtünk, a szánkót belédőjtöttük a híd mellé a hóba. Ott kellett maradjon jó sokáig, s osztán mentünk tovább.

– Hogyan mentek bé és mit csináltak a fonóban?

– Igyekeztünk, hogy rendetlenséget és zajt ne csapjunk az utcán, mert annak tilalma volt. Az egyik legént, mert mind olyan katonaság előtti legények jártunk a medvével, bekérezte, s a másik megtáncoltatta.

Mi rostával kopogtattunk. A másik jártatta a medvét, táncoltatta. Mondta neki:

Fokhagyma, fokhagyma,

Rontson ki a nyavalya!

Ha valaki, valamelyik leány kíváncsiskodott, meg-megijesztették. Amikor ez lejárt, megköszöntük a helyet s mentünk tovább. Egy este összejártuk az összes fonót.

(Cs. M., a. f., 1913; gy. i. 1988)

(121) b. A játék (maszk) neve: *jegesmedve*.

Szoktunk jegesmedvét öltöztetni, akkor volt medvebőr. Egy alkalommal a Demián Dénes tulajdonában levő medvebőrbe öltöztették a maszkurát, aki így kiképezve lépett be a Fekete családkhoz, akik nagyon megijedtek. A gyermekek befutottak az ágy alá, ordítottak. Aztán a medve jól megverődött. (F. A., a. f., 1900; gy. i. 1990)

(122) c. A múlt farsangon (1987) az iskolásoknak szerveztünk *jelmezbált*, s nekem akkor eszembe jutott ez a szokás. Egyik tanulomat felöltöztettem *jegesmedvének*.

Nekiálltunk a szalmaszakasznak, csavartuk a gúzst, s egy másik illető fonta be. Külön a lábait, külön a karjait, külön a testit. A keze és a lába a medve mancsát s talpát figurázta. Utána a fejére tettünk álarcot.

Mikor a bizottság meglátta a színpadon, nagy tapsot kapott, és az első díjat megnyerte. (T. J., a. f. 1927; gy. i. 1988)

Szenháromság

(123) A játék (maszk) neve: *medve maszkura*.

Egy férfi medvebőrbe bújt, ketten-hárman kísérték. Az egyik táncoltatta. A medve tollúfosztóban belelépett a tollúba, a fonóban felütötte a fonalat a guzsalyon. Ijesztgette a házbelieket. A medve járását utánozta, táncolt, ahogy tudott. Az volt a jó, hogy nem ismerték fel a házbeliek, csak sikoltoztak, tették magukat, hogy félnek. (P. R., a. n., 1932; gy. i. 1988)

Mája

(124) A játék (maszk) neve: *medve maszkura*.

A medve maszkurának a testét egészen betekerték szalmakötéllal. A köteleket zabszalmából sodorták.

A medvének öltözött legény négykézláb ment be a fonóházba. De nehezen tudott menni, inkább csak mászni, szánkával húzták egyik fonóseregből a másikba.

A medvének volt egy vezetője is, aki kötéllel vezette. A fonóban a medve ijesztette az asszonyokat, mintha falná fel őket. Az asszonyok visítottak, rikoltoztak, pedig tudták, hogy csak játék. Így szórakoztak a fonóban. (K. G., a. f., 1922; gy. i. 1995)

Márkod

(125) A játék (maszk) neve: *medve*.

Szereplők: *medve, hamubotos kísérő*.

A medvét szalmából csinálták, szalmatekercekkkel fontak be egy legényt. Máskor egy kifordított kocsókot vett fel. Kezére szőrös gyapjúkesztyűket tett. A medvét egy hamubotos kísérte a fonóba, ő vigyázott reá, nehogy meggyújtsák.

A fiatalok fonójában a lányok rikkoltoztak, a medve ment, hogy valakit fogjon meg. A mozgásáról kellett felismerjék. (M. P., a. f., 1913; gy. i. 1995)

Berekeresztúr

(126) A játék (maszk) neve: *medve maszkura*.

Szereplők: *két medve, hamubotos kísérő*.

Nagybátyámnak volt két szolgálja, két testvér. Azok szoktak felöltözni medvének.

Nyáron fecskefarkos hosszú füvet kaszáltak, megszáritották, abból csinálták „a medvebört”, s azt magokra vették. A medvékkel ment a fonóba egy hamubotos, aki ügyelt rájuk, nehogy meggyújtsák. Ha a fonóban sokat rendetlenkedtek, szemeteltek, kikergették őket.

(M. D., a. f., 1910; gy. i. 1995)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Székelyszállás

(127) A játék (maszk) neve: *medvék*.

Szereplők: *két medve, vezető*.

Bécsavarták a legényeket szalmakötegekkel. A medvéknek volt vezetőjük, másképpen nem tudtak lépegetni.

Előbb kopogtak, bekérezttették őket. Béeresztik-e ezeket s ezeket a medvéket. Egyik mondta: béengedjük. A másik: nem engedjük. Na, béengedték.

Akkor felállott mindenki a fonásból, adjanak helyet nekik. Kötélen vezették be egymás után a medvéket. Két medve szokott lenni, egy bakk s egy nőtény.

Bévezették oda a fonóba s ott táncoltatták, mint a medvéket. Énekeltek nekik románul, magyarul:

Joacă bine ursule! Járjad medve a táncot!

Adă doamne picule! Hozzák a piculádot!

Erre mozogtak, cammogtak. Felálltak két lábra, úgy táncoltak, ölelgették egymást. Ha nem táncoltak, akkor ütötték a bottal. A medvék tánc közben felforgatták, felborították a leányokat. A fonóbeli fiatalok, a leányok rippadoztak, tették magukat, hogy félnek.

Volt, amikor felismerték a legényeket, volt, amikor nem. Sokfelé akarták, hogy öntsék le petróleummal s gyújtsák meg a medvéket. Ezt a vezetőjük nem engedte.

(R. L., a. f., 1927; gy. i. 1990)

Magyarzsákod

(128) A játék (maszk) neve: *medvetáncoltatás*.

A medvetáncoltatást a legények csinálták. Az egyik legényt szalmatekerccsel egészen bécsavarták, külön a lábát, kezét.

A medvét a fonóba a gazdája vezette be. Énekelte, s a medve erre táncolt, ahogy tudott, nevetségesen. Megtörtént, hogy táncolni hívta a háziasszonyt vagy a fonóbeli leányokat, s közben megfogdosta őket. (B. Z., a. f., 1916; gy. i. 1992)

Szolokma

(129) A játék (maszk) neve: *medve maszkura*.

Egy legényt bétékerték szalmával, az vót a medve maszkura. Vót kísézője, az vezette. Az úton két lábon ment, bent négy lábon. Leginkább a fonóseregekbe kéreztették be. A gyermekek s az asszonyok féltek tőle. Vigyázni kellett, mert viccből meggyújtották.

(J. D., a. f., 1900; gy. i. 1981)

(130–133) Gyűjtési adataink szerint a medvemaszkos játékokat ismerték és gyakorolták a **szentdemeteri, gyulakutai, vadasdi és gegesi** fonókban is.

Medvés játékokat közöltek **Bözödújfaluból** (Makkai–Nagy 1993, 305.) és **Havadról** is (Nagy 2000, 332.).

SÓVIDÉK

Siklód

(134) a. A játék (maszk) neve: *medvetáncoltatás*.

Szereplők: *medve, kísérő hamubotos, beköszönő*.

A medvetáncoltatást a házasemberek is folytatták. Az egyikre egy nagy *kozsókot* tettünk kifordítva, a szőrivel küjjel. A fején báránybőr sapka, az arcuk is szörbe vót vagy gyapjával bébugyolálták. A kezén gyapjúkesztyű, s a nyakára kötél vót kötve. A másik vezette, s annál egy nagy bot volt, s azon egy hamus zacskó, egy női harisnyát megtöltöttek hamuval. Aki hëzza akart hajolni, ráütött a hamus zacskóval. Mehettek vele még ketten – hárman is.

A fonókba mentünk, béköszöntünk: Egy kellemes vendéggel szeretnénk megjelenni. egy kicsit vadállat formájú, de ne féljenek, mert nem veszélyes. Ha akarják, bémutatjuk, hogy mit tud.

Mindjárt csináltak neki helyet a fonóban. A medve négykézláb ment be a fonóba, s a kísérője, a védője táncoltatta. A medve táncolt, négy lábon is hajladozott s felállva is. A hamus harisnyával megütötték, s abból nagy hamufelhő lett.

A fonóbeliek megkínáltak főtt törökbúzával, még pálinkát is adtak. A medvének édesebbet, mert az az édeset szereti, az kényesebb állat. (B. I., a. f., 1911; gy. i. 1982)

(135) b. A játék (maszk) neve: *medve maszkura*.

Szereplők: *medve, medvés gazda, dobos*.

Az egyik komám velem egyidős volt s nősült. Én már meg voltam nősülve, de gyermek még nem volt. Mü is hivatalosak voltunk, szépen felöltöztünk, megyünk a lakodalomba.

A lakodalmas háznál, a szomszédban lakott az unokatestvérem. Bémentünk oda. Azt mondja sógorom: – Te, csináltam egy medvebőrt. Farsang van, legyél maszkura. Nem búnál belé, azt mondja. – Belébúhatok.

Azt mondja az asszon: – Ne foglalkozz vele. Ne bújj belé. Tiszta az inged, kabátod.

Azt mondja a sógor: – Leteszed a ruhádod. Itt van nekem viseltes ruhám, kabát minden.

Volt egy bunda, egy nagy kozsók s egy medvefej piros nyelvvel. A medvefejnek fából volt csinálva az alja. Egy kötővel kellett húzni az alját, s akkor kapsogtatott a szájával. Harapott.

Felöltöztem medvének. Láncsal a derekam meg volt kötve. Sógorom volt a medvés gazda, s egy másik komám a dobot verte. Szekérrel vittek a leányos házhoz, a legény násznépivel együtt.

Arra futott az eszem, hogy medve legyek. A feleségem megharagudott.

A leányos háznál békérezkedtünk. Bémentünk, engem vezetett a medvés gazda.

– Jaj, ne a medve, ne a medve! – kiabálták mindenünnen.

A medve harapott ide is, oda is. Figuráztam, ahogy tudtam. Bátyám, apámnak a testvére is ott volt, s mondta a többieknek:

– Vigyázzatok, mert nagyot üt.

Nem ismertek meg, nem tudták, hogy ki az.

Ott ültem a medvebőrbe egy darabig, de erősen belémelekedtem. Mondom egy szomszéd legénynek:

– Te, nem bújsz belé, én úgy belé vagyok melegedve.

– Én belé – azt mondja.

Kimentünk, én letettem magamról, s ő bútt belé. Cseréltünk.

A medve végig ott volt a lakodalomban, míg visszakerültünk a legényes házhoz. A kikérésnél, a templombamenésmél is ott volt. Amíg esküdtek, ott volt a templom előtt a szekéren. Amikor a menyasszonyt vitték haza, az utána következő szekéren a medve ült a gazdával. (D. J., a. f., 1935; gy. i. 1996)

Szakadát

(136) A játék (maszk) neve: *medve maszkura*.

Maszkurának öltöztünk öton-haton. Volt egy bekéreztető, az nem volt álarcos. Összejártuk a fonócéheket, s külön a házakhoz is elmentünk. Mindenüvé nem engedtek be, de volt olyan hely is, ahol táncolhattunk.

Egyikünkre szalmát csavartak, de nagyon sokat, így az nem tudott menni, csak pittyegtetett, ő volt a medve. A gazda egy gyufát meggyújtott, a medvére dobta, az meggyúlt, de földhöz vágta magát és kialudt. (K. J., a. n., 1933; gy. i. 1993)

Alsósófalva

(137) A játék (maszk) neve: *medve maszkura*.

A 1980-as évek asszonyfonóiban még meg-megjelent a *medve maszkura*, rendszerint más maszkurás (pl. a halál) társaságában. Asszonyok öltöztek medvének. Egyik öltözési módja a szalmával való betekerés, de ezzel már ritkán élnek. Gyakoribb medveöltözet az egybesalopéta (kezeslábas), amit alulról kitömnek ronggyal. A medvefejet is rongyvászonból

alakítják. *Anna néni tényleg úgy nézett ki, mint egy mackó. Olyan kövér vót, hogy az ajtón alig fért bé. Esett neki az asszonyoknak, tiszta kacagás vót.* (A. J., a. n., 1965; gy. i. 1988)

1.1.5. Pulyka-, tyúk- és golyamaszkos játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezőfele

(138) A maszk (a játék) neve: *guji ember*.

A guji embert kosárban vitték a fonóba. nemigen került olyan valaki, hogy felöltözzék, csak ritkán.

Régebb volt az a nagy szokmán (posztó kabátféle). A legén beledugta a lábát a szokmán ujjába s belé a karát is. Összehúzta magát s a szokmánt rácsombolyították. Belétték egy kosárba. Az volt a gulyi ember. Két legény vitte.

Béengedték, béhengergették a házba. A fonóban hengergették neki egy-egy fehérnépnek. Azon kacagtak. (Sz. J., a. f., 1912; gy. i. 1983)

MAROSMENTE

Sárpatak

(139) A maszk (játék) neve: *gulyatyúk*.

Gulyatyúknak női személyt öltöztettek. Egy hosszú kabát volt ráadva. Úgy, hogy a kezeit a kabát ujjába dugta és a kabát a hátán volt begombolva. Az arca nem látszott, mert hosszú haja ki volt bontva, és az arcára, a vállára omlott. A fonóban a gulyatyúk négykézláb járkált, mászkált. Néma fársáng volt, nem szólalt meg. Nem féltek tőle, inkább kacagták, lökték tovább. (Sz. E., a. n., 1924; gy. i. 1992)

Póka

(140) A maszk (játék) neve: *gulyatyúk*.

Gulyatyúkoknak gyermekeket öltöztettek fel. Egy nagykabát ujjába dugták a lábukat, a hátukon összegombolták a kabátot. A gallér lett a farok.

A fonóba a gulyatyúkokat begurították, ott né, szórakoztak velük.

(G. K. ZS, a. n., 1916; gy. i. 1993)

Alsóbölkény

(141) A maszk (játék) neve: *gulyatyúk*.

Gulyatyúknak úgy öltöztek, hogy egy lány betette a kezét és a lábát egy nagy fekete kabát ujjába. A kabát végét hátul megkötötték, hogy az legyen a tyúk farka. Az így felöltöztetett lányt beleültették egy kosárba és hordozták egyik fonóból a másikba.

(F. Zs., a. n., 1908; gy. i. 1995)

NYÁRÁDMENTE

Kisgörgény

(142) A maszk (játék) neve: *pulyka*.

A legények az egyik '39-béli fiút felöltöztették pulykának. Jól becsavarták szalmával. Feltették egy szánkóra és húzták a fonóba.

Akkor este éppen jöttek a csendőrök. A kísérők elszaladtak és a pulykát otthagyták. A csendőrök kérdezték, hogy ki vagy te, de ő csak azt felelgette, hogy: -Én vagyok a pulyka.

Nem tudtak semmire menni vele, aztán otthagyták. (H. B., a. n., 1935; gy. i. 1993)

Harasztkerék

(143) A maszk (játék) neve: *gulyatyúk*.

Házasemberek vagy legények jártak a gulyatyúkkal. Egyik társukat belécsavarták egy zsákba. Az úton két rúdon vitték a gulyatyúkot.

Mikor bekopogtak, bekérezkedtek valahová, s a háziak igent mondtak, a gulyatyúkot a kísérők belökték a szobába. A gulyatyúk ott sokáig vergelődött. Félték tőle, de kacagták is a fonóbeliek. (M. M., a. f., 1930; gy. i. 1992)

Nyárádköszvényes

(144) A játék (maszk) neve: *pulyka*.

Belébújtattak egy legényt egy zsákba s kosárba ültették. Az volt a pulyka. Ezt aztán hordozták fonóról– fonóra. A fonóban kiborították, s lökték neki a leányoknak. Egyszer a legények találkoztak a csenderekkel. Elfutottak s a pulyka ott maradt a kosárban. Őt jól megverték a zsákban. (N. L., a. f., 1904; gy. i. 1988)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Gyulakuta

(145) A maszk (játék) neve: *pulyka batykó*.

A fonókórusba vittek pulykát. Egy legényt vagy egy leányt felöltöztettek nagykabátba úgy, hogy a kabát ujjába dugta a kezét, lábát. Beletették egy kosárba s a kísérők bevitték a kórusba, ott kiborították. A pulyka repdesett, vergelődött, csapkodott.

(T. E., a. n., 1925; gy. i. 1992)

Székelyvécke

(146) A maszk (játék) neve: *guji ember*.

A guji embert olyan pulykaféleségnek öltöztették. Nagykabátba belepónyáltak egy kisebb növésű fiút. Beletették egy kosárba és házról házra vitték.

(L. J., a. f., 1920; gy. i. 1990)

Erdőszentgyörgy

(147) A maszk (játék) neve: *pulyka maszkura*.

A pulykát úgy csinálták, hogy egy legény kezét a lábához kötötték, és az egész testét pokróccal betakarták. A fejét taréj díszítette. Az úton kosárban vitték, a fonóban kiborították, ott ugrándozott, szökdécselt a ház közepén. (Ú. J., a. f., 1909; gy. i. 1993)

Kibéd

(148) A maszk (játék) neve: *gulyatyúk*.

Mikor leányka voltam a fiatal asszonyok felöltöztettek gulyatyúknak.

Belédugtak egy nagy posztó szokmánba. A nyakát lefordították a föld felé, s az ujjába belédugták a lábamat. A kezemet is oda kellett dugjam. A fejemet kidugták ott a nyakán. Egészen kétrét voltam koncsorodva. A szokmán többi feléből farkot csináltak hátul.

Belétettek egy kosárba, s úgy vittek. Sírtam, hogy ne tegyenek ingem oda, de mégis belétettek. Egy asszonfonó nem messze vót, s odavittek. Mikor bévittek a házba, a kosárból kiborították.

Megtanították arra, hogy minden asszony mellett mennyek el s a farkommal üssem meg. Elbicegtem, húztam a farkamat, s minden asszonyt megütögettem.

Volt ott aztán kacagás. (K. A., a. n., 1908; gy. i. 1984)

SÓVIDÉK

Alsósófalva

(149) A játék (maszk) neve: *gólya*

Farsangon a fonókban jártak a gólyák. A legények fehér lepedőt vettek magukra. A gólya feje, csőre fából volt kifaragva, s ezt egy boton tartotta maga előtt. A csőrét spárgával húzogatta, csattogtatott. A gólyáknak falábuk volt, azon mentek, jó magasak voltak.

A fonóban bekéreztték őket. Körbejárták a leányokat, mindegyiknek köszöngettek. Tátogtattak, csattogtattak. Figuráltak egy darabig, s aztán elmentek.

Emlékszem, hogy egyszer édesapámék voltak felöltözve gólyának, s falábon mentek.

(A. R., a. n., 1925; gy. i. 1979)

1.2. Mitikus alakok, maszkok

1.2.1. Szalmaember, szalmabábu

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezőfele

A maszk (a játék) neve: *szalmafársáng*.

(150) a. Legénykoromban bőgagyát megtöltöttünk szalmával. Nádvagó gagyának híttuk. Inget is töltöttünk, fejet s kalapot rea. Hátral bottal kifeszítettük, úgy állott, mint egy ember.

Mentünk evvel a szalmafársáanggal a fonóba. Mikor bévittük a szobába, kezdtük lökdösni, hol egyik leánynak, hol a másiknak. A leányok, asszonyok rikkóltoztak.

(Sz. J., a. f., 1916; gy. i. 1983)

(151) b. Úgy is csinálták a szalmafársángot, hogy a nádvagó gagyát felhúzta az ember magára s azt megtöltötték szalmával. Alatta fel volt öltözve rendesen. Nagy, bő inge volt, megtöltötték egészen. Olyan vastag lett az ember, mint egy surgyé.

Az a szalmaember is ment a legényekkel a fonóba. Táncolt, hajladozott, ölelgette a fonóbelieket. (Sz.J., a.f., 1916; gy. i. 1983)

(152) c. A játék neve: *Jónásék tánca*.

Az 1980-as években, a művelődési otthonban szervezett farsangbütüzők műsorának egyik kedvelt jelenete volt a Jónásék tánca.

Az egyik táncos Jónás, a szalmabábu. Vastag gatyát, inget megtöltöttek szalmával. Nyakát, fejét is megformálták. Fejére kalapot tettek, derekára nadrágszíjat.

A szalmabábu táncos partnerét alakító játékos (középkorú férfi) nőnek, gyászoló özvegyasszonynak öltözött. Térdig érő, fekete egyberuhája alól kilátszik fehér alsógatyája, fején fekete fejkendő.

Az özvegyasszony Jónással zeneszóra először gyors keringőt táncol, majd lassút. Tánc közben magához húzza, ölelgeti, csókolgatja. Az újból gyorsuló táncban egyszer csak „véletlenül” elesnek, a földön hemperegnek. Az „asszony” ráfekszik Jónásra és egész alfelével néhány félreérthetetlen közösülő mozdulatot tesz. Utána felugrik, Jónást is felkapja és kiszalad a helyiségből.

A közönség végig kacagja, élvezi a jelenetet, a végén nagy tapsal jutalmazza a játékot. (A gyűjtés ideje: 1989 farsangja)

Mezőbánd

(153) A maszk (a játék) neve: *szalmaember, beteg ember*.

– Milyen volt itt a szalmaember, András bácsi?

– A legények egy nadrágot s egy kabátot kitömtek szalmával. Meg volt formázva ügyesen a lába, kara. A fejét rongyból csináltuk. A fejére egy harisnya volt húzva s bekormozva.

– Mit csináltak ezzel a szalmaemberrel a legények?

– Vittük magunkkal a fonókba. Felöltöztünk maszkurának s vittük. Sokszor azért öltöztünk fel, hogy megtudjuk, melyik legény melyik leányhoz jár. A leányoktól nem lehetett kiszedni, hogy na, most hozzád ki jár. A lányok esténként összejöttek a fonókba, különböző házakhoz, oda bevágódtunk álarcosan s ott aztán szétnéztünk, hogy ki van ott.

– A szalmaemberrel mi történt?

– Őt is bevittük. A lányok, mikor meglátták, másztak fel az ágyra, bújtak el. A szalmaembert egy vagy két legény táncoltatta. Ahogy táncolt, mindent összehúzott, felfordította a szobát. Ahogy elment, rendet kellett teremteni. Volt úgy is, hogy a legények nem mentek bé, csak a szalmaembert dobták a szobába. Az már egy olyan gúnyos dolog volt, csúfolkodás.

– Miért?

– Akkor valakire a bentiek közül haragudtak a legények. Az olyan bosszúállás volt.

(T.A., a.f., 1922; gy. i. 1993)

Mezőpanit

(154) A maszk (a játék) neve: *szalmás fársáng*.

Ez a szalmás fársáng csúf fársáng volt. Egy legény körbe bé volt szalmával fonva. A szalma meg volt tekerve s úgy béfonva. Az arcán csipke volt, hogy ne ismerjék meg.

Mentek a legények a fonóba s ment velek ez a szalmafársáng. Azért ment, hogy töltsen meg a házat szalmával. A fonóban szökött s a szalma mind lehullt a lábáról. A legényeknek élvezet vót, hogy a szalmával teljen meg a ház. (B.P., a.f., 1920; gy. i. 1992)

(155–158) A Marosszéki Mezőség több más falujának farsangi fonóbeli hagyományaiából is előbukkan a szalmaember. **Szabédon** a halottas játék halottja szalmabábu, **Mezőmadarason** és **Székelykövesden** a panitihoz hasonló szalmás fársáng, **Harcón** szalmával kitömött férfi, kalappal a fején, pipával a szájában táncolt a fonókban.

MAROSMENTE

Marossárpatak

(159) A maszk (a játék) neve: *szalmaember*.

Volt az a szalmaember, az is csúf fársáng volt. Szalmából emberi alakot csináltak, inget, gatyát megtöltöttek szalmával, feje is volt gyolcsból vagy rongyból. Férfi arcképet festettek neki korommal.

A szalmaembert két-három másik fárságnak öltözött legény hordozta esténként az úton. Bementek vele a fonókba s ott valakire mindig rádobták. Ettől mindig féltünk, nehogy reánk dobják. (SZ.E., a.n., 1924; gy. i. 1992)

Póka

(160) Egyik legényt a társai befonták szalmával. Szánkóra ültették, s úgy húzták, mert menni nemigen tudott. A fonóban dülöngélt, táncolt, ahogy tudott, ijesztette a lányokat. Nem szerettük ezt a fársángot, mert szemetelt és egyszer meg is gyúlt.

(G. K.Zs., a.n., 1916; gy. i. 1993)

Vajdaszentivány

(161) A maszk (a játék) neve: *szalmaember*.

Egy hosszú, fehér gagyát s egy inget megtöltöttek szalmával. Be volt kötve a vége alul s a derekát is bekötötték egy szíjúval. A feje le volt kötözve sapkával. Úgy nézett ki, mint egy havasalji ember derékszorítóval.

A szalmaembert a legények bedobták az ajtón és mulattak rajta, hogy a fonóban félnek tőle. Bent nem voltak reakészülve, s egyszerre csak bedobták az ajtón.

(Sz.R., a.n., 1923; gy. i. 1993)

Körtvélyfája

(162) Fel voltunk egyszer ötezve, én ki voltam tömve szalmával, a másiknak békenve az orcája szilvaízzel s tolluval kirakva. Az utcán szembementünk a csendőrökkel. Azt mondták, hogy tíz perc múlva legyünk levetkezve s legyünk a leányfonóban.

(B.F., a.f., 1914; gy. i. 1994)

(163–166) Gyűjtési adataink szerint a Maros menti két mikrorégió, Vásárhely vidéke és a Lapos Marosmente falvaiban másutt is készítettek farsangi időben szalmabábut, szalmaembert és elvitték a fonókba – **Csittszentiván, Sáromberke** –, vagy élő ember ruháját tömtek ki szalmával – **Marosjára** – élő személyt tekertek körül kukoricaszárral, ezt **Nyárádtón kóréembernek** nevezték.

A Felső Marosmente falvaiban az emlékezet révén elérhető szokáshagyományban nem bukkantunk a szalmabábu, szalmaember nyomára.

NYÁRÁDMENTE

Székelyvaja

(167) A maszk (a játék) neve: *szalmaember, madárijesztő*.

Az én időmben nagyon sokan öltöztek fel szalmaembernek vagy madárijesztőnek.

A szalmaember úgy készült, hogy a legény ruhájára hosszan ráhelyezték a szalmát és ledrótozták. A szalmát jó bőven tetteék, mert útközben hullt el. Az arcát fehér gézzel letakarták, kivágva a szeménél, orránál és szájánál. A fejére egy szalmakalapot nyomtak.

A szalmaember mellett mindig volt egy másik legény, aki bemutatta egy pár szóval a maszkurát, mert az nem szólalhatott meg. Mozgott ide-oda, szökdécselt s kezdett hullni a szalma róla. Ekkor a fonóbeli asszonyok kergették volna ki, ha nem tudták kikergetni, azzal ijesztették, hogy felgyújtják vagy meg is próbálták. Ekkor elsikoltotta magát és a házbeliek rájöttek, hogy ki a szalmaember. (Sz.P., a.n., 1939; gy. i. 1993)

Göcs

(168) A maszk (játék) neve: *szalmaember*.

Szoktak nálunk szalmaembert öltöztetni. Az egyik legényt úgy megtekereszték szalmával, hogy menni nem tudott. A legények szánkóval húzták a fonóig, ott bégurították az ajtón. Ott addig hengergették, amíg ágy, föld minden tele volt szalmával.

Mondták a legények: „Hoztunk egy kicsi ajnak valót (állatok alá való szalmát), mert nektek úgy sincs.” (M.R., a.n., 1923; gy. i. 2003)

Backamadaras

(169) A maszk neve (a játék) neve: *duszás*.

Duszásnak úgy öltöztek, hogy jó bő fehér alsóinget és gatyát a rendes ruhájukra vettek, kitömték szalmával. Az inget és gatyát aztán összevarrták. A fejükre rongyból valami csúf álarcot varrtak.

A duszások lehettek többen is. A fonóban némán dülöngéltek ide-oda, estek a lányok ölébe.

Volt olyan is nálunk, hogy a szalmát megcsavarták és ezzel a szalmával tekerték körbe a legény testét, karját, lábát. A szobában a duszás jól megrázta magát, hogy minél több szemetet hagyjon maga után. (G.M., a.f., 1922; gy. i. 2003)

Szentgerice

(170) A maszk neve (a játék) neve: *szalmaember, szalmakirály*.

Egy legényt szalmába annyira bécsavartak, hogy csak az arcképe látszott. Tettek az arcképre egy csipkét. Másik két-három legény kísérte a fonókba ezt a szalmakirályt, nehogy valaki meggyújtsa. A fonókban hajladozott, táncolt, figurázott. (E.R., a.f., 1938; gy. i. 1990)

Nyomát

(171) a. A maszk (a játék) neve: *meghótt ember, szalmaember, óriás ember*.

Csináltak olyan madárijesztőt félét szalmából, ezt *meghótt embernek* neveztek. Ezt a legények vitték, csak kinyitották az ajtót és bedobták a fonóba a maszkurát.

(172) b. Csináltak *szalmaembert*, egy legényt felöltöztettek jó bő ruhába, majd a bőséget kitömték szalmával. A fonóban a szalmaember táncolt, szedte a lábát, kacagni való volt.

(173) c. Az óriásember úgy készült, hogy egy zsákot megtöltöttek szalmával s egy legénynek a fejébe húzták. A zsák tetején volt a maszkura feje, az is szalmából vagy rongyból, a dereka a fiú fejénél. Ez a maszkura az emberek ijesztegetésével foglalkozott.

(Sz.J.,a.f., 1917 és Sz.J., a.n., 1929; gy. i. 1995)

Szentháromság

(174) a. A maszk (a játék) neve: *szalmaember, szalmazsák*.

Voltak ezelőtt azok a nagy csepűgatyák s ingek hasonlóképpen. A maszkura felöltözött s azon fejül felvette azt az inget s gatyát. Akkor megtömték szalmával. Alól a gatyáját megkötötte, az ingnek a hasát begombolta. Úgy nézett ki, mint egy szalmazsák. Ha ellökték az úton nem tudott felállni. Jól emlékszem, mert egyszer én is voltam szalmazsák.

A társai bévezették a fonóba s ott úgy járkált, ahogy tudott. Ment neki mindenkinek, aki félt tőle. Aki nem félt tőle, az kacagta. (Cs.B., a.f., 1930; gy. i. 1992)

(175) b. A maszk (a játék) neve: *nádemberek*.

Szereplők: *két nádba burkolt alak, bekéreztető*. A nádemberek közül az egyik férfi, másik nő. Öltözet, kellékek: A nádemberek ruhája úgy készült, hogy vékony, virágos nádszálakat vastag cérnával egymás mellé fűztek, majd a ruhájukra varrták, külön a hátra, mellre, lábakra. Még a kalapjuk is nádból való, női illetve férfi fejfedő. Csipke álarcot viseltek. Kezükből náddal bevont bot. A jelenetben ezt a botot a férfi játékos többször falloszként állítja a lába közé, aként mozgatja.

A bekéreztető azzal biztatja a házbelieket, fonóasszonyokat, hogy énekeljenek nekik, mert táncolni szeretnének. A fonóasszonyok több énekbe belekapnak, majd annál kötnek ki, hogy:

Hol voltál az éjszaka,
Nem voltál az ágyadba,
Este kimentél, reggel
Bejöttél suttyomba.

A nádemberek erre táncolnak, illetve ugrándoznak, ahogy tudnak, először összefogózva majd szétválva. Táncukat komikus mozdulatokkal kísérik (például falloszmutogatás), és arra igyekeznek, hogy minél több nád szemét hulljon a ruhájukról. Ezt a fonóasszonyok is elősegítik, igyekeznek elkapni egy-egy nádcsomót a ruhájukról vagy másképpen hozzájuk nyúlni.

A nádemberek némák, nem szólalnak meg, a házbeliek viszont beszélnek róluk, megszólítják őket.

Fonóasszony: Ezek jó bolondok lehetnek...

Házigazda: Maguk öntöznek vagy tojnak?

Háziasszony: Nézzenek oda, hogy összeszemeteltek mindent! No, kifelé!

A két nádember táncolva kivonul a helyiségből.

(A gyűjtés helye: társas összejövétel, ideje: 1993 farsangja)

Nyárádszentanna

(176) A maszk (a játék) neve: *szalmaember*.

Bő gatyája volt neki s inge, jól kitömve szalmával. Ez a szalmaember egyedül járt a fonóba. Amikor belépett, hajladozott, nem szólt semmit. Néhány figurát csinált, ment közel a lányokhoz, de sokszor elesett vagy fellökték. (V.D., a.f., 1910; gy. i. 1994)

Andrásfalva

(177) A maszk (a játék) neve: *szalmaember*. Öltöztettek szalmaembert. Erre nagyon kellett vigyázzanak, hogy az úton vagy a fonókban nehogy valaki meggyújtsa. Nálunk megtörtént, hogy akarattal meggyújtották és a szalmaember szinte elégett.

(F.E., a.n., 1923; gy. i. 1995)

(178–182) Az Alsó- és Középső-Nyárádmente más falvaiban is emlékeznek a szalmaemberre mint fonóbeli farsangi alakoskodóra, így **Somosdon, Kisgörgényben, Szövérdén, Nyárádszentbenedeken és Székelybőben.**

A Felső-Nyárádmente falvaiban viszont a szalmával kitömött alak neve *hamubotos* és a névváltozással együtt szerepköre is megváltozik.

KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Nagykend

(183) A maszk (a játék neve): *szalmabatykó*.

A mi időnkben csináltunk szalmabatykót. Megtömtünk egy férfiinget s egy gatyát szalmával. Mikor megtömtük, azt felöltöztettük. Hordoztuk, vittük fonóról fonóra. Már tudták, hogy jövünk, tudták mikor szalmabatykó van, mert kellett aztat vinni, nem ment a lábán. Addig hordoztuk, hogy egy helyen szétbontották. (S.V., a.n., 1928; gy. i. 1992)

Székelyvécke

(184) A maszk (a játék neve): *szalmazsák, szalmabakus*.

Felöltöztek szalmazsáknak, szalmabukkusnak. Ez még legénykoromban is divat vót. A ruhájára bő inget és gatyát vett, s közbül megtöltötték szalmával. Olyan vót mint egy szalmazsák.

Azt úgy vezették az utcán, mert alig tudott a kövérségitől járni. A fonóban megijedtek, mikor bevezették, irtóztak tőle. Tanakodtak, hogy ki lehet. A bátrabbak keztek szúrkalni...

(B.A., a.f., 1930; gy. i. 1990)

Magyarzsákod

(185) A maszk (a játék neve): *duszás*.

A rendes öltözetre a legény egy roppant bő gatyát és inget vett, amit szalmával feszesre töltöttek. A legények bevitték a fonóba s más házakhoz is. Akárcsak a medve, táncolt, komikus figurákat csinált. (D.D., a.f., 1936; gy. i. 1995)

Bordos

(186) A maszk (a játék neve): *szalmaember, szalmabatykó*.

Hát aztán vót szalmaember, csináltunk szalmából tekercset. S akkor bécsavartuk külön a lábunkat, külön a karunkat, derekunkat. Szalmakalapot tettünk.

A szalmaember nemigen tudott menni, két legén felvette, s úgy vitte a házakig. Kettőt-hármat lépett, mikor már be kellett menni az ajtón. Bent csak mozgolódott, forgott, s a fonókban féltek tőle. (I.M., a.f., 1927; gy. i. 2006)

Geges

(187) A maszk (a játék neve): *szalmaember*.

A szalmaembert úgy készítették, hogy egy vékony surgyét megtöltöttek szalmával. Középen megkötötték, ez lett a dereka és fent a nyakánál is megkötötték. A legények bevitték a fonókba és több házhoz. Dobták a leányokra, táncoltatták vagy élelmet kértek a szalmaember számára. (N.D., a.f., 1928; gy. i. 1993)

Székelyabod

(188) A maszk (a játék neve): *kövéréember, szalmaember*.

Sógorommal ketten ötöztünk maszkurának. Sógorom ki vót tömve szalmával, a rendes ajtón alig fért bé, olyan kövér vót. Nagyobb lepedővel körbekerítették, külön a lábait, külön a derekát, hasát, hátát, karjait, s megkötötték szalmával. Alól be vót kötve a szára, s a

kezefejinél is. Tömték és varrták, hogy legyen vastag. Olyan vót, hogy alig tudott menni az úton.

Ő bement előre a fonóba, bévonszolta magát. Csodálkoztak rajta nagyon. „Ez mi, ez mi?” kérdezték a leányocskák. Én kint hallgatóztam. „Kövér ember”, mondták, akik már látták azelőtt. Akkor én beugrottam, mint ördög és mentem a gerendán. Lett ott nagy sikkoltozás. A kövér embert az ágy alatt kaptam meg. Még ijesztettük egy darabig a fonóbelieket, aztán kijöttünk. (F.E., a.f., 1932; gy. i. 1991)

(189–190) Gyűjtési adataink szerint **Erdőszentgyörgyön** és **Bözödújfaluban** is készítettek szalmaembert.

SÓVIDÉK

Alsósófalva

(191) A maszk (a játék neve): *buba, szalmabáb, szalmaember, Ijés*.

– Vilma néni hogyan és mikor találkozott a szalmaemberrel?

– Odamentem férjhez a Ruppi utcába. Ott nagyon jó fonó vót. Az asszonyok béakartak venni a csoportjukba, járjak én is. Kitalálták nekem azt, hogy valamivel egy kicsit megvicceljenek. Éppen Márton napja vót, s az uram Márton, vótak vendégek, a cigány verte a cimbalmot. Egyszer az ajtón éles koppanás, „tessék”, s a szalmabáb bébucskázott a szobába. A cigány megijedt, azt mondta a testvérem, „na, ez jól megrészegedett”. Azt hitte, ember. Én is úgy megrázkódtam, de mikor megrezzent a szalma, tisztában vótam. Kinézek, hát két asszon vót ott. Béjöttek a szomszédasszonyok, nagyon ügyes, komikus asszonyok.

– Milyen volt az a szalmaember?

– Szoktak ezelőtt a búza közti madárijesztőnek szalmabábot csinálni. Egy gatyát s inget megtömték szalmával, a fejét is kitömték, hozzavarrták a testihez. Egy tábla vót a nyakában és reá vót írva: Ijés.

– Mi történt vele később?

– Azt mondták az asszonyok, ez most itt marad nálad. S ha akarsz velünk jönni a fonóba, hozd ezt is. Vittem Ijést a szomszédba, ahol a fonó vót. Mentünk sorba, vittük minden házba. Szerre minden helyre vittük. Akinél elmaradott este, az kellett vigye másnap este a fonóba, az már másodmagával ment. A fonón végig, két-három hónapig körbejárt.

– Mit csinált a szalmaember Ilyés a fonóban?

– Nem vót mit csinálni, a földre letettük. Ha valamelyik elálmosodott, még reá is feküdt s aludt rajta. Terhes vótam, fogott az álom, feküdtem Ijésre, s mondták az asszonyok: „neked is lesz egy Ijés!” Hát szinte úgy is jártam, mert megholt az a gyermek.

– Amikor befejeződött a fonó, mi lett a szalmaember sorsa?

Eljött húshagyó kedd s a fonóvégzés. A fonósereg megszervezte, hogy Ijést temessük el.

Esszegyültünk asszonyokul, süöttünk, főztünk, készültünk a fonóvégzésre. Estefelé tepsit, pergőt, lantot, a világon mindent esszeszedtünk, s azokat vertük egy ház tornácához, a fél falu hallotta, hogy milyen zakotálás van. Az olyan víg utca vót. A falun kívül egy placc vót, úgy hittuk, Sáros árok. Oda kivittük, mindjárt meggyújtottuk s elégettük. S ott csináltunk egy táncot. Este a fonóvégzésen folytattuk a mulatságot.

(K.V., a.n., 1919; gy. i. 1983)

1.2.2. A hamubotos

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezóbánd

(192) A maszk (a játék) neve: *hamujutka, hamubotos*.

- Kik öltöztek itt fel fársángosnak, maszkurának, András bácsi?
- A legények vagy ötön-haton-heten, amennyi összegyült az utcából. Ez az én gyermekkoromban volt, a '30-as években. Nénéim leányok voltak, odajöttek. Vót kéményseprő, vót Jankó, olyan sátoros, hozta a fódoznivalót, verte a vasat. Ahol leányos házak voltak, mentek neki a leányoknak. A szüleim korán meghaltak, úgy, hogy nálunk szabadalom vót. Vótak a csikósok is, egyformán, fehér harisnyában, csizmában. Jött velük az a hamujutka...
- Miféle alak volt ez a hamujutka (Hamu Jutka)?
- Az egy bohócféle vót. Egy kicsit korosabb férfi, mint a legények, rongyos ruhába, cigánynak öltözve, csúnya kendővel betakarva vagy bekormozva. Bottal a kezében kísért a legényeket.
- Milyen volt az a bot? Mire használta?
- Egy hosszú, vékony botra fel vót szerelve egy tarisnya teli hamuval. Mentünk utána, kísértük a legényeket s visszaütött hozzánk a hamubottal! Ő ment hátul, ő vót az utóvéd. Utóvéd vót, hogy ne bántsa senki a fársángosokat, a hamubottal vert mindenkit.
- Szabadott-e beszéljen Hamu Jutka? A maszkurákon kívül más szólhatott-e hozzá?
- Emlékszem, Barta Pistát a nagyobb gyermekek csúfolták, azzal bosszantották, Stefán bácsi, vissza is fordult, oda is ütött volna, de a gyermekek elszaladtak.

(T.A., a.f., 1922; gy. i. 1993)

MAROSMENTE

Erdőcsinád

(193) A maszk (a játék neve): *hamubotos*.

- Hogyan emlékszik a hamubotosra, Róza néni?
- Ez a hamubotos egész télen járt a fársángoikkal. Ez is fársáng, vót álarca s egy bot a kezében. A hamut belétették egy hosszú tarisnyába, a száját odakötötték a bothoz s mikor valakihez odaütötte, az porzott.
- Kikhez szokta odaütni?
- Akiket elért, akik közel mentek hozzá. Őt is kéreztették be a fonóba s vót felesége a bot mellé.
- Volt felesége?
- Vót. Fogták karon egymást s mentek. A felesége rendesen, ügyesen fel vót ötezve, kontya vót csinálva.
- Mit mondtak a fonóban, hogy ez milyen pár?
- Új pár.
- Vajon miért vitte az újházás férfi a hamubotot?
- Hogy bosszantsa a népeket. Mindenkihez odaütött s az porzott, megteltünk hamuval. A hamubotos nem beszélt, tette magát, hogy selyp, hogy nem tud beszélni, dadogott. S akkor ezen kacagtunk, igenbiza. (S.R., a.n., 1911; gy. i. 1993)

NYÁRÁDMENTE – FELSŐ NYÁRÁDMENTE

Székelyhodos

(194) A maszk (a játék neve): *hamubotos*.

- Emlékszik-e a hamubotosra, Erzsébet néni?
- Mikor leányocská voltam, akkor nagy divat volt.
- Milyen volt itt a hamubotos?
- Az egy csúf maszkura volt. Felöltöztettek egy férfit rongyosan, a zsebei, bundája kifordítva. Az mindig a menyasszonnyal és a vőlegénnyel járt, azokra vigyázott. Egy kicsi hamu belé volt kötve egy rongyba vagy tarisnyába s az egy botra felkötve, hogy csüngjön

le. Aki a fonóban rosszkodott vagy hozzányúlt a menyasszonyhoz, avval a bottal odavágott s a hamu foszlott széjjel.

- Megharagudhatott-e, ha valakit behamuzott?
- Nem, dehog. Játék volt. Rázta a botját, bolondozott ott hátul, mint mondjuk a király házában vagy a cirkuszban a bohóc.
- Csak a fonókba szokta a menyasszonyt kísérni a hamubotos vagy a rendes lakodalmakban is?
- Hoztak ide más faluból menyasszonyt, rendeset. A kísérők között volt hamubotos is. Az lóháton szokott egy olyan rossz lóval jönni. Aztán az szaladt a gyermekek után s ijesztette őket. (Sz.E., a.n., 1912; gy. i. 1994)

Jobbágytelke

(195) A maszk (a játék neve): *hamubotos*.

- Jártunk a céba (céh – szalmakalapfonó, B.L.), maszkuráltunk.
- Milyen maszkurának öltöztek itt, Zsiga bácsi?
- Menyasszonynak, vőlegénynek, koszorúsleánynak. Ez egy csapat volt. Mind legények, hárman nagyokul. Én voltam a negyedik, a *hamubotos*. A hamubotos kisebb legény szokott lenni, én csak tizenhat éves voltam.
- Hogyan nézett ki a hamubotos?
- Maszkura gúnyában volt. Fersinget, szoknyát adtak rám s volt álarcom is, hogy ne ismerjenek meg. Valami rongyféle álarc volt, át lehetett látni rajta.
- És milyen volt a hamubotja?
- Botra kötöttünk egy acskó hamut s a bottal tudtam porozni.
- Kiket porozott, hamuzott?
- Én voltam elől, s ahogy bementünk a céba, a lámpát félrehúzták. A szoba közepiben a nagyok táncoltak. A céban mindenki kellett énekeljen. Aki nem énekelt, akinek nem járt a szája, azt megütöttem a hamubottal, meghintettem a hamuval.
- Szokott-e ezért valaki megharagudni?
- Nem, egyáltalán. Ez a hamubotos olyan kedvcsináló volt. (K.Zs., a.f., 1912; gy. i. 1996)

Deményháza

(195) A maszk (a játék neve): *hamubotos*.

Farsangi időben jártunk maszkurázni. Felöltöztünk vőlegénynek, menyasszonynak, menyecskekének, cigánynak. Bekéreztek a fonóba, nálunk úgy mondták akkor cé'. Ott énekeltek nekünk a lányok s az asszonyok s mű táncoltunk velük egyet.

Ott volt velünk örökké a *hamubotos*. Az is egy maszkura volt, egy legény felöltöztetve rongyos ruhába, az arca bekormozva, keziben a hamubot. Harisnyába volt téve hamu s az egy botra kötve. Avval a hamubottal ijesztegetett, mindenkit megpuhíthatott. Húzódtak is tőle a leányok. (O.I., a.f., 1916; gy. i. 1990)

Márkod

(197) A maszk (a játék neve): *hamubotos*.

A *hamubotos* vigyázott a maszkurákra. Kellett is, mert a fonóban a merészebbek megpróbálták lehúzni az álarcot a maszkurákról, hogy felismerhessék őket.

Ez a *hamubotos* a rendes gúnyjára bő inget és gagyát vett, amit szalmával vagy szénával tömtek ki. Púpot is szoktak neki tenni. Volt egy botja s erre egy vászontarisnya kötve. A tarisnyába egy kupányi hamut tettek. A *hamubotos* mindenüve ment a maszkurákkal s ha észrevette, hogy valaki valamelyik maszkurához nyúl, odacsapott. Legjobb esetben ráhullt némi hamu az illetőre, de volt eset, hogy a tarisnya kihaladt s ellepte a helyet a hamu. Ettől a botolástól féltek. (K.K., a.f., 1911; gy. i. 1995)

Nyárádselye

(198) A maszk (a játék neve): *hamubotos szalmaember*.

A legérdekesebb maszkura a *hamubotos szalmaember* volt. A ruhája szalmával volt kitömve s a keziben egy botot vitt. Az olyan volt, mint egy cséphadaró. Egy harisnyát megtöltöttek hamuval s a botra kötötték. Ez a *hamubotos* ment a maszkurákkal s ahol nem fogadták jól a maszkurákat, a *hamubotos* végigütögette a házban levőket, akik mind hamusok lettek. Olyant is csináltak, ahol nem fogadták jól, hogy csípőspaprikát és borsot dobtak a forró kályha tetejére. (K.L., a.f., 1940; gy. i. 1993)

(199–203) Gyűjtési adataink szerint a Felső-Nyárádselye más falvaiban is a fonókat, céheket felkereső esti maszkurákat a *hamubotos* kísérte, védte hasonló szerpkörrel **Székelyberében, Berekeresztúron, Kendőben, Nyárádmagyaróson és Nyárádselyén.**

KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Székelyabod

(204) A maszk (a játék neve): *hamubotos*.

A *hamubotos* vigyázott a betyárokra. Az is legény vót, fel vót öltözve ilyen-olyan rongyos ruhákba. Az nem szépnak, az csúfnak vót öltöztetve. Gyolcsból álarcra vót, szemének, szájának ki vót vágva a helye. Kezében egy hosszú bot s annak a végén egy hamuszacskó. Elöl mentek a betyárok, két-három-négy pár, utánuk ment a hamubotos, aki vigyázott reájuk. A ruhákra, álarcra vigyázni kellett. Aki hozzájuk közeledett, arra rávágott a hamubottal. Nem szerettük a hamut, mert az porzott és a ruháinkon is látszott. A hamubotos, az olyan félkótya kellett legyen, ott grimáskodott hátul, ahogy tudott. (F.E., a.f., 1932; gy. i. 1991)

1.2.3. Csúf fársáng

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Szabéd

(205) A maszk (a játék neve): *csúf fársáng, kormos*.

Felöltöztem csúf fárságnak. Bekormozott arcú, répa fogú alaknak. Egy nagy fekete kalapot tettem a fejemre, még a nagyapámé volt s egy nagy tolluseprű benne. Máskor nagy parókát tettem csepűből, kenderből, nagy botot vettem a kezembe. A répa fog, a bekormozás akkor is megvolt. Egy szelet répából négy fogat faragtam s a szájamba tettem. Olyan csúf voltam, hogy irtóztak tőlem. Amikor bementem a házba, mindenki megfutamodott. Osztán lett belőle egy kacagás. (F.Gy., a.f., 1920; gy. i. 1991)

Mezőfele

(206) a. A maszk (a játék) neve: *szilvaízes fársáng, kormos fársáng*.

A csúf fársángok közül volt, amelyik az arcát béken te szilvaízzel, teliszórta tolluval s a tollu beléragadt. Pityókából fogot tett, erősen csúf volt. A másik bekormozta magát, fekete volt, mint az ördög. Ezek a fonóban körbejártak, táncoltak, húzták a leányokat, asszonyokat is táncolni, de közben bekormozták, szilvaízzel kenték be őket. (Sz.J., a.f., 1916; gy. i. 1983)

(207) b. Az 1974 óta a művelődési otthonban szervezett farsangbütüző felújított farsangi játékaik között rendszeresen megjelentek a szilvaízes-tollus és kormos alakok is.

1983-ban egy legény öltözött *szilvaízesnek*. Arcát a felismerhetetlenségig eltakarták a szilvaízbe szúrt tolluk. A szilvaízes körbesétált a teremben. Általában féltek tőle a közelben levő nézők, legalábbis úgy tettek, mintha félnének. Szilvaízesünk a közönségből táncra kért egy leányt, elnyújtott mozdulatokkal, komikusan táncolt. Tánc közben a tollak hullottak az arcáról. A jeleneten a nézők jól szórakoztak.

(208) c. 1989 farsangján négyen, ötön is voltak a szilvaízesek. Jelenetük most abból állt, hogy a nézők közül többeket – főként lányokat – szerettek volna szilvaízzel bekenni. Akciójuknak a lányok nem örültek. A jelenet soványra sikeredett.

(209) d. 1990-ben hárman alakították a szilvaízes farsángokat. Az előző évekhez viszonyítva változtatattak a maszkjukon. Nem közvetlenül az arcukra kenték a szilvaízet, hanem először női harisnyát húztak a fejükbe, s aztán kenték be magukat és szórták tele szilvaízes arcukat tolluval. A nézők inkább féltek tőlük, nem engedték közel magukhoz, csak azok a lányok, akiket táncra kértek. A jelenet ez alkalommal is gyengének bizonyult, a végén nem tapsolták meg a nézők. Nem csoda tehát, ha a '90-es években a szilvaízes-tollus alakok lassan kikoptak a farsangbütöző műsorából.

Mezőpanit

(210) a. A maszk (játék) neve: *csúf farsáng, szilvaízes farsáng, néma farsáng*.

- Pali bácsi, a maga idejében milyen volt itt a szilvaízes farsáng?
- Az irtó csúf volt. A legény vagy az ember más ruhát vett. Csúfat, rongyosat. Bészilvaízeste az orcáját jó vastagon és tollukat szurkáltak belé a szilvaízbe. Nem lehetett megismerni.
- Hogyan ment be a fonóba, volt-e kísérője?
- Hogyne, kísérője volt. Az bement s bejelentette, hogy jött egy vándor. Szeretne megpihenni. Béfogadják-e. A fonóban tudták, hogy farsáng. A másik, a kísérő kellett ügyeljen rája. Az ilyent megdöngették a guzsalyukkal. Ezt a csúfot. Azt kellett valaki mentse.
- Miért? Mit csinált a fonóban a „vándor”?
- Ment neki a fehérnépeknek, leányoknak, csókolta meg, kente bé szilvaízzel. Azok úgy ordítottak. Búttak bé az ágy alá. Aztán megjuhászodtak, táncoltak is a szilvaízes farsáanggal. (B.P., a.f., 1928; gy. i. 1992)

(211) b. A maszk (a játék neve): *szilvaízes farsáng*.

Kísérő (bejön a társas összejövetel színhelyére):

- Jó estét. Végigjártam a falut, sehol világosságot nem találtam. Itt olyan nagy világ van, gondoltam bėjövök. A temető szájánál találkoztam valakivel. Egy vándor, egy indián vagy

miféle. Egy szegén fáradt legén, még beszélni se tud, nem tud magyarul. Kéne neki legalább egy óra pihenni. Adjanak neki szállást. Tudna táncolni is, ha kell. Hadd menjen ki maguknak is az álom a szemekből...

Fonóbeliek: Hozza bé!

A kísérő behívja a szilvaízes fársángot. Öltözete: ócska hétköznapi ruhára piros vándorköpenyt vett. A hátán púp, a nadrágja elejének nyílásába egy megfelelő méretű kukoricaszárat tett. Fején ócska szalmakalap, tolluseprűvel. Arcán a hagyományos szilvaízes-tollus maszk. A szilvaízbe szurkált apró fehér tollak, csak az arca közepét takarják, szabadon hagyva az orrot és a száj környéket.

A szilvaízes azonnal akcióba kezd. Megy neki az asszonyoknak, leányoknak, öleli, gyámbássa őket. Azon igyekszik, hogy szilvaízes arcát az asszonyok arcához érintse. Aki nem engedi magához közel annak elveszi az orsóját vagy felüti a guzsalyán a fonnivalót. A játék évődő-humoros, nem ijesztő.

Kísérő: Na, énekejenek neki! Az idevaló énekeket szereti...

Fonóbeli szszonyok: Táncol is? Táncolni tud?

Kísérő: Táncol is...

A kísérő megmutatja a szilvaízesnek, hogy táncolni kellene. S mivel az néma vagy nem tud magyarul integetés közbe mondja is:

– Csárdásul? Forogni, csárdásul...

Az asszonyok énekelni kezdik az „A malomnak nincs kereke, mégis lisztet jár” kezdetű közismert fonóbeli éneket. A szilvaízes sorra megtáncoltatja az asszonyokat, leányokat, mindenkivel kettőt-hármat fordul. Utána hozzájuk bújik, megöleli, megcsókolja őket, lehetőleg úgy, hogy szilvaízes arcának nyoma a táncpartner arcán is megmaradjon. Ezen jól mulat az asszonyi társaság.

A játék tetőfoka az a pillanat, amikor az asszonyok észreveszik, hogy a szilvaízes vándor nagy ölelési és táncolási igyekezetében elveszítette nyilvánvaló férfiasságát, a nadrágja nyílásába dugott kukoricaszárat. Nagy a kacagás, visongás.

Mire magukhoz térnek, a szilvaízes vándor a kísérővel együtt elhagyta a helyiséget.

(A gyűjtés ideje: 1993 farsangja)

(212–214) Gyűjtési adataink szerint a Marosszéki Mezőségeen **Mezőmadaras**, **Galambod** és **Székelykövesd** farsangi hagyományából is előbukkan a csúf fársángok sorában a szilvaízes vagy kormos néma alakoskodó.

(214–217) A többi vidéken a szilvaízes, kormos néma alak szorványosan fordul elő. A Maros menti *Erdőcsinádon* csúfnak, kormosnak öltöztek *csúf arcot csináltam magamnak koromból*. (S.R., a.n., 1911)

A Felső Maros menti **Disznajón** a csúf maszura kifordított ruhát vett magára. Arcát bekente szilvaízzel, utána telerakta tollukkal. Ezt az alakot itt *bohócnak* nevezték.

A Nyárádmentén – **Székelyvaja, Harasztkerék** – szintén a csúf fársángok között említik azokat a *némának* nevezett alakoskodókat, akik nem szilvaízzel, korommal tették felismerhetetlenné arcukat, hanem ronggyal, harisnyával vagy másként takarták, de a farsangi jelenet során nem beszéltek, nem szólalhattak meg.

1.2.4. Halál és ördög

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezősámsond

(218) a.

– Én magam is voltam ördög.

– Mibe volt felöltözve, Ferenc bácsi?

– Belé voltam varrva egy fehér lepedőbe, csurdé karral. Csizmafestővel meg volt festve a karom s a képem is. Fekete hárászsapkát tettek a fejemre, fából volt csinálva fogam s megfestve pirosra. Hosszú farkom volt lapos nádból s a végein egy bog fehér gyapjú.

– Ki öltöztette fel az ördögöt? Honnan tudták, hogy ilyen kell legyen?

– A nagyságos asszonynál öltöztünk fel a kastélyban. Ha az úr el volt menve valahová farsang idején, egy fehér kendőt kitett, hogy mehetünk. Az intézőnél öltöztünk fel. Őt cselédjük volt, az egyik cseléd, a szobalány szedte össze a fársángos ruhákat. Úgy felöltöztünk, hogy még a nagysága se ismert meg.

– Hová és hogyan ment be az ördög?

– Elmentünk a fonókba, Basa úrhoz, utána a paphoz. Csoporttal jártunk. A többiek szép fársángok voltak, én egyedül csúf fársáng, ördög. Az egyik fonóban, a vén Fodor Péternél a vénasszony úgy megijedt, hogy hanyatt esett az ágyban. A másik helyen valaki megismert: „Ne féljete, mert Fekete Feri az ördög.”

– Halálnak nem öltözött valaki a csoportból?

– Akkor nem. A halál is csúf fársáng volt. Hosszú, vékony suhanc fiúkat öltöztettek halálnak. Annak az arcát szilvaízzel békenték, fehér lisztet hintettek reá, osztán béverték tollúval, mind ráragadott. Az írtó csúf volt. (F.F., a.f., 1911; gy. i. 1988)

(219) b. Az én időmben a halál és az ördög együtt járt a fonókba. A halál hófehérbe öltözött, fehér lepedőbe, az arca is belisztezve hóferérré, kezei belisztezve. Kasza a kezibe, az éle is fából. Az ördög tiszta feketére volt korommal kimaszkírozva, harisnya álarc is lehetett. Nagy piros orra volt, s nagy fogai krumpliból.

Ezek ketten ijesztették a fehérnépeket. Hát... legénykoromban én is voltam halálnak felöltözve. Bémentünk először I.I.-ékhez, ott fontak többen. Olyan csúfak voltunk, hogy elkezték rögtön ordítani. Jucika fel a kanapéra s neki visítani. Mi kerítettük őket kétfelőről. Az anyja osztán kezdett kiabálni: „Menjete az anyátok...” elküldött az anyám felé.

Juci megtudta azután, hogy ki volt a halál. Egy évig nem nézett szembe velem.

(B.P., a.f., 1926; gy. i. 1992)

Mezőfele

(220) a. A halál és ördög csúf fársáng vót. Egy legényt békormoztak s zsírral bémázolták. Fényes fekete vót. A szájába csináltak mogyoróból fogat neki. Irtó csúf volt.

A halált fehérbe öltöztették, arcát belisztezték, fejére fehér kendőt kötöttek.

Annak kasza vagy solló vót a kezibe. A fonóban kaszált, nyúlt az asszonyok feje után, de nem bántotta, mert a kasza éle fából vót. Mondogatta, de úgy, hogy ne ismerjék meg a hangját: „viszlek el, viszlek el”. A lányocskák visítottak a fonóban, búttak el.

(Sz.J., a.f., 1916; gy. i. 1983)

(221) b. A hagyományból ismert halálmaszkos alakoskodót megjelenítették a farsangi játékok szervezett előadásán is. 1987-ben a halált alakító játékos teljesen fehérbe öltözött: fehér ingbe, szoknyába, blúzba, ezeket félig-meddig eltakarta fehér köpenye. Fején fehér fejkendő, arcán fehér géz álarc, szemének, orrának lyukat vágtak. Hátára egy rendes méretű kaszát tett, a kasza éle fából kifaragva.

A halál bejelentés, bekérés nélkül beugrott a terembe, néhányszor körbeszaladt s kaszáló mozdulatokkal hadonászott a közelben ülők felé, majd ugyanolyan gyorsan kiszaladt. Kikiválasztott egy-egy gyermeket vagy asszonyt, akinek „lekaszálta” a fejét.

Ezen az előadáson a haláltól már nem félt senki, élvezték, kacagták a sikeres vagy sikertelen „kaszálást”.

(A gyűjtés helye: művelődési otthon farsang bütüzője; ideje: 1987 farsangja)

(222) c. 1990 farsangján két halál alakoskodó is megjelent a szervezett előadáson: egy kaszás és egy koronás. Öltözetük a b. változatban ismertetett, azzal a különbséggel,

hogy egyikük fején papondeklből, színes papírokból összelisztezett korona volt, a másik kaszát hordott a vállán.

A koronás halál alakoskodó körbesétált a teremben, akciót nem kezdeményezett.

Annál tevékenyebb volt a másik: kaszált a nézők feje fölött s közben elváltakoztatott hangon mondogatta: „viszlek el, viszlek el.”

A teremben körbe ült a közönség, a helybeliek közül sokan középkorúak és idősebbek is. De sok volt az idegenség: szabédi, mezősámsondi, mezőcsávási, udvarfalvi fiatalok, akik elsősorban az előadás után kezdődő táncért jöttek Mezőfelébe.

A halál jelenetét egészen másként fogadták a helybeliek és a vidékből jött idegenek. A felei asszonyok és idősebbek – talán „illendőségből”, talán játékkedvből – féltek a kaszástól. Komikus mozdulatokkal próbálták elhárítani a megjátszott kaszálást.

Az egyik idegenből jött legény viszont, amikor feléje vágott a halál, odakapott a kaszához, megfogta, kivette a halál kezéből és eltörte.

Nem tudom, nem firtattam, hogy ez a kaszatörési jelenet befolyásolta-e a későbbieket, de 1990 után Mezőfelében sokáig nem öltöztek halálnak a farsangi játékok előadásain. (A gyűjtés ideje: 1990-es évek)

(223–226) Gyűjtésünk alapján a marosszéki Mezőség falvainak farsangi játékrepertoárjában mindenütt felbukkan a halál fársáng és igen gyakran az ördög alakoskodó is.

Galambodon a halál arcát belisztezte, krumpliból fogat rakott, fehér lepedőbe bújt, kezében sarlót tartott vagy kaszát. Az ördög arcát szilvaízzel kenték be és erre tollút ragasztottak, krumpliból fogat készítettek, fekete ruhába öltöztek.

Mezőmadarason a halálfársáng fehér lepedőt tett magára és kaszát vett a kezébe, az ördög pedig szarvat ragasztott magának. Hárman-négyen mentek, fenyegették az embereket, hogy elviszik.

Székelykövesden vékony, hosszú legény szokott halálnak öltözni. Egy rostát tett a fejébe, fehér lepedőt vett magára, de mezítláb, s csurdé lábszárral járt. A fonóban ijesztgette, fogta meg az asszonyokat.

Mezőpanitban a halálfársáng hasonlóképpen volt felöltözve és ijesztette a falubelieket. Ezért az asszonyok a guzsalyukkal ütötték, hogy menjen ki a fonóból. A halál vitt egy cserépfazakat, tele hamuval és azt tartotta a guzsaly elé. A fazék eltörött és a hamu az egész szobában szétszórodott.

LAPOS MAROSMENTE

Marossárpatak

(227) A halál csúf fársáng. Fehér lepedőbe volt csavarva. A szájába nyers krumpliból vagy répából fogak voltak téve.

Bement a fonókba s a házakhoz is. Némán hajolt oda mindenkihez, s ha észrevette, hogy félnek tőle, annál inkább odabújt.

Ez aztán kivásott, ez a fársángozás, tiltották a csendőrök. (K.J., a.f., 1922; gy. i. 1992)

Póka

(228) Az ördögöt és a halál fársángot egyszerre öltöztették, mindkettőnek legények öltöztek. A halált fehér lepedőbe csavarták, arcukat belisztezték, krumpliból fogakat készítettek, s ezekkel kifeszítették a száját. A halál sarlót tartott a keziben, ijesztegette az embereket.

Az ördög fekete harisnyát húzott az arcára. Piros rongyból nyelvet is készítettek neki s két szarvat is raktak a fejére.

Az ördög és a halál nem kérőzött be sehová, hanem mindenhova bészökött. Nagyon csúfok voltak, féltek tőlük. Az asszonyok legtöbbször guzsalyozták őket, reájuk vertek a guzsalyokkal, kikergették a fonóból. (G.Zs., a.n., 1916; gy. i. 1993)

Toldalag

(229) A halál és ördög együtt járt. Az ördög ócska, kifordított kabátban, sapkával a fején jelent meg, arcát bekormozták. A halál lepedőbe volt öltözve, fejére egy szitát tettek. Arcát szilvaízzel kenték be és befújták apró tollúkkal. Ahová bementek, rázták magukat és fújták szembe a tollúkat a lányokkal. Sok helyről kiséprűzték őket.

(A.A., a.n., 1924; gy. i. 1994)

Vajdaszentivány

(330) a. A lányok a fonóban ijedtek meg a csúf fársángthól. Úgy megijedtek, hogy felszöktek az ágyba, elbújtak az ágy alá. Egy része kacagott. Én nem féltem, nem volt miért félni.

- Milyen fársángthól szoktak félni, Róza néni?
- Azt mondták, hogy jön a halál. A szájukba tettek egy kilyukasztott pityókát. Az olyan undorító volt, hogy az ajaka be volt sodorva, a képüket bekenték csirizzel, meg beragasztották tollúval. Fehér köpönyegbe öltöztek, kezükbe kaszát vagy seprűt vettek.
- Mit csinált a halál fársáng a fonóban?
- Csak ment neki az embereknek és aki félt tőle, azt üldözte. Amikor a fársáng bejött a fonóba, énekelni kezünk, és akkor az táncolt. A halál is ugyanúgy táncolt mind a többi, de az olyan borzasztó volt, ha ránézett az ember, megijedt tőle. Folyt a nyála az ajkai között, undorító volt. Nem is engedték magukhoz közel az emberek. Mert különben közel mentek és igyekeztek meglesni, hogy ki a fársáng. (Sz.R., a.n., 1923; gy. i. 1993)

(231) b. A kultúrházban minden évben megtartottuk a farsangi bált. 1989 előtt és után is. Ezekre sokan álarcba, jelmezbe öltöztek, és a zsűri díjazta. Jöttek hozzám többen és mondták, tanító néni, tessék minket felöltöztetni. Előszedtem egy csomó holmit és felöltöztettem. Körülbelül húsz és valahány pár öltözött fel, lányok, legények, a férjem az álarcokat készítette. Az álarcok közül hagyományos a halál volt. Palkó Pista bácsi unokáját öltöztettük be halálnak. Krumplifoggal, lepedővel, belisztezve. Ő nyerte meg az első díjat. Az nyeri meg az első díjat, aki a legszebben öltözik. A második díjat egy kisasszony nyerte meg egy úrfival, a harmadik díjat egy cigány. (B.E., a.n., 1934; gy. i. 1993)

(232) c. A halál és az ördög az 1995-ös farsangi előadáson is megjelent. A lakodalmás jelenetet kísérték, közvetlenül utánuk érkeztek. Halálnak magas férfi öltözött tiszta fehérbe: fehér gatyába, köpenybe, papondeklből készült fehér kalap a fején. Álarc a régi szilvaízes-tollas álarcot utánozza. Kaszájának nincsen nyele, csak „éle”. Ezt használja játék közben.

Az ördög inkább pepita, mint fekete: sötét női harisnyát tett álarcnak, fején szürkés-fehér kucsma, gyatyája fehér, felsőtestén kifordított börmellény, gyapja elöl fehér, hátul fekete. Se szarva, se farka. Észrevehetően női alakot rejtett a jelmez.

Ahogy a lakodalmások észrevették a halált és az ördögöt, kellően megijedtek tőlük, a mennyasszony még a csokrát is elejtette. Az ördög nemigen talált magának tennivalót, csak kísérője volt a halálnak, mintha a felesége lett volna. Annál aktívabb volt viszont a halál. Kaszájának élével nem a fonóbeli asszonyok feje fölött kaszált, hanem a kasza élét a

dereka elejéhez szorította és sorra ment neki az asszonyoknak a megfelelő helyre irányítva a fallosz-imitációt. Az asszonyok visítottak, jajgattak, kacagtak egyszerre.

Az akcióból nem maradt ki a játéktér szélére húzódtott menyasszony sem, az ő lába közét is megjárta a halál kaszája. A jelenetet figyelő közönség, öregek fiatalok, asszonyok, férfiak – nyúlt el a kacagástól.

(A gyűjtés helye: szervezett előadás, a művelődési otthonban, ideje: 1995 farsangja)

Magyarpéterlaka

(233) a. Szereplők: *halál, 2 ördög, 2 vénasszony, kísérő.*

– Ez, 56 telén volt, felöltöztünk halálnak

– Ki öltözött halálnak? Berta néni?

– Nem, a sógorom. Az egy jó magas férfi, ő vót a halál. Akkor vót 2 ördög, azok is férfiak vótak és két öregasszony. Azok asszonyok vótak, olyan fiatal menyecskék, mint én. Én vótam az egyik öregasszony.

– Mibe öltözött fel ez a sógorság?

– A halál fehér ingbe, fehér nadrágba. Fehér rongy volt húzva a karjára, fejére. Olyan irtózatoss volt. Az ördögök feketébe voltak öltözve, fekete álarcok, vót egy láncuk azt csörgették. Nagy piros nyelvük lógott. Az öregasszonyok a fekete ruhába vótak, ráncos szoknya, fekete kendő a fejükön.

Mikor volt ez az eset a halállal, tanácskodtunk, hogy mibe, mibe lehessen felöltözni, mert nekem olyan öregasszony ruhába kellett felöltözni: s nyugodjék anyósomnak a halálra való ruhája bé volt csomagolva egy régi fekete kendőbe, össze vót kötve s el vót téve a kanapéjába. Egyebem került, de kötény nem volt. Nem vót mit csináljak, elvettem az anyósomnak a halálra való kötényt s felkötöttem. S, ki tudja, valahol valamelyik ágy alatt maradt, soha meg nem került. Aztán vettem anyagot, mást csináltam helyibe. Nem mondtam meg anyósomnak, hogy né, elfársángoltam.

– Hogyan, milyen sorrendben mentek be a házakhoz, a fonókba?

– Nem magunkra mentünk, volt egy kísérőnk. Az ment elöl s kéreztetett bé. Mondta: „Né, jön a halál. Valami öregasszonyokat el akar vinni, s engedjék bé, bújtassák el valahova, hogy ne kapja meg a halál”. Mikor az ajtó megnyílt, mi istenesen kezdtünk visítani, szaladtunk bé, az ördögök futottak utánunk a láncsal, hogy kössenek meg, s mi meg befutottunk az ágy alá.

– Mi történt ezután?

– Az ördögök megkerestek. Fogtak meg, húztak ki onnan, megkötöztek a láncsal. Jött a halál s kaszálta le az asszonyokat.

– Beszélni szabadott-e?

– Igen, csak a hangunkat elváltóztattuk, hogy ne ismerjenek meg. Ilyeneket mondtunk!

Jaj, jaj, itt a halál. A fonóasszonyok! Gyertek lelkem, bújjatok a szoknyám alá. Az ördögök: Hol vannak a vénasszonyok? A fonóbeliek: Nem is vótak itt. Az ördögök együtt? De itt vannak a vénasszonyok, láttuk.

Az álarcon keresztül meg is változott valójában a hang, vót azért, akit megismertek.

– Ha valakit megismertek, megmondták?

– Nem, nem mondták meg, az nagyon sértő lett volna. Ha megismerték s megmondták, hogy ki az, oda többet nem mentek a farsangosok.

– Miért lett volna sértő?

– Az egy olyan szabály vót, hogy nem szabadott megmondani, ha meg is ismerte, szemébe nem vót szabad megmondja, amíg a fársáng ott vót.

– És utána?

– Például vót úgy, hogy a fársáng kiment s megállott s künn hallgatózott. Lássuk, megismerték-e. S ha mondták, na, ez az vót.

S ha tényleg az vót, akit mondtak, akkor visszakiáltott, na bújj ide-oda, mert nem én vótam, s közben ő vót.

(M.B., a.n., 1935; gyi. i. 1993)

(234) b. A hagyományból ismert jelenetet 1995 farsangján szervezett fonó keretében adták elő a péterlaki fiatalok. „Rendezői” azok az idősebb asszonyok, akik egykor is szereplői voltak.

Az ördögök öltözete: fekete farmernadrág, fekete szvetter, fekete harisnya álarc. Kunkori szarvuk és farkuk van. Láncuk is van, de azt a játék során nemigen használják. Mintha kéményseprők lennének.

A halál öltözete: fehér nadrágban, derékig érő fehér köpeny, fehér fejkendő, arca fehér gézbe bugyolálva, lábán fehér sportcipő. Inkább, orvos benyomását kelti, mint halálét. Legfontosabb játék eszköze a feketére festett fa kasza.

A vénasszonyoknak nincs megkülönböztető öltözetük.

A jelenet kezdetekor a vénasszonyokat a fonóbeliek elbújtatják: két ülő fonóasszony közé guggolnak, akik takarják kötényükkel.

A kísérő bejelenti a „vendégeket” és jövetelük célját.

– Hat vénasszony már össze van kötve künn, most maguk következnek!

Erre berohan a halál és a két ördög. Az asszonyok visítanak, rikoltoznak, nagy hangzavar keletkezik.

– Hallottam, hogy van halál és ördög, de ilyeneket még nem láttam, életemben nem!

– Jaj, én nem akarok meghalni!

– Jaj, Istenem, hogy megyünk haza a fonóból?

– A halál megnyomja kedet is, Józsi bácsi! Ó, micsoda legény vót ked, Józsi bácsi!

A jelenetben a következő akció zajlik: az ördögök ugrándozva körbe szaladnak, keresik a vénasszonyokat. Másodszeri körbeszaladásnál kiválasztanak egy-egy asszonyt, akinél keresik: benéznek a háta mögé, a szék alá, de leginkább a kötények, szoknyák alá. A halál a két ugrándozó ördög között a kaszával az asszonyok feje felett hadonászik. A gyors akcióban minden fonóbeli asszony sorra kerül. A vénasszonyokat a jelenet végén kihúzzák a két szék közül, összekötözik kezüket a láncsal és „viszik”.

Mivel a fonóbeliek tudták, hogy ki alakítja a halált (Ölvedi Lajos, 19 éves magas fiatalember), a két ördögöt (Kovács Éva, 25 éves és Scherer Györgyi 18 éves), a két vénasszonyt (Kovács Ildikó 20 és Pataki Adél 19 éves), a játéknak nem az volt a tétje, hogy felismerik-e őket, csupán az, hogy hogyan hajtják végre a „rendezői” utasításokat.

(A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

Tancs

(235) A halál egy legény szokott lenni, az volt a legfélelmetesebb farsáng. A legényre egy fehér lepedőt adtak, s bekenték szilvaízzel, majd belefektették tollúba. A szájába volt egy nagy murok. Ha nagyon hideg volt, a halál subában jelent meg.

A halál a fonóban a vénasszonyokat kereste. Kicipelte őket a hóba és megmászta. Ha mégis lányt vitt ki, az a lány ment abban az évben férjhez, akinek a legnagyobb ágya lett a hóban. (Cs.E., a.n., 1934; gy. i. 1995)

FELSŐ-MAROSMENTE

Magyaró

(236) Aszondták, hogy jű az ördög. Az jűtt bé hamarább, az csúf muszkura vót. Harisnyát tett az arcára, bekenték korommal s egy nagy bajuszt. Mikor a fejibe húzta a harisnyát, nem ismerték meg. Magára húzott egy fekete tréningféleséget, csinált egy nagy farkat, s mint az ördög jűtt bé. (V.Zs., a.n., 1924; gy. i. 1994)

Holtmaros

(237) A farsangi álarcosbálon mostanában divatos a halál és az ördög jelmeze. A halált fehér színben, az ördögöt feketében jelenítik meg. A halálnak van kaszája, az ördögnek szarva, farka és villája. Ezek a jelmezek ijesztőek, hátborzongatóak...

(K.M., a.n., 1958; gy. i. 1996)

(238–239) A halál és ördög alakoskodás hasonló formáit ismerték **Marosfelfaluban** és **Fickón** is.

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ-NYÁRÁDMENTE

Teremiújfalu

(240) a. Anyosóm édesanyja nagy kövér asszony vót. Felöltözött halálnak. Fehér lepedőt vett magára, az arcát békente szilvaízzel, behintette liszttel, nagy krumpli fogakat rakott magának. Olyan csúf vót, még én is félttem tőle.

Én akkor jöttem ide férjhez 1947-ben, tizenhétéves vótam. *Gyere velem – azt mondja –, távolabbról figyeljed, hogy mi történik. Ne félj, nem lesz semmi bajod.*

Vót egy barátnője a szomszéd utcában, oda mentünk bé először. Ismerte a járást. Nézett bé az ablakon, jó sokáig, míg észrevették. Akkor kezdett ordítani az asszony: *Gyere, Domi, gyere, Domokos, jött a halál, itt a halál.* Félték tőle, nem mertek kijönni. Onnan aztán mentünk tovább. (V.I., a.n., 1930; gy. i. 1989)

(241) b. Teremiújfaluban a halálmaszkos alakoskodó az elmúlt évtizedek egyik népszerű farsangi figurája. Kb. 40 esztendeje készítette helyi mesterember, Högyes András (Kicsi Ügyes András) azt a halálfejet, amivel jártak, s amit Virág János őriz napjainkig.

1990 farsangján is ezt a halálfejet használták. Tulajdonképpen emberfej alakú fából faragott maszk, amit a játékos a feje fölé-elé tart. A halálfej arcát fehérre, a többi részét feketére festették.

Halálnak Bordi Ferenc 21 éves legény öltözött. Fehér lepedőt terítettek rá, fejétől a talpáig beborították. Két kézzel fogta szorosán a halálfejet s a lepedővel a nyakáig azt is eltakarták: úgy nézett ki, mintha a halálfej a játékos lepedőbe burkolt testének a meghosszabbítása lenne. A halált, amely egy fejjel magasabb, mint az alakító legény, meghordozzák a társas összejövetelen. A lepedő résein látja a fonóbelieket. A hagyományoknak megfelelően bekérik a jelenet színhelyére.

Bekérő: Itt a fonóban mind a legényeket emlegetik... Én is találkoztam egy ügyes legénnyel a kapu alatt... Bejöhet?

Bentiek: Be, be.

Megnyílik az ajtó és besétál a halál. A fonóbeliek mozgolódní, visongani kezdenek.

Bentiek: Jaj, ne a halál! Itt a halál!

A halál méltóságosan körbe sétál, majd a fonóbeli lányokhoz közelít, lehajol hozzájuk. A lányok visonganak, kacagnak, elhárító mozdulatokat tesznek, ijedeznek. A hangzavarból a kacagás a legerősebb. Az idősebb asszonyok – akik legalább a felét alkotják a társas összejöveteleknek – megsokallják, hogy a halál csak a fiatalokkal foglalkozik.

– A véneket vigye, lelkem, ne a fiatalokat! A véneket!

A halál hajlik is a szóra, odamegy az idősebbek csoportjához, de azok nem félnek tőle, nem alakul ki a játék, akció. Csak megdicsérik.

– Jó magasra megnőtt ez a halál. Hullott az eső, amikor született ejsze.

A fonóbeliek énekelni kezdenek A halál egymás után táncol a lányokkal. A lányok úgy táncolnak vele, hogy átölelik a lepedőt. Mellettük többen táncra kerekednek. Általános tánc következik, ének- és tangóharmonikaszóval.

Tempo giusto ♩ = 120-132

Új - fa - lu - ban sü - tik a jó ke - nye - ret,
Ti - zen - nyolc esz - ten - dős kis - lányt sze - re - tek.
Ti - zen - nyolc esz - ten - dős kis - lány a ba - bám,
I - ri - gye - im a - zért ha - ra - gusz - nak rám.

Ahogy a táncnak vége, a halál elhagyja a helyiséget.

(A gyűjtés ideje: 1990 farsangja)

Lőrincfalva

(242) Járt a halál a fonóban. Fehér lepedőbe belé volt burkolva, két karja kidugva. A kezeiken kesztyűje vót, hogy ne tudjuk kié. Sarlót vagy kaszát tartott a kezében.

Mondtam neki: Te úgyse viszel el egyet se innét!

Mondja nekem: Ne-e-em is ke-e-el.

Nyávogva utánozza a halál hangját.

Nyávogott, nem szabadott beszéljen, hogy ne üsmerjük meg.

Ilyen vót a halál s én akkor fiatalasszon. (F.R., a.n., 1901; gy. i. 1994)

Nyáradkarácsony

(243) A halált csúf fárságnak tartották. Amikor bejött a fonóba, féltek tőle a lányok, sikoltoztak. Az asszonyok kergették el. A halál a pityókából készült fogait mutogatta nekik.

A halál tetőtől talpig fehér lepedőbe volt öltözve. Az arcánál ki volt vágva a lepedő, az orcája is fehér. Azt úgy csinálták, hogy a legény az arcát bevizezte, belefújta a liszttestálba, s így a liszt felragadt az arcára. A fogakat pityókából faragták, s ezt tették a szájába.

(V.B., a.n., 1921; gy. i. 1993)

Székelyvaja

(244) a. A legények sokszor öltöztek a halálfárságnak. Hosszú fehér lepedőbe öltöztek, csak az arcuk maradt szabadon. Azt bezsírozták vagy beszappanozták, utána bekenték korommal. A szájába krumplidarabokat vágta, ezek voltak a fogai. Olyan csúf volt, hogy félni lehetett tőle. A kezébe kaszát vett s ezzel kaszált a fonóbeli lányok és asszonyok feje fölött.

Olyan halál is volt, amelyiknek nem kasza volt a kezében, hanem egy kicsi koporsó. Akkora volt a koporsó, hogy hóna alá foghatta, és vitte mindenüvé, ahova bement.

(B.M., a.f., 1914; gy. i. 1993)

(245) b. A legsúnyább maszcura az ördög volt. Fekete ruhában, arca szilvaízzel bekenve, fehér tollúval körberakva. A fején két szarv valami papírféléből. Mindenkit ijesztett, fogta meg a lányokat. (Sz.P., a.n., 1925; gy. i. 1896)

Szövérd

(246) Aki halálnak öltözött fehér lepedőbe csavarta magát és egy rossz kaszával járt. Szilvaízzel az arca be volt kenve és tollpilhéket ragasztottak rá, krumpliszeletből volt a foga.

Ez volt a legirtózatosabb, ettől félt mindenki. Ha valakire ráborult, azt jól beízte. Középről még csúnyább volt, éreztük, hogy a szívünk kettéhasad.

Az ördög mindig fürge volt. Az arca és keze zsírral és korommal volt bekenve. Ha beugrott a fonóba, voltak, akik az asztal alá, az ágy alá is bebújtak csak az ördög el ne kapja őket. Akit elkapott és összetapogatott, alig tudta levájni magáról a zsíros kormot.

(Sz.R., a.n., 1927; gy. i. 1998)

Harasztkerék

(247) Felöltözött a nagyobbik testvérem halálnak. Itt úgy mondják csúf fársáng. Nálunk, itthon öltözött fel tiszta fehér lepedőbe, s az arca bé volt kenve fehér liszttel. Édesapám nem tudta, hogy ki a halál. Odament, kezét fogott vele, a markát fogdosta. Édesapám úgy megijedt, hogy felhúzódott az ágyba. Azt mondta, ide többet bé ne eresszék a halált. Soha nem mondtuk meg, hogy ki volt a halál.

– Hová szokott bemenni a halál fársáng? A fonókba vagy a családi házakhoz is?

– Fonókba is, házakhoz is. Volt úgy is, hogy falábat tett, falábbal ment bé. A kicsi gyermekeket el kellett vinni, hogy ne ijedjenek meg tőle. Ahová bement, leült. Csak ránézni is irtóztató volt. Reszkettek a gyerekek, azt sem tudták, hová fussanak. Olyan is történt nálunk, hogy egy lányka beléhótt a csúf fársángba.

– Mi történt?

– Az egyik családnál éppen fonókaláka volt, én is ott voltam. A halál bejött, a nyolcéves lányka az ágyban. Jött a nagy csúf halál, s a lányka nagyon megijedt. S attól a perctől helyre nem jött. Aztán még vagy öt évig élt, de soha nem volt normális, száradott el.

Azután sokan nem engedték bé a halál fársángot. (K.I., a.n., 1931; gy. i. 1992)

(248–251) A halál és ördög alakításának hasonló formáit gyakorolták **Nagyteremiben, Káposztásszentmiklóson, Somosdon és Kisgörgényben** is.

KÖZÉPSŐ NYÁRÁDMENTE

Szentgerice

(252) a. A szentgericeiek a halálalakoskodás két formáját gyakorolták. Az egyik a már több faluból ismert fehér lepedős, kaszás változat, amelyben a halál alakoskodó nem beszél, csak kaszájával ijesztegeti a fonóbelieket. Ezt a változatot a '90-es évek társas összejövetelein is megelevenítették.

(253) b. Ebben a variánsban a szereplők beszélnek, szöveges jelenetet adnak elő.

Szereplők: *bekérő, öregasszony, halál*. A bekérő középkorú férfi, az öregasszony és halál szerepét legények játsszák.

Bekérő: Jó estét kívánok! Mi folyik itt?

Fonóbeli asszonyok: Fonunk, kacagunk, várjuk a maszkurákat!

Bekérő: Találkoztam egy szegény öregasszonnyal. El akarja vinni a halál... nézzék meg.

Fonóbeli asszonyok: Jaj, jaj, jön a halál!

A halál maga mellett vonszolja az öregasszonyt, beront a helyiségbe. Elváltotatott, szinte állati hangon bőg.

Öregasszony (sír): Jó estét, lelkem!

Halál (az öregasszonyt ráncigálva): Én a halál vagyok!

Öregasszony (tovább sír, reszket): Jaj nekem, gyermekem!

A fonóbeli asszonyok el akarják venni a haláltól az öregasszonyt, hogy a hátuk mögé dugják.

Halál (fenyegetően): Most elviszlek téged!

Fonóbeli asszonyok: Nem lehet, nem lehet! Ne vidd el!

Öregasszony (elváltotatott, panaszos hangon):

Nem szép tőled, hogy ilyen egyszerre jössz.

Nem érkezett sem kártya, sem levél,

S jöttödre nem is figyelmeztettél.

Halál (haragosan):

Micsoda? hogy nem figyelmeztettelek?

Ez már hazugság tőled, te vén gyerek!

Ha jól meggondolod s én is, ha úgy hiszem,

Többször is bejelentettem vizitem.

Élted mikor a harmincon túl haladt,

Arcodra kezdtem rakni a ráncokat.

Mindenki észrevette, csak te nem

Ez volt az első látogató jegyem.

Később, hogy ismerkedjünk egy kicsit,

Másképp is jeleztem, hogy lesz vizit.

Pomádét küldtem, mégpedig eleget,

Amitől a hajad lassan fehéredett.

Durvábban is jeleztem magamat,

Mikor tomboltál víg lakomák alatt.

Etted a jó flekkent s ittad a tokajit,

Meg-megkocogtattam a fogaid.

Amitől azok elkeztek hullani,

Ez is jöttömet jelenté, atyafi!
Később tréfából azt is megtevém,
Láthatatlanul a nyakadra ültem én.

Az utcán is hordoztál hátadon,
Magad is mondád, valami, hogy nyom.
Aztán görbülni kezdett egész alakod,
No, ismerjél meg, én voltam lovagod!

Fonóbeli asszonyok: No, elég, elég!

Halál (mit sem törődve a közbeszólással, szinte kiabálva folytatja):

Ha most itt talállak készületlenül,
Te vagy az oka egyes egyedül.
Itt most vitának nincs helye,
Fel a hátamra! Gyere!

A halál felveszi a kapálódzó öregasszonyt a hátára, és indulni akar. Az öregasszony jajgat.

Fonóbeli asszonyok: Jaj, ne hagyjátok!

- Ne hagyjátok, hogy elvigye!
- Hagyjátok, hogy vigye, élt eleget!

Az utolsó közbeszólásra a fonóbeliekből kitör a nevetés és ezzel vége is a jelenetnek.
Most már csak arra kíváncsiak, kik voltak a szereplők.

Háziasszony: Ki volt ez a vénasszony? Mutassa meg magát!

Másik asszony: És ki volt a halál? Nézzük meg!

Bekérő: Egy pohár borért megmutatkoznak.

Megkapják a bort, megmutatkoznak.

A bekérő csenget, indulni kell.

Bekérő: Jó éjszakát.

(A gyűjtés helye: Alszeg utcai fonó; ideje 1995 farsangja)

Nyomát

(254) Fiatalkoromban jártunk a fonóba. S jüttek a maszkurák. Egyik legén bekérezttette az ördögöt. Két rúdon behozták, le volt takarva egy lepedővel, csak a bekormozott arca látszott. Akik behozták azok énekeltek:

A barackfa vereset virágzik,

Az én babám más ölében játszik.

Játszodj babám, játszodjál sokáig,

Októbernek huszonnyolcadikáig.

Ekkor lekerült a lepedő s az ördög oda szaladt valamelyik leánhoz, bekente korommal. Mindenki futott, félt tőle, mert ijesztegette az embereket. (Sz.Zs., a.n., 1913; gy. i. 1995)

Demeterfalva

(255) Az én időmben a leányfonóban két ördög járt: egy nagy és egy kicsi. Mindkettő legény volt. Felöltöztek feketébe, bekormozták úgy magukat, hogy nem lehetett megismerni. Négykézláb ment az ördög, neki a lányoknak és ijesztette: „Ördög vagyok s elviszlek.” Aki nem tudta elváltoztatni a hangját, csak némán mutogatott. (Sz.B., a.n., 1935; gy. i. 1994)

Szenháromság

(256) a. A halál rendesen péntek este érkezett a guzsalyosba.

– Volt valamilyen rendje a maszkurák öltöztetésének?

– Volt, az én időmben igen. Kedden és csütörtökön este a szép maszkurák jártak. Szerdán és pénteken a csúf maszkurák. A fonóban, guzsalyosokban erre voltak készülve. A csúf maszkurásokat nem engedték be mindenüvé. Tudták, hogy a halál pénteken jár.

– Itt milyen volt a halál, hogy nézett ki, Béla bácsi?

– A haláltól borzasztóan féltek. Én is öltöztem halálnak, tudom. Vettünk egy szitát, s azt feltartottuk a kezünkben. Az volt a fej. Fehér lepedővel leterítették az egészet. De úgy, hogy lehetett a lepedőn átlátni. Olyan magas volt a halál, hogy mikor mentem bé az ajtón, le kellett hajoljak, hogy tudjak bébújni.

A halált úgy szokták itt öltöztetni, hogy az arcát bekenik szilvaízzel, s lisztet dobolnak reá. Úgy nézett ki, mintha szotyogna le a húsa. A szájába csináltak krumplifogakat, kasza a kezibe. Az olyan csúnya volt, féltek tőle.

– Mit csinált a halál a guzsalyosban vagy a házaknál, ahova beebgedték?

– A halál hajolt oda a népekhez. Mikor jelentették bé, hogy: „Jött egy idegen ember, béengedik-e?” Volt, aki dobta el az orsót, futott körbe a házban, fel az ágyba, úgy félt.

– Mondott-e valamit, beszélhetett-e?

– Igen, de csak olyan nyávogóan, hogy ne ismerjék meg. Ilyeneket ne: *Jöttem, hogy vigyelek el. Végetek van... Ütött a ti órátok.*

– Béla bácsi hányas években öltözött halálnak?

– Legénykoromban, az '50-es évek elején. (Cs.B., a.f., 1931; gy. i. 1988)

(257) b. Az a nemzedék, amely még gyakorolta a farsangi maszkurázást, a guzsalyasbeli szokásrendet, 1993 farsangján szervezett összejövetel keretében felújította, bemutatta a hagyományban elő játékokat, maszkurákat. Ezek egyike: a halál.

Bekérő: Szerencsés jó estét kívánok! Hallom, jól megy itt a nóta ebben a fonóban...

Háziasszony: Itt már igazán igen...

Bekérő: Ne, hogy jártam, kománé! Amikor megyek hazafelé, találkoztam egy nagy magas fehér emberrel. Mégpedig kasza is volt nála.

Háziasszony: Ejsze bolond ember, ilyenkor kaszával?

Bekérő: Nem bolond az, nem. Az egy halál. Be akar jönni ebbe a fonóba, hogy ezeket az asszonyokat járja végig. Nézze meg őket, hogy fonnak...

Háziasszony: De mű nem a pokolba valók vagyunk... Nézzük meg, milyen az az ember...

Bekérő: Gyönyörű szép... A sötétben félni kell tőle... No, tessék bejönni!

A halál valóban nagy, magas fehér ember. Öltözete két lepedőből összeállított ruha, az egyik deréktól lefelé fedi a testét, a másikat köpenyszerűen magára terítette. Fejét is eltakarta hátul a lepedő, arcát álarc fedi. Álarcot papondeklből készítette, szemnek, szájnak helyet vágott, ugyanabból az anyagból orrot ragasztott. A papírra ceruzával szemöldököt, a száj köré fogakat rajzolt. Eddig akár üzletben vásárolható maszk is lehetne Kászoni László maga készítette álarca, de végső formáját két hagyományos anyag hozzáadásával hozta létre: bekente szilvaízzel, s abba apró tollakat ragasztott. „Míntha potyogna arcáról a hús.” Kezében kasza: nyele, éle fából, élet védőfóliával burkolta, hogy véletlenül se sebezzon meg valakit.

A halál körbejár, körbeszalad a helyiségben, az asszonyok felé kaszál. Dörmögő, elváltoztatott hangon mondogatja:

– Itt a halál, itt a halál!

– Hogy vannak? Hogy vannak?

A halál maszkura megjelenését a fonóbeli asszonyok ösztönösen elhárító mozdulatokkal fogadják. Elkapják a fejüket, lehajolnak. Élvezik a játékot. A fiatalok, az a két-három lány, akik eljöttek ebbe a fonóba, nem félnek a haláltól, kacagják komikus mozdulatait és engedik, hogy a nyakukra tegye a kaszát. Nem kezdeményeznek játék akciót.

Az idősebb asszonyok annál inkább. A halál megfogja az egyiknek a kezét, húzná maga után, de az nem akar menni.

– *Fonóbeli asszony* (félve, nevetve): Ne engemet vigyen! Jaj, én nem megyek, eresszen el...

De a halál nem teketóriázik, húzza maga után, viszi az ajtó felé.

Halál (játékosan): Fő már a víz az üstben, a pokol fenekében...

A jeleneten a többiek jóízűen nevetnek. A halál elengedi az asszonyt, újból körbejár, körbekaszál.

A háziasszony (fölkényesen): Menjen már maga, hallja!

Erre a halál őt próbálja húzni, vonszolni, de a háziasszony megveti a lábát.

Háziasszony (makacsul): Én nem megyek, hallja! Pokolba? Hordóba? Menjen el a kaszájával!

A húzzad-eresszed játék többször megismétlődik, a fonóbeliek jól szórakoznak. A halál végül senkit nem visz el, egyedül távozik. (A gyűjtés ideje: 1993 farsangja.)

(258–263) Gyűjtési adataink szerint a halálalakoskodás fehérlepedős-kaszás (sarlós) változatát ismerték és gyakorolták a következő falvakban: **Backamadaras, Nyárádgálfalva, Székelytompá, Nyárádszentanna**; az ördögalakoskodás bekormozott arcú fekete alak változatát **Nyárádszentbenedeken** és **Bedében** is.

Mindkét alak a csúf, csúnya maszkurák közé tartozott. Legfontosabb cselekvésük az ijesztés volt. Legények, férfiak alakították.

FELSŐ-NYÁRÁDMENTE

Jobbágytelke

(264) Nálunk most csak szép maszkurákat öltöztetnek farsangban: szép leányt, legényt, betyárokat, menyasszonyt és vőlegényt. Azokkal zenészek is mennek a céhekbe. A nagy böjtben nincs semmiféle multság, és adventben sincs. Céhek ilyenkor is vannak, utcánként összegyűlnek, kötik a kalapnak való szalmát.

Nagyböjtben is öltöztetnek maszkurákat, de másképp, mint farsangban. Boszorkányt, koldust, halált kaszával, amivel ijesztesgetik a céhben levőket.

Felöltöztettek valakit csúf, rongyos ruhákba, szarvakat tettek neki, fekete harisnyával és kendővel bekötötték a fejét, csak a szemének és szájának hagytak szabad helyet.

(B.A., a.f., 1927; gy. i. 1996)

(265–266) A Felső-Nyárádszente falvaiban, mind a római-katolikus Szentföldön, mind a református Bekecsalján gyér adatok utalnak a halál és ördög alakoskodásra. Gyakoribb volt az ördög maszkura pl.: **Iszlóban, Márkodban, Nyárádköszvényesen** a csúf maszkura (bekormozott arc, krumplifogak, tollseprűvel díszített szalmakalap) utalhat ördögre, de az alakot nem nevezték ördögnek. Ezen a vidéken a halál és ördögmaszkosok ijesztő szerepkörét a hamubotosok veszik át.

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – ALSÓ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Kelementelke

(267) – Lányok voltunk, jártunk a kórusba. Osztán mindig szoktak öltöztetni batykókat, ilyen fársángokat.

– Hányas években volt ez, Irén néni?

– 1956–57-ben. Ez csak fársangi bolondság volt.

– Milyen batykóknak öltöztek itt?

– Sokfélét öltöztettek. Vót halál is. Ez a halál a lábán jött bé a kórusba. Fehér lepedő vót rea téve. Az arca liszttel bé vót csírízelve, liszttel bé vót hintve. Pityókafog vót neki téve.

– Kik szoktak halálnak öltözni?

– A legények. Jöttek a kórusba. Egy idősebb bekérezte:

„– Jó estét kívánok.

– Jó estét.

– Lesznek szívesek egy halálnak szállást adni?

– Adunk, ha szépen viselkedik. Megkérjük, hogy szépen viselkedjék. Biza félünk.”

Ugye este vót, nem vót villany.

– És a halál szépen viselkedett a kórusban?

– A csudát... ijesztegetett. Ahogy bejött, egyenesen jött nekünk. Azt se tudtuk merre szaladjunk. Hol az ágy alá, hol a paplan alá bújtunk bé, úgy féltünk tőle. Míg hazamenni is féltünk, S akkor mikor jöttünk haza a kórusból, a halál az út közepén állott, várt minket, hogy ijesszen meg. (R.I., a.n., 1936; gy. i. 1992)

Gyulakuta

(268) A gyulakutai fonókórusokban is járt a *halálbatykó*. Az 1990-es években felújították a farsangi batykózást, és a halálbatykó megjelent a kultúrházbeli szervezett előadásokon is. Íme az 1992-es változat.

A halálbatykó tiszta fehérbe öltözött, lepedőből kialakított kétrészes fehér ruhában. Fején barna paróka, kezén fehér kesztyű. Álarca fehér gézből készült, rajta szemnek, száznak, orrnak helyet vágta. Álarcát kiegészíti a fehér kartonból készült szemüveg. Kezében rövid, fakasza. Az alak külseje nem ijesztő.

A halálbatyko kéreztetés, bejelentés nélkül szinte beugrik a helyiségbe. Körbeszalad, az asszonyok felé vág a kaszával. Jöttére nagy mozgolódás támad a kórusban. Az asszonyok fogadják a halálbatykót.

Asszonyok (ki félve, ki tréfásan mondja):

- Ne, itt a halál...
- Világvége lesz, mert jön a halál...
- Jön a halál, Úristen, mindenkit levág..
- Szólt a kuvik a háztetőn, mondtuk, hogy jön a halál.

A házigazda felkel az asztaltól, előrejön, hogy megnézzze, mi történik.

Házigazda (hangjában rejtett humorral):

- Ütött a halál órája...

A halálbatyko néma, csak a kaszáját suhogtatja a levegőben. Kaszál-kaszál az asszonyok felé, de nem akar senkit elvinni és nem alakul ki játékszituáció. Amilyen gyorsan jött, ugyanolyan gyorsan távozik.

A házigazda számbaveszi az asszonyokat.

Házigazda (évődő hangon):

- Nézzem meg, megvannak-e még?

Szavait kacagás kíséri mind az asszonyok, mind a nézők részéről.

- Igjunk egy pohár bort erre az ijedségre.

A házigazda borral, a háziasszony fánkkal kínálja a kórusbeli asszonyokat.

(A gyűjtés színhelye: a gyulakutai művelődési otthon, társas összejövetel; ideje: 1992 farsangja)

(269–270) Gyűjtési adataink szerint a halálbatyko ismeretes volt **Szentdemeter** és **Bordos** farsangi hagyományiban is.

FELSŐ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Székelyabod

(271) – Öltözték-e itt halálnak vagy ördögnek a fonókban a maga fiatalsága idején, Elek bácsi?

- Én voltam ördög is, halál is a fonókban.
- Hogyan öltözött ördögnek?
- Az ördög jól be volt kormozva, fekete rongyos ruhát szedtünk össze. Piros nyelvet is tettünk, az lógott a szájánál.

– Miként viselkedett az ördög a fonóban?

– Én erős legény voltam, beugrottam, karból végighúztam magamot a gerendán, a lában nem érte a földet. Lett olyan nagy ijedség. Leszálltam, hezszárlódtam valamelyik leánhoz, asszonhoz, jól esszekentem korommal. Erre lett egy nagy kacagás. Ennyi volt az egész.

– És a halál? Az milyen volt?

– Rajtam semmi öltözet nem volt csak ing s gatyá, s azon egy fehér lepedő. Krumpliból csináltam fogat magamnak s bétettem a számba. Az arcomat megmosogattam s finomliszttel behintettük. A fogamtól nem tudtam beszélni, nem is kellett.

– Bekérték-e a fonóba vagy anélkül ment?

– Nem volt bekérőm. Az ajtót megnyitottam, azt észre se vették. Úgy megálltam, mint egy szobor. A szememet félrefordítottam, a két kezemet feltartottam, mindenemet megmeresztettem, a sok inak kilátszottak. Erőst rosszul néztem ki

– Mi történt, amikor észrevették?

– Az egyik úgy megijedt tőle, hogy a székről nem tudott felállni. A másik ijedtében az ágy alá menekült. Egyik helyen vót egy ember, negyvenéves. Az is úgy megijedt, hogy reszketett. Azt mondta, biztos a temetőből jött bé valaki.

– Nem ismerték meg sehol?

– Elmentem, megfordultam a fonóban magamot, kijöttem. Az egész fonó, ahol végigjártam, sehol egy lélek meg nem ismert. Csak aztán egy részének gyanús volt. Utána még visszamentem a fonóba a lányokhoz. Ki volt, ki volt? – kérdezték. Tőlem is. Azt mondták, ha megtudják ki volt, a szemét kiforrázzák. Aztán csak kitudódott. Volt szidás. Azután lecsendesedtek. (F.E., a.f., 1932; gy. i. 1994)

Geges

(272) Nálunk halálnak még mostanában is felöltöznek ezek a nagyobbacska fiúk. Az idén is volt valaki öltözve halálnak. Egy fehér lepedőt vett magára, s ment a többiekkel, ijesztgette a népeket.

Régebb, amikor még megvolt a fonó, tollas ördögöt is csináltak. Egy házasember vagy bátrabb legény meztelenre vetkőzött, békente magát mézzel. Utána beléfeküdt a tollúba, a tollak mind beléragadtak a mézbe. Olyan csúf volt, hogy félni lehetett tőle. A kezébe még egy villát is vett.

A tollas ördögöt nem kéreztették a fonóba, váratlanul beszökött. Leányokul nagyon megijedtünk, sikoltoztunk, bújtunk volna el. De tudtuk, valamelyik legény sültelenkedik, s a guzsalyokkal jól rávertünk az ördögre, kikergettük a fonóból.

SÓVIDÉK

Siklód

(273) Az a legén, aki ördög vót, az orcáját békormozta úgy, hogy nem üsmertük meg. Egészen feketébe öltözött, hátul még farka is lógott. A fonókban az ördögtől féltek. Kellott egy hamubotos kísérő, aki védte. Egy női harisnyát megtöltöttek hamuval, s azt egy botra kötötték. Ez a bot a védő kezibe vót, s aki hezza akart bajolni, reaütött a hammás zacskóval.

(B.I., a.f., 1897; gy. i. 1982)

Parajd

(274) – Anyám mágyarázta, hogy vót itt egy színelőadás, az valahogy olyan szenzációs vót.

– Miről szolt?

– A dúsgazdagról. A dúsgazdag a pokolba kerül, s hogy mi történik ott véle. Hogy mekkora ollóval döfődik ott az ördögök. Az ördögök a dúsgazdagot azért döfödték, mert a földi életben a szegényekkel rosszul bánt. Nem adott rendesen enni a kapásoknak, a szolgálakat nem fizette ki. Az ördögök vaságyra tették, kínozták. A dúsgazdag kérezkodott, engedjék, hogy menyjen vissza a földre, hogy mondja meg a gazdagoknak, ne legyenek rosszak, mert ide kerülnek.

– Kik adták elő ezt a színdarabot?

– Az itteniek, a falusiak. A katolikus kántor tanította meg nekik. Nagyon sokan mentek, hogy megnézzék. Kácágták, mulattak rajta, édesányám sokszó elbeszélte. Az ördögök mókáztak, így tesznek, úgy tesznek, csak jöjjön még egy dúsgazdag a pokolba.

– Csak egyszer volt ez az előadás?

– Úgy mondták, hogy azon a farsangon többszé előadták. Osztán akik ördögöknek öltöztek, nekiállottak, s esténként az úton s a házaknál is ijesztgették a népet, az ollóval kapsogtattak. Ez több évig ment. Addig s addig, hogy hatáságilag le kellett állítani.

– De még sokáig emlegették azután es. Az emberek, mikor a korcsomában illogattak, soknak eszibe jutott: „Láttad, hallottad, úgye, komám? Téses odakerülsz, ha nem ügyelsz. Az ollóval döfődik a te orrodát es...” – mondogatták egymásnak.

(D.I., a.f., 1918; gy. i. 1988)

(275–279) A fentiekén kívül az ördög és halál megjelenítése több sóvidéki faluban szokásos volt, szinte általánosnak mondható. **Szovátán**, **Szakadát**on és **Ilyésmező**ben ördögalakokra, **Szovátán**, **Parajdon** és **Alsósófalván** halál-alakoskodásra emlékeznek.

1.3. *Életfordulók játéka, paródiái*

1.3.1. Lakodalmos játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Szabéd

(280) A játék neve: *új párok, szép fársáng.*

Szereplők: *vőfély, menyasszony, vőlegény, pap.*

Jártunk mű is fársángolni, mint vőlegény és menyasszony. A fiúk fekete nadrágban, csizmában, fehér ingben, kalap a fejeken. A kalapon piros szalag. A leányok székely ruhában. Csipke volt a szemünkön.

Ment a vőfi elöl, bekéreztetett, hogy szállást adjanak az új pároknak. Ez vót a szép fársáng. A párok bejöttek a fonóba és körbesétáltak. Úgy is volt, hogy vendégséges énekeket énekeltek nekik. Régebb pap is vót, s az megeskette a menyasszonyt és vőlegényt, összekötötte őket valami láncsal.

A vőlegény nagy, magas fehérszínű, a menyasszony kicsi, sovány legény szokott lenni. Örömapa, örömanya is volt. Citorával, citerával, egyet táncoltak a fársángok, és mentek tovább. (V. F., a. f., 1935, gy. i. 1991)

Mezőmadaras

(281) a. A játék neve: *szép fársáng, lakodalom.*

Szereplők: *vőlegény, menyasszony, koszorúslányok, zenészek.* A szereplők mind legények.

A legények felöltöztek vőlegénynek, menyasszonynak. A vőlegényen fehér ing volt és posztóharisnya, bokrétát tett a kalapjára. A menyasszony szoknyát vett posztóharisnyája fölé, slájlere fehér párnahuzatból volt. A kisebbik fiúk voltak a koszorúslányok, hosszú fehér férfiingben.

A legények zenészeket, muzsikásokat is vittek magukkal. A falu végéről indultak és minden házhoz bementek, ahová csak beengedték, de főleg a fonóseregekbe jártak. Volt olyan, hogy a beköszöntő után eljátszották az esketést, utána táncoltak. Mikor végeztek, visszamentek abba a fonóba, ahol felöltöztek s reggelig mulattak.

(S. L., a. f., 1921, gy. i. 1993)

(282) b. Volt egy bácsi, aki bévezette a násznépet a fonóba. Azt mondta: „A vőlegénynek keressük a menyasszonyt, úgy hallottuk, hogy itten van.” A vőlegénynek kenderből csináltunk bajuszt, békormozta magát, szalmakalapot tett a fejére. Úgy volt

öltöztetve, hogy ne ismerjék fel.

A vőlegény kereste a menyasszonyt, mert neki akkor a fonóban volt a szeretője. Akarta vinni táncolni, de a lány félt, sikoltozott. Ebből aztán lett egy kacagás. Sokszor volt így, mentünk által a másik fonóba, hogy vicceljük meg őket. (B. L., a. f., 1925, gy. i. 1993)

Székelykövesd

(283) A játék neve: *lakodalmas fársáng*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, koszorúsleányok, vőfélyek*.

Ezek szép fársángok voltak: mind legények. Az egyik legény bekérezte őket a fonóba. Beköszöntek, bólogattak, nem beszéltek. Mi mondtuk: „Jaj, milyen szépek vagytok.” Körbejártak, hajtották magukat. Nem ültek sokat a fonóban. Mindjárt nekifogtak énekelni, táncolni. Egyet táncoltak s avval mentek el. Nem ismertük meg őket, mert álarcuk volt csipkéből. Akkor érdekes a fársáng, ha nem ismerik meg. Jobban élvezték, ha nem ismerték őket, aztán úgymint megtudtuk, hogy kik voltak. (F. I., a. n., 1936, gy. i. 2003)

Mezőpanit

(284) a. A játék neve: *esketés*.

Szereplők: *pap, vőlegény, menyasszony, vőfély*.

Mi 1947, '48, '49, '50-ben jártunk a fonóba ezzel az esketéssel. Ahogy bementünk az ajtón, a vőfély mondott egy verset. Én voltam a vőfély, mindig azt mondtam:

Alázatossággal léptem e hajlékba,

Ég áldása szálljon a benne lakókra.

A házigazdától bocsánatot kérünk,

Hogy tisztos házába belépni merészlünk.

Körbeállottunk ügyesen, mint az esketésnél. Akkor mondta a pap a menyasszonynak, mondjad utánam:

Én Tranda Juliánna,

Esküszöm az élő Istenre,

Hogy akinek a jobb első lábát markolom,

Szeretem.

Szeretetből megyek hozzá feleségül.

Véle tűnök, alatta szenvedek.

Juliánna azt mondta:

Alatta nem szenvedek.

Erre lett egy nagy kacagás.

Ugyanígy a vőlegényt is megeskette, akit úgy hívtak, hogy Máris János. Mikor vége lett az esketésnek, kezdődött az ének és a tánc. Leghamarabb táncolt a menyasszony a vőlegénnyel, utána mindenkit megtáncoltattak. (B. P., a. f., 1928, gy. i. 1992)

(285) b. A játék neve: *esketés*.

Szereplők: *bekéreztető, pap, menyasszony, vőlegény*. A menyasszonyt is férfi alakítja.

Öltözet, kellékek: a pap "palástot" vesz magára, ezt két fekete szoknyából fersingből állították össze. Fején fekete bárányszőr sapka, arcát csipke álarc fedi, akárcsak a vőlegényét és menyasszonyét. Kezében könyv. A vőlegény fekete priccés nadrágban, segesvári fekete posztóujjasban, a fején paniti zöld kalap, száraz virágbokrétával. A menyasszonyon rendes menyasszonyi fehér ruha, „kikerült otthonról”, a fején slájer. Kezében száraz kukoricavirágokból, kórókból menyasszonyi csokor. A bekéreztető félünnepi öltözetben.

A játék színhelye: társas összejövetel kb. 15–20 résztvevővel, többségükben asszonyok. Az idősebb asszonyok fonnak, a fiatalabbak kézimunkáznak.

Bekéreztető: Szerencsés jóestét kívánok!

Alázatossággal léptem e hajlékba.

A házigazdától bocsánatot kérek,

Hogy tisztos házukba belépni merészeltem.

Van künn egy fiatal pár, s meg szeretne esküdni. Ha lennének szívesek befogadni egy negyed órára, hogy megesküdjenek. Utána a nászéjszakát is eltöltik valahol. Behozhatom őket?

Asszonyok: Hogyne, hogyne, hozza. Jöjjenek szegények, mert el vannak fáradva.

Bekéreztető: Tessék bejönni.

Besétál a pap, a vőlegény s a menyasszony. Megjelenésüket egyből kacarászás fogadja. Az esketés idején végig jóízűen kacag az asszonysereg.

Egyik asszony: Tiszteletes úr, hát nem templomba viszi őket?

Asszonyok: Jaj, be ügyesek! Jaj, be szépek!

Pap: Két fiatal vándorról van szó, akik eddig egyedül vándoroltak a világban. Nincs senkik, s elhatározták, hogy összeházasodnak, hogy párosával vándoroljanak. Meg is akarnak esküdni. Itten világosságot láttunk, gondoltuk, hogy bekérezkedünk, s összeeskessük, ha megengedik.

Asszonyok: Megengedjük, meg.

A pap (szemben az ifjú párral): Akkor fogjátok meg egymás jobb kezét és mondjad te férfi: Én, Taszicsfalvi Zsigmond... (A vőlegény ismétli a pap szavait): Én Taszicsfalvi Zsigmond esküszöm az élő Istenre, hogy ezt a nőt, kinek kezét fogom, szeretem. Szeretből veszem el őt, Isten törvénye szerint feleségül. Hozzá hű leszek, véle megelégszem és őt sem

egészségében, sem betegségében, sem boldog, sem boldogtalan állapotában, holtomiglan vagy holtáiglan hitetlenül el nem hagyom, hanem teljes életemben hűséges segítőtársa leszek.

– Na mondjad te keresztény nő: Én Tarcsifalvi Krisztina... (Az eskü szövege a továbbiakban ugyanaz, mint a vőlegényé. A játékos vékony, női hangon próbál beszélni. Az asszonyokat rázza a nevetés.)

– Na, hallottuk az esküt! Legyetek boldogok, legyen sok gyermeketek! Most ha megengedik, egy pár táncot is eljárnánk. Lássuk, nem sánta-e valamelyik. Húzzad, cigány! Énekeljenek egyet nekik!

Az asszonyok énekelni kezdenek. A menyasszony széles, túlzott kéz-, láb- és fejmozdulatokkal táncol a vőlegénnyel.

Tempo giusto ♩ = 144

Asz - szony, asz - szony, az a - ka - rok len - ni,
Né - kem ab - ban nem pa - ran - csol sen - ki,
Sem a - pám, sem a - nyám,
Ah - hoz me - gyek kit sze - re - tek i - ga - zán.

var. 7. ütem

Miután ezt kétszer-háromszor elénekelik, új énekbe fognak. A vőlegény és a menyasszony most már az asszonyokkal, menyecskékkel táncol. Az éneklésben a férfiak hangja sokkal erőteljesebbé válik:

Tempo giusto ♩ = 88

Van ne - kem egy csip - kés szok - nyám, de nem a - nyám vet - te,
Vá - sár - he - lyi kis - pi - a - con a fa - ram ke - res - te.
Kö - szö - nöm a fa - ram - nak, fa - ram e - le - jé - nek,
Gön - dör szö - rú kis pi - nám pú - pos e - le - jé - nek.

Tempo giusto ♩ = 100

Ke - rek a ká - posz - ta, csip - kés a le - ve - le,
Ül - jél az ö - lem - be, ba - bám!
Nem ü - lők én az ö - led - be, Is - ten tud - ja ki ült ben - ne.
Ke - rek a ká - posz - ta, csip - kés a le - ve - le,
Ül - jél az ö - lem - be, ba - bám!

(A gyűjtés színhelye: felszegi társas összejövetel, ideje: 1993 farsangja)

Mezőfele

(286) A játék neve: *lakodalom*.

Szereplők: *pap, menyasszony, vőlegény, vőfély, koszorúsléány, násznagy és násznagyné.*

A szereplők mind legények vagy házasemberek.

Mezőfelében az 1970-es évek óta a művelődési otthonban, bál előtt mutatják be a farsangi játékokat. Az egyik legkedveltebb a *lakodalom*.

Öltözet, kellékek: Mezőfele gyékényfonásáról nevezetes; a farsangi lakodalomban is többféleképpen jelen van; gyékényből a koszorúsléány koszorúja, a vőlegény melldíszje, a zenész vonója, a násznagyné legyezője stb. A vőfélyen rongyos ruha, vőfélypalcája közönséges bot, három-négy kopott papírszalag lóg róla. Álarca fehér gyolcsból, szemnek, szájnak, orrnak helyet vágta rajta. A pap kétrészes fekete női ruhában, csizmában, hosszú fekete süveggel a fején. Fehér gyapjú szakáll, fekete bajusza, fekete szemüvege van. A játék folyamán könyvből „olvas”. A menyasszony (magas, megtermett férfi) hosszú fehér ruhában, fehér köpenyben, arcát eltakarja a sok fátyol. A vőlegény (alacsonynövésű legény vagy fiatal kamasz) kopott öltönyben, arcán horgolt csipke álarc.

A lakodalom a hívogatóval kezdődik. A vőfély körbemegy a terem közepén: „Vereshagyma, fokhagyma, / Jöjjenek a lakodalomba!” Vagy: „Vereshagyma, fokhagyma, / Elmehet mindenki haza!” – kiáltja

Énekelve bejön a lakodalom többi szereplője: *Lakodalom van a mi utcánkban...* Az ének után a pap a menyasszony és a vőlegény elé áll:

Pap: Na, gyertek adjalak össze! (A menyasszony sír, zokog, a pap olvassa a könyvből.) Mélyen tisztelt gyászgyülekezet. Íme, itt állunk. Eljöttünk, ki ahogy tudott, hol taligán, hol gyalog ez ifjú pár gyászünnepségére. Mind a kettő az anyja hasában volt, mikor már gyűlöltek egymást. (A menyasszony zokog, majd visít.) De én ezeket össze kell kössem a szekérvető láncsal, igaz szeretetre. Ezek úgy találhatnak egymáshoz, mint a majom a zsiráfhoz.

(A menyasszonyhoz és a vőlegényhez) Most pedig kapaszkodjatok egymás első lábába és dadogjátok utánam folyékonyan! Te szerencsétlen vőlegény, mondjad utánam: Én...

A vőlegény: Te...

A pap: Nem te, hanem én... Esküszöm, hogy ezt a nőt...

– Nem esküttem soha...

– Melynek kezét fogom...

– Melynek a lábát fognám meg...

– Szeretem.

– Nem szeretem.

- Ezt a nőt becsülöm...
- Nem becsülöm semmire...
- Szavakkal én nem dorgálom...
- Csak a lábammal...
- Sohase ütöm...
- Csak bokszolom...
- Sohase verem...
- Csak bottal...
- Nekem mindig mellette a helyem, reá mindig vigyázni fogok...
- Egy nagy vesszővel...
- És mindig meghallgatom...
- Igen, mikor nem mond semmit...
- Amíg él.
- Csak haljon meg minél hamarább!

A pap: Most mondjad te, boldogtalan menyasszony! Én ezt a férfit...

A menyasszony: Én ezt a férfit... (a papra mutat) magát...

- Melynek kezén vagyok...
- Melynek lábán vagyok...
- Szeretem.
- Soha nem szerettem.
- Szeretetből megyek hozzá...
- Jaj, nem szeretem, nem megyek hozzá, értse meg!
- Mert már terhes vagyok...
- Magától lettem az...
- Én őt meg nem csalom...
- Csak ma éjjel...
- Én csak vele hálok...
- Igeen? S akkor maga?
- Mindig hazavárom őtet...
- Mindig hazavárom őket, úgy, úgy.
- Még a lábát is megmosom...
 - Még a lábukat is megmosom.

Pap (a közönséghez):

– Immár hallottuk e két dobogó szív egymás iránt vallott szerelmét! Titeket most már ágyastársaknak nyilvánítalak és rátok adom átkomat! Sohase legyetek boldogok ebben az

életben, sohase legyen szerencsések ebben a nagy szerelemben! Még a holnapi nap vájjátok ki egymás szemét! Egymáson ne segítsetek és mindig külön járjatok! Ezt kívánom néktek! És most ügyesen puszilgassátok meg egymást!

A vőlegény és a menyasszony egymásra borul. A násznép nagy sírás-rívásba tör ki. Utána énekelni kezdenek: *Engem temessetek fekete vasárnap*. Ezzel az énekkel vonulnak ki a teremből. (A gyűjtés ideje: 1989 farsangja)

A maroszéki Mezőség más falvaiban, így **Mezőcsáváson** és **Mezősámsondon** is játszottak farsangi lakodalmast. (Makkai–Nagy, 1993, 187-188)

MAROSMENTE – VÁSÁRHELY VIDÉKE

Csittszentiván

(287) A játék neve: *vendégséges fársángolás*.

– Minek szoktak felöltözni, kiből állt az a vendégséges fársángolás, Pali bácsi?

– Vót *vőlegény*, *menyasszony*, *pap*, aki összeatta, *vőfély*, *násznagy*, *koszorúleány*.

Vótunk vagy tizenöten – húszan. Miko bémentünk, a ház teli vót. Vittünk csengőt, csengettyűt. Nagy ricsajjal mentünk bé.

– Kik öltöztek fel a maga idejében legények, leányok?

– Legények vótunk. Vót úgy is, hogy leány is felöltözött velünk.

– Milyen volt a menyasszony öltözete?

– Szépen, rendesen felöltözött menyasszonyi ruhába. Slájere is vót.

– A pap mit vett magára?

– Vett magára egy fekete lepedőt, vagy katolikus reverendát hoztunk Bergenyéből.

Katolikus papnak nézett ki. A pap is legény vót. Vicces legény kellett legyen. Velünk Puskás János járt, meghótt rég.

– Hogyan adta össze a vőlegényt s a menyasszonyt?

– Pikáns dógokat mondott róluk. Nem emlékszem ezekre, csak arra emlékszem, hogy élveztük mük is, más is, kacagtunk. Egyszé elbúcsúztotta a vőlegényt az apjától, az anyjától, minden pereputtyától. Összeszedte a részeges embereket, asszonyokat, cigányokat, azoktól is elbúcsúztotta. Azután elbúcsúztotta a menyasszonyt. Ott is összeszedett mindenkit, hogy tiszta röhögés vót. Ilyen-olyan szomszédokat, persze más nevet mondott.

Miko ez lezajlott, neki táncolni. Mindenütt avval fejeződött be. A tánc vót a fontos.

(G. P., a. f., 1914; gy. i. 1992)

Maroskeresztúr

(288) A játék neve: *lakodalom*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, vőfély, násznép*.

Ezeket *szép maszkuráknak* nevezték. Általában a menyasszony fiú volt, a vőlegény leány. Amikor végiglátogatták a fonókalákákat, a házakhoz is bementek. Más falvakba is elmentek fársángo­lni, ha az ottani barátok jóváhagyták. Oda csak legények mentek.

A fonóba előre mindig egyvalaki ment be, és megkérdezte, hogy valami idegen szállókat beengednek-e. Mondták, hogy igen. Ekkor bementünk. Bent kérdéseket tettek fel: Kik vagytok? Honnan jösztek?

A vőfély szépen elbúcsúztatta a vőlegényt, a menyasszonyt a szülőktől, szomszédoktól, utána következett a menyasszonytánc, ekkor a násznép táncolt a fonóbeliekkel. (A. A., a. n., 1932; gy. i. 1996)

Marosszentgyörgy

(289) A játék neve: *lakodalmás*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, násznép*.

Ezek *szép fársángok* voltak. Csak a legények öltöztek fel. Házasoknak, asszonyoknak, leányoknak nem illett felöltözni.

A menyasszony fehérbe öltözött, a vőlegény feketébe. Álarcot kemény papírból készítettek, hogy fel ne ismerjék őket. Ha felismerték a maszkurákat, megmondhatták, hogy ki az. Ha nem ismerték fel, akkor a végén megmutathatták magukat.

A fonókban a lakodalmások kacagtatták a népet, mert mindent a fonákján mondott a vőlegény és a menyasszony. (B. J., a. f., 1920; gy. i. 1995)

Székes

(290) A játék neve: *lakodalmás*.

A kísérő bekérezte a *násznép*: *menyasszonyt, vőlegényt, koszorúsleányt, násznagyot*, akik szállást kerestek. A gazda eltanácsolta, hogy ennyi embernek nincs elég hely, próbáljanak másnál szerencsét. A fársángok megtáncoltatták a háziakat, akik itallal kínálták és próbálták felismerni őket. Akkor volt jó, ha nem ismerték föl a maszkurákat. Általában a nők férfiak, a férfiak nőknek öltöztek. (L. Á., a. n., 1929; gy. i. 1996)

A lakodalmás játék esketős változatát gyakorolták **Székelykakasdon** is. (Asztalos 1998, 85.)

LAPOS MAROSMENTE

Marossárpatak

(291) A játék neve: *lakodalmások*.

A fonóban felöltöztünk *lakodalmásoknak*. Egyik *menyasszonynak*, a másik *vőlegénynek*. Vót *koszorúslány*, *vőfély*, minden. A menyasszony lány vót, a vőlegény meg fiú. Vót egy fiú, aki nagyon szerette a lány szerepeket, erősen jól tudott táncolni, az mindig lánynak öltözött. Történt úgy is, hogy fiúk öltöztek lánynak, a lányok fiúknak. Az álarcunk csipkéből vót, jó tömött csipkéből. Az ember látott rajta átal, de őt nem ismerték meg.

Őt-hat fonót itt a közelben megjártunk. Azzal az énekkel mentünk be: *Lakodalom van a mi utcánkban*. Bent mondták, hogy: „Jaj be szépek vagytok, mutassátok meg magatokat. Üljetek le, foglaljatok helyet.” Mi mondtuk: „Nem ülünk le, táncolni akarunk”. A legnagyobb forgalma a farsangnak a tánc vót. Ha nem vót zenész, hát énekeltünk mi.

Egyszer-egyszer pap is járt velünk. Vót egy parapás, vicces ember. Az adta össze a fiatal párt. Ilyeneket mondott, hogy: „Nyárfalevélből vagy hársfalevélből lesz az ágyatok megterítve, a nászéjszakán törjön le veletek az ágy”. Viccelődött, tréfált.

(Sz. E., a. n., 1924; gy. i. 1992)

Pókakeresztúr

(292) A játék neve: *lakodalmás*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, násznagyok*.

A menyasszonyt és a vőlegényt a násznagy kéreztette be a fonóba, mint szegény, vándorló párt. A menyasszony körbejárt, hajladoxott, elváltoztatott hangon köszönt a fonóbelieknek. A vőlegény gyávaskodott, az egyik sarokba húzódott. A házbeliek szidták a menyasszonyt, hogy ilyen gyáva emberhez ment feleségül. Hát aztán egyszer csak megelevenedett, intette, hogy táncolni akar. Lett egy jó tánc, s avval továbbálltak.

(K. A., a. n., 1924; gy. i. 1993)

Toldalag

(293) A játék neve: *lakodalmás*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, koszorús leány, vőfély, pap, két hordozó*.

Vőlegénynek leány öltözött, menyasszonynak legény. A menyasszonyt fehér ruhába öltöztették, arcára fátylat borítottak, kenderből haját fogtak. Kezében menyasszonyi csokor száraz levelekből. A vőlegény is szépen volt felöltözve, fekete ruhába, csizmába. Arca gézzel eltakarva.

A fonóba két hordozó kísérte be őket, mint idegen szállókat. A fonóban énekeltek nekik s ők táncoltak. Ilyesmiket énekeltek, hogy:

Hajtsd ki rózsám a libámat,
Hadd csókoljam meg a szádat,
Máma egyszer, holnap kétszer,
Holnapután tizenkétszer.

Anyós is lesz, após is lesz,
Esztikének jó sora lesz.

Fejik a fekete kecskét,
Verik a barna menyecskét.
Hadd, hogy verjék azt a csalfát,
Mért szerette a más urát.

Ezután a pap eskette meg az új párt. Azok mindent fordítva mondtak, hogy kacagtassák a népeket. (L. M., a. n., 1925; gy. i. 1993)

Vajdaszentivány

(294) A játék neve: *lakodalom*.

– Csináltak fársángból *menyasszonyt*, meg *vőlegényt*. A menyasszony is legtöbbször legény volt, ki volt maszkírozva. Nagy hasat csináltak neki, tettek egy kicsi párnát a hasához s bekötötték. Aztán hoztak egy kosarat, hogy abba tegyünk mindenfélét, mert kívánós a menyasszony, meg üveget, hogy tegyünk bele italt. Ez már olyan kényszer lakodalom volt. Akartak mulatni a fiatalok, s ez volt a szokás.

– Hová mentek be ezzel a kényszer lakodalommal?

– Az egyik leányfonóban felöltöztették a fársángokat, s zenével mentek az úton. Bekérezttették a leányfonókba. Legszívesebben odamentek, ahol pótolás volt, annak híre volt, ott akkor nem dolgoztak, szórakoztak. Amikor bementek, mindjárt nekifogtak táncolni.

– Beszélhettek-e?

– Igen, de csak úgy, hogy ne vegyük észre, ki az. Csipkedtük, megkerestük, hogy melyiknek mije van. Aztán megtudtuk, hogy kik a fársángok. (Sz. R., a. n., 1923; gy. i. 1993)

Körtvélyfája

(295) A játék neve: *új pár*.

Ezek szép farsángok vótak.

– A kísézőjek jött bé s manta, hogy jönne egy új pár, elfogadjuk-e. S akko mantuk, hogy igen, húzódtunk fére, a gazsalyakat tettük le a hátunkhoz, vártuk, hogy lássuk, ki jön be.

A fanóház közepe üres vót, oda jött bé a menyasszony, vőlegény és kaszarúsleány. Táncoltak, énekeltek a fiúk és a liányok olyan tíz-tizenöt percig s aztán mentek tovább. Vót amelyiket megismertük, s az ki is takarta az arcát, s vót amelyiket nem, s az elment. Egy-egy fiú a fanóházból elhúzta a menyasszonyt, hogy táncoltassa meg, s há nem liány, hanem fiú vót. (B. Zs., a. n., 1921; gy. i. 1994)

Radnótfája

(296) A játék neve: *lakodalmas*.

A szereplők száma kb. tíz volt. Egy lány vagy fiatalasszony felöltözött *vőlegénynek*, egy fiú pedig *menyasszonynak*. Volt még egy *pap* is, akit egy magas lány játszott.

Öltözetük hasonlított a rendes házassági öltözethez. A viselkedésükben és beszédükben viszont különböztek a rendes lakodalomtól, mindent fordítva játszottak, hogy kacagtassák a nézőket. Ha otthon, Radnótfáján adták elő a lakodalmast, akkor elváltak a hangjukat, beszédüket. Ha a szomszéd faluba, Abafájára mentek át farsangolni, akkor a rendes hangjukon beszéltek.

A lakodalmas játékot utoljára az 1960-as években adták elő.

(P. R., a. n., 1934; gy. i. 1995)

Beresztelke

(297) A játék neve: *szép farsángok*.

A házakhoz és a fonókba jártak rendszeren felöltözve *menyasszonynak* és *vőlegénynek*. Sok maszkara kísérte őket. A menyasszony és a vőlegény szép farsángok voltak, szépen felöltözve, nem csak úgy egyszerűen, hogy menyek bé farsangolni. Férfiak vagy nők szép ruhában, bricses nadrágban, csizmában. Álarcot tettek. A fiúk felöltöztek leánynak, a leányok legénynek. Csak arról tudták meg, hogy férfi vagy nő, hogyha megtapogatta valaki, különben nem tudták.

Végigjárták a fonókat, táncoltak egymással, és megtáncoltatták a házbelieket is.

(Cs. R., a. n., 1935; gy. i. 1993)

Magyarpéterlaka

(298) a. A játék neve: *lakodalmások*.

Szereplők: *kísérő, menyasszony, vőlegény, pap, násznagy, vőfély, koszorúslány, zenész.*

– Jött a kísérő s megkérdezte: lesznek szívesek beengedni a lakodalmásokat?

– Kik öltöztek lakodalmásoknak?

– Általában férfiak öltöztek fel, de volt amikor nők is. Ha mentek lányok, ellenkezőleg öltöztek, fiú ruhába, a fiúk női ruhába. A fiúk szépen fel voltak öltözve ráncos szoknyába, akkor az volt a divat. Mellény, szoknya és kötény, minden. A lányoknak öltözött fiúknak kenderből szép nagy hosszú hajuk volt csinálva, piros szalag benne. Csipkés álarcuk volt. Ez volt a lányok öltözetje. A menyasszonynak egy-egy nagy függöny volt a slájer, a vőlegény vőlegényi ruhába, régimódiasan, fehér harisnyanadrág, kék lájbi. A pap egy fehér lepedőt terített magára.

Általában hoztak egy cincogó purdét, mert akkor volt elég. Hét rendbéli zenész volt a faluban. A legények közül kóréval muzsikáltak.

– Milyen volt az esketés?

A pap kérdezte, hogy *hol ismerték meg egymást?*, „*A pajta híján! Szeretitek-e egymást? Szeretjük* – mondták, s akkor borultak egymásra, csókolóztak. A menyasszony sírt, hogy *velem mit csináltál?* A pap kérdezte: *Fájt?* A holtomiglant úgy mondták: *iglám, uglám*. A pap azzal fejezte be, hogy *ásó-kapa válasszon el titeket egymástól*. Ez volt az esketés.

– Utána hogyan folytatódott?

– Aztán a zenész húzta és jött a tánc. Mindenki táncolt. Meg kellett táncoltatni a menyasszonyt. Menyasszonytánc volt.

Rikoltások is voltak.

– Kik rikoltottak?

– A fársáng is rikoltott és a fonóasszonyok is. A fársángi rokoltozásokban volt különbnél-különb:

Kicsi bornyú szophatnék

Ez a legény baszhatnék.

A menyasszony bújába,

Belébújt a burjánba.

A vőlegény utána,

Éket vert a jukába.

A menyasszony olyan jó,

Mint a lyukas mogyoró.
Szekérrel hordják a csuszát,
Mégse győzik a lyukát.

Fogadjunk egy liter borba,
A menyasszony ki van fúrva.

A menyasszony lábaközt
Gerebeletlen a szösz.
A vőlegény azt vállalta,
Hogy ő este megpucolja.

Kicsi leány ne rikólcs,
Nálam van a pinakócs!

Piros szalag a hajába,
Bóg a gyermek a hasába.

– Mit énekeltek, mit táncoltak?

– Lakodalmi énekeket, minél ropogósabbakat, hogy tudjanak az asszonyok és legények is táncolni. A fordulót táncolták rendszerint a lakodalmakban.

Elvágtam az ujjam, jaj de fáj
Fügefafa levelet tettem rá,
Fügefafa levele, gyógyítsd meg
Gyere régi babám, csókolj meg.

– Meddig maradtak a lakodalmások a fonóban?

– Jól belevegyültünk a táncba, tartottuk volna őket, de a kísérők döngették meg az ajtót belülről, ők feleltek a fársángokról, nehogy valaki letépje az álarcukat. Olyan kísérő ment, aki tudott felelni a fársángokról. Ő csak az ajtónál állt és figyelte, hogy ki mit csinál. Mikor minden ceremónia lement és egy kicsit táncoltak, akkor döngette meg az ajtót. Jóéjszakát köszöntek és elmentek. (B. E., a. n., 1935; gy. i. 1993)

(299) b. A játék neve: *lakodalmás*.

A szereplők ugyanazok, mint az előző változatban, annyi különbséggel, hogy két zenész, a *hegedűs* és a *gitáros* kíséri a lakodalmi menetet. A szereplők öltözete is az előző változatbelit

utánozza, mindannyian csipkeálarcot viselnek. A menyasszonyt megtermett legény, a vőlegényt alacsony leány alakítja.

A lakodalmi menet hangos kurjantásokkal és az alkalomhoz illő énekkel érkezik az előadás színhelyére:

Galamb szállt a háztetőre,
Most megyünk az esküvőre.

Kísérő: Jó estét kívánok! Világosságot láttunk itt, s találtunk egy nagyobb szobát, ha megengednék, hogy egy kis összejövétel legyen. Sürgős dolgunk lenne, egy sürgős lakodalom.

Bentiek: Jöjjenek, jöjjenek, ha olyan sürgős...

A násznagy: Egy kicsi csendet kérek! Na, kedves nagyszáras vőlegény, állj ide előmbe, hogy lássalak. Te is, drága kedves menyasszony. Mindjárt jön a drága plébános, tiszteledő úr, megesket titeket.

Kísérő: Bár a tisztelendő úr előtt egy kicsit viselkedjünk.

Pap: Kedves ifjú pár, fogjátok meg egyik a másiknak a lábujját. No kedves menyasszony, mondd a nevedet!

Menyasszony: (cérnavékony hangon) Tejfölös Mariska. (A nézők kacagnak.)

Pap: Én, Tejfölös Mariska esküszöm...

Menyasszony: Én, Tejfölös Mariska esküszöm, hogy a szüzességem megtartom. Férjemen kívül nem szeretek senkit, ha meg nem hal. Hűséges gondozója leszek, amikor már nem lesz. Férjhez nem megyek többet soha.

Pap: Nem csalod meg, lelkem?

Menyasszony: Nem. (Egy kis szünetet tart.) Csak egy héten ötször-hatszor. (Kacagás)
Isten engem úgy segítjen!

Pap: Mondjad, kedves vőlegény, a nevedet!

Vőlegény: (vastag, öblös hangon) Vajírós Géza. (Kacagás)

Pap: Szereted a menyasszonyodat?

Vőlegény: Nagyon, nagyon, halok meg érte.

Pap: Ígéred, hogy nem csalod meg soha?

Vőlegény: Esküszöm a feleségem fejére, hogy meg nem csallak, soha kománét a házhoz nem járatok, én megyek el hozzájuk.

Pap: Na, most pusziljátok meg egymást.

(A menyasszony és vőlegény összeölelkezik, a násznépből valaki rikoltozik:)

Ha kicsi is a legény,
Házasodik, vőlegény.

Széket tesznek alája,
Úgy viszik fel az ágyba.
Újújújújújújújú!

Násznagy: No most, kedves menyasszony, mi a kívánságod, melyik éneket húzzuk ek neked?

Menyasszony: Húzzátok el nekem azt a nótát...

Násznagy: Na, húzzátok, zenészek, de úgy, hogy sírjon a menyasszony...

A hegedűs: (kopott hegedűjén a vonóját huzigálja, s közben taktusra kiáltja:) Kurva volt, kurva volt, kurva volt.

A gitáros: (a gitár húrjait szintén ritmusosan pengeti, s közben így énekel:)

Ha te tudtad, mér nem mondtad,

Ha te tudtad, mér nem modtad...

A hegedűs: (gyorsított ritmusban válaszol:)

De én tudtam, csak nem mondtam,

De én tudtam, csak nem mondtam.

Ezzel vége is az előadásnak. A hangos kavargásból kivonul a lakodalmi menet a helyiségből. (A gyűjtés színhelye: társas összejövetel a kultúrotthon klubtermében, ideje 1995 farsangja.)

Erdőcsinád

(300) A játék neve: *lakodalom, szép fársángok*.

– A szép fársángok minek öltöztek, Róza néni?

– A szép fársángok itt *menyasszonynak* és *vőlegénynek* öltöztek. Én menyasszonynak öltöztem, azt kedvelték a legjobban. Függyönyökből csináltunk slájereket, csipkefüggyönyökből koszorúkat. Csipkéből volt álarcunk.

Jártunk a fonóba. Összebeszéltünk, ruhákat készítettünk elé, felöltöztünk a fonóba vaj elmentünk a házhoz s ott. Lányok, legények öltöztek fel, még asszonyok is. A legények akik abba a fonóba jártak, azok is felöltöztek.

– A vőlegény fársáng fiú volt?

– Fiú volt, aki tudott jól táncolni. Megkérdeztük tőle: „jösz táncolni?” „Há hogy a nyavalyába ne mennék, te!” Kerestünk cimborát, aki kéreztessen be, hogy ilyen vándorok szállást kérnek, tessék beengedni.

– Hányan alkották a lakodalmast?

– Bémentünk egy egész lakodalom, volt násznagy, koszorúsleány, vőfély is. A fonók félrehúzódtak, összeszedték a székeket, hogy legyen hely táncolni. Volt velünk egy citerás, kezdtük járni a forgatóst.

– Esketés nem volt?

– Nálunk nem. A kísérő megköszönte, hogy fogadták a fársángokat, kezet fogtak mindenkivel s elmentünk a másik fonóba vagy házhoz. (S. R., a. n., 1911)

Kisszederjes

Kisszederjes–Mura Mica románok által lakott falu Magyarpéterlaka és Erdőcsinád között. Itt a farsangi maszkos alakokat *sfarsanguri*-nak nevezték.

(301) A játék neve: *lakodalom*.

– Volt menyasszony és vőlegény, násznagyok, többféle násznép. Felöltöztek csizmába, pantalló nadrágba, amilyen volt régebb a magyaroknak, „pricses”, kalappal a fejükön. Az arcukra fehér zsebkendőt tettek, hogy ne ismerjék meg.

– Carolina néni is részt vett ilyen lakodalomban?

– Igen, én férfinak voltam öltözve, vőlegénynek. Úgy vertem a csizmám szárát, hogy nem ismert meg senki. A fiuk öltöztek nőknek.

– Általában kik szoktak felöltözni?

– Lányok és fiuk, még házasemberek is. Én már férjhez voltam menve, mikor felöltöztem vőlegénynek. Felöltöztünk vagy tízen és elmentünk még Nagyszederjesre is.

– Fonókba?

– Nemcsak fonókba hanem rokonokhoz is. Bement az egyik s azt mondta, hogy *valami vendégek vannak, valami utasok, akik vásárra mennek Hodosra, engedjék meg, hogy itt maradjanak éjszakára*. A másik azt mondta, hogy *nincs hely drága, gyermekeink vannak*. Na lett ebből egy nagy kacagás. Táncoltak, s adtak dolgot a háziaknak, hogy kitalálják kik lehetnek.

– Mit csináltak még a farsangi lakodalmaskok?

– Bekéreztek, felkértük őket táncolni, figuráztunk velük s kacagtunk hatalmasan. Amikor bejöttek, kezet adtak s néztük ez vajon asszony-e vagy férfi. Neki fogtak és táncoltak kaluser táncot.

– Beszélni lehetett-e velük?

– Nem beszéltek semmit, hogy ne ismerjék meg őket. Ezen sokat lehetett kacagni.

– Mikor, hányas években jártak ezzel a lakodalommal?

– Az 1940–41-es években. (L. C., a. n., 1914; gy. i. 1993)

Kisilye

(302) A játék neve: *násznépe*.

Itt nagy divat volt a fársángolás. Ment egy elől, kéreztette bé a fársángokat. Volt *menyasszony, vőlegény, násznagy*, voltak nyolcan-tízen a *násznépivel*, még *pap* is volt úgy hogy egy házban alig fértek be.

Édesapám volt a pap. Nála volt a román templom kulcsa, elvette a román pap reverendáját, felöltözött s beszélt, mint egy pap. A menyasszony, vőlegény, násznagy nem beszélhetett, hogy ne ismerjék meg.

Egy este összejárták a fonókat, de bementek oda is ahol nem volt fonó, de szívesen fogadták őket. Akkor népesebb volt a falu. (Sz. J., a. f., 1933; gy. i. 1993)

FELSŐ MAROSMENTE

Marosfelfalu

(303) A játék neve: *lakodalmas*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, násznép*.

Menyasszonynak férfi, vőlegénynek nő öltözött, az előbbi fehér ruhába, csokorral a kezében, az utóbbi kopott, rongyos fekete kosztümbe. Arcukra harisnyát húztak álarcnak.

A lakodalmásban mindent fordítva mondtak, ezzel kacagtatták a guzsalyosban összegyűlt lányokat és asszonyokat. (D. R., a. n. 1927; Sz. J., a. f. 1920; gy. i. 1996)

Disznajó

(304) A játék neve: *lakodalmas, muszkurázás*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, násznagy, vőfély, koszorúslány, pap, cigány zenész, násznép*.

Muszkuráknak Disznajón szinte kizárólag asszonyok öltöztek, fiatalok, idősek vegyesen. Arcukat nem takarták el, hanem kifestették. Az egyik asszonyfonóban öltöztek fel, és sorra bejárták a többi asszonyfonót.

A férfiak elkísérték a lakodalmasokat, nem öltöztek muszkurának, viszont szükség volt rájuk a tánchoz.

Megsértődtek volna, ha valamelyik fonót nem keresik fel. A fonókban általában tudták, hogy muszkurázás lesz és futárt küldtek, hogy meghívják az ők fonójukba is elmenjenek.

A fonóháznál a vőfély beköszöntött (addig a násznép az ajtó előtt állt):

Vőfély: Szerencsés jó estét adjon az Úr Isten,

E házban, kik vannak itten,
Két élő virágnak vagyok a küldötte
Árvádi Jánosnak és Vajda Máriának,
Akiknek ma este lesz az ékes esküvőjük,
Fogadják szeretettel.

Megnyitotta az ajtót, és a násznép bevonult. A fonóban, ahogy meglátták a muszkurákat, fogta el őket a kacagás. Összevissza ruhába voltak öltözve, nem rendes esküvői ruhába. Egyikük cigány zenésznek volt öltözve, az zenét cincogtatott.

A pap összeeskette a fiatal párt, de mind fordítva beszélt. Utána a muszkurának öltözött asszonyok táncra kérték a fonóbelieket. Menyasszonytáncot, cigánytáncot, mindenfélét jártak mulattak. (V. J., a. n., 1935; gy. i. 1995)

Holtmaros

a. A játék neve: *lakodalmas muszkurák*.

Lakodalmas muszkuráknak Holtmaroson rendszerint asszonyok és házasemberek öltöztek. Menyasszonynak magas férfi, vőlegénynek alacsony asszony öltözött. A vőlegény vitt magával kicsi széket is, hogy felérje a menyasszonyt. Az esketéskor is mindennek a fordítottját mondták. (Cs. P., a. n. 1934; gy. i. 1996)

Fickó

(306) A játék neve: *lakodalmas muszkurák*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, orvos*.

Inkább asszonyok voltak a muszkurák, s a férfiak kísérték őket; azok a férfiak, akik nem dolgoztak a havason. Végigjárták az összes fonókat, főleg azokat, ahol a szereplőknek rokonaik voltak.

Volt úgy is, hogy a fárságon eljegyzésekre, lakodalmakba felkérték a családtagok, hogy menjenek muszkurák. Volt, amikor hívatlanul betoppantak. Mindkét esetben örültek nekik.

A menyasszonyok és a vőlegények rikkoltoztak:

A vőlegény íródeák,
Nem kell néki lámpavilág.
Sötétben is olyant ír,
Kilenc hónap múlva sír.

A menyasszony fehérbe,

Készül már a műtetre.
A vőlegény feketébe,
Készül a kéményseprésre.

A doktor megvizsgálta az asszonyt, hogy nem terhes-e.

(K. I., a. n., 1932; gy. i. 1994)

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ-NYÁRÁDMENTE

Lukafalva

(307) A játék neve: *násznépe, vendégséges fársáng.*

– A fárságon jártak a násznépével, nyolcan-tízen. Volt *vőlegény, menyasszony, koszorús leányok, vőfélyek, násznagy, házigazda, pap, csúf menyasszonyok*, mint a rendes lakodalomban. Én 1947-ben láttam ezt, emlékszem, abban az évben mentem férjhez.

– Hová mentek be a násznépével?

– A fonókba. Bekopogtak. A vőlegény jött be a vőfélyekkel és a násznaggal. A menyasszony nem ment be, kint elbújtatták. A násznagy kérte ki a menyasszonyt. Egy szép virágszálat keresek. Lejátszották a *menyasszonykikérést*, úgy, mint a rendes lakodalmakban. Addig le sem ülünk, mondták, amíg nem hozzák ki a menyasszonyt.

A házigazda sorra elővezetett s bemutatott kettőt-hármat, egy csúf banyát vagy kiöltözött dámát, de azok nem voltak jók. Persze azok is a násznépével voltak. Akkor követelték, hogy hozzák ki a menyasszonyt. Elővezették a menyasszonyt, az volt a jó.

– Kikérés után mi következett?

A kikérés után eskette össze a pap. Az a legény, aki a pap volt, mondott mindenfélét, olyan vicces kellett legyen, hogy kacagjanak. Utána táncoltak, alig fértek a szobában.

(U. J., a. n., 1930; gy. i. 1991)

Káposztásszentmiklós

(308) A játék neve: *esketés komédia.*

– A hat hétben farsangoltak minden komédiával. Jött egy pap s vaj két fársáng s osztán eskette össze őket. Olyan komédia vót. *Menyasszonynak, vőlegénynek, papnak* vótak felöltözve, mind legények. Egyik legén úgy vót felöltözve, mint egy pap. A másik legén liánnak.

– Kísérte-e őket valaki, vagy magukban mentek a fársángok?

– Vót egy kísérijük, s az békérezette: Jön a pap, s egy fiatal pár esküszik, beengedjük?

– Hogy történt az esketés?

– No, béengedtük. Már tudtuk, hogy mi következik, hülyéskedtünk mü is. Kérdeztük a paptól: kántor nincs, ki fog énekelni, zongorázni?

A pap kérdezte: melyik a lián, hol a lián?

Mondtuk: Pajtahiján.

A pap kérdezte: Hát a legén?

Mondtuk: Rajta szegén.

Ebből lett egy nagy kacagás. A vőlegény s a menyasszony meg kellett fogja egymásnak a kezét, s mondja az esküt. Mondtak, amit tudtak, nem végig, mondtak egy-egy szót. Ott né, komédiáztak. Mikor ennek vége lett, evvel fejezte bé a pap az esketést:

Eskem, beskem, drága seggem!

Bújjatok belé mind a ketten! (F. R., a. n. 1901; gy. i. 1991)

Nyáradkarácsony

(309) A játék neve: *lakodalmas fársángolás*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, két vőfély, násznép* (2–4 személy).

Menyasszonynak férfi öltözött, vőlegénynek nő.

A menyasszony öltözete: ruháját fehér csipkés alsólepedőből varrták, fátyola fehér csipkeabrosz, mely eltakarta az arcát is. A menyasszonyi csokor szalmavirágból készült, a haja kenderből volt fonva.

A vőlegény öltözete: kopott fekete kosztüm, nagy, lyukas kalap a fején; a kalapba egy fácán– vagy lúdtoll volt tűzve. Bajuszt festettek neki koromból.

A vőfélyek öltözete: kopott székelly harisnya, szakadt, rongyos fehér ing, hosszú, fekete lajbi, nagy kalap, lábukon gumicsizma, egy-egy bot a kezükben. A násznép kopott utcai öltözetben volt, arcuk kifestve, hogy ne ismerjük meg. Egy-egy üres üveget vittek a kezükben.

A lakodalmas fársángok bementek a fonókba és tollútépő kalákákba. A fonóbeliek szívesen fogadták őket a fársángokat. A menyasszonyt és a vőlegényt a szép fársángok közé sorolták.

A lakodalmas sereg táncra hívta a fonóbelieket. Énekeltek, táncoltak, muzsikusokat is hívtak. Leginkább a következő énekre táncoltak, ezt énekelték:

A barackfa vereset virágzik,

Az én babám most lakodalmazik.

Elmegyek én a lakodalmába,
Megcsókolom menyasszony korába.

A végén igyekeztek felismerni a fársángokat, és ilyenkor nagyokat kacagtak.
Ha a fársángokat felismerték, akkor már szabad volt beszéljenek.

(F. R., a. n., 1904; gy. i. 1993)

Somosd

(310) A játék neve: *vendégséges fársángolás*.

Felöltöztek *menyasszornak, vőlegénynek, papnak, násznépnek*. A fársángokat mindig bekérezte egy ember a fonókba: *Valami idegen szállókat beengednek-e*. A fársángok úgy beszéltek, hogy ne ismerjék fel, de legtöbbször felismerték mozgásukról, kezükről, cipőjükről, ruhájukról.

A vendégséges fársángok megtáncoltatták a fonóbelieket. Muzsikusok nem voltak, hanem a fonóba járók énekeltek. A vendégséges fársángok rikoltoztak:

Gyere babám a ház megi,
Nézzünk egymás szeme közti.
Olyant nyomok a markodba,
Mint egy csonka bika szarva.

Vagy:

Aki most előttem jár,
Az az éjjel velem hál. (H. M., a. n., 1923; gy. i. 1993)

Kisgörgény

(311) A játék neve: *lakodalmos fársángolás*.

Szereplők: *vőlegény, menyasszony, pap, násznép*.

Öltözött egy magas fiú vagy lány elegáns vőlegénynek, egy alacsony fiú vagy lány menyasszornak. Függyönből slájeret készítettek a fejére. Az arcukra csipke kézimunkát tettek. A násznép volt a kíséret. Öltözött pap is, aki eskette őket. A pap nagyon komikusan adta össze őket, toronyát-boronyát összebeszélte, hogy minél jobban megkacagtassa a népet.

Elmentek a fonókba, bekéreztek, és a fonó népe énekelt és közösen táncoltak. Ez volt a szép fársáng. A fársángokat mindenütt jól fogadták. (H. B., a. n., 1935; gy. i. 2003)

Székelyvaja

(312) A játék neve: *násznép fársáng*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, pap, koszorúsleány, násznagy, násznagyasszony*.

Általában egy alacsonyabb növésű fiú volt a vőlegény, és egy sokkal magasabb a menyasszony. Fehér hálóinget vett magára, fehér függönyből slájeret tettek. A vőlegény rossz fekete kosztümbe öltözött. A pap fekete, földig érő gúnyát viselt, régi szoknyákból állították össze. A násznagy és násznagyasszony kívülre valami szebb ruhát vett fel, de úgy, hogy alul látszodjon a rossz szoknyájuk. A koszorúsleányok tartották a menyasszony slájerét, s közben forgatták a menyasszonyt, hogy látszodjon a ruha alatt a nadrágja.

Bekéreztető nélkül nem szabadott menni. Az bément a fonóba vagy házba s megkérdezte, fogadják-e a farsangolókat. Ha azt mondták: „Igen, ha jól viselkednek, akkor bémentünk.” A pap eskette meg a fiatalokat. A pap mondta elől a menyasszonynak: „Én, Sisinka Trézsi, nem esküszöm.”

Aztán tovább is mind fordítva beszéltek. (B. M., a. f., 1914; gy. i. 1993)

Göcs

(313) A játék neve: *lakodalmas nászmenet*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, pap*.

A fonóba járó legények és házasemberek öltöztek nászmenetnek.

A lakodalmas nászmenet szereplői a fársángok voltak. Beköszöntek a fonókba, tollfosztókba. Pap is volt, aki megeskette a fiatalokat, de csak ő beszélt, a menyasszony és a vőlegény hallgatott, bólogatott. A pap mindent fonákul mondott, s célozgatott egy-egy falubeli lány viselkedésére.

Utána a farsangolók felkérték az asszonyokat táncolni.

(R. A., a. n., 1921; gy. i. 2003)

Szövérd

(314) A játék neve: *nászkompanyia*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, pap, vőfély, beköszöntő*.

A fonókba jártunk egész nászkompanyiával. Ez 1963–64-ben volt. Legényekül öltöztünk fel vőlegénynek, menyasszonynak, vőfélynek. A vőfélyek pántlikás pálcával mentek elől. Volt pap is.

A lányok nem jártak, a szülők nem is engedték volna. A lányok féltek, mert a legények össze-vissza csipkedték volna. Volt azért olyan, hogy fel mert öltözni, de komoly nagylegények kísérték. A menyasszonynak alsólepedőből volt a fátyla, az arcán csipke, hogy ne ismerjék meg.

A kísérő, a kéreztető bekéreztetett, s a pap eskette össze az ifjú párt. Csak ő beszélt a menyasszony és a vőlegény helyett: – *Te Istók Péter...Te Sisinka Trézsi*. Mindent fonákul

mondott, érdekesen, hogy kacagjanak. Sírt is, siratott is közben, hogy máma éjjel kifúrják a menyasszony izéjét... (S. S., a. f., 1944; gy. i. 1998)

Harasztkerék

(325) A játék neve: *násznépe*.

– A fonóseregben öltöztettünk fársángot. Leányfonó volt, de asszonyok is jártak oda. A legények mentek fársángolni, felöltöztettük egymást *vőlegénynek, menyasszonnak, vőfélynek, násznagynak, koszorúsleánynak*. A menyasszonynak függönydarabokból csináltunk ruhát, csipkéből álarcot tett, mirtuszcsokor a kezében. A vőlegénynek fekete nadrágja, fehér inge, piros lájbija volt.

– Hogyan adták hírül érkezésüket?

– A násznépe közül egyiknek csengettyű volt a nyakában, azzal csengetett, hogy érkeznek a fársángolók. Volt egy kísérő, aki kéreztette be őket: *Jó estét kívánok. Az úton találkoztam egy násznéppel. Messziről jöttek, meg vannak fázva. Behívhatom, hogy megmelegedjenek? Hogyne, jöhetnek, ha szépem viselkednek!*

Elmentek a fonókba és a házakhoz is a farsángolók. Nagyon szépen viselkedtek, énekeltek, táncoltak. A násznépe szép fársáng volt.

– Beszéltek-e?

– Beszélni nemigen beszéltek, hogy ne ismerjük meg. Voltak, akik hülyeségeket csináltak, de azok csak hátul lehettek. Nem mindenütt engedték, hogy hülyeségeket, csúnyákat beszéljenek, pláne ahol gyerekek voltak a háznál.

– Nem volt esketés?

– Nem. Nem szerették. Ez olyan násznép volt, hogy nem volt pap benne. Volt olyan násznép is, hogy pap volt, s a fársángokkal mondták el a csúnya esketést. Akiket mi öltöztettünk, azok bémentek, énekeltek, táncoltak együtt, s osztán mentek tovább.

– Más fársáng járt-e velük?

– Volt, amikor járt velük a falovas. Deszkából volt készítve lófő, a hátán lepedő, s egy legény hordozta. Elsőnek beszökött a házba, körbelovagolta a szobát, hogy a násznépe legyen hol megálljon. K. J., a. n., 1921; gy. i. 1992)

KÖZÉPSŐ NYÁRÁDMENTE

Backamadaras

(316) A játék neve: *lakodalmas maszkurák*.

A fonóba járó leányok, asszonyok felöltöztették a legényeket maszkuráknak, s a falu minden fonóját sorra meglátogatták. A maszkurákat szívesen fogadták a fonókban.

A lakodalmas maszkurák között volt *menyasszony, vőlegény, vőfélyek, pap, násznép, zenészek*.

A vőfélyek bekérezkedtek, zene és énekszó kíséretében bevonult a násznép. A násznépet alkotó legények a fonóban levőket megtáncoltatták, majd továbbálltak.

Ha a lakodalmas menettel volt pap is, akkor ő a menyasszonyt és vőlegényt megáldotta, az esküvői szertartást elvégezte. Annak jutott a papi maszkura, aki jó mókamester volt.

Miután az esküvői szertartás véget ért, következett a tánc. A következő éneket énekelték: „*Lakodalom van a mi utcánkban*”, „*Asszony, asszony az akarok lenni*.”

(B. J., a. f., 1922; gy. i.2003)

Szentgerice

(317) A játék neve: *násznép, lakodalmas sereg*.

Szereplők: *bekérő, vőfély, menyasszony, vőlegény, kisnyoszlyó, násznagy, násznagyné, két koszorúsleány*.

A bekérő az ajtó előtt csenget, ezzel jelzi a maszkurák érkezését. Csengetés után kopogtat. Bentről a háziasszony válaszol:

– Tessék.

– Adjon Isten Jó estét. No, látom, munkában vannak...

– Fondogálunk... Hát maga mi járatban van?

Érkezett a faluba egy násznép, hogyha megengednék, hogy egy kicsit megpihenjenek...

– Hát hogyne engednénk, csak szépen viselkedjenek. Legalább szépek?

– Meglátják...

A bekérő kinyitja az ajtót és beengedi a maszkurákat. Minden szerplő arcát fehér csipkeálarc takarja. Elöl jön a vőfély a lakodalomban használatos díszes vőfélypálcával, utána a menyasszony hosszú fehér ruhában, slájerrel a fején, mellette a vőlegény pantallóban, zakóban, kalapban, utánuk a kisnyoszlyó hosszú világos kék ruhában, két koszorúsleány a menyasszonyétól alig különböző hosszú fehér ruhában, majd a násznagy és násznagyné polgári öltözetben.

Bevonulás után a maszkurák hajladoznak, köszöngetnek, de nem szólalnak meg. A fonóbeliek szólhatnak hozzájuk:

– Jaj, be szépek, jaj be ügyesek vattok! Jajajaj!

Az asszonyok rikoltoznak nekik, mint a lakodalomban. Ennek nincsen sorrendje, ahogy éppen a szájukra jön:

A menyasszony drága kincs,
Sohase mondja, hogy nincs.

A menyasszony lába közt
Gerebeletlen a szösz.
A vőlegény felvállalta,
Hogy az éjjel megpucolja.

A menyasszony olyan jó,
Mint a lyukas mogyoró.
Szekérrel hordják a csuszát,
Mégsem győzik a lukát.

A menyasszony irul-pirul,
Lába közé szaladt a nyúl.
Ba...m azt a rézangyalát,
De rossz heré fúrta magát.

Túl a hegyen zabkéve
A menyasszonynak f... kéne.

A násznagy úr eleje
Hervad, mint a lóhere.

Ha a fonó népe elhallgat, újból a bekérő veszi át szót.

– Ha megengedik, a násznép szeretne egyet táncolni.

Nincsen velük zenész, énekre, trállálára táncolnak. A maszkurák nem egymással táncolnak, a fonóbelieket kérik táncra. Az egész társaság énekel:

Tempo giusto ♩ = 88

1. A ba - rack - fa fe - hé - ret vi - rág - zik,
Az én ba - bám most la - ko - dal - ma - zik.
Én is el - me - gyek a la - ko - dal - má - ba,
Meg - ö - le - lem meny - assz - szony ko - rá - ba.

2. Járompálca, járomszeg, járomszeg,

Járjad bolond, nincs eszed, nincs eszed.

Ami volt is elveszett, elveszett,

Ami volt is elveszett, elveszett.

Tánc közben a fonóbeliek igyekeznek megismerni a maszkurákat. Ilyen kérdéseket hallani:

- Ez ki? Hát az vajon ki?
 - Ne a keze, lába milyen?
 - Ne milyen fehérnép keze van!
 - Mutasd meg magadot, mutatkozzál be!
- A bekérő:* Bemutatkoznak, de nem ingyen.

Egy asszony: Mennyiért?

A bekérő: Egy kancsó borért.

A bekérő megkapja a kancsó bort a háziaktól, s a maszkurák bemutatkoznak, vagyis feldobják, felhajtják a csipkét az arcukról. A bemutatkozás a régebbi fonókban nem volt szokásos, napjaink újítása. (A gyűjtés helye: a felszegi fonó, ideje: 1990 farsangja)

Nyárádszentlászló

(318) a. A játék neve: *násznépe*.

– Egyszer engemet is öltöztettek *menyasszonynak*. Akkor még legény voltam. Kicsi volt a lábam, talált a női cipő a lábamra.

– Hogyan öltöztették menyasszonynak Laci bácsit?

– Rendesen, mint mikor esküsznek. Fehér ruhába, slájeresen. Álarc volt téve csipkéből, kötött függönyszerűség, amin átláthattam. A *vőlegény* is fiú volt, rendes vőlegényi ruhába, feketébe, úgy, ahogy talál. Volt *két vőfély*, pántlikás pálcákkal, mint valóságból szokták. Akkor vót a *násznagy*. Vót egy *pap*, az rendesen palásttal. Vót úgy, hogy házasember, de inkább legény, akit kaptunk ehhez a maszkurázáshoz. Az adta össze, eskette össze a vőlegényt s a menyasszonyt.

– Hogyan?

– Mondata előbb a legénynek: „szereted ezt a leányt?” Azt mondja: „nem”. Azt mondja a pap a leánynak: „szereted ezt a legényt?” „Nem.” Mind ilyen fordításokat mondtak. Vagy pedig volt úgy is, hogy a pap azt mondta: „Mondjátok utánam kedves ifjú pár: átszöktem a kerten, szedtem csontot, cserepet, csókoljátok meg a seggemet.” Ebből lett aztán egy nagy kacagás. Utána táncoltunk. Evvel aztán végeztünk mentünk tovább.

– A fonóban kedvelték a násznépe jelenetet?

– Hogyne, erősen. Ettől nem féltek. (K. L., a. f., 1920; gy. i. 1998)

(319) b. Szereplők: *pap, vőlegény, menyasszony, násznagy, násznagyasszony, két vőfély, két koszorúsleány, örömanya, örömapa és két cigányzenész.*

A legidősebb szereplő (a pap) ötven éves férfi, a legfiatalabb (az örömanya) tizenhat éves középiskolás diákleány. Nem mindig volt ennyire népes a násznépe, kevesebb szereplővel is megindultak.

Öltözet, kellékek:

Az álarcokat házilag készítették gyolcsból, szemnek, szájnak, orrnak helyet vágtak, a szemöldököt, bajuszt, arcpiroságot a gyolcsra pingálták. Az álarcok alig különböznek, nem egyénitenek, az öltözetből és a kellékekből lehet következtetni, hogy ki milyen szerepet alakít. A vőfélyeknél szalagos vőfélypálca, karjukon fehér szalag, kabáthajtókájukon vőfélycsokor. A menyasszony öltözete: szandál, földig érő fehér ruha, slájer, fehér szvetter, a fején női mezei szalmakalap, kezében műanyag virágcsokor. A menyasszony „nagyon van”, domborodik a hasa és „jó csicses”, ezt többször felhasználja a játék során, például fogja a hasát. Vőlegényünkön csizma, csizmanadrág, rövid fekete kabát, kalap, benne árvalányhaj, mellén vőlegényi csokor, nyakában csokorba kötött sál. A pap a helybeli lelkész régi reverendáját és sapkáját kérte el a játékhoz. Esketéskor egy régi keménykötésű könyvet tart a kezében. A násznép öltözetbeli megkülönböztető jegye a férfikalap és a női kalap, valamint a vállra terített hárászkendő. A zenészek utánozzák a cigányzenészek mozdulatait. A koszorúsleányok nem viselnek koszorút a fejükön, nincs megkülönböztető jegyük.

A násznépet itt is bekérik. Ezután a két vőfély jön be, és ugyanolyan köszöntőt mondanak, mint a rendes lakodalomban. A pap és násznép bejövetelével azonnal kezdődik az ifjú pár

összeadása. A szobában közében áll a pap, előtte az ifjú pár, mellettük kétoldalt a násznagy és násznagyasszony (mint a pap előtt a templomban), hátrább a többi szereplő.

A pap (öblös, kenetes hangon): A szent ige a következő (hangot vált és szinte hadarja):

SzedjeteK csontot, cserepet,

Csókoljátok meg a seggemet...

(Újból kenetesre vált): Hozzátok intézem szavam, kedves vőlegény testvérem és kedves menyasszony testvérem! Fogjátok össze kezeteK (hangot vált, alig bírja visszatartani kacagását), csókoljátok meg a fenekemet, s mondjátok az eskü szövegét. Ha elhatároztátok, hogy egymást szeretitek, mondjátok utánam. Mondjad te először, vőlegény testvérem: Én, Löködi Dani...

A vőlegény: Én, Löködi Dani (elváltoztatott fejhangon ismétli az eskü szövegét).

A pap: Esküszöm, hogy kinek...

A vőlegény: Esküszöm, hogy kinek... (a továbbiakban nem ismétljük)

A pap: A tököm bidergetőjét... a jobb kezemben tartom... (alig bír beszélni a kacagástól) el nem hagyom. Hűséggel fogom szeretni... sem beteg... sem brantos... sem francos... állapotában el nem hagyom... Isten engem úgy segítjen!

A pap: Most kérlek, menyasszony testvérem, mondjad utánam: Én, Tarcsafalvi Amáli...

A menyasszony (vékony, elnyújtott, selypítő hangon válaszol): Én, Tarcsafalvi Amáli...

A pap: Esküszöm, hogy...

A menyasszony: Esküszöm, hogy (soronként ismétli a pap szavait)

A pap: Kinek a pinám tapogatóját... a jobb kezemben tartom... soha el nem hagyom. Sem brantos..., sem francos... állapotában el nem hagyom. Véle tűrök, véle szenvedek... Isten engem úgy segítjen!

A pap elhallgat, a menyasszony pedig gyorsan így fejezi be az esküt: Vele szenvedek és mással kefélek!

A pap: Most, miután esküt fogadtatok, engedjétek meg, hogy egy pár áldással megszenteljelek:

Falu végén tekerik a gúzst,

A brant egye le testeteKről a húst!

Tegyen az Isten titeket oly szerencsés boldoggá,

Mint a komló ina földön nyúló ága.

Áldjon meg az Isten friss jó egészséggel,

Seggetek tomporáján keléssel.

Ezt a szerencsét vőlegény testvérem,

Én kívánom nem más,

Egyik szemed szökjen ki,

S a másikkal se láss!

Áldás menyasszony testvéremnek:

A falu végén tekerik a nádat,

A brant egye meg a pinádat!

Van még néhány kívánságom: Az úristen a Tarcsafalvi Amáli dongófészket tarsa meg, hogy évente két gyermeket hozzon a világra, szaporítsa ezt a drága nemzettséget. A drága vőlegény hímes vesszejének is adjon erőt, hogy e szép nemzettséget tovább tudja szaporítani. (A vőlegény és a menyasszony „sír” a meghatottságtól.)

A házbeliek ijjujgatni kezdenek:

Kerüld meg a kemencét

Szorítsd meg a menyecskét!

Vagy:

Szeretlek, imádlak,

Megeszlek, kihánylak!

Tánc következik. A tánc is parodisztikus: a pap a menyasszonnyal táncol és ütök össze farukat. A násznép mindenkit megtáncoltat, a menyasszonyt sorra adják egymásnak a táncosok. Tánc közben ellopják a menyasszony cipőjét, majd megpróbálják magát a menyasszonyt is ellopni. A menyasszony és a vőlegény veszekedni kezd, s már-már azon vannak, hogy „beadják a válópert”. Ennek nincsen állandó szövege, de sok találó, az életből ellesett megjegyzéssel fűszerezett.

(A gyűjtés helye: társas összejövetel: Fekete Árpád házában, ideje: 1989 farsangja)

Nyárádgálfalava

(320) A játék neve: *esketés, násznépe*.

– Felöltöztem *papnak*, könyv a kezembe, s rendesen prédikáltam, ahogy a pap szokott. Szépen fel voltam öltözve, fekete ruhában, fekete kalapban. Álarcom volt csipkéből. Tompán sokat jártam templomban, amit a pap prédikált, úgy megtanultam, hogy eltudnám mondani, magamba is elmondom.

Jöttek, hogy menjek fársángolni. Az uram nem akart engedni, mert kicsi volta gyermek. Azt mondta, kell szoptatni, ő nem tud enni adni. Azt mondták az uramnak, eresszen el, mert hoznak egy vizespohár cukrot. Hoztak is. Akkor nagy probléma volt a cukor.

– Hányban volt ez a fársángolás?

– 1950-ben. Azelőtt jöttem férjhez ide, Gálfalvára.

– Hogy hívták ezt a játékot, amelyben Gizella néni papnak öltözött?

– Esketés vagy násznépe. Egyik volt a *menyasszony*, a másik a *vőlegény*. Vót *násznép*, engem hívtak papnak. A menyasszony rendesen slájerbe volt öltözve, a vőlegény pantallóba.

– A menyasszony nő volt, leány?

– Az. A vőlegény az férfi volt. Elöl ment a tangóharmonikás, utána a vőlegény, menyasszony, utána én, utánam a násznép.

– Hová mentek be?

– A fonókba szoktunk bemenni de házakhoz is. Volt egy, aki bekéreztetett. Ahogy megnéztek, mondták *ez a pap ez nem fehérnép, ez férfi kell legyen, ez tanólt ember kell legyen*. Volt a faluban egy tanító. Ott elárultam magamot. Azt mondta a tanító, *megesküdtem volna, hogy ez férfi, tanult ember, de megláttam a fülbevalóját, kivillogott messziről*.

Bementünk a házba, sorba álltak, s én eskettem. Mondtam: „Ezeket a fiatalokat összeeskessük”. Osztán mondtam: *Mondja elől a férfi. Én a akinek a kezét fogom, szeretem, szeretetből veszem el*. A vőlegény azt kellett mondja, amit én mondtam. Na mondja a menyasszony. Mondta az is: *Szeretetből megyek hozzá, véle tűrök, véle szenvedek*. Imádkoztam nekik, s az áldást reuk adtam. Rendesen voltak megesketteve, mint a papnál, még templomi éneket is énekeltünk. Utána kezdtek tangóharmonikázni s énekszóval kivonultunk.

– Egy este hány helyre jártak?

– Öt-hat, nyolc helyre is.

– Összejártuk a fonókat, s lejöttünk a falu végire is, Akik nézték, elváltak bámulva erősen, kacagták. Akkor valahogy ámbiciom is volt az ilyesmire.

(D. G., a. n., 1929; gy. i. 1988)

Szentháromság

(321) a. A játék neve: *násznépe*.

Voltak ezek a maszkurák. A legények, reguták felöltöztek valakinél vőlegénynek, menyasszonynak, násznépnek. A menyasszony fehér ruhába, slájerrel. Az arcához csipke téve, hogy ne ismerjék meg, de ő láthasson. A vőlegényen csizma, fehér harisnya, fekete lájbi, bokréta a kalapjában. Neki is csipke álarc, Ezek szépek voltak. Vőfélyek is voltak, feldíszített pántlikás pávákkal, bekérték a többieket. Elmenetek a fonókba, guzsalyosokba, itt úgy hitták guzsalyos.

Ott fontak a leányok, tizenötön, húszan, odamentek a legények. A vőfély bekérte a maszkurákat: *Egypár idegen népet találtam, megengedik, hogy bejöjjenek? Egy násznépet találtam, mutassam be maguknak*. A vőfély ugyanazt mondta ezután, mint a rendes lakodalomban. Búcsúztatta a menyasszonyt, mint ahogy a rendes menyasszonyt szokták. Volt

egy zenész, egy pár lépést táncoltak. A pap megeskette a z újpárt. Fehér leple volt, katolikus papnak volt öltözve. Az mind ferdemondókákat beszélt, én azt nem szerettem.

A papon alul szoknya volt, az a reverendája. Fehér ágyterítő téve felül, mint amilyen a papnak az inge mikor misézik. Papnak egy legény öltözött. A menyasszony is legény volt, én voltam vőlegény. A pap esketett össze, de csúnyákat mondott belé: *Megesketlek téged... hogy is van... összekötlek a szekérkötő lánccal.* Jaj, nem mondom én azokat el... *menyasszony kurva ne légy, / mert megcsípi p... d a légy...* (B. J. a. f., 1913, A. I., a. n., 1916; gy. i. 1988)

(322)b. A játék neve: *esküvő, cigány prédikáció.*

– Hogyan volt a farsangi esküvő legénykorában, János bácsi?

– Felöltöztünk legényekül álarcos ruhába, maszkurának. Még fiatal házasemberek is, akiknek a felesége megengedte, hogy tíz-tizenkét óráig velünk legyenek. Megbeszéltük, hogy máma megyünk a fonóba, s a leányos háznál felöltözünk. Összeszedtünk mindenféle ruhát. *Menyasszonynak, vőlegénynek, koszorútleánynak, papnak* valót. csipkét, harisnyát tettünk álarcnak, azt nem szabadott felhajtani. A pap katolikus paphoz hasonlóan volt öltözve, de nem keresztes palástba, hanem fehér ágyterítőt tettek reá. Fogadtunk egy *cigányt*, hogy muzsikáljon, mint a lakodalomban, esküvői darabokat.

– János bácsi minek öltözött?

– Én voltam vőlegény is, pap is. A menyasszony jól megtermett legény szokott lenni. A vőlegény, menyasszony nem beszélt, nem esküdött, az esküvő csak a cigány prédikációból állott. Utána egyet táncoltak.

– Emlékszik még erre a cigány prédikációra?

– Mikor bémentünk, mindjárt kezdődött a prédikáció: *Kedves kerekén álló gyülekezet! Füstös seggű rajkóim! Kordován seggű hallgatóim! A fiatal párt összekötöm hitnek lánccal a kas oldalához, hogy ott teljesítse kutya kötelességét! Te asszony, fogd meg a vőlegényed kezét! Te pedig vőlegény, csókold meg a menyasszonyod seggét!*

Eljött a ti esküvőtök napja.

Fogatok a lágy szart, s utána

A kemény lóf...t harapja.

Ha meguntátok a földi életet,

Kopjatok ki az élők sorából,

Mint kutyaszar a tél havából.

Nyíljon meg elöttetek minden kupleráj ajtaja,

Úgy menjetek bé a pokol kapuján!

Te asszony!

Pár perc múlva meg lesz a nászéjszakád,

(Az emlékező lehalkítja a hangját:)
Kifúrják a selyemszőrű kis pinád.
Megnyaldossák hattyúfehér kebledet,
Mefogják a combodat s a seggedet.
Pinád szőrét tapogassák fényesen,
Néked mindez jól fog esni édesen.
Az esküvődön én is ott leszek,
S ha nem, majd a kulcslyukon belesek.
Még mit kívánhatnék a ti számotokra?
Lópi.... mindkettőtöknek az orrára.
Immár többet nem papolok nektek,
Ba.... a szamár a seggetek,
Nektek veti a farát,
Egyétek meg a túros fa....t
Ámen.

- Arra emlékszik-e, hogy kitől hallotta, tanulta a cigány prédikációt?
- Ezt még gyermekkoromban hallottam az akkori maszkuráktól. Anyám fiatalasszony volt, bekéreztek hozzánk is az esketéssel. A gyereke milyen, amit nem kellene, azt meghallja s megjegyzi. Leírva nem volt. Ha volt tehetsége a papnak, még kiszínezte, tett hozzá. Egymást megfertőztük vele.
- Hányas években jártak ezzel az esketéssel?
- Amikor én legény voltam, a 40-es évek végén, az 50-es évek elején.

(T. J., a. f., 1930; gy. i. 1993)

(323) c. A játék neve: *násznépe, esketés.*

Szereplők: *beköszöntő, vőfély, menyasszony, vőlegény, két koszorús leány, pap, násznagy, násznagyné, kísérők, cigányok két betyár.*

Öltözet, kellékek:

A bekéreztető, a vőfélyek ünnepi viseletben, szalagos vőfélypálcával a kezükben. A menyasszony hosszú fehér ruhában, slájerrel a fején. Kezében hervadt, száraz virágokból csokrot tart. A vőlegény fekete kosztümben, kalapban, mellén vőlegényi mirtuszvirág. Arcán csipke álarc. A menyasszony megtermett, derék férfi, a vőlegényt alacsony növésű, sovány asszony alakítja. A papon fekete kosztüm, fehér ágyterítőből a reverendája, piros csikkal. Arcán csipke álarc, egyik kezében könyvet tart, a másikban láncot. A koszorúslányok a menyasszonyéhoz hasonló fehér ruhában, fehér csipke álarcban. A násznagy és násznagyné

falusi ünneplő ruhában, szintén csipke álarcban. A menethez tartozik két cigány: ők rongyos ruhába öltöztek, arcukat bekormozták.

A társas összejövetel színhelyére beköszöntő vőfély lép be először.

Vőfély: Szerencsés jó estét adjon az Isten!

Háziasszony: Adjon Isten, fiam!

Vőfély: Kedves gazdasszonynak, mindnyájuknak itten.

Egy fiatal párnak vagyok a küldöttje,

Kik örök hűséget esküsznek.

Ha ennek az eskünek tanúi akarnak lenni,

Szíveskedjenek beengedni.

Háziasszony: Ebbe a hidegbe, te lelkem?

Vőfély: Ebbe a hidegbe.

Háziasszony: Aztán hogy néznek ki, szépek, csúfok?

Vőfély: Van közöttük mindenféle. No, béeresztik?

Házigazda: Bé, bé.

Bejön a lakodalmi menet. Énekelnek: *Lakodalom van a mi utcánkban* stb. Elöl a két betyár, táncolva, kurjongatva. Utánuk a pap, a menyasszony, vőlegény, két koszorúslány, násznagy, násznagyné, a cigányok és kísérők. A bentiek köszöntik őket, dicsérő megjegyzésekkel:

– Jaj, be szépek! Jaj be ügyesek.

A bevonulás után azonnal megkezdődik az esketés. A koszorúslányok a menyasszonyt és vőlegényt közrefogják, mögöttük a többiek állnak. A pap a könyvből “olvassa” a prédikációt.

Pap: Te leendő ifjú pár!

Én titeket egybekötlek a hitnek láncával,

A szekérvető láncsal a kas oldalához,

Hogy végezzétek kutya kötelességetek.

A láncot az összefogott jobb kezükre teszi.

Házigazda: Elég jól összekötötte...

Menyasszony (elváltoztatott, mély hangon):

Elég baj az nekünk... (Kacagás.)

Pap: Te menyasszony, kurva ne légy,

Csípje meg a segged a nagy légy.

Menyasszony: Szokása is. (Kacagás.)

Pap: Te vőlegény! A farkad úgy elszáradjon, mint egy szalmaszál, hogy a kurvák után többé ne járj!

Hang a násznép közül: Hát akkor nem lesz gyerek?

Vőlegény (elváltoztatott hangon): Jaj, istenem!

Pap: Te asszony! Miért nem kértél tőlem előbb tanácsot, hogy közbenjáró lettem volna, hogy a lányságodat én vettem volna el.

Menyasszony: Azt már nem!

Háziasszony: Tiszteletes úr, mit beszél? (Kacagás.)

Pap: Te vőlegény! Negyven évig vártál, most egy forró katlanra találtál. Azt hitted, hogy szűzlányt kaptál, de szüzessége rég oda már!

Menyasszony: Nekem? Ez nem igaz. (A vőlegényt simogatja.)

Vőlegény: Hát jó na, elveszlek.

Násznagy: Elég hosszú időt ért a vőlegény is.

Pap: De azért ne búsulj, ne törd a fejed, minden évben csinálj egy gyereket. Ne búsulj, mert olyan nőt kaptál, hogy a nagy disznóból tavaszra semmi sem lesz már.

Menyasszony: No ne félj, disznó! (Kacagás.)

Pap: Ásó, kapa és a nagyharang válasszon el egymástól. Áldjon meg az Isten legalább vagy huszonöt gyerekekkel. Ámen.

Násznagy: Húzd rá, cigány magyaroson, hogy a csizmák csak úgy pattogjanak!

Tánc következik. A násznép táncol. A betyárok és a cigányok a házbeliekkal táncolnak. A fonóbeliek közül az idősebbek, ijjujgatnak.

A menyasszony eleje
Egy kicsi folt fekete!

Ha kicsi is a legény,
Házasodik, vőlegény!

A menyasszony pinája,
Olyan, mint a lúdmája
Ejj, haj, haja, haj!

Vőfély: Halljuk a násznagyot, mondani akar valamit.

Násznagy: Tisztelt uraim, egy kis csendet kérek!

Mert úgy látom, menyasszonyunk valamit mondana,
Ha a könnye meg nem száradott volna.

Így hát én mondom el a búcsúztatóját!

(Amíg a búcsúztatót mondja a násznagy, a menyasszony sír.)

Násznagy: Kedves édesapám, emlékszel-e rája,

Mikor engem bevittél a zárdába?
 Égett a szemem, viszkedett a pi...m
 Ezért nem lett belőlem apáca!
 Kedves édesanyám!
 Most Vásárhelyen, az Arany János 27 szám alatt lakom,
 (az egykori bordélyház címe)
 Kiadtam magamat haszonba.
 Mikor egy bérlő felmond,
 Száz akad helyébe.
 Így keresem a kenyerem vele.
 De most már bevégezem, kedves édesanyám.
 Te menyasszony!
 Légy hű férjedhez,
 Aki téged tiszta szívből szeret!
 A menyasszony és vőlegény megpusztilgatják egymást.
Násznagyasszony: Csicsereg a fecske, itt az új menyecske!
 Szeretném meglátni, ki fogja kiváltani.

A menyasszonytánc során a násznépből sorra táncolnak a menyasszonnyal. A házbeliek énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 152

Asz - szony, asz - szony, az a - ka - rok len - ni,
 Ab - ban né - kem nem pa - ran - csol sen - ki.
 Se a - pám, se a - nyám,
 Ah - hoz me - gyek, kit sze - re - tek i - ga - zán.

Felkérlik a házbelieket is, általános tánc, zenebona következik. Az idősebb asszonyok újból rikkoltanak:

A menyasszony olyan jó,

Mint a lyukas mogyoró!

Násznagy uram eleje,

Fonnyad, mint a lóhere!

Násznagy uram kedvesem

Van egy tyúkom vegye meg,

Hanem pedig ba... a meg.

Szilvát, szilvát,

A menyasszony hozzon szilvát!

A cigányok kezdenek „csúful” viselkedni, felütik a guzsalyon a fonnivalót, elveszik az asszonyok kötnivalóját stb. Nagy zenebona közben a násznép kivonul a helyiségből.

(A gyűjtés helye: társas összejövetel, 1993 farsangján.)

Nyárádszereda

(324) A játék neve: *lakodalmás*.

Két évvel ezelőtt (1992) az IKE (Ifjúsági Keresztény Egyesület) tagjai felelevenítették a farsangi szokásokat.

Egyik fiú volt a menyasszony, a lány, aki sokkal kisebb volt a fiúnál, az volt a vőlegény. Násznagyok is voltak, a násznagy lány, a násznagyasszony fiú volt, a koszorúslányok szintén fiúk voltak, a vőfélyek pedig lányok, a zenészek cigányoknak voltak felöltözve. A többiek, ki minek akart, annak öltözött. A csapat kb. 20 tagból állott.

Először a református tiszteletes úrhoz zörgettek be, aki „összeeskette” az ifjú párt. Aztán minden IKE taghoz elmentek, ahol a szülők megkínálták tésztával, borral, szendviccsel.

(K. I., a. n., 1973; gy. i. 1994)

(325–330) Gyűjtési adataink szerint a lakodalmás játék valamelyik formáját ismerték és gyakorolták **Demeterfalván, Nyárádandrásfalván, Nyárádszentemrén, Nyárádszentbenedeken, Nyárádszentmártonon és Székelytompán** is.

FELSŐ NYÁRÁDMENTE

Vadad

(331) A játék neve: *lakodalom, szép maszkurák.*

Jártunk a fonóba, oda jöttek a fiatalok. Este aztán szereztek maguknak ruhát, felöltöztek menyasszonynak, vőlegénynek. Egyik fonóból a leányok, legények felöltöztek, mentek a másik fonóba. Fiú, fiatalember akkor sok volt, nem úgy mint most. A fársáng alatt végig járt ez a lakodalom.

– Milyen volt a menyasszony, vőlegény?

– Ezek szép maszkurák voltak. Menyasszonyi, vőlegényi ruhába szépen fel voltak öltözve. Álarcuk volt rongyból vagy papírból, hogy ne ismerjék meg őket. Aki kísérte őket, bekérte. Azt mondta: „Egyik úton lementem, a másikon feljöttem, megtaláltam a menyasszonyt s a vőlegényt, beengedik-e?” Ilyen mókákat csináltak.

– És bent mit csináltak?

– Nem szabadott beszéljenek, mert akkor felismerték volna őket a hangjukról. Füttyültek, hajladoztak, mutogattak. A fonóbeliek énekeltek nekik s akkor táncoltak mindenkivel. Ez még a kollektív előtt volt, amíg jártak fonóba. (K. I., a. n., 1920; gy. i. 1993)

Székelyhódos

(332) A játék neve: *maszkurás lakodalom.*

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, koszorúsleány, násznagy, hamubotos, násznép.*

– Jártunk a fonóba, s aztán jöttek a maszkurák, felöltöztek fársángba, s akkor táncoltunk velük.

– Milyen maszkurák szoktak itt járni?

– Öltöztettek menyasszonyt, vőlegényt, egyet hamubotosnak, az vigyázott reájuk. Volt koszorúsleány, násznép is, öton-haton.

– Hogyan öltöztettek menyasszonyt, vőlegényt, koszorúsleányt?

– Ágyterítőből, miből földig érő ruhát adtunk rea, tettünk neki koszorút is, az arcát bé egy fátyollal, hogy ne ismerjék meg. A vőlegényre összeszedtek valami egyszerű levetett házi ruhákat, kire székely harisnyát, kire nadrágot. A hamubotost csúf maszkurának öltöztették, rongyoson volt öltözve, zsebei kifordítva. Egy kicsi hamu bele volt kötve egy rongyba, s az egy botra felkötve, úgy hogy csüngjön. Aki rosszakodott, mondjuk hozzányúlt a menyasszonyhoz, a hamubottal odavágott, s a hamu foszlott széjjel. Az akkor még divat volt. Hátul állt, s mind bolondozott, mint a cirkuszi bolond.

- Hogyan mentek be a maszkurák a fonóba?
- Jött egy civil, aki nem volt felöltözve, aki bekérezte, ott viccelődött, hogy ez és ez bájolt a faluba, s akkor már mindenki tudta, hogy megjöttek a maszkurák, aztán akkor ott egyet táncoltak.
- Csak tánc volt?
- Igen. Felkérték a fonós asszonyokat, öreget is, fiatalat is. Ott énekeltünk nekik. Azt énekeltük, hogy *Elvesztettem a kecskéket, megver anyám érte*. Ők nem nagyon beszéltek, mert nem akarták, hogy megismerjék. Ők titokzatosak voltak, le voltak fátyolozva.
- De megismerték?
- Hát volt, akit megismertünk, volt, akit nem száz százalékban. Aztán mondtuk, hogy ez e volt, az a volt, így találgattuk. (Sz. E., a. n., 1912; gy. i. 1994)

Jobbágytelke

(333) A játék neve: *szép maszkurák, vőlegény, menyasszony*.

- Kik öltöztek szép maszkurának, Anti bácsi?
- Szép maszkurának csak fiúk öltöztek fel. Mind a hat vagy hét utcában volt egy-egy kalapkötő céh. Egyik céh felöltöztetett valakit szép leánynak és legénynek. Egy másik céh öltöztetett vőlegényt és menyasszonyt, ez is két fiú volt. A menyasszonynak slájer volt a fején. Az álarcuk egy géz volt, hogy lássanak azon át. Bementek minden céhhez. Két legényt megkértek arra, hogy őrizze az úton őket, ők voltak a vőfélyek. Ment velük egy hamubotos is.
- Mit csináltak bent?
- Az egyik vőfély bekérezte: „Találkoztam az úton egy lánnyal és egy legénnyel, beengedik-e, hogy egy párat forduljanak?” Mikor bementek a céhbe, a ház közepit megüresítették, a székeket félrehúzták. Akkor kezdték énekelni a következő éneket, mivel nem volt zene:

Tempo giusto ♩ = 92

1. A ma-lom-nak nin-csen kö-ve, még - is lisz-tet jár, még - is lisz-tet jár.

Tilt - ják tő - lem a ró - zsá - mat, még - is hoz - zám jár,

Tilt - ják tő - lem a ró - zsá - mat, még - is hoz - zám jár.

var. 3. ütem 2.-5. vsz.

2. Adsza, babám, jobb kezedet forduljunk egyet, forduljunk egyet,
Aztán menjünk ki a kertbe, hogy szedjünk meggyet, bis.

3. Leszedte a német leány minden ágáról, ága-bogáról,
Hervadjon el két szép rózsza két orcájáról, bis.

4. A te súlyos nyavalyádból adjál nékem is, adjál nékem is,
Hadd érezzük mind a ketten, érzem én is, bis.

5. Volt nekem egy szép szeretőm, de az olyan volt, de az olyan volt,
Ha egy nap nem láttuk egymást két nap beteg volt, bis.

Két szakaszt énekeltek el, azalatt mindenkit megtáncoltattak. A hamubotos körbejárt és, aki nem énekelt, azt megütötte a hamubotjával.

Miután mindenkit megtáncoltattak, meghajoltak és a két vőfély megköszönte, hogy beengedték, azzal mentek a másik céhbe. (B. A. a. f., 1927; gy. i. 1994)

Nyárádköszvényes

(334) A játék neve: *menyasszony, vőlegény, szép maszkurák.*

A farsangon jártak a maszkurák a guzsalyosokba. Felöltöztek vőlegénynek, menyasszonynak. Ezek szépek voltak. A vőlegény – általában lány – harisnyát vagy picces nadrágot húzott magára. A fejébe női harisnyát húzott, arra korommal bajuszt pingáltak neki.

A menyasszony – általában fiú, legény alsólepedőt terített a ruhájára, arcára csipkét tettek, fejére szalmakalapot.

A menyasszonyt és a vőlegényt bekéreztték a guzsalyasokba, tollutépőkbe. *Valami idegenek érkeztek messzi földről, nem adnak-e nekik szállást?*

A fonóba két fordulót táncoltak. A fonóbeliek énekeltek nekik:

Tempo giusto ♩ = 92

1. A ma-lom-nak nincs ke-re-ke, még-is lisz-tet jár, még-is lisz-tet jár.

Tilt - ják a ba - bá - mat tő - lem, még - is hoz - zám jár,

Tilt - ják a ba - bá - mat tő - lem, még - is hoz - zám jár.

2. Add ide a kis kezedet

Forduljunk egyet,
 Forduljunk egyet.
 Aztán menjünk ki a kertbe,
 Hogy szedjünk meggyet,
 Aztán menjünk ki a kertbe,
 Hogy szedjünk meggyet.

A vőlegény és a menyasszony nem beszélt, csak esetleg elváltoztatott hangon. Felverhették a szösz a guzsalyon, kiverték a lányok kezéből az orsót, megtapogatták őket, de akkor számíthattak arra, hogy kikergetik a fonóból. (K. M., a. n., 1930; gy. i. 1990)

Márkod

(335) A játék neve: *lakodalmas menet*.

Márkodban a *lakodalmas menet* volt az egyik leggyakoribb farsangi maszkurázás. Volt úgy, hogy az egyik fonóbeli leányok és fiatal asszonyok öltöztek fel menyasszonynak, vőlegénynek, vőfélynak, koszorús leánynak, hamubotosnak, máskor a fonó leányai, asszonyai a legényeket öltöztették ugyanezeknek.

A maszkura lakodalmas menetet egy civil kéreztette be, és a hamubotos vigyázott reájuk. A hamubotos bő ingbe és harisnyába volt felöltözve, amit szalmával vagy szénával tömtek ki.

Botra kötve egy vászontarisznyát vitt teli hamuval. Ha észrevette, hogy valaki valamelyik maszkurához nyúl, odacsapott. A tarisznyából a hamu az illetőre hullt, de volt úgy is, hogy kihasadt és a hamu ellepte a helyet.

Zenészek is voltak a maszkurákkal és sok háznál még táncoltak is.

(K. S., a. f., 1921; gy. i. 1995)

Mája

(336) A játék neve: *házas pár, szép maszkurák.*

Farsang idején szokás volt felöltözni maszkurának. A fonóba járó lányok, legények voltak felöltöztetve, házasemberek, asszonyok nagyon ritkán. Az idősebbeknek nem illett. Őket a maszkurák szórakoztatták, illetve még meg is táncoltatták a fonóban.

A vőlegényt és a menyasszonyt a kísérő a következőképpen kérezte be:

– *Elindult egy fiatal háaspár, meg vannak fázva, megengedik, hogy bejöjjenek s megmelegedjenek?*

A válasz: – *Be, ha jól viselkednek.*

Ekkor bejött a fiatal háaspár. Szépen voltak felöltözve, szép maszkurák voltak. Szinte a szüreti báli csőszökhöz hasonlítottak. A vőlegényen fehér gyolcsing, a sapkáján bokréta, a menyasszonyon csipkés gyolcsszoknya. Rengeteg varrottast varrtak fel a szép maszkurákra.

A maszkurákat a fonóban jól fogadták, énekeltek nekik, táncoltak. Legtöbbször nem ismerték meg a vőlegényt és a menyasszonyt. A maszkurák nem szólaltak meg, csak a kísérőjük. (K. G., a. f., 1922; gy. i. 1995)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – ALSÓ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Nagykend

(337) A játék neve: *lakodalmás batykózás.*

Szereplők: *bekérő, menyasszony, vőlegény, pap, koszorúslányok, zenész cigány.*

A tavaly, 1991-ben nálunk tartottuk a szatyorkötő fonót, oda jártak az asszonyok a szomszédságból. Mű elneveztük egyes számú klubnak, hóstáti egyes számú klub.

Elhatároztuk, hogy öltöztetünk lakodalmas batykókat. Legyen vőlegény, menyasszony, koszorúsleányok, én lettem a zenész cigány. Kísérők az asszonyok a fonóból, a batykók is mind asszonyok s leányok.

Itt öltöztünk fel nálunk. Szép menyasszonyi ruhát adtam Margitra, a leányomnak volt a menyasszonyi ruhája. Koszorú, slájer is. Az arcokra selyem harisnyából maszkot csináltunk. Alul az arca, szemöldöke ki volt festve. A vőlegény fekete kosztümben, fekete kalappal, a kabátján lefelé tűzött művirággal. A cigányon egy régi bőrkabát, rossz kalap a fejében, hegedű a kezében. Kikerült minden a házból.

Demeter Irma volt a bekérő. Ő ment be s mondta: – Megengedik, hogy egy távolról jött házaspár egy kicsit betérjen, s megmelegedjék?

– Hogyne, szívesen – mondták.

Mikor bementünk, a vőlegény kezdte ölelgetni az asszonyokat. A zenész cigány is túl közel ment, szorongatta a fiatal asszonyokat. A menyasszony féltékenykedett, ezt kellett játszani. A fonóbeliek megtáncoltatták a menyasszonyt, s közben figyelték-tapogatták, hogy megismerjék. A vőlegényt és a menyasszonyt megismerték, a cigányt nem.

Tudtuk, hogy hol vannak az asszonyok, melyik háznál van szatyorfonó. Elmentünk a falu végéig, lementünk Kiskendig, körülbelül tíz helyen jártunk aznap este. Akik kísérték, azok énekeltek.

Végül aztán a papnál, a tiszteletes úrnál kötöttünk ki, ott fejeztük be. Demeter Irma, a bekérő bement, mondta Tatár Mihály református tiszteletes úrnak:

– Tiszteletes úr! Van egy ifjú pár, szeretnének megesküdni. Nem lesz szíves megesküdni?

– Ebben az órában?

– De nagyon sürgős...

– Akkor jöjjenek be!

Bementünk. Mikor meglátta, hogy kik jönnek be, lett egy kacagás. Megkínáltak borral, jól mulattunk. A tiszteletes úr forgatta mindegyiket, hogy kik. Engem nem ismert meg.

(F. M., a. n., 1936; gy. i. 1992)

Kelementelke

(338) A játék neve: *násznép, lakodalmi sereg.*

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, násznagy, szakácsné, bekérő.*

Szoktak öltöztetni batykókat, ilyen fársángokat. Rendesen menyasszonyt, vőlegényt, vőfélyeket, násznagyokat, szakácsnét.

Egy valaki kíséri őket, bekéreti a kórusokba vagy a házakhoz. Elmondja, hogy kik szeretnének bejönni. A batykóknak nem szabad beszélni. A szakácsné mindjárt a füttőhöz,

kályhához megy, a fakanállal kavargat. Bent énekelnek, táncolnak nekik. Azt szokták itt nálunk énekelni:

A malomnak nincsen köve,

Mégis lisztet jár.

Tiltják tőlem a babámat,

Mégis hozzám jár.

És azt, hogy:

Erdő mellett nem jó lakni,

Mert sok fát kell hasogatni,

Hasogattam én már eleget,

Öleljen meg engem, aki szeret.

A fonóbeli asszonyok szoktak verselni a batykóknak, a lakodalmas seregeknek. Azokat nem mondom, szégyelem, azok nagyon csúnyák. Ilyeneket:

A menyasszony de görbe,

Megb... a gödörbe.

A vőlegény olyan buta,

Azt se tudja, hol a pina.

Násznagy uram eleje

Fonnyad, mint a lóhere.

Násznagy uram, galambom,

Fogja meg a valagom! (R. I., a. n., 1936; gy. i. 1992)

Gyulakuta

(339) a. A játék neve: *lakodalmi sereg, lakodalmas batykók.*

– Milyen volt itt a batykózás, Aranka néni?

– A kórus vízkeresztkor kezdődött a fárságon, s akkor elkezdődött a batykózás is. Úgy mondták: batykókat hordozunk. A legények leányokat, a férfiak asszonyokat. Felöltöztek egyik fonókórusban s végigjárták mindegyiket.

Öltöztettek lakodalmi sereget, *volt menyasszony, vőlegény, násznagy, koszorúleány, szakácsné, zenész cigány.* Kértek szállást, s fogadták.

– A batykók beszélhettek?

- Bent a batykók nem mondtak semmit. A batykók nem akarták, hogy megtudják, kik azok. Ha ismertük is, nem volt szabad mondjuk. Találgattuk, vajon ki öltöztette, be fájinok. Másnap aztán elmondták, na, hittétek volna, hogy az az alamuszi hogy felöltözött.

– A batykók mit csináltak a kórusban?

A batykók ott bent figuráltak. A násznagy megszorongatta, megölelgette a fonóbeli menyecskéket. A szakácsné vitte a laskasírtót, s avval a házbelinek a kezére ütött, ha valaki a menyasszonyhoz akart nyúlni.

Ahogy bejöttek a kórusba, az asszonyok először megdicsérték: *Jaj be szépek vattok. Ki öltöztetett fel?* Énekeltünk neki:

Rengesd, Uram, a gyermeket,
Hadd menjek a bálba.
Ott vannak a szép legények
A jó multságba.

Azután: *Na táncoljatok!* Tánc után vagy közben rímusoltunk nekik ilyen csúfokat, de hát a fiatalnak az kellett.

A menyasszonynak:

A menyasszony így meg úgy,
Az eleje tiszta hűgy.

Piros alma hasítva,
A menyasszony kifúrva.

Egyenes légy, mint a vessző
Járjon át a segédjegyző!

Száraz kóré, nem nedves,
A vénasszony nem kedves,
Úgy örvend a tavasznak,
Mint a leány a f.....nak.

A vőlegénynek:

A vőlegény olyan kurta,
Belefér a csizmájába,

Cserép csupor új százas,
Ez a legény új házas.

Háromágú rozsmarintszál
A gagyában feszesen áll.
Attól ne félj, ne irtózzál,
Mert az néked gyümölcsöt ad.

A násznagynak:

Násznagy uram olyan buta,
Azt sem tudja, hol a pina.

Mikor kendert kötöttél,
Lóg a f...od tököstől.

Jaj, de csúf a vén valag,
De még csúfabba a vén f...,
Ide-oda hajladoz.

A szakácsnének:

Járjad seggem, járjad most,
Laskatészta, süljél most.

Ha jól laktál aludttejjel,
Sokat fingol egész éjjel.

A násznagyasszonynak:

Kinek nincsen karincája
Kint karincál a p...a

Túl a vízen egy gödörbe

Kilenc p...a megdögölve. (T. A., a. n., 1912; gy. i. 1988)

(340) b. Gyulakután az egyik legkedveltebb batykózás napjainkban is a *lakodalmi sereg*.

Öltözet, kellékek:

A női szerepeket férfiak, a férfiakét asszonyok és leányok alakítják, álarcuk női harisnya. A menyasszonyon hosszú fehér menyasszonyi ruha, hosszú a befont haja is, kezén kesztyű, ölében menyasszonyi csokor. Szemén fekete szemüveg. Domborodó hasa jelzi, hogy megkésett a lakodalom, útban a baba. A vőlegényen fekete öltöny, a kalapjában árvalányhaj, harisnyaálarcára bajuszt festettek. A koszorúsleány székelruhában, a násznagy és az örömapa öltönyben, nyakkendővel, kalapban. A zenész tangóharmonikát cipel.

Nincsen bekérő, a vőfély kopogtat be a fonókorosba:

– Szerencsés jóestét kívánok maguknak, akik ebben a házban laknak, mindnyájuknak!

Nem is kell több köszöntés, mert kintről ujjujgatás hallatszik, megnyílik az ajtó és énekelve – *Lakodalom van a mi utcánkban* – bejön a lakodalmi sereg.

A fonókorosbeliek először szemrevételezik a batykókat, azután az asszonyok sorra vagy kórusban *verselnek* nekik. Ezalatt a batykók nem szabad megszólaljanak vagy hangosan kacagjanak, de valamiképpen kifejezésre juttathatják – testmozdulatokkal, néma kacagással, hogy tetszik-e vagy nem a verselés. Az asszonyok elnyújtott, éneklő, recitáló hangon rigmusolnak, és minden vers után ujjujgatnak:

A menyasszony lilium,
Az eleje cimbalom,
Egész éjjel pengetik,
Hajnal felé felverik,
Ujjujjuju!

A menyasszony sima bőre,
Térgyig ér a p...a szőre.

Mikor az asszonyok kifogynak a verselésből vagy elhallagatnak, akkor a batykók egyet táncolnak. A vőfély kiáltja: – Szabad a tánc, szabad a menyasszony! – akárcsak a lakodalomban. A batykók megtáncoltatják a kórusbeli asszonyokat és leányokat. Énekre táncolnak, mindenki énekel. Az énekek sorrendje ezen az estén: „Akkor szép a magyar lány, / Mikor koszorú van a haján stb.” „Szabad a madárnak ágról ágra szállni” stb. „Azért szeretek a Nagyutcában lakni, / Oda jár a babám lovát megitatni” stb. „Asszony, asszony haza kéne menni” stb.

A menyasszonyi tánc után, ha az asszonyoknak olyan kedvük van, még rigmusolnak. A versek hasonlóak a fentiekhez.

A jelenet végén a batykók itt is bemutatkoznak.

(A gyűjtés helye: a Nagy utca fonókórusa, ideje: 1989 farsangja.)

Székelyszállás

(341) a. A játék neve: *farsangi esküvő*.

Szereplők: *bekérező, vőlegény, menyasszony, vőfély, koszorúleány, násznagy, násznagyasszony*.

A menyasszony legény, a vőlegény leány kellett legyen, a többiek is fordítva öltöztek. Felöltöztek maszkurának. A menyasszony fátyolként használt függönyt terített magára. Viselt, rongyos ruhába öltöztek, csúnyán, hogy nem ismerjék meg. De azért szép maszkuráknak emlegették őket.

A faluban két-három fonó is volt, külön asszonyfonó, leányfonó, és egy közös, ahová az asszonyok és a kisebb leányok jártak. Az asszonyok, leányok fontak, varrtak, a férfiak kártyáztak, énekelgettek és beszélgettek.

Egy bekérő, aki mindig házasember volt, bekérezte őket a guzsalyasba.

A maszkurák köszöngettek, bólogattak, de nem szóltak semmit, hogy ne ismerjék meg. A fonóbeliek találgatták: vajon kik lehetnek? Kezdték táncolni egymás között, utána felkérték a leányokat táncolni. Tánc közben csipkedték a fiúk a leányokat. De még a leányok is a lányokat, hogy ne ismerjék meg őket. „Vajon megismertek?” – kérdezték, mikor kijöttek. Bent visszaültek a leányok a helyükre, körbeültek. A maszkurák pedig mentek a másik guzsalyosba, vagy ahová a házaknál beengedték. (R. L., a. f. 1927; gy. i. 1990)

(342) b. A játék neve: *csúf menyasszony*.

Ezt a játékot az 1960-as években a farsangon tartott lakodalmakban adták elő. Főszereplője az éppen zajló lakodalom vőlegényének megcsalt, elhagyott szeretője. A jelenet akkor sikerült jól, amikor más falusiak, idegenek is voltak a lakodalmi vendégek között.

– Annak idején majdnem minden farsangi lakodalomba én szoktam lenni a csúf menyasszony.

Laci, az uram volt a szakács a lakodalomban, mondta, *Menj, öltözz fel*. Jó kondícióban voltam, szépen felöltöztem. Kicsi bubát a karomra, játékbuba pólyába volt téve ügyesen. Vacsoraidő volt, mikor mindenki nekifogott az evésnek, s a zenészek muzsikáltak, énekeltek, akkor mentem bé sírva. Odamentem a menyasszony s a vőlegény elé. Elkezdtem a vőlegénynek:

Te szerencsétlen! Hitegettél, megnyomorítottál, gyermeket csináltál nekem! Verjen meg az Isten! Itt van ne a gyermek! Ha csináltad, tartsd el!

S avval odalöktem a pólyás babát a vőlegénynek. A vőlegény idevalósi s a rokonságból volt, nem ijedt meg. A násznagy másfalusi, s nem tudta, hogy nálunk milyen a szokás. Az csak nézett, nézett, meg se tudott szólalni. Aztán mondja:

Azt a csillagát, te sógor! Hát miért nem mondtad, hogy te bitangot, szerelemgyereket es csináltál?

Erre lett egy nagy kacagás, ezen kacagott mindenki. (R. G., a. n., 1926; gy. i. 1990)

Magyarzsákod

(343) A játék neve: *lakodalmas batykók*.

Az asszonyok farsang idején szerre jártak fonní egymáshoz, ez volt a guzsalyas. A fiatalok, leányok, legények fonóházba jártak, amiért nyáron egy napot kapáltak vagy arattak a gazdának.

A guzsalyas beálltával elindultak a batykók. A lányok legényeknek, a legények lányoknak öltöztek. Minden esetben az arcukat eltakarták. A csoportot egy normálisan öltözött személy kísérte. Csak abban az esetben léptek a házba vagy fonókba, amennyiben a bentiek engedélyezték.

A lakodalmas batykók között volt *menyasszony, vőlegény, vőfély, koszorúleány, cigány*. Legtöbb esetben a menyasszonyt nagy hassal mutatták be. A lakodalmi szokásoknak megfelelően egy-két mondóka után táncoltak és bocsánatkérések közepette távoztak. Legtöbb esetben csak integettek. Ha megszólaltak, elváltoztatott hangon beszéltek. Távozásuk után folyt a találgatás: *Kik lehettek? Ki kit ismert fel?*

Napjainkban is járnak egymáshoz szalmát fonní az öregek, de már nem batykóznak. Batykózni a 70-es évekig jártak. (D. D., a. f., 1937; gy. i. 1995)

FELSŐ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Erdőszentgyörgy

(344) A játék neve: *lakodalom, lakodalmas maszkurák*.

Nálunk körülbelül nyolc fonókórus is volt az én időmben, mert nagy a község. Külön kórusok volt a frissen konfirmált lányoknak, külön a nagyobbaknak. Az asszonyok szerre jártak egymáshoz fonní.

A fonóba járó legények, leányok, a házasemberek s az asszonyok is felöltöztek maszkuráknak. A farsáng idején minden héten többször öltöztettek maszkurákat egy-egy fonókórusban. Felöltöztek lakodalomnak: *menyasszony, vőlegény, vőfély, násznagy*, még *szakácsné* is volt köztük. A vőlegény és menyasszonyt szépeknek mondták.

Történt itt egy eset az én időmben. Egy leány és egy fiú szerette egymást, de a szülők tiltották, nem akarták engedni a házasságot. Egy fonókórusba jártak. Egyik este felöltöztek maszkuráknak, de nem fordítva, ahogy szokták, hanem rendesen a leány menyasszonynak, a fiú vőlegénynek. A többiek nem tudták, hogy ki a vőlegény, ki a menyasszony, hogy mi készül.

Megegyeztek, hogy legyen benne menyasszonyszöktetés is. Valamelyik kísérő tánc közben felemeli és kiviszi a menyasszonyt. Mikor megjárták a többi kórust s már mentek volna vissza a kiinduló helyre, a menyasszonyt a vőlegény szöktette meg. Ott hagyták az egész társaságot, még a faluból is elszöktek. Akkor ennek nagy híre volt.

(Ú.J., a. n., 1909; gy. i. 1993)

Bözöd

(345) A játék neve: *lakodalmas menet*.

Lakodalmas menetet az a fonókórus öltöztetett, ahová olyan sokan jártak, hogy mindenki kisikerült: *menyasszony, vőlegény, szószóló, egy pár koszorúleány és két-három személy nápszépnék*. Na meg a szakácsné, aki kezét vagy lábát bekötözte, jajgatva mondta, hogy elégette magát, úgy kéregetett.

A női szerepekbe fiúk öltöztek, a férfiakéba lányok. Én mindig fiúnak öltöztem, mert jól tudtam táncolni. Nélkülem nem volt farsangolás. Akkoriban (az 1960-as évek végén) tiltották a farsangot, ezért édesapám nem akart engedni. Volt úgy, hogy elszöktek, ezért verés várt, amikor hazamentem.

Bekéreztető jött velünk, aki jól kellett tudjon énekelni, de komoly fiú vagy ember kellett legyen, ő felelt, ha valami baj történt. Ő ügyelt arra, hogy a maszkurákat ne vetköztessék le. A bekéreztetés pár szóból állt: „Jó estét! Kőrispatakról jöttünk, erősen megfáztunk, beengednek-e melegedni?”

Ahova beengedtek, mindenkit megtáncoltattunk, énekeltünk... beszélni nem volt szabad, mert felismertek volna, a bekéreztető beszélt helyettünk. A kórusban levők arra törekedtek, hogy tánc közben levegyék álarcunkat, de ez nem minden esetben sikerült. Ha le tudták venni, az a maszkura levetkőzött.

Miután kitáncoltuk, kimulattuk magunkat, a kísérők megköszönték a szívességet és elindultunk más kórusokba. A kísérők visszamentek hallgatózni, hogy felismertek-e valakit. Ha igen, azon változtattunk. (K.I., a. n., 1949; gy. i. 1993)

Rigmány

(346) A játék neve: *lakodalmas menet*.

A farsangi időszakban bárki felöltözhetett maszkurának, de inkább a fiatalok farsangoltak. Egy idősebb ember bekísérte őket a házakhoz, főleg a fonókba, tollútépő kalákába vagy ahová össze voltak gyűlve kukoricát fejteni.

A lakodalmas menetben volt *vőlegény, menyasszony, koszorúsleányok és vőfélyek*. Én menyasszony voltam; fehér ruhában, csipke álarccal és óriási kalappal. A maszkurák bent nem beszélhetnek, mert süketnémák, csak mutogatni szabad és táncolni, énekelni.

(B.I., a. n., 1934; gy. i. 1993)

Székelyabod

(347) A játék neve: *lakodalmi sereg, új pár esketése*.

Szereplők: *bekérő, menyasszony, vőlegény, pap, hamubotos, vendégség, zenész*.

A fonókórus népe öltöztetett maszkurákat. Vót vagy tíz-tizenkét kórus is a faluban.

Mű végigjártuk a fonókat. A leányok a legényeket öltöztették. Volt menyasszony, pap, vendégség, nyolc-tíz személyig el. Vót egy hamubotos is, aki kísérte a maszkurákat. Egy tarisznya meg volt tömve hamuval s avval ütötte, aki a maszkurákhoz akart nyúlni.

Az a legény, akit menyasszonynak öltöztettek, leány-gyolcsinget, piros lájbit vett magára. Mint egy menyasszony abban az időben. Csipke álarca volt mindegyiknek, még a papnak is. Azt se tudták, hogy ki az, ha a hangjáról meg nem ismerték.

A bekérő így kéreztette be a lakodalmi sereget:

Elindult egy lakodalmi sereg,

Útközben született egy gyerek.

Vagy: Ázsiából jön egy pár, szeretnék az esküt letenni, legyenek szívesek beengedni.

Mikor ezeket elmondta s bójóttek, következett az esketés. Csak a pap beszélt, az új pár nem. Azok nem szoktak.

Én is voltam pap, s ilyen vicceseket mondtam, hogy ilyen sánta vőlegény, olyan nagyhasú menyasszony, mindennek elmondtam őket.

Ezek úgy szeretik egymást,

Mint a folyató tehén a bikát.

Nem mindenütt mondtam egyformát, hol hogyan sikerült.

Régebb Petrás György kolontos, vicces ember adta össze az ifjú párt, s azt kívánta nekik: Úgy váljatok el egymástól, miny a juh segge a nyútól.

Mikor az esketésnek vége lett, egyet táncoltak a maszkurák. Vittek egy klarinétost vagy hegedűst, s húztak egy nótát. A lányok már előre vártak a kórusokban, tudták, hogy megyünk. Egyet jót táncoltunk. (F.E., a.f., 1932; gy. i. 1991)

Székelyszentistván (Hármasfalu)

(348) A játék neve: *lakodalmi sereg*.

– Lakodalmi sereg is volt. Beöltöztek, mentek a fonóba. Békérezkedtek, eskettek.

– Kikből állt a sereg?

– *Vőfélyekből, násznagyból, az új párból és a papból.*

– Hogy hívták itt ezeket a beöltözötteket?

– Farsangoknak hívták vagy maszkuráknak. Volt a fonón belüli és fonón kívüli beöltözés.

Mert nemcsak legények, hanem házasemberek is beöltöztek. Lányok s asszonyok is.

– Hogyan öltöztek fel a lakodalmas farsangok?

– A menyasszony fehér ruhába, a fején slájer, a vőlegény pedig székelyesen, fehér harisnya, piros lájbi, csizma, mirtusz a mellén. A vőfélyek székely ruhában.

– Álarcuk volt?

– Igen, csipkéből.

– Ki szokott pap lenni?

– A legények közül egy. Abban az időben Varga Dénes volt. Fekete szoknyában s álarcban.

– Hogyan zajlott le ez a lakodalom?

– Rendesen, mint a lakodalomban. Kikértük a menyasszonyt, elbúcsúztatták. Énekeltek egyet: „Viszik a menyasszony selyemágyát.”

– Hogyan adta össze a pap az ifjú párt?

– Elmondatta a vőlegénnyel, hogy a jobb kezemen lévő nőt szeretem, s a menyasszonnyal is, hogy a bal kezemen lévő férfit szeretem. Nem volt pont úgy, ahogy a pap szokta, kicsit kifordította. Utána táncoltunk egyet. Minden háznál egy jó félórát időztünk.

– Egy este hány helyen adták elő?

– Ahol fonó volt, ott mindenütt, tehát három fonóban. Volt leányfonó, külön asszonyoknak, külön vénasszonyoknak. Ezek szerre járó fonók voltak: egy este egyik háznál, másik este más háznál. (P. Gy., a. f., 1915; gy. i. 1997)

Szolokma

(349) A játék neve: *vőlegény, menyasszony*.

A farsang idején a legények felöltöztek menyasszonynak, a lányok vőlegénynek. Még voltak mellettük nyoszolyó leányok. Egy ügyes legény pálcával elkísérte őket a fonóba. Ott egyet táncoltak. Arra vigyáztak, hogy nehogy megismerjék őket. Mentek tovább más házakhoz. (J.D., a. f., 1902; gy. i. 1981)

Kibéd

(350) A játék neve: *estéli szép fársáng, menyasszony, vőlegény*.

A fonók megszűnéséig, a hetvenes évekig Kibéden megkülönböztették az estéli fársángot és a nappali fársángot. Az estélit hétköznapi farsangnak is nevezték, mert hétköznap este járták a fonókat. Nappali fársángnak évente csak egyszer egyszer öltöztek a farsang végén, húshagyó kedd előtti vasárnap.

– Estéli szép fársángnak, menyasszonynak, vőlegénynek, úrfinak, kisasszonynak többször felöltöztünk; leányok, legények, asszonyok is. Szombat és vasárnap kivételével minden este mehettünk, négy-öt fonó is volt a faluban.

Volt, aki bekéreztetett a fonóba. Köszönt:

– Jó estét! Volna egy pár idegen vendégem, ha lennén ek szövesek beengedni...

– Hát milyenek? Szépek? Csúfok? Ha nagyon rendetlenek, akkor nem engedjük bé!

– Ezek jól viselkednek, nem rendetlenek. Szépek.

Na, aztán beengedték. Párosával mentünk be, szépen, illedelmesen. Szembefordultunk, táncoltunk, szépen táncoltunk egymással. Bent a házban nem lehetett forogni, mert kicsi a hely, csak szöktünk fel, úgy egy lére. Ha nem volt muzsikus, táncoltunk magunkra, szökdöstünk.

Arra ügyeltünk, hogy ne ismerjenek meg. Ahol beöltöztünk, oda kerültünk vissza, s lett egy jó multság. (B.S., a. f., 1921; gy. i. 1984)

Lakodalmas seregnek, lakodalmas menetnek **Bözödújfaluban**, **Havadon** és **Gegesben** is felöltöztek. (Makkai–Nagy, 1993, 305, Nagy 2000, 331, László 1996, 210–211.)

SÓVIDÉK

Sóvárad

(351) A játék neve: *lakodalmi sereg*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, násznagy, vőfély, zenész, szálláskérő*.

Felöltöztünk minden héten egyszer maszkuráknak, összeállítottunk egy lakodalmi sereget. Volt egy ház, ahol felöltöztünk, menyasszonynak legény, vőlegénynek leány, násznagynak, vőfélynek is fordítva. A menyasszony slájerben, kesztyűben, a vőlegény székely legény ruhában, papondekliből álarc, meg női kesztyűt húzott a fejébe. Zenész is volt. Elmentünk a fonókórusokba, tolltépőkbe.

Volt egy szálláskérő, aki így kért engedélyt a fonóban:” – Egypár idegen szálló van kint... Egypár órára beengedik-e, hogy megpihenjenek?” Bent nem beszéltünk semmit, nem szabadott, hogy ne ismerjenek meg.

Ott né, helytelenkedtünk, táncoltunk. A fonóbeliek rikkóltak a menyasszonynak és a vőlegénynek, mint a lakodalomban:

A váradi híd alatt
Lány van a legény alatt.
Olyan szépen könyörög,
Töri a farát a rög.
Kicsi leány gerendába,
Szálka ment a p....jába.

Elölt tűz, hátul búz,
Jaj de régen voltam szűz!

Kukorica hántás-hántás,
Adsz-e pinát pajtás, pajtás!
Hogyne adnék hó, hó, hó,
Mikor olyan jó, jó, jó.

Tánc közben megtörtént egyszer egy eset. A fonókórusból az egyik leány felöltözött vőlegénynek, felhúzta az apja posztóharisnyáját. Szorított, csak csurdéra ment fel. Magára szorította. A leány táncolt, a harisnyaszíja elszakadt, a harisnya leesett. Fogta, ahogy csak tudta. Annyit kacagtunk, hogy két nap se voltunk jól belé. (T.I., a. f., 1922; gy. i. 1982)

Siklód

(354) A játék neve: *lakodalmi sereg*.

Szereplők: *bekérő, menyasszony, vőlegény, násznagy, násznagyné*.

Lakodalmi seregek legények és leányok, menyecskék öltöztek. Volt benne *menyasszony, vőlegény, násznagy, násznagyné*, mikor hány szereplőnek jött kedve maszkurának öltözni.

A lakodalmi sereget bekérték a kórusokba. Azt mondta a bekérő: *Valami idegen szállók jöttek, nem engednék bé, hogy egy kicsit megpihenjenek?*”A lakodalmi sereg, azonnal táncba kezdett. Közben a fonóbeliek – főleg az asszonyfonókban – rikkoltoztak, ... a menyasszonynak és vőlegénynek. Így biztatták őket táncrea:

Járompálca, járomszeg,
Járjad, bolond nincs eszed.
Három kupa kendermag,
Jaj de derék legény vagy!
Mit ér a te derékséged,
Ha nincs karcsú feleséged?

A menyasszony olyan szép,
Mint akit az ülü tép.
A vőlegény hasonló,
Mint egy vágatlan solló (sarló).

Ez a legény túróát árul,
Likas a nadrágja hátul,
Kilátszik a pilótája,
Azért nem fogy a túrója.

A maszkuráknak nem szabadott megszólalni, de a fonóbeliek tőlük mindent kérdezhettek, rájuk mindent mondhattak. Biza sokszor elfajult a dolog, meg-megtépázták a maszkurákat, hogy nézzék meg, kik azok. Táncoltak, közben lehullott róluk a maszkura, s hát leányokká változtak.

Egy-egy háznál megkínálták valamivel őket, volt úgy, hogy bor helyett aszaltszilvával vagy káposztalevével, fonákjára csináltak mindent.

(Sz.G., a. f., 1898, D.J., a., f., 1935; gy. i. 1982, 1996)

Szakadát

(353) A játék neve: *menyasszony, vőlegény*.

Maszkurának öltöztünk öton-haton, a lányok fiúknak, a fiúk lányoknak. Felöltöztünk vőlegénynek, menyasszonynak. Volt egy bekéreztető, az nem volt álarcos. Egy este végigjártuk a fonóházakat, tollutépőket, s a házakhoz is bekopogtunk. Csak a fiatalabb leányok, legények és ifjúházas asszonyok jöttek a fonóba, azok is öltöztek maszkurának, mert a férfiak erdőmunkával foglalkoztak, és ők kellett pihenjenek olyankor.

(N. Zs., a. n., 1928; gy. i. 1993)

Parajd

(354) A játék neve: *maszkura menyasszony, maszkura vőlegény*.

Szereplők: *menyasszony, vőlegény, bekérő, két kúdúsasszony*.

Bekérő nélkül nem lehetett maszkurázni. Komoly legény vagy házasember kellett legyen. Mikor beköszön, azt mondja: – *Egypár fársángot hoztam, megengedik, hogy bėjőjjenek? Bé, ha jól viselik magukat, szokták mondani a bentiek.*

A fonósereg ilyenkor húzódott félre, hogy legyen hely táncolni. Szerették a maszkurákat a leányfonóseregben és az asszonyok is, énekeltek, táncoltak, mint a rossz nyavalya.

Szóltak a fonóseregben, ahová én is jártam, hogy ma este menjünk maszkurázni, kérjem bé öket. A maszkurák között volt vőlegény, az fehérség volt, s volt menyasszony, az férfiu volt. S jött két kúdúsasszony is szatyorral, ha valamit adnak, tegyünk belé.

No bé is kértem vagy hat heré, fonóseregbe, s ott mentünk el Páll Jóskáék fogadója előtt. Menjünk oda is bé. Belépünk s hát ott van a csender. Akkor erősen tiltották a csenderek a maszkurákat, a fársángolást. Átjöttünk a román üdőbe, 1923-ban lehetett. Rózsi néni, Jóska anyósa töltötte a pálinkát az őrmesternek.

Szėjjelnézek s mondom, jó éjszakát. Azt mondja Rózsi néni: *Te biztosan fársángot hoztál. Hívd bé!* A kezemet kitettem az ajtón, intettem, fussatok hazafelé. Azt mondja az őrmester: *Hívja bé!* Kellett fussak utánuk, hogy jőjjenek vissza. Féltünk, mi lesz. Köszöntek a maszkurák, az őrmesterrel kezet fogott a vőlegény, a menyasszony is. Az őrmester hitta, hogy táncoljanak. Volt ott egy muzsikás cigán, kezdte húzni. Egy párat fordultak, reszketve. Azt mondja az őrmester: *No, vége, hazafelé!* Rózsi néni hozta a pálinkát, legyen elnézéssel az őrmester, hogy nem zártak pontos időben.

Másnap este szalad bé egy gyermek a fonóseregbe, hogy jönnék a csenderek. Aki tudott, elfutott, aki nem, jól megverték. (Á.M., a. f., 1903; gy. i. 1976)

Atyha

(355) A játék neve: *maszkura vőlegény, maszkura menyasszony*.

A farsangon felöltöztünk maszkurának. Harisnyát húztam, lájbit, kabátot, fejünkre egy rossz sapkát tettünk. Legénnek, maszkura vőlegénnek öltöztem. A másik leán a menyasszony. Az is felöltözött hosszú ruhába, függönyt tettek a fejire.

Volt, aki bekéreztetett: *béengedik-e a maszkurákat?*” „Hogyne, szívesen. Bémentünk Deák Józsini. Mind egy helyen vót ott a fonóseregben öregasszon, fiatal. A vénasszonyok fontak, a fiatalabbak köttek. A leányoknak külön vót fonójuk.

Sose felejttem el, bémentünk, no táncolni kezdtünk. Egy asszonyt elhívtam. Úgy örvendett: *Te Dénes* – mondta az urának, mert az es ott vót, kártyáztak – *te Dénes, úgy szeret engem ez a legén*. Én csak pusmogtam a fülibe, nem beszéltem rendesen, hogy ne üsmerjenek meg. Az asszonyok énekeltek, s mü táncoltunk egy darabig, mind forgolódtak körülöttünk, de nem tudták meg, hogy kik vótunk, csak csodálkoztak. (P.L., a. n., 1900; gy. i. 1980)

Korond

(356) A játék neve: *maszkura vőlegény, maszkura menyasszony*.

Szereplők: *vőlegény, menyasszony, muzsikás cigányok*.

Farsang idején szokás volt maszkurának öltözni, fársángolni. Maszkurának az ifjúság öltözött, a cseperedő legényektől a házasulandóig, és a virgoncabb kislányok, leányok. Házásoknak nem illett felöltözni. Ők várták és fogadták a maszkurákat.

A szép maszkurák menyasszonyi, kisasszonyi külsőre törekedtek. Hosszú ruhákba, szoknyákba öltöztek a legények. Férfi rendruhákba a leányok s bajuszt festettek korommal. Kormos arcú muzsikás cigányokkal járták a falut. Mindenhová bémentek, ahová béengedték, de inkább jó ismerősökhöz, rokonokhoz. A szép kisasszonyoknak, menyasszonyoknak öltözött legények megforgatták a szoknyájukat, megtáncoltatták a háziasszonyokat.

Ha történetesen fonót, guzsalyast tartottak valamelyik háznál, előfordult, hogy cigány kordésszekérrel érkeztek meg a maszkurák, elől a vőlegény és menyasszony, utána muzsikás cigányok és tarka-barka fársángokból álló kíséret. A guzsalyasban táncoltak, mulattak, megforgatták a guzsalyasban lévő leányokat. (T.S., a.f., 1908; gy. i. 1995)

Alsósófalva

(357) a. Maszkurások jártak a fonókba, tollúfosztókba. Bekérték a vándorokat, kellett őket fogadni. Bejött a *menyasszon* s a *vőlegén*. Kezdtünk énekelni nekik, hogy táncoljanak, de nem lehetett közel menni hozzok, mert fakanál volt náluk, ütöttek a kezünkre. Hangjokot elváltoztatték, csal nyekeregtek.

Hát a vőlegén engem hívott táncolni. Ki lehet, ki lehet? A keze olyan sima, olyan finom. Osztán másnap megtudtam, az vót, az a menyecske, akit sejtettem.

(K.R., a.n., 1912; gy. i. 1979)

(358) b. A játék neve: *maszkura jegyes pár*.

Bekérő: Jó estét kívánok. Ahogy jöttem az úton, találkoztam egy pár fiatal néppel. Idegenek, messziről jönnek, meg vannak fázva. Lennének szívesek béengedni, hogy megmelegedjenek.

A maszkura jegyes pár: székely leány és legény. Ruhájuk ünneplő székely népviselet. A legény kalapjában katonalegény bokréta, arcukon gyolcs álarc, szemnek-szájnak helyet vágva, a legényen szemüveg és fekete kesztyű. Kezében fakanalat tart az esetleges kíváncsiskodók távoltartására. A legény trottyos harisnyájáról azonnal észrevehető, hogy női személy bújt belé. Már ez elég, hogy a fonó népe jól nevéssen.

– Milyen jól áll ezen a legényen a harisnya.

– Alól is ilyen szépen fel van öltözve?

A kérdező asszony közeledik, hogy megtapogassa, de a „legény” védekezik, hadonászik a fakanállal. Komikus támadó és védekező mozdulataikon a többiek jól mulatnak. Ezután a székely leán betegségéről érdeklődnek:

– Jaj, de melege van ennek a leánnak! Hogy ég az orcája!

– Beteg vagy? Vagy mindjárt lebetegedsz? (Kacagás.)

– De azért táncolni tudtok, ugye?

Ezzel a kérdéssel megfordul a jelenet, az egyoldalú párbeszéd. A fonóbeliek énekelni, *lálázn*i kezdenek, az asszonyok felkérlik a maszkurákat táncolni. A székely leányt férfiként táncoltatják, a székely legényt férfiként táncolt. Tánc közben mozgásukról, forgásukról próbálják kitalálni, hogy kik lehetnek, de nem sikerül.

Azok az asszonyok, akik nem táncolnak, rikkoltoznak, mint a lakodalomban, mintha a fonó népe násznép lenne:

A menyasszony eleje,

Egy kicsi helyt fekete,

Mert az üsthöz értette.

Uccu kicsi, lóg a csicsi!

Vőlegénynek kell egy kicsi!

Ilyen közbekiáltásokat, megjegyzéseket is hallani:

– Jó fara van a legénnek...

– Pacsirtakontya a menyecskének.

– Ujjujuju, ujjujú! Sose halunk meg.

Az asszonyok énekére, lálájára először csárdást, majd szökőt járnak.

Tánc után a bekérő megköszöni a helyet, mennek is tovább.

(A gyűjtés helye: a Pusztai utcai fonó. Ideje: 1983 farsangja)

(358) c. A játék neve: *maszkura vőlegény, maszkura menyasszony*.

– Volt-e az idén, 1988-ban fonó Alsósófalván?

– Volt vagy hat-hét fonó összesen. Mi anyósommal egész télen Fülöp Mártonékhoz jártunk, az Örvendőbe, úgy hívják azt az utcát. Jó nagy fonó, vagy tíz asszony járt oda, én voltam a legfiatalabb.

– Mit dolgoztak, mivel teltek az esték?

– Fanni már nem font senki. Az öregebbek csipkét horgoltak, mások kötöttek, keresztszemest varrtak. De jól telt. Minden este kacagókaláka volt, nagyon jól elszórakoztunk, énekeltünk.

– Öltözött-e ebből a fonóból valaki maszkurának?

– Igen, öltöztünk többen is.

– Minek?

– Anyósom öregasszonynak, Kati nének s Fülöp Mártonné Kati nén férjének, Venci bának. Az egyik fiatal fonós asszony, Bíró Rozália *vőlegénynek*, Cseke Erzsébet azaz én voltam a *menyasszony*.

– Hová mentek be? Hogyan fogadták?

– Elmentünk mind az öt fonóba s egy tolltépőbe.

A Pusztán, Szász Mártonnál jól fogadtak. Adtak kekszet, nyers krumplit és hagymát. Nem sokat ültünk, mert nem volt hely, ahol táncoljunk. A fiatalabbak fonójában, ugyancsak a Pusztán jó nagy hely volt, sokan is voltak. Borral kínáltak meg a legények, jól fogadtak. Nem ismertek meg, pedig mind forgattak. A Kispataki fonóban is jól fogadtak, adtak kiflit és bort. A Páll utcai fonóban Kacsó Lenkénél csak a házigazda, Kacsó Márton volt otthon, mert tolltépő volt az egyik fonóasszonynál. Elmentünk oda. Ott is jól fogadtak, adtak bort, főtt krumplit, hagymát, szalonnát, kenyeret, kiflit. Innen elmentünk Újfaluba Kacsi Samuné fonójába. Ott egyéb nem volt, csak két alma. Mikor kijöttünk, négyfelé osztottuk és megettük. De másképpen jól fogadtak.

– Felismertek-e valakit a maszkurák közül?

– A tolltépőben megismerték anyósomat a vele egyidős asszonyok, és így gondolták, hogy az örvendői fonósok vagyunk.

– Aznap este az örvendői fonósok közé még visszamentek-e?

– Tizenegy órára értünk vissza nagy elfáradva. A többiek vártak.

Elő a tarisznyát s közösen megettük a szerzeményeket. A többiek mind kérdezték: *na, hogy volt?* Mondtuk, nagy élmény volt, nagyon jól telt ez az este. Aztán hallottuk hírit, hogy a fonókban nagyon tetszettek a maszcurák. (CS.E., a. n., 1966; gy. i. 1988)

1.3.2. Halottas játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Szabéd

(360) a. A játék neve: *temetés*.

Szereplők: *pap, kántor, harangozó, sirató, halottvivő, szalmaember halott*.

Négyen házasemberek összetársultunk. Egy nadrágot és egy inget megtöltöttünk szalmával. Ez a buba volt a halott. A feje szalmával kitöltött kicsi zsákféle volt, arra korommal szemet, száját, orrot festettünk. Kabátot adtunk reá s szalmakalapot a fejire. Dolgoztunk vele egész délután.

Este elindultunk fársángolni. Egyik kellett vigye a hátán. Vittük bé a fonóba, ahova össze volt gyűlve a nép. Kardos Ferenc barátom prédikált mint egy pap, Kovács Józsi volt a kántor, Oltyán Mihály a harangozó. Én sirattam. Ott né, grimázkodtam, komédiáztam, ahogy tudtam.

Az illetőt, a szalmaembert Buládra Jankónak neveztük, őt temettük.

(F.Gy., a.f., 1920; gy. i. 1991)

(361) b. A mi házunkban is voltak a halottal. Egy bubát készítettek szalmából s egy ládába tették. Béhozták a ház közepibe s ott letették. A pap a halott fejihez állt, prédikált. Emlékszem Illyés Lajos bácsi azzal kezdte: *Meghalt Buládra Jankó*. Úgy elpredikálta, hogy egy rendes pap sem különbül. Négyen körbeállták a koporsót, siratták. Oltyán Mihály bácsi volt a harangozó, csengettyűkkel csengetett. (V.F., a.f., 1937; gy. i. 1991)

Mezőpanit

(362) a. A játék neve: *halálfársáng*.

Szereplők: *álhalott, halál, siratók*.

Egy élő embert hordágyra fektettek, fehér lepedővel bétakarták. Az arca bé volt lisztezve, az álla felkötve mint a halottnak, a haja beléhúzva a szemibe. Fehér fuszulykából volt csinálva foga, fuszulykaszemek kötőbe behúzva. Jaj nagyon csúf volt, úgy féltünk tőle.

A halottat hordágyon béhozták a házba. Két ember kétfelől siratta, hogy szakadott meg. A halottal legtöbbször a halál is jött a kaszával, fehér lepedőbe öltözve. A halál élő kutyát vezetett. Mikor ezek bėjöttek, mindenki úgy félt, hogy a hideg rázta.

Mikor a siratók siratni kezdtek, lett nagy kacagás. Így siratták a halottat:

Ne vigyék a kerten,

Megakad a karóba,

Visszajön a nyakamba,

Jaj, jaj, jaj, jaj, jaj, jaj ! (B.P., a.f. 1920; gy. i. 1992)

(362) b. A játék neve: *halottas fársáng*.

Szereplők: *bekéreztető, álhalott, 4 sirató* (a halott felesége, sógóra, kománé, hátramaradt gyermek), *2 halottvivő* (koma, szomszéd), *fonóbeli asszonyok*.

Kintről kopognak az ajtón.

Fonóbeli asszonyok: Tessék !

(Komoly, meglett férfi jön be, hétköznapi öltözetben, hangja szomorú.)

Bekéreztető: Szerencsés jó estét kívánok. Megkérjük szépen a házbelieket, hogy engedjenek be. Messziről jött egy idegen ember s tiszta véletlenül meghótt.

A bentiek csodálkozással, sopánkodással, jajgatással veszik tudomásul a halálesetet.

Asszonyok: Jaj, szegény ember !

Bekéreztető: Nem tudjuk mit csináljunk véle. A testvérei, hozzátartozói ott vannak mellette, siratják .

Bentiek: Jaj, mit csináljunk véle ?

Bekéreztető: Ha megengednék, hogy reggelig virrasszák itt a melegben, reggel osztán elviszik Isten számára.

A bentiek hangjukkal érzékeltetik, komédia készül, óbégatnak, jajgatnak, egymás szavába vágva adják meg az engedélyt, hogy behozzák a halottat.

Asszonyok: Mi félünk a halottól, nekünk nem kell, hogy itt maradjon! Jaj, mit csináljunk véle ?

– Reggel osztán kitakarítsák, megmelegednek, s osztán vigyék !

– Na jó na, hátha megmelegedik, s osztán felébred !

– Hozza na !

A két halottvivő, a koma és a szomszéd behozza a létrára fektetett halottat. A jelenet során végig a kezükben tartják a létrát, nem teszik le. A halottvivők hétköznapi falusi öltözetben vannak akárcsak a bekéreztető.

A halottat kint végigfektették a létrán, fehér lepedővel letakarták, csak az arca látszik, szeme behúnyva, arca a játék folyamán végig rezzenetlen, nem szabad életjelt adnia. Nagy, fekete karimás kalapját a mellére tették.

A halottat négy sirató kíséri. Mindannyian sirató asszonynak öltöztek: fekete szoknyában, nagy hárászkendőt terítettek a hátukra, fekete fejkendő a fejükön. Álarcuk nincs. Mozgásukról megszólalás előtt észrevehető, hogy férfiak is vannak közöttük.

A siratók már az ajtónál elkezdenek jajgatni, óbégatni, mint valóságos halott siratásokon. A halottas menet megáll a szoba közepén, a siratók a halott két oldalán helyezkednek el; jobb oldalán fejéhez legközelebb a feleség, mellette a sógor, bal oldalán fejéhez közel a nőnek öltözött fiúgyermek, mellette kománé.

A halott behozatalát a fonóbeli asszonyok együttérző jajgatása és vidám kacagása fogadja. A kétféle hangzás végigkíséri az egész jelenetet.

Asszonyok: Jaj, szegény meghótt !

Mikor a hangzavar elül, elkezdődik a siratás.

Feleség: Drága társam, mért hagytál itt ingemet ?

Mi lesz most már sok gyermekkel ?

Mondják meg, mit csináljak ?

A feleség megjátszott, szomorú elcsukló hangon sirat, közben a halottat simogatja, tapogatja.

Gyermek: Édesapám lelkem, mért hagytál itt munkót ilyen korán? Jaj, édesanyám mi lesz magával ezután? Szegény édesapámat el kell temessük a földbe. Magának pedig vigasztalást a földön ameddig él... Drága jó édesanyám lelkem !

A „gyermek” sirató is elcsukló, komoly hangon, kezét tördelve sirat. Az eddigi szövegek akár a valóságos halott siratáson is elhangozhattak volna, de folytatása következik.

Sógor (a feleséghez): Ki fogja meg ezután a két csicsit magának ?

A sirató ezt is panaszosan, de egyben a paródia hangján kérdi s ezzel a játék átlendül a siratóparódiák világába.

A kérdésre nagy kacagás a válasz a fonóbeli asszonyoktól.

Feleség (panaszosan): Jaj, senkise, jaj !

(Kacéran, felszabadultan): Csak vajegyszer a szomszéd a kapuban.

A fonóbeliek kacagnak.

Gyermek: Jaj, édesapám, be jó volt magának.

Tette belé, vette ki, jaj, be jól állott neki. (Kacagás)

Drága édesanyám, be jó volt magánakis. (Újabb kacagáshullám)

Feleség: Mikor mentél, mikor jöttél,

Mindig nekem befütyültél. (Kacagás)

Kománé (elnyújtott recitáló hangon sirat):

Kedves komám, ki mondja ezután,

Tedd a lábad V betűbe, kománé,

Hogy nézzek a közepibe, kománé. (Nem tudja ezen a hangon folytatni, kacagásba vált át.)

Ki mondja ezután,

Tedd a lábad a nyakamba, kománé?

Gyermek:

– Édesapám lelkem, szegény édesanyám búsul!

Szegény édesapám, el kell magát temessük.

– Azt mondja szegény édesanyám, hogy kifelé *jaj nekem* (ezt a két szót kiemelten a siratók stílusában mondja), hazafelé *van nekem* (ezt „hegyesen”, bölcsen veti oda). Ezután újból visszavált sirató hangra):

– Jaj édesapám, azt mondta a múlt héten, itt a tavasz kell mennyünk, vessük a pityókát. Most már kivel vesszük a pityókát?

Sógor: (Az előbbi sirató hangon kezdi)

– Ki mossa meg a marhák farkát szappannyal?

– Ki feji meg a tehenyeket?

(Majd hétköznapi, prózai, hűvös hangon folytatja:

– Te, ez már ki van hülve, meg van meredve. (A halott lába közé mutat) Ott is meg van meredve.

A feleség végigtapogatja a halottat. Mozdulatait a fonóbeli asszonyok kacagása kíséri.

Feleség: Jaj, az uram a padon,

A töke az asztalon...

Sütőtököt süttem neki.

Sógor: Csókold meg, csókold meg utoljára.

A feleség megcsókolja a halott arcát.

– Vízet, vizet, mert rosszul van az özvegy!

(Az özvegy helyett ő iszik egy pohár bort.)

Gyermek: Én is kérek egy kicsi vizet. (Bort iszik ő is.)

Sógor: Vajon nem kéne neki is egy kicsi víz ?

Vajon nem kél fel?

Fonóbeli asszonyok: Vigyétek ki, mert el kell temetni.

Feleség: Vigyék, de ne vigyék a kerten

Megakad a kapuba, s visszajön a nyakunkba!

Halottvivő koma: Harangoztak hármat,

Vigyük a kománkat!

Általános hangzavar, kacagás közepette kiviszik a halottat a teremből.

(Az előadás színhelye: társas összejövetel Felszegen; időpontja: 1993 farsangja.)

Mezőfele

(363) a. A játék neve: *halottas fársáng, temetés.*

Szereplők: *álhalott, pap, sirató, halottvivők.*

Az én üdömben ez a *halottas fársáng* úgy volt, hogy egy legényt lajtorjára fektettek, s letakarták fehér lepedővel mint egy halottat. Az álla fel volt kötve, arca belisztezve. El nem mosolyogta volna magát, olyan volt mintha kész halott lett volna.

A halottat bevitték a házba, a szotyorfonókba.

Az egyik legény papnak öltözött, az elprédikálta, másik siratónak, hozzátartozónak, az siratta. Legénykoromban én többször voltam pap, s akkor is megkért Gyöngyike tanító néni, akinek az apjával sokat fárásngoltunk, prédikáljam el a halottat, amikor a kultúrházban rendezték a fársángot. Akkor B.G. volt a „halott”, a kollektív egyik vezetője, nagy párttag, rosszféle embernek ismerte mindenki. Én elvállalom, mondom, de amit prédikálok, azért ne legyen harag. Aztán én úgy elprédikáltam, hogy mindenki kacagta. Mindent reamondtam „Ez az ember nem is kellett volna, hogy megszülessen, nemhogy meghaljon. Rossz ember volt a családjában, s a nép között is olyan volt, mehet a pokol fenekére.” Volt mit hallgasson a halott a lajtorján, de az arca meg sem rezzen. (Sz.J., a.f., 1916; gy. i. 1983)

(364) b. A játék neve: *halottas, temetés.*

Szereplők: *halál, álhalott, pap, kántor, siratóasszony (feleség), 4 halottvivő, gyászolók, énekesek.* A szereplők mind férfiak: legények és házasemberek.

A jelenet azzal kezdődik, hogy a temetés résztvevői bevonulnak az előadás színhelyére. Elöl jön a halál, a pap, a kántor és a gyászoló énekesek. Utánuk hozzák létrán a halottat. Körbehordozzák a teremben majd két székre helyezik. Lábához áll a halál, mellette a siratóasszony, a pap és a többiek.

A „halott” pokróccal letakarva, csak a csizmája látszik ki alóla. Játék közben egyszer egyszer felhajtják a pokrócot és elővillan a magát halottnak tettető férfi rezzenetlen arca. A halál tiszta fehérben, fehér gyolcs álarccal, sarlóval a kezében végig némán áll a halott

lábánál. Az álpapon kopott ruha és fekete köpeny. Álarca fehér függönyből, vállát is takarja. Fekete süvegén és mellén fehér kereszt, jelezvén, hogy katolikus temetés készül. A siratóasszonynak öltözött férfi fekete ruhában, fekete fejkendővel, álarc nélkül. A többi gyászoló szintén álarc nélküli, de színes vagy fehér ruhában. A halottvivők kifordított mellényt, kabátot vettek magukra, arcukon szürke vagy fekete álarc.

Pap: Kedves nászgyülekezet! Ez az ember nem mostan kellett volna meghaljon, hanem ezelőtt vagy húsz évvel. Ez az ember meg sem kellett volna szülessen, mert mindig csak a rosszat kereste.

Siratóasszony (komoly siratást utánozva, recitálva sirat):

Ó lelkem, uram!

Te mindig a töket kívánta...a...d.

A délben kívántad a töket, megsült a töked.

A töked az asztalon,

S te meg a pado...o...on!

Nem érted meg a csütörtök...ö...öt.

Pap: Most már ki kell kísérnünk őt a temetőkertbe.

Siratóasszony: Vigyék, vigyék! Csak ne a kertek alatt vigyék, mert megakad a karja a karóba ...a...a, s visszajön a nyakamba...a...a.

Pap: Halljuk tehát, hogy a felesége is milyen szépen imádja, hogy tőle ne váljon meg...

Siratóasszony: Az én uram mindig olyan vó...ó...ót. Vasútas is vó---ó---ót. Mikor elment itthonról befütyült, mikor hazajött, befütyült. Vajon ki fütyül be ezután éneke...e...em?

Pap: Ne búsulj, mert én befütyülök. Kedves nászgyülekezet ez az ember sánta is vót!

Siratóasszony: Jaj, lekem uram tetőfedő vót. Icegett-bicegett s aztán mindig bedugta, ahol cspege...e...ett.

Pap (a siratóasszony hangját, siratását utánozva):

Ezután is bedugjuk, ahol csepe...e...eg. Felkérem a kedves atyámfiát, a kántor urunkat, hogy énekeljünk egy jó nótát.

Siratóasszony: Énekeljék csak hamar legye...e...en!

Annyit ne üljön az én kebleme...e...en!

Ó te drága kicsi uram, miért haltál meg ilyen későre?

Hogy ne hoztál volna annyi nyomorúságot az én fejemre...e...he...e?

Pap: Most már fogjuk meg és vigyük ökelmét. A kántor uram pedig énekelje a zsoltáros könyvünkben a 977-ik éneket, amely így kezdődik... (énekelni kezd hetykén,

vidáman):

Tempo giusto ♩ = 72

Fél - re bá - nat, fél - re bú, Bo - lond, a - ki szo - mo - rú,
Lám én mi - lyen víg va - gyok. Lám én mi - lyen víg va - gyok,
A sze - re - tőm el - ha - gyott.

Az egyik halottvivő a halott fejéhez állítja a sírfeliratot. Ez áll rajta:

Itt nyugszik az uram teste,

Ki a kocsmát sokat leste.

Sokat használta a piritust,

Azért áldja meg az Úrjézus.

A fenti éneket ismételve kivonulnak a teremből. (A gyűjtés ideje: 1987 farsangja)

(365) c. A játék neve: *temetés*.

Szereplők: *Jónás, a szalmabábu, siratóasszony-feleség, halottvivők, gyászolók.*

A szereplőket tekintve az előző változathoz képest az a különbség, hogy hiányzik a halál és az álhalott nem élő személy, hanem Jónás, a szalmabábu.

Öltözet, kellékek:

Az álpapon hosszú, fekete, szoknyaszerű ruha, fekete kabát. Nagy fekete, süvegszerű ékítmény a fején. Álarca nincs: fekete szemüveget tett és kecskeszakállat, fekete bajusza saját, eredeti, A kezében tartott könyvből olvassa a prédikációt. Mint látható, ebben a változatban a pap öltözete, külseje az ortodox papot utánozza. A kántor kifordított báránybőr bundát vett magára, fején fekete kalap, szemét sötét szemüveg takarja. Jónás, a szalmabábu úgy készült, hogy vastag gatyát, inget megtöltöttek szalmával, nyakát, fejét is megformálták. Fejére kalapot tettek, derekára nadrágszíjat. A siratóasszony a már ismertetett fekete ruhában, fejkendőben. Álarca nincs.

A temetés részvevői a „Lakodalom van a mi utcánkban” kezdetű énekkel vonulnak be az előző változatban ismertetett sorrendben, létrán hozzák Jónást. A jelenetben végig a

kezükből tartják a létrát. A pap és a kántor a „halott” lábához áll, a siratóasszony „testközelbe”.

Pap: Mélyen tisztelt részvevő vendégsereg. Az ember élete olyan mint a békáé. (Kacagás a teremben) Kimentünk a tópartra, jött egy gólya – hamm – voltunk s nincsünk. Végre-valahára eljött ez a várvavárt nap, hogy ezt a szerencsétlent, amelyik itt döglik (a létrára mutat) előttünk, az utolsó útjára elkísérjük.

Siratóasszony-feleség: Későre lett ez a bánat...

Pap: Ez az ember olyan volt, hogy senkinek se kellett

Siratóasszony: Nekem se kellett, erővel adtak hozzája...

Pap: Még a halálnak se kellett, ezért halt meg ilyen későn.

Siratóasszony: Ezelőtt száz évvel kellett volna idejusson, hogy ne ismertem volna meg a nagyanyját se.

Pap: Életében senkinek se csinált jót, mindig csak a rosszat kereste.

Siratóasszony: Igen aztán, mert vasutas volt. Mikor ment el befütyült, mikor jött haza, befütyült. Ki fütyül be ezután énnekem (kacagás).

Pap: Ennek az embernek kár is volt megszületni.

Siratóasszony: A bábasszon eltévesztette, mert a köldöke helyett a nyakát kellett volna elvágja...a...a (kacagás).

Pap: A halál jól megkésett ennél az embernél, mert még a gatyája is nagyapánk lehetne.

Siratóasszony: Nekem még a kapcája se kell...

Pap: De most hál' istennek többet nem rugdosódik.

Siratóasszony (öleli a szalmabábut): Nem, csak még most is a ruhám alatt jár...

Pap: Oh, te kegyes halál, örülünk, hogy megjöttél. De nehogy elmenj üresen, vidd magaddal ezt a szerencsétlent a pokolnak fenekére.

Siratóasszony: Vigyétek, vigyétek... Csak ne a kertek megett vigyétek, mert még megakad a horgas karja a karóba s visszajön a nyakamba. (Kacagás)

Pap: Sohase legyen nyugalma, sohase legyen pihenése, még a pokol fenekén se legyen csendes órája.

Siratóasszony: Ne legyen neki, csak nekem legyen tiszteletes úr! Azok a szép percek, amiket eltöltöttem melletted a kántor atyámfiával (kacagás).

Pap: Meghót már a vén Dobai,

Vén volt ő már, nem tavalyi.

Italos ember volt,

Mikor meghalt egy szót se szólt.

Siratóasszony (megrázza a halottat): Úgye ittál ?

Pap: Minden nap a kocsmát járta,
Sáncmérgezés lett az ára.

Siratóasszony: Azért nem jutott nekem harisnyára (kacagás).

Pap: A pálinka s a bor árja,
Rántotta a sír gyomrába.

Siratóasszony: Se rúzs a számra (kacagás).

Pap: Csalogatta őt a sánc mély gödre,
Beléesett s a nyakát kitörte.

Siratóasszony: Erősen későre...

Pap: Lesiklott a sánc mély árkába,
Ott egy kő a fejénél keményebb vala,
S kiloccsant a kevés agya.

Siratóasszony: Hát nem is volt nekije. (kacagás)

Pap: Most már vége Víg Andrásnak,
Mert neki most már sírt ásnak.
Még szerda este vígan ette a tököt,
Mégsem érte meg a csütörtököt.

Siratóasszony: Késő volt, hogy a hétfőt is megérje.

Pap: Mérges volt a halál kínja,
A farsangos sereg itten azt fújja,
A farsangot szépen eltemetjük,
Jövő esztendőre, ha újra megérjük
Ha nem járunk úgy mint Dobai uram,
Szépen újrakezdjük.

Siratóasszony: Csak ne az én urammal kezdjem újra az életet... Mert akkor inkább én megyek el... a szomszédokkal, s a kántor atyámfiával... Jaj, már vigyék, hogy ne lássam, hogy legyek szabad én is. Mehessenek a tiszteletes urral.

Pap: Ezt írják fel a sírkövére:
Itt nyugszik az uram teste,
Ki a kocsmát sokat leste.
Sokat használta a piritust
Azért áldja meg az Úrjézus.

Ámen.

Siratóasszony: Igen, míg a kocsmát leste, én a kántor úrral kettesben...

Pap: Most felkérem a kántor munkatársamat, adja meg a hangot. Énekeljük a 4944-ik énekünket: Félre bánat, félre bú...

Siratóasszony: Mert akkor nekem semmi bánatom nincs, ha elviszitek...

A halottvivők, körülállók énekelnek:

Félre bánat, félre bú,
Bolond, aki szomorú,
Lám én milyen víg vagyok
Lám én milyen víg vagyok,
A szeretőm elhagyott.

Az ének alatt kiviszik a halottat a nézők kacagása és tapsa közben.

(A gyűjtés ideje: 1989 farsangja)

(266) d. A játék neve: *temetés*.

Szereplők: *pap, kántor, harangozó, siratóasszony-feleség, Jónás, a szalmabábu, halottvivők, tarka gyászoló népség.*

A siratóasszonyt és a kántort ugyanaz a játékos alakítja mint az előbbi változatban. A halottvivők és a gyászoló tarka népség jobbára suhancok, 13–16 éves fiúk.

Erre az előadásra nem a megszokott közönség előtt került sor Mezőfelében, hanem vendégjátékként a szomszéd faluban, Szabédon, 1992 farsangján.

Öltözet, kellékek:

A szereplők öltözete és a kellékek ugyanazok mint az előző változatban, azzal a különbséggel, hogy még kevesebb szereplő visel álarcot. A pap és a kántor „korszerűsödött”: a papon fekete farmernadrág, fehér sportcipő, rövid bőrdzseki, csak a süvege, sötét szemüvege és fehér kecskeszakálla a régi. A kántor is farmernadrágban, bőrdzsekiben, széles fehér szalmakalapban. Arcát alig takarja a szemüveg-álarc. A harangozó hétköznapi munkaruhában, köpenyben, álarc nélkül.

A halottvivők lódörögve hozzák a létrán Jónást, szinte elejtik. A siratóasszony-feleség már az ajtóban nagy hangon siratni kezd. A közönség az első pillanttól nagy figyelemmel követi, élvezi a groteszk játékot.

Siratóasszony-feleség: Édes kicsi férjem igen későn haltál meg

Előbb kellett volna tegyed!

A halottvivők a létrával a közönség felé fordulnak. A siratóasszony ráborul a halottra, tapogatja, simogatja. A közönségből többen a közelébe mennek.

Siratóasszony: Mert ez az én férjem. Ez házfedő vó...ó...ót.

Sánta is vó...ó...ót.

Icegett-bicegett, bédugta, ahol csepegett. (A feleség sír, a közönség kacag.)

S utána a vasúthoz ment. A vasút mellett laktunk.

Mikor menet el, befütyült, mikor jött haza, befütyült.

Most már ki fütyül be énneke...e...em? (Nagy kacagás, a siratóasszony ráborul Jónásra.)

Legkedvesebb étele vót a sütőtök.

Csütörtökön azt mondta, főzzek neki töket (kacagás)...

Lelkem uram itt vagy a padon,

S a töked az asztalon (Nagy, kirobbanó kacagás)

Jaj, de későn haltál meg. Nálad a bábasszon nagyot tévedett. A köldöked helyett a nyakadat kellett volna elvágja. (A nézők kacagása közben fogdossa, öleli Jónást, mindjárt elájul.)

Egy gyermek se töled van. (újabb kacagástól kísérve a körülállókra mutat)

Most megvallom neked az őszintét.

A siratóasszony elhallgat, mert érkezik a pap és a kántor. Összeölelkezve, lődörögve jönnek. Énekelnek:

Részeges vagyok, annak is maradok,

Ki se józanodom, holnap is iszom.

Holnap is iszom az angyalát,

Én fizetem meg a bor árát.

A látványtól mindenki meghökken. Legelőbb a siratóasszony találja meg a hangot.

Siratóasszony: Nekem is adjatok...

Harangozó: Igen tisztelt tiszteles úr! Eljött az a nap, amikor Jónást el kell temetni...

Siratóasszony: Későre jött el. (Kacagás)

Harangozó: Megkérjük szépen, hogy tiszteséggel végezzék el!

Pap: Egyszer bemutatkozunk.

Harangozó: Tessék.

Pap: Kedves gyászgyülekezet. El szeretném mondani, hogy tiszta új pap vagyok. Kántor komámmal együtt nagy sikereket arattunk eddig. Ahányat összeeskettünk, egy se vált el. Ahányat eltemettünk, egy se kelt fel. Ha jó munkát akarnak, ránk gondoljanak.

Siratóasszony: Akkor hamar temessük el, hogy ne jöjjön vissza hozzám (kacagás).

Pap: Szabadidőnkben a mezőfelei kocsmában megtalálunk, ahol kidobólegények vagyunk (kacagás). Bármilyen vallásba beavatkozunk, főleg temetéskor.

Siratóasszony: De gyorsan vigyék a kertek megett, mert még megakad a horgas karja a karóba s visszajő a nyakamba. (Kacagás)

Pap: Látom a szívetek kesereg,
Mert meghalt a dajka,
S rátok maradt a rajka.

Siratóasszony: De jó, hogy itt maradt a kántor uram...

Pap: Felolvasok egy idézetet a zsombikos szertartásokból: Az ember élete, olyan mint a békáé. Kimentünk a tópartra. Jöttek a gólyák: hámm!

Siratóasszony: Későre kapták őtet behe...

Pap: Voltunk és nem vagyunk. Ámen. Ime eljutottunk erre a várva várt napra, hogy ezt a szerencsétlent utolsó útjára elkísérjük. Ez az ember olyan vót, hogy senkinek se kellett. Még a halálnak se.

Siratóasszony: Béfestették s úgy hozták hozzám, mikor bémutatták...

Pap: Ez az ember senkinek se csinált jót, mindig csak henyélt és lopott. A nőktől csak kapott és nem adott semmit, mert még három napos korában kiherélték.

Siratóasszony: Igen, aztán mindig maga járt hozzám. (Kacagás)

Pap: Ennek az embernek kár volt megszületnie. Jobb lett volna, ha az apja a szalmára kente volna. Hat hónapos koráig burában nevelték. Jobb lett volna, ha az anyja egy majmot szült volna helyette.

Siratóasszony: Hogy ne ismertem volna meg.

Pap: Ez az ember kicsi korától olyan vad volt, hogy az anyja parittyával lőtte az ételt a szájába.

Siratóasszony: Kár, hogy nem géppisztollyal (kacagás).

Pap: Olyan csúf volt, hogy a pap telefonon keresztelte meg (kacagás).

Siratóasszony: A kántor úr nálam volt aznap este is.

Pap: A halál megkésett ennél az embernél, mert már nyolcvan évvel ezelőtt a házszámot eltévesztette.

Siratóasszony: Nyolcvanhéttel.

Pap: Oh te kegyes halál, örülünk, hogy megjöttél. De ne menj el üresen, vidd magaddal ezt a szerencsétlent a dögtér fenekére.

Siratóasszony: De gyorsan, gyorsan...a...an.

Pap: Hogy az ördögök birkózzanak vele.

Minthogy sírgödörbe temessük,

Inkább a kútba kéne fejjel lefelé eresszük.

Körülállók: Éljen, éljen.

Pap: Most énekeljük el zsombikus énekes könyvünk 64313 énekét, mely így kezdődik:

Siratóasszony: Jó csárdás legyen! (kacagás)

Pap: Félre bánat, félre bú!

Mind énekelnek:

Félre bánat, félre bú,

Bolond, aki szomorú,

Lám én milyen víg vagyok

Lám én milyen víg vagyok,

A szeretőm elhagyott

Énekelve, vidáman kivonulnak. (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

(367–368) Gyűjtési adataink szerint **Galambodon** és **Székelykövesden** is emlékeznek arra, hogy milyen jól szórakoztak a *halottas* előadásakor hallott *siratózásokon*.

Mezőcsáváson a „halottal” szintén felkeresték a fonókat. (Makkai–Nagy 1993, 188.)

MAROS MENTE – VÁSÁRHELY KÖRNYÉKE

Csittszentiván

(369) a. A játék neve: *halottas fársáng*.

Szereplők: *kísérő, álhalott, pap, a halott felesége, leánya, fia, halottvivők*.

A fonóban legénykoromban azt szerették a legjobban, a halottas fársángot. Örvendtek, mikor jöttek. Az ügyesen meg volt szervezve, mikor elindultunk még próbát is csináltunk. Megbeszéltük, hogy melyik mit csináljon.

– Pali bácsi mi volt benne?

– Én sirató voltam. Halott nem, mert elkacagtam volna magamot. A halott komoly kellett legyen. Olyan volt a feje mint a halottnak, tiszta liszt. A szájába téve krumplifog. Erősen csúful nézett ki. Ritka legén vót, amelyik meg tudja állni, hogy ne kacagja el magát.

– Hogy vitték a halott fársángot a szobába?

– Hordágyon. Rendes hordágyon, még lába is voltunk. Ráfektették a legényt s úgy vitték be. Vettek két karót s hozzákötötték. Azoknak az arcán csipke álarc volt, átlátszó, hogy tudjanak látni vele

– Mi történt bent?

– Legelőbb a kísérő lépett be. Azt mondja: Jönnek a halottas fársángok, béengedik-e? A háziasszony béeresztett. Egyik közülük pap kellett legyen, kellett mondjon rigmusokat. Tiszta kacagás vót. A halottnak vót felesége, vót lánya, s vót fia. Azok a sírásba meséltek. Egyik kezdte, másik végezte. Összeszedtek mindent, sok hülyeséget, rigmusoltak.

– Pali bácsi hogyan rigmusolt, mit mondott?

– Amikor a halott felesége voltam, azt mondtam:

Ne vigyék a kert felé,

Vigyék a kapu felé,

Megakad a karóba,

S visszajő a nyakamra. (G.P., a.f., 1914; gy. i. 1992)

(370) b. Szórakoztattuk a lányokat különféle jelenetekkel, például a halottsiratással. Bementünk a házba, ahova össze voltak gyűlve a lányok. Az egyik öregembernek öltözve, leült egy padra. Ült, ült, gondolkodott s közben sütőtököt evett. Aztán hirtelen rosszul lett és meghalt. A felesége öregasszonynak öltözve reáborult és siratni kezdte:

Jaj uram, édes uram,

Kinek kedvenc eledele

A sütőtök vagyon.

Jaj, jaj, te meghaltál!

Tested a padon,

S a tököd az asztalon.

Ahogy így siránkozott, felpillantott a kályhaeső füstös lyukára, s akkor az jutott eszébe:

Jaj, jaj, édes uram,

Ki dugja bé ezután a füstös lyukam?

Még több ilyen siránkozások hangzottak el a halott mellett. Mikor ennek vége volt, felfedtük kilétünket, párt választottunk, táncoltunk. (G.Á., a.f., 1970; gy. i. 1993)

(371) c. A legények két évvel ezelőtt (1992-ben) jártak a halottal, bekopogtak a lányokhoz.

Egyik papnak öltözött s elprédikálta a halottat.

Ketten-hárman siratóztak, mellette verseket mondtak. A lányok odamentek s megcsiklították a halottat, hogy kacagja el magát.

A tavaly már nem öltöztettek halottat. (V.R., a.n., 1977; gy. i, 1994)

(372) Gyűjtési adataink szerint **Búzásbesnyőben** a *halottas* jelenetet fonóban adták elő legények. Az egyik legény volt a halott férj, a másik a sirató feleség, aki mókásan siratott, mind csak a halott hibáit emlegette. (K.R., a.n., 1921)

A halottas játékot Székelykakasdon és Udvarfalván is ismerték. (Asztalos 1998, 85, Nagy 1989, 216)

MAROS MENTE – LAPOS MAROS MENTE

Marossárpatak

(373) A halottat úgy hozták be padon a fonóba. Egyik legényt öltöztették halottnak, letakarták lepedővel. Négyen fogták a padot, utána ment egy legény, aki elprédikálta. Nem volt papnak öltözve, csak prédikált. A másik legén siratta, de már nem emlékszem, hogy miket mondott. (Zs.A., 1907; gy. i. 1992)

Toldalag

(374) A játék neve: *halottas fársáng*.

Szereplők: *álhalott, a halott felesége, három-négy gyermeke, halottvivők*.

A lepedővel leterített halottat létrán vitték be a ház közepébe. A halott arcát fehér, átlátszó anyagból készült álarc fedte, hogy láthasson. A felesége, aki szintén legény volt, feketébe öltözött és siratta. Ilyenre emlékszem, hogy:

Ó, kedves, jó uram!

Miért nem haltál meg hamarabb?

Jaj, ne vigyék a kerten,

Mert megakad a karóba,

S visszajön a nyakamra.

A gyermekek is siratták, összevissza mondtak mindenfélét. A siratás után levetkezhettek, megmondhatták, hogy ki volt a halott. (L.M., a.n., 1925; gy. i. 1992)

Marosjára

(375) A játék neve: *temetési fársáng*.

A temetési fársáanggal a fonókba jártak a legények. Volt halott, pap és siratók. A papot katolikus papnak öltöztették, igen-igen kicsipkézték, kicicomázták. Temette a halottat, ahogy tudta. Akkor volt mulatságos a játék, ha a legényeknek tehetséges papjuk és siratójuk volt. Például arról énekelt a sirató, hogy egy ember kívánta a tököt s mire a felesége elkészítette, az ember meghalt, s akkor így siratta:

Lelkem uram a padon,

A töke meg az asztalon. (I.R., a.n., 1934; gy. i. 1993)

Hasonló parodisztikus siratási játékot gyakoroltak Pókában is. (Makkai–Nagy 1993, 227).

FELSŐ MAROS MENTE

Magyaró

(376) a. A játék neve: *halottas, temetés*.

Szereplők: *álhalott, doktor, sirató, három-négy kísérő*.

Az ötvenes-hatvanas években sokszor vittünk halottat a fonókba. Halottat leginkább az alszegi fonóban öltöztettünk, mind asszonyok voltunk benne, mert a férfiak a havason dolgoztak.

Egy hosszú kávat csináltunk, azt szép lepedőkkel letakartuk, egész le.

A halott a káva mögött áll, fejét hátraveti, az álla fel van kötve, fején kalap. A kezében van két hosszú nyél, s azokra két cipőt vagy csizmát húztunk. A cipőket összekötöttük. Úgy nézett ki a halott, mintha ravatalon feküdne.

A halottat a kísérők bevitték a fonóba. A sirató siratni kezdte, de a halott felébredt. Akkor a doktor megvizsgálta, megtapogatta s megállapította, hogy halálos beteg. Meghalt megint, vitték a temetőbe s tovább sirattuk. Ilyeneket rigmusoltunk:

Samu bátyám, Samu bátyám!

Ébredjen fel, Samu bátyám!

Olyan a ház ember nélkül,

Mint a pajta marha nélkül.

Samu bátyám, Samu bátyám!

Első ember volt a faluban, drágám.

Bíró volt, jaj, jegyző volt, jaj,
De egy csepp esze nem volt, jaj!

Tegnap este tudtam, drágám,
Hogy meg fog halni, jaj!
Mikor kiment a tornácba,
Húgyos volt a gatyaszára, jaj! (V.I., a.n., 1933; gy. i. 1994)

(377) b. A játék neve: *halotti fársáng*.

Szereplők: *álhalott, két sirató (testvér, kománé), három kísérő*.

A halottas játékot rendszerint a farsangi időszak végén szokták előadni a fonókban, „temetjük a fársángot”, bár ez nem volt kötelező szabály, végig a farsangon járhattak vele. Az előadók mindannyian asszonyok. A halottat férfinak öltöztetik, Samu bátyámnak szólítják, „Samu bátyám akkor halt meg, mikor temetik a fársángot”. A kísérők is férfiaknak öltöznek.

Öltözet: fekete nadrág, fekete mellény, fehér ing, fekete kalap. A siratók feketében, fekete kendőben. Az alábbi változatot 1995 februárjában adták elő az alszegi asszonyok, társas összejöveteleken.

Kopogtatás után bejön az *egyik kísérő*: Jó estét adjon Isten!

Bentiek: Jó estét!

Kísérő: Fogadják a halotti fársángot?

Bentiek: Igen, ha jól viselkednek!

Kísérő: Jól viselkednek, siratnak.

Bentiek: Gyertek, gyertek bé!

A kísérők segítségével „bejön” a halott.

Az a. változatban ismertetett kávéat készítettek, letakarták színes lepedőkkel. A halott két hosszú nyelet fog a kezében, azokra keresztben egy másik rudat rögzítettek, az tartja a nyelekbe húzott csizmákat. Úgy látszik, mintha a halott letakarva ravatalon feküdne. Arca szabad, nincs eltakarva. Sem a kísérők, sem a siratók nem viselnek álarcot.

A kísérők és a siratók körbeállják a ravatalt. A siratók azonnal siratni kezdenek, egymás után felváltva vagy egymás szavába vágva. Hangjukkal, kézmozdulataikkal a valóságos halottsiratást utánozzák.

Sirató testvér:

Jaj, jaj, Istenem, Istenem,

Samu bátyám, Samu bátyám!
Ébredjen fel, Samu bátyám,
Jaj, már annyian várják, drágám,
Hogy szóljon egy szót, jaj! (sír)

Samu bátyám a padon,
A töke az asztalon. (felszabadultan recitálja)

Drága Samu bátyám,
Tudtam, hogy meghal az este, drágám,
Mikor kiment a tornácba,
Húgyos volt a gatyaszára, jaj! (sír)

Samu bátyám, Samu bátyám!
Olyan volt az emberek közt,
Mint a tarka kutya a fehérek közt, jaj!
Sírató kománé:
Komám, komám, drága komám,
Jaj, drága komám,
Csak maga tudja, édesem,
Hányszor lőtt meg az osztovátán (sír, zokog (a házbeliek kacagnak).

Sírató testvér:
Samu bátyám, Samu bátyám,
Olyan a ház ember nélkül,
Mint a buglya támasz nélkül,(sír)
Olyan a ház ember nélkül,
Mint a pajta marha nélkül. (Az utolsó két sort felszabadultan, szinte énekelve recitálja.)
Emelje fel, jaj, a karát,
Intse ide Bíró Marcsát,
Azt a mocskos, bűdös kurvát,
Kivel élte el a birtokját (sír, szaggatottan sirat).

Illegesse-billegesse,
Dugja bé, hol csepegtette. (Felszabadultan, énekelve sirat, a házbeliek kacagnak.)

Sirató kománé:

Komám, drága komám!
Maga tudja, drága komám,
Hogy teli van a szívem búval,
Mint nyáron a jó termőfa,
Csak egy-kettő terem rajta,
Mégis van elég alatta. (Sír, szaggatottan sirat)
Köszönöm, drága komám!
Köszönök szépen mindeneket, drágám!

Sirató testvér:

Samu bátyám, Samu bátyám,
Milyen szépen kéri a komámasszony drágám.
Ölelje meg édesen, jaj,
Kuporodjék rá rendesen, jajajaj! (kacagás)
Már csak azért siratja,
Hogy maga sokszor rákuporodott, tudja, jajaj!

Samu bátyám, Samu bátyám,
Itt a keze s itt a lába,
Jaj, a kománé azt sajnálja, jaj!

Minden ember vegyen példát,
Jaj, aki matat, eléli a birtokját. (Szaggatottan sirat, a házbeliek kacagnak.)

Sirató kománé:

Jaj, Istenem, harangoznak,
Az én drága jó komámnak,
Viszik, viszik a temetőbe,
Abba a bánatos gödörbe.

Jaj, be látszik, édesem,
Hogy csak gatyába menyen, jaj,
Se nadrágja, se kabátja,
Édesem...

Sirató testvér:

Vigyétek, vigyétek,

A nagy gödörbe tegyétek,
Ne vigyétek a kert felé,
Megakad a karóba,
S visszajő a nyakamra. (Az utolsó sorokat nem siratva, hanem hideg, elutasító hangon mondja.)

Annyi szégyent hagyott rám, jaj,
Mindenki csak csúfolja, jaj (sír).

A siratással vége is a jelenetnek. Utána beszélgetés, kínálgatás következik.

(A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

Marosfalu

(378) Gyűjtési adataink szerint Felső Maros mentén *Magyarón* kívül *Marosfalfaluban* is ismerték a halottas játékot.. A fonóban egy legény padra feküdt, többen körbeállták és elsiratták. A siratás a halott „humoros életéről” szólt.

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ NYÁRÁDMENTE

Teremiújfalu

(379) A játék neve: *temetés*.

Szereplők: *bekérő, álhalott, pap, 2 sirató (a halott felesége, testvére), cigány, cigányné, 2 halottvivő*. Kizárólag férfiak játsszák.

Először a bekérő jelenik meg az előadás színhelyén. Félig ünneplő, félig hétköznapi falusi öltözetben van.. Arca, hangja komoly, de sejtetni engedi, hogy játék, komédia következik.

Bekérő: Jó estét kívánok! Hazafele menet találkoztam egy komisszióval. Hát én úgy nézem, pap is van közöttük. Sehol világot nem találtak, megkértek, hogy egy istállóban adjunk helyet. Van egy ládikó is, nem tom' mi van benne, élő, halott vagy élőhalott? (A bentiek kacagnak.) Na de megengedik, hogy bejöjjenek?

Bentiek, asszonyok: Meg, meg.

A két halottvivő behozza a koporsót, benne az álhalottal. A koporsó deszkából összetákolt láda, a „koporsó alja”, benne fekszik a magát halottnak tettető legény. Feje alatt nagy párna, fején báránybőr kucsma. Arca csúf: szilvaízzel kenték be, abba apró tollakat ragasztottak. Felső ruhája kopott kabát, testét deréktól lefelé fehér lepedő takarja. Jobb hóna alatt egy boros üveget szorít.

A koporsót a terem közepébe viszik, két előkészített székre teszik. A halott lábához halotti koszorú gyanánt száraz kukoricakóró köteget állítanak. A terem közepén a koporsó mellett félkör alakban helyezkednek el a játékosok: a halott fejénél a pap áll, kétoldalt a siratók, a cigány és cigányné, halottvivők.

A pap öltözte: nyárádmenti báránybőr kucsma, polgári ruhájára nagy fekete esőköpenyt terített. Arcára korommal bajusz és kecskeszakáll festve. (Az ortodox papok jellegzetes szakállviseletét utánozza). Szemüveget visel. Kezében könyv, abból „olvassa” a prédikációt. A halottvivők ünnepi-temetési öltözetben, posztó nadrágban, ujjasban, csizmában vannak, fekete kalap a fejükön. A siratók (férfiak) siratóasszonyoknak öltöztek, fekete szoknyába, nagy fekete hárászkendőt kötöttek a fejükre.

A cigány kormos arcú, rongyos ruhájú, a cigányné színes szoknyát, rövid ujjú blúzt, mellényt vett magára, fején színes kendő asztalterítő abroszból falusiasan megkötve.

A közönség jól mulat a látványon, végig kacagnak.

A siratók nagy sírással, jajgatással kísérik a szoba közepére a halottat. Utána melléje állnak és felváltva siratják.

Sirató feleség: Jaj, hova kellett eljöttünk!

Jaj, mit kellett megélnünk!

Sirató testvér: Jaj, drága jó testvérem!

Jaj, ha tudnám, hogy a kapun visszajön, a kert felé mennék!

Jaj, jaj, jaj!

Sirató feleség: Jaj, de aranyos vót az én emberem!

Drága uram, mért hagytál itt?

Drága jó emberek, ne hagyják el!

Sirató testvér: Drága jó testvérem!

Mennyit mondtam neked,

Hogy ott az a rossz kötél,

Húzzad a nyakadba...

Pap (orrhagon beszél): Tisztelt halotti gyülekezet! Megdőbönt szívvel állunk e gyászos koporsónál, a néhaivá vált Varjú Géza (erre a halott felül a koporsóban, meghajol, a közönség esik le a székről a kacagástól), testvérünk mellett, akit oly hamar elragadt a halál

közülünk, alig 98 évesen. Ez a szegény szorgos ember nem bántott a családon kívül senkit. (A siratók jajgatnak, a közönség újból jóízűen nevet).

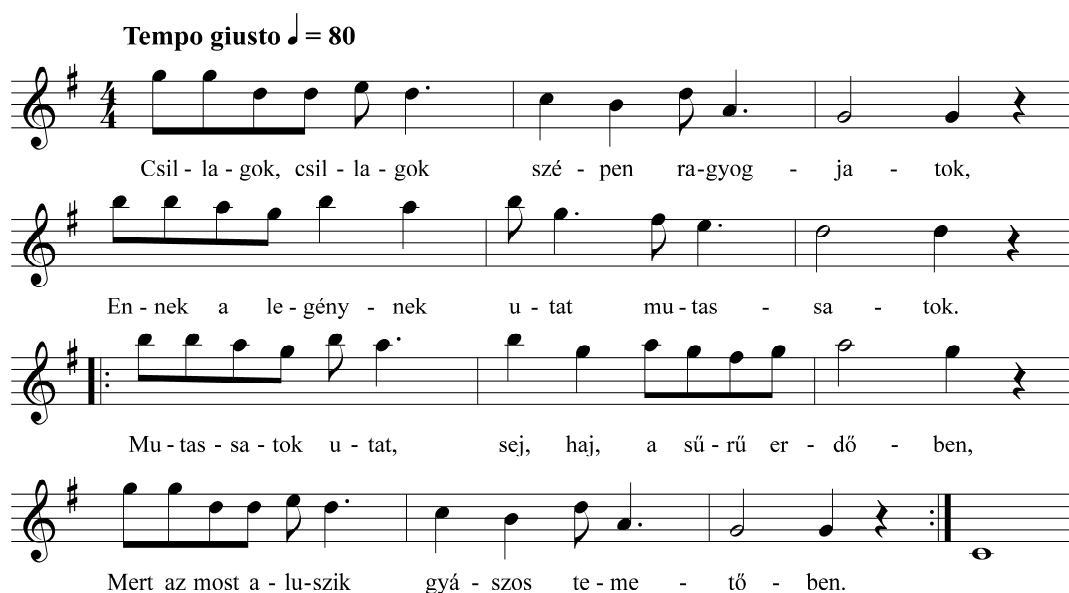
Pap (kenetes, papos hangon): Ó halál, hol a te fullánkod? (A siratók a cigány, a cigányné egyszerre ordítanak, összevissza jajgatnak.)

– Pokol, hol a te diadalmad? (A körülállók csendesebben zokognak, szipognak.) Végbúcsút veszünk a mi szeretett embertársunktól. (Hangot vált, egyszerűen, prózaian mondja.)

Pihenj békében, Géza! (Újból papos, diktáló a hangja) Végezetül énekeljük el az 1540-ik ének harmadik szakaszát, amely úgy kezdődik (hangot vált, hetykén éneklő): Csillagok, csillagok szépen ragyogjatok...

(A siratók, halottvivők együtt éneklők):

Tempo giusto ♩ = 80

Csil - la - gok, csil - la - gok szé - pen ra - gyog - ja - tok,
En - nek a le - gény - nek u - tat mu - tas - sa - tok.
Mu - tas - sa - tok u - tat, sej, haj, a sú - rű er - dő - ben,
Mert az most a - lu - szik gyá - szos te - me - tő - ben.

Sirató feleség: Drága jó emberem !

Eztet elvitte a halál,

S a többit itt hagyta... (Kacagás)

Sirató testvér: Drága jó testvérem! Aranyos jó testvérem! Jaj, ha tudnám, hogy feltámad, felakasztanám magam...

Pap: Ezennel köszönetet mondunk a kakasdi dalárdának, amely három tagból áll. (Kacagás)

Sirató feleség (már nem sír, csak szipog):

– Nyugtassa meg a jó Isten a drága társamat,

Minden hajszálat, minden szőrszálat külön...

Halottvivő, megbízott (Ünnepélyesen, de hadarva beszél):

– Tisztelt halotti gyülekezet. A néhaivá vált barátunk hozzátartozói meghívják önöket, az egész nagyközönséget egy pohárka kenyér és egy darabka pálinka elhasználására. Megkérjük, senki több hívást ne várjon. Tángyért, villát, kalánt mindenki hozzon, s azt is mit megegyék, igyék. (Nagy kacagással fogadják a meghívást.)

A temetés szereplői kivonulnak a teremből.

(Az előadás helye: társas összejövétel a művelődési otthon termében. Időpont: 1990 farsangja)

Somosd

(380) A játék neve: *halott*, halotthordozás.

Szereplők: *bekéreztető, álhalott, 2 sirató*. Kizárólag legények, férfiak játsszák.

Legénykoromban *halottat hordoztunk* a fonókba. Négyen vótunk, négy legény. Én vótam a halott. Két karót tettünk kétfelől a két vállamra. Az le vót terítve fekete ruhával, nőknek való fekete szoknya, fersing vót összevarrva kető-három. A ruha közepin vót egy lyuk s ott a fejemet kidugtam, mikor mentünk bé az ajtón. A fejemet hátrartottam, úgy néztem ki mint egy halott a ravatalon.

Vót egy bekéreztető, annak csipkéből vót álarc, hogy ne ismerjék meg. Az bekérezett:

– Megengedik, hogy mutassuk végig a halottat? Aki kíváncsi rea, megnézheti. Vót ahová nem is engedtek bé, mert félték. Ahol beengedtek, az ajtót kinyitották s félrehúzódtak, hogy legyen helyünk. Aki már tudta, hogy mi lesz, az nem félt, de biza a fiatal leányok visítottak, szaladtak ki a házból. Máshol azt mondták eppeg akarják, menjünk.

A szoba közepén megálltunk, úgy álltam vagy tíz percig, meg nem mozdultam. A bentlévők visítottak, a másíkok kacagtak.

Két legény vót mellettem, a siratók. Fekete ruhába vótak öltözve, asszonyoknak. Azok oldalt álltak s amikor eleget néztek a házbéliek, sirattak, ahogy tudtak.

Jaj, János, János, hogy kívántad a sütőtököt!

A tököd az asztalo---o---on

S te meg a nyújtópado---o---on. (Kacagva sirat)

Vót egy ember, kívánta a sütőtököt, a felesége főzött neki, de közben az ura meghalt.

S ekkor az asszony így siratta.

Úgy is sirattak ne:

Lelkem jó uram!

Mér haltál meg, mér hagytál itt?

Ennyi vót csak. Osztán kezdtek kacagni, szinte úgy sirattak:

Be jó vótál, amíg vótál!

Be jól tetted, hogy meghóttál!

Ebből lett aztán egy nagy kacagás. Ennyi vót.

A bekéreztető bocsánatot kért, hogy alkalmatlankodtunk, s azzal mentünk tovább. Egy este nyolc-tíz helyre is elmentünk. Nagy a falu, több helyt vót fonó. A fonókba mentünk, mert ott nagyobb közönség vót. (N.S., a.f., 1933; gy. i. 1991)

KÖZÉPSŐ NYÁRÁDMENTE

Harasztkerék

(381) A játék neve: *halottfársáng*.

Szereplők: *álhalott, 2 halottvivő, 2–3 sirató cigányné.*

Ott öltöztették a mi házunknál a halottfársángot. Mind legények voltak. A halottat rátették a szekér derekára, betakarták fehér lepedővel. Az arcát belisztezték fehér liszttel, céklából csináltak nekije fogat, piros fogakat.

A halottat két legény bevitte a házba s lefektették a szoba közepibe. Irtóztatós volt nézni azt az élő halottat. Úgy féltek tőle még a vének is, nem mertek reanézni. Mi tudtuk, hogy ki az s nem féltünk.

Két-három legény cigánynénak öltözött, azok álltak melléje és siratták. Azok olyan csúfakat sirattak belé, hogy irtózás volt hallgatni, azokat én nem mondom el, hülyeségeket beszéltek. (Sz.I., a.n., 1921; gy. i. 1992)

Szentgerice

(382) A játék neve: *halottsirató*.

Szereplők: *az álhalott és a sirató. Asszonyok játsszák.*

A szentgericei alszegi fonóban egyik kedvelt játék volt a halottsirató. A fonóeste vége felé „úgy közbe-közbe” szokták játszani.

Az egyik asszony lefekszik a kanapéra, párnát tesznek a feje alá és betakarják fehér lepedővel. A halott így félig ülő helyzetben van. Szemét behunyja, rezzenetlen arccal fekszik.

A halottat a felesége siratja. A halott fejéhez áll és valóságos halottsiratás keserves, reszkető, elnyújtott hangján kezdi:

Jaj, drága jó emberem!

Drága szép emberem!

Hogy tudjak tőled megválni,

Hogy ilyen fiatalon itt hagytál ingemet?
Ezután kellett volna egy kicsi jó életet éljünk,
Drága jó emberem!
Megengeded, hogy utoljára megsimogassalak,
Úgyis már mindjárt elvisznek,
Többet nem látlak,
Jaj, drága jó emberem!

A siratóasszony ekkor simogatni, tapogatni kezdi a halottat, a sirató szövegének megfelelő helyen.

Magas homlok!
Fekete szem! Már többet nem néz reám...
Szabályos orr!
Kicsi szája! Nem csókol meg többet...
Hegyes álla!
Vastag nyaka! Hogy elvékonyodott a betegségibe...
Domború mejj!
Lapos hasa!

Mikor mindezeket a testrészeket elsiratja, kis szünetet tart, majd ott ragadja meg a lepedőt, ahol a halott pénisze lehetne, „leér a központba”, ahogy a fonóbeli asszonyok mondják, és siránkozva felkiált:

Jaj, mit vesztettem el!
Jaj, jaj, itt maradtam egyedül!

Az asszonyokból, bár nem először látják-hallják a halottsiratást, kitör a kacagás. Nem is fogja őket ma este tovább a munka.

„Kati nénémről hallottam, hogy egy asszon így siratta az urát.”

(A gyűjtés helye: alszegi fonó, időpontja 1992 farsangja)

Nyárádszentlászló

(383) Mű már nem öltöztettünk halottat, de gyermekkoromban láttam. Mentem a fonóba anyámékkal, akkor láttam halottat, emlékszem jól. Élő ember vót, de az olyan, hogy vakarhatták a talpát vagy csiklinthatták, úgy állta, mintha tökéletesen halott lett volna.

Béhozták a fonóba ilyen hordágszerűségeen, osztán oda letették. Fehér lepedővel le vót takarva, de az arca künn vót.

Vót pap is, sirató is. A pap prédikálta el, mintha temették volna el. A sirató ott grimázkodott mellette, valami süttőköt mondott s hogy ne vigyék a kert mellé a halottat, már nem emlékszem a szavakra. (K.L., a.f., 1920; gy. i. 1988)

Nyárádgálfalva

(384) A játék neve: *halott fársáng*.

Szereplők: *álhalott, halottvivők, pap, aki egyben sirató*.

Amit most elmondok, azt 1946-ban csináltuk. Én akkor legény voltam 22 éves, asztalossegéd. Na, eljött a farsang, mit öltöztessünk, ami még nem volt? Mondom a legény komáknak: öltöztessünk egy halottat.

– Halottat nem szoktak itt öltöztetni farsang idején?

– Szoktak, de koporsó addig nem volt. Úgy történt, hogy az egyik cigán megcsináltatta az apjának a koporsót, s közben az öreg nem halt meg. Odajött a fia, könyörgött, a jóisten megfizeti, tegyük el valahova a koporsót, nehogy az apja megtudja, hogy megcsináltatta. Feltettük a padlásra. Ez olyan őszön történt, ott volt egész télen.

Koporsó megvolt, na öltöztessünk halottat. Levettük a padlásról. Volt gazdámnak egy porcelánnadrágja. Ideadta, felhúztam. Hazamentem, levettem az ágyról a csipkés terítőt, édesanyám nem volt otthon, a fonóban volt, az a terítő lett a szemfedél a koporsóra. Nagy hideg volt, február!

Felhúztam a porcelán nadrágot, egy kabátot vettem magamra. Az arcomat ott velünk szemben a szomszédban liszttel behintették, beszilvaizezték, hogy legyen olyan fehér, mint a halott. Beléféküdtem a koporsóba, szánkóra tettem s úgy húztak osztán fonóról fonóra.

– Hogyan fogadták a halottat?

– Az ajtóban megfogta négy legény a koporsót, bévítették, én benne voltam. Ott kifödtek.

Az asszonyok ahányan voltak, annyifelé futottak, sikoltoztak. Az egyik helyen az asszony úgy megijedt, a férje nem volt itthon, fogságban volt, hogy nem mert hazamenni aludni. Volt aki megijedt, volt aki csiklintott. Nekem megszólalni nem volt szabad, a szemem béhunyva. Még akkor se mozdulhattam meg, ha csiklintottak.

– A fonóbeliek megismerték a halottat?

– Nem, nemigen. Elvittek abba a fonóba is, ahol édesanyám volt, ott is kifödtek, de nem ismert meg.

– A halottat nem siratták, nem prédikálta el senki?

– Hogyne, jött velünk egy nagy szónok ember Gergely Mihály. Sokáig a Zsil völgyében bányászkodott, a munkásoknak valami vezetőféléje is volt, 21 napig volt éhségstrájkban. Már akkor öreg ember volt. Felesége nem volt, egyedül élt. A legények ott bandáztak nála. Ott kártyáztunk, hancúroztunk nála. Az öreg jött velünk, fel volt öltözve papnak. Fekete ruhát vett magára, az arcára csipke álarcot tett

– Mit mondott mint pap?

– Mindenfélét összevissza beszélt ott, de mondom, máskülönben nagy szónok ember volt, lakodalmakban is szószóló! Siratott, prédikált. Ilyesmiket mondott, hogy:

Mér haltál meg, mér hagytál itt?

Kelj fel, kelj fel, meghót fársáng!

Lelkem uram a padon, s a töke az asztalon!

– Csak a fonókba mentek ezzel a halott fársáanggal vagy máshova is?

– Csak a fonókba. Összejártuk az összes fonót. Volt akkor vagy öt-hat is a faluban, utcánként, lányok, asszonyok együtt, tíz-tizenöten egy helyen.

– Hogyan fejezték be az estét?

– Visszöltöztem a rendes ruhámba s elmentük az öreg Gergely Mihályhoz s egyet ittunk.

– Ezt csak 1946-ban csinálták?

Fársáng volt, de ilyen halott se azelőtt, se azután se volt többet. Ezt még most is emlegetik.
(T.Á., a.f., 1929; gy. i. 1988)

Székelytompa

(385) A játék: *halott fársáng*.

Szereplők: *álhalott, pap, kántor, siratók*.

Én Tompában is jártam fársángolni, onnan jöttem férjhez ide Gálfalára. Ott is volt a *halott* fársáng s leányul elhívtak engem a legények siratni. Tompán vót pap, vót kántor. Vót egy nagy tekenyő abba belé vót fektetve egy élő ember, legény. Le vót terítve fehér lepedővel.

A halottat letették a fonó közepibe. Mű kereken álltunk és sirattuk erősen.

– Hogyan siratták?

– Így ne. (A fejét két tenyerébe hajtja, jobbra-balra integetve. Hangját reszketőssé, éneklővé változtatja.)

Jaj, lelkem uram a padon,

S a töke az asztalon...

Jaj, ne vigyék a kert fejibe...

Megakad a karóba...a...a,

S visszajön a nyakamra...a...a

Jaj, jaj, jaj, jaj!

– Én így sirattam. Csúful. Mások mondtak egyebet.

– Honnan hallotta, kitől tanulta Gizella néni leánykorában ezt a csúf siratót?

– Vót egy mostohatestvérem Vajában, az itt egy falu lennebb a Nyárádmentén. Ő mondta, hogy egy asszon pont így siratta az urát, ne vigyék a kert fejibe, megakad a karóba s visszajön a nyakamba. Azután mondogatni kezdték, csúfságolták. Én ebből vettem, elformáltam, csúfságból énekeltem. Ezen kacagtak, akik hallották.

(D.G., a.n., 1929; gy. i. 1988)

Szentháromság

(386) a. A játék neve: *temetés*

Szereplők: *álhalott, pap, sirató cigányok, cigánynék, purdék.*

Hordoztak maszkuraképpen halottat. Élő embert vittek bé a házba tekenyőben. Le volt terítve lepedővel s belé volt feküdvé a halott. Egy legén vagy ember felöltözött papnak. Hátul siratták a cigányok, fel voltak öltözve cigánynak, cigánynénak, purdéknek. Ezek asszonyok voltak, olyan bolondosok mint én.

– Hogyan sirattak?

– Jajgattak, óbégattak, énekeltek, bögtek csúful. Verseltek is. Én is sirattam.

– Mit mondtak?

– Ilyeneket ne, de azok csúfok:

Lelkem uram a padon,

S a töke az asztalon.

Lelkem hosszúba szántó jó uram!

A másik csúfondárosan énekelt:

Lelkem ur...a...am,

Mikor a papnitt szógáltál,

Kiültél a nagy kő...ő...re,

Ez vót a te nótá...á...ád,

Sá-lá-lá-lá, sá-lá-lá-lá!

Sándor, Sándor!

Mért maradtál olyan hátul?

Kelj fel, üjj bé a padodba,

És énekelj!

Ó tiszteletes úr, tiszteletes úr!

Mér nem énekeltük ezt ezelőtt egy hónappal?

Pap: Azért, mert éppen rosszul vótam.

Mondtak ilyeneket a faluban, osztán mű belévettük a siratásba. Hát a temetésen egy asszon siratta az urát. Azt mondja a komája:

– Hadd el, kománé, férjhez mész.

– Férjhez, férjhez, de már az ünnep előtt nem lesz semmi belőle.

Ilyeneket sirattunk, s kacagták a fonóban. (A.I., a.n., 1916; gy. i. 1983)

(387) b. A játék neve: *cigánytemetés*.

Szereplők: *bekérő, álhalott, pap, sirató cigányok, cigánynék, purdék, halottvivők*.

Legénykoromban, az '50-es években jártunk fársángolni, beöltöztünk ilyen maszkuráknak. Vót egy személy, a bekérő, az bekéreztetett, hogy egy cigányt temetnek, beéngednek-e. Vót olyan hely is, ahol nem vót alkalmas, gyászoltak vagy ilyesmi, oda nem engedtek be. Legtöbbet a fonókba mentünk, oda össze vótak gyűlve a leányok, asszonyok, kötöttek, varrtak.

Azelőtt már megbeszéltük, hogy ki mi lesz a temetésen, s melyik fonóba menjünk.

Legények vótunk, s házasemberek is, akiket engedte a felesége. A szomszédságban felöltöztünk, én papnak piros, színes ruhába, a többiek cigánynak, cigánynénak, purdénak mindenféle rongyos, színes ruhába, az arcunkra tettünk csipkét vagy harisnyát, hogy ne ismerjenek meg. Mind cigányok voltak a temetésen.

Ketten hozták a halottat egy hordágyféleségen s a ház közepibe letették.

A pap mondta a prédikációt. Én sokszor mondtam, de már nagy részt elfelejttem, nem vót leírva. Agyvérzésem is vót, kihagy az emlékezőtehetségem. Az is benne vót, hogy:

Mikor az úristen a cigányt teremtette,

Három napig a ganélében fűrőszította,

Azért lett a cigány ilyen írtóztatós fekete

Én voltam az ivás felmagasztalója.

Meg-meglátogattam a literes üvegnek belsejét,

S megtántorította minden izmomnak erejét...

Búcsúzom tőletek purdék, cigánylegények,

Kinek a szíve már nem dobog keményen.

Most tehozzád fordulok kesergő Juliskám,

Mert tenálad sült el legtöbbet a puskám...

A többi, amíg a pap mopndta a mondókáját, jajgatott mint egy cigánytemetésen: „Drága dádém, drága purdém”, ahogy pillanatnyilag az eszükbe jutott.

Csináltunk ennél cifrábbakat is. Ha cigánytemetés, legyen cigánytemetés. A csípős paprikát megtörtük, megdaráltuk jóelőre, s amikor nem vették észre, a cigány meg a cigányné egy marék paprikát reádobott a kályhára. Azon az este ott vót prüszkölés, köhögés. A háziagazda legjobban a kályhát figyelte, féjtette. A cigányok megfoghatták a felesége bugyigóját, nem törődött avval. A kályhát őrizte, hogy ne tudjanak közel menni.

(T.J., a.f., 1930; gy. i. 1993)

(388) c. A játék neve: *temetés*.

Szereplők: *álhalott (cigány), pap, 2 siratóasszony, halottvivők, gyászolók*. A siratóasszonyok szerepét asszonyok alakítják, a többi szereplő férfi.

A temetési játékot társas összejövetelen, fonókibontóban adják elő. Nincsen bekérő, a bentiek tudják, hogy temetés lesz.

A menetben a pap jön elől. Reverendája csipkés fehér ágyterítő, álarca is csipke. A pap ebben a változatban csak a látvány része, nem szólal meg, nincs prédikáció.

Utána hozzák deszkákból összetákolt hordágyon a halottat. A halottvivők falusi öltözetben, nagykabátban vannak, arcukra ők is csipke álarcot tettek. A halott mellett az egyik, cigánynak öltözött férfi gyertyát visz. A halott fehér lepedővel letakarva, csak a feje és a lába van kint. Fején régimódi használt kalap, mint amilyent az öreg cigányok viselnek. Lábán fehér zokni. A halott után a siratóasszonyok és a gyászolók jönnek. A férfiak hétköznapi ruhában, a két siratóasszony feketében, fehér zsebkendővel a kezükben. A férfiak a siratóasszonyokat támogatják.

A temetési menet körbejárja a szobát, majd középen megállnak. A siratás már akkor megkezdődik, amikor a siratóasszonyok megjelennek az ajtóban. A két asszony felváltva sirat.

1. *Siratóasszony* (kezét tördeli, majd zsebkendőjével a szemét törülgeti, megjátssza a komoly siratást):

Jaj, jaj istenem, jaj, jaj!

Lelkem uram!

Korlát, korlát, viszik minnyárt!

Jaj, a töke az asztalon,

Ő meg nyújtópadon!

2. *Siratóasszony* (arcát eltakarja a kezével, hangja szaggatott, de inkább kacagás, mint siratás)

Jaj, alig vártam már!

Úgy néz engem, én is őtet!

Jó, hogy elvitte a halál őtet ! (Kacagás)

1. *Siratóasszony*:

Jaj, kádározó bityikó!

Furt, faragott,

Illeget-billegett,

Bédugta, ahol csepegett (kacagás).

2. *Siratóasszony*:

Jaj istenem, jaj nekem,

Hazafelé van nekem. (Kacagás)

1. *Siratóasszony*:

Jaj lelkem,

Többet nem csutakolsz meg

A hegy alatt!

2. *Siratóasszony*:

Jaj, kit vesztettem el!

Jaj mit vesztettem el!

1. *Siratóasszony*:

Korlát, korlát!

Viszik minnyárt!

Jaj, ne vigyék a kert megett,

Megakad a karóba,

Visszajön a nyakamba!

Ekkor a halott felugrik a hordágyról és elkiáltja magát:

– Dikk hol járok álmomban. (Mozdulatait, szavait nagy kacagás kíséri.) A felébredt álhalott cigány ezután gyorsan kétszer-háromszor fenékbe billenti az egyik siratóasszonyt. Az tovább jajgat, sirat:

1. *Siratóasszony*:

Ó Bálindom, Bálindom!

Ó Bálindom, Bálindom!

A cigány abbahagyja a rugdosást, táncolni kezd a siratóasszonnyal. Az asszony a siratásból táncbeli kurjongatásba vált:

Hopp Bálindom, Bálindom!

Hopp Bálindom, Bálindom!

A házbeliek kacagásának elültével mind táncra kerekednek. A második siratóasszonyból kibuggyan egy utolsó „siratószóveg”:

2. *Siratóasszony*:

Jaj visszajött a nyakamra.

Nagy kacagás közepette a halott visszafekszik a helyére és kiviszik a helyiségből.

(A gyűjtés ideje: 1993 farsangja)

Nyáradandrásfalva

(389) Vittek egy koporsót, beletettek egy legényt. Bementek a fonókba. A halottat fogadóasszony siratta. Régen fogadtak siratót a halott mellé, egy véka búza volt a fizetés. A fogadott siratóasszony így siratott a halott mellett, amikor a feleség nem figyelt oda. Beletemette arcát a tenyerébe s azt mondta:

„Jaj, jaj, jaj, vajon megadja-e, jaj vajon megadja-é?”

Amikor a feleség ezt meghallotta, felemelte a két kezét, pattogatott, táncolt s azt felelte: „Tetőzve, tetőzve!”

Jól megtöti a vékát, csak sírjon erősen a siratóasszony. Ennyi volt.

(S.R., a.n., 1919; gy. i. 1995; gy. i.)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – ALSÓ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Kelementelke

(390) a. A játék neve: *halottas batykó*.

Szereplők: *kísérő, álhalott, siratók*.

A halottat házasemberek vagy idősebb legények alakították, a siratók fiatal legények voltak.

– Józsi bácsi, azt hallottam, hogy fiatal korukban maguk halottat hordoztak a fonókórusokba, halottas batykót...

– Az igaz. De az olyan érdekes vót, úgy megcsináltuk, mintha valóságban lett volna. Két férfi kellett a halotthoz, egy alacsonyabb s egy magasabb. Inkább házasemberek vállalkoztak a halottvitelre, a legények szégyellték, ne mondják róluk, na, te már halott is vótál.

– Hogyan lett a két férfiből egy halott?

– A két férfi egymás háta mögé állt, akkora távolságra, mint egy emberhossz. Az első előrenyújtotta a két kezit, mintha a halott kinyújtoztatott lába lenne, a kezire cipőt húztunk. A másik ember állva a fejét hátra fektette, mint ahogyan a halott feje fekszik a nyújtópádon. Az álla fekete kendővel fel volt kötve, sapka a fejében. Két karó vagy két léc a két ember vállán, ez tartotta össze a nyújtópádot. Fehér lepedővel le volt takarva az egész. Úgy nézett ki, mint a rendes halott a ravatalon.

– De tudott járni a lábán... Hogyan fogadták a halottas batykót a fonókórusokban?

– Vót egy kísérlőnk. Az először, ugye, szállást kellett kérjen. Amikor én vótam a kísérlő, mentem előre, bekopogtam s bent megkérdeztem:

– Egypár batykónak adnak szállást?

– Hogyne, szívesen – mondták.

– De előre figyelmeztetem, nehogy megijedjenek.

Na, de mégis megijedtek. Ahogy jött bé a halott, azt se tudták, hová szökjenek, meneküljenek. Akik tudták, hogy mi az, még azok is féltek. Nálunk a cigányoknak is vót külön fonójuk, oda is elmentünk. A cigányok erősen féltek a haláltól, de féltek a magyarok is.

– Mit csinált a halott vagy mit csináltak körülötte a fonókórusban?

– A halott csak ott állt, hogy úgy mondjam, nem csinált semmit. Ez az állás nehéz vót, mereven tartani a fejét, rezzenés nélkül. Egy-egy helyen tíz-tizenöt percig maradtunk. Hívtunk kissebb fiúkat, ilyen fiatal fickókat, akik siratok vótak. Körbeállták a halottat, s kezdték siratni.

– Hogyan siratták? Mondtak valamit vagy csak sírtak, jajgattak? Tréfás siratás volt?

– Mondtak is, jajgattak is. Ki mit tudott mondani. Ilyesmiket ne:

Jaj édesapám, édesapám!

Jaj, édesapám, mért hagytaál itt?

Jaj, be árva vagyok!

Mi lesz velem ezután?

Úgy sirattak, hogy azon kacagni lehetett.

– Mit mondtak akkor, miért hordozzák a halottas batykót?

– Ilyen vót a szorakozásunk. Játék vót. (K.J., a.f., 1921; gy. i. 1989)

(391) b. A játék neve: *halottas batykó*.

Szereplők: *házigazda, bekérő, álhalott, sirató asszonyok*. A bekérő és az álhalott férfi, a siratóasszonyok nők.

A helyi farsangi hagyományra alapozva, a kelementelkiek a halottas játékot 1992-ben felújították és színpadon is bemutatták. A siratók szerepkörét asszonyok vették át. Ebben a változatban négy siratóasszony szerepel.

A ravatalt ugyanúgy készítették el, a halottat ugyanúgy két férfi alakítja, mint az előző változatban. A halott a ravatalon „fekszik”, fehér lepedővel leterítve, arca fehérre kenve, álla fekete kendével felkötve, „lábán” két fekete cipő.

A négy siratóasszony tetőtől-talpig feketében, csizmában, fekete hárász kendővel a fejükön. Nincs álarcuk.

Bekérő: Lenné egy batykónk, amit be szeretnénk mutatni s a kísérői, ha megengednék, hogy bejöjjenek...

Házigazda: Hát hogyan engednők, jöjjenek azok is...

Bejön a halottas batykó, utána a siratóasszonyok. A halott a nézőkkel szembefordul, két oldalán elhelyezkednek a siratóasszonyok, akik különben a belépésük pillanatától jajgatnak, óbégatnak, siratnak. Siratás közben meg-megfogják a ravatalt, ráborulnak a halottra, tapogatják, fogdossák.

Az asszonyok az alábbi siratóparódiákat a valóságos halottsiratás hangján, hanglejtésével, énekelve, recitálva mondják. Az „illő siratózás” és az oda nem illő szavak, szójátékok, kétértelmű motívumok komikus ütközéséből minden megszólalás, minden szöveg végén kirobban a nézőkből a kacagás.

1. siratóasszony: Oh Istenem, Istenem!

Ne vigyék a kert mellé!

Megakad a karóba,

S visszajő a nyakunkba.

Jaj, jaj. (kacagás)

2. siratóasszony: Jaj, drága jó társam,

Mit ígértél nekem?

Hogy ketten csináljuk meg a disznópajtá-á-át...

Azt mondtad, hogy te fúro-o-od...

Én csak tartsa-a-am...

Hát ezután ki fúrja-a-a...?

Kinek kell tartsa-a-am?

Jaj, Istemen, Istenem! (kacagás)

3. siratóasszony: Szapulni is kéne,

Meszelni is kéne,

Sütni is kéne,

Ez a boldogtalan meghala,

Sírni is kéne. (kacagás)

Óh, te Dénes, te Dénes!

Azt mondták, hogy te vagy a falu bikája.
Akasszák fel a töködet a községházára,
De szárával együtt! (kacagás)
4. *siratóasszony*: Jaj, lelkem uram!
De jól áll rajtad a fehér ing!
Miért nem vetted fel tíz esztendővel ezelőtt?
Eddig nekem is került volna valaki! (kacagás)
1. *siratóasszony*: Jaj, komám, komám,
Mikor mentél a kocsmába,
Lefelé is bójöttél,
Felfele is bójöttél,
Nekem mindig bélöktél,
S most itt hagytál! (kacagás)

Az egyik siratóasszony mondja, mikor kijönnek:

– Még tudtam volna többet, azt is, hogy „lelkem uram a padon, s a töke az asztalon”, de azt nem mertem mondani, mert a fiatal emberek kacagtak volna a lepedő alatt.

(A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

Gyulakuta

(392) a. A játék neve: *halottas batykó*.

Édesanyám elvitt a fonókórusba s ott láttam a halottas batykót.

A halottat két karón hozták be, egy élő embert, mint a halottat. Le vót terítve lepedővel, csak az arca látszott, meg vót fehérítve liszttel, finomliszttel. Foga téve krumpliból. Az olyan csúf vót, hogy attól félni lehetett. Mű gyermekekül búttunk el. Anyámék nyivogtak-kacagtak.

Hátul vótak a siratók. Emberek fel vótak öltözve asszonyoknak, kontyok téve, azok siratták. Arra már nem emlékszem, hogy mit mondtak. (K.Z., a.f., 1912; gy. i. 1988)

(393) b. Ezt a halottast fiatal koromban lakodalomban is eljátszodták. Úgy hajnal felé, akkor már többen részegek vótak. Az egyik embert lefektették az asztalra, fejkendővel az állát felkötötték, a testit abrosszal leterítették. Nekiálltak a többi emberek s siratták, jajgatták, fogdosták itt-ott, költögették. De a halott meg se mozdult. Nosza, lehúzták a cipőjét, zokniját, papírt dugtak a lábujjai közé s meggyújtották. Ahogy a lábához ért a tűz, a halott felszökött. Ezt kacagták. Marhaskodtak részegen. (K.Z., a.f., 1912; gy. i. 1988)

(394) c. A játék neve: *halottas batykó*.

– Mióta siratják asszonyok a halottas batykót, Margit néni?

– Már fiatalasszony korom óta. A legények bejöttek az asszonyok kórusába, megkértek, hogy öltöztessük fel őket halottnak. Felöltöztettünk két legényt, az egyiknek a kezire cipőt húztunk, az ment elől, a másik arcát béliszteztük, az a fejét hátravetette, letakartuk fehér lepedővel a ravatalt.

Felöltöztettük, s akkor mondták, hogy mennyünk velek, hogy sirassuk komédiából a halottat. Vittünk egészségügyi szeszt, s bent egy tángyérban meggyújtottuk. Úgy tartotta az egyik a tángyért, hogy a halott arca látszodjék. Elváltozott a színe, zöld, sárga volt az arca. Olyan csúf volt, irtóztatós volt ránézni.

– Hogyan siratták az asszonyok a halottat?

– Nem úgy siratóztunk, mint a rendes halottnál, csak úgy sültelenkedtünk. Fialok voltunk, mentünk velek, az urunk nem is tudta, hogy felöltöztünk siratónak.

Nálunk megvan a siratózás a halottnál, régebb még többet mondtak, mostanában már hagytak le.

Hallottuk innen-onnan, hogy valahol így siratóztak, úgy siratóztak a faluban vagy a környéken. Volt egy asszony itt a faluban, akinek az ura újonnan kerítést csinált s nemsokára meghalt. Az asszony így siratta:

Jaj, kollát, kollát,
Viszik minnyárt.
Már ezután ki reperál?
Ki eszi meg a récének a vápogóját
S a tapogatóját?

Így mondták a faluban a rendes siratásban, becsület szavamra.

(K.M., a.n., 1925; gy. i. 1988)

(395) d. A játék neve: *halottas batykó, halottsiratás.*

Szereplők: *álhalott, sirató feleség, sirató koma.*

Az 1990-es évek elején Kelementelkéhez hasonlóan Gyulakután is felújították és a fonókórusokban, valamint színpadon is bemutatták a halottas játékot. Az alábbi az 1992-es változat.

Az álhalottat két legény, a komát férfi, a sirató feleséget asszony alakítja, nincs férfi-női szerepcsere.

A halottas ravatalt a már ismertetett múdon készítették. Az első legény kinyújtott kezén két cipő, a „halott” lába, a hátsó legény a fejét hátravetette, arca fehérre lioztezve, állá felkötve. Az összekötő lécszerkezet és a két legény többi testrésze fehér lepedővel letakarva:

mintha a halott ravaton feküdne. Az egyik kórusbeli asszony tángyérban szeszt hoz és meggyújtja, a ravatal mellé teszi, hogy a halott arcára világítson.

A sirató feleség ünneplő fekete ruhában, hárászkendővel a fején. Nincsen álarca. A koma hétköznapi ruhában, kalapban. Arcát női harisnyából készített álarc fedi.

A halottas batykó bekérés nélkül, a feleség hangos jajgatásától kísérvé „érkezik” a színhelyre. Az első jelenetben a feleség egyedül sirat a ravatal mellett. Ahogyan a faluban mondanák „első osztályúan sirat”, vagyis a komoly, valóságos halottsiratás hangján. A paródia hangszíne halványabb.

Sirató feleség: Jaj, drága, aranyos, jó társam,

Kit vesztettem el!

Becsületes, szorgalmas, ügyes ember,

Templombajáró, istenfélő, drága jó uram,

Jaj, Istenem, Istenem!

Jaj, meghalt az én drága, jó uram!

Miért nem haltál meg engem is?

Jaj, drága jó társam!

Be jó voltál hozzám, mért tudtál itt hagyni?

Családodat megbecsülted, gyerekeidet szeretted...

Csak egyszer sértettél meg, amikor a komámasszonnyal

Megtaláltalak a pajtahíján... (kacagás)

Én azt a tettetdet megbocsátottam...

Jaj, drága uram, nem mondtál semmit, hogy

Mit csináljak a gyermekekkel!

Jaj, drága, aranyos életem!

Hogy szerettél a templomba menni!

Minden vasárnap mondtad,

Öltözzünk s menyünk!

Már kivel tudok menni ezután?

Jaj, mitől maradtam el?

(Az utolsó mondatnál a halott púposodó pénisze felé nyúl: nagy kacagás felel a kérdésre.)

A második jelenetben bejön a halott komája, körbejárja a ravatalt, a halotthoz megy, tapogatja, fogdossa.

Sirató koma: Jaj, jaj, drága komám!

Milyen hirtelen meghaltál!

Mennyi sok jót eltöltöttünk együtt!

Adjon Isten neked nyugodalmat!

Feleség (a komához): Te szerencsétlen, idejöttél?

Még a ravatalon se hagysz békét az uramnak?

Koma (simogatja, csókolja a halottat):

Ó, te komám, komám!

Mennyi sokat tudtunk volna együtt beszélgetni,

Ó, Istenem, Istenem!

Miért is tudtál itthagyni engemet?

Már ezután nincs kihez menjek.

Pedig annyi sok jót eltöltöttünk a pincében...

Csiporból ittuk a bort.

Kivel fogok már ezután inni?

Együtt jártunk a leányokhoz,

De neked én mindent megbocsájtok.

(Megfogja és összeüti a halott cipőit: akcióját nagy kacagás kíséri)

Feleség (a komához):

Én neked nem tudok megbocsátani soha...

(Ő is megfogja a halott cipőit, simogatja a „lábát”)

Ó, ez a táncos láb...

Koma (a feleség siratását utánozza):

Ezek az arany lábak...

Feleség (a komához):

Ez mind az enyém volt...

Te csak rúgtad...

Szép fekete haja...

Nem folytatja, hanem rövid szünet után hangot vált, vidám, parodisztikus siratásba kezd.

Feleség: Lelkem, uram, be jó voltál,

Hál'istennek, hogy meghóttál!

Koma (átveszi a vidám hangot):

Oh, komám, komám!

Miért nem haltál meg hamarább?

A „halott” megfordul, indulna kifelé.

Feleség: Jaj, ne vigyék a kert felé,

Mert megakad a karóba,

S visszajő a nyakunkba.

Amikor befejezik a siratást, egyik kórusbeli idős asszony nem állja meg szó nélkül:

– Azt is belé kellett volna mondjad, a tökököt. Hogy a tököd a pócon s te a nyújtópadon!

Vagy azt a másikat:

Drága uram, drága uram!

Azt gondoltam, hogy te nézel az én lyukamba,

S hát én kell nézzek a te lyukadba!

A feleséget alakító asszony:

– Ezeket szégyelltem a népek előtt! (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

(396) e. A játék neve: *halottsiratás, halottas batykó.*

Szereplők: *házigazda, bekérő, álhalott, sirató feleség, sirató kománé.*

Öltözet, kellékek: ugyanazok, mint az előző változatban. A halottat két legény alakítja.

Ravatal, stb. A sirató asszonyok feketében, stb.

Bekérő: Jó estét! Hát hogy vannak ezek a fonók?

Házigazda: Jól vagyunk... Kerülj bennebb... Hát mi járatban?

Bekérő: Olyan nagy siratás van künn. Valami halott... hozzuk be, mit csináljunk?

Házigazda: Isten őrizzen, hogy halál járjon... De hozzák be!

Bekérő: Na, akkor félre kell álljunk!

Bejön a halott. A feleség már az ajtóból siratja. Zokogva sirat.

Feleség: Jaj, jaj, miért haltál meg?

Jaj, drága táncos lábai!

Mikor jártad a csüdüngölőt,

Lelkem uram, jaj, de boldog voltam!

Jaj, jaj, jaj!

Mér nem hóttál meg ingem is?

Jaj, jaj, jaj, Istenem, Istenem!

Ki van szakadva a csizmád is, lelkem!

(kacagás)

Jaj, az életbe csak egyszer haragudtam meg rád...

Mikor komámasszonnyal megkaptalak a pajtahíján.

(nagy kacagás)

Az utolsó mondatnál bejön a kománé. Siratása ironikus.

Kománé: Édes komám, te mondtad, kománé

A menyországba mennek veled...

Én csak azért engedtem meg neked...

Jaj, de nem szólhat a feleséged semmit,

Mert nem feküdt le veled rendesen...

(kacagás)

Én mindent odaadtam,

Azért szerettél ingemet.

Feleség: Te bűdös kurva! (nagy kacagás)

Nem volt elég a pajtahíján?

Még itt sem hagysz békét nekem?

Kománé: Jaj, drága komám!

Hogy szerettél ingemet!

Mennyit panaszkodtál,

Hogy milyen feleséged van!

Hát én akkor mit tudjak csinálni?

Megsajnálталak. (nagy kacagás)

Feleség: Te arcátlan bűdös kurva!

Kománé: Jaj, jaj, nekem mindenem van!

Feleség: Még a bugyigómat is neked vitte, te szerencsétlen! (nagy kacagás)

Kománé: Én ügyes vótam, szép vótam,

Szeretett ingemet, utána jártam,

Mindent megadtam neki.

Feleség: Te, hat kiló festék van rajtad, te ringyó! (kacagás)

Kománé: Jaj, drága komám,

Ne hallgassad, beszéljen akármit,

Mert úgyis csak ketten voltunk boldogok. (kacagás)

Ketten voltunk boldogok,

Sírtál eleget, aranyos lelkem,

Sírtál eleget, boldogtalan voltál...

Feleség: Azt a kicsi rántást is örökké neked vitte...

Kománé: Jól tette. Megérdemeltem. Ha nem érdemeltem volna, nem hozta volna.

Feleség: Mennyi mindent kaptál az uramtól, te szégyentelen disznó!

Kománé: Édes komám!

Milyen jól áll neked ez a fehér ing,

Jaj, ha ezelőtt tíz esztendővel vetted volna fel, jaj!

Feleség: De jól állott neked az az ing is, amire

Fekete gombot varrtam piros cérnával.

(kacagás)

Jaj, jaj, jaj!

Csak a kurvákhoz ne jártál volna!

(kacagás)

Jaj, mi boldogak voltunk ketten, lelkem, jaj.

(kacagás)

Kománé: Jaj, édes komám, mennyit mondtad, hogy nem ér semmit a feleséged...

Hát én akkor hogyan sajnáltalak volna meg...

Feleség: Ne sajnálkozz, te bűdös, mert minden lejt neked vitt!

A fizetésit neked adta, nem nekem.

Én csak szenvedtem a hat gyermeket...

Kománé (kajánul, ironikusan): Igen, boldoggá tett s én is ötöt boldoggá! (kacagás)

(Hajbakapnak, tépni kezdik egymást. A dulakodást a feleség hagyja abba, újból siratásba fog.)

Feleség: Ne vigyék a kert mellé,

Mert megakad a karóba,

Visszajő a nyakunkba!

Kománé (kacagva sirat):

Jaj, drága komám!

A tököd a pócon,

S te a nyújtópadon.

Drága komám! (Hangját elnyeli a nézők kacagása, a hangzavar)

Feleség: A polgármester ki tudja, mit csinál a papírokkal? Vajon adják vagy elveszik a segílyt? Mit csináljak, merre tudjak lenni? Menjek a malacok közi?

Egyik kórusbeli asszony: Hagyjon békét, mert már úgy megsiratta az urát, első osztályoson! Nem jön vissza a nyakára...

Feleség: Nem, nem! Keresek most már másikat...

Bekérő: Ne bögjének többet, elég volt!

(A gyűjtés ideje: 1996 farsangja)

Székelyszállás

(397) A játék neve: *halottas ember, meghótt ember.*

Szereplők: *bekéreztető, álhalott, pap, kántor, siratóasszonyok.* A résztvevők mind legények.

– Legénykoromban, farsang idején jártunk evvel a halottas emberrel. Mi csináltuk a halottat.

– Milyen volt az a halottas ember, amit a legények csináltak, Laci bácsi?

– Két emberből állott. Az egyik legény állott elől, a másik hátul. A két legény a két vállára tett egy-egy kalongya karót. Elöl a kalongya karókba húzva két csizma. Az első legény lehajtotta fejét, úgy, hogy nem látszott. A másik hátratartotta a fejét és fel volt kötve az álla. Le voltak takarva fehér lepedővel.

– Hova mentek farsang idején ezzel a halottas emberrel?

– Oda mentünk inkább, ahol fonó volt. Valaki bekéreztetette. „Béengedik a halottat?” Sok helyt nem akarták béengedni, mert tudták, hogy mi lesz a vége. A lányok, mikor meglátták, futtak is ki az ajtón.

– Miért, mi lett a vége? Csak megmutatták a halottat vagy siratták is?

– Volt ott egy egész temetés. Volt pap is, kántor is. Voltak siratóasszonyok, azok is legények, asszonymak felöltözve. A papnak nyakába volt téve egy rossz lepedő. Vitt egy fazekat megkötve dróttal, a fazékban szén, az volt a füstölő. Az úton mentünk, énekelünk. Ha beengedtek, ott is énekelünk, nem rendes éneket, mindenféle hülyeséget:

Vak az én kis kutyám, szemeivel nem lát,

Hogy innád meg a szeme kupájából a pálinkát!

A siratóasszonyok hátul siratták. Miért haltál meg, drága, aranyos szívem? – mind ilyeneket, mindenféle hülyeséget belémondtak.

– És a pap? Ő mondott valamit?

– A pap ott tömjénezett, megfüstölte a halottat. Tettünk a szénre csípőspaprikát, bőrt, talpdarabot. Az füstölt, csípett. Mindenki prüszögött, köhögött. A pap az ablakba tette a füstölőt, a szél nyomta bé a füstöt. Kinyitották az ajtót, ablakot a nagy hidegben. A fonóbeliek úgy menekültek ki a házból. De azért szerették, megköszönték, hogy megtiszteltük a fonót.

(R.L., a.f., 1927; gy. i. 1990)

Magyarzsákod

(398) Gyűjtési adataink szerint a halottas batykót ugyanúgy két legény alakította, mint az előző falvakban. A siratóasszonyok is legények voltak. Fejkendőjüket jól előre kötötték, hogy ne legyenek felismerhetőek. A siratószövegek nem állandósultak.

(D.D., a.f., 1936; gy. i. 1995)

1.3.3. Gyermekáldás-paródiák

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezősámsond

(399) A maszk (a játék) neve: *bubás asszony*.

Járt ez a bubás asszony. Kicsi buba vót a karjára téve. Olyan játékbuba, amelyik tudott sírni. Az asszony álarcot tett papírból, kifestették szépen. Vagy csipkét tettek az arcukra, de attól láttak mindenkit.

Az asszony bejött, kéregetett, mert halt éhen a gyermek. Erősen jajgatott, sírt. A bubát nyomogatta s az sírt.

Elváltoztatta a hangját, hogy ne ismerjük meg. Erősen kíváncsiak voltunk reá, vajon ki lehet. Járt egy darabig körbe a fonóban, aztán megfordult és kiment. Mi kacagtunk. Másnapig találgattuk, vajon ki lehetett. (B.K., a.n., 1941; 1988)

Mezőmadaras

(400) a. A maszk (a játék) neve: *terhes asszony*.

Szereplők: *terhes asszony, orvos, kísérő*.

A játékosok mind férfiak.

A férfiak közül valaki felöltözött terhes asszonynak. Párnát tettek az inge alá. Farsang idején jártak a házakhoz s a fonókba.

A kísérő bekérezkedett egy-egy házba, szállást kért, mert a terhes asszony megbetegedett. Az orvos biztatta az asszonyt: Mindjárt meglesz.

Aztán mikor nagy jajgatással, meglett a párna, a házbeliek jót kacagtak. A terhétől megszabadult „asszony” pedig ezt kiáltotta:

Kígyót, békát nem tudtam teremteni,
S egy szamarat el tudtam csábítani.

Ezen is jót kacagtak a fonóban. (S.L., a.f., 1921; gy. i. 1988)

(401) b. A játék neve: *terhes asszony és férje*.

Egy asszonyt felöltöztettek, hogy ő terhes. Párnából csináltak neki nagy hasat. A férjének csináltak egy nagy púpot, felkötöttek egy párnát. Álarcuk is volt papondekliből, rendesen ki volt festve. Ezeket a tanítónék készítették.

A terhes asszonyt s a púpos embert vittük bé a fonóba, jelentettük bé: Jön egypár ember, kér szállást!

Bévittük, osztán ott ők csinálták a dolgukat. Viccelődtek, mutogattak. Az asszony ennivalót kért, az ura ment neki az asszonyoknak, mintha meg akarná csókolni. Végigjárta az asszonyokat. Volt, hogy nem is engedték közel. (Sz.J., a.f., 1924; gy. i. 1993)

Galambod

(402) A maszk (a játék) neve: *kicsi bubás asszony*.

Egy asszony rongyos ruhába öltözött, hogy ne ismerjék meg. Egy férfi kísérő ment vele, bekérezttette. Az asszony az ölében egy rongybabát vitt.

A fonóban ringatta a kicsi babát, alamizsnát kért az asszonyoktól, óbégatott, hogy milyen szegény. S ahogy ott forgolódott, a bubát másnak az ölébe nyomta, hogy ringassák, s ő táncolni kezdett, hívta az asszonyokat táncolni. (Z.M., a.n., 1926; gy. i. 1993)

MAROS MENTE – VÁSÁRHELY VIDÉKE

Székes

(403) A maszk (a játék) neve: *állapotos asszony*.

Öltöztek olyan maszkurának, hogy *állapotos asszony* a férjével. Az asszonynak férfi, a férjinek nő öltözött fel. Az állapotos asszony párnát kötött a hasára. Szállást kerestek, hogy kell az asszony szülnön. A gazda befogadta. Volt, amikor meglett a szülés, volt, amikor továbbküldték. (L.Á., a.n., 1929; gy. i. 1996)

(404–406) Gyűjtési adataink szerint az állapotos asszony **Marosszentgyörgy, Nagyernye és Székelykál** fonóinak is állandó szereplője volt. Állapotos asszonynak általában legények öltöztek.

LAPOS MAROS MENTE

Magyarpéterlaka

(407) a. A játék neve: *szülés*.

Szereplők: *kísérők, terhes asszony, bábasszony*.

A játékban legények vettek részt.

– Legény koromban olyant is csináltunk, hogy valakit felöltöztettünk terhes asszonynak. Én voltam a bábasszony.

– Pista bácsi, kik vettek részt ebben a játékban, mind legények?

– Legények, négyen-ötön. Hordoztuk ezt a terhes asszonyt a fonókban. Volt mellette kísérő, aki bekérezte, mondta „az úton találtuk az asszonyt, nem ismerjük, hogy ki az, legyenek szívesen engedjék meg, hogy itt szülnön”.

– Hogyan öltözött a legény terhes asszonynak?

– Rendesen asszonynak, keszkenyővel bekötöttük a fejét. Ruhából volt álarca, azon kivágták az orra, szeme helyét, hogy tudjon látni.

– Mi történt a bekérezetés után?

– A terhes asszony jajgatott, hogy szülési fájdalmai vannak. A bábasszony ott segítkezett, hogy szülhesse meg a gyermeket. Feltettük az asszonyt az ágyra, hogy szülnön. Ott né, hülyéskedtünk. Minden hülyeséget mondtunk, ami eszünkbe jutott.

– Beszélhettek?

– Az beszélt, aki kísérője volt, aki bekérezte. Ő magyarázza, hogy mi megy végbe. A fonóbeliek kacagták. Megszületett a buba, egy kicsi valamit, párnát, rongyububát előhúztam az asszony szoknyája alól.

– Megismerték a fonóban a résztvevő legényeket?

– Hol megismerték, hol nem.

– Hová mentek be inkább ezzel a szülési jelenettel: házakhoz, lány- vagy asszonyfonókba?

– Inkább az asszonyfonókba.

– Hogyan fogadták az asszonyok a legények szülési játékát?

– Élvezték, kacagták. (Sz.I., a.f., 1918; gy. i. 1993)

(408) b. A játék neve: *szülés, szülő asszony*.

Szereplők: *bekéreztető, terhes asszony, bábasszony, kísérők*.

A résztvevők mind legények.

– Kérezte be az asszonyt, hogy muszály szüljön. Persze férfiak voltak, az asszonymak nagy hasa volt csinálva. Jajgatott, visított, amikor jött bé, hogy elérték a szülési fájdalmak. A legények kerestek hol egy döglött madarat, hogy egy döglött nyulat vagy egy döglött csürkét, s oda be volt dugva. S jajgatott, hogy most jön ki a feje. Hitványkodtak.

– Hány szereplőből állt ez a hitványkodó társaság Emma néni ? Mit hitványkodtak?

– Hárman-négyen, mind legények voltak. Volt bábasszony, aszisztens, kísérők. Mikor mondták, hogy szülésről van szó, akkor csináltuk a helyet vagy a kanapén vagy akárhol, hogy a szülő asszony tudjon lefeküdni.

Az asszony fogta a hasát, jajgatott: Halok meg, halok meg !

A bábasszony simogatta, s mondta, hogy: Ne félj, lelkem, nem halsz meg. Amikor ment oda bé, akkor jó volt, s most úgy fáj. Ne félj, mert megszabadulsz tőle. Ne, most jön ki a feje!

Akkor hirtelen kikapott egy döglött nyulat, az egész nép fején végighúzta.

Jól emlékszem erre, mert nálunk volt a fonó, ide jöttek be a legények. Balló Imre volt a szülőasszony, Ilyés Jóska húzta ki a döglött nyulat, Biró Feri a bekéreztető.

– Hányas években jártak ezzel a legények?

– 1956–57-ben.

– Élnek még az egykori legények?

– Van, aki már nem él. Komikus emberek voltak, szerették ezeket.

(M.B., a.n., 1935; gy. i. 1993)

(409) c. A játék neve: *szülés*.

Szereplők: *bekéreztető, háziasszony, terhes nő, bábasszony, kísérők, fonóasszonyok.*

A terhes nő legény, a bábasszony az egyik fonóbeli asszony. A kísérők közül egyik férfi, a másik nő.

Öltözet, kellékek: a terhes nőn piros szoknya, fehér blúz, fejkendő. Lábszára meztelen. Arcát nem látni, gázmaszk álarcot tett. Nagy a hasa, derekát jól kitömték. A kísérők falusi férfi- és női öltözetben, kalapban, fejkendővel, női harisnyából készült álarcban. A bábasszony szerepét játszó fonóasszony nem visel álarcot.

Szülőalkalmatosságként kicsi asztalt használnak.

Bekéreztető: Adjon Isten, jó estét!

Bentiek: Adjon Isten!

Bekéreztető: Az úton találtam egy nőt, olyan beteg. Nem tudom, hogy milyen probléma van nála.

Háziasszony: Terhes?

Bekéreztető: Az, az. Megkérem szépen, engedje a háziasszony, hogy szüljön meg, mert nincs mentő, nincs hova vigyük.

Háziasszony: Jaj, milyen ez a világ. Jöjjenek bé, csinálunk helyet...

A két kísérő bevezeti a „terhes nőt”. (A jeleneten végig jól mulat a fonó és a közönség, hol hangosan, jóízűen kacag, hol halkabban kacarászik.)

A bekéreztető két kicsi asztalt hoz be, a kísérők ráfektetik a vajúdo nőt. A fejéhez a kísérő férfi, a lábához a kísérő nő áll.

Terhes nő: Jaj, jaj! Vajon mi lesz?

Fonóbeli asszony: Adjanak egy kicsi vizet. Hamar, hamar! Jaj, elszakadt a pinája! Mit csináljunk véle?

A fonóasszonyok közül feláll a szülés levezetéséhez értő bábasszony és kezelésbe veszi a vajúdo nőt. A szoknyája alatt vizsgálgatja, széthúzza a lábait.

Bábasszony: Lássuk hunn van az a gyerek hát? Az a két lyuk egybeforrt! Jaj, jaj, eláll a nyakam... Kivel csináltad?

Terhes nő (elváltoztatott, vékony hangon): Bartos Bencivel.

Bábasszony: Fáj-e most?

Terhes nő: Fáj biza!

Bábasszony: Bezzeg, nem fájt, mikor benne járt a gazdád...

A szülő nő jajgat, a bábasszony tovább keresgél a szoknyája alatt és kihúz egy fekete testű, fehér fejű plüss játékbabát. A kísérő nő kendőbe bugyolálja és odaadja az anyának. Az felül, ringatja a babát.

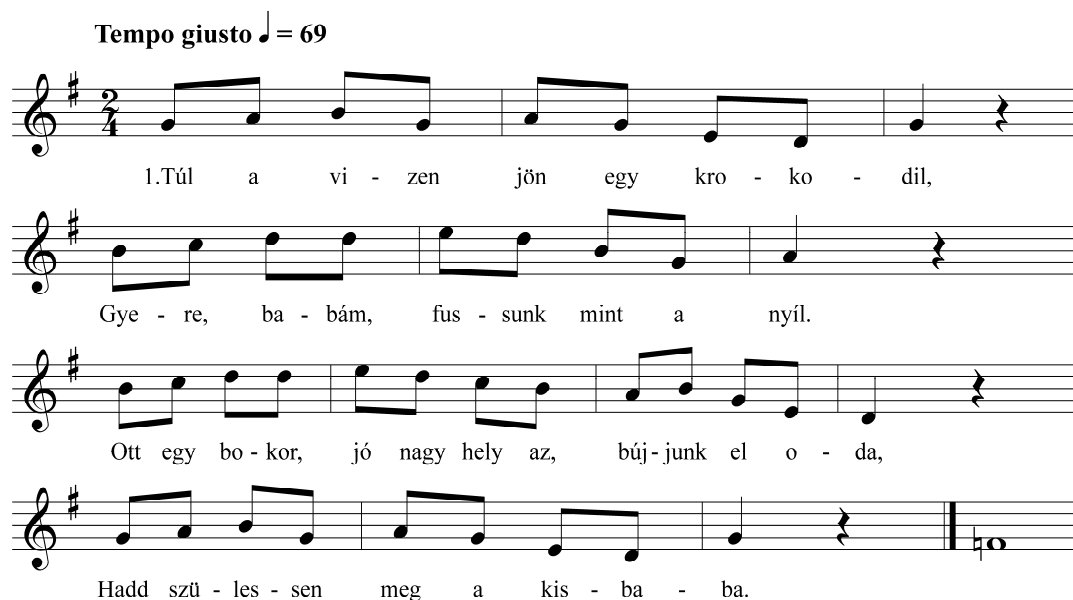
A frissen szült nő: Jaj, ha tudtam volna, hogy olyan könnyen megy bé, s olyan nehezen jön ki... Hasonlít hozzám ugye? A füle nincs beszélgetve? A bábasszony a fülét egy kicsit kihúzta.

Bábasszony: Most menj haza, mutasd meg anyádnak. Fog örvideni nekije. Megköszöni szépen.

Fonóbeli asszony: Ki lesz a keresztapja, ki lesz a keresztanyja? Ki vállalja?

A fonóbeli asszonyok énekelni kezdik az ekkor szokásos *szülés utáni* énekét:

Tempo giusto ♩ = 69

1. Túl a vi - zen jön egy kro - ko - dil,
Gye - re, ba - bám, fus - sunk mint a nyíl.
Ott egy bo - kor, jó nagy hely az, búj - junk el o - da,
Hadd szü - les - sen meg a kis - ba - ba.

2. Kisbabának Sári a neve,
Fele fehér, fele fekete.
Jaj Istenem, milyen szégyen jött a fejemre,
Tarka lett a gyermekem fele.

Ének közben a kísézők kivezetik a babás anyát. Ének után az asszonyok tovább is róla beszélgetnek:

- Ez jól megjárta..., szegény feje...
- Elég jó nagy volt a pinája...
- Nem kellett volna idejusson, meg kellett volna a gyermeket mérgezni...
- Nem kellett volna béengedjük, ahol csinálta, szülje meg ott...
- Ne még teljünk pletykasággal, inkább énekeljünk:

Poco rubato ♩ = 66

Én az ut - cán le - fe - lé se me - he - tek,
 Mind azt mond - ják, fe - ke - te gyászt vi - se - lek.
 Nem kell né - kem pé - ter - la - ki büsz - ke sze - re - tő,
 Sze - rc - tőm lesz majd a gyá - szos te - mc - tő.

(Az előadás színhelye: társas összejövetel, fonó; ideje: 1995 farsangja)

Kisillye

(410) A maszk (a játék) neve: *terhes asszony*.

A terhes asszony nagyon kívánós volt A fonóban mindenfélét kért. Vele volt a bábasszony is, mert elfogta a szülési fájdalom és óriási ordítózás közben megszülte babáját, egy párnát. Ezeknek legények szoktak felöltözni, minél csúfabbnak.

(K.P., a.n., 1927; gy. i. 1993)

Marosjára

(411) A maszk (a játék) neve: *kicsi bubás farsáng*.

A *kicsi bubás farsáng* egy asszony volt. Bejött a fonóba. Az arca le volt fedve álarccal, jól bebugyolálva, s a hangját elmásította, hogy ne legyen felismerhető. Az ölében egy rongybabát vagy más csinált babát hozott. Kéregetett, hogy nincs miből tejet adjon a bubának. Adjanak, adjanak, mondta, mert a fiúgyermek szerencsét hoz a házhoz, jó termés lesz búzából meg szőlőből is. (I.R., a.n., 1934; gy. i. 1993)

(412–414) Gyűjtési adataink szerint a *terhes asszony* vagy a *kicsi bubás asszony* **Toldalagon, Vajdaszentiványon és Radnótfáján** is az ismert farsangi alakok közé tartozott.

FELSŐ-MAROSMENTE

(415–420) A Felső Maros mente több fonójában a bubás játékok valamilyen formáját ismerték, gyakorolták. Gyűjtési adataink szerint **Disznajón** *terhes asszonynak* kért szállást a kísérő asszony. A terhes asszony megbetegedett, eljött a szülés ideje. A kísérő asszony levezette a szülést. A szereplők itt asszonyok voltak.

Marosfelfaluban párnával vagy rongyokkal tömték ki egy legény inge elejét, ő volt a *terhes asszony*. A fonóban két-három purdénak öltöztetett gyermek kísérte.

Magyarón feldugtak egy párnát egy öregebbrendű asszonynak, a hátára pelenkát kötöttek. A terhes asszony a fonóban kéregetett. *Jaj, segítsenek rajtam, mer az uram meghalt, szégyelem a nagyobb gyermekeimtől, hogy megint gyermekem lesz.*

Dedrászéplakon és **Magyarón** a *kisbabás-kéregetős* változatot is ismerték

Holtmaroson az iskolai karneváli jelmezek között is megjelent a *kisbabás asszony*.

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ NYÁRÁDMENTE

Kisgörgény

(421) A maszk (a játék) neve: *terhes asszony*.

A terhes asszonyt békéztették a fonóba. Felöltöztettek egy legényt állapotos asszonynak, párnát dugtak a hasához. Ott kezdett táncolni a fonóbeliekkel s tánc közben a terhe leesett. A kicsi párnát felmutatták és kacagtak, mulattak vele.

(H.B., a.n., 1935; gy. i. 1993)

Székelyvaja

(422) A maszk (a játék) neve: *terhes asszony*.

A *terhes asszony* szép fársáng volt, nem ijesztett. Szegény asszonynak volt öltözve, jó nagy hassal. Bekísérték a fonóba, szállást kértek neki. Az volt az élvezetes, hogy nem szólt egy szót se, csak mutogatott. Mű kérdezősködtünk mindenfélét, hogy ki a vőlegénye és hol van, hogy kitől terhes, de ő csak mutogatott, nem volt szabad szavakban válaszolni. Fogta a fejét, hogy búsul, a férje elhagyta, s most már mi lesz vele. A háziasszony összeszedegette a kinőtt ruhákat és odaadta a terhes asszonynak, még valami aprópénzt is.

(Sz.P., a.n., 1930; S.Zs., a.n., 1929; gy. i. 1996)

Szövérd

(423) A maszk (a játék) neve: *terhes asszony*.

A terhes asszonyok az én időmben mind legények voltak, de úgy ki voltak öltözve nagy hassal, mejjekkel, hogy nem ismertük meg őket a fonóban. Jajgattak, a hangjukat is elmásították, visítottak, kiabáltak, hozzanak hamar bábasszonyt, mert szottyán ki rögtön, jaj elindult a tejem, s odakapott a mejjihez. A fonóban jókat kacagtunk a legények bolondozásán. (Sz.R., a.n., 1927; gy. i. 2003)

(424–426) Gyűjtési adataink szerint a *terhes asszony* kedvelt farsangi figura volt a többi Alsó-Nyárárdmenti faluban is. **Nyárárdkarácsonfalván** hosszú, bő ruhába öltözött, hasnak kispárna téve, arca csipkével volt letakarva, fején kendő. Itt is általában legény öltözött terhes asszonynak, akárcsak **Teremiújfaluban**.

Lőrincfalván a szép fársángok között emlegetik. Itt az egyik fonóba járó lányok öltöztették fel a legényeket és küldték a többi fonóba.

KÖZÉPSŐ NYÁRÁRDMENTE

Szentgerice

(427) A maszk (a játék) neve: *terhes asszony*.

A kísérő bejött és megkérdezte, hogy be tudnának-e engedni egy *terhes asszonyt*, aki ebből és ebből a faluból jött és szülési fájdalmai vannak. Beengedtük a terhes asszonyt s a kísérőjét, a bábasszonyt. De mind legények voltak asszonyoknak öltözve. A bábasszony levezette a szülést, ami úgy volt, hogy rendre kihúzott az asszony ruhája alól két-három kispárnát. Ő jajgatott, mi kacagtunk. (G.P., a.n., 1919; gy. i. 1990)

Nyárádszentanna

(428) A maszk (a játék) neve: *terhes asszony*.

Terhes asszonynak férfi öltözött fel, a hasát szalmával tömték ki. Elindult a férjével a fonókba. Férjnek asszony is öltözhetett, de ez is inkább legény volt. Amikor bejöttek a fonóba, mindenki állt fel, csinálta a helyet az asszonynak. Siránkoztak, hogy mindjárt meglesz a buba. A maszkurák elváltak a hangjukat és a fonóban találgatták, hogy kik lehetnek. Nem mindig ismertek rá a maszkurákra, volt aki jól meg tudta játszani a terhes asszonyt.

(V.A., a.n., 1922; gy. i. 1994)

Nyárádgálfalva

(429) A játék neve: *keresztelő*.

Szereplők: *pap, kománé, koma, anya, kísérő*.

A kísérő és a koma férfi, a többi résztvevő nő.

a. Csináltunk a farságon keresztelőt. Vásároltunk az üzletből egy nagy bubát s felöltöztettük. Híttünk komát, kománét s akkor avval a bubával mentünk. Fel voltunk öltözve álarcral, hogy ne ismerjenek meg.

– Milyen álarcuk volt, Margit néni?

– Papírból csináltuk s kifestettük. Szemünket, szánkat, orrunkat künn hagytuk. S azután melyik milyen szépen ki tudta festeni magát. A kománé, a keresztmama a bubát, az anya mellette állt, hogy csitítsa, ne sírjon. Vót egy pap s az keresztelte meg.

– Hogyan ? Nevet adott a bubának?

– Nevet. Úgy keresztelte, ahogy tudta, de úgy, hogy kacagjanak. Azt mondta: *A te neved legyen Amáli! Mikor megnősz, neked muszáj megállni*. Erre lett egy nagy kacagás, egy nagy röhögés. Evvel meg vót keresztelve.

– Utána mi történt? Mentek tovább?

– Megkínáltak borral. Elfordultunk, megittuk azt a pohár bort valahogy. Ügyeltünk, hogy ne ismerjenek meg. Megköszönték, hogy bémentünk, a avval mentünk a másik fonóba. Egy este összejártuk a falut. (T.M., a.n., 1929; gy. i. 1988)

(430) b. – Gizella néni, emlékszik arra, amikor pap volt a farsangi keresztelőben?

– Ó, hogyne ! Én szerettem a vígságot, komikusságot örökké! Az én emberem nem szereti ezeket, ő nem olyan vígkedélyű, más a természete. Örökké dolgozzunk, kaszáljunk, kapáljunk. Én is sokat dolgoztam, de szerettem ezt a vígságot. Mondták neki: „ej, a te feleséged miket csinál”, „Ó, sületlenkedik örökké!”, legyintett az uram. (Kacagva idézi az egykori párbeszédet.)

– Miért kérték, hogy pap legyen, hiszen más falusi. Tompáról jött férjhez Gálfalvára...

– Akkor már asszony voltam. Több farságon hívtak papnak esketésbe, keresztelésbe. Nekem Tompán keresztapám volt a pap, sokat jártam templomba, s tudtam mindent, amit szokott mondani. Akkor valahogy ámbicióm is volt, hogy menjek, de az uram nem akart engedni.

– Hogyan zajlott le a farsangi keresztelő?

– Mentünk több heré, fonókba muzsikaszóval. Vót egy buba, akkora mint egy élő, csak bolti buba.

A szobában körbeállítottam a népet. A keresztanya fogta a bubát, tartotta a víz alá. Volt nálam egy kancsó, avval öntöttem a vizet. Mondtam nekik (a keresztelő pap hanghordozását utánozva): „na, most keresztény testvéreim, ezt a kisdedet megkereszteljük!”

Töltöttem a fejire a vizet s mondtam: *Gyermekem, téged megkeresztelünk. Amáli, neked muszáj megállni.* Osztán erre egy nagy kacagás vót. (D.G., a.n., 1929; gy.i.1988)

(431–433) Gyűjtési adataink szerint a *terhes* vagy *kicsi babás asszony* **Nyárádszentbenedek, Nyomát** és **Nyáradandrásfalva** farsangi alakjai között is felbukkan. Nyárádszentbenedeken a fiúk hárászkendőt terítettek magukra, alatta egy játékbatát becsavartak egy nagy rongyba és vitték a doktorhoz.

FELSŐ-NYÁRÁDMENTE

(434–436) A Felső-Nyárádmente falvaiban a *terhes asszony* és a *kicsi babás asszony* megjelenítése szórványos lehetett, hiszen gyűjtési adataink szerint csupán **Nyárádszentmártonban, Márkodban** és **Iszlóban** emlékeznek rájuk idős adatközlők.

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – ALSÓ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Kelementelke

(437) A masz (a játék) neve: *viselős asszony batykó.*

Az asszonyok fonókórusában a fiatal asszonyok öltöztettek viselős asszony batykót. A fonóban összeszedték a ruhákat a hasához nyomtak egy párnát, a mejjit kitömték istenesen.

Hárman-négyen mentek vele, hordozták a többi kórusokba. Bekérezttették, s mondták, hogy ügyeljenek rea, nehogy baja legyen, mert viselős.

Nem is bántottuk, nem táncoltattuk erősen, inkább megölelgettük, simogattuk.

– Jaj, lelkem be szép vagy! Jaj, lelkem be ügyes vagy! – ilyeneket mondogattak neki, de nem ismerték meg. (K.J., a.f., 1921; 1988)

Gyulakuta

(438) a. A maszk (a játék) neve: *viselőss asszony*.

A viselőss asszony nagy hassal ment bé a kórusba, s az ura kísérte. Az asszony jajgatott. Ott a kórusban meg is lett a buba, kihúzta a párnát a ruhája alól.

A kórusban rigmusoltunk, énekeltünk nekik. Azt énekeltük, hogy :

Rengesd, uram, a gyermeket,

Hadd menjek a bálba.

Ott vannak a szép legények

A jó mulatságba. (T.A., a.n., 1912; gy. i. 1988)

(439) b. A maszk (a játék) neve: *viselőss asszony batykó*.

Viselőss asszony batykóval jártak a fonókórusba. Asszonyok öltöztek fel, de legények is voltak olyanok, akik felöltöztek asszonynak. Mejjét szúrtak, fehér kesztyűt húztak a kezekre, ne ismerjék meg, hogy férfiak.

Bekérezttették a viselőss asszonyt, szállást kértek. Akkor tettük le guzsajt, csináltuk a helyet. Ahogy bójóttek a batykók, kezdtek is táncolni. Utána rigmusoltunk nekik. Ilyeneket ne:

Piros alma hasítva,

Ez a leány kifúrva!

A menyasszony lilium,

Az eleje cimbalom.

Egész éjjel pengetik,

Reggel felé felverik.

Egyszer én is voltam viselőss asszony batykó. Egy nagy hasat csináltunk, s egy kosarat tettünk a karomra. Osztán kéregettem a kórusban. Kinek mije vót, tette belé a kosárba, almát, száraz kenyeret, puliszkát. Avval kijöttem. (K.M., a.n., 1925; gy. i. 1988)

(440) c. A maszk (a játék) neve: *kicsi babás batykó, bölcsőss asszony, kapálos asszony*.

A játék szereplője a kicsi babás asszony, akit többféleképpen is megneveznek a helyi közösségben. A gyulakuti asszonyok szerint új szereplője a farsangi játék repertoárnak.

Helyi székely népviseletben jelenik meg a társas összejövetelen, fején kendő, arcán harisnya álarc. Kezében, kapát, vállán összehajtható régi mezei fabölcsőt hoz és játékbabát. Felállítja a bölcsőt, megszoztatja a babát és a bölcsőbe teszi, majd kapálni kezd.

A játék enyhén komikus, az asszony utánzó mozdulatain nevetnek, jól szórakoznak a nézők.

A nevetés elültével kíváncsiskodnak, megnézik a babát, kérdezősködnek:

- Fájin leánka!
- Szoptat-e még? Van-e teje?

A batykó nem válaszol, nem beszél, a fejével inti az igent vagy a kezével mutogat. A házbeliek helyette is beszélnek:

- Ez a szegény asszony egyedül jött kapálni, s a gyermeket is kellett hozza...
- Biztosan özvegyasszony....
- Nincsen ura...
- Vagy az ura elment a cukrászdába....
- Kell kapálgjon szegény, mert a törökbúza az idén is kapálatlan marad...

Erre a végszóra egyikük elkezd énekelni:

Tempo giusto ♩ = 88

Sár-ga ku-ko-ri-ca-szár, Az i-dén is ka-pá-lat-lan ma-rad-tál.

tovább mind:

Majd meg-ka-pál az a lány,

Ki-nek sár-ga gyű-rű ra-gyog az uj-ján.

A jelenet azzal fejeződik be, hogy az asszony mutatja, elfáradt a kapálásban, a gyermek is nyugtalanodik a bölcsőben, haza kell vigye.

Összeszedi a holmijait és kimegy.

(A gyűjtés helye: társas összejövetel; ideje: 1992 farsangja)

(441–442) Gyűjtési adataink szerint **Szentdemeteren** legények, férfiak öltöztek *terhes asszonynak*; **Bordoson** *viselő*s asszony batykónak és kicsi babás batykónak is öltöztek; előbbinek asszonyok és férfiak egyaránt, utóbbinak kizárólag asszonyok.

FELSŐ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Székelyszentistván

(443) A maszk (a játék neve) neve: *szülés*.

Szereplők: *viselő asszony, bábasszony, kománé, kísérők*.

A szereplők mind férfiak.

Legények, házasemberek külön felöltöztek fárságnak, az egyik viselő asszonynak, a másik bábasszonynak, kománénak, kísérőnek. Voltak vagy négyen-ötön. A viselő asszonynak párnát tettek a hasához, s kellett jajgasson istenesen.

Bévezették a fonóba s valamire hanyat fektették. Ott díztelenkedtek egy darabig s osztán a bábasszony kihúzta a párnát a hasából. Ott idétlenkedtek, komédiáztak.

Evvel a mű fonókban sikert nem arattak, mert többen fel voltak háborodva, hogy ez nem ide való. Ez olyan asszonyi megszégyenítés volt. (P.Zs. ,a.n., 1918; gy. i. 1991)

(444–446) Gyűjtési adataink szerint **Gegesben**, **Rigmányban** és **Székelyabodban** is gyakori alakoskodó volt a terhes asszony meg a kicsi bubás asszony.

SÓVIDÉK

Parajd

(447) A maszk (a játék neve) neve: *kicsi gyermekes pár, bubás pár*.

Bejött a fonóba a bekérő s kérdezte: *Egy párt, egy kicsi gyermekes párt béeresztenek-e? Bé, ha jól viselik magukat* – mondta a háziasszony.

A fonósereg húzódott félre, jöttek bé a maszkurák. Kicsi gyermekes asszony, buba a karján, s az ura vezette. A másik karján kosár.

Nem szóltak semmit, csak mutogatták, hogy szegények, éhes a gyermek, adjanak valamit. Vetettünk ezt-azt a kosárba. Akkor egyet táncoltunk vélek. Megköszönték, hogy béengedtük, s mentek tovább. (M.A., a.n., 1911; gy. i. 1981)

Alsósófalva

(448) A maszk (a játék neve) neve: *terhes asszony az urával*.

1988 telén egy terhes asszony járt az urával a Pál utcai fonóban. Körbejártak a szobában. Az ember mutatta, hogy a felesége nagyon van, s kívános, éhes. Adjanak nekik valamit.

Adtunk ott ne, ami került. Borral is megkínáltuk őket. Nem ismertük meg egyiket sem. Osztán addig s addig, hogy a végén levetkőztek, s akkor ismertük meg, hogy kik. Két komikus asszony volt a Puszta utcai fonóból. (A.I., a.n., 1965; gy. i. 1988)

(449–450) Gyűjtési adataink szerint a *terhes asszony illetve kicsi babás asszony* játékvariánsait **Sóvár**adon és **Siklód**on is gyakorolták.

1.3.4. Beavató játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezősámsond

(451) A maszk (a játék) neve: *csurdé fársáng*.

A fonó mindig egy háznál volt, egy helyre gyűltek össze a lányok és az asszonyok. Házasember oda csak az asszonyok férje mehetett, kártyáztak a sarokban. A legények jártak rendszeren.

A fonóba jöttek a fársángok. Leánykoromban az is megtörtént, hogy az egyik legény tiszta meztelenre vetkőzött. Kint levetette a ruháját, s magára terített egy lepedőt. Beugrott s a lepedőt ledobta az ágyra. Csurdé fársáng volt. Az anyja ott font közel hozzá, megismerte. Szidni kezdte: – Jaj, te fiam, hát elment az eszed? Aztán guzsalyakkal kivertük a fonóból.

(B.I., a.n., 1929; gy. i. 1989)

Mezőfele

(452) A maszk (a játék) neve: *csurdé fársáng*.

a. Ez a csurdé fársáng a '30-as években volt. Egy legényt bekentek szilvaízzel, arcát, testét, mindenét úgy, hogy nem lehetett megismerni. Utána belehempergett tolluba, csupa tollu lett a teste. Csak egy lepedőt vett magára, s mikor bement a fonóba, ledobálta magáról. Lett erre nagy ijedelem.

Az asszonyok guzsalyakkal, mindenfélével elkezdtek potyolni (mint a húst flekkenek!), ki kellett fusson a házból. (K.T., a.f., 1931; gy. i. 1983)

(453) b. Nemrég halt meg Sz. I., az legény korában felöltözött csurdé fársángnak. Vett egy nagy köpenyt magára, de egyébként meztelen, csurdé volt. Mikor bement a házakhoz,

széjjelnyitotta a köpenyt. Csurdén állított bé a házba. A nők futottak szanaszéjjel, ki merre tudott.

Elég a, hogy a csenderek ezt megtudták. Eljöttek és levitték Csávásra. Ott levetkeztették csurdéra s kezdték verni. Az egyik szobából vitték által a másikba, s a tornácon mikor vitték, kiszökött, csurdén futott haza. A csenderek utána... Ezt soha nem felejttem el.

(Sz. J., a.f., 1916; gy. i. 1983)

Mezőpanit

(454) A maszk (a játék) neve: *csurdé fársáng*.

Volt olyan is az én időmben, hogy csurdé fársáng. Az csak férfi lehetett. Az embernek a felesége, akiről szó van, elment a fonóba. Az ura otthon a pincében jól felhajtott, volt miből. Ő is ment az asszonyokhoz a fonóba.

A ház tornácában valamivel bébugyolálta az arcát, hogy ne ismerjék meg és letolta a nadrágját. Nyílt az ajtó, s két hátrafelé, csóré seggel jött bé.

Meglátták az asszonyok, visítottak, rippadoztak, guzsalyakkal kezdték lökni, lökdösni. Osztán megszólalt a felesége: – *Jaj, ne lökdössétek, mert ez az enyim, ismerem*. Osztán lett belőle egy nagy kacagás. (B.F., a.f., 1929; gy. i. 1992)

MAROSMENTE

Tancs

(455) Egy egyedüli öregasszony megengedte, hogy nála fonjanak. Egybe jártak ide asszonyok, leányok, de inkább öregasszonyok. A fonósok petróleumot, fát, ételt vittek. Ha bejöttek a maszcurák, megtáncoltatták őket. Egyik vénasszony felmászott az ágyra, a deszka eltört, belecuppant, mivel nem volt rajta bugyi, kilátszott a micsodája, ezen jól mulattak.

De az is megtörtént, hogy az egyik asszony kiment a fonóból, és az ablaknál megmutatta *mije van*, a lánya és a fia szemeláttára. Később megkérdezték, hogy nem szégyellte magát. Letagadta, hogy nem ő volt. (Cs.E., a.n., 1934; gy. i. 1995)

NYÁRÁDMENTE

Nyárádgálfalva

(457) A maszk (a játék) neve: *csóré maszkura*.

Előfordult, én még gyermek voltam akkor, hogy egy férfi anyaszült meztelenül mint csóré maszkura állított bé a házakhoz, a fonókba. Ennek híre volt. Aztán jól elagyabugyálták, eltángálták, hogy többet nem járt. (F.E., a.n., 1932; gy. i. 1988)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Geges

(458) a. A maszk (a játék) neve: *csóré maszkura*.

Volt egy férfi, aki egyik este meztelenre levetkőzött, s beugrott a fonóba. Ott szökdécselt, de úgy, hogy guzsalyt, orsót, mindent összetört. Az asszonyok rikoltottak, szétfutottak, de osztán a guzsalyakat hozzaverték. Utána sokáig emlegették, hogy milyen sültelen volt az a férfi. (K.M., a.n., 1920; gy. i. 1993)

(459) b. Ez az idősebb asszonyok fonójában történt. A maszkurának öltözött fiatalabb férfiak leskelődtek, s látták, hogy az asszonyok álmosan fonnak. Elhatározták, hogy felvidítják őket. Levetköztek, takarót terítettek magukra, bakancsba léptek, és bementek a fonóba. Egyszerre mindenki kilépett a fűzetlen cipőjéből, és ledobta a takaróját. Az asszonyok kiabálni kezdtek és szaladni kifelé. A nagy kavarodásban a férfiak gyorsan összeszedték az előkészített csörögét, amit a háziasszony a fonóbelieknek szánt kínálgatásra. Mikor meglátta, hogy viszik a csörögét, elkezdett mutogatni és kiabálni: a csö-csö-csö..., de a többiek nem tudták, hogy mit akar mondani, sokáig nevettek is rajta. (S.R., a.n., 1933; gy. i. 2003)

SÓVIDÉK

Alsósófalva

(459) A játék neve: Ijés virrjasztása.

Ez negyvennégyben volt... Azt mondtam Saminak, a legény kollégámnak, töltsünk bubát s a leányokat oda híjjuk bé.

Egy embert, inget, gatyát megtöltöttünk sarjával. Egy murkot felállítottunk reá, a lába közti. S fekete bárányszőr darabokat tettünk melléje. A szomszédban vót egy öreg ház, ott vót a fonó, ott töltöttük meg. Azt a nevet adtuk neki, hogy Ijés.

A szomszéd szobába letettünk egy padot, s arra fektettük, ahogy a halottat szokták. Egy hétig ki vót nyújtóztatva. Egész héten mentünk a fonóba, virrjasztottunk.

Mentünk bé abba a szobába s a leányokat is csaltuk bé oda, hogy kacagjanak. Nálunknál küsebbek voltak, de olyan férjhezmenni való formák.

Mikor jöttek bé a fehérnépek s meglátták, mentek es seggre. Osztán kácágták. Monták, gyertek, nézzük meg te Ijést, amíg eltemetik. (F.A., a.f., 1916; gy. i. 1980)

1.4. Zsánerfigurák, zsánermaszkos játékok

1.4.1. Betyáros játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Szabéd

(460) a. A játék neve: *betyárfársáng*.

Szereplők: *bekérező, öreg betyár, betyárok* (összesen tizenketten), *csaplárosné, két zsandár*.

- Hányas években játszották a betyárfárságot, Feri bácsi?
- Az a rendbéli legény, akivel én jártam, 1957-ben adta elé. Mind katonalegények voltunk, katonaság előttiek. Csak az öreg betyár volt idősebb vaj’ két évvel, 1935 béli.
- Volt öreg betyár is?
- Hogyne, az volt a főbetyár, azt kellett elfogni. A többiek kísérték. A betyárok egy csárdába mulattak, jöttek aztán a zsandárok, lőttek s elfogták, megkötözték a betyárokat. Volt egy csaplárosné is, szintén legény, de nőnek volt felöltöztetve, úgy, hogy meg se ismerték, hogy férfi. Rúzssal kifestve, babos kendő a fején.
- Betyároknak és zsandároknak hogyan öltöztek?
- A betyárok fehér harisnyában, csizmában, fekete lájbiban voltak, fekete kalap a fejeken, a kalapban piros szalag. Az öreg betyárnak kenderből volt csinálva rendes nagy haja. A zsandárok valamiféle egyenruhát vettek magokra. Sógorom erdész volt, akkor annak a ruháját kértük el. A zsandároknak parafapuskájuk volt, avval belé lehetett lőni a csepűbe. Avval ijesztették a népeket.
- Úgy tudom, hogy betyárfárságban énekek is vannak. Tudták-e ezeket előre vagy meg kellett tanulni? Tartottak-e próbákat?
- Ez egy ősi szokás, ezt nem kellett tanulni, már tudtuk azelőttről, az öregebbektől. Egy vaj’ kettő már tudta azelőttről, hogy milyen nóták vannak. Azokat a nótákat kellett gyakorolni s tudni, hogy melyiknek mi a teendője. Újév után mindjárt összegyűltünk, három-négy este dugva gyakoroltunk s mire beállott a fársáng, már álltunk elé a szereppel. Nem volt leírva semmi, én tudtam az egészet.
- Tudták-e a faluban, hogy aznap este betyárfársáng lesz?
- Kitudódik az ilyesmi, halloták, hogy lesz betyárfársáng. A fonókban már készültek. Akkorjában 5–6 helyen volt fonó. Összegyűltek oda 8–10 helyről, nemcsak a fonóbéliek, legalább 40–50-en voltak egy fonóban. A kisebbek fel voltak ülve az ágy tetejére, a nagyobbak a kanapéra, ahova csak tudtak, még az ablakokon is kandikáltak be. A házigazda kitétte az asztalra a liter bort, poharakat ...
- Ki ment be elsőnek?
- Volt egy férfi, aki bekérőzött. Né, legyenek szívesek, csináljanak helyet, mert jönnek a betyárok. Rendesen bekérőzött. Az asztal körül, a szoba közepén helyet csináltak.
- Mi történt azután?
- A bekérőző után bement a csaplárosné, utána az öreg betyár s utána a fiatalok. Bent mind csak énekeltek, beszéd csak énekekben volt. Amikor jöttek a zsandárok, amikor fogták el a betyárokat, azok beszéltek, add meg magad, kutya betyár, rég, hogy üldözünk, most már

végek van, mi az utolsó kívánságotok, föl fogunk akasztani. Az utolsó nóta az volt, hogy Kakukk madár az erdőben szépen szól... avval jöttünk ki a házból.

– Egy este végigjárták az összes fonót?

– Végig. Az egyik helyen aztán ottragadtunk, egyet jót mulattunk, táncoltunk a fonóbeli lányokkal.

– Hányszor jártak egy farsangon a betyárok? Csak egy rendbéli legény öltözött fel vagy több is?

– Egy télen csak egyszer. Egy rendbéli legény öltözött betyárfárságnak egy télen. Az a rendbéli legény többet azon a télen nem járt. Esetleg volt egy másik rendbéli, az megcsinálta. Egy öregebb vagy fiatalabb rendbéli. Több két rendbélinél akkor sem volt egy farsangon. Én 1957-ben mentem katonának s azután többet nem is jártam a betyárfárságban.

(V. F., a. f., 1937; gy. i. 1991)

(461) b. Végigjártuk evvel a betyárfársággal a szabédi fonókat s utána egy másik este Mezőfelébe is elmentünk. 1950-ben volt ez, 19 éves voltam. A felei legények fogadtak a falu végén és mondták, hogy hova kell menni. Jól fogadtak a feleiek, bor az asztalon, el volt magyarázva, hogy mi jár oda. Ahova mentünk, nem fértek bé a házba, annyian voltak, még az ablakon is kukucsáltak. Az úton is kísért a nép, bámultak. A végén egyet mulattunk a felei legényekkel, alig tudtunk hazajönni. (Sz. S., a. f., 1931; gy. i. 1991)

(462) c. A játék neve: *farsangos betyárok*.

Szereplők: *bekéreztető, tíz betyár, akik közül egyik a fő betyár, kocsmárosné, két zsandár.*

Mind legények játsszák.

Az a. változatban ismertetett betyáros játéknak a szabédi néphagyományban megőrzött formáját 1992 farsangján felújították és néhány háznál, valamint a művelődési otthonban rendezett formában előadták.

Öltözet, kellékek: a betyárok fehér inget, fekete lájbit, fehér bőgatyát vettek magukra. Fejükön fekete posztókalap, hátukon lefele piros szalaggal, árvalányhajjal. A főbetyár kalapja alatt vállára, hátára omló fehér haj kenderből. A két zsandár sötétkék ruhába öltözött. Derékszíjút tettek. Fekete posztókalapjukban kakastoll. Fegyverük kisméretű játékpisztoly, de löni is lehet vele, jó hangosan. A kocsmárosné székely ruhában (fehér ing, piros-zöld csíkos mellény, szoknya, fehér kötény) öltözött, lábán női cipő, fején menyecskésen kötött babos (pettyes) kendő. Szemét, arcát enyhén kifestették.

A játék megkezdése előtt a házbeliek az asztal köré székeket hoznak, az asztalra boros üvegeket, poharakat tesznek, tányérokban farsangi pánkók.

Bekéreztető: Megjötték a farsangos betyárok, béengedik-e?

Házigazda: Hogyne, jöjjenek bé!

A kocsmárosné jön be egyedül. A nézők azonnal felismerik, hogy legényt rejt a székelyruha, halk kuncogással fogadják. A kocsmárosné az asztalhoz megy, rendezi a poharakat.

Kocsmárosné (énekel):

Piros bor az asztalomon,
Mennyi betyár, mind galambom.
Tíz évig, száz évig
Be jó lenne így élni.

A kocsmárosné énekének végén kurjongatva bevonulnak a betyárok. Elöl a főbetyár.

Betyárok (énekelnek) :

Kocsmárosné, angyalocskám,
Száz szál gyertyát, száz icce bort
Ide ki asztalra.

(Leülnek az asztal mellé):

Még az éjjel kirúgom az asztal lábát,
Csókolom a csaplárosné csöpp száját.
Templomjáró sosem voltam,
Ezután sem kell nekem az imádság.
Csak aztat az eszeveszett táncot járom,
Hogy a szívem minden bűját felejtse.

Ének közben a kocsmárosné először a főbetyár ölébe ül, megöleli, arcát simogatja (ezen is derülnek a nézők), majd sorra a többi betyár ölébe ül.

Betyárok (egyszerre kiáltják): Éljenek a betyárok!

Leülnek, újabb ének következik.

Betyárok:

Nem messze van ide Kismargita,
Körös-körül kerüli a Tisza.
Közepében egy nagy, cifra csárda,
Abban mulat tíz betyár bűjában.

Ének közben az egyik fiatal betyár feláll, az ablakhoz megy, kitekint.

Fiatal betyár (visszajövet énekel):

Amott látom, jönnek a zsandárok,
Már messziről fénylik a puskájuk.
Elöl jön a hadnagy, aki vezet
Egyenest a mi csárdánknak evez.

Zsandárok (az ajtó előtt énekelnek):

Jó estét, jó estét, kocsmárosné asszony!

Kié ideki ez a sárga csikó?

Kocsmárosné (énekel):

Jó bort iszik annak a gazdája,

Most jött ide, nincs egy félórája.

Zsandárok (énekelnek):

Kocsmárosné, mondja hadd, jöjjön ki

Két szuronyos zsandár várja őt kint.

Főbetyár (énekel):

Kocsmárosné, mondja, mit csináljak?

Kimenjek vagy megadjam magamat?

(Feláll, hangja elszánt, határozott):

Ki sem megyek, meg sem adom magam,

Kinek tetszik, vigye el a lovam!

Kinek tetszik, jöjjön és próbáljon,

Megrövidül élete órája.

Kintről lövés hallatszik. Berontanak a zsandárok.

Első zsandár: Kinek rövidül meg élete órája?

Add meg magad, kutya betyár!

Régen üldözünk már, most már megtaláltunk!

Második zsandár: – Végetek van!

A zsandárok hátrakötik a főbetyár kezét. A kocsmárosné sír, zsebkendőbe, tenyerébe temeti arcát.

Első zsandár: Mi az utolsó kívánságod?

Főbetyár (énekel):

De szeretnék zöld erdőben lógó betyár lenni,

(A többi betyár is fújja):

Gyöngyharmatos, kék ibolyát egy csokorba szedni.

Elküldeném az alispán gyönyörű lányának,

És azután nem bánám, ha fölakasztanának.

Első zsandár: Föl is akasztunk.

A két zsandár közrefogja a főbetyárt.

Betyárok (felállva énekelnek):

Vasra verve visznek el a vármegye házába,

Az ablakba kikönyököl az alispán lánya.
Két szeméből hull a könnye rózsás kötényébe,
Miért is néztem egy betyárnak kacagó szemébe!

Indul a menet. Elöl a két zsandár között a főbetyár, utánuk a betyárok kettesével összeölelkezve, leghátul a kocsmárosné.

Betyárok (énekelnek):

Kakukk madár az erdőben szépen szól,
Búcsúzik a zöldleveles bokortól.
Én is, én is elbúcsúzom,
Elmegyek a hazámból.
Valahol a magyar földön
Bánatomban beszegődök betyárnak.

A betyárnak jól megy dolga bújában,
Zöld erdőben falevél a párnája.
Kakukk madár ébresztgeti,
Rákiált az alvóra:
Kelj fel, betyár, ne aludjál!
Éjfél után kettőre jár az óra.

Föl is kelek, nem is alszom,
Mer' nem tudok aludni,
Nem hagy engem a szerelem,
Nem hagy engem a szerelem pihenni.

A felújított játékot az 1992-es fiatalok azoktól az idősebb férfiaktól tanulták meg, akik az 1950-es években a fonókban járták a betyárfársángot.

(A gyűjtés ideje: 1992 farsagja)

Mezőfele

(463) a. A játék neve: *piritus fársáng*.

Szereplők: kilenc-tíz-tizenkét *betyár, bekérő*.

Tizen-tizenketten felöltöztünk szép, fehér ruhába, mint a betyárok, fehér ing, fehér alsószoknyából bőgatya, fekete lájbi, fekete kalap, piros szalaggal átkötve s lógott le hátul. Arcunkra csipkét tettünk. Mentünk a fonókba s a házakhoz is. Volt egy bekérő, az előre ment, szólt a bentieknek. Akkor bent a házban a lámpát elfűtták. A kísérő egy tányérba szeszt,

spirituszt töltött s mikor a betyárok jöttek bé, meggyújtotta. A piritus kékés lángja olyan különös színt ad az embereknek s a szobának és olyan különös színe van. Gyönyörű szép volt. Jártunk a házban körbe és énekeltünk. Egy párszor körbejártunk s mentünk tovább.

(Sz.J., a.f., 1916; gy. i. 1983)

(464) b. A piritus fársángot 1972 óta a kultúrotthonban mutatják be a farsangi szokások szervezett előadásán. A beköszöntőt követően ez a műsor első száma, szép fársáng.

Szereplők: *tíz-tizenkét betyár*, bekérőre nincs szükség. Fiatal, középkorú, sőt, idős férfiak is öltözhetnek piritusnak. Öltözetük a már ismertetett betyárvisélet, azzal a különbséggel, hogy elmaradt a csipke álarc, megjelent viszont a vállra-derékra kötött háziszőtt kendő, s a kalapban az árvalányhaj, amit Sz.J. nem említett.

Az előadás színhelyén asztalra helyezett tálban vattára töltött egészségügyi szesz ég. A betyárok belépésekor a villanyt eloltják. A betyárok pattogatva, kurjongatva egymás után szinte beugranak a terembe. Énekelnek, az asztalhoz mennek.

Betyárok (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 72-80

1. Pi - ri - tus - ból csi - nál - ják a pá - lin - kát,
A - zért nem lát sen - ki raj - tam jó ru - hát.
Bár csi - nál - nák é - des té - hől, e - cet - hől
hogy ne él - jen a kocs - má - ros a zse - bem - ből.

var. 1-2 ütem

var. 1-2 ütem

2. Keserű só, nem hittem, hogy édes légy,
Kisangyalom, nem hittem, hogy csalfa légy.
Csalfasággal csaltad meg a szívemet,

A Jóisten borítsa rád az eget.

Körbeállják az asztalt, más éneket fújnak:

Tempo rubato ♩ = 72

de El - tö - rött a Bu - bi lo - vam lá - ba,
A nagy fu - tás, a nagy sza - la - dás - ba.
Bu - bi lo - vam, hogy - ha le - het csak egy jó fél ó - rát si - ess!
Nem mesz - sze van kit a szí - vem sze - ret.

Pillanatnyi csend után megszólal a zene, a betyárok táncnótába kezdenek. Ének közben párt keresnek a nézők közül, csárdást táncolnak. A táncoló asszonyok, lányok is énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 116-132

Zseb - ken - dőm négy sar - ka Si - má - ra van va - sal - va.
Mind a négy sar - ká - ra Ba - bám ne - ve van var - va.
E - gyik sző - ke, a má - sik bar - na, A har - ma - dik cso - da - szép.
Meg - állj, te cso - da - szép, Majd e - szed - be ju - tok én.

A rövid tánc után a betyárok kivonulnak a teremből. (Az előadás ideje: 1992 farsangja) (465) c. A játék neve: *betyáros, betyárfársáng*.

Szereplők: *kocsmárosné, a kocsmárosné leánya, tíz-tizenkét betyár, egyikük a főbetyár, kilenc-tíz csendőr, egyikük a csendőrkáplár*. A kocsmárosné és a leánya szerepét lányok, fiatal menyecskék játsszák, a többiek férfiak, legények. A betyárok ugyanazok, mint piritus fárságban.

Öltözet, kellékek: a betyárok öltözete a piritus fársángbeliekhez hasonló, azzal a különbséggel, hogy hiányzik a háziszöttes törülköző kendő az oldalukról. Derekukra színes,

rojtos olajos kendőt kötnek. Minden betyár (fából készült) fokost tart a kezében. A csendőrök rendőri egyenruhában vagy azt utánozó sötétkék, pl.vasútas ruhába öltöznek, derék és vállszíjjal, tányérsapkával. Fontos kellékük a fapuska, a játékpisztoly, a csendőrkáplárnak gumibot. A betyárok megkötözésére spárgát, szíjat használnak. A kocsmárosné s leánya ünnepi székely ruhába öltözik.

Az előadás előtt berendezik a kocsmát: középen asztal, körülötte padok, az asztalon literes üvegben bor, poharak.

Bejön a kocsmárosné s leánya, rendezgetik a poharakat, várják a betyárokat. Énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 92

Pi - ros bor az asz - ta lo - mon,

Min - den be - tyár a ga - lam - bom.

Tíz é - vig, száz é - vig,

De sze - ret - nék él - ni így.

var. 1-6 ütem

A betyárok énekelve, fokesukat lóbálva, táncmozdulatokkal besorakoznak a kocsmába.

Betyárok:

Tempo giusto ♩ = 92

Kocs - má - ros - né, an - gya - locs - kám, száz - szál gyer - tyát,
Még az éj - jel ki - rú - gom az asz - tal lá - bát,
száz i - ce bort i - de ki az asz - tal - ra!
csó - ko - lom a csap - lá - ros - né csöpp szá - ját.
Tem - plom já - ró so - sem vol - tam, ez - u - tán sem kell né - kem az i - mád - ság,
Csak azt az egy e - sze - ve - szett tán - cot já - rom,
hogy a szí - vem min - den bú - ját fe - lejt - sem.
var. 1 ütem

A betyárok leülnek az asztal köré, a kocsmárosné és a leánya tölt a poharakba. A betyárok koccintanak, isznak. A kocsmárosné a főbetyár ölébe ül, a leánya egy fiatalabb betyárnak ölébe.

Betyárok (énekelnek):

Rubato

1. Ka - kukk ma - dár az er - dő - ben szé - pen szól,
Bú - csú - zik a zöld le - ve - les bo - kor - tól.
Én is, én is el - búj - do - som, Ki - me - gyek a vi - lág - ból,
Va - la - hol a nagy al - föl - dőn
Bá - na - tom - ban be - sze - gő - dők be - tyár - nak.

2. A betyárnak jól megy dolga bújába,
Zöld erdőben falevél a párnája.

Kakukk madár ébresztgeti, rákiált az alvóra:

Kelj fel, betyár, ne aludjál! Éjfél után hármat ütött az óra.

Koccintanak: Egészségünkre, egészséget!

Betyárok (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 72

1. A fe - le - i csár - dá - ban,
A fe - le - i csár - dá - ban E - cet ég a lám - pá - ban,
E - cet ég a lám - pá - ban.
var. 1. ütem 3. vsz.
3. A ti - ze - dik

2. Meg se gyűjtják, mégis ég,
Meg se gyűjtják, mégis ég,
Kilenc betyár a vendég,
Kilenc betyár a vendég.

Főbetyár (énekel):

3. A tizedik én vagyok,
A tizedik én vagyok,
Hazamenni nem tudok,
Hazamenni nem tudok.

4. Kocsmárosné, édesem,
Kocsmárosné, édesem,
Van-e bora édesen,
Van-e bora édesen?

Kocsmárosné (énekel):

5. Van egy kicsi, de nem jó,
Van egy kicsi, de nem jó,

Nem betyároknak való,

Nem betyároknak való.

Betyárok (mind énekelnek):

6. Nem vagyunk mi betyárok,

Nem vagyunk mi betyárok,

Útonálló zsványok,

Útonálló zsványok.

7. Nem bántjuk mi a szegényt,

Nem bántjuk mi a szegényt,

Csak a nagygazda legényt,

Csak a nagygazda legényt.

8. Azt sem a sok pénzéért,

Azt sem a sok pénzéért,

Csak a büszkeségéért,

Csak a büszkeségéért.

A betyárok isznak, majd újabb énekbe kezdenek:

Rubato

1. Nem mesz - sze van i - de Kis - mar - gi - ta,
Kö - rös - kö - rül fo - lyik el a Ti - sza.
Kö - ze - pé - be a le - bu - ki csár - da,
Ab - ba me - het a be - tyár bú - já - ba.

var. 5.-7. üt. 1.-2. vsz.

var. 5.-7. üt. 3.-4. vsz.

2. Kocsmárosné, töltsön egy icce bort,
Hogy mossam le bús torkomról a port.
Három napja egy csepp vizem nincsen,
Három éve nyugodalmam sincsen.

A kocsmárosné s a leánya az ablakhoz megy, kinéznek. A kocsmárosné visszajövet énekel:

3. Amott látom, jönnek a zsandárok,
Már messziről fénylik a puskájuk.
Elöl jön a csendőrök káplárja,
Egyenest a lebuki csárdába.

Csendőrök (kint énekelnek):

4. Adjonisten, lebuki csárdásné,
Hát ez a szép pejparipa kié?

Kocsmárosné (énekel):

- Jó bort iszik annak a gazdája,
Most jött ide, nincs egy félórája.

Csendőrök (énekelnek):

5. Küldje ki hát annak a gazdáját,

Vagy jöjjön ki vagy adja meg magát!

Főbetyár (felugrik az asztal mellől, fokkal hadonászva énekel):

Ki sem megyek, meg sem adom magam,

Kinek tetszik, vigye el a lovam.

Kint lönek, majd berohannak a csendőrök, körülveszik az asztaltól felugró betyárokat.

Csendőrkáplár (kiáltja): Add meg magad, kutya betyár!

Régóta, hogy üldözünk már.

Megkötözni őket!

A csendőrök elveszik a betyárok fokkal, kezüket hátrakötik.

Csendőrkáplár: Mi az utolsó kívánságotok? Azt még megengedjük.

Főbetyár: Van egy nótánk, el szeretnénk énekelni.

Csendőrkáplár: Halljuk!

Betyárok (énekelnek):

Parlando rubato

1. De sze - ret - nék kinn a pusztán fu - tó be - tyár len - ni,
Min - den e - gyes kék i - bo - lyát egy cso - kor - ba szed - ni.
O - da ad - nám az al - is - pán kék sze - mű lá - nya - nak,
És az - u - tán nem bán - nám ha föl - a - kasz - ta - ná - nak.

var. 7. üt. 2. vsz.

2. Én Is - te - nem, mért is let - tem

Csendőrök káplárja: Fel is akasztunk!

Betyárok (énekelnek):

2. Vasra verve visznek engem (a) vármegye házába,

Ablakában kikönyököl az alispán lánya.

Szép szeméből hull a könnye rózsás kötényébe,

Én Istenem, miért is lettem betyár szeretője?

Csendőrök káplárja: Indulni a vármegye házába! Ne hagyjátok a csaplárosnét s a lányát se, mert ők is velük vannak szövetkezve. Induljatok!

A csendőrök elöl, hátul és oldalt közrefogják a betyárokat, így vonulnak ki a teremből.

Betyárok (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 72

1. Ba - kony er - dő gyász - ba van,
Ba - kony er - dő gyász - ba van, Ró - zsa Sán - dor fog - va van,
Ró - zsa Sán - dor fog - va van.

(Az előadás ideje: 1992 farsangja)

A gyűjtés során kiderült, hogy a betyárjátéknak ezt a változatát a mezőfeleiek a szabédiaktól látták-hallották először, akik náluk a 40-es, 50-es években többször „vendégszerepeltek”.

A farsangi szokások és játékok 1972-es felújítása óta a művelődési otthonban adják elő, közvetlenül a piritus farsáng után. Ezt a *szép farsángként* tartják számon, a műsor elmaradhatatlan, közkedvelt játéka.

Mezőcsáváson a betyáros játék csak táncból állt, Koronkában úgyszintén, Székelykakasdon Rózsa Sándor énekelt és táncolt hat betyárral. (Makkai–Nagy 1993, 160–187, Asztalos 1996, 85)

LAPOS-MAROSMENTE

Marossárpatak

(466) a. A játék neve: *betyárok*, *betyár farsángok*.

Szereplők: hat *betyár*, hat *betyárszerető*, *muzsikások*. A betyárok legények, a betyárszeretőket lányok játszották.

- A betyárok és a kondászok voltak a szép farsángok.
- Kik öltöztek itt betyároknak, Eszter néni?
- Az egyik fonónak a tagjai öltöztek fel s mentek el a másik fonóba.
- Legények, lányok, külön vagy együtt?

– Úgy is vót, hogy a fiúk teljesen külön, vagy a lányok külön. Például az én időmben mi – itt volt nálunk a fonó – felöltöztünk betyároknak.

– Csak lányok?

– Lányok s fiúk. A fiúkat felöltöztettük bő, fehér gatyába, régimódi, bő ingbe, fekete mellénybe, voltak azok a segesvári kemény posztókalapok, ez szépen kidíszítve, nagy bokkréták rajta, piros szalag. Álarcot tettünk csipkéből. Mi, lányok olyanformán öltöztünk, mint a hóstátiak: sok-sok fehér szoknyával, kötény is hozzá s fekete mellény, nekünk is bő blúz. Összesen vótunk hat fiú s hat leány.

– A felöltözött leányok hogyan tartoztak a betyárokhoz?

– Hát mindenkinek a társa vót az, a hat betyár s a szeretője.

– A fonókban tudták-e, hogy meglátogatják a betyárok?

– Legtöbbször tudták, elterjedt a híre, mondták, hogy jönnek a betyár fársángok.

– Mit csináltak a betyárok a fonóban?

– Vótak muzsikások is velünk, énekelve mentünk be a fonóba:

Sarkon van a kocsmárosné csárdája,

Betyároknak van az odaállítva.

Betyároknak meg a híres lányoknak,

Meg annak a tizenhárom cigánynak.

Amikor bementünk, táncoltunk egyet együtt a fársángok s azután a fiúk is és a lányok is mindenkit megtáncoltattunk a fonóba’.

– Együtt mit táncoltak?

– Hát rendesen, ezt a mi falusi táncunkat, csárdást, lassút, az itteni táncot.

– A betyárok s a szeretőik beszéltek-e, mondtak-e valamit?

– Hát nem nagyon beszéltünk, s ha beszélt is valamelyik, elcsavarta a beszédet, hogy ne ismerjék meg. Igazság szerint nem volt szabad a fársángokat megismerni. Vótunk úgy a fonóban, hogy elmentek a fársángok s: „na ki vót?”, „melyik vót?” kérdezték. Egyik mondta: „ez”, másik mondta „az”. Az vót az érdekes benne, hogy nem ismertük meg. Úgy is vót, hogy mikor el akartunk köszönni, feldobtuk az álarcokat. Jó tömött csipkéből vót, az ember látott rajta átal, de nem ismerték meg. A fonókban mondták, hogy „jaj, de szépek vagytok! Igazán mutassátok meg magatokat!” Akkor aztán megmutattuk, hogy kik vagyunk. Vót úgy, hogy néztek szembe: „Nem létezik hogy te vagy, nem hiszem.” Úgy fel voltunk öltözve, nem akarták hinni, hogy mi vagyunk.

– Hogyan fejeződött be a betyárok szereplése?

– Miután mindenkit megtáncoltattunk, mondták, hogy: Köszönjük szépen a látogatást – s azzal mentünk tovább, más fonóba.

(467) b. A játék neve: *betyáros*.

Szereplők: *gazda, vásároló főbetyár, négy betyár a párjával* (szeretőjével).

A sárpataki betyárost 1995 farsangján felújították, közösen adták elő, idősebbek és fiatalok.

Öltözet, kellékek:

A gazda csizmában, fehér posztóharisnyában, fehér ingben, szürke, zsinoros posztóujjasban, fekete kalapban. Arcán csipke álarc. A vásároló főbetyár és a betyárok fehér, csipkés aljú szoknyában, fehér ingben, fekete mellényben, fekete kalapban. A kalapjukban árvalányhaj, piros szalag, a bal karjuk is piros szalaggal átkötve. Bal válluktól a jobb csípőjükig érő házi szőtt csipkés kendő díszíti a mellüket, hátukat, derekukon hasonló díszes kendőt viselnek. Mindannyiuk kezében fokos, a főbetyárnak borivó kulacsa is van. A betyárok párja, a szeretők a helyi női népviseletbe (fehér ing, fekete mellény, lájbis fersing fehér kötény, kendő) öltöztek. Mindannyian fehér csipke álarcot viselnek.

Betyárok, betyárszeretők (kintről hallatszik az énekük):

Parlando rubato

1. Ka - kukk ma - dár az er - dő - ben szé - pen szól,
Búj - do - sik az én ga - lam - bom va - la - hol.
Én is, én is el - búj - do - som, ki - mc - gyek a vi - lág - ból,
Va - la - hol a ma - gyar - föld - ön bá - na - tom - ba be - sze - gő - dök be - tyár - nak.

2. A betyárnak jól megy dolga bújában,

Zöld erdőben nefelejcs a párnája.

Kakukkmadár ébresztgeti, rákiált az alvóra:

Kelj fel, betyár, ne aludjál!

Éjfél után kettőt ütött az óra.

Fokosukat lóbálva, énekelve bejönnek. Elöl a házigazda, utána a vásározó főbetyár és a párok. A házigazda és a főbetyár egymással szemben megáll, a többiek a főbetyár háta mögött.

Betyárok, betyárszeretők (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 116

1. Sar - kon van a csár - dás Ro - zi kocs - má - ja.
 Be - tyá - rok - nak van az o - da ál - lít - va.
 Be - tyá - rok - nak, meg a hí - res lá - nyok - nak,
 Meg an - nak a ti - zen - há - rom ci - gány - nak.
var. 3. ütem 2 vsz. Jaj, de so - kan *var. 9. ütem 2 vsz.* Ti - zen - há - rom ci - gány - le - gény

2. Hegedűszó, muzsikaszó, cimbalom,
 Jaj, de sokan hallgatják az udvaron,
 Tizenkilenc betyárlegény táncot jár,
 Tizenhárom cigánylegény muzsikál.

Főbetyár: Szerencsés jó estét adjon az Úristen, gazd'uram!

Gazda: Jó estét kívánok a betyár uraknak. Mi járatban nálam?

Főbetyár: Jaj, mi elkéstük a Zsuzsánna napi vásárt. Lovat szeretnék venni a betyár uraknak. Gazduramhoz irányítottak, hogy van jó lova eladó.

Gazda: Van nekem vagy négy is az istállóban...

Főbetyár: De nem kehesek?

Gazda: Majd megnézik, betyár urak.

Főbetyár: Mennyit számít értek, gazduram? Forintban beszélünk...

Gazda: Hát... olyan száz forintot...

Főbetyár: Jaj, sok, sok! Menyünk haza... Mennyiért tudná ideadni? Negyven forintot adok.

Gazda: Na betyár urak, legyen kilencven forint.

Főbetyár: Jajaj, ötven forintért, gondolja meg! Ha nem, egyet mulatunk. A betyár tud táncolni is, mulatni is. Melyik a nóta, fiúk?

Betyárok, betyárszeretők (énekelnek):

Rubato

1. Nem mesz - sze van i - de Kis - mar - gi - ta,
Kö - rös - kö - rül foly - ja azt a Ti - sza.
Kö - ze - pé - be van egy ron - gyos csár - da,
Ab - ba mu - lat egy be - tyár bú - já - ba.

2. A betyárnak csak az a nótája.

Hogy amott jön kilenc pandúr rája.

Elöl jön a csendőr főkapitány,

Egyenest a csárda udvaránál.

3. Adjon Isten cifra kocsmárosné,

Hát ez a szép sárga csikó kié?

Jó bort iszik, betyár a gazdája,

Most jött ide, nincs egy félórája.

4. Küldje ki hát annak a gazdáját,

Nem bántjuk mi, csak adja meg magát.

Ki se megyek, meg se adom magam,

Kinek tetszik, vigye el a lovam.

5. Lovam, lovam nem annyira bánom,

Az izzasztót nyergestül sajnálom.

Nyereg alatt a bugyellárisom,

Abban hever százezer forintom.

6. Száz forintot adtam a lovamér,
 Még egy százat drága lószerszámér,
 Háromszázat egy erdei lányér,
 Kit nem adnák széles e világer. (Zs.Zs., a.n., 1907)

Ének közben a betyárok mulatnak: a főbetyár először a gazdának nyújtja a kulacsot, majd kézről kézre jár a betyárok között. A betyárok kurjongatnak, fokosukat lóbálják. Az énekben a főbetyár és az egyik betyárszerető hangja szól csengően, a többiek kísérik.

Főbetyár: Na, gazduram, megvan-e a vásár, adja-e kend a lovait?

Gazda (a főbetyár tenyerébe üt): Betyár uram, legyen hetven forint...

Főbetyár: Hatvanér meg van véve... Hanem egyezzünk meg, még egyet táncolunk is...

A betyárok, betyárszeretők énekelnek, majd egymással táncolni kezdenek, úgy, hogy a főbetyár sorra táncoltatja a betyárszeretőket. A pár nélkül maradt betyár a nézők közül választ magának táncospárt.

Tempo giusto ♩ = 152-168

1. Zöld er - dő - ben te - rem a mér - ges kí - gyó,
 Szép le - ány - ból lesz a le - gény csá - bí - tó.
 Haj, Is - te - nem, mi - lyen bol - dog ki csú - nya,
 Bar - na le - gény szí - vét nem szo - mo - rít - ja.

2. Édesanyám, nem bírok elaludni,
 A kapuba legényt hallok beszélni.
 Eresszen ki édesanyám hozzája,
 Fáj a szívem, majd meghalok utána.
 Eresszen ki édesanyám hozzája,
 Fáj a szívem, majd meghalok utána

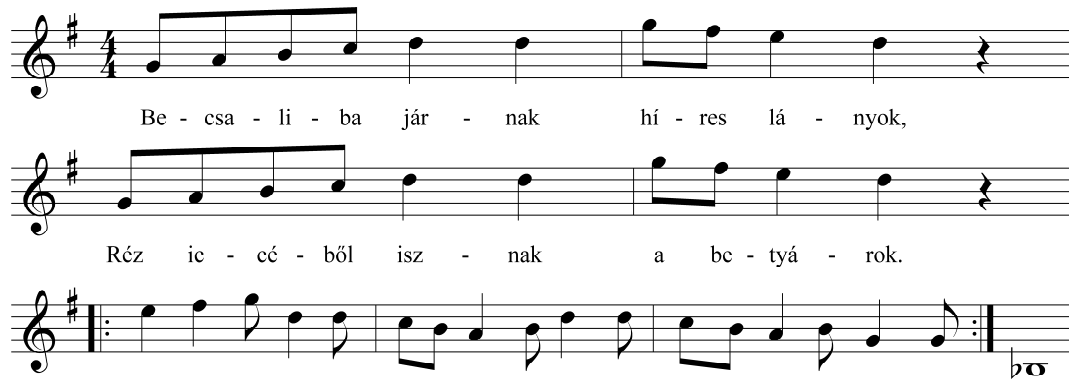
Főbetyár: Gazduram, meg vagyunk-e egyezve? Mondja már ki azt a vásárt!

Gazda: Betyár uram, legyen hetven s mind a négy a magáé!

Főbetyár: Rendben van, fiúk, visszük mind a négyet. Megvan a vásár, mehetünk vele!

Betyárok, betyárszeretők (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 104

Be - csa - li - ba jár - nak hí - res lá - nyok,
Réz ic - cé -ből isz - nak a be - tyá - rok.
Sej, haj, nem há - nom, he - csa - li han - dá - ba ma - gam is be - ál - lok.

Ének közben mindannyian felhajtják, feldobják csipke álarccukat, *megmutatják magukat*. Utána az érkezéssel fordított sorrendben (betyárpárok, főbetyár, gazda) kivonulnak.

(A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

Kisillye

(468) Nálunk általában hét betyár volt. Öltözetük fehér ing, fehér posztó harisnyanadrág, piros derékszív, fekete kalap piros szalaggal és árvalányhajjal. A hetedik betyár volt a szószóló a betyárok közül, a többiek nem beszéltek. Miután beengedték őket, elénekelték a betyáréneket:

Nem vagyunk mi betyárok,
Útonálló zsványok.

Nem bántjuk mi a szegényt,
Csak a nagygazda legényt.

Aztat sem a pénziért,
Csak a büszkeségiért.

Ezután a betyárok megtáncoltatták a fonóbelieket, rövid ideig mulattak, aztán továbbálltak, nehogy a csendőrök megneszeljék hollétüket. Ez volt nálunk a legkedveltebb farsáng. (N.K., a.f., 1929; gy. i. 1993)

Marosjára

(469) A játék neve: *betyárfarsáng*.

Szereplők: hat *betyár a párjával, kísérő*. A betyárok: legények. Párjuk: jól táncoló leányok.

Ezek vótak a szép fársángok, a betyárfársángok. A fiúk boéroknak öltöztek: csipkés alsószoknyát, jó bővet és hosszút vettek fel, vagy pedig csipkés lepedőből csináltak szoknyát nekik a lányok. Hosszú szoknyájuk alól csak a fekete csizmájuk látszott ki. Patyolatfehér ingükön fekete lájbi. Fejükön báránybőr sapka vót, melyet nagy, csokros lelógó pántlikájú fehér és piros szalag díszített. Karukra is körbe szalag volt kötve. Csizmájukra csengettyük vótak kötözve. Tánc közben a csengők szépen, egyszerre szóltak.

A lányok tiszta fehérbe öltöztek. Befont hajjukba piros szalagokat kötöttek. Hat fiú öltözött betyárnak, mindeniknek vót párja. Zenészeket fogadtak, úgy jártak fársángolni. Ha bementek egy fonóba vagy egy házba, a kísérő engedelmet kért egy táncra. Muzsikaszóra szépen táncoltak. (Sz.K., a.n., 1904; gy. i. 1993)

Erdőcsinád

(470) Ritka volt az az este, hogy ne jártak volna fársángok. Voltak szép fársángok. Vót betyár, vezették a lovat, kopogtattak.

– A betyárok lóval jártak, Sándor bácsi?

– Előbb bementek a szép fársángok, s azzal nekifogtak táncolni. Aztán megnyílt az ajtó és beugrott a lófársáng a betyárokkal.

– Hány betyár szokott lenni?

– Kettő. Azok vezették a lovat. S azon küjjel vót hat-nyolc személy, négy pár, hat pár, legények, lányok ügyesen felöltözve, magyar ruhába. A lányoknak párta, szalag lógott le hátul.

– Hogyan voltak felöltözve a betyárok?

– Csizmában, fehér szoknyaféleségben, nagy, bő ing lobogott rajtuk. Csipkéből álarcottak, hogy ne ismerjék meg.

– A lófársáng milyen volt?

– Az is egy legény vót, ágytakaróval leboritva és a fejénél összevarva. A lófejet tartotta, fából vót s úgy nézett ki, mint egy juhfej s azt rángatta, mozgatta.

– Mit csinált a lófársáng a fonóban?

– Mikor beugrott a lófársáng a betyárokkal, a ló azonnal nekifogott táncolni. Futott neki a lányoknak, csipkedte a szájával.

– Beszéltek-e a betyárok, a szép fársángok?

– Nem, csak énekeltek, táncoltak reggelig. Vót citerás velek, én is citeráltam. Ritka, amelyik este nem voltam citerás. Amikor vége lett a fársángolásnak, vót már éjjel egy-két óra

is. Aztán a fiatalok összepótoltak, vettek bort, a lányok hoztak tésztát. Ittunk, mulattunk. Aztán mikor bémelegedtek, a betyárok feldobták a csipke álarcot s bémutatkoztak. Vót, ahol megkínálták egy kicsi borral, kürtöskaláccsal, palacsintával.

(Cs. S, a. f., 1927; gyi. i. 1993)

(471–473) Gyűjtési adataink szerint hasonló változatok éltek **Pókakeresztúron**, **Toldalagon** és **Vajdaszentiványon** is.

Pókában a betyárokat a szeretőjük öltöztette, a fonóban énekeltek, táncoltak. (Makkai–Nagy 1993, 226)

FELSŐ-MAROSMENTE

Magyaró

(474) A játék neve: *betyárok, szép muszkurák*.

Szereplők: *Rózsa Sándor és öt betyár*.

A betyárokat szép muszkuráknak nevezik. A játékban Magyarón kizárólag asszonyok vesznek részt. A legidősebb résztvevők emlékezete szerint a játék váza az 1970-es évek óta létezik, azt jelenítik meg kisebb-nagyobb változtatásokkal. A szereplők és nézők nem válnak el élesen, a játék menetébe s az éneklésbe a háziasszony és a fonóbeli asszonyok is bekapcsolódnak.

A *betyárokat* az 1990-es évek farsangjain többször előadták. Közelebbi és távolabbi falvakban (pl. Holtmaroson, Beresztelkén) vendégszerepeltek is. Az alábbi változatot 1995 farsangján gyűjtöttem, asszonyi társas összejövetelen, fonóban.

Öltözet, kellékek:

A betyárok öltözete: fekete csizma, fekete priccses nadrág, fehér ing, fekete posztólájbi, fekete kalap. A kalapjukban árvalányhaj vagy fekete toll. Arcukra bajuszt festettek. Kezükből borosüveg, szalagcsokorral átkötve.

Rózsa Sándor öltözete: fekete csizma, fehér, csipkés aljú bőgatya, fehér ing, zsinóros elejű posztókabát, fekete kalap árvalányhajjal. Arcán festett fekete bajusz. Kezében fókos.

A fonóbeli asszonyok félig ünneplő, félig hétköznapi ruhát viselnek. Az idősebbek fonnak, a fiatalabbak varrnak, kézimunkáznak, összesen tízen-tizenketten.

Ez a Központ fonója, ide jönnek a felszegi fonóból a *betyárok*.

Kintről lábdobogtatás, kopogtatás hallszik.

Egyik fonóasszony: Jönnek a muszkurák, csináljunk helyet nekik. Húzódjatok egy kicsit hátrább!

A fonóbeli asszonyok hátrább viszik az asztalt, székeket tesznek köréje, az asztalra poharakat.

Betyárok (kint énekelnek):

Parlando, rubato

1. Rab - ló be - tyár az er - dő - ben,
Búj - do - sik a sű - rű ség - be.
El - gon - dol - ja ő ma - gá - ba
Ho - vá le - gyen éj - sza - ká - ra.

2. Hová legyen éjszakára,
A babája ablakába,
Elkiáltja betyármódra:
Itthon van-e házigazda?

Fonóasszonyok is énekelik:

3. Nincs itthon a házigazda,
Kerülj betyár az ajtóra,
Az ágyam is meg van vetve,
Gyere, betyár, feküdj bele.

Kettesével összeölelkezve besorakoznak a betyárok. Egyik kezükben a csokros borosüveget lengetik.

Betyárok tovább énekelnek:

- Nem fekszem én az ágyadba,
Nem költesz föl virradóra.

Fonóasszonyok is énekelik:

- Felköltlek én virradóra,
Éjfél után egy órára.

Egyik betyár: Adjon Isten jó estét! Fogadják-e a betyárokat?

Háziasszony: Fogadjuk, fogadjuk! Jöjjenek beljebb, üljenek le!

A betyárok az asztal köré telepednek.

Egyik fonóasszony: Jaj be jó, hogy jöttetek. Pont ilyen legényeket vártunk! (kacagás)

Egyik betyár: Jaj de szépek ezek a menyecskék, mint egy nyíló rózsza.

Másik betyár: Húsz éve, hogy nem jártunk a faluban, úgy elfáradtunk, míg az erdőből ideértünk, de máma este megérte, hogy eljöttünk.

Háziasszony: Hagyjátok el, me' megkínállak valami jó házi borral. Ha má' olyan messziről eljöttek, legyen értelme.

Tölt a poharakba: Igyatok, betyárok!

Betyárok koccintanak, isznak.

Egyik fonóasszony: Oltsátok a szomjatókat...

Másik fonóasszony: Olthatjátok csókkal is...

Egyik betyár: Há ha lesz kinek adni...

Másik betyár: Olyan szép piros az a bor. Ennek olyan jó még íze van, háziasszony.

Betyárok (mulatnak, énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 88

1. Be - tyá - ro - san vá - ga - tom a ha - ja - mat,
Bu - ku - rest - be nyer - ge - lik a lo - va - mat.
Szé - na, szal - ma pár nap - ra van pa - kol - va,
Adj egy csó - kot, kis - an - gya - lom, az út - ra.

2. Én már csókot nem adok a legénynek,
Mert a betyár tiszta szívből nem szeret.
Ha a betyár tiszta szívből szeretne,
Maga mellé a nyeregbe ültetne.

A háziasszony pánkóval kínálja a betyárokat.

Egyik betyár: Nem szeretjük az édességet, csak a bort. A pánkótól nem lehet énekelni.

Kintről ének hallatszik, belép Rózsa Sándor. Az ének ritmusára lépked.

Rózsa Sándor (énekel):

Tempo giusto ♩ = 132-138

1. Mi - kor Ró - zsa Sán - dor Fel - ül a lo - vá - ra,
Le - beg raj - ta gyócs ga - gyá - ja,
Sej, haj, ú - szik a Du - ná - ba.

2. Fújd el, jó szél, fújd el,
A Dunának habját,
Hogy ne találja föl senki
Sej, haj, Rózsa Sándor nyomát.

– Adjon Isten jó estét!

Egyik betyár: Isten hozott, pajtás, rég nem láttuk egymást. Jó, hogy jöttél közénk.

Háziasszony: Üljön le, üljön le! Igyék egy pohár bort maga is!

Rózsa Sándor körbejár, az asztalhoz megy, leül a többi betyár mellé. Együtt énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 104-132

Zúg az er - dő, zúg a me - ző, Va - jon ki zú - gat - ja?
Ta - lán bi - zony Ró - zsa Sán - dor,
Sej, haj, a lo - vát ug - rat - ja.

2. Szép ő maga, szép mindene,
Szép a paripája.
Vígan vágat a betyárok
Sej, haj, nyalka táborába.

Egyik betyár: Igyunk is. Isten éltesse a menyecskéket is. Itt a hátam mögött olyan szép, fiatal asszonyok vannak, annyit legeltetem a szemeimet.

Másik betyár: Amiótától csak bejöttem, az a fehér kendős csak vág a szemével, tappint a lábával, jár ide, jár oda. Alig várja, hogy felkérjem, valahová vigyem el.

Egyik fonóasszony: De a betyár megbánná!

Az előző betyár: Nem maga akarja s én nem bánám! (kacagás)

Betyárok (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 84-88

1. Há - zi - asz-szony, é - de - sem, Há - zi - asz-szony, é - de-sem,
Van-e bo-ra mé - ze-sen, Van - e bo - ra mé - ze - sen?

Háziasszony (énekel):

2. Van egy kicsi, jaj, de jó,

Van egy kicsi, jaj, de jó,

Az betyároknak való,

Az betyároknak való.

A háziasszony újra bort tölt a betyároknak, isznak.

Egyik fonóasszony: Jaj, be szépen tudnak énekelni, még énekeljenek egy kicsit.
Töltsenek bort!

Betyárok (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 88-104

1. Vil-lás - far - kú fecs - ke, Szép bar - na me - nyecs - ke,
Hon - nan jöt - tél, ve - tc - med - tél i - de,
Hej, er - re az i - de - gen föld - re?

2. de Nem jöt - tem én gya - log, A gőz - ko - csi ho - zott.
de Csal - fa volt a ré - gi ba - bám szí - ve, Hej, av - val csa - lo - ga - tott
en - gem i - de, Hej, er - re az i - de - gen föld - re.

Egyik betyár: Gyertek, táncoltassuk meg ezeket a menyecskéket, ha olyan messziről eljöttünk ide.

Egyik fonóasszony: Jaj, már úgy várják, mint a macska a tejet. (kacagás)

Háziasszony: Csak lassan, lassan, nehogy feldűjtsétek az egész vagyonomat...

A betyárok táncra kérik a fonóasszonyokat. Énekre táncolnak:

Tempo giusto ♩ = 138-152

1. Új a csiz - mám, a szeg - re van fel - a - kaszt - va,
Sar - kan - tyú - ját meg - et - te a rozs - da.
Ősz - sze - ve - rem o - lyan be - tyár mód - ra
Mind egy szá - lig le - pe - reg a rozs - da ró - la.

2. Új a csizmám, a szegre van felakasztva,

Magyarói suszterlegény varrta.
Varrd ki, suszter, a nevemet rája,
Hogy tudják meg, ki a betyár a csárdába'.

Tánc közben a betyárok és a fonóasszonyok kurjongatnak, rikkoltoznak.

Szorítsd meg a derekát,
Ad az anyja pálinkát,
Ijj-haj, ha-te-ha!

A menyecske bújába,
Belébújt a bugjába,
Egyik betyár utána,
Pecket ver a likába.

Fehér fuszulykavirág,
Ne jöjj hozzám napvilág,
Gyere hozzám sötétbe,
Hadd üljek az öledbe.

A beálló szünetben újabb beszélgetés kezdődik.

Egyik fonóasszony: Jaj, úgy elfáradtam, csak tudnak táncolni ezek a betyárok...

Egyik betyár: Táncolni, táncolni, de haza szeretném kísérni.

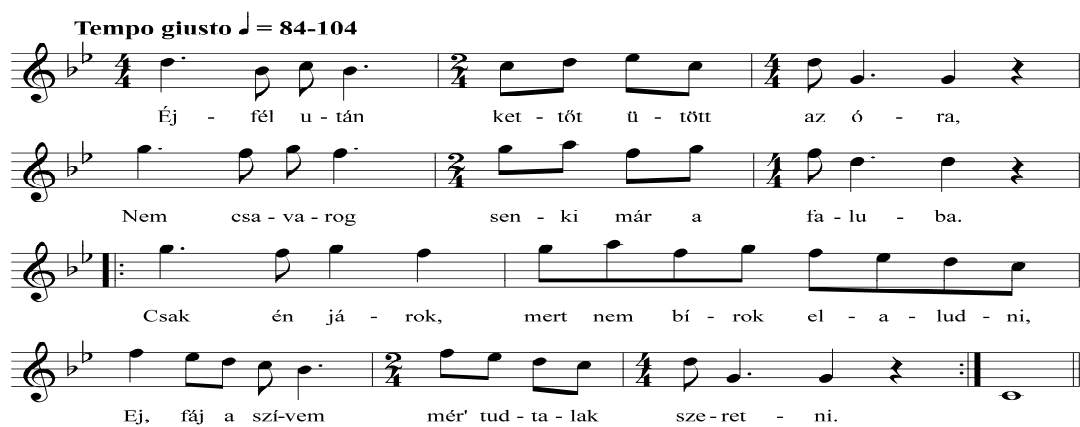
Másik fonóasszony: – Vigyázzon magára, ha az úra a kapuban lesz ...

Másik betyár: – Most elmehetünk, betyárosan kimulattuk magunkat. Jó éjszakát!

Fonóasszonyok: – Ne menjenek még!

A betyárok szedelőzködnek, énekelve kivonulnak:

Tempo giusto ♩ = 84-104

Éj - fél u - tán ket - tőt ü - tőt az ó - ra,
Nem csa - va - rog sen - ki már a fá - lu - ba.
Csak én já - rok, mert nem bí - rok el - a - lud - ni,
Ej, fáj a szí - vem mér' tud - ta - lak sze - ret - ni.

Fonóasszonyok (beszélgetnek):

- Be szépek voltak a betyárok.
- Milyen jól tudtak táncolni.

- Az más. Az egyik úgy megszorította a derekamat, alig tudtam szuszogni (kacagás).
- Úgy elfáradtam.
- Az a baj, hogy megöregedtünk.
- Kimulattuk a betyárokkal magunkat, hazamehetünk.
- Jó éjszakát! (A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ-NYÁRÁDMENTE

Lőrincfalva

(475) A játék neve: *betyárok, Rózsa Sándor bandája.*

Szereplők: *kéreztető vőfély, hat betyár.*

- Mikor jártak a betyárok, Regina néni?
- Farsáng idő alatt, télen. Vótak fonók, oda jártak.
- Kik öltöztek betyároknak?
- Hát a legények. Én is öltöztettem, mikor a fiaim odakerültek. Ezt a betyárost Szemmiklóson láttam először, ott jártak a legények a fonókba. Itt, Lőrincfalván nem foglalkoztak afélével. Ide jöttem férhez, én öltöztettem fel a lőrincfalviakat, hat legényt, kettő az enyim, innét mentek a fonókba. Ehhez sok minden szép dolgok kellettek. Volt hat kendőm, mindegyikre egy-egy jutott. Hozták az inget, de a kendők mind az enyimek voltak. A házból kikerült minden.
- Hogyan öltöztette fel a betyárokat?
- Fehér gyolcsingbe, fekete lájbiba, fekete bőrcsizmába, fekete kalapba. A vállukról a derekukra ért a háziszöttes kendő. A szemekre tettünk csipkét, amin keresztül láttak. Örvendtek nagyon a fiaim, hogy ezt megcsináltam. Még most is megvannak azok a kendők.
- Egyébre is megtanította őket, úgy, ahogy Szentmiklóson látta–hallotta?
- Két héttel azelőtt mind kellett, hogy tanítsam őket. Mondogattam mindent, énekeltem nekik az énekeket. Mikorra eljött az ideje, meg voltak tanulva.
- Mit kellett tanuljanak, milyen kellett legyen a betyáros játék?
- Mondtam nekik, hogy megy, hogy kell csinálni. Vót egy vőfély, az rendes ruhában ment, az kéresztette. Úgy kéresztette, hogy: Beengedik a Rózsa Sándor bandáját? Hát hogyne engednék – mondták. Utána bement a hat legén. Vittek egy kicsi asztalt vagy egy hokkedlit. Az asztalra tettek egy tárcát, réá egy üveg bort s hat poharat. Mikor beléptek, azt énekeltek, hogy:

Erdélyország gyászban van,

Erdélyország gyászban van,
Rózsa Sándor halva van,
Rózsa Sándor halva van.

Még vasárnap délután
Csinosan járt az utcán.
Már szeredán estére
Viszik a temetőbe.

Engem hat lán (lány) vigyen ki,
Szeretőm kíséren ki.
Mind a hat lán fehérbe,
Szeretőm feketébe.

Utána énekelték a borivó éneket. A bekéreztetőjük megfogta az üveget s kezdte mondani:
Nosza pajtás, tölts meg már!

Akkor az egyik betyár töltötte teli a hat poharat.

Mind énekelték:

Éljen a barát...

Éljen, éljen, az igaz

Éljen köztünk az igaz,

Az igaz barátság...

A vőfély mondta megint:

– Nosza pajtás, fogd meg már!

Akkor megfogták a poharakat s énekeltek:

Éljen a barát...

S így tovább. Aztán mondta:

Nosza pajtás, tedd szájhoz!

Éljen a barát...

Akkor tették a szájukhoz. Akkor megint mondta:

Nosza pajtás, idd meg már...

Éljen a barát...

Akkor ittak. Ezt mind az egész legén eccere csinálta. Nem szabadott külön. Az utolsó ez volt:

Nosza pajtás, tedd le már!

Éljen a barát,

Éljen, éljen, az igaz
Éljen köztünk az igaz,
Az igaz barátság.

Elfújták az éneket és mentek tovább.

– Nem táncoltak a fonóbeliekkel?

– Nemigen volt hely. Ha olyan kedvük vót, ha a fonóban vót a szeretőjük, táncoltak is egyet.

(F.G., a.n., 1901; gy. i. 1991)

Teremiújfalu

(476) Fárságon mű is szoktunk betyároknak felöltözni. Sokszor tizenketten is voltunk, mind legények. Úgy öltöztünk: csizma, nadrág, arra fehér szoknya lepedőből megcsinálva, fehér ing, fekete lájbi, árvalányhaj és piros szalag a kalapon, s a két karon is megkötve csokorban. Volt egy hely, ahol felöltöztünk, az édesanyák segítettek.

Arra az estére zenészeket fogadtunk. Mentünk be a fonóba. Mikor hallották a fonóházban a muzsikaszót, a székeket már rakták félre, üresítették meg a helyet. Bent énekeltünk ilyen betyárnótákat, a zenész húzta. Aztán táncoltunk a fonóbeli lányokkal, még a vénasszonyokkal is.

No, de úgy vót ez, hogy utána jöttek a zsandárok. Ketten kint karikás ostorral csattogtattak, hogy jönnek a zsandárok. No, aztán vót menekülés. Kifutottak a fonóból a betyárok, elmenekültek. (B.I., a.f., 1935; gy. i. 1990)

(477–478) Gyűjtésünk adatai alapján hasonló típusú betyárjátékok éltek **Káposztásszentmiklóson és Szövérdén** is.

KÖZÉPSŐ NYÁRÁDMENTE

Backamadaras

(479) A játék neve: *betyárok*.

Szereplők: *három-négy betyár, kísérő*.

A betyárok öltözete: fekete rámás csizma, fehér posztó harisnya, fehér ing, piros mellény, háziszótt kendő, átdobva a vállon, csípőnél összetűzve, csipke álarc, fekete kalap.

Betyárnak három-négy legény öltözött fel. A kísérő bekérezte őket a fonóba, énekszóval bevonultak.

Betyár vagyok, édesanyám, ha élek
Három lovat felnyergelek, elmegyek.
El is megyek a bodonyi erdőbe,
Jöhet aztán egész világ csendőrje.

Vagy:

Tisza partján elaludtam,
Jaj, de szomorút álmodtam,
Megálmodtam azt az egyet,
Hogy a babám mást szeret.
Mikor onnan felébredtem,
Kilenc zsandár állt előttem.
A tizedik kérdi tőlem,
Hol az útzólevelem?

A betyárok táncoltak, a fonóbeli lányokat is megtáncoltatták.

A betyárokat a fonóbeli lányok öltöztették fel, ezek szép maszkurák voltak.

(B.J., a.f., 1922; gy. i. 2003)

Szentgerice

Szentgericén két változatát gyakorolták a már ismertett betyárjátéknak, bár a szereplőket nem nevezik betyároknak.

(480) a. A játék neve: *csikósok*.

Szereplők: *csikósok* (legények), *bekérő* (középkorú férfi).

A csikósok öltözetei, kellékek: keményszárú csizma sarkantyúval, fekete priccnes nadrág, fekete lájbi, fehér, bőujjú gyolcsing, fekete kalap árvalányhajjal. Bal vállukról jobb csípőjükre átkötve háziszóttas kendő, rajta végig piros szalag. Kalapjukhoz körbe csipke álarc rögzítve. Nyakukba hosszú, nyolcágú ostort tettek, de ezt a szobában nem használják. A bekérő csengővel jelzi érkezésüket.

Bekérő: Jó estét kívánunk. Megjöttek a csikósok, beengedik?

Háziasszony: Be, csak ha jól viselik magukat.

Bekérő: Gyertek be!

Egymás után besorakoznak a csikósok.

Fonóasszony: Jaj, de szépek. Jaj, de ügyesek vattak. Tudnak táncolni?

Bekérő: Igen biza, csak...

A fonóbeli asszonyok, lányok énekelni kezdik a *csikósok nótáját*. A csikósok erre táncolnak, verbunkolnak, csapkodják a csizmaszárat.

Fonóbeliek, csikósok énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 104

Csi-kós le-gény a bá-na-tát, bú-ját, ba-ját fe-lej-te-ni a-kar-ja,
 Kocs-má-ros-né leg-jobb bo-rát ma-ga e-lé ho-zat-ja,
 A bor mel-lé füs-tös ci-gányt ren-del o-da vagy hár-mat,
 Mert tud-ja, hogy ő kö-zöt-tük az ő szí-vét nem ö-li meg a bá-nat.

A fonóbeli asszonyok, lányok újabb énekbe kezdenek, a csikósok párt választanak közülük, együtt táncolnak.

Tempo giusto ♩ = 88

1. A ba-rack-fa fe-hé-ret vi-rág-zik,
 Az én ba-bám most la-ko-dal-ma-zik.
 Én is el-me-gyek a la-ko-dal-má-ba,
 Meg-ö-le-lem meny-asz-szony ko-rá-ba.

2. Járompálca, járomszeg, járomszeg,

Járjad bolond, nincs eszed, nincs eszed.

Ami volt is, elveszett, elveszett,

Ami volt is, elveszett, elveszett.

A bekérő csenget, vége a táncnak.

Háziasszony: Mutassátok meg magatokat! Mutatkozzatok be! Hadd lám, kik vagytok.

Bekérő: Megmutassuk, csak borért, ingyen nem. Töltse ki a bort! Mutassátok meg magatokat, másként nem isztok!

A csikósok megkapják a pohár borukat, a csipke álarcot kalapjukra hajtják, bemutatkoznak.

Fonóasszonyok: Jaj, ne, a keresztfiam! Ez meg a szomszédom...

Bekérő: Köszönjük a bort, jó szórakozást, jó éjszakát!

A csikósok távozása után a fonóbeli asszonyoknak beszélgetés közben eszükbe jutott, hogy lánykorukban a csikósok azt is énekelték a fonóban, hogy:

Parlando rubato

É - des - a - nyám, csi - kós le - szek nem hu - szár,
Os - tort fo - gok a ke - zem - be, ka - ri - kást.
Fel - nyer - ge - lek há - rom szür - két shat de - rest,
Éj - jel - nap - pal hét vár - me - gye ke - res - tet.

Amikor megjegyeztem, hogy ez betyárének, azt mondták, hogy *a csikós és a betyár, az egy, Rózsa Sándor is csikós volt.*

(Az előadás színhelye: alszegi fonó, időpontja 1990 farsangja)

(481) b. Játék neve: *huszárok.*

Szereplők: *négy huszár, bekérő.*

A huszárok legények, a bekérő középkorú férfi.

A huszárok öltözetének ruhadarabjait az édesanyák gyűjtötték össze. A legények Iszlai Zoltán bekérő segítségével öltöztek fel. A huszároknak szép maszkuráknak kell lenniük. *Valamikor rég piros nadrágjuk volt* – így az emlékezet. Azóta az öltözetük „betyárossá” vált. Bő gatyájuk, csipkés ágyterítőből volt összevarrva, párnahajból a bőujjú ingük. Fekete lájbijuk hasonlít a csikósokéhoz, de a fejükön nyáradmenti bundasapka betűzve bokrétával, körös-körül szalaggal átkötve, ehhez rögzítették a horgolt csipke álarcot. Jobb válluknál bal csípőjükig mellüket, hátukat elborító régi szőttes kendőt kötöttek, közepén piros szalag fut végig. Lábukon keményszárú bürgeli csizma, a csizma sarkán sarkantyú.

A bekérő az ajtó előtt csenget.

Fonóbeliek: Ha, ha, jönnek a maszkurák.

Bekérő (belép): Jó estét kívánok! Megérkezett négy huszár, beengedik?

Fonóbeliek: Be, be...

Bekérő: Gyertek be, fiúk!

Egymás után sorakozva bejönnek a huszárok. A fonóbeliek szemrevételezik őket, mondogatni kezdik:

– Jaj, de szépek. Ezek már igen. Csináljunk helyet nekik!

A bekérő újból megrázza a csengőt.

Bekérő: Táncoljanak!

Fonóbeliek: Tudnak táncolni?

Bekérő: Tudnak, tudnak. Csak fújják el nekik a *huszárnótát!*

Fonóbeliek (énekelnek):

Tempo giusto ♩ = 88

1. Nem szól a ti - lin - ka, meg - re - pedt,
Nem szól a bá - nat - nál e - gye - bet.
Las - san fúj - ják, mé - gis el - ha - sadt,
Úgy sze - ret - tem, mé - gis el - ha - gyott.

2. Vettem neki csizmát, pirosat,
Tettem rá patkót, csínosat.
Fénylik a te csizmád, ragyog is,
Ragyogó csillag vagy magad is.

Ennek az éneknek, illetve dallamnak az ütemére táncolnak a huszárok. Kettőt jobbra, kettőt balra lépnek, apró mozdulatokkal ide, oda, szinte csak dobogtatnak.

Fonóbeliek: Egy forgatóst tudnának járni? A leányokat forgassák meg!

A huszárok felkérlik a leányokat, asszonyokat, velük táncolnak.

A fonóbeliek lálázva énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 92

Trá - lá - lá...

Addig táncolnak, amíg elfáradnak.

Fonóbeli asszonyok: Nem mutatkoznak be? Mutatkozzanak be!

Bekérő: De igen, egy liter borért...

Fonóbeli asszonyok: Adjuk oda nekik...

A huszárok bemutatkoznak, felhajtják a csipke álarcukat, meghajolnak *ezzel köszönnek*. A fonóbeliek megismerik őket. Megkínálják őket borral. Koccintanak, isznak.

Bekérő: Egészséget, békességet! Jó éjszakát!

(Az előadás színhelye: alszegi fonó, ideje: 1995 farsangja)

Nyárádgálfalva

A visszaemlékezések szerint itt is két, időben egymás utáni változata élt a betyáros játékoknak.

(482) a. (1930-as évek)

A játék neve: *betyárok*.

Szereplők: hat-nyolc-tíz *betyár*.

– Ida néni, milyen maszkurák jártak a fonóba?

– Ó, hát sok szép maszkura volt. A betyárok, ők voltak a legszebbek. Azt mondták:

Viszünk betyárokat.

– Azok hogy néztek ki?

– Ezelőtt úgy mondták, fehér fersing az a bő, fehér szoknya, csipkés széllel, az volt a betyárokon. Összetűzve, mintha nadrág lett volna, s akkor fekete mellény vagy piros csizma, fehér harisnya, posztó, s erre rá volt a fehér fersing s akkor fekete kalap a fejükön, árvalányhaj a kalapba. Az ingük az a bő ujj, megráncolva.

– Betyároknak kik öltöztek fel?

– Legények, csak legények.

– És őket kik öltöztették fel?

- A hozzátartozóik.
- Itt hány betyár szokott lenni?
- Hat-nyolc-tíz, párossával, ahányan összegyűltek.
- Hogyan mentek be a fonóba?
- Aki elől járt, egy ostorral csattogatott, az az ajtóban már jelzett. Azt kérte bé, egyszer bé kellett jelenteni. Bekérezttették. Bementek s akkor énekeltek, táncoltak.
- Ők énekeltek, a betyárok?
- Ők, a betyárok.
- Nem tetszik emlékezni, milyen énekeket?
- Ilyen rendes éneket, világít.
- Nem betyáréneket?
- Nem, ilyen rendes énekeket.
- A tánc milyen volt?
- Rendes idevaló tánc, székelytánc. A betyárok táncoltak a leányokkal, a fiatal asszonyokkal, akik ott voltak a fonóba ...
- Szabad volt-e megismerni a betyárokat?
- Hogyne, ismertük őket.
- Nem volt valamilyen álarcuk?
- Nem, azoknak nem volt álarcuk, a szépeknek nem volt.
- Megkínálták-e őket valamivel?
- Nem.
- Tánc után mentek tovább?
- Mentek tovább. Egy este végig járták a falut. Még volt olyan is, hogy elmentek más faluba, ha a legény oda udvarolt. Egy-egy helyen az idő nem húzódhatott tovább egy fél óránál, mert a fonóba fonni mentek...
- Ez hányas években volt, amikor a maguk fonójában jártak a betyárok?
- Amikor én leány s fiatal asszony voltam, 1937-ben esküdtünk meg.

(Cs. I., a. n., 1920; gy. i. 1988)

(483) b. (1940-es évek) Szereplők: hat-nyolc-tíz *betyár a párjával*.

Nálunk a faluban volt négy-öt helyt fonó. Ott fontak tizen, tizenötön, leány, asszony együtt. Osztán versenyeztünk, hogy melyik fonó tud szebb fársángokat öltöztetni. Ha mi küldtünk egy násznépet, akkor azok már gondolkoztak, hogy mit küldjenek vissza, hogy szebb legyen, betyárokat, fiatal párokat.

- Kiket öltöztettek betyároknak, hányan voltak?

– Az én időmben fiúk s lányok vegyesen öltöztünk. Hat, nyolc, tíz betyár a párjával. Annyi lány volt, ahány fiú. Egyformák mint a lénia, ugyanolyan magasak. Úgy szép.

– Milyen ruhába öltöztek a betyárok s párjuk?

– Fel voltak öltözve szépen, feringet csináltak ágyterítőből maguknak a betyárok. Fekete lájbit vettek fel, fehér inget, fekete kalapot, árvalányhaj a kalapjukban. A lányok székelyruhában, pártában a fejükön.

– Mit csináltak a fonóban?

– Bekérezteték, szépen énekeltek, táncoltak s avval mentek tovább.

(T.M., a.n., 1929; gy. i. 1988)

Szenháromság

A játék neve: *a lovas és a betyárlegények*.

Szereplők: *bekéreztető, lovas, hat betyár, házigazda, háziasszony*.

Kontaminálódott változat. (Bemutását lásd a *Lómaszkos játékok* című fejezetben.)

(484–486) Gyűjtési adataink szerint a következő falvak fonóiban is öltöztettek betyárokat, betyárjátékok valamilyen formáját gyakorolták: **Nyárádszentbenedek, Nyomát, Demeterfalva**.

FELSŐ NYÁRÁDMENTE

Vadad

A játék neve: *lovas huszárok, betyárok*.

A lómaszkos játék és a betyáros játék **kontaminálódott** változata. Bemutását lásd a *Lómaszkos játékok* című fejezetben.

Jobbágytelke

(487) A játék neve: *szép maszkurák, betyárok*.

Szereplők: *két vőfély, négy betyár, hamubotos*.

– Mikor öltöztetik itt a szép maszkurákat?

– A szép maszkurákat csak fársángkor öltöztették. A céhekben (szalmakalapfonókban) megkezdődött a maszkura öltöztetés. Egyik céh öltöztetett szép legényt, szép leányt, a másik vőlegényt és menyasszonyt. A harmadik öltöztetett négy betyárt.

– Hogy öltöztették a betyárokat?

– Rendes székely ruhában voltak, csizmában, harisnyában, lájbiban, zöld kalapban. Egy piros szalag át volt kötve a lábujjukon és térdük is át volt kötve, piros szalaggal. Az álarcuk egy géz volt, hogy lássanak azon át.

– Hogyan mentek be a céhekbe?

– Két legényt megkértek, hogy az úton őrizze őket. Ezek voltak a vőfélyek. A két vőfély belépett a céhbe és megkérte a helyet. Ekkor a céhben levők a ház közepét megüresítették, hogy lehessen táncolni. Előbbször a hamubotos lépett be és utána a szépen felöltöztetett betyárok.

– Ki volt a hamubotos és mi volt a dolga a céhben?

– Nálunk minden maszkurával ment a hamubotos. Kezében egy pálca volt, s arra kötve egy rongyban hamu. Ez végigjárta az összes céhet és látta, hogy valakinek nem jár a szája, nem énekel, azt megütötte a hamubottal. A hamubotos általában egy kicsi legényke szokott lenni.

– Hogyan fogadták a betyárokat a céhekben?

– Ahogy helyet csináltak, azonnal kezdtek énekelni s a betyárok táncolni. Mindenkit sorra megtáncoltattak.

– Mit énekeltek a betyároknak?

– Azt szokták nekik fújni, hogy:

Tempo giusto ♩ = 84

El - vág - tam az uj - jam, jaj, de fáj,
Fű - ge - fá le - ve - let tet - tem rá.
Fű - ge - fá le - ve - le nem hasz - nál,
Az én ba - bám csók - ja csak hasz - nál.

– Amikor sokan voltak a fonóban az éneknek csak a dallamát dúdolták.

- Beszélhettek-e a betyárok vagy csak táncoltak?
- Minden maszkura néma volt, nem beszélhetett. Mindenkit megtáncoltattak, még az öregasszonyokat is. Ezután a vőfélyek megköszönték, hogy beengedték őket és mentek a többi céhhez. Mind a hat-hét céhet végigjárták. (B.A., a.f., 1927; gy. i. 1944)

Nyárádköszvényes

(488) A játék neve: *betyárok*.

– Mikor leány voltam, a '40-es években, betyárokat öltöztettünk, hosszú bő gatyába. Valaki bekérezte a fonóba: „Van két betyárunk s szeretnének egyet táncolni. Beengedik-e szórakozni?” Félrehúzódtak, beengedték, énekeltek nekik jó ropogós énekeket, hogy tudjanak táncolni. Szerre mindenkit megtáncoltattak.

– Felismerhették-e őket?

– Nem lehetett felismerni, mert maszkurák voltak, csipke álarcuk volt. Sokszor huncutok voltak a betyárok, mert megcsinálták, hogy csípőspaprikát dobtak a kályhára s akkor mindenki kellett menekülni. (K.M., a.n., 1930; gy. i. 1990)

(489–495) Gyűjtési adataink szerint hasonló változatok éltek a következő falvak hagyományában is: **Iszló, Mája, Kendő, Nyárádmagyarós, Márkod, Nyárádselye, Deményháza.**

Közös jellemzőjük, hogy *szép maszkuráknak* nevezik a betyárokat, és kíséri őket a hamubotos.

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – FELSŐ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Székelyabod

(496) A játék neve: *betyárok*.

Szereplők: *bekérő, két-három-négy betyár a párjával, hamubotos, zenész*. Mind a betyárokat, mind a párjukat legények alakították.

Az 1950-es évek változata:

– Itt az volt a szokás, az '50-es években, hogy egy-egy fonó leányai öltöztettek betyárokat. Egyik este egyik fonó leányai, másik héten a másik fonó leányai. Mikor milyen alkalmuk volt, mikorra tudták megszervezni. Melyik tud különbet csinálni. Melyik tudja jobban felöltöztetni.

– Csak a fiúkat öltöztették, vagy lányok is mentek velük?

– Csak fiúkat. A betyárleányok is legények voltak. Párossával mentek a legények. Olyan legényt öltöztettek betyárleánynak, aki tudott leányosan táncolni.

– Mibe öltöztették a betyárleányokat?

– Gyolcsingbe, szoknyába, piros mellénybe, szépnek. Álarca volt mindegyiknek, csipkéből.

– Elek bácsi volt betyár?

– Hogyne, bekérő is voltam. Az ment előre, bekért „Ilyen s ilyen betyárok jönnek, beengedik-e?” A guzsalyosban a lámpa le volt engedve, hogy lássanak körbe fenni, azt felvették. Jött velük zenész is, hegedűs vagy klánétás kezdett muzsikálni.

– Hány betyárt öltöztettek Elek bácsi idejében?

– Kettőt, hármat, négyet a párjával, amennyire tellett abban a fonóban. Vót úgy is, hogy egyik betyár pár nélküli vót. No, akkor keresi a társat magának. Jött velünk a hamubotos, vigyázott a betyárookra. Az is legény vót, fel volt öltözve ilyen-olyan rongyos ruhákba. Az nem szépnek, az csúfnak vót öltöztetve. Gyolcsból álarca vót, szemének, szájának ki vót vágva a helye. Kezében egy hosszú bot s annak a végén egy hamuszacskó. Nem szerettük a hamut, mert az porzott s a ruháinkon látszott.

– Beszélhetett-e a hamubotos?

– Úgy kellett beszéljen, hogy ne ismerjék meg. Elváltoztatta a hangját.

– És a betyárok?

– Ők beszélhettek, de ők is úgy, hogy ne ismerjék meg a fonóban. Ha megismerték, az se volt baj. Bementünk, egyet táncoltunk a párunkkal. Utána táncolni kértük a fonóbeli leányokat, asszonyokat, a betyárlányokkal táncoltak. Egy este végigjártuk a fonókat.

– A fonókban megtudták, hogy kik voltak a betyárok?

– Tudták, hogy melyik fonóból jövünk, de mindenkit nem ismertek föl.

– Hogyan fejezték be az estét? Találkoztak-e az öltöztetőleányokkal?

– Hogyne. Visszamentünk ahhoz, a házhoz, ahol öltöztettek s ahonnan elindultunk. A leányok ott maradtak, vártak vissza. Amikor bekérő voltam, ott is mondtunk egy beköszöntőt. *Az utunkat szerencsésen végigjártunk. Semmi bajunk nem történt. Ha fogadnak, még egyszer bejövünk.* Mentünk be. Az álarcot levettük vagy félrefordítottuk, hogy jobban lássunk. Vittünk egy-egy liter bort. Ott már kezdődött a tánc, a multság.

(F.E., a.f., 1932; gy. i. 1991)

Székelyszentistván

(497) A játék neve: *betyárok*.

Szereplők: három, négy *betyár*, két *kereskedő* (zsidó), *bekérő*.

Az 1930-as évek változata:

– Szoktak betyárnak öltözni a maga idejében, Gyuri bácsi?

– Szoktak a legények hárman-négyen, de az egy kicsi színdarabnak is beillett az a farsangi dolog, amikor bementek a fonóba.

– Milyen volt az a kicsi színdarab, mit mondtak a fonóban?

– Bementek, bekérezkedtek a fonóba, helyet adtak, mondtak egy verset, énekeltek s aztán a zsidók...

– Voltak zsidónak is felöltözve?

– Volt két zsidó, kereskedő, tele pénzzel a zsebibe, s ott ágáltak a pénzüikkel.

– Hű, ez érdekes. A betyárok és a zsidók együtt jártak?

– Együtt jártak, együtt. A két zsidó hamarabb bement a fonóba a pénzivel, mutatták, hogy tele a zsebek pénzzel, ott izéltek a pénzüikkel. S akkor jönnek a betyárok reájuk. Kezdték a zsidóknak, hogy *elé a pénzzel*, mert a zsidó kereskedők pénzharácsolók vótak. A betyárok vették el a pénzt, s azok nem akarták átadni. A zsidók bebújtak az ágy alá s a betyárok onnan szedték ki őket.

– A betyárok beszélhettek, beszéltek?

– Inkább énekeltek, ilyen betyárénekeket fűttak.

Nem vagyunk mi betyárok,
Útonálló zshiványok.

Nem bántjuk mi a szegényt,
Csak a nagygazda legényt.

Aztat sem a pénziért,
Fut a zsidó a kutya bőriért.

Bakony erdő gyászban van,
Rózsa Sándor fogva van.

– Hogyan voltak felöltözve a betyárok? Hát a kereskedők?

– A kereskedők egyszerű ruhába, egyszerű ingbe. A betyároknak fehér bő gatyája volt, fehér inggel, piros lájbival, zöld kalap a fejükön s abban sárga árvalányhaj. Csizma a lábukon, az arcuk csipkével volt eltakarva.

– A régiek mit mondtak, hogy ez a farsangi kicsi színdarab honnan van, mióta járnak vele?

– Hagyomány vót, minden télen megismételték s azután is, amíg tartott a kórus. Az én időmben, a '30-as években csendőrök üldözték. A román csendőrök nem hagyták. Megfogták,

elvitték, megagyalták a betyárokat. Faluvégi Gergelynél a tornácból ugrott le Nemes Sanyinak egyik testvére, úgy menekült meg. A csendőrök reámentek, nem volt szabad álruhába öltözni.

(P.Gy., a.f., 1915; gy. i. 1991)

Bözöd

(498) Gyűjtési adataink szerint az 1940–50-es években a *betyárok öltöztetése nagy divat volt*. (F.S., a.f., 1935; gy. i. 1993)

1.4.2. Cigánymaszkos játékok

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezősámsond

(499) a. Felöltöztünk *cigánnak* rongyos ruhákba. Az egyik üstöt tett a vállára, a másik tarisnyát. A harmadik kalapácsot vett a kezébe. A házban ütöttük az üstöt, kalapácsoltunk.

Volt, aki *cigánnénak* öltözött, ezt-azt kínált a kézi kosarából s amíg a házbeliek észrevették volna, egy darab húsos bőrt vett elé s rádobta a fűttőre. Osztán mikor bent kezdték érezni a bűdösséget, már takarodtak is el.

Mikor én voltam cigánné, a kosaramba egy káposztafejet tettem, rothadt, bűdös káposztát. Avval „véletlenül” szembevágtam vagy két vénasszont. De akkor már jöttünk is ki az ajtón... (B.P., a.f., 1926; gy. i. 1988)

(500) b. Hozzánk is jöttek a fonóba *cigányoknak, kovácsoknak* öltözött fársángok, hárman-négyen legények. Mind le voltak vetkezve derékig csóróra. Az arcuk bé volt kenve korommal, nem lehetett megismerni.

Leültek a ház közepibe, csinálták az edényt, hoztak magukkal reperálni valót. Elvették a fűttőről a jó edényt és azt kezdték kopogtatni. A fonóban kacagtuk, hogy mit művelnek. Osztán találgattuk, hogy kik lehettek. (B.K., a.n., 1941; gy. i. 1988)

Szabéd

(501) Az én időmben *cigánkovácsoknak* öltöztek. Vitték az üllőt, kalapácsot, ütötték, kérték a reperálni való edényt. Az edénynek a máza mind lement, úgy megreperálták, hogy a ház földje mind felszakadt. Akkor a házaknak tapaszos volt a földje, a háziasszon újból kellett tapassza.

Kéregető cigányoknak is öltöztek. Az arcuk be volt bokszolva, mások liszttel, szilvaízzel kenték be magukat. A fonóban addig s addig mutogattak, kéregettek, hogy a fonóbelieket is jól összemázolták korommal, boksszal, szilvaízzel.

(V.F., a.f., 1937; gy. i. 1991)

Mezőpanit

(502) A *cigányok* csúf fársángok voltak, csúful viselkedtek.

Kettőt-hármat, mint üstfoltozó cigányokat kéreztették be a fonóba. Az egyiknél vaspálca volt, azt ütötte bele a ház földjébe, hogy azon forrasztják az edényeket. Nagy felfordulást csináltak a fonóban, jól feltúrták a tapaszos ház földjét. Sokszor ki kellett kergetni őket, de azért nem lett harag. (B.E., a.n., 1931; gy. i. 1992)

Mezőfele

(503) a. Mikor mi jártunk fársángolni a harmincas években, a legények felöltöztek *edényfoltozó cigányoknak, rostásoknak, kovácsoknak*, mindenféle rongyos, rossz ruhába. Harisnyából, rongyból álarcot tettek.

Az egyiknek üst vót a hátán, a másiknak egy kondér. A harmadik *cigánnénak* öltözött, kéregetett.

A cigányok a fonóban keményen viselkedtek. Verték össze az edényeket, kérték a foldoznivalót, fogdosták a leányokat, ölelgették az asszonyokat. (Sz.J., a.f., 1916; gy. i. 1983)

(504) b. Az edényfoldozó cigányok jelenete az 1980-as években a művelődési otthonban tartott farsangbütüzésnek egyik állandó, kedvelt játéka volt.

1983-ban nyolc legény vett részt a jelenetben. Ötön *cigánnak* öltöztek, hárman *cigánnénak*. A cigányok kabátjukat, mellényüket kifordították, derekukat spárgával átkötötték, arcukat rongyokkal takarták el. Fejükre fekete vagy szürke posztókalapot tettek. Felszerelésükhöz tartozott a nagy tarisznya, benne mindenféle szerszámmal, edénnyel. A cigánynék színes szoknyákba, blúzokba öltöztek, oldalukon-hátukon tarisznyák, arcukon harisnya álarc.

Zajos jelenetük abból állt, hogy a terem közepén a férfiak kipakolták szerszámjaikat, éktelenül kalapácsoltak, „reperálták” az edényeket.

Az asszonyok puliszkát, szilvaízet kotorásztak elő, enni kezdtek. A férfiak ezért megharagudtak, összevesztek az asszonyokkal. Összevissza lármáztak, félig magyarul, félig cigányul mondott szavaikon, félmondataikon jól mulattak a feleiek. A veszekedés után gyorsan ki is békültek, énekelni, táncolni kezdtek egyenként, majd táncba vitték a közelebb ülő leányokat és asszonyokat. (A gyűjtés helye: társas összejövetel a művelődési otthonban; ideje: 1983, farsangbütüzés.)

(505) c. Szereplők: két *cigányzenész*, egy *csatornás cigány* és a *cigányasszony a purdéval*.

A '90-es évek fordulóján már nem edényfoltozónak öltöztek az improvizált cigánymaszkos jelenetekben, hanem az akkori jellegzetes cigánytípusokat, élethelyzeteket utánozták.

Az 1992 változatban ketten a zenész cigányokat utánozták. A hegedűs, a muzsikás ócska, de valóságos hegedűn „játszott”, fakanál vonóval. A gitáros „hangszere” használaton kívüli kenyérbevető sütőlapát, amit madzaggal a nyakába akasztott. Öltözetük kirívó darabja a gyékényből font óriási kalap. Harmadik zenélő társuk a *pléhes*, a *csatornakészítő*: kalapáccsal ütemesen, vagy összevissza, de fülsüketítő hangon veri a pléhdrarabokat, csatornát készít.

Ők hárman csupán mellékszereplők. A figyelem a cigányasszonyra és purdejára összpontosul. Az asszonyt alakító középkorú férfi a hátán hozza tizenéves fiúgyermekét. Az asszonyon rózsás fejkendő, szoknya. Az egyik lábszára meztelen és seb ékteleníti, egyik lábán van cipő, a másikon nincs. Sántálva, bicegve jár. Pusztá megjelenése kacagtató. A játékot a *cigányasszony* irányítja. Int a fejével a többieknek, hogy „dolgozzanak”. A zenészek dülöngélve muzsikálnak, a csatornás üti a pléhet. Maga körbejár, minden oldalról megmutatkozik, majd nehezen leül és ölébe ülteti gyermekét. Lassan-komotosan kigombolja blúzáát és előveszi dagadó emlőjét – egy luffballont –, és a gyermek szájába teszi. A szoptatást többször is megismétli a nézők harsány kacagásától kísérvé.

A zenészek közben megunják a hangtalan muzsikálást, táncolni kezdenek. A cigánytáncot utánozzák összevissza groteszk mozdulatokkal. Ez nem tetszik a cigányasszonynak, kikergeti őket s ölében a gyermekkel, sántikálva ő is kimegy.

(Gyűjtés ideje: 1992 farsangbütüzés)

(506) d. A játék neve: *szép cigányok*.

Szereplők: egy vagy két pár *cigánytáncos*.

Mezőfelében a '90-es évek elején a cigánymaszkos játékok repertoárjában megjelent egy újabb változat, a *szép cigányok* tánca.

Egy vagy két pár öltözik *szép cigánynak*. A cigányok fekete kalapot tesznek, fekete mellényt, fekete priccses vagy pantalló nadrágot öltenek, bőr csizmát a lábukra. A cigánynék színes, rózsás ruhákba öltöznek, több színes kendőt kötnek a derekukra. Ezeket úgy kölcsönzik erre az alkalomra. A szereplők nem tesznek álarcot, a napjainkbeli álarcos bálokból ismert szemüveg típusú maszkjelzést viselnek.

1992-ben a *szép cigányok* tánca közvetlenül az előző cigányos jelenet után következett. A helybeli zenészek húzták a talpalávalót, két pár *szép cigány* táncolt. A férfiak dobogtató, újjpattintó, csizmaszárverő mozdulatokkal, az asszonyok a férfiak körül csalogató, pördülő-

forduló táncsal. A táncuk valóban „szép” volt, de kevésbé „cigányos”, inkább azt a táncot idézte, amelyet ezen a vidéken a székelyes és mezőségi táncrendben „cigánytánc” néven ismernek.

Ez az újítás Mezőfelében nem vált hagyománnyá. A '90-es évek második felében a cigányos játékok megritkultak a farsángbütüzés repertoárjában.

(A gyűjtés ideje: 1992 farsángbütüzés)

Mezőmadaras

(507) A játék neve: *házi cigányok*.

Összeálltunk a komámmal, a feleségével és én a feleségemmel. A feleségem férjnek volt öltözve, kalapba és bajusza volt csinálva koromból. Én terhes nőnek voltam felöltözve. Egy harisnya volt húzva a fejemre és arra egy kendő, egy kicsi párna volt téve a hasamra és hosszú ruha leeresztve, hogy ne ismerjenek meg. A komámnak egy gázmaszk volt húzva a fejibe, hogy ne ismerjék fel, de ő is férfinak volt öltözve. A feleségemnek szilvaízzel volt békenve az arca s abba tollú ragasztva. Olyan *házi cigányoknak* néztünk ki.

– Kérezkedtek-e vagy egyből benyitottak a házakhoz?

– Egyszerűen bementünk, nem mondtunk semmit. Csak mutattuk, hogy terhes vagyok, adjanak valamit, otthon is sok a gyermek.

– És azután?

– Azután táncolni kezdtünk, mi egymás között, figuráztunk, mint a purdék. Bokáztunk, ütöttük a lábunkat, mint ahogy azok a kicsi purdék járnak. Megpróbáltuk, hogy húzzunk táncolni valakit a háziakból, de nem akartak jönni, nagyon féltek. Mentek bé más szobába, zárkóztak bé. Vagy két helyen a gyermekek megijedtek. Sírtak a kisebb gyermekek, ott többet nem is ültünk, kijöttünk.

– Ahol csak felnőttek voltak, ott még mit szoktak tenni?

– Hát, ha beengedtek, akkor tudták, hogy a farsángoktól minden kitelik. Mindent megkotorásztunk, mindenbe belényúlhattunk. Például az egyik házhoz bementünk s amíg mi táncoltunk, a feleségem kivette a lábosból a húst s beletette a tarisnyájába.

– Ebből nem lett harag?

– Nem, mert az idős gazda tudta, nem pontosan, de sejtette, hogy kik farsangolnak.

– Kihez, hova mentek inkább farsangolni?

– Inkább rokonokhoz, szomszédokhoz, jó ismerősökhöz. Ahol tudtuk, hogy komoly, mogorva ember lakik, oda nem mentünk el.

– Szoktak-e bemutatkozni, a házbeliek megtudhatták-e, hogy kik a farsangolók?

– Nem, nem mutatkoztunk be, aztán csak megtudták, elterjedt a híre, hogy kik voltak.

– Hányas években volt ez a farsangolás?

– Mi a komámékkal a hetvenes években jártunk. Farsang idején majdnem minden második este felöltöztünk valaminek. Most ugyanúgy járnak a lányaim is, egyik tizenöt, a másik tizenhat éves. (B.L., a.f., 1952; gy. i. 1993)

(508–511) Gyűjtési adataink szerint a fentiekhez hasonló cigánymaszkos farsangi játékok ismeretesek a marosszéki Mezőség többi falujából is. **Székelykövesden** és **Harcón** a játék alapmotívuma a kéregetés, **Mezőbándon** az üstfoldozás. **Galambodon** *rostás bandának* nevezték a cigányok jelenetét.

MAROSMENTE – VÁSÁRHELY VIDÉKE

Csittszentiván

(512) A játék neve: *cigányok, kovácsok*.

– Felöltöztünk négyen-ötön legények *cigányoknak, kovácsoknak*. Az érdekes volt.

– Hogyan öltöztek cigánykovácsoknak, Pali bácsi?

– Rongyos ruhákba. A rongy folyt le rólunk. Azt mondták, minnél rongyosabb, annál érdekesebb. Az arcunkat vizes korommal úgy bemaszatoltuk, hogy nem lehetett megüsmerni, csak a szemünk látszott.

– Milyen kovácsfelszerelésük volt?

– Összeszedtünk mindenféle rossz üstöt, fazakat. Vót harapófogónk, kalapácsunk, cínező vasunk. Mindenféle vót, ami a forrasztáshoz kellett.

– Mít csináltak a fonóban?

– Az egyik a mester vót, a másik az inas, a többi purdék. Az inas s a purdék ütötték össze a fazakakat, kalapáltak, írtóztató zajt csaptak. A mester elváltoztatott hangon kérte a foltozni való fazakat. Ott ne, hülyéskedtünk. Az vót az érdekes, hogy a lányokat vasaltuk meg. Lehúztuk a lábukról a cipőt s vasaltuk meg. Olyan is vót, hogy csúfságból lehúztuk a cipőjek sarkát.

– Nem haragudtak ezért?

– Biza haragudtak, kergettek ki, de osztán elmúlt a haragjuk. (G.P., a.f., 1914; gy. i. 1992)

Székes

(513) A játék neve: *edényfoltozók*.

A cigánymaszkurákat bekérezttették a fonóba vagy a házakhoz azon a címen, hogy edényt foltozni járnak. Egy egész cigánycsalád jött be: *a cigány, a cigányné s a purdék*, de mind legények voltak. Eljátszották, hogy edényt akarnak foltozni élelemért, adjanak nekik ezt-azt. Nem beszéltek, csak mutogattak, szedtek össze mindenfélét.

A házbeliek tettek a kosarukba kenyérdarabokat, puliszkamaradékot s minél hamarabb elküldték őket azzal, hogy nincs lyukas edény a házban, ne csináljanak felfordulást.

(L.Á., a.n., 1929; gy. i. 1996)

Búzásbesenyő

(514) *A cigányfársángokon* jól lehetett mulatni. Rongyos, szakadt nadrágot, kabátot vettek magukra, a fejükön lyukas kalap, arcuk bekormozva. Akármilyen hideg volt, a fonóba meztlábasan mentek be, a cipőjüket kint hagyták, vagy a tarisznyájukba tették. Az oldalukra, hátukra rossz fazakakat akasztottak, csörömpöltek, verték össze a fazakakat, foltoznivalót kerestek nemcsak a házban, hanem a fonóbeli lányok között is, arra igyekezve, hogy megfogdossák, megöleljék őket. (P.J., a.f., 1929; gy. i. 1995)

(515 – 518) Gyűjtési adataink alapján a cigánymaszkos játékokat Vásárhely vidékén a következő falvakban is gyakorolták: az edényfoltozó cigányok változatát **Marosszentgyörgyön**, **Nagyernyében**, **Székelykálban**, a cigánytánc-változatot **Maroskeresztúron**.

Hasonló változat ismeretes **Koronkából** is. (Makkai–Nagy 1993, 160)

LAPOS MAROS MENTE

Marossárpatak

(519) a. A játék neve: *tollús cigányok*.

A legények felöltöztek csúf fárságnak, *tollús cigánynak*, rongyos, csúnya ruhába. Az arcuk békenve csirizzel s tolluk fújva reá.

A cigányok bejöttek a fonóba s a vasukat ütötték bé a földbe úgy, hogy mind felszakadt a föld. Kérték a fódózni való edényt, hogy forrassák meg.

A cigányok mellett mindig vótak *cigánynék* (azok is legények), akik hordozták a batyut, mocskos kosarat a hátukon s kéregettek: *már installom, tessék megadni a fizetést!*

De nem kaptak semmit, csak kérték a fizetést. (Sz.E., a.n., 1924; gy. i. 1992)

(520) b. A helyi hagyományból ismert cigányos játékokat a sárpatakiak 1995 farsangján felújították és falujukban, valamint a beresztelki farsangi találkozón is előadták.

Szereplők: öt *edényjavító cigány* és két *jósló cigányasszony*.

A cigányok kopott ruhába öltöztek, két-három foltot is tettek nadrágjukra. Fejükön fekete, széles karimájú kalap, oldalukon tarisznya. Arcukon csipke álarc. A cigányasszonyok szép, színes blúzokba, szoknyákba öltöztek, arcuk pirosra festve, nincs álarcuk.

A cigányok edényeiket összeütögetve, cigányosan kiabálva valósággal bezúdulnak a játék színhelyére.

– Lukas edény, lyukas fazék! – adják tudtul a házbélieknek jövetelük célját.

Azok mégis megkérdezik:

– Na, hol jártok, mi járatban vagytok?

A cigányok viszont többet nem beszélnek, hanem ki-ki a mesterségét folytatja. A férfiak mutogatnak, edényt, fazakat kérnek, a sajátjaikkal csörömpölnek. A két cigányasszony a házbéliekkel van elfoglalva, az egyik egy férfi ölébe ülve, tenyeréből jósol, a másik árut kínál az asszonyoknak.

Amikor lankadóban a figyelem, az egyik férfi új ötlettel áll elő, cigányos hanghordozással kiáltja:

– Gyertek, ember, mutassuk meg, hogy tudnak táncolni a cigányok!

A többiek mintha csak erre vártak volna, egyből a leggyorsabb cigánytáncba kezdenek. Énekelnek és táncolnak: pattogatnak, dobogtatnak, tapsolnak, gyors lábmozdulatokkal ugrálnak a férfiak és forognak körülöttük az asszonyok. Táncok nem a székelyes cigánytánc, hanem a helyi s környékbeli cigánytánc megjelenítése. Tánc közben a következő énekeket fújják:

Tempo giusto ♩ = 72-80

1. Nem et-tem én ma e - gye - bet, Csak egy ma-rék a - ludt - te - jet.

Azt is csak úgy ka - nál nél - kül, Meg-é - lek a ba - bám nél - kül.

var. 6.-7. ütem 2. vsz.

fe - le - fe - le - sé - gem, Ki - ben van a re - mény

2. Kukorica, tejes málé,
 Öregember vagyok már én.
 Fiatal a fele-feleségem,
 Kiben van a reménységem.

Tempo giusto ♩ = 152

1. Sár - pa - ta - ki kes - keny á - rok, Még ma be - ne há - lok.
 Ég fe - let - tünk, a - lat - tunk, Gyc - re, ba - bám, mu - las - sunk,
 Gye - re, ha - bám, csó - kol - jál meg.

2. Pendejemnek nincse karca,
 Csak egy madzag tartja.
 Ég felettünk, alattunk,
 Egész éjjel mulassunk,
 Gyere, babám, csókoljál meg.

Még lá-lá-ra is táncolnak egy darabig. Elfáradnak, szünetet tartanak, újból a mesterségüket űzik. De egyebet is. A hangzavarból egy házbeli hangja válik ki:

– Ügyeljetek, mert lopnak a cigányok. Ne, ellopták a bort s a tésztát az asztalról!

A hang évődő-megbocsátó, mintha azt mondaná, vigyétek, szépen táncoltatok.

– Már megbocsássanak, ha zavarkodtunk – búcsúzik a táncot indító férfi és az egész társaság újból énekelni és táncolni kezd. Kitáncolnak a helyiségből:

Piros volt a paradicsom, nem sárga,

Elhagyott a feleségem, a csalfa...

(A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

Póka

(521) A játék neve: *edényjavító cigányok*.

A legények felöltöztek *edényjavító cigányoknak*. Rossz tepsiket, fazakakat hoztak s ütötték össze. Az arcuk be volt kormozva s a fonóbeli leányokat is mind összekormozták.

Cigányul galagyoltak, nem beszéltek rendesen. Volt úgy is, hogy táncoltak, megpróbálták eltáncolni a cigánycsárdást.

A legények leginkább akkor öltöztek cigánynak amikor tudták, hogy a fonóban törökbúza főzés lesz. Addig mesterkedtek, hogy a törökbúzáat úgy besózták, hogy amikor enni fogtunk volna, ehetetlen volt. (G.K.Zs., a.n., 1916; 1993)

Pókakeresztúr

(522) A játék neve: *fórasztós cigányok*.

Az én időmben a férfiak *fórasztós cigányoknak* öltöztek, négyen-ötön. Rossz nadrágba, foltos ruhába öltöztek, arcukat korommal vagy szurokkal kenték be, amit aztán alig tudtak levájni.

A cigányok leültek a ház közepébe, keresztbevetett lábbal és melegítették a vasat a tűznél. Hamut, petroléumot is vittek, tüzet csináltak. A tapasztott padlóba karót ütöttek és azon fórasztották az edényt. Azt mondták, dugják bé a likakat. Addig ütötték körbe a padlót, hogy az egész házföldjét felásták. Addig s addig, hogy a fonóbelieket úgy felbosszantották, hogy a guzsallyal verték ki a házból. (K.S., a.f., 1936; gy. i. 1993)

Beresztelke

(523) A játék neve: *foldozó cigányok*.

Két-három legény felöltözött *foldozó cigánynak* s bementek a fonóba. A legények tartották azt, hogy ijesszék meg a leányokat. Az egyik az üstet verte, a másik vitte az ő szerszámját, a másik a bádogot. Volt nála víz a bádogban, választóvíz. Vízrel priccolták a leányokat, azok meg-megijedtek, felszöktek, de élvezték a dolgot.

(Cs.R., a.f., 1925; gy. i. 1993)

Magyarpéterlaka

(524) a. Szereplők: *kísérő, kovácslegények, kártyavető, kéregető cigányasszony*.

A kísérő férfi, a többi szerepeket asszonyok játszották.

– Akkor a farsang idő alatt ritka volt az az este, amikor nem volt farsáng a fonóban.

– Hányas években?

– Én 1954 novemberében mentem férjhez és '55 januárjában kezdtem meg az asszonyfonót s jártunk körülbelül '65-ig.

– Abba az asszonyfonóba milyen farsángok jöttek?

– Azon a télen, amikor férjhez mentem s a fonóba kezdtem járni, kilenc fonó volt a faluban. Egy leányfonó, a többi vegyes. Minden fonóból fel volt öltözve egy trászport

fársáng, csak az öregek voltak ottmaradva. Az asszonyok felöltöztünk alól nadrágba s úgy reá ruhát, hogy ne tudjanak macérálni minket ide s tova, így aztán nem tudták, hogy férfúk, nők, mik azok.

– Berta néniék minek öltöztek?

– Abban az asszonyi trászportban többen voltunk felöltözve. Volt köztünk *kovácslegény*, *kártyavető*, *kéregető cigányasszony*. Én kártyavetőnek voltam felöltözve.

– Álarcuk volt-e?

– Volt amikor harisnyát tettünk. Voltak olyan selyem, csipke harisnyák. Vagy voltak azok a régimódi párnák s azokat húztuk a fejünkre. Voltam úgy is, hogy a selyemharisnya az arcomra volt húzva, békentem lekvárral és béragsztottam tollukkal. Olyan csúf voltam, hogy a nyavalya rontotta ki azt, aki meglátott.

– Ha mind asszonyok fársángoltak, nem féltek, hogy valami bajuk történik?

– Ha az úton találkoztunk más fársángokkal, nem ismertük egyik a másikat, körmölödtünk össze, civakodtunk össze. Kérdeztük, kik vagytok, mik vagytok, hová mentek. Nem tudtuk, hogy férfiak, nők, mik azok.

Bajunk nem történhetett, mert volt velünk egy kísérő, az férfi volt. Ő ment elöl, mindenhova békéreztetett. Mondta a fonóban: „van egy szegény kéregető asszony, van egy szerencsemondó, vannak valami ügyes kovácslegények, suszterék, akik megreperálják a rossz lábbelieket, béengedik?” Azok válaszoltak: „bé, hogyne.” Már csinálták a helyet, húzódtak félre a ház közepéből.

– Hová s hány helyre mentek egy este?

– Mindegyik fonóba elmentünk, sorra vettük őket, mind a kilencet.

– Berta néni mint kártyavető fársáng mit csinált?

– Mondtam a szerencsét. Mentem oda valamelyik asszonyhoz, amelyik a leányával volt s mondtam: a maga leányának ez és ez udvarol. Hát ugyé mindig tudtuk, hogy ki udvarol, hisz ott volt a faluban. De ez nem veszi el, hanem elveszi egy másik, de vigyázzon, mert becsapja. Amitől lehet ügyeljen, tartsák még ezt a fiút. A másiknak mondtam, hogy ó, ez az udvarló így csinált, úgy csinált. Ilyen bolondságokat mondtam, hogy kacagjanak.

– A kéregető cigányasszonynak mi volt megengedve?

– A kéregető ment oda mindenikhez a kosárral, hogy egy kicsi zsírosságot adjanak, mert nincs mit főzzünk, nincs mit együnk, sok a purdé. S akkor dobtunk a kosarába egy-egy darab rossz szöszöt.

– Nem került zsírosság, csont?

– Nem, éppen az volt a vicc, hogy ilyesmit dobtak.

– Az ügyes kovácslegények hogyan dolgoztak?

– Volt felszerelésük, kalapács, harapófogó, szeg. Reperáltak, vasalták meg az asszonyok csizmáját, cipőjét. Verték bele egy-egy nagy szeget. Mentek oda az asszonyokhoz, kapták fel a lábukat. Azok visibáltak. Ha valamelyik nem állott meg, ütöttek egyet a bokájára a kalapáccsal.

– Úgy, hogy fájjon?

– Nem. Az egész egy móka volt. Szerették ezt a népek, nem haragudott ezért senki.

(M.B., a.n., 1935; gy. i. 1993)

(525) b. Szereplők: *házigazda, kísérő, a cigánysuszter és segédje, a purdé, a cigánysuszter kéregető felesége, szerencsmondó cigányasszony.*

Öltözet, felszerelés: A kísérő középkorú férfi *civil* ruhában. A suszter és segédje kopott, foltozott ruhába öltözött. A suszteren kovácskötény. A mester fekete posztó kalapban, a purdé szürkében. Álarcuk fekete női műanyag harisnyából. A suszter felesége, a kéregető cigányné és a szerencsemondó cigányasszony egyszerű *házigány* szoknyában, blúzban, fejkendőben. Álarcuk szürke műanyag harisnya.

A cigányok tarisznyájában kalapácsot, harapófogót, áratat és egyéb suszter szerszámokat hoznak, ezekkel dolgoznak. A cigányné karján fonott kosár.

Kísérő (benyit a társas összejövetel színhelyére):

– Adjon Isten jó estét! Látom szép számban vannak összegyűlve...

Házigazda: Hát vagyunk...

Kísérő: Hát mind monták a tegnap vagy tegnapelőtt este, hogy hozzak ide fársángokat, komédiás dolgokat... Hát én most hoztam, beengedik?

Házigazda: Hát hogyne!

Kísérő: Valami híres mesterek, de úgy vigyázzanak, hogy még a jót is elrontsák.

Vigyázzon mindenki a cipőjére.

(kiszól) – No, bejöhetek, jól viselkedjete!

Beszalad a cigánysuszter, a segédje és felesége.

Cigánysuszter: Jó estét kívánok mindenkinek!

(Cigányosan elnyújtott, elváltoztatott hangon beszél.)

– Hallottam, hogy tavaly meghalálozott a pap bácsi és a suszteráj. Hallottam el van romolva a csizmájok, cipőjék, bocskoruk. Itt vagyunk a feleséggel s a purdéval, megreperáljuk.

A suszter és a segédje azonnal munkába kezdenek, veszik fel az asszonyok lábát, „húzzák ki” a szeget a csizmájukból, vagy éppen szeget ütnek a cipőjükbe. Kalapácsolnak, nagy zajt csapnak.

– Micsoda szeg volt benne!

Egy házbeli asszony: Üssen szeget belé annak a másik asszonynak is!

(A cigánysuszterhez)

– Hány gyereke van, lelkem?

Cigánysuszter: Annyi mint az orosz rostán a lyuk (kacagás).

Házbeli asszony: Hány feleségétől?

Cigánysuszter: Hét feleségem van: kettő Szentiványon, három Péterlakán, kettő Körtövefáján. (Kacagás)

Kéregető cigányasszony: Csókolom, adjanak valamit a purdéknak, adjanak egy darab zsírosságot, adjanak túrós puliszkának valót...

Cigánysuszter: Hallgassanak ide! Ha valaki meg akarja tudni, hogy hány gyermeke lesz, mikor hal meg, a feleségem mindenfélét megmond, szalonnát, akármit elfogad...

Házigazda: Kaptatok már, menjetek még más fonóba is. Kifelé!

Míg a suszter nem „dolgozott”, a segéd tulságosan és buzgón emelgeti az asszonyok lábát. A mester félrelöki.

Cigánysuszter: Úgy megcsaplak, hogy megbolondulsz. Agyonverlek. Nem látod? A gádzsók haragudnak... (kacagás)

Kintről kopognak, beszéd, vitatkozás is hallatszik.

Kísérő: Na, megint itt vagyok. Ha meg akar tudni valaki valamit, van egy asszony, aki megmondja, mindenfélét megmond. Be kell ereszem!

Házigazda: Eressze bé! Hadd lám, milyen?

Kísérő: Igaz, hogy egy kicsit rongyos, de okos. Egy kicsi szalonnáért mindent megmond.

Bejön a jósló cigányasszony, és először éppen a házigazdának mondja a szerencsét. Olvas a tenyeréből.

Szerencsemondó cigányasszony: Jaj Istenem, maga az előbb kapott csókot. A felesége nem tudja. Nem mondom meg neki, mert maga olyan édes férfiú, de adjon egy kicsi szalonnát! (kacagás)

A házigazda után a mellette ülő asszony tenyere kerül sorra.

Szerencsemondó cigányasszony: Jaj, lelkem, magának mit mondjak? Jaj, Istenem, mekkora út áll maga előtt. Jaj, magának négy gyermeke van s egy sincs az urától... (kacagás) Na, adjon valamit...

Szerencsemondató asszony: Nincs mit adjak, mert kell menjek kaparásra.

Szerencsemondó cigányasszony: Jaj, magának ebben az évben három kaparása lesz... (kacagás)

Másik fonóbéli asszonyhoz fordul: Jaj, magának az ura pont a bodegában van... Egy szőke nővel él s maga nem tudja. Na adjon egy kicsi húst, valamit!

Szerencsemondató asszony: Már úgy elhordták a húsomat, nincs semmim.

A szerencsemondó most egy harmadik asszony körül forgolódik, s mire észrevenné, a guzsalyáról a kendert lehúzza.

Harmadik asszony: Né, lehúzta a guzsalyomat! Jaj, hogy a franc egyen meg! Bé se kellett volna engedni.

Negyedik asszony: Adjatok neki egy kicsi tilószakadékot, fonjon ő is, ne csak a szája járjon!

Házigazda: Na kifelé, elég volt!

Erre a cigányok kiszaladnak a helyiségből. (A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

Erdőcsinád

(526) A játék neve: *cigány muzsikások*.

Szereplők: *három-négy zenész, kéreztető, aki egyben citerás*.

A szereplők mind legények.

– Akkoriban a negyvenes-ötvenes években felöltöztek a legények *purdék*nak, *cigányoknak*. Azok csúf fársángok voltak. Minnél rongyosabb ruhába, a legrosszabb kalapba. Vót, amelyik békente magát, a másik békente szilvaízzel az arcát, s tollut ragasztott belé, olyan pihét. A másik csipke álarcot tett.

– Milyen felszerelésük volt?

– Vittek egy-egy rossz kontorát vagy muzsikát, kóréból vót a nyirhantyú, aztán aztat csitorgatták, hogy tudnak muzsikálni.

– Magukra mentek a fonóba vagy volt kísérijük?

– Volt kéreztetőjek. Legtöbbször én is vótam a kéreztetőjek, s én vótam a citerás. Bémentem, köszöntem, jó estét kívánok. Mondtam: „Hogy innét onnét, Kolozsvárról, Vásárhelyről érkeztek vendégek, meg vannak erőssen fáradva, megéhezve, lesznek szívesek beengedni.” „Há hogyne, tessenek be!” Má vették a székeket, csájunk helyet!

– A cigánylegények mit csináltak a fonóban? Muzsikáltak?

– Beugrottak s ijesztették a lányokat, olyan csúfak vótak, hogy lehetett félni tőlek. Aztán fogtak neki muzsikálni, csitargatták a kontorát. Én citeráltam, erre a lányok énekeltek. A purdék hitták a lányokat táncolni, odakenték az arcukat a lányokhoz, mind tiszta szilvaízes lett. Aztán kacagtak.

– Beszéltek-e fársángok?

– Nem beszéltek, csak amikor bemutatkoztak. A tánc után, a végén bemutatkoztak. Vót, amelyik nem akart bemutatkozni, aztán lekapták a kalapot a fejről, vagy feldobták a csipkét a fejire.

- Bemutatkozás után még maradtak?
- Igen, még táncoltak, beszélgettek, aztán mentek más fonóba.

(Cs.S., a.f., 1927; gy. i. 1993)

(527–532) Gyűjtési adataink szerint a cigánymaszkos játékok helyet kaptak szinte valamennyi marosmenti közösség farsangi repertoárjában. A cigánymaszkos alakoskodókat általában csúf fársángoknak tartották, öltözetük és viseletük alapján. **Toldalagon** a rongyos ruhájuk jellemző, **Radnótfáján** a beszédjük, veszekedésük, Alsóbölkényben bekormozott arcuk, **Körtvélyfáján** az, hogy fiúk és lányok vegyesen öltöztek cigánynak, **Marosjárán** (akárcsak **Péterlakán**) elmaradhatatlan a jósló cigányné, **Kisillyében** pedig a kéregető cigányné.

FELSŐ MAROS MENTE

Disznajó

(533) A játék neve: *cigánymuszkurák*.

Nálunk az én időmben asszonyok öltöztek muszkuráknak, az asszonyfonókból kerültek ki. Az egyik asszonyfonóban felöltöztek s végigjárták a többi asszonyfonót.

Az egyik felöltözött fazakakat *foltozó cigánynak*, lyukas fazékkal a kezében, a másik *cigányvajdának*. Volt *cigányasszony* is, aki kártyát vetett. Mind olyansmiket mondtak vagy csináltak, amin jól lehetett kacagni. Ha ezt megunták, énekeltek s a cigánymuszkurák táncoltak. A cigányasszonyok az arcukat nem takarták el, csak kifestették, meg lehetett ismerni őket. Ahová elmentek, azokból a fonókból a következő alkalommal viszonzták a muszkurázást. (N.Gy., a.n., 1937; gy. i. 1995)

Holtmaros

(534) A játék neve: *szép muszkurák, cigánymuszkurák*.

Majdnem minden farsangon felöltöztek *cigányoknak* asszonyok, házasemberek vegyesen. Ezeket szép muszkuráknak nevezték. Egy-egy cigányos menethez öten-tizen is felöltöztek: *cigányvajda, kalányos cigányok, üstfoltozók, kártyavető cigánynék, purdék*. Volt úgy, hogy kicsi szekeret húztak magukkal, abban volt mindenféle felszerelésük.

(K.M., a.n., 1958; gy. i. 1996)

Magyaró

(535) a. A játék neve: *cigányok*.

– Egyet gondoltunk, s mondtuk, ötezzünk muszkuráknak. Öteztünk *cigányoknak* s mentünk a másik fonóba.

– Mind asszonyok?

– Nálunk az asszonyok szoktak muszkurának ötezni. A férfiak nem vótak itthon, dógozni jártak a havasra. A leányoknak tilos volt kimenni a fonóból, csak este, mikor mentek haza. A leányok nem szoktak felőtezni. Mi, asszonyok mentünk a leányfonóba is. A mű fonónkból felőteztünk vagy tízen *cigánynak, cigánynénak, purdénak*.

– Hogyan öltöztek cigánynak?

– Harisnyát húztunk a fejünkbe vagy békentük az arcunkat korommal. A cigányok nagy bajuszt ragasztottak, úgy, hogy nem is ismerték meg, ki az. A cigánynék színes szoknyákat, blúzokat, fejkendőket tettek, kifestették az arcukat piros festékkel.

– Mind egyformák voltak vagy egyéniék?

– Az egyik zenésznek ötezett, rossz muzsikán nyekergett. Vettünk egy-egy mosófazakat, a fél fülét megkötöttük, fel a nyakba s meszelővel ütöttük, mint a dobot. A harmadik cigány pléhes, edényfoltozó volt. A pléh künn vót, de egy nagy vasat beléttett a tarisnyába. Vót olyan eset is, hogy egy tepsit megtötöttünk rozsdás kanalakkal. Egyikünk előre ment, megnyitotta szépen az ajtót s bédobta a tepsit. Azok ott benn mind felszöktek.

– Nem szokott kísérő lenni?

– Vót. A kísérők azok férfiak vótak vagy az asszonyok közül, mert nem mindenki szeretett felőtezni. Mondjuk felőteztünk öton-haton s akkó még aki vót a fonóba, mindenki ment, kísérte, hogy lássák, mit szerepelünk.

– És mint cigányok, mit szerepeltek?

– A férfiak leültek a földre. Letették a vasat, beléhúzták a fazakat s ütötték. Lyukas edény, reperálni való, reperálni való mind kiáltották a fonósoknak s akkor kiáltották a fonósok, hogy jaj, nekem is van egy lyukam, dugja bé. Kiáltották vissza, hozza ide. Erre kacagtak nagyokat.

A cigánynéknak vót gyapott a karukon, kínálták árulták a fonósoknak vagy a tarisznyából szövetet, rongyokat vettek elé.

– Hogyan fejeződött be a játék?

– Aztán körbefogtuk az üstfoltozót, hogy elég már, táncoljunk. Az felállott, ugrált. Bizonyisten, táncoljunk egy kicsit, úgy szeretek táncolni. Aztán mük szöktünk, asszonyok, purdék énekeltünk, táncoltunk. A fonósok azt mondták jaj be szépek vagytok, hogy is találtátok ki ezt.

– Megismerték-e a szereplőket?

– Úgy öteztünk, hogy ne ismerjenek meg, de megismerhettek. Jól fogadtak, vártak.

– Egy este hány fonóban jártak?

– Minden fonóba elmentünk. Tíz-tizenöt helyen is jártunk azon az este.

(V.I., a.n., 1933; gy. i. 1994)

(536) b. Szereplők: cigányok (hárman, egyik cigányzenész, a másik az öreg, félszemű cigány), cigányasszonyok öten, hárman árusok, ketten jósló cigányasszonyok).

A szereplők mindannyian asszonyok.

Öltözet, kellékek: a cigányok fekete kalapban, fekete nadrágban, fehér ingben feszítenek. Állarcuk nincs, fekete bajuszt festettek maguknak. Az öreg, vak cigány egyik szemét fekete bőrdarabbal takarták le. A zenész kezében hegedű és virágcsokros vonó, amivel majd a hegedűjátékot utánozza.

A cigányasszonyok színes fejkendőben, széles, sok szoknyában, blúzokban. Vállukon, derekukon is sok színes kendő. Szemmel láthatóan igyekeztek, hogy szép muszkurák legyenek. Ketten tarisznyát hordanak, a többiek a karjukon tartják az árulnivalót. A tarisznyákból megfelelő pillanatban tükrök, kanalak, villák, kések, gyöngyök, textilfélék kerülnek elő.

Fonóbeliek: Valami beszéd hallatszik. Éjsze muszkurák jönnek...

Kísérő (civil ruhás asszony): Jó estét! Fogadják a muszkurákat?

Fonóbeliek: Persze, persze. Alig vártuk, hogy má jöjjenek!

Háziasszony: Aztán hová valósiak?

Kísérő: Cigányhegyiek. (kacagás)

A cigányok – elől a zenész – énekelve vonulnak be a helyiségbe:

Tempo giusto ♩ = 84-92

1. Én ha - zul - ról el - in - dul - tam,
A vo - nat - ra fél - pa - kol - tam.
Rá - gyúj - tot - tam egy szi - var - ra, hej!
Rá - gon - dol - tam az u - ram - ra.

2. Az én uram olyan ember,
Ha meg nem csalom, meg nem ver.
Nem is csalom meg én sokszor, hej!
Egy hónapban ötször-hatször.

Ahogy mind beérnek, egyik cigányasszony új énekbe kezd s táncra perdül. A többiek is táncolnak és lá-lázva énekelnek. A cigányzenész húzza.

Tempo giusto ♩ = 160

deRó - zsát tűz - tem a ha - jam - ba de
A - rany lán - cot a nya - kam - ba.
Sáj - lá - lá - lá lá - lá, Sáj - lá - lá - lá, lá - lá - lá,
Sáj - lá - lá - lá lá - lá - lá - lá lá - lá - lá.

Éneket váltanak és pillanatnyi szünet után mind énekelnek és táncolnak. A cigányok komótosan, széles mozdulatokkal, a cigányasszonyok pörgőbben, gyorsabban, rövid fej- és kézmozdulatokkal. Ez a különbség a táncukban végig megfigyelhető.

Tempo giusto ♩ = 153

1. Er - dő szé - lén sá - to - roz - nak
a ci - gány le - á - nyok,
Fe - jük fö - lött a je - ge - nye - fán a
ri - gó fű - tyúl rá - juk.

2. Az emberek az erdőben mind a fákat vágják,
Az asszonyok a faluban a kártyákat hányják.

3. Összeszednek szénát, zabot félszemű lovának.
Kertek alatt dögöt vágott az apró családjának.

A tánc után vásári jelenet következik. A cigányasszonyok előszedik portékájukat és kínálják.

Cigányasszony: Gyapatat kérem, olcsón adom...

Fonóbeli asszony: Menj el, lelkem, mert mű kenderből szövünk gagyát...

Másik fonóasszony (megtapogatja az árut): Elég jó minőségű, te...

A másik cigányasszony fésűt, gyöngyöt, tükröt árul.

Fonóasszony: Mennyiért adod?

Cigányasszony: Olcsón adom, vegye meg!

A jósló cigányasszony sem tétlenkedik. Odamegy az egyik asszonyhoz, kártyát vet neki.

Jósló cigányasszony: Nagy bánatja van, lelkem, mutatja a kártya. Maga mikor hazulról eljött, magát az ura kidobta, mert maga egy kacér nő. Maga a komájával összeült és ezért megharagudott az ura, nem engedi be.

Kártyavettető asszony: Maga honnan tudja? Jaj, Istenem!

Jósló cigányasszony: Tudom én, mutatja a kártya.

Most a másik asszonymak veti a kártyát: Magának lesz egy hosszú út, azt mutatja a kártya.

Kártyavettető asszony: Tán a kórházba?

Jósló cigányasszony: Betegség? Egy kicsi betegséget mutat. De meggyógyul, mikor meglátja a komáját.

Fiatal fonóasszony (csodálkozva): Nahát, ezek az asszonyok mind másokat szeretnek, nem az urukat?

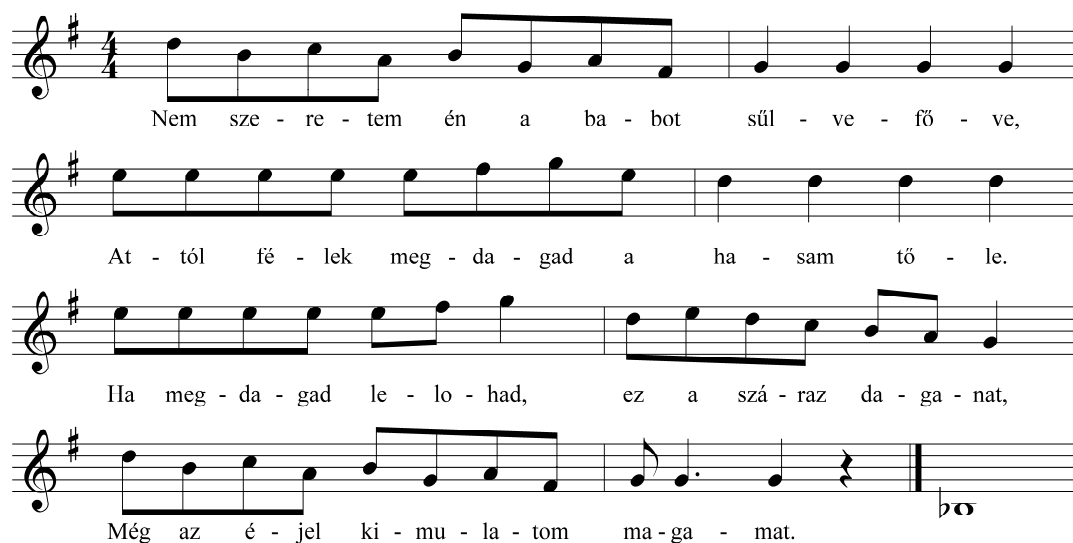
Jósló cigányasszony: Ezek mind kacérok lelkem, magával együtt ...

Az előbbi fiatalasszony (sértődötten): S a cigány milyen? Ahányat lát, annyit szeret.

Idősebb fonós asszony: No, köszönjük szépen, ilyeneket ne mondjon nekünk, ide azért ne jöjjenek. Mindjárt kidobjuk innen.

A vásári és jósló jelenet után a cigányok újból énekelnek és táncolnak:

Tempo giusto ♩ = 112-144

Nem sze - re - tem én a ba - bot sül - ve - fő - ve,
At - tól fé - lek meg - da - gad a ha - sam tő - le.
Ha meg - da - gad le - lo - had, ez a szá - raz da - ga - nat,
Még az é - jel ki - mu - la - tom ma - ga - mat.

Tempo giusto ♩ = 144

Ku - ko - ri - ca, má - lé - liszt, A dísz - nó - nak adj en - ni!
A dísz - nó - nak nem a - dok, Mer' én új asz - szony va - gyok,
Mer' én új asz - szony va - gyok.

Fonóbeli asszonyok: Elfáradtak szegények.

A tánc után a cigányasszonyok újból vásárolnak.

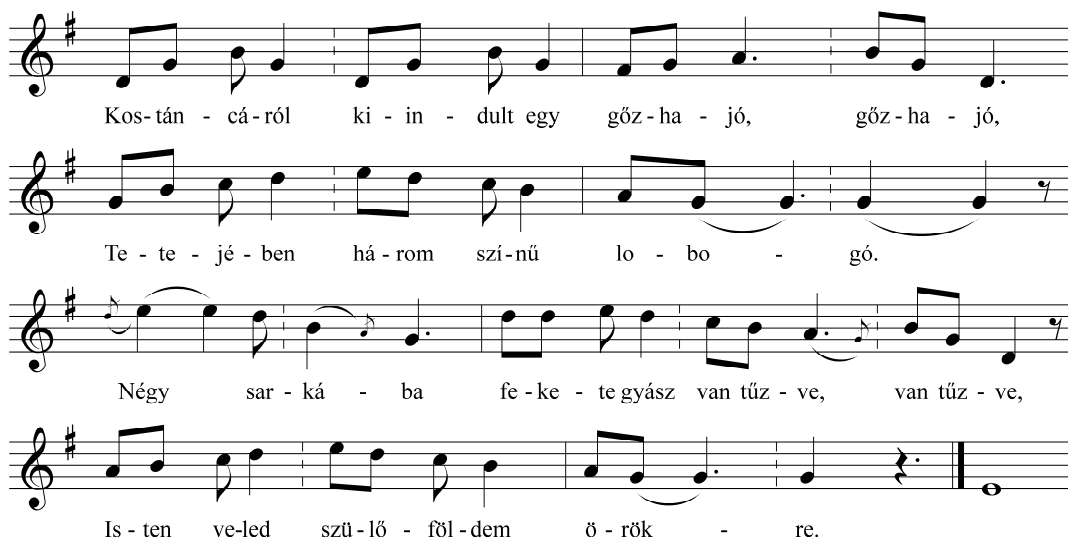
Cigányasszony: Olcsón adom az anyagot, vegyenek, vásároljanak.

Fonóbeliek: Köszönjük, köszönjük...

Egyik fonós asszony: Inkább húzzátok el a nótámat...

Elkezd az éneket. A cigányzenész hegedül. A többiek fújják:

Parlando rubato

Kos - tán - cá - ról ki - in - dult egy gőz - ha - jó, gőz - ha - jó,
Te - te - jé - ben há - rom szí - nű lo - bo - gó.
Négy sar - ká - ba fe - ke - te gyász van tűz - ve, van tűz - ve,
Is - ten ve - led szü - lő - föl - dem ö - rök - re.

Az előbbi fonós asszony: Isten éltesse!

Cigányasszony: Adjának a purdékknak valamit...

Az asszonyok tesznek a tarisznýába ezt-azt. A cigányokból újból kirobban a jókedv, körbeforogva, gyorsan táncolnak:

Tempo giusto ♩ = 120-144

1. Áj - dé láj - dé de láj - dé, Be - teg lett a ci - gán - né.
El - vit - ték a spi - tál - ba, hej,
Sír - va ment már a sok raj - kó u - tá - na.

2. Édesanyám, meghalok,
Házasodni akarok,
Hadd el, fiam, ne halj meg, hej!
Inkább házasodjál meg a sötétbe.

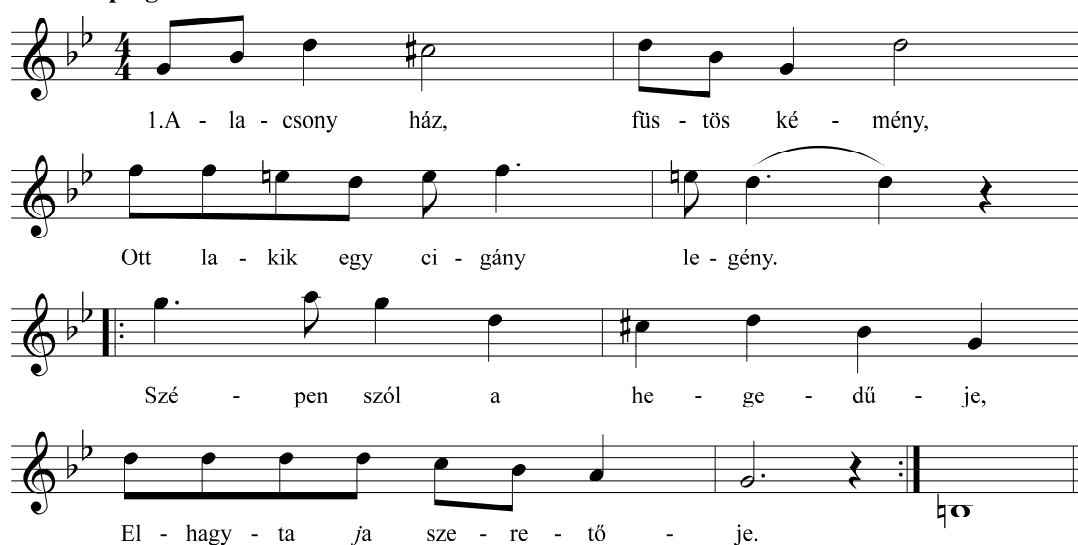
3. Lá-lá-lá-lá, lá-lá-lá,
Lá-lá-lá-lá, lá-lá-lá,
Lá-lá-lá-lá, lá-lá-lá,
Lá-lá-lá-lá, lá-lá-lá.

Egyik fonós asszony: Otthon már sírnak a rajkók. Mehetek haza.

Másik fonós asszony: Már kaptatok, menjetek!

De a cigányok, mintha nem is hallanak. Újabb énekbe kezdenek:

Tempo giusto ♩ = 104-112

1. A - la - csony ház, fűs - tős ké - mény,
Ott la - kik egy ci - gány le - gény.
Szé - pen szól a he - ge - dű - je,
El - hagy - ta ja sze - re - tő - je.

2. Megyek az úton lefelé,
Senki se mondja, gyere bé.
Csak a drága feleségem
Gyere bé, te szerencsétlen!

Az ének vége felé kisorakoznak a helyiségből.

Egyik fonóasszony: Jaj, de jók vótak ezek a cigányok!

Fiatal fonóasszony: Jaj, né, mi van itt! Né, mind fémotollálták a fonalat. Nem vót mit dógozzanak?

Másik fonóasszony: Hogy fogod megmondani anyádnak, hogy mit dolgoztál?

Fiatal fonóasszony: Marika néni, magának mit mondott a jósnő?

Marika néni: Azt mondta, hogy befogad az uram éjszakára.

Előző asszony: Honnan tudja vajon? Mit ígért nekie?

Marika néni: Szalonnát...

Előző asszony: Olyan a cigány, hogy ma kéri a szalonnát, holnap a pénzt, azután már az uradat is elkéri.

Marika néni: Akkor én maradok a komámmal (kacagás).

Háziasszony: Ha nem enged bé az urad, gyere vissza, nálunk aludhatsz.

(A gyűjtés ideje: 1995 farsangja)

(537–540) Gyűjtési adataink szerint a cigánymaszkos farsangi alakoskodás a következő települések hagyományaiból is ismert: **Dedrászéplak, Marosfelfalu, Marosvécs, Fickó.**

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ NYÁRÁDMENTE

Teremiújfalu

(541) A játék neve: *üstfoltozó cigányok*.

Akkor legények voltunk, ötvenhárom-ötvenöt farsangján csináltuk ezeket a dolgokat. Ötvenötben mentünk katonának. Akkor a fonók is megvoltak.

Hárman-négyen felöltöztünk *üstfoltozó cigányoknak* s végigjártuk a fonókat. Összekormoztuk magunkat, rongyos ruhákat vettük magukra. Üstöt javítottunk, fazakat foldoztunk, kiabáltunk összevissza. Elővettük a szerszámokat s egy csomó szemetet csináltunk. Azzal bosszantottuk leginkább a lányokat, hogy vittünk csípőspaprikát a zsebünkben, észre se vették s reaszórtuk a kályhára. Lett aztán prüszögés, köhögés, akkor már jöttünk is kifelé... (K.Z., a.f., 1935; gy. i. 1990)

Nyáradkarácsony

(542) Amikor én fonóba jártam, lánykoromban és később is, a legények és a fiatal házasemberek felöltöztek *cigányoknak*. Egy-kettő *kovácsnak*, kettő-három *cigánylánynak*. Ezeket mindig nagyon vártuk. Kovácsnak a legények rongyos, kormos nadrágba, szakadt, foltozott kabátba öltöztek, az orránál kivágott szakadt cipő a lábukon. Az arcukat korommal festették be, simléderes sapkát tettek a fejükre és jó behúzták a szemükbe. Tarisznyában vitték a szerszámokat, vasakat, kalapácsot.

A cigánylányok mezítláb jöttek a fonóba, kint letették a cipőjüket. Ők is rongyos cigányruhákba öltöztek. A hajuk kenderből volt, és piros szalaggal befonva. Az arcukat pirosítóval kifestették, fejükre kendőt kötöttek, s a nyakukra gyöngyöt tettek. No és kosár is volt a kezükben.

A kovácsok a fonóban mind azon igyekeztek, hogy húzzák le a lányok, asszonyok csizmáját. Ha sikerült, tették a vasra s ott jól megkalapálták, úgy hogy még el is szakadt, ha nem kaptuk ki hamar a kezükből. Nagyon vigyáztunk arra, nehogy le tudják húzni a csizmákat. Ha mégis lehúzták visítottunk, kiabáltunk. Ilyenkor az asszonyok a guzsalyokkal kergették el a kovácslegényeket.

A cigánylányok szelídebben viselkedtek. Táncoltak, keringtek magukban, mutogatták magukat s aztán táncra perdültek egy-egy legénnyel. A táncról próbáltuk megismerni őket s ha sikerült, már beszélni is lehetett velük, nagyokat kacagtunk. (V.B., a.n., 1921; gy. i. 1993)

Székelyvaja

(543) A farsangolók közül nálunk nem hiányozhattak a *cigányok*. Felöltöztek a legények vagy fiatal házások *cigányasszonynak* és *cigány férfinak*. Lehetett egy pár, de lehetett több pár is. Volt úgy is, hogy a cigányasszonyok is mind férfiak voltak. Sorra eljöttek mindenik fonóba, de a rokonokhoz, ismerősökhöz is.

A cigány farsangolók muzsikust fogadtak maguk mellé, mindig akadt egy-két fiú, aki tudott valamilyen hangszeren játszani.

A cigányasszonyok színes, szép cigányruhába öltöztek, a nyakuk tele volt gyönggyel, az ujjuk gyűrűkkel, a karjuk nájlón karpereccel. A fonóban, a szoba közepén rázták magukat, táncoltak s tánc közben zörgették a gyöngyöket, karpereceket. A zenészek húzták. A cigány férfiak csúnyábban öltöztek, volt úgy is hogy bekormozták vagy beszilvaízesték az arcukat, fekete rongyos ruhát vettek magukra. Az asszonyok mellett ők is kezdtek táncolni, kapkodták a lábukat. Énekeltek, táncoltak egymással, kurjongattak, nagy felfordulást rendeztek.

(Sz.P., a.n., 1930; gy. i. 1993)

(544–548) Gyűjtési adataink szerint más Alsó-Nyárádmente falvakban is ismerték és gyakorolták a cigánymaszkos játékok valamelyik változatát. Így **Lőrincfalván** és **Luka-Ilencfalván** az üstfoltozó vagy kovács jelenetre emlékeznek, **Somosdon**, **Kisgörgényben** és **Göcsön** a cigányok táncára.

KÖZÉPSŐ-NYÁRÁDMENTE

Harasztkerék

(549) A játék neve: *cigány fársáng*.

A cigány fársángokat csúfúl csinálták, hogy ne ismerjenek rea. *A cigány* ruháját megtöltötték szalmával, arca békenve szilvaízzel. *A cigánynénak* nagy hasat tettek, s púpot a hátára.

A cigány és a cigányné kakassütővel vagy palacsintasütővel jártak a fonókba. Sütötték a palacsintát a fonóbeli népeknek. Közben a cigán csípőspaprikát tett a tepsibe, a olyan csípősség lett, hogy a szemüket csipte ki. A palacsintát és a pánkót, amit a háziak sütöttek, vették el az asztalról, mert a cigánné nagyon van, kívánós. Így helytelenkedtek ott a fonóban, szidtam is, mert a cigán a legénytestvérem volt. (Sz.I., a.n. 1921; gy. i. 1992)

Szentgerice

(550) A játék neve: *cigány maszkurák*.

Szentgericén a '90-es években is jártak *cigány maszkurák* a fonókban és egyéb társas összejöveteleken. Alább az 1992 farsangján az alszegi fonóban előadott változatot mutatjuk be.

Bekérő, középkorú férfi, hétköznapi öltözetben. Csönget, majd beköszön:

– Jó estét kívánok. Találkoztam még egy pár maszkurával... Úgy látom, hogy egy cigány pár. Béengedik ?

Fonóbeli asszonyok: Bé, bé! Csak rendesen viselkedjenek!

Besétál a cigány pár. Elöl a férfi, utána a nő. A férfin fekete kalap, fekete zakó, fekete nadrág, fekete cipő. Álarca fehér csipke, amit a játék végén felhajt és akkor látszik, hogy bajuszt és rövid szakállat is festettek a legényarcra. A cigányasszony öltözete: piros fejkendő, piros blúz, hosszú zöld szoknya, hosszú lila kötény, bőr mellény. Fekete bőr csizma. A haja két ágba piros szalagokkal befonva. Arca előtt csipke álarcot visel. Oldalán fehér tarisznyaféleség.

A cigánypár külseje a napjainkbeli cigányalakításnak megfelelően a szép maszkurák csoportjába tartozik.

Fonóbeli asszonyok: Hát táncolni tudnak-e?

Bekérő: Tudnak, tudnak, csak tegyenek valamit a cigányné tarisnyájába.

Cigányné (tarja a tarisnyáját, elváltoztatott hangon mondja): Kicsi csont, szalonna, fuszujka...

A fonóbeliek énekelni kezdenek, aminek a ritmusán a cigánypár külön-külön táncba fog. A férfi kézzel-lábbal táncol, dobogtat, üti a térdét, combjait, hátsó felét, cigánytáncot utánoz. A nő szoknyája szélét fogva forog, dobogtat a férfi körül.

Tempo giusto ♩ = 144

Nem kell né-kem a sa-lá-ta, Csak az a-ki ka-pál-ta.
Csi-nál-junk egy mu-lat-sá-got, hopp, te Zsi-ga,
Hál-jál ve-lem az éj-sza-ka.

Az éneket az asszonyok többször is megismétlik, a cigánypár táncol. Majd változik az ének szövege és a tánc is. A pár összefogózik és páros cigánycsárdást táncolnak, együtt dobogtatnak.

Három hordó borom van.

Mind a három csapon van.

Csináljunk egy mulatságot, hopp te Zsiga,

Háljál velem az éjszaka!

A bekérő csenget, jelzi, vége a táncnak.

Fonóbeli asszonyok:– Megérdemlik a csontot.....

Bekérő: Kicsi kolbászt, kicsi szalonnát, pánkót adjanak nekik... Egy kicsi bor is jól lemossa a torkukat...

Más fonóbeli asszonyok: Megmutassák magukat?

Bekérő: Meg, meg.

A cigánypár felhajtja arcáról a csipkét. Nagy kacagás közben, „megismerik” a jól ismert legényt és menyecskét.

Azok indulnak kifelé, elköszönnek: De baktalo manu! (A gyűjtés ideje 1992 farsangja)

Nyárádszentlászló

(551) A játék neve: *szép cigányok*.

– Jártak-e maszkurák az idei (1988) farsangon?

– A mostani farsangon jártunk a násznépével, a vénleányokkal és a cigányokkal, ez a három a szokásos.

– Kik öltöznek manapság maszkurának, kikből verbuválódik a társaság?

– Van néhány összetartó család, egy baráti kör, ahonnan férj, feleség, gyermekek szívesen felöltöznek, szeretik a maszkurázást. Egyik héten felöltöztünk ennek, másik héten annak.

– Milyenek a mostani cigány maszkurák? Ezt azért kérdem, mert tudom, hogy évtizedekkel ezelőtt edényjavítónak és kéregető cigányasszonynak öltöztek...

– Azok már kimentek divatból. Most *szép cigányoknak* öltözünk, elkérjük a faluban élő cigányok színes, szép ruháját. A cigánynék sok kendőt is kötnek magukra, a lányoknak befont hajuk, fülbevalójuk van. A cigány férfiak, legények fekete kalapot tesznek, s fekete kabátjuk, nadrágjuk mint a sátoros cigányoknak. Az asszonyok mindenikünknek megcsinálják gyolcs anyagból az álarcot, s azt kipingálják, szemöldököt és arcpiroságot is festenek a megfelelő helyre.

A férfiak inkább cigánynénak öltöznek, a nők cigánylegénynek Rendszerint párosával öltözünk, két-három-négy pár, hogy tudjunk táncolni.

– A tánc a legfontosabb?

– Minden oda lyukad ki. Bekérezünk, bemegyünk. Illegetjük-billegetjük magunkat, de úgy, hogy ne ismerjenek meg. Aztán kezdünk táncolni, ahogy a cigányok táncolnak, a házbeliek is fűjják ezeket a cigány énekeket. Elhúzzuk táncolni a háziasszonyt vagy a háziembert is. Addig járjuk, amíg belefáradunk.

Volt úgy is, hogy utána levettük az álarcot, bemutatkoztunk. Hozták a bort.

– Vannak itt még fonók vagy egyébbb társas összejövetelek, ahova bementek vagy családi házakat látogatnak meg? Hogyan fogadták a maszkurákat?

– Még összegyűlnek a farsangi esteken egy-egy házhoz az asszonyok kézimunkázni, a férfiak beszélgetni. Akik felöltözünk, tudjuk, hogy hol vannak ezek, s oda megyünk. Aztán vannak névnapok, ott is jól fogadnak. Felkeressük a jó ismerősöket, akikről tudjuk, hogy szeretik a viccet, a tréfát.

– Elutasításban volt-e részük ?

– Előfordult az is. Van, aki fél a maszkuráktól, van, aki a házát félti. Egyszer megtörtént, hogy éppen a sógorom nem akart beengedni. Levetkeztem és egy kicsi idő múlva visszamentem. A többiek elbújtak a kapu mögött. Kopogtattam, s ijedt hangon mondtam,

hogy a rokonságból valakit baleset ért. Sógorom kinyitotta az ajtót. Bementünk a szobába, de akkor már bent voltak a többiek is. *Téged ért a baleset* – mondtam kacagva, de akkor már a sógor sem haragudott. Hozta a bort, énekeltünk, táncoltunk. (K.J., a.f., 1938; gy. i. 1988)

Nyomát

(552) A mi időnkben a legények felöltöztek *cigánynak és terhes cigánynénak*. Ezek a maszkurák minden bolondos csínyt elkövettek. A cigányné a háznál megszült, a nagy hasából előhúztak egy kicsi rongybabát. A cigány nem örült a gyermeknek, hanem bánkódott.

Debladé, de beteg a cigányné,

Mert nem süttött jó málét.

Volt úgy is, hogy csak egy legény öltözött cigányasszonynak, aki a fonókban vagy házaknál jósolt. A másik legény a kísérője volt. A cigányasszony jósolt, mondott valamiket, azután beleköpött a tenyérbe. De akkor már futott is el, mert ha utolérték, ellátták a baját.

(Sz.J., a.n., 1924; gy. i. 1995)

Nyárádgálfalva

(553) Öltöztek nálunk mindenféle cigánynak: *kalányosnak, kuruzsló kártyavetőnek, kereskedő cigányoknak*.

Egyszer az egyik komámék is felöltöztek. Férj és feleség cigánynak, cigánynénak. A purdék kísérték. Elmentek az egyik asszonyhoz is, akire valamiért haragudtak. Azt mondja a cigányné adja ide a tenyerét, hogy mondjon szerencsét belé. Az öregasszony oda adja a tenyerit, s akkor a cigányné elkezdte kuruzsolni, ezt jósolt, azt jósolt, s egyszer azt mondja: máma magát hirtelen csapás éri! A másik, a társa, puff – nagyot leakasszott a vénasszonynak, s aztán uzsgyé, kifelé a házból. Hát ilyeneket is sültelenkedtek. (T.Á., a.f., 1924; gy. i. 1988)

Szentháromság

(554) a. A játék neve: *cigány sereg*.

Én örökké *cigánynak* öltöztem. A cigányok azok csúf maszkurák voltak. Öltözött egy egész *cigány sereg*, legények, fiatal házasemberek s menyecskék.

A cigányok bekenték az arcukat szilvaízzel, s tollat ragasztottak reá, pityókaszeletekből fogat tettek, mások békormozták magukat. Cigánynék szoknyát, blúzt vettek magukra, kosár volt a karjukon. Cigánynénak is legtöbbször férfiak voltak öltözve.

Nagy ricsajjal béomlottunk a guzsalyasba. Az egyik cigány kopácsolt. A másik szedte össze, amit talált a házban. Instállom, egy kicsi csontot, kolbászt. Ahogy tudta kormozta be a

lányokat. Nálam egy tolluseprű volt, paprikát tettem a tolluseprűre s bé a kályhába. A cigánynék táncoltak, rázták a szoknyájukat. Nagy felfordulást csináltunk a házban, a cigányok nyivogtatták a lányokat, bújtak be előlük az ágy alá. A maszkurát, aki befogadja el kell legyen készülve mindenre, aki maszkurául bemenyen az is el. Mire észrevették volna, a guzsalyokon, mind fel volt ütve a csepű s a cigányok elfutottak. Találgatták bent, kik lehetnek.

Én szerettem az ilyen bolondságokat. (S.Zs., a.n., 1909; gy. i. 1983)

(555) b. A játék neve: *forrasztó cigányok*.

Öltöztünk *cigánynak, cigánynénak* a násznépében, s a farsangi temetésen is, ott fityegtünk, mint a cigányok.

Mikor magunkra mentünk ketten-hárman legényekül, *forrasztós cigányok* voltunk. Vittünk a tarisznyában forrasztóvasat, rudat, kalapácsot, mindenféle szerszámot. Mikor bémentünk az ajtón, azok ott benn nem is tartottak ahhoz, hogy mi fog történni.

Elváltakoztatott beszéddel, cigányosan mondtam: *instállom, ha van valami forrasztani való, szívesen megcsinálom. Egy kicsi csontot, egy kicsi kolbászt adjanak*. Beleütöttem a tapaszos ház földjibe a vasat, reáhúztam egy rossz fazakat, kopogtattam, forrasztottam. Amíg a házbeliék velem el voltak foglalva, a társam csípős paprikát hintett a kályhára, amitől mind prüszögni kezdtek. A háziasszony már előre haragudott, mert ahogy húztam ki a vasat, két darab föld is feljött, foghatott vasárnap tapasztani. Futottunk is ki hamar a házból.

(Cs.B., a.f., 1927; gy. i. 1988)

(556) c. Volt olyan is nálunk, hogy a *cigány és cigányné*, mindketten férfiak, bémentek a guzsalyosba, s nekifogtak énekelni, táncolni. Egyszer csak a cigány elkapta a cigánynét, meghajlította, lefektette hanyatág s ráfeküdt. Ott rugdalóztak, hemperegtek a földön, aztán gyorsan kifutottak. (S.K., a.f., 1923; gy. i. 1988)

(557) d. Szereplők: *2 edényfoldozó cigány (mester és segéd), valamint a háziasszony*.

Az edényfoldozó cigányok jelenetét farsangi társasösszejövetelek, guzsalyosok alkalmával az 1980-as években is szívesen játszották. Alább a játék 1993-as változatát mutatom be.

A játék színhelye társas összejövetel, tagjai legtöbben középkorú és idősebb nők, ők fonással töltik az időt, néhány leány, akik kötnek, varrnak. A házigazdán kívül még két férfi (férj) tartózkodik a helyiségben. A fonóasszonyok férjei közül kerülnek ki a cigánynak öltözött maszkurák is, két középkorú férfi.

A két edényfoldozó kopogtatás után, alázatosan béóllalkodik a helyiségbe. Egyikük mesternek néz ki, nála van a „műszerész táska”, a másik segédnek, ő egy hagyományos „sátoros cigány” tarisznyát cipel.

A mester barna kalapban, kopott fekete kabátban, nadrágban illegeti-billegeti magát. Arca enyhén kormozott, más álarca nincsen. Felszerelése cínező vas és a műszerész táskája. A segéd fején simléderes sapka, bőrkabátot és foltos nadrágot visel. Arcán fehér csipke álarc, amely csak a szemét takarja. Szájában krumpliszeletekből fogak, ezek elváltoztatják ábrázatját s beszédjét és felismerhetetlenné teszik. Hátán nagy tarisznya, kezében kalapács.

Ahogy megjelennek, azonnal mozgalmassá válik az asszonyok előtti játszótér. Mester előszedi a szerszámokat és forrasztani kezdi az asztal alól előkerült lyukas fazakat. A forrasztás fojtogató füsttel jár, füstfelhőbe borul minden.

Háziasszony: Aztán meg tudod csinálni Gabi? Bé tudod dugni a lyukat?

Gabi, a mester: Bé, bé. Minden lyukat bédugunk.

A segéd közben elkapja egy-egy asszony szoknyája szélét, s a kalapáccsal oda célozgat.

Segéd: Csináljuk bé ezt a lyukat né!

Az asszonyok kacagnak, visonganak, lökik félre a segédet. Utána egy feneketlen vedret kezd kalapálni. A mester füstöt eregetve forraszt.

Háziasszony: Feleséged van-e, Gabi?

Gabi: Van, tizenhárom.

Háziasszony: S gyermeked?

Gabi: Egy csomó.

Fonóbeli asszonyok: Jó sok lyukat bégudtál!

Háziasszony -Jól csináld meg az edényt Gabi. Bé tudod dugni ezt a lyukat?

Amíg a cigányok „dolgoznak”, az asszonyok énekelnek, hol halkabban, hol hangosabban, *cigányoknak való* éneket.

Tempo giusto ♩ = 144

1. Ne-ki men-jek, ne men - jek, A fé - ke - te sze-med - nek,
Rám néz - tél és ne - vct - tél, hej,
Meg - tud - ták a ci - gá - nyok, hogy sze-ret - tél.

2. Édesanyám, meghalok,
Házasodni akarok,

Hadd el fiam, ne halj meg,
Inkább házasodjál meg a sötétben.

A segéd újból végigjárja az asszonyokat, a kalapács nyelét a szoknyájuk alá próbálja dugdosni. Az asszonyok ütik el a kezét, de nem ellenkeznek különösebben, sőt élvezik a játékot.

Az edényföldozók befejezik a munkát s kapnak a házigazdától egy pohár bort, a háziasszony pánkóval kínálja őket. Kihasználva a pillanatot, amikor nem figyelnek oda, egymás után isszák ki a poharakból a bort, a pánkós tálat a tarisznyába fordítják. Máris mennének tovább, de a háziasszony nem engedi. A megjavított fazakat vizsgálja

Háziasszony: -Nem jól foldoztad meg Gabi. Né, mekkora lyuk van rajta.

A cigányok erre „megharagszanak”. Ugrándozva sorra veszik az asszonyokat és mindenkinek a guzsalyán felütik a gyapjút vagy a szöszet, hogy ne tudjanak tovább fenni. A cigányok menekülnének, de a háziasszony elveszi a segéd tarisznyáját. Most mindketten a háziasszonyra támadnak, a segéd lefogja-megöleli, a mester a forrasztóvassal azt a bizonyos lyukat akarja bedugni. Az asszonyok nyúlnak el a kacagástól.

A jelenetnek a házigazda vet véget, kikergeti a cigányokat a helyiségből.

A háziasszony: Füstöt csináltak, rendetlenséget csináltak, de azt a kicsi lyukat nem tudták bégudni.

Az asszonyok egyetértő kacagása kíséri szavait. (A gyűjtés ideje: 1993 farsangja)

Nyárádandrásfalva

(558) A játék neve: *cigány maszkurák, cigánytánc*.

A *cigány maszkurák* táncoltak a guzsalyosban. A *cigánytánc*hoz négy személy öltözött fel cigányöltözetbe és szép díszes álarcot tettek fejükre. Ezek legények, leányok voltak, de lehettek fiatal házasok is. Fogadtak két zenészt, akik húzták nekik a nótát. Ketten pedig kísérték, hogy ne bántsa őket senki. A guzsalyosban eljárták a cigánytáncukat. Mindenhol jól fogadták, sőt várták is, helyet csináltak nekik, hogy táncolni tudjanak. A maszkurákkal táncolni is kellett, még olyan is volt, aki a végén csókot követelt. A végén megkínálták borral és süteménnyel. (F.E., a.n., 1923; gy. i. 1995)

Nyárádszereda

(559) Fiatal asszony koromban farsang alkalmával felöltöztem *cigánynak*. Felvettem egy rongyos inget, édesapám rossz nadrágját, nem használt kabátját. Bajuszt festettem magamnak s a fejembe kalapot húztam

Bekopogtattam egy pár ismerős házhoz, instállok adjanak valamit a gyermekeknek...
Úgy beszéltem, hogy ne ismerjenek meg. Kinek mi volt adott, tésztát, almát, pénzt.

Senki nem ismert meg, nem biza. (M.I., a.n., 1923; gy. i. 1994)

(560–565) A Középső Nyárádmente falvainak farsangi játék-hagyományában igen gyakoriak a cigánymaszkos alakoskodók. A fentiek mellett – gyűjtési adataink szerint – **Nyárádszentbenedeken** bádogos cigánynak, **Backamadarason** foldozó cigánynak és kártyavető cigánynénak, **Nyárádszentannán** edényfoldozóknak, **Székelybőben** és **Bedében** szintén mesterembernek öltöztek, **Demeterfalván** a cigánylány és cigánylegénynek öltözött fiatalok cigánytáncot táncoltak.

FELSŐ-NYÁRÁDMENTE

Székelyhódos

(566) A játék neve: *jósoló cigányok*.

Asszony koromban sokat jártam a fonóba. Az iskolában volt fonó ez alatt a kommunizmus alatt. Aztán ott nekünk nagyon jól telt, sokat énekeltünk, táncoltunk.

Jöttek cigányok, ilyen *jósoló cigányok*, lepedő fajta hosszú szoknyával és nagy kalapba. S akkor aztán mondták a szerencsét, mutatták, hogy tartsuk a tenyerünket.

(Sz.E., a.n., 1912; gy. i. 1993)

Jobbágytelke

(567) A játék neve: *cigánybanda*.

Nálunk az volt a szokás, hogy farsáng idején mindig szép maszkurákat öltöztettek. Csúf maszkurákat csak farsang előtt és után, adventben és nagyböjtben öltöztettek. Ezek ijesztették a céhbemenőket, de nem énekelték és nem táncoltak.

A csúf maszkurákat mindig egy legény mutatta be a céhekben vagy a házaknál, mondva, hogy *az úton találok egy szegény semirevaló cigánybandával. Megfogtam őket és behoztam, hogy melegedjenek*.

A cigánybanda csúf, rongyos ruhákba volt öltözve, fekete harisnyával és kendővel bekötötték a fejét, kalapot tettek, csak a szemének és a szájának hagytak szabad helyet.

A csúf maszkurák nem beszélhettek, csak nyöszörgős hangon mondták: *Jujj, hogy meg vagyok fázva, kicsit a tűzhöz engedjenek*. (B.A., a.f., 1927; gy. i. 1994)

Nyárádköszvényes

(568) Nálunk volt a fonó, ott felöltöztünk. Én fel voltam öltözve *cigánynénak*. A néném felöltözött *vén cigánynak*. Egy férfi fel volt öltözve *cigánylánynak*. Arcunkat békormoztuk, fogaink pityókából, kifordítottuk a kabátot, a fejemen egy rossz szalmakalap.

Amikor a fonókat összejártuk, gondoltunk egyet s elmentünk a bíróhoz. Nagybátyám, Cseresznyés Antal volt akkoriban a bíró. Ott a cigánylány fogta s belévágta a nénémet, a vén cigányt az ágyba. Nyakászta, nyifogtatta. A bíró azt hitte, hogy agyon akarja ütni. Kiáltott a csendéreknek, azok jöttek is, de mi elfutottunk a falu végire.

Na, még hova menjünk bé? Bémentünk egy házba. Egy öreg pipált a kályha mellett. Az úgy megijedt, hogy vett egy tűzbeli fát... *Az anyátok tolvaját...*, kikergetett a házból, futott utánunk. Visszamentünk a fonóba, s hát ott volt az öreg lánya. Elneveztük Dérdurr Erzsinek, hogy az apja mit művelt... (K.M., a.n., 1930; gy. i. 1990)

Márkod

(569) A játék neve: *cigánysereg*.

Az egyik fonóban felöltöztek *cigányseregek* a lányok s még maguk mellé fogadtak fiúkat s egy-két házasembert. A cigánysereg elment a többi fonóba, s a házakhoz is. Énekszóra, citeraszóra szoktak táncolni. Megtörtént az is, hogy a legények megfogadták a péterlaki cigányokat zenélni.

A maszkuráknak beszélni nem volt szabad, nehogy megismerjék őket. A cigányok azért sokféle csint elkövettek, még ma is emlékszem ezekre. Egyszer a mű fonókban történt, hogy amíg a többiek táncoltak s a házaik a lámpával voltak elfoglalva, nehogy leüssék azokat, az egyik cigányné az összes tésztát béborította a kosárba. Amikor a maszkurák továbbálltak, akkor vettük észre, hogy a tézta is odalett.

Más esetben a házi öregasszony mondta a cigánynak, hogy *Gyertek lelkem egyetek cukros törökbúzá, vegyétek le a maszkurát magatokról, hogy tudjatok enni. Ne féljetelek lelkem, én úgysem mondom meg, kik vagytok*. Erre a kínálatra az egyik cigányné fogta a főtt kukoricás fazakat s levestől együtt beleöntötte a tarisznyába. Lett erre kacagás, de szitkozódás is. Kikergették őket a házból. (K.E., a.n., 1919; gy. i. 1995)

Nyárádselye

(570) Régebb mind a lányok, legények, mind a fiatalabb házasok fel szoktak öltözni, mindazok, akik szerették a viccet és a játékot. Csúf maszkura volt például a *cigány*, a *cigányné* s a *cigánygyermek*.

Volt úgy is, hogy csak cigánynét öltöztettek, az legény vagy fiatal házasember volt. Azt bekérezttették a fonóba, mondván, hogy meg van fázva. A cigányné arca bé volt bokszolva, s a lányokat is mind kente össze. Ahogy táncoltunk vele fonóbeli legényekül, fogdostuk, tapogattuk, hogy tudjuk meg, ki ez. Amíg észrevették volna csípős paprikát, borsot szórtak a kályhára, vagy ecetet öntöttek reá. Olyan felfordulást csináltak, hogy ki kellett nyitni az ablakot, ajtót. Ha így, rosszul viselkedtek a maszkurák, akkor nem kínálták meg, elkergették. (K.L., a.f., 1940; gy. i. 2003)

(571–578) Gyűjtési adataink szerint a Felső-Nyárdmente több más falujában is népszerűek voltak a cigánymaszkos alakoskodók. Így **Deményházán** seprúárus cigánynak öltöztek; **Vadadon**, **Mikházán**, **Nyárádremetén** cigányt és cigánynét öltöztettek; **Berében**, **Berekeresztúron**, **Kendőben** és **Májában** a cigányné alakja köré szerveződött a játék. Öltözetük és viselkedésük alapján a cigánymaszkos alakoskodókat a csúf, csúnya maszkurák közé sorolják.

Nyárádszentimrén felöltöztek *cigánynak*, *grófnak*, *kéményseprőnek*. A cigányok árulják az edényt, vaskanalat stb. (Makkai–Nagy, 1993, 224)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – ALSÓ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Gyulakuta

(582) a. A játék neve: *lepedős cigány*, *kokojszás batykó*.

Én sokszó vótam felöltözve *cigánnak*, *cigánnénak*. A lepedős cigányok a kapunk előtt csinálták a fészéket. Egyik ütötte a nagy kalapáccsal s mondta „hm, hm”. A másik ütötte kicsi kalapáccsal s mondta: *hájburgát, hájburgát*. Én is felöltöztem lepedős cigánynak, vittem egy lapátot, s azt ütöttem, s mondtam: *hm, hm, hájburgát, hájburgát*. Úgy figurázva csináltam, lecsaptam magam a földre. A kórusban az asszonyok s az emberek bomlottak le, úgy kacagtak.

Ezelőtt árulták a szovátai cigányok a kokojszát. *Vegyenek kokojszát, asszonyom*. No, felöltöztem *kokojszás batykónak*. Ugyanazzal a hanggal mondtam mint a cigányok: *Milyen sokan vannak, de jó helyt járunk, vegyenek kokojszát. Csontért is adom, lisztért is adom, borért*

is adom. Ez nagyon jó hüllés ellen, nem járja magokat a grippe betegség. Kokozját, kokozját, na vegyenek, szegén asszon vagyok, uram nincsen. Ilyen figurákat csináltunk.

(T.A., a.n., 1912; gy. i. 1988)

(583) b. A játék neve: *üstfoltozó cigány*.

Szereplők: *bekéreztető, üstfoltozó cigány, kórusbeli asszonyok.*

Az üstfoltozó cigány szerepét asszony játssza.

A játék színhelye a Nagy utcai fonókórus. Ebbe a fonókórusba kb.10 középkorú és idősebb asszony jár horgolni, „garnitúrázni”. Munka közben a házigazda citerazenével szórakoztatja az asszonyokat, akik egyébként is sokat énekelnek.

A kórusokat felkereső *batykók* közül az *üstfoltozó cigány* a '80-as években az egyik leggyakoribb, legnépszerűbb volt.

Bekéreztető: Megérkezett az olcsó mester, Máté Gábor, aki minden lyukat bédug. Még a magukét is bédugja (kacagás). Dolgoztassanak valamit, ha kell, mert olcsón csinálja.

A bekéreztető behívja az üstfoltozót, aki nagy köszönésekkel körbesétál a helyiségben.

Öltözete: fején fekete báránybőr sapka, visszahajtott karimájában két tollseprű. Arcát női harisnyából összeállított álarc fedi. Kopott fekete csíkos kabátot, nadrágot és gumicsizmát visel. Bal oldalán szerszamos tarisznya, jobb kezében ócska veder, kalapács és feszítővas.

Üstfoltozó: Isten áldja meg, nagyságos asszony! Hogy vannak, hogy vannak?

Dolgoztassanak valamit. Na, hozzák a fazakakat!

Közben mutatja is, hogy az edényeket milyen jól megcsinálja. Nagy zajjal üti, kalapálja az ócska vedret és a cigányok beszédét utánozza: Hm, hm! Hájburgát, hájburgát! (Kacagás)

Az üstfoltozó a földre ül, török ülésben, „szakértelemmel” kalapálja a vedret.

– Amit csinálok, sohase romlik el, amit bedugok, sohase likad ki. (Kacagás) Olcsón dolgozok... Egy kicsi húst adjanak. Szó-szó, náménzá, csóresz mán, koszeszmán mumétág nádénderázmán. (Adjanak valamit enni, mert éhen halok.) Sok gyermekem van...

Kórusbeli asszony: Hány?

Üstfoltozó: Öt, hat, már nem tudom.

Kórusbeli asszony: Elég sok. Mér csináltál annyit?

Üstfoltozó: Ennyit lehetett. Hát még azt is húzzam el magamtól? (Kacagás) Nem elég, hogy éhezek, még azt is húzzam el magamtól, ami jólesik?

Az üstfoltozó utolsó mondatai elindítják a kórusbeli asszonyok *rigmusolását*. Gyulakután ez minden batykónak kijár. Az üstfoltozó ma este a következőket hallgathatja sorra az asszonyoktól.

Rigmusoló asszonyok:

Fekete vagy, mint az üst,
Kürtön jártál, mint a füst.

Fekete vagy mint a korom,
Azért nem lettél sógorom.

Aludtejben nincsen csont,
A te tököd másfél font.

Ha jól laktál aludt tével,
Jókat fingol egész éjjel.

Kicsi gomba, nagy kalap,
Jaj, de csúf a vén valag.

De még csúfabb a vén f...z,
Ide-oda hajladoz. (Kacagás)

Icsup-kicsup denevér,
Térgyen b..... k az egér.

Mér nem b....k gagyába,
Rakd a f...d anyádba. (Kacagás)

Üstfoldozó: No, adjanak valamit, rakjanak valamit a tarisznyámba...

Az asszonyok pánkót, almát tesznek az üstfoltozó tarisznyájába. (Mindannyian jól ismerik a batykót, Takács Aranka nénit, a fonókórusok mókamesterét.)

(A gyűjtés ideje: 1989 farsangja)

(584) c. Szereplők: *edényjavító cigány, a cigányné, a segéd, a purdé és a cigánylányka*

A cigány szerepét nő játsza, a cigányét pedig férfi.

Színhely: társas összejövetel, horgoló kórus a Nagy utcában. Tíz-tizenöt asszony, csak a házigazda az egyedüli férfi.

Edényjavító cigány (küntről kiáltja):

– Jó estét, gazduram! Jó mester vagyok, minden lyukat bédugok.

Házigazda (kinéz): Gyertek, gyertek. Hadd lám, mit tudtok.

Besorakoznak a cigányok. Öltözetük alapján inkább úri, szép cigányoknak néznek ki, mint mesterembereknek. Az edényjavító fekete kalapban, gyapjűszvetterben, fekete nadrágban. Arca is fekete női harisnyából készűlt álarc borítja, orrának helyet vágta rajta. Hátán szerszámossal tarisznyát, kezében mázas fazakat hoz. A segéd és a purdék fekete kalapban, fekete öltönyben. Velük tart a cigánylányka is, dűszes gyöngyökkel kirakott vörös ruhában. Álarcuk szintén műanyag harsinyából. A helyiség egyik részében azonnal letelepszene és nekifognak edényt javítani. A cigányné jól megtermett dűszes öltözetű asszonyság. Fején fejkendő, derekán is több nyagy kendő, hosszú szoknyát, lila kötényt visel, oldalán nagy zöld tarisznya. Ő nem megy az edényjavítókhöz, hanem körbesétál, illegeti-billegeti magát. A kórusbeliek tudják, hogy mi az óhaja, táncolni szeretne. Mindjárt énekbe kezdenek és a cigányné járja is az egyik kórusbeli asszonnal.

Tempo giusto ♩ = 152

A ci-gá-nyok sá-to-ra, La-di la-di kom, sár-ga li-li-om,
 Le-é-gett az éj-sza-ka, La-di la-di kom, sár-ga li-li-om.
 Én a vaj-dát nem há-nom csak a lá-nyát saj-ná-lom,
 Mert a lá-nya a zim-be-ri zom-bo-ri szép asz-szony, jó asz-szony,
 La-di la-di kom, sár-ga li-li-om.

A cigányné ének közben elhagyja a párját, szoknyája szélét fogva egyedűl táncol, táncával körbejárja a házigazdát.

A helyiség másik részében folyik az edényjavítás. A mester és a segéd egy csutakra teszik a fazakat, hárman is kalapálják. A mester közben szemmel tarja a cigánynét, „fűltékeny” lesz és a cigánynéval kezd táncolni. Táncá viszont a cigányné ringó-riszáló mozdulataihoz viszonyítva parodisztikus: nagyokat lép, húzza, rángatja a cigánynét. Táncukon jól mulatnak a kórusbeliek.

Az újabb jelenet még mulatságosabb. A cigányné a házigazdát viszi táncolni, a cigány pedig a háziasszonyt. A kórusbeliek éneke a talpalávaló:

Tempo giusto ♩ = 144

1. Sej dé - lá - dé, dé - lá - dé, Be - teg lett a ci - gán - né.
Bé - vit - ték a spi - tál - ba, hej,
A sok raj - kó sír - va sza - ladt u - tá - na.

2. Nekimenjek, ne menjek,
A fekete szemednek?
Rám néztél és neveltél, hej,
Megtudták a cigányok, hogy szerettél.

3. Verd meg Isten, verd meg azt,
Kinek szíve nem igaz.
Lám az enyém igaz volt, hej,
Mégis megcsalatkozott a sötétben.

Az cigány úgy táncol háziasszonnyal mint előbb a cigánynéval, sőt fel-felhúzza a háziasszony szoknyáját, ölelgetni kezdi. A háziasszony erre otthagyja, megelégteli a társaságot, inti nekik, hogy távozzanak. A cigány a kórusbeli asszonyokat ölelgeti, nem akar kimenni. A mozgalmas jelenet akkor ér véget, amikor a házigazda is beleavatkozik, és félig tréfásan, félig komolyan kikergeti a batykókat a helyiségből. (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja)

Székelyvécke

(585) A játék neve: *úri cigányok*.

Szereplők: 2 kereskedő cigány (*Zsiga és Laji*), 2 cigánylány, 2 cigánypurdé.

Zsiga és Laji szerepét asszonyok játsszák.

Helyszín a művelődési otthon. A jelenetet szervezett farsangi műsor keretében adják elő színpadon.

Zsiga cigány(kintről): Hej, nagysága, hej!

Bekérező: Valakik vannak kint, valamit hoznak, bejöhetnek-e azok is?

Háziasszony: Jöjjenek bé!

Zsiga: Adjon Isten jó estét. Itthon van a nagysága?

Házigazda: Itthon, itthon... Mi kellene?

A házbeliek ahogy meglátják őket, összesúgnak: Ezek úri cigányok, te!

Zsiga és *Laji* tényleg úri ruhában fészít. Fekete kalap, fekete öltöny, bőrkabát, színes ing, nyakkendő. Arcuk enyhén feketével „kimaszkírozott” *Zsiga* ruhája elegánsabb, *Lajié* hagyományosabb, *Zsiga* zömökebb, *Laji* nyúlánkabb.

Zsiga perzsaszőnyeget, *Laji* függönyöket árul.

Fonóbeli asszony: Hát aztán mit árulnak, na?

Másik asszony: De van-e ótorizációjuk?

Harmadik asszony: Nem lopták-e, amit árulnak?

Zsiga: Menj el lelkem, nekünk mindenre van dokumentum!

Fonóbeli asszony: -Menyiért adja azt a szőnyeget?

Laji: Ötven márkáért, instálom!

Háziasszony: Igen drága, ne vedd meg!

Másik asszony: Honnan hoztátok, te?

Laji: Innen túlról, Borszéken túl van egy nagy folyó, onnan...

Zsiga: Törökből. Törökországból.

Fonóbeli asszony: Én adok érte húsz márkát, kell a lányomnak.

Laji: Na, adj ide a pénzt...

Zsiga: Te, *Laji*, te örökké rontod el a vásáromat...

Laji: Te meg nem is tudsz számolni...

Zsiga: Menj el, te *Laji*, én is tudok számolni, én is egyetemem végeztem...

Laji: Jártál persze iskolába, peracet árulni a tízperces szünetben...

Zsiga: Menj el, hiába van neked nyakkendő. Ti olyan szerencsétlenek vagytok, ha kivinnék a nagybögőt a házból, nem maradna semmi (kacagás).

Én csak azt kívánom neked, hogy legyen egy tíz emeletes házad, s ne legyen benne se lift, se lépcső.

Laji: aztán, hogy menjek fel a tizedik emeletre?

Zsiga: Hogy menjél fel?

Húzzon fel a görcs(kacagás).

Laji: Menj el, a tú családokból egy se volt normális.

Zsiga: Te nekem ne bölcsödj egyáltalán, mert én fain vagyok, nekem van pénzem, nekem van aranyseprűm. S behívom a rokonságot is, hogy lássák. Gyertek bé te!

Beszalad két díszesen, színesen öltözött cigánylány és két purdé.

Háziasszony: Honnan szedted össze ezeket a rokonokat? Milyen fain cigányok!

Mozgalmas jelenet következik. A purdék edényeket kalapálnak, a cigánylányok énekelnek, majd mindnyájan táncolnak.

Énekük:

Tempo giusto ♩ = 152

A ci-gá-nyok sá - to - ra, La-di la-di kom, sár-ga li - li-om,
 Le - é - gett az éj - sza - ka, La-di la-di kom, sár-ga li - li-om.
 Én a vaj - dát nem bá - nom csak a lá - nyát saj - ná - lom,
 Mert a lá - nya a zim - be-ri zom - bo-ri szép asz-szony, jó asz-szony,
 La - di la - di kom, sár - ga li - li - om.

Tempo giusto ♩ = 144

1.Nem kell né - kem a sa - lá - ta, Csak az a - ki ka-pál - ta.
 Csi - ná - lunk egy mu - lat - sá - got, hopp, te Zsi - ga,
 Hál - junk ket - ten az éj - sza - ka.

2. Három hordó borom van.

Mind a három csapon van.

Csináljunk egy mulatságot, hej te Zsiga,

Háljál velem az éjszaka!

Zsiga: Ezek ügyesek, járnak iskolába, kapom értek a segítyt!

Te, álljatok meg! Fújjuk el a nagyságáéknak azt az éneket, amit a tavaly is fújtunk itt ennél a jóembernél. Gyertek ide, purdék!

Mind éneklük:

Tempo giusto ♩ = 76-88

1. Á - tal men - nék a Ti - szán, Ki - lenc or - só - ka - ri - kán,
 Á - tal men - nék nincs la - dik, Pe - dig ró - zám ott la - kik,

Hej, la - do - ma dik - dik - dik.

♩ = 120

Áj - dé váj - dé ká - lá - mon - dá - ré dik - hen - dá - ré,

A - la - mu - szí vik - ken hor - to - ma dá - dé,

Hej, la - do - ma dik - dik - dik.

var. 12-13. ütem 2. vsz.

La - do - ma dik - ken hor - to - ma dá - dé,

2. Akkor örül a rajkó,
 Mikor döglük a disznó,
 Hej, ladoma dik-dik-dik.

Keze-lába csupa zsír,
 Három hétig nem is sír,
 Hej, ladoma dik-dik-dik.

Ájdé vájdé kalmuci vájdé dikhendaré,
 Ladoma dikken hortoma dádé,
 Hej, ladoma dik-dik-dik.

Zsiga: Na ugye, hogy maguk nem tudták, csak azt hogy dik-dik-dik. Most ettől a jóembertől elmegyünk, de jövőre tanulják meg.

Háziasszony: Köszönjük a látogatást. (A gyűjtés ideje: 1996 farsangja)

Nagykend

(586) A játék neve: *fakanalas batykó*.

Szereplők: *fakanálárus cigányasszony, fonóbeli asszonyok*.

A játék színhelye a hóstáti szatyorkötő fonó, ahogyan az asszonyok nevezik: egyes számú klub. Nagykenden kukoricaháncsból az asszonyok szatyrokat, táskákat és egyéb használati tárgyakat készítenek, a munkát közösségben végzik. Ezeket a közös munkaalkalmakat keresik fel farsang idején a batykók.

– Fakanalat vegyenek, fakanalat vegyenek – kiáltja kintről az árus asszony.

Háziasszony: Gyere bé, hogy lássuk, milyen árud van!

Bejön a nagyfarú cigányné. Öltözete széles karimájú szalmakalap. Arca pirosra festve, fekete hárászkendő, szoknya. Kezében üstöt tart, hátán tarisnya, kikandikálnak belőle a fakanalak.

Egyik asszony: Né te a kőrispataki cigányné is idekerült. Hát mit keres itt?

Fakanálárus: Hát instállom, olyan jó szagot éreztem. Vegyenek fakanalat. Adjanak valamit ebbe az üstbe, egy kicsi csontot, egy kicsi szalonnát. Kilenc vaj tíz purdém sír otthon.

Háziasszony: Na, gyere, tartsd ide az üstödet! De csak úgy adunk, ha táncolsz valamit. Tudsz-e táncolni?

Cigányasszony: Én ne tudnék, instállom? Csak maguk fújják: Mikor mentem Szovátára...

Az asszonyok énekelnek:

Tempo giusto ♩ = 138

Mi - kor men - tem Szo - vá - tá - ra, sej, haj!

Vet - tem né - ked se - lyem - ken - dőt, sej, haj!

Se - lyem - ken - dőt, fá - ka - na - lat,

Hadd ver - jem fő - be ma - ga - mat.

A cigányné először egy fakanállal *táncol*, öleli, lóbálja, majd az asszonyok szoknyája felé közelít vele. Utána az egyik asszonnal folytatja, ugyancsak ebben a stílusban, a fonóbeliek kacagása kíséri a jelenetet.

A tánc után tesznek az üstjébe valamit, de a cigányasszony nincs megelégedve, mert nem vettek fakanalat, nem kapott szalonnát.

– Most menyek tovább egy házzal, megérezem a szalonna szagát, kiviszem a füstölőből s bent nagy bánatot jósolok az asszonynak, nagy csapást.

Háziasszony: Na, eredj innen, ha ilyesmiket csinálsz...

A batykó kimegy, majd néhány perc múlva visszajön „átöltözve”, s kiderül, csak a gyűjtő számára volt titok, hogy a fonóbeli asszonyok egyik társa öltözött ma este fakanalas batykónak. (A gyűjtés ideje: 1996 farsangja)

Pipe

(587) A játék neve: *bőrös cigányok*.

Felöltöztünk ketten *bőrös cigánynak*. Volt egy bekérezkedő, az bement s kérdezte:

– Fogadnak-e valami külföldieket?

Azok már bent tudták, hogy milyen külföldiek, idevalósiak vannak felöltözve bakkusnak.

Azt mondták: Vigyázzanak, ne csináljanak valami rosszat a házban...

Hát mi nem is csináltunk rosszat, fel voltunk öltözve rendesen bőrösnek, szoktak járni ezek a bőrös cigányok, szedik össze a bőroket. Bőroket tettünk egy hátizsákba, s árultuk, vagy megkérdeztük, hogy van-e eladó bőrük. Mentünk a fonókba, azután mentünk a házakhoz is. Volt, ahol nem ismertek meg, hozták a bőroket, volt ahol megismertek s haragudtak, hogy mit művelünk. (O.R., a.n., 1932; gy. i. 1993)

(588–591) Gyűjtési adataink szerint az edényfoldozó cigányok **Bordoson**, **Szentdemeteren** és **Kelementelkén** is a farsangi batykózás hagyományos alakjai voltak, **Székelyszálláson** a cigányné szerepkörű batykók voltak népszerűek.

FELSŐ-KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Bözöd

(592) Én mindig *cigánynak* öltöztem. Összeszedtem valami rossz ruhákat, felöltöztem úgy, hogy ne ismerjenek meg a kórusban. Edényeket vittem magammal, azokat kapácsoltam. Cigányul is tudtam, cigányul beszéltem a házbelielkkel: *Debakta ló, jó szerencsét, Tro bojtó, jó reggelt, Kojzsa, hová mész*. Ezen a cigányos beszéden úgy kacagtak, hogy nyúltak el.

Hallottam, hogy régebb a kórusokban a cigánymaszkurák nagyokat ütöttek a kalapáccsal „tévedésből” a döngölt föld padlóra. A háziak ezen bosszankodtak, mert másnap helyre kellett döngölnék a földet. Én már nem csináltam. (T.Á., a.f., 1930; gy. i. 1993)

Székelyszentistván

(593) Hát az is egy farsangi téma volt, mentek mint *cigányok*. Hét tagból álló raj. A nagyok vitték az üllőt. Persze az üllőt belévágták a tapaszos ház földjibe s a tapaszt felfeszítették. Körbe ültek az üst körül, mint a cigányok. Voltak küssebbek is, purdék. Így a lábukat keresztbe tették, ott az egyik kopogtatott, a másik beszélt, ugye megtanultak valami cigány notákat, s aztán fűtták: *Ázsi bácsi, pungáricsé, munricsá*. A tapaszos házba mikor belé ütték az üllőt, ott felfeszítették a tapaszt s mikor elmentek, akkor a szerencsétlen asszony tapaszthatott. Akkor ezt meglehetett tenni, ma már nem. (P.Gy., a.f., 1915; gy. i. 1991)

Makfalva

(594) A játék neve: *az üstfoldozó cigány és a felesége*.

Visszaemlékszem egy húshagyó keddre, amikor egyszer koppan az ajtó. Én, mint gyerek, üldögéltem. Édesanyám ajtót nyitott és bejött egy *üstfódozó cigány és a felesége, Zsuzsi*. Mindenáron fódozni akartak. Mikor tetre került a dolog, kiderült, hogy Zsuzsi a pléhet otthon hagyta. Az ura ott előttünk jól elverte. Persze viccből verte meg az asszonyt, kacagtunk rajtuk. Aztán megkínálták őket pálinkával és tovább mentek.

(F.F., a.f., 1928; gy. i. 1994)

Szolokma

(595) A játék neve: *cigánybanda*.

– Minek öltöztek itt a fársángok, maszkurák?

– Nálunk ki minek tudott, annak öltözött, nem volt mindig összefüggő az öltözetük. Egy *bandában* lehetett vőlegény, menyasszony, székely leány, székely legény, *cigányok* és mások. Voltak szép fársángok, de csúnyák is. Én ezekről sokat beszélgettem az öregekkel és én is jártam fársángolni.

– A cigánynak öltözöttek között is voltak szépek és csúnyák?

– Igen. *A sátoros cigánynék* azok szépek voltak, azok táncoltak is a kórusokban s a házaknál. *A cigányzenészek* lehettek szépek is, csúnyák is, attól függően, hogyan voltak öltözve és hogyan viselkedtek. *A fódozó vagy kéményseprő cigányok* vagy a *cigányasszonyok*, akik meszelőt, tepsit árultak, azok csúnyák voltak. Ezeknek az arca korommal volt befestve vagy szilvaízzel és korom ragasztva bele. Lehetett harisnya álarcuk is, kifestve.

– Hogyan mentek be a kórusokhoz vagy a házakhoz? Volt-e kísérijük?

– Volt egy kéreztető, az ment elöl, bekopogott és megkérdezte, beengednek-e valami fáradt vándorokat. *Nagyon el vannak fáradva, megfázva, beengedik-e egy kicsit, hogy megmelegedjenek?* Ha beengedték, kiszólt, *gyertek be*, ha nem, akkor egyszerűen kijött és tovább mentek.

– Bent mit és hogyan szerepeltek a cigányok?

– Különösebb szerepük nem volt, egyiknek sem, mondóka egyáltalán nem volt. Nem szabadott beszélgetni, esetleg nyögni vagy kacagni. Mindenki vitt magának eszközt, ami neki talált és azt mutogatta. A kéreztető beszélt, ő mondta, hogyha kell fődozni, vegyék elő az edényeket, ha kéményt kell seperni, menjenek, mert szívesen megcsinálja a kéményseprő. Vagy vegyenek meszelőt, mert jön a tavasz és kell meszelni. Volt olyan hely, ahol megkérdezték, tudnak-e táncolni, táncoltak is egyet, a háziasszonyt is elhúzták.

– Hogyan fogadták a játékot a kórusbeliek, házbbeliek?

– A fársángokat jól fogadták, de jól is kellett bent viselkedjenek, mert ha nem, a kórusban az asszonyok rájuk mentek és a guzsalyokkal játékból megverték. Szoktak nekik adni kenyeret, almát, diót, tökmagot, sült pityókát, sült tököt, kinek mi volt. Még hideg puliszkát is.

– Felismerték-e a cigányokat vagy más alakoskodókat?

– Nem. Nem ismerték fel. A szereplőknek úgy kellett öltözni, mozogni, hogy ne legyenek felismerhetők. Ha felismerték is, előttük nem volt szabad mondani, hogy ki az.

(J.D., a.n., 1974; gy. i. 1994)

Kibéd

(596) A játék neve: *sátoros cigányok*.

A legények felöltöztek *sátoros cigányoknak*, s felkeresték a fonókat, de felkeresték a magáncsaládokat, ahol többen voltak otthon. Úgy mondták ennek, estéli fársáng. Egy ügyes fiúcskát felöltöztettek *sátoros purdénak*, hogy edényt javítson s akkor mókázott, kalapálta az üstöt. (M.F., a.f., 1914; GY. I. 1988)

Geges

(597) A *cigányok* rossz, foltozott ruhákba öltöztek, fekete kalapot tettek a fejükre, arcukat befestették korommal. A *purdék* szintén kalaposok, ezeknek a fejére harisnyát húztak. Az egyik cigány vitt a hátán egy nagy csihánzsákot, benne mindenféle rossz edénnyel.

Mikor bementek a fonóba vagy egy házhoz, leültek cigányülésbe a ház közepébe, vagy ahol üres hely volt. Levették hátukról a csihánzsákot, kivették belőle a rossz fazakakat, lábosokat és elkezdték kalapálni. Éktelenül nagy ricsajt csaptak. Utána felálltak, énekeltek, táncoltak. Volt úgy is, hogy megkínálták őket. (N.D., a.f., 1928; gy. i. 1993)

Havadon sátoros cigányoknak öltöztek, Vadasdon napjainkban a gyermekek fakanálárus cigánynénak, kártyavetőnek, muzsikásnak. (Nagy 2000, 332, Székely 1999, 32)

SÓVIDÉK

Sóvárad

- (598) – Milyen maszkuráknak öltöztek a maguk fiatalsága idején, István bácsi?
- Öltöztünk mi mindefélének, lakodalmi seregnek, cigányoknak.
 - Kik öltöztek akkor rendesen maszkurának?
 - A legények, a kórusba járó legények. Ahol a kórust tartották a leányok, annál a háznál felöltöztünk. Segítettek a kórusbeli leányok is. Az egyik *cigányzenésznek*, a másik *kéregető cigánynénak*. Papondekliből csináltak a leányok álarcot s arra harisnyát húztunk. A csúnyábbak korommal kenték be magukat.
 - Kísérőjük volt-e?
 - Volt egy szálláskérő, aki engedélyt kért, ő ment be először s mondta: *Találkoztam egy pár idegen szállóval, beengedik-e egy órára, hogy megpihenjenek?* Tudtuk, hogy hol vannak a kórusok, tollutépők, oda mentünk.
 - Bent hogyan viselkedtek a maszkurák?
 - Inkább helytelenkedtünk. Beszéd nem volt. A zenész húzta a muzsikáját, a cigányné kéregetett. Amikor nem vették észre, korommal összemaszatoltuk őket. Ahol hely volt és olyan volt a társaság, táncoltunk is. De ügyeltünk, hogy ne ismerjenek meg.
 - Hogyan fejeződött be egy-egy ilyen maszkurajáró este?
 - Visszamentünk ahhoz a házhoz, ahonnan elindultunk. Ott addigra a házbeliek a kórusbeli leányokkal kukoricát főztek, pánkót sütöttek. Előkerült egy kicsi bor is, levetkeztünk, csináltunk egy szép estét, táncoltunk, mulattunk.
 - Hányas években volt ez, István bácsi?
 - Ez a '40-es évek elején, akkor voltam legény. (T.I., a.f., 1922; gy. i. 1982)

Siklód

(599) A játék neve: *üstfoltozó cigányok*.

A legények ketten-hárman felöltöztek *üstfoltozó cigánynak*. Egy nagy tarisnyába tepsit, fazakat, kalapácsot tettek. A kórusban mutatták, hogy megjavítják az edényeket. Akkor a cigán egyet ütött a tepsire, hármat-négyet a földre. A kalapáccsal gödröket vájt a földbe. Ezelőtt tapaszos volt a ház földje s a háziasszony mérgeződött, hogy újra kellett tapasztani.

(Sz.G., a.f., 1898; gy. i. 1981)

Parajd

(600) Amikor én leánfonóba jártam, a maszkurák *cigánnénak* es felötöztek. A cigánné bekormozott arcú legén vót. Kosár a karján. Nem szólott semmit, mutatta, hogy szegén asszon, adjanak neki valamit a kosárba.

A fonóbeli legének próbáltak közel menni hozza, de egy fakanál vót nála s a kezekre ütött. A bekérő vigyázott rea, nem engedte, hogy hozzányuljanak. Volt úgy, hogy elvisította magát, akkó felismertük. (M.A., a.n., 1911; gy. i. 1976)

Alsósófalva

(601) Mondta a békérő, hogy *két cigánné* jönne seprűt eladni. Annak vótak felötözve. Na, bėjöttek. Nyírágseprű a kezekben, kosár a karjukon. Hoztak fazakat, azt is árulták. Nem szóltak semmit, a maszkuráknak nem szabadott beszélni. Álldogáltak, mutogatták a portékájukat. Vettünk valamit a kosarukba, pityókát, hágyimát, osztán elmentek.

(A.R, a.n., 1925; gy. i. 1979)

1.4.3. Egyéb zsánermaszkos játékok, alakok

1.4.3.1. Borbély, doktor

Mezőfele

(602) a. A játék neve: *borotválás*.

Szereplők: *kéreztető, borbély, páciens*.

Öltözet, kellékek. A borbély fehér köpenyben, fekete bőrcsizmában. Fején gyékényből font kalap, arcát női harisnya takarja. A páciens úrfélének öltözött: tarka köpenyt, vörös nadrágot vett magára, egyik lábszára csupasz. Gyékény kalap alatt a teljes fejet beborító sapka-álarc, elől a szemnek megfelelő lyuk vágva. A borbély felszerelése: óriási faborotva, olló, fésű, vízesköcsög, habos tál, kendő, stb. A „habot” lisztből kavarja és ecsettel mázolja a páciens arcát.

Kéreztető: Szerencsés jó estét. Látom, sokan vannak, akiknek nagy szakálla van. Le akarjuk berotváltni. Most jön a felei borbély. Mindenki vigyázzon a szakállára felül, alól. (A benticiek nagy kacagással fogadják a bejelentést. A kéreztető széket vesz elő a borbélynak, majd kimegy.)

Borbély (szerszámjaival behurcolkodik a helyiség közepére): Jó estét kívánok... Az én mesterségem öt-hat féle. Orvos, borbély, kiromantista. Ezeremester, ki mindent restell. Ha szükségük van hajvágásra, borotválásra alól, felül, manikűrre, pedikűrre, mindenhez értek.

Egyik benti férfi: Az én hajamat hogy vágná le?

Borbély: Felül sehogy.

Egyik házbeli asszony: Engem hogy beretválna meg alól, felül? (Nagy kacagás)

Borbély: Maga sokat ne beszéljen, mert megjárja alól, felül. Jobb, ha hallgat.

A borbély idegesen topog, tapsol, hogy jöjjön már a páciens. Besétál az úrféle páciens és leereszkedő modorban kezét fogja a borbéllyal. Az alázatosan köszönti.

Borbély: Bon szoár! (Jó estét!)

A borbély észreveszi, hogy páciense nem igazi úriember. Erélyesen beledobja a borotváló székbe. A páciens sem hagyja magát, a csupasz lábát nyújtja borotválásra.

Borbély: Nem a lábát!

A borbély lenyomja a székre a páciens, aki ettől kezdve végig reszket. A borbély habot kavar az ecsettel s közben beleköp az edénybe. Komikus utánzó mozdulatokkal bekeni a páciens arcát, majd előveszi a hatalmas faborotvát és két-három mozdulattal lekaparja a habot. A páciens izeg-mozog a székben, ekkor a lábát a vállára teszi. A borotválás után előveszi a faollót és fésűt, néhány mozdulattal levagdossa a páciens haját. Az dülöngél a székben, majdnem leesik. Mikor készen van a nyírással, a borbély elengedi.

– Na, most kopasz vagy, futhatsz!

A megkínzott páciens felugrik a székből, körbeszalald. Amikor a borbély nem figyel rá, mert éppen a szerszámjait rakosgatja, feneken rúgja a mestert és kiszalad a helyiségből.

Borbély: No, kaptam fizetést is!

A közönség kacagásától kísérvé ő is kimegy.

(A gyűjtés helye: társas összejövétel; ideje: 1992 farsangja)

(603) b. A borotválási jelenet 2004-es változatában ugyanazok a szereplők és a játék menete is hasonló, néhány apróbb különbséggel. Az első: a borbély részeg, ittasan dolgozik. A második: a borotválásnak és a nyírásnak „felment az ára”, és nem is jó a lej, öt dollár az ára. A harmadik: a borotválástól maradt vizet a borbély a nézők közé önti, ügyelve arra, hogy a nézők között ülő polgármester feleségére és leányára, valamint a fotóriporterekre is jusson néhány csepp.

(A gyűjtés helye: farsang bütöző műsor a művelődési otthonban; ideje: 2004 farsangja)

Székes

(604) A játék neve: *borbély*.

A borbély kísérővel járt a fonókba, ritkán házakhoz is elmentek. Mindenféle felszerelése volt, ami kellett a borotváláshoz. Volt úgy, hogy a gazdát akarta megborotválni, de az nem engedte, továbbküldte. (L.A., a.n., 1929; gy. i. 1996)

Póka

(605) A játék neve: *borotválás*.

A borbély egy fehér köpenybe öltözött legény volt. Egyedül ment be a fonóba. Kiválasztott valakit magának, akit megborotvált. Bekente az arcát felvert tojáshabbal és egy fakéssel megborotválta. Ha a borbély félrefordult, addig a kuncsaft letörülte az arcáról a habot vagy elfutott. (G.Zs., a.n., 1916; gy. i. 1993)

Marosjára

(606) A borbély és a doktor együtt szoktak járni a fonókba. Álarcot tettek, s a hangjukat is elmásították. A borbély hatalmas juhnyíró ollót vitt a kezében és mindenképpen nyírni akart. A leányok nagyon kellett vigyázzanak a befont hajukra, menekítették a hajukat előle.

A doktornál egy nagy injekciós tű volt, amit kukoricaszárból csinált. Szurkálni akarta a leányokat, főleg a házi leányt.

Megtörtént, hogy kiutasították a fonóból őket. (I.R., a.n., 1934; gy. i. 1993)

Székelyvaja

(607) A doktor fehér köpenybe öltözött legény volt. Rettenetes nagy szerszámai voltak, foghúzója egy harapofogó vagy fametsző olló, a műtetre használt ollója egy bokornyíró. Ezeket villogtatta és ki akarta próbálni a fonóbeliek bőrén. Rohant a leányokhoz fogat húzni, azok sikoltottak és kergették ki a szobából.

Máskor a doktor inekciós tűvel volt felszerelve, avval ijesztgetett. Fülhallgatójával még a háziakat is megvizsgálta.(S.Zs., a.n., 1929; gy. i. 1993).

Szövérd

(608) A borbélynak nagy ollója volt s mindenkit akart nyírni. Megnézte a fejeket, mindha nyírná meg őket s mondta: *Jaj, milyen tetvesek vagytok*. A lányik fejére egy jó marék hamut szórt. Akit le tudott fogni, annak a fejét úgy megtöltötte, hogy folyt ki belőle.

(Sz.R., a.n., 1927; gy. i. 2003)

Nyáradandrásfalva

(609) Nálunk doktornak szoktak öltözni. Ment vele az aszisztense. Ezek legények voltak. Két férfi kísérte őket, bekéreztek a fonókba.

Körbejárták a fonókat, a doktor szerre mindenkit megvizsgált. Mindenkinek különféle betegséget állapított meg, s hogy mitől kapta. Olyan komikusságokat mondott, hogy lehetett rajta kacagni. De elváltoztatta a hangját, hogy ne ismerjék meg. (F.E., a.n., 1923; gy. i. 1995)

Gyulakuta

(610) Ott vót a kórus Béni báéknál. Na, gondoltam megviccelem az öreget. Akkorjában ótottak meg mindenkit. Mondom egyszer neki:

- Béni bátyám, maga megótatta magát?
- Én nem.
- Igen, de este ótanak...
- Mit ? Engem biztosan nem.

Na, mondom a szomszédasszonynak, adja ide a fehér köpenyit a vejinek. Sapkát, pápaszemet tettem. Álarcom nem vót.

Kopogtatok a kórusba. Vótak bent vagy tízen. Nem vót akkor villany csak lámpa. Szivaroztak is a férfiak, füst vót.

- Jó estét kívánok, de szép számmal vadnak!

Azt kérdi Béni bá:

- E ki a te?

Mondom nagy komolyan:

- Doktorné vagyok, s ótom meg az embereket, akik nem vótak ótani.

Béni bátyám az ágyon:

- Jaj, jaj, jaj!

Én: Mindenki a helyén maradjon!

Vettem elé az üveget, amiben kékítő vót. Vettem fel, hogy pumpáljam, adjam az inekciót. Az inekciós tő egy kötötű vót. Mentem az inekciós tővel az ágyhoz. Már nem birtam tovább, elkacagtam magamot. I. K., az egy kártyázó férfi féloldalról megpillantott s megismert.

- Baszom az anyád kurva így-úgyát!

Béni bá kérdezte:

- Ki az, öcsém, ki az?

Olyan kacagás lett erre, hogy mindenki nyúlt el.

Béni bá azt mondta később: Az emberbe nyavalyarontást teszel, te!

(T.A., a.n., 1912; gy. i. 1988)

(611–619) A fentiek mellett, gyűjtési adataink alapján a borbély és az orvos a következő falvak farsangi alakoskodói között is megjelenik: **Disznajó, Fickó, Nyárádszentbenedek, Márkod, Deményháza, Szentdemeter, Bordos, Geges, Szováta.**

A borbély borotválási jelenetet rögtönzött vagy szeretett volna, az orvos fogat húzott. Szovátán nagy méretű harapófogót vitt, hogy kihúzza a fonóbeliek fogát. Az orvos Fickón a lakodalmas játék menyasszonyát vizsgálta meg, hogy nem terhes-e. Deményházán a védőnővel párosban vizsgálta a fonóbeli „betegeket”.

1.4.3.2. Kovácsok

Székelykövesd

(620) A *kovácsok* azok csúf fársángok voltak. A legények rongyos ruhába öltöztek, arcukra csipkét tettek. Volt náluk kalapács, szeg, harapófogó. Azt mondta a bekérő, hogy jönnék a kovácsok, hogy patkolják meg a csizmánkat. Vették fel a lábunkat, verték a szeget a csizmába, de csak játékból.

Aztán egyet táncoltunk, de nem tudtuk meg, hogy kik azok.

(B.S., a.n., 1922; gy. i. 2003)

Marossárpatak

(621) a. – Ferenc bácsi minek szokott felöltözni farsang idején?

– Többször voltam *kovácsnak* öltözve. Csúnya ruhába, az arcom bé volt kenve csirizzel, toll ráragasztva. Mentünk a fonóba, vasaltuk meg a lányok lábát. Vittünk kalapácsot, vasszeget, harapófogót.

– Kovácsok többen voltak?

– A kovácsok közül egyik volt a *mester*, aztán voltak a *segédek*, *inasok*. Voltunk négyen-ötön.

– Hogyan történt a lányok lábának megvasalása?

– Ahogy bementünk, mondtuk elváltoztatott hangon: Hallottam, hogy leesett a patkója, jöttünk, hogy csináljuk meg. A másik mondta: „Elő a lányokat, hadd patkoljam meg a lábukat.” Fogtuk meg a lányok lábát s úgy csináltunk mintha ütnénk belé a cipőjébe a szeget. A másik azt kérdezte: *Van foldozni való?* Ütötte bele a vasat a ház földjébe, hogy mind felszakadt a föld.

– Hogyan fogadták a fonóbeliek a kovácsokat ?

– A lányok visítottak. Félték, mert voltak olyanok, akik tényleg szeget is ütöttek a cipőjük sarkába. Ha túl csúnyán viselkedtünk, a házigazda ránk szólt: *na, fiúk, elég volt, tessék kimenni.* (K.F., a.f., 1922; gy. i. 1992)

(622) b. Olyan is történt 1941–42-ben, hogy a kovácsok egyik fonóból a másikba menet az úton is vasalni akartak, megállították a népeket.

Este volt, sötét s nem vették észre, hogy kit állítanak meg. Hát az akkori román pap volt, lovaskocsival jött haza Pókából, szeget akartak ütni a cipője talpába.

Abból aztán baj lett. A pap jelentette az esetet, s a legényeket jól megverték a magyar csendőrök. Utána kezdték üldözni a farsángokat. (M.S., a.f., 1923; gy. i. 1992)

Magyarpéterlaka

(623) a. A *kovácsok* vették fel a menyecskek lábát a fonóban és vasalták meg. Hárman-négyen rossz ruhába szoktak öltözni. Rossz sapka vagy harisnyféle volt a fejükön, hogy ne ismerjék meg, még a beszédet is elfordították. A cigányoktól elvették a kovácsszerszámokat, amikkel takarították a lovak patáit, patkolták a lovakat, azokkal dolgoztak.

Kovácsnak legények s fiatal házasemberek álltak, s számíthattak arra, hogy guzsallyal és seprűnyéllel kapják a fizetséget. (Sz.J., a.f., 1908; gy. i. 1993)

(624) b. A farsangi játékok felújítása során, 1995 farsangján ketten kovácsnak öltöztek. A mester fekete kalapban, rongyos ruhában, bőrkötényben. Kezében harapófogó és kalapács. Az inas kopott barna szvetterben, barna kalapban. Ő üllöt és kalapácsot hordozott.

Akciójuk abból állt, hogy többször körbeszaladtak a helyiségben, majd külön-külön megálltak egy-egy asszonynál, felvették egyik lábát és *húzták ki a szeget* a cipőjükből, csizmájükből. Komikus mozdulatokkal utánozták a kovácsok, cipészek munkáját, elnyújtva, lassítva a mozdulatokat.

Végül a munkájukért *egy kicsi pálinkát* kértek és kaptak a háziasszonytól.

(A gyűjtés helye: társas összejövétel; ideje: 1995 farsangja)

(625–629) Gyűjtési adataink szerint a kovácsok **Csittszentiván, Póka, Toldalag, Nyáradkarácsony és Backamadaras** farsangi játékaiban is megjelentek. Legtöbb változatban viszont egybeolvadtak, kontaminálódtak a cigánymaszkos játékokkal.

1.4.3.3. Kéményseprő

Galambod

(630) A *kéményseprő* fekete ruhába öltözött, arcát is feketére mázolta, hogy minél csúfabb legyen. Bekéreztek a fonókba azzal, hogy mindenkinek kisépri, kipucolja a kéményét. Egy drótkarikával vagy kefével járkált, ijesztgette a lányokat.

(M.L., a.f., 1930; gy. i. 1995)

Magyarpéterlaka

(631) Az a fársáng úgy nézett ki pont mint egy kéményseprő. Vett magára egy rossz ruhát. Karikát csinált s bogot a végére.

A *kéményseprő fársáng* nem beszélt, csak a kísézője. Azt mondta az asszonyfonóban, hogy ügyeljünk, mert a kéményseprő mindenkinek kisépri a kéményét. Ezen kacagtunk. A kéményseprő inkább a kályha tetejét pucolta vagy bemázolta sárral.

(B.E., a.n., 1935; gy. i. 1993)

Nyárádgálfalva

(632) *Kéményseprők* voltunk ketten egy fiúval. Felöltöztünk fekete ruhába. Drótkarikát kerítettünk s keféket.

Elmentünk be a fonóba. Mondtuk elmásított hangon, hogy kell pucolni a kályhát, a csövet. Úgy megpucoltuk a fűtőt, hogy a karikák mind lementek, olyan füst lett, hogy tikkadtak meg. Közben egy kicsi csipős paprikát is tettünk a fűtőre. Futottunk ki a szobából, kikergettünk a házból, hogy ilyen dógot műveltünk. (D.G., a.n., 1929; gy. i. 1988)

Gyulakuta

(633) A farsangi játékok felújítása során, 1992-ben kéményseprőt is öltöztettek. A játékos húsz év körüli lány volt, a társas összejövetel résztvevői többségükben középkorú és idősebb asszonyok, valamint néhány idősebb férfi.

Bekérő: Egy kéményseprő van kint. Beengedik?

Asszonyok: Be, be...

– Szerencsét hoz...

– Mindenki fogja meg a kontyát...

Befut a kéményseprő. Fekete ruha, fekete sapka, fekete harisnya álarc van rajta, öltözete mindenben szeretne megfelelni az utánczott mesteremberének. Hátán valóságos kéménykotró drótkarika, kezében írószerszám és füzet.

Házigazda: Na, ez kisépri a kéményeket ...

Egyik idős férfi: Istennek egyik legnagyobb bolondja a kéményseprő. Ott vakarja, ahol nem is viszket.

A játékos viszont nem használja a kotródrótot, nem akar „kéményt seperni”, hanem az asszonyok arcát szeretné bekormozni. Szépen, illedelmesen. Aztán letelepedik az asztalhoz, megírja a számlát a kéményseprésről és kéri a fizetséget.

Az asszonyok nem erre számítottak, ők nem ilyenek ismerik a kéményseprő maszkrát.

Asszonyok: Seperje ki a kéményünket!

– Juli néni, nézze meg, hogy ki az?

A felszólított le akarja tépni a kéményseprő álarcát, de az nem hagyja, kisíklík a keze közül.

– Nekem nem ilyen kéményseprő kell!

A kéményseprő még végigsétál az asszonyok között, aztán elhagyja a helyiséget.

(A gyűjtés helye: társas összejövétel; ideje: 1992 farsangja)

(634–637) Gyűjtési adataink szerint kéményseprőnek **Marosfalfaluban**, **Szolokmában**, **Parajdon** is öltöztek. **Nyárádszentbenedeken** a kéményseprő kontaminálódott az ördög alakoskodóval.

A kéményseprő Nyárádszentlászlón és Bözödújfaluban is ismert farsangi alakoskodó volt. (Makkai–Nagy 1993, 225, 305)

1.4.3.4. Kondások

Marossárpatak

(638) A 30-as, 40-es években a betyárok mellett a *kondások* voltak a legnépszerűbb szép farsángok.

Általában két pár járt egy csoportban.

A legények fehér harisnyába öltöztek. Voltak a szép varrottasok, abroszok, hosszúkendők, ilyeneket mind ráraktak a kondások derekára. Szép fekete kalapjuk is volt. Ami kézimunkája volt a leánynak, a két kondászra majdnem rárakták. Voltak leányok is. Azok felöltöztek lājbisfersingbe, s nekijek is ilyen kézimunkák a vállakra rakva, köténynek téve takarítórúha vagy hosszúkendő. Ezt úgy lehetett képzelni, hogy egy leány mutatta be a stafirungját.

A kondásznak volt két kísérőjük, akik szíjkorbáccsal csattintgattak az utcán. Velük járt a *cenjár* is, aki nem volt cifrán öltözve, mint a kondások. Ezen egy hosszú kabát volt, a nyakában pedig tarisznya.

Bementek a fonókba, a házakhoz és megkérdezték a gazdától, van-e valami eladnivalója. A mi fonónkban vásárolták meg a fiúktól a lányokat. Ennek ennyi az ára, annak annyi az ára. A kondászok megvizsgálták, meg is szokták tapogatni az eladó südőket. Ha megvolt a vásár, a cenzár fizetett. A tarisznyájából papírdarabokat vett elő, az volt a pénz. Utána tovább mentek. (K.E., a.n., 1924; gy. i. 1992)

1.4.3.5. Vándorárusok

(639) – Beretvafenő – **Csittszentivánon** az 1930-as, 1940-es évek fonójában gyakran megjelenik a *beretvafenő*. Egyik legény régi, ócska ruhát vett magára, csipke vagy harisnya álarcot tett. Legfontosabb kelléke a borotvafenő szíj volt, amely derekáról elől a lába közé lógott. Azzal ijesztette a fonóbeli leányokat. (S.P., a.f., 1927; gy. i. 1993)

(640–642) – Drótostót – **Szabédon**, **Mezősámsondon** és **Disznajón** az 1930-as években drótostótnak öltöztek a legények. Ezeket csúf fársángoknak tartották

Mezősámsondon „drótostót csúf fársáng volt. Szakadozott ruhában, bocskorban járt és a törött cserépedények megdrótozását utánozta”. (Makkai–Nagy, 1993, 209)

(643–645) – Tollús zsidó – **Mezősámsondon**, **Szabédon** és **Nyárádgálfalván** megjelenítették a házaló, tollat, bőroket vásárló zsidó alakját.

Mezősámsondon a *tollús zsidó* szakállas, kaftános házaló zsidót utánozta, aki egy rostában pihetollat hordozott s megkérdezte az asszonyokat, hogy van-e eladó tollujuk, mert jó pénzt adna érte. Egy másik legény kézfűjtatóval belefűjt a rostába, mire az egész ház tele lett pihével.” (Makkai–Nagy, 1993, 209)

1.4.3.6. Urak, úrnők

(646) **Siklódon** az 1930-as, 1940-es években rendszerint úgy kéreztették a fonóba a maszkurákat, hogy „*Balavásárról jön egy uraság, és itt szeretne megszállni. Legyenek szívesek beengedni.*” A maszkurának öltözöttek között valóban volt „uraság, úrféle” is.

Az egyik uraság a *fársángi gróf*, akit a kisbíró alakított. Úri ruhát, cilindert tett a fejére, kankós pálcát vett a kezébe. Beszédet is mondott, amelyben a korteshadjáratok alkalmával elhangzó szónoklatokat utánozta. (Sz.G., a.f., 1898; gy. i. 1982)

Ugyanebben az időben Nyárádszentimrén is öltöztek *grófnak*. (Makkai–Nagy, 1993, 224)

(647–652) **Márkodban** egy *Perzsiából jött királyt* kéreztettek a fonóba, teljes kísérettel, testőrökkel, komornával, szolgálkkal. (K.I., a.f., 1921)

Maroskesztúron a szép maszkurák közé tartozott a *grófnő* is. (G.M., a.n., 1926)

Disznajón, Holtmaroson naccságának, Pókakersztúron és Alsósófalván pesti dámának öltöztek szívesen már a két világháború közötti időben.

Pókakeresztúron általában középkorú asszony öltözött *pesti dámának*. Ruhája hosszú pongyola, túsarkú cipő és kalap. Haját felkontyolta, a kalapot pávatollal díszítették. Álarcnak csipkét tettek. A fonóban a pesti dáma táncra kérte a legényeket, lányokat. Keringőt táncolt, mindenkit sorra megforgatott. Megtörtént, hogy amikor kiment, levette az álarcot, ha kérték. (K.A., a.n., 1924; gy. i. 1993)

(653) **Gyalakután** az 1970-es években *úriasszony* batykót, *nagyságos asszonyt* kéreztettek a fonóba.

Mondta, aki bekért: Egy nagyságos asszony jött ide Gyalakutára, szállás kéne neki.

Mondtam a kórusban: Nemcsak szállás kéne, de lakás.

Szép sapkám vót, nyakkendő, pápaszem, fel vótam öltözve szépen. Úriasszon vótam.

A háziasszon bényítsa az ajtót, megmutatja a szobát.

– Na né, nagyságos asszon, tetszik?

– Igen.

– Hát mennyit ad?

– Háromszáz lejt.

– Na jól van.

Azt mondja a másik asszon:

– Hát tejet nem szegőd a nagyságos asszon?

– Dehogynem.

– Hát mikor hozzam, öste vagy reggel?

– Amikor idejövök, akkor megmondom.

Köszöntem és eljöttem. Másnap tudták meg csak, hogy batykó voltam. Hát ilyeneket csináltam. (T.A., a.n., 1912; gy. i. 1988)

1.4.3.7. *Úrfik és kisasszonyok*

(654–658) **Tancson, Lőrincfalván, Siklódon és Parajdon** már a két világháború közötti időben gyakran felöltöztek *úrfinak* és *kisasszonynak*. **Vajdaszentivánon** az 1980-as években a farsangi bálók szereplői között találkozunk velük.

(659) **Alsósófalván** 1983 farsangján is járt *úr* és *úrnő* maszkurapár.

Bekérő (egyik szomszédasszony): Jó estét kívánok! Ahogy jöttem az úton, találkoztam egypár fiatal néppel. Idegenek, messziről jönnek, meg vannak fázva. Lennének szívesek béengedni, hogy megmelegedjenek?

Háziasszony: Hogyne, ha szépen viselkednek!

Bekérő: Mindenesetre reok poroncsoltam. Jöjjenek bé!

Bejön a maszkurapár: úr és úrnő. Ruhájuk polgári öltözet: az úron fekete nadrág, fekete kabát, nyaksál, „úrias,, báránybőr kucsma, az úrnőn hosszú fehér, apró mintájú ruha, deréköv, fehér szvetter, fehér kesztyű. Fején kalap.

Arcukat gyolcsból készült álarc fedi, alatta vattával kitömve. Mindketten szemüveget viselnek. Az úr kezében rövid pálca.

Körbesétálják a fonót, bólogatással köszönnek. A fonóbeliek körülveszik, vizsgálgatják, kérdezik:

– Messzünnot jönnek, drágák?

– Ázsiából? (Kacagás)

– Eltévettek?

– Ne, te, ennek mindene van: feje, csicse, piná... Nézzük meg!

A fonóasszony indul is, hogy megnézzze, de az úr palcája gyorsabb, ráver a kíváncsiskodó kezére.

Fordul a játék, a többi asszony sajnálni kezdi az úrnőt:

– El van fáradva szegény, beteg...

– Nagy a hasa, nagyon van...

– Mind a ketten betegek vattak?

– Gyermek van-e otthon? Most sírhat utánatok!

A kérdésekre a maszkurák csak intenek, bólintanak vagy rázzák a fejüket. Elnyújtott hangon „bögnek”, nem szabad beszélniük.

– De azért táncolni tudtok, ugye?

Ezzel a kérdéssel újból fordul a jelenet. A fonóbeliek lálázni, énekelni kezdenek. Az úrnőt férfiként táncoltatják, az úr férfiként táncol az egyik asszonnal. (Mint később kiderül a maszkurák a szomszéd fonó asszonyai voltak.) Tánc közben forgásukról, mozgásukról próbálják kitalálni, hogy kik lehetnek, de nem sikerül. Néhányat fordulnak az asszonyok énekére, majd szököt járnak.

Tánc után a bekérő megköszöni a helyet. Nincs kínálkozás, a maszkurák hajladozással, integetéssel mennek tovább. A házbeliek percekig találgatják, kik lehetnek.

(A gyűjtés helye: Puszta utcai fonó; ideje: 1983 farsangja)

(660) **Gyulakután** a *kisasszony* és az *úrfi* hagyományos batykópár. Találkozni az 1990-es években felújított farsangi játékokban is. Íme egy változat:

Bekérő: Egy kisasszon s egy úrfi van ehejt az ajtó előtt. Bé kellene engedjék!

Házigazda: Béengedjük őket is.

Besétál az úrfi és a kisasszony, egymást karon fogva. Az úrfin fekete kalap, fekete frakkszerű kabát, térdnadrág, fehér kesztyű. Csokornyakkendő, a szivarzsebben zsebkendő; a kisasszonyon hosszú, földig érő piros ruha, piros kalap, tupírozott haja az arcára hull. Az úrfi harisnya álarcára kis bajuszt és szakállat festettek.

A batykó pár körbesétál a helyiségben, s közben az asszonyok egymástól kérdezik, hogy kik lehetnek. A közelebb ülők igyekeznek megfogni, elkapni a ruhájukat, elérni a lábukat, de nem sikerül, a batykók kisíklanak a kezük közül.

A beálló csendben egy idősebb asszony rigmusolni kezd, éppen „nekik való verseket”:

Egy kisasszon s egy úrfi,

Elment fuszujka szedni.

A fuszujkát leszedték,

A kisasszont megcseszték.

Egyenes vagy mint a vessző,

Vágjon meg a segédjegyző!

Túl a vízen zabkéve,

A leánynak fa... kéne.

A többször végighullámzó kacagás után másik fonóbeli asszony fordít a játékon, énekel a sétáló párnak:

A kisasszony krinolinban,

Selymet lopott a boltban,

Refice, de krinolinban.

A harmadik asszony közbevág:

– Ne szóljátok meg, mert nem jönnek többet ide.

Házigazda: Fel kéne kérjük táncolni...

Odamegy a kisasszonyhoz, megfogja a szoknyáját, táncolni akar, de az úrfi nem engedi a kisasszonyt. Tovább sétálnak összebújva.

Fonóbeli asszony: Az úrfi eljön velem táncolni?

A kisasszony nem engedi, elhúzza az úrfit.

Más fonóbeli asszony: Hát ezek külföldiek, nyugatiak. Nem ereszkednek le hozzánk.

Újabb fonóbeli asszony: Gyalog jöttek? Nézzük meg közelről mijük van!

Házigazda: Elég volt, mert elrontsátok itt a népet. Köszönjük a látogatást.

(A gyűjtés helye: társas összejövetel a Nagy utcában; ideje: 1992 farsangja)

1.4.3.8. Koldusok, kéregetők

Kéregetni nemcsak a koldusnak öltözött alakoskodók szoktak, hanem a *cigányok, a terhes, kicsibabás asszonyok* és más alakok is.

A marosszéki falvak fonóit felkeresték a jellegzetesen kéregetőknek, koldusoknak öltözött alakok is. Rendszerint párosával jelentek meg, rongyos, ijesztő öltözetben, valamilyen testi fogyatékoságot utánozva. A *csúf fársángok, maszkurák* közé sorolták őket.

(661–665) **Galambodon** sánta vagy púpos koldusok kéregettek. **Búzásbesenyőben, Erdőcsinádon, Lőrincfalván, Szentdemeteren** cigány koldusnak öltöztek, a faluban kéregető cigányokat utánozták.

(666) **Demeterfalván** egy férfi és egy asszony koldus járta végig a fonókat. A tarisznyába és a kosárba hagymát, szalonnát, kenyeret gyűjtöttek. Nem beszéltek, csak integettek, mutogattak. A jelenet akkor sikerült jól, ha nem ismerték fel őket és minél több volt a nevetnivaló.

(667) **Nyárádszentannán** régi, foltos falusi posztóruhába öltözött a két koldus. A férfi nyakában tarisznya, az asszony kezében csupor. Kérték az ennivalót és a pénzt. A fonóban mindenki adott nekik valamit, de leginkább a háziasszony konyhájából, kamrájából került ki az adományuk: liszt, kenyérdarab, szilvaízes puliszka.

(668–670) **Szentháromságon** a faluban kéregető vak koldust utánozta a fonóbeli maszkura.

Jobbágytelkén a bójtben tartott céhekben jelentek meg a *kúdu*s *maszkurák*. Ha nem adtak a céhbeliek elég ételmezt, benyíthattak a kamrába és a pincébe is.

Kibéden az estéli szép fársángokkal egy bőrálarcos *kúdu*s is járt. Nyakában nagy tarisznyát hordozott. Amikor vége volt a szép fársángok jelenetének, botjával megkopogtatta a gerendát: „Kolbászt, kolbászt!” – kiáltotta, és addig nem ment el, amíg a tarisznyájába nem tettek kolbászt vagy szalonnát.

(671) **Gyulakután** 1992-ben két koldusnak öltözött *néma batykó* látogatta meg a Nagy utcai fonókórust. A koldusokat bekéreztezték.

Bekéreztető: Van kint két koldus. Be kellene engedjék s adjanak nekik valamit. Bort nem kell adni, mert azt szeretik.

Házigazda: Jöjjenek bé!

Bebiceg a két koldus. Az egyik alacsony, sovány és púpos, az egyik keze fel van kötve, nyomorék. Öltözete kopott falusi posztóruha, fején sapka, álarca műanyag női harisnyából. A másik testes, magas, de szintén testi fogyatékos, egyeneslábú. Harisnya álarca alatt nagy bajusz, fején nagy kalapot visel. Mindkettőjük nyakában hatalmas tarisznya lóg.

A fonókórusban szemrevételezik őket.

Házigazda (a soványra mutatva): Ez porción nőtt fel éjsze...

(Szavait nagy kacagás fogadja.)

Egyik asszony: Nézzük meg hallám, vajon ki ez?

Menne is a bajuszos koldushoz, de az kitér előle.

A koldusok egymás után bicegve, tenyerüket nyújtva, tarisznyájukra mutogatva mindenik asszonynál megállnak és addig nem mennek tovább, amíg nem tesznek valamit a tarisznyájukba. Hagymát, krumplit, tojást kapnak.

Ezután letelepszene a helyiség közepébe és külön-külön kibontják a tarisznyájukat, kiszedegetik belőle, amit kaptak ma este és mutogatják. A házbeliek minden tárgyra, élelemdarabra mondanak valamit, amin a társaság jól szórakozik.

Ennek vége az, hogy a két koldus összevesz azon, hogy melyiküknek van több, értékesebb holmija. A nagybajuszú ütlegelni kezdi a púpost, otthagya a földön elterülve. A fonóbeliek segítik felállni és a házigazda kikíséri. (A gyűjtés ideje: 1992 farsangja.)

1.4.3.9. Székelyek, szász leányok, román fáták

– Székelyek –

Marosszék nyugati, mezőségi kultúrájú falvaiban – a Marosszéki Mezősége és a Marosmentén – farsangi alakokként jelenítették meg a székelység képviselőit.

(672) **Székelykövesden** az 1930-as években Makfalváról jött *székely fazekasokként* kéreztettek be egy csapat farsángot a fonóba. Egymás között elváltoztatott hangon „székelyesen” beszéltek, hogy ne ismerjenek rájuk. A fonóban megmelegedtek, majd táncolni kezdtek. A háziak ételmezt dugtak a szatyrukba, különösen krumplit, mert a székelyek a pityókát szeretik. (B.S., a.n., 1922; gy. i. 2003)

(673) **Erdőcsinád**on ugyanebben az időben a szép farsángok *székely leánynak, legénynek* öltöztek.

– Meguntuk a csúf fársángokat, legyenek szépek is, ne mind csúfak. Felöltöztünk székelyleánynak, legénynek, párosan vagy négy pár. Bekéreztetek a fonóba, ott énekeltünk, táncoltunk. Arra emlékszem, hogy azt énekeltük:

Tempo giusto ♩ = 84

El - vág - tam az uj - jam, jaj, de fáj,
 Fű - ge - fa le - ve - let te - szek rá.
 Fű - ge - fa le - ve - le, gyó - gyíts meg,
 Gye - re, ked - ves ba - bám, csó - kolj meg.

Volt, aki citerázott, „jártuk a vármegyei jártatóst”, s a forgatósbabb székelyleánynak.

(S.R., a.n., 1911)

(674) **Mezőfelében** az 1980-as, 1990-es években a *fordított tánc* nevű jelenet mindig sikerre számíthatott a farsangbütöző műsorában.

Egy leány székelylegénynek – fekete kalap, fehér ing, fekete mellény, fehér, zsinóros harisnya – egy legény székelyleánynak – fehér, fodros ing, piros mellény, fehér alsósoknya, piros-fekete rokolya, kötény, félcipő -, öltözött. Álarcuk csak jelzesszerű szemüveg álarc.

A fordított táncban a székelylegény szépen, méltóságosan próbálta táncoltatni a székelyleánynak, aki először alig észrevehetően, majd egyre gyakrabban fel-felhúzta lába szárán, combján a soknyát. Ebből adódott a jelenet komikuma.

(A gyűjtés ideje: 1990 farsangja.)

– Szász leánynak –

A Szászrégen környéki, szászokkal érintkező marosmenti falvak fonóiban gyakran öltöztek *szász leánynak*.

(675–676) Gyűjtési adataink szerint **Körtvélyfáján** és **Alsóbölkényben** a két világháború között nagy divat volt a szász leánynak öltöztetése. Ezeket mindkét faluban *szép fársángoknak* tartották.

(677) **Magyarpéterlakán** még az 1950-es években is jártak a *szász leánynak*.

– Emma néni hogyan öltözött szász leánynak?

– Volt egy fekete szoknyám, fehér kötény, fekete blúz. Csináltunk pártát, s volt szalagunk: zöld, piros, rózsaszínű, mindenféle. A szalagokat leengedtük a pártá mellett. Harisnyából tettünk álarcot.

– Honnan szedték össze a ruhákat?

– Öregasszonyoktól kértük arra az estére. A pártát mi csináltuk papondekliből. Minél szebben öltöztünk, hogy ne ismerjenek meg.

– Egy este hányan öltöztek fel és mit csináltak a fonóban?

– Felöltöztünk vagy hatan-nyolcan, mind leányok vagy két menyecske, akik abba a fonóba jártak. Volt a faluban 8–10 fonó, s mindeniket eljártuk anélkül, hogy megismerjenek.

– Volt kísérőjük?

– Volt. Az bement s mondta, hogy jönnek a szász leányok. Szívesen fogadtak mindenütt. Énekeltek s mi táncoltunk. A fonóban dicsértek, jaj, be szépek vagytok, jaj, be szépen táncoltok. (B.E., a.n., 1935; gy. i. 1993)

- Román fáták -

(678) **Gyulakuta.** Ez még a múlt román időben volt, amikor fiatal voltam. Akkor a román csenderek erősen tiltották a maszurázást, batykózást.

Minek öltözzünk, minek öltözzünk? Julcsa nénnél felöltöztünk román fátáknak, román leányoknak. Szépen gyolcsingbe, karincába, fejkendőbe. Egy rokon legént odatettünk kísérőnek. Bémentünk a fonókba, s amilyen éneket tudtunk, románul, magyarul, énekelünk s táncoltunk, mint ezek a lenti románok.

Ahogy mentünk az úton, éppen szembejött velünk az egyik csendér. Nézett, nézett, látta a karincánkat, nem tudta kik vagyunk. Féltünk mi lesz, de nem állított meg, tovább ment.

(T.A., a.n., 1912; gy. i. 1989)

1.4.3.10. Szomszédfalusiak, vidékiek

(679) **Alsósófalván** 1988 telén hat asszonyfonó tevékenykedett. A fonók kedvelt maszkurái voltak a *szomszéd falusiaknak, vidékieknek* öltözött alakok. Ezek nemcsak a fonóestéken, hanem a farsangot lezáró kultúrotthonbeli maszkurabálban is megjelentek.

Jelenetük állandó mozzanatai a bemutatás, a szálláskeresés, a járás-felvonulás, az ének-tánc, táncoltatás és az adománygyűjtés, bemutatkozás.

(680–684) A szomszéd falusiak, vidékiek általában párosával vagy még többen jelentek meg. A *siklódi öregek* régi „nagyanyámféle” szoknyában, kendőben, posztóruhában, öregesen

totyogva; a *küsmödi menyecskék* cifrán, pártával a fejükön, csizmában; az *atyhaiak* szintén öregesen, vándornak öltözve, tarisznyával a hátukon; a *sófalvihegyi házaspár* nagyokat lépve, mert „a sófalvi hegy igen meredek”, az *erdőszentgyörgyi pár* „úricigányos” ruhában és „peckes járással” keresett szállást. Öltözetüknek megfelelően próbálták szórakoztatni a fonó népét. A jelenet végén rendszerint bemutatkoztak.

1.4.3.11. Papok, apácák

A farsangi lakodalmas és halottas játékok gyakori szereplője a papnak öltözött alakoskodó.

Ezekben a játékokban a pap az esketési illetve temetési jelenet egyik szereplője, nem önálló jelenetet rögtönző vagy önálló figura. A megjelenítés legtöbbször parodisztikus, ez mind a szereplők öltöztetésében, mind beszédmódjában, mind a nekik tulajdonított szövegben megfigyelhető.

(685–689) A pap szereplők külső megjelenítésében Marosszék falvaiban két eljárást alkalmaztak. A Nyárádmente falvaiban a farsangi álpapok az illető közösség felekezetének megfelelő papi ruhába öltöztek, annak képviselőit utánozták. **Szentháromság**on a római katolikus papot, **Nyárádszentlászlón**, **Szentgericén** az unitáriust, **Nyárádgálfalván**, **Székelytompában** a reformátust.

(690–695) Ennél gyakoribb eljárás az, hogy a többségben protestáns vidéken a református közösségekben a farsangi álpapok a római katolikus lelkészt – **Marosjára**, **Havad**, **Dedrászéplak**, **Mezőfele**, **Mezőpanit**, **Teremiújfalu** – vagy az ortodox pópát utánozták. Ez előbbire jó példa Marosjára; a lakodalmas és halottas jelenet papjának öltözetét szerették kicsipkézni, kicicomázni; az utóbbira Mezőfele: itt a pap szereplő rendszerint nagy süveget és rövid kecskeszakállat visel, mint az ortodox papok.

(696) **Székelyhódoson** az 1930-as években *zarándoknak* öltöztek és végigjárták a falu fonóit. Egy magas férfi felvett egy köpenyt magára és egy nagy zsinórt kötött a derekára. Az arca fátyollal volt lekötvén, hogy ne ismerjék meg. Vett egy motollát a kezébe, mint egy keresztet. A motolla az, amire a fonalat tekerik az asszonyok, kereszt alakú. Ezelőtt a zarándokoknak volt egy nagy keresztjük. Vitte a motollát a zarándok, na csókoljátok meg. Ezen csak kacagtak, nem csókolták meg. (Sz.E., a.n., 1912)

(697–699) Gyűjtési adataink szerint mind a katolikus, például **Székelyhódos**, mind a református falvakban, például **Gyulakuta**, **Sóvárad**, *apácának* is öltöztek, rendszerint

legények. Öltözetük az apácákét utánozta, de viselkedésük nem: sorra megölelgették a fonóbeli leányokat.

1.4.3.12. Kurvák, vénleányok

– Hosszú kurva –

(700) **Nyárádgálfalva.** A *hosszú kurvát* sokat láttam gyermekkoromban a fonókban s hozzánk is jöttek vele. Akkor úgy csinálták, hogy egy kemény, alacsony termetű legény nyakába felült egy vékony, hosszú legény. Két lepedőt összevarrtak és magukra terítették. A felső legény még a két karját is felemelte, úgy hogy alig fértek be a szobába.

A hosszú kurva hajolt rá mindenkire, ijesztgetett és ölelgetett mindenkit.

Amikor hazajöttem a katonaságtól, 1928 telén én magam is voltam hosszú kurva. Nőnek öltöztettek, szoknya, blúz, mindenféle. Jó magas voltam, de még a fejem fölé is voltak különféle ruhák felbogozva, kikötve. Még egy emelet volt a fejem fölé téve. Aki meglátott, kacagott, hogy el volt nyúlva. Voltak, akik féltek.

Na, bémegyünk egy olyan családhoz, hogy két kicsi ikergyermekük volt. Ott hajtogattam magam, de a gerendától nem tudtam, olyan hosszú voltam. A gyermekek sírtak, sikoltottam. A bácsi vette a törülköző kendőt s ütött, vert ahogy tudott, jól elpotyolt. Alig tudtam kijönni az ajtón. A társaim künn kacagták, hogy megverődtem.

(F.A., a.f., 1902; gy. i. 1988)

– Vénleányok –

A Középső Nyárádmente falvaiban a farsangi fonókat gyakran felkeresték a *vénleányoknak* öltözött alakoskodók, akik rendszerint legények voltak.

(701) **Nyárádszentbenedeken** egy komikus legény öltözött fel *megöregedett leánynak*.

Szoknyát vett magára, kendőt a fejére, s egy nagy szoknyát tettek a hajába, úgy ment a fonóba. Ott sírt, búsult, hogy nem viszik férjhez a farsangon. (K.I., a.n., 1910; gy. i. 1996)

(702) **Harasztkeréken** a vénleányt mint *néma leányt* kéreztették a fonóba.

A néma leány a legényekből volt. Szép ruhába öltözött. A mejje ki volt töltve ügyesen. Az arcára csipkét tettek, hogy ne ismerjék meg.

A néma leány a fonóban nem szólott senkihez. Leült, kötött. Nagyon jól viselkedett. Volt, aki meg akarta fogni a mejjit. Ha hozzáérték, a kötőtűvel szúrta meg. Aztán elment.

(Sz.I., a.n., 1921; gy. i. 1992)

(703) **Szentgericén** a farsang vége felé jelentek meg a fonókban a *vénleányoknak* öltözött alakok. Bekéreztetés után jelenetük abból állt, hogy csendben dolgoztak, majd búsulni, sírni kezdtek a fejüket fogva. A fonóbeliek énekelték nekik a vénleányok énekét:

Poco rubato

1. A tem - plo - mon be - lül egy kis ház - ban,
Sír - do - gál egy vén - le - ány ma - gá - ban,
Hogy nem vit - ték férj - hez a fár - sán - gon,
Hogy nem vit - ték férj - hez a fár - sán - gon.

2. Bár az Isten olyan csodát tenne,

Hogy valahol legény eső lenne.

Kiállnék én az út közepére,

Cseppenne a fejem tetejére.

Húsz-huszonegy éves lehettem, amikor ezt tanultam. Vót itt egy özvegy papné, s attól.

(T.K., a.n., 1922; gy. i. 1990)

Nyárádszentlászló

(704) A játék neve: *vénleányok*.

Szereplők: öt *vénleány*. Egy asszony kivételével mind férfiak illetve legények.

Vénleányoknak öltözött maszkurákat kéreztetnek be a társas összejövetel színhelyéül szolgáló szobába. Az ajtó előtt megszólal a tangóharmonika és énekelni kezdenek: Kiültek a vénasszonyok a padra stb. Elváltaktatott, vékony hangon énekelnek, „nyávognak”, hogy a házbeliek ne ismerjenek rájuk.

A vénleányok ötön vannak, egyetlen asszony kivételével mind férfiak illetve legények öltöztek vénleánymaszkurának.

Gyolcsból házilag készített és kellőképpen kifestett női álarcot tettek, öltözetük: fejkendő, szvetter, szoknya, női cipő. Az egyik „nagyon van”, babát vár. A jelenetben tulajdonképpen hárman vesznek részt aktívan, ketten a látvány és hangözön részeként vannak jelen.

A házbeliek ismerik a szereplőket, illetve hamar felismerik mozgásukról, hangjukról. Élvezik, kacagják a játékot, többször közbeszólnak.

A bevezető ének után a vénleányok siránkozni, óbégatni kezdenek. Egymás szavában vágva, cérnavékony hangon panaszolják el nagy bajukat: – Itt maradtunk a fárságon legény nélkül.

Amennyire a hangzavarból, óbégatásból, jajgatásból kivehető, az egyik vénleány azt is elmondja, miért nem tetszett a legényeknek.

1. vénleány: Igen kemény a csicsem, azért!

Közben a ronggyal kitömött melltartóját tapogatja, fogdossa, mutatja, hogy milyen kemény. Mikor a kacagásnak vége a nagyhasú vénleányra mutat: – Ő a hibás, mert elcsábította a szeretőmet.

2. vénleány: Nem igaz, nem igaz. Engemet azért nem vettek el a farságon, mert már nagy a hasam... Jaj, jaj, jaj...

3. vénleány: Őt csinálták fel, pedig né nekem milyen szép a lábam, né milyen szép mindenem van...

Felhúzza a szoknyáját, alatta a lábán női harisnya, csokorra kötött harisnyakötővel, fennebb rózsaszínű női bugyogó. Nagy kacagás.

Egy női hang a szobából: Olyan a két lábad, mint két nacionál szivar. (Ezen is nevetnek.)

1. vénleány: Én nem dugok el semmit, de eldugták előlem a tojásokat. Kell nekem két tojás. Hol van két tojás?

A nagyhasúhoz: Te vetted el, ugye a két tojást? Örökké te akartad kikísérni a legényeket. Elvetted a tojásokat. Halgass, hallgass!

Még tovább is veszekedne a másik vénleánnyal, de az „rosszul lesz”, elájul, elterül a földön.

1. vénleány: Vízet! Vízet!

Nagy kacagás közben fellocsolják a második vénleányt. Az első ahogy látja, hogy éledezik, újból szidni kezdi: – Kellted neked, hogy kísérd ki a legényeket, az egészset! Most azt se tudod, kitől van.

A második vénleány erőre kap, toporzékol és nekimegy az első vénleánynak. Hajba kapnak, tépik le egymásról a ruhát.

Hangok a szobából: Álljatok meg, mert a ruha drága... Nagy kacagás.

1. vénleány: Te kísérted ki örökké a legényeket! Miattad maradok vénleány egy évig.

2. vénleány: Én? Hát nem te vetted el tőlem azt, amelyik velem akart lefeküdni?

1. vénleány: Nem kellettem neki, mert kemény a csicsem. Veled lefeküdt, te most már fel vagy csinálva, de én még egy esztendeig kihúdom magamot. (Kacagás). A jövő fárságon én leszek az első menyasszony.

3. vénleány: Amelyik legénnyel én táncoltam, azt mondta, hogy kijön velem a kertbe...
(Nagy kacagás)

1. vénleány: Bár megnőne a hasad... Mehetsz te is vele együtt.

Férfihang a szobából: Te is kicsi kurva vagy, mondjad neki. (Erre is jót kacagnak.)

Újból összevissza, egymás szavába vágva sírnak a vénleányok. Az orrukat törülnék, de nincs zsebkendőjük. A szoknyájukkal törülik. Folytatják a vitatkozást, veszekedést.

2. vénleány: Én már nem is vagyok vénleány, tudd meg!

Nekem már kontyot lehet tenni.

1. vénleány: Felcsinálni felcsinált, de nem vesz el, csak hiteget tégedet...

A 3-ik vénleányhoz: Gyere, menjünk tovább egy házzal, hátha valami kétágúra találunk. Nem baj ha öreg is, ha ember is vót már. Nagy kacagás – jajgatás közben kimennek a szobából. (A gyűjtés színhelye: társas összejövetel, ideje: 1989)

1.5. Az aktualitás játéakai, napjaink farsangi alakjai

1.5.1. A mindenkori aktualitás alakjai, játéakai (1944–2004)

Az 1940-es, 1950-es évek

(705) **Mezőmadarason** az 1940-es évek végének fonójában a hagyományos kéregető jelenetekhez újak társultak. Megjelenítették a *menekülést*, az *idegen szállókat*, a *katonákat*.

(706–707) **Nyárádtón** és **Kisillyében** orosz katonáknak öltöztek, oroszul beszéltek, riadalmat, felfordulást okoztak a fonókban.

(708) **Mezőmadarason** és több szomszédos faluban az 50-es években *percseptornak*, *adószedőnek* öltöztek.

Volt egy leánytestvérem. Felöltözött percseptornak. Nagy növésű volt, kövér. Ahogy felöltözött, még nagyobbbat mutatott. Eljött hozzám s végigjártunk mindenkit, házakat, fonókat.

Én vittem, bévittem a fonóba. Há mikor bémenyünk, nem üsmerte meg senki. Volt háziszótt pantallónadrágja, kabát ugyanolyan, csizmája. Feltett egy vasutas sapkát. Kötött az arcára egy csipkét, hogy ne ismerjék meg.

Mondom a fonóban, hogy eljött a percceptor, s akinek nincs megfizetve az adója, meg kell fizesse. Ezt komolyan elhitték. Haragudtak reám, hogy minek vittem oda, még káromkodtak is. Féltek tőle, ment neki hol egyiknek, hol a másiknak. A leányok visítottak, szöktek fel az ágyra.

Nem tudta megismerni senki. (Sz.J., a.f., 1924; gy. i. 1993)

(709) **Magyarpéterlakán** ugyanebben az időben *állatbegyűjtőnek* öltöztek.

A legények olyan fársángoknak öltöztek, mint az állatbészédők. Azt mondták, hogy a Konkártól jöttek és szedik össze a jó marhákat, vásárolják meg. Minden leányt s asszonyt megtapogattak, hogy jó húsban van-e? Engem elsőnek megvásároltak, mert jó húsban voltam, terhes voltam. (M.B., a.n., 1935; gy. i. 1993)

Az 1960-as, 1970-es évek

(710) **Gyulakután** batykóként jelenítették meg a *kollektív gazdaság fogatosát*, *brigádosát*.

Az uram fogatos volt a kollektívbe. Na, felöltöztem fogatosnak, férfinak. Vittem az ostort a kezemben. Rendesen kértünk szállást, béengedtek a fonókórusba. Mondtam elmásított

hangon, hogy fogatos vagyok. Ott ne, panaszkodtam. Nem kaptunk fizetést, többet nem leszek fogatos. Dobtam el az ostort. Ahova bémentünk, úgy kacagták, hogy romlottak le a székről.

(T.A., a.n., 1912; gy. i. 1990)

(711) Azt mondták a brigádosok, hogy elvisznek münköt, mezőn dolgozó asszonyokat Szovátára, a fürdőre. De nem vittek el. Mérgemben kitaláltam egy éneket s azon a télen fújtuk a kórusban.

Egyik asszon felöltözött *brigádosnak*, a másik *kollektív elnöknek* s bémondták, hogy az asszonyokat viszik a fürdőre, írtak fel mindenkit. Mű fújtuk nekik az éneket:

Gyalakúti brigádosok,

Felírták az asszonyokat.

Elvisznek ők Szovátára,

Hej, de az üdülőhelyre.

Megbánták rég a szavokat,

Ba...ák meg édesanyjokat,

Mert én többé sose hiszek,

Az ő hazudós szavoknak. (T.A., a.n., 1912; gy. i. 1990)

(712) **Mezősámsondon** egy valóban megtörtént falubeli eseményt mutattak be a farsangi játékban, a *pénzcsalókat* utánozták.

Idejött a faluba egy idegen férfi. Na, ő fát tud szerezni az embereknek a tűzre. Akkor még nem volt gáz. A sok pénzt összeszedte a faluból. Adta mindenki, jött a tél. A sok pénzzel elment. Fa nem lett soha.

A fiatalok, a legények ezt a fárságon bémutatták. Fel voltak öltözve pénzcsalóknak, úrféléknek. Az egyiknek valami rágott kóré, kukoricaszár volt a hóna alatt. Mondta, hogy fát szerez, s mutatta, hogy ilyent né! A másik írta fel a neveket, s kérte a pénzt. Annyira elváltoztatták a hangjukat, hogy nem ismerték meg a legényeket.

(B.K., a.n., 1941; gy. i. 1989)

Az 1980-as évek

(713) Magyarón az alszegi asszonyok fonójában többször előadták a *Hej halászok* nevű jelenetet. Szereplők: *öt halász és a vadőr*.

– Miből állt ez a jelenet?

– Volt benne öt halász és a vadőr. Az asszonyok felöltöztek pizsomába, pizsoma nadrágba, hogy olyan csíkos nadrágjuk legyen, mint a halászoknak. Egyik lábukon piros zokni, a másikon zöld. Vettünk egy kiló fagyasztott halat Régenből. Elosztották egymás

között, hogy mindegyiknek legyen. A hal belé vót akasztva a horogba, a végibe vót kötve. Én vótam az őr, fogtam meg őket, miért halásznak?

– Hogyan történt ez a megfogás? Kik jöttek be először a fonóba és mit csináltak?

– Először a halászok mentek be, kopogtattak s bent énekeltek. Egyik leánynak a kezében volt egy kicsi csónak, azt ringatta, lengette. Ezt énekelték:

Kis csónakom lengedez a Dunán,

A szeretőm áll a túlsó partján.

Fehér kendőt lenget a kezébe,

Isten veled, szeretőm, örökre.

Utána énekelték azt, hogy hej, halászok:

Hej halászok, halászok,

Mit fogott a hálótok?

Nem fogott az egyebet,

Csak egy sovány keszeget.

Hát a keszeg mit eszik,

Ha a tóba bevetik?

Nem eszik az egyebet,

Szerelmünk is szerelmet.

Amíg ők énekeltek, én bémentem, beléfűjtam a sípba. El akarták dugni az undicát, de nagy volt, nem tudták. *Jaj, jűn az őr!* kiabálták. Én megbüntettem őket, mert nem volt engedélyük. A táskámat elévettem, kérdeztem, hogy hívják, s adtam a büntetést.

– Ezt hogyan fogadták a halászok?

– Mondtak egy nevet, nem pont azt az asszonynevet, más embernevet. Aztán azt mondták, hogy nekik pénzük nincsen, mert még nem fogtak halat, hogy adják el. S akkor azt mondták, hogy adnak nekem pálinkát, megrészesgítenek, hogy ne büntessem meg őket.

– A vadőr ebbe beleegyezett?

– Azt mondtam, hogy nem egyezünk semmit se, jó, hogy meg tudtalak fogni, má' mindig azt mondják, hogy soha senkit nem viszek bé az irodába, má le voltam fizetve eleget, vótam részeg eleget, má nekem sem kell semmi fizetés. Adtam a papírt mindegyiknek.

– Hogyan fogadták a fonóbeliek a jelenetet?

– Kacagták, élvezték. A halászok csapták a szájukhoz a halakat, piszkálták a fagyasztott hallal egy-egy asszonynak az orrát. (V.M., a.n., 1943; gy. i. 1992)

(714) **Mezőfelében** az 1980-as években több farsangi játékban megjelent a *milicista* szereplő. Egyrészt olyan új játékok születtek, amelyekben ő az egyik főszereplő, másrészt a hagyományos játékok bővíthettek a rendőr szerepkörével.

Az új játék születésére jó példa az 1989-es *karambol* nevű jelenet. Szereplői a *talicskás*, a *rolleres (hajtányos)* és a *milicista*.

Nagy zajjal érkeznek az előadás színhelyére a szereplők az egyik a rollerét hajtva, a másik talicskát tolva. A talicskában egy gyermek fekszik. Néhányszor körbeszaladva elkerülik egymást, aztán összemennek. A gyermek kiesik a talicskából.

A *karambol* színhelyén nyomban megjelenik a *milicista*, rendőr egyenruhában. Előveszi a papírjait, jegyzőkönyvet készül írni, de alig áll a lábán. Előkotorássza az alkohol szondát és a két másik szereplő szájához akarja tartani a fiolát.

– Tessék belefűjni! Lássuk, megzöldül-e?

A *talicskás* és a *rolleres* nem állnak kötélnek, sőt kikapják a fiolát a *milicista* kezéből és az ő szájához teszik.

– Fújjon maga belé, mert maga részegebb, mint mi!

Még tovább tart a huzavona, ami azzal végződik, hogy a részeg *milicistát* beledöntik a *talicskába* és kiszaladnak vele.

(Az előadás színhelye: a kultúrotthon nagyterme; ideje: 1989 farsangja)

(715) A második megoldásra, arra, hogy a hagyományos játékok bővülnek a rendőr szerepkörével, a *bikás fársángot*, a *bikavásárt* hozzuk példának.

A *bikás fársáng* 1930-as évekbeli változatában nem volt rendőr szereplő.

Az 1989-es változatban a *bikavásár* adott pillanatában megjelenik a *milicista* és kéri a *bika* gazdájától az engedélyt, az *eladócédulát*. A gazda azzal védekezik, hogy neki csak *sárga cédulája* van (vagyis beszámíthatatlan). A vásár végén a gazda szokásos módon főbeüti a bikát. A *milicista* parancsol: a bikát a vágóhídra küldi, a gazdát pedig a vármegye házára kíséri.

(716) Az 1992-es változatban is megjelenik a rendőr a *bikavásáron* és kéri a *cédulát*. Idézzük a párbeszédet:

Rendőr (szigorúan, lekezelően): Jó napot! Miféle biznichelés van itt?

Gazda: Itten árulás van, kérem!

Rendőr: Van buletinje?

Gazda: Van a néptanácsnál bent a fiókban. (A közönség kacag)

Rendőr: Van cédulája?

Gazda: Van. Sárga cédulám van. (Kacagás) Itt a rendőr úrnak keresnivalója nincs...

Rendőr: De van...

Gazda: Mert most szabad vásár van. Mindenki az övét úgy adja el, ahogy akarja.

Rendőr: Nem igaz.

Gazda (fenyegetően): Menjen el, amíg nem fordítom a botot a hátára a milicista úrnak.

Rendőr: Nekem?

Vásárló: Álljon sorba! Mi hamarabb jöttünk!

Rendőr (parancsolóan): Elkobozom a bikát. Inkább beadni az államnak, mert úgysincs mit egyék a nép.

Gazda: Tessék elmenni, itt nem parancsol.

Rendőr: De nincs cédula!

Dulakodás, lökdösődés kezdődik. Végül a bika nekimegy a rendőrnek, és a szarvával kilökdösi az ajtón. Nagy kacagás hullámszik végig a nézőközönségen.

(Az előadás színhelye: a kultúrotthon nagyterme)

1989 után

A változások utáni első farsangon, 1990-ben több faluban megjelenítették a kivégzett diktátor, *Ceaușescu* alakját.

(717) **Mezőfelében** először mint *susztér* lépett a közönség elé. Öltözete falusi mesteremberé, álarca a kivégzett diktátorra emlékeztetett. Ruhájára mindenféle kitüntetést, jelvényt aggattak. Egyik kezében kalapácsot, üllöt és egyéb cipézszerszámokat hozott, a másikkal integetett a népnek. Többször végigsétált a helyiségben a közönség kacaja és tapsa közepette, de nem szólalt meg, *néma szereplő* maradt.

(718) Másodszor a temetési játékban kapott helyet a diktátor házaspár. A temetési paródiában nemcsak az ismerős helybéli szalmaembert hozták be ravatalon, hanem elkészítették N.C. és E.C. kicsinyített koporsóit és azokat is elhelyezték a szalmaember két oldalán. A jelenet végén a szabadban a szalmaemberrel együtt azokat is elégették.

(719) **Alsóófalván** 1990-ben a farsangtemetési menetet kísérő alakok közül (bohócok, kéményseprő, tűzoltó, szép cigánypár) a legtöbb figyelmet keltő a C-t parodizáló figura volt (érettségizett leányt rejtett a maszk). Az alak fekete öltönyt, simléderes sapkát, „micisapkát” viselt, álarca vattával kitömött géz. A hátán egy valóságos C. portré lógott fejjel lefelé fordítva. A mellén több kitüntetés és egy felirat: *A fegyveres erők legfőbb gyilkosa. C.* végigkísérte a farsangtemetési menetet. Egyik utcakereszteződésénél nemcsak a farsangtemetés szalmabábuját, hanem C-t is elbúcsúztatták. (Külön koporsót vagy elégetendő alakot nem készítettek.)

(720) **Alsósófalván** az 1990-es farsangtemetést követő *maszkurabálban* több aktuális farsangi figura jelent meg.

Ilyen volt például a *három árva*, a kivégzett diktátor házaspár három gyermeke: Nicu, Zoe és Valentin. Öltözetükben, torz maszkjukkal a „három árvát” parodizálták.

(721) A következő alak a *földmérő brigádos*. A falusi ruhába öltöztetett maszkura (a termelészövetkezet könyvelőnőjét rejtette a maszk) a téeszben használt földmérő eszközzel, a böktetővel mérte kinek–kinek a jussát.

(722) Végül a *halál és talpnyalója* jelenetében a fehér ruhás halál nemcsak maszkot öltött, hanem pártkiáltvánnyal állt a közönség elé:

A halál párt kiáltványa:

Elsőbbségemet ne vitassátok. Az én pártom létezik, mióta halandó ember él ezen a földön. Létezem megszámlálhatatlan taggal, külföldön, itthon, 44 előtt és után, és még csak nem is illegalitásban.

Jussotokat nem vitatom. A két négyzetméter az mindenkinek meglesz nemzetiségre való tekintet nélkül.

Ne féljetek tőlem, nem vagyok olyan rossz, mint ahogyan kinézek. Nem akarok több tagot, főképpen ilyen véres karácsonyt.

Legyetek megértőek egymással, szeressétek, segítsétek egymást, mert megfogytokozott székely népünknek most erre van legnagyobb szüksége. De vigyázzatok: nemcsak a fegyverek, de sokszor a szavak is ölnek.

(723) **Mezőfelében** 1992-ben a farsang színpadán megjelenítették a Zsíl-völgyi bányászok emlékezetes bukaresti rendcsinálását.

A jelenet neve: *bányászok*.

Szereplők: nyolc-tíz *tüntető*, hat-nyolc *bányász és rendőr*.

Bevonulnak a tüntetők. Jobbára suhancok öltöztek mindenféle tarka ruhába. Falapátokat, seprüket tartanak a fejük fölé, mint jelszavas táblákat. Dobogtatva, öklüket ütemesen rázva vonulnak. A menetet egy hegedűs vezeti, kórévonóval húzza a nótát és énekel:

Bátran előre elvtársak,
Irgalmat nem is ismerünk,
Mert aki ellenünk támad,

Annak nem kegyelmezünk.

– *Ezek kommunisták!* – suttogják a közönség soraiban.

Amint a tüntetők kétszer körbejárnak a helyiségben és az ének is elfogy, megjelennek a bányászok. Felszerelésükhöz tartozik a bányászruha, fejükön elemlámpa vagy gázmaszk,

kezükben csákány. Velük van néhány rendőr is, gumibottal felszerelve. Bekerítik a tüntetőket és a csákánynyelekkkel, gumibottal agyba-főbe verik őket, közben kiabálnak: Le a kommunizmussal, le a kommunizmussal!

Egyikük halkabban, de azért jól hallhatóan mondja: Le Iliescuval!

Ezen a többiek, összenézve, cinkosan kacagnak.

A közönség végig zajosan élvezi, a végén hosszasan tapsolja a parodisztikus jelenetet, melynek az éle itt nem a bányászok ellen, hanem a letűnt rendszert visszaállítani kívánók ellen irányult.

(724–725) **Beresztelkén** 1999-ben a fiatalok azt az újítást vezették be, hogy utcai felvonulásban jelenítették meg a sztrájkolók és a bányász rendfenntartók összeütközését. A jelenet eléggé vérszegényre sikeredett. Ugyancsak Beresztelkén, 1995-ben a farsangi menet tagja volt a *kéksisakos ENSZ-katona*. Öltözete terepszínű katonaruha, kék sisak UN felirattal, álarca saját készítésű műanyag katona arc. Felszerelése szurony, sajka, rumos üveg, gránát és egy „hét robbanófejes atomtöltet”. A hátán hirdetőtábla: „Önkénteseket toborzunk Csecsenbe 100.000 \$ ”

(726) A földmérés továbbra is aktuális maradt. Ezt bizonyítja a **kelementelkiek** 1995-ös farsangi játéka.

Szereplők: a *riporter* és a *földéhes*.

A jelenetben a riporter arról faggatta a földéhest, hogy visszakapta-e a földjeit. Még nem, válaszolt, de megígérték, hogy megkapja a három sing földet (sírhelyet a temetőben). Arra a kérdésre, hogy mekkora a kaszálója, azzal felelt, hogy kaszálhat a felesége lába között.

A riporter nemcsak ebben a játékban vált főszereplővé, hanem több, eredetileg más típusú játékban is.

(727) 1992-ben a **nyárádgálfalvi** fiatalok lakodalmas jelenetet mutattak be, de nem a hagyományos farsangi esketést.

Szereplők: *menyasszony*, *vőlegény*, *a kántor* és *a riporter*.

A riporter interjút készített mindhárom szereplővel és felolvasta az 56 éves vőlegény levelét a menyasszonyához, amely egy klasszikus vígjátéki félreértésen alapul (kesztyű helyett tévedésből bugyit küld a menyasszonyának). A riporter a fonóbeli közönséget is megszólaltatta, megkérdezte egyik asszonyt, hogy hol lenne a helye az ifjú párnak.

– A pajtahíján – jött a frappáns válasz.

– Kitől kaptuk a választ?

– Löködi Irmától – győzedelmeskedett újból a farsang szelleme.

(728) **Mezőfelében** 1990-től kezdve egy-egy népesebb farsangi jelenet (lakodalmas, temetési játék) állandó szereplőivé váltak a *fotóriporterek* és *tévések*. Öltözetük városias,

lezser. A mikrofon: gyékényre kötött kukoricacsusza. A gyékény másik végét egy szintén gyékényből font szatyorba tett húsdarálógéphez kötik. A tévések közül az egyik disznóperzselő gépet hord a vállán, és azzal filmez. A tévések körbejárják a szereplőket, tolakodnak, hangoskodnak, megállítják a játékot stb. Jelenetük néha sikerült paródia, máskor halványabb, de mindig érdekes színfoltja egy-egy előadásnak.

(729) Az 1990-es években egyre több olyan jelenet került a farsang színpadára, amelynek a szereplői a részegeskedőket, az ivászatot utánozták, parodizálták.

Szentháromságon 1993-ban a *részeges kománék* játéka jelentett újdonságot.

Szereplők: két *kománé*, egyik *Fejkendős*, másik *Kalapos*. A Fejkendőst férfi, a Kalapost nő alakítja.

Öltözet, kellékek: a Fejkendős kománé hagyományos helybeli asszonyi ruhában, hosszú fekete szoknyában, fekete csizmában, fehér fejkendőben, oldalán kis fekete táska. A Kalapos öltözete modern nőt utánoz, ruházata: barna kalap, egyberuha, vállkendő, félcipő. Kezében fekete női táska. Mindkét kománé arcát fehér csipke álarc fedi.

A kománék kopogtatnak az ajtón:

Bentiek: Vajon ki jő, te?

A két kománé meg sem várja, hogy igent mondjanak bentről, lődörögve és énekelve betámolyog a helyiségbe:

Kiültek a vénasszonyok a padra, a padra.

Most már tudom, rólam folyik a pletyka, a pletyka,

Arra kérem a Jóistent csak arra, csak arra...

Háziasszony: Üljenek le na nálunk...

Kalapos: Van pálinkája?

Háziasszony: Van borom.

Fejkendős: Mi csak pálinkát iszunk...

Fonóbeli asszony: Halljatok oda, csak pálinkát isznak.

A két kománé az asztalhoz lődörög és elveszik az üvegeket. Isznak. A háziasszony el akarja venni tőlük az üveget.

Háziasszony: Add ide, mert neked úgyse kell, már részeg vagy...

A kománék újból isznak. A csipke álarcot félrehajtják, úgy teszik szájukhoz az üveget. Utána leülnek, két széken elhelyezkednek.

Kalapos: Mondj valamit, kománé! Mond el a falu baját...

Fejkendős: Hogyne mondanám. Drága kománé, tudod, hogy jártam a tegnap este.

Elmentem a büfébe, hogy vegyek egy liter pálinkát. (Közben csuklik)

Háziasszony: Ezek még idehánynak...

Fejkendős: Hogy az uram vigye el Vásárheré , mert ott vannak a gyermekek... Az uram elment a városba. A büfé teli volt részeg asszonyokkal, emberekkel. Sok volt a részeg, de mű nem vagyunk részegek. Szerusz, kománé. (Koccintanak az üvegekkel, félrehúzzák a csipkét, isznak, csuklanak stb.)

Egy fonóasszony: Az egyik terhes éjsze, nagy a hasa...

Fejkendős: Tudod, kománé, olyan szerencsétlen voltam az életben, hogy háromszor mentem férjhez. Az elsőnek olyan kicsi pucája volt, hogy nem ért semmit. A másodiknak akkora volt, mint egy fél karó, az kinyomott mindent. (Szélesen gesztikulál, a fonóbeliek kacagnak.) A harmadik uram negyven évvel idősebb, a vén részeges disznó már négy éve nem csinált nekem semmit.

Kalapos: Jaj, kománé, jaj! Még igyunk egyet!

Fonóbeli asszony: Ne igyék, hallja, mert maga terhes...

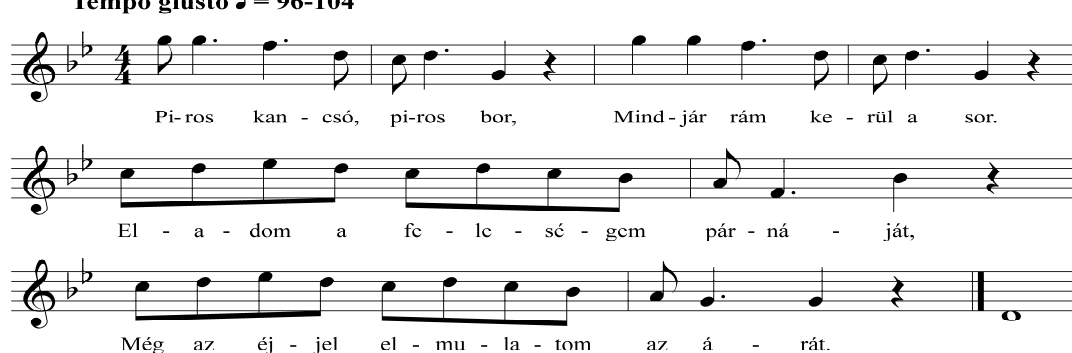
Kalapos: Nekem tizennégy gyermekem van...

Fejkendős: Ide hallgass, nekem van egy nagy titkom. Kimentem az erdőre, hogy hozzak egy hát ágat, hogy süssek kenyeret... Ott volt Jóska, behúzott a bokorba, avval a piszkafájával jól bevarizsált a kemencémbe, hogy langba borult minden...

Kalapos: Maga aztán jól megjárta... Nekem is kéne egy jó házi ember. Ki itt a gazda?

A Kalapos üveggel a kezében keresi a házigazdát, de nem találja. Ezután a két kománé az asszonyokat kínálgatja. Összeölelkezve, lödörögve, énekelve támolyognak ki a helyiségből:

Tempo giusto ♩ = 96-104

Pi-ros kan - csó, pi-ros bor, Mind - jár rám ke - rül a sor.
El - a - dom a fc - lc - sé - gcm pár - ná - ját,
Még az éj - jel el - mu - la - tom az á - rát.

Házigazda: Na, ezek jól megrészegedtek, hallja!

Háziasszony: Nem baj, mert mulatunk műk is mindjárt.

(A gyűjtés helyszíne: farsangi összejövétel, fonó; ideje: 1993 farsangja)

(730) **Mezőfelében** először 1989 farsangján mutatták be *Az ivászat* című jelenetet, azóta minden farsangbütüzőn sorra kerül.

Szereplők: két-három *részeges*.

Álarcos legények vadonatúj bilivel jelennek meg a helyiségben. Előbb esznek, azután isznak. A biliből kihúznak egy szál kolbászt, két oldalról eszik, kínálják a nézőket is. Utána biliből sört vagy bort isznak, azt is kínálgatják.

(731) A 2004-es változatban két bilit használtak, az egyiket a friss sör csapolására. Az egyik legényt két társa pokróccal vitte körül és hallani lehetett, amint a nadrágja elejéről „csapolja” a sört a bilibe. A legények örültek a friss sörnek, ittak a biliből és sorra kínálták a legközelebbi nézőket.

A kínálgatás után énekelve vonultak ki a helyiségből:

Ha meghalok, borpincébe temessetek,

A fejfámra szőlőtökét ültessetek.

Hogy tudják meg az emberek,

Itt nyugszik egy jó borivó magyar gyerek.

Mezőfelében több más játékban is gyakori a részeg, részeges szereplő. A közlekedési rendőr – mint már szó volt róla – legtöbbször részeg.

(732) Az 1996-os *lakodalmas* jelenetben a *papot* és a *kántort* a kocsmából kerítik elő. Lődörögve, összeölelkezve jönnek, hogy a farsangi párt összeadják.

(733) Az 1990-es években egyre több olyan farsangi játék született, amelynek a szereplői kurvák, utcalányok, bordélyházi apácák és más effélék. Ez a folyamat a 2000-es években is tart.

Gyulakután 1992-től napjainkig népszerű alak a *vetkőző kisasszon*. Íme az 1992-es változat.

Bekéreztető: Érkezett egy kisasszon, béengedik-e?

Házigazda: Milyen kisasszon? Itthon van az asszon...

Bekéreztető: Nyugatról jött egy kisasszon. Az asszont küldd el! Ügyelj magadra...

Fonóbeli asszony: Úrfi nincs, csak kisasszon? Nekünk férfi kellene, férfihiányban szenvedünk...

Besétál a kisasszony. Járása nőies, aprókat lép, farát billegeti. Férfias fejét paróka borítja, a parókán piros kerek kalap. Kék felsőruhában, sárga szoknyában, fehér macskanadrágban jön hódítani. Arca kifestve, sötét szemüveget, fehér kesztyűt visel, oldalán barna női táska.

Körbejár az asszonyok között, szemléli, mustrálja őket, de hamar a házigazdánál köt ki. Inti, hogy küldje el a feleségét. Megöleli a házigazdát, egész testével ráfonódik.

Az asszonyok sorra rigmusolnak neki:

Egyenes vagy, mint a vessző,

Vágjon fel a segédjegyző.

Egyenes vagy, mint a nád,
Apád fennállva csinált.

A kisasszon liliom,
Az eleje cimbalom.
Egész éjjel pengetik,

Reggel felé felverik.

A kisasszony vetkőzni kezd. Sorra veti le magáról a sárga, a barna, a fehér szoknyát a fonóbeliek és a nézők nagy derűtségére.

Újból a házigazdát ölelgeti, húzza a sarokba.

Házigazda: Akkor gyere, mikor nincs itthon az asszon...

A kisasszony az asztalon keresgél.

Háziasszony: Kéne, úgye, szivar. Valami nyugati.

Házigazda: Csak Carpati van... Kérsz-e?

A kisasszony inti, hogy nem. Ismét a házigazdát ölelgeti, inti, hogy menjenek ki.

Fonóbeli asszony: Eredj, menj vele...

A jelenet azzal végződik, hogy a házigazda és a kisasszony (aki természetesen férfi), táncolni kezd. A kisasszony kitáncoltatja a házigazdát a helyiségből.

(A gyűjtés helye: társas összejövétel; ideje 1992 farsangja)

(734) **Beresztelkén** 1995-ben egy *utcai lány* is kísérte a farsangi lakodalmas menetet. Az utcalánynak öltözött legény (civilben állatorvos) arcát, száját kifestette, fülére fülbevalót, nyakára gyöngyöt tett, fején fehér sapka, lábán női félcipő. Rövid, combközépig érő női ruhában illegette-billegette magát és partnert keresett.

(735) Az 1995-ös beresztelki farsangi felvonuláson egy *apáca* és *kísérője* adományokat gyűjtött. Az apáca talpig feketében, fehér géz álarcban, csak a szeme látszott. A kísérője rossz szalmakalapban, fekete harisnya álarcban. Az apáca nyakában tábla lógott, rajta a gyűjtés célja: *Adományozzanak a bordélyház megnyitására*. Aki kíváncsi, annak megmutatja azt a képet is, melyen a megnyitandó bordélyház alkalmazottai (meztelen lányok) láthatók. A kísérő a hátán hordta az eligazító táblát: *Csak \$-t, DM-et fogadunk el*.

(736) 2000-ben mozgó életképben, szekéren mutatták be a *prostituáltak* jelenetét. Széles, gumikerekű szekeren kihúzott ócska söberágy és egy nagy hordó. Ezen és ekörül zajlik a három éjszakai pillangó jelenete.

A három, prostituáltak öltözött legény hol az ágyon fetrengett, hol állva, bájait mutogatva telefonált, partnereket keresett. Öltözetük minimális, lábuk, combjuk ruhátlan, szoknyájuk arasznyi, mellük dagadó. A prostituáltak öltözete, mozgása, akciója,

mobiltelefonos beszélgetése nagyban emlékeztetett arra, hogy a bukaresti televízió egyik éjszakai szexműsorának utánzatát, paródiáját látjuk.

A televízió, a mass media hatását véljük felfedezni, nemcsak a fenti, hanem több más, napjainkbeli farsangi jelenetben is.

(737) **Mezőfelében** 2004-ben a *türelmi zóna* címet adták a témánkbeli jelenetnek. Négy utcalánynak öltözött, illetve alig öltözött legény elfoglalta a türelmi zónát és mesterségét folytatta: félreérthetetlen mozdulatokkal csalogatták a pácienseket a nézők közül. Megjelent a rendőr, kérte az egészségügyi cédulát, de mivel nem volt, maga szerette volna megvizsgálni őket. A „lányok” ezt nem engedték. Végül a rendőr szállítóeszközt, egy talicskát rendelt, és a rendőrsre szállította őket.

1.5.2. Mese-, ballada- és irodalmi szereplők

– Boszorkányok –

(738) **Jobbágytelkén** a böjti időszakban a kalapkötő céheket meglátogatták a *böjti boszorkányok*.

Emberek, legények öltöztek boszorkánynak, férfifélék. Asszonyféle nem. Ezek csúf maszkurák voltak. A legcsúnyább rongyos ruhába öltöztek, fekete sima harisnya a fejükön. Csak bésirültek a céba s ott ijesztették a leányokat, asszonyokat. Azt mondták az öregek, hogy jönnek a böjti boszorkányok. (K.Zs., a.f., 1912; gy. i. 1996)

(739) **Mezőfelében** a *boszorkányok* jelenete a felújított farsangbütüző (1974) óta szinte minden évben sorra kerül.

Négy-öt férfi, legény, fekete asszonyruhába öltözik, fekete szoknyába, fekete női blúzba, fekete hárászkendőbe. Arcukat fekete harisnya álarc fedi. Jelenetük előtt a helyiségben a villanyt eloltják. Sötétben, seprűnyélen lovagolva, süvöltő hangokat hallatva szaladnak be a játék színhelyére. A terem kivilágosodása után ugrabugrálnak, közel „lovagolnak” a nézőkhöz, gyermekekhez, ijesztik őket. Attól függően, hogy ki mennyire fél, próbálják őket megérinteni, megfogni, közelükbe kerülni.

(A gyűjtés ideje: 1983 farsangja)

2004 februárjában a felei boszorkányok végig sötétben maradtak, összevissza lovagolva ijesztettek mindenkit. Az akciót leginkább a gyermekek élvezték.

(740) **Gyulakután** a *boszorkányt* bekérezttették a fonókórusba.

Bekéreztető: Jó estét, asszonyok! Jó estét, gazduram!

Házigazda: Isten hozott!

Bekéretető: Van itt künn egy nagyorrú ördög, boszorkány vagy miféle. Erősen csúf. Vajon béereszthessük?

Házigazda: A mi házunk mindenkinek nyitva van...

Bekéretető: Nem fognak az asszonyok megijedni?

Házigazda: Hunyják bé a szemüket...

Egyik fonóasszony: Az asszonyok már nem ijednek meg semmitől. (Kacagás)

Bekéretető: Erre gondoltam. Az én feleségem nincs itt valahol?

Egyik fonóasszony: Keresse ki!

Beugrik a nagyorrú boszorkány. Süvöltő-bögő hangot hallatva körbeszalad a helyiségben. Öltözete teljesen fekete: fekete szoknya, nagy fekete hárász kendő rajta, álarca fekete harisnya, orra papondekliből, feketére festve. Kezében seprű. Öltözete, járása nőies, viselkedése, akciója viszont férfias.

Gyors mozdulatokkal odaszalad egy-egy fonóasszonyhoz és a kezében levő seprűvel az asszonyok szoknyája körül kalimpál, be akarja dugni a lábuk közé. Az asszonyok igyekeznek ezt elhárítani, fellökni a boszorkányt. Végül megelégedik és *eridj már, na* kiáltásokkal, a guzsalyokkal kiverik a helyiségből.

(A gyűjtés helye: fonókórus, társas összejövétel; ideje: 1996 farsangja)

(741) **Székelvájában** kísérelőjével együtt *boszorkányné* szokott megjelenni a házaknál. Nagy fekete ruhát vett magára, a hátára egy kicsi párnát tettek púpnak. Ágseprűre ült, és úgy szökdécselt a helyiségben. Papírból készült a hosszú orra és a nagy fogai krumpliból. A házban ijesztette a bentieket, fenyegette őket, fogait villogtatva, csúnyán kacagott.

(S.Zs., a.n., 1930; gy. i. 1993)

(742-744) Napjainkban az iskolai álarcos bálok egyik leggyakoribb figurája a boszorkány (**Mezőpanit**, **Nyárádkarácson**, **Szentháromság** stb.). Csak az öltözetével törődnek, különösebb akciójuk nincs.

– Mesefigurák –

Mesefiguráknak kizárólag asszonyok, leányok öltöztek néhány faluban.

(745–746) **Magyarón** az 1970-es, 80-as években népszerű volt a *Hófehérke és a hét törpe* és a *Csipkerózsika* szereplőinek megjelenítése. Nem az egész mesét dramatizálták, hanem csak egy-egy részletet. A visszaemlékezések szerint a játékosok öltözetükkel, mozgásukkal és kevés beszéddel igyekeztek a megjelenített alakokat utánozni.

(747–748) **Márkodban** a 60-as évek fonójában a *Hamupipóké*t, a *Jancsi és Juliskát*, a *Hófehérke és a hét törpét* adták elő az asszonyok. Egy-egy mesejelenettel a szomszédos utcák ellátogattak egymás fonójába.

(749) **Alsósófalván** az 1990-es farsangi maszkurabálon szintén megjelent Hófehérke és a hét törpe.

(750–755) Az 1980-as, 1990-es években az iskolákban szervezett álarcos bálok, karneválok a gyermekek és ifjak gyakran öltöztek *mesefiguráknak*, például: Hófehérke és a hét törpe, Csipkerózsika, Piroska, királylány, jó tündér, boszorkány: **Mezőpanitban, Holtmaroson, Vajdaszentiványon, Szentháromságon, Gyulakután, Nyáradkarácsonyfalván.**

– Balladából, énekből lépnek elő –

(756) **Magyarón** az 1960-as, 70-es években *nagy divatja* volt annak, hogy egy-egy fonó asszonyai meglecték a másik fonót egy-egy ballada vagy dramatizálható ének előadásával.

Ilyen volt például az *Endre báró* előadása.

Szereplők: *Endre báró, a leánya, a juhász és a pakulár.*

Jöttek az Endre báróval... Volt egy csoport, három-négy személyből álló, csak asszonyok, akik énekeltek. Amit nem játszottak, azt megénekelték. De akik játszottak, azok is énekeltek. Volt Endre báró, a leánya, a juhász és a pakulár.

Úgy kezdődött, hogy Endre báró leánya az ablakban van. Tettünk egy keretet, s arra függönyt. Aki volt a lány, az fogta s belé volt hajolva, s énekelt. A pakulár jött, furulyált és énekelt az ablak alatt. Azután az következett, hogy Endre báró kérdezi a juhásztól, hogy nem látta-e a leányát. Nem látta, de az ő pakulárja is három napja odavan. Az asszonyok akkor énekeltek, hogy a pakulárt felakasztotta Endre báró, miért szerette a leányát. Mindenki azt énekelte, ami rá tartozott.

Akkorjában minden fonó egy ilyen különleges jelenettel érkezett meg.

(V.M., a.n., 1943; gy. i. 1992)

(757) A másik emlékezetes előadás abból az időből a *százados úr*.

Szereplők: *százados úr, leány, két közkatoná.*

Akkor este beszéltük meg, hogy előadjuk a százados urat. Öltöztünk fel százados úrnak, két közkatonának, lánynak. Mind asszonyok, szép muszkuráknak.

A két katona hozta a zsalugátert, az volt az ablak. A fonó közepén megálltak. A zsalugáteren ki volt könyökölve a tiszt. Jött egy szép magyar leány, fel volt öltözve cifrán s énekelte:

Nyitva van a százados úr ablaka,
Barna kislány sírva sétál alatta.
Akkor énekelte a százados neki, hogy:
Állj meg, kislány, barna kislány, egy szóra,
Én leszek a szíved vigasztalója.
A leány intett, hogy nem áll meg, ment tovább, énekelt:
Nem állok meg a százados úr szavára,
Nem leszek a százados úr babája.
Van már nékem a századjában egy közlegény,
Kit nem adnák a százados úr magáért.

Akkor odabújt az egyik közlegényhez. A tiszt is rámutatott a közlegényre:
A közlegény elesik a csatában,
Ki borul a barna kislány vállára?
De a leány megfelelt:
Ha elesik, szálljon áldás a porára,
Mégsem leszek a százados úr babája.

Mikor eztet előadtuk, a fonóban a szájuk tátva maradt, hogy nézz oda, ezek mikor tanulhatták. Este volt előállítva és már indultunk is.

(V.J., a.n., 1933; gy. i. 1992)

– Irodalmi alakok –

(758) **Sárpatakon** az 1940-es évek végén és az '50-es évek elején a hagyományos betyárjáték mellett megjelent egy másik betyáros jelenet is. Ennek forrása Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor a lovát ugratja* című regénye.

A jelenet neve: *Rózsa Sándor megmenekülése*.

Szereplők: *Rózsa Sándor, négy betyár, két zsandár, zenészek*.

– Honnan jött az ötlete alig húszévesen, hogy a sárpataki betyárfársángok mellett Rózsa Sándor megmenekülését is előadják?

– Én olvastam azt a könyvet, Rózsa Sándor a lovát ugratja. Ahogy azt a könyvet elolvastam, két-három jóbarát össze voltunk gyűlve és mondom nekik, kéne csináljunk egy színdarabot, s menjünk el fársángolni. Összeegyezkedtünk a barátok, a betyárokat kiválasztottuk, négy betyár vót, s a zsandárokat, hogy Rózsa Sándort fogják el. Én játszottam

Rózsa Sándort. S akkor volt a felesége, Veszélka Julcsa, de csak Rózsa Sándor elfogása vót a farsangi színdarabban benne.

– Hogyan voltak felöltözve, János bácsi?

– Olyan bő gatyákba, ahogy írja a könyv, a zsandároknak vót rendesen fegyvere, puskája.

– Miből állt a jelenet?

– Mulatóénekekkel mentünk be a fonóba, mintha csárdába mentünk volna. Már nem is tudom, melyik vót az a nóta, édesanyám is tanítgatott a dallamokra. Bent énekeltünk és táncoltunk, de mindjárt jöttek a zsandárok. A zenészek húzták, én jártam a székely verbunkot egy hokkedlin. A zsandárok bejöttek, hogy Rózsa Sándort fogják el. Akkor a betyárok körülvettek, hogy a zsandárok ne tudjanak megközelíteni.

– Beszéltek-e a betyárok vagy a zsandárok?

– Nem beszéltünk se mi, se a zsandárok se egyebet, csak elkiáltották, mikor bejöttek:

A törvény nevében le vagy tartóztatva!

– Mi történt azután?

– Mondom, a betyárok körbevettek, hogy Rózsa Sándor tudjon megmenekülni. A hokkedlin táncoltam s egy keresztugrással megfordultam, az ajtóval szembe. A másik betyár az ajtót megnyitotta, úgy, hogy amikor én megfordultam, a hokkedliről leugrottam és elmenekültem. A zsandárok aztán futottak, hogy na, Rózsa Sándor megmenekült.

– Hol adták elő ezt a jelenetet?

– Minden utcába, minden fonóba elmentünk.

– Hogyan fogadták a fonóbeliek?

– Hát aztán mondták, hogy milyen ügyesek vótatok.

– Hány éves volt akkor János bácsi?

– Hát várjon csak... én '32-ben születtem, még nem voltam húszéves, ez '49, '50-ben lehetett. (Sz.J., a.f., 1932; gy. i. 1992)

(759) **Magyarón** az 1960-as, 70-es évek fonóiban többször előadták a Petőfi Sándor *János vitéze* nyomán komponált Kacsoh Pongrác daljáték bevezető és befejező jelenetét.

A jelenet neve: *János vitéz*.

Szereplők: *Iluska, János vitéz, boszorkány, tündérek*.

– Honnan jött az ötletük, Mária, hogy a János vitézt adják elő?

– Minden csoport azon tárgyalt, hogy ne, mi minek öltözünk fel, hogy ne legyünk ugyanazok, mint mások. S akkor mindenki valamit kitalált. Mi ezt tanultuk az iskolában, s hallottuk a rádióban az énekeket. Na, ez jó lesz, mi ezzel jövünk.

– Kiből állt a csapat?

– Mind asszonyok, leányok. Én voltam Iluska, egy unokatestvérem vót János vitéz. A boszorkány egy csúfszájú öregasszony. E.F.-né.

– Hogyan voltak felöltözve?

- Szépen, szép maszkurák voltunk. Iluska magyar ruhába öltözött, János vitéz feketenadrágba, fehér ingbe, zöld kalap a fején, s a vállán tiszta piros köpeny.

- Miből állt a jelenet, hogyan kezdődött?

– Én mentem be először a kicsi székkal s a ruhával. Ahogy benyitottuk az ajtót, énekeltem:

Van egy szegény kis árva lány,

Se apja, se anyja, aki szeresse,

A mostohája szidja, bántja.

Azután letettem a kicsi széket, s mintha mostam is vóna a ruhát. Akkor jött be utána János vitéz, s mondta, hogy: „édes Iluskám!” Egypár szót mondtunk, s akkor erre jött a gonosz mostoha s ő kiabált, hogy nem vagyok készen a mosással. S akkor aztán jöttek a tündérek...

– A mosás után már jöttek a tündérek?

– A boszorkány után jöttek a tündérek, Iluskát s János vitézt körbefogták, s énekeltek:

Kék tó, tiszta tó, melybe az élet vize árad,

Add vissza őt, szép szerelmes Iluskámat.

Így, ezek az énekszámok voltak. (V.M., 1952; gy. i. 1994

Az 1990-es évek elején az iskolai álarcos bálakon irodalmi szereplőket megjelenítő maszkos alakoknak is öltöztek több faluban.

(760–761) **Mezőpanitban** 1993-ban *Ludas Matyinak* és *Döbröginek* öltöztek. Ludas Matyi vékony, vézna falusi fiú volt, aki jól elnászpácolja a kövér uraságot. Ugyanitt a sikerült maszkok közé tartozott a félszemű törököt, *Jumurdzsákot* megjelenítő alak az Egri csillagokból.

(762–763) Mezőpanitban és Szentháromságon Fatia Neagra lépett elő Jókai Mór *Szegény gazdagok* című regényéből. A regényben is álarcosként szerepeltetett alak viszont csak az öltözetével (ijesztő álarc, betörő figura) próbált hatni, különösebb akciója nem volt.

1.5.3. Film- és televíziós szereplők, -akciók

(764–770) A 80-as, 90-es években egyre több *indián* és *kóboj* bukkant fel az iskolai farsangi álarcosbálók maszkos alakjai között például (**Mezőpanitban**, **Szentháromságon**, **Alsósófalván**). Az 1990-es alsósófalvi maszkurabálon többek között *Chaplinnel*, *Amerikai*

nagybácsival, Bohócokkal lehetett találkozni. Az 1994-es mezőpaniti álarcosbálon *Supermann*-nal, ugyancsak 1994-ben a szentháromsági iskolai farsangi álarcosbálon *Michael Jackson*-nal az alsósófalvi maszkurabálon az ABBA együttes két női tagjával. Különösebb akciója egyiknek sem volt, a megjelenített alakokat próbálták utánozni öltözettel, kellékekkel és mozgással, járással (pl. Chaplin).

(771) **Beresztelkén** 1993-ban a farsangi menetet kísérő lovasok közé egy *lovas indián* is szeretett volna beállni, de akkor a szervezők nem engedték; 1995-ben már két lovas indián is kísérte a farsangi menetet.

(772) **Szásznádas-Pipében** az 1994-es farsangi szekeres felvonulást két lovas legény vezette: az egyik *székely huszár* báránybőr sapkában, posztóujjasban, csizmában, a másik lovas, *Zorró* fekete köpenyben, kalapban, dobbal a nyakában. A zenészek mellett ő volt a fő zajkeltő. A farsangi vendégseregbe tartozott *Chaplin* is; harisnyaálarcra festett bajusszal, kis szakállal, parókásan, kalapban. Minden fontosabb jelenetnél ott sürgött- forgott.

(773) Zorró igen kedvelt alak az iskolások körében is: mind a **mezőpaniti**, mind a **szentháromsági** farsangi álarcosbálokban megjelent egy-egy Zorró; akció, cselekvésmozzanat nélkül.

(774) **Mezőfelében** 2004-ben a betyáros játékokban a csárdában mulató betyárokat nem zsandárok fogták el, hanem a divatos akciófilmek jeleneteire emlékeztetően fekete ruhába, fekete álarcba öltözött *kommandósok*.

(775) Az ugyancsak **mezőfelei** 2004-es *halál és ördög* jelenet a horror filmekre emlékeztetett. Eddig a halál itt is kaszával jelent meg a farsangi játékban. A 2004-es változatban a halál és ördög gépesítette a szerszámaikat. Villanyárammal működtetett fűrőgéppel átfúrták egy szalmaember szívét, kifúrták a szemét, majd szerszámot cseréltek és fűrészlappal levágták a halott fejét. A félelmetest a paródiával ötvöző groteszk jeleneten jól mulatott a nézősereg.

2. FARSANG VÉGI DRAMATIKUS SZOKÁSOK

2.1. Farsang végi szimbolikus lakodalom

2.1.1. Fehér farsáng, szép farsáng a Marosszéki Mezőségen

Mezőmadaras

(776) a. Fehér farsáng az 1930-as években

A játék neve: *fehér farsáng, szép farsáng.*

Szereplők: *ostoros (betyár), menyasszony, vőlegény, vőfélyek, koszorús leányok, násznép, szakács.*

A játék résztvevői mind legények.

Farsang végén, az utolsó nap a legények felöltöztek *szép farságnak*, fehérbe. Összebeszéltek a fonóba járó leányokkal s tízen-tizenketten megszervezték magukat. A leányok adták a szoknyákat s a fiatal legények felöltöztek leánynak is, koszorús leánynak, menyasszonynak, fehérbe.

Volt egy közülük, aki betyárnak öltözött, szíjostorral csattogatott a ház előtt, hogy be szeretnének menni. Magukkal hordoztak egy szakácsot is, akinél egy nagy merengetőkanál volt. A házban, ahová bementek, ütögette a gerendát és kurjantott.

A menet az egyik fonóból indult még nappal, s minden családot meghívtak az esti mulatságba, bálba. Ha a házban a lámpát az ostoros csapására elfűjták, oda nem mentek be, de ha égve maradt, oda szépen bekéreztek. Bekérezés után körbetáncolták a szobát muzsikaszóra, s énekeltek.

Mindig azt szokták énekelni, hogy:

Rengesd uram a gyermeket,

Hogy menjek a bálba.

Ott lesznek a szép legények

A nagy mulatságba.

Fehér kötény van előttem,

Leszakadt a ránca,

Rengesd uram a gyermeket,

Hogy menjek a bálba.

A házaknál a meghívás után bort adtak nekik, s azt a báli mulatságra összegyűjtötték. Tésztafélét, süteményt a leányok s az asszonyok vittek.

Úgy csinálták, hogy a szakácsnak öltözött alaknak legtöbbször rongyos fehér köténye volt. A szakács jó vicces kellett legyen, kanállal ütögette a gerendát, kérte a bort, s minden félét kurjantott. A többiek is mondtak egyet-egyét, de a legtöbbet ő kiáltotta:

Ide lábam ne tova,
Ne menj szomszéd faluba,
Mert a szomszéd faluba,
Még a kakas is kurva.

A menyecske drága kincs,
Soha nem mondja, hogy nincs.

Járd ki lábam, járd ki most,
Nem parancsol senki most.

Az én lábam úgy kijárja,
Mint a cigány mozsikája.

Szoríts ingem tégedhez,
Én is téged ingemhez.

Aki most előttem jár,
Az az éjjel vélem hál.

Velem bizony ne háljon,
Bitangot ne csináljon. (B.M., a.f. 1922; gy. i. 1993)

(777) b. Fehér farsang az 1940-es években

A szokásjáték neve: *fehér fársáng, fehér fársángok*.

Szereplők: *hordozó, ostoros betyár, menyasszony, vőlegény, öt-hat pár*.

A menyasszony és vőlegény kötelezően házasság előtti, a párok házások is lehettek. A betyár, megtermett legény kellett legyen, a hordozó korosabb, tekintélyesebb férfi.

– Ezeknek azt mondták, fehér fársángok. Voltak benne legények, leányok, fiatal házások, férj feleséggel. Rendesen tizenketten szoktak lenni, de lehettek kevesebben is.

– Hogyan öltöztek fehérfársángoknak?

– A betyáron kívül mind fehérbe voltak öltözve. A legények fehér harisnyában, arra bőgatyát húztak, bőujjú, fehér ingben, kabátban, kalapban. A leányok fehér alsó szoknyában, amit a rendes ruhájukra vettek, hátukon hárászkendő, s arra még egy kicsi keszkenőt tettek, fejre való keszkenőt. A menyasszony tiszta fehérben. Csak a betyár volt egy kicsit másképp

öltözve. Az olyan volt, mint a gúnár a libák között, egy kicsit jobban ki volt cifrázva a kalapja, lájbija, inge.

– Hogyan szerveződött meg ez a társaság?

– A fonókból kitelt. A fonókba jártak leányok, legények, a fiatal asszonyok elhívták az urukat is. Összeszedték a ruhákat, felöltöztek. Kellott egy ember, aki hordozta őket, bekérezte a fonókba, a házakhoz.

– Mit mondott ez a hordozó?

– Azt mondta, hogy né, kint fehér fársángok vannak, s lesznek szívesek béengedni. Akkor már úgy húzódtunk félre, s csináltuk a helyet a ház közepibe, hogy jöjjenek bé.

– Volt-e valamilyen sorrendje a bemenetelüknek? Ki ment elől?

– A betyár ment elől. Künn az úton az ostorral csattogatott, hogy hallják, merre járnak. Bent a nyaka köré fonta az ostort.

– Mi történt a bemenet után?

– Bejöttek és aztán már kezdtek énekelni és táncolni körbe. Énekelve körüljárták a szobát.

Mind úgy mentek lassan körbe, topogtak körbe. Énekelték:

Rengesd, uram, a gyermeket,

Hogy menjek a bálba.

Ott vannak a szép leányok

A nagy multságba.

Ha megfogom az ördögöt,

A ládába zárom.

Minél jobban fickándozik,

Annál jobban rázom.

– Zenész volt-e velük?

– Nem volt, nem emlékszem arra. Csak ők maguk énekeltek.

(N.P., a.n., 1926; gy. i. 1993)

Mezőkölpény

(1778) a. Szép fársáng az 1930-as években

A játék neve: *szép fársáng*.

Szereplők: *első huszár (vőlegény), menyasszony, második huszár (násznagy), vőfélyek, koszorúleányok, házigazda, szakácsné, csattogató, muzsikás, kísérők.*

- Volt-e meghatározott napja, vagy bármelyik nap járhattak a szép fársángok?
- Az én időmben és régebb húshagyó kedden jártak. Azután már inkább az előtte való szombaton mentek, vagy csütörtökön este.
- Juliánna néni idejében kik öltöztek szép fárságnak?
- Régebb mind legények voltak. Ha nem telt ki a legényekből, akkor egy-egy fiatal házasember is beillett.
- Hány legényből állott akkor a szép fársáng?
- Lehetek többen, lehetek kevesebben. Akkor nem volt legényhiány, mint most. Volt az *első huszár*, vagy másképp *vőlegény a menyasszonnyal*, volt a *második huszár a koszorúslánnyal*. A második huszár megfelel a *násznagynak*. Volt több *vőfély* és *koszorúslány*, három vagy négy is. És volt *házigazda a szakácsnéval*. A menyasszonynak, a koszorúslányoknak s a szakácsnak rendszeren csicse volt téve rongyból, nőnek öltöztek. Kellott egy *csattogtató*, az nagyokat csattogtatott a korbáccsal s két *kísérő*. Egyik ment elől a lámpával, a másik hátul. Ment velek egy *muzsikás*, húzta a nótát.
- Hogyan öltöztek akkor szép fárságnak?
- Édesanyám sokszor elmondta, hogyan öltöztették leánykorukban a szép fársángot. Minden legénynek megvolt az öltöztetője. Az a leány kellett gondoskodjon a ruháról, akinek udvarolt vagy akivel megegyezett. Elment a legény délben, s a leány estig öltöztette az anyjával. Én is öltöztettem szép fársángot. Összeszedtünk mindent, régi hosszú szoknyákat, felső, alsó lepedőket, szalagokat. Régebb nem szoknyájuk volt, hanem lepedőből összevarrott bőgatya, mint az alföldi betyároknak. A huszároknak megvolt a piros csákója, kabátja, csizmája. Régebb voltak sarkantyúk a csizmákon. Az arcukra csipkét tettünk, hogy ne ismerjék meg.
- Mi döntötte el azt, hogy melyik legényt minek öltöztetik?
- Akkor a fársángok katona-lénia szerint voltak beállítva, mert úgy szép. Az első huszár a legmagasabb, s úgy lefelé a második huszár, a menyasszony s a többiek. A vőfélyek s a koszorúslányok egyformák kellett legyenek. Legalacsonyabb hátul a szakácsné s a gazda.
- Mire emlékszik még Juliánna néni a régi szép fársángok edejéből?
- Amikor eljött az ideje, az egész faluban várták. Figyeltük, hol mennek, hol csattogtatnak. Sütött a szép holdvilág, nagy hó volt, estek belé a hóba. Sajnáltam őket és sírtam, olyan szép volt. (Sz.J., a.n., 1910; gy. i. 1988)
- (779) b. Szép fársáng az 1950-es években
- Hogyan készültek akkor az eseményre, Márton bácsi?

– A legények és a leányok a fonóban megegyeztek, hogy ki minek öltözik. Akkor a leányok öltöztették a szép fársángokat. Minden leánynál öltözött egy farsang, aki a leány szeretője volt. Elment oda délben s estig öltöztették.

Ki volt nevezve egy hely, egy nagyobb ház vagy iskola, ahova este összegyűltünk. Azt előzőleg kitakarítottuk, felszereltük mindennel. A leányok hoztak tésztát, a fiúk bort. A leányok, akik öltöztettek, hivatalosak voltak a multságba. Megvárták, míg a legények eljárják a szép fársángot. Mikor visszajöttünk, levetkeztünk, s együtt mulattunk reggelig.

– Mikor indultak a faluba és kikhez mentek be?

– Este hét-nyolc órakor szoktunk indulni, éjfélig bejártuk a falut. A csattogató ment elől a korbáccsal. Ahol fogadtak, ott csattogtatott. Ő előre megkilincselte a kaput, s ha nyitva volt, fogadtak. Később, amikor már lett villany, ha leoltották, azt jelentette, hogy nem fogadják, ha leoltották, s újból meggyújtották, akkor fogadják a fársángokat. A két kísérő elől s hátul azért kellett menjen, mert megtörtént, hogy a fársángokat megtámadták, s letépték a szalagokat, csúfságból megtörténhetett.

– Kölpényben románok is élnek. A román legények akkor részt vettek-e szép fársángban? A román családok fogadták-e a szép fársángokat?

– Igen, részt vettek. Velünk egy román fiú is öltözött, vőfély volt a szép fársángban. Szoknyája volt, mint a másik vőfélyné és sok szalagja, romános szalagok. A román házakhoz is bementünk és ott is jól fogadtak.

– Mi történt a házban?

– Az első huszár bekopogtatott s besorakoztunk körbe a szobába. Az asztalt, székeket már félrehúzták. Az első huszárnál volt a korbács, avval háromszor megkopogtatta a gerendát. Az volt a jel a táncra. Kezünket feltartottuk, s akkor a muzsikás húzta, tyánclépésben körbementünk. A táncot duplázva kellett járni, kettőt erre, kettőt arra lépni. Énekeltünk is, a „Rengesd uram a gyermeket”:

Rengesd, uram, a gyermeket,
Én megyek a bálba.
Ott lesznek a szép legények,
A nagy multságba.

Fehér kötény van előttük,
Leszakadt a ránca.
Rengesd, uram, a gyermeket,
Hadd menjek a bálba.

Ezt szokták énekelni. Mikor kétszer körbejártuk a szobát, megálltunk. A csipkét feldobtuk, s megmutattuk magunkat. Köszöntünk, kezet fogtunk a háziakkal. A legtöbb helyen megkínáltak borral, tésztafélével. Pénzt is adtak. A menyasszonynak volt egy táskája, abba tette a pénzt. Volt úgy is, hogy a szomszédság összegyűlt egy helyre, akkor külön fizettek, 8–10 lejt. Volt, aki adott többet is. Avval a pénzzel csináltuk a mulatságot. Sok helyt kérdezték, eljárjuk-e még egyszer. El, mondtuk, ha jól megfizetik.

Amíg táncoltunk, a szakácsné rikkoltozott, mint a lakodalomban:

Ez az utca fel van túrva,
A menyasszony ki van fúrva!

Ez az utca petrezselyem,
A menyasszony tiszta selyem.

A menyasszony drága kincs,
Sohase mondja, hogy nincs.

Állj meg, kocsis, a hídon,
Pisiljen a menyasszony.

– Összesen hány házhoz engedték be a fársángot?

– Vagy ötven házhoz, régebb még többhöz. Mikor vége lett, az első huszár korbáccsal megkopogtatta a gerendát. Ez volt a jel, hogy induljunk. A korbácsot azután kicseréltük csengőre, mert elfogytak a mestergerendás házak.

– Emlegették-e utána a fársángokat?

– Egy darabig csak róluk beszéltek a faluban. Dicsérték, hogy milyen szépen voltak felöltözve, milyen szépen táncoltak. Akkor nem voltak a ruhák annyira egyformák, mint most, melyik hogy sikerült. Egyénileg öltöztettek. Így volt ez a hatvanas évekig. Akkor aztán kimaradt. Tiltották az ilyesmit. (B.M., a.f. 1935; gy. i. 1988)

(780) c. Szép fársáng az 1980-as években

A visszaemlékezések szerint a szép fársángot a hatvanas évek közepéig rendszeresen megtartották, akkor kimaradozott, majd másfél évtizedig egyáltalán nem került sor a játéokra. Ma már nehezen tisztázható, hogy általában tiltották-e „az ilyesmit”, vagy konkrétan betiltották, nem engedélyezték. A ruhák a szekrények mélyére kerültek, ott megőrizték.

Másfél évtizednyi szünet után, az 1980-as évek elején a kölpényi szokásjátékot az idősebbek segítségével felújították. Elővették a szekrényekben őrzött ruhákat vagy azok mintájára újakat készítettek. A felújítás nagy változtatása az volt, hogy a szép fársáng női szereplőinek nem hagyományosan legények, hanem leányok öltöztek. Azóta a férfiszerepeket legények, a női szerepeket leányok alakítják. Lényeges változás volt az is, hogy nem minden évben öltöztek szép fárságnak, hanem csak két-három évenként. Ezt azzal indokolták, hogy kevés a fiatal, elhúzódtak a faluból, nincs elég szereplő.

A másik vélekedés szerint azért nem szervezték meg minden évben, mert tiltották. Tiltották a hatóságok, és nem nézte jó szemmel a falu tanítónője sem. Emlékeznek egy esetre, hogy a faluból feljelentést küldtek a községközpontba, Mezőcsávásra, miszerint a szép fársángok piros-fehér-zöld színű szalagokat tesznek a ruhájukra, és huszároknak öltöznek. Kiszállt a községi milíciaparancsnok, s a kivizsgálás azzal végződött, hogy csak úgy engedik ezt a „magyar szokást”, ha a résztvevők piros-sárga-kék szalagokkal díszítik ruhájukat.

A változások előtt utoljára 1987-ben öltöztek szép fárságnak. Ruhájukon a hagyományos színű szalagok mellett több lett a kék színű. Egy román legény is öltözött szép fárságnak. Az ő ruhájára romános (piros-sárga-kék) szalagokat tettek.

A változások után, 1990 tavaszán a kölpényi fiatalok újból felöltöztek szép fárságnak. Az alábbiakban a következő évi változatot mutatjuk be.

(781) d. Szép fársáng 1991-ben

1991 farsang végén Boros Márton és a szülők segédletével a fiatalság újból megszervezte. A fiatalok tudtak, hogy a szokásról fénykép- és videofelvételek készülnek, és ez némileg ösztönözte őket. Mégis nehezen alakult ki a játékban résztvevők köre, létszáma. Az okok: kevés a fiatal, ingáznak, betegség jött közbe. Mint megtudtam, vitakoztak, hogy ki milyen szerepet vállaljon, illetve ne vállaljon, sértődöttség is támadt. Végül tízen (öt fiú és öt lány) öltöztek szép fárságnak a hagyományos tizenöt-tizenhat helyett. A csattogatóval és a két kísérővel együtt összesen tizenhárman vettek részt a szokásjátékban. Két idősebb legényt leszámítva, mind először öltöztek szép fárságnak. Ezért is volt szükség „tanítóra”. Ezt a szerepkört Boros Márton látta el.

Kérésünkre az öltöztetés és a játék kezdésének idejét néhány órával előbbre hozták, hogy nappali dokumentumfelvételek is készülhessenek. Ezzel az is volt a szándékunk, hogy az öltöztetésnél is jelen lehessünk. Kapóra jött, hogy a szülők úgy egyeztek: nem otthon öltöztetik fel a fiúkat-lányokat, hanem a kultúrotthonban.

Vasárnap délután három órakor gyülekeztek. Karjukon hozták az otthon nagy gonddal és féltve előkészített ruhákat. Elkezdődött az öltöztetés, ami közel egy órát vett igénybe. A szereplőket édesanyjuk öltöztette, mellette egy-egy leánytestvér is serénykedett. Anélkül,

hogyan az öltöztető asszonyok tudták volna a célját, meghívtunk néhány olyan asszonyt is (például Szabó Juliánna leányát, Szabó Terézt), akik jól ismerik a szép fársángok öltöztetésének hagyományát, és véleményt mondhattak a mostani öltöztetésről.

Az első huszár (vőlegény) először fehér inget vett, arra piros mellényt. Piros lájbija csak neki van, a többi fársángé fekete. Az ing karját különböző színű keskeny szalagokkal kötötték át. A mellényen két szalagdíszítés keresztezi egymást, s mellére két csokrot, *bokrétát* és két *házivarrotas* szebkendőt illesztettek. Egész felsőtestét „aranszálakkal” díszítették. Derékon aluli ruhája csipkés aljú fehér szoknya. Ezt ágylepedőből állították össze. A szoknyán négy különböző színű fodros szalag fut körbe. A lábára fekete csizmát húzott, a kezére fehér kesztyűt. Fehér kesztyűt visel különben minden szereplő. Végül a bokrétával díszített huszárcsákó került a legény fejére. Az arcára csipke álarcot tett. A fársángok mind csipke álarcot viselnek. Kezében korbács nyélre szerelt csengő. Csengetéssel jelzi majd a tánc kezdetét. Párját, a menyasszonyt tiszta fehér ruhába öltöztették: fehér ing, hosszú fehér szoknya az alján csipkével, fehér kötény, fehér szvetter, a fején menyasszonyi koszorú slájerrel. Egyik kezében művirág csokor, a másikban fehér táska, lábán fekete csizma.

A második huszár (násznagy) öltözete hasonlít az első huszáréhoz. A mellénye viszont fekete, és a csákója sem annyira díszes. A második huszár párja a koszorús leány, a két vőfély párja szintén egy-egy koszorúsleány. Öltözetük fehér ing, piros mellény (a székely ruha lájbija), fehér alsólepedőből összevarrt szoknya, fehér kötény. Karjuk átkötve piros szalaggal, szoknyájukon többrendbeli különböző színű szalag és aranszálak futnak körbe. Fejükön háromszögű kis fehér kendő, az tartja a művirág koszorút és a csipke álarcot. A vőfélyek öltözete megegyezik a második huszáréval: fejükön díszített piros huszárcsákó, fehér ing, fekete mellény, csipkés aljú szoknya; ingen, mellényen, szoknyán szalagok, csipke álarc. Az egyik vőfély kezében szalagokkal kirakott vőfélypálcát tart.

A házigazda fején fekete kalap. Fehér ingén, fekete mellényén, hosszú fehér szoknyáján kevesebb a szalag. A szakácsnő fején piros babos kendő, ruhája egyébként a koszorús leányokéhoz hasonló. Megkülönböztető jele a jobb kezében tartott, vőfélypálca módjára szalagokkal megrakott fakanál.

Külön szereplő csoportba tartoznak a „civil ruhások”, a csattogtató, a két kísérő és a két zenész. A csattogtató nyolcágú korbácsot hozott. Ünneplő ruhájához gumicsizmát húzott, akárcsak az egyik kísérő, mert a sáros utca közepén haladva tud a legjobban csattogtatni. Karján átkötött piros szalag jelzi a fársánghoz tartozását. Piros szalag van a két kísérő karján is. Ők emellett szalagos vőfélypálcát is tartanak a kezükben. Az első vőfély pálcájától eltérően az ő pálcájukon kevés a szalag és nem csigavonalas a szalagdíszítés. Használat közben a

vőfélypálcát lefelé tartva ténylegesen pálcaként, botként használják. A két zenész karján piros szalag jelzi, hogy ők is a szép fársánghoz tartoznak.

Míg az öltöztetők az utolsó simításokat végezték, a terem egyik sarkába húzódva arról kérdeztem Szabó Terézt és Boros Mártont, hogy az édesanyjuk korabeli fársángokhoz viszonyítva milyenek a maiak, mi változott öltözetükben.

– Egészen a földig kellene érjen a legények szoknyája. Úgy állt szépen, ha hosszú viselet volt. Régebb nem is szoknyájuk volt, hanem lepedőből összevarrott bő gatyua, mint azok a hortobágyi nadrágok. Most már szoknyában vannak. Azt mondták pár éve, hogy nem lépnek avval a gatyával, mert nem tudnak. Régebb voltak sarkantyúk a csizmákon. Azok olyan szépen zörögtek. Hiányzik a sarkantyú a huszárok csizmájáról. Bár egynek kellett volna sarkantyú, hogy szépen zörögjen. A szoknyára régebb csak három sor szalagot tettek, de nem egyenesen, hanem ökörhúgyosan, úgy mondták. Most ennél többet tesznek, de inkább egyenesen.

– Volt-e valamilyen szabály, annak, hogy milyenek a szalagok?

– Legtöbb a piros volt. Tettek rózsaszínt, kéket, többfélét.

– Azt mondta az egyik asszony az első huszár öltöztetőjének: „Jó, hogy tettetek kéket is.” Ezt mire értette?

– Arra, nehogy sértődés legyen a románok között. Ebből volt vita. Egy időben, a nyolcvanas években, csak úgy engedték a fársángokat, ha piros-sárga-kék szalagot tesznek.

– Édesanyámék idejében másképp öltöztettek. Nem hasonlítottak annyira egymáshoz a ruhák, mint most. A mostaniak javarészt mind az én megmaradt ruháimról vették le a mintát, azokat utánozza majdnem mindenki.

Mindezek változásokkal és változtatásokkal is megmaradt a díszítettségre és a szép kivitelezésre való törekvés. Megmaradtak az uralkodó színek is: fehér, a piros és a fekete.

Öltöztetés után próbát tartottak, mert a zenészekkel együtt még nem próbáltak. Boros Márton többször körbejáratta őket a teremben. A hegedű és a tangóharmonika zenéjének ritmusa mellett az édesanyák szava is igazgatta őket, hogyan kell a fársángi táncot járni.

Estefelé felsorakoztak a művelődési otthon elé és a menet egyes sorban elindult a faluba. Kíváncsi voltam, hogy érvényesül-e az a bizonyos „lénia” szabály: az első huszár-e a legmagasabb növésű, és a menet legutolsó tagja, a szakácsné-e a legalacsonyabb? A válasz: igen, bár nincs nagy növésbeli különbség a fiatalok között. A menetbeli sorrendet is betartották: első huszár(vőlegény), második huszár (násznagy), menyasszony, első koszorús leány, első vőfély, második koszorús leány, második vőfély, harmadik koszorús leány, házigazda, szakácsné. Ebben a sorrendben mentek az utcán, a járdán, ebben a sorrendben sorakoztak a házba és ebben a sorrendben táncoltak a helyiségben. Jó messzire előttük járt a

csattogtató, korbácsával nagyokat csattintott, hogy hallják a fársángok érkezését. Az egyik kísérő követte őt, és megnézte, hogy nyitva-e a kapu. A fiatalok úgy gondolták, hogy csak a lelkészhez, rokonokhoz és barátok családjához mennek el, illetve csak azok fogadják őket. Illendőségből azért a kísérő minden kaput megkilincsel. Meglepetésükre szinte minden háznál várták őket és megharagudtak volna, ha nem mennek be. Mindenütt pénzadományt adtak, és borral, tésztával kínálták őket. A fársángolókkal együtt megható jeleneteknek lehetünk tanúi; idős emberek sírva fakadtak, amint az első huszár megjelent az ajtóban vagy a szép fársángok tánca közben kezdett hullani a könnyük. Mindenütt megtisztelve érezték magukat.

Az első előadások során a fiatalok szemmel láthatóan izgultak, annál is inkább, mert a református lelképásztornál kezdtek, és Boros Mártonnál folytatták. Ő elégedetlen is volt; nem egyszerre kezdtek a táncot, s az nem szép. Megmutatta az első huszárnak, mikor és hogyan rázza meg háromszor a csengőt, és indítsa a táncot. Az asszonyok is a táncot kifogásolták: „ezek nem tudnak táncolni.” A rikkoltozást sem találták megfelelőnek.” Rikkoltoznánk mű, csak nem lehet” – válaszolták kérésre, hogy mutassák meg, hogyan kellene. A „nem lehet” azt jelentette: *nekünk nem illő, nem szabad*. Valóban, az első házakban, főleg a tiszteletes úrnál illedelmesen, sőt némileg kényszeredetten rikkoltozott a házigazda és a szakácsné. Mintha önmagukat jellemezték volna az alábbi rikkoltással:

A kölpényi legének,
Szégyellősek szegények!
Ujjujju!

Ebben az első időszakban a következő rikkoltások hangzottak el leggyakrabban:

Házigazda: Ez a kicsi szegelet

Megér három ezeret!

Szakácsné: Akinek most nincsen dolga,

Felállott a kőcsomóra!

Ujjujju!

Házigazda: Kicsi nékem ez a ház,

Kirúgom az oldalát!

Szakácsné: A menyasszony drága kincs,

Sohase mondja, hogy nincs!

Házigazda: A világon párja nincs!

A házról házra járás során a fiatalok egyre jobban összeszoktak. Kopogtatás után besorakoztak az ajtón, a harmadik csengettyűszóra kezüket maguk előtt feltartva, táncolva

körbejártak abban a helyiségben, ahol fogadták. Nem énekeltek, mint szüleik idejében, a zenészek viszont ugyanazt a táncdallamot játszották: „Rengesd, uram, a gyermeket”.

A tánc abból állt, hogy kettőt balra, kettőt jobbra lépve előrehaladtak. Kétszeri körbejárás után elhallgatott a zene, a fársángok felhajtották csipke álarcukat és bemutatkoztak. Ekkor spontán beszélgetés kezdődött a háziakkal. Ennek témája legtöbbször az volt, hogy ki kit ismert meg közülük és miről, alakjáról, járásáról-mozgásáról, rikkoltozásbeli hangjáról, tudta, hogy minek fog öltözni stb. Rendszerint a háziasszony adta át a menyasszonynak a pénzadományt, 100–200 lejt. A megkínálás után a csengettyű jelzésére a zenészek újból húzni kezdték ugyanazt a dallamot, és újból körbejárták – most már szabadon hagyott arccal, felhajtott csipkeálarccal – a helyiséget, majd kisorakoztak az ajtón.

Ahogy egyre több háznál megfordultak, úgy emelkedett a jókedv és a játék hangulata. Ez abban mutatkozott meg, hogy egyre inkább beleélték magukat a szerepekbe. Pontosan kezdték a táncot és tánc közben méltóságteljesen mozogtak, dobogtak. Ezzel párhuzamosan egyre vaskosabb lakodalmi rikkoltások hangzottak el. Felerősödött a játék lakodalmi, farsangi jellege. Jól példázzák ezt ezek a rikkoltások:

Ez az utca fel van túrva,
A menyasszony ki lesz fúrva!

Álljanak meg a hídon,
Pisiljen a menyasszony!

A menyasszony sima bőre,
Térgyig ér a pina szőre!

Ujjuju!

Ekkor már nemcsak a szakácsné és a házigazda rikkoltozott, hanem a vőfélyek és a koszorúseányok is. Előírt szerepüktől függetlenül azok, akik tudtak és szerettek rikkoltozni. A vőlegény, a menyasszony és a násznagy végig komoly, ünnepélyes maradt.

Este nyolc óra tájban fejeződött be a házról házra járás. Ekkor a művelődési otthon termében, ahonnan délután elindultak, farsangi bál kezdődött. Oda a játékban résztvevő fiatalok már átöltözve mentek.

A ruhákat a szülők eltették a következő évre. Vagy a következő generációnak? 1992-ben nem sikerült összeállnia a szép farsángot bemutató kölpényi társaságnak.

(782) e. Szép fársáng 1998-ban

A kölpényi szokásjáték 1998-as forgatókönyve ugyanarra a modellre épült, mint az előzőekben bemutatott változatokban; részleteiben, árnyalataiban mégis sokféle változással. A

bemutatók rendjén éppen ezért a változások, változtatások jelzését tartjuk legfőbb szempontunknak.

A szokásjáték megszervezésében a református egyház, a faluban szolgáló Rác lelkész házaspár (Rác Csaba és Rác Viola Judit) szerepét kell említenünk. Ők az 1991-es változat idején is Kölpényben szolgáltak, akkor ismerkedtek a faluval. Azóta táncsoportot alakítottak, kiszállásokat szerveztek a fiatalok számára. A parókia udvarára gyülekezeti házat építettek és fokozatosan odaszoktatták a falu fiatalságát ifjúsági bibliaórákra és egyéb rendezvényekre, sőt még diszkót is szerveztek. A gyülekezeti ház a fiatalság társas életének központjává vált, ahová szívesen eljárnak a nem református vagy nem magyar anyanyelvű ifjak is.

A szép farsang 1998-as résztvevőinek többsége az ifjúsági bibliakörösök közül került ki, akárcsak az előző években. 1991 óta nem minden évben tartották meg a szép farsangot, legutóbb 1996-ban jártak. A bibliakörösök közül való két szervező kezes is: Moldován Rozália kántor és Gazda Nándor érettségizett fiatalember, akik a szokásjátékban a menyasszony illetve a vőlegény szerepét alakították. Velük együtt összesen tizenöten vettek részt a játékban: nyolc fiú és két leány. (Az ostoros kísért, csattogtatót is beleértve). A legidősebb 26 éves, a legfiatalabb 14 éves. A fiúk szakmunkások (traktorista, kőműves, mészáros, asztalos) vagy éppen munkanélküliek; a lányok többsége még iskolás (szakiskolás, nyolcadik osztályos) vagy már dolgozik (varrónő, asztalos). Gyakorlatilag a falu teljes fiatalsága bekapcsolódott a farsangi szokásjáték előadásába. A református lelkész szerint egyikük románnak vallja magát, ő ortodox felekezetű, a másikat románnak tartják a faluban, ő adventista felekezetű, de mindketten járnak a református bibliaórákra. A román résztvevők csekély számát azzal magyarázzák a faluban, hogy a román fiatalok nagyobb mértékben költöztek városra, mint a magyarok, alig él egy-két szép farsangkorú fiatal a faluban. Egy kivétellel mindannyian új játékosok az 1991-es változathoz viszonyítva.

Az 1991-es változathoz képest változást jelez a szereplők számának és megnevezésének alakulása is. Az 1991-es változatban az első huszár egyben vőlegény is volt, párja a menyasszony; a második huszár párja a koszorúleány; következett két vőfély szintén egy-egy koszorúleánnyal, végül a házigazda a szakácsnéval. A csattogtató és két kísérő egészítette ki a menetet. Az 1998-as változatban bár nem öltöztek huszárnak és a vőlegény szerepe elvált az első huszárétól: megnevezésük *első, második, harmadik huszár, vőlegény. Lakodalmi gazdának* viszont senki nem öltözött. A menet elején két huszárnak nincsen párja, a menet végén viszont a *szakácsné* nincsen. Ez az asszimetria jelzi, hogy megbomlott a szép farsang szereplőinek hagyományos rendje: a sor elején lévő szerepekre inkább vállalkoznak a fiatalok, mint a sor végén lévők. A menet közepén *a vőlegény, a menyasszony*, három *vőfély* és három *koszorúleány* halad. A vőfélyek és koszorúleányok száma a szerepekre

vállalkozók létszámától függően változhat. A vőfély megnevezés egyre inkább háttérbe szorul, helyét a koszorúsleány mintájára a *koszorús legény*, *koszorúsfíú megnevezés* foglalja el. Az is figyelemre méltó, hogy a sor eleji „rangosabb” szerepekre (huszárok, vőlegény, vőfélyek) a 18–20 évesek vállalkoztak, a hátrább valókra (koszorúsleányok, szakácsné) a 14–18 évesek. Kivétel a menyasszony és egy koszorúsleány, akik 25–26 évesek, de már többször alakították ugyanazt a szerepet.

Az esemény előkészítésében a szülőknek is fontos szerep jutott. Az asszonyok kimosták, kivasalták a ruhákat, kiegészítették a kellékeket, újabb szalagokat, díszeket vásároltak. A játékosok családjából került ki a *kísérő csattogtató* és a két *zenész* is, Horváth Albert 47 éves hegedűs és Gazda Sándor 46 éves tangóharmonikás. Horváth Albert karbantartónak éppenséggel négy gyermeke vett részt a játékban – a legidősebb 22, a legfiatalabb 14 éves – mind kísérő, vőfély és koszorúsleányok, Gazda Sándor vízgázszerelőnek a fia, mint vőlegény. A zenész szülők a délutáni szokáseseményen ingyen muzsikáltak, az esti bálra városi zenészeket fogadtak, azokat jól meg kell fizetni.

A lelkészi és szülői közreműködésnek is köszönhetően a csapat összeállása után a fiatalok próbákat tartottak. Gyakorolták a mozgást, a táncot, a rikkoltásokat, megbeszélték az útvonalat, mikor indulnak stb. Arra is volt gondjuk, hogy jó előre kitűzték az esemény idejét, a farsang utolsó szombatján tartják. A lelkész kihirdette a templomban. Nemcsak a szereplők családja, rokonsága készült az eseményre, hanem tudomást szereztek róla a távolabbi rokonok, a faluból eltávozottak is. Erre a farsangvégi alkalomra annyian hazajöttek, összegyűltek Kölpényben, hogy általános vélekedés szerint még egyszer annyian voltak a faluban, mint hétköznapokon. Aznap nagyobb munkába nem fogtak (egy-két kivétel azért akadt, főleg román falurészben), átrendezték, kitakarították azt a helyiséget, ahol a szép farsángokat fogadták, sütöttek-főztek. Ünnepre készülődtek.

A játékosok szülei, az édesanyák és lánytestvérek szombaton délelőtt elkészítették a ruhákat, hogy az öltöztetéskor csak magukra kelljen vegyék.

Délután 3 óra tájban a szereplők vállfákon hozták a ruhákat a gyülekezés színhelyére, az imaterembe. Beszállingóztak a játékosok is. Az öltöztetés az édesanyák dolga, akár leány, akár fiúszerelőről van szó, egyben a kiváltságuk is, mert övék a döntés joga.

Anélkül, hogy felesleges ismétlésekbe bocsátkoznánk, jelezzük a szép farsangi öltözetekben 1991 óta bekövetkezett változásokat. A ruhák és kellékek hagyományosak, de 1991 óta még egységesebbek és még díszítettebbek, cifrábbak lettek, amint azt a felkeresett házaknál is észrevettük. Vegyük sorjában: minden fiú játékos vörös huszárcsákót visel, függetlenül attól, hogy a játékban huszár-e, vőlegény-e, vagy vőfély. Az a szereplő (a lakodalmi gazda), aki az 1991-es változatban kalapot viselt, egyszerűen kimaradt, nem

vállalkozott senki a megjelenítésére. Ebben a „huszárosodási” folyamatba tartozik az is, hogy az 1998-as huszárcsákók sokkal jobban érvényesülnek a szereplők fején, egyéb díszekkel nem annyira betakartak, mint 1991-ben. A díszítettség, „e sok cifraság” főleg a szoknyákon érvényesül. Ebben egyedül a menyasszony kivétel, aki most is tiszta fehér (valóságos menyasszonyi öltözetnek is beillő) ruhába öltözött. A többiek? Se szere, se száma a szoknyájukra varrt körbefutó szalagoknak és egyéb (csillag, rózsza stb. alakú) díszeknek. Ebben alig különbözik a huszárok, a vőlegény, a vőfélyek, a koszorúsleányok és a szakácsné szoknyája. A szalagok és díszek színösszeállításában egyensúly figyelhető meg a piros és a kék szín használata között, minden szoknyán van mindkettőből. Szülői vélekedés szerint azért kell mind a két színből, hogy *a románok ne mondják, hogy a gyermekek tüntetnek a faluban.*

Minden szép fársáng arcát csipke álarc fedi. A játék idejére a tiszteletes asszony mindenkinek kioszt egy pár fehér kesztyűt, holland segélyszállítmányból. A hagyományos kellékek (az első huszár csengős korbácsnyele, a vőfélyek szalagos pálcája, a menyasszony pénzes táskája, a szakácsné szalagdíszes fakanala, a csattogtató ostora) ugyanazok, mint az 1991-es változatban.

Megváltozott vagy változóban viszont a menetbeli sorrend. A szép fársángok egyes sorban vonulnak az utcán. 1991-ben még érvényesült az a bizonyos „lénia szabály”: a legmagasabb növésű játékos az első huszár és ő vezeti a menetet, a legalacsonyabb növésű a szakácsné és ő zárja. A mostani menetben az első huszár nem a legmagasabb növésű, magasabbak nála a menet második felébe osztott vőfélyek, bár a menetet záró szakácsné most is a legalacsonyabb. A mostani sorrend három vélemény, illetve szándék ütköztetése nyomán alakult ki: az asszonyok egy része azt szerette volna, hogy *léniasorban* menjenek, nagyság szerint, mások azt akarták, hogy a fiúk legyenek egymás után, elől a három huszár, utánuk a három vőfély, azután a vőlegény, menyasszony, koszorúsleányok és a szakácsné. A sorrendet végül a fiatalok döntötték el azzal, ahogyan menetbe álltak és ezt a sorrendet a köszöntő tánc során is megtartották: elől, egymás után a három huszár, utánuk a menyasszony, majd a vőlegény következett, ezután egy koszorúsleány, egy vőfély (három pár), leghátul a szakácsné.

Előttük ment a csattogtató, aki ostorával nagyokat csattintva adta hírül a falunak a farsángok érkezését. A csattogtatás után minden kaput megkilincsel, benyitott és megkérdezte: Fogadják-e a szép fársángot?

A zenészek is a csapat előtt haladtak. Az utcai menetben többféle dallamot játszottak, a házaknál, a köszöntő tánc idején mindig ugyanazt.

A szép farsang menete délután négy óra tájban indult a gyülekezeti teremből. Úgy számították, hogy este kilenc-tíz órára végeznek. Indulás előtt az útvonalat is megbeszélték.

Itt kezdik a tiszteletes úréknál, a közelben felkeresik Boros Mártont, aki most a falusi RMDSz elnöke, utána Kelemen mérnök családját, aki nyugdíjas éveire hazaköltözött a faluba. A Vajda utcán felmennek a Felszegbe, ahol inkább román családok laknak, majd következik a Tyúkszar utca; a Közön lejönnek, sorra veszik a Temető utcát, a Felső utcát, végül a falu végén fejezik be, és Hotváthéknál megpihennek.

Az ötórányi időben mintegy húsz helyen fogadták őket, ennyi előadást tartottak. A fogadás-előadás a hagyományok szerint történt. A csattogtató ostorával jó nagyokat csattintva jelezte érkezésüket, megkilincselte a kaput és megkérdezte, hogy fogadják-e a szép farsangokat, amire a válasz rendszerint az volt, *hogyne fogadnánk*. A fogadás helye az udvar tiszta vagy betonozott része, a tágas tornác vagy a lakószoba, konyha. Nappal inkább kint, este inkább bent fogadták.

A játékosok az első huszár csengettyű jelére, csípőre tett kézzel tánchoz sorakoztak, a zene dallamára körbetáncoltak és közben rikkoltoztak. Ezt az első táncot most is *beköszöntésnek* nevezik. A tánc után következett a *bemutatkozás*. Csipke álarcukat felhajtották a fejükre, hogy látható legyen az arcuk és köszöntek, legtöbbször már nem a hagyományos *jó estét*, gyakoribb volt a *csókolom*. A háziak mindenkit szemrevételeztek, kezet fogtak velük, sőt megcsókoltak. A *köszönjük, hogy eljöttetek* után spontán beszélgetés kezdődött. A háziasszonyok farsangi tésztával (tepertős pogácsa), gyümölcssel, csokoládéval, a férfiak borral kínálták őket, s közben átadták a pénzbeli adományokat is. Ez az összeg 1998-ban 10 000 és 50 000 lej között váltakozott. Az adományokat a menyasszony gyűjtötte össze, a vőlegény meghívta a háziakat az esti farsangi bálba, amelynek a díját most, előre kifizették. Ezután álarc nélkül, ugyan arra a dallamra (az Elvesztettem zsebkendőmet közismert népdal dallamára) újból körbetáncoltak, rikkoltoztak, majd *kisorakoztak* az előadás színhelyéről.

Legtöbb fogadó házban nemcsak a háziak voltak otthon, hanem a teljes család. Az eltávozottak, a városra költözöttek is hazajöttek erre az alkalomra, főleg a bálozó korosztályú unokák. Az is megtörtént, hogy több szomszéd (főleg idősek) gyűlt össze egy helyre. Ekkor ők is külön táncot kértek és külön fizettek. Az egész faluban ünnepi hangulat uralkodott. Nagyobb munkát senki sem végzett (két-három fiatalembert láttam zsákolni.), figyelték, várták a szép farsangosokat.

A farsangosok menete hagyományos módon a román falurészt is bejárta. A legtöbb háznál itt is fogadták őket, bár ebben a falurészben több zárt kapuval találkoztak, mint másutt. Ahogy ideért a menet, a zenészek *romános számot* kezdtek játszani az úton. A háznál *magyar számmal* kezdtek, románval folytatták, s végül magyarral fejezték be. A fiatalok ugyanazt az egyszerű csárdás lépéseket táncolták, mint a magyaroknál, magyarul rikkoltoztak, a tánc végén viszont románul is köszöntek: *Bună seara! – Jó estét!*

A felkeresett családok – magyarok és románok egyaránt – igen örültek, hogy ezt a *régi magyar szokást* újból megtartották. Nem mulasztották el, hogy elmeséljék saját élményeiket az egykori farasangolásokról, hogyan gyűjtötték össze a ruhákat, mikor miért tiltották a szokást. Megállapították, hogy most még cifrábban vannak öltözve, mint az ő idejükben. Úgy vettem észre, hogy az idősebb nemzedéknek jelentett nagyobb élményt a szép farsang előadása, a városi fiatalok inkább a bál kedvéért jöttek haza.

Az 1998-as előadás legtöbb újdonsága a tűáncközbeni rikkoltozások változatossága. A szép farsangban hagyományosan csak a házigazda és a szakácsné szokott tánc közben rikkoltozni. Csak néha-néha rikkoltozott egyet-egyet valamelyik vőfély vagy koszorúsleány. 1998-ban a menyasszonyon és vőlegényen kívül minden szereplő rikkoltozott és észrevehetően jól felkészültek erre a szerepkörre és beleélték magukat a rikkoltozásba. Minden felköszöntő tánc közben elhangzott legalább egy, de legtöbbször két-három rikkoltás is. E szövegek megszólaltatása alkotja az ünnepi, felköszöntő tánc mellett az előadás komikus-parodisztikus, farsangi jellegű részét.

Az előadásnak ez a része is árnyaltan, differenciáltan valósult meg. A létező szövegrepertoárból a játékosok adott helyzetben, ismerős családnál, nagyobb nyilvánosság előtt stb., különbözőképpen válogattak. Ennek alapján a nap folyamán elhangzott rikkoltozásnak legalább három fő rétege különíthető el:

1. Leggyakoribbak voltak a mértéktartó, *finomabb*, ugyanakkor humoros-évődő hangvételű rikkoltozások. Ezeket a falu vezetőinél, tekintélyesebb embereinél, az idősebb embereknél, a nagy nyilvános helyeken és a legtöbb román családnál kiáltották.

Ez a tánc a legényeké,
Nem a házasembereké. (legény)

A kölpényi sűrű berek,
Ott terem az ügyes gyerek.
Én is onnan kerültem ki,
Hogy a nyakam tört volna ki. (legény)

Aki reám haragszik,
Egyék békát tavaszig.
Tavasz után egeret,
Míg a szeme kimered. (legény)

Füstösréti leányok,

Kender alsó szoknyájuk.
Hazamennek vizesen,
Adnak csókot tüzesen. (leány)

Kiskölpényben születtem,
Kádár legényt szerettem.
Ha kádár is, nem cigány,
Szeretem én igazán.(leány)

Ez a kicsi szegelet,
Megér háromezeret. (legény)

Kicsi nekem ez a ház,
Kirúgom az oldalát.
Ha kirúgom, berúgok,
Úgyis megházasodok. (legény)

Állj meg kocsis a hídon,
Pisiljen a menyasszony! (legény)

Kerüld meg a favágót,
Csókold meg a szolgálót. (legény)

A mértéktartó rétegen belül abban is különbség mutatkozott, hogy legény vagy leány játékos szájából hangzott el a rikkoltás. A leány változat a mértéktartóbb, a legény változat a *vastagabb*, durvább:

Szorítsd meg a derekát,
Ad az anyja pálinkát (leány).

Szorítsd meg a derekát,
Három kupa tejet ad. (legény)

Túl a hegyen zabkéve,
Neked babám, mi kéne (leány)

Állj meg kocsis a hídon,
Pisiljen a menyasszony! (legény)

Ez az utca sáros utca,
A szakácsné ki lesz fúrva. (legény)

Aki most előttem áll,
Az az éjjel velem hál. (legény)

2. A szomszédoknál, rokonoknál, barátoknál, főleg a fiatal családoknál a rikkoltások szókimondóbbakká, erotikusabbakká és csúfolódóbbakká, *vastagabbakká* váltak. Egy-egy rikkoltásnak két változatát is ismerték és családtól, helyzettől függően kiáltották a finomabb vagy a vastagabb változatot.

Finom: Ide, lábam, ne tova,
Ne a szomszéd faluba.
Mert a szomszéd faluba,
Még a papné is furcsa. (legény)

Szókimondó: Ide lábam ne tova,
Ne a szomszéd faluba.
Mert a szomszéd faluba,
Még a papné is kurva. (legény)

Finom: Paradicsom a kertbe,
Sül a kenyér a lerbe. (leány)

Szókimondó: Paradicsom a kertbe,
Sül a pina a lerbe. (leány)

Finom: A kölpényi leányok
Kenderáztatni járnak.

Hazamennek vizesen,
Adnak csókot szívesen. (leány)

Szókimondó: A kölpényi leányok
Kenderáztatni járnak.

Hazamennek vizesen,
Adnak pinát szívesen. (leány)

Finom: A vénember horgasina,
Mégis tudja hol a szilva. (leány)

Szókimondó: A vénember horgasina,
Mégis tudja hol a pina. (leány)
Finom: Gyere velem a ház megé,
Hadd nézzek a szemed közé. (legény)
Szókimondó: Gyere velem a ház megé,
Hadd nézzek a lábad közé. (legény)
Leány vagy legénycsúfolók:
Ez a legény így meg úgy,
A nadrágja tiszta húgy. (leány)

Háromágú vasvilla,
Biciklizik a pina (legény).

Ereszd el a hajamat,
Tapogasd a lábamat. (legény)

Ez a legény olyan legény,
A gatyája tiszta... fehér. (leány)

A szókimondó rikkoltások megszólaltatásában – mint a fenti példából is észrevehető – egyaránt kivették részük mind a legények, mind a leányok.

3. Végül a harmadik rétegbe soroljuk azokat a – számbelileg jóval kevesebb – rikkoltásokat, amelyek a házról-házra járás során csak egyszer, adott helyzetben, személyre szólóan hangzottak el. Ezek általában egyediek, bizalmaskodók, játékosak. Pillanatnyi ötlet szüli a szöveget, nincs még kikristályosodott formájuk vagy a már ismert rikkoltásokat alakítják újszerűvé.

Túl a hegyen zabkéve,
Neked Jancsi, mi kéne. (leány)

Árpi bácsi házigazda,
Mégis elszakadt a húrja (leány).

Ez a ház a gazdáé,
Van neki is debarré (leány).

Ismerem én ezt az ágyat,

Még az éjjel benne hálok (leány).

Barta bácsi jó nagy gazda,

Fizet ő most jó marékkal (leány).

A spontán, egyedi rikkoltásokkal végig a leányok próbálkoztak, ezzel is kapcsolatot keresve-teremtve a felköszöntött háziakkal.

A farsangi bál

A szép farsangok este kilenc óra után fejezték be a házról házra járást. Alkoholt keveset fogyasztottak, de még a legények is nagyon elfáradtak. Ekkor közösen átmentek a művelődési otthonba, ahol már gyülekezett a báli nép. Szüleik, rokonaik általában ott voltak és azok is, akik nem látták őket a délután. Mezőmadarasról és a többi szomszéd faluból is jöttek fiatalok. Megérkeztek a báli zenészek, akik majd egész éjjel muzsikálnak, egyszer-kétszer elpróbálták a farsangi tánc dallamát, hogy ezzel várják a szép farsangosokat.

A szép farsangosok a termet körbejárva újból eljárták, bemutatták a táncot, rikkoltoztak, beköszöntek, stb. Ezután a zenészek a helyi táncrendet kezdték húzni, amelyből nem hiányzott a marosszéki forгатás. Ebben az első táncban csak a szép farsangosok táncoltak, övük az első tánc a bálban.

Ezután ki hazament átöltözni és vacsorázni, ki ott helyben öltözött át és folytatta a táncot. A menyasszony, a vőlegény és az egyik szülő megszámolta az adományként begyűlt pénzt. Úgy számítják, hogy csak éppen elegendő lesz a költségek fedezésére, főleg a báli zenészeknek, hiszen nekik *ki kell jöjjön a számításuk* (fejenként félmillió lejért muzsikáltak).

Mezősámsond

(783) a. Fehér fársáng az 1930-as években

A szokásjáték neve: *fehér fársáng*.

Szereplők: *násznagy (bojér), két vőfély, menyasszony, vőlegény, vendégséges párok* (4-6-8 pár legény-leány).

- Mari néni is öltözött fehér fársángnak?
- Ó, hát én *menyasszony* is voltam!
- Leányok is öltözhetek?
- Mind leányok és legények jártak, vegyesen.
- Egy farsangon csak egyszer öltöztek fel vagy többször is?

– Csak egyszer. Húshagyó kedd előtti napokban, az akörüli napokban. Hétköznap este. Akkor volt elég fiatal és nem voltak állami munkán. Most azért csinálják szombat este, mert vasárnap lehet pihenni.

– Kellett-e készülni előtte?

– Hetekig készültünk rea. Megszavaztuk, hogy ki minek öltözik fel. Aztán valakitől elkértünk egy nagyobb szobát, ahol nem volt nagy család, s szerette a házi mulatságot, vagy valamelyikünknek a házánál gyűltünk össze. Mind összegyűltünk. Ott akkor kalácsot sütöttek, töltött káposzta volt főve. Akkor is *menyasszonynak, vőlegénynek, koszorús leánynak, vőfélynak* öltöztek. A fiúkat a szeretőjük öltöztette fel, a leányokat az anyjuk. Zenészek is jártak velünk, elhívtak egy rendes *mozsikást* s egy *kontrást*.

A legényeknek egészen hosszú gagyájuk vót, fehér alsó lepedőt terítettünk ki, s közbül összevarrtuk. Párnahuzatokat kerítettünk s abból csináltuk a bő ingujjakat. Mikor a karjukat csípőre tették, a bőujj lehullott, s erősen jól nézett ki. A leányoknak fehér alsó szoknyájuk vót, alól csipke körbe.

– Mikor indultak a faluba?

– Délután kezdtünk öltözni, s jó szürkületben elindultunk. A faluban tudták, hogy jövünk, a szomszédok összegyűltek egymáshoz, két-három szomszéd. Az úton a bojér csattintott ostorral. Ahol világosság volt és nyitva volt a kapu, oda a két vőfély bement, megkérdezték, elfogadják-e a farsangokat. Na, elfogadják. Bementünk, táncoltunk, körbejártuk a szobát, aztán felfordítottuk arcunkról a csipkét. Éjfélig is eljártunk.

– Aztán hova mentek?

– Visszamentünk az öltöztető helyre. A szülők addig ott sütöttek, főztek. Ott ettünk, mulattunk reggelig, jó házi mulatságot csináltunk. Legutoljára Nemes Lajoséknál voltak ezek a házi mulatságok, aztán már a kultúrban. De öltözni mindig háznál öltöztek, csak a mulatság ment a kultúrban. (B.M., a.n., 1913; gy. i. 1988)

(784) b. A cigányok farsangi játéka

A játék neve: *fehér fársáng, cigányfársáng*.

Szereplők: *bekérező bojtár, vőlegény, menyasszony, párok*.

– A cigányok is járták a farsangot?

– Igen. Minden évben volt *cigányfársáng*, s utána *cigánybál*. A magyaroknak magyar fársángbál, a románoknak román fársángbál.

– A románok is jártak akkor?

– Ezelőtt nem jártak, gyermekkoromban csak a magyarság és a cigányság. Fiatal koromban én is jártam.

– Minek öltöztek fel a cigányok?

– Felöltöztek, felöltöztünk vőlegénynek, menyasszonynak, bojtárnak. A bojtár összeszedte a pénzt, azzal majd leszámolt.

– Ugyanúgy fehérbe öltöztek, mint a magyarok vagy másképpen?

– Fehérbe, fehér ing, fekete nadrág, fekete lájbi s kalap. Régebb fehér nadrágba, harisnyába öltöztek. A bojtárt bő gatyába öltöztették, a többin fehér harisnya volt. A kalapjuk alatt, az arcukon rendesen a csipke. A leányok székely ruhába öltöztek.

– Miből állott a cigányfarsang?

– Ugyanúgy, mint a magyarok, végigjártuk a házakat, fogadtak, táncoltunk, énekeltünk.

– Az énekük és táncuk is hasonló volt a magyarokéhoz, vagy másféle?

– Egy olyan farsángbemutató, egy olyan ringató tánc, kettőt erre, kettőt arra, amit meg kellett tanulni. Van egy éneke. Azt mondja:

Ringasd, anyám, a gyermeket,

Nem megyek a táncba.

Ott vannak a szép leányok

A jó multságba.

Kalapa, kalapa család család-be,

Hocsa lola-kalapa.

Erre ment a cigányoknál.

– Csak a cigányokhoz mentek be vagy minden családhoz?

– Ahová beengedtek: cigányokhoz, magyarokhoz, románokhoz. Volt bekérő, bement és bekért. Fogadtak a románok, a magyarok is. Bejártuk a községet.

A cigányok tudnak táncolni s megadták a módját. Jó zene kellett a cigánynak, nem csak úgy akármilyen. Öt-hat tagú bandát hívtak Szentkirályról, Vásárhelyről. Volt olyan helyzet, hogy a román nem ment az ő multságjába, hanem hagyta még egy hétig, hogy menjek a cigányokhoz.

Amikor visszajöttünk, ettünk-ittunk, nagy multságot csaptunk.

– Meg tudták őket fizetni?

– Ha nem gyűlt ki a pénz, amivel megfogadták volna a zenét, a következő héten elmentünk a szomszéd falvakba, Kölpénybe, Madarasra, énekeltünk, táncoltunk, s szedtünk pénzt.

– Hogyan fogadták ott?

– Akkor mindenütt jól fogadtak, szerették a farsángot, a multságot.

(B.M., a.f., 1937; gy. i. 1992)

(785) c. A románok farsangi lakodalma

A játék neve: *nunta* (lakodalom), *nuntă frumoasă* (szép lakodalom), *mătăhăli frumoase* (szép fársángok).

Szereplők: *colăcar* (szerepköre szerint bekérező), *staroste* (vezető), *mirele* (vőlegény), *mireasa* (menyasszony), *nunul mare* (násznagy), *nuna mare* (násznagyasszony), 6–7–8 pár legény és leány, zenészek.

A vezető katonaságot járt legény vagy házasember, a többi legény katonaság előtti, a leányok 16–18 évesek.

(A román adatközlőkkel a beszélgetést két nyelven, románul és magyarul folytattuk. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért a beszélgetést folyamatosan magyarul közöljük, de a kötött szövegeket, formulákat stb. románul is.)

Nálunk úgy mondták ennek a szokásnak, hogy *nuntă* (lakodalom), o *nuntă frumoasă* (egy szép lakodalom), menyasszonnal, vőlegénnyel. Úgy mondják nekik: *mătăhăli* (álarcosok, fársángok), *mătăhăli frumoase* (szép fársángok). Szépen fel vannak öltözve nemzeti ruhába.

– Hányan szoktak felöltözni?

– Van a vőlegény, a menyasszony, a násznagy, a násznagyasszony, s 6–8 pár, legény és leány. Akkor van a *colăcar* (bekérező). Az ment elől. Az úton ostorral csattogtatott. Bement és megkérdezte a házaknál: *Primiți o nuntă frumoasă? – fogadnak-e egy szép lakodalmat?* A *staroste* (vezető) járt velük, hogy ne történjen semmi baj. Ő idősebb, már meg van nősülve. A végén ő szedte a pénzt. A többiek legények, katonaság előttiek, a leányok tizenhat évtől felfelé, hat-hét-nyolc pár is lehetett.

– Miben különbözött a románok szokása a magyarokétól vagy a cigányokétól?

– Ugyanaz a divat volt. Nem sokban különbözött, de azért volt különbség az öltözetben. A magyaroknak árvalányhajás fekete kalapjuk, a cigányoknak is fekete kalapjuk volt, a románoknak bundasapkájuk. A románoknak fehér nadrágjuk (harisnyájuk) volt, fekete lájbi és fehér ing. A derekukon széles öv, a tüssző. Régebbi subát vettek magukra. Nem árvalányhaját tettek a sapkájukra, hanem volt az a télizöld, azt. A román leányok katrincába öltöztek, fehér ingbe, mellénybe, a fejükön színes kendő. A magyarok az övékbe, abba a székelybe.

A magyarok is ugyanarra a zenére mentek, ugyanúgy léptek. A románok is úgy állottak fel, *după mărime, cei mai înalți în față* (nagyság szerint, a legmagasabbak legelől). A románok kettesével mentek, a magyarok egyesével s a kezüket csípőre teszik.

– Bent mi történt?

– Elsőnek a *colăcar* ment be a házhoz és bebocsátást kért: *Vreți să primiți nunta? Akarják fogadni a lakodalmat?* Na, akkor beengedték, s kétszer körbetáncolták a házat. Akkor

megálltak s a colăcar elmondta a gazdának, hogy né, két fiatal összeállt, jön a kicsijük, s nincs bölcsőjük, legyen szíves maga is egy kicsit segíteni. Na, akkor megkapták a pénzt, a staroste összegyűjtötte. S még mentek kétszer kereken. Evvel megvolt a lakodalom.

– A többi szereplő nem mondott semmit?

– Tánc közben a melódiára dúdoltak:

Hai, na-na-i, na-na-i,na,

Hai, na-na-i, na-na-i,na.

Csak ilyesmiket mondtak, nem énekeltek.

Aztán volt még az is, hogy se chiuie (rikkoltanak), la români se aud și strigături (a románok kurjongatnak), a magyaroknál nem volt ez.

Frunză verde, labodă,

Lasă fata slobodă.

Foaie verde de lăptucă,

Dați-i drumul să se ducă,

Tra-la-la-la, la-la.

Frunză verde balaboi,

Întoarce roata înapoi.

– Mit csináltak, mikor végigjárták a falut?

– Este tizenkét órára visszajöttek a kultúrba. Főztek ételt, töltött káposztát, vittek italt a kultúrba. Egy nagy mulatságot, bált csináltak. Akkor azt mondták, hogy ez a mătăhăli bál (farsangi bál). Most azt mondják bal mascat (álarcos bál). Ezt még most is csinálják.

– A környékbeli mezőségi román falvakban hallott-e ilyen szokásról vagy bálról Livia néni?

– Nem hallottam. A rücsiek eljöttek, hogy lássák, milyen ez a balul mătăhălilor. Mezőszentmártonból és Pagocsáról is eljöttek, hogy lássák, milyen ez a szokás. A fiatalok kérdezték: mi az, mi az? (C.L., a.n., 1922, C.V., a.f., 1951; gy. i. 1995)

(786) d. Fehér fársáng az 1980-as években

Az 1960-as évek óta a fiatalok a farsangi bál napján – általában szombaton öltöznek fehér fársángoknak, és házról házra járva mindenkit meghívnak az estéli bálba. A farsangi időszakban – nem kötelezően a végén – három bált tartanak; az egyiket a magyarok, a másikat a románok, a harmadikat a cigányok szervezik, de mindhárom bálban bárki részt vehet. Ennek megfelelően a magyarok szervezte bál előtt a magyar fiatalok, a románoké előtt a román, a

cigányoké előtt a cigány fiatalok öltöztek fehér fárságnak. Farsangi öltözetben maradnak végig a bálon, és az este folyamán, kérésre többször bemutatják táncukat.

Az 1980-as évek közepén ez a művelődési otthon által is támogatott, szervezett forma a bálrendezési tilalom és egyéb tiltások következtében bomladozni kezdett. Ezekben az években a magyar fiatalok a szokáshoz való ragaszkodásuk jeleként önmaguk számára *csak úgy külön* is megtartották a fehér fárságot. Ha nem szabadott bált rendezni, akkor a dalkör és a citerazenekar próbáját használták fel arra, hogy eljárják a fehér fárságot.

1989. február 19-én délután leányok és legények felöltözve és minden szükséges kellékkel felszerelve gyülekeztek a próbateremben. A fiatalok vezetője Pánczél Csaba (22 éves) katonaviselt legény, ő a násznagy-bojér.

A szokásjáték neve: *fehér fársáng*.

Szereplők: *násznagy-bojér, vőlegény, menyasszony, 2 vőfély, vendégséges párok* (6 pár), *2 zenész* (hegedűs és tangóharmonikás). A szereplők 16 és 22 év közötti legények és leányok, egy legény 26 éves.

Öltözet, felszerelés:

A *násznagy-bojéron* fehér ing, fekete mellény, fekete kalap árvalányhajjal, zsinórozott szürke posztókabát, rajta a násznagyságot jelző művirágcsokor, fehér bőgatyua, lábán keményszárú fekete csizma. Arca szabadon, nincsen semmiféle álarca. Kezében nyolcágú ostor.

A *vőfélyeken* és a párok legényein szintén fehér ing, fekete mellény, árvalányhajjal fekete kalap. A bolti ing ujjára párnahuzatot varrtak, így lett belőle bőujjú ing. Könyöknél piros szalaggal van átkötve. A nadrág fölé fehér bőgatyát húztak. Egy ágylepedőből alakították úgy, hogy közepén összevarrták. Arcukat fehér csipke takarja, a kalapjukhoz varrva álarcként viselik az egyébként szék- és ágyterítőként használt horgolt csipkét. Lábukon fekete bőrcsizma. A két vőfélynek szalagos vőfélypálca van a kezébe, akárcsak a rendes lakodalomban. A vőfélypalcát 3 szalag díszíti, kettő fehér színű, egy piros.

A *vőlegényt* fehér csokornyakkendője és a mellényére tűzött vőlegényi csokra különbözteti meg az előbbiektől.

A *menyasszonyon* fehér ing, fehér blúz, fehér szoknya, fekete csizma. A fején fehér menyasszonyi koszorú. Az arcát átlátszó, fehér fátyol fedi, alsó ruháit földig érő fehér slájer borítja. Kezében művirág menyasszonyi csokor.

A vendégséges párok leányain fehér ing, csipkés szélű fehér alsószoknya, fehér kalap, fekete (üzletben vásárolt, modern női) csizma. A szinte egyforma kalapokat úgy készítették, hogy fehér huzattal vontak be férfi- és női kalapokat. Karimájuknál piros szalaggal kötötték meg, s a kétágú szalag hátul hosszan lelóg. Arcukat a fiúkéhoz hasonló csipke álarc fedi.

A zenészek téli ünnepi öltözetben vannak, a legényekével közös öltözetelemük a kalap.

Gyülekezés, próba:

A felöltözött fiatalokat az édesanyák, a leánytestvérek is elkísérték. Még egy utolsó simítást tesznek az öltözetükön, még elrendezik a menyasszony slájerét, a vőlegény csokrát. Az arcokról és mozdulatokról leolvasható, hogy a nem mindennapi eseménynek kijáró szertartásossággal, az apró részleteket is figyelembe vevő pontossággal és ünnepélyességgel készültek és öltöztették a szereplőket.

Gyülekezés után elpróbálják a táncot, a bojér is csattint egyet-kettőt az ostorral, majd utcai menetbe sorakoznak és elindulnak.

Az utcai menet:

A násznagy-bojér vezeti a menetet, jóval megelőzve a többieket. Nagyokat csattint az ostorral, ezzel adja hírül a farsangok érkezését. Megkilincseli a kapukat, s ahol nyitva, odairányítja a vőfélyeket.

A menetben a vőfélyek haladnak elől, utánuk a vőlegény és a menyasszony, hátuk mögött a vendégséges párok. Ez a beosztás bemenetelkor és a kijövetelkor érvényesül, az utcán nem tartják be szigorúan. Ahogy a menet a kapun belül ér, megszólal a zene. Végig ugyanazt a dallamot játsszák: a már ismert *Rengesd uram a gyermeket – Elvesztettem zsebkendőmet...*

A házbeli előadás:

A házba a két vőfély megy be először, megállnak az ajtó mellett, és felváltva köszöntőt mondanak:

Szerencsés jó estét kívánok e háznak,
E házban lakó kis nemes családnak.
Tiszta szívvel léptünk e hajlékba,
Hogy meghívjuk önöket a farsangi bálba.
Mivelhogy őseink sokat mulatoztak,
Oda minden jó atyafit meghívtak.
Őseinktől bírjuk e hagyományokat,
Így hát bemutatjuk önöknek a fehér fársángokat.

(Ez a köszöntő új keletű, a lakodalmi vőfélyhívogatók mintájára készült.)

A köszöntő elmondása után a szoba közepére állnak és vőfélypalcájukat magasba emelik, úgy, hogy a két pálca vége érinti egymást. Újból megszólal a köszöntő idején elhallgatott zene és egymás után sorakoznak be a fársángok: a násznagy, a menyasszony, a vőlegény és a vendégséges párok. Az ajtó előtt a leányok a kezüket csípőre, a legények a hátuk mögé teszik, a násznagy az ostorát nyakába akasztja, a menyasszony végig a csokrát fogja. Ahogy egymás után az ajtó belépnek, tánc lépésre váltanak. Táncolva, csárdáslépésben körbejárják a középen álló vőfélyeket. A legények dobogtatnak, a vőfélyek körben állva, összeverik a csizmájuk sarkát.

A házbeliek jó tágas helyiségben fogadják a farsángokat, hogy férjenek (konyha, beépített veranda stb.), és valamelyik sarokból figyelik a táncot, az előadást. Kétszeri körbejárás után elhallgat a zene, megszűnik a dobogás és ebben a feszült, ünnepélyes csendben a szereplők egyszerre felhajtják csipke álarcukat a kalapjukra. Előtűnik fiatal, igazi arcuk. Ekkor köszönnek, egyszerre: Jó estét!

– Jó estét! – fogadja a gazda, és sorra kezét fog a legényekkel. Az ünnepélyes bemutatkozás után oldódik a feszültség. A háziasszony borral kínálja a fiatalokat. Szabadkoznak, hogy nem isznak, de a háziak nem tágítanak, s így végül elfogadnak egy-egy pohár bort. Most van az ideje annak is, hogy szóba álljanak a háziak valamelyik ismerős, rokon fiattal, megdicsérik a ruhájukat, elmondják, hogy az ő idejükben hogyan öltöztek fárságnak stb.

A bojér intésére újból megszólal a zene, ugyanaz a dallam. A fiatalok álarc nélkül újból körbetáncolják a szobát, és táncolva mennek ki az ajtón.

Adománygyűjtés:

Utolsónak a bojér marad a helyiségben vagy visszajön, és a házigazda átadja a pénzadományt. Ez az adomány, ami egyben belépőt is jelent a farsangi bálba, 1989-ben 50 és 200 lej között váltakozott családonként. Az adományokból kifizetik a zenészeket és fedezik a többi költséget. 1989-ben csak néhány magyar családot kerestek fel, de azok jól fogadták őket.

Közös vacsora, multság:

A falufeljárás után a fiatalok visszatértek a művelődési otthon próbatermébe, ahová már begyültek a dalkör és citerazenekar tagjai. Nekik is bemutatták a táncot, majd közösen vacsoráztak és táncoltak, mulattak éjfélig.

(787) e. Fehér fársáng 2000-ben

A romániai változások után közvetlenül, az 1990-es évek elején visszaállt az 1960–70-es évekbeli szokásrend: mind a magyarok, mind a románok, mind a magyar ajkú cigányok

megtartották a fehér farsángot és a farsangi bálukat, három egymást követő farsangi hét végén.

De ez a visszaállt szokásrend csak néhány évig tartott, már a '90-es évek közepén bomladozni kezdett. A magyar fiatalok 1994-ben, 1995-ben már nem öltöztek fehér farsangnak, a cigányok 1994-ben szervezték meg utoljára, a románok még jártak egy-két évig, azután ők is abbahagyták. A '90-es évek második felében úgy tűnt, hogy a szokás teljesen kimarad a sámsondiak életéből.

A kimaradás okát a helyi magyar értelmiségiek több tényezővel magyarázzák. Az egyik okot abban látják, hogy a fiatalok száma megcsappant, többen külföldre (Magyarországra) mentek dolgozni. Kiöregedett a falu. Ezzel függ össze az a vélemény is, hogy az 1989-es változások után Sámsondon, *szétment a kultúra, a fiatalok nincsenek összefogva*, nem maradt számukra csak a bár s a diszkó. Sámsondon két bár (kocsma) működik: a Bori bár a magyar falurészen, a Rica bár (hivatalos nevén Hora bár a román falurészen). A cigányoknak is volt bárjuk a telepen, de azt zavargások miatt bezárták. A másik okot többen a *nagy demokráciában* keresik, abban, hogy fellazultak az addigi együttélési szabályok. A számbelileg megnövekedett cigányok részegen többször verekedtek, egy verekedő banda sokáig rettegésben tartotta a falut. Szakmai féltékenységből megverték a báli zenészeket is, akiket máshonnan hívtak zenélni a sámsondiak. Megzavarták a magyarok összejövetelét, báljait is.

1995-ben fiatal lelkipásztor házaspár került a faluba. Ösztönzésükre és támogatásukkal újból fellendült a falu közművelődési élete. Megalakult az EMKE (Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület) helyi szervezete, felújították a citerazenekar próbáit. A faluban az 1970–1980-as években a közösséget összefogó ének- és citeraegyüttes tevékenykedett. Ez a hagyományos népi kultúrából is táplálkozó közösségi művelődési fórum a '90-es évek közepére kifulladásra jutott. Valamikor színjátszó csoportja is volt a falunak, ami szintén megszűnt. 1997-ben falutalálkozót szerveztek, ifjúsági bibliaórák csoportok indultak, új szórakozási lehetőségeket is kerestek.

Így került sor 2000 februárjában a fehér farsang felújítására is.

Előkészületek, szervezés:

A szervezésben összefogott a „templom és iskola”, a lelkipásztor házaspár és a tanárok. Elsősorban az ifjúsági bibliaórákra számítottak. A lelkipásztor, ifj. Balogh Károly bevezette az ifjúsági bibliaórákat, amelyeken a fiatalok az igés együttlétek után citerakísérettel énekeltek, műsorokat állítottak össze, vendégszereplésekre jártak.

A szervezők nagy meglepetésére nemcsak az „ifisek” szerettek volna részt venni a fehér farsangban. Az összeírásakor kiderült, hogy szinte kétszer annyian jelentkeztek, mint ahányan

a hagyományos formájában részt szoktak venni. Vagyis mindazok, akik a kilencvenes évek második felében legényekké és leányokká cseperedtek, és otthon tartózkodtak. Szám szerint: 33-an, 15–27 év korhatár között, a konfirmáltaktól a házasulandókig. Ez a létszám a sámsondi magyar fiatalság 80%-a. A hiányzó 20% nincsen itthon: a legények Magyarországon dolgoznak, a lányok közül néhányan nem tudnak (nem akarnak?) hazajönni a városi iskolákból.

A jelentkezők közül egyedül a 27 éves Harmat Tibor boér vett részt eddig a játékban, a többiek mind kezdők. Vagyis a játék legutóbbi előadása óta felnőtt egy olyan ifjú nemzedék, amely számára a fehér farsang az újdonság erejével hatott.

A szervezők egyetlen jelentkezőt sem utasítottak el, hanem úgy gondolták, a *vendégséges párok* számát megnövelik, s ha ez sem elég, egy fiúhoz két lányt osztanak be párnak. Mivel a családi házakba ennyin nem fértek volna be, úgy egyeztek, hogy a párok váltják egymást, illetve a hármas párból a legény az egyik házhoz az egyik leánnyal, a másikhoz a másikkal megy be.

A főbb szerepeket (boér, menyasszony, vőlegény, vőfélyek) nem duplázták. Ezekre a szerepekre a fiatalokat közelről ismerő, nekik táncot, éneket tanító szervezők (Nagy Rozália, Fekete Margit tanítónő) választották ki a résztvevőket. (Nagy Rozália nem csak a kiválasztást irányította, hanem a játék folyamán végig kísérte a fiatalokat). Az előkészületek során az is kiderült, hogy a leányok közül többen szerettek volna *menyasszony* lenni. Haragudtak is a 19 éves Barabási Ildikóra, hogy miért őt választották. Szervezői vélemény szerint azért, mert jó énekes, táncos is. Úgy általában is *odaillő*. A menyasszony hallott arról a *régi babonáról*, hogy *ezelőtt azt tartották, aki a fehér farsángban menyasszony, az férjhezmenetelkor nem lesz rendes menyasszony*, de ő ezzel egyáltalán nem törődik. Akármelyik leány lett volna menyasszony, ha őt választják a szervezők.

Végül nagyobb nézeteltérés nélkül kialakult a résztvevők köre és megtörtént a szereposztás. Érdeemes végignézni a fiatalok foglalkozásán is. A leányok többsége középiskolás vagy érettségizett, közülük néhányan a városban (Marosvásárhelyen) laknak, és csak erre az alkalomra jöttek haza. Ők inkább *városi társaság*. A fiúk közül is többen érettségiztek, de többségük a faluban él, itthon vagy a környéken dolgoznak. Ők inkább *falusi társaság*. Mint kiderült, nemcsak egy korosztályúak, legtöbbjük sorozott katonalegény, hanem baráti társaságot is alkotnak.

A szervezőket némileg aggasztotta a szokásfelújítás biztonsága és sikere. Hogyan fogadja a falu? Beengedik-e a fehér farsángokat a románok, a cigányok? Különösen a rendezavarástól tartottak. Egyeztettek a polgármesteri hivattal, a községi rendőrséggel. A rendőrség erősítést kért. Az esemény napjára három-négy idegen rendőrt is Sámsondra vezényeltek.

A szervezők minél nagyobb publicitást szerettek volna az eseménynek, mind helyben, mind az egész régióban. Meghívták a helyi és központi írott sajtó, rádió, a művelődési élet képviselőit. Úgy tervezték, hogy a kulturális eseményre a farsang vége felé, de ne a legvégén kerüljön sor. Az időpontot végül a zenekar határozta meg, mert csak február 19-re tudták vállalni, a többi hétvégéjük már foglalt volt. Az öttagú zenekart (hegedűs, szaxofonos, tangóharmonikás, elektromos orgona, dob) Marosszentkirályról fogadták. Fejenként félmillió lejben, úgy, hogy ketten házaknál is muzsikálnak, kísérik a fehér fársángokat. A szervező legények azért izgultak, hogy kijön-e a pénz, a pénzadományokból ki tudják-e majd fizetni a zenészeket és az egyéb közös költségeket.

Öltözet, gyülekezés, próbák:

Az esemény előtti napokban a fiatalok több próbát tartottak, hogy a táncot és az éneket gyakorolják. A szülők segítségével előkészítették a farsangos ruhákat is. A menyasszonyt, a leányokat a kultúrház próbatermében öltöztették az édesanyák és testvérek, a fiúk közül némelyek már otthon felvették téli meleg ruhájukra a fehér farsangi öltözetet. A fehér farsangi öltözetben a tíz évvel ezelőtti változathoz képest nincsen lényeges változás. (Ezért bemutatását mellőzzük).

A szereplők szombaton estefelé gyülekeztek a kultúrházban, akkorra mindenki felöltözött. Megjöttek a zenészek is. Ők akkor tudták meg, hogy a bál előtt mit kell muzsikáljanak, hogyan, hányszor stb. A tangóharmonikásnak és szaxofonosnak egyáltalán nem tetszett, hogy egész este a falut kell járnia. Még egy közös próbát tartottak, hogy a zenészek és a fiatalok összeszokjanak. Ezen a próbán derült ki, hogy a mostani fehér fársángok begyakorolták a táncot, egymás után állva kettőt lépnek balra, kettőt jobbra s közben előre haladnak. A fehér fársáng hagyományos énekét (Rengesd, uram, a gyermeket stb.) nem ismerik. Nem énekelnek. Így volt ez nemcsak a próbán, hanem végig az esti előadásokon.

A faluban:

A hagyományos időpontban, szürkületkor felsorakoztak és elindultak a faluba. A menetbeli sorrend: elől az ostorral csattogtató boér, utána a két vőfély, a menyasszony, a vőlegény, utánuk a vendégséges párok. Úgy tervezték, hogy kilenc órára befejezik, attól függően, hogy hány házban fogadják.

Először a kultúrház melletti utcákat járták be, azután következett a két cigánytelep, majd a románok lakta falurész, végül a református templom környéke, a magyarok lakta falurész.

Nagy Rozália tanárnő arra számított, hogy a társaságot a cigány és a román családok közül kevesen engedik be. Éppen ezért a telepen és a románok lakta falurészben nem minden kaput kilincselte meg a boér, hogy nyitva van-e Egy-két félreeső utcába be sem irányította a csapatot. Éppen ezért megtörtént, hogy olyan családot is kihagytak, aki várta őket. A cigánytelepen például három család küldött utánuk, hogy menjenek vissza. A bulibás, a cigányok elöljárója, akit természetesen felkerestek, az elvárt összegnek kétszeresét adta, 100 000 lejt adományozott. A román családok sorában természetesen felkeresték a bírót is, akinél a szokásosnál hosszabb ideig táncoltak (többször körbejártak a szobában) és adományként több pénzt kaptak. A román falurészen nem minden háznál volt nyitva a kapu, de a magyar falurészen is találtak zárt kapukat.

Összességében elmondható, hogy sokkal több helyen fogadták, mint amennyire számítottak: hozzávetőlegesen ötven családnál ötven előadást tartottak az este folyamán. Bármennyire igyekeztek, sok időbe telt. Éppen ezért a magyar falurészen elhatározták, hogy két csoportra oszlanak. Mindkettőben ugyanannyi párt osztottak, de az egyikben nem volt vőlegény és menyasszony. A dupla csapattal is öt órába telt a farsangbemutató. Éjfél előtt egy órával érkeztek vissza a kultúrházba.

A házbeli előadás:

Ugyanazokra a mozzanatokra épült, mint tíz évvel ezelőtt. A boér ostorral csattogtatott az utcán, megkilincselte, kinyitotta a kaput, bekérezkedett. Az egyik vőfély elmondta a beköszöntőt, majd a vőfélypalcájuk alatt besorakoztak a többiek. Táncolva kétszer körbejárták a szobát, majd megállva egyszerre felhajtották csipke álarcukat és köszöntek. Rövid pihenő után újból körbetáncolták a szobát, majd kisorakoztak.

A fiatalok végig e rituális forgatókönyv szerint ünnepélyesen viselkedtek. Igyekeztek beleélni magukat a szerepekbe. Ez szemmel láthatóan a fiúknak sikerült jobban, aktívabbak voltak minden játékmozzanatban. A szüneteket arra is felhasználták, hogy megölelgessék a leányokat. A leányok többségén viszont érződött, hogy számukra nem közömbös, de betanult szerepről van szó. A pillanatnyi szünetekben volt, aki cigarettázott vagy rágógumizott (még előadás közben is). A sok előadás során nagyon elfáradtak, kimerültek.

A magyar és a cigány családoknál magyarul mondták a beköszöntőt, a román családoknál románul is köszöntek, kértek engedélyt, a családdal románul beszéltek. A zene és a tánc minden előadás során ugyanaz volt. A magyar falurészen, főleg azoknál a családoknál, ahová több jó hangú asszony összegyűlt, énekkel kísérték a fiatalok táncát. Felelevenítették a szokásjátéknak azt a formáját, amelyet a fiatal korukban ők gyakoroltak, énekeltek:

Rengesd, uram, a gyermeket,

Hadd menjek a bálba.
Ott vannak a szép legények,
A jó multságba.

Ha megfogom az ördögöt,
A ládába zárom.
Ha megeszi a rántottát,
Annál jobban vágom.

Három orsó, hat gombolyag,
Talán lesz egy pászma.
Rengesd, uram, a gyermeket,
Hadd menjek a bálba.

– énekelték a Szombat Péterné Szöllősi Etelkánál összegyűlt asszonyok.

Adománygyűjtés:

A háziak hagyományos módon a bojérnak adták át az adományokat. Cserébe minden családnak nyomtatott, román és magyar nyelvű báli meghívót adott.

A legények nagy gondja volt, összegyűl-e annyi pénz az adományokból, hogy a zenészeket kifizessék. Arra számítottak, ha átlagban 50 000 lejt adnak egy háznál, akkor nem *buknak*. De lesznek olyan házak, gondolták, ahol kevesebbet és lesznek olyanok is, ahol többet adnak. A bojér füzetbe írta, végig számon tartotta az adományokat. A végén annyi pénz gyűlt be, hogy éppen ki tudták fizetni a zenészeket. A többi költséget a legények szülei állták.

A farsangi bál:

Az esti bálba a falu meghívott népe 9 óra után kezdett gyülekezni. A zenekar három tagja húzta a talp alá valót. A bálba azok is eljöhettek, akiknél nem jártak a farsangosok vagy másfalusiak, de azoknak beléptidíjat kellett fizetni. A táncterem akkorra telt meg teljesen, amikor a fehér farsangosok visszatértek a kultúrba.

A báli nép igen változatos képet mutatott. A *magyarok fehér farsangi bálján* többségben magyarok vettek részt, a fiatalok mellett, középkorú párok, asszonyok, sőt néhány idős házaspár is. Szép számmal eljöttek a románok, maga a polgármester is feleségestől. A cigányokat az asszonyok mellett a fiatalok, kamaszlányok, legények, gyermekek képviselték.

Az este folyamán érdekes volt megfigyelni a táncterem térbeli rendjét, a különböző csoportok elhelyezkedését, táncbeli helyét. A téglalap alakú táncterem bejárat melletti rövid oldalán, szinte a sarokban foglalt helyet a zenekar. Elöttük, a terem egyharmadnyi részében

mindenki táncolhatott. Megfigyelhető volt mégis, hogy ide a jobb táncosok húzódtak, ide jöttek be a fehér farsangok is. A terem három oldalán padok, székek sorakoztak. A jobb oldali padokon, székeken a románok ültek, pihentek. Táncolni is inkább ezen a térfélen táncoltak. A bal oldali padokon, székeken a cigányok ültek és táncolni is ide álltak. Ez az ő térfelük volt. A bejárat mellett és középen inkább a magyarok tartózkodtak, táncoltak. Ez az ő térfelüknek számított. Számarányukból adódóan ezen a bálon a mindenki térfelén is inkább magyarok tartózkodtak, táncoltak. Érződött, hogy ez a magyarok bálja.

A fehér farsangok visszaérkezésükkor éppúgy beköszöntek a bálba, mint a családokhoz. A mindenki térfelén álltak meg, majd körbetáncoltak, a báli közönség ütemes tapsától kísérve. Itt is megisméltődött az a jelenet, amit néhány háznál tapasztaltunk. Néhány idősebb és középkorú asszony és férfi énekelni kezdte a fehér farsang hagyományos énekét:

Elvesztettem zsebkendőmet,
Megver anyám érte.
Megkapták a szép legények,
Csókot kérnek érte.

Szabad péntek, szabad szombat
Szabad szappanyozni,
Szabad az én galambomnak
Egy pár csókot adni.

Rengesd, uram, a gyermeket,
Hadd menjek a bálba.
Ott vannak a szép legények,
A jó multságba.

Ha megfogom az ördeget,
A ládába zárom.
Minél jobban vaszkalódik,
Annál jobban vágom.

A fehér farsangok táncos bemutatkozása után a lakodalmi szokás mintájára a *menyasszonytánc* következett. A bojér kikiáltotta, akárcsak a rendes lakodalmakban: *Eladó a menyasszony* és egy sapkát készített elő a pénznek. Aki a menyasszonnyal szeretett volna táncolni, 10–20 000 lejt dobott a sapkába. Utána néhányat fordulhatott a menyasszonnyal. A

zenészek végig ugyanazt húzták, a körben állók énekeltek (Elvesztettem zsebkendőmet stb.)

A bojér mellett többen kiáltották: *Eladó a menyasszony! / Ó be édes, ó be jó!*

A menyasszonytánc addig tartott, míg jelentkeztek a táncra. (Körülbelül húszan táncoltak a menyasszonnyal, köztük a román polgármester is.)

Közös vacsora, mulatság:

A menyasszonytáncal véget ért a fehér farsangok szereplése. Az idő éjfélre járt. A résztvevők hazamentek átöltözni, többen helyben öltöztek át. Álarctalan arcukról fáradtságot s elégedettséget lehetett olvasni, örültek, hogy jól sikerült minden. A fiatalok eddig nem ittak alkoholt, hiába kínálták a házaknál, most már a vacsoránál megkóstolták.

A közös vacsorát egyik emeleti teremben tartották. Az édesanyák az étel körül sürgölődtek, az édesapák a bort kínálták. A vacsorára meghívták a szülőkön kívül a lelkipásztor házaspárt, a többi szervezőt, segítőt is. Étél és ital után énekelni kezdtek, *jó kis mulatság* kerekedett. Ennek végeztével a szülők hazamentek, a fiatalok pedig a bálozók közé vegyültek és mulattak reggelig.

A kivezényelt rendőröknek nem akadt semmi dolguk.

(788) f. A sámsondi szokásjáték 2006-ban

2000 után az akkori fehér farsangozó generáció még két évig éltette a szokásjátékot. A generáció felbomlásával abbamaradt. Legutóbb 2002-ben volt *magyar fehér farsáng* Sámsondon. A románok is, a cigányok is abbahagyták. Általában a tetemes költségekre hivatkoztak, és hogy nincs kivel megszervezni.

Háromévnnyi szünet után, 2006-ban mind a román, mind a magyar közösség újból megszervezte. Február elején a románok, három héttel később a magyarok. A cigányok *az anyagiak miatt külön nem tudták megcsinálni*.

Mennyiben volt más, miben hozott újat a 2006-os változat az eddigiekhez képest? A szokás rendje, eseménysora, forgatókönyve lényegében változatlan. A megvalósuló esemény, közösségi szokásjáték mégis egyedi. A 2006-os fehér farsang terepmunkája során a hagyomány szervezésének, átadásának, és a hagyományt éltető közösség működésének bemutatását tartottuk fő szempontunknak.

A szervezés szintjei:

A 2006-os szokáseseményt több szinten szervezték, bár a szervezők szinte ugyanazok a személyek. Az egyik szint: a községi tanács, a magyar képviselők közössége. A községi tanácsnak három magyar képviselője van: Fekete Gyula matematika tanár, Pánczél Csaba

vállalkozó, Fekete Gergely gáz-szakmunkás. Pánczél Vilmos tanár, alpolgármester. A 2005-ben megválasztott, új román polgármesternő és a magyar tanácsosok között nem felhőtlen a viszony. Ebből a helyzetből is eredeztethető, hogy a magyar tanácsosok még az év elején elhatározták, az idén ők is megszervezik a magyar farsangi bált és a fehér farsangot. Kapóra jött, hogy nemrég korszerűsítették a kultúrotthont, újrafestették a falakat, csempézték a helyiségeket, új padokat, asztalokat tettek.

A második szint: a citerazenekar. Sámsondon az 1970-es évek óta működik egy kiváló citerazenekar, majd ének és citeraegyüttes alakult. Ez fogta össze a falu magyar kulturális életét. Így van ez napjainkban is, bár a tevékenység jóval visszafogottabb. A zenekar, szellemi atyja Fekete Gyula matematika tanár, felesége Fekete Margit tanítónő színdarabokat és táncokat tanított. Pánczél Csaba, Fekete Gergely tanácsosok és Pánczél Vilmos alpolgármester mind tagjai voltak a zenekarnak vagy jelenleg is azok, Pánczél Csaba éppenséggel a vezetője. A citerazenekar úgymond kezességet vállalt a fehér farsang megszervezéséért. Anyagi felelősséget is: amennyiben nem gyűl össze elég pénz a költségek fedezésére, a citerazenekar tagjai kifizetik a különbözetet, nem engedik, hogy a szülők és a szokásban résztvevő fiatalok károsuljanak.

A harmadik szint: a szülők, a hozzátartozók. Ők vállalták a konkrét szervezést, az előkészületek nagy részét. *Először őket kellett magunk mellé állítani.* Megelőlegezték az anyagi költségek egy részét, összepótoltak. A férfiak vásároltak öt veder bort, ásványvizet és más innivalót, az asszonyok töltött káposztát főztek, összesen ötszázötven tölteletet.

Az asszonyok, nagymamák, leánytestvérek a fehér farsangok ruháinak elkészítésében is szorgoskodtak. A legények bőgatyáját fehér ágylepedőkből, a bő ingujjakat asztali csipkéből állították össze. A legények kalapjából elmaradt az árvalányhaj. Csak a két vőfély tartotta kötelezőnek, hogy tegyen. Ők viszont fehér csipkeálarcot nem tettek, a többiek igen. A leányok csipkés fehér szoknyája, blúza minden háznál kikerült vagy kölesön kérték, legtöbbet a fehér kalappal bíbelődtek. A menyasszony ruhájának elkészítése igényelt legtöbb időt és hozzáértést: éjszakába nyúlt, míg a régi függönyből megvarrták a hófehér, két részes, földig érő menyasszonyi ruhát. A szoknya állását, tartását fémdróttal biztosították. Minden résztvevőt otthon, egyénileg öltöztettek.

A negyedik szintet a szokáseseményt befolyásoló, a hagyományok rendjét átadó és biztosító, felnőttek alkották: a fehér farsang egykori résztvevői, a hagyomány ismerői. Érdeemes elővonnunk a 17 évvel ezelőtti, 1989-es változat fehér farsangjainak névsorát: akkor Pánczél Csaba 22 éves katonaviselt legény volt a bojér, Fekete Gergely 18 éves középiskolás a vőlegény, Pánczél Péter 18 éves szakiskolát végzett legény az egyik vőfély és Szántó Krisztina 17 éves diáklány a menyasszony. Az akkori résztvevők közül néhányan a falu

mostani vezetői: Pánczél Csaba, Fekete Gergely tanácsosok, akárcsak Fekete Gyula tanár. Ők nemcsak kezességet vállaltak az esemény megszervezéséért, hanem Pánczél Péter egykori vőfélyvel együtt a lebonyolításban és kezeskedtek egyrészt tanácsadóként: a gyülekezéskor ők fogadták a résztvevőket, megkínálták őket egy pohár borral, hogy ne kívánják, és többet egy *cseppet se igyanak a házaknál*. Pánczél Csaba minden szereplőnek elmondta, hogy mi a dolga: a bojér jó nagyokat csattintson az udvaron, a többiek szépen sorakozzanak, ne maradjanak el egymástól stb. Másrészt, „szereplőként” Pánczél Péter egy-két szülővel végig velük tartott mint civilek, ők gyűjtötték az adományokat, és egyben felvigyázó szerepet is betöltöttek. A bojért és vele együtt a szereplőket mentesítették a pénzgondoktól.

Az 1989-es menyasszony, Szántó Krisztina, az akkori 17 éves diáklány, 2006-ban mint édesanya vett részt az előkészületekben és a szokáseseményben. Leánya Krisztina-Blanka 15 éves diáklány Bende János Attila 16 éves diák párja a farsangi lakodalomban. Krisztina-Blanka három héttel ezelőtt részt vett a sámsondi románok farsangi szokásában is, a *mătăhălia lakodalomban*. Krisztina-Blanka vegyes házasságban született, édesanyja magyar, édesapja sámsondi román, Fărcaș Petru Ortodox templomban, ortodoxnak keresztelték. Azt mondja: félig magyar, félig román. Mindkét közösség számított reá.

A résztvevők:

A szervezés szintjének bővülésével, a szervezők létszámának növekedésével nem nőtt arányosan a 2006-os fehér farsangi résztvevők létszáma. Nem kellett 2002-höz hasonlóan – megduplázni a szereplőket. A hagyományos szerepeket (bojér, 2 vőfély, menyasszony, vőlegény és 6 pár legény-leány) is alig sikerült betölteni.

Az okokat több tényezővel magyarázzák. A számba jöhető legények közül többen Magyarországon dolgoznak. A 2006-os *vőlegény*, a 27 éves Bende Alpár is, de ő erre az alkalomra hazajött. Ő és a *menyasszony*, a 21 éves Pánczél Andrea Timea, legutóbb 2002-ben is részt vett a fehér farsangban, Andrea akkor is menyasszony volt. Rajtuk kívül mindannyian újak. Többségük 16–17 éves, sőt két leány 15 éves. A leányok között alig akad 18 éves, 1989-ben csak a menyasszony volt 17 éves, a többi leány 18–19–20 éves. A mostani 18–19 éves leányok hiányát azzal magyarázzák, hogy tavaly-tavalyelőtt mind férjhez mentek, *kiürült a leányok kara a templomban*. A fiatalabbakat kellett megszólítani, iskolásokat és *hozzájuk illő* iskolás fiúkat.

A résztvevők körének kialakítása nehézkesen haladt. Még azok sem igényelték, hogy részt vegyenek, akik itthon tartózkodtak. Sőt, voltak, akik (szülők és fiatalok egyaránt) visszautasították a fehér farsangban való szereplést. Kapóra jött, hogy a magyar ajkú, magyar tagozaton járó cigány fiatalok is jelentkeztek, belőlük is lett egy pár. Azt mondják, az utóbbi

időben a magyarok és a cigányok közeledtek, a magyar ajkú cigányok a magyarokkal tartanak.

Szokásrendből előadás:

A résztvevők körét, életkorát tekintve tehát 2002 óta újból felnőtt egy olyan (leginkább 15–17 évesekből álló) nemzedék, amely nem évről évre látta, figyelte, várta az eseményt, nem belenevelődött a szokásrendbe, hanem 2006-ban mint az esemény szereplőjének egyszerre kellett megtanulnia a szokásrendet. Ennek közvetítésére az egykori résztvevők, a mostani szervezők a hagyomány átadói vállalkoztak. Az összegyűlt fiataloknak ők szervezték meg a házaló menet hagyományos útirányát. *(A paplakon a tiszteletes úrénál kezdjük, utána lefelé a rendőrhöz, Gyula tanár úrhoz, akkor a blokkokba, akihez kell. Onnan a telepre, van egy pár ház ott, akkor a Mocsárba, ki az erdő alá. Szépen az Északon visszajövünk, megyünk fel az Újszerre. Jövünk le a Fenyőn, kimegyünk a falu végére, onnan jövünk vissza a kultúrba);* az egy háznál eltöltendő időt – 5–6 perc – figyelembe véve, hogy 70–80 családot szerettek volna felkeresni illetve annyira számítottak, és 11 óra körül szerettek volna visszatérni a kultúrba; az elvárt viselkedést. A más eddig jelzettekén kívül például arra is kitértek, hogy a román családoknál hogyan köszönjenek. *Bună seara! Primiți mătăhăli? Egy ennyi kell! A köszöntő menyen magyarul.*

A próbán a köszöntőt is elmondhatja két vőfélyvel Fekete Margit tanítónő, mert még nem tudták eléggé folyékonyan. Az egyik vőfély kezdte:

Alázatossággal léptünk e hajlékba,
Az ég áldása szálljon a benne lakókra.
A házigazdától bocsánatot kérünk,
Hogy e tisztes hajlékba belépni merészlünk.

A másik vőfély folytatja:

Jövetelünk okát elmondom én bővebben,
Egy szép mennyegző van nálunk készülöben,
Melyre családját általunk hivatja,
A boldog vőlegény és kedves menyasszonya.
Szívesen látjuk a fehér farsangi bálba.

A próbán a táncot is meg kellett tanulják, össze kellett hangolják a lépéseket. Egy próbát tartottak az este a citerazenekarral, az elindulás előttin a kísérő zenészekkel próbáltak. Vásárhelyiekből és panitiakból áll a zenekar, a szaxofonos, a harmonikás és a hegedűs hamar beletanult a teendőibe. A tanító néninek már csak a mozdulatokat és a táncos körbejárás

szépségét kellett ellenőriznie. Ebben a menyasszonyt alakító Pánczél Andrea Tímea volt segítségére, idősebb, tapasztaltabb lévén, végig *igazgatta* a többieket.

A próbák és az első előadások merevsége, kényszeredettsége az est folyamán fokozatosan oldódott. A fiatalok beleélték magukat a szerepekbe, jól előadták a megtanult szokást. A bojér csattogtatott a kapuk előtt, elsőnek benyitott a házba, utána a vőfélyek elmondták a köszöntőt, majd a magasba emelt vőfélypálcájuk alatt táncolva besorakoztak a többiek stb., a hagyományos játékmozzanatok követték egymást. A fiatalok bent délcegen-komolyan táncoltak, egyszerre dobták fel arcukról a csipkét és köszöntek jó estét a háziaknak stb. Benti viselkedésük végig ünnepélyes, komoly, rituális-szertartásos volt. Ahogy vége volt az előadásnak, kint egészen más beszédformában folytatták. Csípős megjegyzéseket tettek a háziakra, sőt egymásra is. Nem hiányoztak a trágár kifejezések, *bazmeg*-féle tölteléksszavak sem. Néhányan cigarettáztak, néhányan előadás közben is rágógumiztak. Mások rohantak maroktelefonjukon ellenőrizni a hívásokat. A maroktelefont nem vitték magukkal a házakba, hanem a kabátjukban, felső ruhájukban tartották. Ezeket a kapunál a *ruhafogónál* hagyták. Ruhafogónak néhány 12–13 éves fiút hívtak a szervezők. Míg bent az előadás zajlott, a kapuban ők fogták a szereplők ruháját. Cserébe ők is elmehettek a bálba és nem kellett fizetniük.

A kint és bent ellentéte a fiataloknak fel sem tűnt, mindeközben jól szórakoztak, a szokásban egymás mellé társított legény-leány párok valóságos párokként kezdtek megmutatkozni, a sötétben fogták egymás kezét.

Az adománygyűjtés hajszájában:

Amint fentebb említettük, a szervezés egyik nagy kérdése az volt, hogy kijön-e a multság költsége vagy buknak. A szervezők előzetes számítást készítettek. A faluban kb. 100 számbajöhető család, ház van, ahová beengedik. Sámsondon az számít valakinek, aki beengedi a fehér farsangokat. Úgy gondolták, 70–80 helyre tudnak elmenni, ennyi fér bele az időbe. A többiek jöjjenek a kultúrba, és fizessenek ott belépti díjat, ami 120 000 lej. Többen a telepí cigányok közül üzenték, hogy a kultúrba fognak elmenni és ott fizetni. A szervezők azt is kiszámolták, hogy mennyi pénzadomány kellene begyűljön a házaknál, hogy a költségeket fedezzék: *hát úgy 14–16 millió lej*. Ez családonként megközelítően 200 000 lejt jelent. El is terjedt a faluban, hogy ennyit kell adni. *A románok farsangi bálján 23 millió jött be, pedig ők kevesebben vannak, kevesebb helyre jártak, ők kitettek magukért, mi se maradhatunk le*. A pénzadományok összegyűjtésével felnőtteket, szülőket bíztak meg. Ők adták a hivatalos kétnyelvű, románul és magyarul írott báli meghívót is. A teljes csapat többször azt számigálta, hogy hanyadik helyen járnak és már mennyi pénz gyűlt össze.

A végeredmény a következő: a házaktól összegyűjtöttek 16 milliót, a kultúrban a belépti díjakból további ötmilliót és kétmilliót a menyasszonytáncból. Ez összesen 23 millió, pontosan annyi, mint amennyi a románok báljára összegyűlt. A szervezők ebből a következő költségeket fizették: nyolcmillió lej a zenészeknek, ötmillió az étel-ital ára, hárommillió maradt a kultúrháznak villanyra és egyéb kiadásokra. A fennmaradó hétmillió lejt a szervezők, Pánczél Csabáék átadták a fehér farsangok vezetőjének, Pánczél Andrea Tímeának. *Ez az övék, azt csinálnak vele, amit akarnak. Általános megkönnyebbülés, hogy nem buktak, hogy a magyarok is kitettek magukért.*

A farsangi bál: faluünnep magyar módra:

Mire a fehér farsangok a faluból visszajöttek, begyűlt a bál népe is. Ugyanazzal a ceremóniával, mint 2000-ben, megtartották a báli bemutató előadást. Utána következett a *menyasszonytánc*, amelyben maguk a szervezők (Pánczél Csaba, Fekete Gergely, Pánczél Péter) táncoltak először a menyasszonnyal, példát mutatva arra is, hogy mennyit kell a tányérba dobni. Gesztusukat nem sokan követték.

Ezután a fiatalok a kultúrház emeleti termében megvacsoráztak. Először nekik terítettek, ették is mohón a finom töltött káposztát, a fiúk bort is ittak, a leányok üdítőket. Később átöltöztek és elvegyültek a báli seregben. Utánuk az asztalnál a vendégek következtek, a falu elöljárói, köztük a református lelkipásztor feleségestől. A szervezők kikötötték, hogy feltétlenül jöjjön el, vegyen részt ilyen jellegű együttléten is, érezzék, hogy velük van. *A polgármesternő nem jött el, magyar rendezvényekre nem szokott járni*, mondják. De eljöttek a községi rendőrök és azok, akiket őket ellenőrizni küldtek a megyétől. Vendégként kezelték őket és ők úgy is viselkedtek. S míg a terem egyik felében a hivatalosságok hosszabb ideig mulatták az időt, a másik felében a báli nép is rendre-rendre megjelent, asztalhoz ült, evett-ivott. Végül, hajnal felé, a szülők és a szervezők is asztalhoz ültek, s mulattak reggelig.

A báli teremben is jó mulatság kerekedett. Magyarok voltak többségben, ők uralták most a terem kétharmad részét, de a cigányok térfele is érzékelhető volt. A románoké kevésbé, mert kevesebben voltak. *Ez a magyarok farsangi bálja*. A zenészeket (hegedű, gitár, elektromos orgona, szaxofon, tangóharmonika), viszont úgy fogadták, hogy legyen köztük román zenét, román énekeket is ismerő megszólaltató. A cigányokét amúgy mindannyian ismerték.

2.1.2. Fársáng a Felső-Küküllő vidékén

Makfalva

(789) Fársáng az 1930-as években

Emlékszem gyermekkoromból, hogy mentek végig az úton ezek a fársángok, maszkurák. Az egy olyan lakodalomformára ment. Volt ott *menyasszony, vőlegény, násznép, hamubotosok, ostorosok, lovasok*.

Két ostoros ment előre, valami fehérbe voltak felöltözve s az ostorral nagyokat csattintottak. A két hamubotos bő ruhában s az kitömve szalmával, úgy hogy alig tudtak menni, a lábukon bocskor. A két lovas falovon ült, de azért tudott futni, nyargalni. A menyasszony fehér menyasszonyi ruhában volt öltözve, a vőlegény posztónadrágba, kabátba.

Arra már nem emlékszem pontosan, melyik nap járták, úgy a farsang vége felé.

(F.F., a.f., 1928; gy. i. 1995)

Kibéd

(790) a. Fársáng az 1930-as években

A játék neve: *nappali fársáng*.

– Akkor a besorozott legények szervezték a nappali fársángot. A régebbi időben azok a leányok öltöztették fel a *szépeket*, akiknek a legények udvaroltak...

(M.A., a.n., 1908)

– Az én időmben is járták a nappali fársángot. Akkor a leányok öltöztették a legényeket, most a fiú szülei. Amikor és öltöztettem az udvarlót *menyasszonynak*, akkor nem székely ruhába öltöztettük, hanem fehér ruhába. Akik nőnek öltöztek, mindegyiken volt fátyol, hogy ne ismerjék meg. Régebb sok fiatalág került össze, a szépek is duplán lehettek, lovas is négy volt...

Régebb a *lovasok* egy dagasztóteknyőt hordoztak. Egy teknyőt kifűrtak, s beléálltak. Az elejéhez egy lófejet tettek, a teknyőre terítettek egy ágyterítőt. Egész nap szaladgáltak vele, a teknyő nyomta a derekát, alig bírták, még tüdőgyulladást is kaptak.

Ezelőtt a húshagyó kedd előtti vasárnap járták, most már előbb tartják. Az én időmben Abodba és Makfalvára is elmentek. (B.I., a.n., 1921)

– Legénykoromban, a '30-as években mű es jártuk ezt a *nappali fársángot*. Legényekül összebeszéltünk s a leányokkal is, s akkor a leányok a ruhákat összeszedték. A szeretőjüket vagy akit akartak, felöltöztették. Szépen felöltöztünk, a falu végén megkezdjük. Sorbaálltunk ügyesen, s mentünk egyik háztól a másikig. A falu végén megkezdjük s a faluban körbejártunk.

– Akkor kik alkották a menetet, milyen szereplők?

– A *szép farsángok* össze vótak állítva: *fehér bóhér, piros bóhér*, akkor vót *ahuszár, a lovasok, az ostorosok*. Ezek fel voltak öltöztetve, díszítve kendőkkel, az ostorosok gatyában, de ki voltak cifrázva. Az ostorosok csattogtattak.

Elöl ment a *fehér bóhér a menyasszonnyal*. Akkor a menyasszonynak nem volt székely ruhája. Utánuk a *piros bóhér a leánnyal* s a *huszár a leánnyal*. A leányok is mind fiúk voltak, hajfonatuk vót csinálva. Utánuk ment az *úrfi a kisasszonnyal*. Olyan rég vót, hogy már nem emlékszem pontosan, de arra igen, hogy *az ostorosok* szoktak piros csúszát kötni maguknak előlfelel. Felkötötték a derekukra s szalagon lógott, hogy nevetségesek legyenek.

– Minden házhoz bementek? Bent mit csináltak?

– Oda mentünk be, ahol fogadtak. Ahol leány vót, mindenhol fogadtak. A *bekérező* elmondott egy kicsi verset. Én is vótam bekérező, s egy kicsi verset költött édesapám s azt elmondtam. Na, akkor fogadják. Akkor kezdtünk táncolni, szökdösni. A *zenészek* muzsikáltak, énekeltek szépen. A táncot akkor cifrábban járták, mint ahogy most járják. Megtáncoltatták a házi leányt, meg még az anyját is, ha fiatal vót, aztán még a házigazda is szokott táncolni. Megkínálták őket egy kicsi pálinkával, borral s mentek tovább. Egyesek megittak egy pohár pálinkát, aztán figuráztak, mókáztak, helytelenkedtek, rendes szokás vót. A leányokat megtáncoltattuk, egy kicsit megcsicserésztük, ugye akkor az vót a divat.

Az ostorosok a leányokat belehempergették a hóba. A szekért kihúzták az útra, féborították, hóval bétakarták, játszottak. Felmásztak a fára, figurákat csináltak. Farsangkor ilyen humoros vicceket, tréfákat szabad vót csinálni. Lopás, verekedés azért nem történt. Mindenki megértette a viccet. Barátságosan, humorosan vót minden. Megállították az autókat is, de hát abban az időszakban ritkán járt autó, egy nap 3–4. Azt, hogy kár legyen, olyant nem csináltak.

– Harag sem lett ebből? Valaki vigyázott a rendre?

– Volt egy, aki a *pénzt szedte, ügyelte*, egy katonaviselt legény, s egy idősebb férfi vót melléje osztva, azok vigyáztak. De nem is történt semmi, meg volt beszélve, mikor elindultunk, hogy mit lehet, rendkívüli eset nem vót sohasé. Harag, törvénykezés sem vót sohasé. Megértették, hogy ez valami kacagni való, megértette a nép, mert ősi szokás vót, jó is vót. Legénykoromban kigyültek az utcára. A gyermekeket az ostorosok szokták ijeszteni, nem bántották, csak úgy csattogtattak.

Aztán a nép kiült, még meg-megkínálták a farsángokat. Most már nincs olyan kiszolgálás, ellátás, mint ahogy azelőtt vót. Akkor az a nap olyan ünnepféle vót. Sütötték a

pánkót, mert jönnek a farsangolók. Akkor még a falu is pánkószagú vót. Még az úton, a levegőben is érzett.

– Gyűjtöttek is valamit?

– Ahol beengedték, szoktak adni szalonnát, kolbászt, májast, még pénzt is egy keveset, meg bort is a vacsorára. *Vót két kúdús*, azok kéregettek, megrakták az átalvetőket.

– Mikor fogyasztották el az adományokat?

– Amit nem fogyasztottak el helyben, azt este a vacsoránál az asztalra tálalták. Azok a leányok, akik felöltöztették a legényeket, azok csinálták a vacsorát: ott vacsoráztak együtt, aztán egész éjjel ettek-ittak, mulattak, táncoltak reggelig.

– Nem volt fárasztó az egész napi járkálás?

– Reggeltől estig jártuk a falut, biza elfáradtunk, de este azért mulattunk. Nem vót akkor senki, aki ezt ne szerette vóna.

– Milyen zenére táncoltak akkor?

– Akkor este az egész falunak farsangi bál vót. Fogadtunk *mozsikást*, *cimbalmost*, egy *nagybögőst*, s egy *klánétást*. A mozsikás s a klánétás egész nap velünk járt. Utána a zenészeknek odaadtuk az összegyűlt pénzt, s ami még megmaradt az Ifjúsági Szövetség javára fordítottuk. (M.F., a.f., 1915, gy. i. 1988)

(791) b. A kibédi farsang az 1980-as években

Az 1940-es évek végén a kibédiek nappali farsángjátékát is betiltották. A szokás életében két évtizedes szünet következett. Az 1960–1970-es évek fordulóján – értelmiségi kezdeményezésre – felújították. Azóta minden évben megszervezik.

A játék neve: *fársáng*

Szereplők: - *bekérők* (két vőfély), *szépek* (párok), a *fehér bóvér* (vőlegény) és párja, a *menyasszony*, a *piros bóvér* és párja, a *székely leány*, a *huszár* és párja, a *leány*, az *úrfi* és párja, a *kisasszony*, *lovasok* (*piros és fehér falovas*), *ostorosok* (tizenkét ostoros), *kúdusok* (két koldus), *zenészek* (egy-kettő), *kísérők* (két kísérő, pénzszedő)

Hét szerepkörben a szokásjátéknak mintegy harminc szereplője, résztvevője van. Mindannyian legények. Ennyi szereplőt kiválasztani, összefogni előzetes szervezést igényel.

Előkészület, szervezés:

A szokásjáték kezdeményezői a '80-as években is a besorozott katonalegények. Ennek megfelelően 1988-ben a kezdeményezők és szervezők Dósa Á. György és Orbán János, valamint Márton György és Domokos György 19 éves katonalegények voltak. Maguk is résztvevői a játéknak, előbbi kettő ostorosként, az utóbbi kettő bekérőként. *Összebeszélünk a kollégákkal, mi vagyunk a legnagyobbak, katonaság előtt állunk. Ez az utolsó évünk, utoljára veszünk részt benne, most mi rendezzük a fársángot.*

A szervezők már január elején elkezdték a legények megszólítását vagyis a szerepekre való felkérését, kijelölését. Legkedveltebb szerepkör az ostorosoké, de addig nem lehet senki ostoros, amíg legalább kétszer nem volt szép vagy lovas. Az ostorosok és a koldusok rendszerint besorozott katonalegények. *A legényeket nagyság (kor) szerint hívtuk. Akik a legnagyobbak, katonaság előtt állnak, azokat hívtuk ostorosoknak. A kisebbeket szépeknek, lovasoknak. De mind ostorosok akartak lenni. Megmondtuk: te még nem lehetsz ostoros, mert még nem voltál kétszer szép. Ha fiatalabb is, de már kétszer volt szép, lehet ostoros, soroltuk bé ostorosnak.*

A játékban résztvevő legények életkorát tekintve ez a szabály 1984-ben és 1988-ban is csorbítatlanul érvényesült. A szépek és lovasok alakítói a 16–18 éves legények közül verbuválódtak. Az ostorosok és koldusok valamint a bekérők három kivétellel mind 19 éves besorozott, katonaság előtt álló legények. Három 17 éves legény azért lehetett ostoros illetve egyikük koldus, mert az azelőtti években már kétszer öltözött szépnek vagy lovasnak. Ők tehát 15 éves korukban vettek részt először a játékban. Legidősebb a két kísérő legény, ők már katonaviseltek (21–25 évesek). A szereplők kiválasztása tehát szabályozott, és hierarchikus rend szerint történik.

A résztvevők kiválasztása után a szervezők a névsort bemutatták a művelődési otthon igazgatójának. A szokásjáték felújítása után ő lett a formális szervező. A megbeszélésen megállapodtak a dátumban – ez rendszerint a farsang második felének valamelyik vasárnapja, de nem kötelezően az utolsó, húshagyó kedd előtti vasárnap –, és abban is, hogy milyen zenészeket fogadnak ez esti farsangi bálra. 1988-ban olyan mozzanattal bővült az első megbeszélés, ami eddig nem volt, írásbeli kötelezettségvállalással. *Vállaljuk, hogy fegyelmezetten viselkedünk és betartjuk a rendet.* Erre az írásbeli kötelezettségvállalásra Nagy Mihály igazgató szerint azért volt szükség, mert a tavalyiak helytelen viselkedése miatt megromlott a falu közvéleménye.

– Mít mondtak, mit kifogásoltak?

– Az emberek azt mondták, hogy a legények nem állták úgy meg a helyüket, ahogy elvárta volna a közönség. Több italt fogyasztottak a kelletténél. Kirívóan viselkedtek, nem fogadtak szót sem a kísérőknek, sem a bekérőnek. Vita kerekedett, egyesek illetlen szavakat használtak.

– *Mi most azt akartuk, hogy vigyük végbe szépen és ne halljunk panaszt. Azt mondják a faluban, régebb így volt, úgy volt, ügyesebbek voltak a fársángok. Most leisszák magukat... Gyűlés volt tartva s aláírtuk a papírt. (Dósa Á. György)*

– *Azt mondtuk, amelyik rendetlenkedik, a végén megverődik. Megmondtuk a szépeknek, hogy párosával vonuljanak, az ostorosoknak, hogy a szűk utcákban ne legyen csattogtatás, a*

lovasok ne fussanak állandóan. Amikor kiértünk a betonútra, akkor mindegyik eressze (Orbán János, szervező katonalegény).

Öltözet, maszkok, felszerelés:

A kibédi szokásjáték szereplőinek öltözete, maszkja, felszerelése a felújított változatban állandónak mondható. Minden résztvevő igyekszik az illető farsangi alakról kialakult hagyománynak megfelelően öltözni. Változás nem ebben, hanem az öltöztetésben, az öltöztetők személyében történt. A két világháború között, sőt még az 1970-es években is a farsángokat azok a leányok öltöztették, akiknek az illető legények udvaroltak. Az ő feladatuk, kötelességük volt, hogy beszerezzék az öltözetek főbb darabjait és a legény édesanyjával együtt öltöztették. *Ez mára lehanyaglott. Most össze van bolondulva a régi menet* – nehezményezik az új helyzetet a legények szülei, mert reájuk maradt, az ő kötelességükké vált az öltöztetés, a legényekre és családjára a kellékek beszerzése. Az öltözet bizonyos darabjait (kendők, szalagok, hajfonatok, bocskor stb.) kölcsön kéri a faluból, más ruhaféléket maguk állítanak elő. A bőrálarcokat, bokrétákat helybeli specialistákkal készíttetik. A régi viseletdarabokat, kellékeket – például a bottyán kendőket, csepűgatyákat, sarkantyúkat – egyre nehezebb beszerezni. Több olyan eset előfordult, hogy a legény szülei, leánytestvérei nem vállalták az öltöztetést.

A székely ruhákat és a vőfélyek szalagos pálcáját a művelődési otthon kölcsönzi. Ugyancsak a művelődési otthon megrendelésére készült a két faló és a játék után oda kerülnek vissza a következő farsángig.

Az öltözetek, maszkok és kellékek számbavétele igen fontos, mert ez a tárgyi világ, ez a tárgyi nyelvezet többszörösen jelentéshordozó. Ennek alapján a szereplők három csoportra oszthatók. Az elsőbe a bekérők-vőfélyek, a kísérők és a zenészek tartoznak. Jellemzőjük, hogy nem viselnek álarcot, öltözetük sem farsangi álöltözet. A két bekérő és a zenész helyi székely ünnepi viseletbe öltözik; fehér ing, piros szöttes mellény, fehér harisnya, keményszárú fekete csizma, fekete kalap. A bekérők, vőfélyek szerepkörét jelzi sokszalagos vőfélypalcájuk, a kalapjukba tett árvalányhaj és mellényükön viselt szegfű. A két kísérőn ünneplő ruha, de nem székely népviselet, hanem öltöny. Szerepkörükre, rendezői mivoltukra utal kezükben az aktatáska, amelyben a báli belépőjegyeket és a pénzt tartják, valamint a karjukon átkötött fehér szalag.

A második csoportot nevével is megkülönböztetik: *szép farsángok, szépek, párok*. A hagyomány megkövetelte minták szerint ezeknek az alakoknak valóban szépeknek kell

lenniük és az öltöztetők igyekezete is erre irányul. Öltözetük alapján a szépekhez sorolják a *lovasokat* is.

A fehér és a piros bóvér valamint a huszár fejére mirtuszból, művirágokból összeállított bokrétát tesznek. A bokrétát régebb csákóra illesztették, napjainkban női szalmakalapot alakítanak át úgy, hogy csak a kupáját, tetejét hagyják meg, és azt borítják be a bokrétával. A bokrétából mindhárom alakon színes szalagok lógnak alá, és elborítják a legények arcát, hátát, egész felsőtestét. A fehér bóvéren több a fehér, a piros bóvéren több a piros szalag. Ezek a szalagok alkotják az álarcukat, amelyet bármikor félrehúzhatnak. A fehér bóvér derékon alul érő, csipkés végű fehér inget visel. Régimódi gyolcsing, kiengedve, arra varrva csipke, hogy jól leérjen. Bő, buggyos ingujja, könyökénél fehér szalaggal van átkötve. Altestén bögatyát visel. Ezt két fehér csipkés női alsószoknyából alakították ki, úgy, hogy térdénél átkötötték. A helyi székely népviselet piros mellényén és a sarkantyús fekete csizmán kívül a fehér bóvér így valóban teljesen fehérbe öltözik. A piros bóvéren rövid ing, amit eltakar a helyi népviselet ünneplő piros mellénye. Altestére bögatyaként a helyi székely női népviselet piros szoknyáját illesztették, térdénél piros szalagokkal átkötve. Lábán sarkantyús fekete csizma. A huszár hátát, elejét és két oldalát, egészen a térdéig színes kendők és szalagok borítják. (Összesen 40–50 darab.) Altestén fekete lovaglónadrág, lábán sarkantyús csizma. Jobb kezében kb. 70 cm hosszú, keskeny fakardot hordoz. Az előbbi három, kendő- és szalagdíszbe öltözött alakkal szemben az úrfi ruhája, maszkja egyszerű: fekete kalap, fehér ing, sötét nyakkendő, sötét öltöny. Kezében sétapálca, kezén fehér kesztyű. Álarca fehér fátyolból. Úgy készítették, hogy gézzel körbetekerték a legény egész fejét, a nyakától kezdve és a feje tetején végezve. A gézen a szájnak helyet vágtak, szénnel pedig rövid bajuszt, szemöldököt, szempillát rajzoltak rá.

A menyasszony és a két székely leány kibédi népviseletbe öltözik; kihajtott nyakú, csipkés ing, piros mellény, székely szoknya és kötény. Arcát mindhárom alaknak géz, fátyol álarc fedi, ezen szemöldökük, szájuk kifestve. Erre az alapöltözetre tevődnek a megkülönböztető jelzések. A menyasszony fején paróka, erre illesztették a menyasszonyi pártát és a hátul lecsüngő fehér menyasszonyi slájert. Nyakában gyöngyfüzér, kezén fehér kesztyű, lábán férfi bőrcsizma. A két székely leányt fejkendőjük és két ágba font, derékig érő hajfonat különbözteti meg a menyasszonytól. A hajfonatokat azoktól a leányoktól kölcsönzik, akik nemrég vágatták le hosszú hajukat. A kisasszony maszkja fátyol álarc, rajta festett szem, száj, szemöldök; fején paróka és fekete női kalap, ruhája sötét színű kosztüm, lábszárain fehér női harisnya. Egyik fehér kesztyűs kezében női táská, a másikban legyező, lábán fekete férficsizma.

Öltözetük alapján a szépekhez sorolják a két lovast is. Civil téli öltözetükre ők először felveszik a *lovat*. A faló napjainkban két részből áll: egyik a feje, a másik a háta és a fara. A ló fejét a legény vállára erősített szíjak tartják, a hátát a legény derekához kötik. Az egyik ló fejét fehérre, a másikat pirosra festették. Farkuk kenderből, abban piros szalag. A ló hátára pokrócot s arra régi *bottyán kendőt* terítenek. Fejére kantárt tesznek és *kivarratos zsebkendő*kkal díszítik. A lovasok fején ugyanolyan bokréta, mint a két bóvéréén és a huszárén. A bokrétát helyi specialistával készíttetik. A bokrétából köröskörül színes szalagok hullnak alá és eltakarják a lovast alakító legény arcát. Álarcuk így tulajdonképpen ezek a színes szalagok. Ezeken kívül a lovasok hátát, mellét, oldalát *bottyán kendők* borítják. Jobb kezükben fakard, bal kezükben a gyepelő végét tartják.

A fársángok öltözet és maszk szerinti harmadik csoportját a bőrálarcos ostorosok és kúdosok alkotják. Az álarcokat a helyi specialisták kihalásával mostanában házilag szabják-varrják maguknak. A kiválasztott – általában fekete vagy fehér szőrű – báránybőrön szemnek, orrnak, szájnak megfelelő lyukat vágnak. A szájüreg alsó peremére rongyból piros nyelvet varrnak. Némelyik álarcra más-más színű gyapjából bajuszt, szakállat és szemöldököt is illesztenek. A legények azon igyekeznek, hogy a bőr álarcok ne hasonlítsanak egymáshoz és minél ijesztőbbek, csúnyábbak legyenek. Az álarcot csákószerű sapkához varrják, és azzal együtt teszik a fejükre. Tetejét tollak vagy száraz nádvirágok díszítik. Kabátjuk neve: *firiskó*. Ezt a régi, divatból kiment zsinóros kabátot napjainkban már lehetetlen fellelni. Az iskolai egyenruha kék kabátját alakítják át vagy más sötét kabátot zsinóroznak ki, és látják el rojtokkal az alját. A *firiskóra* virágos, rojtos *bottyán kendőt* borítanak. Altestükre fehér csepűgatyát húznak, ezt piros szalagokkal, bojtokkal, rojtokkal díszítik, mégpedig *kacsaringósan*. A legtöbb ostoros kicsi csengőket is köt a gatyájára. Lábukon gumi bocskor. Kezükben több méter hosszú, több ágból font szíjostor.

A két *kúdos* arcát is csúf bőrálarc fedi. Az ostorosokéhoz hasonló álarcuk kifordított báránybőr kucsmában folytatódik. Térdig érő, kiordított tarkabarka szőrű bundát vesznek magukra és ugyanolyan csepűgatyát, mint az ostorosok. Lábukon bocskor vagy bakancs. Vállukon *átalvető* az adományoknak, kezükben pásztorbot.

Szokásesemények a nap folyamán:

Gyülekezés: A gyülekező tere, színhelye a felújítás óta az iskola. Vasárnap reggel kilenc óra tájban gyülekeznek az otthon felöltöztetett legények. A szép párokat és lovasokat két-két ostoros kíséri a gyülekező helyre. A kísérők a szépek testi épségére és ruhájára vigyáznak. *Védeni kell a szépeket* – mondják –, *mert a huncut gyermekek és a felnőtt*

járókelők viccből letéphetnek egy-egy szalagot, leönthetik valamelyiket, vagy más módon bosszanthatják őket. Ilyesmi régebben megtörtént, mostanában nem fordult elő.

Fényképcsináltatás:

A gyülekezés utáni első közös szokásmozzanat a *fényképcsináltatás*. Először közös képet csináltatnak, amelyen minden legény rajta van, majd külön-külön és baráti csoportokban fényképeztetik le magukat. Az ekkor készült fényképeket vitrinekben, családi albumokban őrzik. Több kibédi családban, ahogy szóba hoztam a farsangot, azonnal előkerültek az *emlékbe csináltatott fényképek*.

– *Nézze, én kúdus voltam, hogy cipelem az átalvetőt. Mi szerveztük 1978-ban a farsangot, s katonalegény létemre kúdusnak öltöztem, annak a legkönnyebb összeszedni a ruhákat.* (O.V., a.f., 1958).

Az utcai menet, falukerülés:

Tíz óra körül a legények menetbe szerveződnek és elindulnak. A menet beosztása, szerkezete szabályozott: minden alaknak, minden játékosnak jól meghatározott helye van. Két ostoros halad legelől. Gyakran előreszaladnak, ostorokkal csattogtatnak: *csinálják a helyet*. Később az utca közepén a két bekérő megy egymás mellett. Nyomukban a zenész. Utánuk következnek párosával a szépek: a fehér bóvér a menyasszonnyal, a piros bóvér a székely leánnyal, a huszár a leánnyal, az úrfi a kisasszonnyal. Mindkét oldalról ostorosok kísérik, védik őket. A párok után a két falovas nyargal, oldalukon szintén egy-egy ostorossal. Még hátrább a két koldus biceg, mellettük is két ostoros. A tizenkét ostoros így minden oldalról közrefogja a szépeket és az egész menetet. A kísérők, a művelődési otthon megbízottai zárják a csapatot, de ők le-lemaradoznak.

Ezt a menetbeosztás is csak akkor ennyire szabályozott, ha egyszerre nagyobb távolságot tesznek meg. Az utcán az ostorosok szabadon mozoghatnak, szaladgálhatnak, a lovasoknak is *futkározni kell*, a koldusok le-lemaradoznak. Ez a szereplő kategória mozgékony, térhasználata az adott játéktérben viszonylag szabad. Ezzel ellentétben a szép párok menetbeli helye és vonulása szigorúan kötött, nem változtathatnak rajta.

Az Iskola utcából indulva a menet délelőtt a vasúton túli utcákat járja be. Sorra a Gergelyfi utcát, a Piacteret, a Falu szorosát, Dánét, Rétfalvát, Pap szorosát. Délutánra érnek a Főútra és annak mellékutcáiba. Estefelé eljutnak a falu felső végére az Apródombokhoz, majd a Festő utcán bekanyarodnak és a Malom utcán érkeznek vissza az iskolához. Egyetlen utcát, szorost, egyetlen házat sem hagynak ki. Útvonaluk állandó, négy évvel ezelőtt, 1984-ben is ugyanezt az utat járták be. Ugyanennyit tartott időben is: kilenc-tíz órát.

Beköszöntés, szépek tánca (diszjáték):

A bekérők minden sorra következő kaput megkilincselnek. Ha nyitva, azt jelenti, hogy a háziak fogadják a fársángokat. Napjainkban jobbra a leányos házak kapui állnak nyitva előttük. Beengedik őket a rokonok, a legénybarátok szülei is. Megfigyelésem szerint 1988-ban minden harmadik-negyedik háznál fogadták a szokásjáték résztvevőit. Az is megtörtént, hogy különböző okokra hivatkozva – gyászolnak, beteg, idős ember van a háznál, nincs itthon a leány – nem engedték be őket, a kapuban viszont átadták az adományokat.

Ha fogadják őket, két ostoros kinyitja a nagykaput, hogy párosával zavartalanul bevonulhassanak az udvarra. A házigazda és családtagjai rendszerint a lépcsőn, a tornácban, a verandán vagy a konyhában fogadja a társaságot. Minden utcában tudják, hogy körülbelül mikor érnek oda. Egy-egy leányos házhoz összegyűlnek a rokonok, szomszédok is. A ház népe előtt az egyik bekérő rövid köszöntőt mond:

Szerencsés jónapot kívánok e háznak!

Nem egyébért jöttem,

Egy elfáradt sereg állt mögöttem.

Szeretném megkérni,

Ha megengedik, hogy megpihenjünk?

A kérésre a gazda válaszol:

– *Megengedjük...*

– *Nagyon szívesen...*

– *Gyertek bé... stb.*

Ekkor közelebb mennek az eddig várakozó párok, és helyet keresnek a tánchoz. A tánc helye rendszerint a tornác, a veranda, a nyári konyha vagy az udvar következő, betonozott sima része. A hegedű hangjára a négy pár egymás mellé állva, összefogózva táncolni kezd. Szinte egy helyben topognak, ugranak, se jobbra, se balra nem fordulnak, csak a csizmák csattannak, ha összeütik. A tánc neve: *szöktetés*. Egy-két percig tart a szépek páros, szertartásos tánca, utána rövid csárdás következik. Ebben a kötetlenebb táncban nem táncol csak a fehér bóvér (vőlegény), illetve az ő feladata, hogy megtáncoltassa a házi leányt. Egy-két forduló után a bekérők is táncolhatnak a háziasszonnyal, a jelen levő nőekkel, elkérhetik a házi leányt stb. Az a tisztesség, hogy a jelen levő nőket mind táncra kérjék.

A megkínálás:

A tánc után a háziak tésztával és borral kínálják a legényeket. Az italt nem minden háznál fogadják el, vigyázniuk kell, hogy ne igyanak sokat. A háziak csak a bekérőkkel értekeznek, mert a szépek nem beszélnek, nem szabad beszélniük. Általában nem is ismerik fel őket,

esetleg a két bóvert meg a huszárt, ha a szalagokat félrehajtják az arcukról. A megkínálás után a szépek azonnal indulnak a következő házhoz.

Adománygyűjtés és báli meghívás:

Ekkor jelentkeznek az eddig háttérben maradt koldusok. Bicegve, sántikálva közelednek, kézzel-lábbal mutogatnak, és elváltoztatott hangon követelőznek:

– *Kolbá-áá-szt! Szalonná-áá-t! Kalácso-oo-t, tojá-áá-st!*

A háziak kacagják őket, s míg a követelt és jó előre előkészített adományokat az átalvetőjükbe teszik, próbálják felismerni, hogy kik lehetnek. Elvonulásuk után idősebb férfiaktól álló utcai csoport úgy vélekedik róluk, hogy *ezek a mostani kúdosok nem elég élelmesek. Mi felmentünk a hiúba, s lehoztuk a kolbászt, ezek ilyent nem tesznek, csak kéregetnek.* A kéregetéssel annyi kolbász, szalonna, tojás, kalács és kenyér gyűl az átalvetőkbe, hogy a koldusok a nap folyamán háromszor-négyszer térülnek.

A koldusok után a két kísérő jön, és mindenkit meghív az estéli farsangi bálba. A háziak nekik adják a pénzádományt, 1988-ban 15, 20, 25, 50 lejt. Pontosan felírják egy füzetbe, ki mennyit adott. Cserébe belépőjegyet nyújtanak át az estéli bálba.

Az utcai játék:

Míg a háznál a beköszöntés, a tánc és az adománygyűjtés tart, az utcán, a kapuk előtt, néha az udvaron is, másféle játék folyik. Ennek szereplői az ostorosok és lovasok. Az ostorosok nagyokat csattintva elkergetik a báméskodó gyermekeket, elváltoztatott hangon, rekedten kurjongatnak, bögnek, ijesztenek mindenkit, minden mozdíthatót elmozdíthatnak, tovább vihetnek az udvarról, gazdasági épületekből, a kiterített ruhákat elviszik a szomszédba. Mindenkit megállítanak, elváltoztatott hangon aprópénzt kunyerálnak; megállítják a járműveket, a gépkocsivezetőtől pénzt, cigarettát stb. kérnek

A lovasokkal együtt a következő jeleneteket rögtönzik: vizet húznak a kútból, és a vederből megitatják a „lovakat”, felülnek a szekérre; a kertből kukoricakarókat hoznak és megetetik a „lovakat”.

A lovasok futnak, nyargalnak, *nyihognak, vetik a farukat.*

Ez a tréfás-bohózati jellegű játék akkor is folytatódik, amikor a menet a következő házhoz irányít, és az ostorosok védik a szépeket. Szaladgálnak, ostorukkal csattogtatnak, nem engednek közel senkit. Ijesztenek, és hol sután, hol sikerültebben tréfálkoznak. Az ostorosok leginkább a leányokkal tréfálkoznak, őket közel engedik magukhoz, sőt szívesen és bátran megölelgetik.

Kétszeri megfigyelésem szerint e kettős játéknak délelőtt, a csendesebb utcákban a köszöntő és adománygyűjtő jellege dominál. A farsángokon és a felköszöntött háziakon kívül

nincs, vagy alig van közönsége. Délután a Főúton népes gyermekereg és felnőtt közönség várja a menetet. A nézőközönség előtt felerősödik tréfás-bohózáti és legénypróba jellege. Főleg az ostorosok igyekeznek, hogy minél szebben, nagyobbat csattintsanak. Kiállnak az utca közepére, versenyeznek egymással. A főúti előadás is többféle változatban valósulhat meg. A négy évvel ezelőtti ostorosok sokkal többet tréfálkoztak, *léháskodtak*, sokkal többet megengedtek maguknak, a lovasok többet nyargaltak. A falu rosszállásától tartva 1988-ban a két bekérő állandóan igazította, egrecérozta őket; *ne maradjanak el a menettől, ne futkározzanak sokat, ne vigyék túlzásba az ostorpattogtatást, nehogy igyanak* stb. Így az előadás egészében véve szelídebbre, de ugyanakkor halványabbra sikerült.

A közös vacsora:

Mikor az utolsó háznál is végeznek, a legények hazamennek és átöltöznek. A szervező legények megszámlálják a begyűlt pénzt és átadják a művelődési otthon igazgatójának. Ebből a pénzből fizetik az esti bál zenészeit és a legényeknek muzsikáló hegedűst. Száz-száz lejt kap az a két legény, aki egész nap gyűjtötte a pénzt. Nagy Mihály a legényeknek vásárolt három veder bort, emellé még ők is vettek két vederrel.

Átöltözés és elszámolás után *közös vacsorára* gyülekeznek az egyik szervező, Dósa Györgyék házában. Az édesanyák addigra elkészítették az óriási kolbászos, szalonnás rántottát. Hosszú asztalnál ülnek, esznek, koccintanak, pihennek, s közben megtárgyalják a nap eseményeit. Senki sem ittas, de a fiatalabb legényeknek csukódik le a szeme a fáradtságtól. A lovasokat alakító fiúk ültükben elaludtak a sezlónon. Az ostorosok karjukat, tenyerüket tapogatják: tenyerük feltört, karjuk *szakadt le*. Várják, hogy véleményt mondjon Nagy Mihály, milyen volt a mai farsang. Megfigyeltem, hogy nagy tisztelettel, de nem alázatoskodva beszélnek vele. A tanító és egyben a kultúrház igazgatója nem járt velük egész nap, de egyszer-kétszer megnézte őket, a szemét rajtuk tartotta. Meghallgatta közben a falu véleményét is. Dicséri a fiatalokat:

– A tavalyihoz képest sokkal jobban sikerült. A szépek vonultak rendesen, megtáncoltatták a leányokat. Az a kis csintalankodás, amit az ostorosok csináltak, beletartozik. Amikor a végén az iskolánál találkoztunk, a fiúk józanon jöttek vissza.

A szervező legényekből viszont most szakad fel a keserűség:

– Alig akartak szépnek öltözni. Megszólítottuk a tizenkét-tizenhat-tizenöt éveseket. Egyik azt mondta, ő még kicsi, a másikat meg az apja nem engedi. Egyik se akart először szépnek öltözni. Nehéz beszerezni a ruhákat, az egész falut be kell járni a szalagokért, kendőkért. Fárasztónak tartják a sok járkálást, inkább eltekerzik a napot.

– Minden harmadik kapu, ha nyitva volt – állapítja meg a tényállást az egyik bekérő.

– A leányos házaknál engedtek be, s a rokonaink, jó ismerőseink.

– Néhány év múlva nem lesz belőle semmi. Most sikerült, de biztosan félbemarad, nem lesz aki végbevigye.

A házilegény édesapja azt hiányolja, hogy a közös vacsorára nem hívtak leányokat.

–Elég gyávák vagytok, hogy egy leányt nem kaptatok!

– Amelyik akart, hívott – védekezik kényszeredetten a többiek nevében is a házilegény. – Vagy tízen hívtak. Komoly szeretője csak egynek van.

A szóváltás után eszembe jutnak azok a leányok, akiket a négy évvel ezelőtti ostorosok olyan szívesen ölelgettek az utcán, de felvillan annak a líceumba járó leánynak is az arca, aki néhány társával együtt ma nem különösebben örült a farsangoló társaságnak. Szemmel láthatóan nem várta, s csak a szülei kedvéért fogadta őket.

Nagy Mihály nem ért egyet a hetek óta tartó izgalmakba belefáradt legényekkel:

– Mondták az ezelőttiek is, hogy abbamarad, de a következő generáció mindig megszervezte. Nagy a falu, sok a fiatal. Vagy itthon dolgoznak vagy a környékbeli ipari egységekbe ingáznak. Az estét, a hét végét itthon töltik, társas összejövetelekre, szórakozásra van szükségük.

A farsangi bál:

Vacsora után a legények átmennek a kultúrház nagytermébe, ahol már kezdődőben a bál. Begyűlt a nép, ennyi fiatalat rég nem láttam egy falusi táncteremben, és ennyi asszonyt sem a szélekre húzódva.

A farsangi bálon az a szokás, hogy az első tánc, az első pár a fársángoké. Azok a legények hívhatnak leányt táncolni, akik részt vettek az egész napos farsangi játékban. A besorozott katonalegények és utánuk a többi fársángok sorra felkérik a leányokat és a terem közepére viszik, ott kezdenek táncolni. Arcukról, mozgásukról eltűnt a fáradtság.

A második tánctól mindenki táncolhat. Az egyik legénytől hallottam a nap folyamán, hogy sokat vitatkoztak, milyen zenekart fogadjanak. A társaság egyik része népit akart, a másik modernet, a harmadik éppenséggel diszkózenét. Végül a középutat választották. Az egyik katonalegény hozta a félig falusi, félig városi zenekart, amelyben maga is játszik. Hangszereik: hegedű, cimbalom, nagybögő, klánéta, tangoharmonika, szaxofon és nagydob. Felváltva használják és eléggé vegyes hangzat száll alá a színpadról. Az egyik párban a kibédi rendet – *csárdás, forgató, szöktető* – húzzák, a másikban a modernet: *tangó, keringő, gyors*. A két táncrenden kívül a középkorúak kívánságára eljárják a nem népi eredetű, de régen meggyökeresedett és népszerű táncot, a *gólyát is*. A diszkópártiak követelésére Nagy Mihály diszkóbált ígért jövő szombatra a kisteremben.

A továbbiakban a farsangi bál nem különbözött az egyéb alkalmakkor szervezett táncmulatságoktól.

(792) c. A kibédi szokásjáték az 1990-es években.

Kibéden a farsangi játékot az 1989-es változások óta is minden évben megtartják. Ugyanaz a szerkezete, ugyanazokból a szokásmozzanatokból áll, mint az 1970-es, 1980-as években.

Az állandóság mellett mégis érdemes nyomon követnünk a változásokat, mert rávilágítanak a szokásjáték napjainkbeli alakulására. Az alábbiakban – újabb kétszeri megfigyelés (1994, 2000) alapján – ezekre a változásokra összpontosítunk, a szokásesemény sorrendjében.

Előkészület, szervezés:

Ebben változás 1993-ban történt, amikor a falu fiatalságának kívánságára a farsangi játék időpontját a hagyományos vasárnapról szombatra tették. Azóta minden évben szombaton tartják. *Azért volt szükség erre a változtatásra – mondják a fiatalok –, mert szombat szabadnap, itthon vagyunk. Este tovább lehet szórakozni, reggelig tart a bál, vasárnap mindenki kipihenheti magát, és hétfőn frissen mehet dolgozni.* Ezzel a változtatással az idősebb nemzedékek nem értenek egyet. Véleményük szerint *ennek a farsangünnepnek továbbra is vasárnap lenne a helye.*

Sokak számára ennél még nagyobb nemtetszést váltott ki 1994-ben az, hogy az eseményt a farsangi időszak utáni szombaton szervezték, kimentek a farsángból. A szervezők azzal védekeztek, hogy túl rövid volt a farsang, mindig február végén szokták szervezni, előre meg volt adva az időpont. (1994-ben február 19-én tartották.) A kibédi református gyülekezet tagjai számára a farsangot lezáró húshagyó kedd hete bűnbánati hét, böjtfővasárnap i úrvacsorával. *A múlt vasárnap kellett volna legyen, holnap a templomban úrvacsoraosztás lesz* – méltatlankodtak akkor az idősebb asszonyok és férfiak. Magától értetődően ők nem fogadták a farsangosokat.

Ebbe a kategóriába tartozott a falu református lelkipásztora is. A legények szerint soha nem engedte be a farsángokat, nem szereti ezt a népszokást. 1994-ben is megkilincsték a kapuját, de zárva találták. Erre az ostorosok fülsiketítő ostopattogatással válaszoltak. *Megtiszteltük a papot, öt percet kibírt volna.* Egyikük védelmébe vette. *A papot nem kell hibáztatni. Az elején beengedte, csak valami olyasmit csináltak a farsangok, ami nem tetszett neki. Valamit kihúztak az udvaráról. Tegnap temetett Sóváraddon, ma Kibéden temet, holnap úrvacsoraosztás. Nem most kellene legyen a farsang.* Kiderült, hogy rajta kívül a farsangozó fiatalok ritkán járnak templomba. Másnap a pap kiprédikálta a templomban, hogy mit csináltak a fiatalok.

Az előkészítésben a szervező legényeknek többféle nehézséggel kellett megküzdeniük. Az egyik: nehezen találtak 16–17 éves legényeket a szépek / és a lovasok / szerepkörére. A

fiatalok és szüleik ezt azzal indokolták, hogy nehéz összegyűjteni a szalagokat, kendőket, bokrétákat. A fiatalok közül többnek az a véleménye, hogy *én nem futkározok egész nap a falu között, annál több eszem van*. A szervezőknek azokkal kellett beérniük, akiket sikerült meggyőzniük vagyis az adott korosztályból nem a legrátermettebbekkel (pl. nem tudnak táncolni). Ez a kényszerűség befolyásolta a szokásjáték megvalósulását, a szépek táncát, a kapun belüli díszjátékot. Ezzel ellentétben megnőtt az ostoros szerepkörre áhítozók száma. A 80-as évekhez viszonyítva az a változás állt be, hogy a szervezőknek enyhíteni kellett azon a szabályon, miszerint ostoros csak az lehet, aki már kétszer volt szép. Elég, ha egyszer már volt. Ez nagy enyhítés, de azt is jelzi, hogy minden kibédi legény életében egyszer szeretne a fársámban ostoros lenni. Ez érvényes azokra is, akik nem élnek állandóan otthon (máshol esetleg külföldön dolgoznak) vagy középiskolások. Az 1980-as években rendszerint 12 ostoros volt, 1994-ben 16, 2000-ben húsz. Az ostorosok közül a két szervező legény rendszerint lógó ostoros, akiknek nincs konkrét feladatuk, hanem az a dolguk, hogy vigyázzanak az egész fárságra. A lógó ostorosok száma a 90-es években 2-ről 4-re, sőt 6-ra emelkedett. Ez az ostoros áradat szintén befolyásolja a játék menetét, főleg az utcai színjátékokat.

Öltözet, maszkok, kellékek:

Az öltözet, a maszkok és a kellékek ugyanazok, mint az előző évtizedben, de történt néhány változás is.

A piros bóhér, a huszár és a lovasok öltözetéhez, fejdíszéhez hozzátartoznak a szalagok. A szalagok között hagyományos módon piros, fehér és zöld színűek is voltak. A felújítás után, az 1970-es évektől vigyázni kellett, nehogy megjelenjen az öltözeten e három szín. A változások után, a 90-es években visszaállt a szalagok régi rendje: a piros bóvér, a huszár és a lovasok szalagjai között újból feltűnnek a piros, fehér és zöld színűek, sőt némelyik ostoros ostorának bojtja-rojtja is hasonló háromszínű. Ezzel ellentétben a bekérők vőfélyruhájának szalagjai között – ezeket a kellékeket a művelődési ház őrzi egyik évről a másikra – a 90-es években is megmaradtak a piros, fehér és kék színűek.

Az ostorosok és a koldusok a 80-as években még bocskort húztak a lábukra, bár már ekkor is nehéz volt ezt a régi lábbelit a faluból előkeresni. A 90-es években a bocskor teljesen kikopott az ostorosok és a koldusok öltözetéből, helyette bakancsot húztak a lábukra. Ugyanígy egyre kevesebb az ostorosok és a lovasok öltözetében az eredeti rojtos bottyán kendő.

Ezeket a kendőket leginkább a kibédi sátoros cigányok őrizték meg, tőlük szokták a legények elkérni. A 90-es években ezeket a silányabb rózsás kendővel helyettesítették (2000-

ben két eredeti bottyán kendőt számolt össze a szereplőkön egy idősebb kibédi, a többi rózsás kendő volt).

Az ostorosok és lovasok felszerelésében a 90-es években néhány új kellék is felfeltűnt, bár nem vált kötelező érvényűvé. A lovasok csengőt kötnek a lovak nyakába, hogy szóljon, hallják, merre járunk. Néhány ostoros jobb kezén tenyérvédő kesztyűt visel, hogy az ostor nyele ne törje fel a kezüket. *Én azért húztam kesztyűt, mert nem vagyok szokva a munkával. Líceumba járok, s nem dolgozok annyit, mint a falusiak. A kezem felmarja az ostor.*

Végül szólnunk kell még egy régi-új kellékről is. A visszaemlékezések szerint az 1930-as években az ostorosok piros csuszát szoktak kötni maguknak előlfeől a derekukra, szalagon lógott, hogy nevetségesek legyenek. *Vót, amelyik a lányokat belehempergette a hóba, kacagás lett, de már ritka eset vót. Az már erősen össze vót szokva a lánnyal, ha ezt is meg merte tenni, de vót rá eset.*

Az 1980-as években az utcai felvonulásban, nyilvánosan nem volt falloszmutatás, és nem került sor csuszás akcióra sem. Az 1990-es években újból – előbb szórványosan, aztán egyre gyakrabban – megjelent a falloszmutatás. 2000-ben legalább 3–4 ostorosnak volt felkötve a megfelelő helyre a piros kukoricacsusza és azt a megfelelő pillanatban elővették, felállították, ha lányokkal találkoztak, sőt akciót kezdeményeztek. Más ostorosok ugyanerre a célra a rövid ostornyelet használták.

Szokásesemények a nap folyamán:

Az utcai menet és a falukerülés rendje hasonló az 1980-as évekbelihez, de észlelhető a változás folyamata is. A legfontosabb változás, hogy lerövidült a farsangi játék ideje. Közbeiktatott pihenőkkel is hét órát tart az azelőtti kilenc-tíz órával szemben.

Ennek legfőbb okául azt tartják, hogy egyre kevesebb helyre engedik be őket. Sokan megharagudtak, mert *egyik esztendőben az ostorosok túlzásba vitték a rendetlenkedést, kihajigálták az udvarra a lábtörlőket, kihúzták az egyik udvarról a szekeret, s behúzták a felbomlott kollektív udvarára. Azóta nemigen engedik bé a népek. Már a leányos házaknál sem fogadják mindenütt szívesen a farsangozókat. Megtörtént, hogy a kapuban átadták az adományokat, de nem engedték be a legényeket az udvarra. Sokat rendetlenkednek – mondják. Unalommá kezd válni – vélekedtek mások 1994-ben. Jaj, de nevetlenek – méltatlankodott egyik anyuka szintén 1994-ben, akinek a lányát az ostorosok az utcán megölelgették. Ilyen szemtelen fiatalság van most?*

A kép azonban árnyalásra szorul. Az elutasító magatartás nem mindenkire, nem az egész falura jellemző. Ebből a szempontból eléggé jól elhatárolódik egymástól a falu központja, főutcája és a mellékutcák, főleg Rétfalva és Alszeg. 1994-ben főleg ebből a két

falurészből öltöztek farsangnak, a Felszegről viszont egyetlen pár, a Főútról senki. *A Főúton csak vének laknak. Akik fiatalok, azok vagy katonák, vagy kiöregedtek a szokásból.* A rétfalvi és alszegi szomszédságok, rokonok, barátok mindannyian fogadták őket, más mellékutcákban szintén. Az ostorosok rendetlenkedését is elfogadták, pl. kihúzták a szekeret vagy a szánkót az udvarra, elfutottak vele stb. *Nem haragszom, hát én mér haragudjak? Akkó nem engedték volna bé! Nekik nincs törvények máma, ez egy törvénytelen nap* – summázta az egyik rétfalvi házigazda, aki éppen sapkát cserélt, mert attól tartott, hogy a legények a vasárnapi sapkáját is lekapják a fejről. *Most fiatalok, most kell szórakozzanak* – vette védelmébe őket egy anyuka is, akinek két lányát (egyik 16 éves, a másik 14) egyszerre táncoltatta a fehér és a pirosbóvér. Ezekben a falurészekben és mellékutcákban így sokkal tovább tartott a falukerülés.

Ezzel ellentétben, a Főúton még a lányos házaknál sem fogadták mindenütt. Itt a hangsúly áttevődött az ostorosok produkciójára, csattogtatására és más utcai jelenetekre.

Beköszöntés, szépek tánca (díszjáték):

A szereplők teljesítményétől függően a beköszöntés és a szépek tánca (ahogyan helyileg nevezik: a díszjáték) egyik évben jobban, a másikban gyengébben sikerült. Általános tendencia, hogy veszít korábbi jelentőségéből.

A beköszöntés mozzanata megmaradt, de a bekérő vőfélyek nem minden évben mondanak beköszöntő verset, csak köszönnek a háziaknak. 1994-ben nem mondtak verset. 2000-ben illedelmesebbek voltak, a két vőfély felváltva mondott rövid beköszöntő verset:

– *Adjon Isten jó napot!*

– *Szeretnénk a régi szokást felidézni,*

– *Szíveskedjenek a farsangokat beengedni...*

Amire a házigazda rendszerint így válaszolt: – *Ha jól viselkedtek...*

A szépek tánca nagyban függ a zenétől, a megszólaló hegedű hangjától, ritmusától. Az 1994-es hegedű hangjára szinte lehetetlen volt táncolni, csak nyekergés hallatszott. Ez is befolyásolhatta a szép párokat, mert a táncuk legtöbbször összevissza ugrálássá silányodott. De a házi leányok megtáncoltatásában sem jeleskedett a fehér bóvér.

A szépek táncára különben szinte senki sem figyelt: a háziak azonnal kezdték a kínálást, az ostorosok és a lovasok az udvaron „rendetlenkedtek”, a házi leányt többször közülük kellett előhívja a bekérő, hogy a szokásrendnek megfelelően táncoljon a fehér bóvérrel stb.

A 2000-es változatban jobban szóló hegedű ritmusára táncoltak a szép párok, akik elődeiknél gyakorlottabban járták a hagyományos szöktetőst. (Az 1994-es farsangosok egyike, Barabási Attila azóta tanári képzést szerzett és ebbéli minőségében tánc csoportot szervezett.) A szépek táncába Nagy Mihály kultúrigazgató is besegített.

Ez viszont nem sokat változtatott azon, hogy a 90-es években a házi leányok egy része nem figyelt a szépek táncára és nem örült annak, hogy a fehér bovér őket is megtáncoltatja. Többen a marosszéki forgató egyszerű lépéseit sem ismerték. A leányok inkább az ostorosokkal foglalkoztak, azok korban hozzájuk illő, 18–20 éves legények, míg a szépek csak 16–17 évesek.

A díszjátékot illő figyelemmel az idősebbek, a középkorúak és a szülők követték. Ők igyekeztek vigyázni arra, hogy a házi jelenet megőrizze ünnepélyes, felkösöntő jellegét. Viszont több helyen elmondták, hogy az ő idejükben a táncot cifrábban járták, mint mostanában.

Az utcai játék:

Az utcai színjáték legfontosabb szereplői az ostorosok és a lovasok. Az ostorosok száma a 90-es években közel a duplájára szaporodott és ez a létszámnövekedés is hozzájárult ahhoz, hogy a kibédi fársáng utcai része az ostorosok játékává vált. A létszám növekedésével egyre több lett a lógó ostoros, akire nincsen rábízva valamelyik szép vigyázása. Szabadon mozoghattak, szaladhattak, ostorukkal nagyokat csattintottak. Minden ostoros azon igyekezett, hogy hosszú ideig, ütemesen, szép nagyokat csattintson, amire sokan odafigyelnek. Legerőteljesebben a Főúton szóltak az ostorok. Itt néhányan szemben állva egymással, versenyeztek, hogy ki bírja tovább az ütemes csattintást.

E virtuskodó játék mellett, a másik akciósorozatot *figurázásként* emlegetik a helybeliek. Más szóval *rendetlenkedésnek, bohóckodásnak*. A szépek mellé beosztott ostorosok többször a táncot utánozták, egymásba kapaszkodva ugráltak, kézzel-lábbal hadonásztak, magukra vonták a figyelmet. Ennél gyakoribb volt az ostorosoknak az az akciója (szinte minden háznál megtörtént), hogy valamit elmozdítottak a helyéről, főleg a kétkerekű és négykerekű szekereket. A szekér elé fogóztak, vagy a szekérbe fogták a falovasokat, és messzire elvágattak. (Természetesen vissza is húzták később.) A szekérbe fogott falovasokat szénával etették, veder vízzel itatták. Némelyik ismerős háznál a padlásra is felmászta, hogy szalonna, kolbász után kutassanak.

Az utca népéből legalább négy csoporttal kezdeményeztek közvetlen kapcsolatot. A délelőtti folyamán a mellékutcákban, ha lányokkal találkoztak, odaszaladtak, megölelgették őket. A kabátjuk alól előkerült a kukorica fallosz, azzal is akciót kezdeményeztek. 2000-ben nagy hó borította az utcákat, a lányokat a hóba borították, hempergöztek velük. A tíz-tizenkét éves korú gyermekek egész nap kísérték a menetet, az ostorosok néha meg-megijesztették, megkergették őket. Délután a Főútra azokból a családokból is eljöttek, akiknél már jártak a farsangozók. Ha valamelyik ostoros meglátta a rokonait, akik között kicsi gyermek is volt odaszaladt, levette az álarcát, és megmutatta magát.

A Főúton a csattogatás mellett leggyakoribb akciójuk a járművek megállítása volt. Nem álltak félre az útból, ostorukat az úton keresztülfektetve kényszerítették megállásra a gépkocsivezetőket. Ha megálltak, az ostorosok kinyitották az ajtót, és a gépkocsivezetőtől pénzt, cigarettát kunyeráltak. Az is megtörtént, hogy felültek a motorház tetejére. Ezeket az akciókat a meglepett gépkocsivezetők különbözőképpen fogadták.

A fogadtatás, az utcai résztvevők, kísérők és nézők:

Fentebb szoltunk arról, hogy a 90-es években megfogyatkoztak a farsangolókat fogadó családok. Akik fogadták, azok viszont jól fogadták: felkészültek a fogadásukra, betartották a szokásmozzanatokot, adományokat adtak stb.

A 90-es években azt is igyekeztünk megfigyelni, hogy a nap folyamán a különböző nemű és korcsoportok, résztvevők, nézők, helybéliek és idegenek, hogyan viszonyulnak a farsangi játékhoz, de elsősorban nem a házaknál történő fogadtatás, hanem az utcai események alapján.

Az utcai események a 90-es években két csomópont köré szerveződtek. A délelőtti csomópont az üzletek és a református templom környéke. Itt amúgy is sokan megfordulnak szombaton délelőtt, idősek és fiatalok, vásárolnak, tereferélnek stb. De sokan azért jönnek, hogy találkozzanak a farsangokkal, hiszen elindulásuk után egy órával itt vonulnak el. Az üzlet előtt és környékén rendszerint nagy tömeg várakozik, kevés felnőt, többen 12–18 éves leányok, kevesebb a legény, legtöbb viszont a 10–13 éves fiúgyermek.

Ideérve a farsangi menet lelassult, illetve az ostorosok, lovasok és koldusok elszakadtak a menettől és egyéni akciókat kezdeményeztek. Odaszaladtak a nézőkhöz, kiválasztottak egy-egy lányt, megölelgették őket, levették a maszkjukat stb. Az egyik lovas átadta szalagos fejdíszét az egyik lánynak, hogy felpróbálja. A lányok hóba borítására illetve a falloszmutatásra kissé odébb, csendesebb helyen került sor. A leányok kissé ellenkeztek, de szemmel láthatóan jól fogadták az álarcosok akcióját, ölelését. Részt akartak venni az eseményben, szereplőkké szerettek volna válni.

Az utcai eseményekben az ostorosok és a résztvevőkké váló leányok testközei kapcsolata volt jellemző. A következő csoport a gyermekeké, főleg a fiúgyermekeké. A hagyományos szerepkörük szerint az ostorosoknak ijeszteniük, kergetniük kellene őket. A 90-es évekbeli ostorosok viszont nem ijesztik-kergetik őket, esetleg tréfából csattintanak egyet-kettőt feléjük. A játéknak ez a része igen megszelídült. Már az üzlet előtt népes népes gyermekhad várja a farsangolókat. Legtöbbjük csak nézi, figyeli az eseményt, ők az utcai játék legfőbb élvezői, számuk az utcától függően a 100-at is eléri. A menetet 30–50 méter távolságból követik, közelebb nem merészkednek. Néhányan közülük szintén résztvevőkké szeretnének válni: ostorral szerelik fel magukat és a menet után ők is csattintani próbálnak,

beleélni magukat az ostorosi szerepkörbe. A másik gyakori akciójuk, hogy kiabálnak az ostorosoknak, bosszantják őket, majd elszaladnak.

A felnőttek, az üzlet előtti csomóponthoz gyűlt férfiak és legények (akárcsak a mellékutcákban) megmaradtak a kíváncsi néző szerepében.

Az utcai játék délutáni csomópontja a falu Főútja, Központja, a művelődési otthon és a cukrászda környéke. Itt kevesebb a fiatal család, kevesebben fogadják házaknál a farsangokat, viszont sokan várakoznak a házak előtt. Ezek között a 80-as években sokan voltak a faluból eltávozottak, akik erre az ünnepre jöttek haza látogatóba. (Emlékeztetőül: akkor vasárnap tartották.) A 90-es években a Főúton és a Központban kevesebben várták a menetet, mint a 80-as években. Pedig az ostorosok mindkét megfigyelt évben igyekeztek, hogy nagyokat csattintsanak, felverjék a falut, magukra vonják a figyelmet. A farsangosok rokonain és a gyermekes szülőkön kívül az ottlakók közül alig voltak kíváncsiak az eseményre.

Kíváncsiak voltak viszont a szomszédos településekről – Sóvárád, Szováta Makfalva stb. – érkező fiatalok, főleg leányok. Ők tulajdonképpen az esti bálra jöttek, de hamarabb, hogy a farsangokat is lássák. Az út két oldalán a menet kísérőivé váltak. *Összetartók itt a fiatalok. Nálunk nincsenek ennyien fiatalok és nem is ennyire összetartók. Nálunk nincs ilyesmi.* (Egy sóváradi fiatal)

Végül azokról kell szólnunk, akik szándékukon kívül belekerültek a farsangi eseménybe: az átutazókról. Az ostorosok legtöbbjüket megállították (szekeret, teherkocsit, személygépkocsit, külföldit, belföldit). Érdekes volt megfigyelni, hogyan viszonyulnak az eseményekhez. Általánosságban mondható, hogy a 80-as években jobban elfogadták a furcsa helyzetet, türelmesebbek voltak, sőt élvezték a játékot. A 90-es években megszorodtak az elutasító gesztusok, a türelmetlen dudálások. Több esetben balesetre vagy tettlegességre került sor. A magatartásból szinte a kiolvasható volt, hogy az átutazó hová valósi. Az MS és a HR (Maros illetve Hargita megye) jelzésű járművek vezetői (az ismerős, a közeli világ képviselői) általában megálltak, belementek a játékba, az esemény résztvevőivé váltak. Ugyanez érvényes a magyar rendszámúakra is. Kivételek azért ezek között is akadtak.

A farsangi bál:

A falukerülést mindkét alkalommal (1994-ben és 2000-ben) estefelé, 5–6 óra tájban fejezték be. Közben többször meg-megpihentek, üldögéltek. A végére mégis nagyon elfáradtak. Ekkor hazamentek, hogy átöltözzenek, megmosakodjanak. Este nyolc óra körül gyülekeztek a farsang vacsorára. A közös vacsorát a 90-es években már nem valamelyik szervező legénynél tartják, hanem a kultúrház egyik kisebb termében. Míg a fiatalok átöltöztek, készülődtek, az édesanyák közül néhányan elkészítették a vacsorát az összegyűjtött naturálékból: egy óriási szalonnás, kolbászos tojásrántottát.

A vacsorához a legények meghívták a barátnőiket is. A néhány órával ezelőtti ostorosoknak mind volt párjuk, sőt a náluknál fiatalabb legények közül is többnek. Az 1980-as években nem volt ez mindig így, akkor sokkal kevesebb leányt hívtak a vacsorához. Másfél órát is eltartott a jó hangulatú vacsora, amelyen szóba kerültek a nap legfontosabb, érdekes eseményei is. Ekkor átmentek a nagyterembe, ahol már közben megkezdődött a bál.

Kibéden 1994-ben és 2000-ben is a farsangi bál volt az év első nagyszabású közös táncmulatsága. A kultúrházzal szemben lévő házban minden szombaton és vasárnap este diszkó szokott lenni. A farsangi bál estéjén is volt. Akik a diszkózenét szeretik, oda gyűltek, bár sokkal kevesebben fértek be, mint a báli nagyterembe, és éjjel háromig ott táncoltak. Amikor ott vége lett, a diszkópártiak is átjöttek a bálba. Addig viszont a bálból látogattak többen a bárba hűsítőt vagy alkoholt fogyasztani (amit viszont a másik helyen nem lehetett vásárolni).

A farsangi bálba nemcsak lányok, legények gyűltek be, hanem házasok is. A kibédi fiatalabb házas generáció szeret táncolni. A középgenerációból az asszonyok, az édesanyák voltak többen, férfi alig. A fiatalabb leányokkal eljöttek az édesanyák is, a terem két oldalán padokon ülnek – fiatalok *falvédőknek* csúfolják őket –, de sokkal kevesebben, mint az 1980-as években. A vacsoránál több fiától hallottam, otthon kijelentette, hogy a *szülei ne menjenek oda, mert más szülő sem megy. Egymás között jobban érzik magukat.*

A bálban a kibédieken kívül sokan voltak a közelebbi és a távolabbi falvakból (Sóvárád, Szováta, Makfalva, Erdőszentgyörgy, Geges stb.). A Kis-Küküllő felső völgyének szinte minden településéről jöttek fiatalok. De még így sem telt meg teljesen a nagyterem, nem volt zsúfolva, mint legtöbbször az 1980-as években.

Ennél is szemetűnőbb változás a bálozók öltözetében tapasztalható. A fiúkon, legényeken még mutatóban sem látni zakót, a lányokon szoknyát. Általános lett a farmernadrág, a pulóver, a vastag (legtöbbször kieresztett) színes ing.

Hasonló öltözetben mentek át tíz óra után a táncterembe a farsangos legények párjukkal együtt. Elvegyültek a bálozók között.

Amikor teljében állt a bál éjfél körül, az egyik szervező legény felment a színpadra és kikiáltotta, hogy: *ez a nóta a farsangoké.* Ez azt jelentette, hogy abban a táncrenben csak a farsangban résztvevő legények táncolhattak, választott párjukkal. Ekkor kb. húsz pár táncolt, leginkább a napközbeni ostorosok.

(793) d. A kibédi farsang a 2000-es évek közepén (2006, 2007)

A kibédi szokásjátékot A 2000-es években is (2007-tel bezárólag) rendszeresen megtartották, egyik évben sem volt kimaradás. Életében mégis a szokásrend bomlásának jelei

mutakoztak. Ezek a jelek 2006-ban jelentkeztek együttesen olyannyira, hogy kevésen múltott a farsangi játék megtartása vagy elmaradása. Mégsem az utóbbi következett be, sőt 2007-ben bizonyos szempontból felfrissült, megújult a hagyományos szokásrend.

A különbségek érzékeltetése végett a 2006-os és a 2007-es változatot röviden, egymással párhuzamba állítva mutatjuk be.

Előkészület, szervezés (2006):

Az előkészületek első felében úgy látszott, hogy – elsősorban a nagy kiadások, költségek miatt nem lesz farsang. A költségek előteremtése hagyományos módon úgy történt, hogy a szervező katonalegények és a játékban résztvevő többi legény – illetve a szülők – előre összepótoltak /fejenként megelőlegeztek/ bizonyos összeget, amellyel az előkészületek során a szervezők gazdálkodtak. A végén elszámoltak, és ha nyereséges volt a farsang, az előre befizetett pénzt visszakapták, ha pedig veszteséges, akkor a résztvevők pénze odaveszett. Ez a pótolásos rendszer az elmúlt években fokozatosan megszűnt. 2006-ban a résztvevő legények és szüleik egyáltalán nem merték vállalni az anyagi kockázatot. Legtöbben azt a mentséget hozták fel, hogy *tönkrementek a fafeldolgozó cégek, ahol dolgoznak, munkanélküliekké váltak, nem tudnak annyi pénzt elővenni*. A költségeket összesen 12 millió lejre számolták, ez fejenként közel fél millió lej pótlását jelentette volna.

A költségek miatt – a kultúrterem három és fél millió lejbe, a báli zenekar 6 millió lejbe került – egy olyan változatról is vitatkoztak a szervezők, hogy ne legyen farsangi bál este, csak a nappali felvonulás és a résztvevőknek egy vacsora. Végül úgy oldódott meg ez a dilemma, hogy a már említett, a falu központjában, a kultúrházzal szemben lévő bár és diszkó tulajdonosa szponzorizálta a bált, tulajdonképpen megelőlegezte a költségeket. Indulhatott a szervezés. A másik nehézséget az jelentette, hogy a fiatalok közül kevesen vállalkoztak a szépek megjelenítésére, a 16 évesek közül csupán hárman. Volt olyan, aki kijelentette, hogy *nem vennék benne részt semmi pénzért*. A fiatalabbakat, a 14–15 éveseket az iskola nem engedte, hogy részt vegyenek szereplőkként. Végül szülői felelősségvállalással elengedtek két fiatal, egy 14 évest és egy 15 évest (VII. és VIII. osztályosok). De így is foghíjas maradt a szépek rendje: nem öltözött senki úrfinak és kisasszonynak.

A szervezés során az is kiderült, hogy a legényseregben nincsen egyetértés. Ellentét feszült az idősebbek és a fiatalabbak között. Ez az ellentét a farsangi játék idején többször megnyilvánult. Sok volt a veszekedés, sőt verekedés. A legidősebb legények a 20–22 éves pénzszedők végig parancsolni akartak a fiatalabbaknak, nemcsak szóval, hanem úgy is, hogy megsapkázták őket. A szervező ostorosok is állandóan szidták a többieket, azok pedig nem hallgattak rájuk. Az volt a kifogás a szervező ostorosok ellen, hogy nem mutatnak példát. *Sokat jár a pofája, hogy ne maradjunk le, de közben ő marad le, neki úgy látszik szabad. Az*

egyvetértés hiánya eléggé szétzilálta a csapatot. Ehhez az is hozzájárult, hogy a házaknál sokféle itallal kínálták őket és a hosszú nap folyamán elég sok alkoholt fogyasztottak.

Mindezt betetézte az, ami estefelé történt. Ekkorra az egyik lovas megrészegeedett és lovastól, csákóstól, szalagostól át akart bújni egy szögesdrót-kerítés alatt. A csákó megsérült, a szalagok szintén. A rendezők észrevették, levetkőztették és hazaküldték a suhancot. De éppen azon a környéken lakott az az asszony, akitől a csákót és a szalagokat kérte. Észrevette az esetet, irtózatosan összeszidta a legényt, és féltve vitte haza a felszerelést. *Többet nem adom oda senkinek.* Továbbá, amikor az utolsó háznál is végeztek és a többiek hazamentek átöltözni, két ostoros és az egyik bekérő /szintén eléggé ittas állapotban/ a főúton kocsikat kezdett megállítani, hogy saját zsebükre pénzt kunyeráljanak. Nem lehet tudni pontosan, mi történt, de az egyik kocsit ostorral megütötték, kár keletkezett. El kellett menjenek a helyi rendőrségre, ahol büntetést és kártérítést fizettek.

(2007)

Változóban az a szabály, hogy a szervezők besorozott katonalegények lehetnek. A sorkatonaság megszűnésével ennek csökkent a jelentősége. 2007-ben négyen voltak a szervezők, kettő közülük 20 éves, kettő pedig 18. Mindannyian otthon vagy a környéken dolgoznak, asztalosok, erdei munkások. Hárman viszont egy utcabeliek és barátok. *Együtt járunk vasárnap délután ide-oda szórakozni, focizni.* Ők szervezték az őszi szüreti bált is. Ehhez a maghoz tartozik egy szélesebb, 10–15 legényből álló baráti társaság. Ez a társaság alkotta a 2007-es farsang szereplőgárdájának felét.

Elsősorban azt határozták el, hogy az idén jobban megszervezik, mint tavaly volt. *Maradjon meg a hagyomány. Ne mondják azt a faluban, hogy milyen fiatalság van, nem tudja megcsinálni.*

Januárban összegyűltek és megbeszélték a teendőket. Az idén is a pénzügyekkel, a szereplők beszerzésével és a szokásrend biztosításával foglalkoztak legtöbbit.

2007-ben sem kellett összehatóljanak a legények, mert a tavalyi szponzor, a bár – és a diszkó tulajdonosa az idén is megelőlegezett bizonyos költségeket. Tavalyról még nyereség is maradt, amit új bokréták készíttetésére, csákók és szalagok felfrissítésére fordítottak. Azt is eldöntötték, hogy *akik a tavaly azokat a hülyeségeket csinálták, az idén nem hagyjuk, hogy öltözzenek. Akartak öltözni, s nem engedjük.*

A szépek öltöztetése az idén sem ment könnyen. Először megszólították azokat, akik hagyományos módon ezzel a szerepkörrel kellene, hogy kezdjék, a 16–17 éveseket. Ezek befejezték Kibéden az iskolát, máshol tanulnak tovább, Szovátán, Marosvásárhelyen stb. De ezek a fiatalok nem akartak szépnek öltözni. *Szégyellték, hogy nagyok és szépnek öltözzenek. Ostorosnak öltöztek volna, de azt mi nem hagytuk.* Ketten-hárman vállalták csak, hogy szépek

legények, még két pár se gyűlt ki. Ebben a szorult helyzetben a szervező legények az iskola vezetőihez fordultak. *Elmentünk Barabási Attila tanár úrhoz, aki kibédi, s valamikor ő is benne volt, s megkértük, hogy az iskola engedje el a nyolcadikos fiúkat, a 15 éveseket, hogy szépnek öltözzenek. Megígérte, elengedik, ha jók lesznek az iskolában s aznap is, a falu között nem hülyéskednek. Aztán tartott egy gyűlést az iskolában, hogy mire kell vigyázni, kinek mi a felelőssége (Mátyus Csaba szervező). Mi azt mondtuk, ha a szülők beleegyeznek és ők betartják a szabályokat, elengedjük. Elmondtam nekik az aznapi viselkedési és közlekedési szabályokat, és ők aláírták, hogy tudomásul vették. /Barabási Attila tanár/. Elmentünk a rendőrséghez is, adjanak engedélyt, hogy kimehetünk a főútra. Jöhetnek a megyétől a rendőrfőnökök s kérhetik. Aláírtunk egy papírt, hogy mindegyik vállalja magáról a felelősséget. 31-en írtuk alá, ennyien voltunk benne.*

Szépeknek így a 15 évesek öltöztek, 16–17 évesek kevesebben. A szervezők szigorúan betartották azt a szabályt, hogy csak az lehet ostoros, aki már kétszer volt szép. Ilyenek a 18–20 évesek közül sokan voltak. 2007-ben összesen 16-an öltöztek ostorosnak.

Az egyik közülük magyar ajkú cigánylegény. Ő utólag került a csapatba. Azon a megbeszélésen a tanár úrnak feltűnt, hogy a szereplők listáján egy nem kibédi név is szerepel. Azt mondták a fiúk, hogy szovátai, de részt akar venni. A tanár úr meggyőzte a szervezőket arról, hogy ne tágítsák ennyire a résztvevők körét. Helyébe vegyék be inkább a kibédi cigányfiút, aki szintén szeretne részt venni, de őt nem hívták. A legények beleegyeztek, de azzal a feltétellel, hogy szépnek öltözik, s aztán két év múlva lehet ostoros.

Az iskola és a farsangi szokás viszonyának változásában fontos tényező, hogy értelmiségiek létrehozták a Kibédért nevű Kulturális egyesületet, amely céljának tekinti a néphagyományok megőrzését és ápolását is. Ennek egyik kezdeményezője, szervezője Barabási Attila, a kibédi táncsoport irányítója.

Szokásesemények a nap folyamán (2006):

A szépek menetéből hiányzott az úrfi és kisasszony.

A bekérők nem minden háznál mondták el a beköszöntő verset, amely ugyanaz volt, mint 2000-ben. A beköszöntés mozzanata egy-egy *jónapotra* zsugorodott.

Nem minden háznál került sor a szépek táncára sem. Néhol éppen a házigazda beszélte le őket a táncról. Ha nem muszáj, ne táncoljatok.

Ezzel együtt kimaradt az a mozzanat is, hogy a fehér bóvér megtáncoltatja a házileányt.

Megtörtént az is, hogy a házileány elbújt a farsangosok és a tánc elől, csak a szülei, nagyszülei fogadták őket.

A leányok közül azok táncoltak szívesen és jól, akik az iskolai táncsoportban megtanulták a kibédi táncokat. A fehér bóvér is ügyesen táncolt, ő is a táncsoport tagja. A kapun belüli szokásrend szinte csak a megkínálásra és az adományok összegyűjtésére zsugorodott. Mindenütt bort és egyéb alkoholos italt is kínáltak. Ennek következményei már ismertek.

Dél előtt a mellékutcákban az ostorosok és a lovasok rendetlenkedtek. *Az emberben, ha van egy kicsi ital, már hülyéskedik.* Három-négy ostoros piros kukoricacső és róka farkok fallosszal volt felszerelve. Futottak vele ide-oda az úton, a leányokat kerülgették. A földön való hempergőzésnek gátat szabott az, hogy nem hó, hanem sár borította az utat.

Délután a főúton az lett volna a szabály, hogy csak az út jobb felén haladhat a menet. Ezt az ostorosok nem tartották be, elfoglalták az út közepét is. Megállították az autókat, kihúzták a szekereket az útra stb.

Végig feszült légkörben zajlott a főúti esemény: *a szervezők szidták a többi ostorost a rendetlenkedés miatt, de azok annál jobban hülyéskedtek, a pénzszedők megsapkázták a szépeket. Csak egy példa. Éppen az egyik bekérő házánál az egy lovas és az ostorosok a házigazda szekerét kihúzták a főútra. Egy autó az egész társaságot szinte elgázolta. A főnökök csúnyán összeszidták őket, majdnem tettelességre került sor. A házigazda is megharagudott.*

A főúton nagy távolságokat tett meg a menet, míg egy-egy házhoz beengedték, illetve behívták őket. A mélypontot az jelentette, hogy kiderült: olyan családoknál is találtak zárt kapukra, ahonnan szereplők öltöztek.

Most nem érdekli a népeket. Ezelőtt teli volt az utca néppel.

Az ideiek gyengék. Olyan éretlen gyermekek. A fiatalok nem akarnak felöltözni.

Mindjárt lejár ez is. Nem fogják csinálni. Már most hiányzik kettő-három...

(2007)

A faluban hamar híre ment, hogy az ideiek jobbak, mint a tavalyiak. Valóban, a szokásesemény egyetlen mozzanatát sem hagyták ki.

A bekérők, bár ugyanazt a szöveget mondták, mint a tavalyiak, jobban beleélték magukat szerepkörükbe. A szépek a hagyomány előírta módon járták a szökőt. A fehér bóvér mindenütt megtáncoltatta a házi leányt.

Az ostorosok vigyáztak a szépekre, ahol volt hely, csattogtattak, de nem mozdították el helyükről a szekereket és egyéb tárgyakat. *Megtehetnék – mondták – de nem akarnak haragot. Nehogy megszólják őket.*

A falloszmutatás és a leányokkal való hülyéskedés a mellékutcákban megmaradt, de csak dugva, elszigetelten, félreeső helyeken.

A koldusok is megszelídültek, elfogadták az adományokat, nem igyekeztek szerezni melléjük a kamrából.

A főúton betartották azt a szabályt, hogy csak az út jobb oldalán vonultak, egy-két kivételtől eltekintve nem állították meg az autókat.

A mellékutcákban, főleg alszegben és rétfalván sok helyen fogadták őket, a főúton kevesebben, de jóval többen, mint tavaly. Ez a faluban összegyűlt pénzadományból is kiderült, amely szinte kétszerese a tavalyinak. Az idősebbek közül is többen kíváncsiak voltak, hogy milyenek a mostaniak. *Jók a mostaniak is, de a mi időnkben sokkal cifrábban voltunk öltözve, sokkal díszesebben, sokkal több volt a pántlika* (Madaras Domokos, 85 éves).

Mi azt akartuk, hogy az idén minden jobb legyen, mint tavaly. Az idén voltak az ostorosok közül, akik nem hallgattak ránk, nem fogadtak szót. Voltak kis veszekedések, de nem volt semmi komoly. Mindenki józanul fejezte be, nem haragudott senki a másikra. A faluban azt mondták, hogy jól csináltuk (Mátyus Csaba szervező ostoros).

A farsangi bál (2006):

A kibédi farsangi bálnak megnőtt a jelentősége a környék fiatalságának körében. A bálban kb. 160–170 fiatal gyűlt össze a 200 férőhelyes kultúrházi nagyteremben. Ennek több mint a felét, 60–70 százalékát nem a kibédiek alkották, hanem a Sóvidék és a Kis-Küküllőmente településeiről jött fiatalok.

A kibédiek egyrészt azért voltak kevesebben, mert a középnemzedékeknek nem sokkal azelőtt házasember báljuk volt, amely az 1990-es évek közepétől visszaállt a falu táncos alkalmainak sorába. Ezen a kosaras bálon legények árulják a belépőjegyet, a tombolát, az italt, kiszolgálják a házásokat.

A másik ok, hogy a fiatalok egy része, nem a bált választotta, hanem a bárt és a diszkót, amely a bállal párhuzamosan működött. A diszkósok ott szórakoztak, éjfél után három óráig. A diszkósok közé tartoztak azok a 15–16–17 éves fiatalok, akik a nap folyamán szépeknek öltöztek. Egész este a diszkóban tartózkodtak, onnan jöttek át néha a bálba, de nem sokáig maradtak és nem táncoltak.

– A vacsoráról a farsangban résztvevő fiatalok észrevétlenül jöttek vissza (kivétel a diszkósok), és beolvadtak a táncolók közé. Kimaradt a farsangok nótája, tánca.

– A bálteremben éjfél után fojtogatóvá vált a cigarettafüst .Bőven fogyott az alkohol is, főleg a bor és a boros kóla.

– A kéttagú zenekar (gitár és elektromos orgona) többnyire új stílusú zenét húzott, *együttesek számaint, például az Omegától a Petróleum lámpa vagy a Republiktól a Kör közepén állok, de néha csárdást is.*

A rend biztosítására a két helyi rendőr mellé még két idegen rendőrt hoztak és csendőrök is fel-feltűntek, de a mulatság rendbontás nélkül lezajlott.

(2007)

– Olyan zenészeket fogadtak, egy helybélit és egy szovátait, akik régi jó számokat is tudjanak húzni. A mostani 18–20 éves generáció – a tánccsoport állandó tevékenységének köszönhetően is – tudja táncolni a csárdást, a helyi forgatóst és igényli is a néptáncot. A bálban most ez a generáció volt a hangadó.

– A szervező legények vigyáztak arra, hogy a farsangban a résztvevő legénysereg éjfélig együtt maradjon. Este hat óra körül fejezték be a felvonulást. Hazamentek, tisztálkodtak, majd a bálban találkoztak. *Megmondtuk azoknak, akik fel voltak öltözve, hogy maradjanak a bálban, ne menjenek a diszkóba éjfélig, a vacsoráig* (Mátyus Csaba).

– A vacsorából éjfélezés lett. Erre a szervezők meghívtak mindenkit, aki segített, a fiúk barátnőket is hívhattak. *Megköszöntük a szépeknek, hogy eljöttek, velünk voltak, jól viselkedtek. Megszámoltuk, hogy mennyi pénz gyűlt be s azt mire fordítjuk.* (Mátyus Csaba)

– A vacsora után együtt mentek át újból a bálba és akkor került sor a farsangok táncára. A továbbiakban a bál nem különbözött a más alkalmakkori bálaktól. A kibédi *házasemberek báljában* viszont rendszeresen fellépnek a marosvásárhelyi színészek kabaréjelenetekkel, és sor kerül a *narancstáncra* is. (A pároknak úgy kell táncolniuk, hogy a homlokuk közé helyezett narancs ne essen ki.)

– A szervezők szerint a költségek összesen 14 millió lejre rúgtak, a bevétel 15 millió lej volt, *ütötte a széle a hosszát*. Jutott a vacsora mellé borra és még némi nyereség is maradt. Nappal a házaktól ötmillió lej pénzadomány gyűlt össze, ami szinte kétszerese a tavalyi hárommillió lejnek.

2.2. Vénleány– és vénlegénycsúfolás farsang végén (csutakhúzás)

2.2.1. Csutakhúzás Marosszék falvaiban

MAROSSZÉKI MEZŐSÉG

Mezőcsávás

(794) a. 1947-ben, amikor én Csávásra kerültem, a vénlegények még húzták a csutkót. Akkor a vénlegények még nem vették kigúnyolásnak. 47 után már ritkán volt, gúnyos dologgá változott. Akiknek nem sikerült a farsangon megházasodni, vénlegények maradtak, azok kellett húzzák. Mondták nekik: *Na, te olyan legény vagy, hogy nem kapsz egy lányt, most húzzad a csutkót végig a falun. Lett aztán kacagás, nótázás, minden.*

(K.Gy., a.f. 1919; gy. i. 1995)

(795) b. Emlékszem, hogy lány koromban a harminc éven felüli legények húzták a csutkót. Ha az idősebb leány nem ment férjhez a farsangon, azt is odaállították a legények mellé. A vénleánynak verset is mondtak:

Húshagyó, húshagyó,
Engem itten hagyó.
Vetett ágyam majd a padlást éri,
De azt soha, senki meg nem kéri.

(N.R., a.n., 1923; gy. i. 1995)

A mezőcsávási csutakhúzásról Makkai Endre és Nagy Ödön gyűjteményében is olvashatunk. (Makkai–Nagy, 1993. 189)

Mezőfele

(796) A farsang végén a legények felöltöztek vénlegénynek, vénleánynak és bémentek a fonókba. Jött bé a vénlegény és húzott egy nagy butykót. Vagy fel vót kötve a hátára, cipelte bé.

A többiek siratták el, hogy nem nősült meg vagy nem ment férjhez. Volt két-három sirató. A lányokat idegen személynek a nevében siratták. Adtak egy nevet annak a vénleánynak. Olyan nevet, ami nem volt ott a faluban, hogy ne sértődjenek meg.

A végén felálltak s táncoltak egyet. Aztán nagy siratva kivonultak a fonóból.

(I. J., a.n., 1924; gy. i. 1988)

MAROSMENTE

Erdőcsinád

(797) Húshagyó kedden a vénlegényeket bosszantották: Nősülj meg, mert csutkót húzatnak veled. (Sz. I., a.n., 1923; gy. i. 1993)

NYÁRÁDMENTE – ALSÓ-NYÁRÁDMENTE

Teremiújfalu

(798) Hammazó szerdán reggel a legények vénleányoknak öltöztek, kenderből hajat tettek s beléje piros szalagot kötöttek. Csináltak két bubát, egy legényt s egy leányt, s azokat egy kétkerekű taligára kötötték, úgy, hogy forogjanak, amikor húzzák a taligát. Ezt a taligát a legények vénlány és vénlegény kapujába elhúzták, énekeltek, mókáztak, csúfolták a vénlányokat. (K. A., a.n., 1908); gy. i. 1990

Nyáradkarácsony

(799) Húshagyókedden délután a legények nagy sírással és nagy zajjal egy facsutkót húztak végig a falun. A kezükben egy-egy hamubotot tartottak. Megálltak a vénlegények és a vénleányok kapujánál, verték, ütötték a kaput. A vénleányok elbújtak ezen a napon, nem akartak szégyenbe kerülni. A csutkót húzó legények néha még a vénlegényekre is húztak egyet-egyet a hamubottal, ha útjukba találták őket. Ilyenkor aztán még verekedésre is sor került. (F. R., a.n., 1904; gy. i. 1993)

Somosd

(800) Hamvas szerdán a vénlegényekkel húzták a csutkót végig a falun. Ezt a vicces emberek szervezték játékból, mintha tényleg el kellett volna húzni egyik helyről a másikra a csutkót, hogy a vénlegények ne jöjjenek rá arra, hogy ezzel őket kicsúfolják az emberek.

(H. M., a.f., 1923; gy. i. 1993)

Székelyvaja

(801) Itt a szomszédban volt egy vénlegény, most már meg van halva. Húshagyó kedden azt mondta neki a másik szomszéd, hogy jöjjen át segíteni, azt a nagy csutkót arrább húzni. Közben elő volt készítve a csutak, egy drót oda volt szegezve a csutakhoz. Amikor bejött a házhoz a vénlegény, ráültették a csutakra és húzták egy pár méteren, ezzel figyelmeztetve, hogy már ideje lenne feleséget keresen magának.

(Sz. P., a.n., 1930; gy. i. 1993)

(802–803) **Göcsön** és **Szövérdén**, azokat a vénlegényeket, akik nem nőültek meg a farsangon, a fiatalabb katonaviselt legények befogták csutkó elé, mint a lovakat. Ezt a csutkót szégyenszemre végig kellett húzzák a falu utcáin.

(R. A., a.n., 1921, N. A., a. f., 1929; gy. i. 2003)

Nyárádszentbenedek

(804) Húshagyó kedden egy nagy facsutkóra rákötöttek egy kötelet. A legények vénleánynak, vénlegénynek öltöztek, a leányoknak még hajúk is volt kenderből. Húzták végig a falun a csutkót. Ahol vénleány vagy vénlegény lakott, oda behúzták. A leányok ezt szégyellték, a legények nem annyira. Amikor elértek az utolsó vénlegény házához, oda mind bémentek, és mulattak egy nagyot. (K. A., a.n., 1910; gy. i. 1996)

Harasztkerék

(805) Húshagyó kedden a fiatal legények odaállították a vénlegényeket, hogy húzzák a csutkót. Aki a 24 évet betöltötte, kellett húzza.

Emlékszem, hogy két vénlegény húzta. Megkezdtek tíz órakor s estefeléig jártak. Húzták a csutkót a vénlegények kapujához, mondták nekik: *Ügyelj, mert neked az időd le van járva.* Azok kellett állják a bort, fizették a cekket. A leányok vittek egy-egy tál pánkót. A vénleányokat nem sértegették. A faluban nem volt csak két vénleány. Itt nem maradtak vénleányok, mind férjhez mentek. Nagydolguak voltak a leányok, mindenfelé elvitték őket férjhez. (A. L., a.f., 1912; gy. i. 1992)

KÖZÉPSŐ NYÁRÁDMENTE

Backamadaras

(806) Hamvazó szerdán volt a csutkóhúzás, úgy mondták, a vénleányok menyegzője. A legidősebb legényeket, kettőt-hármat a fiatalok felültették egy csutkóra s húzták a vénleányok kapujához. Amikor elértek oda, ütötték a kaput és bekiabáltak az udvarra, hogy meghozták a vőlegényt. Voltak asszonyok, akik kiszaladtak és egy hamuval megtöltött cserépfazakat vágtek a csutkóhoz. (O. M., a.n., 1919; gy. i. 2003)

Nyárádgálfalva

(807) Volt egy olyan farsangi sirató, amikor a vénlegények csutkót húztak, hamvazó szerdán. Az úgy volt, hogy egy jó darabocskas csutkót, amelyik nem volt olyan nehéz, hogy ne lehessen húzni, megkötötték egy jó hosszú kötéllel. Ahhoz négy vagy hat legény is odafogódzott kettősivel szembe, s vitték végig a falun.

Kettő közülük vénlegénynek volt öltözve, kockás ruhába, legalább tízféle színű kocka volt a ruhájukon. Az egyik legény vénleánynak volt öltöztetve. A leány az úgy volt öltöztetve, hogy a kendő alatt jó hosszú haja volt s az le volt eresztve. Ő ment utánuk és sírt, hogy elmúlt a farsang és nem ment férjhez

Ahol idősebb leány vagy legény volt, a kaput jól megdöngették avval a csutkóval. A legények kiabáltak ott elől: *Vénleányok sirassatok, mer' szűzön maradt a pinátok.* Osztán a vénleány siratott, ahogy...tudott.

A legtöbb helyen megkínálták őket, italt vittek, hogy már ne üssék többet a kaput. Ez egy vicc volt, a végire jól megittasodtak. (Cs. M., a .f., 1913; gy. i. 1990)

Szentháromság

(808) Púpos napján, a farsáng végén megviccelték a vénlegényeket. Egy-egy öregember behívta őket az udvarára, hogy segítsenek egy csutakot kiemelni a helyéről. Húzták, húzták, s csak akkor vették észre magukat, amikor kihúzták, s azt mondta az öreg: *Na már nem húzod sokáig a tuskót, asszonyt kerítesz a házhoz.*

(B.J., a. f., 1913; gy. i. 1988)

Demeterfalva

(809) Púpos napján kosaras bált rendeztek, ahova csak párosan mehettek. Éjfélkor közösen fogyasztották el az ételt, italt. Reggel a legények is csatlakoztak a házasemberekhez, s a falun végighúztak egy csutakot. A vénlegényeknek beütötték a kapujukat s így csúfoltak: *Házasodjatok, nősüljetez meg, mert már itt az ideje*. A vénleányoknak akkor éjszaka levették a kapujukat és elvitték a harmadik, negyedik szomszédba.

(Sz. B., a.n., 1935; gy. i. 1994)

Nyárádszereda

(810) Húshagyó kedden nagy bál volt, kosaras bál. Éjfélkor mindenki evett-ivott.

Hajnalban, öt óra után, amikor a bálnak vége volt, a fiatalság, legény, házasember, minden megindult a faluba. Körbe mentek az egész faluban. Tudták, hogy hol laknak a vénlegények, vénleányok. Énekeltek s húztak egy jó nagy csutkót, egy favágó csutakot. Láncsal kötötték meg, nem kötéllel, hogy ne tudják elvágni a kötelet. Ahol vénlány vagy vénlegény lakott, megálltak a csutkót a kapuhoz ütötték, kiabáltak bé az udvarra, hogy menjen férjhez vagy nősüljön meg.

De aztán mit csinált egy-egy lány? A kapu megett várta őket egy vider vízzel. Amikor mentek, hogy üssék meg a kaput, törjék bé a deckát, reokborította a vider vizet. Megfüröszttötte a csapatot.

Egyik a legények közül hamubotosnak volt öltözve. Az ügyelt a népekre, hogy ne menjenek széjjel. Nem lehetett felismerni, mert harisnya volt az arcán vagy bé volt kormozva. Fehér ingbe-gagyába volt, derekára lantok voltak kötve. A keziben bot, s rajta zacskó, hamu benne. Avval a hamubottal ütött, hogy ne maradjon el a nép, hogy járják a falut körbe. A vénleányokat, vénlegényeket is megbotozta.

Sokan mentek, de apránként mégis lemaradoztak, megrészegedtek.

(U. L., a.f., 1923; gy. i. 1994)

(811–812) A Nyárádszeredával egybenőtt **Andrásfalván** hamvazószerdán szintén csutakot húztak a vénlegények, vénleányok kapujához, **Nyárádszentmártonban** viszont csak a hamubotosok jártak és meghamuzták a vénleányokat.

(F.E., a.n., 1923; K.B., a.n., 1913; gy. i. 1994)

Székelybere

(813) Púpos napján, így mondtuk, szoktak csinálni kosaras bált a fiatal házasemberek. A bál után felöltöztettek egy legényt vénlánynak s egyet vénlegénynek. Elővettek egy nagy csutkót, reakötöttek egy láncot, s az a kettő húzta. Mentek végig a falun muzsikaszóval, énekeltek a fiatalok összeölelkezve.

Ahol vénleány vagy vénlegény vót, a kapuhoz, kerítéshez odaverték a csutkót. Kiáltották: *Miért nem mentél férjhez?* A vénleány kiáltotta: *Miért nem vettél el?* Ha bé tudtak menni, akkor megfogták a vénleányt és odakötötték a csutkóra. Felültették a csutkóra s húzták a vénlegényt is. Aki el tudott menekülni, elfutott, aki nem, az a csutkóra került.

(G.I., a.n., 1923; gy. i. 1995)

Mája

(814) Hamvazó szerdán kötöttek egy csutkóra kötelet, két-három vénlegény húzta az utcán. Ezeket a legények kísérték. A falut énekszóval kerülték, minden egyes vénleányhoz és vénlegényhez elmentek.

Mikor a csutkósok elértek egy vénleány vagy vénlegény kapujához, a kaput keményen ütötték mindaddig, amíg be nem hívták, és meg nem kínálták őket.

(K.G., a.f., 1922; gy. i. 1995)

Kendő

(815) A vénlegények kellett húzzák a csutkót. A vénleányok kapuja előtt megálltak, és a csutkót a kapuhoz verték. A leány apja kijött, hozta a bort és megkínálta őket. Ha a vénleányt megkapták, azt kívánták, hogy esztendő ilyenkorra menjen férjhez, mert ha nem esztendő ilyenkor betörik a kaput. (K.I., a.f., 1918; gy. i. 1995)

Vadad

(816) Hamvazó szerdán volt a csutakhúzás. Kiss Imre, egy öregember mesélte el valamelyik esztendőben, hogy édesapám húzatta velük a csutkót. Az öreg legényekkel, akik nem nősültek meg, a házas emberek húzatták a csutkót. Ez egy büntetés volt. Egy fiatal házasember ostorral hajtotta őket. Ahol leányos ház volt, a csutkót a kapuhoz kellett verjék. Ott azt mondta apám nekik: *Miért nem nősültél meg, itt is volt egy leány, miért nem vettétek el?* Így az egész falut körbejárták. (K.I., a.n., 1920; gy. i. 1993)

SZENTFÖLD

Iszló

(817) Farsang végén az volt a szokás, hogy aki nem ment férjhez, az úgynevezett vénleányokat facsutkára ültették, egy rönkre, s azt húzták a falun végig. Mondták, hogy *így jár, aki vénlány marad vagy vénlegény*. (S.V., a.n., 1930; gy. i. 1995)

Székelyhódos

(818) Volt egy unokatestvérem, egy idősebb legény. Vége volt a húshagyónak, s ők kellett húzzák a tőkét, mert nem házasodtak meg. Kötöttek egy nagy csutkót utánuk, s úgy kellett húzzák.

A muzsikások kísérték, a többi legények énekeltek és káccagták, hogy ezek húzzák a tőkét. Akkor azt mondták, hogy a vénleányokat seprűkkel megverik, mert nem mentek férjhez, pártában maradtak. (Sz. E., a.n., 1912; gy. i. 1994)

Deményháza

(819) Húshagyatkor este bál volt egészen szerdán reggelig. Akkor a plébános és a megyebíró jött és elbontották a táncot. A mulatságnak vége volt, elharangozták a farsángot.

Akkor reggel a bálból a lányok haza mentek. Mi legényekül összeverbuvalódtunk s elindultunk csutkót húzni. Jó nagy, vastag tőkét kerestünk, láncot kötöttünk reá. Két vénlegény kellett húzza, reok parancsoltunk. Aki a huszonötöt elhagyta, már öreg legénynek számított. Tíz-tizenötön fiatalabb legények, házasemberek mentünk mellettük egy csapatban.

Eljártuk muzsikaszóval az egész falut. Az idős lányoknál odaverték a csutakot a kerítés oldalához, döngették a kaput. Kiáltottunk be a kapun: *Miért nem mentél férjhez? Menj férjhez s jövőben nem csapjuk oda!* Ez nem tetszett nekik, de azért nem haragudtak meg, viccnek vették.

Ha végigjártuk a lányokat, lett egy nagy multság, még egyet mulattunk a farsangfarkán.

Ez a csutakhúzás az '50-s években még megvolt, aztán a kollektivizáláskor kimaradt.

(O.J., a.f., 1916; gy. i. 1990)

Mikháza

(820) Hamvazó szerdán reggel legényekül megindultunk s az öreg, idősebb legényekkel, akik nem házasodtak meg, húztuk a tőkét. Láncra kötöttünk egy nagy cserefa tőkét, s azt húztuk velek.

– Hány legény kellett húzza? Az összes öreglegényt odaállították?

– Hát nem éppen mind az összeset. Kettőt-hármat-négyet. Inkább az Alszezen vótak ilyenek. Ahogy elvégezte a legény a katonaságot, meg kellett házasodni. Ha nem házasodott meg, akkor került sorra. Az Alszezen külön legény banda vót, szinte mind öregek vótak. Az egyik családban vót három legény, mind 30 év körüliek.

– Jószántukból húzták a tőkét vagy valamiképpen kényszerítették erre?

– Megmondtuk nekik, mük fiatalabbakul, hogy most rajtatok a sor, csináljátok. Ők mentek elől a csutakkal, mük hátul mulattunk.

– Mekkora tőkét kellett húzzanak? Meddig húzták?

– Nem nagyot, olyan két méterest. Az számított, hogy húzzák. Reggel az asszonyok s a lányok a bálból hazamentek. Mük még ott maradtunk, mulattunk egy darabig s osztán mentünk az öreg legényekkel a faluba. Megkezdtük a községházánál, eljöttünk a Felszegbe a keresztfáig. Itt megfordultunk s vissza. Az alszezi fiatalság kicsit hanyagabb vót, ellankadtak, kihullottak a sorból. Hát már nem vót, aki húzza.

Aztán mük egyenesen mentünk a templomba. Avval vót vége a fárságnak.

(B.L., a.f., 1917; gy. i. 2006)

Nyárádköszvényes

(821) a. Húshagyó kedden éjjel, amikor vége lett a bálnak, éjfél után négy–öt órakor a fiatalabb legények az öregebb legényeket, a huszonöt éven felülieket csutak elé fogták. Két öreg legényt fogtak bé hámba a csutak elé, mint a lovakat. Egy fiatalember reault, s korbáccsal riasztotta a legényeket.

Megtörtént, hogy három csutakot is húztak a faluban. Ez egy büntetés volt az öreg legényeknek, hogy vegyék észre magukat, nősüljenek meg.

A csutkót a vénleányok kapujába húzták. Ott táncoltunk aztán, voltak zenészek. Mentünk mi fiatalok is velük, mentünk a leányokhoz. Akkor mentek haza a leányok a táncból. A leányt az ágyból felvertük, kellett táncolni, még az asszonynak is. Volt étel, kürtös kalács, mindenféle. A maradékot elhasználtuk.

Eljártuk a leányos házakat. Volt egy-egy fél liter pálinka a zsebünkben, avval eltöltöttük az időt, amíg béharangoztak. Akkor, ha józanok, ha részegek voltunk, a templomba kellett menni. (N.L., a.f., 1904; gy. i. 1988)

(822) b. Húshagyatkor már délután négy órakor beállott a bál. Egész éjjel kosaras bál volt. Éjfélkor éjfélztünk. Minden lány vitt krumplit, húst, tésztát. A fiúk hoztak italt. A bálnak reggel nyolc órakor lett vége. Leányok hazamentünk, hazakísértek a fiúk.

A fiúk visszamentek s gyülekeztek. Összeálltak s jöttek a zenészekkel. Minden fiúnak egy seprű volt a kezében. Egy öreg legényt megfogadtak, hogy húzza a csutkót. Megkötöttek láncsal egy csutkót, s azt húzta, mert ő volt a vénlegény. De két veder borral meg kellett fogadni, mert jóakaratuságból nem csinálta volna.

A fiúk eljöttek minden leányhoz, be a házba. Ütöttek a seprűvel a leányok farára, s kiabáltak: *Miért nem mentél férjhez, miért nem mentél férjhez?* Mi meg mondtuk: *Hát ha nem vittetek férjhez? Vigyetek férjhez!* Vicc volt az egész. Megtáncoltatott minden legény; külön-külön. Megkínáltuk őket fársáangi maradékkal s káposztacikával. Falatoztak s mentek tovább a következő leányhoz.

Mire harangoztak, minden leányt eljártak, mentünk a templomba úgy a fiúk, mind a leányok. (K. M., a. n., 1930; gy. i. 1990)

Nyáradremete

(823) Nyáradremetén az emlékezet alapján a két világháború közötti időben nem volt szokásban a tőkehúzás, csutakhúzás, de az öreglegények itt sem kerülhették el, hogy farsang végén meg ne kérdezzék tőlük: *Nem tudtál megházasodni?* (S.Á., a.f., 1902; gy. i. 1992)

KÜKÜLLŐ VIDÉKE – ALSÓ KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Székelyszállás

(824) Hallottam édesanyáméktól, hogy azok a legények, akik nem házasodtak meg, öreglegények voltak, azok hamvazó szerdán kellett húzzák a rönköt, egy farönköt. Ezt én nem láttam, de ezelőtt csinálták. Azt mondják, nem komolyan csinálták, csak úgy viccből, hülyeségből. (R.I., a.n., 1935; gy. i. 1990)

Bordos

(825) Azt mondták, hogy eltelt a farsang, s a vénlegényekkel csutkót kell húzatni. Amikor fiatalok voltunk, a vénlegényekkel csúfalkodtunk.

– *Na, eltelt a fársáng, csutkót kell húzni!* De akkor már nem húzták, nem vót kit odaállítani. A vénleányoknak is mondtuk:

– *Miért nem mentetek férjhez?*

Vénleányból kevés vót, mind férjhez mentek. (I.M., a.f., 1927; gy. i. 2006)

2.2.2. A szentgericei csutakhúzás

(826) a. Csutakhúzás az 1930-as években

Voltak azok a legények, akik már meg kellett volna nősjenek, de nem nőültek meg a fárságon. Azok összeálltak hárman-négyen-öten, vettek egy csutkót s megindultak. Láncsal vagy kötéllel megkötötték, s húzták a földön. Olyan helyre mentek, ahol a leány nem ment férjhez vagy a legény nem nőült meg.

– Domokos bácsi idején sok vénleány és vénlegény volt a faluban?

– Hogyne. Nem úgy volt, mint most. A családok nagyok voltak, három-négy fiú, két-három leány, hat-hét gyermek egy háznál. Abból maradtott öregnek is.

– Hány éves kortól számított akkor valaki vénleánynak vagy vénlegénynek?

– A leány már húszon fejjül. Szokták itt mondogatni:

Szép a leány egy ideig,

Tizenkilenc esztendeig.

De mikor azt meghaladja,

A színt elváltoztassa.

Mikor fiatal, a leány ezt mondja: *Pü, pü, pü, nem kell nekem akárki*. Amikor megvénül: *Ki, ki, ki, csak már jönne valaki*. A legény huszonöt éven fejjül már vénlegény, húzhatta a csutkót.

– Domokos bácsi kellett- e húzza a csutakot?

– Én nem, de többször mentem vélek mint fiatal házas. Hogy jártunk egyszer éppeg itt a szomszédban. Egyidős voltam Berki Dénessel, még nem volt megnősülve, ő húzta a csutakot. Húzta bé Béres Jánosékhoz, élt még az apja, az öreg. Ahogy meglátta Dénest az udvaron a csutakkal, azt mondja neki: *Menj ki, te cigány!* Azt mondta Dénesre. Osztán megszégyellte magát Dénes. Többen voltunk, de ő ment a csutkóval elől.

– Bementek a kapun belül, behúzták a csutakot az udvarra?

– Bé-bé. Az olyan formán ment, hogy ahol fogadtak, még megkínáltak egy pohár borral. Ahol nem, megfordultunk és kijöttünk. A vénleányoknál kiabáltuk: *Húshagyó, húshagyó, engemet itthagyo*.

– A bentiek nem haragudatk?

– Attól függ, hogy milyen helyre mentünk bé. Voltak olyan helyek, ahol megértették, jónéven vették. Voltak olyan komoly öregek, mint ez, azoknak már nem tetszett. Nem vették

jónéven. Ennek is már házas fia kellett volna legyen, meg kellett volna nősüljön. Osztán harmincéves korában megházasodott. (V.D., a.f., 1908; gy. i. 1988)

(827) b. Csutakhúzás az 1950-es években

Ez a szokás az öregektől maradt. Amikor én jártam, '51-től '55-ig, rendes legények húztuk a csutakot, nem vénlegények. Mi figyelmeztettük a véneket, hogy házasodjanak meg. Akkora csutkónk volt, hogy négyen alig bírtuk, nagy bogos tuskó, hogy akadozzon, billegjen erre-arra.

– Szokott-e ráülni valaki a csutakra?

– Arra a két méteres csutakra rea volt ültetve egy vénleány. Egy legény volt felöltöztetve vénleánynak s vittük férjhez.

– Miből állt akkor a csutakhúzás?

– Húshagyó kedden ketten-hárman összegyűltünk, előkészítettük a csutakot. Szürkületben, váratlanul mentünk oda az illetőkhöz, a vénlegényekhez és vénleányokhoz. Mikor oda bementünk kórécseket, fát, mindent széjjelhánytunk az udvaron. Mikor észrevette a gazda, jött nagy felháborodva, hogy vége az életnek, mért csináltak ilyent. A vénlegényeknél ezt megcsináltuk, aztán mindenütt lett egy nagy kacagás, egy nagy ivás.

(N.B., a.f., 1926)

(828) c. Amikor én is jártam, '56–57-ben, akkor az öreg legények húzták a csutkót. Mi hajtottuk őket ostorral, hátul csattogtattunk. Amelyik legény nem nőült meg kellő időben, 25–26-ik évét elhaladta, már vénlegénynek volt minősítve. Osztán kiáltottuk:

Házasodj meg vén kappan

Vedd el ezt a mosdatlant!

A vénleányoknak azt kiáltottuk, hogy:

Húshagyó, húshagyó!

Engemet itthagyo!

Ha valamelyik vénleánynál, vénlegénynél nem engedtek bé a kapun, bémásztunk a kapu tetején, a kórécseket hánytuk széjjel az udvaron. Borral ki lehetett váltani, hogy ne hányjunk széjjel mindent. A házigazda ki kellett váltsa. Utoljára egyet nagyot mulattunk.

(K.M., a.f., 1932)

– Károly bácsi idejében kik kellett húzzák a csutakot?

– A vénlegények. Azok a vénlegények, akik eltöltötték a huszonöt évét, oda kellett álljanak. De nem egy-kettő, ahányan odafértek, annyian húzták, ötön-haton.

– Kik biztatták, esetleg kik kényszerítették, hogy csutakot húzzanak?

– A legények közös megegyezése volt, hogy amelyik a huszonöt évét eltöltötte, az csutkót húz. A fiatalabb legények megmondták nekik: *Máma tū húzzátok a csutkót.* Ha nem fogta

meg a kötelet, a legények kiközösítették maguk közül, nem barátkoztak vele. Muszáj volt húzni s harag nélkül csinálták. Volt, aki szégyellte, s volt, aki húzta borért. Előre jelentkezett, hogy én húzom. Úgyis reásült volna, de előre jelentkezett, hogy megkapja a bort.

– A vénlegényeken kívül kik voltak a csutakhúzó menetben?

– A fiatalabb legények is velük mentünk, ahány legény volt a faluban, szinte mind ott voltunk.

– Vénleánynak öltözött-e egy legény, akit a csutakra ültettek?

– A mi időnkben nem, de régebb szokásban volt.

– Hogyan öltöztek a legények arra az alkalomra?

– Elő voltunk készülve az esti bálra. Fekete nadrágban, fekete kabátban, ezerráncú csizmában, kalapban. Onnan aztán mentünk a bálba.

– Mikor kezdődött a csutakhúzás? Volt-e megszokott indulási hely?

– Husajó kedden estefelé kezdődött. Összegyűltünk az egyik legénynél, onnan indultunk. Megkezdtek a falu egyik végén s minden utcát bejártunk. Volt egy csattogtató, aki száz méterrel előttünk ment, s az ostorral nagyokat csattintott, s akkor mindenki jött ki az utcára. Hirdettük előre, hogy jövünk.

– A Károly bácsi idejében kikhez húzták be a csutkót?

– A vénlányokhoz és vénlegényekhez. Akik húzták a csutakot, azokhoz is. Tudtuk, hogy hol laknak a vénleányok, de a kapujuk meg volt jelölve kórészsuppal. Az volt a szokás, hogy husajó kedden virradólag egy közeli magas fára vagy kapura egy zsup kórét kötöttek a legények, még szalagot is tettek reá.

– Milyen volt a kapun belüli fogadtatás?

– A szülők tiltakoztak, hogy miért mentünk bé, pedig tudták a szokást. A fiatal legények dobáltak szét az udvaron mindent. Olyan is volt, hogy a kasból kiengedték az összes kukoricát. Volt, aki fel volt háborodva, volt, aki elnézte, mert tudta, hogy ezzel jár. Nem volt mit csinálni.

– Csak a fiatal legényeknek szabadott rendetleníteni?

– Csak nekik, a vénlegények nem nyúltak semmihez. Azt mondták, azért rendetlenítenek, hogy az öregek szégyelljék magukat, hogy nem tudtak megnősülni.

– A vénleányoknál is hasonlóképpen jártak el?

– Ott egy kicsit finomabban. Az volt a szokás, hogy a vénleány mindegyik vénlegénynek bokrétát tett a kalapjába. Muskátlit, zöld lapis örökzöldet vagy árvalányhaját, ami van télen. Megkínálták kürtőskaláccsal, borral.

Borral a vénlegényeknél is megkínáltak. Ha bementünk valakihez, megkért, hogy ne hányjátok széjjel a fákat, inkább töltek két liter bort, akkor nem hánytuk széjjel. Volt egy korsónk abba belétöltöttük. Annyit összegyűjtöttünk, hogy volt mit inni a bálban.

– A csutakhúzásban érintettek mind elmentek a bálba is?

– Akik húzták a csutkót, azok nem kellett fizessenek a bálban. Jöttek szívesen, mert bort is kaptak. A vénleányok nem mentek el a bálba, mert szégyellték, hogy csutkót húztak az udvarukra.

A bálba mindenki mehetett legények, leányok, házasok. Volt egy épület, úgy mondták népház, abban volt a bál. A legények közül volt két-három vőfély, ők fogadták a zenészeket, ők szervezték a bált. (A.K., a.f., 1935)

(829) d. A felújított szokásjáték az 1970–1980-as években

A csutakhúzás szokása Szentgericén az 1960-as években kezdett kimaradozni. Az életforma és a mentalitás változásával veszített érvényességéből, kötelező erejéből. A vénlányok száma egyre kevesebb lett a faluban, nem volt kit figyelmeztetni, a vénlegények száma viszont nemhogy csökkent volna, hanem inkább nőtt.

Évtizednyi kimaradás után mint hagyományt kezdték emlegetni, és a 70-es évek közepén egy falutalálkozó alkalmával a falu üveges táncával együtt felújították, bemutatták. Színpadra állították úgy, hogy műkedvelő fiatalok vállalták a vénlegények és vénleányok szerepét.

A színpadi változat hatásának is tulajdonítható, hogy utána több évig élőben, a faluban is megrendezték. Ekkor Gál Gyula, helyi születésű borbélymester volt a szervező. *Gyuszi bá ennek élt, evvel foglalkozott* – így maradt meg a szentgericeiek emlékezetében. A faluban emlékezetes maradt az az eset, amikor a 80-as évek elején az iskola dolgozóit is bevonta a csutakhúzásba. A tánccsoport tagjai húzták a csutkót, nem igazi vénlegények, de egy-két vénlegényhez azért behúzták. Gál Gyula azt a falubeli szokást is szerette volna felújítani, hogy egy legény vénleánynak öltözve a csutakra ül és így viszik „férjhez”. Mivel, hogy ezt a legények közül senki nem vállalta, Kirizsán Jusztina iskolaszolga ült fel a csutakra. Az ő családjából régebb többen jártak csutakhúzni, *jól állott neki ez a bohóság*. A tanítónő, Szávuj Ibolya ebben az időben éppen „szalmaözvegy” volt. A szervezéskor vállalta a *vénleány* szerepét, vagyis azt, hogy hozzá is behúzzák a csutakot. Erről Kirizsán Jusztina iskolaszolganak és a tanítónő háziasszonyának, Bör Erzsébetnek nem volt előzetes tudomása. Amikor a csutakot a tanítónőhöz is be akarták húzni, ők ellenálltak. Kiestek szerepükből: a tanítónő megszegyenítésének tartották volna, ha hozzá is behúzzák, nem játéknak, nem tréfának, bohóságnak.

Ez az eset is bizonyítja, hogy a csutakhúzás Szentgericén még az 1980-as években is elevenbe vágó „hagyomány”, nem teljesen kiüresedett játék volt.

(830) e. Csutakhúzás az 1990-es években

Csutakhúzás 1992-ben

Előkészítés, szervezés:

Az 1992-es csutakhúzás megszervezését magunk is szorgalmaztuk. A szentgericei szokásgyűjtés, terepmunka során arra a következtetésre jutottunk, hogy ez különösebb szervezés és beavatkozás nélkül lehetséges. Hiszen élnek még azok a nemzedékek, amelyek valamilyen formában gyakorolták. Sőt, lenne kedvük újból megeleveníteni. Másrészt azt tapasztaltuk, hogy napjainkban is sok a faluban a 25 évesnél idősebb vénlegény, vannak vagy 10–15-en. Hogyan fogadnák ők, ha csutakot húznának a kapujukba? Mennyiben lenne megszegyenítés és mennyiben tréfa, játék? Lehetne-e ezzel a felújítással a falu mai mentalitását és szokásállapotát tesztelni? Élőben, megjelenítés közben dokumentálni a szokásjátékot mindenképpen nagyobb nyereség, mint emlékanyagot rögzíteni.

Így történt, hogy 1992 februárjában, a farsang vége felé, szombat délutánra meghírdettük a csutakhúzást. (Az előkészítésben Szávuj Ibolya és Tökés Matild tanítónő, valamint Rigmányi Benjámin ref. lelkipásztor segített.) Aznap faluünnep volt, a szentgericeiekkel együtt a szomszéd falvak (Szentlászló, Nyárádgálfalva, Backamadaras) csoportjai is bemutatták farsangi játékaikat egy közös fonó keretében. Az előadás végén bejelentettük, hogy míg a vendégeknek az ebéd zajlik, a szentgericeiek csutakot húznak, majd kezdődik a mulatság.

A résztvevők:

A szokásjáték konkrét lebonyolítását a résztvevőkre, azok vezetőire bíztuk. Ilyen vezetőnek, ceremóniamesternek bizonyult Albert Károly (sz. 1935) református parasztkántor, aki jól ismerte a játék menetét, szokásrendjét, az énekeket, a szabályokat. Segítőtársnak maga mellé vette szomszédját, Kolcsár Ferencet, (sz. 1926) a református egyházközség gondnokát, mert ő régebről ismerte, gyakorolta a csutakhúzást. Maga mellé vette a szintén nem messze lakó Kuti Kálmánt (sz. 1925) is, az unitárius egyház gondnokát, ahogyan a faluban ismerik: *a csutakhúzás királyát*. Kuti Kálmán vénlegényként maga is húzta a csutakot az 50-es években, későn nősült. Két fia szintén vénlegény korú. A fiatalabbik, Károly, jött vele csutakot húzni. Batizán Sándort (sz. 1935), aki szintén nem messze lakik, nem is kellett hívni, amikor meghallotta, hogy mi lesz, elővett egy régi nagy tuskót, az jó lesz csutaknak. Ő adta a köteleket és két liter bort is az elinduláshoz, hogy legyen kedve a csapatnak. Szervezés közben hozzájuk szegődött Gyöngyösi Sándor (sz. 1940), aki nem vett részt egykor a játékban, de „nagyon élvezi az efféléket”, Benke Márton (sz. 1937) *vénlegénynek tette bé*

magát, pedig volt megnősülve. Palkó Károly és Gál Jenő viszont valóságos vénlegény, az egyik 30, a másik 50 év körüli.

A résztvevők mind az Iszlai utcából, a tágabban értelmezett szomszédságból kerültek ki.

Gyülekezés, útbaigazítás:

A résztvevők Batizán Sándornál gyülekeztek az Iszlai utca végében.

Később úgy emlékezett Albert Károly ceremóniamester, akkor egy kicsit izgult, hogy milyen lesz, mert nem volt nagy szervezés, összebeszélés.

– Ez csak úgy kapásból volt. Mi öregekül tudtuk a régi bémondásokat, s hogy hogyan kell viselkedni. Egy kicsi rendetlenkedés kell, ez avval jár. Én végiggondoltam, hogy kikhez lehetne bémenni. Azokkal tudjuk megcsinálni, akik nem sértődnek meg. Úgy kell, hogy vegyük viccesre az egész dógot, akkor biztos nem haragusznak meg. Gondoltam, ezeket a Kuti Kálmánékat nyomom előre, mert tudtam, hogy ahova ők mennek és én megyek, nem haraguszik meg senki.

Azt, hogy kikhez mennek be, Károly bácsi még a résztvevők többsége előtt is titokban szerette volna tartani. De Kolcsár Ferenc amint körülnézett, egyből Kuti Kálmánon és fián állt meg a tekintete: *Kezdjük nálatok!*

Öltözet, kellékek:

Mindannyian téli ünneplő ruhába öltöztek. Sapkájukban, kalapjukban ott virít egy-egy fehér tollseprű. Albert Károly ceremóniamester tanácsolta, hogy ezt tegyék.

– A tollúseprű a vénlegénséget jelképezi. Csutakhúzáskor a vénleányok szoktak a vénlegények kalapjába tenni bokrétát. Van ez az örökzöld, vagy amilyen virágot kaptak. Nekünk legyen ez a bokrétánk.

Az udvar közepén Batizán Sándorék előkészítik a csutakot. Egy-másfél méter hosszú gyertyánfa tuskó, átmérője félméteres lehet. Rajta pihennek a kenderből font kötelek, szám szerint három. Erős szegekkel jól rászégezték a csutak két oldalára és tetejére.

Batizán Sándor „kellékes” még azt a feladatot is kapja a ceremóniamestertől, hogy vegyen egy ostort a kezébe, s amikor elindulunk, úgy ötven-száz méterrel menjen a csapat előtt, s jó nagyokat csattintson.

A menet:

Beszélgetés közben elfogyott a házigazda két liter bora, megjött a kedvük, indulhatnak. A *csattogtató* jóval a csapat előtt kellene menjen, de Batizán Sándor jobban szeretné maga is a kötelet fogni, hol itt tűnik fel, hol elől csattint az ostorral.

– Álljatok bé! – szólítja társait a ceremóniamester. Úgy intézi, hogy a csapatbeli vénlegények és azok húzzák a csutakot, akik *vénlegénynek tették magukat*. Ötön-haton fogják a három

kötelet, a játék során néha többen is beállnak. Ahogy a kötelekbe fogóznak, Károly bácsival eléneklik, elpróbálják a *házasulandók nótáját*:

Tempo giusto ♩ = 84

Há - za - sod - ni a - ka - rok, de csak úgy, hogy - ha ka - pok,
 Sze - re - tem a szom - széd - asz - szony le - á - nyát.
 Szom - bat es - te pénzt te - szek a zse - bem - be,
 A nó - tá - kat hu - za - tom a fű - lem - be.
 Nem kell ne - kem ko - csi, ló, gya - log me - gyek, úgy - is jó,
 A - míg a nap be nem süt a sze - mem - be.

A ceremóniamester Károly bácsi Kolesár Ferencsel és Kuti Kálmánnal, a két segítőtársával a csutak mögé áll, mintha ők hajtanák a vénlegényeket. Sőt kiáltják is nekik:

Így járnak a legények,
 Akik nem nőülnek meg!

Ezzel már ki is lépnek a kapun. Az utcán nagy tömeg várja a menetet. Van közöttük felnőtt, de legtöbben fiatalok, kamaszkorúak és gyermekek. Utcabeliek, szentgericeiek és a szomszéd falvakból is néhányan. Nagy kacagással, hangoskodással fogadják a látványt, az utca két oldalán. A menet elhalad mellettük, majd utánuk szegődnek, beállnak kísérőnek, a gyermekek futnak utánuk. Amikor a menet betér egy-egy házhoz, ők az utcán maradnak, csak egy-egy kíváncsi suhanc merészkedik be.

Csutakkal a kapukon belül. Az első kapun belül:

A menetnek nem kell sokat haladnia az utcán. Az első kapu, amit kinyitnak, az első udvar, ahová behúzzák a csutakot, itt van mindjárt a szomszédban. S akikhez behúzzák – nos, furcsa, de így van –, azok is itt vannak a menetben: Kuti Kálmán bácsi, a csutakhúzás királya,

egykori vénlegény és Kuti Károly, a fia, mostani vénlegény. És tetejében még egy vénlegény fia lakik a háznál. Mi fog itt történni?

Az, ami csutakhúzáskor történni szokott. Károly bácsi megállítja a menetet: Hó! hó! – mintha éppen ökröket hajtottak volna eddig –, és elkezd a vénlegényeket biztató éneket:

Tempo giusto ♩ = 86

1. Há - za - sodj meg, vén kap - pan, Vedd el ezt a mos - dat - lant!

Jaj, meg - ha - lok bá - na - tom - ba!

2. Édes fiam ne halj meg,
Inkább házasodjál meg,
Jaj, meghalok bánatomba.

Ének után keresni kezdik a házbeli vénlegényt, de sehol sem találják.

– *Be kell vinni a csutakot a házba!* – mondja valaki a csapatból.

Károly bácsi másfelé tereli őket:

– *Nincs itthon senki, ne törődjeteK, dobjatok szét mindent! EngedjéteK ki a kasból a törökbúzáat!* Ennél se kell több, azonnal nekifognak „rendetleníteni”. Kuti Karcsi a saját udvarukon dobálja szét a felállított hasábfákat, s együtt kacag a többiekkel. Apja, Kálmán bácsi néhány pillanatra eltűnt, aztán megjelenik egy kancsó borral.

– *Álljatok meg, mert hozzák a bort!* – figyelmezteti őket Kolcsár Ferenc bácsi, aki végig a mértékletesség megtestesítője volt.

– *Hozzák a bort, félbe kell hagyni a munkálatokkal!* – egyezik bele a ceremóniamester is.

– *De a fiát megnősítsük a másik fárságon!*

Erre újból kitör a kacagás és Kuti Karcsi együtt kacag vénlegény társaival. Kacag, kacag, de csak felszájjal. Koccintanak vele, a nősülésére isznak.

Albert Károly folytatja ceremóniamesteri szerepét:

– *Most már a gazdával megegyeztünk. A kupa bort béváltuk. Ezután mehetünk. Elmegyünk, hogy keressünk ennek a fiúnak egy menyecskét legalább.*

Kacagás kíséri búcsúszavait is. Énekel fordulnak ki a kapun: *Házasodj meg, vén kappan* stb. – úgy látszik, ez a beköszönő és az elköszönő ének is. A figyelmeztetés sem marad el:

Így járnak a legények,

Akik nem nőülnek meg!

A második kapun belül

A második helyen nem lakik sem vénlegény, sem vénleány. Tóos Irma vígkedélyű asszony, a fonójátékok egyik aktív szereplője. Ha már nincs vénleány a faluban, a ceremóniamester úgy gondolhatta, hogy vele játszatja el a vénleány vagy a férj nélküli menyecske szerepét. Erre utal, hogy Kuti Kálmánéktól menyecskét keresni indultunk. Azzal is köszönnek be hozzá, hogy asszonyt keresnek az egyik csutakot húzó legénynek, mert nincsen vénleány. Albert Károly vezeti az éneket:

Tempo giusto ♩ = 86

Szá raz kó ré nem ned ves, A vén le ány nem ked ves,
Jaj, meg ha lok bá na tom ba!

– Nekünk jó lesz maga is! – mondja valaki a csutakhúzó közl.

– Jó lesz, jó lesz – toldja meg Kuti Kálmán, és ölelgetni kezdi a háziasszonyt. A többiek Albert Károly vezényletével szétdobálják az udvaron a félig kész seprüket. (A házigazdának seprűkötő műhelye van.) Irma néni térül-fordul, egy liter borral jelenik meg, magához öleli s énekl:

Részeges vagyok, annak is maradok,

Ki se józanodok, holnap is iszok.

Erre Albert Károlyék is a borral folytatják:

Szombat este pénzt teszek a zsebembe,

A nótákat húzatom a fülembe.

Aki a bort szereti,

A babája kedveli,

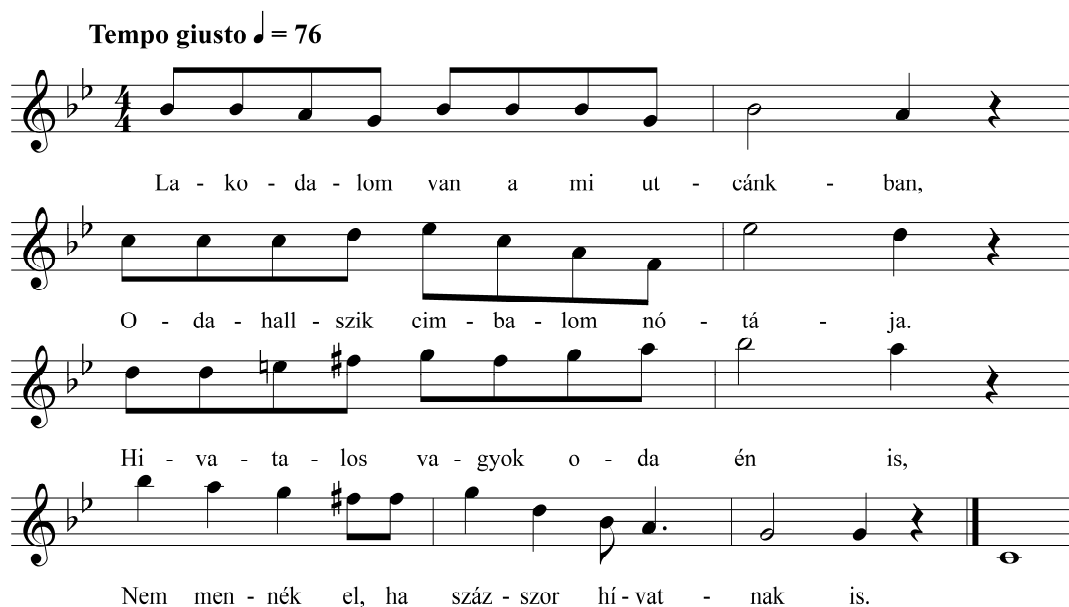
Babáját is szívesebben öleli.

A csutakhúzó, látva, hogy itt az öregek akarnak házasodni, ők ölelgetik a háziasszonyt, indulnának kifelé. A ceremóniamester megállítja őket:

– Ne menjete el, fiúk, mert hozzák a bort. S ha elmentek, soha az életben meg nem házasodtok. A csutakra vigyázzatok! Úgy húzzátok, nehogy valami sérelme, nehogy valami baja legyen. Kell a lakodalomhoz.

Most már mind a lakodalmi éneket éneklük, ezzel mennek az udvarról:

Tempo giusto ♩ = 76

La - ko - da - lom van a mi ut - cánk - ban,
O - da - hall - szik cim - ba - lom nó - tá - ja.
Hi - va - ta - los va - gyok o - da én is,
Nem men - nék el, ha száz - szor hí - vat - nak is.

A harmadik kapun belül:

Nem sokat kell menni az Iszlai utcán a központ felé, s a harmadik helyet is elérik.

A kapu zárva. Ketten kinyitják a nagykaput és énekelve betódulnak az udvarra. „Házasodj meg, vén kappan” stb. A háziak közül sehol senki, aztán az ének vége felé kijön a konyhából egy középkorú férfi, a házigazda. Tudja, hogy mi a dolga:

– *Megkínállak egy pohár borral, csak ne dobáljatok szét semmit!*

A hangja, tekintete udvarias, de kimért, nem barátságos. A ceremóniamesteré barátságos, egy kicsit tartózkodó, de évődő-biztató:

– *Áldja meg az Isten a fiadat egy jó menyecskével, hogy ne kelljen esztendilyenkor a csutkót az udvarra húzzuk.*

Közben a zajra, a hangokra előkerült három fiatalember. Kijönnek a házból, és nem értik, hogy mi történik. Néznek a társaságra, néznek a házigazdára. A csutakhúzó tudják, hogy hármuk közül melyik a házilegény, a házi vénlegény. A középső, a bajuszos. Odahúzzák a csutakot a lába elé.

Kezdi az éneket: Házasodj meg, vén kappan

Vedd el ezt a mosdatlant...

És végigmennek, egy sort sem hagynak ki. A házilegény hol lehajtja a fejét, hol az állát fogja, és kényszeredetten nevet. A szomszéd falusi barátai, ivócimborái csodálkoznak. A házigazda meghozza a kancsó bort, a vénlegény töltöget, sorra mindenkinek. Amikor Károly bácsira kerül a sor, egy kicsit félrehívja. Albert Károly később elmesélte, hogy mit mondott neki.

Azt mondta, mikor töltötte a bort: *Károly bátyám, ha lehet, többet ne jöjjenek. Ha lehet, ide többet ne jöjjenek.* Mondtam neki én is: *Nem jövünk, fiam, ha megnősülsz. Nem jövünk többet akkor.*

– Tudta-e valaki a háziak közül, hogy csutakot húznak az udvarukba?

– *Nem tudták egyáltalán, hogy megyünk. Én gondoltam, hogy itt nem lesz valami jó fogadtatás. A fiú bajuszának nem nagyon tetszett, hogy bémentünk.*

A negyedik kapun belül:

A negyedik kapun belül sincs jó fogadtatás. A háziasszony seprűvel várja az érkezőket és szeretné minél hamarabb kiséprűzni őket az udvarról.

– *Kifelé! Kifelé!* – hadonászik a seprűvel –, *nincs itt vénleán* – hajtogatja tettetett haraggal. Melléje szegődik a házi kutya is, éktelenül ugat és futkározik, komolyan védi az udvart, nem engedi bennebb a csutakot. No, ha nem, a csutakhúzóok szégyenszemre megállnak és kutyaugatás kísérettel éneklik a *vénleányok nótáját*.

Száraz kóré nem nedves,

A vénleány nem kedves,

Jaj, meghalok bánatomba.

Férjhez menni akarok,

De csak úgy, hogyha kapok,

Szeretem a szomszéd ember szép fiát.

– Adjuk férjhez ezt a menyecskét! *Valaki vegye el közületek!* – biztatja a vénlegényeket Károly bácsi. S hogy senki sem indul közülük a seprű közelébe, ő merészkedik az asszonyhoz, és ölelgetni akarja. Példáját aztán követi Kuti Kálmán és Batizán Sándor is.

Albert Károly később elmesélte, hogy a kultúrotthonban előre megbeszélte Erdei Bertával, fogadja ő is a csutakot. Nem vénleány, de most nincs ura, elvált, megteheti:

Mondtam neki, nehogy ne tudj semmit a dologról. Kell legyen ennek egy formája. Mikor bemegyünk, egy kicsit figurázzál, játszd meg a vénleányt, hogy haragszol s bejön a lépés. Be is jött. Hát ő nagyon megjátszotta a szerepet s még a kutya is előnkbe állott.

A vénleányt megjátszó menyecske az ölelések sikeres elhárítása után megbátorodva és a seprűt leengedve, arról érdeklődik, hogy hoztak-e vőlegényt:

– S vajon a vőlegény szűz-e vagy csak szürke?

Erre más nincs mit mondaniuk, csak egyet jót kacagnak a „vőlegényjelöltek”, és indulnak tovább.

Az ötödik kapun belül:

Az ötödik kapun belül nem tudnak a csutakhúzóknak érkezéséről. Batizán Sándor kinyitja a kiskaput s a csutakkal egészen az ajtóig mennek. A zajra bentről mind kijönnek: a háziasszony, a férfi testvére és egy legény. Egyből megértik, miért a sokaság az udvaron. A házi legény védekezni próbál:

– Rossz helyen járnak, én még nem vagyok vénlegény, még nem töltöttem be a 25 évet.

Kolcsár Ferenc nem fogadja el ezt a mentséget:

– A mi időnkben 23 éves korban meg kellett nőszülni. Te is megethetted volna.

Novák Sándor édesanyja egyetértőleg bólogat:

– Jó is lenne a házhoz egy fiatalasszony...

Károly bácsi indítja a biztató éneket:

Házasodj meg, vén kappan,

Vedd el ezt a mosdatlant stb.

A társaitól Sanyikának becézett, állandóan mosolygós fiú ének közben kényszeredetten mosolyog, a nagybátyja és az édesanyja határozottan élvezik a jelenetet. Előkerül a bor, a tepertyűs pogácsa, mindenkit végigkínálnak. A csutakhúzóknak isznak, s a kötelező rendetlenítésről is megfeledkeznek.

– Sanyika, esztendilyenkorra megnőszülj! Mert akkorra már tényleg vénlegény leszel – inti búcsúzáskor a fiút Albert Károly, s mindenki kezét fog vele.

„Vénleány” a csutakon:

Lassan vége az Iszlai utcának, a menet mindjárt a falu központjába ér. A kísérők, a két oldalról figyelők ellepik az egész utcát. Sokan most jönnek ki a szemközti művelődési otthonból és kíváncsian várják, hogy mi fog történni, merre húzzák tovább a csutakot?

Novák Sándoréktól kifordulva, Albert Károly bácsi megállítja a menetet. Valamire készülnek. Ott van Toós Irma, akihez először húzták be a csutakot, és egy másik, szintén vígkedélyű asszony, akit a fonóból ismerek, Nagy Eszter özvegyasszony. Toós Irma pokrócot

terít a tuskóra, s felülteti rá fonóbeli asszonytársát. Ő a vénleány szerepét játssza, mert *kapható az ilyesmire*, Tóos Irma pedig az édesanyját. Mindjárt siratni is kezdi:

– *Szegény leányomat feltesszük a csutakra! Viszik férjhez. Jaj, jaj!*

A „leány” fészkelődik a csutakon, fogja az „édesanyja” kezét, nem akarja elengedni, fél:

– *Nehogy feldőjtsetek!*

Aztán elhelyezkedik, megbátorodik; felölti szerepét:

– *Milyen jó, hogy menyek férjhez!*

A ceremóniamester indítja a menetet. Fújja az éneket is, ki tudja hányadszorra, de mintha improvizálna: Férjhez menni akarok,

De csak úgy, hogyha kapok,

Szeretem a szomszéd ember nagyfiát.

Aki a jó bort szereti; s a táncot járja.

A menetből valaki odakiált:

– *Jó, jó, férjhez megy... De vajon szűz-e a menyasszony?*

Az anya rögtön megnyugtatja:

– *Szűz, fiam, szűz. Gyere, nézd meg!*

(Szavait nagy kacagás kíséri.)

A lány sem hagyja magát:

– *Olyan szűz vagyok, hogy csak na! Szűz biza'!*

Az anya megváltoztatott hangon így folytatja:

– *A nyakamról egyszer menjen el. Jaj, jaj!*

(Erre is kacagásba törnek ki a körülállók.)

Ahogy telik az idő, a csutakon húzott vénleány újból félni kezd:

– *Jaj, hová visznek? Hová visznek?*

Erre Albert Károly válaszol, aki végig mellette megy, mintha vőfélye lenne:

– *Ne félj, mert jó helyre visznek. Jó gazdaemberhez. Hat ökörnek meg van a kötele, s három vasvilla nyele...*

Maradj csak békében, jó dolgod lesz ott. Anyád is ezt a táncot járta valamikor, s neked is most kell vizkessen.

– *Viszket, viszket, de miért nem vittetek férjhez a fárságon?* – kérdezi a vénleány azoktól, akik húzzák, vagy körülötte mennek. Nem válaszol senki, inkább kacagnak. Élvezik az *öregek bohóságát*, ahogy egyik legény mondja.

Ezzel vége is a játéknak, egy kapu előtt megállnak. Visszatérnek a művelődési otthonba, ahol már beállt a tánc.

(831).f. Csutakhúzás 1995-ben

Előzmények, előkészületek:

Az 1992-es csutakhúzásnak jó visszhangja volt a faluban. Az eseményről készült filmet is sokan látták, a bukaresti Román Televízió magyar nyelvű adása többször bemutatta.

Az öregek 1992-es csutakhúzását viszont nem követte másik, sem 1993, sem 1994 farsangján. Három év múlva, 1995-ben a fiatal házasemberek szerették volna újból megtartani. A fiatal házasokból egy jó társaság gyűlt össze, legtöbben az újjászerveződött táncsoport tagjai, akik szerették volna a farsangot egy kulturális nappal befejezni. A tanítónőkkel és Rigmányi Benjámin református, valamint Balázs Sándor unitárius lelkipásztorral együtt úgy tervezték, hogy a farsang utolsó szombatján délután legyen a csutakhúzás, este az egyik alszegi háznál fonó, majd a művelődési otthonban vidám jelenetek előadása, a helyi üveges tánc bemutatása, utána táncmulatság.

A résztvevők:

A csutakhúzásban a falubeli fiatal házasemberek szinte mind részt szerettek volna venni. Végül 13-an jelentkeztek, a legidősebb 33, a legfiatalabb 24 éves, legtöbben a táncsoport tagjai. Jellemző, hogy többüknek az édesapja is részt vett, egy nemzedékkel ezelőtt, az 1950-es években, az akkori csutakhúzásban.

Az előkészületek során a csutakhúzásra készülő házasembereknek az volt a legnagyobb dilemmája, hogy kik legyenek a többi „résztvevők”, vagyis kikhez húzzák be a csutakot. Ha jól összeszámolják, legalább annyi helyre kellene bemenjenek, mint ahányan ők vannak. Erről lemondtak. Ennek okát az egyik szervező házasember, Kirizsán Mihály (33 éves) így fogalmazta meg:

– Hiába megyünk be valakihez, hogy aztán cirkuszojjon, hogy aztán kezdjen utánunk kiabálni. Holnap jönnének a nézeteltérések ebből a játékból. Mondhatják a faluban, miért megyünk be egyikhez, és miért nem a másikhoz?

– Van olyan vénlegény a faluban, akiről úgy gondolták, hogy ő és hozzátartozói megharagudnának, ha csutakot húznának az udvarukba?

– Van, persze, hogy van...

– Végül is mi döntötte el, hogy melyik vénlegényhez mennek be, és melyikhez nem?

- Úgy próbáltuk eldönteni, hogy olyam embereket, vagyis vénlegényeket kerestünk, akik egy kicsit megértőbbek, humorosabbak. Akikről úgy gondoltuk, hogy próbálnak ebbe a játékba beilleni.

- A második dilemmát az jelentette, hogy szóljanak-e előre azoknak a vénlegényeknek, akikhez szeretnék a csutakot behúzni. Volt, aki azt indítványozta, hogy a

szervezők vállalják a felelősséget azért, hogy kikhez menjenek be. Ezt elvetették, és közösen vállalták a nemzedéki felelősséget: *mind házas emberek vagyunk, s ők vénlegények*. Ebben egyetértésükről biztosították őket a háttérben álló lelkipásztorok is. Végül abban állapodtak meg, hogy a faluban úgyis tudnak az előkészületekről, nem kell külön értesíteni őket. (Mint látni fogjuk, ezt a szabályt nem tartották be.)

Gyülekezés, öltözet, kellékek:

A csutakhúzásra készülők szombaton délután az Alszegben, az egyik tágas udvaron gyülekeznek. Most, a gyülekezéskor derül ki, hogy többségük alszegi. (Az 1995-ös csutakhúzásban név szerint a következő fiatal házasok vettek részt: Kirizsán Mihály 33 éves, Bölöni Ferenc 29, Pais Ernő 29, Szócs Károly 28, László Árpád 26, Fazakas Levente 28, Lukács László 25, Székely Ferenc 24, Császár Attila 25, Erdei Károly 30, Jakab József 30, Gál György 24, Kuti Ábel 28. Hozzájuk csatlakozott Palkó Károly 48 éves vénlegény, akit közös egyetértéssel bevettek a társaságba.) Vezetőjük Kirizsán Mihály, ő a legidősebb. Inkább megfontolt, mérlegelő típus, mint rámenős, de a többiek hallgatnak rá. Bölöni Ferenc hozza az ostort, ő lesz tehát a *csattagtató*, ő halad majd a menet előtt. Ő egyben a *szószóló* is, legtöbb helyen ő mondja majd, hogy miért jöttek, ő ajánlja a csutakot a vénlegényeknek.

A házasemberek öltözete amolyan félünnepi, tiszta, de nem templomi téli öltözet. Mivel sár van az utcán, legtöbben gumicsizmát húztak. Nem jelzi semmi, hogy ők lennének a csutakhúzó. A csutak is kicsi, szerény, alig egy félméter hosszú. Két kötelet készítenek elő, azzal fogják húzni. (Később kiderült: az egyik résztvevő megígérte, hogy kifarag egy csutakot női alakká; megfaragja fejét, kezét, lábát, mellét, farát. Ez nem készült el, azért kellett hirtelen más csutakot előkeríteniük.)

A menet, az útvonal

Egy kicsit restelkednek is a kötelek mellé álló házasemberek a csutak miatt. Haton-haton állnak egyik kötélhez, a csattogtató előre megy, a vénlegény hol fogja a kötelet, hol nem. Ezt a menetbeosztást végig megtartják. Induláskor kimérten, mereven lépkednek. Szinte katonásan azon igyekeznek, hogy az ének ütemére lépjenek, ami elég nehezen sikerül.

Az úton és a házaknál is ugyanezt éneklük, mindig ugyanabban a sorrendben:

Tempo giusto ♩ = 72

1. A vén - le - gény pu - cok - ba, A vén - le - ány pár - tá - ba,
Jaj, meg - ha - lok bá - na - tom - ba?!
Há - za - sodj meg vén kap - pan, Vedd el ezt a mos - dat - lant,
Jaj, meg - ha - lok bá - na - tom - ba?!

2. Száraz kóré nem nedves,
A vénlegény nem kedves,
Jaj, meghalok bánatomba?!

Hadd el, fiam, ne halj meg,
Inkább házasodjál meg,
Jaj, meghalok bánatomba?!

3. Közeledik húshagyó,
Minket bizony itthagjó,
Jaj, meghalok bánatomba!

Hadd el, fiam, ne halj meg,
Inkább házasodjál meg,
Jaj, meghalok bánatomba?!

Az éneket többször előlről kezdik, míg végigmennek az Alszezen, fel a központig, a kultúrotthonig. Nem állnak meg sehol, az Alszezen nincsen vénlegény, legalábbis a csutakhúzóék szerint.

A menetet indulástól kezdve népes gyermekszereg, fiatal fiúk, és néhány kíváncsi felnőtt is kíséri. Az utca képe hétköznapi: munkából jövő, vagy állatokat hajtó emberekkel is találkozók

a menet. Az idősebb kísérők, vagy akikkel találkoznak, szinte mind a csutak méretét kifogásolják:

– *Nem jó a csutak, igen kicsi ennyi embernek...*

A húzók védekeznek, ahogy tudnak:

– *Kicsi, kicsi, de azért nehéz... Az eleje nem húz semmit...*

Az útkereszteződésnél egy idősebb ember nem csak a csutakot, hanem – amikor meghallja, hogy merre tart a menet – az útvonalat is kifogásolja. Szinte magából kikelve kiáltja:

– *Ez nem menyen jó! Békellett volna menni itt ebben az utcában, három heré, felfelé hat heré, kifelé tíz heré!* (Ebben az utcában = az Alszezen, felfelé = az Iszlai utcában; kifelé: a Felszezen..)

Az mondják a csutak mellől, nem kell az öreget számításba venni, mert *egy kicsit bódogtalan szegény*. Mégis arra gondolok, vajon nem az ő számítása helyes-e, nem ő mondta-e ki, hogy a faluban hány vénlegény van, hány helyre lehetett volna a csutakot behúzni?

Csutakkal a kapukon belül.

Az első kapun belül:

Az első kapun belül Novák Sándorék laknak, akiknél három évvel ezelőt az öregek a csutakhúzást befejezték.

- *Azóta sem nőszült meg?* – kérdem.

- *Nem. Nem ért semmit az akkori csutakhúzás* – mondja valaki a menetből.

– *De most megnőszítjük* – fogadkozik a másik, amint nagy zaj és kacagás közepette behúzzák a csutakot egészen az ajtó elé.

- *Na, kedves barátom, meghoztuk az asszonyt!*

A hang évődő-tréfás, barátságos. A többiek is így folytatják:

– *Tegyük bé az ágyba? A paplany alá?*

– *Nézd meg, milyen fara van, né!*

– *Tőgye is van!*

A csattogató fenyegetőleg felemeli az ostort, úgy kérdezi:

– *Meg fogsz nőszülni? Megígéred?*

Sanyika tettetett ijedtséggel, de azért komolyan mondja:

– *Megígérem.*

– *Jövő ilyenkorig meg kell nőszülni, hogy ne huzzunk ide csutkót!*

– *Ha nem, esztendijenkorig nem ekkorát huzunk, kétszer ekkorát!*

Sanyika hozza a bort, édesanyja a hájas tésztát. Koccintanak vele, s pohárköszöntőként mondják:

– *Isten adjon szerencsét az asszonhoz!*

Az édesanyja a tésztát kínálgatja, s kimondja, amit gondol:

– *Jó volna tényleg, ha megházasodna...*

– Nincs harag a csutakért? – kérdezem.

– *Miért haragudnánk? Nálánál öregebb legény van még elég. Mi direkt készültünk erre, hogy jönnék, a múltkor is voltak.*

Most újból Sanyikát biztatják a házasok.

– *Ha ilyen jó borad van, csinálhatod az esküvőt...*

– *Jövő ilyenkor keresztelőbe jövünk...*

Sanyika bizonytalanul bológat: *Jó lesz, jó lesz...*

Második kapun belül:

A második kapun belül is valószínűleg tudták, hogy jönnek a csutakkal. Előre kinyitották a kaput, várták őket. Az édesanya az ajtóban áll, a vénlegény, B. Zoltán (29 éves) tesz-vesz az udvaron.

A csutakosok énekekkel érkeznek, azzal köszönnek be, hogy:

Házasodj meg, vén kappan,

Vedd el ezt a mosdatlant...

Évődő, kedélyes mosoly az arcokon, de a kötelek mellől kíváncsian figyelik, hogy a háziak hogyan fogadják a csutakot, az udvart előzőnlő embersereget. A csutakot a vénlegény lába elé húzzák, s a szószóló ostoros rámutat:

– *Na, Zoli barátom, nézd, milyen menyecskét hoztunk!*

Utána többen dicsérik:

– *Szép puha, fehér bőrű...*

– *Finom keze van...*

– *Gyere, simogasd meg, milyen színű a bőre...*

– *Ennek nem kell mosógép...*

– *Béválik, jó? Kérdezi valamelyikük.*

– *Bé, bé – feleli Zoltán helyett az anyja.*

– *Hozzanak egy pohár bort, annyit megér ez leányka...*

Zoltán borért siet, s az édesanyja kihasználja a percet:

– *Hozzatok egy olyant, hogy mosogasson, főzzön, s takarítson. Mondom eleget Zolinak, hogy már megnősülhetne. Már rég eszem az idegeit, hogy nősüljön meg, de nem akar semmi meglette-képpen. Azért mondom, hozzatok egy leánt nekie. Keressetek egyet. Itt vagyok a férfiakkal sántán, mozgok, ahogy tudok, mosok reok, főzök nekik, takarítsak utánok. Kössetek fel egy leánt a csutakra, s húzzátok ide.*

Az édesanya hangja évődő-tréfás is, de inkább szomorú. Megérik ezt a házasemberek, elterelésül egyikük újból tréfára fordítja:

– *Húzzuk a leánt a csutakon? Hogy menjen belé a csutak?*

Ezen van mit kacagni, míg megjön a borral Zoltán, aztán tölt, koccintanak, isznak. Poharazás közben azt mondja neki az egyik házas (később bevallotta, gyermekkori barátja):

– *Sohase nősülj meg, Zoli! Megiszol itthon egy kancsó bort, s nem eszik az idegeidet, érted! Zoli tanácstalanul pislog, s bólogat. Most már kire hallgasson?*

A harmadik kapun belül:

A harmadik helyen zárt kapu fogadja az ostoros csattogtatót. Odaérnek a többiek is. A zajra egy fejkendős asszony feje bukkan elő a kerítés mögül. Felháborodottan kiabál:

– *No, lám, mit akartok? Mondjátok meg, mit akartok? Mit kerestek?*

Az ostoros: *Vénlegényeket... Itt kettő is van...*

Az asszony: *Vénlegények nincsenek. Elementek külországba...*

Ezt a választ nem tartják kielégítőnek, nem tágítanak. Ketten-hárman felemelik a csutakot és bedobják a kapu tetején. Erre már a kapu is kinyílik.

Az ajtó előtt egy fiatal pár áll, egymást karonfogva. Furcsán mosolyognak. A házasok közeledtére megszólal a férfi:

– *Hozzám ne gyertek! Itt van né az asszony! Meg vagyok nősülve!*

Az ostoros: *A reggel még nem voltál...*

Házi legény: *Az a reggel volt, nem most.*

Másik házas: *Van gyűrű? Mutassad!*

Házi legény: *Van, de nem találják...*

Ostoros: *Kérjük a házassági papírt!*

(Mint később kiderült, Sándornak is szoltak, hogy jönnek a csutakkal. Hirtelen a náluk tartózkodó sógorasszonyát „kapta el” menyasszonynak.)

A házasok értékelik Sándor ötletességét, egy ideig békén hagyják. Előkerítik bátyját, a 34 éves Lajost, odahúzzák neki a csutakot. (Ő mintha nem tudna a csutakhúzásról. Vagy csak ő is „komédiázik”, mint az anyja vagy az öccse?)

– *Vigyétek ki, nem kell! Adtam volna egy liter bort, csak ilyen szégyent ne csináljatok!*

A házasok: *Azt még adhatsz!*

Függőlegesre, talpára állítják a csutakot, leveszik a vénlegény sapkáját és a tetejére helyezik. Mindenki mond valamit, nem győzik dicsérni az „asszont”.

– *Ez jámbor menyecske...*

– *Én azt mondom, hogy még szűz... Most kell kapaszkodni. Áll is, fekszik is, hanyatág is, mindenféleképpen, ahogy kívánják...*

– *Tegyük bé az ágyba!*

A fiatalabb vénlegény:

– *Nem volt mit csináljatok egyebet? Nem vót más dógotok?*

Házások: *Jövőre még nagyobb hozunk, ha nem nősz meg! Gyere, markold meg!*

Az idősebb vénlegény: *Ide többet ne hozzatok!*

Egyik házas: *Isten adja, jövőre keresztelőbe jöjjünk. Jövőre ne kelljen idejönni a csutakkal.*

Az idősebb vénlegény hozza a bort:

– *Csak ilyen csúfságot ne csináljatok többet!*

– *Kaptok egy pohár bort, s vigyétek innét!*

A hangja évődő, de azért éle is van. Megérzik ezt a megkínált házasemberek is, mert szedelőzködni kezdenek. De a csutak egyszerűen földhöz ragadt.

– *Nem menyen, nem látod! Fogd meg a hátulját!*

– *Ne vigyük el, hagyjuk itt!*

– *Tegyük be a paplan alá!*

A fiatalabb vénlegény:

– *Ne, ne, inkább hozom a bort!*

A negyedik kapun belül:

A következő helyen is zárt kapu fogadja őket. Tanakodnak, hogy mitévők legyenek: átdobják a csutakot a kerítésen, vagy lökdössék vele a kaput. Aztán kijön egy idősebb ember, fogadja őket, de kijelenti:

– *Itt nincs vénlegény. Elment.*

A házasok ezt éppúgy nem hiszik el, mint az előző helyen.

– *Akkor valahová eltűnt... Biztosan a fürdőszobában van...*

Egyik házas: *Hol a komám?*

Másik házas: *A fürdőkádban... Bé kell vinni melléje...*

A házigazda: *Hoztatok menyasszonyt? Ha nem hoztatok, nem tőtök bort...*

A csattogtató: *Itt a menyasszony, ne hol van! Szép formás, még csicse is van, fara is van. Még lyuk is van rajta, ki van fúrva...*

A többiek az udvaron felfedezik a vénlegény, A. Károly autóját. Ez újabb ötletet ad.

– *Tegyük bé az autóba. Az autóba szokták a menyasszonyt először kipróbálni. Melyik vállalkozik, fiúk? Itt a menyasszony s a legény most se igyekszik.*

A házigazda mégis meghozza a bort, tölt a fiataloknak, és arról indul beszélgetés közöttük, hogy az ő fiatalsága idején milyen kellett legyen a leány s a legény, amikor összeházasodtak. Főleg a leány. Erre a házigazda verssel felel:

Szőni, fonni nem tudok,

De a bálban ott vagyok!

Táncol a lány, jaj, de szép,

Ajtó megett a szemét!

Megtáncoltassák szegényt,

S a macska felmossa az edényt.

A vénlegény melletti védőbeszédnek is beillő verset kacagással nyugtázzák a fia házas komái, egykorijai. S azon már senki sem csodálkozik, hogy a keresett vénlegény nem kerül elő. Egyesek tudni vélik, hogy elbújt a csutakhúzás elől, mások szerint tényleg a fürdőszobában vészelté át a látogatást, ami ugyanaz, a zenészek után ment, mondja valaki, de az autója itthon maradt. Különben ő volt az, aki három évvel ezelőtt azt mondta az akkori ceremóniamesternek:

– *Ide többet lehetőleg ne jöjjenek!*

Most pedig azt mondhatta volna:

– *Ide többet nem jönnek, mert jövő farsangig megnősülök.* (Az év októberében tartották a lakodalmat.)

Az ötödik kapun belül:

Mire az ötödik helyre érünk, már szinte az Iszlai utca végében járunk. A csutakkal ugyanazt az útvonalat tették meg, mint három évvel ezelőtt, de fordított irányból. Akkor az Iszlai utca végéből indultak, most a falu központja felől jöttek. A ház, az udvar ismerősnek tűnik.

A háziasszony is ismerős, a jó táncú, jó beszédű Toós Irma néni, aki három évvel ezelőtt „vénleánynak adta ki magát” csakhogy fogadhassa a csutakhúzókat. Most azért „tartja a szokást”, mert a fia, László, most lépi át a *vénlegénység küszöbét*, éppen 25 éves. Ő is a

táncsoport tagja és megvan már a jövődöbelije is, az ősszel tartják a lakodalmat. De azért csak jöjjenek a csutakkal, sietessék a nőülést.

Igen ám, de a fiatal vénlegényt nem lehet előtalálni.

– *Lehet, hogy ő is a fürdőkádban van* – vélekednek egyesek.

– *Vagy készül a bálba, a szomszédfalusi leányhoz ment* – céloznak László szentháromsági barátnőjére.

A csattogtató méltatlankodik:

– *Pedig neki is hoztunk egy ügyes asszont! Mindene megvan. Még lyukja is, csak éppen meg kell fürni.*

Irma nénivel együtt kacagnak a házasok, s ha nincs is itt a vénlegény, megisznak egy pohár bort és üzennek neki a szokásos énekkel:

Édes fiam, ne halj meg,

Inkább házasodjál meg!

A hatodik kapun belül:

A hatodik kapuban Kuti Kálmán bácsi fogad. 1992-ben náluk kezdték a csutakhúzást. Akkor ő, mint az „egykori csutakhúzás királya” és az egyik vénlegény fia, Kuti Károly is részt vett a menetben.

– *Kálmán bácsi, van vénlegény a háznál?* – érdeklődnek finoman a csutak mellettiek.

– *Van, van. Hogyne vóna...* – kacag az öreg.

Mindenki tudja, hogy két vénlegény fia van, 40 év körüliek. A legkisebbik fia, a 28 éves Ábel pedig itt van a csutakhúzó házasok között.

– *Ő tanult a csutakhúzásból* – folytatják ebben a kacagó stílusban a beszélgetést.

Kiderült hamar, hogy Kálmán bácsi amolyan házőrző, egyik velük lakó fia sincsen itthon, egyik a faluban dolgozik, a másik az erdőn. A csutakos házasok így hát nekik is csak üzenhetnek, hogy a jövő farsangig megnősüljenek.

Itt több idő jut a borozgatásnak, mivel már nem mennek más házhoz, és Kálmán bácsinak jó bora van. Leülteti a fia társaságát és a közben bejött szomszédokat, falubelieket. Beszélgetés indul az egykori és mostani csutakhúzásról. Id. Erdei Károly, akinek a fia szintén húzta ma a csutakot, azt mondja: – *Én figyeltem, de ahogyan ma történt, az nem rendjén való, nem a mi rendünk szerint való.*

– *Miért, akkor hogy volt?*

– *A mi rendünkben más volt, másabb volt. Amikor én legény voltam, 1958–59, nem úgy mentünk, mint most. Mi minden vénlegényhez elmentünk. Nem vártak senkit sehol, úgy mentünk. Váratlanul mentünk oda a csutakkal, szürkületben. Régebb a kórészupot, mindent széthánytak az udvaron. Egy hétig volt mit összeszedni a vénlegénynek.*

– *Most finomabbak voltunk, nem dobtunk széjjel semmit. Csak neki-nekifogtunk viccből, de abbahagytuk – védekeznek a mostani csutakhúzó, ifj. Erdei Károlyék.*

– *Húshagyó kedden este megvolt a csutakhúzás, s a fazékdobás hammazó szerdán. Egy korondi fazakat legényekül megtöltöttünk hamuval. Elmentünk a vénlegényhez. Az ajtót békötöttük előre, hogy ne tudjon kijönni. Akkor a fazakat az ajtó elé földhöz vágtuk. Mikor odavágtuk a fazakat, elfutottunk.*

– *Még miben különbözött a maitól a régebbi csutakhúzás?*

– *A csutkó is sokkal nagyobb volt, olyan két méteres. Akkorát állították bé, hogy négyen alig bírták. Ide dőccent, oda billent, höngörödött a földön végig.*

– *Arra a csutkóra rea volt ültetve egy vénleán, akit vittek férhez. Leánnak volt öltöztetve egy legén. Vót úgy is, hogy leán vót.*

– *Azt most is megcsináljuk, felültetjük a leányt a csutakra – ígérük a szervezők, Kirizsán Mihályék.*

„*Vénleány*” a csutakon:

A beszélgetés hevében elfelejtettem megkérdezni id. Erdei Károlyéktól, hogy az ő idejükben a vénleány végig a csutakon ült-e vagy csak a vége felé ültették fel, mint 1992-ben. Most is voltak a menetben, akik végig a csutakon szerették volna húzni Szalonczi Margit két gyermekes fiatalasszonyt, mások és maga az érintett is úgy gondolta, elég, ha csak a végén ül a csutakra, mint 1992-ben. Ő az alszegi fonóba járt a télen, s vállalta, hogy *vénleánynak tegyék*. A vénleány édesanyjának Szabó Anikó 40 év körüli asszony ajánlkozott, szintén az alszegi fonóból.

Ebbe a fonóba viszik férjhez most a vénleányt. Az *édesanya* egy-két szomszédasszony segítségével felülteti a csutakra és – vigyázva, hogy le ne forduljon – a házasemberek húzni kezdik. Közben énekelnek, jókedvűek, a bor is megtette hatását:

Közeledik húshagyó,

Minket bizony itthagyo,

Jaj, meghalok bánatomba!

Az édesanya is a vénleány viszont merevebb, esetlenebb, mint a három évvel ezelőtti szereplők. Érződik, hogy először játsszák ezt a szerepet. Aztán belejönnek.

Az édesanya siratni kezdi a vénleányt:

– *Jaj, drága leányom, mit csináljak veled?*

A leány is szinte sír, arcát tenyerébe hajtja:

– *Jaj, istenem, mit csinálnak velem?*

A körülöttük lépkedő asszonyok is mind jajgatnak, sajnálkoznak.

Halad a csutak, s az édesanya lassan megvigasztalódik. Ott folytatja, ahol az előbb abbahagyta, válaszol a kérdésre: – Hadd el drága leányom, ne félj! Egyszer fűrnak ki csak, nem kétszer!

A sírás-rívás egyszeriben hosszan tartó kacagásba vált át, hullámszik-hullámszik a társaság. Ezzel vége is az utcai jelenetnek.

A fonóban: farsangi ének a vénleányokról.

A fonóba összegyűlt asszonyok énekkel fogadják a vénleányt. Vezetőjük Gál Póli néni (sz. 1919) azt mondja, hogy ez egy *farsangi ének a vénleányokról*. A fonóba szokták énekelni, gondolták, most is eléneklik:

Poco rubato

1. A tem - plo - mon be - lül egy kis ház - ban,
Sí - do - gál egy vén - le - any ma - gá - ban,
Hogy nem vit - ték férj - hez a fár - sán - gon,
Hogy nem vit - ték férj - hez a fár - sán - gon.

2. Bár az Isten olyan csodát tenne,

Hogy valahol legényeső lenne.

Kiállnék az út közepére,

Cseppenne a fejem tetejére.

Aztán sorra kerülnek más énekek és fonóbeli játékok is. Csak éppen a fonással nem haladnak, készülnek a kultúrházbeli előadásra, közös ünneplésre.

2.3. A farsang temetése

2.3.1. A farsang farka Görgényüvegcsűrön

Görgényüvegcsűrűt többségében római katolikusok lakják. A farsangi ünnepkört más katolikus közösségekhez hasonlóan három napos táncmulatsággal zárták le.

A farsang utolsó napjaiban, a farsang farkán dramatikus szokásjátékokra is sor került.

Ezek: a *gyüttögetés*, és a *fársángtemetés*. A farsang végét a *hammazás* és a *fársáng elharangozása* jelezte.

(832) a. Farsang végi szokásrend az 1930–1940-es években

– Én emlékszem ezekre a harmincas évek végéről, amikor gyermek voltam, s a negyvenes évekből, amikor mi jártunk. Régebb, gyermekkoromban a házasemberek csinálták a gyüttögetést. Aki bírta magát, mindenki mehetett. Legtöbben legények voltak.

– János bácsi melyik évben járt?

– Legényül '45, '46-ban, '47-ben megnősültem, s azután mint házasember. Akkor a bált a fiatal házások rendezték. Megkezdődött vasárnap, volt úgy, hogy már szombaton este. Akkor volt egy *táncház*, s a rendezők kivették ezt a táncházat, ott táncoltunk, mulattunk. Délután kellett bálozni, mindig csak délután, este voltak a bálók, délelőtt még pihentünk egy kicsit, s aztán megindultunk gyüttögetni. Úgy volt, hogy egész éjjel táncoltak apámék, s reggel a táncból indultak el gyüttögetni.

A gyüttögetés:

– János bácsi idejében hányan szoktak gyüttögetni, és milyen idősök?

– Olyan 10–15-ön gyűltünk össze az elején, fiatalabbak és idősebbek is, a végére összekerültünk 30–40-en is.

– Volt-e valamilyen nevük a résztvevőknek?

– Azt mondták, hogy járnak a *fársángosok*, a *gyüttögetők*.

– Felöltöztek-e valamilyen más ruhába ezek a fársángosok?

– Én például nagyanyámnak a szoknyáját vettem föl, s a fodros blúzát, a szoknya földig ért. Mások másféleképpen öltöztek, úgy mondták ilyen *maszkurába*. Például volt *menyasszony*, egyik legény öltözött annak, akkor volt *vőlegény*, annak volt csizmanadrágja... Mások másnak.

– Az arcukat eltakarták-e valamivel, hogy ne ismerjék meg?

– Az arcunkat bekormoztuk, olyanok voltunk, mint az ördögfiókák. Aztán amelyik egy kicsit ivott, a többi barát összevissza kente korommal. Másokat is bekormoztak. Azt már én is úgy értem, hogy a fársángosoknak sapka volt a fejükön, ilyen *taniszli* vagy csákóféleség.

Aztaf feltettük a fejünkre, s arra aztán voltak aggatva szalagok. Mindenféle színű szalag lelógott.

– Volt-e valamilyen egyezés, hogy kinek mi dolga a farsangosok közül?

– Volt egy ilyen könyvelő, azt mondtuk neki, *jegyző*, amelyik írta fel, hogy mit adtak. Írta fel, hogy tartozol tíz tojással vagy egy kürtös kaláccsal, még arra is volt bátorsága, hogy kért kolbászt, egy darab sonkát. Volt, amikor csak kosárral mentek s abba rakták, amit kaptak, s volt úgy is, hogy szekérrel. A többiek énekeltünk az úton, nem volt egyéb dolgunk, mentünk a leányokhoz, táncoltunk...

– Hol szokták kezdeni a gyüttögetést, és kihez mentek be?

– Megkezdtek a piacon, s akkor aztán mentünk egyik utcason fel s a másikon le. Összeölelkezve énekeltünk.

– Jártak házról házra?

– Mentünk be a házakhoz, ahol leány volt. Leghamarabb oda mentünk, ahol leány volt. Mentünk a fiatal házásokhoz is, az öregekhez nem. Bementünk az udvarra. Zenészek is jöttek velünk, húzták s táncoltunk a leánnyal. Ha két leány volt a háznál, akkor serítették, a háziasszonyt, még a nagymamát is, ha olyan kedve volt megtáncoltatták.

– Köszöntőt nem mondott valaki?

– Nem. Nem volt erre tehetség vagy bátorság, nem tudom...

– Ki kérte az adományokat? Mit szoktak adni?

– Az a könyvelő, aki meg volt bízva, az kérte. Ahol nem adtak tojást, szalonnát, kolbászt vagy savanyú káposztát, ott kértek pénzt. Ameddig ott alkudoztak, volt olyan huncut legény, tudta, hol a kamara, bement, levette a kolbászt. Mi is úgy jártunk, amíg én beszélgettem a többiekkel, egy rokonságbeli legény bement a kamarába s levett egy nagy szál kolbászt, s kivitte. A kolbászt, szalonnát rúdra akasztották, s két legény vitte a vállán. A kosárban a tojást vitték.

– Mi lett a faluban gyüttögetett adományok sorsa? Hol és hogyan fogyasztották el?

– Amikor végigjártuk a falut, visszajöttünk az egyik társunk, egy módosabb legény udvarára. Az asszonyok nagy lábasokban megsütötték a tojást, óriási rántottát csináltak kolbással, szalonnával, a káposztacikát is felvágták. Elővették azt a vályút, amelyikben a vadalmát szokták törni ecetnek, kimosták, feltették egy konyhaasztalra, körbeálltuk s úgy ettük belőle a rántottát. Volt ital is elég. Ha estére valamelyik berúgott, hazakísértük. Megmosdattuk, megtörtént az is, hogy akarattal beleejtették a patakba, aztán hazavitték és átadták a szülőknek.

– Rendszerint melyik nap gyüttögettek?

– Hétfőn is és kedden is. Hétfőn a gyűttögetés és rántottázás után mentünk vissza a bálba. Kedden még nagyobb volt a gyűttögetés, mert az volt a fársáng utolsó napja, púpos napja.

A temetés:

Kedden délután, miután összegyűjtöttek mindent, megtartották kinn a piactéren a temetést. Még gyermek voltam, mikor láttam ezt, s aztán mi is csináltuk.

– Hogyan zajlott le a temetés?

– Apámék elővették annak a gazdának a szánját, akié a táncház volt. A jármot is beléttették oda a húzóba, hogy húzni lehessen. Rendes nagy szán volt, avval szoktak fáért menni az erdőre vagy ganézni. A házasemberek azokat a legényeket, akik idősek voltak és nem nőültek meg, az *agglegényeket* odatették, hogy húzzák a szánt. Azok kellett a szánt kihúzzák, ki a piactérre.

– Hány éves kortól tekintettek egy legényt agglegénynek?

– Hát úgy 27–28–30 évesen.

– Volt belőlük sok abban az időben?

– Voltak tízen fejül is. A temetésen haton-heten. Oda kellett fogózzanak a szán elé. Csak kettő tette belé a nyakát a járomba s a többiek húzták a kezekből.

– Mit mondtak, miért kell ezt csinálják?

– Ez volt a büntetés, hogy nem voltak megnősülve, ezért választották ki őket. Ha nem volt szánút, sár volt, akkor is kellett húzzák a szánt büntetésből.

– Miért mondták, hogy temetés, kit temettek?

– A szánon rajta volt egy ember, le volt szalmával takarva. Ahogy kihúzták a szánt a piactérre, valamiket mondtak. Azt mondták, hogy elégetik a fársángot. Akkor meggyújtották a szalmát, s az ember kiszökött a szalma alól, hogy ne gyúljon meg.

Mikor vége volt a temetésnek, visszamentek a táncterembe és folytatták a táncot éjfélig.

A bál:

– Milyen zenére táncoltak? Kik voltak a zenészek?

– Akkor Görgényből (Görgényszentimréről) hívtak cigányzenészeket, hegedűst, kontorást, cimbalmost. Azokból jöttek gyűttögetni is.

– János bácsi említette a maszura menyasszonyt és vőlegényt. Azoknak mi volt a szerepe?

– Különösen nem csináltak semmit, csak jöttek velünk. Délutánra, estére aztán más maszcurák is begyültek a bálba. Volt borbély, orvos s más effélék. A borbélynak fából volt egy nagy fogója, s mindenkinek húzta ki a fogát...

– Valamilyen színdarabról is hallottam...

– Szoktak ekkor színdarabokat is előadni, azokban én is játszottam. Borbáth Árpád római katolikus kántor-tanító betanította a Betyár kendője, a Cigány Rózsi darabokat éppen a fársáng farkára, valamelyik este előadtuk.

A hammazás:

– Mikor és hogyan történt a hammazás?

– Akik a bált csinálták, azok megbeszélték valakivel maguk közül, egy idősebb illetővel, hogy mindenkit hammazzon meg. Elő volt készítve egy veder fahamu, s ahogy közeledett éjfél, vette a vedret s hamut szórt a fejükre. Evvel figyelmeztette, hogy mindjárt vége a mulatságnak.

A fársáng elharangozása:

Éjfélkor megszólalt a harang, úgy mondták, *elharangozzák a fársángot*. Utána bejött a plébános úr és azt mondta: *Megkezdődött a nagybőjt, a tartós mulatságnak vége. Kérem, fejezzék be a táncot!* Akkor hazamentünk. Másnap, hammazó szerdán a plébános is meghammazta a híveket, hamuval keresztet rajzolt a homlokukra s azt mondta. *Emlékezz, ember, hogy porból lettél és porrá válsz.* (Sz. J., a.f., 1922; gy. i. 1986)

(833) b. Gyüttögetés, fársángtemetés és hammazás az 1950-es években

A gyüttögetés és a fársángtemetés énekei

– Nagybátyáim vidám, humoros emberek voltak s tőlük sok mindent láttam, halottam. Akkor a gyüttögetést, temetést is ők csinálták, olyan vezetőformák voltak s én tőlük megtanultam.

– Úgy hallottam, hogy gyüttögetők az úton, és a házaknál énekeltek is.

Milyen énekeket énekeltek? Emlékszik-e valamelyikre, Domokos bácsi?

– Emlékszem vagy kettőre. Az egyik szép, a másik elég csúnya. Az első, az szép:

Tempo giusto ♩ = 144

1. Ü - veg - csű - ri he - gyek a - latt
 Fo - lyik a sze - re - lem pa - tak,
 A - ki ab - ból a víz - ből i - szik
 Ba - bá - já - tól el - bú - csú - zik.

2. Lám én nem ittam belőle,
 Mégis elbúcsúztam tőle.
 Úgy elbúcsúztam szegénytől,
 Mint a nyárfa levelétől.

3. Iszik a betyár a csapon,
 Sír a kislány az udvaron.
 Ne sírj kislány olyan nagyon,
 Nem ütik a betyárt agyon.

4. Ha a betyárt agyonverik,
 Sárga földbe eltemetik.
 Eltemetik a sárga földbe,
 A gyöngyvirágos nagy mezőbe.

– És a másik, a csúnya?

– Azt is tudom most is. Az megnevez mindent úgy, ahogy van, magyarul:

Tempo giusto ♩ = 120

1. Ü - veg - csú - ri híd a - latt, hm, híd a - latt,
Lá - nyok fog - ják a ha - lat, hm, ka - lá - ri, hm.

(Ezt a Kalári, hm-ot mindenki jó hangosan mondta. Jól jött ki.)

2. Haza mennek vízesen, hm!

Vízesen, adnak pinát szívesen,

Hm, Kalári, hm!

3. Ha a leány gagyát mos, hm!

Gagyát mos, akkor bizony nem álmos,

Hm, Kalári, hm!

4. Gondolkozik felőle, hm!

Felőle, hol az ütő belőle,

Hm, Kalári, hm!

5. Hol hálunk az éjszaka, hm!

Az éjszaka, künn a szénatartóba,

Hm, Kalári, hm!

6. Ottan bizony nem hálunk, hm!

Nem hálunk, mert gyermeket csinálunk,

Hm, Kalári, hm!

7. A pincébe vakablak, hm!

Vakablak... hálóingbe kaptalak,

Hm, Kalári, hm!

8. Ha még egyszer úgy kaplak, hm!

Isten bizony megb....lak,

Hm, Kalári, hm!

– Ezeket kiktől tanulták?

– Az öregektől, a házasemberektől.

Farsangi tréfák:

– Milyen emlékei vannak a farsang végi bálról?

– A farsang megkezdődött a gyüttögetéssel, s miután lezajlott az evés-ivás, folytatódott a farsangi multság, ami két teljes napot tartott, egészen húshagyó keddig. Közben hazafutottak ellátni az állatokat, aludni csak keveset aludtak. A mulatás folyt egyvégtében.

A bálban a huncut legények megcsinálták azt, hogy a táncteremben valamelyik leány mellé szüette port dobtak a földre. Ahogy táncoltak, a por felszállt s a szű felment a lábszárakra s csípett. A leány elkezdett vakarózni, s abból lett egy kacagás. De nem minden leánnyal csinálták meg ezt, hanem csak az alá dobtak, amelyik nagyon büszke volt.

A bálban a házasok a vénlegényeknek vittek menyasszonyt, egy maszkura menyasszonyt. Vagy két legény karon fogott egy öregasszonyt, és bemutatta az agglegénynek. A másik tréfa az volt az agglegényekkel, hogy azt mondták valamelyiknek, jött egy szép, fiatal, piros idegen nő a faluba, aki meg szeretne ismerkedni egy fiúval. Ekkor kivitték az agglegényt a pajtába Riska tehénhez, na itt a szép piros tarka nő.

Az agglegények indulója:

Folyt a bál nagyban, s emlékszem, több évben elénekeltük az *agglegények indulóját* is. Egyik fiú Kolozsváron, vagy hol tanulta, onnan hozta haza, mi is megtanultuk tőle. Ezzel bosszantották a vénlegényeket.

– Emlékszik erre az indulóra?

– Hogyne, nem felejttem el soha:

Tempo giusto ♩ = 116

A - míg agg - le-gény vagyok jól ér - zem én ma-gam,
É - lek, mint a kis - ma-dár - ka kinn a sza - bad - ban. A
nő - sü - lés az nagy ke-reszt a fér - fi é - le-tén,
Ma - ra - dok, én a - míg é - lek, min - dig agg - le - gény. Míg meny-
asz-szony, aj-ja - ja - jaj, cu-kor az asz-szony, aj-ja-ja - jaj. A
férj e - gész nap dol - go-zik, a férj az nagy bo-lond,
Jaj, ne - ki, még ak - kor is ha egy - szer ne - met mond.
Jaj, ne - ki még ak - kor is ha tíz - kor ha - za - jó,
Kö - szön szé - pen: Szer - vusz a - nyu, viz - sza-vág a nő: Te rongy csa-
var - gó, aj-ja - ja - jaj, Te ré - szeg fa-jan-kó, aj-ja-ja - jaj. Re - pül a

tá - nyér, re - pül a szék, A nő - sü - lés - ből ez is e - lég.
 El - vá - lott a férj a nő - től, el - vá - lott sze - gény,
 Ma - ra - dok én a - míg é - lek min - dig agg - le - gény.
 Szá - mít rám egy bar - na kis - lány, szá - mít - hat sze - gény, Mert
 ma - ra - dok én a - míg é - lek min - dig agg - le - gény.

A temetés:

– Az agglegényeknek fontos szerepük volt a farsang temetésekor is. Az 50-es évek elején hogyan zajlott le a temetés?

– Húshagyó kedden délután, úgy estefelé volt a farsang temetése. Akkor a legények szervezték, de voltak benne házasok is, fiatalok, öregek, mindenfélék. Az épp olyan nap volt, hogy mindent el lehetett követni, a mulatozás, a mókázás ideje, nem sértődött meg senki.

Az agglegények tudták, hogy nekik kell a nagy fahordó szánt – úgy mondták *száncsó* – húzni. Valamelyik háztól a piactérig kellett húzzák, ha hó volt, ha sár, nem számít. Vagy három agglegény húzta, de nem bánták, közben ők is mulatták.

– Volt-e valaki vagy valami a szánon?

– Az le volt takarva szalmával, s a szalmába egy kövér legény volt fektetve, a volt a halott.

Az azelőtti években, mikor gyermek voltam, egy Ferdinác nevű ember szokott lenni a halott. Ez olyan vicces ember, olyan bohóc ember volt, hogy ritkaság. Úri szabó volt Bukarestben, aztán hazajött Üvegcsürre, s elrészegesedett, tekergőféle lett. Ez a Ferdinác végig feküdt a száncsón a szalmában, már ivott eleget, s aztán amikor a „pap” elbúcsúztatta, akkor felszökött és elfutott.

– A maga idejében hogyan búcsúztatta a pap a halottat?

– Akinek azt mondták, hogy pap, az is egy legény volt, aki bátrabb, vagy egy kicsit be volt rúgva. Egy lepedőt tett a hátára s a fejire egy dísztököt tett. Volt néha egy veder víz s egy kicsi nyírágseprű. Avval meglocsolta a halottat „beszentelte”.

A pap megkezdte a temetést, a búcsúztatást:

Jaj Istenem, elhunyt a farsangi komám,

Ki nem eszik többé disznótoros tokányt!

Erre a halott, a kövér legény a száncsón jajgatott:

Jaj Istenem, itt a halálom,

Én csak az Erzsi néni leányát sajnálom!

A pap folytatta:

Nem néz rá már más fehérrépre,

Bekerül a sírgödör sárga fenekébe.

A nyírágseprűvel újból vizet locsolt rá, akkor a halott felszökött s elfutott. A szalmát aztán elégették.

– Az agglegények szerepe is véget ért ezzel?

– Az agglegényeket megdobálták tojással s akkor azok is elfutottak.

A hammazás:

Mikor mindennek vége volt, az egész nép visszament a táncterembe, s folytatták a mulatást.

– Egészen éjfélig.

– Nem, az én időmben hajnalig tartott, hajnalig mulattunk. Akkor aztán elkezdtek hamuzni. Behamuzták egymást a bálba mulatók. Voltak, akik egy kicsit többet ittak a kelleténél, amikor szórták a hamut, azt mondták:

SzARBól lettél, ember, s szARRá válsz.

Aztán mindenki ment haza, hogy lefeküdjék.

– A pap hogyan viszonyult a báli hamvazáshoz?

– A plébános haragudott, hogy ezeket mondták, hogy degradálják az ő szertartását.

Nem szerette, hogy ezt csinálták. (F. D., a.f. 1935; gy. i. 2003)

c. Farsang végi szokásrend az 1960–1980-as években

A farsangvégi szokásokat az üvegcsűrűk némileg magváltozott formában ezekben az évtizedekben is megtartották. Itt tehát a szokások viszonylagos folytonossága jellemző.

A falu havasalji jellegéből adódóan az életmódban nem következtek be oly gyors változások, mint a mezőgazdasági jellegű közösségekben. Nem jött létre termelőszövetkezet (kollektív gazdaság), csak egy állattenyésztési társulás működött a faluban rövid ideig (1957–1963) aztán az is felbomlott. A lakosság fő foglalkozása az erdőkitermelés, fuvarozás, szénégetés, kőfaragás, kőművesség volt és csak másodsorban a mezőgazdasági munka. A férfilakosság zöme kétlaki életmódot élt, a hatalmas görgényi erdőségeken vagy más, távoli ipari telepeken dolgozott, ahonnan sokan hetente vagy havonta mehettek haza. Az otthoni, háztáji gazdaságot az asszonyok és gyermekek rendezték.

A falu sokáig megőrizte hagyományos, patriarkális jellegét. Jellemző volt a nagycsalád, legkevesebb négy-öt gyermekkel, akiket szigorú szabályok szerint munkára, a kétkezi munka megbecsülésére neveltek. Az egyház, elsősorban a római katolikus egyház megőrizte tekintélyét, vezette és szervezte a közösség hitéletét és ünnepeit. A változások ellenére a közösség nagy része megmaradt a hitben, buzgó katolikusnak.

A közösség ünneprendjében a farsang megőrizte kitüntetett jellegét. Vízkeresztkor a házszenteléssel lezárult a karácsonyi ünnepkör és elkezdődött a farsang. Ekkor az asszonyok és lányok *fonó és kézimunkázó* estéket tartottak. Ezeket az alkalmakat a legények is felkeresték, együtt szórakoztak. A farsang beálltával a legények és leányok *maszkuráknak* is öltöztek, akik a fonókon kívül a fiatal házasokhoz is ellátogattak.

(834) A visszaemlékezések szerint kedvelt alak volt Üvegcsűrön az *üstfoldozó cigány*. Rongyos, kopott ruhákba öltözött, arcát, kezét bekormozta. Bekérezett és szerszámaival az üstfoldozó cigány munkáját utánozta. Munka közben el-elkapta a leányok orsóját, amit csak csókért lehetett kiváltani.

(835) A másik legény *csobánnak* öltözött, kifordított bundát terített magára, kezébe pásztorbotot vett. Ő inkább ijesztegette a fonóbelieket.

(836) Emlékeznek *betyárokra* is, akik szépen, fehérbe voltak felöltözve és szépen énekeltek.

(837-840) Öltöztettek *menyasszonyt, vőlegényt, kicsi bubás asszonyt, cigánynét, dámát*. Ezeknek inkább menyecskék vagy lányok öltöztek, idősebbeknek, házas férfiaknak nem illett maszkurának öltözni.

A farsang farkán, húshagyó vasárnaptól húshagyó keddig tartó mulatozást és bált a hagyományos formákban tartották meg, csak a színhely és egy-egy mozzanat változott. 1956-ban felépült az 500 férőhelyen művelődési otthon, a bálakat ettől kezdve itt tartották. Üvegcsűrön a következő hagyományos bálakat szervezték: *Katalin-bál* november 25-én, ez a bál csak éjfélig tartott, mert éjfél után kezdődött advent; *farsangi bál*, *húsvéti bál* és ősszel *szüreti bál*. Ezek közül csak a farsangi bál tartott három napig.

(841) A gyűjtögetést minden évben megtartották de ideje hétfőről áttevődött húshagyó keddre, pontosabban két alkalom helyett csak egyszer járták be a falut adományokért. Így a gyűjtögetést és a farsangtemetést közvetlenül egymás után kezdték tartani: a kettő egybemosódott. Változás állt be abban is, hogy a vénlegények egyre kevésbé vállalták, hogy ők húzzák a szánt, ezt a mozzanatot néha el is hagyták. Máskor nem akadt olyan legény vagy házas férfi, akit a szánra tegyenek *halottnak*, akkor ezt szalmabábuval helyettesítették. A farsangtemetésen valamiféle spontán búcsúztató mindig elhangzott, de nem alakultak ki hosszú időn át ismétlődő búcsúztató szövegek. Nagyobb stabilitást mutatnak az énekek.

A művelődési otthon felépülése változást hozott abban is, hogy a gyűjtőgetés utáni evés-ivást már nem valamelyik résztvevő háznál tartották, hanem ebben a közösségi házban. A gyűjtőgetett és elkészített élelmiszerekből és italokból viszont mindenkit megkínáltak, aki elment a bálba. Össznépi eszem-iszom folyt a bál szüneteiben.

(842) A farsangvégi bálon rendszerint maszkurák is megjelentek, különösen húshagyó kedd délutánján. Maszkuráknak az újabb időkben leginkább az asszonyok szoktak felöltözni. Jellegzetes húshagyó keddi, maszkura a már említett *borbély* és az *orvos*, aki mindenféle felszerelést vitt magával és mindenkit szeretett volna meggyógyítani...

(843) A *bábasszony* egy *nagyhasú* nőt vezetett be és az is megtörtént, hogy gyorsan szülni kellett...

(844) Kovácsok és más mesteremberek is megjelentek, a *kovácsok* emelgették a leányok és asszonyok lábát, hogy patkót üssenek a lábbelijükre...

(845) A hamvazást is megtartották. Ahogy közeledett éjfél, a rendezők közül egy megbízott a báli terem kályháiból hamut szedett ki s azzal egymást beszórták. Az ittasabbak egymást jól bekormozták. Ebben az időben már nem volt szokásban, hogy a plébános állítsa meg a mulatságot, de az igen, hogy a templomban elharangozták a farsangot.

Mindebből látható, hogy a farsangvége az üvegcsüriek értékrendjében víg ünnepnek számított. Ezt fejezi ki egyik táncszavuk is:

Farsang van most, ki nem víg,

Nagy oktondi, esze híg.

Húshagyó keddet, púpos napját otthon, a családokban is ünnepnek tartották. Az erdei munkások, favágók, kőfaragók aznap nem mentek dolgozni, az állami munkán levők is elkérezkedtek. Az asszonyok kürtös kalácsot vagy pánkót sütöttek, tyúkot vágtak, a férfiak a pálinkáról és a borról gondoskodtak. Nemcsak gondoskodtak, hanem itták is bőven:

Boros vagyok, tántorgok,

Annál jobban táncolok.

Így tartja a helyi húshagyókeddi kurjantás.

A húshagyókeddi szokáseseményekben leginkább a férfiak, a házasok és a legények vettek részt. Az 1960-as évektől kezdett elterjedni az a vélekedés, hogy ez a nap a férfiaké, őket ünneplik. Később úgy kezdték mondani: *ez az apák napja*. Ez nemcsak azt jelentette, hogy nekik aznap *minden megengedett*, hanem azt is, hogy felköszöntik őket a családban, apró ajándékokat vásároltak részükre. Íme egy régi-új ünnep a görgényüvegcsüri szokáskalendáriumában.

(846) d. Farsang farka az ezredfordulón: 1997.

Részvevők, előkészületek, szervezés:

A farsang végi bált és a hozzá kapcsolódó szokásokat 1990 óta is minden évben megtartják. A szervezők, rendezők legények. (Néhány éve Petki János és Benkő János a két rendező, most mindketten 24 évesek.) Ők szóltak a többieknek, legényeknek és házasoknak egyaránt, hogy *álljanak be a bálba*. Ők lesznek a temetés főszereplői is: a *pap* és a *kántor*.

A farsang farka előtti héten tartottak egy megbeszélést, hogy kialakuljon a *banda*. Van, aki önként jelentkezett, van, akit meghívtak – *te nem akarsz jönni?* Évek óta (1992-től) szinte ugyanez a társaság „áll be a bálba”, „ugyanez a banda”, csak időnként cserélődik néhány résztvevő. Az egyik évben kevesebben, a másikban többen gyűlnek össze; 1996-ban például csak úgy 15-en voltak, az idén számuk megközelíti a 30-at. Életkoruk 20 évestől 30 évesig terjed, sőt néhányan ennél idősebbek. Ha csak a legényeket vesszük, ők a társaság felét alkotják (15 fő), ami az összes szóba jöhető üvegcsúri legénynek mintegy egynegyedét. (Összesen kb. 60-an vannak.) Arra a kérdésre, hogy a többiek miért nem vesznek részt a bálban és a szokásokban, a résztvevő legények azt mondják, hogy az üvegcsúri legények jó része nem dolgozik itthon, távol van szülőfalujától, vagy a *patronok* nem engedik el a munkából. A másik része viszont eljöhetne, de *kihúzzák magukat*, jobban szeretik a kényelmet, mint a kéregetést, az egész napos járkálást. Végül vannak, akik csak a bálba mennek el, nem szeretnek *színészkedni, csak nézni szereti, nem csinálni*. Azt mondják, az idén többen hazajöttek, jobb társaság gyűlt össze, mint tavaly és tavalyelőtt.

Akik beálltak a bálba, az azelőtti napokban összepótoltak. Úgy egyeztek, hogy fejenként 200 000 lejt fizetnek. Ebből italt vásároltak, hogy legyen a bál idejére, amíg nem gyűjtögetnek, ebből készítették el a *csákókat*, és több más kisebb kiadásuk is akadt. Úgy tartják, hogy ez a részvételi díj az *ő szórakozásuk*, nem vették vissza a gyűjtögetés során begyűlt pénzadományokból.

Mindebben a két rendező legény volt a hangadó, ők vásárolták az italt, ők rendeltek 30 darab csákót. A csákókat évek óta Bocskai Boris néni, a faluban élő specialista készíti. A csákók napjainkban igen egyszerűek: Boris néni kemény papírt hajtogat és ragaszt össze csákó formára, majd a két oldalát feldíszíti színes krepp papírszalagokkal. Ezek a színes szalagok, amikor a csákót fejre teszik, két oldalt lelógnak, a *csákósok* arcára borulnak, azt félig-meddig eltakarják.

A csákó a résztvevők legfontosabb szimbolikus tárgyi kelléke, öltözetdarabja. Az kap csákót, aki *beállt a bandába*, és előre kifizette a *részét*. Attól kezdve *csákósoknak* nevezik.

A csákó viselésének is szabályai vannak, amelyeknek a betartására a rendezők nagy gondot fordítottak. A bálban csak hétfőn éjjel 12 óra után szabadott feltenni *mikor léptek át keddre*, és a farsangtemetés végén a csákót is a tűzbe kellett dobni.

A bál első és második napja:

A bál a *régi rendje szerint* vasárnap este kezdődött. A neve napjainkban: maszk bál. Nevéhez illően a művelődési otthon nagytermében már vasárnap estére *maszkurának* vagy *maszkba* lehet öltözni. Aki maszkba öltözik, nem kell belépti díjat fizetnie. Mindenki abba öltözik, amit *hirtelen előkap, csak éppen hogy el tudja másítani az arcát*. 1997-ben öltöztek *menyasszonynak, vőlegénynek, különféle dámáknak, úriasszonyoknak, uraknak, cigánynéknak, katonáknak, orvosoknak, állatalakoknak*. Az álarcukat gézből vagy női harisnyából készítették és kitömték vattával, elmaradhatatlan a napszemüveg és a kalap, a férfiak kezéből a sétapálca. A rendezők szerint a felnőttek közül inkább a fiatal menyecskék szoktak mostanában maszkba öltözni, de nem sokan. Az 1997-es bálon megközelítően ugyanannyian voltak valamiféle maszkban, mint ahányan a csákósok többen éppen a feleségük. Megjelenésükhöz különösebb akció nem fűződött.

Akik fizettek, azokat a belépéskor megkínálták egy pohár itallal, pálinkával, borral.

A vasárnap és hétfő esti bálban az eljövendő csákósok is ugyanúgy mulattak, táncoltak, mint a többi résztvevő. A báli nép többsége házasság előtti, legény és leány, de jócskán voltak középkorú, sőt, idősebb házások is (arányuk a rendezők szerint 60–40% lehetett).

Hétfőről keddre virradó éjszaka új mozzanat kezdődött azzal, hogy éjfél körül *a banda* tagjai visszavonultak a nagyterem melletti konyhába. Egy-két elkésett most kapott csákót, mert most fizette ki a részét. Éjfél után szabadott feltenni a csákót. Ettől az időtől szabadott kormozni is, mert megkezdődött húshagyó kedd.

A csákósok legelőször is egymást kormozták be; az arcukat, homlokukat, kezüket. Éjfél után csákósan, kormosan kivonultak a táncterembe, és folytatták a mulatást hajnalig.

A gyűjtögetés:

Gyülekezés. Reggel kilenc óra körül a csákósok újból gyülekeztek a művelődési otthonban. Nem tűnt fáradtnak senki. Öltözetük a szalagos csákón kívül amolyan télies félünnepi, nem egészen hétköznapi, de nem is teljesen ünnepi öltözet. Első cselekvésként jól bekormozták egymást. Vigyáztak, hogy csak száraz korommal kenjék be egymás arcát. Azért kell száraz korommal, mondták, mert *tavaly néhányan fáradt olajjal kenték be magukat és arcuk kiütéses lett*.

A gyalogos csákósokon kívül *egy szekeres és egy szános lófogat* is érkezett. A lószerszámokat szalagokkal díszítették. A szekéren és a szánon egy-egy karóba szúrt

savanyított káposztafej jelezte rendeltetésüket. A csákós legények közül egyik *átalvetős tarisznyát* hozott a kalácsnak, a másik egy *műanyag vedret* a tojásoknak, kettő pedig *kosarat* a szalonnának.

A három zenész, *két hegedűs és egy tangóharmonikás* nem viselt csákót, bár ők is helybéliek és gyűjtögető korosztályúak. Őket fizetség ellenében fogadták, hogy a gyűjtögetésen és – néhány társukkal kibővített zenekarral – a bálon muzsikáljanak.

A menet. A menetben elől a rendezők és zenészek vonultak. Az *adószedő* Petki János, ő gyűjti a pénzadományokat, egy füzetbe felírja, hogy melyik család mennyi pénzt adományoz. Általában ő megy be először a kapun. Benkő János a zenészekkel együtt az éneket vezeti, ő megy utána. A falu közötti menetben sorra kerülő énekek mind új stílusú népdalok vagy éppenséggel magyar nóták (Kék a kökény, recece, Piros kancsó, piros bor, Érik a ropogós cseresznye stb.), nincsen sajátos, szokásszerű énekük. A csákósok hármásával összeölelkezve, énekelve vonultak az utcán. A sort az adománygyűjtők és a fogatok zárták. Ez a menetbeosztás csak ritkán volt ilyen szabályos, a csákósok legtöbbször *rendetlenkedtek*, kiléptek a sorból, el-elmaradtak stb.

Az útvonal. A gyülekezés után nemsokára, tíz óra tájban elindultak. Úgy tervezték, hogy a gyűjtögetés hagyományos útvonalát járják be. A piactéren, a Központban kezdték és a Főutcán lementek az Alszegbe. Az Alszegben románok is laknak, ők alkotják a falu lakosságának 10–15%-át. A román falusfelek utcájában is jól fogadták őket, több házhoz behívták és ellátták őket adományokkal. A román ajkú legények viszont eddig nem vettek részt a gyűjtögetésben. Az üvegcsúri románok a magyarok szokásának tartják a farsangot, de elfogadták a gyűjtögetős felköszöntést.

A menet az Alszegeből a Kicsi utcán visszatért a Központba. Itt a társaság kétfelé vált, hogy Felszeget, az egész falut minél hamarabb tudják bejárni. Görgényüvegcsúr nagy falu, közel 700 házszámból áll, több mint 2000 a lélekszáma. A társaságot úgy osztották meg, hogy mindkét csoportnak legyen *zenésze, adószedője, gyűjtögetői és szekere vagy szánja*. Az egyik csoport a Fő utat és a közeli mellékutcait járta be, a másik a Fő úttal párhuzamos Kántor, Pázsint, Kristóf, Vass és Újtelep utcákat. Megegyeztek abban is, mikor és hol találkozzanak, hogy majd együtt térjenek vissza a Központba.

A fogadtatás. Utcai jelenetek. A második társasághoz csatlakozva jártuk végig az útvonalat. Zeneszóval, énekszóval vonultak az úton, az utcakereszteződéseknél vagy szomszédságoknál megálltak. Az ottlakók kijöttek a kapuk elé. Ezeket és az arra haladó járókelőket a csákósok bekormozták vagy kölcsönösen itallal kínálták egymást. Felültek az utcán haladó szekerekre, kivették az ostort a gazda kezéből stb. Voltak, akik az utcán adták át

az adományokat. Ezekhez a családokhoz nem mentek be. Amikor átvették az adományokat, mindenkit meghívtak a bálba, időst, fiatal, asszonyt, embert egyaránt.

A kapun belüli szokásrend. A gyűjtögetők sorra vették a kapukat, mindenhová bezörgettek. A kapu sok helyen nyitva volt. Nem végeztem pontos felmérést, de úgy éreztem, hogy minden második-harmadik háznál fogadták őket. Mintegy ötven háznál-családnál töltött el a társaság néhány percnyi időt. Az átlagos ott tartózkodási idő egy-egy háznál 5–6 percnél nem tartott tovább. Ott tartózkodtak többet, ahol leány volt a háznál vagy fiatal házasok vagy a csákósok rokonai, jó szomszédai. Megfigyelhető volt az is, hogy a háziak nagyobb munkát nem végeztek, csak egy távolabbi asztalos műhelyből hallatszott a munkagépek zakatolása. Kitakarított szobában, konyhában, félünneplőbe öltözve várták a gyűjtögetőket.

Ebben a néhány percnyi időben általában a következő jelenet zajlott le. Rendszerint két csákós *beköszönt* a házba és meghívta a bentieket a bálba. Ha leány volt a háznál vagy menyecske, a csákósok megtáncoltatták. Néhányan még bementek a zenészekkel. Ezután a háziak itallal kínálták őket, majd átadták az adományokat: néhány tojást, egy darab szalonnát, egy fej savanyúkáposztát, egy liter bort. Pénzt is adtak, amiről az adószedő pontos nyilvántartást vezetett. A következő házban két másik csákós a beköszöntő.

Ebben a felköszöntő jellegű jelenetben a háziasszonyok, általában az asszonyok és leányok voltak aktívak, cselekvő szerepkörűek. Ők fogadták a csákósokat, ők kínálták, ők táncoltak, beszélgettek, tréfálkoztak velük. A házbeli férfiaknak kitüntetett, de passzívabb szerepük volt: az ital kezelése. Többükre már ráillett az *ittas* jelző.

Míg a szobában a felköszöntő jellegű beszélgetés, tánc és adománygyűjtés folyt, az udvaron másfajta jelenetek sora zajlott. A kint maradt csákósok addig sürgölődtek, forgolódtak, míg valakit, valakiket, házbelit, látogatót, fiatal, öreget, bekormoztak. Ebben nem volt kivétel. A másik jelenet a tyúkokhoz kapcsolódik. A szokásrend szerint a tyúkok alól is gyűjthetnek tojásokat. Sőt forgatással elszédítik, elaltatják a tyúkokat (legalábbis egyet közülük) és jelenthetik a gazdának, hogy megdöglött. Az fut, veszi a kést, hogy elvágja a nyakát. Ekkor figyelmeztetik a tréfára. Nemcsak ez, hanem sokféle *rendetlenítés* megengedett. Ki lehet húzni a szekeret és a szánt a helyéről, sőt a traktort is. Minden mozdíthatót el lehet mozdítani, fel lehet borítani. A mostani csoport csak módjával élt ezekkel a lehetőségekkel, de egy-egy háznál többféle tréfa is sorra került. *Ahol lehet, ahol értik a viccet, ott tudunk viccelődni.*

A halottas ház kikerülése. A Vass utcában a szokástól eltérő mozgolódás, kisebb vitatkozás támadt a csákósok között. Mint kiderült, amiatt, hogy halott van az útjukban. Nem messze egy idős ember fekszik a ravatalon a családi ház utca felőli szobájában. Elmenjenek-e

a halottas ház előtt és hogyan, vagy visszaforduljanak és más utcára térjenek? Illik-e csákósan, kormosan s egy kicsit ittasan igazi halottal találkozni? Végül abban maradtak, hogy a csákókat levéve fejükről, csendben elvonulnak a ház előtt. A halottas ház szomszédságában, *abban a körzetben* nem mentek be sehová.

Ki lesz a farsangtemetés halottja? A délelőtti folyamán sok természetbeli adomány gyűlt össze tojásból, szalonnából, borból. Teltek az edények és telt a szekér dereka is. Az italból jutott bőven a csákósoknak is. A szokás rendje szerint kell figyelni, hogy ki iszik a legtöbbet, ki lesz délre a legittasabb. Az lesz a délutáni farsangtemetés halottja. Többen is mondják: *Úgy néz ki, hogy Söri Laci lesz az idén is. Évek óta ő a halott.*

A farsang temetése:

Délután egy óra körül végeztek a gyűjtögetéssel, újból egyesült a két csapat. A Központ előtt megálltak. A szánból kifogták a lovakat és elhajtották. Helyettük három csákóst fogtak a szán elé. Mint kiderült, közülük csak egyik vénlegény, a másik kettő 23–24 éves csupán. (Söri Lacin, a halottjelöltön és a szán elé fogódzott vénlegényen kívül nincs is más agglegény az idei csapatban, pedig mint mondják, vannak vagy tízen a faluban.) A többi csákós először mind felült a szánra, hogy legyen mit húzzanak a „lovak”, aztán csak egy maradt a szánon, aki hajtotta őket.

A következő megállónál felkészültek a temetéshez. Söri Lacit a szán derekába fektették és betakarták szalmával. Petki János odakészített egy fél veder vizet és egy csokor száraz kórót, hogy majd *meghintse a halottat*.

A csákósok menetéhez a közelebbi utcákból *maszkurák* csatlakoztak, 4–5-ön. Dámáknak öltöztek, fehér és tarka ruhákba, álarcuk gyolcsból. Nem beszéltek, csak mutogattak, sikongtak. Majd egy gyermek maszкура csapat is érkezett. A felnőtt maszkurák közül egyik mellém szegődött. Kérdésemre, hogy minek öltözött, megkerülte a választ, de sokkal mélyebbről válaszolt: *Így üzzük az eszünket*.

A Központban, az iskola, az üzletek és a művelődési otthon által bezárt téren óriási tömeg várta a szános temetési menetet. A délelőtti folyamán nem lehetett iskoláskorú gyermekkel találkozni, mert kötelező tanítási nap volt, de mostanra kiengedték őket, és mind idegyültek. Ők vannak többségben. A felnőttek egy része az üzlet lépcsőin állt, a többiek az út szélén. A férfiak közelebb húzódtak, a nők távolabbról figyelték az eseményeket.

A temetési menet bevonult a térre. Elöl a pap és a kántor, Petki János és Benkő János, utánuk a zenészek, még hátrább a halottas szán és a csákósok. Megállás után a pap és a kántor az iskola lépcsőin helyezkedett el, előttük a halottas szán. A közönség három oldalról körülvette őket.

Búcsúztatás és siratás. A pap először meghintette vízzel a halottas szánt, majd elkezdte a búcsúztatót.

A pap búcsúztatója:

Tisztelt gyászoló testvéreim!

Először is azzal kezdem a gyászoló búcsúztatót, hogy összegyűltünk farsang apák napjára, de csak azért, hogy ne legyünk szanaszét (kacagás).

Összegyűltünk, hogy részeges disznó testvérünket, aki századunk és falunk egyik legkiemelkedőbb gondolkodója volt, elkísérjük utolsó útjára.

Titokban szeretett testvéreim! A falu népe szereti a mulatságot és a pletykát, de arra nem gondol senki, hogy szegény részeges disznó testvérünk mennyit szenvedett (kacagás). Ennek a szegény embernek a lakása a „Hotel Csillag szálloda” volt, nyugvóhelye pedig a sánc széle (kacarászás). Egy nagyon hideg fagyos éjszakán, és a kántor megkaptuk megdermedve a sánc szélén. Bevittük a papi lakra és elhatároztuk, hogy Volkswagenes mentővel, mivel a falué, bevisszük a kórházba (kacagás). Bevittük Régenbe, meg is operálták (kacagás). Egy nagyon nagy műtéten ment keresztül, de sajnos a műtét nem volt valami sikeres. Egy nagyon jó orvoshoz vittük, doktor Bocán főnyúzóhoz (kacagás), aki minden év farsang napján segítségünkre van a részegek elvonókúrás boncolásával és túlvilágra segítségével.

A műtét a következőképpen zajlott le: szegény barátunknak az arcáról a bőrt a seggire helyezték (kacagás) és a seggiről a bőrt az arcára (kacagás).

Titokban szeretett testvéreim! Ha láttátok volna azt a kriptaszökevényes, asszonySZomorító, templomkerülő, vágottszájú sírásó képét! (kacagás) Úgy nézett ki, mint egy elfuserált homokos. Így hát kedves barátunknak, mikor viszketett az arca, a seggét vakarta (kacagás) és mikor a segge viszketett, az arcát vakarta (kacagás). Nemsokára ki is engedték a kórházból, elmentünk utána és hazahoztuk.

Teltek a napok, de senki sem gondolt rája. Az utóbbi időbe egy új szálloda nyílt a faluba, „Hotel hősök sírja” (kacagás), akinek legelső vendége csakis ez a részeges testvérünk volt. Sajnos hideg volt, fagyos éjszaka és ő meghalt. Odaérvén a kántor, a harangozó és én, szegény testvérünknek már csak egy nagy porfelhő lebegett a segge fölött.

Az okos kántor ijedtében ezt kiáltotta: „Papbácsi, jöjjön hamar, mert ez belefingott a finom lisztbe!” (kacagás) és ezt: „Atya, tele van a gatyá” (nagy kacagás). Az orvosok megállapították, hogy szegény testvérünknek komoly betegségei voltak: pofalemezgyulladás, tüdőlábszárgyulladás, seggreuma, tökgolyóütközés (kacagás) és ami a legdrágább a földön, egy félméteres, huszonnyolc karátos, aranyere (kacagás). Egy hosszú megbeszélés után én, a kántor, a harangozó, a megyebíró, a kultúrigazgató elhatároztuk, hogy eltemessük, mivel nem

volt pénze és aranyerét szétosszuk a falu szegényei között (nagy kacagás). Aki még nem jutott hozzá, szíveskedjék az új harangozóhoz menni, mert ott megkapja a részét (kacagás).

Századunk és falunk két nagy kiemelkedő gondolkodója, Gellért Jenőke és Söri Lacika, akik soha életükben nem ittak, úgy fogalmazták meg, hogy aki így hal meg: „Por seggibe, más helyibe.”

Befejezésül elénekeljük a búcsúztatót, és testvérünket elkísérjük az utolsó útjára. (Kacagás, hangos tetszésnyilvánítás, taps, zajongás.)

A pap, a kántor és néhányan a körülálló csákósok közül éneklik a búcsúztatót.

Énekes búcsúztató:

Parlando rubato

Meg - kör - nyé - kez - tek en - gem a fá - lu plety - ka asz - szo - nya - i,
A ré - sze - ges fér - fi - a - i kö - rül - vet - tek en - gem.
Gyer - tek e - gyünk fu - szuly - kát a - mi - től majd fíng - ha - tunk,
Seg - gel for - dul - va a par - la - ment - nek ily mó - don há - lát ad - junk.
Gyer - tek e - gyünk a - szalt szil - vát a - mi - től majd fos - ha - tunk,
Ö - rő - münk - ben, bá - na - tunk - ban a vé - cé - re jár - ha - tunk.
Mer' nagy em - ber volt Pe - tre Ro - man, I - li - es - cu jobb ke - ze, A
de - mok - rá - ci - át ők al - kot - ták, ki is ke - rül - tek be - lő - le. A
par - la - ment - ben el - dön - töt - ték, hogy a vé - ce - pa - pír meg - drá - gul,
Mi - kor sza - ra - kod - ni me - gyünk smirg - li - pa - pírt hasz - ná - lunk.

Meg - kör - nyé - kez - tek en - gem a fa - lu plety - ka asz - szo - nya - i,
Az ó fáj - dal - ma - i kö - rül - vet - tek en - gem.

Parlando rubato

Adj, U - ram, a ci - gány - nak egy pár gu - mi csiz - mát,
Mert e - gész é - le - tén át me - zít - láb ta - pos - ta a sárt.
sLó - ra ül - tél, Fer - kó, sne - ked a bor nem jó.
Rég meg - mond - tam zöld le - vél - lel ne tör - röld a seg - ge - det,
Mert a le - vél el - sza - kad, s hasz - ná - lod a ke - ze - det.

Egy hang: Vagy pedig a nyelvedet (kacagás).

sLó - ra ül - tél, Fer - kó, sne - ked a bor nem jó.
Adj, U - ram, a ci - gány - nak sza - lon - ná - ból szem - fe - de - let,
hús mé - ter kol - bász - ból le - e - resz - tő kö - te - let.
sLó - ra ül - tél, Fer - kó, sne - ked a bor nem jó.

A kántor: *Most pedig énekeljük a 333-ik zsoltár 3-ik fejezetét:*

Nincs egyebem semminél,

Feleségem nagy segginél.

Akárhonnán fújhat a szél,
Mellé bújok, engem nem ér.

Ének közben a körülálló csákósok és maszkurák siratták a halottat, jajgattak, ahogy tudtak. Mikor az éneket befejezték, a halott hirtelen kiugrott a szalmából és elszaladt. (Nem messzire, csak néhány métert szaladt. Söri Laci leverte magáról a szalmát és visszaspolygott–bolygott a többiekhez).

A csákósok csak erre vártak, ketten-hárman felnyalábolták a szán derekából a szalmát, a földre terítették és meggyújtották. Körülállták a tüzet, levették csákóikat és sorban a tűzbe dobták. Előtte, közben vagy utána siratták. Ketten-hárman összekapaszkodtak, egymás után siratták, míg ki nem fogytak a szóból:

Jaj te János, te János!
A tököd az asztalon,
Te meg a ravatalon, jaj, jaj!

Te János, milyen jó voltál,
Minden lyukat bedugtál.
Most már engem itthagytál,
Te még ilyet nem csináltál.

Jaj, te János, milyen jó voltál,
Minden asszonylyukat bedugtál,
De egyet csak úgy hagytál, jaj, jaj!
Ha tudnák, hogy milyen jó ember voltál...
Sokat járt a vendéglőbe...
Sokat hált a szalmán...
Isten nyugtassa meg a hátán.

Alsó, felső jó szomszédom!
Sokat járt a lábán,
Feküdjön a hátán.

Amikor a tűz már lankadni kezdett, a siratószövegek is töredezettebbekké, spontánabbakká váltak:

Jánoska, Jánoska!
Égjél el János!
Elég a farka!

A farka, a farka!

Úgy elégtél János,

Mint a szalma,

Jaj, te szalma, te szalma!

Jaj, te János, mennyit szenvedtél...

Ott a sánc szélén...

Mikor mentem utánad...

Jaj, te János, te János!

Csak a por s a hamu marad...

Utánad...

A temetés utáni lakoma:

Temetés után a legényekké és házasemberekké visszavedlett csákósok összeülekezve, énekelve vonultak a művelődési otthonba. Legtöbbjükön még nem látszott a több napos fáradtság, az ital sem. Eddig vigyázniuk kellett. Mosakodás után a nagyteremben előkészített asztalok mellé ültek.

A konyhában már sűrögtek-forogtak az asszonyok, a csákósok hozzátartozói, édesanyák vagy feleségek. Óriási lábasokba vágta a szalonnát, egy másik csapat a tojásokkal foglalkozott, a harmadik a káposztafejeket vágta. Nem sok időbe telt s készen volt az óriási *szalonnás rántotta*.

Evéshez készülődve az is kiderült, hogy a lakomának szabályai vannak. Először csak a csákósok ülnek, ülhetnek asztalhoz. Mindnyájuknak egyszerre kell asztalhoz ülni, enni és inni. Sokat kell enni és inni. Púposan kell álljon a rántotta az asztalon és mindenki tányérján. A pohár mindig tele kell legyen.

A csákósok után leültették azokat a férfiakat és asszonyokat, akik már a teremben voltak, őket is jól megkínálták. Azután következtek a csákósok hozzátartozói. Ők is egyszerre ültek le, tányérjuk, poharuk nekik is tele kellett legyen. *Így megy ez egész este* – mondták.

A bál harmadik napja:

Húshagyókedden a bál már délután három óra körül, közvetlenül a rántottázás után megkezdődött. Szabad volt a belépés, senkinek sem kellett fizetni. Aki fogadta a gyűjtőgetőket, megváltotta a belépés jogát. Erre a napra hazajöttek a másutt dolgozó vagy a faluból elszármazott üvegcsúriek.

Délután két nemzedék jött el táncolni; az idősebbek, a házasok, a negyven-ötven évesek korosztálya és a serdülők, gyermekek. Legalábbis ők voltak többen. A fiatalok majd estére gyűlnek be, akár a lakodalomba. Mindkét generációból többen öltöztek maszkurának. Ezek a maszkurák mind *dámának*, *úriasszonynak* és *úrnak* öltöztek, és kevés közöttük az egyénített alak. A maszkurák egymással táncolnak, illegetik-billegetik magukat, de kevés akciót kezdeményeznek. Egy-egy ittasabb férfit is felkérnek táncolni, groteszk táncot járnak velük. Másik akció az, hogy a *civilek* próbálják a maszkurákat felismerni. A serdülők, a gyermekek is táncolnak. A felnőttek, nagyszülők párosítják őket, hogy táncoljanak.

Estefelére sokan begyűltek. A hangulat már emelkedett, farsangi. Ugyanazok a zenészek húzták, mint délelőtt, fáradhatatlanul. Egészen éjfélig. Akkor megszólalt a harang és vége a bálnak. Báli hammazás nem volt, az már kiment szokásból.

(847) e. *Hogy ne maradjon ki* – 2003

A görgényüvegcsúri farsangvégi szokásrend 2003-ban is ugyanazokból a mozzanatokból tevődött össze, mint 1997-ben. A tartalom tekintetében viszont, szembetűnőek a különbségek is. A 2003-as változat bemutatásában a különbségek és változások érzékeltetését tartjuk fő szempontunknak.

Szervezés, előkészületek:

A farsangi bált néhány éve a helybeli zenészek szervezik. Rátermett rendezők hiányában reájuk maradt a gyűjtögetés és a farsangtemetés és megszervezése is. A szervezéssel viszont elkéstek, mert farsang utolsó szombatján sem volt még biztos, hogy lesz-e bál, lesznek-e csákósok stb.

A zenészek csak a báli engedély megszerzésével törődtek, úgy gondolták, hogy a szervezés többi részével foglalkozzanak mások. Végül reájuk maradt minden. *Csak azért csináltuk meg, hogy ne maradjon ki. Apámék, nagyapámék idejében is mindig megvolt. Szégyen lett volna, ha kimarad* – mondta később, az események egyik szünetében Szász Attila szervező. Családos ember, 32 éves erdei munkás, tangóharmonikán játszik. A menetben hol zenész volt, hol pedig a jegyző, adószedő, aki a pénzadományokat gyűjtötte. Öccse, Szász Levente 26 éves asztalos, hegedűn játszik, és végigzenélte a három napot. Zenekari tagként most társult hozzájuk névrokonuk, a másik Szász Attila, 22 éves, aki az idősebb Attilát váltotta a harmonikálásban és a pénzszedésben, a bálban pedig elektromos orgonán játszott. Mint mondják, ők hárman szervezték, *de nem tudtak mindennel törődni.*

A résztvevők:

A szervezetlenség illetve a megkésettség miatt a faluban bizonytalanság uralkodott. A vasárnap esti bálban kevesen vettek részt. Szász Attiláék akkor szólították meg a legényeket és házasembereket, hogy legyenek csákósok. A válasz legtöbbször az volt, hogy *húshagyó kedden nem leszek itthon, dolgozni kell, nem enged a patron, a főnök. Régebb engedték haza a munkából, tudták a főnökök is, hogy ez ünnep.* Többen ígérkeztek, aztán mégsem jöttek csákósnak.

Kedden reggel végül 11-en gyűltek össze a gyűjtögetéshez, és menet közben csatlakoztak még ketten. Néhány évvel ezelőtt rendszerint harminc csákót rendeltek Bocskai Boris nénitől, ennyi résztvevőre számítottak. Szász Attilával számba vesszük az idei csákósokat. Vele együtt négyen házasemberek, a többi legény, a legfiatalabb 19, a legidősebb 41 éves. A legények általában 22–23–24 évesek, ketten vénlegények. Egyik Vas László 38 éves fuvaros, akit Söri Laci néven már ismerünk 1997-ből, a másik Benkő Nándor 41 éves fuvaros.

A résztvevőket legtágabb értelemben az köti össze, hogy mindannyian a faluban vagy a környékbeli erdőkben dolgoznak, nem messzi idegenben. *Itthon vannak.* Szűkebb értelemben az, hogy szinte mindannyian erdei munkások, fuvarosok. Harmadsorban pedig az, hogy a foglalkozásuknak megfelelően a falu erdők közeli részében, a Felszegen laknak. *Mind a Felszegről valók vagyunk, a Központból s Alszegről alig van egy-kettő.* A szokás éltetői tehát az otthon élő, hasonló foglalkozású, közös falurészben lakó üvegcsúri férfiak.

A gyűjtögetés:

A gyűjtögetést kedden reggel a megszokott időben kezdték. Összegyűltek a csákósok, s az üres csákókat magukkal vitték, hátha menet közben még valaki beáll. Arcukat enyhén bekormozták. Ebben csak Söri Laci volt bátrabb, ő engedte, hogy jól bekormozzák. Ruhája is hétköznapiasabb, farsangibb volt, mint a többieké. A többiek ünneplő ruhát vették magukra. Söri Laci hozta a lovát és szekerét is az adományok összegyűjtésére, a rokona készítette a csákókat. Mindenben a hagyományosabb szokásrendet képviselte.

A csákósok menete ugyanazt az útvonalat járta be, mint 1997-ben, de nem váltak kétfelé, hanem egy csapatban maradtak. A zenészek (egy hegedűs és egy tangóharmonikás) húzták, a csákósok énekelve vonultak az úton. Énekeik ugyanazok, mint az elmúlt években (*Az a szép, az a szép, Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára, Kis kút, kerek kút, Almás deres a lovam stb*) csak a hangjuk fogyott el, többségük nem, csak ketten-hárman énekeltek. Énekükre nemigen jöttek ki a házakból, így kevés utcai jelenetre került sor. A házakban inkább az idősebbek és az asszonyok fogadták őket. Aki férfit otthon találtak, az már reggeltől tartotta az *apák napját* (vagyis *iddogálással* töltötte az időt). Ezzel ellentétben a csákósok keveset ittak, és nem rendetlenkedtek. Finoman kérték az adományokat, kínosan-pontosan vigyáztak,

hogy minden adományt felírjanak. Nem is próbáltak elcsenni valamit, tojást gyűjteni a tyúkólból stb. A szokásnak a felköszöntő és adománygyűjtő jellege dominált, kevésbé a farsangi. Az adományokat sok helyen a kapuban vagy az udvaron adták át, nem hívták be őket a házba. Nehezen gyűltek az adományok, de azért délre megtelt a szekér dereka szalonnával, tojással, borral.

A falu viszonyulását kettősség jellemezte. Általában elmondható, hogy 1997-hez viszonyítva sokkal kevesebben fogadták a gyűjtögetőket. Helyszíni adataim alapján mintegy 30-40 háznál az egész faluból, ami felénél is kevesebb, mint 1997-ben. Ezen belül igen nagyok a különbségek falurészenként is. Megfigyeléseim alapján az Alszezen, a Központban és környékén, a Fő úton és környékén általában zárt kapukat találtak. Csak ott fogadták őket, ahol rokonaik, barátaik laknak. Ezzel ellentétben a Felszezen és a környező utcákban (Pázsint, Vass utca) minden második-harmadik háznál fogadták őket: tehát a csákósok rokonai, szomszédai, barátai, hiszen ők is ott laknak. A Felszezen lakók egyrészt sajnálták őket, hogy nem gyűl eléggé az adomány, *mert nagy tél volt, drágaság van, csak keveset adnak*. Másrészt elvárták volna, hogy a gyűjtögetőknek *nagyobb kedvek legyen, jobban beleéljék magukat a hagyományos farsangi szerepbe. Ez most semmiség. Valahogy ezeknek nincsen kedvek. Régebb egészen más volt*.

Néhány háznál viszont olyan mozzanatra is sor került, amire 1997-ben nem volt példa. A házi leány a gyűjtögetéskor adta át saját külön ajándékát a csapatban levő csákós barátjának, *férfiak napja* alkalmából. Több családban az asztalon díszelgett a háziasszony ajándéka a férjének szintén *férfiak napja*, apák napja alkalmából. Húshagyó kedd családi ünneppé vált.

A temetés:

A fentiekből következően a gyűjtögetés ideje lerövidült, a csákósok már egy óra előtt visszaértek a Központba. A temetésre váró tömeg ekkorra még nem gyűlt össze, csak néhányan lézengtek az üzlet előtt. Mielőtt a térre értek volna, a menethez csatlakozott néhány maszcura pár: kalapos, fehér ruhás *dámák*, *menyasszony* és *vőlegény*, *sétapálcás uraság*, *tündérlányok* stb. A menet végigvonult a téren, de nem állt meg csak a művelődési otthon ajtajánál. Kirakták a szekérből az adományokat, kifogták a lovakat, majd mind bementek a művelődési otthonba, a lassan gyülekező nép csodálkozására. Elmarad a temetés?

Nem marad el, csak egy kicsit hátrább tolódik. Mint kiderül, nincsen kész a búcsúztató beszéd, anélkül pedig nem lehet temetni. Szász Attila mentegetőzik: *ez nem őket illette volna, de nem volt, aki megcsinálja, s nem akarták elhagyni*. Ő zenészként vállalja a pap szerepét, elő is készített egy veder vizet s egy marék szalmát, hogy meglocsolja a halottat, de a búcsúztatót meg kell írják. Nosza körbeállják a jegyszedeő asztalt, rágyújtanak s gondolkoznak a búcsúztató szövegén. Attila megkéri Virtic Cornelt, hogy írja, *ő több iskolát járt*. (Cornel

édesanyja magyar, édesapja román, mindkét nyelven ír és beszél). Félóra alatt elkészül a búcsúztató, Cornel fogja felolvasni. (Emlékeztetni szeretnék, hogy 1997-ben Petki János „pap” előre megírt búcsúztatót olvasott fel, melyet Benkő János „kántorral” készítettek évekként azelőtt és minden évben javítottak rajta, aktualizálták stb.)

A temetés hagyományos időpontjára a teret három oldalról teljesen megtöltötte a nézősereg. Kétszázig számoltam, aztán abbahagytam. Kiengedték az iskolás gyermekeket, most ők voltak többségben, de sokan felnőttek is. Helybeliek, de olyanok is, akik máshol laknak és erre a napra hazajönnek, eljönnek a temetésre és a farsangi bálba. Két óra körül kijöttek a csákósok is. Maguk húzták a szekeret a temetés színhelyére. Előtte megálltak, hogy a „halott” a szalmába bújhasson. Kíváncsi voltam, hogy kit bújtatnak szalmába. A délelőtt nem ittasodott meg senki a csákósok közül. Söri Lacinak jókedve van, az tény, de nem állítanám, hogy ő a legrészegebb. A szervezők, ha figyelmesebben körülnéznék, találtak volna olyat maguk között, akire jobban ráillett volna a jelző. De mégis Söri Lacira esett a választás, és ő vállalta szívesen. Évek óta ő a halott, ez az ő szerepe. Belebújik a szalmába. Saját szalmájában, saját szekeren játssza el a farsangi halott szerepét.

A pap és a búcsúztató a lépcsőkön áll, előttük félkörben a csákósok, mögöttük a halottas szekér. A nézősereg is közelebb húzódik, az első sorokban iskolás gyermekek. A temetés azzal kezdődik, hogy a pap a vederbe mártja a szalmacsomót és meglocsolja a körülállókat és a halottas szekeret. Ezzel szerepe lejár. Következik a búcsúztató. Virtic Cornel felolvassa a néhány perccel ezelőtt összeállított szöveget.

A búcsúztató:

Kedves gyászoló testvéreim!

Összegyűlt a falu népe azért, hogy ne legyünk szanaszét. Eljött a falunak kicsinye és nagyja, hogy elkísérjük részeges disznó testvérünket utolsó útjára. (A maszkurák jajgatnak, siratnak, visítanak) Ez a temetés ne csak olyan egyszerű legyen, ezért megkérjük a közönséget, hogy egy tojást egyen. (Siratás, jajgatás)

Ezzel megkezdjük a halottunk temetését, aki mindig csak a részegségben szenvedett és ezért rakunk mindjárt alá egy nagy tüzet. Búcsúzunk a drága testvérünktől, aki szerette a bort, mint mi és elhagyott minket, hogy legyen nekünk több mit inni. Búcsúzunk tőle, aki jött három madárral úgy mint a fecske, a holló és a kánya (kacagás). Ezért a drága testvérünket vigye el az ördög a pokolba (siratás, jajgatás). Ezért búcsúzunk drága testvérünktől, aki szerette a bort és abba halt bele, hogy igen sokat ivott... *(A búcsúztató elhallgat vagy elfogyott a szövege, vagy nem találja a szavakat. Szász Attila egy kicsit vár, aztán feltalálja magát, elkezdi a búcsúztató éneket.)*

A búcsúztató éneket Szász Attila és még ketten-hárman énekelik:

Körülvettek engem
A halál félelmei.
A falu pletyka asszonyai
Körülvettek engem.

Adj Uram a megholtnak
Hatméteres kolbászból
Leeresztő kötelet.
Négyméteres szalonnából
Szemfedelet.

Gyertek együnk aszaltszilvát,
Amitől majd foshatunk.
Örömünkbe, bánatunkba
A vécére járhatunk.

Lóra ültél Ferkó,
Neked a bor nem jó.

A maszkurák tovább jajgatnak, óbégatnak, de siratószöveget nem hallani. Valaki hangosan mondja: *Isten nyugtassa!*

A zenészek rázendítenek, új énekbe kezdenek, amibe a csákósok mind bekapcsolódnak:

Tempo giusto ♩ = 116

Al- más - de-res a lo - vam, Nem e - szi a za - bot,
Mert az még kis - ko-rá - tól Az ár - pá-ra ka - pott.
Ré-gi ba-bám sej - haj, Szok - tat - ta azt rá - ja,
En - ge-met pe - dig, se - ja - haj, A csó - kos szá - já - ra.

Az ének végén a halott először kidugja a fejét a szalmából, majd feláll, gyorsan leugrik a szekérből és elszalad. Néhány métert fut csupán, aztán megfordul és visszatér a többi csákóshoz. A csákósok leszedik a szalmát a szekérről és meggyújtják. Sorra az égő szalmacsomóra dobják a csákókat. A tüzet énekelve körülállják, míg teljesen el nem hamvad.

A gyermekek alig várják, hogy a tűz közelébe férközhessenek, még sokáig piszkálják a szalmacsomót, élesztik a tüzet. Ők jöttek legközelebb a tűzhöz, a temetéshez. A következő kört a kamaszok és a maszkurák alkotják. Az előbbieket a csákósokat veszik körül, az utóbbiak egymással táncolnak, ijjujgatnak.

A felnőttek kíváncsi, de tartózkodó rétege távolabb áll, ebbe tartoznak az iskola oktatói, tanárai is. A falu plébánosa nincs jelen. A 90-es évek elején az akkori plébános el-eljött a farsangtemetésre és fogadta a gyűjtögetőket is. A következő plébános másképpen viszonyult a falu farsangi szokásaihoz. A templomban kiprédikálta a farsangtemetés szervezőit, nyilvános megjegyzést tett rájuk, amit ők megszegénítésnek értelmeztek. A mostani a harmadik utat választotta: *nincsen itthon, mondják, nem tartózkodik a faluban. Holnapra jön haza, hamvazó szerdára, a templomban mise után meghamvazza a híveket.*

A lakoma és a bál:

A temetés után gyorsan elkészült a nagy szalonnás rántotta, de a közös lakoma elég felemásra sikerült. A bál népe hamar begyűlt, a szervező zenészeknek a színpadra kellett menniük muzsikálni. Ők is és a többiek is felváltva ettek, ahogy tudtak. Így a temetés utáni lakoma egyszerű étkezéssé degradálódott, hiányoztak belőle az 1997-ben még érvényes szokásmozzanatok.

Apák napja ide, férfiak napja oda, a húshagyókeddi bálból éppen a legények, a férfiak hiányoztak. Annál több volt az asszonynépesség, a gyermeklányoktól az öregasszonyokig. Vagyis a bál híven leképezte az üvegcsúri társadalom otthoni képét. Ők öltöztek maszkurának, férfiak híján egymással is táncoltak. Farsangi asszonyi multság alakult ki.

Ebben az asszonyi multságban alkottak egy külön réteget azok a házasok és legények, akik részt vettek a gyűjtögetésben párjukkal (feleségükkel, barátnőjükkel) együtt. Ők is jól mulattak, jól táncoltak éjfélig. Ők: az erdei munkások, favágók, fuvarosok, asztalosok, kőművesek. Ez a nap valóban az övék volt.

(848) *Amilyen még nem volt: 2007*

Előzmények:

A farsang farkának szokásrendjét a leírt módon 2004-ben is megtartották, aztán két évig teljesen kimaradt. Ennek okát a helybéliek abban látják, hogy nem akadt, aki megszervezze.

De nem is lett volna kivel, a legények, férfiak többsége a falun kívül dolgozik, nagyon sokan Magyarországon.

Közben a 2000-es évek elejétől Görgényüvegcsűrön elindult egy *faluébredési mozgalom*, amelynek keretében táncsoport is alakult. A mozgalom élére az iskola állott: különböző alkalmakra, szereplésekre, fesztiválokra mozgósították a táncos fiatalokat. Az évek során a fiatal nemzedékek újból megtanulták a helyi táncokat. Jelenleg három korosztályú táncsoport is működik: a *nagyok csoportja* a középiskolásokat, az iskolát végzeteket, és főiskolásokat tömöríti; a *közepeseké* az általános iskola felsőbb osztályosait (10-14 évesek); a *kicsiké* az alsóbb osztályosokat (7-10 évesek). A nagyok (16-20 évesek) nemcsak táncpróbákra, fesztiválokra járnak együtt, hanem *baráti társaságként* kezdték felújítani a faluban gyakorolt szokásokat, táncalkalmakat is. Ebben Szász Teréz tanítónő volt segítségükre. 2006 őszén újból megszervezték a szüreti bált, ami öt év óta nem volt a faluban. Legutóbb – legények, leányok híján – a házások vállalták a csőszleányok és csőszlegények szerepét. 2007 elején, egyik táncpróbán elhatározták, hogy megszervezik a farsangtemetést is.

Előkészületek:

A fiatalok változtatni, újítani szerettek volna. *Mi azt akartuk, hogy egy kicsit változtassunk a hagyományon. Ne legyen olyan durvaság, csúnya beszéd, meg ilyenek. Az emberek ezelőtt berúgtak, hammazódtak, hülyeségeket csináltak. Úgy szerettük volna, hogy olyant csináljunk, amilyen még nem volt. A gyűjtögetéskor ne legyen ivászat, ne legyen civódás. A bálban legyen jelmezverseny, táncverseny, ilyenek.* (Szász István Hunor 18 éves szervező.)

A nagyok táncsoportjának tagjai lettek a csákósok, s még ugyanannyi legényt hívtak a baráti körből. Összesen 13-an viseltek csákót, ennyien jártak gyűjtögetni. Legtöbben 18-20 évesek, kettő 17 éves, egyikük 25. Ez utóbbi *menet közben csatlakozott*, őt eredetileg nem hívták, de nem akarták visszautasítani. Ezt később a szervezők megbánták és szégyellték, hogy a csatlakozott legény megrészegeedett, *cirkuszolt*. Foglalkozásukra nézve az idei csákósok egy része még tanuló, szakközépiskolába járnak Régenbe, Marosvásárhelyre, másik részük már dolgozik, kőművesek, gyári- és erdei munkások. A két szervező: Szász István Hunor 18 éves tanuló és Ballók Miklós szintén 18 éves tanuló, ők lesznek a temetésen a *pap* illetve a *kántor*.

A csákósok életkorának megváltozása mellett a legnagyobb változást az esemény időpontja jelentette. A hagyományos időpontban, húshagyó kedden a csákósoknak és a falu népének is dolgoznia kell, a tanulóknak is iskolába kell menni. A gyűjtögetés és a bál időpontját így áttették a húshagyó kedd előtti szombatra. Úgy tervezték, hogy dél körül indulnak gyűjtögetni a faluba és este 6 órakor, sötétedéskor lesz az *égetés*. Utána mindjárt

kezdődik a bál is vasárnap reggel vége a farsangi mulatságnak, hétfőn és kedden nem lesz bál. Ezt az elképzelést a tánccsoport vezetője, a szülők és a falu plébánosa is helyeselte.

Az utóbbi tíz évhez viszonyítva változást jelentett az is, hogy a fiatalok egy bábut készítettek, amit majd elégetnek. Nadrágot, pulóvert töltöttek meg szalmával, fehér gézből álarcot tettek neki, fejére csákót. A megfelelő helyre textilanyagból spárgával összevarrt és rojtosra hagyott falloszt illesztettek. Nevet is adtak a bábunak: *Karcsinak* szólították, mert abból *sok van a faluban*.

Az előkészületek során megrendelték a *pap búcsúztatóját* és a *kántor énekét* Finna Árpádtól (35 éves), aki a lakodalmak egyik szószólója és más alkalmakra is szokott verset írni. Többször részt vett a gyűjtögetésben és a farsangtemetésen Söri Laciék társaságában.

A gyűjtögetés:

A 12 csákós szombaton délelőtt 11 órakor a kultúrházban gyülekezett. Csatlakozott hozzuk a két zenész, Szász Levente hegedűs és Szász Attila tangóharmonikás.

A csákókon nincsen változtatás. Sok papírszalag lóg róluk: piros, fehér, kék, zöld, rózsaszín, sárga vegyesen. Némelyik csákós arcát enyhén bekormozta, többségük egyáltalán nem. Dzsekibe és farmernadrágba öltöztek.

Indulás előtt az adománygyűjtő szekér is megérkezik. Az egyes fogat lovát is szalagokkal díszítették. A szekér elején egy rögzített karóba húzva két fej savanyított káposztafej jelzi, hogy *farsangi szekérről* van szó. Karcsit, a szalmabábut a szekérré ültették és szalmával betakarták, úgy, hogy csak derekától felfelé látszik.

A gyűjtögetés során ugyanazt az útvonalat járták be, mint 10 évvel ezelőtt és 2003-ban is. A falu központjából indultak és most legelőször a plébánost köszöntötték, ami jelzi a farsangosok és az egyház megváltozott viszonyát. (Ennek kifejezője az is, hogy a falu plébánosa nagyobb pénzadománnyal segítette a csákósokat.) Úgy tervezték, hogy este hat órára végeznek, de egy órát *csúsztak*. Hét óránál többre tellett, míg bejárták a falut. Emlékeztetőül: 2003-ban 9-től 13 óráig tartott a gyűjtögetés, tehát fele időt vett igénybe.

Ez a változás azzal magyarázható, hogy a 4 évvel ezelőttihez viszonyítva sokkal több háznál fogadták őket. Szombaton tele volt a falu, hét végére hazajöttek a másutt dolgozók is. Másrészt kíváncsiak voltak arra, hogy *milyenek ezek a fiatalok. Ezek nem Söri Laci félék, ezek nem részeges fogatosok*. A csákósok közül soknak rokona, ismerőse, leány barátja volt a Főúton is, ahol 2003-ban alig fogadták őket, most pedig legalább két órát a Főúton töltöttek.

Másrészt annak is tulajdonítható a megnyúlt falukerülés, hogy a csákósok nem siettek, ráérősen vonultak, énekeltek, meg-megálltak, de azért rendet tartottak. *Ezek most rendesek* – lehetett hallani többször a délután folyamán. Ezt arra értették, hogy nem kormoztak, nem mozdítottak el semmit az udvaron, nem bántották a tyúkokat, nem keresték a tojásokat stb.

A csákósok közül kettő volt a *kapunyitogató*, akik megkilincseltek a kaput, s ha nyitva volt, bementek. A zeneszóra, énekre kijött a háziasszony, (ritkábban a házigazda) akinek a két szervező legény elmondta jövetelük okát, rendszerint így:

- *Jöttünk a tyúkadót összeírni!*
- *Írjuk fel a füstadót!*
- *Írjuk össze a nyulakat, galambokat stb.*

A tréfás-évődő hang és a játékosság a gyűjtögetés során végig folytatódott. Voltak, akik pénzt, voltak, akik természetbeni adományokat (szalonnát, kolbászt, tojást, kenyeret, káposztát, bort) adtak, voltak akik mindkettőt. A pénzadományokat a pénzszedők egy füzetbe írták, a természetbeniket két legény kivitte a szekérbe. Azonnali fogyasztásra italt csak ritkán fogadtak el. A már említett, csatlakozott legényen kívül senkin sem látszott alkohol hatása.

Mielőtt visszaérkeztek volna a kultúrház elé, az egyik zenész, Szász Levente elmagyarázta nekik, hogyan kell csinálni. Kifogták a szekérből a lovat, és magukat fogták helyébe, a többiek tolták a szekeret, vagy utána sorba állva szépen énekeltek. Szász Levente máskor is közbeszólt, ha valami nem úgy ment, ahogy szerette volna. Ő volt az összekötő láncszem az előző nemzedékek és a mostani csákósok között.

A temetés (égetés, hamvasztás):

A csákósok a szekeret a kultúr ajtaja elé húzták és bementek, hogy felkészüljenek a temetésre. Itt már várták őket a leányok, akik közül ketten *siratóasszonynak* öltöztek. Tiszta feketébe öltöztek, hosszú fekete szoknyába, nagy kendőbe burkolóztak, az arcuk is alig látszott.

A két szervező legény *papnak és kántornak* öltözött. A kántor egyetlen többlet kelléke egy liter víz, amit a megfelelő pillanatban a papnak nyújt, hogy *megszentelje a halottat*. A papot alakító legényt viszont gondosan felöltözteti leánytestvére és a kántort alakító legény édesanyja, aki nemcsak anyukaként van jelen, hanem a falu egyik értelmiségijeként is, mint óvónő. A papra egy bő zöld köpenyt adtak, fejére hosszú, göndör hajú parókát, amely szinte teljesen eltakarta arcát, a parókára fekete sapkát. A nyakában hosszú nyaksálon két fél literes üveg lógott. *Azt szerettük volna, hogy az egyik itteni felekezet (római katolikus, református, ortodox) se haragudjék, hogy az ő papjukat parodizálják, ne hasonlítson a papjukhoz. Inkább olyan zsidó pap lett belőle.* (Ballók Enikő óvónő)

Az öltöztetéskor szóváltás adódott abból, hogy *milyen szöveg és ének legyen a szertartáson*. Mint kiderült, két szöveg is van. (Legutóbb, 2003-ban egyetlen szöveg sem volt,

indulás előtt kellett néhány mondatot leírni, most meg két szöveg is készült?) Kettőt rendeltek Finna Árpádtól? Nem, de az általa írt szöveget az óvónő nem találta megfelelőnek. *Két nappal ez előtt került a kezembe az a szöveg. Ahogy elolvastam, a hajam szála az égnek állott. Ilyen szöveget nem lehet a kezükbe adni. Liceumista, iskolázott fiúkról van szó, nem Söri Laciék társaságáról, akikhez az is tartozik, aki írta. Fogtam és átírtam az egészet. Ki akartam javítani, megszelídíteni. A megszelídített szöveg és ének így hangzik:*

Tisztelt józanok, részegek és mind kik összegyűltek!
Akiket meghívtunk, vagy akik csak jöttek!

Kíváncsiak sokan, e pogány nap alkonyán,
S mit látnak szemeik, maszкура van itten,
De aki ma szomorú, ... az is mehet innen!!!
A ház előtt, az ablak alatt megszólal a csengő,
Pattog az ostor, hangos a nép,
Buta, aki otthon marad s táncra nem lép.
Púpos napján, apák napján
Szállást is kérnek az „idegen népek”,
Száll a hamu s korom, a feketék a szépek.
Megpihennek, melegednek, állataik is lennének,
Süldők, disznók és kocák
Bekérezkednek egy rövid kis időre.
Elmenni restellnek, maradnak jövőre.
Jönnek hát: cigányok, doktorok, betyárok,
Kicsibubás asszonyok, halottat siratók.
Jön még ördög és halál, kecske, bika, ló és medve,
Bálba jöhet, kinek van ma kedve.
Besétálhat úrfi és kisasszony, sánta, púpos, kehes és vak,
Jöhet az is sorba, ki szeretőt tart.
S most térjünk arra, mi szomorú:
Kinek tetemére nem kerül koszorú.
Itt van Üvegcsúrnek a legnagyobb hőse:
Részegnek, bambának legjobb ismerőse.
Sok alkoholistának ő a magasztalása,
E helyes, ügyes, jó embernek most jön hamvasztása.
Mert aki ételtől, italtól jól vagyon feltelve,

Faluszinten ő van kiemelve,
S mivelhogy az italtól kerül a sok bátor
Adjunk alkalmat, jöhet a kántor!

Sírjatok ti összegyűltek, nem tudom, hogy kik vagytok,
De a bánatban és nehézségben csak perfect vodkát igyatok!!!
Sirassátok az elhunytak, frissen kihült tetemét,
S bánatosan csókoljátok annak meleg „jobb felét”.
Itt hagyja a rokonait, itt hagyja a fiait,
Szorítsátok melletekre nyálas, taknyos porait.
Ő nekünk az egyetlen, Ő nekünk a mindenünk,
Hatalmas nagy gyászunkban, töröljük a könnyökünk.
Bánatos a gyülekezet, égbe száll a zokogás,
Mélyen tisztelt összegyűltek, kezdődik a „hamvasztás”!
Boldog volt az ő élete, szomorú lett a sorsa,
Kik gyászolják az elhunytat, most lesz a torja.
Maradnak az emlékei és a részeges járvány,
Igyanak hát minél többet, mert elbírja a járgány!
Aki volt részeg és ilyesmin átment,
Annak a fejénél mondok majd egy ámment!

Tisztelt összegyűltek, sok ideje vagytok állva,
Szívesen várunk mindenkit a bálba!

De a temetésen nem ez a szöveg és ének hangzott el, hanem az, amit Finna Árpádtól rendeltek.

Már jól besötétedett, mire a temetési menet összeállt és elindult. A csákósok szekérbe fogóztak és húzták. A szekéren Karcsi mellé az egyik csákós is belebújt a szalmába. Elöl a pap és a kántor haladt, utánuk a csákósok vontatta szekéren a *két halott*, utánuk a siratóasszonyok és a többi fiatal. Nagy tömeg gyűlt össze a térre, lehettek vagy 200–300-an is, főleg fiatalok, de középkorúak, sőt idősek is. Szinte az egész falu kíváncsi volt az eseményre.

A pap és a kántor a szokásos helyre, az iskola lépcsőire állt, előttük a szekeret körbeállták a csákósok és a siratóasszonyok. A szereplőkhöz legközelebb az iskolás gyermekek és a kamaszok, a fiatalok álltak, a következő körben a felnőttek.

A legények húzta szekérrel szinte egy időben egy másik szekér, egy lovas fogat is érkezett a piactérre. A fogatos ameddig csak tudott, behajtott az emberek közé, azok kitértek előle.

Megállította a lovakat, felállt a szekérre, jó magasra, hogy mindenki lássa. Míg a szertartás tartott, vagyis a pap beszélt, ő is tátozott, mondott valamiket, de senki sem értette. *Hájdáskodik, grimáskodik. A Söri Laci társaságából való, jól be van állítva B.T. fogatos. Szoktak ilyen csinálni régebb, hogy utánozzák a papot s a kántort.*

A részeg fogatos jelenete a nézők egy részének figyelmét elvonta a központi eseménytől, de a többség nagy érdeklődéssel, várakozással tekintett a búcsúztató elé. A pap előbb a literes üvegből vizet szórt a szekérre, beszentelte a halottat, majd a búcsúztató szövegének felolvasásába kezdett. Először mély csend fogadta szavait, aztán fel-feltört a kacagás. Az előtte lévő papírról a pap nem minden szót olvasott, némelyiket átugorta, de úgy, hogy a mondat érthető legyen. Amikor olyan szóhoz ért, amit nem akart felolvasni, köhögni vagy füttyülni kezdett, majd folytatta. A második részben, a kántorral közös énekben nem füttyültek, nem köhögtek, minden szó elhangzott.

A 2007-es farsangtemetés elhangzott szövege:

A pap búcsúztatója:

Tisztelt emberek! Tisztelt összegyűltek!

Akihez szólani józanon nem merek

Kíváncsian jöttek, őszinték nem vagytok,

Kértem is az Istent ma este nem b... (köhögés, füttyülés)

Idegen nemzettel tele van a falu,

Hogy ki kit b.... meg köztünk, ez már nem tabu.

Szép Kásvaik b... a szép magyar nőket,

Mert a magyar f... nem elégítik ki őket.

Mert a Nőé apánk is mikor a bárkát összeácsolá,

Akkor is egy klikket egy román tett alá.

Így lett neve a dicső népnek

Kiknek f...ért a nők így égnek.

A mai nap nem az, ami a nőket izgatja,

Hisz egyedüli falu hol most van apák napja,

Emberek mutassuk, hogy most is vagyunk állva,

Akkor is, ha f... nincs most felállva,

S most térjünk arra, ami szomorú,

Kinek tetemére nem kerül koszorú.

Itt van Üvegcsürnek legnagyobb hőse,

Józnaknak, bukszásnak legjobb ismerőse,

Sok alkoholistának ő a magasztalása,

Most lőn hamvasztása,
Mert aki italtól jól vagyon feltelve.
A falu szinten ő van kiemelve.
A mivelhogy az ital a faluba nem apad,
Adjunk alkalmat, hogy jöjjenek mint pap.
A kántor és a pap éneke:
Sírjatok ti összegyűltek, ne nézzétek ki vagyok,
Bánatban és nehézségben perfect vodkát igyatok.
Sirassátok az elhunytak frissen kihült tetemét,
S bánatosan csókoljátok a még meleg fenekét.
Itt hagyja a rokonait, itt hagyja a fiaikat,
Szorítsátok utoljára lábaközt az inakat.
Ő nekünk az egyetlen, ő nekünk a mindenünk,
A hatalmas nagy gyászunkban fogjuk meg az aranyerünk..
Bánatos a gyülekezet, égbe száll a zokogás,
Mélyen tisztelt összegyűltek, kezdődik a hamvasztás.
Boldog volt az ő élete, szomorú lett a sorsa,
S e nekünk, mindig víg napon, most kezdődik a torja.
Kik gyászolják az elhunytat és ismerték sorsát,
Bánatosan s könnyes szemmel csókolják meg a farkát,
Maradnak az emlékei, amiken ő mind átment.
Bánatosan s könnyes szemmel muszáj mondjak egy Áment
Tisztelt összegyűltek sok ideje vagytok állva,
Szívesen várunk mindenkit ma este a bálba.

Amikor az énekben oda értek, hogy kezdődik a hamvasztás, a csákósok meggyújtották a szekérben a szalmát. A szalmába bújt legény kiugrott, Karcsi bábút pedig a szalmával együtt a földre húzták, hogy ott égjen el. A két siratóasszony szöveg nélkül jajgatott, siratott, a csákósok tűzbe dobálták csákójukat. Nagy zaj, éneklés és kiabálás kísérte a lángok játékát, míg a tűz teljesen el nem hamvadt.

A temetés után megkérdeztem Ballók Enikő óvónőt mint az alkalmi kántor édesanyját is, hogy mit kifogásolt az elhangzott szövegben és Szász István Hunortól mint paptól, hogy miért ragaszkodtak mégis ahhoz a szöveghez.

– *Én ellene voltam, azt szerettem volna, hogy ne az hangozzék el. Az a Söri Laciék értelmi szintjéhez való. A vulgáris beszédet kifogásoltam. Teszem ide, teszem oda, amim van. Elmentek dolgozni az üvegcsűrűiek mindenfelé és megtanulták ezt a vulgáris beszédet,*

Magyarországról is ezt hozzák. Ezzel érzik magukat valakinek. Mint édesanyát és óvónőt is ez bosszant.

Az se tetszett, ami a kásvai románokról van benne, még szerencse, hogy nem értették meg jól, mert az a részeg fogatos elvonta a figyelmüket. Egy pár üvegcsúri magyar lánynak kásvai román fiú udvarol, és az nem tetszik az itteni fiúknak, az volt beleszerkesztve. Hát azt nem kellett volna, azt ki is hagytam abból, amit én írtam.

- Amit felolvastam, azt a szöveget már ismertem. A szavak vulgárisabbak voltak benne, de jobban talált a rím, az egészet jobbnak találtuk, a többiek is azt akarták. Annál sokkal durvább dolgok is szoktak lenni ilyenkor. Én azt gondoltam, hogy azokat a szavakat, amik vulgárisabbak, nem mondom ki, köhögök, vagy füttyülök helyette.

– Saját ötlete, vagy valahonnan látta, hallotta ezt a beszédmódot?

– Az egyik román kereskedelmi televízióban van egy műsor, amelyben gyakran használják. Amikor a vitatkozó felek vulgáris szavakat használnak, a televízió elkezd sípolni, nem lehet érteni. A faluból többen nézik ezt a műsort, gondoltam, hogy a temetésen is beválik.

A bál:

A temetést követően a csákósok megtartották a közös vacsorájukat, amelyre hagyományos módon óriási szalonnás rántottát készítettek az édesanyák. A vacsorán a legények is megittak egy-két pohárral. Az ételből-italból jutott a táncterembe is. A terem két szélén asztalok, padok sorakoztak, mellettük ültek, ettek-ittak a bálozók.

A terem hamar megtelt, többségében fiatalokkal és fiatal házasokkal. Nemzedékváltás történt a bálozók körében is. Nemcsak az üvegcsúri fiatalok jöttek el a bálba, hanem Maros menti magyar településekről is, Marosvécsről, Disznajóról és Szászrégeből is.

Akik a nap folyamán fogadták a csákósokat, pénzt és természetbeni adományt is adtak, azoknak nem kellett belépti díjat fizetniük. A házások általában 100 000 vagy 50 000 lejt adtak, az idősebbek 10 000 lejt. A faluból összesen öt és fél millió lej gyűlt össze, a bálban ugyanannyi. Ezzel az összeggel tudták fedezni a költségeket, a két zenész például hatmillió lejbe került.

A bál folyamán a fiatalok szándékuknak megfelelően szerveztek *jelmezversenyt* (haton öltöztek különböző jelmezekbe, mint pl. *apáca, baba, bírónő, kisasszony, Winettou felesége, pókember*), *ivóversenyt* (öt másodperc alatt ki tud több vizet meginni), *táncversenyt* (tízféle táncban próbálták ki tehetségüket). Volt tombola és sokféle nyeremény. A fiatalok végig jó szervezőknek bizonyultak, sok új ötlettel jelentkeztek. A bál sikerén felbuzdulva azt is elhatározták, hogy színjátszó csoportot alakítanak, és a következő alkalom egy *színdarabos bál* lesz.

A bál reggelig tartott. Hamvazkodásnak nyoma sem volt. Majd részesül belőle az, aki hamvazó szerdán elmegy a misére.

2.3.2. Farsangtemetés Sóvidéken

Korond

Böngőtemetés az 1930-as években

(849) Az 1930-as években Sükei Dénes és Farkas Gáspár táncrendezők a farsang idejére kibérelték az unitárius tánctermet. A farsangon minden vasárnap délután és este táncot rendeztek.

Zenéltni Stefán Jánosékat fogadták meg Parajdról, az volt a legjobb cigányzenekar a környéken, prímás, kontrás, cimbalmos, nagybögős. Végigmuzsikálták az összes farsangi mulatságot.

A húshagyó keddi multság után, hamvazó szerdán reggel a zenészek megrendezték a böngő temetését. A táncterem előtt a böngőt és a cimbalmot szekérre tették, pokróccal leterítették, s a feje alá párnát tettek, mint a halottnak. Az egyik cigány vezette a lovat, s a szekérrel végigjárták az egész falut, meghordozták a halottat. Stefán báék húzták a nótákat elöl, s hátul a cigányasszonyok sirattak, óbégattak, hogy el kell temetni a nagybögőt. Az utcára gyűlt korondiaktól élelmet, italt és kevés pénzt kaptak. A végére jól megrészegedtek a zenészek, és befeküdtek a böngő mellé a szekérbe. (J.L., a.f., 1920; gy. i. 1995)

Parajd

Farsangtemetés a 20. század elején és közepén

A szokásjáték neve: *fársangtemetés*.

Szereplők: *álhalott, siratók, hamubotosok, halottvivők, szalmaember, temetési menet*.

Időpont: hamvazó szerda reggel, délelőtt.

(850) a. Parajdon az 1910-es években a piacon zajlott a *fársangtemetés*. Apósom és néhány vele egykorú férfi hamvazószerdán reggel a piac közepén sírgödöröt ásatott. Ládába fektettek egy pénzen fogadott cigányt, és a gödörbe eresztették. Apósomék körülállták a

sírgödröt és sirattak: *Meghót, meghót a fársáng*. Mikor elég nagyszámú nézősereg összegyűlt, főleg olyan személyek, akik nem ismerték a játékot, például a kereskedő- és tisztviselőréteg, megadott jelre a „halott” felugrott és hamuval teli tarisznyájából *meghammazta* (meghamvazta, hamuval szórta meg) a sír körül álló kíváncsiskodókat. A felugrást és a hammazást a délelőtti folyamán többször megismételték.

(I.M., a.f., 1890, B.Zs., a.n. 1916; gy. i. 1976)

(851) b. A húszas években a legények szervezték a *fársángtemetést*. Tizenöt-húszan összecsoportosultak a húshagyókeddi kosaras bál után, szerdán reggel. Egyik társukat *saroglyára* vagy ládába fektették, és mint halottat a temetésen, végighordozták a faluban. A legények kiabáltak, jajgattak, sírtak:

Jaj, miből fogytunk ki!

Jaj, mi tőt el!

Jaj, etőt a fársáng!

Ketten maszcurának öltöztek: rongyos ruhát vettek magukra, arcukat bekormozták. Kezükből *hamubotot* vittek – bot végére kötött, hamuval teli kicsi tarisznyát –, s azzal kergették, ijesztették a járókelőket. (G.F., a.f., 1904)

(852) c. A harmincas-negyvenes években is a bálból indult a farsangtemetés. A besorozott katonalegények egyik társukat rudakra fektetve vitték a piactéren ásott gödörhöz. A többiek derékig, sőt nyakig betakarták földdel. Másik társuk siratóasszonynak öltözött, és amíg elföldelték a halottat, feleségként siratta. Siratás és rögtönzött búcsúztatás után a halottat kiásták és meghordozták a faluban. A siratási jelenetet máshol is megismételték. Többen emlékeznek, hogy a siratásba beleszótták Konc király nevét, mintha őt temették volna.

Allóvájter Konc király!

Elő a Fokhagymával, a Vereshagymával,

A Kábosztacikával, s a Főttpityókával!

(Allóvájter: eltávozhatsz, távozz, nincs több keresnivalód itt.)

Ezután csak kábosztacika s főtt pityóka lesz az étel.

A legények karókra kötve vitték a szövegben említett böjti ételeket. A bekormozott arcú maszcurák meghammazhattak mindenkit, akit elértek. Leginkább a vénleányokat keresték, az ő házuk előtt állt meg a temetési menet. A vénleányoknak azt kiabálták:

Húshagyó, húshagyó,

Van-e leány eladó?

Vagy: Tollas kosár az ágy alatt,

Itt már ádtál anyád alatt!

(Sz.K., a.f., 1920; Sz.M., a.n. 1918; gy. i. 1976)

(853) d. Ugyancsak a két világháború közötti időből emlékeznek arra, hogy nem élő személyt, hanem szalmaabút temettek. A szalmaembert a bekormozott arcú maszkurák vitték rudakon. Hátul ketten-hárman siratták. Az egyik így:

Jaj, jaj, jaj! Mi tót el!

Meghót a fársáng!

Vereshagyma, Fokhagyma, Kábosztacika!

Étlen halunk meg...

A másik úgy siratta:

Meghót már a vén Dobai,

Nem vót az már korai.

Szegény kántor jó ember vót,

Mikor megholt, semmit sem szólt.

A temetési menet az utcakereszteződéseknél, vagy ahol sok népet talált, megállt. Letették a szalmaembert és siratták. Végül a falu szélére vitték, s ott, az utolsó megállónál elégették. Ezzel fejeződött be a farsang. A legények énekelve, kurjongatva, némelyikük ittason ment haza, vagy újból a kocsmába. (Sz.I., a.f., 1920, Sz. L., a.f., 1928; gy. i. 1976)

A régi öregek azt tartották, hogy *azt a bubát nem szabad a faluban eltemetni, ki kell vinni a határba, Kopac ódalába*. Azt mondták, *ha a faluban temetik el, szerencsétlenséget hoz a népre*. (I.M., a.f., 1890; gy. i. 1976)

(854) e. A visszaemlékezések szerint, farsangtemetést Parajdon spontán formában utoljára a negyvenes években tartottak, akkor a hatóságok betiltották. Utána a temetési jelenet elmaradt. Az ötvenes években karókra kötött hagymakoszorúval, savanyított káposztafejekkel és *hammas zacskókkal* maszkuráltak a húshagyókeddi bál után a legények. Bejárták az egész falut, keresték a vénleányokat. Az ötvenes évek végén az utcai maszkurázás és hammazás is kimaradt.

(855) f. A felújított szokásjáték értelmiségi kezdeményezésre az 1990-es évek elején felújították a tmetéses-siratásos változatot.

A felújított változat farsangtemetési menete, szereplői, szövegei, énekei mind hagyományos parajdi, leírt szokás-émlékekből, mind az alsósófalviak napjainkban is élő farsangtemetési játékából ihletődtek. „Parajdias” benne, hogy az álhalott régimódi székelyruhába öltözött legény, aki a siratási jelenet végén felugrik a koporsószerű ládából, és táncol a siratókkal. A temetési ment szereplői (*a halott özvegye, komái, kománéi, a búcsúztató*) szinte ugyanazok, mint Alsósófalván, a siratóparódiák is hasonló felépítésűek.

Az 1996-os változatban a feleség így siratott:

- Jaj, jaj, meghóttál, s itthagytad a nyakamra ezt a sok bögő kölyket! Most mit csináljak?
- Jaj, drága uram, most haltál meg? Minden olyan drága, így sincs pénzem, hát miből temesselek el?

A kománé siratója:

- Jaj, drága komám, mér hóttál meg? Ki fogja nézni az RTL-en a szexfilmeket?

A komáé:

- Jaj, komám, ki adja meg az ötezer lej adósságot?

A búcsúztató az álhalottat tizenkét gyermekétől, 365 dédunokájától, hét feleségétől, húsz hektár földjétől, 200 marhájától, száz darab kecskéjétől búcsúztatta.

Az új szokásrend szerint a fiatalokból, legényekből, leányokból és néhány csatlakozott felnőttből álló menet húshagyó kedden bejárta a falut. Négy zenész kísérte őket, fűvószenére táncoltak, mullattak a falubeliekkel. Este megtartották a *házasemberek maszkabálját*, amelyen a legsikerültebb maszkokat díjazta a zsűri. Az 1992-es maszkabálon az első díjat egy *székelyleány* nyerte (természetesen fiú öltözött leánynak), *Szaddam Husszein és a púpos teve*, *a nindzsa*, *a cigányné és az indián* előtt.

A felújított szokásrend nem bizonyult életképesnek, a 90-es évek végére abbamaradt.

Felsősfalva

Farsagtemetés a két világháború között

(856) A szokásjáték neve: *fársángtemetés*.

Szereplők: *álhalott* (szalmabábu), *halottvivők*, *siratóasszonyok*, *búcsúztató*, *zenészek*.

Felsősfalván szintén szalmaembert temettek hamvazószerdán délelőtt, a húshagyókeddi multság után. A két világháború közötti időben fiatal házasemberek és legények vitték végig a falun, rudakra téve. A temetési kellékek ugyanazok, mint Parajdon: hagymakoszorúk, savanyított káposztafejek és kicsi tarisznyákban hamu. Két legény asszonynak öltözött, siratta a farsangot. A harmadik *búcsúbeszédet* mondott. A visszaemlékezések szerint ez alkalomról alkalomra változott, szövege nem maradt fenn.

A temetési menet Felsősfalván is *vénleányok* és *vénlegények* kapuja előtt állt meg. Letették a szalmabábut a földre és siratták. Közben a többiek keresték a házbeli vénleányt vagy vénlegényt. *Kopogtattak a kapuban, békiabáltak az udvarra, na, te se mentél férhez, te se házasodtál meg a fárságon*. Mások ezt kiabálták:

Eltőt a fársáng, vénleány!

Miért nem mentél férhez, vénleány?

A *siratóasszonyok* a vénleányok anyjaként sirattak a kapu előtt:

Jaj, jaj, nyakamra márattál!

Jaj, jaj, nem vitt el a fársáng!

Ugyanezeket mondhatták, felcserélve a megfelelő szavakat, a vénlegények kapuja előtt.

Ahol elhaladtak, a házbeliek a *húshagyókeddi maradékból* italt és kalácsot tettek a farsangosok kosarába. A játék résztvevői az adományokból aznap közös mulatságot rendeztek. A temetés idején végig *vidám, korcsomai* énekeket énekeltek. Néha a báli zenészek is csatlakoztak hozzájuk.

Miután végigjárták a központi fekvésű utcákat, a szalmabábut kivitték a falu végére. Ekkorra már temetésnyi nép követte az áltemetést. Nagy óbégatással újból elsiratták, majd meggyújtották és elégették.

Felsősófalván a farsangtemetés szokása már a két világháború között, a harmincas években kimaradt. A kimaradás okaként arra emlékeznek, hogy a legények s a fiatal házasemberek nem vállalkoztak a siratóasszonyok szerepére. *Többet nem vót, aki csinálja, nem akatt olyan legén.* (V. E., a.n., 1903; K. M., a. f. 1901)

Alsósófalva

(857) a. Farsangtemetés az első világháború előtt

– Samu bácsi emlékszik-e fiatal korából a farsangtemetésre?

– Igen, hogyne. Vót akkor itt egy zenekar, fúvószenekar. Egy Welmann nevű parajdi asztalos tanította bé a zenekart, az jövögetett ide Parajdról. Az idős emberek, akik a zenekarba benne voltak, azok vótak a bohócok, a fársángot temették el. Ők temették. Derék, komédiás emberek vótak. Meglett férfiak, akik szerettek komédiázni, viccelni. Osztán később én is benne vótam.

– Hogyan temették akkor a fársángot?

– Csináltak egy bubát. Zsúpszalmából esszefonták. A mü üdönkben nadrágot, kóbátot megtötötték szalmával. Belétették egy ládába vagy rúdra. Mü rúdon vittük.

– Volt-e neve akkor ennek a bubának?

– Amelyik banda vót, örökké más nevet adott. Szólították Marcinak, Ijésnek. Legtöbbet Ijésnek szólították.

– Mit csináltak ezzel a bubával?

– Hammazó szērédára virradólag megindultak. Rúdon vitték s hátul siratták. Muzsikáltak, klánétáztak. Kereszt vót csinálva fából, hagymakoszorút, sós kábosztát vittek a kereszten, ott fityegett rajta. Vittek hamut, hammaztak.

– Honnan szoktak elindulni?

– Valamelyik korcsomából indultak, addig ott mulattak. Mü onnat alólról, a falu végéról indultunk, Farkas Albert korcsomájától.

– Hányan lehettek?

– Úgy tíz-tizenketten. Az én üdönben már fiatal emberek és legények. Asszony nép nem, azok csak öltöztetni segítettek, vótak kutya fehérnépek.

– Minek öltöztek?

– Akkor még álarcot is tettek. Töröbúza héjból bajuszat s szakállat csináltak. Békenték magukat. Úgy megmódosították a képüket, hogy nem lehetett rájuk üsmerni. Amelyikek siratták, asszonyoknak öltöztek, fessing es vót rajtok, hosszú szoknya, hárászkendő...

– A kocsmából hová vitték a szalmabábut?

– Kereken mentünk a faluban, mindenfelé meghordoztuk. Egy-egy helyt letettük, siratták, ütötték, rázták, hogy ébredjen fé. S akkó mind eldötek, akik fogták. Gyermekkoromban nagy telek vótak. Bétakarták hóval, s ütötték istenesen.

– Emlékszik-e arra, hogy nézett ki a temetési menet?

– Ötön-haton mentek elől. Vitték a kereszttel a hagymakoszorúkat, kábosztafejeket. Összeölelkezve mentünk, énekeltünk, mindenféle korcsomai éneket, melyik melyiket akarta, essevissza. Középen vitték a bubát, a testet. Hátul a siratók mentek.

– Azok hogyan siratták?

– Helyen-helyen az egyik prédikát, kalatyolt, amit tudott. Többen is prédikálhattak, kalatyoltak. Mindenki sirathatta a bubát. Sírtak, lármáztak.

– Nem emlékszik Samu bácsi a maga idejéből ilyen prédikálásra, *kalatyolásra*?

– Ilyeneket montak:

Jaj, jaj, drága Ijés!

Megszülettél s méges meghóttál!

Emlékszem egy másakra es:

Kedves Marci, mit csináltál,

Métt hóttál meg?

Hát most rúgsz-e?

Nem tucc rúgni?

Szój bár egyet!

– Mindenfélét montunk, ami csak reájött a szánkra. Elbúcsúztattuk tizenkét feleségétől, ötvenkét gyermekétől s háromszázhatvanöt unokájától.

– Kikkel találkoztak az úton, kik nézték – hallgatták mindezt?

– Tutta aszt az egész falu. Akkor éjjel mindenki mulatott, egy része mámoros fővel még le se fekütt. Jöttek ki a házaktól, majdnem mindegyiknek ital vót a kezibe, megkínálták. Kigyúlt az útra még a jegyző s a pap es. Nézték, kácágták.

– Végül hogyan temették el a szalmabábut?

– Vót úgy, hogy visszamentek a korcsomához, s előtte összetörték a ládát, bubát mindent. Meggyújtották s elégették. Vót úgy, hogy a táncterem előtt égették el. Utána mulattak tovább, ameddig bírták. A faluban sokáig emlegették ezt a komédiát. (F.S., a.f., 1883; gy. i. 1977)

(858) b. Farsangtemetés a két világháború között: a férfiak *bohóskodása*

Részvevők, szervezés:

A két világháború között az azonos korosztálybeliek szervezték, fiatal házások vagy legények. A legénykomák, barátok vettek részt együtt a játékban. Általában minden évben más-más csapat temette a farsangot. Ez viszont nem volt szigorú szabály; egy-egy összeszokott társaság két-három évig, sőt esetenként még tovább is járhatott. A játéknak megvoltak a legjobb előadói, specialistái, akiket sokáig emlegettek a faluban.

A spontán esemény előzetes tanulást, próbákat nem igényelt. A résztvevők belenevelődtek a szerepekbe. Legfontosabb kellékként itt is bábut, szalmaembert készítettek. A 30-as években inget és gatyát töltöttek meg szalmával vagy sarjúval. A szalmabábutnak falloszt is mintáztak; két szem krumplit vagy hagymát, egy jól fejlett murkot (sárgarépát) és esetenként gyapjas bőrdarabkákat is rögzítettek a megfelelő helyre. Az így elkészített és felszerelt szalmabábut meg szervezték a *virjasztóját*. *Azt montam Saminak, töccsünk bubát. A szomszédba vót egy öreg ház, ott vót fonó, ott tőtöttük meg. A szomszéd szobába tettünk egy padot, arra fektettük, ahogy szokták a halottat. Egy hétig ki vót nyújtóztatva, féravatalozva. Egész héten mentünk a fonóba, virjasztottunk. A leányokot csaltuk bé abba a szobába, hogy kacagjunk. Mikor jöttek bé a fehérnépek, s meglátták, mentek es seggre. Osztán kácágták. Monták, gyertek, nézzük meg, amíg etemetik.*

A farsangtemetés a húshagyókeddi multság után kezdődött, hamvazószerdán reggel. Ezeknek a multságoknak és báloknak itt egész rendszere alakult ki, gyakorlatilag minden felnőtt korosztály mulatott ezen az éjszakán. A játékra átmulatott éjszaka után került sor, mindenképpen *mámoros fővel*.

Öltözet, kellékek, szerepek:

A temetés indulhatott a bálokból, a kocsmákból, vagy valamelyik házi mulatságból. A játékhöz a szereplők átöltöztek. A *maszcurák* rongyos ruhát vettek magukra és kifordított bundát. Arcukat bekormozták vagy szilvaízzel kenték be. *A század elején álarcot is tettek:* kukoricahajból bajuszt, szakállat ragasztottak, vagy párnahuzatot húztak a fejükbe, a szemnek és száznak nyílást vágtak. Úgy megmódosították a képüket, hogy legtöbbször nem ismertek reájuk. *Vót nekem egy olyan bundám, hogy három színű vót, ha kifordítottam. Azt kifordítottam, s févettem. Akko belényúltam a kályhába, esszekormoztam magamat s Samit es. Esszemázótam őkö, hogy csak a szemek karikája láccot ki.* Ketten-hárman *siratóasszonynak* öltöztek. Ők hosszú fekete szoknyát vettek nadrágjuk fölé, hátukra hárászkendőt terítettek. A két játékos kategória nem vált el egymástól élesen, mégis inkább a *maszcurák* vitték a böjti ételeket. Kereszt alakú rúdakra kötözve lenggették-lógatták a hagymakoszorúkat a temetési zászlókat utánozva. Botok végébe szúrt savanyított káposztafejekkel kínálták a járókelőket. A *hammas zacskókból* mindenkit meghammazhattak.

Az így felöltözött és felszerelt csapat valamelyik kocsmában gyűlt össze és onnan tódult az utcára. Láncokkal, *pergőkkel*, *lantokkal* (állatok nyakába való rézcsengő és pléh kolomp) nagy lármát csaptak. Kiabáltak, jajgattak, hogy magukra tereljék a figyelmet. *Mikó virjadott forma, mondom Saminak, vegyük fé a bubát. Eherré kihoztuk az ucca végibe. Én elordítottam magamot, kezdtem siratni. A másik uccáig hallották, hogy miféle jajgatás van. A nagy lármára, kiabálásra összegyűltek a szomszédságból, kocsmákból, mulatságokból. Annyi nép esszegyűtt hirtelen, hogy egy rendes temetésen annál több nem vót. A nézők, báméskodók közül bárki – ha volt hozzá kedve – a játék résztvevőjévé, szereplőjévé válhatott.*

A spontánul szerveződő menetben az álarcos vagy bekormozott arcú *maszcurák* és *siratók* mellett a *halottvivők* szerepköre különült el, bár nem élesen, mert felcserélődhetnek. Egybehangzó vélemények szerint a játék akkor sikerült jól, amikor rátermett *siratók* vállalkoztak a *bohóskodásra*. A *siratók* és a *maszcurák* közül egyik – alkalmanként – a *búcsúztató* feladatát is ellátta, de nem emlékeznek külön erre specializált szereplőre.

A temetési menet:

A temetési menetben elől, két oldalt és hátul a *maszcurák* vitték – lenggették – a hagymakoszorúkat és a többi böjti jelképet. Középen ládában vagy két rúdon *vitték* a *testet*, a szalmabábut. Utána a *siratók* következtek, mint a rendes temetési menetben. Utánuk a többi résztvevő, összeölelkezve, énekelve. Legtöbbször a báli zenészek is csatlakoztak a menethez vagy megfogadták őket. A két világháború közötti időben egy hegedűst és egy klánétást. Ha

nem volt zenész, magukra énekeltek. Az énekeknek nem volt hagyományos sorrendje és nem ismertek sajátos, csak ekkor énekeltek farsangtemetési éneket. Itt is, akárcsak a másik két faluban, vidám, korcsomai énekeket fújtak.

A siratási jelenetek:

Az utcakereszteződéseknél vagy más nevezetes helyeken a temetési menet megállt. A szalmaembert letették a hóba vagy a földre és körülállták. A bucsúztató vagy valamelyik halottvivő szomorúan adta tudtára a falunak a gyászhiért:

Meghót már a vén Dobai,
Nem is vót ő már korai.
Italos és jó ember vót,
Mikor meghót, egyet se szólt.

Ekkor kezdődött a siratás. A siratóasszonynak öltözött férfiak vagy legények *szérre* (rendre, sorra) *jajgattak*. Egyik közülük úgy siratta és úgy viselkedett, mintha felesége lenne.

A harmincas évekbeli farsangtemetések egyik szervezőjétől maradt fenn az alábbi siratószöveg:

Jaj, Ijés! Sütni es kéne,
Meszelní es kéne,
De tégedet még siratni es kéne!
Nem ülsz ki többet a híd végire,
Nem fúvód, nem mondod; járedre, járedre...
Milyen két szép zsebes harisnyája vót neki...
A kezit tette belé, vette ki...
De milyen jól állott neki, jaj, jaj!

A másik férfi sógorasszonyként siratta:

Jaj,jaj drága sógor!
Métt hagytál itt münköt?
Ha tudnák, hogy éltibe
Hogy szerette a sütőtököt!
A tegnap es sütöttem neki,
De már nem vót, aki megegye...
Most a töke az asztalon,
Ő meg a nyújtópadon, jaj, jaj!

Vagy kománéként:

Jaj, Ijés komám, mér hagytál itt?
Mér háltál meg? Mér hágytál itt?

Ki dugja bé ezután a csepegő likakot...

A kapu alatt?

Jaj, Ijés, Ijés mé tuttál itthagyni?

A harmadik szomszédasszonyként:

Ó, lelkem jó szomszédom!

Hogy szerette a száraz láskát,

S mennyit járt mezítláb!

Egy-egy siratási jelenet során a fenti szövegek nem mind hangzottak el vagy nem ebben a sorrendben vagy más változatok. Egy-egy hosszabb periódusnak is lehettek kedvelt *bémondásai*. A sógorasszony és a szomszédasszony siratószövegét például elmondóik a harmincas évekbeli farsangtemetéseken hallották az akkori siratóktól.

A siratószövegeket a férfiak elnyújtott, gyászos hangon recitálták, a valóságos halottsiratás mintájára. Alsósófalván napjainkban is emlékeznek egy-egy *komédiás ember* teljesítményére. *Ez a Szász Zsiga bá ojan vót, hogy ojan ma nem is létezik. Ojan komikusan tutta kitalálni, hogy aszt elmondani nem lehet. Komoj vót, ahol komoj kellett lenni, el se kacagta magát. Gábor Albert megsiratta ojan istenesen, hogy annyi asszony nem került volna össze, hogy úgy megsirassa.*

Siratás közben vagy után *reábuttak* – reáborultak – Ilyésre. Simogatták, tapogatták, ölelgették, csókolgatták. Vagy ellenkezőleg; ütötték, rázták, cibálták. Tapogatták, fogdosták a falloszát is.

Amikor a körülállók kifogytak a siratásból, jajgatásból, a búcsúztató felszólította a halottvivőket:

Vegyétek fel és vigyétek,

A kert mellé letegyétek!

Kertet támasszatok véle,

Úgyse vót ő már jóféle!

A „feleség” erre megijedt és így válaszolt:

Jaj, ne vigyék arra,

Mert görbe a karja,

Megakad a karóba,

S visszajő a nyakamra!

Megszólalhatott a *hátramara*dott fia is:

Jaj, ne tegyék a kert mellé,

Me nekem apám vót...

Mikó meghótt

Nekem egy szivarat hagyott vót...

A maszkurák és a halottvivők a farsangot siratták:

Jaj, jaj, miből fogytunk ki!

Vereshagymára, káposztacikára maradtunk!

Jaj, etött a fársáng!

Jaj, jaj, jaj! Mitől maradtunk el!

Mennyi soványságot kell együnk ezután!

Ezeket vagy hasonló szövegeket menet közben, a járókelőkkel való találkozáskor ezek is kiabáltak.

A halottat végigvitték a falun. A siratási jelenetet több helyen – általában a kocsmák előtt – megismételték. Alkalmról alkalomra változott, hogy merre és meddig mentek, bejárták-e az egész falut vagy csak a falu központját: *Egy darabig vittük, osztán letettük. Megsirattuk kegyetlenül, mejik hogy tudott jajgatni. A falut bejártuk, még a Fésőszerre is fémentünk.*

A kocsmákon és útkereszteződéseken kívül Ilyést másutt is letehettek és elsiratták. Leletehettek a vénleányok háza előtt is. Ez szégyen lett volna. Hozzátartozóik vigyáztak arra, nehogy letegyék kapujuk előtt és *kiprédikálják* a vénleányt. *A vénleányokat akkorjába kiprédikálták a ház előtt. Vót egy hosszú vers, Sebe Ferenc bá szokta mondogatni, már nem emlékszem csak annyira, hogy:*

Aszt hittem ló döglük, hám ürül,

Énreám es sor kerül,

De annyi leán nőtt a faluba,

Mint Zágorba a csitkós kabala.

A kiprédikálást úgy tudták elkerülni, hogy jó előre italt adtak a halottvivőnek.

Aki másképpen került összetűzésbe a falu véleményével, annak utcájában, szomszédságában, vagy házánál ugyancsak letették Ilyést. Itt a siratásába belefoglalták az utcabeliekkel történt eseményeket, a családok viselt dolgait, lopást, veszekedést, verekedést, pereskedést stb. Vagy az ottlakók kirívó, a közösségtől eltérő szokásait, szavajárását, érdekes mondásait. Fülöp Gábor Albert, akit már többször idéztem, így siratott a vagyonát elprédáló gazda háza előtt:

Ó, Ijés! Semmit se iráttál

Csak egy fő káposztát hágytál!

Annál a szomszédságnál pedig, ahol a rokonok sokat vitatkoztak, *virrogtak* a kevés örökségen, ezt a sirató szöveget adták Ilyés szájába:

Están, Están,

Kié lesz immán a gyalogszán?

Falukerülés, figurázás:

Menet közben a siratási jelenetek előtt és után a maszkurák meghammazták – hamuval szórták meg – a járókelőket. Bekormozták, megtáncoltatták az utcára kigyúlt asszonyokat: *A falu között eszehordoztuk ezt a bubát. Mire megkerültük a falut, az egész nép jött utánunk. Én csak abbajártam, hogy a fehérnépeket békormozzam. Amikor a boltosnák megláttak, seggeltek kifelé, úgy futtak előlem, mint a bolondok. Vittük a hammut, szórtuk a népekre.* A maszkurák átbucskáztak a fejükön, meghempergöztek a hóban-sárban. Beleköthettek a járókelőkbe, nézőkbe, igyekeztek minél több komikus helyzetet teremteni. *Piritus Gyuláék szekérrel húzatták magukat a földön. Megfogták a két lócsöt, s nem engedték el. Kacsó Sándor felesége éppen petrolt vett az üzletből. Sándor elvette, s megkínálta vele Gábor Albertet. Albert nagyot húzott belőle, s pökött utána nagyokat. Kácágták a népek. Ezekre a jelenetekre úgy emlékeznek a farsangtemetés résztvevői, s az egykori nézők: Münköt fogott a figura akkó, sokat figuráztak.*

A fogadtatás, a közönség:

A farsangtemetés az első, figyelemfelkeltő kiabálás és zajongás után népes közönség előtt zajlott. Hamvazó szerdán reggel a férfiak még a multságokban, kocsmákban voltak vagy az ünnepnap után pihentek, de mindenképpen a faluban tartózkodtak. Az asszonyoknak is félig-meddig ünnep és pihenőnap volt a hamvazószerda. A kocsmákból, a házakból a kíváncsiak az utcára gyűltek, várták a *bohócokat*. Legtöbb háznál itallal, kaláccsal, süteménnyel kínálták őket. A játék résztvevői az adományokat helyben elfogyasztották, nem volt szokásos az adománygyűjtés. Mások tréfaképpen káposztalevél, csípős turóval kínálták a figurázókat. A falusfelek nagy részének tetszett a játék, sokáig emlegették egy-egy jelenetét. *Mind kerültek münköt a népek, mert minden bolondságot megcsináltunk. Aki esztet látta, nem atta vóna semmiétt. Ugye oda részegség ké, józanon nem tuggya megcsináni. Ápáink es aszt monták, örökké temették a fársángot. Me kerültek, olyan bolondosok, akik eszt megcsinálták. Nekem most es hányszé mongyák, hogy még eltemetem-e.* Volt egy olyan réteg is a faluban – a *mogorvák, a szomorúpéntek* – akik nézőként sem vettek részt a játékban. *Azt monták, sok bolond, nincs több eszek, mennek cirkuszolni.* A nézőközönségből rendszerint nem hiányzott a falusi értelmiség, a pap, a jegyző, a tanító sem. *Kiálltak az utcára, nézték, kácágták.* Ez a viszonyulás eltolódhatott abba az irányba, hogy a tanítók, jegyzők maguk is bekapcsolódtak a játékba, de abba is hogy a világi és az egyházi hatóságok nem nézték jó szemmel, sőt tiltották a farsangtemetést. *Vót egy tanító, Lajikának hitták. Az es ment, vitte a fársángot. Még gyermek vótam, akkó, de jól emlékszek. Ez a Lajika Szász Dénesnek, a jegyzőnek vót a fia. Ők szégyelték, me ők urak vótak.*

Búcsúztatás, elégetés:

A *bohóskodás* néhány óráig tartott, jól belenyúlt a délelőttbe. A játékot a faluvégen fejezték be vagy valamelyik kocsmá előtt. Ekkor a szalmabábut *elbúcsúztatták*. A harmincas évek közepén Szász Zsigmond szokott *búcsúztatót* mondani. (Mivel gyűjtésem idején ő már nem élt, mostohatestvérének fiától vettem hangszalagra az általa mondott szöveget):

Gyászoló gyülekezet, keresztény atyánkfiai!
Ilyen ez az élet, hogy kezdetben
Nem lehet tudni a véget.
De azt tudjuk, hogy szegény ember és nagy gazda
S nagyságos úr meg a szolga,
Mind meghalnak szépen sorba.
Ott pihenik ki magukat örökre,
Ha az éltit jól végezte.
De ha nem táplálta jól a testit,
Nem adja át jól a lelkit.
Aszt es tudjuk, hogy az ember megöregszik
Lebetegszik, hanyattfekszik,
Úgy melegszik.
Rokonságok látogassák,
Kitakarják, bétakarják,
Hogy hamar köthetik-e fel az állát?
Vegyétek fel és vigyétek,
S kert mellé ne tegyétek,
Mert fölmászik a karóra,
Visszajő a nyakatokra.
Ha béértek a temetőbe,
Tovább nem kíséritek,
Ott a gödör, belévetitek.
Hull a föld a koporsóra,
Az utolsó harangszóra
Nincsen özvegy, nincsen árva,
Nincsen nagy ok a sírásra.
Kilenc árvát hagyott vóna,
Lenne nagy ok a sírásra.
Ha van vagyon, lesz veszekedés,

Ha nincs vagyon, nem kell békéltetés.

Más években nem mondtak búcsúztatót. A falu végén egyszerűen kirázták az ingbőlgatyából a szalmát, meggyújtották és elégették. Máskor a táncterem előtt égették el a szalmát. Hamujából a maszkurák még egyszer bekenték egymást és a körülállókat, asszonyokat, gyermekeket.

Égetés közben vagy közvetlenül utána táncra kerekedtek. A helybeli sóvidéki táncokat járták, nem emlékeznek valamilyen sajátos, csak akkor járt táncra.

Kocsmai mulatság:

A farsangtemetés befejezésével a házasemberek és a legények énekelve visszatértek a kocsmába, ahol tovább folytatták a mulatást. *Kikerültünk a falu féső végének a széjibe. Ott kiráztuk a szalmát s elégettük. A gátyát vettem a vállamra s avva mentünk a korcsomába. Fülöp Károly borosgazda egy vider bort tett ki nekünk az asztalra. Ingyen atta, amelyikek velünk jöttek, ihattak. No, Sami komám mondom, mennyit tóccsek.*

(F.A., a.f., 1916; Á.E., a.n., 1915; K.L., a.f., 1902; F.S., a.f., 1911; B.G., a.f., 1908; gy. i. 1977–1982)

(859) c. Farsangtemetés 1938-ban: az asszonyok *viganózása*

Szalmabábu a fonóban:

A szalmaembert az asszonyok már tél elején, a fonó beálltakor elkészítették. A Rupi utcában azzal avatták fel, hogy bedobták annak a menyecskének a házába, akit azon a télen vettek be az asszonyfonóba. *Kitalálták nekem aszt, hogy valmivel egy kicsit megviccejenek. Akarták, hogy vegyenek bé az ő csapatjukba, fonójukba térítsenek bé. Egyszer az ajtón, egy éles koppanás, tessék, s a szalmabáb bébucskázott a szobába. Kinézek s hát két komikus asszony vót. Aszt monták, ha velünk akarsz jönni, hozdad eszt es, ha nem akarod magadnak tartani.*

A visszaemlékezések szerint az alsósófalvi szalmabábut a fonóbeli asszonyok nevezték el Ilyésnek. *Egy tábla vót a nyakába, s rea vót írva, hogy Ijés.* Öltözete ugyanaz, mint a férfiak játékában, inget–gatyát töltöttek meg szalmával, egy rossz ing hátrészéből vágta ki a fejének valót. A megfelelő helyre odatették a murkot és a két pityókat is.

Az asszonyok fonója Alsósófalván *szérre járó* volt, vagyis felváltva jártak egymáshoz esténként fonni. A *fonóseregek* utcánként szerveződtek, egy-egy fonóseregbe nyolc-tíz szomszédasszony társult. Asszonyfonóba csak asszonyok járhattak, itt nem volt szokás az, hogy a férfiak is eljárjanak a fonóba kártyázni, beszélgetni. A férjeket csak a fonóvégzésre, *fonóvirjasztóba, fonóbütüzésre* hívták meg közös mulatságra. Az egyetlen „férfi” az

asszonyfonóban Ilyés lehetett. Ilyés mindig annál a háznál maradt, ahol a fonót tartották, s a házbeli asszony kötelessége volt, hogy másnap este a fonóba vigye. *A fonón végig, két – három hónapig körbejárt. Akinél elmaradott az már kellett vigye, az már másodmagával ment.* Ilyésnek a fonóban a sarokban volt a helye. Ha valamelyik fonóasszony elálmosodott, ráülhetett, ráfeküdhettek és aludhatott a szalmaemberen. *Terhes vótam, fogott az álom, feküdtem Ijésre. A többiek mondták, neked es lesz egy Ijés. Hát szinte úgy es jártam, mert meghalt az a gyermek.*

Szervező: a fonósereg

Az asszonyok nem hamvazó szerdán, hanem már húshagyó kedden délután eltemették a farsangot. *A fonósereg a Gatyaszár utcában megszervezte, hogy Ijést temessük el. Esszegyültünk asszonyokul, sütköldtünk, készültünk a fonóvégzésre. Estefelé tepsit, mozsarat, fődöt, lantot a világon mindent esszeszedtünk s azokat vertük a ház tornácához. A fél falu hallotta, hogy mijen zakatolás van.* Némelyik asszony hagymakoszorút akasztott a nyakába, a másik káposztaleveleket vitt. Bor helyett az üvegbe káposztalevet töltöttek, kalács helyett puliszkával és szilvaízzel kínálgatták egymást és az összesereglő kíváncsiakat. A szilvaízzel sértődés nélkül bárkit *bémaszatothattak.*

Prédikálás és siratás:

A fonósereg asszonyai egyik társuk házától omlottak az utcára. *Vótunk vagy húszan, fiatalasszonyok és idősebb nénik is, olyanok, mint én most. Nem vonták ki magukat egyáltalán.* Férfiembert kettőt, hármat hívtak magukkal: zenészeket, egy cimbalmost vagy egy citerást és a *papot*. Papnak az egyik fonóasszony férje öltözött Szász Zsigmond. (Ugyanaz a szereplő, aki a férfiak játékában is szokott búcsúztatót mondani). *A kezébe egy könyvet vett, egy hárászkendőt a nyakába terített. Énekelt, prédikált mindenfélét kalatyolt.* A menet élén az egyik asszony egy összetákolt fakeresztet vitt, hagymakoszorú csüngött le róla. Utána a pap könyvvel a kezében. Utána két rúdon vitték Ilyést az asszonyok. Hátral pedig két-három asszony siratta.

A ma élő idős asszonyok emlékezete alapján állítható, hogy az asszonyok farsang temetésén azok a siratószövegek hangzottak el leggyakrabban, amelyekkel az özvegy, a sógorasszony vagy a szomszédasszony siratta Ilyést. Az akkori szereplők véleménye szerint ezeket a *mondókákat* akkor sokkal jobban cifrázták, mint napjainkban a felújított színjátékban. *Mi nem csak úgy egyszerűen mondtuk, hogy járedre, járedre* (Vö. – Sütni es kéne, meszelni es kéne kezdetű szöveg). *Cifráztuk így né: já-red lád-lá..., já-red lád -lá.* (Énekelve kanyarítja a szótagokat, kezével a férfiak éneklés közbeni mozdulatait utánozza. B.L.)

Az alábbi siratószövegekre szintén úgy emlékeznek, mint amelyek elhangzottak a harmincas évekbeli farsangtemetésen:

Azétt süttem hat cipót!
Hál'istennek, hogy meghótt!
Jó is vót, rossz is vót,
Ó be jó, hogy meghótt.

A siratás nagy jelenetébe az asszonyok Ilyés falloszát is bevonták. Éspedig úgy, hogy amikor a *pap prédikált* és azt mondta: *eltelt a drága fársáng, miből fogytunk ki* – két siratóasszony kétfelől ráborult Ilyésre, és megfogta a murkot. Ebben a helyzetben így sirattak:

Jaj, drága murok, miből fogytunk ki!

Utána pedig haraptak a murokból. *Lidi ángyóval együtt sirattuk. Réabuttam Ijésre, s a nagy murkot megfogtam. Vertünk bé a lábunk közi, s kiáltottuk, jaj, jaj miből fogytunk ki. Mondtuk s esment haraptuk. Haraptuk, hogy csutakig lerágtuk. Addig nem hagyunk békit Ijésnek.*

Elégetés a falun kívül:

Az asszonyi menet nem járta meg a falu közepét, csak a szomszédságot, egy-két utcát. Nem volt különösebb jelentősége, hogy hol teszik le a szalmabábut, kinek a házánál. A faluszéli utcából a temetési menet a faluból kifelé tartott. Mire a falu végére értek, siratási és egyéb jelenetekkel megszakítva, este lett, és a *fél falu* odagyült. A Kecces dombon, a Sáros ároknál Ijést a pap elbúcsúztatta az asszonyoktól és a falutól. A visszaemlékezések szerint utána az asszonyok valósággal széjjeltépték a bábut. Kibontották a szalmát, meggyújtották és elégették.

Asszonyi mulatság:

Ilyés hamujából bekenték, bemaszatolták egymást. Jutott egymás arcára a szilvaízből is. A káposztalé és a puliszka mellé elévették a bort és a kürtöskalácsot is. Majd táncba kezdtek egymással és az odagyült férfiakkal. *Ojan mulaccságot csaptunk mind a fene. Aszt még most es emlegetik, hogy az mijen ucca vót, az mijen fonó vót, mű ott miket leműveltünk. Az uram dógozni vót, s monták neki, ej, a te feleséged mit csinát. Ojan dógot tett le, hogy törte össze a hejet. Hát így viganóztunk mű akkor asszonyok.*

Az asszonyok a harmincas években sem tartottak rendszeresen, évenként külön farsangtemetést. Csak amikor *úgy jött kedvük*, akkor *viganóztak*.

(K.V., a.n., 1919; Á.L., a.n., 1903; K.I., a.n., 1913; gy. i. 1977–1982)

(860) d. *A felújított szokásjáték.* A farsangtemetés a 40-es évek második felében kikerült, majd huzamosabb ideig egyáltalán nem jártak farsangtemetni. Húsz év múlva, a

60-as évek végén, tanítói kezdeményezésre és szervezéssel felújították és a falu hagyományos táncaival együtt színpadon bemutatták. Ezzel a színpadi változattal az országos műkedvelő versenyen is részt vettek

(861) e. Néhány év múlva, 1971-ben megrendezték a farsangtemetés utcai formáját is, Kacsó András táncszakirányítónak, a falu szülöttének közreműködésével. A hagyományos farsangtemetésben asszonyok nem vehettek részt, csak mint a szalmaember készítői és mint aktív közönség. A felújított formában viszont nem férfiak a siratók, hanem nők a siratóasszonyok. A maszkurák és halottvivők megmaradtak eredeti szerepkörükben. Kivált közülük, illetve a legfontosabb szereplővé lépett elő a búcsúztató, akinek a neve most: *pap*. Mint játékmester, ő vezeti az egész temetési menetet, mondatait a tömeg mindannyiszor megismétli. A farsangtemetésnek ezt a szervezett formáját néhány évig gyakorolták nagyjából ugyanazokkal a szereplőkkel, majd abbamaradt.

(862) f. Az öregek játéka (1982)

1982-ben is előzetes szervezés után elevenítették fel a játékot, régebbi és újabb szereplőkkel. A temetés a művelődési otthonból indult, és a szereplők a bábu elégetése után oda tértek vissza.

Öltözet, résztvevők:

Ilyést a siratóasszonyok készítették Ágoston Lídia néninél. A hagyományos öltözetet adták rá: fehér gyolcsing és gatyá (sarjúval kitömve), fekete lájbi (mellény), ócska fekete kalap madártollal ékesítve. Feje szintén sarjúval kitömött fehér gyolcsból, amit az inghez vartak. Faszénnel szájat, orrot, szemet rajzoltak rá, lábára gyapjúzoknit húztak. Lájbjára elejére művirágdíszet tettek, mintha vőlegány volna. Fallosza két krumplics és egy murok. A temetés során egy régebben készült bábut égettek el, az új Ilyést megtartották mintának. A siratóasszonyok *másfél széjes* ünneplő fekete szoknyát vettek magukra, mint a régi öregasszonyok, a fiatalabbak helyi székely népviseletbe öltöztek.

Siratóasszony volt a siratás sorrendjében: Ágoston Lajosné Ágoston Erzsébet (70 éves), Sükösd Dénesné (Pisti) Lídia (70), Berciné Ágoston Lídia (70), Fülöp Mihályné Molnár (Lajika) Juliánna (52). A felújított és színpadi változatban ők lettek a siratóasszonyok, a felsorolás sorrendjében mint *feleség* (fősirató), *sógorasszony*, *kománé*, *szomszédasszony*. Szöveg nélkül a jajgatásban segített illetve a temetési menetet alkotta Bálint Sándorné Lukács (Elek) Irma (48), Lukács (Zete) Mária (50) és néhány fiatalabb asszony (Kozma Erzsébet, Kacsó Erzsébet, Kozma Sára), akik a színpadi változatban szintén szerepeltek. Siratóasszonynak öltözött egy férfi, Szász Márton (30) is, ő az előző temetésen halottvivő

volt. Pantallónadrágjára szoknyát húzott. Fejére világos színű kendőt kötött, pulóverének mellét az asszonyok ronggyal kitömték.

Maszkurának egyedül Bálint Gábor (74) öltözött. Kopott, rongyos ruhát vett magára, báránybőr sapkáját tolluseprűvel díszítette, arcát enyhén bekormozta. Nem maradt el kezéből a hagymakoszorús karó sem. A 30-as, 40-es években is járt farsangtemetni, akárcsak Kacsó István (70) és Fábian (Káli) Sámuel (71), ők ünneplő székely népviseletbe öltöztek, harisnyát – csizmát húztak. Korosztályuk egykori játékmestere, Fülöp Gábor Albert (66), betegségére hivatkozva, otthon maradt. Nem jelent meg a felújított változat *papja* sem, hiányában Sükösd Károly (29) lett a pap. Ünneplő székely ruhájára hárász kendőt terített, s a felújított változat szerint kezébe könyvet vett. Halottvivőknek az éppen kéznél levő fiatal legénynek vállalkoztak.

A menet:

A menet élén a pap haladt, nyitott könyvel a kezében. Utána a férfiak. Bálint Gábor a kétágú karóra kötött hagymakoszorúkat hol lengette, hol a járókelők és kíváncsiak orra előtt hadonászott. Fábian Káli Sámuel méltóságteljesen lépkedett, vállára vetve a savanyított káposztafejbe szúrt karót, s meg-megrázta a másik kezében tartott bádogkolompot. Kacsó István és Kozma Károly (40) úgy tartották a káposztafejes karókat, mint a temetési zászlókat. Közrefogták Szász Márton, aki noha siratóasszonynak öltözött, a menetben a férfiak közé állt. A zenészek, Petrás László klánétás (45) és Szász Béla hegedűs (32) változtatták a helyüket, induláskor a férfiak közé álltak, a siratási jelenetet követően közvetlenül Ilyés mögé. A férfiak után vitte négy legény Ilyést, két rúdon *hanyatág fektetve*. Egymást karonfogva, hármásával követték őt a siratóasszonyok: az első sorban, középen Ágoston Erzsébet (vagyis a feleség), kétoldalt Sükösd Lidia és Ágoston Lidia (sógorasszony és kománé). A második sorban középen Fülöp Julánna (szomszédasszony), kétoldalt Bálint Irma és Lukács Mária (a „gyászban” együttérző asszonyok). Ez utóbbi egy tányérban puliszkából és szilvaízből készült tortát hozott. A menetet a székelyruhás fiatalasszonyok zárták. Mint látható, a menetbeosztás szembetűnően megegyezik a valóságos temetés utcai menetével.

Siratási jelenetek:

Az első siratási jelenetre a falu központjában, az üzlet és a művelődési otthon előtti tágas téren került sor. Ilyést letették a földre, és félkört alkottak körülötte. A zaj elülte után Sükösd Károly felolvasta a *Meghalt már a vén Dobai* kezdetű, a halálesetet bejelentő szöveget. Minden sor után szünetet tartott, s az elhangzott mondatot a körülállók elnyújtott, éneklő hanglejtéssel megismételték.

Meghótt már a vén Dobai,

Nem is volt ő már korai.
Italos és jó ember volt,
Mikor meghótt, egyet se szólt.

A résztvevők úgy emlékeznek, hogy a színpadi változat rendezője utasította őket, hogy a pap szavait ismételjék.

Ezután a siratóasszonyok Ilyés fölé hajoltak, s miközben jajgattak, a szalmaembert simogatták. Mások kezüket tördelték, szemüket törölgették, zsebkendővel nyomkodták, kórusban jajgattak: *Jaj, jaj, Ilyés*. A közös siratás után sorra elsiratták mint *feleség, komaasszony, sógorasszony, szomszédasszony*. Ágoston Erzsébet feleségként tenyerét többször össze-összecsapva, óbégatva siratott, rá-ráhajolt a bábura:

Jaj, Ilyés! Sütni es kéne,
Meszelni es kéne,
De tégedet még siratni es kéne!
Nem ülsz ki többet a híd végire,
Nem fúvod, nem mondod: járedre, járedre...
Milyen két szép zsebes harisnyája vót neki...
A kezit tette belé, vette ki...
De milyen jól állott neki, jaj, jaj!
Ágoston Lidia vékony hangon siratta mint komámasszony:
Jaj, Ilyés komám, mér hóttál meg?
Mér hágytál itt münköt?
Mé hóttál meg?
Ki dugja bé a csepegő likakat
A kapu alatt?
Jaj, Ilyés, mér tuttál itt hagyni?

A körülállók kacagtak. Ezután Sükösd Lídia következett mint sógorasszony. Kezével eltakarva arcát, fejét szomorúan ingatta jobbra-balra:

Jaj, jaj, drága sógor!
Mér hágytál itt?
Ha tudnák, hogy éltibe
Hogy szerette a sütőtököt!
A tegnap es süttem neki,
De már nem vót, aki megegye.
S most a töke az asztalon,
Ő meg a nyújtópádon, jaj, jaj!

Hangjában keveredett az elfojtott kacagás és a megjátszott siratás; szavait nagy kacagás kísérte.

Fülöp Juliánna előbb megsimogatta, majd meg-megrázta a szalmabábut, miközben szomszédasszonyként siratta:

Jaj, lelkem jó szomszédom!

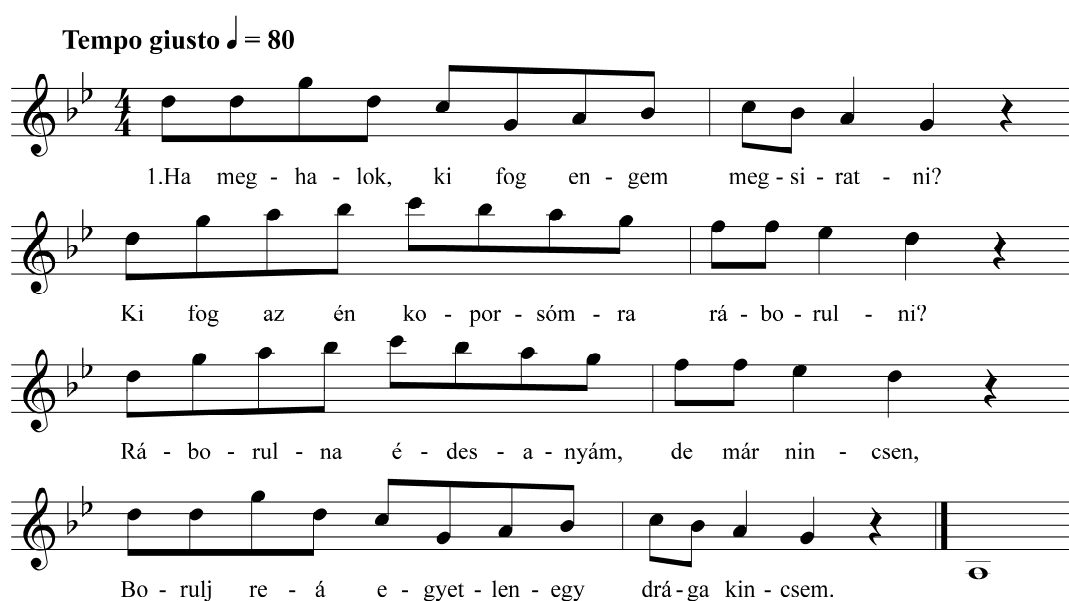
Ha tudták volna, hogy milyen jó nótás kedvű ember volt...

Az volt a nótája, hogy (énekelni kezd):

Ha meghalok, ki fog engem megsiratni!

(Az első sor után a többi siratóasszony is énekli)

Tempo giusto ♩ = 80

1. Ha meg - ha - lok, ki fog en - gem meg - si - rat - ni?
Ki fog az én ko - por - sóm - ra rá - bo - rul - ni?
Rá - bo - rul - na é - des - a - nyám, de már nin - csen,
Bo - rulj re - á e - gyet - len - egy drá - ga kin - csem.

2. Ha meghalok, borpincébe temessetek!

Fejem fölé szőlőtökét ültessetek,

Hadd olvassa, hadd olvassa minden ember

Itt nyugszik egy jó borivó székely ember.

Az ének után elhangzott a pap és a feleség közötti párbeszéd. A pap mondatait a siratók most is megismételték.

A pap: Vegyétek fel, és vigyétek,

A kert mellé letegyétek.

A feleség: Jaj, ne vigyék arra,

Megakad a karja,

S visszajő a nyakamra!

A pap: Kertet támasszatok véle,

Úgyse volt ő már jóféle.

A felújított változatban ezek a szövegek állandósultak.

Fülöp Juliánna szerint a felújított változat szervezői az általa ismert – a 30-as évekbeli farsangtemetéseken is elhangzott szomszédasszonyi siratást:

Ó, lelkem, jó szomszédom!

Hogy szerette a száraz laskát,

S mennyit járt mezítláb!...

– nem tartották megfelelőnek, és a fenti *jó nótás kedvű ember* szöveggel és a *Ha meghalok* kezdetű énekkel helyettesítették.

A siratószövegeken és a siratási jelenet egyes mozzanatain nagyokat kacagott az egybegyűlt nézősereg. Derűtséget váltott ki Bálint Gábor és Szász Márton öltözete, a siratóasszonyok óbégatása. A lehető legszomorúbb hangon sirattak, kezüket tördelték, arcuk eltorzult a „fájdalomtól”. Simogatták, rázogatták, ütötték Ilyést. Kedvüket lelték a kettős játékban: a színlelt siratásban, az elfojtott, de ki-kitörő kacagásban. Míg sirattak, Lukács Mária puliszkatorzával kínálta a nézőket, kanállal etette, beszilvaízezte őket, köztük társát, Bálint Irmát is.

Ezek mellett Bálint Gábor *a régi mintára fordította a menetet*, vagyis spontánul is siratott. Amikor a pap befejezte mondókáját (*Mikor meghót, egyet se szólt*), ő így folytatta:

Bár szóltál volna kettőt-hármat, hogy meg akarok halni...

Tegnap még együtt pálinkáztunk, s nem mondtál semmit...

Hát mé nem említetted, hogy meg akarok döglenni?

Elmentél, meghaltál...

Mé haltál meg?

Hát erre hágytál, erre a koszorú hágymára?

A böjtbe csak evel élünk, Ijés!

Nézd meg, ne, a két szemeddel!

Az utolsó mondatoknál megleengette a hagymakoszorút a szalmaember fejénél. Amikor az éneket kezdték – *Ha meghalok, ki fog engem megsiratni?* –, mindenkit túlkiabálva felelt a kérdésre:

– *Ezt a drága Ijést mindenki megsirassa!*

Az első siratás helyétől a falu Főutcáján zeneszóval, énekelve vonult a vidám temetési menet. Az éneket a pap indítványozza, olvasva a könyvből:

Énekeljük énekeskönyvünk 9999-ik énekét, mely így kezdődik (énekel):

Le az utcán le végetős végig

(A második sortól mind énekelnek)

Tempo giusto ♩ = 84

Le az ut - cán, le vé - ge - tős vé - gig,
 Húz - za ja ci - gány es - té - től reg - ge - lig,
 Hogy tud - ja meg az a hí - res dá - ma,
 Hogy én töb - bet nem já - rok hoz - zá - ja.

Ének közben a siratóasszonyok *ijjujgattak*, mint az utcai lakodalmi menetben, később újból jajgattak, beszélgettek a halottal. Mikor az énekben odaértek, hogy *meg is házasodom*, Berciné Ágoston Lídia így szólt hozzá:

Hallod-e Ijés komám, megházasodol!

Most menyünk a menyasszony után!

A siratóasszonynak öltözött Szász Márton az asszonyokkal együtt sírt, kacagott, ijjujgatott, velük ment a menetben. Aki észrevette, felismerte, nem állta meg kacagás nélkül. A maszkurának öltözött és siratóvá is előlépett Bálint Gáboron, valamint a játékvezető Sükösd Károlyon kívül a többi férfinak alárendelt, passzív szerepe volt. Vitték, mutogatták a böjt jelképeit és együtt énekeltek az asszonyokkal. Különösebb utcai játék nem volt, nem is hamvaztak.

Végbúcsú, elégetés, tánc:

Ilyést 1982-ben nem a határon, hanem a falu egyik tágas utcakereszteződésénél égették el. A menet körülbelül egy kilométernyi utat tett meg az elindulástól. A siratósi jelenetet mint végbúcsút megismételték, az előzőnél nagyobb zajjal, jajgatással. Ekkorra már népes közönség vette körül a temetést. Végbúcsú után a szalmaembert meggyújtották, s az égő Ilyés körül táncolni kezdtek. Összefogóztak és *körcsárdást* jártak, majd *szökőt* az *Elvesztettem a kecskéket* kezdetű táncdallam ütemére. Utána párokra szakadva addig táncoltak, amíg a tűz teljesen el nem hamvadt.

Különös látványt nyújtott az égő szalmacsomó körül táncoló vidám temetési gyülekezet. Ekkora már az idős férfiak is feloldódtak, kedvüket lelték a táncban. Bálint Gábor tánc közben is magasra tartotta a hagymakoszorús karót, a 70 éves Ágoston Lídiával bírták szusszal legtovább. Fábián Káli Sámuel tempósan járta Fülöp Juliannával, még csizmaszárát

is megveregette. Sükösd Károly összekötötte papi hárászkendőjét, hogy szabadabban mozoghasson.

Ilyés tora:

Az elégetés után a temetés résztvevői visszatértek a művelődési otthonba és baráti koccintással kívántak nyugodalmat Ilyésnek és a farsangnak. Búcsúzáskor Ágastan Lídia néni azzal vált el, hogy *ejsze utoljára temettük Ijést*. Bálint Gábor bizakodóbb volt: szójátékán – *ha élünk, jövőben is temetjük* – még egy utolsót kacagtak.

(863) g. A fiatalok új szokásrendje (1987)

Az a korosztály valóban utoljára temette 1982-ben a farsangot. Négy év szünet után, 1986-ban a fiatalok felújították, és azóta minden évben megrendezik a farsangtemetést.

Új szövegekönyv, új szereplők:

Az 1986-ban előadott változat szövegekönyve alapjául az 1984-ben közzétett szokás forgatókönyvünk szolgált, amely egyaránt tartalmazott idős adatközlőktől gyűjtött és az 1982-es farsangtemetésen lejegyzett szövegeket, siratóparódiákat (Barabás 1984). Egy-két szónyi, mondatnyi eltéréssel azt a szövegekönyvet mondták az 1987-es farsangtemetés fiataljai is a szervező, Andrásni Ilona tanárnő biztatására. Új mozzanatként jelentkezett a Kiss Sándor tanító által 1969-ben összeállított és addig lappangott búcsúztató szöveg műsorba iktatása. Az így állandósult szövegekönyv mellett egy-egy siratási helyen spontánul is elhangzottak újabb siratóparódiák, komikus szövegek, főleg a középkorú *nagykovász* asszonyok ajkáról. Ebben a változatban megnőtt a temetési menet állandó résztvevőinek száma: siratóasszonyokon, halottvivőkön, és a búcsúztatón kívül megjelenítették *Ilyés fiát és komáját*, szintén az említett gyűjtés alapján.

Előkészületek, szervezés:

1987 februárjában, hamvazó szerda előtt néhány nappal összegyűltek a művelődési otthonba, összesen mintegy harmincan. Andrásni Ilona tanárnő *kiosztotta a szerepeket*, vagyis megbeszélték, hogy ki minek öltözik és egy próbát is tartottak.

Az 1987-es szereplőgárda magját a tavalyi játékosok alkották, de kortól függetlenül résztvehetett báki, aki akart. A megbeszélte időpontban több olyan fiatal is jelentkezett, aki nem volt a próbán. A szalmabábut a siratóasszonyok készítették a már ismert öltözettel, a befejező műveleteket, így falloszának rögzítését is a legényekre bízták.

Résztvevők, gyülekezés:

Hamvazószerdán reggel nyolc óra körül a temetésre készülő legények Fülöp Zoltán technikuskánál gyülekeztek. Ő a legidősebb, 24 éves, tavaly óta *tiszteletes úr*. (Édesapja, Fülöp András, a termelőszövetkezet könyvelője a 60-as évek színpadi változatában szintén többször volt pap.) Vele egykorú barátja Károly József, aki, hogy itt lehessen, szabadnapot kért a

székelyudvarhelyi bútorgyárból. A többiek mind fiatalabbak. A halottvivők 19-20 éves katonalegények, ki Szovátán, ki Székelyudvarhelyen, ki helyben dolgozik, s vannak 16-18 éves szakiskolások, középiskolások, tanoncok. Véglegesítették Ilyés és a maguk öltözetét, számba vették a kellékeket, után átmentek a klubba, ahol a leányok és asszonyok gyülekeztek.

Tavaly három leány siratta Ilyést, most 7–8-an jelentkeztek siratóasszonynak. Felfedeztem közöttük régi ismerőseinket, az 1982-es farsangtemetés két résztvevőjét, Kozma Erzsébet háziasszonyt és Kacsó Erzsébet varrónőt, mindketten 40 évesek. Öt évvel ezelőtt, szöveg nélküli siratóasszonyok voltak, most Kozma Erzsébet lesz a *feleség*, Kacsó Erzsébet az egyik *szomszédasszony*. Jó előre szóltak a tanárnőnek, szeretnék Ilyést siratni. A többi siratóasszony 17–21 év közötti leány (kivétel egy 22 éves menyecske), a szöveg nélküli siratók életkora 19–27 év között mozog, egyetlen 34 éves asszony kivételével, mind leányok. Foglalkozásuk: háziasszony, bejáró ruhagyári munkás, háztartási alkalmazott, Székelyudvarhelyen dolgozó érettségizett szakmunkás, óvónő, tanítóképzős diáklány. Összesen mintegy 30–40-en gyűltek össze a klubba. Szász Imre művelődési otthon igazgató kedvcsinálónak borral kínálta a fiatalokat és a tavalyi tapasztalatok alapján figyelmükbe ajánlotta, ne vigyék túlzásba a hamvazást, a szilvaízezést, a járókelők megtréfálását.

A temetési menet. Öltözet, kellékek:

Kilenc óra tájban a vidám temetési menet az utcán sorakozott. Legelől a *keresztvivő* állt. Kezében fenyőfalecekből összegezett, mintegy másfél méter hosszú keresztet tartott, hol függőlegesen, hol a vállára fektetve. A keresztől cernára fűzött, patogatott kukoricaszemekből álló lánc, *kakaskoszorú* lógott, ugyancsak kereszt alakban elhelyezve. Utána két *káposztás* között a *tiszteletes úr*. Öltözete székely posztóharisnya, csizma, fehér ing, rövid fekete kabát, erre *palástként* hosszú és bő fekete lódenkabátot terített magára, fején ócska fekete posztókalap, szakálla a sajátja. *Énekeskönyve* egy bőrkötéses Passuth-regény. A *káposztások* és *hagymakoszorúsok* a már ismert módon, karókon vitték a böjti ételeket. Öltözetük – egyetlen ünneplő ruhájú kivételével– hétköznapi, sőt elnyűtt, rongyos ruha, akárcsak a *halottvivőké* és *hammazóké*. Az előkészületek során maguknak fekete bajuszt és kecskeszakállat festettek – a bekormozást helyettesítendő. Ezek mellett két új (illetve felújított) alak is feltűnt a menetben. A *sonkás* fából faragott, vattával bélelt és műanyagharisnyával bevont sonkát cipelt, a böjti jelképek ellentétpárjaként. A másik a *gólya*. A gólyamaszkos legény fehér lepedőt terített magára, jobb kezében maga előtt fából faragott, pirosra festett gólyafejet tartott. A kiálló csőrre csengőt kötött, s azt egy spárga segítségével meg-meghúzta. Akkor a gólya szól, kelepelt. Más zajkeltő eszköz nem is volt a temetésen.

A *kínálgató* leányok az elején a legények közé álltak, a játék során, szerepüknek megfelelően elszakadtak a menettől. Ünneplő fekete ruhába öltözve befőttes üvegből kanállal kínálták a szilvaízet. Régebbi típusú *maszkurának* egyvalaki – Károly Lidia 27 éves érettségizett lány – öltözött, aki nem volt a próbán, s akiről sokáig a többi résztvevő sem tudta, hogy kicsoda. Arcára belülről vattával kitömött műanyagharisnyát húzott, fején ócska posztókalap rongyos szalagokkal, tollakkal díszítve, lennebb ócska kabát, viselt posztónadrág, oldalán rongyos tarisznya, lábán bocskor, kezében pásztorbot. Nem állt a menetbe, a szélén haladt, mindig Ilyés körül forgolódott.

A férfiak csoportját zenészek – Ráduly Géza (47) hegedűs és Károly Sándor (41) klánétás – zárták. Mögöttük hozták a *halottvivők*, rudakra fektetve Ilyést, őt követték hármas – négyes sorban a *siratóasszonyok*. Egy kivételével, aki helyi népviseletbe öltözött, mind feketét vettek magukra, ha nekik nem volt, az idős asszonyoktól elkérték a már említett *másfél széjes szoknyákat* és fekete felsőruhákat, fejükre fekete *hárászkendőt* kötöttek. Feketébe öltözött a menetet alkotó többi, szöveg nélküli asszony és leány is.

Az útvonal:

Az utcára felállt menet az iskola udvarára tartott. Ott siratták el először Ilyést a tízórai szünetben, majd az iskola lépcsőjén csoportos fényképet csináltattak. Az iskolai előadás és a közös fényképcsínáltatás 1986 óta szokásos. A menet további útvonala is a tavalyit követte. Az iskolából a Porozó utcára tértek, majd balra kanyarodva a Gatyaszár utcába, onnan ki a Felsőszerre. A Pál utcán lejöttek, majd elé a Pusztára. A falu keleti végétől visszafordulva végigmentek a hosszú Főúton az utolsó útkereszteződésig le Újfaluba, onnan balra fordulva ki az Örvendőre, a falu legnyugatibb pontjáig. Az Örvendő utcából ugyanazon az útvonalon, most már megállók nélkül visszajöttek a Főúton a futballpályára, ahol búcsút vettek Ilyéstől. Minden utcában két-három siratási jelenetre került sor, összesen 15–16-szor sirattak.

A siratás:

A jelenet a tiszteletes úr bejelentésével kezdődött – *Meghalt már a vén Dobai* – szöveggel, az előbbieken rögzítetthez képest kétszónyi változtatással:

Meghót már a vén Dobai,

Nem is volt az már korai.

Italos, de jó ember vót,

Mikor meghót, egyet se szót.

A pap szavai után a siratóasszonyok mind a négy sort külön – külön megismételték. A tulajdonképpeni siratást *Ilyés komája* kezdte a *Bár szóltál volna kettőt-hármat* kezdetű szöveggel. Utána a feleség siratta a *Jaj, Ilyés, sütni es kéne* kezdetű szöveggel, majd a komané

a *Jaj, Ilyés kimám, miért hagytál itt*, ezt követte a sógorasszony a *Jaj, jaj, drága sógor!* szöveggel. Ezután a *szomszédasszony következett az Ó, lelkem jó szomszédom*, majd egy másik kománé a *Jaj, jaj, drága Ilyés*, végül a másik *szomszédasszony a Jaj, lelkem jó szomszédom, ha tudták volna* szöveggel, és együtt a *Ha meghalok, ki fog engem megsiratni?* énekkel. A sorrend többször változott, de a feleség siratása mindig az elején, az éneklő szomszédasszony siratása a végén hangzott el.

Mint észrevehető, a felhasznált szövegek új szereplőket generált. Bálint Gábor 1982-es egyszeri spontán siratása – *Bár szóltál volna kettőt-hármat* kezdetű szöveg – 1986-tól a szövegek állandó részévé vált, és *Ilyés komájaként* új siratóként jelent meg. Ugyanúgy új szereplőként jelent meg *Ilyés fia* az 1930-as évekbeli résztvevőtől gyűjtött siratószöveggel:

Jaj ne tegyék a kert mellé, me nekem

Ápám vót...

Mikó meghót, nekem egy szivarat

Hagyott vót...

Az állandó szövegek részévé vált 1986 óta a Fülöp Sámuelről gyűjtött *Jaj, jaj, drága Ijés! Megszülettél s mégis meghóttál* kezdetű szöveg is, a második kománé szájába adva. Megduplázódtak a szomszédasszonyok is: egyik a „száraz laskás”, a másik a „nótás kedvű”.

A siratás után újból a tiszteletes úr következett a *Vegyétek fel és vigyétek* felszólítással, melyet a siratóasszonyok soronként ugyancsak megismételtek, majd a feleség a *Jaj, ne vigyék arra* tiltakozással. Megszólalt *Ilyés fia* is a *Jaj, ne tegyék a kert mellé* kéréssel. Nem minden alkalommal, de elhangzott a *Jaj, miből fogytunk ki* szöveg is, Ilyés komájának szájából.

A temetési énekek:

A siratási jelenet végeztével a *tiszteletes úr* rendszerint éneket diktált a következő felszólítással:

Gyászoló gyülekezet! Ilyés tiszteletére énekeljük énekeskönyvünk 5439-ik énekét, amely így kezdődik: Jó bort iszom én, fenyőfával tüzelek. (A zenészek húzzák, mind énekelnek:)

Tempo giusto ♩ = 92

Jó bort i-szom én, di - ó - fá - val tü - ze - lek,
Kö - kény sze - mű bar - na kis - lányt sze - re - tek.
O - lyan an - nak a két sze - me já - rá - sa,
Mint az é - gen a csil - la - gok ra - gyo - gá - sa.

Ezután következett a *szereplők megkínálása*, addig hallgatott a zene. Induláskor újabb éneket diktált a pap, most már egyszerűbben – *énekeljük énekeskönyvünk x számú énekét*. A következő megállóig végig énekeltek, a zene ütemére lépett a társaság. A temetés folyamán az alábbi énekek kerültek sorra, némelyik többször is:

Tempo giusto ♩ = 92

El - vesz - tet - tem a kecs - ké - met, meg - ver a - nyám ér - te,
Meg - kap - ták a szép le - á - nyok, csó - kot kér - nek ér - te.
Hej, a - zok nem a - zok, a - zok sze - nes csu - ta - kok,
Töb - bé nem a - lu - szom el.

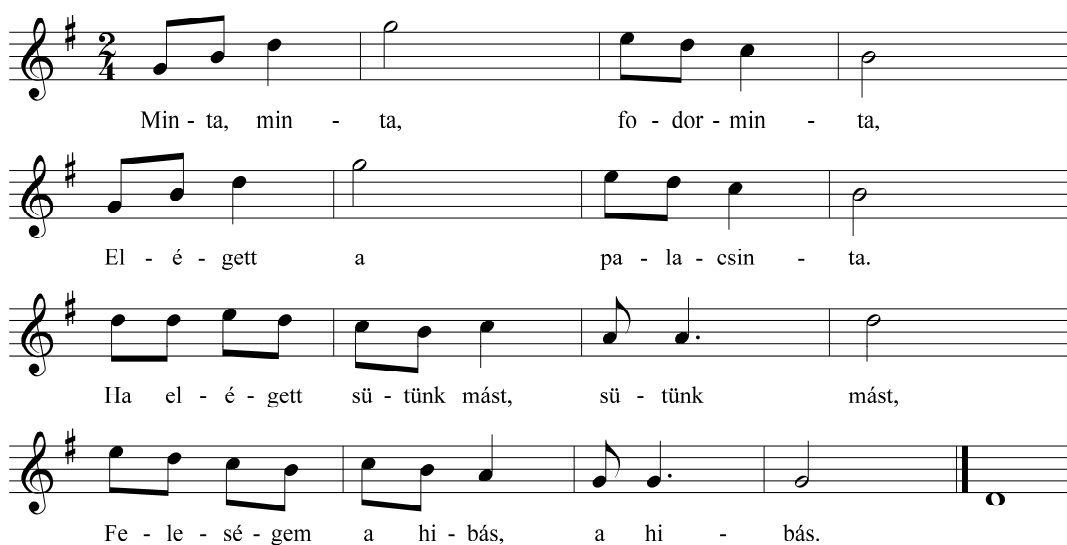
Tempo giusto ♩ = 88

Van ne - kem egy ret - te - ne - tes szo - ká - som,
Ha bort i - szom a pá - lin - kát kí - vá - nom.
Er - re még az ö - reg - a - párn ö - reg - ap - ja ta - ní - tott,
A - ki még a hor - dó - val is koc - cin - tott.

Tempo giusto ♩ = 92

A - ki - nek a lel - ke be - teg és a szí - ve vér - zik,
I - gyon meg egy jó ku - pa bort min - den nap egy hé - tig.
Hú - zas - sa el a ci - gány - nyal száz - szor, száz - szor azt a ré - git,
Hogy a su - dár je - ge - nye - fa nem nő fel a ma - gas é - gig.

Tempo giusto ♩ = 150

Min - ta, min - ta, fo - dor - min - ta,
El - é - gett a pa - la - csin - ta.
Ha el - é - gett sü - tünk mást, sü - tünk mást,
Fe - le - sé - gem a hi - bás, a hi - bás.

További énekek:

1. Mind azt mondják, részeges vagyok
2. Részegesnek, csavargónak nevelt engem az anyám
3. Részeges vagyok, annak is maradok
4. Ha lemegyek a pince fenekére
5. Én az éjjel Tisza partján halásztam

Játékosok, nemzedékek:

A pap és a siratóasszonyok, az összes szereplő, a hagyománynak megfelelően próbáltak színészkedni, alakítani a szerepeket. Fülöp Zoltán hol gyászos, öblös, emelkedett hangon beszélt, hol kiesve szerepéből, maga is kacagott a látottakon–hallottakon. Jó szervezőegyeniségnek is bizonyult, a többiek végig hallhattak rá, elfogadták utasításait. A fiatal siratóasszonyok a szerep megkövetelte hangon és mozdulatok kíséretében elmondták a szövegeket. Szipogtak és jajgattak, siratás közben ütötték és rázták Ilyést, mozgatták kezét – lábát, de játékukból hiányzott a spontaneitás és a kétértelműség. Bálint Gábor öt évvel ezelőtti rögtönzését, ami akkor igen hatásos volt, most Ilyés komája minden jelentben erőtlennül ledarálta, s közben megrázta a hagymakoszorút a fejénél.

Talán mindez azért volt szembeötlő, mert velük ellentétben a két 40 éves asszony igazi farsangi hangulatot tudott teremteni. Kozma Erzsébet a csak külsőleg gyászoló feleséget parodizálta, eltúlzottan komolyan siratott, ami éppen ezért a visszájára fordult, nevetségessé vált. Kacsó Erzsébet pedig olyan szomszédasszonyt alakított, aki már egyáltalán nem titkolja örömét, hogy megszabadult a részeges férfitől. Énekelt, táncolt, megölelte, megtáncoltatta

Ilyést, minden mozdulatán lehetett nevetni. Érződött, hogy nekik több tapasztalatuk van, többször résztvettek a farsangtemetésen.

A kötött szöveg és az ismétlődő gesztusok, mozdulatok – az előadás merevsége- azoknál a megállóknál is spontán jelenetekké oldódott, ahol Ilyés régi ismerőseivel találkozott. A Porozó utcában a 1982-es feleség, Ágaston Ertzsébet néni megszólította:

Hogy vagy Ijés? Hát visznek megint?

Nocsak, vigyenek!

Sirattalak eleget, sirasson már más is!

Hogy szerette a száraz láskát!

Ágaston Lidia néni kapujánál, akit az egész falu *Kultúrlidi* néven ismert, nem várta senki a farsangtemetési menetet, mégis megállt. Szerepéből kiesve, Fülöp Zoltán megilletődött hangon csendesen mondta, hogy emlékezzünk Lidi nénire. A művelődési otthon altisztjeként és *siratóasszonyként*, legtöbbször ő készítette Ilyést a felújított változatban. Tegnap kísérték utolsó útjára valóságos temetési menettel.

A siratóasszonyok mellett a többi, a szöveg nélküli szereplő a cselekvés szempontjából két kategóriára osztható. Az egyikben: *a keresztvivő, a halottvivők, a sonkás, a káposztások és a hagymakoszorúsok*, részben *a gólyamaszkos* legény tartozik. Kevés terük nyílt a cselekvésre, nem kezdeményeztek spontán játékot, csak mint *a látvány elemeinek* volt szerepük, lekötötték őket a kezükben vitt kellékek. Ezzel ellentétben *a hammazók* (fiúk) és *a kínálgatók* (leányok) minden alkalmat megragadtak a cselekvésre. Meghammazták, beszilvaízezték a kíváncsiakat, a legváratlanabb helyeken bukkantak fel, elkalandoztak a menettől. A legények eloldták a szekérbe fogott lovak istrángját, míg a kocsis félrefordult, megkötötték a kereket stb. Akkor sem tétlenkedtek, amíg a siratási jelenet folyt, így (a durvaság határát sűrölő hammazás és szilvaízezés mellett) néha kényszerűen elvonták a közönség figyelmét a siratószövegektől.

Aktív szerepet játszott a *maszkura* is, bolondos-kolontos figurát, akinek az a dolga, hogy védje Ilyést az utolsó útján, botjával távoldta a túlságosan kíváncsiakat. Ezen kívül többször tánra kerekedett, verbunkolt (ne feledjük, leányt takart a maszk), megtáncoltatta a felsőszeri asszonyokat. (Mint később megtudtam, rokonságok.)

A Pusztán újabb álarcos szereplő csatlakozott a menethez, egy másik *kakaskoszorús*. Álarca műanyagharisnya, ruhája hétköznapi, öregasszonyi viselet. Kezében kereszt alakú rúdon drótkáváról lecsüngő kakaskoszorú. A halottvivők elé állt a menetbe, és a Főúton végig a farsangosokkal tartott. Nem szólt senkihez, és azt szerette volna, hogy ne ismerjék meg, ne tudják még a menetben sem, hogy kit rejt az álarc. Károly Albertné Kozma Anna (68 éves), az alsósófalvi fonójátékok nagy mókamestere. (Mint később elmesélte, aznap reggel támadt az az ötlete, hogy beáll a temetési menetbe, férjével gyorsan elkészítette a kakaskoszorút.

Szándékáról még legkisebb leánya, Károly Lídia, a maszkura sem tudott. Leányán kívül két legényunokája is részt vett a farsangtemetésben.)

A fogadtatás, megkínálás:

A falubeliek szomszédságonként, rokonságonként az utcára gyűlve várták a farsangtemetési menetet. Mivel a tavaly is ugyanebben a sorrendben járták be a falut, és hozzávetőlegesen ugyanennyi helyen álltak meg, nem volt nehéz kiszámítani, hogy mikor érkeznek bizonyos utcákba. Nyomra vezetett a zene és énekszó is. Néhány perccel az érkezésük előtt kisebb asztalt, széket tettek a kapu elé, s arra ételeket: tálban főtt krumplit, hagymát, túróspuliszka tortát, savanyított káposztát – tehát böjti eséseket, ezeken kívül pánkót, kürtőskalácsot, bort. A keresztvivő a várakozókról és a megterített asztalokról látta, értesült, hogy ott meg kell állni, nem kötelezően az útkereszteződéseknél.

Délelőtt lévén és munkanap, inkább idősebb férfiak és az asszonyok tartózkodtak otthon, ők várták a menetet. A falu félreeső utcáiban szalmacsomót is tettek az úttestre, és a temetési menet közeledtével meggyújtották. Ágoston Erzsébet néni szerint az ő fiatalsága idején is szoktak égetni ilyenkor szalmát, hogy a farsangozókat *megfüstöljék*, bár több idősebb adatközlő nem emlékszik ilyesmire a farsangtemetés alkalmával.

A siratási jelenet előadása után az asztal köré hívták a fiatalokat és jószívvel megkínálták. A kínálásból, találkozásból legtöbb megállóhelyen rögtönzött tánc is kerekedett, hiszen a legények közül mindenütt volt valakinek ismerőse, szeretője, rokonsága, szomszédja. Megfigyelhető volt, hogy nagyobb méretű kínálkozásra, s ezzel együtt hosszabb spontán táncra nem a Főúton, hanem a félreesőbb utcákban került sor, ahol táncoltak az idősebb férfiak is. Ezeken a megállókon a kínálkozók, az aktív nézők a játék részeseivé akartak válni, minél tovább szerették volna tartóztatni a temetési menetet.

Búcsúztatás, elégetés:

A két nagy siratási jelenet színhelye a falu központi tere és a futballpálya volt. Az első Ilyés siratásának hagyományos helye, itt van közel a kocsmá, a művelődési otthon és az iskola, itt siratták a század elején is sokszor, itt siratták először 1982-ben is. Nagyszámú nézősereg gyűlt ide össze, sokan jöttek a szomszédos falvakból is. A jelenet után megvárták, míg a menet visszafordul a falu végéről, és csatlakoztak hozzá a futballpályán. Itt már 200–300 főnyi nézősereg vette körül a játékosokat.

Felújított mozzanatként jelentkezett e két helyen Ilyés *búcsúztatása*, tavaly nem volt. Fülöp Zoltán levett kalappal olvasta a *búcsúztatót*:

Sirató asszonyok, gyászos gyülekezet!

A végbúcsú órája elkövetkezett.

Akit körülállunk, annak immár vége,

Nemsokára lészen csendes pihenése.
Itt nyugszik Ijés, azaz a vén Dobai,
Aki hozzánk többet már nem tud szólani.
Itt elégettetik egyedül magába,
Mert a gonosz halál őt elszólította.
De miért lőn ily hirtelen halála?
Mert az este három hordó bort megiva!
Ivás közben nem gondolt ő arra,
Hogy a kaszás ember nyakszirten ragadja.
Óróla vegyen hát most mindenki példát,
S csak annyit igyék, hogy meglássa az orrát.
Közben még az este megszólta a tököt,
És mégsem érhetette meg a csütörtököt.
Hallgassuk búcsúját, miből látni lehet,
Ki az akit közülünk a legjobban szeret.
Igaz, hogy a sírnál mindent megbocsájtunk,
S az ellenségre is könnyeket hullatunk.
Először búcsúzik nevelőanyjától, Irmától,
Ki őt csinálta szalmából.
Majd keresztanyjától, ennek az urától,
S a keresztszülők összes jó pereputtyától.
Tizenkét feleség, ötvenkét nagy gyermek,
Háromszázhatvanöt unoka ügyelnek majd arra,
Hogy az álmát eztán senki ne zavarja,
Pihenje ki magát a jövő farsangra.
Bérmakeresztanyjától is végbúcsút veszen,
Nem köt már semmi a földi élethez.
Búcsúzik falunktól, kicsi és nagyjától,
S az itt jelen levő víg farsangozóktól.

A búcsúztatás ideje alatt a legények levett sapkával és kalappal tisztelegtek Ilyés előtt, a kakaskoszorús keresztet a fejéhez állították. Végbúcsúkor, elégetés előtt a siratóasszonyok a szokásosnál hangosabban jajgattak, óbégattak, de spontán siratószöveg nem hangzott el. Utána meggyújtották és ugyanúgy, ahogy 1982-ben, az égő szalmabábu körül táncba kezdtek. Először *körcsárdást* jártak, majd *szökőt*, utána párokra szakadva táncoltak, amíg elhamvadt. Letaposott havon, mínusz tíz foknál nagyobb hidegben járták vidáman a fiatalok.

Mire a temetéssel végeztek, délután két óra lett; az utcai felvonulás és a sokszor megismételt színjáték közel öt órát tartott. A fiatalok visszatértek a művelődési otthonba és másfél órán keresztül még folytatták a táncot, azután hazamentek ebédelni és pihenni.

A maszkurabál:

Este nyolc órakor kezdődött a *maszkurabál*, amely ebben a formájában új báltípus az alsósófalvi kultúrotthonban. *Álarcos bált* eddig az iskola szokott szervezni a tanulóknak, s az iskolavégzett fiataloktól származott az ötlet, hogy nekik is legyen a farsangon álarcos vagyis maszkurabáljuk. Tavaly tartották először, a farsangtemetés folytatásaként. Aki maszkurának öltözik, nem kell fizessen a bálban. 1986-ban harmincan öltöztek álöltözetbe, 1987 márciusában kétszer annyinál is többen, számuk megközelítette a 70-et. Rajtuk kívül a természetűfolásig megtöltötték az ünneplőbe öltözött leányok, legények, de főként a körbefutó padokon ülő, *falvédőknek* csúfolt asszonyok, akik nem szüntek kommentálni egy-egy maszkura megjelenését.

Megjelentek a fonókból ismert farsangi maszkurák: a fehér lepedős *halál*, a kukoricaszárral beburkolt *kóréember*, a *major és felesége*, a szomszéd falusi, siklódi, atyhai, sófalvihegyi *háaspár*, küsmödi *menyecskék*, *mennyasszonyok*, *vőlegények*, *násznagy*, *szöngyörgyi* (erdőszentgyörgyi) *cigányok*, *sátoros cigányok*. Öltöztek foglalkozásokat jelképező alakoknak: *vasutasnak és feleségének*, *sóbányásznak*, *vadásznak*, *szobalánynak*, *iskolásoknak* stb. Nagy számban voltak jelen a városi vagy idegen környezetből ismert alakok: nagyvárosi *szerelmes pár*, *kisasszony és gavallér*, *a huligán és csajja*, *párizsi hölgy*, *amerikai nagybácsi*, *arab leányok* stb. Két pár ünneplő székely népviseletüket vélte farsangi álöltözetnek.

A maszkurák begyűlte után megkezdődött a tánc. A párok egymással táncoltak, az egyedüli alakok partnert kerestek az álöltözet nélküliek közül. Ruhájuknak, koruknak, foglalkozásuknak, álarcuknak megfelelően viselkedtek, mozogtak, úgy, hogy lehetőleg ne ismerjék meg őket. *A bál félidején* aztán megtörtént a fontos esemény: a *maszkurák bemutatkozása* és az *álarc levétele*. Szász Imre kultúrigazgató sorra mindeniket a zenekar elé szólított és megkérdezte, hogy kicsoda, vagyis kit alakít, aztán levette az álarcát, hogy megismerjék. Üzletben vásárolt műanyag álarcot kevesen viseltek, gyolcsból, nylonharisnyából maguk készítették, sokan kifestették, bepudereztek, bekormozták magukat, ezeket távolították el arcukról a bemutatkozáskor.

A bemutatkozás arra is jó volt, hogy megtudjuk, kik öltöztek szívesen maszkurának. Döntő többségükben leányok és asszonyok, 65 maszkura között csak öt volt a legény és két házassember. Néhány családból több nemzedék is felöltözött, például a farsangtemetésről már ismert Károly Albertné Kozma Anna és Lukács (Zete) Mária családjából.

Bemutatkozás után a bál népe hajnalig mulatott, menete ezután nem különbözött a szokásos bálokétól. Nem azok a zenészek húzták, mint délelőtt, hanem egész zenekar játszott divatos slágereket, gitáros vezetőjük énekelt is. Nem hiányzott a népi tánc sem. A jelenlevő néptánc-szakember, Lőrincz Lajos szerint a terembéli táncolók lábán megkopott, elszegényedett az alsósófalviak egykori híres táncstudása.

A farsangtemetésben résztvevő fiatalok mind ott voltak a bálban. (A 40 éves Kozma Erzsébet annyira kifáradt a délelőtt, hogy nem volt kedve eljönni.) Fülöp Zoltán boldogan járta az egyik *siratóasszonnyal*, Szígyártó Noémivel, akit néhány hét múlva eljegyzett. Azt mondták hazafele menet: *ilyen jót még éltünkben nem mulattunk*.

(864) h. „Finom felköszöntés” (1988)

Az 1988-as változat ugyanazokra a mozzanatokra és játékelemekre (a szereplők rendje, gyülekezés, iskolai előadás, utcai menet, siratási jelenetek, megkínálás, Ilyés búcsúztatása és elégetése) épült, mint az előző évi, mégis más volt, lényegesen különbözött attól. A különbségek érzékeltetésére bemutatunk néhány változást illetve változtatást.

A falu népe (asszonynépe) és az érintettek rokonai nehezményezték, hogy 1987-ben idősebb asszonyok is résztvettek a farsangtemetésben. A 68 éves K. Anna nénit a rokonai összeszidták: *hogy volt annyi esze, hogy vén fejjel maszkurának öltözzön, beállni a fiatalok közé*. Hiába védekezett azzal, hogy *egész életiben szerette az ilyen mulatságot*. Megszólta a falu a tavalyi két 40 éves siratóasszonyt is: *nem szégyellik magukat, asszony létükre mit keresnek a fiatalok között?* Az 1987-es farsangtemetés 24 éves pap szereplője még abban az évben megnősült, 1988-ban sem ő, sem a korosztálya már nem akart részt venni: *restellte beállni a nálánál 6–8 évvel fiatalabbak közé*. Az egyéni indítékokon túlmenően a fenti megnyilatkozásokban és viszonyulásban tetten érhető az a közvélekedés, hogy a farsangtemetésen csak fiatalok (lehetőleg házasság előtti legények és leányok) vegyenek részt, *nekik való*.

Ezt igazolja az is, hogy az 1988-as esemény közeledtével Andrási Ilona tanárnő kihirdette, felöltözhet bárki, aki akar, de csak legények-leányok jelentkeztek. A résztvevők körének magját az alsósófalvi, Parajdon tanuló X. osztályosok alkották, hozzájuk csatlakoztak a szakiskolások, a faluban dolgozó vagy ingázó fiatalok. A siratóasszonyok és a többi szereplő zöme a 16–17 évesek korosztályából verbuválódott, 20 éven felüli csak a pap és az egyik halottvivő volt. A diákok azt mondták, most vannak utoljára együtt, jövőben szétszóródnak, legyen egy nagy napjuk. A menetben, falujárás közben ilyen félmondatokat, spontán

megnyilatkozásokat lehetett hallani: *mára elkéreztem a mesteremtől, volt egy szabadnapom; én azt mondtam az osztályfőnökömnek, hogy a nagybátyámat temetik, erre elengedett; az idén vagyunk még együtt tizedikesek, aztán elszéledünk iskolába, dolgozni, ki amerre tud; nem tudtuk, hogy minek öltözzünk, aztán kitaláltuk, hogy legyünk három vénlegény; eléggé elfáradtunk, de el kell menjünk mindenüvé a faluba, mert a tavaly az egyik utcában megharagudtak, hogy oda nem mentünk; ilyen jól még soha nem telt, mint ma délelőtt stb.* A véleményekből kiolvasható, hogy számukra legfontosabb a nemzedéki együttlét és együttszórakozás ünnepi gesztusa.

A népes jelentkezés miatt a farsangtemetés hagyományos alakjai, szereplői mellé újak sorakoztak fel, még többen, mint 1987-ben. A résztvevők egyharmada *maszkurának* öltözve kísérte a temetési menetet.

A második fontos 1988-as változtatás a résztvevők magatartására és akcióira vonatkozott. A tavalyiaknak felrőtták, hogy durván *hammaztak* és *szilvaízeztek*. *Tavaly az egész faluban el volt terjedve, hogy sokakat esszekentek. Békenték a boltosnét, az állatorvost, a néptanácsi titkár leányát, az meg is haragudott. A tiszteletes asszonynak se tetszett.* Mások megengedhetőnek tartották, hiszen csak *játék volt*. *Az állatorvosnak kellett egy kicsi szilvaíz a képire, megérdemelte. Ő is csinálja mással az ilyen vicceket.* Egy idős asszony a hangját lehalkítva mondta: *A titkár leánya megérdemelte, amit kapott, bár még többet kapott volna.* Ugyanígy vitatéma volt, hogy a csíkszeredai postakocsit és a sofört is bekenték. *Durván csinálták. Az egész kabátját, arcát, mindenit békenték. De védőjük is akadt: megállhatott volna, miért nem állt meg? Kellott volna lámpázson, meg kellett volna gyújtsa a lámpáját...* Mivel magam is a jelenet szemtanúja voltam, bátran tanúskodhatom. A farsangtemetési menet éppen a főúton tartotta a siratási jelenetet, amikor először egy helybeli gépkocsivezető érkezett egy teherkocsival. Felgyújtotta a lámpákat, mintha valóságos temetési menettel találkozott volna, és nyugodtan megvárta a jelenet végét. Nem sokkal később érkezett a megyei postakocsi. Sofőrje egy-két ideges dudálás után káromkodva belehajtott a tömegbe. Szerencsére baleset nem történt, de meg kellett állnia. Viszonzásul azt kapta... *amit megérdemelt.* A helyi gépkocsivezető értette, elfogadta az utcai esemény külön világát, alkalmazkodott hozzá, a kívülálló nem.

A szervezőkre nehezedő nyomás miatt azonban, a hamu és a hamvazás, a szilvaíz és a bekenés teljesen eltűnt az 1988-as eseményből. Használatukat megtiltották. Ezeket a tárgyi kellékeket és akciókat viszont semmivel sem helyettesítették. Zajkeltésként is csak egy ócska fazekat ütögettek.

A harmadik változtatást nem sikerült végrehajtani, de érdemesnek tartom megemlíteni. Az előkészítéskor vita tárgya volt az is, hogy Ilyést, a szalmabábut hagyományos módon

öltöztessek-e, vagyis krumplikkal és murokkal a lába között, imitált fallosszal vagy sem. A leányok és a besegítő tanárnő azon a véleményen volt, hogy ne legyen *így kidíszítve*. Az idősebb asszonyok, a *kutya fehérnépek* biztatására a halottvivő legények a kezdés előtt mégis kidíszítették, s ezt az ellenzők már nem tudták megakadályozni.

Az előadásról, közvetlenül a fiatalok elvonulása után egy asszonycsapat azt mondta: *Ezek a mostaniak rendesek, ügyesek, finomak*. Ezt általánosságban mondták a játékbeli megnyilvánulásokra. Az 1988-as változat valóban *finomabbra*, egyszersmind gyengébbre sikerült, mint az előző években.

Az előkészületek során a fiataloknak meg kellett tanulniuk „a szerepeket”, hiszen szinte kivétel nélkül most vettek először részt a játékban. Ez főleg a párbeszédesebb részek, a siratóparódiák és a búcsúztató előadóihoz vonatkozik. Rögzített szövegek tanultak meg és mondtak el az esemény során is jól-rosszul begyakorolva, előadták a szövegekhez tartozó mozdulatokat, gesztusokat, cselekvéseket, akár csak egy amatőr színpadi előadáson. Volt, aki csupán elmondta a szöveget (a pap, Ilyés komája, fia) vagy csak a szomorúságot próbálta érzékeltetni (a siratóasszonyok többsége), játékból hiányzott a paródia, a kettősség. A siratási jelenetek egészében komolyra, merevre, egyformára sikerültek jórészt, hiányzott az 1982-es, sőt az 1987-es generáció vidám felszabadultsága, spontaneitása. A szövegek elmondásán kívül a fiatalok inkább csak énekeltek és táncoltak. A siratási jelenet – mivel már ismerték a szövegeket – a legtöbb helyen háttérbe szorult, szinte másodlagossá vált. A megállással, siratással, énekkel és tánccal mintegy felköszöntötték az összegyűlteket, utcabelieket. A farsangtemetés *kacagó* siratásból *finom* felköszöntéssé vált.

A faluban, a felkeresett utcák népének körében az a magatartás volt jellemző, hogy maguk is részt akartak venni az eseményben. Sokan ünneplőbe öltöztek, gazdagon terített asztallal, bőjti ételféleségekkel, itallal várták a menetet. Azonnal kínálkoztak, nem várták meg, hogy a jelenetre sor kerüljön. *A lényeg az, hogy minden fogyjon el*. Akcióba bocsátkoztak a szereplőkkel, énekeltek, táncoltak velük. Azt szerették volna, ha minél tovább tartana náluk az esemény. Ez a viszonyulás leginkább azokon a helyeken nyilvánult meg, ahol a szereplők rokonai, utcabelijeik vagy valamely kisközösség, például egy fonó asszonyai vagy a farsangtemetés egykori résztvevői alkották a közönséget.

A Felsőszereken Lukács (Zete) Mária, aki 1982-ben szilvaízzel kínálgatott, és akinél ezen a télen is fonó volt, ahogy meglátta a menetet, nem is engedte, hogy a jelenet elkezdődjék, maga kezdte jajszóval siratni Ilyést, aztán simogatni, ölelgetni, a körülállók nagy derűségére a falloszát is. Aztán táncra kerekedett vele, ráfeküdt, majd a siratólányok lába közé próbálta illeszteni a szalmabábu lábát-karját, mint egy a koitoszt utánozva.

A Pál utcában is egy összeszokott fonó népe várta megterített asztalokkal a menetet. Az asztalokon pánkó halmok, savanyított káposzta, pálcikákba húzva krumpliszemek, szilvaíz, bor bőven. Az asztalok köré férfiak ültek, farsangi mulatságot tartottak. Az asszonyok közül ketten-hárman fontak-motolláltak. Kivitték a fonót az utcára. Mint később megtudtam, a farsangtemetés fiataljai közül többen ide tartoznak, ennek a szomszédságnak a fiai, leányai.

A Rupi utcai megállónál a siratási jelenetbe Fülöp (Lajika) Juliánna (60 éves), 1982-es siratóasszony is bekapcsolódott. Itt is több asszony várta a vidám temetési menetet, ebben az utcában is összejárnak még fanni. Ahogy a fiatalok befejezték, ráborult Ilyésre, és elnyújtott, gyászos hangon kezdte siratni:

Jó es vótál, rossz es vótál...

Majd sokkal gyorsabban, vidáman fejezte be:

Jaj be jó, hogy meghóttál...

A másik szöveget is hasonlóképpen adta elő:

Hatot süttem s egy cipót...

Hál' Istennek, hogy meghótt!

Nagy kacagás hullámozott végig a jelenlévőkön. Erre egyik fonóbeli szomszédasszonynak is eszébe jutott egy *mondóka*. Ezt a *síklódiak szokták mondani*:

Meghót, meghót szegény uram!

Az este még бүкöt vacsorázott,

S most egybe mozog...

(bүkő = szalámi)

De Juliánna néni sem adta alább, ő is tudott még siratni:

Fa tetején varjúfészek,

Kedves Ijés, Isten véled!

Szerepéből kiesve, ezek után félig viccesen, félig komolyan kérdezte: *osztán ki fizeti meg a válást, ha ezért a beszédért az uram elvállik tőlem?* Azzal biztatta magát: *táncsak nem vette észre...*

Az Örvendő utcában Cseke Ilona néni (sz. 1915), az 1938-as *asszonyi viganózás* egykori résztvevője a mostani játékot látva azt mondja: *ezek a fiatalok nem tudják, hogy kell siratni. Úgy kellene, hogy bújjanak rea, feküggjenek rea, s úgy sirassák. Hát úgy hát! Én reaborultam Ijésre, a murkot fogtam, mondtam: jaj drága murok, miből fogytam ki. Ugye ezek a mostaniak nem csinálják olyan tökéletesen mint mű. Méges ők szégyellik úgy dógózni körülötte. Ilona néni a siratással sem volt megelégedve. Másképpen es siratnak. Mondják Ijésről, hogy ne fívód nem mondod járedre, járedre, de ezt csak egyszerűen mondják. Mű annak idején cifráztuk, énekeltük, így ni: járed-lád-lá-lá, járed-lád-lá-lá.*

A falu központjában, az üzlet, a kocsmá előtti téren, ahol a siratáson kívül elbúcsúztatták Ilyést, és a futballpályán, ahol elégették a szalmaembert, másféle közönség várta az eseményt. Kevésbé a mellékutcák népe, inkább a másutt dolgozók, az erre a napra hazajövők, értelmiségiek, a község vezetői, reprezentatív emberek, valamint a községközpontból és a környező falvakból érkezett kíváncsiak. Ezekben a csomópontokban nem volt kínálokozás vagy más kölcsönös akció. A nézők azzal voltak elfoglalva, hogy minél jobban lássanak és ebbéli igyekezetükben alig engedtek helyet a szereplőknek, a siratásnak. A nagy tömeg és az izgalom miatt ezek a jelenetek rendszerint gyengébben sikerültek, csak az elégetéskor és a táncban oldódott a feszültség. Ez a nézőtípus *nem állna közénk, de azért érdemes megnézni, aki még nem látta, rászánni egy fél napot.*

Az 1988-as farsangtemetésen az utolsó siratáson és búcsúztatáson részt vettek a község (Parajd község, amelyhez Alsósófalva tartozott) akkori vezetői (községi párttitkár, néptanácselnök, kulturális titkár), sőt némelyikük az elégetés utáni táncba is bekapcsolódott. A temetés után a helybéli vezetők *Ilyés torára* hívták őket, amelyet jórészt számukra szerveztek. Ezen a rövid közös mulatságon a reprezentatív emberek értékelték az eseményt, *Sófalva hírért viszi a község határán túl.* Hagyományápolásnak nevezték és megdicsérték a szervezőket és ígéretet tettek, hogy elküldik őket valamiféle fesztiválra. A torról a résztvevő fiatalok jórészt hiányoztak, mert hazamentek átöltözni, készülni az esti maszkurabálra. A reprezentatív emberek is hamar elvonultak és külön, másutt folytatták a mulatságot.

Az esti maszkurabál méreteiben, a résztvevők és maszkurák létszámában még nagyobb volt, mint a tavalyi. Eljöttek azok is, akik délelőtt hiányoztak a faluból, dolgoztak vagy csak estére tudtak hazajönni. Sokan, közel százan öltöztek maszkurának, ami a résztvevőknek több mint egyharmadát jelentette. Csúcspontja az éjféle *bemutatkozás* volt. (Ebben a mozzanatban a Román Televízió akkoriban divatos *Álarccal és álarc* nélkül szombat esti műsorának hatása gyanítható.)

Az 1988-as maszkurabál után sokáig kommentálták a faluban a helybéli kultúrigazgató maszkurákat bemutató szövegeit. Az egyik tábor *nagyszerű kabarének*, a másik *malackodásnak* tartotta. Az ellentábor képviselői azt nehezményezték, hogy a bemutató és néhányan a maszkurák közül a *fonó beszédjít kivitték a bálba. Ahol mindenféle nép van, nem ugyanaz a beszéd, mint a fonóban, ahonnet nem vót szabad a beszédet kivinni.*

Tény viszont, hogy a maszkurabál rövid idő alatt népszerűvé vált. Nyitott, spontán szórakozási forma és minden évben tartogatott újdonságot. Méreteiben, látványosságában, a róla való össznépi beszélésben lassan háttérbe szorítja testvéreseményét, a fiatalok farsangtemetését.

(865) i. Válogatott társaság (1990)

1990-ben a fonók középkorú asszonynepe jelentkezett a siratóasszonyok szerepére, többen a Pusztai utcai és a Pál utcai fonóból. *Jó komikus asszonyok, negyven év körüliek. Válogatott társaság* – így jellemezte őket András Ilona szervező tanárnő. Fősíratónak, Ilyés feleségének Kozma Erzsébet állt, akárcsak 1987-ben, siratóasszony társaknak nemzedéktársai. A fonóbeli idősebb asszonyok, a Károly Anna néni és a Fülöp Juliánna nemzedékéből többen csatlakoztak a menethez, de nem vállaltak állandó szerepet.

A résztvevő legények 1990-ben mindannyian a helybeli futballcsapat tagjai, ők álltak bé a temetésbe. Életkoruk jóval magasabb, mint az 1988-as nemzedéké, 18 és 23 év közötti. A leányoknak 1990-ben csak látvány szerep jutott – lett is belőle sértődés, hogy őket *kitúrták az asszonyok* – tizenötön különböző maszkuráknak öltöztek (például *bohócok, kéményseprő, szép cigány pár, öreg pár, tudós csillagász és felesége* stb.). A temetési menet második felét ők alkották, különösebb akciójuk, játékuk nem volt, a táncba viszont bekapcsolódtak.

Az 1990-es farsangtemetési menet legérdekesebb alakja a két hónapja kivégzett romániai diktátor N.C. *gúnyportréja* volt. A N.C.-t megjelenítő játékos szintén régi ismerősünk, Károly Lídia, 1987-ben komikus-botos maszkurának öltözött. N.C.-ként fekete férfiöltönyt vett magára, a diktátor képét utánzó gáz álarcot, arra a jellegzetes *micisapkát*. A mellét teleaggatta kitüntetésekkel, érmekkel, *plecsnikkel*. A hátát feliratos plakát borította: *A fegyveres erők legfőbb gyilkosa*. A kezében egy kicsi, papondékliból készített koporsót vitt, saját koporsóját, amit a szalmabábu elégetésekor a tűzbe dobott. A menetben a halottvivők mellett haladt, szabad kezével komikus mozdulatokkal mutogatva a kitüntetéseire, hol a plakátra, hol a koporsóra.

A falu központjában, a kocsmá előtti téren Ilyés siratása után a pap nem a szokásos búcsúztatót olvasta fel, hanem egy másikat, amelyben együtt búcsúztatták a farsangi szalmaembert és a kondukátort:

Sírató közönség, gyászos gyülekezet,
A végbúcsú órája ezzel elérkezett.
Akit körülállunk, annak immár vége,
Nemsokára leszen csendes pihenése.
Szíves türelmüket én csak arra kérem,
Míg a búcsúztatót lassan elmesélem,
Aki fél vagy kicsit gyáva,
Mindent ne vegyen magára.
Utoljára nem búcsúzunk,
Ha még élünk, visszahívunk.

A tavaly is itt siratták,
Voltak, akik visszahívták.
Derék legény volt és bátor,
Úgy járt, mint a kondukátor.
Egész télen meg se fázott,
Leányt, asszonyt összemászott.
Az volt minden büszkesége,
Hogy még nem volt kiherélve.
Megígérte fűnek-fának,
Hogy az ősszel elmegy apának.
Nem gondolta, itt lesz vége,
Ott lesz, ahol a testvére.

Azt is utolsó útjára hoztuk.
Minden szavát megtapsoltuk.
Eljött hát az üdő, ütött a végóra.
Itt a temetése, szóljon magyar nóta.

Gyászoló hívei már ne sirassátok,
Ma este még farsang, ezen múlassatok.
Ma este mindenki bőven egyék-igyék.
Kilenc hónap múlva a család szaporodjék.
Ki erre bátor, ne féljen hát ettől,
Vegyen példát még ma a megholt Ilyéstől.

Egyetlen kollégánk, kedves jó barátunk,
Bizonyisten tőled nem szívesen válunk.
Mert tőled tanultunk sok szép magyar nótát,
Nyugdíjasok himnuszát, szüzek tízparancsolatát.
De amíg még itt vagy meg fogjuk izenni,
Hogy a jövő télen milyenkor kell jönni.
Eljövünk még mi is a farsangtemetésre,
Ez sófalvi szokás, legyen ennek híre.

Búcsúzom azoktól, akik szerettek,
Elenámtól, a lelkeimtől,
Akit akkor láttam utoljára,
Amikor a golyó kioltotta életét.
Szoknyája a nyaka köré volt menve,
S csak hátulról láthattam.
Árváimnak viselje gondját a bíróság!
Ennyi volt, nincs tovább!

Ez a szöveg csak most, itt hangzott el. Ilyés elégetése előtt a szokásos, 1987–88-ból ismert búcsúztatót mondta a pap.

Az éppen aktuális témák és alakok a maszkurabálon is megjelentek. Megjelenítették a *három árvát* (a három Ceaușescu gyermeket, Nicut, Zoét és Valentint) parodisztikusan eltúlozva egy-egy vonásukat, pl. Nicu részegességét.

A fehér lepedős, kaszás *Halál és Talpnyalója* felolvasta a *Halál párt kiáltványát*:

- Elsőbbségemet ne vitassátok. Az én pártom létezik, mióta halandó ember él ezen a földön. Létezem megszámlálhatatlan taggal, külföldön, itthon, 1944 előtt és után és még csak nem is illegalitásban.
- Jussotokat nem vitatom. A két négyzetméter az mindenkinek meg lesz, nemzetiségre való tekintet nélkül.
- Ne féljetez tőlem, nem vagyok épp olyan rossz, mint ahogy kinézek. Nem akarok több tagot, főképpen ilyen véres karácsonyt.
- Legyetek megértők egymással szemben, szeressétek, segítsétek egymást, mert megfogytakozott székely népünknek most erre legnagyobb szüksége van. De vigyázzatok, nemcsak a fegyverek, de sokszor a szavak is ölnek.

Az újdonság erejével hatott a *segélyszállítmányt hozó külföldi úr* (szakállal, szemüveggel, az elmaradhatatlan rágógumival) és a *földmérő brigád* (aki majd kiméri a kollektívbe vitt földeket).

Az 1990-es előadást, a nap eseményeit a felszabadult játékosság jellemezte. Érződött, hogy a fonóbeli *komikus asszonyok* a főszereplők. Felerősödött a játék asszonyfarsang jellege. A siratóasszonyok jól érzékeltették a paródiát, nem merev szövegkönyvet mondtak, beleélték magukat a szerepekbe. Sok spontán jelenet is adódott, főleg azokban a megállóknak, ahol a menet az egykori szereplőkkel találkozott. A 77 éves Zete Mária ölelgette Ilyést, táncolt vele, ráfeküdt. Cseke Ilonáék is egész utcai fonóval várták a menetet. A siratás tetőpontjaként a 85 éves asszony ráfeküdt a szalmabábura és koituszt utánczott vele.

Az 1990-es temetési menetet a szereplőkön, a helybeli résztvevőkön kívül végig sokan kísérték. A búcsúztatáshoz és az elégetéshez több száz ember gyűlt össze. Helybeliek és környékeliek Szovátától Székelyudvarhelyig. *Az egész Sófalva itthon volt.*

Az elégetéskor befejezésképpen az összegyűlteket elénekelték a székely himnuszt, a résztvevő legények ezt megtoldották még egy énekkel, a *futballisták indulójával.*

Fülöp Ildikó óvónő, akit a változások után a fiatalok kultúrigazgatónak választottak, vigyázott, hogy minden aktív résztvevő eljőjjön *Ilyés torára*, terített asztal mellé. Azt is szemmel tartotta, hogy a délelőtti folyamán a legények ne igyanak sokat, nehogy megrészegedjenek. A toron már ihattak kedvükre. A jókedvük viszont az asszonyoknak hágott magasabbra, kevés itallal és zenével. Először eljárták a fonóbeli táncokat, a *szarkatáncot* és a *seregélytáncot*, majd a *Vénember és a vénasszony nótáját*. Mikor *fiatalasszony voltam, a fonóban az öregasszonyok sokszó mondták, no elfáradtunk, járjuk el a vénember és a vénasszony nótáját. Körbeállottunk, esszefogóztunk, megfogytunk egymás kezét. Körbe mentünk, kettőt erre, kettőt arra lépkedtünk. Énekeltük, hogy:*

Tempo giusto ♩ = 80

A vén em - ber bor - nyút ör - zött, mind el sza - lo - gat - ta,
A vén asz - szony ba - bot fő - zött, mind el - ro - tyog - tat - ta.
Gye - re bé te vén em - ber, e - gyük meg a ba - bot!
Nem kell né - kem a ba - bod, szopd meg az a - ja - ka - mot!
Hej, te tin - gi tu - ri tü - szej Va - szi kecs - ke,
Az ö - re - get ha meg - fe - jem ne - ked a - dom es - te. He!

Fülöp Juliánna (60 éves) vezeti az éneket és a táncot, nagyokat rikkoltva, őt követik 7–8-an egymás után. *Meg vannak bolondulva* – mondják a többiek. Amikor az asszonyok elfáradtak, a fiatalok és valami különlegességgel álltak elő. A *szülőbálra* próbáltak egy táncot,

s megtetszett. Az Omega együttes egyik számát éneklik és táncolják a *lambada* táncot. Egyik-egyikük komolyan, a másik eltúlozva, parodisztikusan. Belehevülnek, sokáig járják ők is.

Aztán a két csapat egymásba kapaszkodva még egy utolsót táncol, a csürdöngölőt. Ezt mindenki járja s ezzel vége is a tornak.

(866) j. Asszonyi kacagókaláka (1993)

Ebben az évben az alsósófalviak kétszer temették a farsangot. A farsang utolsó vasárnapján Csíkszeredába hívták őket, hogy több falusi csoporttal együtt utcai felvonulással és előadással búcsúztassák a telet.

Három nappal később, hamvazó szerdán a hagyományos időpontban otthon volt a farsangtemetés. Az első, a városi, idegen közönségnek bemutatott fesztiváli előadás, bár ugyanazokból a mozzanatokból állott és kevés kivétellel ugyanazok a szereplők adták elő, vázlatosabbra, elnagyoltabbra sikerült, mint a másik, az otthoni.

Az otthoni, a szokásos farsangtemetési játék viszont összegezte mindazt, amivé a 90-es évek elején alakult. Ezért a változatot mutatjuk be, több tényező figyelembe vételével.

Résztevők, előkészület, próba:

A szereplők és résztvevők két korosztályból verbuválódtak: a középkorú asszonyokból és a 19–20 éves katonalegényekből. Az előkészületek során a szervezők, Andrási Ilona tanárnő és Fülöp Ildikó óvónő szerettek volna némiképpen változtatni abban az értelemben, hogy fiatalabb asszonyok is legyenek siratóasszonyok, illetve házas férfiak is vegyenek részt, de ez a szándékuk nem vezetett eredményre.

A középkorú asszonyi társaság viszont igen aktívnak bizonyult. Nemhiába nevezik őket tréfásan a hátuk mögött *nagytevőknek, nagy kovász asszonyoknak*. Általában háziasszonyok vagy otthon dolgoznak (például varrónők). Az elmúlt években még *összejártak* fonóba vagy egyéb közös munkaalkalmakra. *Maszkuráknak* is felöltöztek, bár a maszkurázás visszaszorulóban van Alsósófalván is. A fonók és a maszkurázás megszűnésével számukra legfontosabb szórakozási alkalommá a farsangtemetés vált. *Ez a mű napunk. Legalább ezt a napot jól töltjük. Bolond ez a nap* – lehetett hallani többször is az esemény során. Ez az asszonyi társaság már nem törődik azzal, hogy a játékban való részvételükért a faluban esetleg megszólják őket. Véleményük szerint az amúgy is létező presztízst a szereplés nem rontja, hanem növeli. Hozzájuk csatlakozott néhány, náluknál jóval idősebb asszony is, még az előző siratóasszony generációból.

Fiatal menyecskéket, asszonyokat is szerettek volna hívni a szervezők, hiszen *lányokul sok mindenben szerepeltek*, de rendszerint azt a választ kapták, hogy *nem enged az uram. Olyan*

az uram, mint egy sósuborka, nem lehet játszani, bohóckodni. Mennék szívesen, de nem akarok családi botrányt.

A szokásosnál kevesebben jelentkeztek a leányok közül is. Néhányan felöltöztek ugyan *maszkurának*. A szervezők tapasztalata szerint az 1990 után felcseperedett leányok nem szeretik a népi táncot, a népdalokat s az *ilyen bohóckodást*. A *diszkósok* lenézik azokat, akik ilyesmiben részt vesznek.

Más a helyzet a legényekkel, főleg a 19–20 éves katonalegényekkel, mert ők szívesen beállnak az asszonyok közé farsangot temetni. El-eljárnak az ifjúsági klubba is szórakozni, de ők szervezik a hagyományos szórakozási alkalmakat is, a húsvéti hajnalozást, az őszi szüreti bált és a katonalegények rukkoló bálját. A katonalegények mindig összetartó csapat. A 90-es évek elejétől kevesebben ingáznak messzire, inkább itthon és a környéken dolgoznak vagy éppen munkanélküliek, de tény, hogy a faluban laknak és szórakozási igényüket itt szeretnék kielégíteni. Az idei csapat különösen népes, vidám társaság.

Házias férfiakat, középkorúakat vagy idősebbeket nem hívtak, nem is szólították meg, mert felesleges lett volna. *Nekik dolgozniuk kell, nem tölthetik ilyen semmiségekkel az üdőt*. A férfiak munkások, bányászok, még sokan ingáznak, patronoknál is dolgoznak. Az idősebb férfinemzedék viszont arra emlékszik szívesen, amikor *még férfiak voltak a siratóasszonyok s nem volt ennyire kimóderolva, mint most, nem voltak ennyire kikenve, természetesebb volt*. *Akkor még különbül ment, még a hóba is beléfeküdtek*. Különös élességgel fogalmazta meg nem csak saját, hanem az egész alsósófalvi férfitársadalom véleményét egy 60 év körüli férfi: *Ezek a mostaniak a dolgos kéz helyett a murkot sirassák*. (A murok: Ilyés fallosza.)

A temetési játék során az alsósófalvi férfiaknak végig passzív szerep jutott: a megállóknál a látvány részeként a megterített asztal körül ültek – főleg az idősebbek –; beszélgettek, ritkán a táncba is bekapcsolódtak. Az utcán és az elégetéskor távolabbról figyelték az eseményeket, közvetlen akciójuk nem volt. A farsangtemetés asszonyi önkifejezéssé vált.

Az előkészület során a szereplőknek megbeszélést, próbát is tartottak. *A tanárnő beosztotta a szerepeket*. Ez abból állt, hogy megbeszélték, ki minek szeretne öltözni és aszerint kapott szöveget. Az asszonyok maguk osztották be egymást, a szövegeket mindannyian ismerik. Siratóasszonynak jelentkezett Károly Anna, Kozma Erzsébet, Kacsó Erzsébet, Kozma Gizella, Kozma Sára, Károly Lídia, Bálint Ilona. Kiderült, hogy az idén Ilyést többen szeretnék siratni, mint az elmúlt években: *a feleség és a sógorasszony, két kománé és két szomszédasszony lesz, sőt Ilyésnek cigány szeretője is lesz és cigány kománéja*, és ők is elbúcsúznak tőle. Azt szerették volna az asszonyok, hogy a *siratás ne legyen unalmas, ne váljék unalommá*.

A rögzült játékmenet szerint a legényeknek a *búcsúztató papon* kívül kevesebb szöveg jutott. A felújított változatban *Ilyés komája* és *hátramaradott fia* szólal meg. Az idén az utóbbi szerepet nem alakította senki, kimaradt, kikopott. A halottvivők viszont – a többi legénnyel együtt – végig aktívak voltak: megismételték a pap szavait, énekeltek, táncoltak. Az idén újdonságként hatott, hogy bele-beleszóltak a siratásba, párbeszédet rögtönöztek a siratóasszonyokkal.

Az előkészület során külön gondot jelentett a kísérő zene. A farsangtemetésen mindig a helyi zenészek muzsikáltak. A 80-as évek végén az esti maszkurabálra idegenből „modern” zenekart fogadtak a fiatalok. A helybéli zenészeket csak a nappali mulatságra tartották megfelelőnek. Ez a vita az idén is kiújult, mert a helybéli zenészek (két hegedűs és egy klánétás) nem akarták vállalni a nappali muzsikálást sem, ha nem ők a báli zenészek. Végül kiegyeztek abban, hogy a báli bevételből őket is részesítik, így vállalták.

Az előkészületek utolsó napjait és az előadást az is befolyásolta, hogy a szervezők és résztvevők vasárnap megtudták: *itt lesz a televízió, jönnek a tévések Magyarországról.*

Öltözet, felszerelés:

A farsangtemetés résztvevői a felújított változatban kialakult szokásrendnek megfelelően öltöztek 1993-ban is, de kisebb-nagyobb változtatásokkal, árnyalatbeli eltérésekkel.

A siratóasszonyok feketébe öltöztek – fekete szoknya, kabát, fekete fejkendő –, de úgy, hogy a csipkés, fehér ingujjuk és a szintén csipkés fehér alsószoknyájuk néha kilátszódjon. Arcukat kikenték, halványpirosra festették. Az öltözethez szorosan hozzátartozott a fehér zsebkendő is, mindannyiuk kezében ott volt, és gyakran használták. A siratóasszonyok öltözete egységesedett, az elmúlt években díszesebbé és ünnepélyesebbé vált. Néhányan hasonló öltözetet vettek magukra azok közül is, akik nem szólaltak meg mint siratóasszonyok. A többiek valamennyien maszkurának öltöztek: *madárijesztőnek* (szalmakalapról lelógó szalagokkal), *hóembernek*, *szobafestőnek*, *bohócnak* (tarkabarka ruhában, nevető gyolcs álarcral).

A két cigánynét alakító női játékos színes ruhákba öltözött. A fiatalabbik, az Ilyés szeretőjét alakító arcát pirosra festette, fülébe színes karikákat tett. Derekára, nyakára selyemkendőket kötött, kezében kis kosarat vitt és ahol fogadták a csoportot, minden *finomságból* tett a kosárba. A *cigány kománé* a faluban élő sátoros cigányoktól kérte a ruhákat *fizetségért*: krumplit, szalonnát és 500 lejt adott érték. Arcára gyolcsálarcot tett. A siratóasszonyok közül egyedül ő viselt álarcot. Bő szoknyáját a siratás hevében fel-felhúzta, hogy látszódjék a térdig érő *dinamó bugyigója*.

A pap a szokásos módon ünneplőbe öltözött – fehér harisnya, fehér szvetter, fekete csizma, fekete kalap. Palástja egy bő, körgalléros szürke női télikabát, énekeskönyve egy kemény kötésű barna könyv. A többi legény mind régies *hétköznapi gúnyába* (posztónadrág, kabát, báránybőr sapka vagy posztókalap, gumicsizma). Arcukat *parafa dugóval* enyhén feketére festették.

A legények öltözete és felszerelése is egységesedett. A két vékony rúdból ácsolt kereszt, a *kakaskoszorú* és a fehér lepedőbe bújt legény alakította gólya is ugyanolyan, mint a 80-as években. A csőrén viszont nemcsak csengő van, hanem műanyag baba is himbálódzik. Hagymakoszorút, savanyított káposztafejeket is vittek ketten-hárman, mások edényfedőket ütöttek össze, mint a réztányérokat a zenekarban, mások *lantokkal* zakatoltak. Ezek a zajkeltő eszközök belesimultak az ének és a zene hangjaiba, külön nem szólaltak meg. A hamu és a szilvaíz teljesen eltűnt a farsangtemetés kelléktárából.

A szalmabábut az asszonyok és a legények közösen készítették. Fehér inget, fehér gatyát tölthettek meg szalmával. Kalapja, lájbija is volt, a lábán zokni. Azt mondták: az idei *nagy fenekűre* sikeredett. A mellére mirtuszt, virágot tettek, mint a vőlegénynek. Különös utánajárással készítették el a falloszát: egy óriás méretű, vastag murkot kerestek, és azt varrták a megfelelő helyre. A murok köré bőrdarabokat varrtak. Elvékonyodó felére apró fánkokból kialakított füzért kötöttek. Az így kidíszített Ilyésre még egy kisebb művirág koszorút is tettek, egy másik koszorút pedig a lábához. A tavaly a halottvivők cérnával mozgatták is a murkot, az idén a sok dísz miatt erről lemondtak. A játék amúgy is Ilyés fallosza körül zajlott.

Az elégetéskor kirázták a szalmát az ingből és gatyából, és csak azt égették el. *Alig lehet a faluban találni egy régi inget, gatyát* – ezért megtartották jövőre.

A siratás (egy megálló eseményora):

Amikor a vidám temetési menet énekelve megérkezett egy-egy megállóhoz, a halottvivők a szalmabábut letették a földre. A pap és a többi legény a fejéhez állt, a siratóasszonyok a lábához, rendszerint körbevették. A férfiak levették fejükről sapkájukat, kalapjukat, mint a valóságos temetésen.

Ekkor elcsendesedett a zene és a pap nyitott könyvből olvasta (diktáló hangon mondta, s a körülötte állók, a legények soronként megismételték).

A pap: Meghótt már a vén Dobai,

Nem is vólt ő már korai.

Italos, de jó ember vólt,

Mikor meghólt, egyet se szólt.

Egyik halottvivő legény:

Isten éltesse!

Ilyés komája (odamegy a szalmabábuhoz, ráhajol, nyomkodja a mellét, hangja kocsmái, borízú):

Jaj, drága komám!

Az este még együtt pálinkáztunk a sófalvi kocsmában...

Nem szóltál semmit, hogy meg akarok halni...

Bár szóltál volna egyet-kettőt!

Elmentél, itt hagytál erre a koszorú hagymára...

(Megrázza a hagymakoszorút Ilyés feje felett.)

Jaj, jaj, drága komám! (Visszamegy a pap mellé).

A feleség (a többi siratóasszony között állva):

Jaj, jaj, velem mi lesz?

Egyik halottvivő:

– Keseredjék el!

A feleség (előlép, odamegy Ilyéshez, összecsapja két tenyerét, majd arcát a zsebkendőbe rejt, fejét ingatja. Szinte haragosan, sértődötten kérdezi):

Drága Ijés, mit csináltál?

Pont most haltál meg,

Mikor sütni es kéne,

Meszelni es kéne,

Tégedet siratni es kéne...

(Kiszól a halottvivőhöz):

Sírjatok, te!

Mind: Jaj, jaj, jaj!

A feleség (folytatja, egyszerre panaszos és vidám hangon):

Nem ülsz ki többet a híd végire,

Nem mondd, hogy járedre, járedre,

Jaj, jaj!

Milyen két szép zsebes harisnyája vót neki,

A két kezit tette belé s vette ki...

És milyen jól állott neki.

(Mefogja Ilyés lábát, ráncigálja):

Két aranyos táncos lába!

Most itt a legyek eszik meg a két rúdon!

(A zsebkendőjével hajtogatja a legyeket Ilyésről):

Jaj, jaj!

(Visszamegy a többi siratóasszonyhoz, összeölelkezik velük).

A sógorasszony (ő is előlép, tenyerébe hajtja az arcát, ingatja a fejét stb., bánatosan, siratva):

Drága Ilyés!
Az este még tököt ettél,
Mára már megmerövedtél...
Jaj, istenem, mit adtál,
Hogy megszorítottál...

(Hangot vált, kedveskedően folytatja. A zsebkendőjével integet, hagyogat Ilyésnek):

Kedves Ijés!
Csináltatok a fejfádra kéknefelejcs koszorút...
(Szünetet tart) De nem most, hanem a nyáron,
Amikor lesz nefelejcs...
Jaj, jaj!

(Visszalép az asszonyok közé).

A kománé (Ilyés mellé jön, föléhajol, el-elcsukló hangon sirat):
Drága jó egyetlen Ijés komám!
Mér hóttál meg?
Mér hagytál itt?
Ki fogja bédugni a nagy csepegő likakot?

(Megemeli szoknyáját, Ilyés fölé lép):

Nem fogod többet bédugni azokat? (Kacagás)

(Hangot vált, ő is kedveskedően folytatja):

Emlékszel-e lelkem komám,
Mennyit jártunk oda hátra?
Mennyi jót eltöttünk ebbe a nagy házba?
Mér hagytál itt?
Jaj, jaj, jaj!

(Mefogja a szalmaember karját, simogatja):

Többet evvel a két keziddel nem fogod megfogni
Az én bársonyos pinámat! (Kacagás)
Jaj, nem fogom kibírni,
Belé kell döglenni! Jaj, jaj!
A szomszédasszony (vidáman, hetykén sirat):
Drága jó szomszédom!

Hogy szerette a száraz laskát,
S mennyit járt mezítláb!
Olyan jó nótás kedvű ember vót!
Annyi jó nótára megtanított!
Arra is, hogy: Hej mámbó, nyomd bé jó!
Nekem mindegy, előlről vagy hátulról...

(Nagy kacagás)

Jaj, jaj! (A kacagástól alig tud jajgatni).

Halottvivő legény: Emmár igen!

Másik szomszédasszony (odamegy és a már leírt sirató mozdulatokkal, de színtelen hangon mondja a szöveget):

Jaj, drága Ijés!

Megszülettél s mégis meghóttál!

Drága Ijés, mér haltál meg?

Hát most rúgsz-e, nem tudsz rúgni?

Szólj bár egyet! Jaj, jaj!

Másik sógorasszony (ő is a már ismert mozdulatokat végzi, de eltúlozza a siratást):

Jaj, jaj, drága sógor!

Mért hagytál itt minket?

Ha tudnák, hogy éltibe

Hogy szerette a sütőtököt?

Az este is süttem neki.

Most a töke az asztalon,

S ő meg itt van két rúdon...

Halottvivő: Az a fontos, hogy a tökit otthagya. (Kacagás)

(A sógorasszony folytatja):

Oh Ijés! Egész nyáron nem csináltál egyebet,

A töködről hajtogattad a legyeket...

(Zsebkendőjével „hajtogatja” is a legyeket, míg a kacagás el nem ül, majd visszamegy és összeölelkezik a másik siratóasszonnyal).

Ilyés cigányné szeretője (először a zsebkendőjébe zokog, aztán megfogja, megsimogatja a szalmabábu mellét, szerelmes hangon, szinte énekelve sirat):

Egyetleneg jó szeretóm, Ijés!

Mennyit pénzeltél a belső zsebedből!

Mennyit mondtad, hogy dikhel elé

A kemence megi vagy a sarjúlíkba!

Csak műtűt, hogy mennyi jót etőtöttünk!

Én csak evvel a sok selyemkendővel maradtam.

(Meglobogtatja a vállát és derekát takaró selyemkendőket).

Mennyit énekeltük ketten azt a nótát, hogy (cigányul kezd énekelni, riszálja magát, pattogtat):

Tempo giusto ♩ = 96-126

Pin - gyesz má - má, e - má - má ká - lá - pá.
Ká - lá - pá - li szó - ná ke - mi - gu - di lo - csi - má.
Ke - min gu - di, ke - min ger - di ta - ti - ná - lé,
Ká - li - csó, ká - li - csó, ká - li - csó a ső - tét - be.

(Ugyanarra a dallamra a magyar szöveget énekli, az első sor után mind énekelnek):

É - des - a - nyám vett ne - kem egy ka - la - pot,
Fúj - ja a szél raj - ta a sza - la - got.
Ha nem fúj - ja, én ma - gam is lo - bog - ta - tom,
Ezt a szó - két i - de - csa - lo - ga - tom a ső - tét - be.

(Ez az éneklés kilóg a siratásból, és inkább a tévékamerának szól.)

A cigány kománé (Ilyés lábához jön, siratás közben ráhajol a bábura, végigtapogatja falloszát és megfogja, hangja inkább siránkozó, mint siratás, hadarva és kissé selypítve beszél):

Drága jó Ijés komám!
Mi tud velem lenni!
Jaj, jaj, jaj!
Nekem a baj!
Itt maradtam kilenc purdival,
S egy kehes lóval.
Hogy telelem ki?
Segéljenek ki jóemberek!
Istenem, istenem, mi tud velem lenni?
Jaj, többet nem csutakolsz meg
Odakünn a Réz oldalába...

Egyik halottvivő:

– Nem baj, én helyettesítem.

A cigány kománé (örvendezve):

– Úgy is jó lesz! Köszönöm. (Nagy kacagás)

(Összeölelkezik a halottvivővel.)

A halottvivő:

– Előbb jöjjön el a bodegába... (Kacagás)

A cigány kománé (panaszosan, szinte énekelve):

Többet nem mondja, hogy hej kománé, kománé.

A sune dik s lesz egy véka cső a purdékknak.

(Vidáman) A sune surlódás, jó tőbe vakarózás!

(Kacagás)

Istenem, istenem! Többet nem veszel bugyigót...

Ezt a bugyigót is ő vette...

(Felhúzza a hosszú szoknyáját és megmutatja)

Nézzék meg na! (Kacagás)

Ha valaki ennek a társát keresi,

Megkapja a Réz oldalába. Jaj, jaj!

Egyik halottvivő:

Veszek egyet csipkéből, jó lesz-e?

(Kacagás)

A cigány kománé:

A jó Isten nyugtassa meg...

Másik szomszédasszony (szipog, alig tud megszólalni, de belejön és mesélő stílusban emlékezik):

Istenem, istenem, és már ne mes merek sírni... Annyit sírnak, hogy felébresztik. Tudják jól, hogy aki meghal, nem szabad sokat siratni, mert felébresztik, s akkor hánykolódik... Nehogy hánykolódni kezdjen. Úgy félek, mert akkor rúg a álmokban is meglássák.

Emlékszel-e, drága jó Ijés szomszédom, mikor hazajöttél Magyarországról, mind hittál, hogy énekeljük el azt a nótát, hogy Kossuth Lajos azt izente. Én eléggé mondtam, hogy nem most izente, de te elkezdted, s azt is, hogy ki tudja, merre? S akkor jött az a kereksapkás, azt mondta, hogy erre-erre s bézárt egy éjjelre mind a kettőnköt. Azt se tudtam, mit hazudjak az uramnak, hol voltam. Elhitte, amit mondtam, csak éppen meg ne hallja most...

Egyik halottvivő:

– Akkor biztos kőműves volt Ijés vagy ács, hogy Magyarországon járt...

Másik halottvivő:

– Örökké kőműveskedett, kívülről, belülről.

(Kacagás) Úgy csinált, mint mi segédekül...

Szomszédasszony (folytatja):

– De azért mi énekeljük el azt a legkedvesebb nótáját, hogy (énekelni kezd, majd mindannyian bekapcsolódnak):

Mind: Ha meghalok, ki fog engem megsiratni,

Ki fog az én koporsómra ráborulni.

Ráborulna édesanyám, de már nincsen.

Boruljon rá egyetlen egy drága kincsem.

Ha meghalok, borpincébe temessetek!

Fejem fölé szőlőtőkét ültessetek!

Hadd olvassa, hadd olvassa minden ember,

Itt nyugszik egy jó borivó székely ember.

A kacagásokból és egyéb jelekből is érzékelhetően azok voltak a leghatásosabb siratószövegek, amelyek ebben a formájukban először hangzottak el vagy teljesen újnak tűntek. Ez érvényes a mozdulatsorokra is, pl. szoknyafelhúzás a szalmabábu felett. Újdonságnak számított a halottvivők és a siratóasszonyok közötti rögtönzött párbeszéd is.

A megállóban a siratást rendszerint be sem fejezték még, a fogadók máris kínálkozni kezdtek. A megkínálás az eseménysor kiemelkedő mozzanata. Minden megállónál, a kapu előtti terített asztallal várták a menetet. Az asztal mögé padokat helyeztek, rendszerint oda

ültették a házi és a szomszéd férfiakat. A háziasszony és segítőtársai, szomszédai, rokonai fennforgolódók voltak, ők kínálkoztak. Az asztalon változatos farsangi és böjti ételféleségek: edényekben fánk (pánkó), csöröge, tésztafélék, puliszkatorta, főtt krumpli hagymával, pattogatott kukorica, savanyú káposzta, sült húsgombócok, bor, kávé, üdítők. Ezek mellett mindenféle díszek, virágvázák, művirágok, művirág csokor a kapun stb. Az ételféleségek legtöbbször maguk készítették, és azt szerették volna, hogy mindent elfogyasszanak, ne maradjon semmi az asztalon. A kínálást a siratóasszonyokkal kezdték, a legényekkel folytatták, de nem hagyták ki a többi résztvevőt sem, mindenki mindent megkóstolhatott kedvére. A siratóasszonyok ritkán egy-egy pohár bort is elfogadtak, hogy *legyen kedvük s melegedjenek*, a legények minden megállónál megittak egy-egy pohárral, de mindannyian inkább ettek, kóstolgattak, mint ittak. Fontos szempont volt az is, hogy a háziasszonyt megdicsérjék ötletességéért, ételkülönlegességeiért.

A megkínálás után a zenészek rázendítettek, rendszerint egy *gyors csárdásra*. A siratóasszonyok kezdték a rögtönzött táncot vagy egymással vagy a résztvevő legényekkel táncoltak. A legények és a siratóasszonyok is felkérték, s ha kellett – elhúzták – táncolni a háziakat, a fennforgolódókat és a padon ülő férfiakat. Legtöbb helyen jó kicsi multság bontakozott ki, mindenki táncra kerekedett. A fogadók azt szerették volna, hogy ez minél tovább tartson, ne csak néhány percet, negyed órát. Érezhető volt: ők is szerepelni akarnak.

A pap intésére elhallgatott a zene, indulásra szólította a halottvivőket.

A pap: Vegyétek fel és vigyétek,

A kert mellé letegyétek!

Kertet támasszatok véle,

Úgyse volt ő már jóféle!

(A körülállók minden sort megismételtek. A halottvivők rúdakra emelik Ilyést, a menet indulásra kész.)

A pap: Énekeljük énekeskönyvünk 1268-ik énekét, amely így kezdődik:

Kecskebéka felmászott a fűzfára...

Tempo giusto ♩ = 80

Kecs - ke - bé - ka fel - má - szott a fűz - fá - ra,
 An - nak is a leg - ma - ga - sabb á - gá - ra.
 Így se volt jó, úgy se volt jó, se - ho - gyan se volt az jó,
 Min - dig csak a más asz - szo - nya volt a jó.

Az utcán végig énekeltek, míg a következő megállóhoz, siratási helyre értek.

Az 1993-as énekek közül egyre inkább kifogytak a férfias mulatással, ivással kapcsolatos nóták és megszorodtak a szexualitásra utaló énekek (pl. Tedd a lábad V betűbe, kománé, / Hadd dőljek a közepibe, kománé) vagy a cigánynóták (pl. Alleluca popáné).

A menet, az útvonal, a megállók:

A menet hamvazó szerdán délelőtt 9 óra után indult a kultúrház elől. Először a közelbe, az iskola udvarára mentek, ahol az iskolás gyermekeknek egy szelídebb főpróbát tartottak. Utána fényképeket csináltattak. A nagyobb gyermekeket az iskolából hazaengedték, legtöbbjük csatlakozott az induló menethez.

A felújítástól szabályozott rendje van a menetnek: elől megy a keresztvivő, utána a pap, utána a zenészek, majd a kakaskoszorúvivő, a gólya, Ilyés komája, a káposztafejes és fedős legények. Mögöttük két rúdon a halottvivők (négy legény) vitték a szalmabábut. A halott után három sorban a siratóasszonyok lépkedtek, hármasával összefogózva, az első sorban, a feleség, a sógorasszony és a kománé. A két cigány siratóasszony, Ilyés szeretője és a cigány kománé hol egymás mellett ment a siratóasszonyokkal együtt, hol elszakadtak tőlük és egymástól és a legkülönbözőbb helyeken bukkantak fel. Ők szabad mozgásteret biztosítottak maguknak. A siratóasszonyok után a szöveg nélküli látvány-alakok, maszkurák következtek. „Távolabbi” helyüket végig megtartották, de a siratás utáni táncba rendszerint bekapcsolódtak. Utánuk következtek a menethez csatlakozók, némelyek a menet végéhez, mások a két oldalához. Már a reggeli óráktól sok helybéli gyermek és fiatal kísérte a menetet, majd csoportosan vagy egyénileg egyre több máshonnan érkezett kíváncsi is.

A menet állandó részének, a tulajdonképpeni résztvevők létszáma 30-an felül lehetett. A csatlakozók létszáma a délelőtt folyamán folyamatosan nőtt, délre már meghaladta az előbbieket számát.

A falu bejárásának útvonala a 80-as évektől szintén állandósult, amelyből lehetőleg nem térnek el. Az iskolai előadás után a falu mellékutcaiba tértek: a Porozó utcában van az első

megálló, majd a Gatyaszár utcai megálló következett, aztán a Durzó és a Pál utca. Ezután lejöttek a Puszta utcába. Itt két helyen is várták a menetet, hiszen több siratóasszony ebből az utcából való, *nagy a rokonság*. A hosszú Főúton végigmenve az Újfalu nevű utcába értek, itt is várták őket, és a falu végén az Örvendő utcában is (innen szintén voltak siratóasszonyok a menetben). Visszafelé a Rupi utca sarkán várták őket. Összesen tizenkét előadást tartottak (az iskolai főpróbát és a búcsúztatást is beleértve). Az évek során volt ennél kevesebb és néhányval több is.

Kialakult a megállók rendje is. A szervezők előre tudják – megy a csepűtelefon –, hogy hol kik fogadják. Általában egy-egy szomszédság, egy-egy összetartó asszonyi társaság vagy éppen a résztvevők rokonai. A fogadók nagyjából azt is előre tudják, hogy mikor érkezik hozzájuk a menet. Rendszerint a társaságból valaki figyel, hogy hol járnak, mikor érkeznek. Ekkor az út közepére vagy egy edénybe előkészített vizes szalmacsomót meggyújtják, hogy az érkezőket megfüstöljék. Ilyen tűzzel illetve füstöléssel csak a mellékutcákban szokták fogadni a menetet.

A megállók közötti út idejével együtt az előadás közel fél órát vett igénybe. Minden megállónál népes társaság fogadta a menetet, több helyen annyian, mint a temetés résztvevői. Az 1993-as *nagy fogadás* a jelen lévő tévékameráknak is köszönhető, bár így volt ez az elmúlt években is.

A megállóknak a rögzült siratási jeleneteken, a megkínáláson és a táncon kívül más, rögtönzött jelenetekre is sor került. Nem minden megállóban, hanem ott, ahol egy-egy jó komikus asszonnal, asszonyokkal találkoztak. A Rupi utcában a mostani siratóasszonyok után a fogadók ócska szalmakalapban jelenlevő Fülöp Juliánna (a többször idézett 1982-es siratóasszony) is elsíratta Ilyést mint szomszédasszony:

Drága egyetlen szomszédom, Ijés!

Ne haragudj, hogy nem kötöttem kendőt, feketét!

De az én kollektív nyugdíjam nagyon kevés!

(Kacagás)

Jaj, jaj, jaj! Drága szomszédom!

Jövendőre, ha a kormány megjavicsa a nyugdíjmot,

Fekete kendőt kötök a temetésedre. (Kacagás)

A körülállók, a sirató és a fogadó asszonyok azt is jóízűen megkacagták, amikor az asztról az aszalt szilvát így kínálta a fiataloknak: *Úgy-e a szilva milyen jó! El van fonnyadva! A fonnyadt vackorral talál...* Az Örvendő utcában a *cigány kománé* (Bálint Ilona 60-on felüli asszony, aki egész évben várja ezt a napot, hogy *bolondozhasson*) táncre kerekedett az odagyült utcabeli sátoros cigányasszonyokkal. Megfogták egymás színes szoknyáját,

ugrándoztak, pattogtattak. A körülállók azonnal kiáltozni kezdtek: *ne, te ne, egy cigány magyar hogy táncol egy magyar cigánnyal*. Bálint Ilona tánc közben ujjujgatott is:

A vénasszony a szilvásban

Megbolondult a fingásban.

Ujjujujujjuju!

Szorítsd meg a derekát,

Három kupa tejet ád!

Ujjujujujjuju!

A megállóban másutt is akciót kezdeményezett: megölelgette a meglepett férfiakat, futott a gyermekek után stb.

Egy másik mellékutcai megállóban, ahogyan a fogadó asszonyok meglátták Ilyést, még mielőtt a pap és a siratóasszonyok megszólalhattak volna, ők kiáltottak egy mondókát:

Csíklíklóg, csíklíklóg

Kettő fityeg, egy meg lóg!

Kettő fityeg, egy meg lóg!

A mellékutcákban a megállók között a falu hétköznapi arcát mutatta. Kevesen jártak az úton. A kapukon belül, az idősebbek a fászín, a műhely vagy az istálló körül tettek-vettek. A zene hallatára a kapuhoz, a kerítéshez jöttek, a tornácba álltak, hogy lássák az eseményt. Észrevehetően az asszonyok voltak kíváncsibbak (vagy ők tartózkodtak többen otthon) ők jöttek többen a kapukba, gyűltek a megállóba. A Főúton a déli órákra ez a kép némileg megváltozott. Itt már csoportokban álltak a nézők, a báméskodók, a kíváncsiak és várták az eseményt. Nemcsak az ott lakók, hanem a máshonnan jöttek is. Az álldogáló, várakozó csoportokban vegyesen voltak nők, férfiak és gyermekek. A menet közeledtével az eddigi várakozók közül néhány asszony (előre készültek és felöltöztek pl. népviseletbe) a menetbe álltak és elkísérték a Főúton. Ezt a szereplési jelenetet a fiatalok gúnyos, lenéző mosolya kísérte. A menet elhaladta után néhány 60 év körüli sapkás férfi a most látottaknál többre tartotta az egykori férfiak játékát. *Akkor még különbül ment. A férfiak fel voltak öltözve női ruhába. Kormoztak essze mindenkit, még a földre es lefeküdtek.*

A máshonnan jöttek viszont rendszerint beálltak a menetbe, kacagtak, szórakoztak, élvezték a látottakat-hallottakat. Sokan megvárták, amíg a menet a falu alsó végéről visszatér, hogy a búcsúztatásnál is jelen legyenek. Az egyéni csatlakozók mellett 1993-ban két állandó csoport kísérte a menetet. Székelyudvarhelyről az Orbán Balázs honismereti kör tagjai (10–14 éves iskolások) jöttek el tanárnőjükkel a *népszokást* megnézni. Hallottak róla s most eljöttek a forráshoz. A másik felnőtt társaság a Csíkszeredai Hargita néptánc-együttes tagjai. Három nappal ezelőtt Csíkszeredában látták a sófalviakat, most eljöttek, hogy *eredetiben* lássák. A

Kati utca sarkán megállót rögtönöztek. A kocsmából asztalt kértek, s tettek rá hirtelen, amit találtak, néhány hagymát és bort. Egyet jót táncoltak a sófalviakkal. Vezetőjük, Fodor Csaba, elmondta, hogy ők is szeretnének valami hasonlót bemutatni, de *színpadon veszt eredetiségéből. Alkalomhoz van kötve, szezonba való, a katolikus falvakban nincs helye még színpadon se.*

Ilyés búcsúztatása és elégetése:

Mire a menet a falu alsó végéről, az Örvendőről visszatért a Központba, a kocsmá előtti térre, nagy nézősereg várta. Lehetek vagy két-háromszázan.

Újításként az idén a kocsmárosnék is fogadták a temetést. A kocsmá előtt asztalt terítettek – rajta puliszkatorta, csöröge, bor, mint bármelyik megállóban. Egy legényt *kocsmárosnének* öltöztettek, fehér köpenyt, fehér fejkendőt adtak rá. Ő kínálta itt a temetés résztvevőit.

A búcsúztató előtt megismételték a már ismert siratási jelenetet. Ezután a pap felolvasta *Ilyés búcsúztatóját*. (Mivel a búcsúztató szövege állandó, és már közöltük, itt nem ismételjük meg.) Búcsúztatás közben a siratóasszonyok bele-belejajgattak a szövegbe, egy-egy kacagás is felcsattant.

A siratás és a búcsúztatás, az elégetés idején a következő kép rajzolódott ki a résztvevőkről. A legbelsőbb körben a szereplők mellett, között a tévések dolgoztak. Az ő munkájukat is legalább annyira figyelték, mint a siratókét. A nézők annyira közel nyomultak a szereplőkhöz és a tévésekhez, hogy alig volt terük a játékhoz és a filmezéshez. A nézők első körét, az idegenek, a kíváncsiak alkották, akik még nem látták a játékot, nem hallották a siratást. Főleg nők és fiatalok, de volt ott mindenféle. Nagyokat kacagtak a látottakon-hallottakon. A második kört főleg a sófalvi gyermekek és asszonyok alkották. A korhatár: karon ülőktől a szürke hajúig. A nagyobb fiúgyermekek a kerítésre és a kapuk melletti fákra is felmásztak, hogy jobban lássanak. A sófalvi lányok is feltűntek a szereplők háta mögött, beszélgettek az esti maszkurabálról. A nézők között lehetett látni a rendőrt is, jellegzetes kerek sapkájával. A legkülső kört a helybeli férfiak alkották. Távolabbról vagy a kocsmá lépcsőjéről nézték az eseményt. Nem kapcsolódtak be az elégetés közbeni táncba sem, kivétel egy idős, eléggé ittas bácsi.

Búcsúztatás után a halottvivő legények kibontották az ingből-gatyából a szalmát és meggyújtották. Kibontáskor leginkább arra vigyáztak, hogy a murkot épségben megmentsék. A murkot először a cigány szerető dugta a kosarába, a legények kivették onnan, beletemették a hóba, végül a búcsúztatásnál szintén jelen levő cigány magyar asszony kaparintotta meg. Harapott belőle, aztán eldugta a szoknyája alá (azt imitálta, hogy a lába közé veri). Mindezeket jókat kacagtak a körülállók.

Az égő szalma mellett a szereplők táncra kerekedtek. Először párosával, a legények a siratóasszonyokkal táncoltak, majd körcsárdást jártak.

Tánc közben a siratóasszonyok ujjujgattak is:

Minden asszony menjen bé,
Ég a rántás odabé!

Akinek a fara lapos,
Oda jár a géplakatos!

Akinek a szeme kék,
Abból lesz a fényképész!

A szalmából maradt hamucsomóval a sófalvi gyermekek még sokáig eljátszottak.

Ilyés tora:

A temetés után a szereplők visszatértek a kultúr(ház) nagytermébe, ahol este a maszkura bál lesz. Velük ment néhány idősebb asszony is, Fülöp Ildikó kultúrfelelős borral kínálta őket. Rövid pihenő és egy pohár bor után újból táncolni kezdtek. Az idősebb asszonyokkal együtt eljárták a fonóbeli táncokat is: a *szarkatáncot*, a *seregetáncot*, a *vénember és a vénasszony nótáját*. Felszabadult asszonyi mulatságot csaptak, akárcsak a *fonóvégzéskor*. A fiatalok – a legények is eljöttek jó páran barátnőjükkel együtt – amikor látták, hogy ez *asszonyi kacagókaláka*, összeszedték felszerelésüket és elmentek. Azt mondták, pihenniük kell és készülni az esti maszkurabálra.

A maszkurabál:

Az 1993-as bálra kevesebben öltöztek maszkurának, mint az előző években. Sok fiatalnak az sem jelentett előnyt, hogy aki valaminek felöltözött, nem kellett belépti díjat fizetnie. Voltak olyanok is, akik felöltöztek, de nem szerették, hogy be kell mutatkozni. Többen azt mondták, *unalommá kezdett válni* ez is. Csárdás is kevesebb volt, de azért a fiatalok jól szórakoztak.

(867) k. Megbomlott egyensúly (1994)

A farsang végének közeledtével úgy nézett ki, hogy nem lesz otthoni előadás. Vasárnapra újból meghívták őket Csíkszeredába a farsangbúcsúztatóra, arra készültek. A szervezők belefáradtak, a jó siratóasszonyok kiöregedtek, a férfiaknak, legényeknek aznap

(hamvazó szerdán) dolgozniuk kell. A csíkszeredai szereplés után mégis úgy döntöttek, hogy otthon is megtartják a farsangtemetést.

A tavalyihoz képest valóban generációváltás történt a siratóasszonyok körében. Károly Anna, Kacsó Erzsébet egyáltalán nem vett részt, Kozma Erzsébet, Kozma Gizella, Bálint Ilona mint szöveg nélküli néma maszcurák kísérték a menetet, a többi egykori siratóasszony a fogadók között tűnt fel. A tavalyiak közül a legfiatalabb (37 éves) Károly Lídia lépett elő fősiratóasszonnyá, a többiek most nálanál fiatalabbak. A 30 éves Farkas Dénesné Ambrus Irén ennek az újabb siratóasszony generációnak jellegzetes képviselője, rátermettségét, előadókészségét már 1983-ban a leányok-legények fonójában megmutatta.

A siratóasszonyok kicserélődése miatt 1994-ben visszatértek a rögzített szövegeknyvhöz, szöveghez. Azokat mondták el, ki hogyan tudta. Újabb siratószövegek nem hangzottak el, az ismerteken nemigen változtattak. A megjelenítés is gyengébbre sikerült. Ez alól a két említett siratóasszony kivétel, ők az eddigi hagyomány szerint jeleskedtek, akárcsak a csatlakozó egykori résztvevők és más fogadó asszonyok. A pap szerepét ugyanaz a legény, Farkas László (20 éves) alakította, mint 1993-ban. Ezt a szerepkört még évekig betölti ezután is.

Az esemény gyorsabban lezajlott, kevesebb megállóban várták a menetet, elmaradtak a nagy terített asztalok, kevesebben gyűltek össze a búcsúztatáshoz.

A megbomlott egyensúlyról árulkodott az elégetés utáni tor is. Ezen a fiatalok, a temetésen résztvevő legények és barátnők, kortársaik voltak többségben. A délelőtt muzsikáló népi zenészek nem jöttek el a torba. A fiatalok énekelni, táncolni kezdtek, akadt egy gitárosuk is. Divatos slágereket, együttesek számait énekelték. A siratóasszonyok nem tudtak bekapcsolódni, rövid ácsorgás után otthagyták a tort és elindultak a busz elé. Nemsokára megjött a körjárat a bányából és a községközpontból, tele sófalvi férfival. Az asszonyok a busz mellett táncolni szerettek volna velük, folytatni a mulatást, de a férfiak nemigen voltak hajlandók. Végül egyikük meghívta őket magához egy pohár sörre.

Az ezredfordulón (1996–2006).

A kilencvenes évek közepén a kifáradás jelei látszottak az évenkénti esemény megélésében. A szervezők is elbizonytalanodtak. Hogyan tovább? Átgondolták, hogy mit lehetne tenni a folytatásért.

Az eredmény az lett, hogy 1996 óta *falünnep*ként, *farsangzáró napok*ként hirdetik meg a farsangtemetést. A csoport rendszerint két előadás sorozatot tart, néhány napi eltéréssel: egyet otthon a farsangzáró napok keretében, egyet pedig a megyei kulturális bizottság illetve Kulturális Központ által szervezett, változó helyszínű farsangbúcsúztatón. Erre a fesztiválra meghívják a Hargita megyei, farsangi népszokásokat bemutató csoportokat.

Kezdetben Csíkszeredában tartották (1993, 1994, 1995, 1996), majd rendre azokban a helységekben, ahová valók a csoportok.

1998-ban Alsósófalva fogadta a többi település csoportjait.

(868) I. „Ez a mi napunk” (2000/1)

A 2000-es változat ennek az időszaknak jellegzetes előadása. Ugyanarra a modellre épült, mint a 90-es évek elején, ugyanazokból a szokás-mozzanatokból építkezett, megfigyelhető volt viszont a változás-változtatás tendenciája is.

A résztvevők, a játékosok:

A 90-es években Alsósófalván is megszűntek a fonók, a farsangi asszonyi összejárások. Ezek helyét, szerepét jórészt a televízió sorozatfilmjei váltották fel. Megszűntek az olyan farsangi szokásalkalmak, amelyekben a középkorúak és az idősebbek is mulathatnának, szórakozhatnának. *A diszkó lett az úr. Onnan pedig mi ki vagyunk zárva. Számunkra két alkalom maradt az esztendőben: a lakodalom és a farsangtemetés.*

A 90-es évek közepén lezajlott generációváltással olyan fiatal és középkorú asszonyok /30-35-40 évesek/ vették át a siratóasszonyi szerepeket, akik egész évben készülnek az előadásra, a maszkurabálra. *Ez a mi napunk! Legyen nekünk is egy ilyen napunk* – hangoztatták. Jellegzetes képviselőjük Ambrus Dénesné, Farkas Irén (sz. 1964) háziasszony, aki a generációjabeli asszonyokkal (Fülöp Erzsébettel, Fülöp Gizellával, Lukács Margittal, Károly Irénnel, Károly Judittal) együtt tíz évig volt siratóasszony, többször Ilyés felesége. Ez a generáció a farsangtemetést – az előző két nemzedékhez hasonlóan – sajátos asszonyi önkifejezésként, asszonyfarsangként élte meg. Gesztus-és mozdulatkészletük ugyanaz, mint az előző asszonymemzedéké. A siratóparódiák is ugyanazok, bár évről-évre lehetnek kisebb-nagyobb változtatások, egy-egy játékoshoz kapcsolható újítások, mint éppen a 2000-es változatban is. Öltözetük viszont színesedni kezdett. A fekete fejkendő, a hátra terített hárászkendő és szoknya feketeségének ellensúlyozására megjelentek a virágos szélű fehér kézikendők, zsebkendők, a szabadon hagyott fodros ujjú fehér ingek, a piros háziszóttos szoknyák, vagy az egyre rövidülő fekete szoknyák alatt a fehér csipkés aljú alszoknyák. A siratóasszonyok siratás vagy tánc közben a szoknyájukat fogták, legtöbbször úgy, hogy az alszoknyák is kivillanjanak. Arcukat is enyhén pirosra festették.

A férfi résztvevők többsége – akárcsak a 90-es évek közepén – a besorozott katonalegények közül került ki. Ugyanazokat a szerepeket alakították, mint az előző években

(halottvivők, keresztvivők, kakaskoszorús, hagymakoszorús, káposztás, gólya, Ilyés komája, Ilyés fia). A legények öltözete, szerepüktől függetlenül egységessé vált: régies, falusi, de nem rossz, rongyos ruhát vettek magukra: posztó nadrágot, fehér inget, báránybőr sapkát vagy kalapot. Arcukat parafa dugóval enyhén, foltokban feketére festették.

A díszítettségre törekvés a szalmaembert sem hagyta változatlanul. Hófehér inget és gatyát töltöttek meg szalmával, kalapja, mellénye, zoknija is ünnepi. Arcát színesre pingálták, piros ajkat, fekete bajuszt, kék szemet rajzoltak a fehér vászonra. Mellére művirág bokrétát tettek, murom falloszát is körbekötötték színes szalagokkal.

A gólya öltözete egyszerűsödött, nem burkolózott teljesen fehér lepedőbe, ujjatlan köpenyként terítette magára. Kezében a már ismertetett, piros csőrben végződő fa gólyafejet tartotta. A csőr végén egy üzleti játék baba lógott. A gólya néha kelepelt, vagy táncra kerekedett a táncjelenetekben.

Új szereplőként jelent meg a *favágó*. A játékos egy fából faragott nyeles fejszét tartott a kezében és a siratási jelenetek közben fejszéjével egy csutakon a favágást utánozta. Kevésbé sikerült jelenetével állítólag az erdők pusztítását parodizálta

A legények többsége különösebb beleélés nélkül, néhány mozdulattal, gyenge hangerővel alakították Ilyés komája, fia, vagy a farsangot sirató hagymakoszorús szerepét. Fontos kritériummá lépett elő a tánctudás. Néhány évvel ezelőtt még minden sófalvi fiatal ismerte a helyi táncokat bizonyos szinten, erről a nemzedékről ez már nem mondható. A farsangtemetésben így azok a legények vesznek részt, akik tudnak táncolni, hiszen minden megállónál táncra is sor kerül. Itt rendszerint a résztvevő legények táncoltatják a siratóasszonyokat és a maszkurának öltözött leányokat. Ez utóbbiak még kevésbé tudnak sófalviasan táncolni, mint a legények.

A katonalegények mellett két „idősebb” férfi játékos érdemel figyelmet. Farkas László (sz. 1974) évekig kibérelte a *pap* szerepét. 2000-ben is ő alakította. Jó előadókészségével, finom humorával, arányérzékével jó ceremóniamesternek bizonyult. Bálint László (sz. 1972) 2000-ben új szereppel gazdagította a játékot: *apácának* öltözött. A farsangtemetés egyik azelőtti sokoldalú játékos, Károly Lídia biztatására lépett férfiként a siratóasszonyok sorába. Fehérbe-feketébe öltözött, fejére főkötőt, nyakába fakeresztet tett, és cernára fűzött aszott krumplicsoszorút, arcát pirosra festette, szemét sötét napszemüveg takarta. A siratáskor többször égő gyertyát tartott a kezében. Siratószövege az újdonság erejével hatott. (Mindenkire számára ismerős és emlékezetes volt a nemrég székelyudvarhelyi esemény, a görög katolikus apácák térfoglalása a Csereháton.)

A siratás, az előadás:

2000-ben a siratás rendje, szövegekönve, gesztus- és mozdulatkészlete állandónak, sőt némiképpen megmerevedettnek tűnt. A legtöbb siratóasszony változtatás nélkül, ugyanazokkal a szövegekkel és mozdulatokkal járta be az egész falut, ugyanazt, ugyanúgy ismételte. Az állandóságon belül változatosságot az jelentett, ha valamelyik siratóasszony változtatott a jól ismert szövegeken és mozdulatokon. Ebből a szempontból 2000-ben a feleség és az egyik kománé siratása érdemel figyelmet. A feleség, amikor Ilyés harisnyájáról kezdett siratni: *milyen két szép zsebes harisnyája vót neki*, megfordította a mondatokat: *a két kezit tette belé, s vette ki*, helyett a következőképpen mondta:

Tette belé s vette ki...

Ezt a két kezit... (Közben megemeli a szalmaember két karját)

S olyan jól állott ez neki... (most megfogja, felállítja Ilyés murokfalloszát).

A hatás nem maradt el, nagy kacagás követte a jelenetet. A kománé a *Ki fogja ezután bédugni a csepegő likakot a kapu alatt* helyett a következőképpen siratta:

Jaj, drága komám!

Mennyit dugtad a csepegő likakot!

Most ki dugja bé a csepegő likakot?

Az egyértelművé tett kétértelműséget, a fallikus játékmódot most is kacagással honorálták az egybegyűltek, ami viszont többször elmaradt a jól ismert és gyengén elmondott siratószövegek hallatán.

2000-ben újdonságnak számított, hogy az egyik, a csapathoz nemrég társult asszony Fülöp Magda (sz. 1963) eddig nem hallott szövegekkel siratott mint szomszédasszony, szinte minden megállónál mással. (A többiek, a falubeliek általában, a háta mögött *költőnő*nek emlegették.)

Az első megállónál az iskola udvarán így siratta Ilyést:

Mennyit jártál iskolába,

S a szorzótáblát mégse tudtad...

Jaj, jaj!

A következő megállónál, amikor rákerült a sor, megfogta a murkot és így siratott:

Húslevesbe ez való!

Nekem minden este jó!

A harmadiknál:

Jahahaj, jahahaj!

Jaj, te Ijés mivé lettél,

Az este még cipót kértél...

Kicsit kértél, nagyot kaptál,
A vásárral becsapódtál...
Üsse kő a fejed búbját!
Jaj, jaj!

Más megállóknál a következő szöveget mondta, miközben először ráncigálta, majd a szoknyája alá próbálta dugni a szalmaembert.

Azt mondtad, hogy szomszédom vagy?
A pendelyem alá duglak!
Hát hogy lehettél ekkora marha?
Itt hagytál egymagunkra!
Téphetjük a tollat,
Pödörhetjük a bajuszot,
S vidáman emlékezünk vissza a farsangra.
Jön az ásó, kapa, gereblye s a villa,
Megfájdul az ember minden porcikája.

(Ekkor minden porcikáját mozgatta, riszálta a farát)

Pihenésednek legyen bőséges jutalma
Visszavárunk téged a jövő farsangra!
Jaj, jaj, jaj.

A siratóasszonyok után az apáca is elsiratta Ilyést. Előlépett, egyből ráesett, ráfeküdt a szalmaemberre, majd hajlongani kezdett és hol ordítva, hol suttogva így siratott:

Jaj, drága Ilyés barát!
Mennyit rózsafüzérettünk a
Csereháton!
Milyen jól tudtad suttogni,
Hogy most válik a test a lélekké,
S az én szívem a tiéddé!
Jaj, jaj!

A jelenet az újdonság erejével hatott és minden megállóknál megkacagtatta a népet.

A Puszta utcai megállóban a fogadók részéről is elhangzott egy siratás. Itt Kozma Erzsébet és Kacsó Erzsébet fogadta több asszonytársával a menetet. Ők 1982 óta többször részt vettek a játékban mint siratóasszonyok.

Kacsó Erzsébet most mint szomszédasszony siratott:

Lelkem jó szomszédom, Ijés!
Tizenharc esztendeje, hogy ismerlek,

Még az első feleségeddel voltál,
S akkor ismertelek meg,
Azt mondtad, hogy elhúzatod a nótámat,
S a végén én kell elhúzassam neked.
Az ismeretség kedviért hátra hagyta,
Hogy hova temessük el.
Én most megsúgom mindenkinek:

(Énekelni kezd)

Ha meghalok, borpincébe temessetek,
Hadd tudja meg, hadd tudja meg minden ember,
Itt nyugszik egy jó borivó székely ember...

Az énekeket illetően megfigyelhető volt, hogy visszaállt az 1980-as év énekrendje: túlsúlyba jutottak a *részeges Ijést* búcsúztató énekek:

- Utcára nyílik a kocsmajtó,
 - Részeges vagyok, annak is maradok,
 - Van nekem egy rettenetes szokásom,
 - Mind azt mondják részeges vagyok.
- Vagy más, de mindig sorra kerülő énekek:
- Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára,
 - Még azt mondják nincs Szegeden boszorkány,
 - Meguntam az életemet, felmegyek Budapestre,
 - Száz forintnak ötven a fele,
 - Most kezdődik a, most kezdődik a tánc
 - Ha meghalok, ki fog engem megsiratni,
 - Elvesztettem a kecskéket megver anyám érte stb.

A megállók, a fogadtatás:

A 2000-es farsangtemetési menetet kevesebb helyen fogadták, mint az előző években, kettő-hárommal kevesebb előadást kellett tartani. A megállókban, az abban az utcában lakó szereplők rokonai, szomszédai, barátai fogadták a menetet a szokásos asztalterítéssel, kínálkozással.

Kevesebb helyen, de népesebb társaság gyűlt össze fogadásukra. Mivel nem kellett annyira sietni, több idő jutott egy-egy megállónál a kínálkozásra és főleg a táncra. A siratási jelenetekre főleg azok a középkorúak és fiatalabbak figyeltek, akik erre az alkalomra jöttek

haza szülőfalujukba, de állandóan máshol (városokban, Magyarországon) élnek. Számukra az előadás többé-kevésbe újdonságként hatott, jókat nevettek egy-egy sikerült mozdulaton, siratáson, a költő szövegein, az apáca megjelenésén.

A faluban élő és a menetet fogadó alsófalviak, különösen a középkorú és az idősebb generáció – másképpen viszonyult az eseményhez. Nem kívülállóként, nem nézőként fogadta, hanem aktív részese szeretett volna lenni. Alig figyeltek az ismert szövegekre, siratási jelenetekre. A menet megérkezése után az asszonyok mindjárt kínálkozni kezdtek, a férfiak táncolni szerettek volna. A siratási jelenetek után, indulás előtt eddig is szokásos volt egy rövid tánc, de ez most a legtöbb fogadóhelyen hosszabb ideig tartott, mint az egész előadás. Minden megállóhelyen *egy jó kicsi mulatságot csaptak*.

A falu központjában, az elégetéskor is a falubeliek voltak többen, a megállóhelyek férfinépe jött el a temetésre. És a gyermekek, cseperedő kamaszok. Máshonnan ez alkalommal alig voltak.

(869) m. Új helyszín, új siratás (2000/2)

Néhány nappal az otthoni előadás után új helyszínen adták elő farsangtemetési játékukat. Meghívást kaptak Budapestre, az Orczy kertbe egy szabadtéri farsangi előadásra. Erről kérdeztem Fülöp Zoltán kultúrfelelőst, aki 1987-ben a pap szerepét játszotta, különben a falu egyik vezető értelmiségi embere, jelenleg a község alpolgármestere.

– Hogyan került sor erre a budapesti vendégszereplésre?

– A Józsefvárosi Művelődési Ház hívott meg bennünket. Mindig egy csapatot szoktak hívni, most kettőt hívtak, a mohácsi busókat és minket.

– Hogyan készültek erre az előadásra? Az idej szokásos csapattal mentek?

– Nem éppen. Hogy úgy mondjam, válogatott csapatot állítottunk össze. A siratóasszonyok nagyjából azok voltak, mint itthon, de eljöttek velük a férjek is. Ők voltak a halottvivők és a többi férfi szereplő. A fiatalokat azért nem vittük, mert az a megegyezés született, hogy a siratóasszonyokkal egyidős férfitársaság legyen, akik jól tudnak énekelni és táncolni. Én kellett legyek a búcsúztató, a pap.

– A fiatalok, a katonalegények és más itthoni résztvevők hogyan fogadták, hogy ők kimaradtak?

– Bizony volt, aki megsértődött. Azt mondták, hogy többet itthon sem szerepelnek. Aztán belenyugodtak.

– Kik gyűltek össze az előadásra? Mennyiben hasonlított az itthonihoz?

– A játék szabad téren volt, egy körbejárható kertben. Azt kértük a szervezőktől, hogy legyenek megálló és asztalterítések is. Három megálló volt, az utolsó a végbúcsú. Mind a

háromnál elejétől végig előadtuk. Ugyanúgy csináltuk, mint itthon. Odajöttek az elszármazott alsósófalviak is, besegítettek, bekiabáltak, énekeltek nekünk. Sok nép összegyűlt, nagy közönség volt. Élvezték, kacagták. Azt mondták, hogy a sófalviak sokkal jobbak voltak, mint a másik csapat. A harmadik megállónál a búcsúztatás után elégettük Ilyést, feltettük egy máglyára. Utána elénekeltük a székely himnuszt, amit itthon nem szoktunk. A végén táncház volt, összmagyar bulit tartottunk.

– A sófalviaknak milyen élményt jelentett a nagyvárosi szereplés?

– Elmondok egy érdekes esetet. Az előadás előtti este az asszonyok elmentek nézelődni, vásárolni a TESCO áruházba. Alighogy bementek, kituszkolták őket, mert az üzletben bombariadó volt. Később újból visszamentek és vásároltak, de megint bombariadót jeleztek. Akkor már nem kellett küldjék őket, futottak kifelé az épületből.

– Másnap a bombariadót bevették a siratásba. Ilyés felesége így kezdett siratni:

Jaj, Ijés! Sütni is kéne,
Meszelni is kéne,
Vásárolni is kéne,
Itt a bombariadó,
Futni is kéne ...
De téged siratni is kéne...

Ezen a sófalviak kacagtak a legjobban. Az asszonyok még sokáig folytatták ezt a *futni is kéne* siratást.

(870) n. A farsangtemetés: a faluünnep záróeseménye (2006)

Előzmények:

A 2000-es évek elején a fentiekben jelzett válságtünetek még jobban szembetűnőkké váltak. Egyre kevesebben vettek részt az eseményen. A faluban az volt az általános vélemény, hogy a farsangtemetés egyhangúvá, unalmassá vált. Megszólták azokat a *bolond fehérnépeket*, azokat a középkorú asszonyokat, akik a siratóasszonyok szerepét vállalták, komolytalanoknak tartván őket. A diszkós fiatalok nem tanulták meg a népi táncot, az énekeket. Az elszegényedés miatt egyre nehezebben sikerült asztalt teríteni, a résztvevőket étellel-itallal ellátni. A fogadóhelyek száma megcsappant. Az esemény napja munkanap, amelyen a legtöbb alsósófalvi férfinak (és nem csak nekik) dolgozni kell.

A mélypontot 2003 és 2004 jelentette: a 2003-as farsangtemetésen csak néhány legény és siratóasszony vett részt, 2004-ben pedig az eső, a rossz időjárás akadályozta a népesebb részvételt.

Újból feltevődött a kérdés: hogyan tovább? Nem kellene-e néhány évig abbahagyni? A szervezőket, az eseményt pártfogoló értelmiségieket az is sértette, hogy a sófalviak az évenkénti megyei farsangbúcsúztató fesztiválon egyre több Ilyéssel és egyre több olyan siratóasszonnyal találkoztak, amelyeket ők sófalvinak tartottak és úgy gondolták, hogy mind a bábu nevét, mind a siratószövegeket tőlük vették (magyarán: ellopták, eltulajdonították) a más falusi csoportok.

A megoldást most sem a megszüntetés, szüneteltetés, hanem a folytatás, az újjászerveződés jelentette. 2005-ben támogatók, vállalkozók segítségével létrehozták a *Farsangolók Hagyományőrző Egyesületét*. Céljai között szerepel általában a hagyományőrzés, tájház létrehozása, és különösen a népszokások éltetése. Az egyesület tagja lehet mindenki Alsósófalván élők vagy onnan elszármazottak, akik a célokkal egyetértenek és szerény tagsági díjat fizetnek.

Elsőként természetesen azok lettek tagjai, akik eddig is *éltették a szokásokat*. A siratóasszonyok generációi. Akik amúgy is összejárnak, a fonót helyettesítendő, az óvoda egyik termébe minden szerdán este. Ez az óvodai csoport. Három éve minden szerdán összegyűlnek Fülöp Ildikó óvónő vezetésével, dolgoznak, kézimunkáznak is, de inkább beszélgetnek, otthonra hagyják a munkát, hiszen legtöbben háziasszonyok. Tízen-tizenöten rendszeresen járnak, előadásokat hallgatnak, nevelési, egészségügyi, lakberendezési kérdésekről beszélgetnek. Nyáron sem tartanak szünetet, minden hónapban megünnepelnek egy-egy névnapot, születésnapot. Apró ajándékokat készítenek egymásnak, ház körüli anyagokból, saját kezükkel összebüttykölnek. Reájuk a farsangtemetésen is lehet számítani.

A másik összetartó társaság a táncscsoport. Fülöp Noémi tanítónő, akiről az 1988-as változatban írtam, mint a farsangtemetésben résztvevő jó táncos fiatalról, a 2000-es évek elején iskolai táncscsoportot szervezett a népi táncok, népdalok megszerettetésére, megtanulására, a sófalvi népszokások színpadi bemutatására. Munkájának eredménye néhány év alatt abban is megmutatkozott, hogy felnőtt vagy felnövőben van egy olyan legény generáció, amely tud táncolni és énekelni (a farsangtemetésen is).

A szervezés:

A farsangtemetésre 2006-ban is a Farsangzáró Napok keretében került sor.

Húshagyó kedd február 28-ra, hamvazó szerda március elsejére esett. A faluünnepet kétnaposra szervezték: első nap délutánján a polgármester ünnepi köszöntőjével kezdődött, majd a meghívott táncscsoportok (Parajdról, Kibédről, Zajzonból, Székelyudvarhelyről) műsora következett. Az alsósófalvi fiatalok a sóvidéki fonót vitték színpadra, később a Palló Imre fúvószenekar szórakoztatta a közönséget. Vacsora után tartották a maszkurabált. Másnap

délelőtt volt a farsangtemetés, falujárás, kora délután pedig Ilyés tora, egybekötve a farsangtemetés 20-ik évfordulójának megünneplésével

Mint látható, a szervezők gazdag ünnepi programot állítottak össze, meghívták a környékbelieket és Alsósófalva testvérfaluja, a magyarországi Nádasd népes küldöttségét is. A vendégek egy része csak saját műsoruk idején vagy azon túl rövid ideig volt jelen a faluünnepen, de sokan részt vettek a farsangi bálon és a farsangtemetésen is. Az események időrendje némiképpen megváltozott, a maszkurabál megelőzte a farsangtemetést, akárcsak a szokás régebbi korában. A maszkurabálon kb. 35-en öltöztek maszkurának, fiatal nők, férfiak, és néhány középkorú nő (például *utcalánynak, álláskereső bohócnak, bankrablónak, öregeknek, sziámi ikreknek, Himalájáról jött medvének* stb.), és a tánc egyik szünetében bemutatkoztak. A maszkurabálon a falu népi zenekara szolgáltatta a talpalávalót és a vendégekkel együtt fergeteges tánc, farsangi multság alakult ki.

A faluünnep költségeit egyrészt a báli bevételből fedezték, másrészt a közbirtokosság vállalta a költségeket. Ötszáz embert vacsoráztattak, az asszonyok 1400 töltelékes káposztát főztek, farsangi pánkót sütöttek. Néhány perc alatt asztalt terítettek Ugyanazok az asszonyok sürgölődtek kedden, akik szerdán részt vettek a farsangtemetésben.

A résztvevők:

A faluünnep részeként, záróeseményeként megtartott farsangtemetésen jóval többen vettek részt, mint a megelőző években. A korosztályok és nemek, valamint a „szereplés” alapján a következő csoportokat lehetett megkülönböztetni.

Az óvodába hetente összejáró középkorú (35–50 éves) háziasszonyok csoportjából kerültek ki a siratóasszonyok. A hét siratóasszony közül négyen ugyanazok, mint 2000-ben (Ambrus Dénesné Farkas Irén, Fülöp Erzsébet, Fülöp Gizella, Lukács Margit). Három társuk a későbbi években csatlakozott, illetve újabbak, de szintén az óvodai asszonytársaság tagjai. Évek óta ők a siratóasszonyok, többen 10–12 éve. A feleségként sirató Ambrus Irénnel együtt többen úgy gondolták, hogy ez lesz az utolsó szereplésük, hagyják a fiatalokra.

A férfiszerepekre 2006-ban is legények jelentkeztek, illetve a szervezők két legény társaságból válogatták ki a szereplőket. Az egyik hagyományos módon a 20-21 éves legényeké, besorozott katonalegény korúak. Közülük való Fülöp Árpád (pap), Sükösd Tibor (Ilyés komája), Kacsó Levente, Kocsis János halottvivők. A másik, népesebb csoport a 15-16 éves, az iskolát éppen csak befejezett fiúk korosztálya. Ők a Fülöp Noémi tánccsoportjának voltak vagy jelenleg is aktív tagjai (kb. 10-en). Azért választattak ki a farsangtemetés aktív szereplőivé, mert közös vonásuk, hogy jól tudnak táncolni és énekelni.

A fenti asszony és legény csoport életkora különbözik. Több esetben ez úgy mutatkozott meg, hogy az édesanya siratóasszonyként játszott, a fia pedig valamelyik férfiszerepben.

Ugyanez vonatkozik nemcsak az aktív szereplőkre, hanem a menetet kísérő maszkurákra is: közöttük is voltak felöltözve anyák és gyermekek (lányok, fiúk vegyesen).

A 2006-os falukerületi farsangi menetet az aktív szereplők (számszerűen 20–25-en) mellett a kísérő maszkurák alkották igen nagy számban, többen, mint az előzőek (25–30-an). Volt közöttük *nagysága*, *vénasszony*, *madárijesztő*, *cigányné*, *lábtörő*, *Mikulás*, *maszkura zenészek* stb. Igen ötletes volt az *egészségügyi nővér* maszkura: fehér ruhában, hátán fertőtlenítő felszereléssel a H5 N1-es vírust, a madárinfluenzát irtotta.

A kísérők számát növelték azok az asszonyok is, akik régebb a farsangtemetés szereplői voltak, most szintén fogadták a temetési menetet, csatlakoztak hozzá és végig részt vettek az eseményben (szám szerint 5–6-an).

A menethez elejétől kezdve jó néhány kíváncsi, báméskodó is csatlakozott, főleg fiatalok és gyermekek. A menet létszáma így jóval meghaladta a sokévi átlagot: az elején 60–70, később már 100 főből állt.

A menet, az utcai előadás:

Sem a menet rendjében, sem az előadásban nem történt lényeges változás 2000 óta. A menetet 2006-ban ugyanazok a szereplők alkották és ugyanolyan temetési menetben vonultak. Hármásával egy sorban, lefelől középen a pap, jobb oldalán a keresztvivő, bal oldalán a kakaskoszorús, utánuk a férfiak, köztük a hagymakoszorús, két káposztás, Ilyés fia, komája, a gólya, két kolompos, a zenészek, majd két rúdra fektetve négyen vitték Ilyést, utánuk a siratóasszonyok szintén hármásával, végül a kísérő maszkurák és a báméskodók népes serege.

A siratási jelenetek is ugyanazokból a mozzanatokból álltak, mint az eddigiekben. Új szereplővel, új siratószöveggel, új énekkel nem változott, nem gazdagodott a játék. Kiegyensúlyozott, az elmúlt évek átlagánál jobb előadások születtek, elsősorban a siratóasszonyoknak köszönhetően. Nekik sikerült érzékeltetniük a játék komikus és parodisztikus jellegét mind hanggal, mind mozdulatokkal, gesztusokkal. Kiemelkedő, eredeti alakításra viszont most nem volt példa.

A siratóasszonyok játékaival ellentétben a legények és a kamaszok (beleértve a papot is) megtanult szöveget mondtak, deklamáltak, különösebb beleélés nélkül. Az viszont érzékelhető volt, a táncban és énekben jobban harmonizáltak az asszonyokkal, mint a parodisztikus szöveg és játék megjelenítésében.

A fogadás, a fogadóhelyek:

2006-ban a farsangtemetési menet összesen 11 előadást tartott. Az elsőt – mintegy főpróbaként – az iskola udvarán. Ez – mint legtöbbször – most is gyengébbre, halványabbra sikerült, a közönség az iskola tanulóiból és néhány tanárból állott. Az előadás végeztével a tanulókat is hazaengedték, hogy otthon ünnepeljenek. Sokan egész délelőtt kísérték a menetet. Az utolsó megálló fogadás nélkül a falu központi terén zajlott, ahol elsiratás és búcsúztató után Ilyést szokásos módon elégették és körültáncolták. Ez az utolsó siratási jelenet és búcsúztató inkább az ide összegyűlt vendégeknek szólt, mintegy a falu „híres szokását” reprezentálta, hiszen a legalább 200 főnyi közönség fele nem alsósófalvi volt.

A falukerülés során kilenc előadást tartottak, ennyi helyen, ennyi kapualja nép fogadta a menetet. Ez néhányal kevesebb, mint a 90-es években. Megnőtt viszont a fogadók létszáma. Egy-egy helyen egy egész szomszédág fogadta őket terített asztallal, az asztalon mindenféle böjtös és nem böjtös ennivalóval, itallal, kávéval stb. Legtöbb fogadóhelyen égő szalmacsomóval várták a menetet és már az elején kínálkozni kezdtek az asszonyok. A férfiak az asztal mellett ültek, mintegy „kirakatban” és alig várták, hogy sor kerüljön a táncra.

Mindenik megállóhelynek megvolt a maga sajátossága, egyedisége, amely rányomta a bélyegét az előadás hangulatára, hosszabb-rövidebb voltára. Ennek letéteményesei elsősorban a siratóasszonyok és a velük egykorú vagy idősebb fogadóasszonyok (40–60 év közötti) voltak. Egy-egy ilyen asszonyi társaság fogadta őket sorrendben a Porozón, a Gatyaszár utcában, az Utcakútnál, a Pál utcában, a Pusztán két helyen, majd a központban, Újfaluban és a Rupi utcában.

Ezek az asszonyok különösen (de az asztalok mellé ültetett férfiak is) aktív szereplőkké, a játék részeseivé váltak, vagy éppen ők fogadták egy-egy jelenettel a menetet. Ott alakult ki igen érdekes fogadó jelenet, ahol az évekkel ezelőtti siratóasszonyok voltak a fogadók között. A Pusztán az egyik megállóhelyen Kozma Erzsébet, Kacsó Erzsébet, Kozma Gizella és Kozma Sára fogadta őket – és együtt sirattak a mostaniakkal – mindannyian a 80-as, 90-es évek siratóasszonyai. Az első kettő falusi asszonymak öltözve csatlakozott a menethez. A Pusztán másik megállójában Károly Lídia egykori siratóasszony igen ötletes jelenettel és felszerelésekkel várta a menetet. Utcai *természetgyógyász szépségszalont* rendezett be. Hatalmas teknőbe fektette az egyik szomszéd legényt, amint éppen a szoláriumban barnul: dézsákban, kannákban teakeverékeket kínált, *ülőfürdőket ajánlott például dögség ellen, korrupció ellen, másnaposságra, a potencia növelésére, hűlésre, fufangra, reumára, megfiatalodásra stb. Azt szerettem volna, hogy utánozzam le ezeket a mostani szépségszalonoikat s legyen valami új! Itt a pláne az volt, hogy tréfásan, humorosan csináljam meg. Mondták nekem, hogy mér nem ülök le oda... arra a testrészemre..., mér nem hagyom a fiatalabbaknak.* A Rupi utca asszonyai elkészítették a 20 éves Rupi utcai Ilyést

annak emlékére, hogy 20 éve minden évben várják a farsangtemetési menetet. Itt a legidősebb fogadóasszony a 72 éves Bálint Irma néni, aki az 1960-as évek végi felújítástól volt siratóasszony az 1980-as évekig, éppen a 20 éves Ilyés megszületéséig. Összetartó asszonytársaság tartja benne az életkedvet idős korában is. Jól emlékszem, ebből az utcából is több siratóasszony generáció került ki az elmúlt évtizedekben.

E három megálló és fogadás egyedisége, újdonsága alapján is állítható, hogy a 2006-os változat a maga teljességében egyáltalán nem volt unalmas. Egyesült benne a felszabadult asszonyi önkifejezés és játék, a fiatalok ünneplési vágyával. Generációk tudtak közösen szórakozni, táncolni, énekelni, mulatni.

2.4. Más farsangvégi utcai menetek

2.4.1. Púpos napi farsangolás Beresztelkén

A szokásjáték neve: *fársáng, fársángolás, púpos napi menet, lakodalmi menet.*

A játék időpontja: húshagyó kedd, púpos napja.

Résztevők: legények és fiatal házasemberek. Középkorú és idősebb férfiak is csatlakozhattak.

(871) a. Fársángolás az 1930–1940-es években

A faluban élő legidősebb emberek, az egykori résztvevők visszaemlékezései alapján még rekonstruálható az 1930-as, 1940-es évek játékváltozata. A mai nyolcvan évesek gyermekkori visszaemlékezései az 1930-as évek második felének szokásállapotát rögzítik, aktív szereplőként pedig az 1940-es évek második felében vettek részt a játékban.

Mindannyian úgy emlékeznek, hogy a fársángolás *egy régi örökös hagyomány, hogy nagyapáink idejében is megvolt, hogy gyermekkoruk nevezetes emléke, mert akkor még nagyobb, még cifrábban tartották, mint napjainkban.*

A púpos napi fársángolás három összefüggő eseményből állott: délelőtt a lovasmenet hívta a szomszéd falvakat az esti bálba, délután tartották a *falukerületet*, (a felvonulást), este pedig a házasok bálját.

A délelőtti lovas menetben legények és fiatal házasemberek vettek részt. Egy-egy évben lehetett vagy 40–50 lovas is. A beresztelkiek szép lovakat tartottak, volt miből válogatni. A menet élén haladó lovasok, négyen-hatan, sőt tízen is, *huszárnak* öltöztek: vitézkötéses nadrágba, mentébe, csákó a fejükön, csizma a lábukon, kard az oldalukon. A többi lovas fehér gatyába, fekete kabátba, árvalányhajas kalapba, csizmába öltözött. *Gyönyörűség volt nézni őket. Szépen díszbe voltak öltözve. Megmaradtak azok a csákók, vitézkötéses menték. Nem volt akkor semmi tilalom, pedig a romány időbe volt.*

A lovasok menete miután a faluban *megmutatta magát*, elindult a szomszéd falvakba. A Beresztelkével szomszédos településeken: Kisfülpösön, Magyarfülpösön, Vajdaszentiványon, Abafáján és Szászrégenben hangos szóval meghívták a *népeket a púpos napi bálba*, mindenütt várták őket. Szászrégenben a rendőrségtől kértek engedélyt és ennek birtokában a főtéren is felvonultak.

A délelőtti lovas menetet egy-két *maszkura szekér* is kísérhette. Az egyik szekéren *farsangi menyasszony* és *vőlegény* ült, *zenész cigányokkal, násznéppel*, a másikon *szakácsnak* öltözött alakoskodók sütötték a palacsintát. Olyan szekérre is emlékeznek, amelynek a

kerekeit befönták szalmával és a lószerszámokat feldíszítették, *mint a magyarok bejövetelekor.*

A *falukerület*, a falubeli farsangi felvonulás a kora délutáni órákban kezdődött. A visszaemlékezések szerint erre *a falubeli fiatal emberek mind egy szálíg felöltöztek.* A fársángolók rendszerint a református templom környékén gyülekeztek egy házhoz, onnan indultak falukerülőbe. A falu népe már várta őket, kiálltak a tornácba, kapuba, kigyültek az utcára és várták a nagy eseményt.

A menet élén két-három lovas huszár léptetett, (néha több is) a délelőttiek közül. A menetben hátrább még több lovas is vonult, sőt néha a délelőtti lovasok mind felvonultak. A lovasok bekiabáltak a házakhoz: *Szívesen látjuk az esti kosaras bálba!*

(872) b. A huszárok és más, ünneplőbe öltözött lovasok után az álarcos fársángok következtek *maszkura szekéren*, vagy gyalog. A visszaemlékezések szerint a leggyakoribb szokás ebben az időben a *palacsintasütő szekér volt.* A szekérré rendes kemencét (kályhát) tettek, égett benne a tűz. A szekéren ketten-hárman álltak, az egyik a *tüzelő*, a többiek a *szakácsok*, fehérbe öltözve, szakácssapkával a fejükön. A kályhán tepsiben sütötték a híg palacsintát. Játékuk abból állt, hogy a félig kész palacsintát a közelben állók közé dobták, forrón kínálták, a tepsiben megfordították stb.

(873) c. Gyakori volt a *bubás szekér* is. Többen úgy emlékeznek, hogy a babás szekér a Maros menti Sárpatokról került Beresztelkére a második világháború előtt, ők *szokták ezt hordozni*, s egy Buksa nevű kovácsmester készítette először Beresztelkén. Mások viszont már a 30-as években, gyermekkorukban is látták Beresztelkén. A lóvontatta szekér vagy taliga után egy rönköt kötöttek, s arra egy kereket szereltek úgy, hogy a széle érje a földet. A kerékre állítottak két rongybabát, egy fiút és egy leányt, úgy hogy ölelkezzenek. A fiú lába közé falloszként egy murkot kötöttek. Menet közben a bábuk a kerékkal együtt forogtak. Néha két kereket is szereltek a rönkre, akkor négy bábu forgott, két pár ölelkezett.

(874) d. A felvonuló menet állandó szereplője volt a *menyasszony és a vőlegény.* Ők szintén szekéren ültek. Abban az időben mind a vőlegényt, mind a menyasszonyt házas férfi vagy legény ember alakította. Öltözetük a vőlegényi és a menyasszonyi ruhát utánozta, de kopott, rongyos volt. Násznépük is lehetett, tarka ruhákban, sőt cigány zenész kíséretük. Az egész menet *olyan vót mint egy lakodalom.*

Amikor a lakodalmas szekér az ő kapujuk előtt haladt el, az útra kigyült falubeliek, főképpen az asszonyok *rikkoltottak.* Ezek a rikkoltások a menyasszonyt és a vőlegényt vették célba: Álljanak meg a hídon,

Pisiljen a menyasszony!

A menyasszony eleje

Egy kicsi helyt fekete!

A menyasszony így meg úgy,
A pendelye tiszta húgy!

A menyasszony fehér bőre,
Térdig és a p... szőre!

Úgy jóllaktam dióbéllel,
Hálnék én a vőlegénnyel.

A visszaemlékezések szerint a palacsintasütő szekér, a bubás szekér és a menyasszony-vőlegény szekere az egykori felvonulásokon legtöbbször megjelent. Ezeken kívül voltak olyan, szekéren bemutatott életképek, amelyeket egy-egy generáció kedvelt. Ezek évről évre változhattak, cserélődhettek.

(875) e. Az 1930-as, 40-es évek kedvelt jelenete volt a *körhinta*, helyi megnevezéssel *lupujhinta*. Egy szekér derekába szekérkereket szereltek, ezt két legény forgatta. A kerékbe 2–3 méter hosszú rudat állítottak úgy, hogy forgatta, a felső végébe szerelt másik szekérkereket is. A felső szekérkerékről két hinta lógott és azon hintázott két maszkurának öltözött legény.

(876) f. A másik, ebben az időben kedvelt életkép a *köszörűs*, a *borotvafenés*. Ezt a két szereplő alakította. Az egyik maga a „köszörű” volt, egy padon ült és két, függőlegesen egymásra helyezett edényfedőt tartott a kezében, a másik, a mester a fenni való borotvát, sarlót, kaszát stb. A fenés úgy történt, hogy a mester megnyomta a köszörút alakító társa orrát, erre az vizet spriccolt a szájából a fedőkre és elkezdte gyorsan egymáson forgatni, a mester így fenhette a borotvát. Mindketten azon igyekeztek, hogy fenést megkönnyítő vízből minél több jusson a közel merészkedőkre, bámészkodókra.

(877) g. Szívesen emlékeznek két másik maszкура szekérre, jelenetre is. Az egyik a *mészárszék*. A szekéren ketrecben vitték a nyulakat vagy szárnyasokat. A mészárosnak öltözött szereplő menet közben vágta le a nyulakat és egy kifeszített álványon nyúzta meg és bontotta fel őket. Volt rá eset, hogy az állat fülét-farkát stb. a bámészkodók közé dobálták, vagy azok versengtek azért, hogy a *finom falatokat* megkaphassák.

(878) h. Gyakori volt a *kutyapecérek szekere*, jelenete is. Ketten-hárman kutyapecérnek, sintérnek öltöztek, felszerelésük egy hurkos szíjban végződő bot. Szekéren vitték a ketrecet. A kutyapecérek le-leszálltak a szekérből, futottak a kutyák után, igyekeztek megfogni őket a hurkos bottól. Ha sikerült, bedobták a ketrecbe. Megtörtént, hogy nem a kutyák nyakán szorult a hurok, hanem valaki másén, a kíváncsi nézők közül.

Ezek a szekerek nem szorosan egymást követve vonultak a faluban, mint manapság, hanem *rendre*, jó messzire egymástól, időt és helyet hagyva a spontán játéknak. *Elment az egyik rendbéli, aztán jött a másik rendbéli.*

(879) i. A szekerek mellett gyalogos egyéni figurái is voltak a beresztelki farsangi felvonulásnak. Az egyik a *falovas*. Fából, deszkából, lécekből összeeszkabáltak egy ló alakú vázat. *Elöl a feje meg volt csinálva fából, hátul a farka. Olyan vót mint egy szobor. Az ember magára vette, közepén állt, ha kellett, ment.* Ezt a *műlova*t igen nehéz volt hordozni. *A két vállam szinte leszakadt, míg a falut végigjártam.* A falovas szaladt az utcán, nyerített is, ha nem álltak félre ütött el felnőttest, gyermeket. Ezért nem szabadott haragudni.

(880) j. A másik, máig emlegetett figura a *falábas* vagy *óriás*. Egy jókötésű fiatalember két méteres falábat készített, azzal ment végig a falun. Hogy ne ismerjék meg kilétét, fehér lepedőt terített magára. *Akkora voltam, hogy ráültem a ház tetejére.* Az óriáson nagyon csodálkoztak a nézők, főleg a gyermekek, és féltek is tőle.

A lovas, szekeres és gyalogos felvonulás rendszerint a Felszgeből, a református templom környékéről indult. A szereplők otthon felöltöztek, elkészültek és egy kijelölt háznál gyülekeztek. Kora délután kezdődött és esteléig bejárták a Nagy utcát és a mellékutcákat, a magyar falurészt. Folytatólagosan végigmentek a Fő úton a malomig és befordult az Alszegbe (Oláhszerbe) is, ahol inkább román családok laktak. A visszaemlékezések szerint mindenütt jól fogadták őket, *az egész falu az utcán vót.*

A fársángolóknak *minden szabad vót*, bekormozták, megölelték, az utcára gyűltek, főleg a leányokat. Népes gyermekhad kísérte végig őket a faluban. A felnőttek borral és kürtöskaláccsal kínálták őket és próbálták felismerni kilétüket. Egy-egy jó fársángolásról, *figuráról* napokig beszéltek. Ezekben a beszélgetésekben annak is hangot adtak, ha valami nem tetszett. Voltak olyanok is, akik *tartózkodtak az ilyen dolgoktól*, de egybehangzó vélekedés szerint Beresztelkén több volt az olyan ember, aki *ösztönözte* magát erre, szerettek énekelni, mulatni, tréfálni, *megett a lelkük az örömtől.*

A falukerülés után a résztvevők hazatértek, ellátták az állatokat. Este újból összegyűltek a táncterembe, a farsangi bálra. Ebben az időben külön táncteremük volt a magyaroknak és külön a románoknak. A magyaroknak a református egyház szervezte a bálakat, az övé volt az épület.

A húshagyó keddi *kosaras bál* farsangi jellege abban is megmutatkozott, hogy sajátosan a házasoké volt. Bizonyos években csak házastársak vehettek részt a kosaras bálban. Minden pár teli kosárral ment: kürtős kalácsot, bort, sült húst, kolbászt, tésztaféléket vittek. Éjfélkor kibontották a kosarakat és egymást kínálgatva elfogyasztották a púpos napi ennivalót, majd mulattak tovább másnap reggelig, délig.

A bál rendje később úgy alakult hogy csak éjfélig volt zártkörű a mulatság, (bár erre is beengedték azokat a jegyeseket, akik valami ok miatt nem tudtak egybekelni a farsang idején), éjfél után a legények és leányok is táncolhattak a házasok bálján.

Változás mutatkozott abban is, hogy az 1940-es években a házasok színdarabot tanultak erre az alkalomra tanítók rendezésében. Rendszerint népszínművek kerültek színpadra: *A falu rossza*, *a Piros bugyeláris*, stb. Így lett a púpos napi bál egyben *szerepes*, *színdarabos* bál is. (H.Z., a.f., 1920; Cs.R., a.f., 1925; B.T., a.f., 1927; gy. i. 1990)

A tiltások időszaka (1950–1990)

A beresztelki farsangolásnak a fenti, 1930–1940-es évekből ismertetett szokásrendjét kisebb-nagyobb változtatásokkal az 1950, 1960-as években is megtartották.

A változtatások közé tartozott, hogy a második világháború után berendezkedő kommunista rendszer ideológiájának megfelelően a huszároknak el kellett tűnniük a lovas menetből. A lovasok neve is megváltozott: vőfélyek, *vőfik* lettek a lakodalmi tisztségviselők mintájára. A huszárokkal együtt kikopott a szomszédfalvak meglátogatása, meghívása húshagyó kedd délelőttjén. A púpos napi szokásrendből a kürtöskalács sütésen és a bőséges evés-iváson kívül a délutáni falukerület és az esti színdarabos és kosaras bál maradt. Az életmódbeli változások nyomán egyre többen kezdtek a közeli Szászrégen ipari létesítményeiben dolgozni, ingázni, akik csak délutánra, estefelé értek haza munkahelyükről.

(881) k. A visszaemlékezések szerint a beresztelkiek az új körülmények között is ragaszkodtak a farsangoláshoz, kedvüket lelték benne, minden évben megtartották. A délutáni falukerületben néhány lovas vőfély hivogatott a bálra, a szekerek közül elmaradhatatlanul hozzátartozott a felvonuláshoz a palacsintasütő szekér és a menyasszony-vőlegény szekere. Az esti színdarabos bálba már nemcsak a házasok mehettek. Évenként változhatott, hogy milyen új alakokkal, maszkokkal bővül a gyalogos felvonulók és a szekéren ülők száma. Ezt természetes módon alakuló folyamatot állította meg a szokásjáték életébe való külső beavatkozás a hatvanas-hetvenes évek fordulóján.

(882) l. Az esztendőre már nem emlékeznek pontosan, 1968-ban vagy 1969-ben lehetett. Az egyik felvonuló szekéren megjelent egy szalmával kitömött, ember nagyságú bábu. A szekér hátuljára volt felakasztva és egy tábla lógott a nyakában a következő felirattal: „Így jár, aki nem jön este a bálba.” Az *akasztott ember* néven elhíresült bábu nagy bajt hozott az akkori farsangolók fejére. A farsangi tréfát valakik félreértették. Másnap a szervezők és a résztvevők közül hat középkorú férfit a régi állambiztonsági hivatal, a szekuritáté elé idéztek. *Azt mondták, azért csináltuk, hogy a rományokat akasszuk fel. Azt szerették volna tudni, hogy ki*

csinálta. Aztán mind magunkra vállaltuk. Ott jól megbántottak... tudja... úgy... osztán a farsangolás lemaradt. A felvonulást betiltották. A félreértelmezés oka az lehetett, hogy a faluban élő románok nem szoktak járni a húshagyó keddi *magyar bálnak* tartott mulatságba.

(883) m. A megfélemlítés után megszűnt az utcai szekeres farsangi menet. Az a nemzedék többet nem járt farsangolni. Néhány évi szünet után a fiatalok *megbátrodtak* és újból kezdték járni, de nem a régi menetben és rendben, hanem csak a félreeső utcákban, szekerek nélkül. Nem csupán hagyományos alakoknak öltöztek, bár a menyasszony és a vőlegény sem hiányzott, hanem *cigányoknak, dámáknak, bekormozták a járókelőket, tollat szórtak reájuk*, stb. A közös szórakozás, a jókedvű együttlét ezekben az években sem hiányzott, bár a résztvevők létszáma lényegesen megcsappant.

A délutáni spontán népi színjáték megszűnésével a beresztelkiek színjátszó kedve viszont nem tűnt el, kiélésének megtalálták a módját és formáját az amatőr színjátszásban. Az 1970, 1980-as években minden télen színdarabokat tanultak, helybéli tanárok rendezésében, és a bemutatók hagyományos alkalma húshagyó kedd estéje volt, amelyet a szintén hagyományos kosaras bál követett. Többek között előadták Kisfaludy Károly : Csalódások; Szigligeti Ede: A cigány; Bartha Lajos: Zsuzsi; Móricz Zsigmond: Nem élhetek muzsikaszó nélkül című színművét Kiss József, Kiss Judit, Kremene Anna tanárok, illetve Demeter Aranka tanítónő rendezésében. Ezekben a színdarabokban az idősebbek, egykori farsangolók és a fiatalok, az akkori farsangolók egyaránt szerepeltek.

(B.F., a.f., 1927; B.T., a.f., 1927; D.A., a.n., 1960; gy. i. 1990–1995)

(884) n. A felújított szokásjáték (1990)

A játék neve: *lakodalmas menet, farsangi lakodalmas, farsangbúcsúztató*.

Az 1989–90-es decemberi változások utáni első farsangon a beresztelkiek is felszabadultan ünnepelhettek. Ennek volt a megnyilvánulása a februárban tartott *farsangbúcsúztató* is.

Az eseményre a hagyományos időpontban, húshagyó kedden, helyi megnevezéssel *húshajó kedden, púpos napján* került sor. Az egykori szokásokat felidézendő, a délutáni órákban lovas vőfélyek járták be a falut, és a hagyományos esti farsangi bálra hívogattak. Utána az utcai felvonulás következett, amely 2–3 órát tartott. Este kezdődött az előző években is mindig megtartott színdarabos bál, ennek részeként a jelmezekbe öltözötteket zsűri díjazta, majd reggelig tartott a mulatság.

Az esemény fő szervezője Demeter Aranka, a falu helybéli születésű tanítónője, aki akkor a közösség RMDSZ-vezetője és a művelődési élet irányítója is. A tanítónő elgondolásai és szervezése nyomán alakult ki a farsangbúcsúztató felújított formája.

Milyen volt ez a szervezett változat? Mit őrzött meg a hagyományos beresztelki farsangolásból és miben különbözött, mi volt más?

Vegyük sorra az új változat elemeit, mozzanatait.

A résztvevők: Láttuk, hogy a hagyományos beresztelki farsangolásban legények és fiatal házasemberek vettek részt, akikhez középkorú férfiak is csatlakozhattak. A felújított változatban viszont házasság előttiek, leányok és legények szerepeltek, mintegy 40–50-en. A délutáni felvonulás résztvevői közül kerültek ki az esti színdarab szereplői. Vagyis a fiatal színjátósok alkották a farsangi felvonulás magját. Így a felújított farsangi felvonulás az amatőr színjátás megnyilvánulásának, betanított-betanult színjátásó produkciónak is tekinthető.

Előkészületek:

A tanítónő mint a szokásesemény rendezője, összehívta a fiatalokat a kultúrházba és megkérdezte, hogy ki szeretne felöltözni a *lakodalmas menetben*, majd kiosztotta a szerepeket. A résztvevők közül egyvalakinek kellett fordított szerepet alakítania: a menyasszonynak.

Az előkészületek fontos része volt az, hogy a tanítónő a községi rendőrökkel megbeszélte, hogy felvonulhatnak a település forgalmas (Szászrégent Kolozsvárral összekötő) Fő útján is; a rendőrök segítenek, leállítják a forgalmat.

Azt is megbeszélték, hogy milyen ruhákba öltözzenek, milyen kellékeket kell beszerezni, mit énekeljenek, hol álljanak meg stb.

Öltözet, maszkok, kellékek:

Az 1990-es farsangolók öltözete, a látvány egésze egy komoly ünnep képét idézte mintsem farsangi álöltözetes, komikus-parodisztikus eseményt.

A lovas vőfélyek ünneplőbe öltöztek (fekete nadrág, csizma, fehér ing, vitézkötéses-zsinóros kabát, fekete csizma). Legfontosabb *kellékük* a sokszalagos vőfélypálcájuk. A lovak hajába, farkába szintén szalagot fontak.

A menyasszony talpig fehérben, slájer a fején, csak a művirág koszorú farsangias, a vőlegény fekete öltönye is inkább komoly lakodalomba illő, mint állakodalomba. A zenészek is „rendes” öltözetben húzták. A násznép öltözetében viszont vegyült az ünnepi ruha és a farsangi álruha. Néhány pár *magyaros ruhába* öltözött, a lányok fején párta, piros lájbi, piros szoknya, kötény, más lányok ünneplő székely ruhába; a legények fehér-fekete ünneplőbe, zsinóros kabátba. Más párok farsangosnak öltöztek, színes, tarka vagy elnyűtt ruhákba, kopott szalmakalapot tettek a fejükre. Arcukat műanyag harisnya álarccal borították, vagy pirosra festették. Harisnya álarcot viseltek a palacsintasütő, fehér köpenyes szakácsok is. A szalmával kitömött bábu ócska, rossz ruhában feszített

A lakodalmas menet:

A szokásjáték neve az 1990-es változatban: *lakodalmas menet*. Előjátékként koradélután a lovas vőfélyek bejárták a falut és kihirdették a lakodalmat.

Ennek megfelelően a rendes lakodalom több mozzanata beépült a farsangi játékba. Ezek a hagyományos változatból hiányoztak. A résztvevők a vőlegényes háznál gyűltek össze, nem messze a református templomtól. Itt menetbe rendeződtek és elindultak a menyasszony után. A menyasszony házánál – a rendes lakodalomhoz hasonlóan – bezárt kapu fogadta őket. A lakodalomból ellesett kikérés mintájára kikérték a menyasszonyt, amely ebben a változatban inkább a komoly menyasszonykérés utánzása volt, mint paródiája.

A menyasszonnyal kiegészült lakodalmas menet énekelve bejárta a falu utcáit. Beosztásában a következő rendet követte. Elöl vonultak a lovas vőfélyek. Utánuk szekéren a menyasszony-vőlegény, néhányan a násznép közül, és a zenészek. Ezen a szekéren kapott helyet a szalmaember is. Utánuk a násznép és ünnepi szekér, majd újból lovas vőfélyek következtek, utánuk a palacsintasütő szekér, ezután a farsangi népek, a menetet szintén lovas vőfélyek zárták. A menet beosztásában, vonulásában a szabályozottság, a rendezettség, az ünnepélyesség érvényesült.

Ez a rendezettség némileg csak akkor oldódott, amikor az utcabeliek kürtöskaláccsal és borral kínálták őket vagy előre megbeszélte „spontán” jelenetre került sor, például a menyasszonytáncra vagy a menyasszony ellopására.

Legtöbb néző a menyasszonykikéréshez gyűlt össze, mások a kapuk előtt nézték a farsangi lakodalmat. A gyermekek és az éppen cseperedő fiatalok népes serege kísérte őket végig a falun.

A *menet* a református templom környékéről indulva bejárta a Nagy utcát és annak mellékutcáit, a magyar falurészt. Ezután – a rendőrökkel kötött egyezségnek megfelelően – a Főútra vonultak és azon végighaladva, kimentek a falu széléig. Ebben a falurészben inkább románok laknak. A falu szélén, a malomnál megálltak, pihenőt tartottak és eljárták a menyasszonytáncot. Innen visszafordulva újból a Nagy utcába tértek és megálltak a művelődési otthon előtt.

A bábuégetés:

Itt a szekéren hordozott szalmabábut levették és elégették. *Ennek nem volt hagyománya, ezt én vezettem be* – emlékezik a tanítónő. Azt a rendezői utasítást viszont, hogy a résztvevő fiatalok a bábu elégetése közben sirassák a farsangot, nem sikerült megvalósítani. *Mondtam, hogy sirassák. Vége a télnek, a farsangnak. A panaszát mindenki elmondhatja, ki lehet gúnyolni a farsangot.*

A felújított szokásjátékot 1990-ben ugyanabban az időpontban tartották és ugyanazt a nyilvános teret járták be a farsangolók, mint az 1930, 1940-es években. Megváltozott illetve módosult a résztvevők nem- és korcsoportja, csak házasság előtti fiatalok vettek részt benne, tanítói, értelmiségi szervezéssel. Az egykori beresztelki farsangolás elemei közül többet átvett az új szervezés (az utcai menetet, a lovas vőfélyek szerepkörét stb.). Egyes szokáselemeket háttérbe szorított, így a palacsintasütés hagyományos jelenetét. Kibővítette viszont a menyasszony-vőlegény, a házasság jelvilágát, a komoly, rendes lakodalom egyes mozzanatait (menyasszonykikérés, menyasszonylopás, menyasszonytánc) beépítette a farsangi játékba, a nevét is lakodalmas menetre változtatva. Újításnak számított az is, hogy a beresztelki farsangi hagyományokból nem teljesen ismeretlen szalmaembert, (lásd. akasztott ember) szalmabábut a felvonulás végén elégették, új szokásmozzanattal bővítve e játékot. Mind az öltözetben, majd a megjelenítésben keveredett a díszes és a tarkabarka, az ünnepi, a komoly és az álöltözet, a tréfás jelleg. Egy-két spontán akción kívül az egész farsangi felvonulást inkább a szabályozottság, az ünnepélyesség jellemezte, a farsangi felszabadultság, spontaneitás kevésbé.

A következő két évben az 1990-ben meghonosított formában zajlott e beresztelki farsangbúcsúztató. 1991-ben például csak gyalogos lakodalmi menetet tartottak.

Változás állt be viszont a felvonulás útvonalában. 1991-ben a rendőrség nem engedélyezte, hogy a menet a falu Fő utcáján is végigvonuljon. *Azt mondták, azért nem engednek, mert nem jelentettük be azelőtt 48 órával. Azzal fenyegetőztek, ha mégis megtesszük, a szervező fizet 500 000 lejt.* Egyesek védelmükbe vették a rendőröket, mondván, azért nem engedték, mert *sok gyermek ment volna az országúton, nehogy valami történjen*, mások elítélték, hiszen *egy ilyen ősi szokáshoz nem kellett engedély*. Mások azt kifogásolták, hogy így a Fő úton lakók (többségükben románok) *sértve érezhetik magukat, hogy hozzájuk miért nem mennek, ott is szívesen várják a népek*. Tény, hogy 1991 óta a farsangi menet nem vonul végig a Fő úton, hanem a Nagy utcával való kereszteződésénél megtér.

(885) o. Lakodalmi menet és „indiánok” (1993)

Az 1993-as változatban egyrészt megtartották a szervezett farsangbúcsúztató három éve kialakult rendjét, szokáselemeit, másrészt újabb elemekkel is bővítették.

A résztvevők:

Kiszélesedett a résztvevők köre, korcsoportja. Szervezéssel iskolás gyermekek is felöltöztek a lakodalom szereplőinek (pl. lovas vőfélyek, koszorús leányok) vagy egyszerűen *kisasszonyoknak, dámáknak*. Különösebb szervezés nélkül, spontán módon több fiatal, sőt

középkorú házasember és egy-két asszony is bekapcsolódott az utcai játékba. Megnyilatkozásaik, spontaneitásuk által oldódott a szokásjáték rendezettsége, merevsége. Az utcai játék most is a komoly lakodalom szokásmozzanatainak megjelenítésével kezdődött. Ennek megfelelően öltöztek a menyasszony-vőlegényen kívül *násznagynak, násznagynénak, örömapának, örömanyának* vagy *lakodalmos népnek, dámáknak*. Több női jelmezt legények, férfiak vették magukra, és fordítva, asszonyok öltöztek férfiruhába. Harisnya álarcot tettek vagy arcukat kifestették.

Menyasszonykérés:

A vőlegény násznépe olyan háznál gyűlt össze, ahol nem lakott senki. Itt a násznagy a komoly vőlegénybúcsú mintájára elbúcsúztatta a farsangi vőlegényt: *Isten nevében, induljunk el tehát csendes békeességben, / A vőlegénynek megkeresni párját, / Nyugtalanul váró kedves menyasszonyát*. A komoly búcsú ellentétéként a farsangi vőlegény a rendezői szándék szerint a valóságos vőlegény karikatúrája volt: köpcös, hasas, de még csecsemőkorban leledző. Azzal neveltette meg a nézőket, hogy egyszer örülten sípolt, aztán cuclit dugott a szájába.

A menyasszony kikérésben is keveredtek a vitatkozó és a tréfás ötletek, megnyilatkozások. A menyasszonyi ház farsangi ünnepélyességét a kapura erősített száraz kukoricakóro kötegek jelezték. Ezek előtt folyt a *menyasszonykérés*. A vőlegény násznépe egy tinót keresett az ökrüknek. Sorra két álmenyasszonyt hoztak ki a számára, egy leánykát és egy öregasszonyt. Harmadikként a keresett tinó képében a menyasszonyt, akit arról ismert meg a vőlegény, hogy milyen a *csicse*. De addig nem adták oda, amíg a kikérők nem válaszoltak a kérdésre: *mi a különbség egy menyasszony és egy fejőstehén között?*

– Az, hogy a tehenet fejik, a menyasszonyt nem.

– Nem igaz. Na, melyik tudja?

– Az, hogy a menyasszonyt egy évben többször eléri a folytatás, de a tehenet csak egyszer.

Ezt bizonyítandó a szalmakalapos, csipkeálarcos, fehér ruhás, slájeres, művirágcsokros álmenyasszony (a hagyománynak megfelelően most is legény) kacér mozdulattal fel-felhúzta a menyasszony ruháját. *Ügyel a bugyigójára* – magyarázták a körbeállók. Induláskor már rikkantották is a menyasszonynak: *Álljanak meg a hídon/ Pisiljék a menyasszony*. A lakodalmi menetben elhangzó énekek is e témakörben fogantak. (*Még az anyja nem is tudja, / hogy a lánya milyen csalfa. / Majd megtudja nemsokára, / mikor sír az unokája. Vagy Erdő szélén nagy a zsvaj, lárma, / Erdő szélén esküszik a cigányvajda lánya* stb.)

A menet:

A menetben az ifjú pár és a násznép szekere után a *menyasszony hozományát* vitték, szintén szekéren: ócska bútort, kanapét, bölcsőt, ketrecekben állatokat, tyúkokat, malacokat. Ez a *hozományos szekér* új elem a felújított változatban és a farsang lakodalom paródia

jellegét erősítette. A szekérhez egy taligát kötöttek és azon két hárászkendős, szoknyás vénasszony vagy vénleány ült (mindkettőt középkorú férfi alakította), cuclis üvegjükből hol ittak, hol a malacokat szoptatták. Le-leszálltak a taligáról és futottak a bámészködő gyermekek után

Ezekben a jelenetekben jól derültek a nézők, akárcsak a *palacsintasütő szakácsnén*. A palacsintasütő szekér különlegessége most az volt, hogy a tüzelő és szakácsnénak öltözött legény többféleképpen *figurázott*: fel-feldobták a tepsiből a palacsintát vagy a nézők köré hajították. Megjátszották, hogy elfogyott az olaj, kölcsön kértek, közben bekormozták az adakozót stb.

Felerősödött tehát a szokásjáték komikus-parodikus jellege és ezt a falu népe is értékelte. Bár nagy hó volt és hideg, az utcára tódultak vagy a kapuk előtt várták őket. Kacagtak, élvezték a farsangi lakodalmat. Többen hoztak bort, kürtöskalácsot, fánkot a szereplőknek. A lányok nem bánták ha azok bekormozzák őket. Több spontán akció bontakozott ki. Ezekben a mellékutcák lakói, a falubeli cigányok és a gyermekek jeleskedtek. A Nagy utca és a Fő út kereszteződésénél összegyűlt tömeg viszont tartózkodó kíváncsisággal figyelte őket. Sokan gyűltek össze azokból az utcákból, ahová 1991 óta nem mentek el. Itt állt a két rendőr is. Az elől haladó lovas vőfélyek egy darabig bizonytalankodtak, hogy menjenek-e tovább vagy megforduljanak, aztán – utasítás nélkül – a megfordulás mellett döntöttek.

Abban is bizonytalankodtak, hogy elégecsék-e és hol a szalmabábut. Végül a művelődési otthon udvarán égették el.

Több résztvevői és nézői vélekedés szerint az 1993-as fársángolás jól sikerült, *igen nagyban ment*. A tanítónő viszont arról panaszkodott, hogy a fiatalok nem akarnak már részt venni, nem akarnak felöltözni. Ezért kellett az idősebbeknek is szólani, hogy jöjjenek.

Az „indiánok” megjelenése:

Egy konkrét eset azonban arról győzött meg, hogy a fiatalok is szerettek volna felöltözni, csak nem annak, aminek a szervezők szerették volna. A bábu elégetése után találkoztunk két *lovas indiánnal*. Fejükre parókát húztak, azt tollakkal ékesítették, arcukat vörösre festették. *Két hete készülődnek*– mondta a mellettük álló édesanyjuk. Mert a két indián két testvérlegény, egyikük 20, a másik 18 éves. Azt szerették volna, hogy indiánként vonuljanak fel a menetben, *legyen ilyen fársáng is, mert még ilyen nem volt*, de nem engedték. Csak ünneplő ruhás lovas vőfélyként vehettek részt a farsangi menetben. De hogy ne vesszen a készülődés kárba, a bábu elégetése előtt hazalovagoltak és gyorsan átöltöztek indiánnak. Indiánként is megmutatták magukat.

A fenti eset is jelzi, hogy a fiatalok részvételi szándéka megvolt, de ellentétbe került a szervezői elgondolással, szereposztással. Az ellentétek annyira éleződtek, hogy 1994

farsangján a tanítónő nem vállalta a szervezést, az esti bála sem tanított színdarabot. A délutáni felvonulást azért *kicsiben* megtartották, kevesebb résztvevővel, egyetlen szekérrel.

(886) p. „Ez most felülmúlta az egészet” (1995)

A következő évben, 1995-ben a szervezésből eredő feszültség oldódni látszott. A falu népe összefogott, hogy a farsangi szokásaikat sokoldalúan tudják bemutatni. Az eseménynek különös jelentőséget biztosított az is, hogy az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) megyei szervezete Beresztelkére hívta a környékbeli falvak farsangi játékokat bemutató csoportjait (Vajdaszentiványról, Sárpatakról, Péterlakáról, Magyaróról). Ezek a csoportok is részt vettek a beresztelkiek délutáni felvonulásán, majd este egymás után, színpadi fonó keretében elevenítették fel saját farsangi hagyományaikat.

Előkészületek:

A farsangbúcsúztatót az előző éveknél nagyobb szervezés, készülődés előzte meg. Ez egyrészt abban különbözött az eddigiektől, hogy nyitottabbá vált mind az idősebb generáció, mind a fiatalok felé. Megszólították és beszervezték azokat az idős (70 év körüli) férfiakat is, akik az 1940-es, 1950-es években vettek részt a farsangolásban. Ők természetesen az akkor szokásos, népszerű jeleneteket, szekereket elevenítették fel illetve készítették (például a bubás szekér, a köszörős szekér). Engedtek a fiataloknak, ők indiánnak is öltözhetnek. Így a tíz lovas közül néhányan hagyományosan vőfélynek öltöztek, néhányan pedig indiánnak.

Népes gyermekcsapat is beöltözött: mint *színésznők* utaztak egy különjáratral Budapestre. Az indiánokon és a színésznőkön kívül több új maszkos, jelmezes alak is megjelent: az *apáca*, az *utcalány*, a *csecsen katona*. Ezek az aktuális alakok a mögöttük meghúzódó szándék jelezte, hogy a beresztelki farsangolás megújulhat, új elemekkel gazdagodhat.

Másrészt a szervezés arra irányult, hogy az előző évekből ismert jeleneteket, játékmozzanokat a közösségben elismert, kiváló képességű komikus emberek adják elő. Azok legyenek a főszereplők, akik a legjobban képesek megjeleníteni a farsangi lakodalom jeleneteit, hangulatát, akik minél jobban megnevettetik a résztvevőket.

Gyülekezés:

A *vőlegény násznépe* a Kolcsár utca egyik házának tág udvarán gyülekezett. A kapukat zöld fenyőágakkal díszítették, de nem hiányzott róluk két száraz kukoricakóró csomó sem. A vőlegényt is ilyen felemásan öltöztették: szalmakalapot a fejére, arcát pirosra festették, fekete kosztümben feszítene, de púpot tettek a hátára és sántítania is kell. A szájába cuclit dugnak.

Az öltöztetést a násznagy irányítja, ő maga ócska ruhában, művirággal a mellén, és közben elmondja a többieknek, hogy kinek viseli gondját holnapig:

Valahogy kapott ő is a szerencsétlen fejével egy menyecskét. Hamarabb az anyósával volt a baj, most az asszonnyal lesz a baj. Az ifjú vőlegénnyel is baj van, az egyik lába egy kicsit meg van repedve, a másik el van törve, a hátára púp nőtt.

A vőlegényes házhoz jött az *apáca* és *kisegítője* valamint egy *utcai lány* is. Az apáca talpig feketében, fehér arcfedővel, a kisegítője színes ruhában. Az apáca feliratot hordoz a mellén:

– Adományozzanak a bordélyház megnyitására!

A kisegítő felirata:

– Adományozzanak dollárt és német márkát!

Az apácát alakító legény arra a kérdésre, hogy miért éppen ezt a maszkot választotta, ezt felelte:

–Láttuk a piactereken, hogy kéregetnek, lehet nem ezekkel a plakátokkal pontosan, de valamit azokon is írnak. Édesanyám mondta, hogy valamit a nyakunkba kellene akasztani, mivelhogy sokfelé kéregetnek. Nem tudjuk, hogy ők mire fordítják az összeget, de mi erre szeretnénk fordítani.

A kisegítő gyűjti a pénzt. Ő így mutatkozott be:

– Én kisegítő, kasszás is vagyok egyúttal, nehogy valaki ellopja a pénzt. A biznissel is foglalkozni kell. A lejnek az értéke az nagyon ... nem érdemes azzal foglalkozni. A dollárnak, a márkának van értéke.

Az utcai lány – fehér, kötött sapkájáról, fehér vállkendőjéről ítélve – akár előkelő kisasszony is lehetne, csak meztelen lábszárai, combtővig érő ruhája jelzi foglalkozását:

– Ha a combomat meglássák, majd kerül, aki rám talál. Nem a szívemért, mert azt már összetörték. Párt keresek, de mostanig még nem találtam.

Az apáca és az utcai lány az esemény során végig a vőlegény szekereán ültek, vagy akörül forgolódtak, az ő kíséretéhez tartoztak.

Oda tartozott, bár a menetben sokszor nem találta a helyét, a *csecsen* vagy *ensz katona*. Gázálcot és kék sisakot viselt, a növényvédelemben használatos egyenruhát, oldalán katonai kulacs és egy műszer, amit *hétrobbanófejes atomtöltetként* dicsért.

– A békecsináló erőket képviselem, *Önkénteseket toborzunk Csecsenbe* – olvashatja mindenki a feliratot a hátamon. Aki jön 1000 dollár a fizetése.

Menyasszonykikérés:

Gyülekezés után a vőlegény násznépe elindult a menyasszony után. Induláskor a násznagy a komoly lakodalom formai mintájára a vőlegényt elbúcsúztatta a szülői háztól:

– Isten segedelmével most elmegyünk, elindulunk, hogy a menyasszonyt kérjük ki. Ha megtaláljuk a házat. Azt se tudja az ember, merre menjen ebben a sötétségben, havazásban, hózivatarban.

Ezután a kicsi, púpos vőlegényt feldobta a szekérre és melléje az apácát, az utcai lányt és a többieket is feltette. A zenészek hátul ültek, és lakodalmi énekeket kezdtek húzni. A vőlegényt cuclis üvegből itatták, hogy legyen bátorsága a kikéréshez.

– A végén annyit fog inni, hogy nem ismeri meg a menyasszonyt.

A menyasszonyos házig nem hosszú az út. Az egyik főszereplő családja ajánlotta fel üresen álló házát, udvarát a jelenet eljátszására. A kaput piros és kék szalagos fenyőfaágakkal díszítették.

A kapun belül a menyasszony *kiadó gazdája*, a másik szószólója, és násznépének több tagja fogadta az érkezőket. Öltözetük inkább ünnepi, kucsmájukon, kabátjukon művirág dísz.

Arcukat pirosra festették, koromból bajuszt mintáztak.

Kiadó gazda: Messziről jöttetek?

A vőlegény násznagya: Messziről, Kozmáról.

Kiadó gazda: Kozmatelke?

Násznagy: Igen, válea din gyál. (Kacagnak)

Kiadó gazda: Túl a hegyen...

Násznagy: Erre jöttünk, errefelé, itt mindjárt a dombról kikerültünk.

Kiadó gazda: Ejsze a macska is megkarmolászta magukat....

Valaki a násznépből: Szarvas volt...

Kiadó gazda: Mi járatba volnának?

Násznagy: Álljon meg, hogy szuszogjunk! A reggel kitavaszodott, s az ifjú vőlegény azt mondta, hogy megkapta az élettársát. (A vőlegény kacag)

Kiadó gazda: Ha kacag, akkor csak van valami a dologban...

Násznagy: Azt csak ő tudja... Azt mondta, hogy jó lesz, csak legyen szép az anyósa, mind a kettőt elrendezi egy ütésből. (Kacagnak)

Kiadó gazda: Az anyósát is adjuk, de eccer csak meg kell válassza, hogy eltalálja vagy nem. Na, ide figyeljen násznagy úr, a vőlegény szószólója, vána valami találós kérdésünk, amit meg kéne fejtsenek önök.

Násznagy: Nem fejtünk semmit, én már vittem a tyúkoknak máma. (Kacagnak)

Kiadó gazda: Ez nem afféle törökbúza!

Násznagy: Hát mi?

Kiadó gazda: Kérem szépen, csak azt mondja meg a násznagy urunk, hogy mikor aludta Ádám urunk nyugodt éjszakáját utoljára?

Násznagy: Mikor kijöttek a paradicsomból. Hát ott mindenféle vót, kígyó, béka. Félt tőlek.

Többen közbekiáltanak: Nem igaz! Nem igaz!

Kiadó gazda: Na akkor már ha nem tudják, el kell mondjam én. Akkor aludta Ádám atyánk utolsó nyugodt éjszakáját, amég Évát az Isten meg nem teremtette. Mert ahogy megteremtette, többet nem volt nyugodt éjszakája. (Kacagás)

Násznagy: Egy nap alatt mind a kettő megvót.

Kiadó gazda: Nem igaz!

Második szószóló: Na, még kérdünk egyet. Nagyanyó szétterpeszkedik, nagyapó beléereszkedik. Mi az? (Kacagás)

Násznagy: Jézus Mária!

Szószóló: Na, ez az!

Násznagy: Aztán csak maguk kell mondjanak, de én nem semmit? Aztán, ha nem tudom, nem tudom, s ezzel kész.

Szószóló: Kell találgatni. Ha nem tudják, kérdezek egy másikat. Akkor egy könnyebbet adok. Fekete kisasszony fekete szoknyája, vékonyat, vastagat dugnak a lyukába. Mi az? (Kacagás)

Násznagy: Ott van ni!

Szószóló: Tessék megmondani, mi az?

Násznagy: Kályha!

Szószóló: Igaza van a násznagy uramnak!

Kiadó gazda: A másikra nem feleltek, nem mehetnek be!

Násznagy: Három elég, gátá!

Többen a menyasszony násznépéből: Nem, nem, nem!

Valaki a vőlegény násznépéből: Menjünk vissza, uram!

Kiadó gazda: Még van, még van egy találós kérdés, amit ki kéne találjanak.

Násznagy: Hadd lám!

Kiadó gazda: Mér hosszú a gólyának a lába?

Násznagy: Ne ereszkedjen be a bugyija a vízbe. (Kacagnak)

Kiadó gazda: Nem igaz.

Násznagy: Hogy ne rúgja tökön a béka. (Kacagnak)

Szószóló: - Igen biza, jól mondta.

Kiadó gazda: Hát önöknek az a hivatásuk, hogy egy ilyen drága nőt, a menyasszonyt el akarják innen vinni?

Násznagy: Igen, igen. Ki kell a vőlegény szíve választottját eresztetni.

Kiadó gazda: A vőlegényt a ketrecbe eresszük bé!

Násznagy: Láta? Egyik lába meg van repedve, a másik el van törve.

Kiadó gazda: Nagyon jó.

Násznagy: Mutassák meg a választottat. Hozzatok ide vajegyvet, hogy lássuk, melyiket választja.

Kiadó gazda: Megismeri? Ha megismeri, akkor odaadjuk.

Kihoznak egy rongyokba öltöztetett álmenyasszonyt.

Asszonyi hang a vőlegény mellől: Ezt a menyecskét ne válaszd, egyem meg a lelkedet, nézz oda, hogy néz ki, jaj!

Násznagy (a vőlegényhez): Tetszik?

Vőlegény: Tetszik, de ennél szebbet várnék!

Valaki a menyasszony násznépéből: Pedig megbánod...

Az álmenyasszonyt táncoltatják.

Kiadó gazda: De nézz oda, még forogni sem tud...

Szószóló: Ez még egyebet is tud...

Násznagy: Ne, ne, ne, nem ez. Akkor egy másikat!

Kiadó gazda: Másikat hamar!

Hoznak egy vénasszonynak öltöztetett álmenyasszonyt. Na ez jó? Ez jó dolgos. Most ia a répakamarában volt.

Násznagy: Dógozott biza szegény, mint a sarokba a hangyák.

A vőlegényhez: Na mit szólsz?

Vőlegény: Nem, nem ez!

Násznagy: Na lássuk az igazit!

Szószóló: De aztán az igazit megismeri-e?

Násznagy: Kitörök mint disznó a kerítésen, ha felidegesítettek! (Kacagás)

Hangok a vőlegény násznépéből: Elmegyünk, elmegyünk.

Közben a szószóló kivezeti az „igazi” menyasszonyt. Magas, derék legény alakítja. Egész testét fehér ruha borítja, fején szalmakalap, azon menyasszonyi slájer, kezében művirágcsokrot tart. Arca kifestve.

A menyasszony megjelenését a körülállók ujjongva fogadják, közbe kiabálnak.

Körülállók: Ez az, na látod!

- Ilyent nem ettem életemben...
- Erősen gyönyörű!
- Na jó, hogy megvan!
- Az Isten tartsa meg a félcipőjét. Elég nagyok, 46-sak. (Kacagás)

- Na, hallgass, na!
- Hadd el, mert Bajusz Jóskánál csináltatunk.
- Levágunk belőle.
- Na, na, na, hát akkor a lábujjkát is le kell.
- Lehet, hogy a hollandok hozták. (Kacagás)

Kiadó gazda: Na, elfogadják?

Násznagy: Elfogadjuk eztet.

A menyasszony a vőlegényhez akarják vezetni, de ő tiltakozik, nem akar menni.

Kiadó gazda: Mi? Ejsze te nem fogadod el? A 'hiányzik tőlünk!

Szószóló: Azt mondta, hogy inkább a násznagyot...

Kiadó gazda: Szereted a vőlegényt, igaz szívedből mész hozzá?

A menyasszony bólogat.

Kiadó gazda a vőlegényhez: Hát te szereted?

A násznagy válaszol helyette: Igen, igen.

Kiadó gazda: Na egykettőre csókoljátok meg egymást!

A vőlegény s a menyasszony csókolóznak.

Ne te, a fülit csókolja!

Násznagy: Hát hol kezdje? Fél szemire vak. Nem lát semmit.

Valaki a körülálló közül: A menyasszony a másikat is kiveri. (Kacagás)

A vőlegény belejön a csókolózásba, mindenkivel csókolózni akar.

Násznagy: Ne mindenkit kapjál be (az istenedbe)! Alig kaptál egy fehérnépet s már mingyá máson vagy? Megcsókolta az anyósát is.

Kiadó gazda: Jaj, de szépen néztek ki, még az Isten is egymásnak teremtett. Most már megkínáljuk a násznagy urunkat, de csak úgy, ha megmondja, hogy mi a bor?

Násznagy: Hát tudja a jóisten. A zsidó azt mondta a fiának mielőtt megholt vóna, fiam, tudd meg, hogy még a szőlőből is lehet bort csinálni.

Kiadó gazda: Ez más. A bor máma vidámító, aztán szomorító, aztán ruharongyosító, lázító...

Hang a körülállók közül: Pofozó...

Kiadó gazda: ... asszonybolondító. De hát mikor a násznagy urat itt látom, mindjárt eszembe jut, hogy előbb én igyak belőle, s azután adom a násznagy uram kezébe. (Iszik az üvegből.)

Hang a körülállók közül: Persze, fösvények.

Más hang: Nem igaz!

Újabb hang: De igaz!

Násznagy: Jól is teszi! Másképp meg nem fogtam volna. Esetleg megmérgezett volna. Jó, hogy ő ivott belőle.

Szószóló: Nem tettünk belé csak egy kicsi hashajtót.

Ő is kínál egy üveget. Tessék fogyasztani!

Násznagy: Ebből igyak, vagy abból igyak?

Elveszi az egyik üveget.

– Na, Isten adjon egészséget az új párnak. Tartsa meg az Isten hosszú évekig. Járjanak kapálni, s csináljanak sok gyermeket a borozdában!

Kiadó gazda: Zengjen a pohár, éljen az új pár!

– Még az Isten is eltalálta őket. Szép pár.

Kínálják a vendégeket.

– De most már el kell induljunk a menyegzőre.

Többen: Induljunk, induljunk!

Az utcai menet:

A menyasszonykikérésre akkora nézősereg gyűlt össze, hogy ellepték az udvart és az utcát is. Közben megérkeztek azok a farsangi szekerek is, amelyek a vőlegénynél még nem voltak ott. Kialakult a menyegzőre induló lakodalmi menet. A menet élére a lovasok álltak. Indiánnak, kóbojnak, huszárnak, vőfélyeknek öltöztek. A vőfélyeknek vőfélypalcájuk, árvalányhajás sapkájuk, az indiánoknak tollas sapkájuk, a kóbojoknak széles karimájú kalapjuk van. A huszár egy régi huszármentét öltött magára. Látványszerepükön kívül különösebb akciójuk nem volt.

Az ifjú pár szekerét, mozgó sátorát úgy alakították ki, hogy egy széles szekérderékra kocsisszánt állítottak, s arra egy feldíszített sátrat szereltek. A sátor elejére ült a menyasszony, a vőlegény és a násznépből néhányan, és a zenészek. (Zenészek: két hegedűs, egy tangóharmonikás.) (Énekek: *Kivicses, kavicsos a mi házunk eleje, Érik a ropogós cseresznye, Ha majd nékem sok pénzem lesz* stb.) A násznép az úton végig énekelt. A szekér hátsó feléhez egykerekű taligát toldottak, fölötte rúdon egy babakocsi lógott, mint egy függő bölcső. Benne két bolti hajás baba. A babákat két fekete kendős, ruhás vénasszony ringatja, akik közben jókat húznak egy üvegből.

– Mi dadák vagyunk. A menyasszonynak meglettek a bubái, kettő, iker, Zsuzsika és Marika. Kell ringassuk, állandóan sírnak.

– Kicsit kurva vót a menyasszony. Sánta a vőlegény, kurva kellett legyen a menyasszony.

A menetben a második szekéren az apáca, az utcalány és a többi násznép utazott. A menyasszonykikéréskor egy-egy rövid akcióval fel-felhívták magyakra a figyelmet – az apáca

a nyakába akasztott táblát, az utcalány a combjait mutogatta –, a menetben a látvány részévé váltak.

A következő szekéren ketrecben állatokat visznek: tyúkokat, kacsákat, nyulakat. Eladásra kínálják őket az árusok, ahogyan a táblájuk hirdeti a szekér egyik oldalán: *Árleszállítás, ameddig a készlet tart.* A másik oldalon: *Kirakóvásár a kínai-finn határon.* Az egyik árus hangosan kínálja a portékát:

– *Kutya, macska, tyúk! Az árleszállítás érvényes, ameddig a készlet tart. Álljon meg egy cseppet, vásároljon! Olcsó áron megvásárolhat kanadai nyulat, koreai ebet keresztezve Fidel Castróval!*

A másik: Ez mind a menyasszonyé. De el kell adjuk. Veszünk belőle színes televíziót. Az kell nekik, csak a színes televízió.

A negyedik szekéren sütik a palacsintát. Széles tetejű, gumiabroncsos szekérré állították fel a kályhát, hogy minden jól elférjen. Ketten kocsisok, hárman fehér ruhában, fehér sapkában, műanyag harisnya álarcosan, a kályha körül sürgölődnek. Állandóan akcióban vannak (tűzrakás, kályhafüstölés, tepsiemelgetés, palacsintadobálás), igyekeznek a nézők figyelmét magukra vonni.

Az ötödik szekér a *köszörűs műhely*. Ezt a mozgó életképet erre az alkalomra újítták fel, nem emlékeznek, hogy az 1940-es évek óta lett volna. Széles, gumiabroncs kerekű szekérré egy egész műhelyt rendeztek be. Padon ül az egyik kifestett arcú, bajszos játékos, két edényfedőt tart a kezében. A szoknyás, csizmás mester vele szemben áll. Azzal indítja a köszörűt, hogy megnyomja a padon ülő orrát. Erre az „bekapcsol”, súrolni kezdi a két fedőt egymáson. A mester lábával a padon ülő lábát nyomogatja ritmusosan, hajtja a köszörűt. Közben szerszámokat vesz elő – sarlót, kaszát –, és feni őket. Amikor „megmelegszik” a köszörű, újból megnyomja a társa orrát, s akkor az vizet precskel a szájából. Egyszerre annyit, hogy jusson nemcsak a fedőkre és a mesterre, hanem a körbeállókra is. Iszik, és a jelenetet újrakezdi. A mester közben állandóan kéri a munkát:

– Mindent javítunk, kést, sarlót, kaszát. Meg kell fenni, mert nincs mivel aratni, nincsen glória, nincsen kombájn!

A komikus fenési jelenetnek nagy sikere volt a nézők körében.

– Ezt jól kigondolták – lehetett többször hallani.

A hatodik szekér teljesen új a maga nemében. Nem is szekér, hanem kóberes, sátortetős *különjárat*. A neve: *Intertour*. A bajszos kocsisa nem restelli reklámozni:

– Ez Vásárhelyről az Intertour. Ha nincs motorina, benzin, üzemanyag, hát mi is csináltunk egy Kft-t, összeszedjük a lemaradott utasokat is, ingyen elvisszük.

– Hová?

– Olvassa el a járatról: *Ha a dolgát elvégezte, jöjjön velünk Budapestre*. Színésznőket viszünk Budapestre. Ottan nagyobb a lehetőség, mind itten.

A színésznők (iskolás lányok) színes tarka ruhában, kendőben, szoknyában, fülükben hatalmas karikákkal, arcuk kifestve. Szemmel láthatóan nagyon tetszik nekik, hogy részt vehetnek a farsangi eseményen.

A farsangi menetet lezáró két jelenet, illetve mozgókép egyszerre új és régi. Mindkettőre emlékeznek a beresztelkiek, a mostani idősök gyakorolták is. Az ő ötletük volt, hogy felújítsák.

Az egyik a *bubás* szekér. Felújítója többet magával dolgozott az elkészítésén. Két pár, üzletben vásárolt babát méretében megnagyobbították és felöltöztettek. Az egyik pár inkább *falusinak*, a másik *úrinnak* sikeredett. A két fiúnak megfelelő helyre jól fejlett murkot illesztettek. Mindkét párt külön-külön egy-egy szekérkerékre rögzítették, úgy hogy a párok ölelkezzenek. A két kereket hatalmas kifaragott gerendából állították, két oldalra és egymás után, úgy, hogy a kerekek széle érje a földet mozgás közben, forogjanak a kerekek. A gerendából és a két bábupárt tartó kerekekből álló szerkezetet lóvontatta eketaliga után kötötték. Így alakult ki a bubás szekér. Menet közben a gerendába fűrt kerekek forogtak és forgatták a két bábupárt, amelyek így összeölelkezve le-fel mozogva előrehaladtak. Ez a jelenet is újdonságként hatott, mutogatták egymásnak.

A másik régi-új farsangi alak, illetve jelenet a *térképolvasó*. Az egyik idős játékos édesapjának volt kedves jelenete a *térképolvasás*: tudós embernek öltözött, valamilyen régi térképet keresett (esetleg iránytűt is) és azon olvasta az útirányt, merre menjenek a farsangolók. *Apám mindig a térképet a ló farkához tette, a ló farka alól olvasta, hogy merre vegyék az irányt. Ezt erősen kacagták a népek*.

A mostani, felújított alaknak is van térképe, amit egyik kezében tart, de a külseje megváltozott. Csizmát, nadrágot, szőrével kifordított bundát visel, fején fekete, „szarvakban” végződő sisapka, másik kezében favilla. Nem is tagadja, hogy kicsoda:

– Én vagyok az *ördög*, aki kíséri a bábokat. Azt nézzük, hogy merre kell menni, térképen tájékozódunk, mert nem tudják a faluban a járást. Kell mutassam az utat a menetnek.

Az ördög térképolvasása nem keltett különösebb feltűnést, beleolvadt a menet egészébe. A farsangi bábu (szalmazsák) elégetésekor kapott újból szerepet. Ő gyújtotta meg a farsangi szalmazsákot, ő volt körülötte a felvigyázó.

Falukerülés és fogadtatás:

A fenti beosztásban – de a szekerek egymástól el-elmaradozva –, a farsangolók menete bejárta az előző években kialakult útvonalat. A menyasszonykikérés a református templommal szembeni házban történt. Innen indulva végigmentek a Nagy utcán, a Kolcsár

utcán, a Cigány utcán, a Kisfülpösi úton, majd újból a Nagy utcába tértek , és kimentek a Fő út sarkáig az üzletekig. Itt megfordultak és visszatértek a kultúrotthon udvarára, ahol a menet megállt és az előre elkészített szalmabábut elégették.

A farsangolókat mindenütt *jól fogadták*. A falu teljes lakossága kíváncsi volt az előadásukra, sokan valamiképpen szerettek volna bekapcsolódni is a játékos eseménybe. A farsangolás utcai eseménye a gyülekezéstől kezdve a szétoszlásig három, három és fél órát tartott. A menyasszonykikérés után folyamatosan az utcán, mozgó színpadokon zajlott. A közösség, a fogadók jobbára „a helyükön”, szomszédok összegyűlve, a kapuk előtt várták vagy a tornácokról figyelték a farsangolókat. A közösség másik része az esemény csomópontjaiba gyűlt össze.

Az első csomópont a menyasszonykikérés helyszíne. Ide gyűlt össze a Felszeg lakossága, apraja-nagyja (a Kisfülpösi utcából, az Orbai térről, a Dilma utcából, a Csáva közből). Ezt a falurészt, főleg a Dilma környékét a beresztelkiek egymás között Darázsfészeknek nevezik. Azt értik ezen, hogy itt sűrűn állnak a házak, sok a gyermek, mulatiak, jókedvűek, hagyományoszeretőek az emberek. Innen került ki egykor és napjainkban is a farsangolás legtöbb résztvevője, szereplője. Ez *a fészke* a farsangolásnak.

Ide gyűlt a szomszédok, és azok is a Felszegről, akik nem közvetlenül játékosként vagy háttérbeli segítőként kapcsolódtak be az eseménybe, hanem aktív nézőként. Ők inkább asszonyok, kevesebb a férfi, a fiatalokból van bőven leány és fiú. Sokan hazajöttek erre az alkalomra a faluból elszármazottak is. És ide jöttek a másfalusi farsangoló csoportok tagjai. Ők is főleg asszonyok és fiatalok vegyesen. Ellepték az udvart, az utcát, az útkereszteződést, a templom előtti teret. A szereplőkkel együtt lehetnek vagy százötvenen-kétszázan.

A menyasszonykikérés álló jelenetét közbekiáltásokkal élénkítették, fűszerezték. A kikérés után, indulás előtt a nézőként megjelent és addig jobbára hallgató *asszony nép* kezdeményezővé, sőt főszereplővé vált. Közelebb mentek az állakodalom szereplőéhez, megszólították őket. A lakodalmi *rikkoltások* mintájára recitálva kiáltották, *amit akkor szoktak*.

A násznagyokkal kezdték:

Násznagy uram, ne szégyellje,

Kifityeg a libegője!

Ujjujujuju!

A násznagyok rendszerint válaszoltak a rikkoltásokra. Így valóságos szópárbaj alakult ki.

Rikkoltás: Násznagy uram tegye meg,

Van egy tyúkom, vegye meg.

Tollujával olyan fáin,
Kalapjába beleillik.

Válasz: Ha eladja, meg is veszem,
Kalapomba bé is teszem.

Rikkoltás: Násznagy uram tegye meg,
Van egy tyúkom, vegye meg.
Ha nem tetszik, b... meg.
Ujjujujuju!

Válasz: Ezt nem mondtad kedvemre,
Boruljál a seggemre!

Rikkoltás: Násznagy uram eleje,
Fonnyad, mint a lóhere!

Válasz: Nem jól mondta, nem igaz.
Próbáljuk meg, jöjjen vissza!

A rikkoltások középpontjában a menyasszony állt:
Fogadjunk egy liter borba,
A menyasszony ki van fúrva.

A násznagy válasza: Ha kifúrták, jól tették
Azt csak ők tudják, nem én.

További rikkoltások a menyasszonyra:
A menyasszony lába közt,
Meggyulladt egy marék szösz!

Kemencébe ég a tűz,
A menyasszony rég nem szűz!

A menyasszony fehér bőre,
Térdig ér a pina szőre!

A menyasszony így meg úgy,
A bugyija tiszta húgy!
Szóba került a vőlegény is, bár kevesebbszer:
Piros alma gömbölyű,
Ez az ember féltökű!

Válasz a körülállóktól:

– Nagy baj szegénynek.

Úgy jól laktam dióbéllal,

Hálnék én a vőlegénnyel.

Válasz a körülállóktól:

Kerüld meg a szalmás házat,

Fogd bé azt a lepcsés szádat!

Ujjujujuju!

Sánta cipő, nem jól mondta,

Csak a száját elnyújtotta.

Ezek a rikkoltások nem egymás után, sorozatban hangzottak el, hanem a helyzetnek megfelelően, szinte párbeszédszerűen az indulásra készülődés eléggé hosszú idejében és az induláskor. Ezzel búcsúztatták a lakodalmi menetet az asszonyok. A rikkoltásban kizárólag 40-éven felüli asszonyok vettek részt, néhányan a szomszéd falusiak közül is.

Az indulási csomópont után a falukerülő menetet az utcákon az ott lakók csoportokban, a kapuk elé állva fogadták. Már távolról integettek nekik, mutogatták egymásnak a vonuló figurákat, szekéren ülőket. Kezüket összecsapva kacagták őket. A férfiak egy-egy szekeret megállítottak, a rajta ülőket megkínálták borral. Megfigyelhető volt, hogy ahol nagyobb csoportokban várakoztak az utcán, ahol több volt a néző, a farsangolók új akcióba kezdtek: sütötték vagy dobták a palacsintát, fenték a szerszámokat és kérték a sarlót, kaszát, a vénasszonyok mutogatták a bölcsőbeli babákat s közben jót húztak az üvegből, az apáca és a segédje pénzt kunyerált stb. Némelyikük oda-odaszaladt a kapuban állókhoz, az asszonyokat és lányokat megölelte vagy a gyermekeket megsimogatta. Arra is volt eset, hogy valakiket bekormoztak vagy arcukat hozzányomva, piros festékkel kenték be.

Az utcabeliek próbálták a szereplőket felismerni, a *támadásokat* valamiképpen elhárítani. Ha tudták, hogy kit rejt a maszk, akkor is úgy tettek, mintha nem ismernék, *farsangnak* tartanak. Csak a hátuk mögött dicsérték. *A fiam a menyasszony azon a szekéren. Már nő, 38 éves, két fia van. De bolondul meg ezért a komédiáért, hogy mehessen. Az édesapja is nagyon szerette, sokszor felöltözött.*

Ez most felülmúlta az egészet – dicsérték a férfiak a köszörűs műhelyt, a különjáratot és a bábus szekeret. Egy hajlott hátú öregasszony, aki még emlékszik az 1930–40-es évekbeli farsangolásra, és most a kapuból végignézte a menetet, önkéntelenül is összehasonlítja. *Akkor*

másképpen fújt a szél. Lengett a lobogó, az a szép. Akkor még szebb volt a fársángolás, de lejárt az. Most ez a szép, amit most csinálnak.

Az utcabeli nézőközönséget inkább az idősebbek, a gyermekek és a cseperedő ifjak alkották. A fiatalok szereplőként vonultak vagy a csomópontoknál várták az eseményt. Ez alól némileg a Cigány utca kivétel, ahol a teljes népesség, négy generáció volt az utcán, hogy találkozzék a menettel. A félénkebbek a kapuk mögül lesték őket. Az asszonyok a kapuban álltak, csapták össze a kezüket, kacagták a *magyarok lakodalmát*, a szekéren ülőket, a bölcsőt ringató részeges öregasszonyokat, a keréken forgó ölelkező bábukat. A cigány férfiak komolyan vették a hozományos szekér feliratát: *Árleszállítás, ameddig a készlet tart*, és alkudozni kezdtek, vásárolni akartak a ketreben vitt tyúkokból, nyulakból. A suhancok és gyermekek a menet nyomába szegődtek és a következő csomópontig kísérték. Körülvették a szereplőket, szekereket, bámulták, figyelték a történéseket.

A következő csomópont a Nagy utca és a Fő út kereszteződése volt, ahol a menet megállt, majd megtért. Itt vannak az üzletek, a posta, nem messze a rendőrség. A Fő úttól kezdődik a falu másik része, az Alszeg (más néven Oláhszer). A Fő úton és a Vajdaszentiványi úton, az ortodox templom körül, jobbra román családok élnek, amit a falurész neve is jelzi.

A farsangi menetet itt is nagy tömeg fogadta, legalább akkora mint a kiindulási csomópontnál. Itt is *jól fogadták* őket. Megbámulták, kacagták, élvezték a látottakat. Az anyukák románul is magyarázták gyermekeiknek, hogy mit látnak. A helybeliek tájékoztatása alapján a nézők egyharmada volt beresztelki román nemzetiségű, a másik harmada beresztelki magyar, a harmadik része pedig *idegenség*, a látványosságra érkezett turista. A nézői magatartás abban különbözött az előző csomópontbelitől és a falu eddigi utcáin tapasztalttól, hogy a nézők valóban csak nézők, bámulók, báméskodók voltak, nem alakult ki közvetlen kapcsolat a szekerek farsangoló népe és az utca szélén állók között. A Fő út szélén most is ott álltak a rendőrök.

A farsang búcsúztatása, temetése:

A menet ezután a Nagy utcabeli kultúrotthon elé vonult. Némi bizonytalankodás után betértek az udvarra. Különösebb ceremónia és búcsúztatás nélkül egy erre a célra előkészített szalmaembert (inget, gatyát tölthet meg szalmával) meggyújtottak és elégettek. Körülötte a favillás ördög sürgölődött. Ezt a mozzanatot – mint már szó volt róla – a tanítónő vezette be 1990-ben, és a farsang búcsúztatásának illetve temetésének nevezte.

Az elégetés végét csak a szokásjátékban résztvevő szereplők várták meg, a közönség nagy része addigra szétszéledt. Több mint két órát tartott a felvonulás, lassan szürkülni kezdett.

Nemsokára, hat órára a református templom harangja bűnbánati istentiszteletre hívta a híveket. Este a meghívott szomszédfalusi csoportok és beresztelkiek színpadi előadása

következett, amelyen a fonóbeli farsangi játékokat elevenítették fel. Ezután kezdődött a farsangi bál, mindenki mulathatott reggelig.

(887) r. „Mindenki magának” (1996)

A fiatalság volt több, ők szervezték azt, amit csináltak. De semmi szervezés nem volt. Mindenki magának.

A beresztelki farsangolás egykori és máj egyik főszereplőjétől, Müller Sándortól származó vélemény jól rávilágít a szokásjáték újabb változásaira. A 90-es években felnőtt fiatal nemzedék újból szeretne volna átvenni a szervezést. A tanítónő szervezése az esti színdarab (Kisfaludy Károly: Három egyszerre) betanítására szorítkozott, házások előadásában, valamint a színdarab utáni jelmezes bál (jelmezekkel, tombolával) előkészítésére. A délutáni felvonulást a fiatalokra hagyta. Ebből lett a *mindenki magának* szokásállapota.

Ezt az állapotot egyrészt azt jellemezte, hogy az egy évvel azelőttihez viszonyítva sokkal kevesebb szekér és alak vonult fel. Kimaradtak nemcsak az 1995-ben felújított, egykori hagyományos szekerek, mint a bábus szekér, vagy a köszörűs műhely, hanem a beresztelki felvonulás állandó színpada, a palacsintasütő szekér is. Egyedül, a vőlegény és a menyasszony szekere maradt, amely átalakult bőrökkel, seprűkkel, csatornákkal megrakott *kirakó vásárrá*.

Másrészt az is jellemző volt, hogy mit őriztek meg a tavalyi alakok és jelenetek közül. Újból lehetett látni az ENSZ békefenntartó katonáját és az utcalányt, a tavalyinál gyengébb kiadásban.

A lovasok körében az *indiánok* (törzsfőnöknek öltözve, tollas fejdísszel ékesítve) és a *törökök* (fekete fátyollal letakarva) száma jóval meghaladta a *huszárokét és csikósokét*. (Egy huszár és egy csikós vonult a menetben.) Több lovasról viszont nem lehetett megállapítani, hogy milyen alaknak öltözött. A lovasok között megjelent egy férfiruhába öltözött lány is.

Új alakként tűnt fel a menetben a *tollus* (női ruhába öltözött legény, parókával a fején), aki egy zsák tollat vitt a hátán, és észrevétlenül mindenkire apró tollakat szórt, és a párja, a *bokszos*, aki fekete és barna cipőkrémmel kente be a nézők, az utcára kigyűltek arcát. Ők vitték mozgalmasságot a felvonulás menetébe.

Új szekér és új jelenet volt a *gyorsfényképező*. Ez is Müller Sándor találmánya, mint annyi más farsangi ötlet. A fotólaboratóriumot, az állványokat és egyéb felszerelést szekéren vitték. Magát a fényképező masinát egy derékban meghajlott, függönyökkel letakart férfi alakította. A függönyök mögé bújva a földig érő köpenybe öltözött mester mindenkiről azonnal gyorsfényképet tudott készíteni. Ehhez leszálltak a szekérről, fényképezési jeleneteket rögtönöztek. Harmadikként egy *szószóló* hívta az utcára gyűlteket fényképezni. Azonnal elkészült a fénykép is, adták a páciens kezébe: a férfinak egy majmot ábrázoló képet, a

nőknek egy olyan lapot, amelyen egy majom nyúlkál egy nő szoknyája alá. A felvonulás vége felé be kellett zárni a műhelyt, mert elfogytak a rajzok.

Egyebekben az esemény ugyanazokból a mozzanatokból állott és ugyanúgy zajlott le, mint 1993-ban vagy 1995-ben. Általános vélekedés szerint viszont gyengébben sikerült, elszietett volt. Kevesebben gyűltek össze a vérszegény kikérési jelenethez, nem volt rikkoltozás, bekiabálás. Az utcákon nem alakult ki eleven kapcsolat, párbeszéd a játékosok és az utca népe között. Tartózkodóbb volt a fogadtatás. Leginkább a mellékutcákban, a Dilmán és a Cigány utcában bontakozott ki a farsangi hangulat és játék. A Főút kereszteződésénél sok volt a kíváncsi-báméskodó tekintet, de lenéző, gúnyos mosolyt is lehetett az arcokon látni.

Az idősebb nézők közül többen megfogalmazták rosszalló véleményüket is: *Ezek miféle lovasok, ezek csak rendetlenkedni tudnak. Mikor mi voltunk lovasok, szépen felöltözve, szép rendben vonultunk... stb.*

A következő két évben, 1997-ben és 1998-ban, fennmaradt ugyan a *mindenki magának* szokásállapota, de tovább mélyült az ellentét a szervező tanítónő és az elégedetlenkedők között. Ezek megelégtették a megszokott jeleneteket (lakodalom, palacsintasütés stb.), újítani szerettek volna. *Elég volt a lakodalomból, legyen valami újdonság.* Ők azok, akik már az előző években is a megszokottól eltérő maszkba, jelmezekbe öltöztek (indiánok, apáca, bányászok, csecsen katona) vagy szerettek volna, de a legtöbbször a szervező elutasításába ütköztek. Az elégedetlenkedők szélesedő csapatát a fiatal legények alkották. Háttérbeli irányítójukká a 90-es évekbeli farsangi felvonulások egyik állandó szereplője lett.

(888) s. Farsangi bányászjárás (1999)

A fiatalok, irányítójuk és a tanítónő közötti feszültségből adódóan (amihez egyéb, itt mellőzendő okok is járultak), az 1998-as farsangbúcsúztató után a tanítónő teljesen félreállt a falu kulturális életének szervezéséből. Azt mondta: *Hadd lássam, ha senki nem szervezi az ünnepséget, spontánul mi lesz belőle?*

Az 1999-es beresztelki farsangot így az eddigi elégedetlenkedők „szervezték”. Azt mondták nincs szükség színdarabra, esti előadásra, csak jelmezes bálra. Az esti bálra Szászrégenből hívták meg a divatos Selena popegyüttest.

A délutáni utcai felvonulás is teljesen másra sikeredett, mint az eddigié. Minden hagyományos, megszokott jelenetet mellőztek, a lovasok felvonulásán kívül. Az újdonságot a *bányászok* és a *rendőrök felvonulása* és *összezapása* jelentette. (A választott téma valóban aktuális volt: 1998 őszén zajlott a Zsíl völgyéből induló utolsó nagy bányászjárás, amelynek során a randalírozó bányászok többször összezsaptak a rendfenntartó erőkkel. Az előző

évekbeli bányászjárások témája, alakjai mind Beresztelkén, mind másutt, például Mezőfelében, szinte azonnal megjelentek a farsang színpadán.)

Az 1999-es beresztelki farsangi bányászjárást a Maros megyei napilap, a Népújság tudósítása nyomán mutatjuk be. (Máthé Éva: Bányászmenet Beresztelkén, részletek, 1999. II. 18.)

„Mini bányászjárást néztünk végig a Szászrégentől egy hajításnyira levő községközpontban, Beresztelkén. Mégpedig húshagyókedden. Igaz, hogy a bányászok gyerekek voltak. A rendfenntartók meg rendőrruhába bújt suhancok...

A húshagyókeddre, déli két órára meghirdetett felvonulás idején kihaltak voltak Beresztelke utcái.

A község egyik végében, majdnem az utolsó házban, Ilyés Zoltán Benedek, alias Benci házában leltünk rá a „bányászokra”. No és Müller Sándor bácsira, a szomszédra, akiről később kiderült, hogy Beresztelke egyik legmókásabb embere. Szóval Ilyésék udvarában a bányászlegényeket éppen korommal mázolták, az álrendőrök a kölcsönkért egyenruhában feszítettek és vihorásztak. Ilyésné asszony meg nagy hirtelenében a sztrájkra buzdító feliratokat, s egyéb jelszavakat gyártott, hogy élethű legyen a jelenet.

A készülődésben Müller bácsi ízes visszaemlékezését hallgattuk. Kiderült, hogy a húshagyókeddi felvonulások legmulatságosabb alakja volt. Most panaszkodik: *Nekem nagyon jó elképzelésem támadt... Csak az idén nem volt kivel megcsinálni. Pedig másoknak is tetszett amit kigondoltam, de nem jött össze. Nincs kivel... Elmondjam, hogy mit akartam? Hát azt, hogy egy szekéren egy egész kórház vonult volna fel. Mindenki fehérben, a szájuk előtt géz, szóval tudják, ahogy a kórházban szokták. De nem lett belőle semmi.*

Bizony az idén a farsangbúcsúztató felvonulási menetben nemcsak „kórház” nem volt, hanem egyéb sem. Hosszas készülődés után, délután három óra körül a vérszegény menet végigvonult a főutcán. A „bányászok” és „csendőrpandúrok” jó nagy zajt csaptak, volt ott a szekér elé befogott lovon sok csengő, a gyerekek kezében mindenféle kürt, meg duda, azokat is megfújták, de az emberek alig-alig jöttek ki a házakból. A bányászjárást kis szünet után négy pompás ló és népi viseletbe öltözött lovas követte. De ebben nem volt semmi fantázia. No mondjuk annyi, hogy a hagyomány szerint egyik paripán leányruhába öltözött legény feszített. De hát ez igencsak kevés...

Sok vita volt arról, hogy milyen legyen a farsangbúcsúztató menet. Egyesek nem akarták, hogy a hagyományos mozzanatok fennmaradjanak. Demeter Aranka 1990-től szervezte az ünnepséget s azóta folyt a vita. Nemcsak a menet összetételéről, hanem arról is, hogy népi zenekar húzza a talpalávalót vagy modern, helyi vagy máshonnan hozott együttes. A tanítónő

egy ideig harcolt, kardoskodott a népi hagyomány megőrzéséért, de belefáradt, s úgy látszik az aktualizált változat hívei az idén felülkerekedtek.

(889) sz. Generációk kiegyezése (2000)

Ez a „felülkerekedés” azonban rövid idejűnek, amolyan pünkösdi királyságnak bizonyult. Bár az idézett tudósítás némelyik megállapítása egyoldalúnak, túlságosan elmarasztalónak tűnik, tény, hogy maguk a „szervezők” is egészében gyengének, sikerületlennek tartották az 1999-es farsangi bányászmenetet. A falu főleg azt vetette a szemükre, hogy csupán gyermekeket, suhancokat „vettek be”. E félig sikerült „aktuális változat” után az addigi elégedetlenkedők lemondtak arról, hogy teljes újítással próbálkozzanak, de nem arról, hogy aktuális jeleneteket, alakokat, mozzanatokot is bevigyenek a hagyományos farsangi felvonulásba.

Mindez a 2000-es felvonulás előkészítésekor vált nyilvánvalóvá. Két-három generáció szervezte a *falukerülést*. A tanítónő nem vett részt a szervezésben, az eseményen a kapu elé állott nézőként volt jelen. Az idősek és a középkorúak, a 90-es években összeszokott szereplőgárda ragaszkodott a lakodalomhoz, a menyasszonykikéréshez. Többen két napig dolgoztak, hogy újból elkészítsék a bubás szekeret a keréken forgó bábukkal, a köszörűs műhelyt az ornyomásra vizet spriccoló „köszörűvel”. Palacsintasütésre, a palacsintasütő szekér berendezésére viszont nem akadt jelentkező. Müller Sándor bácsi ötlete alapján egyik szekérre *fogorvosi rendelőt* építettek. A rendelő egyik „szobájában”, a *zsibbasztóban*, a fehér köpenyes asszisztens valamilyen kotyvalékot pumpált a fogfájós páciens szájába, a *foghúzóban* a szintén fehér ruhás orvos óriási harapófogóval szakszerűen kihúzta a széken ülő páciens fogát. A rendelőben a páciensek egymást váltogatták, komikus jeleneteket rögtönöztek (szörnyen fáj a foguk, ordítottak, az orvos széles, eltúlzott mozdulatokkal sokat kínlódott, óriási tehén- vagy lófogat mutatott fel, az asszisztens a közönség soraiból is többeknek, főleg fiatal asszonyoknak zsibbasztót akart pumpálni a szájába stb.). Ezeket a jeleneteket a nézők különösen élvezték, sőt bekapcsolódtak, ajánlkoztak foghúzásra.

A fiatalok, a tavalyi „aktuális változat” szervezői és háttérbeli irányítói azt szerették volna elérni, hogy ne legyen menyasszonykikérés. Egyből kezdődjék a falukerület, a szekerek felvonulása. Az egyik szekér lehetett volna a menyasszonyé és vőlegényé, de azt meg kellett volna előznie a *bölcsődei szekérnek*, amit ők készítettek. Hatalmas gumikerekű szekérre két gyermekágyat tettek, s azokban három-négy teljesen fehérbe, csecsemőnek öltözött legény és suhanc visítózott. A *dada* vigyázott reájuk vagy a két rúd közé kifeszített kötélén lógó pelenkákkal igyekezett őket „tisztába tenni”. A szekeret körbe szintén fehér pelenkákkal díszítették. Elmondásuk szerint azért kellett volna a menyasszony és vőlegény szekere előtt

haladniuk a menetben, mert azt szerették volna kigúnyolni, hogy a gyermekek az esküvő, a lakodalom előtt megszületnek. Amikor megtudták, hogy mégis lesz menyasszonykikérés, beleegyeztek abba, hogy a menyasszony-vőlegény szekere után következzenek.

A fiatal generáció másik szekere még az előbbinél is mulatságosabbra és parodisztikusabbra sikerült. Neve: *tévé-szexnők*. Széles tetejű szekérre két sezlont, pamlagot és egy hordót tettek. A pamlagon három szexnő heverészett vagy a kád körül mosakodott, festette magát. A szexnőket alakító három legény félig meztelenre vetkőzve, combtőig érő szoknyában, ruhában, parókásan kínálgatta bájait, mellüket, combjukat mutogatták, fogdosták, vagy éppen partnert keresve telefonáltak. Negyedikük öreg, fekete ruhás *kerítőasszonynak* öltözött, aki a kocsis szerepét is ellátta. Ötödikként egy *dámának* öltözött legény (színes szoknya, bőrdzseki, fehér nyaksál, kifestett arc, bodorított haj) szamárháton lovagolt utánuk. A román televízió több kereskedelmi csatornáján futó éjszakai szexműsorok parodisztikus megjelenítése a 2000-es farsangi felvonulás legnagyobb közönségsikerévé vált. Megjelenésüktől kezdve végig népes gyermekhadsereg, fiatalok és idősebbek is követték szekerüket, lesték, kacagták a mozdulataikat. A felnőttek többsége sem állta meg mutogatás, kacagás vagy éppen fejcsóválás nélkül.

A fiatalok harmadik szekere a *kirakó vásár* feliratot viselte. Ebben a vásárban csak egy ketrecnyi tyúkot és a szekér oldalára felakasztott mázas edényeket lehetett „vásárolni” az *edényárús cigányoktól* (színes ruhákba öltözött, barna harisnyaálarcot viselő suhancoktól), akik fülsiketítő csörömpöléssel kínálták portékájukat. Különösebb akciójuk ezen kívül nem volt, nem jelentettek újdonságot.

A két generáció egymásmellettségét, kényszerű kiegyezését az is kifejezte, hogy a lovasok, a vőfélyek közül az egyik népviseletbe öltözött (fekete nadrág, fekete mellény, fehér ing, fekete bundasapka piros szalagokkal), a másik hosszú hajú indiánnak. Azt viszont nem lehetett hallani, hogy ő is hívogatott volna az estéli bálba.

A 2000-es farsangi felvonulással mindkét tábor elégedett volt. A „lakodalompártiak” azért, mert végigcsinálhattak mindent, amihez a 90-es évek közepén hozzászoktak vagy hozzászoktatták a nézőket, az „öregesek” újból elkészítették, sőt modernizálták a fiatal korukbeli kedvenc farsangi szekerüket, mások újat találtak ki és együttesen szerepeltek, komédiáztak benne. A fiatalok, az „újdonságpártiak” azért, mert szinte minden ötletüket megvalósíthatták, két teljesen új, parodisztikus szekérrel szórakoztatták a falubelieket.

A falubeliek valóban jól szórakoztak, régóta nem volt ilyen fogadtatása a játéknak. Végig népes közönség előtt zajlott, nemcsak a csomópontoknál. Jól mulattak a szekerek életképein, a sikerült jeleneteken. Többen bekapcsolódtak a játékba, a komédiázásba vagy rikkoltoztak, közbekiabáltak, véleményt nyilvánítottak. A paródia és komédia farsangi nyelvén mindenki

értette egymást. A Fő úti csomópontnál azok is, akik nem magyarul beszéltek vagy rendőri egyenruhát viseltek.

(890) z. Újra hullámvölgyben (2000–2006)

A 2000-es, sikerültnek, emlékezetesnek tartott farsangbúcsúztató után újabb hullámvölgy következett a szokásjáték életében. A húshagyókedd délutáni felvonulást, falukerülést minden esztendőben megtartották, változó számú, de egyre kevesebb szekérrel, szereplővel. Az esti bál színdarab, előadás nélkül kezdődött, csak néhány jelmezt díjazott a zsűri.

Újabb változás 2004-ben állt be, amikor a helybéli Szarvasmarha-tenyésztők Egyesülete vette át a szervező szerepkörét. A beresztelkiek mindig szerettek gazdálkodni, még a *kollektíves világ* sem ölte ki belőlük a gazdaszellemet. A földek visszaszerzése után, az 1990-es években sokan önként, mások a városi munkahelyek megszűnésével megélhetési kényszerűségből visszatértek a földműveléshez, állattartáshoz. Kialakult egy elég széles gazdálkodó réteg. Az ők szakmai, érdekvédelmi civil szervezetük a Szarvasmarha-tenyésztők Egyesülete, amely sokféle módon (tanfolyamokkal, információkkal, állami támogatások megszerzésével, kiállításokkal) próbálja segíteni tagjait. Szakmai teendői mellett a falu művelődési életét is támogatja, szervezi. Elnöke Torkos Sándor 39 éves állategészségügyi szakember és farmer. Egyben a farsangi jelenetek egyik állandó szereplője. Az 1980-as évek végétől minden szerepet eljátszott (volt vőfély, násznagy, menyasszony, kiadó gazda, némelyik többször is). Az Egyesület középkorú és idősebb tagjai – legalább tízen – mind aktív farsangi szereplők az 1990-es évek elejétől-közepétől. Hozzájuk kell számítanunk családtagjaikat, rokonságukat, a szomszédságukat is. Ezek a szomszédságok éppen azokban az utcákban élnek, működnek jól, ahonnan a farsangi játékok szereplői verbuválódnak (a református templom környéke, a Darázs-fészeknek nevezett Dilma, az Orbán tér, Csáva). Létezik tehát egy olyan, jobbára földművesekből, állattartókból álló közösség, amely külső beavatkozás és felső irányítás nélkül is éltetni tudja hagyományos szokásait. E közösség fontos jellemzőjének tartják a faluban, hogy sok közöttük a *komikus, humoros ember*.

A 2004-es és 2005-ös falukerülést egyesek sikerültebbnek, mások gyengébbnek tartják. Az egyik évben volt menyasszonykikérés, a másikban nem, csak palacsintasütés és más jelenetek. Müller Sándor bácsi ötleteire mindig számíthattak. 2005-ben az árdrágítás volt az aktuális jelenetek témája. Belső viták nyomán 2006-ra kialakult az az egységes szempont, hogy a lakodalmat egyik évben se hagyják el, mert hozzátartozik a beresztelki farsanghoz. Torkos Sándor így vette védelmébe ezt a szempontot: - *A mi öregjeink úgy magyarázták, hogy mindig az volt a farsang szimbóluma, a lakodalmi menet. Minden évben ezt szokták megrendezni.*

– Nincsenek már lakodalomellenesek?

– Volt olyan szólás nálunk, hogy miért muszáj mindig csak lakodalom legyen. Nem kötelez senki, mondtam, hogy mindig csak lakodalom legyen. De adjatok egy másik ötletet, amelyik legyen jobb ennél és feleljen meg a régi magyarságnak. Mi őrizni akarjuk őseink hagyományait, amit megmutathatunk. Egy nép csak úgy marad meg, ha hagyományait és érzelmeit ki tudja mutatni. Erre aztán visszahúzódtak.

Maradt tehát a lakodalom, de abban is megegyeztek, hogy mellette bármilyen jó ötlet helyet kaphat, nem utasítanak vissza semmit.

(891) ty. „Kedvünk legyen bár egy évben egyszer” (2006)

Előkészületek, szervezés:

A 2005-ös, gyengének tartott falukerületszűk kiindulva Torkos Sándorék azt szerették volna, hogy a 2006-os farsang jól sikerüljön. A Szarvasmarha-tenyésztők Egyesület több tagja és az egykori színjátszók együtt töltötték szilveszter éjszakáját és azon a közösségi alkalmon fogalmazódott meg a gondolat, hogy *hívják vissza Demeter Aranka tanító nénit*, kérjék meg, tanítson a házasoknak újból színdarabot. *Legyen húshagyókedden, púpos napján újból színdarabos bál*. Az ötletet tett követte, januárban tanulni kezdték a színdarabot, egy Rejtő Jenő vígjátékot. De emellett januárban egy másik „szereposztásra” is sor került. Torkos Sándor mindkettőben részt vett; a színdarabtanulásban és a falukerület előkészítésében is.

– Újév után, január tizenötödike körül szervezkedni kezdtünk. Összegyűltünk egy találkozóra vagy négyen-öten a bárban. Hogy lehetne hogy az idén jobban sikerüljön? Ez mindig beszédtéma a faluban: sikerülni fog, nem fog sikerülni? Meg lesznek vele elégedve, előkelő lesz? Az emberek mindig összehasonlítják.

– Mire jutottak azon a megbeszélésen?

– Kiosztottuk magunk között a szerepeket. De másokra is gondoltunk, hogy úgy mondjam, másokat is bekebeleztünk. Ez ennek volna jó, az annak volna jó. Tudtuk, hogy ki mihez ért, ki odaálló. Akit menyasszonynak gondoltunk, Duszka Árpi, az már volt egy évben menyasszony. Én is voltam násznagy többször. Többeket megszólítottunk. Ígérkeztek, de aztán nem jöttek el. Munkába járnak, ott kell legyenek. Vagy betegség van a családban. Bálint Mihály felöltözött volna, ő is komikus ember, de a felesége a kórházban van. Bakos Erzsébet például kivétel, ő rendszerint násznagynak vagy gazdának szokott felöltözni, férfinak.

– Megszólították az asszonyokat és a fiatalokat is? Az idei résztvevők, legtöbbje középkorú férfi vagy fiatal házas.

– A falukerületet régebben is férfiak és legények szokták csinálni. Most a házasok voltunk többen, mert a mai fiatalok nemigen mennek ebbe belé. A színdarabot is mi tanultuk, a házasok. Többen ebben is, abban is benne vagyunk.

A falukerülést illetően van egy visszafogottság az asszonyok részéről. Az a férfiak dolga. Az náluk nélkül is megtörténhet. Csinálja más.

– Mikor alakult ki a falukerülés végleges terve, és szereplőgárdája?

– Most, húshagyókedd előtt két nappal. A farsangot nem lehet hosszú távon előre szervezni. Hogy megtudja az egész falu, hogy mi lesz a téma. Kell a titokzatosság. Ötletek voltak. Szomszédok, barátok elmondták egyik a másiknak, hogy mit szeretnének. Itt sok embernek forog az esze, jó humoros emberek. De azt előre nem lehetett tudni, hogy amit elgondoltak, azt meg tudják-e csinálni. Mi szervezők nagyjából tudtuk, hogy mi lesz, a többiek nem tudták. Én is csak úgy 50%-ban tudtam.

Az este tartottunk egy megbeszélést, azon döntöttük el, hogy honnan indulunk, Bondor Csabáéktól. Az udvaruk jó nagy s itt a falu vége. Feleségestől az egyesület tagjai, szeretik ezeket a dolgokat. Menyasszonykikérésre az unokaöcsém házáat választottuk ki. Ott lakik a templom mellett, jó háttere van az egésznek. A falu csendes pontja, ott nem zavarunk senkit, nincsen forgalom.

A 2006-os előkészületek során az esemény időpontját illetően kiújult egy régebbi nézeteltérés. A tanítónő és vele együtt a színdarabosok ragaszkodtak ahhoz, hogy az előadás és a bál a hagyományos dátumon, húshagyó kedden legyen. Azok a szervezők, akik nem szerepeltek a színdarabban – a mulatni vágyó fiatalokból és másoktól befolyásolva –, azt szerették volna, hogy a farsangi bált előre hozzák szombatra, hogy a bál után pihenni tudjanak, mert vasárnap nem kell munkába menni. 2006-ban a húshagyókeddpártiak győztek, maradt minden a régiben.

Abban is sikerült megegyezni, hogy a bálra olyan zenekart fogadjanak, amely ugyan városi, a szászrégeni Orion csillag együttes, de beresztelki fiúk is játszanak benne, akik ismerik falubelijeik igényeit. Azt is sikerült elérni, hogy a községi polgármesteri hivatal anyagilag támogassa az esemény megszervezését. Az eseményt beharangozó plakáton úgy is jelent meg, hogy a főszervező a Polgármesteri Hivatal és a Szarvasmarha-tenyésztők Egyesülete. Gyülekezés a Hagyományőrök házához. Bondor Csabáék a Felszeg egyik utolsó házában, a Darázfészek végén, szinte a Luc patak partján laknak. Ide várják a farsangozókat. Délelőtt megsütötték a púpos napi kürtős kalácsokat, hogy legyen mivel az érkezőket megkínálni: Bondor Tünde, a feleség nagy betűkkel egy felíratot készített és jó magasra a kapuhoz illesztették: *Hagyományőrök háza*. Tartórúdjára egy farsangi álarcot is szegeztek. A kaput már déli egy óra körül kinyitották.

Aki a szomszédságból legelsőnek átjött, ki lenne más, mint az örökös farsangi ötletforrás, a 80 éves Müller Sándor bácsi. Mára is volt ötlete, de egyelőre hallgat vele, míg meg nem jönnek a többiek.

– Mondtam egy párnak, hogy mit kéne csinálni. Azt mondták jól van, de én is vegyek részt. Adtam az ötletet, mondtam, de nem tudok menni, öreg vagyok. A lovat adom a szekérhez, amit én gondoltam el, s egy darabig lehet, hogy elkísérem.

Lassan gyülekeznek a többiek is. Torkos Sándor a vőlegény *vőfélye* lesz. Pirosra festett arca, és kabátjára odabiggyesztett vőfélyi csokra jelzi, hogy szerepköre farsangi. Ruhája egyébként tisztességes polgári öltözet. Még nem élte bele magát a farsangi szerepbe, egyelőre azért izgul, hogy minél több szekér összegyűljön erre a délutánra és erre az estére minél több ember.

– Az emberek el vannak távolodva egymástól. Sok minden megviselte őket. Reméljük, hogy az ilyen szokásokkal jobb indulattal lesznek egymás iránt, jobb barátságba kerülnek.

Mint ahogy ő is jó barátságba került a házigazda Bondorékkal és a most érkező Szőke családdal. Szőkék nem beresztelkiek, Szászrégenből költöztek a faluba, de néhány év alatt beilleszkedtek a közösségbe. Szőke Ibolya nem éppen fiatalon vállalkozott a *vőlegény* szerepére, a férje, László a *lakodalmi kocsiséra*. Feleségét – aki fekete vőlegényi ruhába öltözött, virágcsokorral a mellén, kalappal a fején, még fekete bajuszt is festett magának – egy szamarat húzta taligára ültette, maga feketére festett arccal a szalagokkal feldíszített szamarat vezeti. A kétkerekű taligát is feldíszítették, körbe piros szalagokkal, a hátuljára pedig egy hatalmas, száraz kukoricakóró köteget tettek. A szamár fogat után nem sokkal egy másik szekér áll meg a Hagyományörzők házában. Felszerelése ismerős: egy asztal, két szék, középen dobkályha. Mellette már most szorgoskodik a két fehérbe öltözött, harisnya álarcot és napszemüveget viselő *szakács*. Sütik a palacsintát, de nem akármilyen palacsintát. A farsangi palacsinta sem lehet más Beresztelkén 2006-ban, mint amit hirdetnek a szekér hátuljára írva: „EU palacsinta.” Éppen ezért az ára is európai színvonalra emelkedett: „5 euró darabja”. A palacsintasütők, a 37 éves Torkos Ferenc és Torkos Levente a Torkos Sándor rokonságából, és szomszédságából valók.

A palacsintasütő szekér után éppenséggel egy traktor fordul az utcába. Lapos tetejű, tetőzete fehér vászonnal borítva, utánfutóján különleges műhelyt, kis üzemet, üzletet vontat. Három fehér köpenybe öltözött, parókás alak működteti a műhelyt. Távolról is kivehető felszerelésük: egy régi kovácsműhelybeli fűjtató, egy hatalmas rokka, egy kürtőskalácsütő felszerelés és a hozzávalók. A traktort is fehér köpenyes, parókás alak vezeti. Hátra-hátranéz, hogy jól haladnak-e a munkával a többiek. Az egyik a lábával a rokkát hajtja, a másik pedáloz

a fújtatóval és íme, megvan a kürtőskalácssütéshez a láng, a mester sűti a kalácssűtő formára húzott tésztát és az lassan pirosodik, mindjárt kész a ropogós finomság.

Beresztelkén hagyomány, hogy húshagyókedden, napjainkban is, minden háznál kürtőskalácst sűtenek. De ezen a mozgó szűnpadon nem akármilyen kürtőskalácst sűtenek, hanem „automatizáltat”. A műhely védjegye a traktor elejére szerelt feliraton olvasható: „Úton Európa felé Automatizált kürtőskalács SRL Bingo”. (Vagyis a Bingo kft automatizált *kürtőskalácssűtő műhelye* van úton Európa felé. A műhely hátulján reklám hirdetés hívja magára a figyelmet: NONSTOP Rendelésre Eskűvő Eljegyzés Keresztelő Arany Ezűst Gyémánt Réz Lakodalom Diszkó Házi buli Érdeklődni Tel 888989 = 660987 Gyors kiszolgálás.) A kürtőskalácssűtő traktoros műhely elkészítéséhez két család fogott össze, több napig dolgoztak, mindkettőből többen fel szoktat öltözni az elműlt tíz évben. A traktor a Bene Ferencéké, a 19 éves Bene Ferenc Levente vezeti, édesapja az 50 éves Bene Ferenc a kürtőskalácssűtő mester(nő). Nőiességét szűrke parókával, kötényével és nadrágjára húzott, hosszú, bő női alsóneművel is hangsűlyozza. Segédje Brassai (huszár) Miklós 30 év körűli állatorvos, egyik leggyakoribb parodisztikus megjelenítője a különbözű aktuális figuráknak, a rokkát Brassai Sándor Tibor (60 éves) hajtja, vele is többször találkoztunk a farsangi felvonuláson. Bene Ferenc másik fia, a 18 éves Bene Barna a násznép tagjaként vesz részt az eseményben.

Közben előállt az a szekér is, amelybe Müller Sándor a lovát hozta befogni, és amely az ő ötlete nyomán készűlt el.

– Ezen a szekéren egy *halottat* kísérűnk ki a temetőbe. Kinyűjtőztassuk a szekérbe. Visszűk az utcán végig. Jó lett volna egy fűrhang szűmfedélnek, de látom, ezen nincs. Én úgy gondoltam volna, hogy élő ember legyen a halott. A neve Gyuri, Gyurinak híják. De nem vállalta senki, hogy Gyuri legyen, azt mondták hideg van, megfáznak. Aztán lesznek *siratóasszonyok*, akik kísérik, sírnak. De ez a Gyuri úgy van felszerelve, hogy lesz egy murok téve a lába közű. Úgy van felszerelve az a murok, hogy amikor az asszony sír Gyuri, Gyuri, mért hagytaál itt Gyuri?, akkor az a murok áll fel. (Kacag Sándor bácsi, hogyne kacagna.)

– Ma pűpos napja van. Ma minden vígságnak megvan a helye. Azért van pűpos napja, hogy kacagjűnk, ne vessűnk, jókedűnk legyen bár egy évben egyszer!

Gyuri tényleg ott van a stráfűszekérben, deszkák közű fektetve. Finom szűnával és rongyokkal tömtek ki inget és nadrágot; kabátja, bakancsa is van, rongyfejét szépen kipingálták; fejébe egy gyékénykalapot és egy simléderes sapkát is nyomtak. Körűlőtte sok száraz virág. A lába közű valóban hatalmas sárgarépa rögzítve. A végére kötött spárgával az egész szerkezetet a kocsi ülésrűl mozgatni lehet. Ha a kocsis meghűzza a spárgát, a murok függőleges helyzetbe kerül, „feláll”. Gyurit Bakosék készítették. Bakos András 23 éves

legény lesz a *fő siratóasszony*. Hosszú fehér ruhába öltözött, barna kalapja alól fürtök lógnak. Arca kifestve. Édesapja, Bakos Mihály, is sokszor felöltözött, édesanyja, Bakos Erzsébet, 1992 óta mindig, legtöbbször násznagynak, kiadó gazdának. Most *maszkurának* öltözött, de a fiát biztatta, hogy legyen sirató. A fősiratóasszony neki is fog a siratásnak, hogy gyakorolja magát:

– Jaj, Gyuri, Gyuri, elraboltak tőlem!

Mit fogok csinálni nélküled?

Betesznek a fekete földbe!

Jaj, ..., drágám, csak még egyszer veled legyek!

(Közben a murok feláll, a körülállók dőlnek el a kacagástól.)

Müller Sándor tanítgatja a legényt a siratásra:

– Azt is mondd: Valamikor te voltál a falu bikája, Gyuri!

Bakos András mondja, sőt ki is egészíti:

– Gyuri, valamikor te voltál a falu bikája! Te bőgtél és mások keféltek – s közben ő sem tudja visszafojtani a kacagást.

Sándor bácsi elégedetlen:

– Amikor siratsz, ne kacagj! Inkább legyél komoly, a hangod is reszkessen. S amikor a végire érsz, fogd meg a murkot!

András jó tanítványnak bizonyul, komolyan sirat. A másik két siratóasszonynak öltözött, férfi csak röviden, egy-két szóval, jajgatással siratnak. Mégis, a látvány újszerűsége miatt ez a szekér ígérkezik a farsangi felvonulás fő attrakciójának. Nem is tudom megállni, hogy ne kérdezzem meg Müller Sándor bácsitól:

– Honnan jött az ötlete, hogy halottas szekeret lehetne csinálni, és halottat siratni?

– Gondoltam, valamit kéne csinálni. Én láttam, hallottam halottat siratni. Nálunk nem, de más falukban sirassák a halottat. Hát azokban sok jó bémondás, aranymondás van. Mivel ezt a választ nem tartottam kielégítőnek, az esemény után két héttel, újabb találkozásunkkor ismételtelen feltettem a kérdést.

– Honnan támadt az a gondolata, hogy halottsirató szekeret kellene felállítani?

– Én láttam egy filmet három-négy évvel ezelőtt. Magyar film volt. Csak egy pillanatra láttam. Ment a szekér, tért be az utcába. Szekéren vitték a halottat. Voltak sokan a szekéren feketében, akik siratták. Emlékszem, Gyurinak hitták a halottat. Kísérték s mondták a rigmust neki. Gyuri hajlongott, bólogatott, mert a murkot mozgatták (kacag). Mikor megláttam, na, ezt valahogy meg kellene csinálni. Erről jutott eszembe. Rigmusokat nem hallottam a filmben, azokat innen a faluból szedtem össze.

Menyasszonykikérés, falukerülés, fogadtatás:

A Hagyományörzők Házánál gyülekező szekeret, farsangosokat már nagyszámú nézősereg vette körül. Utcabeliek a Darázsfészekből és távolabbról jöttek is. Egy részük (főleg idősek, mint Müller Sándor bácsi), akik segítettek az előkészületekben, bár nem vesznek részt végig a menetben. Nekik van még egy-két ötletük, tanácsuk, hogy a játékosok mit hogyan csináljanak.

Aztán felsorakozik a menyasszonykikérő menet. Elöl a két lovas *vőfély*. Az ideiek magyaros ruhába öltöztek, lovuk is szépen, szalagokkal feldíszített, hátukon nyereg. A vőfélyek szinte még gyermekek: Vass Csaba 15, Bondor Szabolcs 11 éves, szüleik is ott vannak a farsangozók között. Feladatukat (azért is) jól ellátják: szépen léptetnek, lovagolnak a menet élén, és kiáltják végig szorgalmasan: *Mindenkit meghívunk a ma esti színdarabos bálba!*

A szamaras kocsiban a kövér *násznagy* oldalán a kis növésű *vőlegény* feszít, utánuk a *násznép*, a *maszkurának* öltözött asszonyok és gyermekek szekere. Nagy a hangzavar, énekelnek, kürtölnek, használt mázas edényeket ütnek össze.

Az utánuk jövő Eu palacsintások már most szorgoskodnak, ahogy megsült a tepsiben a palacsinta, egyik szakács leszáll a szekérről, fut a gyermekek után, erőszakkal kínálja, dobja a „drága” palacsintát utánuk. A halottsirató kocsin, a halott látványán mindenki meglepődik. A felnőttek kacagnak, a gyermekek felmászna a szekérre, úgy bámulják. Kiderül, hogy a kürtöskalácsütő műhely borral is szolgál, lassan hajt a traktor, hogy az utca emberei közül minél többet megkínálhassanak kaláccsal és borral.

Így érkezik meg a menet a Csáva falurészbe, a református templom mellé. Amint Torkos Sándor elmondta, itt a menyasszonyi ház gazdája az unokaöccse, Torkos Levente Sándor (35 év). Évek óta nála tartják a menyasszonykikérést. A *kiadó gazda* régi idmerősünk, Brassai Ferenc (Fránci), a 80-hoz közeledik. Nála nélkül szinte elképzelhetetlen e farsangi felvonulás, akkor is felöltözött és komédiázott egyedül az 1980-as években, amikor senki sem merte. Szerepkörét bundasapkájába tett kakastollal, pirosra festett arccal és ragasztott fehér bajusszal jelzi.

Mint kiadó gazda, a kapuban ő fogadja vőlegény násznagyát.

Násznagy: Ennek a kis vőlegénykének a kedvesiért jöttünk, akiért annyit harcoltunk...

Kiadó gazda: Nekünk van egy lány, de az rühes. Nem az a viszketős, hanem az a szégyenkezős.

Násznagy: Ha rühelődik, adunk neki inekciót... (Kacagás)

Kiadó gazda: Lehet, hogy pattanásos...

Kihozzák a rühös, pattanásos menyasszonyt egy nőtény kutya képében.

Násznagy: Nem jó, nem jó. Egy kicsit nagyobb csicsú kellene. (Kacagás)

Kihoznak egy széles farú öregasszonyt.

Kiadó gazda: Na ez az? Ez egy kicsit vakaródó...

Násznagy: Nem baj, mert megvakarjuk, ahol kell...

Kiadó gazda: Na, hozzák a vőlegényt. Nem tud a szekérről leszállni?

Násznagy: Nem, mert egy kicsit púpos, s szégyelli...

Kiadó gazda: Legyen szíves, szálljon le a vőlegény. Kell-e ez a menyasszony?

A vőlegény inti, hogy nem.

Kiadó gazda: Na, akkor majd hozunk egy másikat, amelyik majd leszállítja.

A kiadó gazda kihozza az „igazi” *menyasszonyt*. Hatalmas termetű, másfél fejjel magasabb mint a vőlegény. Teljesen fehérbe öltözött fehér szvetterével, kerek sapkájára egy függönnyt terített. Arca pirosra festve. Kezében egy bolti hajasbabát tart. (Brassai /duszka/ Árpád 30 év körüli nőtlen fiatalembert rejti a maszk. Mezőgazdászként a szarvasmarhatenyésztők egyesületének tagja, s minden évben aktívan részt vesz a farsangban is, többször volt már *menyasszony*, tavaly *apáca* volt, azelőtt *sintér*.)

Nagy kacagás fogadja megjelenését, mert tényleg az az első dolga, hogy kiveszi a helyéről a vőlegényt, karjába öleli, felemeli és hosszú ideig úgy tartja. Majd visszateszi a taligára és a násznagyot kezdi ölelgetni. A násznagnak tetszik, de azért elhárítja:

– El kell vigyünk, hogy hűséget esküdjetek egymásnak!

A kiadó gazda sem állja meg szó nélkül:

Álljon meg ez a menet,

A menyasszony mást szeret!

Erre a körbeálló, maszkurának öltözött asszonyok is rázendítenek a rikkoltozásra:

Ez az utca tekeres,

A menyasszony púderes!

Ez az utca kicsit nedves,

A vőlegény tyúkketreces!

Ijjujujujuju!

Szorítsd meg aderekát,

Kilenc kupa tejet ád.

Álljanak meg a hídon,

Pisiljen a menyasszony!

Vőlegényünk nemigen szorongatja a menyasszony derekát, ő viszont többekét megszorogatja a közelállókól, de főleg az üveget szorongatja. A násznaggyal és a kiadó gazdával áldomást isznak a lakodalomra. A közelálló férfiak közül egyet-kettőt megkínálnak.

A kikéréshez viszont jobbra asszonyok, fiatalok és gyermekek gyűltek össze. Szoros körbe zárták a kapu előtt a játékosokat, alig maradt mozgásterük. Torkos Sándor szerint sokan voltak olyanok itt, akik nem ebben az utcában laknak, az eseményre jöttek ide, vagy erre az alkalomra jöttek haza a faluba. Szinte szájtátva figyelték a látványt. Ők is kaptak egy ríkkoltást a maszkura asszonyok részéről:

Ez az asszony ki van állva,

A nagy szája ki van tátva!

A palacsintasütők, az automatizált kürtöskalácsosok, borkimérők és halottsiratók a menyasszonykikérés idején sem tétlenkedtek, nem estek ki szerepükből. A nézők leginkább a halottas szekér körül csoportosultak. Ekkor a sirató asszonyok újból jajgattak, a fősirató újabb rigmussal állt elő:

– Jaj, Gyuri, csak még egyszer tépd le rólam a selyembugyit, Gyuri!

– Gyuri, Gyuri, nem fogják neked többet mondani:

Komám, komám, fogd a pinám,

Ha nem fogod, nem vagy komám!

Végül a kiadó gazda szavára elindult a menet, hogy bejárja a falukerület megszokott útvonalát. A szekerek sorrendje nem sokat változott: a szamaras taligán viszik a menyasszonyt és a vőlegényt, utánuk a násznép szekere, erre ült fel a násznagy és a kiadó gazda is. Ezen a szekéren végig énekeltek (próbáltak énekelni), közismert lakodalmi énekeket és másokat is. Az első két szekér szorosan egymást követte, az utánuk következők lelemaradtak. A halottsiratók, a palacsintasütők szekere és a kürtöskalácsosok traktora önálló mozgósínpadként járta be a falut. Mindenikük köré nézőközönség szerveződött.

Az idősebbek a kapuban, a kapu elé állva vagy a tornácból figyelték, kacagták az elvonuló utcai látványt. Néhányszor megállították a menyasszonyos szekeret, megkínálták őket borral. A menyasszony többször leszállt a szekérről és a lányokat, menyecskéket megfogdosta, futott a gyermekek után stb. A vőlegény viszonylag passzív maradt.

A palacsintasütők és kürtöskalácsosok és inkább a középkorú vagy idősebb nézők körében kezdeményeztek akciót. Őket kínálták portékáikból, őket próbálták becsapni, utánuk szaladtak. Az ő farsangi „felhozataluk” ebben a korosztályban aratott sikert.

Ezzel ellentétben a halottsirató szekeret végig kamaszkoriak és fiatalok vették körül, követték, futottak utána, lesték a sirató asszonyokat.

A Cigány utcában a szó szoros értelmében a teljes közösség utcai közönséggé változott. A menet érkezésének hírére, zajára, idős emberektől, asszonyoktól az ölben ülő gyermekekig, mind az utcára, kapukba tódultak. Az idősebbek közül voltak akik a kapun, a kerítés tetején át figyelték a látványt, a középkorúak és az asszonyok az utca szélén csoportosultak, mutogattak, kacagtak, élvezték a látottakat. A fiatalok, a kamaszlegények csatlakoztak a többi utcabeli fiatalhoz, és halottsirató szekér kísérvé váltak. Ezt a szekeret a Cigány utcából kezdve, mintegy százan kísérték egészen a bábú elégetéséig.

A Cigány utcában egyébként is lelassult a menet, többször megálltak a szekerek és álló helyzetű játék bontakozott ki. Ebből leginkább a halottsiratók profitáltak, mert menet közben a siratószövegek nem érvényesültek. A látvány, az igen. A kocsis és fősirató asszony összehangolt játéka folytán fel-felállt a murok, a siratóasszonyok pedig, meg-megfogták. A Cigány utcában a fősiratóasszony azt is eljátszotta, hogy ráült a függőlegesen álló murokra, de ezt többet nem ismételte meg. A megálláskor meg – megszólította az ismerős utcabeli asszonyokat:

- Nézd meg Melinda, milyen húsleves lenne a murkából. (Kacagás)
- Hogy dugtad meg evvel őket, Gyuri?
- Kománét is állapotosan hagytad, Gyuri!
- Fáj a szívem, nem élhetek tovább, gyere vissza s b... kodjál tovább!

Ezeket mind nagy kacagás kísérte. A cigányoktól körülvéve a fősiratóasszony tovább így siratott:

- Jaj, szegény Gyuri, Gyuri!
Atdam neki hagymát túróval,
Hogy jól bírja a fúróval.
Evelt hagymát ecetesen,
S állt a vonalzója egész éjjel egyenesen.

(B. A. jó tanítványnak bizonyult, már egészen jól belejött a siratásba. Komoly, nem kacagja el magát szövegelés közben, még a hangja is reszket. Csak a kibuffanó röhögésre kezd ő is kacagni.)

A Fő út és a Nagy utca kereszteződésénél kísérvé felduzzadt menetet most is sokan várták, tele volt az utca két széle. De megállapítható, hogy ennél a csomópontnál kevesebb volt most a néző, mint a szokásos. Kevesebb volt az idegenség, és az érdeklődő falubeliek a menyasszonykikéréshez jöttek.

Búcsúztatás és bábuégetés:

Ahogy a régi szalmabábu, 2006-os új nevén Gyuri, a farsangi menet főszereplőjévé vált, a szokásjáték is új mozzanattal bővült: a búcsúztatással. A 90-es évek elejétől bábut égetnek a felvonulás végén, de eddig nem volt búcsúztatás. Most ahogy a menet visszakanyarodik a Művelődési Otthonhoz, nem veszik le Gyurit a szekérről, hanem előbb elbúcsúztatják. Bakos Tamás a *búcsúztató*, eddig a násznépes szekéren ült. Szerepéhez illően feketébe öltözött, csokornyakkendőt és szemüveget tett. Álarcnak fekete bajuszt és kis szakállat festett. Ő is több éve rendszeres szereplője a farsangi falukerülésnek.

Búcsúztató:

Búcsúzik Gyuritól falunknak kicsinye és nagyja. Külön búcsúznak a környék menyecskei, mivel ő volt a falu bikája, s kevesen voltak, kiket meg nem hágott volna... Az anyósa is búcsúzik, aki nagyon szerette... nem látni, csak az a baj, hogy nem dugott semmit az anyósába... (Kacagás) Továbbá búcsúzik a szomszédasszony, amelyik erőssen sírassa Gyurinak minden részét, de főleg ezt ne! (a murok – falloszra mutat... Kacagás).

Búcsúznak a komái kisírt szemmel, mert nem lesz többé olyan felejthetetlen éjszakájuk, nem jár többet Gyuri a feleségükhöz. Nem fizeti nekik a gyermektartást... s az áldomást.

Nyugodjék jövő ilyenkorig, ámen.

Bakos Tamás félig papírról olvassa, félig papír nélkül mondja a búcsúztató szövegét. Tudta, hogy mit kellene mondani, s ma délben, „családi alapon”, felesége, leánya segítségével, „papírra tették.”

A kiadó gazda bőrében Brassai Fránci bácsi sem állja meg, hogy ne szóljon az egybegyűltekhez:

– Gyurit most elégetjük, hogy menjen el a hideg!

Románul is megismétli:

– Înmormântăm pe Gyuri ca să meargă frigul!

Torkos Sándor ceremóniamester leveteti Gyurit a szekérről. Megszabadítják a hatalmas muroktól és állva tartják, hogy hamarabb begyulladjon. Ráteszik a menyasszonyi szekér kukoricakóró díszait is, hogy jobban égjen. Közben nagy a hangzavar, a siratóasszonyok összevissza, artikulálatlan hangon siratnak, mások kacagnak, hangosan beszélgetnek. A közönség, de főleg a kifestett vagy bekormozott arcú gyermekek, kamaszok annyira körülveszik az égő bábut, hogy Torkos Sándor félre kell küldje őket.

Körülnézve úgy látom, hogy a temetési nézőseregnek legalább a fele a Cigány utcából jött. A másik fele az utolsó csomópont vegyes népe. Azért kellett románul is szólni hozzájuk.

Ég a bábu, de az eddigi „siratóasszonyok,” a férfiak hamar kifogynak a siratásból. A beállt csendben az égő bábu másik oldalán álló, álarcos, maszkurának öltözött asszonyoknak jön

meg a hangjuk. Egy kis susmutolás után először egyenként, majd közösen is siratnak, miközben alig tudják visszafojtani kacagásukat:

Temetőig jaj nekem!

Visszafelé van nekem!

Ne vigyék a kert mellé,

Megakad a karóba,

S visszajő a nyakamba.

– *Mi ezeket tudjuk, ezeket hallottuk.* S aki ezt mondja, abban nem nehéz felismernem, álarca ellenére is – a beresztelki farsangolók szinte egyedüli női szereplőjét, a 40 év körüli Bakos Erzsébetet, a mai „fősiratóasszony” Bakos András édesanyját. *Kicsi kutya nagytól tanul ugatni.*

2.5. *Konc király (Sódor vajda) és Cibere vajda küzdelmének emléke*

NYÁRÁDMENTE – KÖZÉPSŐ-NYÁRÁDMENTE

Szentháromság

(892) a. Nagyanyám mesélte, hogy húshagyókedden Cibere vajda Konc vajdával itt a Tüzes hegyen összeverekedett s Cibere vajda győzött. El kellett tenni a kürtőskalácsot, húslevest, mindent. Nem volt szabad a nagyböjtön végig húst enni. Utolsó estén mindenki jóllakott, aztán vége. (B.J., a.f., 1912; gy. i. 1993)

(893) b. Én is emlékszem, hogy mondták, Cibere vajda, Sódor vajda összeverekedett. Kürtős kalácsot sütöttek, azon összeverekedtek. Ekkor záródott bé a fársáng, azért mondták, Cibere vajda Sódor vajdával a pánkón összeverekedtek a Tüzes hegyen.

A húshagyó keddi ételt hammazó szerdán nem ette meg senki. A következő nap, kövércsütörtökön meg lehetett enni. (V.I., a.n., 1930; gy. i. 1993)

(894) c. Hallottam én is az öregektől ezt a verekedést. Mikor béállott a böjt, azt mondtam a két nagyobbik gyermekemnek, mikor böjtös ételt vett elé a feleségem, nem húst:

– Hallgassatok ide! A kalán és a villa összeverekedett, s a kalán győzött. A villát el kell dobni. Most már levesételt kell enni. Húst nem szabad enni. Csodálkoztak, hogy az, hogy történt, az a verekedés. Hagyjátok esztendilyenkor megmondom.

(R.J., a.f., 1942; gy. i. 1993)

Bede

(895) Húshagyó kedden, púpos napján kürtőskalácsot sütöttek hosszú sütőn parázs fölött vagy olajban forgatva kályhán. Pánkót is sütöttek, abból mindenféle alakot csináltak. Ezeket a süteményeket a felnőttek felaggatták a házkörüli faágakra. Reggel azt mondták a gyermekeknek, hogy Cibere vajda meg Sódor vajda összeverekedtek s az elemózsia a tarisznyájukból itt maradt, siessenek, szedjék össze. (T.P., a.n., 1923; gy. i. 2003)

Nyárádszentanna

(896) Húshagyó keddet púpos napjának nevezték. A háziasszonyok pontosan úgy készültek, mint egy ünnepre. Tyúkot vágtak, púpos pánkót, kürtőskalácsot sütöttek. Egész nap sűrögtek-forogtak a konyhában.

Emlékszem arra is, hogy amikor édesanyám a kürtöskalácsot megsütötte, a kerítésnél a karóba húzta. Édesapám az ölébe vett és kivitt, hogy hozzuk be a kalácsot. Azt mondta, hogy Cibre vajda és Sódor vajda összeverekedtek az éjjel, és ők hullatták el a kalácsot.

(Sz. Zs., a.n., 1915; gy. i. 1994)

FELSŐ-NYÁRÁDMENTE

Márkod

(897) Én csak hallottam, nem láttam ezt a verekedést. Emlegették az öregek, hogy amikor ők fiatalok vótak, húshagyó kedden a templom előtt Csont király összeverekedett Cibre vajdával. Azt mondták, hogy csináltak két bubát szalmából, az egyiket jó vastagra, az vót Csont király. A másik sovány, az vót Cibre vajda. Olyan királyformák vótak. Ott ne, játékból összeverekedtettk, s a sovány megverte a kövért. Osztán elégették a bubákat s mentek még egyet mulatni. Avval vége vót a farsangnak. (M.P., a.n., 1917; gy. i. 1995)

Vadad

(898) a. Húshagyó keddet púpos napjának is nevezték, mert ekkor minden finomság púpozottan, bőségesen került az asztalra. Tyúkot vágtak minden háznál, mert ha nem, akkor az ülü (héja) elviszi a nyáron a tyúkokat.

Pánkót is süttünk s néhány pánkót elszórtunk a kertben vagy a fákra, bokrokra szórtunk. Reggel a gyermekeket kihívtuk, és azt mondtuk nekik:

– Nézzétek, Konc király és Cibere vajda az éjszaka összeverekedett s a nagy küzdelemben a pánkókat elhullatták. Szedjétek fel gyorsan!

A gyermekek kapkodták fel a pánkókat, és nem vették észre, hogy azelőtt tettük oda. Csodálkoztak és örültek a pánkónak. (L.B., a.n., 1920; gy. i. 1995)

(899) b. Húshagyó kedd után hamvazó szerdán reggel, ahol a gyermek volt, a szülők pánkót süttöttek és elszórták az udvaron. Mikor a gyermekek felkeltek, kimentek az udvarra és látták a pánkót elszórva. A szülők azt mondták: Jézuska teliszórta az udvart pánkóval.

Küldték a gyermekeket, szedjék össze a pánkót, ki szed össze többet.

(Sz.A., a.n., 1907; gy. i. 2006)

Nyárádköszvényes

(900) Húshagyó kedden éjjel elharangozták a fársángot. Megállt a bál egy félóra, a fiúk kimentek. Aztán jöttek bé, hogy folytassuk reggelig, akkor mentünk a misére. Ahogy jöttek bé, azt mondták:

– No, Konc király összeverekedett Cibre vajdával.

– Hát hogyhogy? – kérdeztük.

– Úgy, hogy többet nem szabad húst enni a böjtben. Cibre vajda összeverekedett Konc királlyal, és legyőzte. Nem szabad húst enni, hanem csak böjtös ételeket.

Nyáradremete

(901) Húshagyó kedden délelőtt ének- és zeneszóval megy az ifjúság templomba, s mise után szintén zeneszóval megy azon házhoz, hol egész farsangon táncoltak. Itt aztán a délutáni harangszóig folyik a tánc. Ekkor két alakot készítenek szalmából papír koronákkal (a Csont királyt és Cibre vajdát), kiviszik az utcára s ott tréfás versek és szóváltások között háborút folytatnak. A Cibre vajda (a böjt) veri meg rendesen a Csont királyt (a húsos étel jelképét). Végre aztán kiviszik a mezőre a háborúban jól összerongyolódott alakokat és nagy vígság közt megégetik.

Ezt a játékot vízkereszt napján is végigcsinálják, csakhogy akkor nem a Cibre vajda, hanem ellenkezőleg, a Csont király győz. (Harmath L., 1899, 44–47)

A bábukkal megjelenített küzdelemre napjainkban már nem emlékeznek.

KÜKÜLLŐ VIDÉKE

Rigmány

(902) a. Ezelőtt húshagyókedd, másképpen púpos napja nagy ünnep vót. Sütöttünk pánkót, kürtöskalácsot. Most is sütünk, szóval tarcsuk, de a gyermekeknek nem olyan nagy ünnep.

Akkor a kürtöskalácsot s a pánkót beléhúzták a szőlőfába, a szőlőnek az ágába, s osztán reggel jöttek a gyermekek és látták, hogy mi van, hogy Sódor vajda járt itt.

– Azt mondták a gyermekeknek, hogy Sódor vajda hozta?

– Igen, úgy akasztotta oda, de mi egyáltalán nem láttuk. Mert a gyermekek tudakolták, hogy ki vót, mi vót, de hát nem tudjuk. (K.E., a.n., 1937; gy. i. 2006)

(903) b. Apám azt mondta, mikor gyermek voltam, hogy a kürtöskalácsot Sódor vajda hozta, Cibere vajda pedig a pánkót. Azt mondták, hogy legyünk jó gyermekek, mert ha mi nem leszünk jók, akkor ők összeverekednek s még münköt is megvernek. Így vót a beszéd.

– Hány éves korig hozta Sódor vajda a kürtőskalácsot és Cibere vajda a pánkót a gyermekeknek?

– Hát olyan tízéves korig. Ameddig hitték. Tízen fejjel aztán már nem nagyon hitték. Jártak már iskolába, s még akkor is hitték az enyémeik is. (Sz.I. ,a.f., 1926; gy. i. 2006)

A Havadra férjhezment rigmányi asszonyok ott is megtartották a szokást, a helybeliek körében viszont nem honosodott meg. (Nagy O. 1990, 167–168)

A fentiekhez hasonló formában gyakorolták **Vadasdon** és **Gegesben** is. (Székely F. 1999, 93; László I. 1996, 211–212)

Nyárádszentsimon

(904) a. Gyermekkoromban az volt a divat, hogy egy fát, egy élő fát feldíszítettek. Húshagyó kedden sütöttek kürtőskalácsot, pánkót s abból a szülők, nagyszülők tettek a fára.

Azt magyarázták nekünk gyermekeknek, hogy azt Sódor vajda és Cibere vajda hozza azt az ajándékot, de nem tudták megmondani, hogy kik azok. (M.D., a.f., 1932; gy. i. 2006)

(905) b. Hamvazó szerdán délelőtt mindig nagyon vártuk, lestük, hogy mikor jön nagytata a hegyen béké felé. Amíg bírta magát, minden évben átjött Gegesből. Úgy örültünk, mikor megjelent. Hozott egy ágas fát a kezében, s arra rá volt húzva kürtőskalács s a végibe pánkó. Háromágú volt a fa, mert hárman voltunk testvérek. Az átalvetőjében hozott diót, almát. Otthon reggel a gegesi unokáknak is elhordozta, s átjött a szentsimoni unokákhoz is.

Azt mondta, hogy látta Sódor vajdát, hogy elhullatta a csonkakardot, és ő összeszedte. (Cs.E., a.n., 1953; gy. i. 2006)

Geges

(906) a. Gegesben a *Sódor vajda járás* a 2000-es években is élő szokásjáték.

2007-ben, hamvazó szerdán délben az iskolából hazatérő Adorjáni Szabolcsot, barátját, Zsoltot és a szomszéd leánykát, Katit (aki csak 6 éves) Adorjániéknál a nagyobbak által ismert és várt titkolózás fogadta. Az édesanya, Adorjáni Júlia felküldte őket a nagyházba, hogy a táskájukat letegyék és megszusszanjanak. Nemsokára a nagymama, a 80 éves Aranka néni is utánuk ment, hogy szóval tartsa őket addig, míg az édesanya a délelőtt sütött és a konyhába eldugott pánkókat, kürtőskalácsokat és csörögéket a lépcsőre futtatott szőlőfára felaggatja. Alig lett készen, máris nyílt az ajtó, először a nagymama lesett ki rajta, s amikor meggyőződött a látványról, visszakiáltott a gyermekeknek:

– Gyertek gyorsan, nézzétek mi van a szőlőfán! Elhullatták a csonka kardot. Sódor

vajda összeverekedett Cibre vajdával. Verekedtek s mennyi mindent elhullattak. Jaj, ingemet is megverték, a kendőmet letépték, a hajamat elépték. Futottam, futottam, alig tudtam megmenekülni... Na, szedjétek össze a csonka kardokat!

A tizenkét éves Szabolcs és Zsolt kételkedve, szinte lenéző mosollyal hallgatta a jól ismert történetet, de Kati most hallotta először. Csodálkozva és egy kicsit megszeppenve hallgatta. Aztán mindhárman boldogan gyűjtötték, szedték a fáról és ették a csonkakardokat.

Ezeknek náluk sokféle változata van: az egyik a *lyukas pánkó*, a másik *koldusláb*, a következő, csörögeforma a *nyolcas*, a másik a *sallang*. Szinte mindeniknek más a neve.

– Nekünk tarisznya vót akasztva a nyakunkba, abba raktuk belé a pánkókat – folytatja a nagymama. – Akkor gyengébb vót a liszt, s nem vót ennyiféle tészta, de úgy örültünk neki. Jöttek a nagymamák, a nagynénik, a szomszéd nénik, s mondták, hogy megverték a Sódor vajdák, hozták a csonkakardot...

(907) b. 2007-ben a Simonfy családnál is járt Sódor vajda. A 10 éves Misit és a 11 éves Editet nagymamájuk, a 74 éves Somodi Regina néni látogatta meg és ő adta elő (ki tudja, hányadszorra) Sódor vajda és Cibre vajda történetét. Edit hamiskásan mosolygott, mint a beavatottak, ő már farsangolni is járt az idén, de Misi még elhitte forma. A behívott szomszéd gyermekeket, a 6 éves Suba Sándort és a 8 éves Fülöp Ágnest még *el lehetett bolondítani, elhitték ezt a mesét* – mondja kacagva Regina néni.

– Még a kendőmet is levettem, a hajamat is összeborzoltam, hogy higgyék. Sódor vajda, Cibre vajda járt itt, a Kis erdőben tüzeltek, égettek, sütötték a pánkót. Azon összeverekedtek. Összeverekedtek, s megtéptek ingemet is. A sok pánkót, csonkakardot elhullatták.

– Eztet minden évben tarcsuk. Minden évben jövök az unokákhoz. Veszek valamit nekik. A pánkó mellé hozok csokoládét, rágógumit is.

– Minden családban tartják még ezt a szokást?

– A nagyszülők, a nagynénik szokták inkább fenntartani, valamint felaggatni az unokáknak. Mostanában megy ki divatból. Vesztődik el. A fiatalabbak elhagyják. Amíg az öregek élnek, addig lesz. Ha mi elmúlunk, ez is elmúlik.

(908) c. A tavaly éppen farsang végén, szerdán nyílt órám volt az óvodában. Több kolléganő jelenlétében szerettem volna valamivel meglepni a gyermekeket. Pánkót, csörögét, kürtőskalácsot, csonkakardot vittem. A gyermekek többsége nem tudta, hogy mi az a csonkakard, nem hallott Sódor vajdáról. (N.E., a.n., 1978; gy. i. 2007)

Kibéd

(909) „Húshagyókedd. Húshagyókeddre virradva a szülő, rendesen az apa, így kiált be a házba:

– Cibre vajda Sódor vajdával a hajnalba összeverekedett, a kardjáról a sok aranyperec, a markából a csonka kardja kiesett. Keljetek fel gyermekek, szedjétek össze az arany karpereceket és a csonka kardot, amit elejtett.

Kimentek a gyermekek, persze mire mennek, akkorra fel van öltöztetve két fából faragott ember, ezeknek a keze ki van fúrva és egy nagy darab oldalas van beledugva. A ruhájuk gombja pánkóból vannak, az aranypercek pedig kürtőskalácsok.

A föld köröskörül be van terítve papírral és a papíron ugyanezek a tárgyak találhatóak, amiket a gyerekek nagy örömmel szednek össze és visznek be a házba és örömmel mutogatják az édesanyjuknak és csodálatos meséket mesélnek, hogy miként csapott össze Cibre vajda Sódor vajdával és hogyan szikrázott a csonka kard”. (Makkai-Nagy, 1939–1993, 310)

A „a két fából faragott emberre” és a hozzájuk kapcsolódó szokásra a napjainkban élő legidősebb kibédiek sem emlékeznek.

Székelyszentistván (Hármasfalu)

(910) a. Húshagyó kedden nagy sütkölözés volt, pánkót, kürtőskalácsot, csörögét sütöttek.

Másnap, hamvazószerdán reggel a szülők felrakták, felfűzték az udvaron a fákra, vagy a kerítésre. Reggel aztán a gyermekek bámulták, né mennyi csonkakard. A szülők azt mondták, hogy ezek Sódor vajda csonkakardjai, és mi, gyermekek örömmel szedtük össze a húshagyókeddi maradékot. (P.Zs., a.n., 1918)

(911) b. A hagyomány szerint húshagyó kedden húslevest főztünk, sültet és pánkot sütöttünk. Másnap, hamvazó szerdán a család legidősebb tagjai hordozták a pánkót a rokon gyermekeknek. Olyankor, amikor a gyermekek nem látták, kitették a tornácba. Azután hívták a gyermekeket, hogy Cibre vajda és Sógor gazda elhullatta a pánkót, és szedjék össze.

(F.R., a.n., 1919; gy. i. 2007)

(912) c. Amikor én gyermek voltam, azt mesélték apámék, hogy Cibre vajda és Konc király összeverekedett, és a csonka kardjukat éppen nálunk hagyták el. A testvéremmel együtt kérleltek, hogy keressük meg. Menjünk a csűrbe, ott lehet. A csűrben a szekérbe raktak csörögét, kürtőskalácsot, pánkot. Azt mondták, hogy az a csonka kard. Mi örvendve összeszedtük. Ezt máig sem felejtettem el. (N.J., a.f., 1935; gy. i. 2007)

Székelyszállás

(913) a. Édesanyánk húshagyókedden süttött kürtőskalácsot. Ettünk belőle valamennyit, de másnap, hammazó szerdán hiába kértük. Nem adott, mert beállott a böjt. Azt mondta, hogy Sódor vajda és Cibre vajda eldugta a kürtőskalácsot. Persze édesanyám dugta el. Másnap, csütörtökön elévette, akkor még megehattuk. (M.I., a.f., 1926)

(914) b. Azt mesélték öreg mamáék, édesapámnak a szülei, hogy húshagyókedden éjjel két órakor Sódor vajda s Cibre vajda összeverekedtek az úton. Sódor vajda kövér volt, Cibre vajda sovány, mégis örökké Cibre vajda verte meg a kövért.

Azt mondták, hogy amikor ők vótak gyermekek a verekedést bubákkal csinálták. Megcsináltak egy kövér bubát és egy sovány bubát s összeverekedtettk. Örökké Cibre vajda verte meg a másikat, mert kezdődött a böjt. Húshagyókedd után nem vót szabad zsíros ételeket s húst enni. Ami még megmaradt keddről, megették csütörtökön, aztán vége vót.

(R.I., a.n., 1935)

Kend

(915) Régebb nálunk ettek ciberét. Malátából és fickóborból csináltak csüdört, s azt forrón ráöntötték az aprított kenyérre, ebből lett a csüdörcibre. A cibre nem volt zsíros, innen kapta a nevét Cibre vajda. Sódor vajda a zsírosat jelentette, a disznólábnak úgy mondták régebb, hogy sódor.

Azt mondták, hogy húshagyó kedden éjjel Cibre vajda összeverekedett Sódor vajdával, hogy melyik az erősebb. A katolikusoknál azt mondták, hogy Cibre vajda győzött, azért nem ettek húst. A reformátusoknál győzött Sódor, s ezért nincs böjt.

Húshagyó kedden kürtőskalácsot süttöttek meg pánkót, s kora reggel felakasztották a kórérakásra, el is hullattak belőle, mintha verekedés lett volna. Nagyanyám mindig azzal költött fel, menjetek ki gyorsan, és szedjétek össze a csonka kardokat, mert úgy összeverekedtek, hogy még a kardjaik is összetörtek. Leánykák voltunk, s örvendtünk, futottunk hátra, hogy szedjük össze. (B.R., a.n., 1941; gy. i. 2007)

Szováta

(916) Tízéves lehettem, amikor egyszer apám jól becsapott. Azt mondta egy reggel, hogy fussak ki a Földvár felé eső határrészre, pontosan megmondta a helyet, mert ott az éjjel Cibere vajda és Konc király összeverekedett, s az aranybicskájukat otthagyták. Hát nekem hogyne kellett volna aranybicska! Egész délelőtt keresgéltem, de nem találtam meg. Amikor nagy szomorúan hazajöttem, több ember volt nálunk, s egyet jót kacagtak azon, hogy én mit keresgéltem. (T.M., a.f., 1930; gy. i. 2007)

Szakadát

(917) Amikor gyermek voltam, a nagyobb fiúk és a felnőttek is azzal bosszantottak, hogy Konc király és Cibre vajda éppen nálunk verekedett össze. Hiába erősítgettem, hogy nálunk nem volt semmiféle verekedés, mind csak mondták, hogy de nálatok, de nálatok... Menjek, keressen meg, hogy hagytak-e ott valamit. Kerestem, de nem kaptam semmit.

(D.F., a.f., 1931; gy. i. 2007)

V. ÖSSZEGRZÉS

1. A marosszéki farsangi játékrepertoár mennyiségi mutatói és belső arányai

Tematikus és regionális szokásmonográfiánk alapja az az előzetes gyűjtői tapasztalatunk volt, hogy a Marosszék régióként meghatározott erdélyi települések népi kultúrája igen gazdag jórészt feltáratlan farsangi hagyományokban. Témánkat úgy szűkítettük, hogy nem a teljes szokásrendszert szándékoztunk feltárni, bemutatni és értelmezni, hanem annak egyik expresszív és jól strukturált rétegét: a maszkos szokásokat és színjátékokat.

A regionális farsangi szokás - és játékrepertoár feltárásában viszont a lehetséges teljességre törekedtünk. Összesen 126 (azaz százhuszonhat) településen végeztünk terepmunkát. Gyűjő – és kutatópont hálózatunkat némely vidéken sikerült abszolút sűrűségűvé tenni, másutt ritkább, de minden falucsoportra, mikrorégióra kiterjedő volt.

Terepmunkánk legfontosabb módszerének a helyszíni dokumentálódást, a résztvevő megfigyelést tartottuk a gyűjtés idején is élő, aktualizálódó játékok és szokások esetében; az emlékezetben megőrzött szokás – és játékformák dokumentálására a kikérdezés, az adatközlőkkel folytatott párbeszéd, az emlékező elbeszélés rögzítésének módszerét használtuk; néhány esetben játék rekonstrukcióra is sor került.

Mindezek nyomán létrejött a bemutatott korpusz, amely összesen 915 (azaz kilencszáztizenöt) maszkos játékot, illetve változatot tartalmaz. Ez a „teljesség” természetesen viszonylagos: egyrészt szűkíthető lett volna a változatok elhagyásával (amit a megfelelő helyen meg is tettünk vagy csak jeleztük az előfordulást), másrészt bővíthető lett volna, hiszen a korpusz nem tartalmazza a farsangi időn kívül, más kalendáris alkalmakkor gyakorolt maszkos szokásokat. Ezekkel együtt a játékrepertoár sorszáma elérte volna az ezeret.

A gyűjtő – és feltáró munka mennyiségi eredményei bizonyítják, hogy a régió népi kultúrájának valóban gazdag, sokszínű, változatos fejezete a maszkos szokások világa. A mennyiségi mutatókat és a belső arányokat tekintve a következő helyzetkép tárul elénk:

- Állatmaszkos játékok	149
- Mitikus alakok, maszkok	130
- Életfordulók játécai	180
- Zsánermaszkos játékok	245
- Az aktualitás játécai	71

Farsangi dramatikus játékok összesen: 775

- Farsangi szimbolikus lakodalom	18
- Vénleány és vénlegény csúfolás (csutakhúzás)	37

- A farsang temetése	38
- Más farsangvégi utcai menetek	21
- Konc király és Cibere vajda küzdelme	25
Farsangvégi dramatikus szokásjátékok összesen:	140

E mennyiségi mutatók belső aránya alapján (775 – 140) első szembetűnő sajátosságként azt állapíthatjuk meg, hogy a régióban jóval több játékot gyakorolhattak a teljes farsangi időben, mint a farsangvégi napokban. A maszkos játékok nem csupán a farsang végéhez kapcsolódtak, hanem egy tágabb rituális időkeretben éltek teljes életüket. (Színházi nyelven szólva: egész farsangi színiévről beszélhetünk, nem egy – két kiemelkedő, emlékezetes előadásról). Az arányok azt is bizonyítják, hogy nem egy – két játéktípus dominált a régióban, inkább sokszínű a játékkultúrája, hiszen mindenik csoportot elég jelentős számú játék képviseli. Egyedül az aktualitás játékaik csoportján aluli a dramatikus játékok sorában, de ennek oka abban is keresendő, hogy a témakörben nem végeztünk részletesebb gyűjtést, csak a tendenciát szeretnénk volna jelezni.

Az archaikusnak tartott állatmaszkos játékokat többfelé már csak az emlékezetből lehetett felidézni, kisebb arányuk maradt meg az élő gyakorlatban.

Az arányokat tekintve a kecskemaszkos játékok vezetnek (68), utánuk következnek a medvemaszkos (39), és a lómaszkos (19) játékok. Kevesebb a bikamaszkos (9), valamint a pulyka -, tyúk -, és golyamaszkos (12) játékok.

Meglepően sok játék és változat képviseli a mitikus alakok, maszkok csoportját. Ebben a csoportban a legtöbb játék alakoskodója a halál és/vagy ördög (58) utánuk a szalmabábu, szalmaember (42), és a hamubotos (14) a gyakorisági sorrend. Az adatközlők által használt csúf fársáng (14) elnevezést itt szűkebben értelmezzük: a szilvaízzel, tollal vagy korommal maszkírozott, néma, ijesztő alakoskodóra értjük.

Az életfordulókat megjelenítő parodisztikus játékok sorában első helyen a lakodalmos játékok állnak. Ezekből 80-at tartalmaz a korpusz, de számukat hasonló változatokkal növelni lehetett volna. A régió farsangi játékkultúráját egészében is jellemzi, hogy leggyakoribb a lakodalom megjelenítése, legnépszerűbb alak a menyasszony és a vőlegény. A parodisztikus halottas játékok is kedveltek (számuk 40), de nem az egész régióban. Meglepően sok (56) a terhességet, szülést, kisbabás asszonyt megjelenítő játék. Etnológiailag különös figyelemre tarthatnak számot a beavató játékok (9).

A fenti három tematikus csoport játékeit archaikus gyökerűeknek, a termékenység és egyéb mágikus ritusokban, az agrárkultuszban gyökerezőknek tartják a témakör kutatói. Az európai farsangi szokásoknak is ez az alaprétege. Ehhez a régebbi réteghez tartoznak, illetve ebből nőttek ki a farsangon végig előadható játékoknak több mint a fele (459). Ha ehhez

hozzá vesszük, hogy ebbe a rétegbe kapcsolódnak a farsangvégi szokásjátékok (140), megállapíthatjuk, hogy a régióban jelentős arányt képviselnek az archaikus gyökerű, mágikus-rituális eredetű szokásformák és játékok.

A maszkos szokások és játékok újabb rétegét képviselik a társadalmi csoportokat, embertípusokat, zsáneralakokat megjelenítő játékok. A zsánermaszkos játékok két leggyakoribb figurája a régióban a cigány és a betyár. A cigányos játékok mennyiségileg a legmagasabb arányt képviselik a repertoárban (100 játék), és számukat hasonló változatokkal növelni lehetett volna. A rögtönzésen és utánzásra alapuló cigányos játékok napjainkban is igen népszerűek, ahol létezik farsangi játék, mindenütt előfordulnak. A betyáros játékok (42) újkori régióbeli elterjedésében a betyárköltészet és a népszínművek hatásával is számolnunk kell. A többi zsánermaszkos játékban a megjelenített másság egyéb képviselői a következő sorrendben követik egymást: borbély-doktor (18), urak, úrnők, kisasszonyok (15), papok apácák (14), etnikumok (13), koldusok (11), kovácsok (10), kéményseprők (8), vándorárusok (7), vénleányok, kurvák (5).

Az aktualitás játékeit gyors megjelenésük és eltűnésük, képlékenységük miatt nehéz belső arányok szerint csoportosítani, egyáltalán a mennyiségi arányokat megállapítani. A korpuszban vezetnek a mindenkori hatalom képviselőit megjelenítő játékok (25), de nem maradnak el az aktuális másság képviselői (10) sem. Új jelenség a másik kultúra képviselőinek megjelenése a farsangi játékokban: mese-, ballada és irodalmi szereplők (20), film és Tv szereplők (15).

Ez a csoport, bár számszerűleg kisebb mint a többi csoport játécai, egyre nagyobb arányt képvisel a farsangi játékban. A reájuk irányuló speciális gyűjtés jelentősen növelhetné számukat, arányukat.

2. A farsangi játékok régióbeli elterjedése

A régió farsangi kultúrájának jellemzése szempontjából az általános mennyiségi mutatók mellett legalább annyira fontos a játékok elterjedésének, térbeli megoszlásának vizsgálata is. A szokás- és játékvaltozatok megnevezését, elterjedését, térbeli rendszerét kartográfiai módszerrel készült térképlapokon szemléltetjük. (VII – XII. térképlap). Ugyancsak térképlapok szemléltetik a kutatópontok hálózatát, a magyar lakosság felekezeti megoszlását, a régió belső tagolódását és kultúrájának néhány, a táji tagolódás szempontjából expresszív jelenségét. (I. – VI. térképlap).

Az elemzéskor bemutatott tényanyag mellett a két térképlap sorozat is felhasználható, párhuzamba állítható annak bizonyítására, hogy a néprajzi Marosszék kapcsolatteremtő, ún.

kontakt zóna a vármegyei területek és a Székelyföld között, továbbá, hogy a régió egy nyugati - mezőségi és egy keleti – székelyes népi kultúrájú alrégióra oszlik, valamint arra is, hogy a mikrorégióknak, falucsoportoknak a játékok elterjedésében is megragadható sajátosságuk lehet.

Hogyan mutatkozik meg mindez a játékok térbeli rendszerében? Mit mutatnak a kartográfiai módszer eredményei? Vegyük sorra a farsangi dramatikus játékok tematikus csoportjainak néhány jellemző példáját.

Az állatmaszkos játékok közül a kecskemaszkos játékok általánosan elterjedtek az egész régióban. A marosszéki Mezősége és Marosmentén, ahol a magyarok a románokkal érintkeznek vagy együttélnek, az alakoskodót turkának nevezik. A medvemaszkos játékok szintén általánosan elterjedtek: a régió szélein inkább jellemző a medvebőr öltözet, a középső vidéken a szalma, szalmamedve. A lovat és lovast alakító játékok több vidéken elterjedtek, de alrégiók szerint más formában. A nyugati – mezőségi vidékeken a több játékosból álló, fazékfejes lóalakítás tipikus, a keleti – székelyes részen az egyszemélyes, fafejes lóalakítás. A bika-, gólya és pulykamaszkos játékok inkább a keleti – székelyes alrégióban fordulnak elő. A mitikus alakok közül a szalmabábu, szalmaember egy – két mikrorégiót kivéve általános, a hamubotos viszont csak a székelyes alrégióban fordul elő. A halál és az ördög alakja az egész régióra jellemző, de sűrűbb elterjedtségük a mezőségi alrégióban, a kormos- szilvaizes csúf farsáng pedig csak ennek az alrégióknak a sajátja. Az életfordulók játékaik közül a lakodalom általános elterjedtségű, a halottas játékok és a gyermekáldás paródiák a mezőségi részen sűrűbbek. A zsánermaszkos játékok közül a cigányos játékok általános elterjedtségűek. A betyárjátékoknak a Marosszéki Mezősége jól strukturált, népszínműszerű változatai élnek, énekes – táncos változatban gyakoriak a Marosmentén és Nyárádmentén is, a Küküllő vidékén ritkábbak, a Sóvidéken pedig ismeretlenek a betyárjátékok. A borbély – doktor megjelenítése általános lehetett, de a szász leányok megjelenítése csak a Szászrégen környéki falvak, a kovácsok a marosmenti falvak, a fonóbeli vénleányok megjelenítése csak a Középső – Nyárádmente falvainak szokásvilágához tartozott.

A továbbiakban néhány példával szeretnők megvilágítani a régiót alkotó mikrozonák és falucsoportok sajátosságait. A Marosszéki Mezőség a szép farsangnak tekintett betyáros, a csúf farsangnak tartott állatalakoskodás, az esketés – és temetésparódiák gazdag vidéke, de itt a többi játéktípus is bőven előfordul, különösen az aktualitás játékaik. Ezzel szemben Marosvásárhely vidéke játékokban általában szegényes és nincsen gyakori játéktípus. A Lapos – Marosmentét a halottas játékok bősége, a sok szalmaember és állatmaszkos játék jellemzi, a szép farsangok képviselői itt is az éneklő – táncoló betyárok. A Felső – Marosmentén a betyáros mellett az énekes – táncos csigányos a kedvelt játék, de teljességgel

hiányoznak az állatmaszkos játékok és a szalmaember. A magyarói játékosok (kizárólag asszonyok, leányok) igen kreatívak a balladák és irodalmi művek farsangi jelenetű alakításában. Alsó – Nyárádmentén a legtöbb típuscsoportbeli játékot gyakorolták (kivétel a medve vagy a szalmaember), de összességében itt kevésbé gyakori a maszkos alakoskodás.

A Középső – Nyárádmentére az esketési – halottas és vénleánysírató paródiák bősége és a kontaminálódott színjátékok pl. – betyárok és falovas, halottas és cigányok – jellemzőek. A katolikus Szentföldön éppen az esketés és halottas paródiák hiánya feltűnő, ritka az állatmaszkos játék is; a betyárok, cigányok népszerűek. Ez viszont tipikus hamubotozó vidék, minden farsangi alakot kísért a hamubotos figura.

Egyedi, invariáns jelenség, hogy a mikrorégió egyik falujában, Jobbágytelkén a csúf maszkurák (az ördög, a halál, a csúf cigányok, boszorkányok), a farsangi idő előtt és után, adventben és a nagybójt idején látogatták meg a szalmafonó közös munkaalkalmakat, ún. céheket, a szép maszkurák a farsang idején jártak. Alsó – Küküllő vidékén mindenik tematikus csoportbeli játékot gyakoroltak, gazdag a halottas játékrepertoár, egyszerűsödik a lakodalom, csak vőlegény és menyasszony megjelenítéséből állt. A Felső – Küküllő vidékén a betyárok „megritkulnak” és a Sóvidékre érve, teljesen eltűnnek a játékrepertoárból. A halottas játékok is eltűnnek, illetve farsangtemetési utcai játékként élnek. A farsangi lakodalom itt is egyszerűbb formákból áll, bőségesek viszont az állatalakok, a zsáner – és aktuális figurák.

Általános sajátosságként, szabályként rögzíthető, hogy nyugatról – keletre haladva, különösen a Küküllő vidékén és Sóvidéken, a farsangi alakok inkább „némák”, nem beszélnek, elfogynak a beszélő változatok. Talán e néhány példa is bizonyítja, hogy minden mikrorégióknak volt, lehetett farsangi játékbéli sajátossága és nyomon követhető egy –egy játéktípus elterjedése és változása is. A régió egészére érvényesen fogalmazható meg, hogy a nyugati – mezőségies, vármegyei része a teljes farsangi időben előadható játékokban gazdagabb, telítettebb és „beszédesebb”, mint a keleti – székelyes, a történeti marosszéki alrégió.

Ha viszont a farsangvégi dramatikus szokások térbeli rendszerét tekintjük, a fenti helyzetnek éppen az ellenkezője tárul elénk. A farsangvégi házról – házra járó szimbolikus lakodalom a Marosszéki Mezőség és a Küküllő vidéke településein szokásos vagyis az egykori székely szék területén. A farsang temetése tematikus csoport változatai telítetten a legkeletebbi Sóvidéken jelentkeznek, de szórványosan előfordulnak a székely Partiumban és a Nyárádmentén is. Ezeken kívül Görgényüvegsűr sajátossága, amely egyrészt katolikus településként élénk kapcsolatot tartott a katolikus székelységgel, másrészt telepítéséből adódóan kultúrája németes vonásokat őrizhet. A régió északi részén, a Szászrégen melletti Beresztelke és Körtvélyfája, valamint a déli részén Segesvár kulturális vonzáskörzetében

Pipe, Szásznádas utcai, mozgó színpados szekeres menetei szász – magyar interetnikus kapcsolatokat sejtetnek. Szórványosan a Marosszéki Mezőségen (Mezőbánd) és a Nyárádmentén (Káposztásszentmiklós, Harasztkerék) is tartottak farsangvégi összetett utcai meneteket. A székelyes alrégió sajátossága a csutakhúzás is, szórványosan a Marosszéki Mezőségen és az Alsó – Küküllő vidékén is előfordult, de a csutakhúzás a régióban nyárádmenti dramatikus szokás. Itt viszont telített, minden kutatópontra gyakorolták. (Csak csodálkozhatunk, hogyan kerülhette el a Magyar Néprajzi Atlasz kutatópontjain gyűjtők figyelmét, hiszen egyetlen adat sem jelzi a szokás létezését a Nyárádmentén). A Konc király és Cibere vajda küzdelmének emléke szintén csak a székelyes alrégióban, egyrészt a Nyárádmente, a székely Partium és Sóvidék katolikus falvaiban farsangvégi tiltásként, szokásmagyarázó történetként, másrészt a Küküllő vidéke, Patakmente református falvaiban a gyermekek megajándékozásának epikus – dramatikus magyarázataként.

A kartográfiai módszer jól rávilágít a farsangi szokáskultúra térbeli rendszerére, arra, hogy Marosszék régió nyugati – mezőségies – vármegyei részében a farsangi időben végig gyakorolt fonóbeli dramatikus játékok jellemzőek, tipikusak, a keleti székelyes vidékeken és a szászok szomszédságában a farsangvégi utcai, felvonulós dramatikus szokásjátékok.

A fentiekkel párhuzamba állítható a régióbeli maszkos alakoskodás népi terminológiája is. (VII. térképlap) A nyugati – mezőségies alrégióban leggyakoribb a fársángolás és fársángok, a keleti – székelyes alrégióban a maszkurázás, maszkurák. Középen, elég széles sávon mindkét megnevezés használatos. A régió északi részén, a Felső – Maros mentén ugyanazokra a játékokra, alakokra a muszkurázás, muszkurák megnevezés járja. A régió déli részén a farsangi játékok, alakok megnevezésére a batykózás, batykók terminust, az Alsó – Küküllő vidék néhány falujában, a szászokkal közvetlenül érintkező településeken pedig a bakusozás, bakusok nevet használták.

3. A farsangi szokások és játékok történeti – társadalmi és egyházi – felekezeti kontextusa

A feltárt korpusz alapján a megjelenítési időben, alkalomban és ezzel összefüggésben a játék térformájában mutatkozó sajátosságokat, kötöttségeket figyelembe véve csoportosítottuk a marosszéki farsangi játékrepertoárt. Az első csoportba a farsangon végig előadható, kötetlen, főleg a fonókhhoz kapcsolódó játékokat, a másodikban kötelezően a farsang végéhez kapcsolódó, utcai felvonulás dramatikus szokásokat, a harmadikba a farsangi időn kívül gyakorolt, de farsangi jellegű szokásokat, játékokat soroltuk.

Ha ezeket a csoportokat párhuzamba állítjuk a fenti térbeli rendszerrel és a régió magyar lakosságának felekezeti megoszlásával, nyilvánvalóvá válik, hogy a szokásalkalomra és térformára koncentrálnak a rendszerezés kontextuális megalapozottságú is. Vagyis arról van szó, hogy a régió egykori vármegyei, mezőségi, kötetlen farsangi játékokban telítettebb része szinte teljes egészében protestáns, leginkább református egyházi kultúrájú vidék. A keleti – székelyes, a történeti marosszéki, farsangvégi szokásjátékokban gazdagabb, expresszívebb része felekezeti változatos: érintkeznek illetve váltakoznak a protestáns, (református és unitárius) illetve római katolikus többségű vidékek.

Hogyan nyilvánulnak meg a farsangi dramatikus szokásrendszerben ezek a kontextuális összefüggések? Mivel gyűjtésünk recens terepmunkán alapszik, nem levéltári kutatásokon, nem lehet erre egyértelműen válaszolni, de bizonyosnak látszik, hogy a történeti – társadalmi és egyházi – felekezeti kontextus befolyásolta a régió farsangi kultúrájának rétegződését.

A szabad székely státusú marosszéki székelység – akárcsak a teljes székelység – életmódjához, felfogásához, mentalitásához közelebb állhattak az egész közösséget átfogó, megmozgató, szabadtéren végbemenő, nagy mulatozással, szabadsággal, sőt szabadossággal, „rendetlenkedéssel” járó, a farsangi időszakot záró utcai felvonulások. A vármegyei településeken az egykori jobbágy és zsellér életmód és mentalitás sajátosabb, kedvezőbb kifejezési formát találhatott a kiscsoportokat érintő, zártabb térformában, védettebb helyen, de hosszabb időperiódusban gyakorolható kötetlen farsangi játékokban.

De talán ennél is fontosabb kontextuális tényező lehetett az egyházi – felekezeti. Az egyházak közösségformáló, a mindennapi életet és az ünnepeket, rítusokat, szokásokat szabályozó szerepével az utóbbi időben, több jeles szakember foglalkozott.²⁵⁷ Többen felhívták a figyelmet arra is, hogy a reformáció után felerősödtek az egyházi és világi tiltások a farsangi szokások ellen mind általában Európában, mind konkrétan a magyarság körében.²⁵⁸

A katolikus egyház inkább megengedő magatartású volt. A farsang végén, a nagybőjt előtt engedélyezte a multságokat, „pogány” rítusokat, utcai felvonulásokat, a katolikus vidékeken így ezek továbbra is megmaradhattak, alakulhattak. A protestáns egyházak sokkal szigorúbban léptek fel az „ördög ünnepének” megnyilvánulásai ellen. A reformáció után a protestáns jellegűvé vált vidékeken az azelőtti egységes össznépi farsangi szokásoknak és játékoknak az egyházi – világi hatóságok elől viszonylag zárt térbe, népi intézménybe, a fonóba kellett visszahúzódniuk, ahol viszont az archaikus szokásformák is fennmaradhattak. Másrészt a fonó az egész farsangi periódusban működött, tehát adott volt a keret és lehetőség a farsangi szokások széthúzására, szóródására az egész farsangi időszakban. A székely

²⁵⁷ Bálint 1976, Dömötör 1979, Ujváry 1983, Paládi – Kovács 2003 a, Tátrai 2001.

²⁵⁸ Burke 1982, Pozsony 2006, Kós 2000.

székekben, főleg a katolikus vidékeken az egyház által megengedett, felügyeletével végbemenő szokásokat szabadabban gyakorolhatták. A fonó ezeken a vidékeken is jeles szokás - és játékkalkalom, de nem annyira sűrű játékkrendű, mint a vármegyei református településeken. A székelyes vidékeken elvált a fonóbeli, estéli játékok rétege a farsangot lezáró, általában nappali szokáseseményektől.

Mindezek a tényezők hozzájárulhattak a maszkos alakoskodás régióbeli kötöttségének kialakulásához. A kép további árnyalásra szorul, de a marosszéki farsangi játékrepertoár a maszkos alakoskodás alkalomhoz kötöttségét dokumentálja, illetve azt a stádiumot, amikor a maszkos alakoskodás jórészt a farsangi időkeretben zajlott.

A történeti – társadalmi és egyházi – felekezeti kontextus befolyásoló szerepét a farsangi szokások életében napjainkig nyomon követhetjük. Az egykori különbségek a 20. századra egységesültek, de újabb polaritás is megjelent, amit az archaikus és hagyományörző valamint a hagyományait levetkező, integrált tipológiában és mentalitásban lehetne legegyszerűbben megragadni. Ezek a kontextuális különbségek nemcsak egy – egy vidékre jellemzőek, hanem falucsoportokra, szomszéd falvakra, sőt falurészekre is.

A mindenkori hatalom leginkább tiltással és üldözéssel, fizikai erőszakkal próbálta megfékezni, kiírtani a farsangi játékokat. Amint a bemutatott példáink is bizonyították: kevés sikerrel. Az egyházi hatóságok közvetlen tiltó beavatkozására a gyűjtés alapján az elmúlt száz évben kevés próba volt, de elitélő véleményüket többször hangoztatták.

Napjainkra legtöbb helyen megfordult mind a hatalmi intézmények mind az egyházak vezetőinek viszonyulása. A magyar identitás megőrzésében, a közösségépítésben, az ünnepek szervezésében a helyi farsangi szokásokra is támaszkodnak. Ez a tendencia erőteljesebb az etnikai határsávban vagy az etnikailag vegyes vidékeken, itt viszont napjainkban is érzékelhető a burkolt akadályoztatás az állami hatóságok részéről. A székelyes vidékeken a hatóságok részéről inkább az elfogadás vagy a konkrét támogatás, néha éppen a kisajátítás tendenciája jellemző, az egyházak részéről pedig a tartózkodás, belenyugvás vagy éppenséggel a megróvás, a templomi „kiprédikálás”.

4. Farsangi szerepkörök

A farsangi maszkos alakoskodás a kommunikáció szempontjából kommunikációs rendszernek, a konkrét maszkos szokások és színjátékok kommunikációs eseményeknek tekinthetők. Ebben az értelemben kommunikációs helyzetek és aktusok összessége képezi a kultúra egészét, annak különböző szintjeit.²⁵⁹ A farsangi maszkos alakoskodás mint kommunikációs rendszer megközelítéséhez az összetevő elemek szétválasztása vezet. A rendszer komponensei egyrészt azok az objektumok vagyis maszkos figurák, alakok, amelyeket megjelenítenek, másrészt a játékosok, résztvevők (individuumok és csoportok), akik az objektumokat megelevenítik, eljátsszák, harmadsorban a kommunikáció szabályai és eszközei vagyis a kódok.

A legfeltűnőbb komponens a sokféle megjelenített farsangi alak, szereplő, illetve ezek összessége, halmaza. A megjelenített figurákat, általában a szokásszerepeket a szemiotikai szokáskutatás a szociális objektumok kategóriájába sorolja. Fontos kitétele az is, hogy minden kulturális rendszernek, így a szokásrendszernek is összeállítható az objektum szótára, amely kielégítő módon jellemzi az adott rendszer szemantikai sajátosságait, a rendszer által kifejezett világképet.²⁶⁰

A maroszléki játékrepertoárból elénk tárult a farsangi szereplők halmaza, objektum szótára. A dramatikus játékok esetében a szótár tematikus rendje az objektumok világszerűségét követte a teriomorf és mitikus alakoktól, a szimbolikus megjelenítéstől, a „mi” és „ők”, a másság alakjain át az életképszerű jelenetekig. A farsangvégi dramatikus szokások is hasonló tematikus rendbe szerveződnek.

Ennek alapján összefoglalhatjuk a jellegzetes farsangi szerepeket, szerepköröket és az azokban megjelenő szereplőket, megjelenített alakokat.

1. Hírhozók, beköszönők. Ez a kapcsolatteremtő, a kommunikációt létrehozó és fenntartó szerepkör a farsangi objektumok és az azon kívüli világ között. Ilyenek a bekérők, vőfélyek, csattogatók, kísérek. Nem maszkos alakok.
2. Az „öltöztetettek”. Ezek a tulajdonképpeni farsangi figurák: farsángok, maszkurák, batykók és bakusok. A névvel az adott közösség farsangi kommunikációjában való részvétel szerepkörét jelölik. A részvételre más megnevezések is használatosak: csákósok, tollúseprűsök, kormosok, rongyosok stb.

Az öltöztetettek, a farsangi figurák néhány jellegzetes csoportja:

²⁵⁹ Pop 1976, Niedermüller 1981, Keszeg 2004.

²⁶⁰ Niedermüller 1981.

2.1. Élet és halál, elmúlás és termékenység, a nász szerepkörei, szimbolikus alakjai: menyasszony, vőlegény, csutakhúzás, áltemetés, álhalott, szalmaember, bábupárok, az állatalakoskodás egy rétege, ördög és halál stb.

2.2. A rituális rend szerepkörei, szimbolikus alakjai: hamubotosok, ostorosok, didergők, csutakhúzó stb.

Ezzel összefüggésben:

2.2.1. A „szépek”. A „fent” világának szerepköre, szimbolikus alakjai: a szép párok, betyárok, huszárok, falovasok, menyasszony, vőlegény, szász lányok, szép cigányok stb.

2.3. A fordított világ szerepkörei. A rituális rendetlenség (káosz), a szabadság – büntetlenség, a rituális obszcenitás, a megfordítás alakjai: állatmaszkok, ijesztők, ostorosok, falloszos szereplők, álhalottak, álpapok, álsiratók, bohócok, csurdéfarsangok, vénleányok stb.

Ezzel összefüggésben:

2.3.1. A „csúf fársangok”, csúf maszkurák. A „lent” világának alakjai, szerepköre: az állatmaszkok többsége, ördög és halál, szilvaizes, kormos ijesztők, kovácsok, cigányok stb.

2.4. A rituális küzdelem szerepköre, szimbolikus alakjai: Konc király és Cibere vajda verekedése, az állatalakoskodók kivégzése stb.

2.5. „Ők és mi”. A másság szerepkörei, alakjai.

2.5.1. Klasszikus zsánerszerepek, alakok: betyárok, cigányok, orvos, borbély, kéményseprő, úrfi, kisasszony stb

2.5.2. A mindenkori aktualitás szerepkörei: milicista, adószedő, bányász, politikusok stb.

2.5.3. A folklóron kívüli kultúrából átvett szerepkörök, alakok: mesefigurák, irodalmi hősök, indiánok, kóbojok, kommandósok stb.

3. Hordozók, kísérők és/vagy házbeliek.

Elköszönő, a kommunikációt lezáró szerepkör. Elvileg azonos lehet a beköszönő szerepkörrel, de rendszerint nem teljesen azonos. A kísérők, hordozók mellett ide tartoznak az adománygyűjtők is. Az eseményt fogadók részéről megkülönböztethető a fonóbeli háziasszony -, ritkábban a házigazdai szerepkör.

A népi terminológia általában két szerepkört különített el a farsangi alakok rendjében: a szép és csúf farsangokat, illetve maszkurákat. Ritkábban előfordult a csurdéfarsang megjelölés is, de ezt is csúf farsangnak tartották. A szép farsang, csúf farsang kategóriája nemcsak az alak öltözetére, külsejére vonatkozott, hanem akciójukra, viselkedésükre, beszédükre, a teljes kommunikációra. A „szép” szerepkör szabálya, hogy megtettesítői

ünnepélyesen, szertartásosan, „komolyan” esetleg enyhe humorral kellett végigélniük, végigjártasszák az eseményt. A „csúf” szerepkör sokkal tágabb lehetőséget biztosított a rögtönzésre, az ijesztés mellett vagy annak nyomán a groteszk megjelenítésre, vagy azzal ellentétben a nevetető szerepében komikus helyzetek létrehozása, a paródia jóleső érzésének átélése. A két szerepkör néhol olyannyira elkülönült, hogy szabályos rendje alakult ki annak, hogy a hét melyik napján melyik szerepkör megtestesítőit várták, hogyan fogadták őket stb.

Másutt nem volt ennyire éles a megkülönböztetés. Szélesebb hatósugarú szabálynak látszik az, hogy az objektumok egy része vagy kizárólag szép szerepkörű (ilyenek a betyárok, huszárok, szép párok, szász leányok és mások), vagy kizárólag csúf szerepkörű (ördög és halál, álhalott, szalmaember, szilvaízes – kormos alakok), de többségük ambivalens szerepkörű (az állatalakoskodás, ostorosok, hamubotosok, menyasszony és vőlegény, szertartásparódiák, cigányok stb).

Napjainkra ez a tendencia felerősödött, halványulóban a szép és csúf megkülönböztetés, illetve néhány szokásjátékot kivéve teljesen eltűnt. Az objektumok ambivalens vagy plurivalens szerepkörűvé váltak, vagy az eredetileg is ilyenek kerültek túlsúlyba.

Mindez azt is jelenti, hogy az objektumok, szerepkörök dinamikus rendszert alkotnak. Állandó folyamat a változás, az átrendeződés, egyes szerepkörök megszűnése, átalakulása, új farsangi figurák megjelenése. Visszaszorultak az állatalakok, a mitikus figurák, a csutakhúzás és mások, az állandó szerepkörök funkciót váltottak. Hozzájuk társulnak a mindenkori aktualitás jellegzetes szerepkörei.

5. Szereplők, résztvevők

A farsangi szerepköröket, az objektum rendszert a szubjektumok (individuumok és csoportok) működtetik. A maroszléki farsangi játékrepertoár bemutatása rendjén legtöbbször utaltunk a játékosok kilétére vagy csoportjára is.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a hagyományos értékrend és mentalitás határozta meg a résztvevő individuumok és csoportok körét. A szabályok erőteljesebben érvényesültek a farsangi szokásjátékokban, mint a teljes farsangi időszak dramatikus játékaiban és a maszkos alakoskodás korábbi stádiumában, mint napjainkban.

A legfontosabb, általánosnak tűnő szabály, hogy a farsangvégi szokásjátékokban aktív szereplőként csak férfiak, a férfinemhez tartozók vehettek részt. A rituális időben, mágikus – rituális célú eseménynek csak ők lehettek a végrehajtói, ezt a feladatot ők láthatták el. Ez a szabály kötelezően érvényesült a farsangtemetési és más utcai menetekben, a csutakhúzásban, szimbolikus lakodalmakban. Ezekben a férfi típusú ritusokban a házasember, legényember

oppozíciója jellemző. A farsangtemetésben és az összetett farsangvégi szokásjátékokban házások és legények együtt vehettek részt, a szimbolikus lakodalmakban és a csutakhúzásban csak legények.

Ez a szabály Kibéden napjainkig megmaradt. A legénytársadalom nemzedéki megoszlását tükrözi az is, ahogyan egy –egy korosztály tagjai betölthetnek egy – egy szerepkört. A helyi értékrend legmagasabban álló szerepköreit – a bőrálarcos ostorosokét és a szintén bőrálarcos koldusokét, adománygyűjtőkét – csak a besorozott katonalegények vagy azok a fiatalabb legények tölthették be, akik már kétszer „szépet” alakítottak. A legfiatalabbak, a 15 – 16 évesek csak „szépek” lehetek. (szerepkörük passzívabb volt, az öltözetet viszont lehetett előállítani). A farsangvégi ritusok szabályai tehát a legény társadalom számára biztosítottak legszélesebb részvételi lehetőséget, minden szerepkörben. Utánuk következett a fiatal házasemberek generációja, végül az idősebbeké, akik közül csak a szokások legjobb ismerői és megvalósítani alkalmas performerei vettek részt az eseményben.

A teljes farsangi idő fonóhoz köthető vagy házról – házra járó dramatikus játékaiban differenciáltabb a nembeli és korosztálybeli megoszlás. Bizonyos szerepkörökben már az emlékezetből elérhető legkorábbi adatok idejében (az első világháború körül) asszonyok, leányok is részt vettek a játékokban. Rendszerint nemi szerepcserével öltöztek maszkos alaknak. Leginkább a „szép” szerepkörök és a zsánerfigurák megjelenítésére vállalkoztak, szívesen vettek részt énekes – táncos szereplőként. A „csúf” szerepköröket továbbra is házasemberek és legények tölthették be, meglett férfiaké maradt a bekérő, hordozó szerepe is.

A legkevesebb maszkos szereplési lehetőséget a férjhezmenés előttiek, a leányok számára biztosítottak a szabályok, őket féltették legjobban a maszkos alakok viselkedésétől is. Egy –egy nagyobb csapatban, felügyelettel viszont sokfelé ők is felöltözhattak.

A nemek és nemzedékek, korcsoportok szerinti megoszlást a népi színjátszásban kiegészítette két másik szabály. Az egyik a „külső rátermettség”, a morfológiai kritérium. Kölpényben a legények magasság alapján, „lénia rend” szerint lehettek valamely szerep alakítói, Üvegcsúrön az álhalott kövér legény kellett legyen, a betyárok megtermett, sudár legények, a medve magas, vállas legény, a kecske fűrge, a halál hosszú, vékony férfi stb. A másik a „belső rátermettség” szabálya: a játékos kompetenciája is performáló, szerepjátszó képessége. Ezt a népi terminológia sokféleképpen kifejezésre juttatta: komikus emberek, kolontos, vicces ember, kapható az ilyesmire, úzik az eszüket, derék, komédiás emberek, akiket fogott a figura, aki szereti az ilyen bolondságot, víg dolgokat, aki úgy siratott, hogy mindenki kacagott, mókákat csináltak, figuráltak, nagykovász asszonyok, bolondos fehérnépek stb. Ez a két kritérium, különösen az utóbbi, napjainkban is érvényes.

A fenti szabályok mellett a szubjektumrend kialakulásában érvényesültek egy –egy lokális társadalom kiscsoportjainak belső részvételi szabályai: az individuumok mindig egy – egy csoport tagjaként vettek részt, vállaltak aktív szerepet a maszkos szokások gyakorlásában.

A marosszéki maszkos szokások gyakorlásában a következő hagyományos csoportok vettek részt:

- Az időbeli közelség szerinti individuumok csoportja vagyis a korcsoportok. Ezeken belül az egykoriak, az egybéliek, a besorozott katonalegények, a leszereltek, a vénlegények, a fiatal házások, a menyecskék kiscsoportjai.

- A térbeli közelség szerinti csoportok: a szomszédságok, alszegi legények, felszegi asszonyok, Pál utcabeliek, Darázsfészek faluvégiek stb.

- Az érintkezés sűrűsége alapján létrejött csoportok. Ennek tipikus példája a fonók népe: a leányfonók, asszonyfonók, leány – legény fonók, szatyorfonók, kalapfonók, céhek, tollútépők változó összetételű, szervezettségű népe. A legénytársadalom életében ilyen volt kocsmai társaság, a leány – legényéletben a farsangi táncházak, multságok.

- Foglalkozásbeli, társadalmi vagy szociálpszichológiai hasonlóság szerinti csoportok (főleg az összetettebb lokális közösségekben): gazdalegények, erdei munkások, szekeresek, sóbányászok, inasok, háziasszonyok, komák, kománék, katonacimborák, leánypajtások.

Az elmúlt évszázadban a szubjektumok rendjében is jelentős változások történtek. Feloldódtak, vagy oldódóban vannak az egykori nemi és generációs kötöttségek. Ezek a kötöttségek nem minden vidéken érvényesültek egyformán, hiszen a Felső – Maros menti falvakban például hagyományos módon az asszonyok jártak maszkurázni, a férfiak, legények a téli időszakban a falvaktól távoli erdőkitermelésben dolgoztak. Az asszonyok, leányok a maszk nélküli fonóbeli játékok megjelenítésében jeleskedtek, de egyre inkább a maszkos szerepekben is részt vettek. Az 1930 – as évektől részletesen szólnak forrásaink arról, hogy fonóbeli legény – leány – asszony (ritkábban házasságos férfi) vegyes „színházi társaságok” jöttek létre egy – egy estére, hétre vagy az egész farsangi időszakra. Napjainkhoz közeledve szembetűnő az a jelenség, hogy a női nem túlsúlyba került a farsangi játékok, szubjektum rendjében, nemcsak az előkészítés, szervezés, hanem az aktív szereplés szintjén is. Ez a folyamat nem hagyta érintetlenül a farsangvégi szokásjátékokat sem, bár azokban még nem annyira jellemző. A mai helyzetkép igen változatos: a kizárólag legény résztvevőktől (Kibéd), a kizárólag férfi (Görgényüvegcsúr), legény – leány (Mezősámsond, Mezőkölpény), résztvevőkön át a teljes nemi és generációs szabadságig terjedhet (Alsósófalva, Beresztelke). Szabályszerűnek mutatkozik az a jelenség is, hogy ahol megmaradtak a nemi és generációs kötöttségek, ott egyre szűkül az aktív szereplők köre, ahol oldódott, ott megnőtt a résztvevők és a befogadók köre is.

Napjaink szubjektum rendjében is a legényeké a vezető szerep, ez állandónak bizonyul. Őket követik az asszonyok és a leányok, a kétnembeli gyermekek, valamint az idősebb korosztályok (leginkább férfiak). A távolmaradók napjainkban leginkább a középkorú férfiak.

Az egykori hagyományos csoportok mellett újak is megjelentek, illetve a régiak átalakultak. Egy – egy napjainkbeli farsangi játék vagy utcai felvonulás aktív szereplői, résztvevői rendszerint a következő kiscsoportokba tartoznak:

- A rokonsági és szomszédsági kör tagjai.
- A legények (haverok, barátok) és asszonyok (összejárók) informális csoportjai. Néha éppen a farsangi játékokra való készülés során jönnek létre.
- Szervezett csoportok: táncsoportok, ifjúsági bibliaórák, színjátszók, futballcsapat.
- Egyesületek, civil szerveződések tagjai: mezőgazdászok egyesülete, hagyományörzők egyesülete. Többfelé már ezek a farsangi szokások folytatói, szervezői.

6. Maszkok, öltözetek, kellékek

A résztvevő szubjektumok a maszkok, öltözetek és kellékek segítségével jelenítették meg a farsangi objektumokat. A maszkot, a maszkviselést nem a szűkebb jelentésű álarc szinonimájaként értelmeztem, hanem a maskara, álruha, álöltözet – sőt jelmez – tágabb jelentésében. A maszkok, öltözetek és a hozzájuk kapcsolódó kellékek a farsangi szokásokban gazdag kifejező rendszert alkottak, az alakoskodás tárgyi kódját. A mássá válásnak, a transzformációnak ezek a legfeltűnőbb eszközei.

A tárgyi kód jelei a játékok többségében meghatározóak, dominánsak voltak. Ezt bizonyítják a népi terminológia öltöztetés, felöltözés, szépek, csúf fársáng, szép maszkura, levetkőzés, levetkőztetés, bemutatkozás kifejezései.

A maroszléki farsangi szokásokban megjelenő maszkok egyik rétege emlékeztet egykori lehetséges funkciójukra, megőrzött valamit mágikus – rituális szerepükből (hamubotosok, szalmaemberek, bőrálarcos ostorosok, állatmaszkok). Ezzel összefüggő, de általánosabb vonás a maszkok titkos jellege, mert ez szinte mindenik hagyományos maszk jellemzője. Különösen titkosnak számítottak az ijesztő, félelmet keltő maszkok: a halál, az ördög, az álhalott, a csúf fársáng. De általában is olyannak kellett lenniük, hogy ne ismerjék fel, kit rejt a maszk. A rejtőzés – felismerés, a maszkkal megvalósítható mássá válás, a nemi és sokféle

egyéb szerepcseré lehetőségének öröme a maszkviselés és az abban való szerepjátszás ludikus funkcióját biztosították.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül a maszkos viselkedés szociálpszichológiai vetületét sem.

A maszk titkossága arra is jó volt, hogy viselője megértse egy adott szituáció kommunikációs jeleit (a maszkos játékban résztvevő legény azt, hogy a fonóban melyik legény melyik leány mellett ül, kik vannak a fonóban, milyen esélyei vannak az udvarlásra stb), a maszkos játékban a kommunikáció olyan formájára is sor kerülhetett (érintés, tapintás, ölelés, csipkedés), amelyekre maszk nélkül nem. Figyelemre méltó a beszélgetőtársaknak az az egyöntetű tapasztalata, hogy gyakran azok a legények öltöztek maszkurának, akiknek nem volt párjuk, párt kerestek. A maszkos játékokat a párválasztó népi stratégia egyik elemének is tekinthetjük.

A maszkok újabb rétegében már nem a rituális vagy titkos jelleg dominál, hanem a játékos utánpótlás, az egyéni ötletek térhódítása, az újszerűségekre való törekvés. Ezzel párhuzamos jelenség a maszkok „kopása”, levetkőzése, elhagyása vagy jelzesszerűvé válása.

Morfológiai szempontból különbséget tehetünk a maszk mint álarc és az álöltözet között. A tulajdonképpeni maszkok (álarcok) sorában szűkebb réteget alkotnak azok, amelyek a teljes fejet helyettesítik. Ilyenek az állatalakoskodásban használt fafajok a kecske, ló, medve, bika, gólya megjelenítésére és néhány fa halálfej is. A fejet helyettesíthette cserépfazék, fejsze, szita vagy tök. A fafajeket rendszerint egy –egy falubeli specialista készítette és több évig használatban voltak, öröklődtek a generációk között. A tulajdonképpeni maszkok szélesebb rétegét alkotják az arc és a fej eltakarására, befedésére szolgáló álarcok. Ebben a csoportban különösen figyelemre méltóak a kibédi bőrálarcok. Különböző színű gyapjas bőrből készültek és minél ijesztőbbnek kellett lenniük. Egykor ezeket is specialisták készítették, napjainkban minden játékos egyénileg készíti. Az arc eltakarására a csipkét és a színes szalagokat használták, a fej betakarására gyolcsot, gézt, női harisnyát, rongyokat. Ritkábban, de készítettek kartonból, papírból az arc elé köthető álarcokat és néha viseltek boltban vásárolt álarcokat is. Az előbbieket közösen vagy ki – ki saját maga készítette egyetlen alkalomra.

Hagyományos, széles körben alkalmazott maszkkészítési eljárás volt az arc megváltoztatása, „megmódosítása” kormozás, zsírozás, szilvalekvárral bekenés, lisztezés, krumplifogak, tollak ragasztása, újabban az arcfestés. Napjaink tendenciája egyrészt, hogy megjelentek a modern világ maszkjai is: gázálarcok, kommandós álarcok, parókák, bolti álarcok, másrészt, hogy a maszkviselés halványan pirosított vagy kormozott arcra, fekete napszemüvegre korlátozódik. A rituális szokásjátékok maszkjait ez a tendencia még nem érintette.

A tulajdonképpeni maszkok, álarcok elválaszthatatlanok a farsangi alakok külsejének, öltözetének egészétől. Néhány maszktípust kivéve nem az álfej vagy álarc szemantikája meghatározó, hanem az egész álöltözeté és a hozzá kapcsolódó kellékeké. Erre jó példa lehet a medvemaszk, amelynek jellegzetessége nem az eredeti vagy fa medvefej, hanem a medvebőr vagy szalma „öltözet”. Szalmaöltözetük van a szalmaembereknek, szalmabábuknak is, a görgényüvegcsúri áthalottat is szalmába fektetik. Szinte napjainkig betartották, hogy a farsangi alakoknak kifordított bundát, kucsmát, ruhát kell magukra venniük vagy régi, rongyos, használt ruhát.

Két három helyen éppenséggel ruhátlanul, meztelenül lehetett a farsangi fonókban megjelenni. Mindezekben kitapintható a farsangi öltözet egykori mágikus – rituális funkciója.

A régióban két álöltözetes típust különböztettek meg: a szép farsangokat és a csúf farsangokat. A szép és a csúnya alakok elsősorban öltözetükben különböztek. A szépek öltözete valóban szép volt: fehér ingekből, fehér bőgatyákból, szoknyákból, csipkés lepedőkből, törülköző kendőkből, szalagokból, fekete sarkantyús csizmákból, bokrétákból, báránybőr kucsmákból, a helyi ünnepi népviselet elemeiből állították össze. Álarcuk rendszerint csipke vagy színes szalagok takarták el az arcukat. A szép öltözetek kevésbé egyénítettek, inkább uniformizálóak. Együttesen a farsangi életszemlélet rendezett, harmonikus oldalának kifejezői. A csúfok, a csúnya alakok valóban ijesztőek voltak. Régi rongyos ruhákat vettek magukra, rendszerint kifordítva, testük bizonyos részét meztelenül hagyták. Arcukat torzá, ijesztővé vagy groteszkké változtatták. A csúnya öltözetek inkább egyénítettek, változatosak. A rút alakok népes csoportja, fonóbeli gyakoriságuk arra vall, hogy jól megjelenítették a farsangi életszemlélet másik, félelmekkel teli szféráját.

Az öltözet és külalak szerinti harmadik megjelenítési módot tipizálónak nevezhetnők. Tipikus alakokat, zsánerfigurákat jelenítettek meg teljes öltözetben: a cigányt, a borbélyt, Rózsa Sándort, a szász lányokat, a papot, a kisasszonyt. A zsánerfigurákat egyrészt a „szépeknek” megfelelően ünnepélyesen „felfelé” öltöztették, másrészt a csúnyáknak megfelelően „lefelé”.²⁶¹ Így váltak ezek komikus – parodisztikus öltözetekké. A farsangi öltözetek közül ez a réteg a legszámottevőbb.

A mássá válás öltözetbeli rendszere átalakulóban van. A hagyományos farsangi öltözetek leginkább a ritusszerű szokásjátékokban maradnak fenn, a kötetlen dramatikus játékokban nagyobb lehetőség van az újításra, a modern maszkok megjelenésére. A modernizálódással viszont a maszk, a teljes álöltözet jelmezzé vagy csupán jelzésszerűvé válik.

A farsangi szokásokban és játékokban használt tárgyak, kellékek jelekként funkcionáltak és a maszkokhoz, álöltözetekhez kapcsolódva kifejező rendszert alkottak.

²⁶¹ Verebélyi 2005 a.

Elsőként a farsangi rituális, szimbolikus tárgyak csoportját említhetjük: a fallosszal ellátott szalmabábu, a keréken forgó bábupárok, a csutak mint termékenység szimbólum, vagy a hamu, a szalma, a korom, a tollseprű, a hagyma, savanyított káposzta, palacsinta stb. mint jelképes funkciójú tárgyak. Természetesen ezek legtöbbször sokféle funkcióváltáson ment át az idők során mint azt az alsósófalvi Ilyés szalmabábu komplex jelentésű példája is bizonyítja.

A második csoportba azokat a tárgyi eszközöket, kellékeket soroljuk, amelyek egy – egy maszk típus tartozékai, jellegzetes felszerelése: a halál kaszája, sarlója, a falovas, huszár fakardja, a hamubotos botja, a betyárok fokosa, a kovácsok, cigánok kalapácsa stb., a kéményseprő drótja stb. Ezek a tárgyak a játékbeli felhasználásának során szintén többféle többletjelentéssel telítődnek. A fenti példáknál maradva, a farsangi alakok mindenik tartozékot használták játék közben falloszként is.

Végül a farsangi játékokban a scenikai, színpadi kellékek végtelen sorával találkozunk a fonóbeli játékokban és a mozgó színpados felvonulásokon. Beresztelkén több napon át szekerekre, traktor utánfutókra mozgó színházat ácsolnak, függönyökkel, díszletekkel, fogorvosi rendelőt teljes felszereléssel, óvodát, menyasszonyi hozományos szekeret, fényképészműhelyt stb. Mezőfelében a hajlékony gyékényt használják mindenféle színpadi kelléknek, a menyasszony legyezőjének, a hegedű vonójának stb. A halottas játékokban a ravatal mellett, szeszt égettek, amely kékes lánggal égve, még borzongatóbbá, félelmetesebbé tette a halottas jelenetét.

7. Rítus és játék

A dramatikus néphagyomány kutatásában megnyilvánuló sokféle szempont és terminológiai változatosság (népi dráma, dramatikus népszokás, színjátékszerű népszokás, dramatikus játék, népi színjáték) annak is tulajdonítható, hogy a népi kultúrának ez a területe összetett társadalmi – kulturális jelenségeket foglal magába.

Népi drámáról klasszikus irodalomesztétikai értelemben nem beszélhetünk. A dramatikus népszokás és népi színjáték megközelítően kifejezi a farsangi maszkos alakoskodás összetettségét is.

A feltárt maroszéki farsangi dramatikus tényanyag alapján viszont nem csupán terminológiai különbség mutatkozik a dramatikus népszokás (színjátékszerű népszokás) és a népi színjáték (dramatikus játék) között. Ez a több tényezőben megragadható differenciáltság képezte rendszerezésünk szemléleti alapját. Eszerint csoportosítottuk anyagunkat farsangi

dramatikus játékokra, farsangvégi dramatikus szokásjátékokra és más alkalmakkori, de farsangi jellegű szokásjátékokra. Mindhárom csoportban a dramatikus cselekvések jellemzői a többé – kevésbé jól strukturált cselekvéssor illetve cselekményváz.

A farsangvégi szokásjátékokban és általában a dramatikus szokásokban megjelenő cselekvéssorok, akciók többnyire szimbolikus jellegűek. Ezekre a cselekvéssorokra a hiedelem alapú cselekvésrendszerek egészére vonatkozóan a rítus fogalmát használtuk, a rítus alsóbb szintjén megjelenő cselekvésekre pedig a rituális cselekvés kategóriáját.²⁶²

Ilyen rituális cselekvés – ún. ritéma – a farsangot, a telet, az elmúlt esztendő jelképező bábu elégetése, Konc király és Cibere vajda küzdelme, ölelkező bábuk, a szimbolikus koitusz, a rituális büntetlenség akciói, a termékenység előidézése szimbolikus násszal, csutakhúzással, az agglegények tojással dobálása, a hamuzás stb. A teljes farsangi időszakban előadható dramatikus játékokban, népi színjátékokban kevesebb a rituális cselekvés. Ezeknek a jellegzetes akciója, cselekvéssora a szabad cselekvés, vagyis a játék a fogalom kultúraelméleti és antropológiai értelmében.²⁶³ Ezek a cselekvések általában utánzó, imitatív – mimicry jellegűek, és tág teret engednek a színjátszó kreativitásnak. Ilyen az állatalakoskodás legtöbb cselekvéssora, a paródiák és komikus jelenetek, a zsánerfigurák és az aktualitás alakjainak akciói, a napjainkbeli életképek sorozatai stb. A két cselekvésréteg nem választható el élesen egymástól, egyszerre jelentkezhetnek, egymásra épülhetnek. Éppen ezért a marosszéki farsangi maszkos alakoskodás mint cselekvés – és viselkedéstípus jellemzésére is találónak véljük a játékos ritualitás fogalmát amely olyan ritualizált viselkedés, amelyet áthat és szabályoz a játék.²⁶⁴

A népi terminológia alapján számbavéve a farsangi cselekvéstípusokat, az egyik a szép farsangokhoz, szép maszkurákhoz rendelhető akció, a másik a csúf alakok akciója. A szép alakokhoz rendelhető cselekvések általában szimbolikusak, ünnepélyesen komolyak (köszöntés, vonulás, ének, tánc), a csúf alakokhoz az ijesztés és komikus akciók kapcsolódnak (démoni és bohoci cselekvéssor). A határok itt sem merevek, a cselekvések egymásba játszanak. Ezek mellett jellegzetes farsangi cselekvéstípus a megfordítás, az átalakítás- ez lehet nemi és egyéb státuscseré, áltetetés, álesketés, álsiratás stb., mindennek a fordítottja, paródiája. A népi terminológia ezt így fejezi ki: léhaskodtunk, sültelenkedtünk, kótyaságokat csináltak, fársangi bolondság, bolondos csínyeket követtek el, helytelenkedtünk stb. A bolondos csíny („helytelen”, beugrató, játékos cselekedet értelmében) a legáltalánosabb farsangi cselekvés, szinte elmaradhatatlan. Sokszor erre alapozódik az egész játék, máskor csak járulékos elemként jelentkezik a cselekvéssorban.

²⁶² Verebélyi 2005 b.21

²⁶³ Huizinga 1990, Caillois 1975, Gadamer 1984.

²⁶⁴ Gurevics 1987, Schechner 1977.

A farsangi játékok és a farsang végéhez kapcsolódó szokások a dramatikus cselekvés mellett a térforma, a proxemikai kód alapján is különböznek. A farsangvégi szokásjátékok helyváltoztató processziók, felvonulások, menetek, másként a nyílt tér, a kint eseményei, amelyekben résztvesz vagy részt vehet nagyszámú közönség, elméletileg a teljes közösség. Ez a rítus térformája.

A farsangi időben bármikor, leginkább a fonóban előadot játékok zárt térformájúak, benti, álló helyzetű jelenete, erupciók.²⁶⁵ (processzió: mozgás, menet, vonulás jellegű látványosság; erupció: egy csomópont körül koncentrálódó esemény). Ez a színház térformája. Ebben viszonylag elkülönülnek a szereplők és a kevesebb számú nézőközönség. A kettő között többféle átmeneti forma is létezik. Ilyenek a házról – házra járó menetek, amelyekben változik a processzió és az erupció, hol az egyik a másik hangsúlyosabb térforma.

A processzió és erupció viszonya a farsangvégi szokásjátékokban állandó mozgásban, változásban van. Legjobb példa erre az alsósófalvi farsangtemetés, amely processzióba épült erupciós jellegű eseményekből áll. Nyomon követhető ahogyan a rítus térformájából, a processzióból a színház térformájába, erupciók sorozatába váltott át. Ez a folyamat más szokásjátékokban is megfigyelhető (Kibéd, Beresztelke). A rítus térformáját felváltja a színház térformája, mint ahogyan a rituális cselekvéseket felváltották a játékos, ludikus cselekvések.

8. Farsangi szövegek, énekek, táncok

A bevezető fejezetben szóltunk arról, hogy a drámai hagyományok legfontosabb kritériumának sokáig a szöveget, a párbeszédet tartották és emiatt a farsangi játékok kimaradtak a népi színjátékok kutatásából.

A marosszéki játékrepertoár talán meggyőzően bizonyítja, hogy a farsangi „drámai hagyományoknak” fontos, de csak az egyik kifejezőmódja a verbális kód, a szöveges kommunikáció. A farsangi színjáték lehet teljesen szöveg nélküli vagy minimális szövegű, állhat a szereplők rögtönzéséből vagy a közönséggel, résztvevőkkel folytatott spontán párbeszédéből, elhangozhatnak sztereotip szövegformák, énekek és lehetnek „kicsi színdarabok”, állandósult, begyakorolt szövegek, megtanult párbeszéd, ének – szöveggönyvek, „daljátékok”. A verbális kód mellett vagy helyett kommunikálhat a maszk, a cselekvés, a mozgás, a gesztus, az ének és a tánc. A játék megvalósulása során a vizuális, akusztikus és verbális kódok egyidejűleg vagy egymás után kifejtik hatásukat, a farsangi

²⁶⁵ Schechner 1977. 158.

színjátékok többszörösen kodifikáltak. Nehéz és felesleges művelet lenne minden elemet mereven szétválasztani.

Mégis szükséges a differenciálás, hiszen különbség mutatkozik abban, hogy melyik kód domináns. A rítus térformájú farsangvégi szokásjátékok többségében nem a verbális kód, nem a szövegek kódja dominál, hanem a mozgás, az akció, az ének és a tánc. A farsangtemetés változataiban viszont – álprédikáció, álsiratás – az énekkel és tánccal együtt dominánssá válik. Konc király és Cibere vajda küzdelme motívumok alakulásában – az egyszemélyes színházhoz hasonlóan – a verbalitás, a narratív struktúra a legfontosabb kifejezőmód.

A színház térformájú farsangi dramatikus játékok verbális kódja jóval változatosabb. Az egyik csoportot az ún. némajátékok alkotják. Az egyszerűbb fonójátékokban a szereplők néma, pantomimszerű jelenetet adtak elő. Szabályként működött az is, hogy a csúf, ijesztő farsangoknak nem szabadott beszélniük, vagy csak elváltoztatott hangon (hangmaszk). Ez a játékok titkos jellegével, a szereplők felismerésének tilalmával függött össze. A némaság viszont csak az előadókra volt érvényes, a fonóbeliek, a nézők beszélhettek, rögtönözve kérdezhették, provokálhatták stb. a maszkos alakokat vagy kötött farsangi szövegeket, rigmusokat mondhattak nekik. Ezt Gyulakután találóan verselésnek nevezték. A némajátékot rendszerint kiegészítette az ének és a tánc, amelyet szintén a fonó népe vezetett.

Az előbbieknél bővebb, nagyobb csoport a rögtönzött szövegű beszélő játékoké. Nincsen állandó, stabil szövegük, hanem kötetlen a cselekvés – és szövegmintájuk, ami az adott mintán, hálón belül alkalomról – alkalomra változhatott. Ilyenek például az állatalakoskodók, a zsánerfigurák szövegei. A szövegek elhangozhatnak a nézők részéről is, sőt a szereplő: néző közötti párbeszéd a tipikus beszédmód. Ennek legfőbb éltető eleme a humoros vagy kétértelmű szójáték és a vetélkedő, csattanóra kihegyezett szópárbaj, amelyekben különösen gazdag a nyelvünk és a farsangi színjáték nyelve is. Ezek a játékok az énekes és táncos „szövegekben” is bővelkednek, szinte minden típusfigurának, állatalaknak megvan a nótája, a tánca, majd sor kerül a közös táncra is, ami lezárja az előadást.

Külön csoportban említhetők azok a játékok, amelyek a folklór más területéről ismert, átvett készen kapott szövegelemekből, formulákból építkeznek. A farsangi lakodalmas játékok felhasználják a lakodalmi költészetet, a vőfélyverseket, táncszókat, a rigmusokat, kurjantásokat; a halottas játékok a siratóénekeket, siratóparódiákat, vígballadákat stb. Sztereotíp formulák, előregyártott „elemek” a beköszöntő és elköszönő szövegek is. Ugyanaz vonatkozik az énekekre is: a lakodalmi énekek, betyárballadák, vénleánycsúfoló énekek bőven helyet kapnak a dramatikus játékokban.

A másik készen kapott szövegosztály a folklór hordozói által ismert magas kultúrából származik: ilyenek például az egyházi esketés és temetés szövegei, énekei.

Ezeket átalakítják, farsangivá kódolják. Ezt a szemantikai átkódolást, átalakítást a népi terminológia fonákul beszélésnek, fordítva beszélésnek, ferdemondókának nevezi. A P. Burke által találóan szellemi barkácsolásnak nevezett eljárással jöttek létre a készen kapott szövegelemek permutációi, a farsangi fordított világ komikus, parodisztikus szövegei.²⁶⁶ Ez napjainkban is élő, eleven szövegalkotási eljárásnak tűnik.

Végül az utolsó csoportot azok a színjátékok alkotják, amelyek – az előbbi szinteket meghaladva egyesítik a rögtönzés és a sztereotip formulák, készen kapott formák szövegeit és állandó, stabil szövegkönyvvé válnak, kötött dialógusokká szerveződnek. Ilyen állandó szövegű kötött dialógusokra épül a lakodalmas és halottas játékok többsége (ideértve a farsangtemetést is), az állatvásár jelenetek, az életképek szövegei stb. A betyárjátékokban és némely cigányos játékban a párbeszéd forma, az „egymásra felelés” az énekek, a zenei kód segítségével valósul meg. Ugyanígy szinte párbeszédbe, „daljátékba” szerveződnek az alsósófalvi farsangtemetés „részezes énekei”, vagy a szentgericei csutakhúzás vénleány- és vénlegénycsúfoló énekei. Akárcsak a komikus, parodisztikus, erotikus szövegek ezek is expresszív farsangi beszédmóddá válnak.

Az alábbi séma a „farsangi beszéd” (szöveg, ének, tánc) változatait és arányait mutatja be a fenti csoportokban, a játékok és a nézőközönség, résztvevők viszonylatában.

	Játékosok	Nézők, résztvevők
1. Némajátékok:		
Szöveg	—	← +
Ének	—	← +
Tánc	+ →	← +

2. Rögtönzött, kötetlen játékok:

Szöveg	+ →	← +
Ének	+ →	← +
Tánc	+ →	← +

²⁶⁶ Burke 1982. 150.

3. Ismert, átvett, sztereotip
 formulákból építkező játékok:

Szöveg	+	→	—
Ének	+	→	← +
Tánc	+	→	← +

4. Állandó szövegekönvire, dialógusokra épülő
 színjátékok:

Szöveg	+	→	—
Ének	+	→	—
Tánc	+	→	← +

9. A farsangi maszkos színjátszás dramaturgiája

„A játékosok és a közönség viszonylata” feltételezi a farsangi népi színjáték konkrét, színpadi megvalósulását az előadást. A népi színjátszás központi kategóriája az előadás. Tágabb értelemben kommunikációs eseménynek is nevezhetjük és belefoglalhatjuk az előadás előtti és utáni, de hozzátartozó szakaszok részeredményeit is, vagyis a népi színjátszás teljes dramaturgiáját. A játékrepertoárban ennek megfelelően dokumentáltuk a marosszéki maszkos szokások és színjátékok forgatókönyveit, sokféle változatban.

E változatosság és gazdagság viszonylag egyszerű dramaturgiai modellre épül, akár a klasszikus kőszínházi előadás. A „magas kultúra” színházával való összehasonlítás most elkerülhetetlen. Egyrészt könnyű lenne regisztrálni a két előadástípus közötti különbségeket és hasonlóságokat, másrészt tény, hogy a népi színjátszás, így a marosszéki farsangi maszkos színjátszás is – beletartozik a színjátszás fogalmkörébe, ennek speciális változata.

A színházi forma alapvető modellje hármasság tagolódású: gyülekezés, előadás, szétoszlás. Ez a rítusok előadásában, a rituális színház esetében is így volt.²⁶⁷ A farsangi maszkos színjátszásnak is ez a modellje, mind a teljes társadalmi – kulturális eseménynek, mind az előadásnak. A teljes farsangi színjátékos esemény három szakaszból: az előjátékból (szervezés, előkészület), az előadásból és az utójátékból, utócselkményből (közös tánc, multság, lakoma stb.) áll.

A farsangi népi színjátszásban az előadást három lineáris időbeli szegmentum alkotja. Az elsőt és a harmadikat az előadás keretének tarthatjuk. Legtöbb farsangi játék az engedélykéréssel, bekéreztetéssel kezdődik. Ez teremti meg a játékon kívüli valóság és a játék világa közötti kapcsolatot. A népi színjátékoknak erre külön specializált szereplői és szövegformái vannak. A játék befejezése, a valósághoz való visszatérés is jól elkülöníthető: akusztikus és más jelzésekkel, tánccal, a játékosok bemutatkozásával, a szereplők megkínálásával stb. A keretben megjelenő játékokra kompozicionális értelemben a jelenet műszo használható. A jelenetet a színházművészet a legkisebb szerkezeti egységnek tartja, a népi színjátszásban viszont a legnagyobb. A legtöbb népi színjáték végsősoron egy – egy kisebb – nagyobb jelenet.

A hármasság tagolású általános modell némileg másképpen realizálódott a farsangi dramatikus játékok előadásában, színházában, mint a farsangvégi dramatikus szokások rituális térformájú színházában. Az elsőben elhozták az előadást az állandó, stabil helyű közönséghez, amely nemcsak az előadás kedvéért gyűlt össze, de amelynek aktív szereplője, részese lehetett; a másodikban helyváltoztató színpadú előadás megtekintésére, esetleg az abban való részvételre gyűlt össze a legtöbbször szintén helyváltoztató közönség.

A „színpad” helye alapján az elsőt farsangi „fonószínháznak”, a másodikat farsangvégi „utcaszínháznak” nevezhetjük. A kettő között átmeneti forma, házról – házra járó „vándorszínház” is létezett.

A fonószínház

A marosszéki farsangi fonószínházban változatos „színiévad” zajlott. A teljes farsangi időszakban – vízkereszttől hamvazószerdáig – egy – egy nagyobb faluban négy – öt, a kisebb településeken legalább egy – két fonószínház működött. Az is rendkívül változatos, hogy ebben a színiévadban összesen vagy külön – külön hány és milyen előadást tartottak. A heti egy vagy egy- két előadástól a napi négy – öt előadásig terjedhet a skála. Ezt egyebek mellett az illető közösség értékrendjében a munkára és játékokra, szórakozásra fordítható idő szabályozta. Jól jellemzi ezt a pótolásos esték és a duplázás népi terminus, az első azt jelentette, hogy aznap este nem fontak, dolgoztak, hanem összepótolva, közösen ettek, ittak,

²⁶⁷ Schechner 1977. 156.

pihentek és játszottak, a második pedig azt, hogy a fonóbeli előadást illeti viszonzni a másik fonóban. Rendszerint előadásra került sor a fonó- és farsangzáró napon is a fonóvégzések vagy fonóbütüzőn. A játékosokat, a résztvevőket, a „színházi társulatokat” figyelembe véve, beszélhetnénk alszegiekről, felszegiekről vagy a „derék, komédiás emberek” előadásáról, „férfiszínházról”, „legényszínházról” és „vegyes társaságról”, férfiak, legények, asszonyok közös előadásáról, külön „asszonyszínházról” és a suhancok, gyermekek maszkos előadásáról. Mindezeket összefoglalva a színházi esemény illetve az előadás általános struktúráját vázoljuk.

A. Az előjáték, előkészületi szakasz elemei:

- „összebeszélés”, az előadás tervezése a fonóban,
- a szereplők kiválasztása vagy ajánlkozása,
- a hordozó, a kísérő, a betanító felkérése szerepkörének ellátása,
- a próbák (a nagyobb játékok esetében),
- az öltözés, öltöztetés rendje, a maszkok, kellékek beszerzése, előállítása,
- az előadás előzetes bejelentése (a fonóban, a faluban).

E mozzanatok közül most a hordozó, a kísérő, a betanító felkérését szeretnők kiemelni. Erre a szerepkörre a közösség dramatikus hagyományait legjobban ismerő vagy legjobban megjeleníteni képes, rendszerint házasembert vagy idősebb férfit, ritkábban legényt kértek, illetve ő vállalkozott az organizátor szerepkörre. Az organizátor, a rendező lehetett egyben az előadás főszereplője is, de háttérben is maradhatott mint hordozó, kísérő, felvigyázó. Az organizátorok lehettek az illető fonószínház tagjai (fonóasszony férje, utcabeli, legény stb.) de inkább mesteremberek, zenészek, kántorok, némileg iskolázottak, vagyis a népi – és a magas kultúrában is járatos szubjektumok. Egyik típusuk konzerváló, ragaszkodott az addigi helyi hagyományokhoz, játékmódhoz stb., a másik a befogadó, újító típus, aki szeret változtatni és ezeket elfogadtatni, a többieket befolyásolni.

B. Az előadás időbeli szegmentumai:

1. – az engedélykérés, szálláskeresés, beköszönés,
2. – a jelenet előadása:
 - a maszkos alakok találkozása a fonóbeliakkal; a prezentáció, a megszemlélés, a látvány,
 - akciók, szöveges, énekes és táncos játékmozzanatok,
 - a szereplők és a közönség interakciója, ijesztés, kacagtatás, rendbontás, „csínyek”,
 - a játékmozzanatok ismétlődése, összefolyása.
3. – az előadás befejezése:
 - a befejezés jelzése (csengetés, intés, stb.),
 - kivonulás, elköszönés,

- a játékosok bemutatkozása, megkínálása,
- adománygyűjtés,
- a maszkosok felismerése, levetkőztetése,
- az alakoskodók elkergetése (ha túl durva volt a játék).

C. Az utójáték elemei, mozzanatai:

- a fonóbeliek és a szereplők közös tánca, utómulatsága a fonóban,
- a szereplő férfiak, legények külön mulatsága a kocsmában,
- a szereplő legények és az öltöztető leányok közös tánca, mulatsága valamelyik háznál,
- az előadás megbeszélése, értékelése a fonóban,
- az előadás híre a faluban,
- újabb előadások tervezése, a szomszédos fonókban,
- vendégelőadások tervezése a szomszédos falvakba.

Az utójátékhoz tartozott az előadás tiltása, a szereplők üldözése, bántalmazása is.

Az utcaszínház

A farsangi utcaszínház évada rövid idejű, a farsang utolsó napjaihoz kapcsolódott, legtöbb négy – öt napig tartott, a farsang utolsó szombatjától a nagyböjt kezdetéig, hamvazó szerdáig. Településenként nem beszélhetünk több színházról és több előadásról, csak egyetlen, megismételhetetlen eseményről. Ez viszont a falu teljes közösségét érintő rítus, szokásjáték. A fonószínházak esti előadásaihoz viszonyítva ez a rituális esemény általában nappali és kinti, szabad térbeli felvonulás. A „színpad” helyzete szerint az előadás állhat több mozgó színpad sorozatából (ilyen a beresztelki összetett menet), egymással párhuzamosan zajló, mozgó és álló jelenetsorból (a kibédi szimbolikus lakodalom), állóhelyzetű jelenetek ismétlődéséből a felvonulás során (a szentgericei csutakhúzás, a sóvidéki farsangtemetés régebbi formái), vagy a felvonulás végén erupció jellegű rituális eseményekből (a görgényüvegcsűri és jelenlegi alsósófalvi farsangtemetés).

A. Az utcaszínházi esemény előkészületi időszaka hosszabb és több elemből áll, mint a fonószínházé:

- a farsangvégi előadást hetekkel azelőtt kezdik szervezni,
- a szervezők hagyományos módon egy – egy kis csoport férfi vagy legény korecsoport tagjai.
- a szervezés nem egy szubjektum dolga, hanem egy kiscsoport tagjaié, akik megélik, betöltik ezt a társadalmi szerepet, életszerepet,
- fontos szempont a szerepkörre való rátermettség is, a játékszerep betöltése, a performáló képesség,

- rendszerint előkészítő megbeszélések, próbák szükségesek,
- engedélykérés a hatóságoktól, rendőrségtől,
- szóbeli vagy írásbeli kötelezettségvállalás (magatartásra, rendbontásra nézve),
- belső szabályok megállapítása,
- maszkok, kellékek beszerzése, elkészítése
- az öltöztetés rendje, ideje, módja,
- az értelmiségi szervező szerepköre. Ez a szerepkör főleg a hagyományos játékok felújítása óta jelenvaló, bár még nem mindenütt. Egyik típus a háttérben marad, engedi spontán, hagyományos formák érvényesülését, csak tanácsokkal segít, a másik a „mindent jobban tudó” típus, néha szelíden, néha erőszakosan meg akarja változtatni, „javítani” a lokális hagyományt.

- az esemény kihirdetése: táncban, plakáton, sajtóban, helyben és a környéken,
- farsangi bál előkészítése,
- farsangi esemény összekapcsolása más ünnepekkel, pl. falunappal, apák napjával stb.

B. Az utcai előadás időbeli szegmentumai:

1. – gyülekezés,
2. – az előadás emlékeztetése: fényképcsínáltatás, videofelvétel stb.
3. – az esemény hírül adása, figyelemfelkeltő kommunikáció; ostorcsattogtatás, zajkeltés, kiabálás, ének,
4. – a látvány elemei, a maszkos alakok vonulása, a prezentáció és megszemlélés,
5. – akciók sora egymás után vagy egymással párhuzamosan, felköszöntés, ijesztés, ölelés, tánc stb.
 - az utcai jelenetek ismétlődése vagy egymásba folyása,
 - játékosok és a fogadók, maszkosok és anélküliek interakciója (együttvonulás, megkínálás, tánc, farsangi beszédmód, báli belépőjegy váltása stb.)
6. – a nagy jelenet a felvonulás végén: a farsangi bábu elégetése, a vénleány csutakra ültetése. A lakodalommal együtt ez a tipikus farsangvégi cselekvés.
 - a processziót lezáró erupció egyben a legnagyobb látványosság is.
7. – az előadást lezáró tánc,
 - a szereplők megkínálása,
 - adománygyűjtés.
8. – távozás, szétoszlás.

C. Az utójáték elemei, mozzanatai:

- a farsangi multság, farsangi bál. Ez rendszerint követte az utcaszínházi előadást, de Alsósófálván a farsangtemetést a bál után tartották. Napjainkban legtöbb helyen táncmultságot, bált tartanak az előadást követően. Azelőtt vagy annak keretében külön multságot csapnak a játékban résztvett szereplők.

- az előadás kommentálása, értékelése a közösségben, a sajtóban, filmek a TV-ben stb.

Az alábbi táblázat arra próbál összefoglalóan rávilágítani, hogy milyen társadalomlélektani és antropológiai jellemzők társíthatók a farsangi dramatikus események három szakaszához a valóság és a maszkos játék összefüggésében:

A. A játék előtti valóság

- maszk nélkülség,
- merev identitás,
- társadalmi szerepek
- hétköznapi

- profán idő
- egyéni munka
- unalmas időtöltés

- józanság,
- komolyság
- üres lélek,
- egyének,

- készülődés,
- tervezés izgalmá

- bizonytalanság

B. A farsangi maszkos játék

- maszkos én,
- felcserélhető identitás,
- játékszerepek
- ünnep, félünnep,

- rituális idő
- közös munka, pihenés
- változatos, izgalmas időtöltés

- multság, tobzódás
- „kacagókaláka”, vidámság
- telítődő lélek
- játszótársak

- bekapcsolódás
- a közös játék élménye, öröme

- változatos együttes élmények,
- érzelmi hullámváz,
- ösztönök kiélése a játékban

C. Visszatérés a valósághoz

- maszk nélkülség,
- megerősödött identitás,
- társadalmi szerepek
- emelkedett, telített idő

- könnyebb a munka,
- mértékletesség,
- „karneváli” életszemlélet
- telített lélek,
- megszilárdult kapcsolatok, kiscsoport,
- közösségélmény,
- emlékezés az eseményre,
- megnyugvás, feloldódás,

- egyetlen, változhatatlan realitás	- ismételhető, felcserélhető játékvilágok - titokzatosság,	- az újrakezdés lehetősége, - sokféleség
- egyéni kudarcok, - elfojtás	- egyéni adottságok kiélése, - önkifejezés	- elégtétel, - megerősödés,
- a korlátok világa	- a szabadság világa	- elviselhetőbb korlátok
- munka, kopár valóság	- szórakozás, gyönyörködés	- teljesebb élet
- tél	- változás, váltás	- tavasz

10. A maszkos szokások és játékok rendszerének időbeli alakulása, napjainkbeli folyamatok

A térbeli rendszerben és szinkron metszetekben való bemutatás és elemzés mellett fontos szempontnak tartottuk a lokális farsangi játékok időbeli alakulásának nyomon követését, vagyis a diakron szemlélet érvényesítését. Ahol erre lehetőség adódott, igyekeztünk dokumentálni 20. század első évtizedeitől napjainkig terjedő közel egy évszázadnyi időben a szokások tágabb és szűkebb kontextusában és magukban a szokásokban bekövetkezett változásokat, az állandó és változó elemek viszonyát, az újítás tendenciáit. A játékrepertoárból, a szokás – forgatókönyvek sorozatából így kialakulhatott a játékok életének lineáris időbeli rendje, rendszere.

Ennek alapján összegzően kijelenthető, hogy a kutatott periódus farsangi maszkos szokásai, játécai összességükben nem megkövült maradványok, survival elemek, hanem változó események, dinamikus kulturális alkotások. A marosszéki maszkos, farsangi népi színjátszás száz éve az erdélyi magyar népi kultúra egyik jelentős teljesítményének tekinthető.

Ebben az évszázadnyi időben több, hosszabb – rövidebb ideig tartó periódust különíthetünk el.

1. Az elsőt – 1910 – 1950 között - a farsangi kultúra és a maszkos szokások szerves, spontán folytonossága, változatossága, gazdagsága jellemzi
2. A másodikban – 1950 – 1970 közötti húsz évben – ez a folyamatosság megszűnt. Ekkor a maszkos szokásokat sokfelé betiltották, visszaszorították, mert nem feleltek meg a kor ideológiájának, bár ezt nem mindenütt sikerült elérni. Az életmódváltás

miatt az „egységes horizont” amúgy is szétesett, a fonószínház kezdett megfakulni, eltűnni.

3. A harmadik a szokásfelújítás periódusa. Az 1970- es évektől főleg értelmiségi kezdeményezésre felújították, újraszervezték vagy éppen színpadra állították a színjátékszerű szokásokat. A folklorizmus körébe utalható jelenségek mellett több helyen viszont, változott formában, de a farsangvégi szokásjátékok visszaálltak a közösség élő, aktuális kultúrájába. A kommunista diktatúra nyomására másutt éppen ebben az időben szűntek meg. A fonóházi előadások leginkább azokban a falvakban maradtak meg, amelyekben valamilyen közös munkára rendszeresen összegyűltek.
4. Az 1989- es változások után az 1990- es évek elején ott is felújították a farsangvégi szokásjátékokat, ahol már az 1950-es években megszűntek. A fonószínházak is sokfelé kinyitották kapuikat. Ez a kivirágzás azonban nem bizonyult tartósnak.
5. Az utóbbi évtized (1995 – 2007) szokásállapotát az jellemzi, hogy a hagyományos formákat éltető fonók és egyéb társas összejövetelek azokban a falvakban is megszűntek, amelyekben az 1980-as években és a '90 –es évek elején még léteztek. A fonószínházi előadás, a házról – házra járó maszkurázás szórványossá vált, bár nem szűnt meg teljesen. A kötetlen farsangi játékok alakoskodása a felnőttek köréből jobbra áttevődött a kamaszok és a gyermekek körébe. Ezt segítik, táplálják az iskolai karneválok, álarcosbálok.

A farsangvégi dramatikus szokások, utcai menetek viszont nem szűntek meg, alakuló, változó formában ezeket napjainkban is gyakorolják. Általános tendencia, hogy feloldódnak a közösségi ünnepben, a falunap, a faluünnep részévé válnak, vagy éppen a farsangi szokásjáték a faluünnep kerete. Megnőtt az egyszeri előadás és napjának jelentősége: arra készülnek, az esemény megtörténte után sokáig arról beszélnek; élő, termékeny funkciója van napjainkban is.

A funkciók rendjén többször szoltunk a farsangi maszkos szokások rítus jellegéről, az ember és természet, ember és kozmosz viszonyát szabályozó funkciójáról. Ugyanilyen fontos lehetett az ember és ember viszonyát, a közösségi normákat és az erkölcsöt szabályozó etikus-regulatív funkciójuk, beleértve a farsangi fordított világ mindenféle szabadságát is.

Harmadikként a legszenbetünőbbet, a játékos, szórakoztató, ludikus funkciójukat említhetjük. Ezek az alapfunkciók különböző mértékben érvényesültek egy adott időszakban vagy egy adott közösség farsangi kultúrájában. A rítus funkció elhalványulásával a ludikus funkció vált elsődlegessé, miközben a etikus – regulatív funkció átalakulva megőrződött.

A marosszéki falvak farsangi szokásainak újabb funkcióiról is beszélhetünk. A felújítások időszakától kezdődően feltöltődtek a lokális és az etnikai identitás kifejezésének funkciójával.

Az 1970 – es, 1980- as években érzékelhető volt a farsangi népszokások mint az ellenkultúra kinyilvánításának, a hivatalosan terjesztett kultúrával való szembeállításának funkciója. Ezzel párhuzamosan tudatosan alkották meg, terjesztették a hagyományőrzés, hagyományápolás funkcióját, ami sok mindent magában foglalhatott; legénypróbát, asszonyi önkifejezést, a magyarok szokását stb. Napjainkban közösségteremtő, a kiscsoportokat összetaró funkciójuk is érvényesül, gyűjtési tapasztalataink szerint kölcsönösen feltételezik egymást. A kiscsoportokat vagy falusi közösségeket összetartó, kooperáló funkciójuk mellett nem feledkezhetünk meg a kiscsoportok, generációk stb. versengését biztosító kompetitív funkciójukról sem.

Napjaink folyamatai, tendenciái közül itt most kettőt említünk. Az egyik a karneválósodás, vagyis az, hogy a farsangi kultúra hagyományos formáit kiszorították, felváltották a farsangi bállal, álarcos, jelmezes mulatsággal jellemezhető események, különösebb dramatikus mozzanat, színjátszás nélkül. A farsangi eseményben megnőtt a bál, a tánc, a mindenki számára nyitott szórakozás lehetősége. A dramatikus játék, a szokásjáték mintegy a bál előeseményévé, előjátékává válik. A másik az intézményesülés. Napjaink farsangi szokásjátékait már nem vagy jórészt nem az egykori, hagyományos kiscsoportok, szubjektumok szervezik, hanem az intézmények, egyesületek, akár formális, akár informális szerveződéssel. A farsangi esemény így amplifikálódik, a faluünnep részeként magát a faluünnepet, a lokális ünnepet reprezentálja.

A farsangvégi szokásjátékokhoz kapcsolódó ünnep, ünneplés sokféle funkciót sűrít, de napjainkban sem hiányzik belőle a farsangi kultúra fő jellegzetessége; a rítus és játék egysége, a játékos ritualitás.

IRODALOM

- ANDRÁS Ignác
1996 Farsangi bikaütés Csikkászonban. . In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 137-144
- ANDRÁSFALVY Bertalan
1978 A táji munkamegosztás néprajzi vizsgálata. *Ethnographia* LXXXIX. 2. sz. 231–243.
1980 Néprajzi csoport, kistáj és régió. *Népi kultúra – népi társadalom* XI–XII. 39–58. Akadémiai Kiadó.
- ANTAL Árpád
1947 *A társadalmi szervezet befolyása egy székely falu betlehemes játékára*. Miscellanea Ethnographica I. Kolozsvár, 58–68.
- ASSMANN, Ian
1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrában*. Budapest.
- ASZTALOS Enikő
1996 Székelykakasdi farsang. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 205–208.
- BABBIE, Earl
1996 A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Budapest, Balassi Kiadó
- BAHTYIN, Mihail
1976 *A szó esztétikája*. Válogatott tanulmányok. Budapest.
1982 *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európai Könyvkiadó. Budapest.
- BALASSA Iván
2003 *A szomszédos országok magyarjainak néprajza*. Budapest, Plánétás Kiadó.
- BALASSA M. Iván
1997 A magyar népi építészet táji tagolódása a 18–20. században. In *Életmód. Magyar Néprajz* 3. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BALÁSY Dénes
1998 Udvarhely megyei népmondák. *Etnographia* IX.
- BALÁZS Lajos
1987 A színpadra vitt népszokások. In Bíró Zoltán–Gagyi József–Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklórizmus köréből*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 147–161.
1994 *Az én első tisztességes napom. Lakodalom és párválasztás Csíkszentdomokoson*. Bukarest, Kriterion.
1996 Farsang – jellegű alakoskodások Csíkszentdomokoson. . In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 159 – 167.
- BÁLINT Sándor
1976 *Karácsony, húsvét, pünkösd. A nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából*. Budapest.
- BÁLINT Zsigmond
2004 *Karácsonytól pünkösdig*. Dr. Bernády György Közművelődési Alapítvány, Marosvásárhely.

- BALOGH Dezső – TEISZLER Pál
1980 Mutatvány a Marosvásárhely vidéki tájnyelvi atlaszból. In *Nyelvészeti tanulmányok* 1980. Bukarest, Kriterion.
- BARABÁS Endre
1907 *Maros–Torda vármegye és Marosvásárhely közgazdasági leírása*. Budapest.
- BARABÁS Jenő
1963 *Kartográfiai módszer a néprajzban*. Budapest.
1980 Népi kultúra zonális struktúrája. In *Néprajzi csoportok kutatási módszerei* (szerk. Paládi–Kovács Attila, 23–39. Budapest).
1989 A délnyugat-dunántúli mikrorégiók kutatásáról. In (Uő. szerk) *Kapcsolatrendszerek a Délnyugat Dunántúlon*. Budapest.
1992 *Magyar Néprajzi Atlasz*. VIII. Budapest.
- BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor
1987 *Magyar népi építészet*. Budapest.
- BARABÁS László
1980 Tavaszi határkerülés a Nyárárdmentén és a Kis–Küküllő felső völgyében. In *Népismereti Dolgozatok* 1980. Bukarest.
1984 Farsangtemetés. Alsósófalvi népi színjáték. In *Bölcsőringató*. Az Igaz Szó Évkönyve. Marosvásárhely.
1990 Legénypróba – egy farsangi játék mai funkciója. *Látó* (szépirodalmi folyóirat) 1. sz.
1991 Farsangtemetés a Sóvidéken. In *Történelem, régészet, néprajz*. Debrecen. 315–330.
1992 a. *Farsangi lakodalmas játékok Marosszéken*. XLIV. 2.
1992 b. *Farsangtemetés a Sóvidéken. Egy székely dramatikus játék a XX. században*. In Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve I. Kolozsvár, 91–105.
1993 Farsangbúcsúztatás Erdélyben. In *Iskolai színjáték és népi dramatikus hagyományok*. Debrecen
1996 a. *A farsangi dramatikus játékok és szokások marosszéki változatai*. In Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 44–95.
1996 b. *Farsang a Sóvidéken*. In Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 168–189.
1998 a. *Forog az esztendő kereke. Sóvidéki népszokások*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
1998 b. *Karácsonytól Pünkösdig. Marosszéki népszokások*. Székely Útkereső. Székelyudvarhely.
1999 *Kapun belül, kapun kívül*. Marosvásárhely, Impress Kiadó.
2000 *Aranycsitkók, maszkurák, királynék. Erdélyi magyar dramatikus népszokások*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- BAROJA, Julio Caro
1979 *Le carnaval*. Paris, Editions Gallimard.
- BARNA Gábor
1971 *Néphit és népszokások a Hortobágy vidékén*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BAUSINGER, Hermann
1982 Az újrarajzolt nép. Hermann Bausinger válogatott tanulmányai. *Folcloristica* 7. ELTE – Bölcsészettudományi Kar – Folklore Tanszék. Budapest.
1983 A folklorizmus fogalmához. *Ethnographia*. XC IV. 3. 434–440.
1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Budapest, Osiris–Századvég.
- BÉCSY Tamás
1974 *Drámamodellek és a mai dráma*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- BENEDICT, Ruth
1937 *Pattern of culture*. Boston.

- BENES, Bohuslav
1984 A népi színjátszás elmélete P. Bogatirjov értelmezésében és a kutatás mai helyzete. In Verebélyi Kincső (szerk.): *A néphagyomány alakulása. Folcloristica*. 8. Budapest, 285–315.
- BENKŐ Elek
1992 *A középkori Keresztúrszék régészeti topográfiája*. Budapest.
- BENKŐ Károly
1861 *Marosszék ismertetése 1860–1861-ben*. Kolozsvár.
- BENKŐ Lóránd
1981 Adalékok a székelyek korai történetéhez. *Új Erdélyi Múzeum*. I. évf. 1–2, 109–122.
1947 *Nyárádmunte földrajzi nevei*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 74. sz. Bp.
- BENKŐ Samu
1972 *Murokország. Művelődéstörténeti barangolás szülőföldemen*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- BERNÁTH Béla
1986 *A szerelem titkos nyelvén. Erotikus szólások és egyéb folklórszövegek magyarázata*. Budapest, Gondolat.
- BIRÓ Dónát
1997 Adatok a szászrégeni magyar nyelvű oktatás történetéhez. In Pál-Antal Sándor–dr. Szabó Miklós (szerk.). *A Maros megyei magyarság történetéből*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
2007 *Szászrégen és vidéke. Településtörténeti adatok*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- BIRÓ Gábor
1992 *Sóvidék népi építésze*. A Magyar Népi Építészeti Archívum kiadványai 5. (Szerk. Balassa M. Iván). Szentendre.
1999 *Erdélyi magyar népi építészet és hagyományainak továbbélte*. Marosvásárhely, Impress kiadó.
- BOGATIRJOV, Pjotr Grigorjevics
1984 A népi színjátszás esztétikán kívüli szerepe. In Verebélyi Kincső (szerk.): *A néphagyomány alakulása. Folcloristica* 8. Budapest, 209–214.
- BOD Péter
1786 *Szent Heortokratesz avagy a keresztények között előforduló ünnepeknek és a rendes kalendáriumokban feljegyzett szenteknek rövid históriájok*. Pozsony.
- BÓNA István
1991 A székely kérdés mai állása egy régész–történész szemszögéből. In *Történelem, régészet, néprajz. Tanulmányok Farkas József tiszteletére*. Szerkesztette Ujváry Zoltán. Az Ethnika alapítvány kiadása, Debrecen.
- BÓNIS Johanna
1999 A marosvásárhelyi céhek tárgyi emlékei. In Pál-Antal Sándor–dr. Szabó Miklós (szerk.): *Marosvásárhely történetéből*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- BORBÉLY Bartis Éva
1996 Farsangolás Beresztelkén. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 4. Kolozsvár, 190–198.
- BORSOS Balázs
2001 a A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Lehetőségek, módszerek, problémák. In *Számadó. Tanulmányok Paládi–Kovács Attila tiszteletére*. Szerk. Hála József–Szarvas Zsuzsa–Szilágyi Miklós. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 181–198.

- 2001 b A magyar nyelvterület kulturális régióinak számítógépes meghatározása a Magyar Néprajzi Atlasz térképei alapján. Előzetes eredmények. *Népi Kultúra – Népi Társadalom*, 21. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézete, 31–59.
- 2002 „A régi jó régió”. A magyar népi kultúra számítógép meghatározta területi egységeinek elnevezése kérdéséről. *Néprajzi Látóhatár* 2002. 1–4. sz. 103–113.
- BÖZÖDI György
1985 *Székely bánja*. Negyedik kiadás. Bp., Magvető Könyvkiadó.
- BREUER János
1984 Marosszéki táncok. In László Ferenc (szerk.): *Utunk Kodályhoz. Tanulmányok, emlékezések*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- BURKE, Peter
1991 *Népi kultúra a kora újkori Európában*. Budapest, Századvég Kiadó – Hajnal István Kör.
- BUTURĂ, Valer
1987 *Transilvania*. Studiu etnografic. București, Editura științifică și enciclopedică.
- CAILLOIS, Roger
1975 Teoria jocurilor. In *Eseuri despre imaginație*. București, Editura Univers.
- CSERGŐ Bálint
1996 *A farsang Küüllőkeményfalván*. . In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 213 - 217
1999 *Az Udvarhely vidéki székelykapu*. Csíkszereda, Pro–Print Könyvkiadó.
- CSÍKI Zoltán
2006 Sóvidék élő nyelve. In Uő (szerk.): *Rapsonné öröksége. Tanulmányok Parajd község múltjából*. Déva, Corvin Kiadó, 507–535.
- DÁM László
1997 Állattartó épületek. In *Életmód. Magyar Néprajz IV*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DANKÓ Imre
1982 Vásár. In *Néprajzi Lexikon V*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- DÉGH Linda
1939 A magyar népi színjátékokról. *Ethn.*, 1939, 78–90.
1947 *A magyar népi színjáték kutatása*. Budapest.
- DEMÉNY Lajos
1996 Marosszék és a fejedelmi székely politika. In *A Maros megyei magyarság történetéből*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- DOMOKOS Pál-Péter
1990 A moreszka Európában és a magyar nép hagyományaiban. In uő: *Múltbanéző*. Budapest.
- DÖMÖTÖR Tekla
1979 *Naptári ünnepek – népi színjátszás*. Második kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1983 *A népszokások költészete*. Második, változatlan kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
1986 *Régi és mai magyar népszokások*. Budapest.
1988 Népi színjátékok. In *Magyar néprajz V. Népköltészet*. Budapest.
- DUKA József
1995 *Üti Páké Barátost. Csúfolódó székely népköltészet*. Csíkszereda, Pallas–Akadémia.
- EGYED Ákos
1981 *Falu, város, civilizáció*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

- 2006 *A székelyek rövid története a meglepedéstől 1918-ig*. Csíkszereda, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.
- GADAMER, Hans Georg
1984 *Igazság és módszer*. Budapest, Gondolat.
- GÁLFFY Mózés – MÁRTON Gyula
1987 *Székely nyelvöldrajzi szótár*. Összeállította: Gálffy Mózés és Márton Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GAZDA Klára
1998 *A székely népviselet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GAZDA Klára – HAÁZ Sándor
1998 *Székelyek ünneplőben. Színek és formák a székelyföldi viseletben*. Budapest, Plánétás Kiadó.
- GEERZ, Clifford
1994 Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In uő: *Az értelmezés hatalma*. Antropológiai írások. Budapest, Századvég Kiadó, 170–200.
- GEGESI László János
2000 Nyelv és közösség. In Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Bukarest–Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó.
- GENEPP Van, Arnold
1996 *Riturile de trecere*. Iași, Polirom.
1984 *Manuel de Folklore Francais Contemporain*. I/III. 1. Cérémonies périodique cycliques. Carnaval – Careme – Pâque. Paris.
- GERGELY Lajos
1866 A marosvásárhelyi fapiac. *Székely Néplap*, 25. sz.
1866 A szenes székelyek. *Székely Néplap*, 13–14. sz.
- GHINOIU, Ion
1966 *Obiceiuri populare de peste an*. Dicționar. București, Editura Fundației Culturale Române.
- GLOTZ, Samuel ed.
1977 *Le masque dans le tradition européenne*. Paris.
- GUNDA Béla
1987 Falucsúfolók. In uő. *A rostaforgató asszony*. Múzsák. Közművelődési Kiadó. Budapest.
- GUREVICS, A. J.
1987 *A középkori népi kultúra*. Budapest, Gondolat.
- GYÖRFFY György
1987 *A magyarság keleti elemei*. Budapest, Gondolat.
- FARAGÓ József
1947 Betlehemezők és kántálók Pusztakamaráson. *Erdélyi Néprajzi Tanulmányok* 8. Kolozsvár.
1947 *Betlehemezés Csíkcsobotfalván*. *Ethn.* 2 X. 1–4.
1972 Nemzetiség és folklór. *Korunk Évkönyv* 1973. 134–146.
1979 A folklórgyűjtés mennyiségi és minőségi határai. *Korunk*, 12. sz. Kolozsvár. 921–925.
2001 Uzoni betlehemes 1942-ben és 1943-ban. *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője*, XI. 1–2. Kolozsvár.
- FEJŐS Zoltán
1979 *Az átmeneti rítusok*. Arnold van Genepp elméletének vázlatja. *Ethnographia* XC. 3. 406–414.
- FERENCZI Imre – UJVÁRY Zoltán
1962 Farsangi dramatikus játékok Szatmárban. *Műveltség és hagyomány*, IV. Budapest, Tankönyvkiadó.

- FRASER, James G.
1995 *Az Aranyág*. Budapest, Osiris–Századvég.
- FROLEC, VACLAV
1992 Fasching in der Tschechoslowakei. *Ethnologia Europae Centralis*, 2. Brno, 13–21.
- HAÁZ Sándor
1978 Zsinóros díszítés a bekecsalji népviseletben. In *Népismereti dolgozatok 1978*. Bukarest, Kriterion.
- HANKISS Elemér
1997 *Az emberi kaland. Egy civilizációelmélet vázlatja*. Budapest, Helikon kiadó
- HARKAI Imre
1995 *Házrendszerek és szerepük a magyar népi építészetben*. Budapest.
- HYMES, Dell
1997 A nyelv és a társadalmi élet kölcsönhatásának vizsgálata. In Pléh Csaba–Síklaki István–Terestyéni Tamás(szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HELLER Ágnes
1996 *A szégyen hatalma*. Két tanulmány. Budapest, Osiris Kiadó.
- HELTAI Gáspár
1980 (1552) A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról való dialógus. In *Heltai Gáspár és Bornemissza Péter művei*. Budapest.
- HONKO Lauri
1975 A rítusok osztályozásához. In Barna Gábor (szerk.): *Folklorisztikai olvasmányok* I. Szeged, 31–51.
- HONT Ferenc
1940 *Az eltűnt magyar színház*. Budapest, Officina.
1987 *A színház világtörténete*. (szerk.) Budapest, Gondolat.
- HOPPÁL Mihály – SZEPES Erika (szerk.)
1987 *Érósz a folklórban. Erotikus jelképek a néphagyományban*. Budapest, Szépirodalmi könyvkiadó.
1977 *Technika és rítus*. In *Népi kultúra, népi társadalom*. XIV. Budapest.
- HORVÁTH István
1971 *Magyarózdi toronyalja. Írói falurajz*. Kolozsvár, Dacia Könyvkiadó.
- HUIZINGA, Johann
1990 *Homo ludens*. Szeged, Univers Kiadó.
- IMREH István
1973 *A rendtartó székely falu*. Bukarest, Kriterion.
- JAGAMAS János – FARAGÓ József
1974 *Romániai magyar népdalok*. Közzéteszi: Jagamas János és Faragó József. Bukarest, Kriterion.
- JAKAB Elek
1854 (1970) *Húsvéti határkerülés a Székelyföldön*. Hetilap. Újraközölve in Egyed Ákos (szerk.): *A megindult falu*. Bukarest.
- JAKOBSON, Roman
1969 A folklór sajátos alkotásmódja. In *Hang, jel, vers*. Gondolat, 329–346.
- K. KOVÁCS András (szerk.)
2000 *Korondi sokadalom*. Csíkszereda. Pallas Akadémia Könyvk.
- KACSÓ Sándor
1971 *Virág alatt, iszap fölött*. Önéletrajzi visszaemlékezések. Bukarest, Kriterion.

- KARÁCSONY MOLNÁR Erika
 2003 Az ördögbetlehemes, szegény Lázár és a Dúsgazdag dramatikus játéka Szentegyházán. In Szikszai Mária (szerk.): *Játék és kultúra. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 11. Kolozsvár, 81–104.
 2004 Egy farsangi dramatikus játék, a dúsgazdagolás változatai és változásai. In Pócs Éva (szerk.): *Rítus és ünnep az ezredfordulón*. Budapest, 207–314.
- KARDALUS János
 1982 Farsangi szokások Csíkban és Gyergyóban. In *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére. Budapest.
 1991 Farsangi népszokások Csíkban és Gyergyóban. In Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*. Budapest.
 1996 a. *Farsangbúcsúztatás Csíkmenaságon*. . In: Barabás László–Pozsony Ferenc Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 144 - 152
 1996 b. *Adalékok a ditrói farsangtemetés ismeretéhez*. . In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 157 - 159
- KARSAI Zsigmond – MARTIN György
 1987 *Lőrincréve táncélete és táncai*. MTA Zenetudományi Intézet – Budapest.
- KATONA Imre – VOIGT Vilmos
 2002 Folklor forrásismeret. In *Ünnepi kötet Faragó József 80. születésnapjára*. A Néprajzi Láthatár Kiskönyvtára. Budapest.
- KÁMÁN Erzsébet
 2000 A karnevál paradigmája Vladimir Prop és Mihail Bahtyin munkáiban. In: *Folklorisztika 2000-ben*. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára. Budapest, 632 – 644
- KERESZTES Gyula
 1996 *Vásárhelyen vásár tartatik...* Bukarest, Kriterion.
- KESZEG Vilmos
 1996 Emlékek az aranyosszéki farsangról. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4. Kolozsvár, 234–237.
 2001 Táj és kép. In. *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 9. Kolozsvár.
 2002 A romániai magyar néprajzkutatás egy évtizede. 1990–2001. In *Tizenkét év. Összefoglaló tanulmányok az erdélyi magyar tudományos kutatások 1990–2001 közötti eredményeiről*. I. köt. Kolozsvár, Scientia Kiadó.
 2004 *Aranyosszék népköltészete*. I–II. Népi szövegek, kontextusok (Monográfia). Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- KISS Jenő (szerk)
 2003 *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KLANICZAY Gábor
 1990 *A civilizáció peremén*. Kultúrtörténeti tanulmányok. Budapest.
- KONRÁD Béla
 1996 *Mezőpanit*. Falumonográfia. Csíkszereda, Alutus nyomda.
- KÓS Károly
 1957 Magyar néprajzi tájak hazánk területén. *Művelődés* 2. sz. 32–34.
 1976 *Tájak, falvak, hagyományok*. Bukarest, Kriterion.
 1993 Néprajzi tájainkról. *Művelődés*, 6–7. sz. 58–61.
 2000 *A Mezőség néprajza, I–II*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő
 1972 *Kászoni székely népművészet*. Bukarest, Kriterion.

- KÓSA László
 1980 Marosszék. In *Magyar Néprajzi Lexikon*. Harmadik kötet. Akadémiai Kiadó. Budapest.
 1990 Protestáns egyházas szokások és magatartásformák. In Dömötör Tekla (szerk.): *Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 443–481.
 1991 *Paraszti polgárosulás és népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Debrecen, 2. kiadás.
- KÓSA László – FILEP Antal
 1983 *A magyar nép táji–történeti tagolódása*. Negyedik, változatlan kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- KOVÁCS Gyula
 1944 A bakuszok. *Ethnographia*, 1–2, 38–40.
- KOZMA Tamás
 1998 Személyiségünk irracionális alapjai. *Confessio*, 1. 28–36.
- KRISTÓ Gyula
 1996 *A székeleyek eredetéről*. Szeged.
- KUN KRIZA Iлона
 1996 *Farsangtemetés Torockón*. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4*. Kolozsvár, 217 - 234
- KÜRTI László
 2000 Kalotaszeg, határ, régió, fogalom. In *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 8*. Kolozsvár.
- LAJOS Árpád
 1974 *Este a fonóban. Borsodi népszokások*. Budapest. Népművelési és propaganda iroda.
- LAPLANTINE, Francois
 2000 *La description ethnographique*. Paris, Edition Nathan; *Descrierea etnografică*. Iași, Editura Polirom.
- LÁSZLÓ János
 1996 *A fonó és a farsangi népszokások Gegesben*. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4*. Kolozsvár, 209–212.
- LEACH, Edmund R.
 2000 *Két tanulmány az idő szimbolikus ábrázolásáról*. In Fejős Zoltán (szerk.): *Idő és antropológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 85–102.
- LÉSTYÁN Ferenc
 1996 *Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai I–II*. Kolozsvár, Gloria Kiadó.
- LISZKA József
 1992 Farsang végi szokások, a Kisalföld északi felén. In *ú. ő. Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából*. Budapest, 99 - 114
 2002 *A szlovákiai magyarok néprajza*. Budapest, Osiris Kiadó. Dunaszerdahely, Lilium Aurum Kiadó.
- LUKÁCS László
 1992 *Farsangi népszokások Alsóőrben és Óriszigeten*. Savaria, a Vas megyei múzeum értesítője, 51–58.
- LUKÁCSY Sándor
 1994 Farsangolóknak való. *Lyukas óra*, 94/2. sz. 2–3.
- MADAR Iлона
 1998 *A Sóvidék vallásosságáról*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

- MAGYAR NÉPRAJZI ATLASZ
1992 Szerkesztette Barabás Jenő. VIII. 508–567. sz. térképlapok. Budapest.
- MAJOR Miklós
1996 *Farsangi szokások Szilágynagyfaluban.*
- MAKKAI Endre – NAGY Ödön
1939 Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. *Erdélyi Tudományos Füzetek.* Kolozsvár.
1993 Adatok téli néphagyományaink ismeretéhez. In Barna Gábor (szerk.): *Magyar Népköltési Gyűjtemény XX.* Magyar Néprajzi Társaság – Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete. Budapest.
- MAKKAI László
1989 A rendi társadalom kialakulása (1162–1526). In *Erdély rövid története.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MARKEL, Hanni
1996 Tézis az erdélyi szászok farsangi szokásairól. In Barabás László–Pozsony Ferenc –Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4.* Kolozsvár, 29–38.
- MARÓT Károly
1940 Rítus és ünnep. *Ethnographia*, 51. 143–187.
- MARTIN György
1990 Magyar táncdialektusok. In Magyar Néprajz VI. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MÁTHÉ Éva
1998 Bányászmenet Beresztelkén. *Népújság*, 1999. II. 18., Marosvásárhely,
- MITRULY Miklós
1996 *Farsangi alakoskodó játékok Krasznán.* In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4.* Kolozsvár, 244 - 252
- MURÁDIN László
1995 - 2001 *Romániai Magyar Nyelvjárások Atlasza.* I – VI. Budapest
- NAGY Jenő
1984 Adatok a székely posztóharisnya történetéhez. In uő. *Néprajzi és nyelvjárási tanulmányok.* Bukarest, Kriterion.
- NAGY Olga
1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák.* Budapest, Gondolat.
1987 *Világgá futó szavak. Havadi beszélgetések.* Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
1994 *Népi változatok szerelemre és házasságra.* Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvk.
2000 b. Sóvidéki mentalitásvizsgálatok. *Korunk*, 3. sz.
2000 *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon.* Kriterion.
- NAGY Ödön
1979 Népszokások múltja és jövője Havadon. In *Népismereti Dolgozatok.* Bukarest, Kriterion, 191–202.
- NÉMETH Imre
1969 *Néprajzi és szociológiai módszerek a szokáskutatásban.* Népi Kultúra – Népi Társadalom. V–VI. Budapest, 13–24.
1979 Forгатókönyv. In Ortutay Gyula (szerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon II.* Budapest, 206–207.
1980 Májusfa. In *Magyar Néprajzi Lexikon 3.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NIEDERMÜLLER Péter
1981 A szokáskutatás szemiotikai aspektusai. In Hoppál Mihály (szerk.): *Előmunkálatok a magyarság néprajzához 9.* Budapest, 177–200.

- 1986 Irányzatok és módszerek a néprajzi szokáskutatásban. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* XIV. Budapest, 291–315.
- 1990 Magyar népi játék. In: Magyar néprajz VI. 529 – 542.
- NIETZSCHE, Fridrich
1986 *A tragédia születése avagy a görögség és a pesszimizmus*. Budapest.
- NYÍRI Tamás
1975 *Homo festivus*. In Szennay András (szerk.): *Régi és új a liturgia világából*. Budapest, 138–152.
- ORBÁN Balázs
1870 *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeii szempontból I–VI*. Pest.
- ORTUTAY Gyula
1956 Kérdőív betlehemes játékok gyűjtéséhez. *Ethnographia*, LXVII. 91–98.
1957 Népünk színjátékszerű szokásai. In uő. *Kis magyar néprajz*. Budapest, 12–85.
1979 Népszokások, dramatikus hagyományok. In Balassa Iván–Ortutay Gyula: *A magyar néprajz*. Budapest.
- PALÁDI–KOVÁCS Attila
1968 Farsangi remélés Eger vidékén. *Etnographia*, 2. sz. 241–252.
2003a A kulturális régiók néprajzi vizsgálata. In uő. *Tájak, népek, népcsoportok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
2003b *Erdély néprajza. Hozzászólás Kósa László cikkéhez*. In *Tájak, népek, népcsoportok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- PÁL–ANTAL Sándor
2002 *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- PÁL-ANTAL Sándor – Dr. SZABÓ Miklós
1997 Legrégbbi Maros megyei településeink. In uő. (szerk.): *A Maros megyei magyarság történetéből*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- PALKÓ Attila
1994 *Magyaró. Egy felső-marosmenti falu évszázadai*. Bukarest, Kriterion.
- PÁL József – ÚJVÁRI Edit (szerk.)
1997 *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Budapest, Balassi Kiadó.
- PÁVAI István
1984 A Marosszéki táncok főtémájának folklór kapcsolatai. In László Ferenc (szerk.): *Utunk Kodályhoz*. Tanulmányok, emlékezések. Bukarest, Kriterion.
2005 Az erdélyi nagytáj a néprajz, népzene és néptánc kutatás szemléletében. In *A Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 13. Kolozsvár.
- PENAVIN Olga
1988 *Népi kalendárium*. Újvidék, Forum Könyvk.
- PETELEI István
1998 Mezőségi út. In Nagy Pál (szerk.): *Szigetek a Holttengerben*. Mezőségi antológia. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- PINTÉR Márta Zsuzsanna – KILIÁN István (szerk.)
1987 *Az iskolai színjáték és a népi dramatikus hagyományok*. A noszvaji hasonló című konferencián elhangzott előadások. Debrecen.
- PÓCS Éva
2002 Ünnepek, rítus és időszemlélet a parasztság hagyományos kultúrájában. In Gyarmati János (szerk.): *Közelítések az időhöz*. Tanulmányok. Tabula könyvek 3. Budapest, Néprajzi Múzeum, 134–151.
- POP, Mihai
1976 *Obiceiuri tradiționale românești*. București, Consiliul Culturii – Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice.

POZSONY Ferenc

1996 Farsangi szokások Háromszéken. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 4. Kolozsvár, 96–136.

1997 *Az erdélyi szászok jeles napi szokásai*. Csíkszereda, Pro–Print Könyvk.

1996 *Szól a kakas már. Szász határ az erdélyi jeles napi szokásokban*. Csíkszereda, Pro–Print Könyvkiadó.

2000 a. *Adok nektek aranyvesszőt*. Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról. Csíkszereda, Pro–Print Könyvkiadó.

2000 b. Homoród menti magyar népszokások. In Cseke Péter–Hála József (szerk.): *A Homoród füzes partján...* Dolgozatok a Székelyföld és a Szászföld határvidékéről. Csíkszereda, Pro–Print Könyvkiadó, 243–256.

2006 *Erdélyi népszokások*. Egyetemi jegyzet. KJNT–BBTE Magyar néprajz és antropológia tanszék. Kolozsvár.

PROPP V. S.

1963 Az orosz agrárrítusok tanulmányozásának módszerei. *Műveltség és Hagyomány*, V. 55–64.

RÁDULY János

1975 *Kibédi népballadák*. Bukarest, Kriterion.

1987 *Mikor a szolgának telik az esztendeje. A kibédi gazdai szolgák életéből*. Bukarest, Kriterion.

1997 *Vetettem gyöngyöt*. Népköltészeti tanulmányok, közlések. Székelyudvarhely, Erdélyi Gondolat Könyvkiadó.

RÉSŐ ENSEL Sándor

1867 *Magyarországi népszokások*. Pest.

Riviere, Claude

1995 *Les rites profanes*. Paris.

RÓHEIM Géza

1925 *Magyar néphit és népszokások*. Budapest, Reprint kiadása 1990, Szeged.

.....1994 *Sáromberke 1319–1994*. Kiadja a Sáromberki Református Egyházközség.

SCHECHNER, Richard

1977 *A performance*. Múzsák. Budapest.

SCHMIDT, Leopold

1962 *Das deutsche volksschanspiel*. Berlin, Üerich Schmidt Verlag.

1965 *Le theatre populaire europeen*. Paris.

SEPRÓDI János

1974 *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*. Bukarest, Kriterion.

SERES András

1983 *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Bukarest, Kriterion.

SEPSISZÉKI NAGY Balázs

2006 *Székelyföld falvai a XX. század végén*. IV. köt. Marosszék, Aranyosszék. Budapest, Nap Kiadó.

ȘEULEAN, Ion

1995 *Dincoace de sacru, dincolo de profan. Studii și eseuri de folclor*. Ediția a II-a. Târgu Mureș, Editura Tipomur.

1996 Az esztendő néprajzából. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve* 4. Kolozsvár, 38–43.

SIPOS Gábor

1980 Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig. In *Művelődéstörténeti tanulmányok*. Bukarest, Kriterion.

- SUMMER, William Graham
1978 *Népszokások. Szokások, erkölcsök, viselkedésmódok szociológiai jelentősége.* Budapest.
- SUPEK, Olga
1997 Nemek felcserélődésének jelensége a mai karneváli ünnepen: saturnália avagy a változó valóság visszhangja? In Barna Gábor (szerk.): *Folklorisztikai olvasmányok I.* Szeged.
- SZABÓ Á.-Töhötöm
1999 Számos esztendő számos szokásai. *Látó*, 2. szám. Marosvásárhely.
- SZABÓ Imre
1906 Farsang és húsvét a dévai csángótelepen. *Néprajzi Értesítő*, VII.
- SZABÓ István
1994 Bevezetés a szociálpszichológiába. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp.
- SZABÓ Judit
1996 *A húshagyókeddi palacsintasütés Körtevélyfáján.* In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4.* Kolozsvár, 199 - 205
- SZABÓ Kálmán
1996 *Farsangi mulatságok és farsangtemetés Csíkcsicsóban.* In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4.* Kolozsvár, 152 - 157
- SZABÓ Miklós
1994 Sáromberke rövid története. In *Sáromberke 1319–1994.*
1999 Marosvásárhely szabad királyi várossá alakulása (1560–1759). In Pál-Antal Sándor–dr. Szabó Miklós (szerk.): *Marosvásárhely történetéből.* Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
2003 *Művelődés és gazdálkodás az újkori Erdélyben.* Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- SZABÓ Miklós – SZÖGI László
1997 Marosmenti diákok külföldi egyetemjárása 1848 előtt. In Pál-Antal Sándor–dr. Szabó Miklós (szerk.): *A Maros megyei magyarság történetéből.* Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- SZABÓ T. Attila
1979 A galambbúgos nagykapu az erdélyi régiségben. In uő. *Nép és nyelv.* Válogatott tanulmányok, cikkek IV. Bukarest, Kriterion.
- SZÉKELY Ferenc
1999 *Jeles napok, ünnepek, szokások Vadasdon.* Székelyudvarhely.
- SZÉKELY György
1962 *Színjátéktípusok leírása és elemzése.* Színházi Tanulmányok 8. Budapest.
1963 *Színjátéktípusok dramaturgiája.* Színházi Tanulmányok 11. Budapest.
1986 *A színjáték világa.* Budapest.
- SZÉKELY László
1998 *Csíki áhítat. A csíki székelyek vallási néprajza.* Szent István Társulat kiadása.
- SZILÁDY Zoltán
1930 A gircsózás. *Ethnographia*, XL. I/3–4.
Suhancok játéka. *Ethnographia*. XI. I. 3–4, 208–210.
- SZINTE Gábor
1909 A kapu a Székelyföldön. *Néprajzi Értesítő* X.
- TAR Erzsébet
1976 A balavásári nagyvásárokról. In *Népismereti Dolgozatok* 1978. Bukarest, Kriterion.
- TARISZNYÁS Márton
1982 *Gyergyó történeti néprajza.* Kriterion könyvkiadó

- TÁNCZOS Vilmos
2006 *Folklórszimbólumok*. KZsNT – BBTE Magyar néprajz és antropológia tanszék. Kolozsvár.
- TÁRKÁNY Szücs Ernő
1981 *Magyar jogi népszokások*. Budapest.
- TÁTRAI Zsuzsánna
1990 Jeles napok – ünnepi szokások. In Dömötör Tekla (szerk.): *Népszokások, néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 102–264.
2001 Kalendáris szokásaink táji tagoltsága. *Néprajzi Látóhatár XI*. 1–4, 317–339.
- TÁTRAI Zsuzsánna – KARÁCSONY MOLNÁR Erika
1997 *Jeles napok, ünnepi szokások*. Budapest, Plánétás Kiadó.
- TERESTYÉNI Tamás
2006 *Kommunikációelmélet*. Budapest
- TÓFALVI Zoltán
1996 *A sóvidéki fazekasság*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- TONK Sándor
1994 *A marosvásárhelyi református kollégium diáksága 1653–1848*. Bevezetéssel közléteszi Tonk Sándor. Szeged.
1996 Erdély rövid története. In *Magyarok a világban*. Kárpát-medence. Ceba Kiadó.
- TÓTH Erika
1996 *A farsang emlékei az avasi magyar falvakban*. In Barabás László–Pozsony Ferenc–Zakariás Erzsébet (szerk.): *Erdélyi és partiumi farsangok. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 4*. Kolozsvár, 275 – 280.
- TURNER, Victor
2002 *A rituális folyamat*. Budapest, Osiris kiadó.
- TURÓCZI–TROSTLER József
1958 *Cibere bán és Konc vajda*. MTA I. o. közl. XIII. 171–183.
- UJVÁRY Zoltán
1969 Az agrárkultusz kutatása a magyar és az európai folklórbán. In *Műveltség és Hagyomány XI*. Debrecen.
1976 *A temetés paródiája*. Temetés és halál a népi játékokban. Debrecen.
1983 *Játék és maszk*. Dramatikus népszokások I–III. Debrecen.
1984 *Állatmaszkok*. Debrecen.
1988 *Játék és maszk*. Dramatikus népszokások IV. Debrecen.
1990a Dramatikus népszokások, népi színjátékok. In Dömötör Tekla (szerk.): *Népszokás. Néphit, népi vallásosság. Magyar Néprajz VII*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 265–328.
1990b *Farsang*. Néprajzi egyetemi hallgatóknak 5. Debrecen.
1991a *Agrárkultusz*. Néprajz egyetemi hallgatóknak 11. Debrecen.
1991b *Farsangi népszokások*. Debrecen.
1997 *Népi színjáték és maszkos szokások*. Egyetemi tankönyv, Multiplex Media, Debrecen.
1998 Dráma és dramatikus szokások. In Voigt Vilmos (szerk.): *A magyar folklór*. Budapest, Osiris Kiadó, 440–469.
- VÁMSZER Géza
1959 Adatok a csíki farsangi szokásokhoz. *Etnographia LXX*. 1–3, 393–405.
- VARGA Lajos
1900 Húsvéti dülőkerülés, didergés és hajnalozás. *Etnographia*, XI.
- VARGYAS LAJOS
1984 Keleti hagyomány – nyugati kultúra. Budapest, Szépirodalmi könyvkiadó.
- VASAS Samu–SALAMON Anikó
1986 *Kalotaszegi ünnepek*. Budapest, Gondolat.

- VEREBÉLYI Kincső
1997 Szokás. In Voigt Vilmos (szerk.): A magyar folklór. Budapest, Osiris Kiadó, 400–439.
2005a *Szokásvilág*. Studia Folcloristica et Ethnographia 476. Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen.
2005 b *Minden napok jeles napok. Hétköznapok és ünnepek a népszokások tükrében*. Budapest, Timp Kiadó.
- VISKI Károly
1935 (1992) Drámai hagyományok. In *A magyarság Néprajza III*. Szekszárd, Hasonmás Kiadó, 327–371.
- VOIGT Vilmos
2000 Karneválunk kérdései. In Uő. *Világnak kezdetitől fogva*. Történeti, folklorisztikai tanulmányok. Budapest, Universitas Kiadó, 287–307.
- VOFKORI László
1998 *Székelyföld útikönyve I–II*. Budapest, Cartographia kft.
- VRABIE, Gheorghe
1970 *Folclorul*. Obiecte–principii–metodă–categorii. București, Editura Academiei.
- VULCĂNESCU, Romulus
1970 *Măștile populare*. București, Editura științifică.
- WAGNER, Ernst
1990 Az erdélyi százszok településtörténete az újabb kutatások tükrében. *Új Erdélyi Múzeum*, I. évf. 1–2. füzet, 22–32.
- ZSIGMOND Győző (szerk.)
1999 *Szokás és erkölcs. Obiceiuri și moravuri*. Bukarest–București.
- ZSIGMOND József
1978 Havasolás. *Korunk Évkönyv*, 1979. Kolozsvár, 214.
- ZSIGMOND József – PALKÓ Attila
1996 *Magyaró néphagyományaiából*. Szemelvények. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

ADATKÖZLŐK MUTATÓJA

Marosszéki Mezőség

- Mezősámsond: Fekete Ferenc (1911), Bálint Istvánné Pánczél Mária (1913) Coveşan Livia (1922), Bandár Péter (1926), Bandár Ilona (1929), Boldi Mihály (1937), Bende Árpádné Nemes Katalin (1941), Coveşan Valer (1951), Pánczél Csaba (1977)
- Mezőkölpény: Szabó Juliánna (1910), Horváth Mihály (1933), Boros Márton (1935), Szabó Teréz (1942), Moldován Éva Rozália (1974)
- Szabéd: Fekete Gyula (1920), Szkridon Sándor (1931), Varga Ferenc (1937)
- Mezőfele: Szász József (1916), Iszlai Jolán (1924), Szegedi Sándor (1928), Kacsó Tibor (1931), Árkosi Albert (1944), Lázár Éva (1947), Lázár Csaba (1948)
- Mezőcsávás: Nagy Jánosné Virág Eszter (1911), Kudor Gyula (1920), Nagy Istvánné Pápai Rozália (1923)
- Galambod: Zólyomi Mária (1926), Zólyominé Mező Juliánna (1932)
- Mezőbánd: György Domokos (1921), Tóth András (1922)
- Mezőmadaras: Sipos László (1921), Balázs Mihály (1922), Szombath József (1924), Nemes Polixénia (1926), Borbély Lajos (1952)
- Székelykövesd: Farcádi Pál (1931), Farcádi Ilona (1933)
- Mezőbergenye: Szígyártó Polixénia (1920), Nagy Róza (1923)
- Mezőpanit: Biró Endre (1927), Barabási Pál (1928), Barabási József (1929), Barabási Ferenc (1929), Barabási Pálné Sikó Eszter (1931), Bodó Sándor (1962)

Marosmente

Vásárhely vidéke

- Csittszentiván: Gálfi Pál (1914), Sárosi Pál (1927), Gálfi Árpád (1970), Bartha Mária (1977)
- Marosszentkirály: Szép Zsuzsánna (1910)
- Udvarfalva: Domahidi Róza (1922), Nagy Béla (1944)
- Marosszentgyörgy: Bence János (1920), Lőrincz Ilona (1929)
- Nagyernye: Nemes András (1921), Csipor Pál (1926), Czirják Ilona (1931)
- Székes: Kovács István (1925), Lukács Ágnes (1929)
- Székelykál: Kiss Tamás (1924), Nemes Irén (1944)
- Maroskeresztúr: Fülöp András (1917), Albert Anna (1932)
- Nyárádtó: Nyárádi Árpád (1933), Nyáradiné Szöcs Mária (1941)
- Búzásbesenyő: Kakasi Rozália (1921), Pajka János (1926), Jakab István (1929)

Lapos - Marosmente

- Marossárpatak: Zsejki Péterné Székely Zsuzsa (1907), Kristóf Ferenc (1920), Kluzsán János (1922), Székely Mikósné Kristóf Eszter (1924), Mózes Sándor (1926), Székely János (kicsi) (1932)
- Sáromberke: BoczogSándor (1926)
- Póka: Makfalvi Sándor (1904), Gede Kovács Zsuzsa (1916), Gödri Anna (1924)
- Pókakeresztúr: Kovács Anna (1924), Kovács Sándor (1936)

Gernyeszeg: Berekméri János (1935), Berekméri Jánosné Biró Anna (1942)
Toldalag: Antal Anna (1924), Lakó Józsefné Takács Mária (1925), Antal György (1935)
Vajdaszentivány: Palkó István (1908), Szabó Jánosné Bálint Róza (1923), Újlaki Ferenc (1930), Biró Erzsébet (1934)
Beresztelke: Hegyi Zoltán (1920), Csuka Rezső (1925), Müller Sándor (sándri) (1926), Brassai Ferenc (fránci) (1927), Brassai Tibor (huszár) (1927), Farkas Ferenc (1932), Bálint Mihály (1947), Bakos Erzsébet (1966), Torkos Sándor (1968), Demeter Aranka (1965)
Tancs: Csög Andrásné Kiss Ella (1934)
Kisfűlpös: Bondor Károlyné Tavaszi Anna (1930)
Radnótfája: Perhált Rozália (1934)
Alsóbölkény: Fábián Zsuzsánna (1908), Darabont Ferenc (1920), Darabont Ferencné Kocsis Ilona (1923)
Körtvélyfája: Csizmás István (1905), Biró Ferenc (1914), Biró Ferencné Kurcsi Zsuzsa (1921)
Magyarpéterlaka: Szász István (1918), Boros Józsefné Biró Emma (1935), Molnár Jánosné Lukács Berta (1935)
Marosjára: Szatmári Sándorné Fülöp Klára (1904), Irsai Gyuláné Szatmári Rozália (1934)
Kisillye: Kerestély Polixénia (1927), Nagy Károly (1929), Szöcs János (1933), Kisszederjes: Luca Carolina (1914)
Erdőcsinád: Simon Péterné Kocsis Rozália (1911), Szász Ilona (1923), Szász Dániel (1924) Csíki Sándor (1927)

Felső – Marosmente

Marosfelfalu: Szöcs János (1920), Dénes Sándorné Baki Rozália (1927)
Marosvécs: Szakács Erzsébet (1920)
Disznajó: Szabó Jánosné Koszti Rozália (1935), Vajda Juliánna (1935), Nagy Gazsiné Zsigmond Gyöngyvér (1937)
Holtmaros: Csatlós Miklósné Márton Piroska (1934), Kocsis Attiláné Csatlós Magda (1958)
Magyaró: Virginás Györgyné Dali Zsuzsánna (1924), Virginás Andrásné Fodor Irma (1933), Vita Attiláné Vajda Mária (1943), Fodor Zoltánné Biró Aranka (1957), Fodor Mónika (1977)
Fickó: Kristóf Irma (1932), Szász János (1937)
Ratosnya (Jódtelep): Balázs György (1911), Balázs Simon Anna (1924)
Dedrászéplak: Nagy Jánosné Szabó Erzsébet (1919), Demeter Pál (1938)

Görgényszentimre: Blágáné Benke Mária (1922)
Görgényüvegcsűr: Szász János (1922), Finna Ferencné Csinádi Szidónia (1930), Farkas Domokos (1935), Farkas István (1943), Benkő Zsuzsánna (1947), Ballók Enikő (1970), Petki János (1970), Benkő János (1971), Szász Attila (1971), Szász István Hunor (1989)

Nyárádmente

Alsó – Nyárádmente

Lőrincfalva: Fábián Regina (1901), Kakasi Anna (1908), Fábián Eliza (1924)

Teremiújfalu: Virág Irma (1930), Horváth Mihály (1932), Bordi István (1935), Kis Zoltán (1935), Borbély András (1965)
 Lukafalva -Ilencfalava: Bartha János (1923),Magyari Anna (1928), Sós János (1930)
 Fintaháza: Aszalós Mihály (1931), Virág Antal (1937)
 Káposztásszentmiklós: Fábián Gyuláné Diós Regina (1901, Tót Károly (1910), Farkas Albert (1913)
 Nyárádkarácson: Fogarasi Albertné Veress Regina (1904), Veress Mártonné Aszalós Berta (1921)
 Somosd: Henter Mózes (1923), Nagy Sándor (1933)
 Kisgörgény: Henter Sándor (1931), Henterné Papp Berta (1935)
 Székelyvaja: Barabás Mihály (1914), Sepsi Józsefné Pap Zsuzsánna (1929), Szabó Benjáminné Jánosi Piroska (1930)
 Göcs: Ráduly Anna (1921), Mátéfi Róza (1923)
 Szövérd: Szász Rákhel (1927), Nagy Albert (1929), Sipos Sándor (1944)
 Harasztkerék: Albert Lajos (1912), Szócs Jánosné Kodó Irén (1921), Meleg Miklós (1930), Kodó Lászlóné Albert Irma (1931)
 Nyárádszentbenedek: Kádár Ilona (1910)

Középső – Nyárádmente

Szentgerice: Varga Domokos (1908), Gálfi Polixénia (1919), Tor Karolina (1922), Nagy Bálint (1926), Kirizsán Márton (1932), Albert Károly (1935)
 Backamadaras: Orosz Margit (1919), Baráth Jenő (1922), Gombos Mózes (1922)
 Nyárádszentlászló: Jánosi Dénes (1912), Karácsony László (1920), Fekete Árpád (1959)
 Szentháromság: Sós Albertné Nagy Zsuzsa (1909), Bereczki János (1912), Aszalós Irén (1916), Simon Kálmán (1923), Csíki Béla (1930), Török János (1930), Péterfi Rozália (1932), Vackán Irma (1930), Pásztor Emma (1942), Ráduly János (1942)
 Bede: Takács Polixénia (1917), Magyari Ferenc (1929)
 Nyomát: Szkridon Mihályné Barta Zsuzsánna (1913), Szkridon József (1917), Szkridon Józsefné Farkas Juliánna (1929)
 Nyárádgálfalva: Fekete Albert (1900), Csíki Mihály (1913), Fekete Károly (1927), Tóth József (1927), Tanászi Árpád (1929), Tanászi Árpádné Simon Margit (1929), Fekete Edit (1932)
 Székelytompá: Damó Gizella (1929)
 Demeterfalva: Szilágyi Sándorné György Berta (1935)
 Nyárádszereda: Magyari Ilona (1923), Vadadi Fülöp Lajos (1923), Vadadi Fülöp Imre (1924), Kátai Ibolya (1973)
 Nyárádszentanna: Veress Domokos (1910), Szász Miklósné Veress Zsuzsánna (1915), Veress Domokosné Szász Anna (1922)
 Nyárádandrásfalva: Simon Károlyné Agyagási Róza (1919), Fazakas Ferencné Fülöp Erzsébet (1923)
 Jobbágyfalva: Varga Zsigmond (1921), Balogh Éva (1952)
 Nyárádszentmárton: Kiss Istvánné Marton Borbála (1924), Kiss Domokos (1915)

Felső – Nyárádmente

Iszló: Sükösd Vilma (1930)
 Vadad: Szakács Mártonné Fazakas Anna (1907), Kiss Ida (1920), László Borbála (1920)
 Székelyhódos: Szabó Mihályné Farkas Erzsébet (1912)

Jobbágytelke: Kiss Zsigmond (1912), Kiss Ágnes (1919), Balla Antal (1927), Kádár Ferencné Bereczki Anna (1958)
 Deményháza: Orbán Imre (1916), Orbán Erzsébet (1922)
 Mikháza: Siklódi Péter (1903), Balló Lázár (1917), Balló Lázárné Salat Irma (1922)
 Nyárádköszvényes: Nagy László (1904), Kalocsa József (1925), Kajcsa Magdolna (1930)
 Nyárádremete: Sófalvi András (1902), Sófalvi Anna (1924), Kibédi Ferenc (1931), Kovács Ferenc (1949)
 Nyárádselye: Major Erzsébet (1936), Kacsó László (1940)
 Nyárádmagyaros: Tökés Sándor (1911)
 Márkod: Kacsó Károly (1911), Marton Péter (1913), Marton Polixénia (1917), Kacsó Károlyné Kacsó Eszter (1919), Kacsó Sándor (1921)
 Mája: Kovács Gergely (1922), Kovács Jolán (1926)
 Kendő: Kacsó István (1918), Kovács Klára (1921)
 Székelybere: Istvánffy Benjámín (1909), Gál Mártonné Papp Ilona (1923)
 Berekeresztúr: Majlát Domokos (1910)

Küküllő vidéke

Alsó – Küküllő vidéke

Kend (Nagykend – Kiskend): Fülöp János (1927), Sütő Vilma (1928), Fülöp Margit (1936), Berei Endréné Fülöp Kata (1941)
 Szásznádas: Béres Ilona (1941), Gergely János (1943), Fülöp Kálmán (1964)
 Pipe: Orbán Dezső (1929), Simó Róza (1932)
 Kelementelke: Kerekes József (1921), Ravasz Józsefné Gáll Irén (1936), Koncz Ida (1944)
 Gyulakuta: Koncz Zakariás (1912), Takács Józsefné Császár Aranka (1912), Koncz János (1919), Kerekes Margit (1925), Takács Eliza (1925), Pakulár Irma (1928)
 Bordos: Bernát András (1913), Illyés Mihály (1927)
 Szentdemeter: Thisz Rezsőné Cseh Anna (1908), Kovács Péter (1936), Veres Józsefné Barabás Ibolya (1942),
 Székelyszállás: Molnár István (1926), Rózsa Gizella (1926), Rózsa László (1927), Rózsa Ágostonné Molnár Irén (1935)
 Szákelyvécke: Lukács József (1920), Barabás András (1930)
 Magyarzsákod: Bartalus Zoltán (1916), Deák Dénes (1936)

Felső – Küküllő vidéke

Bözöd: Török Árpád (1930), Kolcsár Ödönné Sebestyén Ida (1949)
 Bözödújfalú: Sükösd Dénes (1920), Farkas Flóra (1922), Sükösd Dénesné Ács Ilona (1929)
 Erdőszentgyörgy: Újfalvi József (1909)
 Hármásfalú: Péter Viktor (1905), Péterffy György (1915), Péterffy Györgyné Nemes Zsuzsanna (1918), Faluvégi Róza (1919), Péter István (1933), Nemes János (1935)
 Makfalva: Fazakas Ferencné Molnár Ágnes (1903), Fazakas Ferenc (1928)
 Szolokma: Jakab Domokos (1900), Jakab Dalma (1974)
 Kibéd: Bíró Elek (1906), Király Istvánné Madaras Anna (1908), Mátyus Ferenc (1915), Bíró Ida (1921), Nagy Mihály (1937), Orbán Vilmos (1958), Dósa Á. György (1969), Orbán János (1969), Barabási Attila (1975), Mátyus Csaba (1989)

Székelyabod: Bíró Kálmán (1912), György Dénes (1915), Ferenczi Elek (1932)
Geges: Kacsó Dénesné Fülöp Margit (1926), Nagy Dénes (1928), Somodiné Simonfy Regina (1933), Simonffy Lajos (1938), Nagy Erzsébet (1978), Simonfy Edit (1996), Simonfy Mihály (1997)
Rigmány: Szász István (1926), Balogh Károlyné Vas Irma (1934), Kis Sándorné Kádár Etelka (1937)
Nyárádszentsimon: Csiszér Sándor (1920), Csiszér Sándorné Fülöp Ilona (1928), Mihály Dénes (1932), Csató Jánosné Csiszér Éva (1953)

Sóvidék

Sóvárad: Király István (1912), Tóth M. Dénes (1913), Tóth István (1922), Bíró Pálné Gyarmati Rozália (1939)
Szováta: Márton Zsigmondné Fülöp Regina (1899), Kelemen Imréné Pásztor Zsuzsánna (1917), Tekeres Mihály (1930)
Szakadát: Nagy Zsuzsánna (1928), Duka Ferenc (1931), Kelemen József (1933)
Illyésmező: Kovács István (1899), Moldován Lászlóné Bokor Emma (1921)
Parajd: Izsó Márton (1890), Ágoston Márton (1903), Gagyi Ferenc (1904), Molnár Ferencné Szekeres Anna (1911), Barabás Béláné Fülöp Zsuzsánna (1916), Szabó Károlyné Bíró Mária (1918), Szekeres Kálmán (1920), Szekeres Lajos (1928), Kelemen Magdolna (1951)
Siklód: Szilveszter Gergely (1898), Balázs István (1911), Szilveszter Gergelyné Nagy Erzsébet (1914), Demeter József (1935), Demeter Józsefné Hegyi Eszter (1935)
Alsósófalva: Fülöp Sámuel (1883), Kacsó László (1902), Ágoston Lidia (1903), Kacsó Jánosné Szöcs Mária (1904), Bálint Gábor (1908), Fábrián Káli Sámuel (1911), Kádár Albertné Farkas Róza (1912), Ágoston Erzsébet (1915), Hajdó József (1915), Kovács Lajosné Cseke Ilona (1915), Fülöp G. Albert (1916), Kacsó Józsefné Kacsó Vilma (1919), Károly Albertné Kozma Anna (1923), Ambrus Dénesné Krall Rebeka (1925), Fülöp Mihályné Molnár Juliánna (1930), Károly Lidia (1959), Fülöp Zoltán (1964), Ambrus Dénesné Farkas Irén (1965), Cseke Erzsébet (1966)
Felsősófalva: Farkas Vilmosné Krall Rebeka (1901), Kovács Mózes (1901), Vágási Sándorné Szőke Erzsébet (1903), Fábrián Dénes (1911)
Atyha: Péter Ignácné Pálfalvi Lidia (1900), Simó Pál (1915)
Korond: Tófalvi Sándor (1908), Fábrián Dénes (1911), István Lajos (1920), Balázs Mária (1925)

A GYŰJTŐTERÜLET. A GYŰJTÉSBN SZEREPLŐ TELEPÜLÉSEK JEGYZÉKE

1. Marosszéki Mezőség

1. Mezősámsond
2. Mezőkölpény
3. Szabéd
4. Mezőfele
5. Mezőcsávás
6. Galambod
7. Mezőbánd
8. Mezőmadaras
9. Székelykövesd
10. Mezőbergenye
11. Mezőpanit

2. Marosmente

2.1. Vásárhely vidéke

- 12.(1) Csittszentiván
- 13.(2) Marosszentkirály
- 14.(3) Udvarfalva
- 15.(4) Marosszentgyörgy
- 16.(5) Nagyernye
- 17.(6) Székes
- 18.(7) Székelykál
- 19.(8) Koronka
- 20.(9) Hagymásbodon
- 21.(10) Székelykakasd
- 22.(11) Maroskeresztúr
- 23.(12) Nyárádtó
- 24.(13) Búzúsbesenyő

2.2. Lapos Marosmente és a Mezőség széle

- 25.(1) Marossárpatak
- 26.(2) Sáromberke
- 27.(3) Póka
- 28.(4) Gernyeszeg

- 29.(5) Toldalag
- 30.(6) Vajdaszentivány
- 31.(7) Beresztelke
- 32.(8) Tancs
- 33.(9) Kisfülpös
- 34.(10) Radnótfája
- 35.(11) Alsóbölkény
- 36.(12) Körtvélyfája
- 37.(13) Magyarpéterlaka
- 38.(14) Marosjára
- 39.(15) Kisillye
- 40.(16) Kis-és Nagyszederjes
- 41.(17) Erdőcsinád

2.3. Felső Marosmente

- 42.(1) Marosfelfalu
- 43.(2) Marosvécs
- 44.(3) Disznajó
- 45.(4) Holtmaros
- 46.(5) Magyaró
- 47.(6) Fickó
- 48.(7) Ratosnya (Jódtelep)
- 49.(8) Dedrászéplak
- 50.(9) Görgényszentimre
- 51.(10) Görgényüvegcsűr

3. Nyárádmente

3.1. Alsó-Nyárádmente

(Murokország: 1-6)

- 52.(1) Lőrincfalva
- 53.(2) Teremiújfalu
- 54.(3) Lukafalva ~Ilencfalva
- 55.(4) Fintaháza
- 56.(5) Káposztásszentmiklós
- 57.(6) Nyárádkarácson
- 58.(7) Somosd
- 59.(8) Kisgörgény
- 60.(9) Vaja
- 61.(10) Göcs
- 62.(11) Szövérd
- 63.(12) Harasztkerék
- 64.(13) Nyárádszentbenedek

3.2. Középső-Nyárádmente

- 65.(1) Szentgerice
- 66.(2) Backamadaras
- 67.(3) Nyárádszentlászló
- 68.(4) Szentháromság
- 69.(5) Bede
- 70.(6) Nyomát
- 71.(7) Nyárádgálfalva
- 72.(8) Székelytomp
- 73.(9) Demeterfalva
- 74.(10) Nyárádszereda
- 75.(11) Nyárádszentanna
- 76.(12) Nyárádandrásfalva
- 77.(13) Jobbágyfalva
- 78.(14) Nyárádszentmárton

3.3. Felső-Nyárádmente

- 79.(1) Iszló
- 80.(2) Vadasd
- 81.(3) Székelyhódos (Szentföld: 3-8)
- 82.(4) Jobbágytelke
- 83.(5) Deményháza
- 84.(6) Mikháza
- 85.(7) Nyárádköszvényes
- 86.(8) Nyárádremete
- 87.(9) Nyárádselye (Bekecsalja: 9-15)
- 88.(10) Nyárádmagyarós
- 89.(11) Márkod
- 90.(12) Mája
- 91.(13) Kendő
- 92.(14) Székelybere
- 93.(15) Berekeresztúr

4. Küküllő vidéke

4.1. Alsó-Küküllő vidéke

- 94.(1) Balavásár
- 95.(2) Nagykend ~Kiskend
- 96.(3) Szásznádas
- 97.(4) Pipe
- 98.(5) Kelementelke
- 99.(6) Gyulakuta
- 100.(7) Bordos (Székely Partium: 7-11)

- 101.(8) Szentdemeter
- 102.(9) Székelyszállás
- 103.(10) Székelyvécke
- 104.(11) Magyarzsákod

4.2. Felső-Küküllő vidéke

- 105.(1) Bözöd
- 106.(2) Bözödújfalú
- 107.(3) Erdőszentgyörgy
- 108.(4) Hármásfalú
(Csokfalva, Székelyszentistán, Atosfalva)

- 109.(5)Makfalva
- 110.(6) Szolokma
- 111.(7) Kibéd
- 112.(8) Székelyabod
- 113.(9) Geges
- 114.(10) Rigmány
- 115.(11) Nyárádszentsimon
- 116.(12) Vadasd

(Patakmente: 8-12)

5. Sóvidék

- 117.(1) Sóvárad
- 118.(2) Szováta
- 119.(3) Szakadát
- 120.(4) Illyésmező
- 121.(5) Parajd
- 122.(6) Siklód
- 123.(7) Alsósófalva
- 124.(8) Felsősófalva
- 125.(9) Atyha
- 126.(10) Korond